KAZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

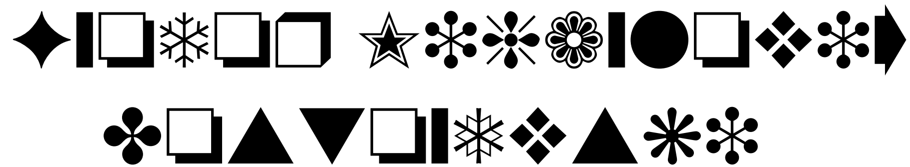
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

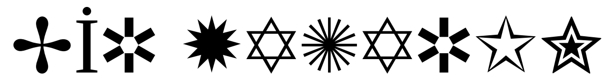
BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ I - II

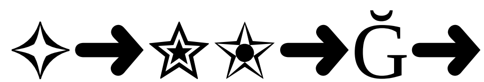
Çeviri ve Notlar: Kayhan Yükseler

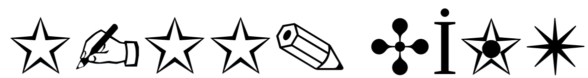
YKY

✫③✺☆✯ ✶✡Ş✫✥✬✴ ✫✯✡✳İ✫ ✹✡✰☆✶✯✡✼ ✤İ✺İ✳İ

Çeviri ve Notlar:
Kayhan Yükseler

Yapı Kredi Yayınları - 2181 Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi - 57
Bir Yazarın Günlüğü / Fyodor Mihayloviç Dostoyevski

Özgün adı: *Dnevnik Pisatelya* Çeviren: Kayhan Yükseler

Kitap editörü: Nurettin Pirim Düzelti: İncilay Yılmazyurt
Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul

Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr Sertifika No: 12055
Çeviriye temel alınan baskı:
F.M. Dostoyevskovo Polnoye Sobraniye Soçineniy. Tom devyatıy, desyatıy, odinnatsatıy. İzdaniye A.F. Marksa. Sankt-Petersburg 1895

1. baskı: İstanbul, Nisan 2005

2. baskı: İstanbul, Şubat 2009 ISBN 978-975-8-0926-2
Takım ISBN 978-975-08-0925-4

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

İçindekiler

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

II. CİLT

1877

DOSTOYEVSKİ'NİN YAŞAMI VE YAPITLARI

1821 Fyodor Mihayloviç Dostoyevski 30 Ekimde, Moskovalı bir tüccarın kızı olan Marya Fyodorovna ve doktor Mihail Andreyeviç Dostoyevski'nin oğlu olarak Moskova'da dünyaya gelir. On yaşına kadar çocukluğu, oyun arkadaşlarından yoksun, sıkıcı ve kapalı aile çevresinde geçer.

1831 Baba Dostoyevski Moskova'ya 150 kilometre uzaklıktaki Darovoye adlı bir yurtluk satın alır, yaz aylarını burada geçirirler. Dostoyevski Rus köylüsüyle ilk kez tanışır. Marey adlı bir köylüyle karşılaşması onu derinden etkiler (bu izlenimini "Bir Yazarın Günlüğü"nde derin bir duyarlılıkla anlatır). Ağabeyi Mihail'le Moskova'da özel bir okula başlar. Baba Dostoyevski akşamları çocuklarına İncil'i, Karamzin'in *Rus Tarihi'ni,* Derjavin'in *Koşuklar'ını,* Jukovski ve Puşkin'den şiirler okur.

1834 Mihail'le Çermak yatılı okuluna başlar. Walter Scott, Dickens, George Sand, Hugo'nun yapıtlarıyla tanışır. Okul yılları arkadaşsız geçer.

1837 Anne Marya Fyodorovna hayata gözlerini yumar. Annesinin ölümü Dostoyevski'yi derinden sarsar. Mihail'le birlikte Askeri Mühendislik Okuluna girmek üzere Petersburg'a giderler. "Yüce ve güzel"e inanç dönemidir. Tutkuyla dolu bu iki delikanlı düelloda öldürülen Puşkin'in evini ziyaret etme hayalleri kurar. Yol üzerinde karşılaştığı ve arabacısına insanlıkdışı davranışta bulunan bir askeri kurye Dostoyevski'yi derinden etkiler (Günlüğünün birkaç sayısında bu olaya yer vermiştir.)

1838 Askeri Mühendislik Akademisine girer. Kardeşi Mihail'in sağlık nedeniyle okuldan ayrılması Dostoyevski'yi derinden üzer, yapayalnızdır. Arkadaşlarına, okula bir türlü ısınamaz. Teselliyi Shakespeare, Schiller, Hoffmann, Balzac, Gogol'ün yapıtlarında bulur.

1839 Babası köylüler tarafından öldürülür. Babasına duyduğu gizli nefret nedeniyle ağır bunalımlar geçirir.

1843 Okulu bitirdikten sonra İstihkam Dairesinde teğmen olarak göreve başlar.

1844 Kardeşi Mihail'le sürekli mektuplaşır. Balzac'ın *Eugénie Grandet* ve Schiller'in *Don Carlos'* unu çevirir. Ordudan istifa eder.

1845 İlk yapıtı İ*nsancıklar'ı* askeri okulundan arkadaşı köy romanları yazarı Aleksandr Grigoroviç'e okur. Şair Aleksandr Nekrasov'un aracılığıyla öykü, ünlü Rus düşünür ve eleştirmen Vissarion Belinski'ye götürülür. "İnsancıklar" Belinski'nin evinde bir akşam toplantısında okunur, Belinski Dostoyevski'yi coşkuyla kutlar.

1846 *İnsancıklar* Nekrasov'un *Petersburg Almanağı*'nda yayınlanır. Sonraları "düşüncesi çok güzeldi, böylesini yaşamım boyunca düşünmemiştim" diyeceği *Öteki* adlı öyküsü büyük hayal kırıklığı yaratır. Belinski, Gogol özentisi olarak nitelediği bu öyküyü yerden yere vurur. Dostoyevski, Belinski'den uzaklaşır, derin umutsuzluğa kapılır. Mihail'le edebiyat üzerine yazışmayı sürdürür.

1847 *Sovremennik* [Çağdaş] dergisine yazdığı *Dokuz Mektupluk Öykü, Ev Sahibesi* ve *Kaldırılan Kançılaryalar* adlı öyküleri ses getirmez. Dergiyle arası açılır.

1848 1848 Fransız Devriminin estirdiği rüzgârlar Rusya'da da yankı bulur. Petraşevski çevresinde kurulan gizli siyasal örgütle yakın ilişkiler kurar. *Beyaz Geceler* ve *Bir Yufka Yürekli* adlı öyküleri yayınlanır.

1849 *Netoçka Nezvanova* ve *Küçük Kahraman* adlı öyküleri gün ışığına çıkar. Mihail'le beraber "Durov" adlı gizli siyasal bir örgüte girer. Örgütün lideri Durov'un evinde gizli akşam toplantılarına katılır. 22 Nisanda çara suikast gerekçesiyle örgütün diğer üyeleriyle birlikte tutuklanır. Peter ve Pol kalelerinde sekiz ay tutuklu kalır. 22 Aralıkta ölüm cezasına çarptırılır. Karar, götürüldükleri infaz alanında yüzlerine karşı okunur. Ardından çarın buyruğuyla bağışlandıkları bildirilir. (Bu korkunç sahneyi hayatı boyunca unutmayacak, yapıtlarında işleyecektir.) Dostoyevski'nin cezası dört yıl kürek ve süresiz orduda hizmet cezasına çevrilir.

1850 Cezasını çekmek üzere Tobolsk'a sevk edilir. Dekabristler'in çilekeş eşleriyle görüşür. (Kadınlardan birinin verdiği İncil'i ölene kadar yanından ayırmayacaktır.) Cezaevinde ağır koşullarda dört yıl geçirir. Bir Dekabristin eşi olan N. A. Fonsivina aracılığıyla Mihail'le mektuplaşır. İlk sara nöbetleri başlamıştır.

1854 15 Şubatta kürek cezasını tamamlar, geri kalan cezasını çekmek üzere Semipalatinsk'e sevk edilir. Yedinci Sibirya Taburunda er olarak göreve başlar. Burada Baron Vrangel ve Isayev ailesiyle tanışır. Marya Dmitriyevna Isayeva'ya yakın ilgi duyar. Dört yıllık kürek cezası dünya görüşünü değiştirmiştir. İsa ve Ortodoksluk inancına sarılır.

1855 Hapishane yaşantısını anlattığı *Ölüler Evinden Anılar* adlı romanına başlar. Isayevler Kuznets'e atanır. Marya'ya tutkulu aşk mektupları yazar. Marya'nın kocası ölür.

1856 Askeri Mühendislik Akademisinden tanıdığı general Totleben'e mektup yazarak affedilmesini ister. Rütbesi asteğmenliğe

yükseltilir. Marya Dmitriyevna'ya evlenme teklifinde bulunur. Şubatta evlenirler. Sekiz yıllık yayın yasağından sonra *Küçük Kahraman* öyküsü *Otoçestvenniye Zapiski* [Yurt Notları] dergisinde yayınlanır.

1859 Görevinden istifa ederek Moskova'ya yerleşmek amacıyla ilgili makamlara başvurur. Moskova'ya 150 kilometre uzaklıktaki Tver ilinde oturmasına izin verilir. Tver'de üç ay kaldıktan sonra on yıldır görmediği Petersburg'a yeniden döner. *Ruskiy Vestnik'te* [Rusya Postası] *Amcamın Rüyası* adlı öyküsü yayınlanır.

Ölüler Evinden Anılar ve *Stepançikovo Köyü* üzerine çalışmalarını sürdürür.

1861 Toprağa bağlı kölelik düzeni çar buyruğuyla ortadan kaldırılmıştır. Kardeşi Mihail'in kurduğu *Vremya* [Zaman] dergisine yazılar yazar. *Ezilenler* adlı uzun öyküsü bu dergide yayınlanır. *Ölüler Evinden Anılar'ı* bitirir. Yayıncı ve gazeteci Apollon Maykov ve Nikolay Strahov'la tanışır. Eleştirmen ve yazar Apollon Grigoryev *Vremya* dergisine katılır. Dostoyevski *Otoçestvenniye Zapiski* dergisiyle sert edebiyat tartışmalarına girer. On yıl önce tanıdığı ve gizli aşk beslediği Polina Suslova adındaki üniversiteli genç bir kızın öyküsünü *Vremya'*da yayınlar.

1862 Dostoyevski Slavcı düşüncülere eğilim gösterir. İlk kez yurtdışına çıkar. Berlin, Dresden, Paris, Londra yolculukları yapar. Avrupa'yı eleştirel bakışla ele aldığı *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları* adlı yapıtı *Vremya'* da yayınlanır.

1863 Polina Suslova'yla Avrupa'ya gider. Zamanının çoğunu rulet masalarında geçirir, çok para kaybeder. Ünlü düşünür Aleksandr Herzen'le buluşur. Strahov'un Polonya ayaklanmasına ilişkin bir yazısı üzerine, *Vremya* sansür kurulunca kapatılır. Marya hastalanır. Dostoyevski'nin şiddetli sara krizleri başlar.

1864 Eşi Marya Dmitriyevna hayata gözlerini yumar. Kardeşiyle birlikte *Vremya* yerine *Epoha* [Devir] adlı bir dergi çıkarırlar. Kardeşi Mihail ölür. Dostoyevski derinden sarsılır. Önemli yapıtlarından biri olan *Yer Altından Notlar'ı* bitirir ve *Epoha'*da dizi olarak yayınlanır.

1865 Yurtdışına çıkar. Wiesbaden'de *Suç ve Ceza* romanına başlar. Paralarını kumarda kaybeder. 3000 ruble ve yeni bir yapıt yazarak teslim etmesi karşılığında bütün yapıtlarının yayın hakkını Stellovski adında bir yayıncıya devreder. Kopenhag'da Baron Vrangel'Ie karşılaşır.

1866 *Suç ve Ceza*, *Ruskiy Vestnik'te* dizi olarak yayınlanmaya başlar. Polina Suslova'yla yeniden Avrupa yolculuklarına çıkar. Paralarını rulet

masasında yitirir. *Kumarbaz* romanına başlar. İleride eşi olacak Anna Grigoriyevna Snitkina adında genç bir kızı stenograf olarak tutar. *Kumarbaz*'ı 25 günde bitirip Stellovski'ye teslim eder. Anna Grigoriyevna'ya ilgi duyar. *Suç ve Ceza* romanını tamamlar.

1867 Anna Grigoriyevna'yla evlenir. Üç yıl sürecek yurtdışı serüveni başlar. Cenevre'de eşiyle birlikte Barış ve Özgürlük Birliği toplantısına katılır. *Budala* romanına başlar. Belinski üzerine bir makale yazar. Kumarda bütün parasını yitirir. Turgenyev'le onun *Duman* romanı üzerine sert tartışmalara girer.

1868 *Budala, Ruskiy Vestnik'te* yayınlanmaya başlar. İlk kızları Sonya dünyaya gelir ve üç ay sonra ölür.

1869 Dresden'de *Ebedi Koca* öyküsünü bitirip, Rusya'da yeni çıkan *Zarya* [Şafak] dergisine gönderir. Sara nöbetleri sıklaşır. *Suç ve Ceza* kitap halinde basılır. Kızları Lyubova dünyaya gelir. Rusya gözlerinde tütüyordur. *Ecinniler* romanına başlar.

1871 Rusya'ya döner, ikinci çocukları doğar. *Ecinnileri* bitirir.

1872 *Ecinniler* romanı yayınlanır. "Bir Yazarın Günlüğü" adında bir dergi çıkarmayı tasarlar. *Grajdanin* [Yurttaş] dergisinin sahibi Prens Meşçerski'yle görüşür ve derginin yayın yönetmenliğine getirilir. Yaz ayını Staraya Russa'da geçirir.

1873 *Budala* ve *Ecinniler* kitap halinde basılır. *Grajdanin'*in "Bir Yazarın Günlüğü" köşesinde on altı bölümlük bir yazı hazırlar. *Delikanlı* adlı romanını yazmak için dergiden ayrılır.

1874 *Delikanlı* üzerine çalışmalarını sürdürür.

1875 *Delikanlı, Otoçestvenniye Zapiski* dergisinde yayınlanır. Alyoşa adını verdikleri bir erkek çocukları dünyaya gelir.

1876 "Bir Yazarın Günlüğü"nü her ay aksatmadan 1877'nin sonuna kadar sürdürür. Artık geçim sıkıntısından kurtulmuştur.

1877 Sağlığı gittikçe bozulur, başladığı diğer yapıtlarını bitirmek üzere "Bir Yazarın Günlüğü"ne iki yıl ara verir. *Karamazov Kardeşler* romanına başlar.

1878 Rus düşünür Vladimir Solovyev'le tanışır. Onunla birlikte Optima Pustin Manastırını ziyaret eder. Piskopos, aziz

Tihon Zadanski'nin öğretilerine yakından ilgi duyar. *Karamazov Kardeşler* için kaynak arayışlarına girer. Kiev'de gösteri yapan gençlere hitaben, Rus aydınının halkından ve köklerinden kopukluğu ve

Avrupalılaşmanın getirdiği kültürel yozlaşma üzerine bir mektup yazar. Oğulları Alyoşa saradan ölür.

1879 *Karamazov Kardeşleri* bitirir. Rus Edebiyatını Sevenler Derneğinin düzenlediği Puşkin'i anma gününde bir konuşma yapar. Bu konuşması Rusya'da büyük bir yankı uyandırır. Dostoyevski bir peygamber gibi görülür. Konuşmasına Profesör A. Gradovski'nin yönelttiği sert eleştiriler üzerine "Bir Yazarın Günlüğü"nde yanıt niteliğinde uzun bir yazı yazar.

1881 "Bir Yazarın Günlüğü"ne yeniden başlar. Ocak sayısını çıkardıktan sonra hastalanır. 28 Ocakta hayata gözlerini yumar ve 31 Ocakta Aleksandr Nevski Manastırındaki büyük bir törenle toprağa verilir.

Sunuş

Dostoyevski'nin *Dnevnik Pisatelya* (Bir Yazarın Günlüğü) adlı bu yapıtı 1873, 1876-1877, 1880 ve 1881 yıllarını kapsıyor. 1873'te *Grajdanin* adlı dergide yayınlanmaya başlayan "Bir Yazarın Günlüğü" köşesinde, edebiyat, sanat, ahlak, Rus gündelik yaşamı, Rus halkının dinsel inançları, karakter özellikleri ve Rus hukuk sistemiyle ilgili 16 yazı yer alıyor.

Üç yıl ara verdikten sonra, 1876-1877 yıllarında *Bir Yazarın Günlüğü* adı altında kendi dergisini çıkarmaya karar veriyor ve hiç ara vermeden, tüm ayları kapsayacak biçimde iki yıl düzenli olarak çıkarıyor. Sağlığının bozulması üzerine derginin yayınına ara veriyor. 1880'de yalnızca bir sayı çıkarıyor ve uzun sayılabilecek bu sayıyı 1880 Haziranında Aleksandr Puşkin'i anma törenlerinde yaptığı ünlü konuşmasına ayırıyor. 1881'de yine her ayı kapsayacak şekilde "Günlüğü" yayınlamaya karar veriyor ve ocak sayısını çıkarıyor. Ancak ocak ayı sonunda geçirdiği ağır bir akciğer kanaması sonucu hayata gözlerini yumuyor. "Bir Yazarın Günlüğü" dizisi de böylece sona eriyor.

Dönemin siyasal ve toplumsal olayları, din, ahlak, adalet ve savaş üzerine kaleme aldığı 1876-1877 yazılarında, özellikle 1876 Osmanlı-Sırp ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarının Rus halkında yarattığı ulusal heyecanlar Dostoyevski'yi farklı bir çizgiye taşıyor. Bu dönemde yazdığı makaleler Slavcı bir coşkuyla kaleme alınmıştır.

"Günlüğün" içeriğini oluşturan belli başlı konular:

- Rus halkının yüceltilmesi, halkçı gerçeğe ve ülkülere inanç, halk sevgisi.
- Rus ruhu, Rus düşüncesi.
- Rus aydınının halktan kopukluğu, halkın ve aydınların birbirini anlama sorunu.
- Batılılaşma, Batı düşüncesi, Avrupa özentisi, Batı ve Doğu uygarlıkları.
- Evrensel birlik düşüncesi.
- Katoliklik ve Ortodoksluk, Roma Katolik ideolojisi. İsa inancı.
- Anadil sorunu.
- Ulusal bilinç.
- Kültür ve eğitim sorunları.
- Savaş ve barış üzerine düşünceler.
- Bütün Slavların birleştirilmesi ülküsü.
- Doğu Sorunu, Osmanlı-Rus Savaşı olarak özetlenebilir.

Dostoyevski’nin ezilen ve baskı altında tutulan Rus halkından yana tavır alması, Rus halkını yüceltmesi, ondan ideal bir halk yaratma çabaları, neredeyse “Günlüğün” içeriğini oluşturur. Bu görüşler somut olgulardan uzak görünmesine karşın büyük bir inançla ve coşkuyla kaleme alınmıştır. Edward Hallett Carr *Dostoyevski* adlı yapıtında bu konuda şöyle yazıyor:

> ... ve hatta şimdi bile bazı eleştirilerde Dostoyevski’den “ezilenlerin” savunucusu olarak, söz ediliyor. Aslında böyle şeylere aldırmıyordu o. İlgisi politik ya da sosyal konulara değildi, ahlakaydı. İnancın nesnesi bir soyutlamaydı ve o, daha sonra o denli şaşırtıcı bir şekilde boşa çıkan “kutsal Rus insanı” mitinin (eğer yaratıcılarından biri değilse) yaygınlaşmasını sağlayandı, (s. 255)

Rus halkını ülküleştirmek Dostoyevski’de tutku halini alır, derin bir inançla sarıldığı bu tezini “Günlüğün” hemen hemen her sayısında dile getirir:

> Hayır, halkımızı nasıl olduğuyla değil, nasıl *olmak* istediğiyle yargılayın. Ülküleri güçlü ve kutsaldır, acılar ve zorluklar döneminde onu kurtaran bu ülküleri olmuştur; ülküleri ezelden beri ruhuyla kaynaşmış ve onu daima saf yüreklikle, dürüstlük, içtenlik ve kavrayış zenginliğiyle, zihin açıklığıyla ödüllendirmiştir.

Yine halka bağlanan umuda ve inanca iki örnek:

> [Halk] gerçekten felaketin eşiğine gelse de, ne olursa olsun kendini de, bizleri de [aydınları] kurtaracaktır, çünkü ışık ve kurtuluş aşağıdan gelecektir.

> İnsanlığa yeni sözler söylemek için yalnızca bizler mi görevlendirildik? Burada ekonominin, silah gücünün ya da bilimin zaferinden söz etmiyorum ki! Evrensellik ülküsüne, tüm insanların kardeşçe birleşmesine, Rus ruhunun belki de bütün halklardan daha yatkın olduğunu dile getirdim sadece.

Rusya’da yukarı toplum katı ve aydın zümre ile halk arasındaki derin uçurumun nedenlerini iki yüz yıllık Avrupalılaşma sürecine bağlar. Bu dönem içinde yalnızca Avrupa giyim kuşamına özenildiğini ve bunun Rus aydınında kültür yozlaşmasına yol açtığını dile getirdiği yazılarında Dostoyevski’yi batılılaşmaya karşı bir tutum içinde görürüz. “Günlüğünün” neredeyse her sayısında, Avrupa aydınlanmasının şekli olarak dıştan benimsendiğini vurgulayarak, Rus halkıyla ve toprağıyla köklerini koparmış Rus Batıcılara yüklenir ve Batı yanlısı bir Rus düşünürüne şöyle seslenir:

> Ama bu aydınlanmadan, kelimenin tam ifade ettiği “aydınlanmayı” anlıyorum, yani ruhu ve kalbi aydınlatan, akla yön veren, ona yaşam yolunu gösteren tinsel ışığı... Eğer böyleyse, bu aydınlanmayı Avrupa kaynaklarından almamızın hiç de gerekmediğini müsaade edin de söyleyeyim.

Dostoyevski’nin, Avrupa’yla ilgili, birbiriyle çelişen görüşleriyle de karşılaşırız:

> ... Gelgelelim, içten içe oyulan bu hastalıklı, çürümüş toplum düzeni [Avrupa] ulaşılması gereken ve ancak ulaşıldığı takdirde, Avrupa’da varlığımızı hissettireceğimiz yüce bir ülkü olarak gösteriliyor halkımıza.

Avrupa’da bütün ülkelerin temellerinin oyulduğunu söyler, yakın gelecekte bunların iz bırakmadan yıkılıp gideceği ve yerini hiç duyulmamış, eskisine hiç benzemeyen bir yapının alacağı kehanetinde bulunurken, başka bir bölümde Avrupa’nın Rusya için ne kadar değerli olduğunu söylemekten de kendini alamaz:

> Âh, bilir misiniz beyler, bizler için, hayal düşkünü Slavcılar için -sizlerin deyişinizle Avrupa’ya kin besleyenler için- bu Avrupa’nın, bu “kutsal harikalar ülkesinin” ne kadar değerli olduğunu! Bu değerli, bizim için “yurt” olan bu kıtanın yazgısının bizleri nasıl ilgilendirdiğini, ufkunu gitgide saran kara bulutların bizleri nasıl endişelendirdiğini bilir misiniz!

Rus ruhunun, Rus dehasının evrensel birliğe bütün halklardan daha yatkın olduğunu öne sürer. Rusya’nın, Rus halkının kendisi için belirlediği ve üstlendiği evrensellik görevi “Günlüğünde” sık sık ele aldığı konulardan biridir:

> Evet, Rus insanının kendisi için belirlediği görev, tartışmasız, Avrupa’nın birleşmesi ve evrenselliktir. Gerçek Rus için Avrupa ve büyük Ari kavmin yazgısı, Rusya kadar, anayurdumuzun yazgısı kadar büyük değer taşır, çünkü bizim yazgımız kılıç zoruyla değil, kardeşliğin, tüm insanlığın kardeşçe birleşme emellerimizin gücüyle varılacak bir evrenselliktir.

Roma Katolik ideolojisine yüklenir, Hıristiyan erdemlerinin, İsa’nın yalnızca Ortodokslukta korunduğunu, kurtuluşun Rusya’nın önderliğinde Ortodoks halkların birleşmesinde olduğunu ileri sürer:

> Roma Katolik dini Avrupa’da doğallıkla sosyalizmi de yaratmıştır. Sosyalizm, insanoğlunun yazgısı sorununun çözümünde Tanrının dışında bir görevi üstlenmiştir çünkü... Yitirilen İsa imgesi bütün dünyada apaklığıyla Ortodokslukta korunmuştur. Geleceğin sosyalizmine doğru, belki de Avrupa insanlığına yeniden kurtuluş yolunu gösterecek yeni rüzgârlar Doğu’dan esecektir. İşte Doğu’nun misyonu ve işte Rusya için Doğu Sorununun taşıdığı anlam budur.

Bunlar iddialı sözlerdir tabii, ama bu görüşler yalnızca Dostoyevski’ye ait değildi, geçmişte de birçok Rus düşünür söylemişti bunları. Ancak, ne Avrupa ülkelerinin yıkılacağına, ne Rusya’nın gelecekte üstleneceği evrensellik görevine, ne İstanbul’un Ruslar tarafından ele geçirileceğine, ne

de Ortodoksluğa değgin öngörüleri gerçekleşmiştir (en azından bu zamana kadar).

Savaşla ilgili görüşlerine gelince, Dostoyevski'nin savaş ve uzun süreli barışla ilgili görüşleri hayli ilginçtir. Savaşın değil, asıl uzun bir barışın insanları canavarlaştırdığını, acımasız yaptığını; bir toplum hastalığın pençesinde inim inim inliyorsa, barış gibi hayırlı bir işin, gerçekte topluma yarar yerine zarar getireceğini; savaşın bazı şeyler için zorunlu olduğunu, iyileştirici gücü bulunduğunu, insanlığı rahatlattığını söyler:

> Bu savaş bize gereklidir, Türklerin zulmü altında ezilen Slav kardeşlerimiz için değil sadece, kendi kurtuluşumuz için biz de bu savaşı başlatacağız: Savaş, çürümüşlüğün batağında tinsel acılar içinde otururken soluduğumuz o zehirli havayı temizleyecektir.

Savaşa hiç kuşkusuz toprak ele geçirme, fetih emelleri dışında bakıyor, savaşın uyuşmuş canları uyandıracağına, Rus toplumunu baştan aşağıya saran ahlaksızlığı ortadan kaldıracağına, toplumu devindireceğine inanıyordu. Dostoyevski'nin bu sözlerini farklı anlamlara çekmemek gerekir.

Dostoyevski'nin dünya görüşündeki köklü değişime gelince, gençliğinde Petraşevski'nin çarlık muhalifi gizli örgütüne katılmış, örgüt üyeleriyle birlikte tutuklanmış, sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra Sibirya'da dört yıl kürek cezasına çarptırılmıştı. O yıllar inancını şöyle dile getiriyordu:

> ... Son derece kutsal, ahlaki, en önemlisi de tüm insanlığı içine alan, gelecekte istisnasız bütün insanlığın temel yasası olarak görüyorduk [sosyalizmi]. Bu ülkülerin büyüleyici etkisi, 1848 Paris Devriminden çok önce sarmalamıştı bizleri. Geleceğin "yeniden kurulmuş bir dünya" gerçeğine ve komünist bir toplumun kutsallığına adamıştım kendimi.

Ancak dört yıllık kürek cezası dünya anlayışını değiştirecek, cezasını çekmek üzere sevk edildiği Tobolsk'ta görüşme olanağı bulduğu Dekabristler'in (1825 Aralık ayaklanmacıları) eşlerinin verdiği ve ölene kadar yanından ayırmadığı İncil'i rehber edinecek, "dört yıl kürek cezası uzun bir okuldu, düşünce ve inançlarıma yön verecek zamanım oldu" diyerek kendini dine ve İsa inancına adayacaktır.

1877'de "Günlüğünde" ağırlıkla işlenen konu Doğu Sorunudur. Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı-Rus Savaşının ateşlediği Slavcı duygularla kaleme alınmıştır. Dostoyevski'nin İstanbul'la ilgili görüşleri hayli ilginçtir. "İstanbul er ya da geç bizim olacaktır" söylemi Dostoyevski'nin sloganı haline gelmiştir. İstanbul'un Ruslar tarafından ele

geçirilmesinin nedenlerini kendince yorumlayarak, bu konuya "Günlüğünde" dörtten fazla bölüm ayırmıştır:

> İstanbul *bizim* olmalıdır, evet, İstanbul Ruslar tarafından fethedilecektir, Türklerden bize sonsuza dek geçecektir. Kısacası, sadece bize ait olmalıdır, sahip olduktan sonra biz bu kente Slavları ve sonra kimi istiyorsak onları sokacağız...

"Günlüğün" çeşitli bölümlerinden yaptığımız bu alıntıların amacı, elbette Dostoyevski'yi eleştirme ya da öngörülerinin gerçekleşmediğini kanıtlama çabası değildir, "Günlükte" dile getirdiği düşüncelerin kısaca bir özetini yapmaktır sadece.

Dostoyevski'nin bu yapıtı yalnızca zamanın siyasal ve toplumsal olaylarıyla, savaşla sınırlı değil kuşkusuz. "Bobok", "Tuhaf Adamın Düşü", "Uysal Kız", "İsa'nın Noel Ağacındaki Çocuk" gibi fantastik öğeler taşıyan öyküler, "Asırlık Kadın", "Mujik Marey" ve "Petersburg'dan İnsan Görüntüleri" gibi duygu yüklü anlatılar da vardır. 1880 sayısının tamamını oluşturan, Puşkin'i anma töreninde yaptığı ünlü konuşma "başlı başına bir olay" olarak kabul edilmiş, o dönemde Rusya'da büyük yankı uyandırmıştır. Slavcılar ve Batıcılar tarafından coşkuyla karşılanmış, Dostoyevski "peygamber" olarak nitelendirilmiştir.

Dostoyevski Rus adalet sistemiyle de çok ilgilenmiştir. "Günlüğü" neredeyse yüz sayfayı bulan duruşmalarla doludur. O zamanlar Rusya'da uygulanmaya başlanan jürili mahkemelerin yetersizliğini vurgularken, avukatlık kurumuna da sert eleştirilerde bulunur.

Sunuş yazısını bitirirken bir iki konuda okurları bilgilendirmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Dostoyevski birkaç yerde Türkler için ağır hakaretler içeren sözler kullanır. Dostoyevski, yapıtlarında dış ayrıntılara pek yer vermeyen bir yazar olarak bilindiği halde, bu yapıtta Türklerin Bulgar ve Sırp kadın ve çocuklarına yaptıklarını iddia ettiği işkenceleri en ince ayrıntılarına kadar anlatır, aynı anlatım tutsak Rus askerlerine yapılan işkenceler için de geçerlidir. Bu ağır sözler ve işkence anlatıları metne sadık kalınarak olduğu gibi çevrilmiştir.

Dostoyevski gibi dünya çapındaki bir yazarın Doğu Sorununa ve Türklere bakış açısı -olumsuz da olsa- okurlarımızın ilgisini çekecektir kuşkusuz.

Ancak Batı uygarlığı, Batı düşüncesi ve Avrupalılaşma üzerine görüşlerinin, özellikle günümüzde bizleri yakından ilgilendireceğini de belirtmek gerekir.

Dostoyevski “Yahudi” yerine sık sık “Jid” sözcüğünü kullanmaktadır. “Jid” Rusların Yahudiler için küçümseyerek kullandıkları bir sözcük. Dostoyevski Mart 1877 sayısında “Yahudi Sorunu” adlı makalesinde buna açıklık getiriyor. “Jid” sözcüğünü belli bir düşünceyi belirtmek için kullandığını, “Jidleşmek, Jid saltanatı” gibi bir anlayışın, eğilimin ve çağın özelliklerinin dile getirildiğini, bu sözcüğü vurguncu, sömürücü anlamda kullandığını belirtiyor.

Özetle, Dostoyevski’nin üç yıl, aralıklı olarak çıkardığı “Bir Yazarın Günlüğü” dizisi, özellikle ulusal duygularla kaleme aldığı yazıları o yıllarda Rus okurlar tarafından ilgiyle karşılanmış, onu hatırı sayılır bir okur kitlesine ulaştırmıştır.

Bazı Avrupalılar gibi, Dostoyevski de “Osmanlı” yerine “Türkiye, Türkler” diyor. Okurun yadırgayacağını düşündüğüm “Türkiye imparatorluğu,” “Türkiyeli Hıristiyan reaya” gibi ifadelerde “Osmanlı”yı kullandım, bunu dipnot olarak da belirttim, bu değişiklik sadece bir iki yerde yapılmıştır, diğer ifadelerde “Türkiye” kullanılmıştır.

Yabancı sözcükler, deyimler, ifadeler dipnotlarda açıklanmış, ancak sonraki sayfalarda yinelenmeleri halinde dipnot yerine kitabın sonundaki açıklama bölümünde yer almışlardır. Kitapta geçen kimi yazarlar ve kişiler için kısa açıklama notları dizinde yer almaktadır.

✣İ✲ ✸✡✺✡✲☆★ ✧➜★✭➜Ğ➜ ☆✎ ✣İ✭✳

✒✘✗✓

I-Giriş

Aralık ayının yirmisinde *Grajdanin'in* redaktörlüğüne getirildiğimi öğrendim. Bu olağanüstü olay, yani benim için olağanüstü olan bu olay (kimseyi kırmak istemiyorum) çok sade biçimde olup bitmişti. O gün, *Moskovskiye Vedomosti* (Moskova Haberleri) dergisinde, Çin imparatorunun evlenme töreniyle ilgili bir yazı okumuştum; üzerimde güçlü bir etki yaratmıştı. Bu görkemli, göründüğü kadarıyla son derece karışık olan olay öylesine sade biçimde gerçekleştiriliyordu ki şaşmamak elde değil. Bu düğün töreni neredeyse iki yüz cildi bulan bir törenler kitabında en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş ve belirlenmişti. Çin'de geçen bu olayın büyüklüğünü, redaktörlüğe getirilmemle kıyaslayınca, yazı işlerine böylesine kolayca getirilmeme karşın, ülkemin kuruluşlarına karşı birden bir değerbilmezlik hissediverdim. Bizlere, yani bana ve Prens Meşçerski'ye, *Grajdanin*'i Çin'de çıkarmanın, buraya göre benzersiz yararlar sağlayacağını düşündüm bir an. Orada her şey alabildiğine açıktı. Belirlenen günde ikimiz, oranın yayın işleri genel yönetmeninin huzuruna çıkardık. Alnımızı yerlere kadar değdirip, döşemeyi de şöyle bir yaladıktan sonra doğrulur, saygıyla eğilerek, işaret parmaklarımızı kaldırırdık. Basın işleri müdürü kuşkusuz, odada uçuşan sinekler kadar ilgi göstermezdi bize. Fakat üçüncü sekreterinin üçüncü yardımcısı ayağa kalkar ve yazı işlerine getirilmeme ilişkin belgeyi elinde tutarak, kibirle, ancak yumuşak bir ses tonuyla, bize protokolle belirlenmiş bir söylev çekerdi. Bu söylev öylesine açık ve anlaşılır olurdu ki dinlemek bize müthiş zevk verirdi. Yeteneğimin zayıflığını kavrayarak, Çin'de yazı işleri müdürlüğüne başlarken, bu kadar aptal ve temiz kalpli olmamdan korku ve vicdan azabı duyardım ve böyle duygular beslediğim için de o saat iki misli aptala çıkarırlardı adımı. Bu andan sonra, aklım olsa bile, bana aklın hiç gerekmediğini, tersine, hiç olmamasının beni daha güvenilir ve dürüst kılacağını söylerlerdi. Kuşkusuz bunu duymaktan inanılmaz bir keyif alırdım. Üçüncü sekreterin üçüncü yardımcısı: "Haydi git yazı işleri müdürü, bundan böyle pirinci gönül huzuruyla yiyebilir, çayını içebilirsin!.." gibisinden tumturaklı sözlerle söylevini tamamlar, kırmızı atlas üzerine altın harflerle basılmış kırmızı belgeyi bana uzatırdı. Prens Meşçerski ona iyi bir rüşvet verir, eve döndükten sonra da hiç beklemeden, yurdumuzda asla yayınlama olanağı bulamadığımız *Grajdanin*'in mükemmel bir sayısını çıkarırdık Çin'de.

Ancak öyle düşünüyorum ki Prens Meşçerski, Çin'de ayak tabanlarına bambu kamışı yemek üzere yazı işlerine çağrıldığı her defasında, orada

zatının yerini almam için, beni özellikle yazı işlerine davet ederek, yüzde yüz oyun oynardı. Ama ben daha kurnaz davranır, “Bismarck”ı yayınlamayı hemen kesiverirdim. Aksine öyle güzel makaleler yazardım ki bambu sopasına beni yalnızca her sayıda bir çağırırlardı. Buna karşılık yazmayı öğrenirdim.

Çin’de mükemmel yazardım; oysa ülkemizde çok, ama çok güçtür bu. Orada her şey bin yıl öncesinden düşünülmüş ve tasarlanmıştır. Rusya’da bin yıl geçse de eski tas, eski hamam... Üstelik Çin’de ister istemez anlaşılır yazmaya özen gösterirdim. Okuyanım çıkar mıydı - doğrusu bilemem! Oysa burada okunmak istiyorsan, anlaşılmaz yazman daha bir yararınadır. Başmakaleler sadece *Moskovskiye Vedomosti'de* bir buçuk sütuna yazılır ve şaşılacak derecede de anlaşılırdır. Bir de ünlü kalemsen!.. *Golos’t*a (Ses) sütunların sekiz, on, on iki, hatta on üçü bulduğu olur. Özetle, burada ne kadar sütun harcarsan, kendini o kadar saydırıyorsun demektir.

Bizde birileriyle konuşmak bir bilimdir, yani ilk bakışta, aynı Çin’deki gibi belki, oradaki çok yalın ve duru bilimsel tarz bizde de vardır. Sözgelimi eskiden “Hiçbir şey anlamıyorum!” tümcesi söyleyenin aptal olduğunu gösterirdi, şimdiyse yüce bir onur sayılıyor. “Dinden anlamam, Rusya’da hiçbir şeyden anlamam, sanata da hiç aklım yatmaz!” sözlerini göstere göstere ve gururlu bir tavırla kullandın mı, o saat harika yücelere çıkarırsınız kendinizi. Gerçekten de hiçbir şeyden anlamıyorsanız, bu, büsbütün yarar sağlayacaktır size.

Gelgelelim bu yalın tarz bir şey anlatmaz. Aslında bizde herkes “Gerçekte budala olan ben değil miyim?” sorusunu kendisine hiç yöneltmeden ve hiç mi hiç kafa yormadan, başkasının budalalığından kuşkulanır. Bu, kişinin hoşuna giden bir durumdur ya, kimse hoşnut olmaz aslında, öfkelenir de. Sonra zamanımızda düşünmek neredeyse olanaksızdır. Pahalıya patlar. Hazır düşünceler satın alındığı bir gerçek. Her yerde satılıyor, hem de bedavaya. Ne var ki, bu bedavalık daha pahalıya patlıyor kişiye. İnsanlar bunu sezmeye başladılar artık, ama sonuçta eskisi gibi yine düzensizlik ve yararsız uğraşılar!..

Çin gibiyiz belki de, ancak onun düzeninden hayli uzaktayız. Çin’de biten bir olay bizde yeni yeni başlıyordur. Kuşku yok ki aynı noktaya geleceğiz, güzel de, ne zaman? Bin ciltlik tören kitabını özümsemek ve böylece kesin olarak hiçbir şeye kafa yormamak hakkını kazanmak için en azından bin yıl düşünmemiz gerekir. Oysa kimse düşünmeyi istemediğinden arayı kapatmaya çaba göstermiyor.

Doğrusunu isterseniz: Kimsenin düşünmek istememesi, öyle görünüyor ki, en çok Rus yazarının işine gelir. Bu gerçekten böyle. Zamanımızda düşünen yazar ve yayıncının durumu içler acısıdır. Bir şeyler öğrenmeye ve anlamaya kalkışanın durumuysa daha kötüdür, hele hele bu niyetini içten biçimde açıklamayagörsün hepten başı derttedir; birazcık anlamaya başladığını, düşüncelerini dile getirmek isteğini bildirsin, hemen bir kenara koyuverirler. Böylece konuşacak uygun bir adamcağız bulmaktan ya da kiralamaktan başka çaresi kalmaz; bir de bakmışsın, adamcağız için bir dergi çıkarmış. Bu, kendi kendine konuşmak, kişisel arzularını gidermek için dergi çıkarmakla aynı kapıya çıktığından, doğrusu tiksindirici bir durumdur. *Grajdanin'in* daha uzun süre kişisel duygularını tatmin için kendi kendine konuşacağından kuşkulanırım. Kendi kendine konuşmanın tıbben delilik anlamına geldiğini de dikkatlerden uzak tutmamak gerekir, *Grajdanin* bunu yurttaşlarımızla mutlaka konuşmak zorundadır, ancak işin berbat yanı da burada!

Her neyse, böyle bir yayın işine girmiş oldum. Durumum son derece belirsiz; ancak ben de günlük kalıpları içinde ne çıkarsa çıksın, kendimle söyleşip kişisel duygularımı tatmin edeceğim. Nelerden mi söz edeceğim? Beni şaşırtan, düşünmeye yönelten her konudan... Okur ve bir de -Tanrı esirgesin!- karşıt düşünceli kişiler bulursam, hiç değilse söyleşi yeteneği kazanmanın ve kiminle nasıl konuşulacağını bilmenin önemini anlarım. Bunu öğrenmeye çaba gösteririm, çünkü bizde, yani yazın alanında son derece güçtür bu. Üstelik karşıt düşünceliler türlü türlü olur. Her biriyle konuşmak kolay değildir. Geçenlerde duyduğum bir masalı anlatacağım. Çok eski bir Hint masalı olduğunu, kişiyi çok rahatlattığını söylüyorlar.

Günlerden bir gün domuz aslanla tartışmış ve onu dövüşe davet etmiş. Eve dönerken yolda aklı başına gelmiş ve korkudan tir tir titremeye başlamış. Domuz sürüsü toplanmış, aralarında düşünüp tartıştıktan sonra şu karara varmışlar:

“Dinle, şurada, yakınımızda bir çukur vardır. İçinde bir güzel debelen dur ve sonra aslanın karşısına çık, ne olacağını göreceksin!”

Domuz denileni yapmış. Aslan domuza yaklaşmış, şöyle bir kokladıktan sonra çekip gitmiş. Aslanın korktuğunu, dövüş alanından kaçtığını etrafına yayan domuz uzun zaman böbürlenip durmuş.

Bir masal işte. Kuşkusuz bizde aslan yok, iklimin elverişsizliği bir yana, oldukça da cüsseli bir hayvan. Her insanın olması gerektiği kadar namuslu bir adamı aslanın yerine koyun, aynı ahlak dersi çıkacaktır.

Yeri gelmişken bir olay daha anlatacağım.

Bir gün rahmetli Herzen’le sohbet ederken, *O Kıyıdan* adlı yapıtına övgüler düzmüştüm. Mihail Petroviç Pogodin de, Herzen’le yurtdışında görüşmesi üzerine kaleme aldığı çok güzel ve bir o kadar da ilgi çekici yazısında büyük keyif aldığım bu kitaptan övgüyle söz ediyordu. Bu yapıt, iki kişinin -Herzen ve karşı tezi savunan muhatabının- karşılıklı söyleşileri biçiminde kaleme alınmıştı.

Söz arasında: “Asıl hoşuma giden” dedim, “rakibinizin çok zeki olmasıydı. Çoğu kez sizi köşeye sıkıştırdığını da kabul etmelisiniz.”

Herzen gülerek: “Bütün mesele de burada ya!” dedi. “Size başımdan geçen bir olayı anlatacağım. Petersburg’da bulunduğum bir gün, Belinski beni adeta sürükleyerek evine götürmüştü, beni oturttuktan sonra yazdığı bir yazıyı coşkuyla okumaya başladı: Bay A ve Bay B arasında geçen bir sohbetti (bu yazı külliyatına girdi). Bu yazıda Bay A -kuşkusuz Belinski’nin kendisiydi- çok zeki gösteriliyordu, Bay B de Belinski’nin düşüncelerine karşı olan rakibiydi ve çok sıradan biriydi. Bitirdiğinde heyecanlı bir beklentiyle bana sordu:

‘Ee, söyle bakalım, ne düşünüyorsun?’

‘iyi olmasına iyi de!’ dedim, ‘sen belli ki zekisin, ancak böyle bir budalayla zaman geçirme isteğini anlamadım.’

Belinski kendini yatağa attı, yüzünü yastığa gömerek katıla katıla gülmeye başladı. Bir yandan da:

‘Seni lafını esirgemez, seni lafını esirgemez!’ diye bas bas bağırıyordu.”

II-Eski İnsanlar

Belinski’yle ilgili bu küçük anekdot, beni yazın alanına girdiğim ilk günlere götürdü. Kim bilir kaç yıl önceydi. Benim için acılı, zorlu bir dönemdi. Özellikle Belinski’nin beni karşılayışını, o karşılaşma heyecanımı hatırladım... Yenilerle, kuşkusuz, karşılaştığım için, şimdi sık sık eski insanları hatırlıyorum. Belinski yaşamımda gördüğüm en coşkulu kişiliklerden biriydi. Herzen oldukça farklıydı. O, soylu sınıfımızın bir ürünüydü, her şeyden önce, Rusya’dan başka hiçbir ülkede rastlayamayacağımız *gentilhomme russe et citoyen du monde’du.*[1] Herzen asla göçmen olmamıştır. Rus göçmenliğini başlatmamıştır; hayır, onda doğuştan göçmen ruhu vardı. Ona benzeyen herkes, çoğu Rusya’yı terk etmediği halde, göçmen olarak doğmuştur. Rus soyluluğunun son yüz elli yıllık geçmişinde, bir iki soylunun dışında diğerlerinin son kökleri çürümüş, Rus toprağına, Rus gerçeğine olan son bağları da gevşemiştir. Aydın sınıfımızın büyük çoğunluğunun, halktan kopuşunun en parlak örneği olarak Herzen’i adeta tarih tayin etmiştir. Bu anlamda Herzen tarihsel bir kişiliktir. Bu kişiler halkla bağlarını koparırken doğal olarak Tanrılarını da yitirmişlerdir. Huzursuz olanları -tanrıtanımaz, gönlü rahat olanları-dünyayı umursamaz tipler olup çıkmışlardır. Halkı sevdiklerini, onun için güzel bir geleceği istediklerini düşünüyorlar ve buna derinden inanıyorlardı, Rus halkına besledikleri aslında bir hor görme duygusuydu. Kendi anlayışlarına uygun -Rus halkından olması gerektiği kadar- ideal bir halk yaratmayı hayal etmekle besledikleri sevgi olumsuz bir sevgidir. Bu ülküleştirilmiş halk, ister istemez, kimi öncülerin kafasında 1793 Paris çapulcularıyla özdeşleşmişti. O zamanlar halkın en büyüleyici ülküsüydü bu. Kuşkusuz Herzen bir Rus beyefendisi olarak, yani hiç derdi sıkıntısı ve amacı olmayan, salt “düşüncesinin akla yatkın akışı” ve ülkesindeyken kalbi bomboş bir kişi olarak sosyalist olmak zorundaydı. Eski toplum düzenini ve aileyi yadsıdı. Bildiğim kadarıyla iyi bir baba ve kocaydı. Özel mülkiyete karşıydı karşı olmasına, ama beklemedeyken işlerini bir düzene koymayı ihmal etmemiş ve zenginliğinin keyfini de sürmüştür yurtdışında. Kafasında devrimler kurmuş, başkalarını ayartmış, oysa kendisi lüks içinde ve aile huzuruyla yaşamayı sevmiştir. Herzen sanat adamı, düşünür, parlak bir yazar, çok okunan, keskin zekâlı, üstün bir muhatap (konuşması yazmasından daha iyiydi) ve mükemmel bir içgözlemciydi. En derin duygusundan bir konu yaratma, onu coşkuyla selamlama ve hemen sonra belki de alay etme, onu önüne koyma yeteneği ve içgözlemi gelişmişti.

Olağanüstü bir kişilik olduğuna kuşku yok; ancak nasıl bir kişilik örneği sergilerse sergilesin, yazılarını yazarken, Proudhon'la dergi çıkarırken; Paris barikatlarına girerken (anılarında o günleri güldürü biçiminde anlatır); acılar çekerken, sevinirken, kuşku duyarken; Polonyalılara inanmadığı halde, kendisini aldattıklarını ve belki de yüzlerce talihsiz insanı ateşe atacaklarını bile bile, Polonyalılara destek için Rus devrimcilerine çağrıda bulunurken; son yazılarından birinde bunu inanılmaz bir saflıkla itiraf ederken ve bu itirafının kendisini ne hallere düşürdüğünü düşünmeden, her zaman, her yerde ve yaşamı boyunca, *gentilhomme russe et citoyen du monde'du* o. Kin duyduğu, ama içinden çıktığı eski toprak köleliği düzeninin bir ürünüydü. Yalnızca doğuştan değil, anayurduyla, yurdunun ülküleriyle köklerini kopardığı için böyleydi. Belinski, tersine, hiç de bir *gentilhomme* değildi; oh, hayır, (nereden geldiğini Tanrı bilir, sanırım babası askeri doktordu) Belinski genellikle duygularına eğilen, ruhsal durumu üzerinde düşünüp taşman yapıda bir insan değildi, her zaman, hayatı boyunca, kendinden geçercesine heyecanlar yaşamış biriydi. İlk uzun öyküm *İnsancıklar* büyülemişti onu. (Bir yıl sonra, çeşitli, ama her bakımdan çok önemsiz nedenlerden, birbirimizden ayrıldık.) Tanıştığımız ilk günler bütün kalbiyle bana bağlanırken, saf bir acelelikle bana kendi inançlarını benimsetmeye çalışmıştı. Bana olan, en azından tanıştığımız ilk aylardaki coşkulu ilgisini asla abartmıyorum. Karşımda tutkulu bir sosyalist duruyordu; doğrudan tanrıtanımazlık konusuna girmişti. Bu konuşmada özellikle olağanüstü sezgisi, düşünceleri derinliğine kavramadaki inanılmaz yeteneği çok önem taşımıştır benim için. Enternasyonalci bir kadının iki yıl önceki çağrılarından birinde: "Bizler her şeyden önce tanrıtanımaz bir toplumuz!" ünlü bildirisiyle, yani meseleye damarından girmesi gibi, Belinski de benimle aynı şekilde konuşuyordu. Aklı, bilimi ve gerçekçiliği her şeyin üstünde değerlendirirken, aynı zamanda, tüm bunların insanların bir arada yaşayabileceği toplumsal "uyumu" değil, yalnızca bir karınca toplumu yaratabileceğini herkesten daha derinliğine kavrıyordu. Her şeyin temelinde ahlaki ilkeler olduğunu biliyordu. Sosyalizmin yeni ahlaki temellerine (ancak sosyalizm bu zamana kadar doğayı ve sağduyuyu çirkin biçimde bozmaktan öteye gidememiştir) çılgınlığa varacak denli ve hiç düşünmeden inanıyordu: Burada olan yalnızca coşkuydu. Ama bir sosyalist olarak her şeyden önce Hıristiyanlığın ortadan kaldırılması yolunu seçiyordu. Devrimin mutlaka tanrıtanımazlıktan başlaması gerektiğine inanıyordu; yadsıdığı toplumun manevi temellerini oluşturan dini ortadan

kaldırması gerekiyordu. Aile kurumunu, özel mülkiyeti, kişinin ahlaki sorumluluğunu kesin biçimde yadsıyordu. (Onun da, Herzen gibi, iyi bir koca ve baba olduğunu belirtmeliyim.) Bireyin ahlaki sorumluluğunu yadsırken, aynı zamanda onun özgürlüğünü de yadsıdığını kuşkusuz biliyordu, ama sosyalizmin birey özgürlüğünü yok etmeyeceği gibi, aksine, onu yeni ve çelik gibi sağlam temeller üzerinde duyulmamış yücelere çıkaracağına tüm benliğiyle inanıyordu (sanırım yaşamının son yıllarında kuşkulara düşen Herzen'den de körü körüne...).

Ne var ki mücadele etmenin bütün bütüne güç olduğu İsa'nın ışıldayan kişiliği kalıyordu burada. Belinski'nin bir sosyalist olarak, İsa'nın öğretisini ortadan kaldırması ve Onu çağdaş bilime ve ekonominin ilkelerine ters düşen sahte ve cahil bir insansever olarak nitelemesi gerekiyordu ya, yine de İnsan-Tanrının ışıltılı yüzü, tinsel erişilmezliği, o mucizeler yaratan eşsiz güzelliği kalıyordu geride. Renan İsa'nın yine de insan güzelliğinin bir ideali, gelecekte de tekrarlanması olanaksız, ulaşılmaz bir kişilik olduğunu söylemekten kendini alamadığı, ama bir dolu inançsızlık taşıyan *İsa'nın Hayatı* adlı kitabında pes ederken, Belinski o hiç dinmeyen ve sönmeyen coşkusuyla, bu karşı konulmaz engel karşısında bile geri adım atmamıştır.

Bir akşam bana dönerek: "Biliyor musunuz!" demişti çığlık çığlığa (çok heyecanlı olduğunda böyle keskin çığlıklar koparırdı), "böylesine alçakça bir toplum düzeni kurulmuşken ve kişioğlu ekonomik açıdan inim inim inlerken, kötülük yapmamasının olanaksız olduğunu, onun her davranışını günah hanesine yazmanın, ondan sabırlı olmasını bekleyerek onca görevler yüklemenin ve kendi istese bile, ondan mantıksızca ve acımasızca doğa yasalarına göre yerine getiremeyeceği işler beklemenin ne denli saçma ve insafsız olduğunu biliyor musunuz?"

O akşam yalnız değildik, Belinski'nin saygı duyduğu, birçok bakımdan da sözlerini ilgiyle dinlediği bir dostu da vardı; o da yazarlığa yeni başlayan, ama sonraları yazın alanında ünlenen bir gençti.

Belinski birden öfkeli çığlıklarını kesti ve dostuna döndü. Beni göstererek:

"Ona bakmak duygulandırıyor beni" dedi. "İsa'dan ne zaman söz açsam yüzü değişir, ağlayacak gibi olur." Yine bana yükleniyordu. "İnanın, çok safsınız! Sizin İsa'nız zamanımızda yaşasaydı, inanın, kimsenin farkına bile varmayacağı sıradan bir kişi olurdu. Zamanımızın bilimi ve insanlığı harekete geçirenler karşısında büsbütün silinir giderdi."

Belinski’nin dostu ansızın: “Yok, ha-yır!” dedi çeke çeke. (Hatırlıyorum, biz otururken, Belinski odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.) “Hayır efendim, İsa günümüzde yaşasaydı, davamıza katılır, önderimiz bile olurdu.”

Belinski şaşılası bir çabuklukla: “Evet, evet!..” diye onayladı. “Özellikle sosyalistlere katılır, peşlerinden giderdi!..”

İsa’nın da dahil edildiği insanlığın bu itici güçleri arasında o zamanlar hep Fransızlar vardı: Başta George Sand, şimdi tümüyle unutulan Cabet, Pierre Leroux ve faaliyetlerine yeni yeni başlayan Proudhon... Yanlış hatırlamıyorsam Belinski o zamanlar bu dört kişiliğe herkesten fazla saygı duyuyordu. Fourier bu saygının uzağındaydı daha. Akşamları hep bu düşünürleri tartışırdık. Belinski’nin karşısında saygıyla eğildiği bir Alman vardı: Feuerbach. (Belinski hayatı boyunca bir tek olsun yabancı dil öğrenmemişti, ona Fierbach derdi.) Strauss’tan derin bir saygıyla söz edilirdi.

Kendi düşüncelerine karşı duyduğu böylesine coşkun inançla, Belinski kuşkusuz en mutlu insanlardan biriydi. “Belinski daha uzun yaşasaydı Slavcılara katılırdı” sözlerini boşuna söylemişlerdir sonraları. Asla Slavcı olmazdı, uzunca yaşayıp göçmen olmayı da başarabilseydi, sonu belki de göçmenliğe varırdı ve ufak tefek, ama coşkulu bir ihtiyarcık olarak, en ufak kuşku götürmeyen o eski içten, coşkusal inancıyla, bir yerlerde, Almanya ve İsviçre’de toplantıdan toplantıya dolaşır durur ya da kendini kadın sorunlarına adayarak bir Alman Madam Gögg’ün buyruğuna girerdi.

Şaşılası bir vicdan huzuruna sahip ve her şeyden mutlu olmasını bilen bu insan kimi zaman çok kederlenirdi. Ancak bu ruh durumunun nedenleri özeldi, ne kuşku, ne de düş kırıklığıydı bu, hayır, incir çekirdeğini doldurmayan nedenlerdi... Bütün Rusya’nın neredeyse en tez canlı insanıydı. Bir gün öğlenden sonra üçte Znamenski Kilisesi önünde karşılaşmıştık. Şöyle bir dolaşmaya çıktığını, eve döneceğini söylemişti.

“İnşaat nasıl gidiyor diye sık sık uğrarım buraya” diye sürdürmüştü konuşmasını. (O zamanlar yapımı sürdürülen Nikolayevski Garı.) “Durup çalışmaları izlerken, hiç değilse kurtlarımı döküyorum. Sonunda bizim de bir demiryolumuz olacak. Bu düşüncenin bazen yüreğimi nasıl rahatlattığına inanamazsınız!” Sıcak, içten söylenmiş sözlerdi bunlar. Belinski hiçbir zaman gösteriş olsun diye konuşmazdı. Birlikte yürüdük, hatırlıyorum, yolda şöyle demişti:

“Ancak beni toprağa verdikleri zaman (verem olduğunu biliyordu) farkına varacaklar ve kimi yitirdiklerini anlayacaklar...” Hayatının son yıllarında ona hiç uğramamıştım. Benden hoşlanmıyordu, ama öğretilerine tutkuyla bağlanmıştım. Bir yıl sonra Tobolsk’ta, geleceğin bizler için neler hazırlayacağının beklentisi içinde, cezaevinde sevk bölümünde kalırken, Dekabristler’in[2] eşleri hapishane yöneticisine rica minnet, odasında bizimle gizlice görüşme izni koparmışlardı. Kocalarının peşinden seve seve Sibirya’ya giden bu yüce çilekeş kadınları gördük. Geride her şeylerini -ünlerini, varlıklarını, geçmişle bağlarını, yakınlarını- bırakmışlar, insanoğlunda çok az rastlanabilecek en yüce ahlaki görev uğruna her şeylerini feda etmişlerdi. Mahkûm kocalarının çektiği acıları, hiç suçu olmayan bu kadınlar da 25 yıl çekti... Görüşme bir saat kadar sürdü. Yeni yolumuza uğurlarken haç çıkardılar, bizim için dua ettiler ve her birimize birer İncil verdiler. Hapishaneye sokulmasına izin verilen tek kitaptı İncil. Hapishanede dört yıl yastığımın altında durdu; bazen kendim okuyor, bazen de mahkûmlara okuyordum. Bir kürek mahkûmuna İncil’le okumayı öğrettim. Çevremdeki insanlar, Belinski’nin inancına göre, suç işlememesi olanaksız mahkûmlardı; öyleyse haklılardı, ancak diğerlerine göre daha talihsiz insanlardı sadece. Rus halkının bizleri de “talihsiz” gördüğünü biliyordum. Bunu çok kişiden birkaç kez duymuştum. Belinski’nin söylediğinden, sözgelimi jüri üyelerimizin aldığı kararlarda tanık olduğumuzdan tümüyle farklı bir durum vardı burada. Halkımızın suçluyu “talihsiz” görmesinde farklı bir düşünce çınlıyordu. Dört yıllık kürek cezası uzun bir okuldu. İnançlarıma yön verecek zamanım oldu ve şimdi özellikle bu konuya değinmek istiyorum.

III-Çevre

Sanırım dünyada bütün jüri üyelerinin tek ortak duygusu vardır, bizde özellikle görüldüğü gibi (kuşkusuz diğer duygulardan başka), gücü elinde tutma, daha doğrusu salt hükmetme duygusu olsa gerektir bu. Bu duygu diğerlerine üstün gelmesi halinde iğrençtir. Belli belirsiz de olsa, kimi bir yığın soylu duyguyla bastırılmış ve hatta yurttaşlık görevi bilincinin en yüksek derecesine varmış olsa bile, her jüri üyesinde bu duygu vardır. Öyle ya da böyle, sanıyorum doğa yasalarından çıkmadır bu olgu. Bu nedenle, hatırlıyorum, bizde yeni mahkemeler (hukuk) kurulur kurulmaz bu anlamda müthiş ilgimi çekmişti. Sözgelimi, dünün toprak kölesi olan köylülerle dolu mahkeme salonları geliyordu gözlerimin önüne. Savcı ve avukatlar köylülere adeta yaltaklanarak, gözlerinin içine bakarak hitap ediyorlardı. Mujiklerimiz de oturdukları yerden: “Vay be!” diyorlardı içlerinden, “İstersem aklarım, istersem Sibirya’yı boylatırım...”

Gelin görün ki köylülerin hiç cezalandırmamaları, sürekli aklamadan yana tavır koymaları fevkalade bir durum yaratıyor. Kuşkusuz eldeki gücün kullanılmasıdır bu, hem de aşırı ölçüde; ancak işin öte yanını (duygusallığını), yanılmıyorsam, çözemiyor insan, çünkü bizde her yerde önyargılı ve adeta söz birliği etmişçesine konuşulur. Kuşku götürmez “yöneliş” birliğidir bu. Sorunun can alıcı noktası, neye mal olursa olsun aklama düşkünlüğünün, yalnızca dünün ezilen ve aşağılanan insanlarını -köylüleri- değil, bütün Rus jüri üyelerini, yüksek mevki sahiplerini, soyluları ve üniversite profesörlerini bile sarmasıdır. Yalnız bu birlikte hareket etme, düşünmek için çok ilgi çekici bir konuyu ortaya çıkarabilir; ama kişiyi bazen çok çeşitli, belki de çok tuhaf düşüncelere itebilir.

Geçenlerde bizim en etkili gazetelerden birinde, gösterişsiz, ama iyi niyetle kaleme alındığı belli bir yazıda, bu konuda küçücük de olsa şöyle bir düşünce dile getiriliyordu: “Yüzyılların getirdiği onca aşağılanmışlık ve ezilmişlikten sonra, birden durup dururken kendinde büyük bir güç duyan (gökten düşmüş gibi) insanlar olarak jüri üyeleri, fırsatını buldukları her defasında, uçarıca davranmak, daha doğrusu geçmişe, diyelim ki bir savcıya ters düşmek için, genelde ‘egemenlerle’ alay etmeye eğilimli olmamışlar mıdır hiç?” Pek kötü sayılmayacak bir görüş, üstelik uçarıca bir yanı da var. Ama her şey bununla açıklanamaz elbette.

“Başkasının geleceğini mahvetmek doğrusu üzücü bir durumdur. Onlar da insan... Rus halkı merhametlidir” diyenleri arada bir duyduğum oluyor.

Oysa ben, sözgelimi, İngiliz halkının da merhametli olduğunu düşünmüşümdür hep; daha doğrusu halkımızın yufka yürekliliği kadar olmasa bile, hiç değilse insancıldır; yakınına karşı Hıristiyanca gerçek bir görev duygusu ve bilinci vardır; belki de bu duygu ve bilinç en yüksek dereceye, sağlam ve bağımsız inanca varacak denli güçlüdür de; oranın eğitim düzeyini ve uzun yıllar önce kazandıkları bağımsızlıklarını dikkate aldığımızda, belki de bizimkinden de sağlamdır bu duygu. Onca güç onlara birden "gökten düşmedi" ya! Jüri üyeli mahkemelerini kendileri buldular, hiç kimseden almadılar, yüzyıllar boyu pekiştirdiler, yaşam deneyimlerinden geçirdiler, bir armağan olarak kazanmadılar.

Oysa İngiltere'de jüri üyeleri mahkeme salonunda yerlerini alır almaz, sadece duygusal, yumuşak kalpli birer insan değil, her şeyden önce yurttaş olduklarının bilincindedirler. Kişisel, içten bir özverinin ötesinde, yurttaşlık görevinin yerine getirilmesi olarak düşünüyorlar belki (doğru mu değil mi, bilemem). Daha geçenlerde, suçu aşikâr bir hırsızın jüri tarafından aklanması tüm İngiltere Krallığı'nda müthiş kıyamet koparmıştı. Ülkedeki bu ortak tavır, bizdekine benzer kararların orada da alındığına tanıklık etse de, seyrek rastlandığını, kamuoyunda hemen öfke uyandırdığını göstermektedir. Oranın jüri üyeleri her şeyden önce İngiliz bayrağını ellerinde tuttuklarını, kişiselliği bırakmaları gerektiğini ve ülkenin ortak görüşünü yansıtmak zorunda olduklarını bilirler. Bu, yurttaş olabilme özelliği, kendini ülkenin genel görüşüne yükseltme bilincidir. Orada da alman kararlarda bir "merhamet" duygusu vardır kuşkusuz. Orada da gözü "her an üzerinizde olan çevre" dikkate alınıyor (sanırım, günümüzde sevilen kuramımızdır bu); ancak belirli sınırlara kadar, sağduyulu kamuoyunun ve onun Hıristiyan ahlakı olarak kültür düzeyinin olanak verdiği ölçüde... (Göründüğü kadarıyla bu düzey oldukça yüksektir.) Bununla beraber oranın jürisi, uğruna canlarını esirgemeyecekleri Büyük Britanya'da, suçun suç, zorbalığın zorbalık olarak görüldüğünü, ülkede ahlaki temellerin değişmediğini ve eskisi gibi ayakta durduğunu aldığı kararla yurttaşlarına göstermenin öncelikle görevi olduğunun bilincinde olarak, gönülsüz de olsa mahkûmiyet kararı vermektedir.

İçimden bir ses şöyle fısıldıyor bana:

"Sizin şu sağlam temelleriniz (yani Hıristiyanlığınız) gerçekten de her şeyden önce, diyelim ki yurttaş olmayı gerektiriyor; demin söyleyip durduğunuz bayrak tutma vs... gibi... Şimdilik tartışmaya girmeden bunu kabul ettik diyelim; bir an düşünün: yurttaşlarımız nereden başlayacaklar

peki? Dünü bir anlayalım hele! Şu yurttaşlık hakları var ya! (hem de nasıl!..) onun üzerine tepeden yuvarlanıvermiştir birden. Ezmiştir; şimdilik ağır bir yükten başka bir şey değildir, evet, ağır bir yüktür...”

Biraz mahzun: “Elbette eleştirinizde gerçek payı vardır” diyorum bu sese. “Ama öte yandan Rus halkı...”

“Rus halkı mı dediniz? İzin verin!” diye araya giren başka bir ses duyuyorum. “Tepeden bir çeşit armağan olarak düştüğünü, onu ezdiğini söylüyorlar. Ama onca gücün armağan olarak alındığından başka, hiç yoktan kazanıldığını, yani bu armağana değmediğini de duymaktadır içinde. Yalnız dikkat edin, aslında bu armağanlara değmediği, ona gerekmediği ya da erken verildiği anlamına gelmez; hatta tam aksine, halkımızın, uysal vicdanında bu armağanlara layık olmadığı bilincini taşıdığını gösterir; halk bu alçakgönüllülüğüyle şimdilik şaşkındır. Yüreğinin gizli derinliklerini bu zamana kadar kim görmeye çalışmıştır? Bizde Rus halkını bütünüyle tanıdığını kim çıkar da söyleyebilir? Hayır, gülüp geçtiğiniz bir acıma duygusu, yufka yüreklilik değildir bu. Evet, burada olan, gücün korkunçluğudur. İnsan yazgısına, öz kardeşin yazgısına yön veren bu korkunç güçten ürktük, yurttaşlık bilincine varana kadar da bağışlayacağız. Korkudan bağışlayacağız... Jüri üyesi olarak mahkeme salonunda otururken belki de şöyle düşüneceğiz: ‘Sanıktan daha mı iyiyiz? Zenginiz, yaşamımız güvence altında, onun başına gelen, bizim de başımıza gelseydi, ondan belki de daha kötüsünü yapardık, öyleyse bağışlayalım!..’ Bakın, bu içten duygusallık iyi olabilir de. Belki de, dünyanın bu zamana dek henüz bilmediği, gelecekteki yüce Hıristiyanlık anlayışının bir güvencesidir...”

“Biraz Slav ağızları!” diye hükmediyorum. Aslına bakarsanız insanı avutan bir düşünce. Bedavadan alınan ve şimdilik “layık olmayana” bağışlanan bu güç karşısında halkın alçakgönüllülüğü görüşüne gelince... “Savcıya takılmak” hevesiyle ilgili görüşten kuşkusuz daha katıksız duruyor, ne derseniz deyin yine de, kendi gerçekliği içinde bu görüşten hoşlanmam sürüyor (yazarının vurguladığı gibi, elbette bu görüşü daha çok kişisel olay görerek), ama... Beni son derece şaşırtan, halkımızın birdenbire merhametinden ürker olmasıdır. “İnsanı mahkûm etmek acı veriyormuş.” Ee, acılarınızı atın bir kenara! Gerçek, acılarınızın üstündedir.

Gerçekten de bazen kendimizi suçludan daha kötü biri olarak görürsek, bu, suçun yarısını kabullendiğimiz anlamına gelir. Yeryüzünün koyduğu yasayı çiğnemişse, bu kez karşımızda durduğu için suçluyuzdur. Eğer biz daha iyi olsaydık, o da iyi olurdu ve böyle karşımızda dikilmezdi.

“Ne o, yoksa aklamak mı gerekiyor o zaman?”

“Hayır, aksine, burada gerçeği dile getirmek, kötüyü kötü olarak nitelemek gerek; bununla birlikte hükmün ağırlığının yarısını da üzerimize almalıyız. Mahkeme salonuna suçlu olduğumuz düşüncesiyle girelim. Günümüzde herkesin korktuğu ve salondan ayrılırken içimize işleyen yürek acısı bizler için ceza olacaktır. Eğer bu acı göstermelik değilse ve güçlüyse, içimizi temizleyecek, bizleri daha iyi insan yapacaktır. Bizler daha iyi olunca çevremizi de düzeltir ve daha güzelini yaratırız. Yalnızca bununla düzeltebiliriz çevreyi. Kişisel acıma duygusundan kaçınmak, acı çekmeyelim diye sürekli aklamak kolay bir yoldur. Sonunda yavaş yavaş, suç diye bir kavramın bulunmadığı, her şeyde ‘suçlu çevredir’ sonucuna varırız. Durum öyle karışır ki, suçu ‘çevreye’ karşı soylu bir başkaldırı ve bir görev olarak bile görürüz. “Efendim, iğrenç bir toplum düzeni kurulu olduğu için, böyle bir toplumda başkaldırmadan, suç işlemeden bir arada yaşamak imkânsızdır!” “Evet, toplum iğrenç olduğuna göre, elinde bıçak taşımadan ondan kolay kolay kurtulamazsın!” Çevrenin baskısını tümüyle kabul ederken ve günahkâra merhametli olmayı bildirirken, aynı zamanda çevreyle mücadelesinde kişinin ahlaki görevlerini ve çevrenin nerede bittiğini, görevin nerede başladığını belirleyen Hıristiyanlığa karşı toplum öğretisi işte budur.

Hıristiyanlık kişiyi sorumlu kılarken, aynı zamanda özgürlüğünü de kabul eder, oysa toplum öğretisi toplumsal düzen içinde kişiyi her hatasıyla bağlarken, tam anlamıyla kişiliksizliğe, her çeşit kişisel ahlaki görevinden, karakter bağımsızlığından tam anlamıyla kopmasına ve imgelemi zorlayacak kadar rezilce bir köleliğe vardırır. Diyelim ki kişinin canı tütün çekiyor, parası da yok, tütün edinmek için başkasını öldürüyor. Allah aşkına beyler, ihtiyaçlarını gideremediği için düştüğü sıkıntıyı, yarı cahil kişiden daha güçlü duyumsayan okumuş kişi, ihtiyacı için gerekli olan parayı hiçbir biçimde sağlayamıyorsa, bu yarı cahil adamı neden öldürmesin, öyle mi? Avukatların sözlerine kulak verdiğiniz oldu mu? “Elbette ki yasaya aykırı hareket edilmiştir; şu gelişmemiş adamın öldürülmesi... Elbette bu suçtur, fakat sayın jüri üyeleri, şunu da göz önünde bulundurmanız gerekir ki...” Hemen hemen her yerde duyarsınız bu sözleri, hem sonra...

Alaylı bir ses duyuyorum bu kez:

“Ama siz... Siz, sanırım, bence yeni bir toplum felsefesi dayatıyorsunuz halka, peki, bu felsefe ona nereden uçup gelmiştir? Şu on iki jüri üyesi kimi

kez köylülerden kurulu olur ve her biri oruç bozmayı ölümcül günah sayar. Toplumsal eğilimleri nedeniyle onları düpedüz suçlu bulsaydınız.”

“Elbette, elbette!” diyorum kendi kendime. “Çevrede ne oluyormuş, onlar için, yani hepsi için! Bilmezler; düşünceler havada uçuşur, ama içinde insanın yüreğine işleyen bir şeyler vardır...”

“Vay, vay!..” diye kahkaha atar alaylı ses.

“Peki, halkımız doğası gereği, diyelim ki, Slavcı düşünceleri nedeniyle, toplum öğretisine özellikle eğilimliyse? Ya Avrupa’da kimi propagandacılara çok iyi malzeme veriyorsa?”

Alaylı ses bu kez gürültülü, fakat biraz zoraki bir kahkaha savurur.

Hayır, halk için bu, “toplum felsefesi” değil, şimdilik bir oyundur sadece. Burada bir yanılgı, aidatı vardır ve çok çekicidir.

Bu yanılgıya en azından şu örnekle açıklama getirebiliriz:

Sözgelimi, halk hüküm giyeni “bahtsız” olarak görüyor ve ona para ve ekmek veriyor. Bu davranışıyla halk yüzyıllardır ne demek istemiştir acaba? Hıristiyanlık gerçeğini mi, yoksa “toplum” gerçeğini mi? Asıl engel buradadır ve “topluma” yön verenlerin başarıyla tutunabileceği manivela asıl burada gizlidir.

Dile getirilemeyen, bilinçsiz, ama güçlü biçimde hissedilen düşünceler vardır. Kişinin adeta ruhuyla kaynaşan bu tür düşünceler pek çoktur; halkta da, bütünün parçası olarak insanoğlunda da vardır. Bu düşünceler halkın yaşamında şimdilik bilinçsiz olarak durmaktadır; ancak doğru ve güçlü olarak hissedildikleri sürece halk son derece güçlü, canlı bir hayat yaşayabilir. Derinlerde kalmış düşünceleri kavrama çabaları yaşamının iç gücünü oluşturur. Halk bu düşünceleri sarsılmaz biçimde yüreğinde besledikçe, farklı ve sahte yorumlarından etkilenmeye ve ilk duygularına ihanet etmeye ne kadar az eğilimliyse, daha güçlü, sağlam ve mutlu olacaktır. Rus halkının bu derinlerde kalmış düşüncelerinden biri de -evet, Rus halkının düşünceleri- suçu bahtsızlık, suçluyu da bahtsız olarak görmesidir.

Katışıksız Rus düşüncesidir bu. Hiçbir Avrupalı ulusta görülmez. Batı’da düşünürler ve yorumcular ancak şimdi bundan söz ediyorlar. Oysa halkımız kendi filozoflarından ve yorumcularından önce söylemiştir bunu. Ancak bir zaman için, hiç yoksa bir ucundan bu düşünceyi yorumlayanlar tarafından yanlış olarak geliştirilmiş olanının halkın kafasını karıştırmadığı sonucunu çıkarmamalı. Kesin anlam ve son söz kuşkusuz halkındır, ama bazen başka türlü olabiliyor.

Kısaca, “bahtsızlar” demekle halk kendi “bahtsızlığını” dile getirmektedir sanki. “Sizler günah işlediniz ve acı çekiyorsunuz, ama biz de günahkârız. Sizin yerinizde olsaydık, belki daha kötü olurduk. Bizler daha iyi olsaydık, hapishaneye girmek zorunda kalmazdınız. Suçunuzun karşılığı aldığınız cezayla genel yasasızlığın yükünü de almış oldunuz. Bizler için dua edin!

Sizler için de biz dua edeceğiz! Ey bahtsızlar, şimdilik şu paraları alın! Sizleri unutmayacağımızı, kardeşlik bağlarını koparmayacağımızı bilesiniz diye veriyoruz bu paraları...”

“Çevre” öğretisini şöyle bir anlayışa uygulamak kadar kolay bir şey olmadığını kabul edin: “Toplum iğrençtir, bu yüzden biz de iğrenciz, bizler zenginiz, arkamız sağlam; sizin karşı karşıya bulunduğunuz talihsizlikten bizler rastlantıyla kurtulduk; bizim de başımıza gelseydi, sizin yaptığınızı yapardık. Kim suçlu? Çevre elbette. Ortada iğrenç bir çevre vardır ve asla suç yoktur...”

Yukarıda sözünü ettiğim o oyun da bu safsatalı yargıdadır işte...

Hayır, halk suçu yadsımıyor, suçlunun kabahatli olduğunu biliyor. Ama halk aynı zamanda her suçluyla birlikte kendisinin de kabahatli olduğunu anlıyor. Ancak kendini suçlamakla “çevreye” inanmadığını gösteriyor; tersine, çevrenin tamamen halka, halkın sürekli pişmanlık duymasına ve kendini olgunlaştırmasına bağlı olduğuna inanıyor. Enerji, emek ve mücadele: işte çevreyi çevre yapan öğeler... Karakter bağımsızlığına ve özsaygıya ancak emekle, mücadeleyle ulaşılabilir. “Buna ulaşacağız, daha iyi olacağız ve çevre de iyi olacak.” Suçluyu talihsiz görme saklı düşüncesinde Rus halkının güçlü biçimde duyumsadığı ve söyleyemediği işte budur.

“Talihsiz” olduğunu halkın ağzından duyan bir suçlunun kendini artık suçlu değil de yalnızca talihsiz olarak gördüğünü düşünün şimdi. İşte bu durumda halk bu tür sahte yorumlara yüz çevirir ve bu tavrı halkın gerçeğine ve inancına ihanet olarak kabul eder.

Buna birkaç örnek gösterebilirdim, ama şimdilik bırakalım, şöyle diyelim:

Suçlu ve suç işlemeye eğilimli, farklı iki kişiliktir, ancak aynı kategoride yer alırlar. Ya suçlu, bilinçli olarak suç işlemeye hazırlanırken: “Hayır, bu, suç değil!” derse ve halk da onu “bahtsız” olarak nitelerse?

Evet, hiç kuşkusuz böyle değerlendirecektir. Halk merhametlidir. Kendini artık suçlu bile saymayan bir suçludan daha talihsizi yoktur. Bir

hayvan, bir canavardır o. Bir hayvan olduğunu ve kendi vicdanını yok ettiğini anlamıyorsa ne yapalım? Çok talihsizdir, iki misli talihsiz, ama aynı zamanda iki misli de suçludur. Halk ona acıyacaktır, ancak kendi doğrularından asla vazgeçmeyecektir; halk, suçluyu “bahtsız” olarak değerlendirirken, asla suçlu saymaktan vazgeçmez. Halkın suçluyu haklı görüp: “Hayır, suçlu değil, çünkü suç diye bir şey yoktur!” yargısına varmasından daha kötü bir felaket olamazdı...

İnancımızı -ortak inançlarımızı- dile getirmek istedim, umutla dolu olanların, bekleyenlerin inancını... Bir iki söz daha ekleyeceğim.

Hapishanede bulundum ve “hüküm yemiş” suçlular gördüm. Tekrar söylüyorum, bu, upuzun bir okuldu. Hiçbiri kendini suçsuz görmüyordu. Görünüşte korkunç, acımasız insanlardı. “Caka satanlar” yok değildi; sadece yeni gelenler ve aptallar davranırlardı böyle; diğerleri de gülüp geçerlerdi. Çoğu asık yüzlü ve düşünceliydi. Kimse suçundan söz etmezdi, yakındıklarını hiç duymadım. Suçlarından yüksek sesle söz etmek imkânsızdı. Birinin meydan okuyan, gösterişli sesinin duyulduğu olurdu ya, “kürek mahkûmları” hep birlikte bu türediye gereken cezayı verirlerdi. Suçlarından söz etmek kabul edilmez bir durumdu. Ama, doğruyu söylüyorum, hiçbiri kişinin içini temizleyen, güçlendiren o ruhsal, derin acıyı yaşamamıştır. Onları hep yalnız başlarına düşünürken görürdüm. Kilisede günah çıkarmadan önce dua edenleri gördüm; ansızın kopan çığlıklarını, sayıklamalarını dinledim. Yüzlerini hatırlıyorum, ah, inanın hiçbiri kendini yürekten haklı görmüyordu!

Sözlerimin acımasızlık olarak değerlendirilmesini istemem. Yine de anlatmaya cüret edeceğim, hiç sapmadan söyleyeceğim: Ağır ceza, cezaevi ve kürekle belki onların yarısını kurtarırdınız. Ağırlaştırmaz, biraz hafifletirdiniz. Kişinin, ruhunu acıyla temizlemesi daha kolaydır; evet, mahkemede birçoğunu tümüyle aklamakla ona hazırladığınız yazgıdan daha kolaydır bu. Ne var ki ruhuna yüzsüzlüğü yerleştirmiş oluyorsunuz. Çekici bir soru, kendinize alay bırakıyorsunuz içinde; inanmıyor musunuz? Evet, sizinle, mahkemenizle ve ülkenin tüm mahkemeleriyle alay ediyor! Ruhlarına, Tanrı gerçeğine ve halkın gerçeğine inançsızlığı aşılıyorsunuz; akıl karışıklığına mahkûm ediyorsunuz onu... Ayrıldıktan sonra şöyle düşünüyor: “Eh, demek ki şimdi sertlik falan yok. Akılları başlarına geldi zahir. Belki de korkuyorlar... Demek ki bir dahaki sefer de aynı şekilde davranabilirler. Böyle darda kaldıktan sonra neden çalmayayım ki...”

Hepsini suçsuz ya da "her türlü hoşgörüye değer" bularak önünüze geleni serbest bırakırken yola gelmeleri için şans verdiğinizi mi düşünüyorsunuz yoksa? Sizin için düzelecek! Başka derdi yoktu da! "Demek ki hiç suçlu değildim!" Evet, sonunda böyle diyecektir, onu bu yargıya vardıran da siz olacaksınız... En önemlisi de, yasalara ve halkın gerçeğine inanç sarsılacaktır.

Yakın geçmişte birkaç yıl aralıksız yurtdışında kalmıştım. Rusya'dan ayrıldığımda, yeni Rus mahkemeleri görevlerine başlamıştı. Bizim gazetelerde Rus mahkemeleriyle ilgili yazıların tümünü ne büyük iştahla okurdum! Avrupa'da bizim etliye sütlüye karışmayan ve yurttaşlık görevini yerine getirmeyen kişileri ve onların anadillerini bilmeyen ya da unutan çocuklarını nasıl üzüntüyle izlerdim! Olayların zorlamasıyla sonunda en azından yarısının göçmen olacağını apaçık görüyordum. Bunu her zaman acıyla düşünmüşümdür. Onca güç, onca seçkin insan... Oysa ülkemizin bu tür insanlara ihtiyacı vardı! Ama bazen okuma salonundan çıkarken, inanın baylar, aymazlığa ve yurdundan bağlarını koparmış bu aymaz kişilere bakış açım değişiyor, elimde olmadan hoşgörülü davranıyordum onlara. Rusya'da, kocasını öldüren bir kadının aklandığı haberini okuyunca üzüntüden kahroluyordum! Suç açık ve kanıtlanmış, kadın itiraf etmiş, "Hayır, suçsuzdur!" Genç bir adam kasayı kırmış, paraları götürmüş: "Çılgınca sevmiştim" diyor. "Birlikte yaşadığım kadına yaranmak için para bulmam gerekiyordu." "Hayır, suçsuzdur!.." Bütün bu olayları üzüntü ve acıma duygusu haklı kılsaydı!.. Hayır, aklamanın nedenlerini anlamıyordum bir türlü, aklım karışıyordu. İçimde bulanık, neredeyse onur kırıcı bir etki yaratıyordu. Kendimi çok kötü hissettiğim bu anlarda, bazen Rusya'yı, birinin, üzerinde saray yapmayı tasarladığı vıcık vıcık bir bataklık olarak düşünürdüm. Dıştan bakıldığında sağlam, dümdüz bir alan, oysa yüzeyi bir çeşit nişasta gibi bir şey... Bastınız mı, aşağı doğru, dibe kayıyorsunuz. Yüreksizliğime söylenip durdum. Yine de benim de şimdilik diğerleri gibi yurdumdan kopuk yaşadığım, yakından göremediğim, açık biçimde duyamadığım, dolayısıyla uzaktan yanılabileceğim düşüncesi cesaretlendiriyordu beni.

İşte, uzun zamandır yine yurdumdayım.

"Yeter artık, onlara acıma duygusuyla yaklaşılacak mı gerçekten?" Bu soruyu bu kadar önemsediğim için bana gülmeyin! "Acıma" duygusu hiç değilse bir şeyi açıklar, en azından karanlıklardan çıkarır kişiyi, bu son

açıklama olmadan da, bir delinin içinde yaşadığı karanlık gibi, anlaşılmaz kalır.

Bir köylü, karısını dövüyor, uzun yıllar sakat bırakıyor, köpeğe davrandığından daha kötü davranıyor ona. Kadın umutsuzluk içinde yaşamına son vermeye karar veriyor ve yarı çıldırmış durumda köy mahkemesine gidiyor. Görevliler umursamazca: “Hadi git, kocanla barış!” diyerek kadını savıyorlar. Söyleyin, bu, merhamet midir? Karşısında durduğunuzu güçlükle fark eden, engel olmayasınız diye, size aptalca ve anlamsızca tuhaf el kol hareketleri yapan, başı dumanlı, dili dönmeyen körkütük bir sarhoşun bönce sözleridir bu...

Olay çok yeni olduğu için bu zavallı kadının öyküsü biliniyor, gazetelerin hepsinde okuduk. Belki hâlâ belleklerdedir. Kadın düpedüz kocasının dayaklarından bezip kendini astı; kocayı yargıladılar ve “hoşgörüye değer” buldular. Bu olay uzun zaman hayalimden gitmedi, hâlâ aklımdan çıkmıyor.

Hep adamı getiriyorum gözlerimin önüne: Uzun boylu, iri- kıyım, güçlü kuvvetli, sarı saçlı olduğunu söylemişlerdi. Ben de ayrıca seyrek saçlı olduğunu eklerdim. Beyaz tenli, toplu, hareketleri ağır, mağrur, çelik bakışlı... Çok seyrek konuşuyor, sözler ağzından değerli inci taneleri gibi dökülüyor, bu sözlere her şeyden önce kendisi değer veriyor. Acımasız biri olduğunu tanık ifadelerinden öğreniyoruz: Tavuğu yakalayıp, sırf zevkinden, ayaklarından baş aşağı asarmış, bu onu müthiş eğlendirirmiş, mükemmel bir kişilik tanımlaması! Eline ne geçirirse -iple, sopayla- birkaç yıl karısını aralıksız dövmüş. Döşeme tahtasını yerinden koparıp, kadının ayaklarını aralığa sokuyor, tahtayı aralığa yeniden tutturarak ayaklarına Allah yarattı demeden vuruyormuş. Karısını niçin dövdüğünü sanırım bilmiyordu, bacaklarından astığı tavuk için de aynı şey söylenebilir. Aç bırakıyormuş karısını, üç gün yiyecek vermemiş. Ekmeği rafa koyuyor, karısını yanına çağırıp: “Sakın ekmeğe dokunayım deme, o benim!..” diyormuş. Bu da son derece ilginç bir kişilik tanımlaması! Kadın on yaşındaki çocuğunu alarak komşuya, ekmek dilenmeye gidiyormuş: Komşuları önlerine yemek koyarlarsa karınlarını doyuruyorlar, vermezlerse aç kalıyorlarmış. Kocası ondan hep iş istermiş, sabırla, korkuyla, çıtını çıkarmadan yaparmış hepsini ve sonunda aklını oynatacak duruma gelmiş.

Kadının dış görünüşünü de şöyle canlandırıyorum: Sanırım ufak tefek, yonga gibi ipince bir kadın olmalıydı. Beyaz tenli, sarı saçlı, iriyarı, şişman erkeklerin ufak tefek, incecik kadınlarla evlendiklerini bazen görüyoruz.

(Buna eğilimli olduklarını ben de fark ettim.) Yan yana dururken ya da birlikte yürürken ne ilginç bir manzara oluştururlardı kim bilir! Bana öyle geliyor ki son günlerinde ondan gebe kalsaydı durumu tamamlayan ilginç ve gerekli bir ayırtı olurdu bu; yoksa bir eksiklik varmış gibi hissedilirdi.

Bir köylünün karısını nasıl dövdüğünü gördünüz mü? Ben gördüm. İşe iple ya da kemerle başlar. Köylünün yaşamı müzik, tiyatro, dergi, kitap okuma gibi estetik zevklerden yoksundur. Doğallıkla, yaşamını başka uğraşılarla doldurması gerekir. Karısını bağladıktan ya da döşeme aralığına ayaklarını sıkıştırdıktan sonra aralıksız vururken, bizim köylü, herhalde sistemli, soğukkanlı, hatta uyur gibi, uyumlu vuruşlarla, karısının çığlıklarına ve yakarışlarına kulak asmadan, yani bu çığlıkları dinleyerek, hazla dinleyerek sürdürüyordu dayağı, zevk almasa neden dövsün karısını?

Bakın baylar, insanlar farklı koşullarda dünyaya gelirler, bu kadının başka koşullar altında, örneğin: Shakespeare'in Juliet'i, Dante'nin Beatrice'i, sonra Faust'un Gretchen'i olabileceğine inanıyor musunuz yoksa? Böyle olduğunu söylemiyorum, bunu öne sürmek kuşkusuz gülünç olurdu. Ama rüşeym halinde soyludan hiç de geri kalmayan soylu kıpırdanışlar olabilirdi demek istiyorum; seven, hatta yücelmiş yürek, özgün güzellikle dolu dolu bir kişilik... Canına kıymayı bu kadar geciktirmesi bile, onun dingin, uysal, sabırlı, sevgi dolu dünyasını gösterir. İşte bu Beatrice ya da Gretchen dövülüyor, bir kedi gibi dövülüyor! Darbeler birbiri peşinden indikçe, şiddeti arttıkça adam kudurmaya başlıyor; hazdan eriyor adeta. Büsbütün canavarlaşıyor, bunun zevkle farkında. Acı çeken kadının vahşi çığlıkları şarap gibi döndürüyor adamın başını. Beatrice: "Ayaklarını yıkayacağım" diye insani olmayan bir sesle bağırıyor. "Sonra bu suyu içeceğim!" Sonunda sesi kesiliyor, bağırmıyor artık; hırlayışları duyuluyor sadece; soluğu arada bir kesiliyor; işte bu anda darbeler daha sık, daha iz bırakırcasına iniyor. Birden kemeri fırlatıp iyice kendinden geçmiş durumda bu kez budaklı iri bir odunu kavrıyor, gelişigüzel, acımasızca, sırtında parçalanıncaya kadar sürdürüyor dayağı ve "bu kadar yeter!" diyor. Uzaklaşıyor, masaya geçiyor ve derin bir nefes alıp kvas'a[3] girişiyor. Küçük kızları (bir de kızları vardı!) fırının[4] üzerinde bir köşeye gizlenmiş, korkudan tir tir titriyor: Anasının çığlıklarını duymuştur. Adam dışarı çıkıyor. Gün doğarken kadın kendine geliyor, kalkıyor, her adım atışında inleyerek, işlere, süt sağmaya, su taşımaya gidiyor.

Adam evden çıkarken, o alışıldık ağır ve kibirli ses tonuyla: “Sakın ekmeğe el sürme, o benim!” demeyi de unutmuyor.

Son günlerde, tavuğa yaptığı gibi karısını asmaktan da hoşlanmıştır, herhalde asıyordu ve masaya geçip karşısında pirinç lapası yiyordu, sonra yeniden kemeri alıyor, asılı kadına insafsızca girişiyordu... Küçük kız da korkudan dehşet içinde fırın üzerinde bir köşeye büzülüyor ve arada bir göz ucuyla annesine bakıyor, yeniden gizleniyordu.

Kendini bir mayıs sabahı astı. Herhalde güzel, parlak bir bahar günüydü. Onu bir gün önce çok kötü dövülmüş, yarı çılgın durumda görmüşler. Ölümünden önce de bucak mahkemesine gitmiş ve işte orada “barışın!” diyerek savmışlardı zavallıyı.

Kendini tavana asıp hırlamaya başladığınca, kızı bulunduğu köşeden: “Anacığım, niçin kendini asıyorsun?” diye bağırmış. Sonra çekine çekine annesine yaklaşmış, seslenip durmuş, korku dolu gözlerle bakmış ona. Sabahtan beri, babası eve dönene kadar birkaç kez böyle gidip gelmiş.

Bu mağrur, göbekli, bakışları dikkatli adam şimdi mahkeme önünde; her şeyi inkâr ediyormuş; sözler ağzından değerli inci taneleri gibi dökülürken: “İçtiğimiz su ayrı gitmezdi!”den başka söz çıkmıyormuş ağzından. Jüri üyeleri “kısa bir görüşmeden sonra” salona girip kararı getirmişler: “Suçlu, fakat hoşgörüye değer!..” Kızın babasına karşı tanıklık yaptığına dikkatinizi çekmek isterim. Her şeyi bir bir anlatmış, söylediklerine göre salonda bulunanlar gözyaşlarını tutamamışlar. Jürinin “hoşgörüsü” olmasaydı soluğu Sibirya’da alırdı. Ne acı ki bu “hoşgörü” kararı nedeniyle şunun şurası sekiz ay hapis yatacak ve sonra evine dönecek, aleyhine tanıklık yapan kızını isteyecek ve yine ayaklarından asılan biri olacak...

“Hoşgörüye değer!” bile bile verilmiş bir karardı. Zavallı çocuğu nelerin beklediği biliniyordu. Kime, neye karşı bu hoşgörü? Bir çevrintinin içinde gibi hissediyorsun kendini, seni yakalamış, savurdukça savuruyor!

Durun, daha bitmedi. Küçük bir olay daha anlatacağım. Yeni mahkemeler kurulmadan (kısa bir zaman önce), bizim gazetelerde küçük bir olay okumuştum: Bir anne on dört aylık çocuğunu kucağında gezdiriyor. Bu yaşta çocukların dişleri çıkar, huysuz olurlar, sürekli ağlarlar, çok acı çekerler. Çocuk anneyi canından bezdirmiş, belki de işi başından aşkındı kadının, çocuk da kucağında, üstelik cıyak cıyak ağlıyor. Kadın sinirlenmiş. Ama küçücük çocuğu bu yüzden dövmek olur mu! Vurmaya kıyamamış, sonra ne anlar zavallıcık? Kendine bakmaktan acizdir, en ufak şeyde bile başkasının eline bakar. Dövsen de susmaz ki! Minik gözyaşları döker,

küçücük parmaklarıyla size yapışır, sizi öpmek ister, durmadan ağlar. Evet, kadın çocuğunu dövmemiş, odada semaver kaynıyormuş. Çocuğun parmaklarını yaklaştırmış ve musluğu çevirmiş. On saniye kadar bu şekilde kaynar suya tutmuş...

Bu gerçek bir olay, okudum. Bu olayın günümüzde olduğunu ve kadının mahkemeye verildiğini düşünün şimdi. Jüri üyeleri odalarına çekilir ve "kısa bir görüşmeden sonra" kararı getirirlerdi: "Her türlü hoşgörüye değer!"

Hadi, şu anneyi canlandırın gözlerinizde, hiç değilse anneleri düşünmeye davet ediyorum. Avukatı da sanırım, sözü döndürüp dolaştırıp şöyle derdi:

"Sayın jüri üyeleri, kuşkusuz bu olayı insani bir davranış olarak görmek mümkün değildir, ancak olayı bütünüyle ele alınız, çevre koşullarını da göz önüne getiriniz. Yoksul bir kadın, evinin çalışanı, ne sıkıntılar çekiyordur kim bilir! Çocuğuna bakıcı tutamıyor, kişiyi içten içe kemirip duran çevrenin neden olduğu bir öfke anında, sayın baylar, çocuğun parmaklarını musluğun altına götürmesi doğaldır... ve..."

Herkesin saygı duyduğu avukatlık mesleğinin büyüklüğünü ve yararlarını elbette anlıyorum. Ne var ki kimi zaman bu mesleğe tek açıdan bakmamak neredeyse imkânsız... İşe kolayından baktığımı kabul ediyorum, ama insanın elinde değil: Bazen mesleklerinin ne denli ağır olduğunu geçirirsiniz aklınızdan, sözü evirip çevirip nereye getirdiklerini, kendi vicdanlarına, kişisel inançlarına, her türlü ahlaki değerlere ve tüm insanlığa karşı ne yalanlar kıvırmak zorunda kaldıklarını görürsünüz... Hayır, gerçekten de boşuna kazanmıyorlar parayı!

Bu sırada: "Hey, dur bir dakika!" diye boğulurcasına haykırıyor az önceki alaycı ses: "Bu yaklaşımınız düpedüz saçmalık! Sadece ve sadece sizin fantazyanız... Jüri, asla böyle bir karar vermez. Avukatlar asla sözü döndürüp dolaştırmazlar. Hepsini siz uydurdunuz."

Ya tavuk gibi ayaklarından tavana asılan kadın; ya "sakın ekmeğime dokunayım deme!"; ya fırının üzerinde titreyerek annesinin çığlıklarını yarım saat dinleme zorunda bırakılan kız çocuğu, "Anacığım, kendini neden boğuyorsun?" sözleri - bütün bunlar, kaynar suyun altına sürülen minicik parmaklarla birlikte, aynı şeyler değil mi? Evet, hemen hemen aynı şeylerdir...

Köylünün avukatı: "Gelişmemişlik, cahillik, çevre işte, acıyın bu adama..." diye ısrar ediyordu. Ama bu ülkede milyonlarca kişi yaşıyor da,

kimse karısını ayaklarından tavana asmıyor. Burada yine de bir çizgi olmalı... Öte yandan bakın, okumuş da asıyor şimdi. Sayın avukatlar şu “çevre” sözünü dilinize dolamayı bırakın artık!

IV-Kişisel Bir Mesele

Benden birkaç kez edebiyat anılarımı yazmamı istediler. Olabilir mi, bilemiyorum. Üstelik belleğim de pek güçlü değildir. Hatırlamak ayrıca hüzün verir bana; genelde geçmişi hatırlamayı sevmem. Belleğim zayıf olmasına rağmen, edebiyat yaşamımdan olanca canlılığıyla hatırladığım kimi anılarım vardır. İşte onlardan biri:

Bir ilkbahar sabahı, rahmetli Yegor Petroviç Kovalevski'ye uğramıştım. O zamanlar *Ruskiy Vestnik* dergisinde yayınlanan *Suç ve Ceza* romanımı çok beğenmişti. Kitaptan övgüyle söz etmiş, adını açıklayamayacağım birinin benim için çok değerli olan olumlu eleştirilerini de aktarmıştı. Bu sırada odaya peş peşe iki dergi yayıncısı girdi. Bu dergilerden biri, sonraları, bizim aylık dergilerimizin hiçbirinin ulaşamadığı abone sayısına ulaşmıştır. O yıllar faaliyetine yeni yeni başlamıştı. Diğer dergiyse, tersine, edebiyat ve okur kitlesi üzerindeki önemini ve etkisini çoktan yitirmişti ve o sabah, bu derginin yayıncısı yayın hayatlarının sonuna yaklaştığını henüz bilmiyordu. İşte bu yayıncıyla diğer odaya geçmiş ve baş başa kalmıştık.

Adını vermeden, yalnızca şunu diyebilirim ki, onunla ilk karşılaşmam, yaşadığım olağanüstü, en heyecanlı ve asla unutamayacağım olaylardan biri olmuştur. O da hatırlayacaktır. O zamanlar henüz yayıncı değildi. Sonraları aramızda birtakım anlaşmazlıklar oldu. Sibirya'dan dönüşümden sonra da çok seyrek görüştük. Ancak öylesine görüştüğümüz bir gün, beni son derece sıcak ve içten karşılamış, bu vesileyle de bir şiir göstermişti. Yazdığı en güzel şiirdi. Dış görünüşü ve tavırlarıyla bir şaire, üstelik "acı çeken" bir şaire onun kadar az benzeyenin olmayacağını da sözlerime eklemeliyim. Oysa en tutkulu, en karamsar ve "acı çeken" şairlerimizden biriydi.

"Ee, hakkınızda epeyi atıp tuttuk" dedi. *(Suç ve Ceza* romanımla ilgili, dergisinde çıkan eleştirisi.)

"Biliyorum."

"Nedenini biliyor musunuz peki?"

"İlkesel olarak sanırım."

"Çernişevski yüzünden mi?"

Şaşkınlıktan kalakalmıştım.

"Eleştiriyi kaleme alan N. N." diye konuşmasını sürdürdü yayıncı, "bana şöyle demişti: 'Romanı iyi, ama iki yıl önce yazdığı bir öyküde zavallı bir sürgünü yerin dibine batırmaktan hiç utanmamış, gülünç duruma düşürmüştü; işte, romanına bu yüzden verip veriştirdim."

Durumu anladıktan sonra: “Yoksa!” diye bağırdım, “ ‘Timsah’ öykümün ardından çıkarılan aptalca dedikodular mı bunlar? Yoksa siz de mi inanıyorsunuz bunlara? Peki, bu öykümü, ‘Timsah’ı okudunuz mu?”

“Hayır, okumadım.”

“Hepsi dedikodu, hem de en adisinden dedikodu... Güldürü tarzındaki pek de önemi olmayan bu öykünün satırları arasında böylesi toplumsal bir alegoriyi, hem de işin içine Çernişevski’yi de katarak, bulmak için Bulgarin’in zekâsına ve şiirsel duyarlılığına sahip olmak gerekir doğrusu! Bunun ne kadar budalaca bir zorlama olduğunu bilseniz! İki yıl önce öyküm çıkar çıkmaz bu alçakça iftirayı yalanlamadığım için kendimi asla bağışlamayacağım!”

Şimdi çoktan kapanan derginin yayıncısıyla bu görüşmem yedi yıl önce olmuştu. Bu kadar yıl geçmesine karşın, uğradığım bu “İftiraya”, gerek önemsemediğimden, gerekse “zaman bulamadığımdan” hâlâ karşılık vermedim. Gelgelelim, uğradığım bu çirkin iftiranın doğruymuş gibi algılandığı ve bazılarının belleğinde yer ettiği bir gerçek; edebiyat çevrelerinde malzeme olmuş, okurlara kadar yayılmış, benim de tatsız durumlarla karşılaşmama neden olmuştur. Tek kelimeyle de olsa bundan söz etmenin zamanının geldiğine inanıyorum, bir delile dayanmayan, tümüyle temelden yoksun bu iftirayı çürütmenin tam sırası... Yoksa uzun suskunluğumla ve umursamazlığımla, bu çirkin yakıştırmayı şimdiye kadar doğrulamış görüneceğim.

Nikolay Gavriloviç Çernişevski’yle 1859’da, Sibirya’dan döndüğümün ilk yılında karşılaşmıştım. Nerede, nasıl olduğunu hatırlamıyorum. Ara sıra karşılaşıyorduk, ama çok az, ayaküstü konuşup ayrılıyorduk. Her karşılaşmamızda hiç değilse merhabalaşıyorduk. Dış görünüşü ve tavırlarıyla Çernişevski’nin, üzerinde sevimsiz bir izlenim bıraktığını söylemişti Herzen. Oysa ben Çernişevski’nin tavırlarından hoşlanmıştım.

Bir gün sabahleyin, dairemin kapı koluna sıkıştırılmış, o zamanlar basılanların belki de en ilgi çekicilerinden olan bir bildiri bulmuştum. Bu tür bildiriler çok basılıyordu o zamanlar. Başlığı “Genç Kuşağa”ydı. Bundan daha saçma ve budalaca bir şey olamazdı. Okuyanın kafasını allak bullak edecek ve ancak azılı bir suçlunun uydurabileceğini akla getiren, gülünç, ama insanı öfkelendiren bir havası vardı. Müthiş canım sıkılmıştı. Gün boyu sıkıntılı oturdum durdum. Böylesi olaylar yeni yeni başlamıştı, o kadar yakınınızda dolaşıyorlardı ki bu tiplere dikkat etmeniz güçtü, özellikle güçtü. Çünkü bu keşmekeşliğin içinde böylesi önemsiz bir olayın

saklı olabileceğine doğrusu kimse inanmazdı. Olayın bütünselliği içinde, o zamanın eylemlerinden değil, kişilerden söz ediyorum. Eylemlere gelince, bu, ağır, acı veren, ancak tarihimizin Petersburg dönemi içinde ciddi bir sayfa oluşturan ve birbirini izleyen tarihsel sonuçlarıyla uğursuz bir olaydır. Üstelik bu sayfa, göründüğü kadarıyla, henüz kapanmamıştır.

Bu tip insanlara ve eylemlerine öteden beri ne kalbimle, ne de ruhumla katılmıştım, ama o sabah nedense birden canım sıkılmıştı, acemiliklerinden sanki utanç duymuştum. “Nasıl bu denli budala, bu kadar beceriksiz olabilirlerdi!” Bu işlerden bana neydi! Ancak üzüldüğüm, başarısızlıkları değildi. Bildiriyi dağıtanlardan hiçbirini tanımıyordum, hâlâ kim olduklarını bilmiyorum, ama beni üzen, bu eylemin münferit bir olay gibi görünmemesi ve özellikle bu sıradan insanların ahmakça oyunlarıyla sınırlı olmamasıydı. Burada insanı ezen bir gerçek vardı: Eğitim ve gelişme, gerçekleri bir şekilde anlama düzeyi korkunç biçimde baskın çıkıyordu. Üç yıldır Petersburg’da kalmama ve birçok olayı gözlemlememe karşın bu belge o sabah beni allak bullak etmişti. Benim için adeta yeni, beklenmedik bir keşif olmuştu. Hiçliğin bu kadarını asla düşünmemiştim! Asıl, hiçliğin ölçüsü ürkütüyordu beni. Akşama doğru aklıma birden Çernişevski geldi. O zamana kadar ona hiç gitmemiştim, gitmeyi de düşünmemiştim, sanırım o da bana gelmeyi düşünmüyordu.

Hatırlıyorum, saat akşamın beşiydi. Çernişevski’yi evde yalnız buldum, hizmetçileri de yoktu, kapıyı kendisi açmıştı. Beni son derece candan karşıladı, çalışma odasına geçtik.

Bildiriyi hemen çıkarıp: “Nikolay Gavriloviç Çernişevski!” dedim. “Nedir bu?”

Hiç görmediği bir nesneye bakar gibi bildiriyi aldı ve okudu. On satır kadar bir şeydi.

Hafiften gülümseyerek: “Ee, ne var bunda?” diye sordu.

“Size çok aptalca ve gülünç gelmiyor mu?” dedim. “Bu tür belgelerin dağıtımını durdurmak, bu rezalete son vermek mümkün değil mi?”

Son derece saygı uyandıran, inandırıcı bir ses tonuyla karşılık verdi:

“Onlarla beraber olduğumu mu sanıyorsunuz yoksa? Şu kâğıt parçasının hazırlanmasına katıldığımı mı düşünüyorsunuz?” “Hayır, kesinlikle, aklımın ucundan geçmedi!” dedim. “Hatta sizi buna inandırmayı gereksiz buluyorum. Ama ne olursa olsun durdurulmaları gerek, sözünüzü dinlerler, kuşkusuz sizden çekinirler.”

“Ama hiçbirini tanımıyorum ki!”

“Bundan eminim, ama onları tanımanıza, yüz yüze konuşmanıza gerek yok. Bir yerde yapacağınız, bu eylemleri yeren tarzda bir konuşma hemen onlara ulaşır.”

“Etkili olmayabilir, hem bu olaylar doğrudan ilgisi olmayan olgular gibi kaçınılmazdır.”

“Ama her şeye, herkese zararları dokunuyor.”

Tam bu sırada zil çaldı, tanımadığım bir konuktu gelen. Evden ayrıldım. Çernişevski’yle samimi havada sohbet ettiğimizi, söz konusu bildiriyi dağıtanlarla işbirliği içinde olmadığını, bugün de olduğu gibi ona tüm kalbimle inandığımı burada vurgulamayı kendime bir görev sayıyorum. Nikolay Gavriloviç ziyaretimden hoşlanmış olmalı, birkaç gün sonra bana uğramakla gösterdi bunu. Bir saate yakın oturdu. Bu kadar yumuşak ve candan insanla çok az karşılaştığımı söylemeliyim. O zamanlar karakteriyle ilgili eleştirilere şaşırmıştım. Öyle ki, sert ve içine kapanık biri olduğu kulağıma gelmişti. Benimle dost olmayı çok arzu ettiğini açıkça görüyordum; hatırlıyorum, bu tavrı çok hoşuma gitmişti. Sonra birkaç kez evine gittim, o da bana geldi. Çok geçmeden bazı özel durumlarım nedeniyle Moskova’ya gittim, orada on ay kaldım. Yeni başlayan dostluğumuz da böylece sona erdi. Ardından Çernişevski’nin tutuklanması ve sürgünü geldi. Suçunun ne olduğunu öğrenemedim, hâlâ da bilmiyorum

Bir buçuk yıl sonra Gogol’e öykünerek “Burun” gibi, düşlemsel bir öykü yazmayı düşündüm. Fantastik türde öykü yazmayı hiç denememiştim. Yalnızca güldürü tarzında, temiz bir edebiyat şakasıydı bu. Geliştirmeyi istediğim, gülünç birtakım olaylar vardı içinde. Üzerinde durulması gerekmeyebilir, ama çıkarılacak sonuçların anlaşılması bakımından, öykünün konusunu kısaca anlatmak istiyorum. O zamanlar bir Alman, Petersburg’da pasaj içinde, para karşılığı halka timsah gösteriyordu. Yurtdışına çıkmak üzere olan Petersburglu bir memur, genç karısı ve yanlarından hiç ayrılmayan arkadaşıyla timsahın gösterildiği pasaja gider; bu arada timsahı izlemek isterler. Memur orta sınıftan olmasına karşın hatırı sayılır bir geliri vardır, gençtir, gurur düşkünlüğüyle kendine olmadık eziyetler eder; burnunu yitiren unutulmaz Binbaşı Kavalev[5] gibi budala biridir her şeyden önce. İnsanı güldürecek derecede yüce erdemlere sahip olduğuna inanmaktadır; yarı aydındır, ama handiyse kendini bir dâhi gibi görmektedir; çalıştığı dairede adamdan saymazlar onu, toplumda önemsenmediğinden, sürekli iç kırıklığı yaşayan biridir. Bunun hırsını kişiliği zayıf arkadaşından çıkarır gibi, ona despotça davranır; akılca ondan

üstün olduğunu göstererek onu eğitmeye soyunur. Arkadaşı ondan nefret eder, ama karısından gizliden gizliye hoşlandığı için olanlara katlanır. Genç, güzel, tam bir Petersburglu, orta sınıfın aptal cilvelilerinden biri olan karısı pasajda timsahla birlikte gösterilen maymunları izlerken, kocası o zamana kadar uykulu uykulu kütük gibi yatan timsahı nasılsa kızdırır; timsah ağzını açtığı gibi memuru tümüyle yutar, geride bir şey kalmaz. Çok geçmeden bu büyük memurun en ufak zarara uğramadığı anlaşılır; aksine kendine özgü inadıyla, timsahın içinde keyfinin yerinde olduğunu söyler arkadaşına. Arkadaşı ve karısı onu kurtarmak amacıyla soluğu yerel yöneticide alırlar; bu büyük adamı kurtarmak için timsahın öldürülmesi, ayrıca timsahın sahibi Alman'a ve yanından hiç ayırmadığı *Mutter*'ine{6} yüklüce para ödemeleri gerekmektedir. Alman önce, "büyük memuru" yutan zavallı timsahının ölebileceği korkusuyla umutsuzluğa kapılır; çok geçmeden, timsahının midesinde, hem de sapasağlam duran Petersburg yönetiminin bu saygıdeğer üyesinin Avrupa'nın her yerinde kendisine büyük paralar kazandıracağı gelir aklına. Timsah için yüklü bir para ve ayrıca kendisine Rus albay rütbesi verilmesini ister. Öte yandan böyle bir olay, bakanlığa göre, şimdiye kadar hiç yaşanmadığı için yerel yönetim öyle böyle değil, hayli sıkıntılı bir durumla karşı karşıyadır: "Geçmişte buna benzer küçücük de olsa bir örneğiyle karşılaşmış olsaydık, ona göre davranırdık, ama işimiz şimdi çok zor" der dururlar. Memurun, timsahın içine bir çeşit yasak, liberal eğilimleri nedeniyle girdiğinden bile kuşkulanırlar. Bu arada karısı kendini "bir dul gibi" görmeye başlamıştır artık; bu düşünceden hoşlanmıştır. Kocası da, arkadaşına, timsahın içinde yaşamanın, dairede çalışmaktan kıyaslanmayacak ölçüde iyi olduğunu, çünkü toplumun kendisine geçmişte esirgediği ilgiyi ister istemez şimdi göstereceğini kesin bir dille bildirir. Karısının akşam partileri düzenlemesini ve timsahın da bir kafeste eve götürülmesini ısrarla söyler. Tüm Petersburg ve üst düzey devlet memurlarının bu olağandışı yeni olayı izlemek üzere bu akşam toplantılarına koşup geleceklerinden emindir. Bundan kârlı çıkmaya niyetlidir:

"Gerçeği anlatacağım ve öğreteceğim; devlet adamlarına öğütler vereceğim, bakanın karşısında yeteneklerimi sergileyeceğim" der. Kendini bu dünyadan değilmiş gibi görerek yol göstermeyi, hükümler vermeyi kendine hak görür. "Ya beklenmedik olayla karşılaşır da -bunu zaten beklemek gerekir- ansızın o bilinen şey haline gelirsen?" şeklindeki arkadaşının biraz mesafeli, ama ince alay sezilen sorusuna "büyük adam",

bunu çoktan düşündüğünü, doğa yasalarına göre olması çok mümkün böyle bir oluşuma karşı şiddetle karşı koyacağını söyler. Karısı, akşamlar düzenleme fikrinden hoşlandığı halde razı olmaz: “Nasıl yani, kocamı bir kafese mi kapatacaksınız?” diye itiraz eder. Bununla birlikte dul kalma düşüncesi gittikçe daha çok hoşuna gitmeye başlamıştır. Haz duyar, ilgi de görecektir. Kocasının müdürü sık sık evine gelecek, kadınla kozlarını oynayacaktır. Bu gülmecenin ilk bölümü bu kadar işte, henüz bitmedi. Zamanı gelince mutlaka bitireceğim, gerçi unutmuşum, hatırlamak için yeniden okumak zorunda kaldım.

İşte asıl kıyamet bu küçük bölümden koptu. Öykü *Epoha*’da (1865) çıkar çıkmaz *Golos* hemen yergi biçimi tuhaf bir yazı yayınladı. Tamı tamına hatırlamam hayli güç, ancak anlamı aşağı yukarı şöyleydi: “ ‘Timsah’ın yazarı bu yola boşuna başvuruyor, ona ne onur, ne de beklediği yararı kazandırır” vs... vs... Sonra da anlaşılması güç, öfke dolu bir iki dokundurma... Pek üzerinde durmadan okumuştum, hiçbir şey de anlamamıştım, ama iğneleyici olduğu açıktı, yalnız anlamadığım şey nedeniydi. Bu son derece belirsiz, yergisel eleştiri elbette bana zarar veremezdi; benim gibi, okurlar da hiçbir şey anlamamışlardır zaten. Bir hafta geçtikten sonra N. N. Strahov bana: “Bu yazıda” dedi, “ne düşündüklerinden haberiniz var mı? ‘Timsah’ öykünüzün bir alegori, Çernişevki’nin sürgününün hikâyesi olduğuna, onu alaya almak ve kirli çamaşırlarını dökmek istediğinize inanıyorlar.” Şaşırmıştım, ama fazla endişeye kapılmadım; kim bilir daha neler düşünüyorlardı! Bu düşünce gelişmeyecek kadar zorlama görünmüştü bana. İşin üstüne gitmeyi gereksiz buldum. Ancak bu görüş kamuoyunda güçlendi ve yaygınlaştı. Bunun için kendimi asla bağışlamayacağım. Çünkü *Calomniez, il en restera toujours quelque chose*.{7}

Aslında, burada bir karalama olmadığına bugün de çok eminim, sonra neden, ne için olsun ki? Kimseyle edebiyat üzerine tartışmaya girmedim, en azından fazla çatışmadım. Yirmi yedi yıllık edebiyat yaşamımda yalnızca ikinci kez kendimden söz ediyorum. Bu olayda düpedüz bir cehalet, belirli bir yöne saplanıp kalmış, kuruntulu, karamsar, hastalıklı bir beyin vardı. Bu, çok düşünceler barındıran beynin yanılmadığına, talihsiz Çernişevski’yi alaya aldığıma hâlâ inandığına eminim. Yapacağım bir açıklama ya da bir özrün bugün bile hakkımdaki düşüncelerini değiştirmeyeceğine eminim. Çok düşünceler barındıran beyindi zaten... (Kuşkusuz Andrey

Aleksandroviç'ten söz etmiyorum; gazetesinin yayın yönetmeni ve yayıncısı sıfatıyla her zamanki gibi işi başından aşkındı.)

Peki, alegori neresindeydi bunun? "Timsah" Sibirya'yı simgeliyormuş; kendine aşırı güvenen, gelgeç düşünceli memur da Çernişevski'ymiş. Kendini timsahın içinde bulan, bütün dünyaya yol göstereceği, bir şeyler öğreteceği umudunu besleyen bu adamın despotça davrandığı, kişiliği zayıf arkadaşı, Çernişevski'nin buralı dostlarından biriymiş; memurun güzel, "dul kalmış gibi" sevinen aptal karısıysa... Bu, bu... öyle bir pislik ki, böyle bir pisliğe bulaşmayı, alegorileri açıklamayı artık istemiyorum. (Öykümde bu alegoriler söz konusuysa, bu son ima da güçlenmiştir belki, bu konuda tartışma götürmez kanıtlarım var.)

Eski sürgün, kürek mahkûmu olan benim gibi birinin, bir başka "talihsizin" sürgününe sevindiğimi, dahası, bu olay üzerine yergi tarzında bir öykü yazdığımı bile düşündüler demek! Alegoride bunu gösteren kanıtlar nerede peki? Neyi isterseniz getirin bana... *Bir Delinin Hatıra Defteri*'ni[8], *Yuri Miloslavski'yı*[9], "Tanrı"[10] kasidesini, Fet'in şiirlerini... Neyi istiyorsanız getirin... Sizlerin seçeceği ilk on satırdan, Fransa-Prusya Savaşı üzerine bir alegoriyi ya da ne bileyim, aktör Gorbunov'un hicvedilmesini... Kısaca kim olursa, kimi isterseniz bulup çıkarırım. Eskiden, belleğinizi bir zorlayın, kırklı yılların sonunda, örneğin sansür kurumu bir elyazması ya da pankartı nasıl incelerdi! Alegoriden kuşkulanılmayan bir satır, bir nokta yoktu. Kötü niyetli, acımasız bir yergi yazarı olduğumu, böylesi benzetmelerin benden bekleneceğine dair hiç değilse yaşamımdan bir kanıt gösterebilselerdi.

Aslında tam anlamıyla kanıtlamaktan uzak bu iddialarda dikkati çeken özellikle telaş ve acelecilik, suçlayanların ruh hallerindeki çirkefliği, bakış açılarının kabalığını ve insafsızlığını gösterir. Burada en safından iddialar bile bağışlanamaz. Niçin mi? Saflıkta da bir alçaklık olabilir bazen.

Çernişevski'ye kişisel kinim olduğu söylenebilir mi? Bu suçlamanın önünü almak için Çernişevski'yle kısa, ama içten yakınlaşmamızı yukarıda bilerek aktardım. İçten içe kin beslediğimi, bunun yetersiz kalacağını söyleyenler çıkacaktır. Bildikleri bir şey varsa, o zaman kin beslediğime ilişkin nedenleri döksünler ortaya. Böyle bir neden yoktu ki! Öte yandan zamanı gelir de şu yazdıklarımı okursa, Çernişevski'nin karşılaşmamız üzerine anlattıklarımı doğrulayacağına eminim. Umarım bir fırsatını bulur da okur; yaşadığı talihsizlikler için ne denli içten üzüldüysem ve üzülmeye devam ediyorsam, o kadar gönülden istiyorum bunu.

Ya görüşleri nedeniyle kin duymuş olabilir miyim?

Ama neden? Çernişevski hiçbir zaman inançlarıyla beni incitmemiştir ki! İnsan kendisinden çok farklı düşünen kişiye de saygı duyabilir. Temelsiz söylemiyorum bunları, bu konuda küçük de olsa bir kanıtım var: O sıralar yayınını durduran *Epoha* dergisinin son sayılarından birinde (sanırım en son sayısıydı) Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?* adlı "ünlü" romanı üzerine geniş eleştirel bir yazı çıkmıştı. Bu çok ilgi çekici yazı ünlü bir kaleme aitti. Ne mi vardı yazıda? Öncelikle Çernişevski'nin yeteneğine ve zekâsına geniş yer veriliyordu. Özellikle romanından büyük heyecanla söz ediliyordu. Üstün zekâsından asla kimse kuşku duymamıştır. Yazıda kişiliği ve eğilimleri uzun uzun anlatılıyordu; ancak yazıyı asıl önemli kılan, eleştirmenimizin incelediği yazarın insani değerlerine ve onuruna karşı duyması gereken saygıydı. Lütfen kabul edin şimdi: Görüşleri nedeniyle ona kin duysaydım, Çernişevski'den bu denli saygıyla söz edilen yazının dergide yayınlanmasına elbette izin vermezdim; *Epoha'nın* yayın yönetmeni bendim çünkü, başkası değil.

Böylesi zehir dolu bir alegoriyi dergide yayınlarken, bir yerlerde *en haut lieu*{11} kazanmayı ummuş olabilir miydim? Bu anlamda bir *lieu*{12} kazandığımı ya da ortamını hazırladığımı, başka bir deyişle kalemimi sattığımı kim, ne zaman söyleyebilir? Bu yargıya varan yazarın, bayağı saflığına rağmen, böyle bir düşünceye sahip olduğunu da sanmıyorum. Kaldı ki suçlama yalnızca bundan ibaret olsaydı edebiyat dünyasında yerleşemezdi.

Nikolay Gavriloviç'in birtakım ailevi meselelerini hicvettiğim suçlamasına gelince, ısrarla yineliyorum, bulaşmamak için kendimi "aklamaya" bu açıdan girmek istemiyorum.

Bu kez kendimden söz ettiğim için çok üzgünüm; demek edebiyat anıları yazmak buymuş. Bir daha asla yazmam. Okurlarımı sıktığım için de üzgünüm tabii, ama günlük yazıyorum, bir bakıma kişisel izlenimlerimin bir kısmını oluşturan bir günlük...

Tam da bu sırada unutulup giden "Timsah" öykümle ilgili anımı dolaylı olarak bana hatırlatan "yazınsal" bir izlenim edinmiştim.

Geçenlerde de görüşlerine büyük değer verdiğim ve çok saygı duyduğum biri bana şöyle demişti:

"*Grajdanin'in* ikinci sayısında, jüri üyelerimizin kararlarına ilişkin 'Çevre' başlıklı yazınızı okudum. Sizinle tamamen aynı düşüncedeyim; ancak yazınız kamuoyunda hoş olmayan şaşkınlıklar yaratabilir; insanlar

jüri üyeli mahkemelerin kaldırılmasını ve yerine yönetimin müdahale edeceği, bir tür vasilik biçiminde bir yapılanmaya gidilmesini istediğiniz anlamını çıkarabilirler.” Yüreğime saplanan acıyla sersemlemiştim. Aşırı tarafsız, her çeşit edebiyat topluluğu ve “alegorilerin” dışında kalmış bir adamın sesiydi bu.

“Demek yazımı böyle yorumlayabiliyorsunuz. Bundan sonra hiç konuşmamalı. Toprak köleliği boyunduruğundan kurtulduktan sonra, halkın ekonomik ve ahlaki düzeyinin içler acısı durumu ortada. Meydana gelen son derece büyük endişe verici olaylar bunu gösteriyor. Ahlaki çöküş, bayağılık, *Jid*[13] -meyhaneciler, hırsızlık, güpegündüz yapılan soygunlar... Bütün bunlar kuşku götürmez bir gerçek ve günbegün artıyor. Ne olacak peki? Yürekten endişe duyan bir yazar, kalemi alıp da bu olanları yazarsa, ne yani herkes onun kölelik taraftarı, toprak köleliği düzeninin yeniden kurulmasını savunduğunu mu haykıracak?” “Düştüğü acıklı durumdan kurtulması için, hiçbir himaye ve eskiye dönüş düşünmeden ne olursa olsun halkın tam özgürlüğe sahip olmasını istemeliyiz.”

“Evet, kesinlikle, benim de düşüncem bu. Halkımız düşkünlüğe uğrayınca (bazen kendine bakarak her yerde: ‘Zayıfladık, zayıfladık!..’ diye söylenir durur), diyorum ki, gerçek sıkıntılar ve acılar, büyük çöküşler ve felaketler baş gösterse bile, halk kendi kendini kurtarır, bütün tarihimize bakarsanız, defalarca yaptığı gibi kendini de, bizleri de kurtardığını görürsünüz. İşte benim düşüncem bu! Asıl müdahaleciliğe dur demeli! Ama sözler nasıl da yanlış yorumlanıyor ve ne anlamlara çekilebiliyor! Sanırım bir alegoriye daha bulaşmam gerekecek!..”

V-Vlas[14]

Vlas’ı hatırlar mısınız? Benim nedense hep aklımdadır.

Kaftanının yakası açık,
Başı çıplak,
Dolaşır ağır ağır kentleri,
Yaşlı mı yaşlı - Vlas dayı.
Göğsünde bakır ikonası,
Tanrı evine şefaat diler.

Bu Vlas’ın, bilindiği gibi, “Tanrısı falan yoktu” geçmişte.

dayaklarla

Mezara yolladı karısını,
Yağmalarla geçinip duran Çok at hırsızını sakladı.

At hırsızlarını bile! - dini bütün ihtiyarın ağzıyla ozan bizi ürkütüyor. Vay ne günahlar! Bu ne yaman gök gürültüsü! Vlas hasta düşmüş ve gördüğü düşten sonra dünyayı dolaşmaya ve tapınaklara bağış toplamaya ant içmiş. Cehennemi görmüş, dehşet cehennemi!

Yok oluşunu gördü dünyanın,
Cehennemde gördü ne günahkârlar.

Ayağı tez iblisler işkence eder...
Civelek cadı karı ısırır sokar,
Kömür karası gözlü zebaniler...
Uzun sırıklara geçirilmiş zavallılar Kızgın döşemeyi yalıyorlar...

Sözün kısası, insanın imgelemini zorlayan bir dehşet, okunması bile korkunç!.. “Ama hepsi anlatılamaz!” diye devam ediyor ozan.

Dindar akıllı kocakarılar
Daha güzelini anlatırlar...

Ah, ozan (yazık, bir de gerçek ozanımızsın!), “Dindar akıllı kocakarılar/ Daha güzelini anlatırlar” diye coşkularınızla halka yaklaşmasaydınız, “Yükseliyor Tanrı evleri/ Anayurdumuzda baştan başa” gibi kocakarı saçmalıklarıyla da bizleri aşağılamamış olurdunuz.

Vlas “aptallığından” heybesiyle yollara düşse de, siz yine de çektiği acıların ciddiyetine varırdınız; onun yüce görüntüsü şaşkına çevirirdi sizi. (Öyle ya, siz bir ozansınız, başka türlü olamazdı.)

Ruhundaki büyük gücü
Hak yolunda hep harcadı...

Parlak sözler ediyorsunuz. Elinizde olmadan sergilediğiniz alaylı tavrın liberal korkularınız nedeniyle olduğuna inanmak isterim, çünkü bu korkunç, ürkütücü güç, Vlas’ın gösterişsiz gücü, bu kendi kendini kurtarma isteği, bu, acıya susuzluk sizi de, bütün insanı da, Rus *gentilhomme’u* da sarsmıştır

ve halkın güçlü imgesi sizin yüce hoşgörülü ruhunuzdan coşku ve saygıyı söküp çıkarmıştır!..

Malını mülkünü dağıttı Vlas,
Kendisi kaldı beş parasız.
Tanrı evleri kurmak için
Bağış toplamaya yollara düştü.
O günden beri zavallı köylü
Diyar diyar dolaşıyor.
Otuz yıl olacak yakında.
Sadakayla geçinip gidiyor ama,
Verdiği sözü hiç bozmuyor.
Avuntusuz kederle dolu,
Dediğim dedik, esmer, uzun boylu. [Aman ne harika!]

Dolaşıyor ağır adımlarla Köyleri, kasabaları, kentleri
Yanında kutsal kitabı, tasviri,
Kendi kendiyle konuşmada,
Ve göğsünde çile zincirleri
Çınlıyor sessiz her adım atışında

Oh, ne harika, o kadar hoş ki, siz yazmamışsınız sanki bunları; sonra “Volga üzerinde” yedekçilerin ezgileri üzerine düzdüğünüz kusursuz dizelerde şakıyan siz değil, adeta başkası, hem “Volga üzerinde”de şakımıyordunuz ki! Şöyle birazcık işte! Volga üzerinde siz de yedekçilerin kişiliğinde insanları sevmiş, onlar için gerçek acılar çekmiştiniz, yani tek yedekçi için değil, daha doğrusu tüm yedekçiler için... Bakın efendim, insanlığı sevmek, yakınınızdaki can dostunuzdan kimi zaman nefret etmek, onu küçümsemek anlamına da gelir. Bu güldürü tarzı şiirlerinizden (bütününde böyledir, bağışlayın beni!) seçkin dizeleri bilerek aldım.

Vlas’ın bu dizelerini hatırlamamın nedeni, geçenlerde başka bir Vlas üzerine, hatta iki Vlas üzerine duyduğum, insanı hayretler içinde bırakan fantastik, ama tam anlamıyla kendine özgü, hatta bu zamana dek hiç duyulmamış gerçek bir hikâyeydi, olağandışı ve alışılmadık olmasıyla dikkate değer gerçek bir olay bu...

Rusya manastırlarında günümüzde bile günah çıkaran ve öğüt veren keşişlerin, birtakım münzevilerin türediği söyleniyor. Bu, hayır mıdır, şer midir, bu tür keşişler gerekli midir, değil midir, şu an yargıda bulunmak istemiyorum. Kalemimi bu yüzden almadım elime. Fakat söz konusu gerçeklik içinde yaşadığımıza göre, öykü bir keşişe dayanıyorsa, bir keşiş diye onu öykünün içinden çıkarıp atmak olmaz. Bu yol gösterici keşişler, çok bilgili ve zeki kişilermiş. En azından haklarında anlatılanlar böyle; benim bile bir bilgim yok. Kimileri bu keşişlerin insanın ruhuna nüfuz etmede ve hükmetmede şaşırtıcı yetenekleri olduğuna tanık olmuşlar; Rusya'da böyle birkaç kişi tanıyorlarmış, daha doğrusu kime gerekiyorsa tabii.... Diyelim ki staretslerden{15} biri Herson ilinde yaşamaktadır; Petersburg, Arhangelsk, Kafkasya ve Sibirya'dan insanlar atlı ya da yayan ona geliyorlar, iyileşme ve kurtuluş umudunu tümüyle yitirmiş bir ruh çökkünlüğüyle geliyorlar kuşkusuz; yürekleri üzerinde öylesine ağır bir yük var ki, korku ya da güvensizlikten değil, kurtuluş umudunu tam anlamıyla yitirdiklerinden, kendi papazlarına günah çıkarmıyorlar. Bir yerlerde öğüt veren keşişlerin bulunduğunu duyar duymaz hemen yollara düşüyorlar.

Böyle staretslerden biri bir gün, onu dinlemeye gelen birine bakın neler anlatıyor:

"Yirmi yıldır insanları dinliyorum, inanın, şu yirmi yılda insan ruhunun en gizli, en karmaşık hastalıklarını sanırım öğrenme fırsatı buldum, ama yirmi yıl sonra bazen çok daha farklı ve şaşırtıcı sırları işitince sarsılıyor, birden öfkeye kapılıyorsun; zavallıyı yatıştıracak gerekli ruh dinginliğini yitiriveriyorsun, bu durumda kendi ruhunu güçlendirme ve rahatlatma zorunda kalıyorsun."

Ardından, yukarıda sözünü ettiğim, halkımızın yaşantısından şu hayret verici öyküyü anlatmış:

"Görüyorum, dizleri üstünde sürüne sürüne bir köylü geliyor; daha pencereden görmüştüm sürünüşünü. İlk sözü şu oldu: 'Benim için kurtuluş yok, lanetliyim ben! Ne söylersen söyle, lanetliyim işte!'

Köylüyü güçlükle yatıştırdım. Bakıyorum, uzaklardan derin acılarla neredeyse sürüne sürüne gelmiş adam.

'Köyde birkaç delikanlı toplanmıştık' diye hikâyesine başladı. 'Aramızda bir tartışma çıktı. Kim kimden daha cesur davranacak? diye. Herkese meydan okudum; bir delikanlı beni kenara çekti; baş başa kalmıştık.

'Dinle!' dedi. 'Söylediğini kesinlikle yapamazsın! Palavra atıyorsun...'

Yemin edecek oldum, sözümü kesti:

‘Hayır, dur, söyleyeceklerimi yapacağına öteki dünyada ruhunun esenliğe kavuşması üzerine yemin et! ’

Yemin ettim.

‘Perhiz zamanı yaklaşıyor’ dedi. ‘Perhize başla, kiliseye gittiğinde, papazın vereceği şaraplı ekmeği ağzında tut, ama yutma! Kiliseden ayrıldıktan sonra ekmeği çıkar, sakla! Ne yapacağını söyleyeceğim.’

Denileni yaptım. Kiliseden çıktıktan sonra doğru bostana götürdü beni. Bir sırık alıp toprağa batırdı. ‘Sırığın tepesine koy!’ dedi; şaraplı ekmeği sırığın üstüne koydum.

‘Şimdi git, tüfek getir!’ dedi.

Getirdim.

‘Doldur!’ Doldurdum.

‘Kaldır ve ateş et!’

Kolumu kaldırdım ve nişan aldım. Ateş edecektim ki, birden karşımda haça benzer bir şey belirdi. Çarmıha gerilmiş İsa Babamız değil mi! Silahım elimde boylu boyunca yere kapaklandım, bayılmışım...’”

Bu olay starets’e gelmeden birkaç yıl önce olmuş. Kimdi bu Vlas, nereliydi, adı neydi, starets, günahlarından arınmak için ona yüklediği görevleri açıklamadığı gibi, kuşkusuz bunu da açıklamadı. Acı ne kadar fazla olursa, o kadar iyi olacağını düşünerek -“Adam acı çekmek için yerlerde sürünmüyor muydu?”- köylüye insan gücünün üstünde ağırlıklar yüklemişti. Öte yandan, çok şeyi imleyen, üzerinde özel olarak birkaç dakika durmaya değecek kadar ilginçlikte bir olay değil mi, ne dersiniz? Son sözü, birbirlerinden bütün bütüne farklı tövbe eden ve etmeyen “Vlasların” söyleyeceğine, üstesinden gelemediğimiz ve göründüğü kadarıyla çıkış yolu bulamadığımız tüm zorluklar için bizlere çözüm ve yeni yollar göstereceklerine inanıyorum, benim düşüncem bu. Rus’un yazgısına yön verecek Petersburg olmayacaktır. Bu nedenle, günümüzün bu “yeni insanlarına” ilişkin küçücük de olsa her yeni özellik hepimiz için ilgiye değer olabilir.

***

İlkin beni asıl hayrete düşüren, en sarsan şey, olayın başlangıcıydı, yani bir Rus köyünde böyle bir tartışmanın, “kim kimden daha cesur davranacak?” biçiminde bir yarışmanın yapılabilmesiydi. Halkı çok iyi

tanıdığım, en ayırt edici özelliklerini bildiğim halde, benim için bile tam anlamıyla beklenmedik, çok şey anlatan bir olaydı bu... Belirtmeliyim ki, olayın göründüğü kadarıyla benzersiz olması, gerçek olduğuna tanıklık etmektedir: Yalana başvurulduğu zaman, genelde kişiyi inandırabilecek daha olağan, gündelik olaylar seçilir.

Sonra olayın özellikle tıbbi yanı da son derece ilgiye değer. Hayal görme aslında bir hastalığın belirtisidir, çok ender görülür bu hastalık. Çok sağlıklı olan bir insanın, aşırı heyecanlı da olsa, durup dururken hayal görmesi belki daha az duyulmuştur. Tıbbi bir konu, bu konuda pek bilgim yok.

Bir diğer mesele de olayın psikolojik boyutu... Burada karşımıza, bütünü içinde Rus halkını bizlere çok iyi anlatan iki insan örneği çıkmaktadır. Bu, öncelikle her şeyde, her çeşit ölçünün kaçırılmasıdır. (Dikkatinizi çekerim, bu ölçünün kaçırılması hemen hemen her zaman anlık ve geçici sanrı gibidir.) Aşırıya kaçma isteğidir; taş kesilmiş durumda uçuruma varıp beline kadar sarkmak, uçurumun dibine bakmak -alışılmadık, ancak sıkça karşılaşılan bir durumdur- kendinden geçerek baş aşağı kendini boşluğa bırakma gereksinimidir bu... İnkâr nedir bilmeyen, dinine derin saygı duyan kişide bazen yüreğindeki en kutsal değerlerin, eksiksiz ülküsünün, halkın şimdi saygı duyduğu, ama zamanla birden adeta dayanılmaz bir yük haline gelen kutsal bildiği değerlerin tümünün yadsınması isteğidir bu... Rus insanının kimi zaman kendi yaşantısında ya da halkın yaşamının kimi önemli anlarında kendini iyi ya da kötü olarak anlatırken sergilediği o telaş ve çaba çok şaşırtıcıdır. Bazen duracağı yeri hiç bilmez, sınır falan tanımaz. Kimi Rus insanı kendini aşka, içkiye, ahlaksızlığa, gurur düşkünlüğüne, kıskançlığa öylesine kaptırır ki her şeyi yıkıp geçmeye, her şeyi -aileyi, gelenekleri, Tanrıyı- yadsımaya hazırdır. Yaşamın kimi uğursuz anlarında, Rus halkının doğasına özgü olan, o hummalı ve anlık kendini yadsımanın ve kendini mahvetmenin uğursuz burgacına kendini kaptırmaya görsün, en nitelikli, en seçkin kişi bile ansızın bir alçak, bir katil, bir pislik haline gelebilir. Buna karşılık son sınıra geldiğini, artık gidecek yeri kalmadığını görünce Rus halkı gibi, aynı güçle, aynı çabayla, kendini koruma güdüsü ve pişmanlık isteğiyle kendi kendini kurtarır. Ancak eski durumuna dönüş, kendine geliş ve kurtuluş anındaki sarsıntının her zaman eski şiddetinden -kendini yadsıma ve kendini yok etme şiddetinden- daha güçlü olması özellikle ilginçtir. Yani küçük ölçüde korkaklık gibi bir şeydir bu; bu durumda Rus insanı, büyük ve ciddi bir

çabayla kendini yeniden uyanışa verirken, eski olumsuz davranışına bir çeşit küçümsemeyle bakar.

Sanıyorum Rus halkının en temel, en köklü tinsel gereksinimi her şeyde, her yerde, dinmek bilmeyen bir acı çekme gereksinimidir. Bu acı çekme tutkusu ezelden beri bulaşmıştır ona. Bütün tarihi boyunca süregelen bu ıstırap seli yalnızca dış felaketlerin getirdiği zorlukların sonucu değildir, halkın yüreğinin derinliklerinden fışkırmıştır... Rus halkı için, mutluluğun içinde mutlaka acı da yer almalıdır, yoksa onun için mutluluk tam olmaz. Tarihinin en muzaffer anlarında bile, hiçbir zaman gururlu ve üstünlük taslayan bir tavır sergilememiştir, bir çeşit acıya benzer duygululuk vardır; kazandığı zaferi, içini çekerek Tanrının bir lütfü sayar. Rus insanı acı çekmekten adeta haz duyar. Aslına bakacak olursak, halkın bütününde olduğu gibi, kişilerde de vardır bu duygu... Sözgelimi, hiç de azımsanmayacak sayıda olan şu ciğeri beş para etmez Rus tiplerine bir bakın. Burada olan, küstahlığıyla ve insan ruhunun düşüşünün iğrençliğiyle bazen çok şaşırtıcı olan korkunç ahlaksızlık değildir sadece. Bu işe yaramaz tip her şeyden önce bir çilekeştir. Rus insanında, aptalında bile, tutkulu bir saflıkla kendinden hoşnut olma duygusu hiç yoktur. Sarhoş bir Rus ve Alman'ı ele alalım: Rus Alman'dan daha çirkin davranışlar sergiler, ama sarhoş Alman kesinlikle daha aptal, daha gülünçtür. Almanlar genellikle kendini beğenen, övünen bir millettir. Alman halkının bu temel özelliği, sarhoş Alman'da içtiği biranın ölçüsüne bağlı olarak artar. Sarhoş Alman tartışmasız mutlu insandır ve hiçbir zaman ağlayıp dövünmez; kendini öven şarkılar söyler ve gururlanır. Evine zilzurna sarhoş gelir de gururundan vazgeçmez. Rus kederden içmeyi, ağlayıp sızlamayı sever. Caka satmak isterse, üstün gelme duygusuyla değil, sadece hır çıkarmak için böyle davranır. Her zaman uğradığı bir hakareti hatırlar ve orada bulunsun bulunmasın, kendine hakaret edene demediğini bırakmaz. İşi küstahlığa kadar götürerek bir general olduğunu bile kanıtlamaya çalışır; inanmazlarsa sayıp dökmeye başlar ve inandırmak için, her zaman olduğu gibi, sonunda: "Nöbetçi!" diye seslenir. Sarhoş ruhunun derinlerinde hiç de "general" olmadığının, yalnızca aşağılık bir ayyaş olduğunun ve kendini hayvandan da küçük duruma düşürdüğünün farkında olduğu için "nöbetçi" diye seslenerek olmadık çirkinlikler sergiler. Mikroskoptaki örnek neyse, büyüğünde de odur: Cüretkârlığı ve zarif kusurlarıyla çok çekici, öyle ki, aptalların öykündüğü en aşağılık bir adam bile, çirkin ruhunun derinlerinde aşağılık biri olduğunu hisseder. Kendinden hoşnut değildir; yüreğinde sitem

çoğalır ve bunun öcünü çevresindeki insanlardan çıkarır; korkunç öfkelidir, herkese sataşmaya başlar, anbean ruhunda yoğunlaşan acıyla mücadele ederken, aynı zamanda hazla adeta kendinden geçerek, artık son sınırına dayanır. Ezilmişliğine başkaldıracak gücü varsa, kendinden hoşnut olmamanın getirdiği gizli azaplarının hıncını -düştüğü iğrençlikle başı dumanlı- başkalarından aldığından daha güçlü biçimde kendinden çıkarır.

“Kim daha cesur davranacak?” tartışmasına bu iki delikanlıyı iten kimdi? Böyle bir yarışmanın hangi nedenlerle meydana geldiği belirsiz kalıyor; ama biri meydan okumayı kabullenirken, diğeri önerirken, ikisinin de acı çektiğine kuşku yok. Belli ki aralarında geçmişten gelen bir şeyler vardı: Gizli bir düşmanlık ya da çocukluk dönemlerinden ve kendilerinin bile ayrımına varamadığı, tartışma ve meydan okuma sırasında ansızın su yüzüne çıkan bir kin... Sonuncusu daha olasılıklı; her halde o ana kadar arkadaştılar ve zaman geçtikçe, çekilmez hale gelen kavgasız bir ilişki vardı aralarında; ne var ki karşılıklı duyulan kinin gerilimiyle kurbanın Mefıstofeles’ine duyulan kıskançlığın gerilimi, meydan okuma anında olağanüstü düzeye çıkmıştı.

“Hiçbir şeyden korkmuyorum, söylediğin her şeyi yaparım, tek seni alt edeyim de, ruhum yok olsun varsın!”

“Yüksekten atıyorsun, sonunda fare gibi deliğine kaçacaksın, ruhum mahvolsa da seninle alay edeceğim!..”

Yarışmada daha cesurca, ne bileyim, bir cinayet, bir soygun, güçlü kuvvetli birine meydan okuma gibi yollar seçilebilirdi. Delikanlı her şeyi yapacağına yemin etmemiş miydi? Kışkırtan bu kez söyleneni duraksamadan yapacağını biliyordu.

Hayır, en aşırısından bir “cüretkârlık” aslında kışkırtana gayet olağan görünür. O, duyulmamış, olağandışı ve akıl almaz cesaret biçimini bulmuştur; Rus halkının dünya görüşü yansımaktadır bu seçiminde.

Akıl almaz mıdır? Bu cüretkârlığın üzerinde özellikle durması, öteden beri bunu aklına koyduğunu gösterir. Bu hayal, çok önceden, belki de çocukken ruhuna girmiş, onu müthiş derecede sarsmış, aynı zamanda ona acılı bir haz vermiştir. Her şeyi -tüfeği, bostanı- çok önceden düşünmüş, sır olarak saklamıştır içinde, hemen hemen böyle olduğuna kuşku yok. Gerçekleştirmeyi anlaşılan düşünmemişti, hem tek başına yapmaya asla cesaret edemezdi. Doğrusu, kurduğu bu hayal hoşuna gidiyordu, zaman zaman ruhuna işliyor, onu çekiyor, ürkek ürkek kendini kaptırıyor, bazen korkudan ürpererek geri çekiliyordu. Bu duyulmamış cesareti bir dakika

yaşasın, isterse her şey mahvolsun! Hiç kuşkusuz bunun kendisine sonsuz yıkım getireceğine inanıyordu, ama “ben de çıktım ya bu yücelere!” demesi yetecekti.

Çok şeye bilinçli olarak varılmayabilir, ama duyumsanabilir. Bilinçsiz de olsa çok şey bilinebilir, ancak bu yaşantıdan çıkan en önemli şeyin ilginç bir ruh yapısı olduğu bir gerçektir. Bütün mesele de burada değil mi? Bu delikanlının kendini kurbanından daha suçlu görüp görmediğini öğrenmek iyi olurdu. Görünen gelişmişliğine bakılırsa, herhalde kendini daha suçlu ya da hiç değilse eşit derecede suçlu görüyordu, çünkü kurbanını cesarete davet ederken, kendini de işin içine sokuyordu.

Rus halkının İncil’i ve dinin ana kurallarını iyi bilmediğini söylüyorlar. Kuşkusuz böyledir, ancak İsa’yı bilir ve ezelden beri yüreğinde taşır. Bundan asla kuşku edilemez. Din bilgisi olmadan gerçek Isa düşüncesine varılabilir mi? Bu ayrı bir meseledir. Ancak gerçek Isa bilinci ve anlayışı halkın ruhunda derinlikli yaşamaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılmış ve Rus insanının yüreğiyle kaynaşmıştır. Belki de Rus halkının tek sevgisi Isa sevgisidir, kendine özgü, yani acıya yakın imgesini sever Onun. Halkımız en çok Ortodoks[16] sözcüğüyle, yani İsa’ya herkesten çok bağlı olmasıyla gurur duyar. Tekrar ediyorum, bilinçsiz olarak çok şey kavranabilir.

Halkın böylesine kutsal bildiği değerleri sayıp dökerek dünyayla ilişkisini koparmak, sadece bir anlık yadsıma ve gurur sarhoşluğuyla kendini sonsuza dek mahvetmekle Rus Mefistofeles’i bundan daha küstahça bir şey bulamazdı doğrusu! Sıradan bir insanın ruhunda böylesine bir tutku gerilimi, bu denli karamsar ve karışık duyguların olabilmesi sarsıcıdır! Bütün bunların bilinçli düşünmeye varacak kadar arttığına dikkatinizi çekerim.

Ne ki kurban teslim olmuyor, boyun eğmiyor, korkmuyor; en azından korkmamış gibi davranıyor. Delikanlı meydan okumayı kabul ediyor. Günler geçiyor, o hâlâ diretiyor. Başlayan artık hayalleri değil, gerçeğin ta kendisidir; kiliseye gidiyor, her gün İsa’nın sözlerini dinliyor, ama geri adım atmıyor. Öldürdüğü kurbanı gördüğünde bile istifini bozmayan korkunç caniler vardır. Suçüstü yakalanan bir katil sonuna kadar suçunu itiraf etmemiş, sorgu yargıcının önünde bir yığın yalan söylemişti. Sorgu yargıcı ayağa kalkıp tutuklanmasını emredince, birden yumuşayıp duygusallaşmış, yerde yatan kadınla vedalaşması için yalvarıp yakarmıştı. (Âşığını kıskançlık nedeniyle öldürmüştü.) Eğilerek kadını sevgiyle öpmüş, gözyaşları içinde dizleri yerde ellerini kadının üzerinde havaya kaldırarak

sürekli masum olduğunu yinelemişti. Bu örnekle insanoğlunda duygusuzluğun bazen nasıl bir canavarlığa varabileceğini vurgulamak istedim.

Ama burada olan duygusuzluk değildi pek. Tamamen farklı bir şey vardı, insan ruhunun üzerindeki en büyük güç: Mistik korkuydu bu. En azından olayın sonucuna baktığımızda, bu korku tartışmasız vardı. Ancak delikanlının güçlü ruhu bu korkuyla da mücadeleye girebildi ve bunu gösterdi. Güçlülük müydü bu, yoksa son kertede bir korkaklık mı? Galiba karşıtların bir araya gelmesiyle hem o, hem de diğeriydi. Gelgelelim bu mistik korku, savaşımı durduramadığı gibi, daha da uzatmış, anlaşılan her türlü duygusallığı günahkârın yüreğinden uzaklaştırmakla mücadelenin sonuçlanmasına yardımcı olmuştur, onu daha fazla ezdikçe bu duygululuk daha da olanaksız duruma gelmiştir. Korku acımasız bir duygudur. Her çeşit duygusallığı ve yüce duygulan insanın yüreğinden uzaklaştırır, onu katılaştırır. Kutsal kâsenin önünde, bitkinlik derecesinde korkudan uyuştuğu halde suçlunun dayanmasının nedeni budur. Düşünüyorum da, kurban ile ona acı çektiren arasındaki bu karşılıklı düşmanlık o günlerde büsbütün kaybolmuştu. Kışkırtıcı hem kendinden, hem de kilisede dua edenlerden ve çevresindekilerden hastalık derecesinde nefret ediyordu ya, kendi Mefistofeles’ine bu denli kin duymuyordu. İşi birlikte sona erdirmek için birbirlerine ihtiyaçları olduğunu hissediyorlardı. Sanırım ikisi de tek başına işi sonuçlandırmada kendini güçsüz görüyordu. Bunu ne diye sürdürdüler peki, onca acıyı niçin çektiler? Aralarındaki bağı koparamıyorlardı yine de. Eğer anlaşmaları bozulsaydı, karşılıklı nefret eskisinden on misli güçlü olurdu ve o anda mutlaka sonu cinayete varır, acı çeken, işkencecisini öldürürdü!

Böyle oldu diyelim. Kurbanın maruz kaldığı o dehşet karşısında bile, bu hiç kalırdı kuşkusuz. Ayrıca her ikisinin ruhunun derinliklerinde mutlaka yok olmanın korkunç hazzı, uçuruma eğilmeye ve bakmaya duyulan soluk kesici bir istek, cüretleri karşısında duydukları sarsıcı bir hayranlık olmalıydı. Bu heyecanlı ve tutkulu duygular yaşanmadan işi son noktaya vardırmak neredeyse imkânsızdır. “Cesaret” yarışmasından başlayarak, bunu rahibin önünde umutsuzlukla sona erdirirken, bu çocuklar elbette sıradan, uçarı, kör ve aptal insanlar değillerdi.

Kışkırtıcının tüm sırlarını kurbanına açmadığını, kurbanın da kiliseden çıkarken o kutsal ekmekle ne yapacağını, tüfek olaya girene kadar

bilmediğini belirtirim. Bu mistik bilinmezliğin onca gün yaşanması, yine günahkârın korkunç inadını gösterir;

Öte yandan köylü Mefistofeles de büyük bir ruhbilimci olarak ortaya çıkmaktadır.

Bostana yaklaşırken kendilerinde değil miydiler? Ancak delikanlı silahı dolduruşunu ve nişan alışını hatırlıyordu. Bilinci tam olduğu halde belki de istenci dışında hareket ediyordu. Belleği yerinde idiyse o müthiş korkuyu yaşayabilir miydi? Sanmıyorum, yalnızca süredurum halinde devinimini sürdüren bir makine haline gelseydi, her halde sonra hayal göremezdi; üstelik süredurum tüm yedeklerini tüketirken -önce değil, ateş ettikten sonra- bayılarak düşerdi. Hayır, büyük olasılıkla her an artan ölümcül korkuya rağmen, bilinci hep açık kalmıştı. Kurban artan korkunun baskısına dayanıyordu çünkü, yine söylüyorum, kurbanın o anda inanılmaz bir ruh gücüne kavuştuğuna kuşku yok.

İlgimizi silahın dolduruluşuna çekelim, ne olursa olsun bu bir parça dikkat isteyen bir harekettir. Bence böyle bir anda en zor ve en dayanılmaz olan, korkularından, kendini ezen düşüncelerden kişinin sıyrılma becerisi göstermesidir. Son aşamaya kadar korkudan sersemleyenler, genelde, korkularını izlemekten, bir olaydan ya da düşünceden, sarsıntılarının nedeni olan olgulardan kendilerini alamazlar: Adeta mıhlanıp kalırlar ve büyüleyici gözlere bakar gibi, kendi korkularına bakarlar. Oysa delikanlı tüfeğini dikkatle doldurmuştu, bunu da, sonra nişan alışını da hatırlıyordu, son ana kadar da her şeyi hatırlamıştı. Tüfeği doldurma süreci onun için bir rahatlama ve acı çeken ruhunun kurtuluşu olabilirdi; bir an için de olsa dikkatini dış nesnelerde toplamasına sevinmiş olmalıydı. Kafaların uçurulduğu giyotinde de benzer duygular yaşanmıştır; Kontes Barry, celladına: “*Encore un moment, monsieur le bourreau, encore un moment!*..”[17] diye yalvardığında, bu bir dakikayı bağışlasalardı, yirmi kat acı çekerdi kuşkusuz; yine de o bir dakika için yalvarıp durdu.

Bizim günahkârımız için tüfeği doldurmanın Kontes Barry’nin *“encore un moment..."ine,* benzer bir şey olduğunu varsayalım, böyle bir andan sonra bir kere kurtulduğu korkularına dönemez, kuşkusuz eylemini sürdüremez, yani nişan alıp ateş edemezdi. Bu anda, doğrusu, elleri uyuşur, itaat etmez, bilincini ve iradesini korumasına rağmen silah kendiliğinden düşerdi.

Ve işte son anda bütün yalan, alçakça davranış, kuvvet sandığı korkaklık, düşmenin utancı, hepsi yüreğinden bir anda koptu ve önünde

dehşet verici biçimde açığa çıkıverdi; inanılmaz bir hayalle karşılaştı ve her şey sona erdi.

Aslında yüreğinden kopan kendi yargısı, kendi iç sesiydi. Neden bilinçle, akıl ve vicdanın ansızın açığa çıkmasıyla değil, dışsal, ruhundan tamamen bağımsız bir olayla patlayıverdi? Büyük, psikolojik bir sorun bu ve Tanrının işi... Bu delikanlı için, bir suçlu için Tanrının işi olduğuna kuşku yok, Vlas dünyayı dolaşmada buldu kurtuluşu ve tek isteği acılar çekmekti...

Ya öteki Vlas, kışkırtıcı olan Vlas? Duyduğu pişmanlıkla, öteki Vlas gibi dolaştığına ilişkin bir bilgi öyküde yer almıyor, ondan hiç söz edilmiyor; sürüne sürüne dolaşıyor olabilir ya da köyde kalmıştır ve yine içiyor, şölenlerde milletle dalgasını geçiyordur. Hayal falan da görmüyordur ayrıca. Böyle midir acaba? Araştırma ve ön çalışma için öğrenmek iyi olurdu.

Bakın, neden iyi olurdu: Bu kişi ya sahiden bir köy nihilisti, bir inkârcı, düşünür müsveddesi, yarışma konusunu kibirli bir alayla seçmiş, çalışmamızda varsaydığımız gibi, kurbanıyla birlikte titremeyen ve acı çekmeyen, sırf başkasının acılarını ve düştüğü aşağılanmayı -kim bilir, belki de bilimsel bir gözlemden- kurbanının tir tir titremesini ve acıyla kıvranmasını soğuk bir ilgiyle izleyen inançsız biriyse?

Halkımızın karakter özelliğinde, üstelik köylerimizde böyle çizgiler varsa (günümüzde böyle düşünmek çok mümkündür) bu yeni, ama biraz da beklenmedik bir buluş olurdu. Nedense geçmişte buna benzer ayırıcı özellikler hiç duyulmuyordu, *Dilediğin Gibi Yaşayamazsın!* adlı güzel güldürüsünde, Bay Ostrovski'nin kışkırtıcısı çok kötücül çıkmıştı. Bu hikâyedeki gerçeği hiç öğrenemeyeceğiz ne yazık ki.

Anlatılan hikâyenin ilginçliği, kuşkusuz, gerçek olmasıdır, bu neden ilgiye değer görülürse tabii. Ancak günümüz Vlas'ının ruhuna bazen bakmak hiç de yersiz olmasa gerek. Zamanımız Vlas'ı hızla değişiyor; *19 Şubattan*{18} beri biz yukarıdakiler gibi, aşağıdaki Vlas'ın da yüreği kaynayışlarda. Pehlivan uyandı, çekidüzen veriyor kendine; belki de oynayıp sıçramak, gününü gün etmek istiyor. Söylenenlere göre âlemlere dalmış bile... Korkunç şeyler anlatılıyor, gazeteler dergiler yazıyor: Ayyaşlık, soygun, sarhoş çocuklar, sarhoş analar, kinizm, dilencilik, namussuzluk, tanrıtanımazlık diz boyuymuş... Kimi önemli kişiler, biraz da buluttan nem kapanlar olaylara bakarak: "Bu korkunç 'ahlaksızlığın' on yıl kadar sürmesi halinde, yalnızca ekonomik açıdan sonuçlarını kestirmenin

olanaksız olacağını” söylüyorlar. Fakat biz Vlas’ı hatırlayacağız ve rahatlayacağız. Son anda tüm yalanı -ancak yalan varsa tabii- halkın yüreğinden söküp çıkaracak; yalan, karşısında inanılmaz bir güçle açığa çıkacaktır; Vlas kendine gelecek ve Tanrı yoluna adayacaktır kendini. Gerçekten felaketin eşiğine gelse de, ne olursa olsun kendini de, bizleri de kurtaracaktır, çünkü ışık ve kurtuluş aşağıdan gelecektir. (Bizim Rus liberalleri için hiç beklenmedik ve çok gülünç gelebilir.) Bu “beklenmedik olguyu” gösteren belirtiler var, şimdi kendiliğinden ortaya çıkan olaylar bile var... Gerçi bu meseleler sonra da tartışılabilir. Şurası muhakkak ki günümüzde Petrov’un “kuş yuvaları” örneği batkınlığımız ortadadır. Evet, Rus tarihinin *19 Şubat* süreci ile Petrov dönemi, gerektiği gibi sona ermiştir, bu derin belirsizliğe çoktan girmiştik zaten.

VI-Bobok

Bu kez “Birinin Notları”na yer veriyorum. Ben değilim bu, tamamen farklı biri. Önsöze de gerek olmadığını düşünüyorum.

Birinin Notları

Semyon Ardolyonoviç nihayet üçüncü gün: “Ivan İvaniç!” dedi bana. “Seni ne zaman ayık göreceğiz? Söyler misin, Tanrı aşkına!”

Tuhaf bir istek. Alınmıyorum, çekingen bir insanım, ama beni deli ettiler işte. Bir ressam tesadüfen portremi yapmıştı. “Sen” demişti, “ne de olsa bir yazarsın...” Kabul ettim, o da sergiledi. Bir de ne okuyayım: “Şu hastalıklı, deliliğe yakın yüzü görmeye gidin!”

Diyelim ki doğru, ama böyle açıktan yazılır mı? Basında soylu bir şeyler, ülküler olmalı, buradaysa...

Hiç değilse üstü kapalı ifade etseydin ya! Biçem denilen şey sana ne diye verildi? Hayır, adam üstü kapalı yazmak istemiyor. Günümüzde nükte ve iyi üslup kayboluyor, ince dokundurmalar yerini sövgüye bırakmış. Alınmıyorum: Pek ahım şahım bir yazar değilim ki aklımı kaçırayım. Uzun bir öykü yazdım, basmadılar. Hiciv yazdım, reddettiler. Birçok yergisel denememi çeşitli yazı işlerine taşıdım durdum, kabul etmediler: “Sizde nükte yok!”

“Sana nasıl bir nükte gerekiyor?” diye soruyorum alaylı, “İnce mi?”

Gelgelelim anlamıyorlar bile. Kitap satıcılarına Fransızca çeviriler yaptım; tüccarlara da ilanlar yazdım. “Eşi az bulunur, özel toprağımızın eşsiz kan kırmızı çayı bunlar!” Ekselansları müteveffa Peter Matveyeviç’e düzdüğüm övgüler için güzel paralar kazandım. Kitapçıların siparişi üzerine “Kadınları beğendirme sanatı” üzerine derlemeler hazırladım. Böyle altı kadar kitapçığım oldu. Voltaire’in *bon mot'larını*{19} derlemek istiyorum ya, bizde yavan kaçar diye korkuyorum. Voltaire de ne oluyormuş şimdi? Günümüzde bize Voltaire değil, odun gerekli! Birbirimizin son kalan dişlerini de döktük... Edebi çalışmalarımın hepsi bu... Ayrıca karşılığını almadan yazı işlerine kendi imzamla yazılar yollarım. Öğütler veririm, eleştiririm, yol gösteririm. Yazı işlerinin birine geçen hafta tam iki yıl içinde kırkıncı yazımı gönderdim, dört ruble pul parası harcadım. Yaradılışım iğrenç mi iğrenç... İşte hepsi bu...

Ressamın portremi yazar olduğum için değil, alnımdaki simetrik iki siğil yüzünden yaptığını sanıyorum, inanılmaz bir görüntüymüş. Düşünce falan hak getire, şimdi kafalarını fonomenliğe takmışlar. Portrede siğillerimi çok güzel yapmış doğrusu, adeta canlı gibiler... Buna da gerçekçilik diyorlar işte.

Delilik konusuna gelince, geçen yıl çok kişiyi deliye saydılar. Hem de ne üslupla! “Onda bu denli özgün yetenek olsun da... Buyurun işte, en

sonunda kendini gösterdi, aslında bunu çoktan sezmemiz gerekirdi...” Bayağı bir kurnazlık var burada, öyle ki yalın sanat açısından övülebilir de. Kendileri de nasılsa birden akıllıca dönüş yaptılar. B izleri çıldırtacak duruma getirmişlerdir, kimseyi de asla daha akıllı yapmamışlardır.

Ayda bir kez olsun kendini aptal yerine koyan, herkesten akıllıdır bence. Günümüzde duyulmamış bir özelliktir ya! Eskiden hiç değilse yılda bir kez, aptal olduğunu bilen çıkardı, şimdi nerde!... İşler öyle karıştı ki kim aptal, kim akıllı, ayrımına varamıyor insan. Bunu bile bile yaptılar.

Fransızların iki yüz elli yıl önce inşa ettikleri ilk tımarhaneyle ilgili olarak, İspanyolların şu esprisini hiç unutmuyorum: “İnsanlar akıllı olduklarına kendilerini inandırmak için bütün aptalları tımarhaneye kapattılar.” Bu doğru da, başkasını tımarhaneye kapatmakla, akıllı olduğunu kanıtlayamazsın. “K*** aklını oynattı, oo, demek ki biz akıllıyız!..” Yo, hiç de öyle değil.

Lanet olsun... Aklımla zorum ne? Homurdanıp duruyorum. Hizmetçi kadını bile canından bezdirdim. Dün bir dostum uğramıştı. “Biçemin hayli değişmiş” dedi. “Bölük pörçük, sürekli bölüyorsun, giriş tümcesi, bir bakmışsın, ardından bir giriş daha... Tümceleri çok ayraç içine alıyorsun. Bölüyor da bölüyorsun...”

Dostum haklı. Bana garip şeyler oluyor. Huyum da değişiyor, başım ağrıyor. Tuhaf nesneler görüyorum. Sesler işitiyorum; sese falan benzemiyor, sanki biri yanı başımda: “Bobok, bobok, bobok!..” diye bağırıyor. Neyin nesi bu bobok? Oyalanacak bir şeyler bulmalıyım.

***

Dışarı çıktım, bir cenazeye rastladım. Uzaktan bir akraba. Lisede danışmandı. Geride dul bir kadın ve evlenmemiş beş kız bıraktı. Şu botlara kim bilir kaç ruble saymışlardır! Rahmetlinin kazancı iyiydi. Ya şimdi, bir tek emekli maaşına kaldılar. Kuyruklarını kısmaları gerekecek. Beni her zaman soğuk karşılamışlardır. Böyle olağanüstü bir olay olmasaydı, gitmezdim. Diğerleriyle birlikte mezarlığa kadar yürüdüm; benden adeta kaçıyorlar, küçümseyerek bakıyorlardı. Üzerimdeki giysiler gerçekten berbattı. Sanırım yirmi beş yıldır mezarlığa gitmedim. Ne yermiş!

İlk dikkatimi çeken şey koku oldu. On ölü getirmişlerdi. Çeşitli fiyatlarda tabut örtüleri... Bir generalle bir bayana ait iki katafalk bile vardı. Kederli yüzler, yapmacık üzüntüler... Çoğunun yüzünde apaçık bir sevinç...

Papaz hiç yakınır mı? Bir kazanç onun için. Ama şu koku... Koku... Burada din adamı olmak istemezdim.

Etkileneceğimden çekinerek ölülerin yüzüne sakınarak baktım. Yüz ifadeleri hem yumuşak, hem sevimsizdi. Gülümsemelerinde hoşa gitmeyen bir yan vardı, kiminde bu çok belirgindi. Sevmem, insanın düşlerine girerler.

Ayin sırasında, hava almak üzere kiliseden çıktım. Hava kapalıydı, ama yağış yoktu, soğuktu, ee, ekim ayı değil mi! Mezarları dolaşmaya başladım. Sınıf sınıf mezarlar... Üçüncü sınıf otuz ruble; uygun, pek pahalı sayılmaz. Birinci sınıf iki cenaze kilisede, girişin altındaydı; eh, buna niyetlenirseniz... Uçtu paralar!.. Üçüncü sınıf tam altı cenaze defnedilecekti bu kez; general ve bayan bunların arasındaydı.

Mezarlara göz gezdirdim, korkunç!.. Suyla dolu, ne su! Yemyeşil, her neyse, yapacak bir şey yok. Mezarcı geniş bir kepçeyle ha babam suyu boşaltıyordu. Ayin sürerken kilise avlusu dışında dolaşmaya çıktım. Burada düşkünlerevi, az ötede küçük bir lokanta vardı. Bir şeyler atıştırmak için fena sayılmaz. Cenazeye katılanların çoğu buraya doluşmuştu. Yüzlerinde hayli neşe ve coşku fark ettim. Bir şeyler atıştırdım, içtim.

Sonra tabutu kiliseden mezarlığa taşıyanlara katıldım. Ölüler tabutta neden bu kadar ağır olurlar? Cesedin kendini yönetememesinden ileri gelen bir çeşit süredurummuş bu... Ya da buna yakın bir şey; saçma, mekaniğe ve sağduyuya aykırı bir şeyler... Genel eğitim almış kişilerin uzmanlık isteyen işlere kalkışmalarından oldum olası hoşlanmam; bizde diz boyudur bu özellik... Sivil kişiler askerlik, hatta ancak bir mareşalin bileceği konularda fikir yürütmeyi severler; mühendislik eğitimi almış insanların daha çok felsefe ve politik ekonomi üzerine konuştukları sık görülen olaylardandır.

Ölü duasına gitmedim. Gururlu bir adamım; sadece böyle önemli günlerde hatırlandıktan sonra, ölü yemeği de olsa, ne diye yemeklerine katılayım? Anlayamadığım, hâlâ neden mezarlıktan ayrılmadığımdı; bir mezar taşma oturdum ve havaya uygun olarak düşüncelere daldım.

Moskova sergisinden başladım, genel bir konu olarak “hayret” üzerine görüşlerimle bitirdim. İşte hayret üzerine düşüncelerim:

“Her şeye şaşırmak, kuşkusuz budalalıktır; hiçbir şeye şaşırmamaksa daha iyidir, nedeni bilinmez, ama iyi bir tavır olarak kabul edilir bu. Aslında bu, kuşku götürür. Bence hiçbir şeye şaşırmamak, şaşırmaktan daha bir budalalıktır. Hem hiçbir şeye şaşırmamak, neredeyse saygı duymamak anlamına gelir. Evet, aptal insan da saygı duyamaz zaten.”

Bir dostum geçenlerde bana şöyle demişti:

"Evet, her şeyden önce saygı duymayı arzularım. Saygı duymaya adeta can atarım..."

Saygı duymaya can atıyormuş! Bir an düşündüm: Şimdi bunu basma cesareti gösterseydin, aman Tanrım kim bilir başına neler gelirdi!

Derken dalıp gitmişim. Mezar yazılarını okumayı hiç, ama hiç sevmem. Yakınımda, mezar taşının üzerine yarısı yenmiş bir sandviç bırakılmıştı; aptalca, yeri miydi burası? Yere fırlattım, ekmek değil nasılsa, bir sandviç... Ekmeği ufalayarak toprağa dökersen günah olmaz, günah olan, yere atılması... En iyisi Suvorin'in almanağına bakmalı.

Uzun zaman oturmuş olmalıyım, hem de hayli; daha doğrusu mermer tabut biçimi uzun bir taşın üzerine uzanmıştım. Nasıl oldu, bilmiyorum, birden sesler duymaya başladım. Umursamadığım için başlangıçta pek ilgilenmedim. Ancak konuşmalar sürüyordu. Ağza sanki yastık bastırılmış gibi boğuk sesler duyuyordum; buna rağmen belirgindi ve çok yakınımdan geliyordu. Birden silkindim, doğruldum ve dikkatle dinlemeye başladım.

"Ekselansları, böyle olmaz efendim! Kozu kupa demiştiniz, ben oynuyorum, bir de ne göreyim koz diye karo yedilisini oynuyorsunuz. Karo konusunda önceden anlaşmamız gerekirdi, efendim!"

"Ne demek yani, ezbere mi oynayacaktık! O zaman neresi çekici olur!"

"Olmaz, ekselansları, garantisiz asla olmaz. Siz en iyisi bir enayiyle oynayın!"

"Burada enayiyi nerede bulacaksın?"

Ne kibirli sözler! Tuhaf, hem de beklenmedik... Biri saygı uyandıran, ağırbaşlı, diğeri tatlı, yumuşak bir sesti; kulaklarımla duymasaydım inanmazdım doğrusu. Herhalde ölü duasında falan değildim. Güzel de, burada iskambil oynansın, olacak iş mi! Bu general de kimin nesiydi? Hiç kuşkum yok, sesler mezarların altından geliyordu. Eğildim, mezar yazısını okudum: "Burada Tuğgeneral Pervoyedov yatıyor... Falanca nişan sahibi." Hmm. "Bu yılın ağustosunda vefat etti, elli yedi yaşında... 'Uyu sevgili ölü, mutlu uyanışa dek!'"{20}

Hmm, Allah kahretsin, sahiden generalmiş! Yılışık bir sesin geldiği öteki mezarın üzerinde yazıt yoktu, sadece taş vardı, yeni gömülmüş olmalıydı. Sesinden anlaşıldığı kadarıyla yedinci dereceden bir memurdu.

"Hih hih hih..." diye hıçkırığı andıran bir erkek sesi duyuldu; yeni mezardan geliyordu ve generale on metre kadar uzaklıktaydı, sıradan bir adamın sesiydi, ama saygılı, duygulu, bitkin bir sesti bu.

“ Hih hih hih...”

Yüksek sosyeteden olduğu belli bir kadın kibirli ve küçümser bir tavırla:

“Of, hıçkırığı tuttu yine!” diye söylendi. “Şu bakkal parçasının bitişiğimde yatması Tanrının bana verdiği bir ceza!”

“Hiç de hıçkırmıyorum, üstelik yemek de yemedim, doğal halim bu benim. Hem şu kaprisleriniz yüzünden, bayan, asla huzur bulamayacaksınız.”

“Niçin buraya düştünüz peki?”

“Koydular beni, karım, küçük çocuklarım koydular, kendim istemedim ki! Ölümün gizi! Beni yakınınıza gömmeselerdi ne altın, ne bir şey görürdü gözüm, ayrıca fiyatına bakarsanız kendi paramla yattığımı anlarsınız. Üçüncü sınıf mezar için her zaman imkânımız vardır çünkü.”

“İnsanları kazıklayarak mı edindiniz bu paraları?”

“Ocaktan beri ödemediğiniz borçlarınız yüzünden mi kazıklandınız? Dükkânda hâlâ hesabınız var.”

“Ama saçmalık bu! Burada borçlardan söz etmek bence çok aptalca!.. Yukarı çıkın o halde, yeğenimden isteyin. Mirasçımdır.” “Soracak yer mi kaldı ki! İkimiz de sonuna erdik. Tanrının mahkemesi önünde günahlarımız yönünden eşitiz.”

Kadın küçümseyerek: “Ne, günahlarımız yönünden mi?” diye bağırdı. “Benimle böyle konuşmaya nasıl cüret edersiniz?” “Hıh hıh hıh...”

“Ama ekselansları, bakkal hâlâ dinliyor kadını!”

“Neden dinlemeyecekmiş ki?”

“Herkes biliyor, ekselansları, burada yeni bir düzen var efendim.”

“Ne dedin, ne yeni düzeni?”

“Biz, şey efendim, doğrusunu söylemek gerekirse... ölüyüz, ekselansları.”

“Ah, evet, ne olursa olsun yine de bir düzen...”

Beni oyalamışlar, söyleyecek söz yok, yatıştırmışlardı işte. Böyle bir yerde işler bu kerteye varıyorsa, yukarıdakilere ne söylememiz gerekir ki? Ne karmaşık işler... Anlaşılır gibi değil. Öfkeden küplere binmeme karşın dinlemeyi sürdürdüm.

***

Generalle sinirli bayanın arasında bir yerlerden birden yeni bir ses duydum.

“Hayır, yaşasaydım... Hayır, ben... biraz daha yaşasaydım!” diye sızlanıp duruyordu.

“Dinleyin ekselansları, bizimki yine tutturdu, üç gün çıtı çıkmıyor, sonra birdenbire ‘Yaşasaydım, ah, biraz daha yaşasaydım!’ diye biteviye yakınıyor. Öyle iştahla söylüyor ki, ha ha ha...” “Hem de düşüncesizce.”

“Bir kere içine işlemiş, ekselansları, bakın uyuyor, nisandan beri uyuyor ve birden: ‘Ah, biraz daha yaşasaydım!’ diye dövünüyor.”

“Yine de can sıkıcı bir durum” dedi ekselansları.

“Evet, sıkıcı bir durum efendim, yine Avdotya İgnatyevna’yı kızdıralım mı? Ha ha ha...”

“Oh, hayır, çıkarılmasını istiyorum, kulak tırmalayıcı o çığlıklarına daha fazla dayanamayacağım!”

Avdotya İgnatyevna: “Asıl ben” diye çığlığı bastı tiksintiyle, “asıl ben ikinize dayanamıyorum. Dünyanın en can sıkıcı insanlarısınız; ideallerinizden söz etmeyi beceremezsiniz. Sizinle ilgili, ekselansları, öyle caka satmayın lütfen, bir hikâye biliyorum ki... Evli bir kadının karyolası altından uşağınızın sizi nasıl süpürgeyle çıkardığını...”

General: “Rezil kadın!” diye homurdandı.

“Ah, Avdotya İgnatyevna hanımefendi!” diye inledi bakkal. “Sen benim hanımefendimsin, bir kötülük düşünmeden söyle bana, bende kabir azapları mı başladı, ne? Yoksa bana değişik bir şeyler mi oluyor?”

“Of, aynı şeyi hissettim yine, döndükçe onun kokusunu duyuyorum.”

“Dönmüyorum hanımefendi, benden asla böyle koku yayılmaz, çünkü cesedimiz eskisi gibi sapasağlam hâlâ, ama siz bayan, kımıldadınız, koku burada bile gerçekten dayanılmaz... Nezaketimden sesimi çıkarmıyordum.”

“Ah, seni aşağılık, küstah adam! Koku asıl senden geliyor, bir de bana söylüyor.”

“Hi hi hi... Kırkımız gelse bari, üzerimde acılı ağlayışlar duyuyorum: Eşimin feryatlarını, çocuklarımın hıçkırıklarını...” “Sızlandığı şeye bak! Ölü yemeğinde kutya’yı[21] zıkkımlanıp, sonra da basıp gidecekler. Ah, hiç olmazsa biri uyansaydı!” “Avdotya İgnatyevna!” dedi yılışık memur. “Biraz bekleyin, yeniler yakında konuşmaya başlar.”

“Aralarında gençler var mı?”

“Gençler de var, Avdotya İgnatyevna. Körpe delikanlılar da var.”

“Ah, nasıl da tam zamanı!”

“Niçin uyanmadılar daha?” diye sordu general.

“Gömüleli üç gün oldu, ekselansları, kendilerine gelemezler daha; zatıâliniz bilirler, bazen bir hafta konuşmazlar. İki gün önce, dün ve bugün bu kadar çok kişinin gömülmesi iyi oldu. Yirmi metrelik çevreniz geçen yıldan gömülenlerle dolu.” “Evet, ilginç olacak!”

“Dinleyin ekselansları, bugün önemli birini, birinci dereceden danışman Tarasyeviç’i toprağa verdiler. Seslerden öyle anladım. Yeğenini tanıyorum, demin tabutu indirmişti.”

“Hmm... Nerede peki?”

“Size beş adım uzaklıkta, solunuzda ekselansları, hemen hemen ayak ucunuzda efendim... Tanışmak ister misiniz, ekselansları?”

“Hmm, olmaz, neden ben tanışacakmışım?”

“O başlatacak, ekselansları. Sizinle tanışması gururunu okşayacaktır, beni görevlendirirseniz, ekselansları, ben de...”

“Ah, ah, ah, neler oluyor?” diye inledi korku dolu yeni bir ses.

“Yenilerden, ekselansları, yenilerden, Tanrıya şükür! Nasıl da hemen... Başka zaman bir haftadan önce konuşmazlardı.” “Oh, bu genç olmalı!” dedi Avdotya İgnatyevna çığlık çığlığa. “Ben... ben... ben...” diye mırıldandı delikanlı. “Ansızın komplikasyon geçirdim. Bir gün önce Shultz: ‘Siz bir komplikasyon geçiriyorsunuz’ dedi ve sabaha karşı birden ölüverdim. Ah... ah... ah...”

General: “Artık elden bir şey gelmez!” dedi acımayla. Bu yeni sese sevinmişe benziyordu. “Rahat olun, bize, daha doğrusu Yasafatova Vadisine[22] hoş geldiniz! İyi insanlarız, tanıyacaksınız ve sonra değerlendireceksiniz. Tuğgeneral Vasili Vasilyeviç Pervoyedov emrinizdedir.”

“Oh, hayır, hayır, asla olamaz! Shultz’un yanındaydım, dinleyin, komplikasyon geçirdim, önce göğsüme yayıldı, ardından bir öksürük, sonra da üşütmüşüm, göğsüm ve grip... Hiç anlamadan ansızın... En önemlisi de beklenmedik olması...”

Memur araya girerek yumuşak bir sesle: “Önce göğsünüz mü dediniz?” diye sordu. Sesinde yeni geleni cesaretlendirmek istermiş gibi bir hava vardı.

“Evet, önce göğsüm ve balgam; sonra balgam birden kesildi, göğsüm daraldı, nefes alamıyordum ve işte biliyorsunuz.” “Biliyorum, biliyorum. Ama göğsünüz sıkışmışsa Shultz’a değil, Ek’e gitmeniz gerekirdi.”

“Bakın, Botkin’e gidecektim... Ve birden...”

“Olur mu? Botkin insanı acıtır” dedi general.

“Oh, hayır, hiç de öyle değil, işinin eri, ileri görüşlü bir doktor olduğunu duymuştum ama.”

“Ekselanslarının demek istediği fiyatıydı” diye düzeltti memur.

“Ah, ne diyorsunuz, altı üstü üç ruble! Bir güzel muayene ediyor, reçete de... Ününü duyduğum için kesin olarak ona gitmek istemiştim. Peki beyler, kime gitmeliydim, Ek’e mi, yoksa Botkin’e mi?”

“Ne, nereye mi?” diyen general hoş bir kahkaha attı, yerinde şöyle bir hopladı.

Memur da aynı ses tonuyla generale eşlik etti.

Avdotya İgnatyevna çığlık çığlığa heyecanlı:

“Sevgili çocuk, sevgili, neşeli çocuk!” dedi. “Nasıl da hoşlanıyorum senden! Ah, yakınıma senin gibi birini gömselerdi!” Hayır, bu kadarına da dayanamam doğrusu; bir de çağdaş ölü bu! Her neyse, dinlemeli, sonuna kadar dayanmalı. Şu sümüklü çocuğun -demin tabutunu hatırlıyorum- yüzünde korkak bir tavuk anlatımı vardı; dünyada bu denli iğrenç yüz ifadesi olamaz! Bakalım daha neler olacak!

***

Sonra öylesine bir kargaşa başladı ki hepsini aklımda tutamadım, inanın, çünkü bir anda çoğu uyanıverdi: Birinci dereceden bir memur uyanır uyanmaz, bakanlıkta alt komisyonun yeni tasarısı üzerine generalle hemen ateşli bir sohbete girişti. Alt komisyona girmesi muhtemel devlet memurlarının atanmasına ilişkin bir tasarıydı. Bu sohbet generali hayli oyalamış, eğlendirmişti. İtiraf etmeliyim ki ben de pek çok şeyi böylece öğrenmiş oldum, öyle ki, başkentimizde yönetimdeki yenilikleri yurttaşlara ulaştırmada kullanılan yöntemlere şaşıp kalmıştım. Sonra yarı uyanık bir mühendis uzun süre saçmalayıp durdu, bu yüzden bizimkiler pek yüz vermediler, kendi haline bıraktılar. Nihayet sabahleyin gömülen katafalktaki ünlü bayan da mezar heyecanları göstermeye başladı. Lebezyatnikov (şu yavşak, midemi bulandıran, generalin yanma gömülü olan yedinci dereceden memurun adı Lebezyatnikov’muş)... bu kez çok kişinin birden uyanması onu şaşırtmış, büyük bir telaşa kapılmasına neden olmuştu. Ne yalan söyleyeyim, ben de şaşırmıştım; oysa bazıları daha üç gün önce gömülmüştü; örneğin on altı yaşlarında, iğrenç biçimde, işveyle kıkırdayan bir kız da bunların arasındaydı.

Lebezyatnikov son derece telaşlı: “Sayın ekselansları!” diye haber verdi. “Birinci dereceden devlet danışmanı Tarasyeviç kendine geliyor.”

Kendine gelen Tarasyeviç iğreniyormuş gibi ve peltek peltek: “Ha, ne?” dedi. Sesinin tonunda kararsız, ancak emredici bir hava vardı. Merakla kulak kabarttım. Şu Tarasyeviç’le ilgili son günlerde çekici ve tedirgin edici şeyler duymuştum.

“Benim efendim, ekselansları, şimdilik sadece benim efendim!”

“Ne var, ne istemiştiniz?”

“Tek istediğim sağlığınızdan haberdar olmaktır, ekselansları, alışık olmadıkları için herkes ilk günden kendini burada sıkışmış hisseder efendim. General Pervoyedov, siz ekselanslarıyla tanışma onuruna erişmeyi arzu ederlerdi, bekliyorlar...”

“Anlamadım.”

“Bağışlayın, ekselansları, General Vasili Vasilyeviç Pervoyedov...”

“Siz General Pervoyedov musunuz?”

“Hayır, ekselansları, ben sadece yedinci dereceden memur Lebezyatnikov, emrinizdeyim efendim, General Pervoyedov’sa...”

“Saçmalık bu, beni rahat bırakmanızı rica ediyorum.”

General Pervoyedov: “Bırakın!” dedi ciddi ciddi. Mezarda bile yakasını bırakmayan adamın bu iğrenç aceleciliğine sonunda noktayı koydu.

“Daha uyanmadılar, ekselansları, henüz kendilerine gelmediklerini göz önünde bulundurmak gerekir efendim, uyanacaklar ve o zaman farklı davranacaklardır.”

“Bırakın!” diye yineledi general.

***

“Vasili Vasilyeviç, hey siz ekselansları!” Ansızın Avdotya İgnatyevna’nın yakınında kavgacı bir ses gürledi. Sesin sahibi adeta söylev çeker gibi, kelimelerin üstüne basa basa konuşmasını sürdürdü: “İki saattir kulağım sizlerde, üç gündür de buradayım, Vasili Vasilyeviç beni anımsadınız mı? Klinyeviç... Volokonskiler’de karşılaşmıştık, oraya nasıl girdiniz bilmiyorum.” Bu soylu ve cüretkâr seste modaya uygun yorgun bir azarlama ve aşırı küstah bir ifade vardı.

“Nasıl? Oo, Kont Pyotr Petroviç... Yoksa siz misiniz? Ah, bu kadar genç yaşta... Çok üzüldüm doğrusu!”

“Evet, ben de üzgünüm, ama umurumda değil, her yerde duruma göre bir şeyler çıkarmak isterim. Ayrıca kont falan da değilim, sadece baronum,

uşaklıktan gelen uyuz baroncuklarız biz, üstelik nedenini de bilmiyorum, vız gelir! Sözde yüksek sosyetenin aşağılık adamıyım sadece ve 'sevimli düzenbaz' sayarım kendimi. Babam bir general parçasıydı, annemse bir zamanlar *en haut lieu* kabul edilmişti. Yahudi Zifel'le geçen yıl elli bin sahte banknot basmıştık, onu ele verdim, Yulka Charpentier de Lusignan da tüm paraları Bordeaux'ya kaçırdı. Nişanlıydım, düşünsenize, nişanlım Şçevalevskaya daha on altısına basmamış küçücük bir kızdı ve henüz enstitüde öğrenciydi, doksan bin ruble drahoması vardı. Siz, Avdotya Ignatyevna, beni hatırlarsınız, on beş yıl önce daha on dört yaşında bir beyzadeyken beni baştan çıkaran siz değil miydiniz?

"Ah, seni namussuz! Tanrı gönderdi seni, yoksa burada..." "Pis kokular geliyor diye bitişiğinizdeki tüccardan boşuna kuşkulandınız. Sadece sustum ve gülüp geçtim. Benden geliyordu bu koku; çivilenmiş tabutla gömmüşlerdi çünkü beni." "Ah, ne iğrenç koku! Yine de memnunum; Ah Klineviç, inanın burada ne hayat vardır, ne de nükte!" "Tamam işte, ben de burada tamamen özgün, farklı şeyler yapma niyetindeyim. Ekselansları, zatıâliniz değil, General Pervodeyov, öteki, sayın danışman Tarasyeviç! Ses verin! Sizi matmazel Furie'ye perhize götüren Klineviç... Duyuyor musunuz?" "Sizi duyuyorum, Klineviç, inanınız çok sevindim."

"Tek kelimesine bile inanmam, vız gelir... Sizi, sevimli ihtiyar, öpmek isterdim ya, Tanrıya şükür yapamıyorum. Beyler, şu *grand-pere'in*[23] ne haltlar karıştırdığını bir bilseniz! Düşünebiliyor musunuz, devlet kasasında tam dört yüz bin ruble açık bıraktıktan üç dört gün sonra dünyasını değiştirdi. Yetimlerin, dulların fonuydu; ne hikmetse bu fonu tek başına yönetmiş, hem de son sekiz yıl teftiş görmemişti. Gözümün önüne getiriyorum da, hepsinin yüzleri nasıl uzamıştır şimdi, hakkında neler düşünüyorlardır kim bilir! Ama ne insanın kanını kaynatan bir düşünce, değil mi! Elleri, ayakları romatizmalı yetmişlik bir ihtiyarın zevk âlemleri için, son yılında onca gücü nereden bulduğuna şaşıyordum. İşte her şey ortaya çıkıverdi! O dul ve yetimleri... Sadece onlarla ilgili düşünce bile kanını nasıl kaynatmıştır kim bilir! Çoktan haberim vardı bundan, sadece ben biliyordum; Charpentier anlatmıştı bana; öğrenir öğrenmez doğru ona, o sevimli ihtiyara gittim; yüklendim, ama dostça: 'Yirmi beş bin ruble bul, yoksa yarın teftişe gelecekler' dedim; düşünün, sadece on üç bin ruble çıkarabilmişti, doğrusu tam zamanında ölüverdi adamcağız. *Grand-pe- re, grand-pere,* beni dinliyor musunuz?"

“*Cher* Klineviç, sizinle tamamen aynı fikirdeyim, ama siz gereksiz yere... böyle ayrıntılara girdiniz... Hayatta ne acılar, sıkıntılar yaşanıyor, ama karşılığı o kadar az ki! Sonunda rahata ermeyi istedim; görüldüğü kadarıyla buradan bir şeyler çıkaracağımı umuyorum.”

“Katiş Berestova’nın kokusunu aldığına bahse girerim.” “Ne, hangi Katiş’in?” İhtiyarın sesi şehvetle titredi.

“Oo, hangi Katiş mi? İşte şurada, benden beş adım uzaklıkta, sizin de on adım solunuzda. Beş gündür burada, ah, *grand-pere*, onun ne malın gözü olduğunu bilseniz! Hatırı sayılır bir evde eğitim görmüştür; ne cadalozdur o, tam bir cadaloz! Onu kimseye göstermedim, yalnızca ben biliyordum. Katiş... Konuşsana!..” Kız: “Hi hi hi...” diye kıkırdadı. Sanki iğne batırılmış gibi çıkmıştı sesi: “Hi hi hi...”

“Sa-rı-şın mı?” dedi ihtiyar iç geçirerek.

“Hi hi hi...”

İhtiyar soluk soluğa: “Ben... Ben çoktan beri sarışınları hayal ederdim... Şöyle on beş yaşında falan... Asıl bu durumda...” “Ah, seni canavar!” diye bağırdı Avdotya Ignatyevna. Klineviç kızgın: “Yeter!” diye gürledi. “Burada harika bir malzeme olduğunu görüyorum. Kısa zamanda işleri bir düzene koyacağız. Önemli olan kalan zamanımızı neşeli biçimde geçirmek... Ama hangi zamanı? Hey, siz... Memur muyduydunuz ne, Lebezyatnikov... Adınız buydu, değil mi?”

“Lebezyatnikov, yedinci dereceden memur Semyon Yevseviç Lebezyatnikov, emrinizdeyim, çok çok çok sevindim...” “Sevinmişsin sevinmemişsin, vız gelir bana, burada olup bitenlerden elbette sizin haberiniz vardır. Önce söyleyin, nasıl konuşabiliyoruz burada? (Dünden beri zaten hayret ediyorum.) Bizler ölü değil miyiz? Oysa konuşuyoruz, sanki hareket de ediyoruz; oysa ne hareket ediyoruz, ne de konuşabiliyoruz değil mi? Bu nasıl bir hokus pokus?”

“Bunu öğrenmeyi istiyorsanız baron, size benden daha iyi Platon Nikolayeviç açıklayabilir.”

“Kim bu Platon Nikolayeviç? Geveleyip durma da konuya geç!”

“Efendim, Platon Nikolayeviç buranın, bir yerlerine filozofluk bulaşmış düşünürüdür, doğabilimci ve üstattır. Felsefe üzerine birkaç kitapçık çıkarmış, ama üç aydır uyuyor, onu şimdi uyandırmak çok güç. Haftada bir kez konuyla uzaktan yakından ilgisi olmayan sözler homurdanır.”

“Konuya gir, konuya!”

“Her şeyi çok basit biçimde açıklıyor. Yukarıdaki hayatımızda ölümü, ona göre, yanlış değerlendirmişiz. Beden burada bir kez daha canlanıyormuş, hayat artıklarının, ancak bilinçte olmak kaydıyla burada bir araya geldiğini, toplandığını söylüyor. Bunu size tam olarak izah edemiyorum -yaşam sanki süredurum halindeyken devam ediyormuş. Üstadın görüşüne göre, her şey bilinçte bir yerlerde toplanıyor ve iki, üç, bazen altı ay ruh yaşamayı sürdürüyormuş. Örneğin, burada neredeyse çürümüş bir cesedin altı haftada bir ansızın saçma sapan sözler mırıldandığını işittik; kuşkusuz anlamsız sözlerdi, ‘Bobok... Bobok...’ gibi bir şeydi. Demek ki sönük de olsa bir yaşam kıvılcımının hâlâ parladığını gösterir bu.” “Düpedüz saçmalık! Peki, koku hissim olmadığı halde, kokuyu nasıl duyumsadığımı açıklar mısın bana?”

“Bu, he he he... Bizim filozof için de bu biraz karışık... Kokunun hissedildiğini söylüyor, daha doğrusu bunu ahlaki koku diye tanımlıyor, he he he... İki üç ay daha kendini hatırlamasını sağlayacak ruhun kokusuymuş bu... Bize bağışlanan son bir iyilikmiş sizin anlayacağınız. Ama baron, bütün bunların, bu durumda bulunan biri için bağışlanabilir mistik bir hezeyan olduğunu sanıyorum...”

“Yeter, kes artık! Gerisinin de saçma olduğuna eminim. Önemli olan iki üç aylık bir yaşam, sonra da bobok! Şu iki, üç ayı elimizden geldiğince hoş geçirmemizi öneriyorum sizlere; bunun için değişik, farklı bir şeyler yapalım. Evet beyler, sizlere hiçbir şeyden utanmamayı öneriyorum!”

“Ah, evet, evet, hiçbir şeyden utanmayalım, utanmayalım!” sesleri duyuldu birden. İşin tuhaf yanı bu seslere yenilerin de katılmasıydı; demek arada bir uyananlar da vardı. Tamamen kendine gelen mühendis bu öneriye katıldığını heyecanlı bir istekle bildirdi. Katiş sevinçle kıkırdadı.

Avdotya İgnatyevna heyecanlı: “Ah, hiçbir şeyden utanç duymamayı ne kadar istiyorum!” diye bağırdı.

“Dinleyin, Avdotya İgnatyevna bile böyle düşündükten sonra!”

“Hayır, hayır, hayır, Klineviç! Utanma duygum vardı, yukarıdayken utanırdım, buradaysa korkunç derecede hiçbir şeyden utanmamayı istiyorum.”

Mühendis bet sesiyle: “Klineviç!” dedi. “Burada ne yapmak istediğinizi anlıyorum, yanılmıyorsam, hayatı yeni ve mantık ilkeleri üzerine kurmayı öneriyorsunuz.”

“Ee, umurumdaydı sanki! Yalnız Kudeyarov’u beklememiz gerekecek, dün getirmişlerdi. Kendine gelince size her şeyi açıklar, çok önemli bir kişi!

Yarın sanırım bir doğabilimciyi ve bir subayı, yanılmıyorsam iki üç gün sonra da yayın yönetmeniyle birlikte bir gülmece yazarını getirecekler. Canları cehenneme onların; bizim küçük bir grubumuz var, her şey kendiliğinden yoluna girecek. Yalnız şimdilik yalan hiç istemiyorum. Bu önemli olduğu için istiyorum. Dünyada yalan söylemeden yaşamak mümkün değil, çünkü hayat ve yalan eşdeğerde iki kavramdır; hiç değilse neşelenmek için yalan söylemeyeceğiz. Allah kahretsin, ölümün de bir anlamı olmalı, değil mi! Yaşam öykülerimizi yüksek sesle anlatacağız ve hiçbir şeyden utanmayacağız. Önce ben başlayacağım: Biliyorsunuz, şehvet düşkünü bir adamdım. Bütün bunlar yukarıda çürük iplerle bağlıydı birbirine. Koparalım bu ipleri, şu bir iki ayımızı utanmasız gerçekle geçirelim! Soyunalım, çırılçıplak olalım!”

“Çırılçıplak olalım, çırılçıplak olalım!” diye bir ağızdan bağrıştılar.

Avdotya Ignatyevna: “Çıplak olmayı korkunç, korkunç istiyorum!” diye keskin çığlıklar atıyordu.

“Of, of... Burada neşeli anlar geçireceğimizi görüyorum, Ek’e de gitmek istemiyorum.”

“Hayır, biraz daha yaşasaydım, ah, dinleyin, biraz daha yaşasaydım!..”

“Hi hi hi...” diye kıkırdadı Katiş.

“En önemlisi de kimse bize yasak koyamayacak, bakıyorum Pervoyedov sinirleniyor, nasılsa eli bana ulaşamaz! *Grand-pere,* razı mısınız?”

“Tamamen, tamamen aynı düşüncedeyim, hem de büyük bir zevkle; ama ha-ya-t hikâyesine önce Katiş başlasın!”

General Pervoyedov öfkeyle: “Karşıyım, bütün gücümle karşıyım!” diye sertçe bağırdı.

Aşağılık Lebezyatnikov sesini alçaltarak telaşlı bir heyecanla: “Ekselansları...” dedi, “kabul edersek sizin için daha iyi olur, efendim. Bildiğiniz gibi, bu kız... Nihayetinde bunların hepsi çeşitli şeyler...”

“Diyelim, bu kız... ama...”

“Daha işinize gelir, ekselansları, inanın daha yararlı olur; en azından küçücük de olsa, hiç değilse denemiş oluruz.” “Mezarda bile insana rahat vermiyorlar.”

Klineviç söze karıştı:

“Durun bir dakika general!” dedi. “Bir kere, mezarda iskambil oynuyorsunuz, İkincisi bize vız ge-lir-si-niz, tamam mı?” “Saygıdeğer beyfendi, lütfen kendinize gelin!”

“Ne? Siz bana ulaşamazsınız buradan, ama sizi Yulka’nın finosu gibi kızdırabilirim. Bir kere beyler, burada nasıl general oluyormuş? O yukarıda generaldi, buradaysa bir hiç...”

“Hayır, bir hiç değilim... Ben burada da...”

“Tabutta çürüyüp gideceksiniz, sizden geriye sadece altı bakır düğme kalacak...”

“Yaşa Klineviç! Ha ha ha...” diye böğürdü bir ses.

“Çarıma hizmet ettim... Kılıç sahibiyim...”

“Kılıcınızla fareleri ürkütebilirsiniz ancak, zaten hiçbir zaman çekmediniz ki onu!”

“Olsun efendim, ben bütünün bir parçasıyım.”

“Bu, bütünün parçası da neymiş, az bulunur bir şey mi?” “Yaşa Klineviç, yaşa, ha ha ha...”

Mühendis: “Kılıçtan falan anlamam!” dedi.

“Prusyalılardan fare gibi kaçalım; tozumuzu atıyorlar!..” diye bağırdı biri. Ses hayli uzaktan geliyordu ve sahibi neredeyse heyecandan boğulacaktı.

“Kılıcın bir onuru vardır, efendim” diye bağırdı general. Onu yalnızca ben duydum. Müthiş bir gürültü koptu, herkes kudurmuşçasına bağırıyor, çığlıklar atıyordu, bu gürültüde yalnızca Avdotya Ignatyevna’nın o dayanılmaz histerik çığlıkları duyuluyordu:

“Haydi, çabuk, çabuk... Ah, ne zaman hiçbir şeyden utanmamaya başlayacağız?”

Basit halktan adamın sesi duyuldu:

“Ah, ah...ah... Ne kabir azapları çekiyorum, ah!”

Tam bu anda birden hapşırmam tuttu. Elimde olmadan, ansızın oluvermişti. Ancak etkisi şaşırtıcı oldu: Çevre birden derin bir sessizliğe gömüldü; düş gibi her şey bir anda sona erdi. Tam bir mezar sessizliğiydi. Benden utandıklarını sanmıyorum; hiçbir şeyden utanmamaya kendileri karar vermişti! Beş dakika kadar bekledim, çıt çıkmıyordu. Polise bildireceğimden korktuklarını düşünmem yersiz tabii; polisin ne işi olacaktı burada! Yine de ölümlülerden özenle sakladıkları, bir ölümlü için bilinmeyen sırları olduğu yargısına varıyorum ister istemez.

“Ey kuzucuklarım! Sizleri yine ziyaret edeceğim!” dedim ve mezarlıktan ayrıldım.

***

Hayır, buna asla dayanamam, hayır, gerçekten dayanamam! Bobok değil zihnimi bulandıran. (Ah. İşte yine bobok...)

Böyle bir yerde ahlaksızlık, son umutların, pörsümüş, çürümüş cesetlerin ahlaksızlığı... Hem de bilinçlerinin son anlarına bile acımadan!.. Oysa onlara bir armağan olarak verilmişti bu dakikalar... Ama asıl önemlisi, evet, en önemlisi böyle bir yerde... Hayır, buna dayanamam!

Diğer sınıf mezarları da dolaşacağım, oralarda da duyacağım bu sözleri. Bir anlayışa varmak için üstünkörü değil, dikkatle dinlemeliyim. Belki de teselli edici bir şey bulurum.

Onlara mutlaka gideceğim. Yaşamöykülerini, çeşitli anılarını anlatmaya söz vermişlerdi. Tuh! Gideceğim, mutlaka gideceğim, vicdan meselesi bu.

Grajdanin'e götüreceğim; orada yayın yönetmeninin portresini de sergilemişlerdi. Belki de basarlar.

VII-“Çok Üzücü Bir Görüntü”

Günümüz yazınından bir şeyler okudum. *Grajdanin’*in sayfalarında bu tür yapıtlara yer vermesi gerektiğini düşünüyorum. Benden eleştirmen mi olur! Eleştirel yazılar yazmayı gerçekten istediğim oldu; sanırım “bir vesileyle” buna yönelirim. Bay Leskov’un *Mühürlü Melek'*ini, Nekrasov’un şiirlerini, Şçedrin’in ve *Otoçestvenniye Zapiski'den* Bay Skabiçevski ve N. M.’nin yazılarını, hepsini okudum. Son iki yazı bir anlamda benim için yeni bir keşif oldu; zamanı geldiğinde bu yazılardan mutlaka söz edeceğim. Şimdi baştan, yani okuduğum sıraya göre, özellikle *Mühürlü Melek'i* ele alacağım.

Bay Leskov’un bu öyküsü *Ruskiy Vestnik'*te çıktı. Bilindiği gibi, bu öyküyü burada Petersburg’da çok kişi beğenmiş ve okumuştu. Gerçekten buna değer: ilgi çekici ve sürükleyici... Bir işyerinde çalışan yüz elli kadar raskolnik’in,{24} meydana gelen bir mucize sonucu hep birlikte yeniden Ortodoks olmalarıyla ilgili, yılbaşı gecesi bir handa eski bir raskolnik tarafından anlatılan bir öykü. Bu işyeri büyük bir Rus kentinde köprü inşa ediyormuş ve çalışanları ırmak kıyısına kurulu barakalarda üç yıl yaşamışlar. Kendilerine ait bir şapelde, Patrik Nikon döneminden önce hâlâ kutsal sayılan çok eski ikonalar bulunuyormuş. Önemli bir devlet memurunun bu işyerinden on beş bin ruble rüşvet koparmak istemesi öyküde çok mükemmel anlatılıyor. Memur, şapeli görevlilerle birden basıp, tasvir başına yüz ruble kurtulmalık talep ediyor. İşçiler vermiyorlar, bunun üzerine memur tasvirlere el koyuyor, üzerlerine delik açtırarak simit gibi bir çubuğa geçirtiyor ve bodruma taşıtıyor. Bu tasvirlerin arasında işçilerin derin saygı duydukları, mucizeler yarattığına inandıkları çok eski bir melek tasviri vardır. Para vermemekte direnen raskolniklere çok öfkelenen memur, hıncını almak, onları aşağılamak ve sarsmak amacıyla, mühür mumunu alıyor ve herkesin gözleri önünde tasvirin yüzüne damlatıyor, ardından devlet hâzinesinin mührünü basıyor. O yerin piskoposu meleğin mühürlenmiş yüzünü görünce: “Çok üzücü bir görüntü!” diye hayıflanıyor ve küçük düşürülmüş tasvirin katedralde pencere kenarına konmasını emrediyor. Bay Leskov piskoposun bu sözlerinin ve lekelenmiş tasvirin bodrum yerine katedrale taşınması emrini vermesinin işçilerin çok hoşuna gittiğine inanıyor.

Sonra bu “melek” tasvirinin katedralden çalınmasıyla beraber karışık ve çok ilginç olaylar dizisi başlıyor. Köprü yapımının sanırım yüklenicisi olan İngiliz’in raskolniklerle arası çok iyidir; kendisine çok içten davrandıkları

için onlara kanı kaynıyor ve yardımcı olmaya niyetleniyor. Özellikle raskolniklerin İngiliz'le ikona sanatı üzerine yaptıkları sohbetler öykünün en önemli yeri, öykünün bütünü içinde en güzel bölümdür. Nihayet akşam ayininden sonra tasvirin katedralden çalınması, meleğin yüzündeki mührün çıkarılması ve yerine İngiliz'in eşinin ilkine benzeterek "mühürlediği" pek kutsal olmayan bir tasvirin konmasıyla her şey bitiyor. İşte, tam bu kritik anda bir mucize gerçekleşiyor: Yeni mühürlenen tasvirden ansızın bir ışığın yayıldığını görüyorlar (gerçekte bu ışığı tek kişi görmüştür); tasviri getirdiklerinde, mühürsüz olduğunu, yani yüzünde mühür mumunun olmadığını fark ediyorlar. Tasviri taşıyan raskolnik öylesine şaşırıyor ki, soluğu katedralde alıyor ve günah çıkarıp piskoposa olanları anlatıyor; piskopos onu bağışlamakla birlikte şöyle diyor: "Bu sana iyi bir ders olmuş, gerçek dini nerede araman gerektiğini göstermiştir: Sizler hileyle meleğinizden mührü söktünüz, bizim meleğimizse kendi çıkardı mührünü ve işte seni buraya getirdi."

Bu mucize raskolnikleri öyle şaşırtıyor ki, hepsi birden, yüz elliye yakın kişi yeniden Ortodoks dinine dönüyor.

Gelgelelim yazar burada kendini tutamamış ve öyküyü çok beceriksizce bitirmiştir (bu beceriksizlik Bay Leskov'un özelliğidir. *Kilise Görevlileri* adlı yapıtındaki zangoç Ahilla'nın sadece sonunu hatırlamamız yeterli olur sanıyorum). Herhalde kendisini kör inançlara eğilimli olmakla suçlayacaklarından çekinmiş olmalı, mucizeyi açıklamakta aceleci davranmıştı. Öyküyü aktaran, yani eski raskolnik, Ortodoksluğa yeniden döndükleri günün ertesinde, meleğin yüzündeki mührün sökülme nedeninin kendisini "neşelendirdiğini" itiraf ediyor. İngiliz kadın, kutsal olmayan melek tasvirine yine de mühür mumunu damlatmaya çekinmiş, bir kâğıt üzerine mühür basıp ikona üzerindeki madeni çerçeveye iliştirmiş. Yolda kâğıt kuşkusuz kaymış ve melek olduğu gibi ortaya çıkıvermiş. Bunun bir mucize olmadığı ortaya çıktığı halde raskolniklerin Ortodoks kalmalarının nedeni bir dereceye kadar anlaşılmaz kalıyor. Piskoposun bağışlaması karşısında çok duygulanmalarından olabilir miydi? Ancak eski inançlarının temiz ve sağlamlığını, kutsal saydıkları tasvirlerinin lekelenmesini dikkate aldığımızda, kutsal duygularının ayaklar altına alınmasını ve nihayet genel olarak bizim raskolniklerin karakterini göz önünde bulundurduğumuzda, bu davranışlarını yalnızca duygusallıkla -sonra kime ve neye karşı?- açıklamanın mümkün olmadığını düşünüyorum ben. Piskopos bağışladığı için duyulan bir gönül borcu muydu? Ucu raskolniklere olduğu kadar tüm

Ortodokslara da dokunan, rüşvetçi bir memurun neden olduğu böylesine akıl almaz ve vicdansızca dinin ayaklar altına alınmasından sonra, piskoposun sadece “çok üzücü bir görüntü!” demekle yetindiği ve inançlara adeta küfür edercesine eylemini gerçekleştiren bu ikinci dereceden memuru durdurma gücünü kendinde bulamayan bu kiliseye karşı sevgi duyguları besleyemezlerdi. O kilisede piskopos için gücün ne demek olduğunu başkalarından daha iyi bilirlerdi.

Bay Leskov’un bu anlamda öyküsü üzerimde, aslında, kötü bir izlenim ve anlatılan olayın doğruluğu üzerine birtakım kuşkular bıraktı. Elbette ki öykü çok güzel anlatılmış ve çok övgüyü de hak ediyor; bir sorum var: Acaba bütün bunlar gerçek mi? Bunlar bizde yaşanmış olabilir mi? Öykünün gerçek bir olaya dayandığı söyleniyor. Hayal gücümüzü şöyle bir çalıştıralım: Diyelim ki günümüzde herhangi bir yerde, bir Ortodoks kilisesinde mucizeler yarattığına inanılan ve her yerde Ortodokslar tarafından kutsal sayılan bir tasvir bulunsun. Yine, dinden ayrılmışların oluşturduğu bir grubun, kendilerine ait ibadet yerinde sırf kendi dinsel görevlerini yerine getirmek amacıyla bu tasviri hep birlikte katedralden çaldıklarını düşünelim. Bunlar kuşkusuz olabilirdi. On yıl gibi bir aradan sonra bilmem ne devlet memurunun bu tasviri bulduğunu ve yüklü bir rüşvet koparmak için raskolniklerle pazarlığa oturduğunu, ancak raskolniklerin bu parayı ödeyememeleri üzerine, memurun mühür mumunu alıp tasvirin yüzüne damlattığını ve üzerine devlet hazinesi mührünü bastığını düşünelim. Tasvirin birkaç yıl raskolniklerin elinde olması, kutsallığını yitirdiği anlamına mı gelir? Bay Leskov’un anlattığı “melek” tasviri de dinlerinden ayrılmadan önce Ortodoksların kutsal saydığı çok eski Ortodoks tasviri değil miydi? Acaba yerel piskopos “çok üzücü bir görüntü!” diye sızlanacağına, tasvirin kutsallığını korumak için daha etkin bir davranış sergileyemez miydi? Bu tedirgin edici sorularım eğitim görmüş insanlarımıza entipüften ve önyargılı gelebilir, ama ben halkın dinsel duygularının ayaklar altına alınmasının, korkunç bir zorbalık ve tam anlamıyla insafsızlık olduğu inancındayım. Raskolnikler de içlerinden şöyle geçirmezler miydi: “Ya dine saygısızlık eden daha yüksek mevkide bulunsaydı, bu Ortodoks papazı kiliseyi nasıl koruyacaktı peki?” Öyküde anlatıldığı gibi, dinsel yetkinin böylesine yetersiz kullanıldığı bir kiliseye saygı duyabilirler miydi? Söyler misiniz, piskoposun bu davranışı yetki azlığıyla değil de başka neyle açıklanabilir? Umursamazlıkla mı, tembellikle mi, yoksa inanılması güç ama, piskoposun görevini bir kenara

iterek, devletin bir memuru durumuna düşmesiyle mi? Onun toy meslektaşlarının başına bu tür saçmalıklar bulaşmışsa bu hepsinden de kötüdür: Bu durumda onun Ortodoks çocukları, dinsel inançlarına olan tüm enerjilerini, kiliseye sevgi ve bağlılıklarını yavaş yavaş yitirecekler, kuşkusuz raskolnik de Ortodoks kilisesine küçümseyerek bakacaktır. Papazlık görevinin bir anlamı olmalıdır, değil mi? Raskolnikler bunu hiç anlamayacaklar mı?

Leskov'un bu güzel öyküsünü okuduktan sonra insanın aklına ister istemez bu gibi düşünceler geliveriyor demek. Bir kez daha söyleyelim, bazı ayrıntılara girdiğimizde bu öykünün pek gerçekle bağdaşmadığı eğilimindeyiz. Bu arada, geçenlerde *Golos'*un bir sayısında şöyle bir haber okumuştum:

> Orlov ilinden bir köy papazı Sovremennik gazetesine şöyle yazıyor:
>
> Toprak köleliği düzeninin kaldırılmasından beri, kilise cemaati çocuklarına okuma-yazma dersi veriyordum. Bizim D... köyü zemstvo'sunun{25} bir fon kurduğunu ve ders veren normal öğretmenlerin dışında öğretmenlik yapabilecek insanlara ihtiyaç duyduklarını öğrenmem üzerine bu görevimi bıraktım. 1872-1873 yılı öğretim yılı başında ilçemizde halk öğretmeni sayıca yetersizdi. Köyümüzdeki okulun kapatılmasını hiç istemediğimden öğretmen olmaya karar verdim ve bu göreve atanmama ilişkin başvuru dilekçemi okul idaresine gönderdim. Okul idaresi, Köy Cemiyetinin uygun görmesi halinde bu göreve atanmamın yapılacağı yanıtını verdi. Köy Cemiyeti kabul etti ve buna ilişkin karar aldı. Okul idaresinin talebine uygun olarak kararın onaylanması için bucak yönetimine başvurdum. Başında kara cahil sekreter M. S. ve onun sözünden çıkmayan muhtarın bulunduğu volost{26} yönetimi, öğretmenlik yapacak zamanım olmadığını öne sürerek -aslında başka gerekçelerle- kararı onaylamadı. Sulh yargıcına başvurdum. Yargıç P. yüzüme karşı dikkate değer şu sözleri söyledi: "Devletimiz genelde halk eğitiminin din adamlarının eline bırakılmasına karşıdır." Şaşkınlık içinde: "Ama niçin?" diye sordum. "Çünkü" dedi, "din adamları ortalığı bulandırıyorlar..."

Nasıl beyler, bu haber hoşunuza gitti mi? Kuşkusuz bu olay dolaylı olarak, kuşkulandığımız ve ısrarla kuşkumuzu sürdürdüğümüz Bay Leskov'un öyküsünün hemen hemen gerçeğe yakınlığını gösteriyor bize. Böyle bir yargıç varmış yokmuş hiç önemli değil: Bir budalanın çıkıp da böyle saçma sözler etmesinden bize ne? Onun görüşleri bizi ne ilgilendirir? Burada önemli olan, bu sözleri hiç sapmadan, yetki gücüyle söylemesi; bilinçli bir yetkiyle, öylesine rahat ve teklifsizce söylemesidir. Bilgelik kokan görüşlerini doğrudan ve hiç duraksamadan insanın yüzüne karşı

söyleyebiliyor, üstelik böyle bir görüşü devlete dayatma ve devlet adamı sıfatıyla bildirme küstahlığında bulunabiliyor.

Bırakın herhangi bir sulh yargıcını, yetki bakımından ondan on derece yüksek biri, örneğin bir Ostsee[27] papazına bu sözleri etmeye cüret etseydi ya! Aman Tanrım, bu papaz ortalığı nasıl velveleye verir, ne gürültüler koparırdı kim bilir! Bizim papaz alttan alarak, bu kendini bilmezlerin ayıbını ancak uysalca açığa vurur. Şöyle bir düşünce geliyor insanın aklına: Bu kişi, yani papaz, ya sulh yargıcından daha yüksek bir mevkide bulunsaydı (bu çok mümkün, bizde her şey olabilir çünkü), iyiliksever papaz, bundan sadece "çok üzücü bir görüntü" den başka bir şey çıkmayacağını bilerek, belki de hiçbir açıklamada bulunmayacaktı. Bunu istesek bile, Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki enerjisini ondan beklemek mümkün değildir. Genelde din adamlarımızı, din işlerine karşı ilgisizlikle suçlamaya istekliyizdir; değişik koşullarda din adamı nasıl davranmalıdır peki? Oysa halkımızın din adamlarına ihtiyacı hiçbir zaman bu kadar kaçınılmaz olmamıştır. Belki de Rus halk tarihinin en bulanık, en zorlu, en uğursuz dönemini yaşıyoruz.

***

Geçenlerde Rusya'nın bir köşesinde, çok tuhaf bir olay ortaya çıktı, *Grajdanin*'in zamanında haber olarak verdiği, Ortodoks bir çevrede Alman Protestanlığı, yeni bir Ştunda tarikatıydı bu. Bu oluşum doğum aşamasında, ama sanki geleceğe değgin bir şeyler içeriyor.

Herson ilinde Boneketberg adlı iyiliksever bir Protestan papazı o bölgede Rus halkının bilgisizliğini ve inanç yetersizliğini görünce onlara acımış ve Ortodoks inançlarına uymalarını ve halka Ortodoks dininden ayrılmamalarını öğütleyerek Hıristiyan ilkelerini öğretmeye koyulmuş. Ne var ki farklı bir durum çıkmış ortaya: Protestan papazı tam bir başarı elde etmiş, ama yeni Hıristiyanlar yeni oluşumu birinci ve mutlak koşul kabul ederek Ortodoks dininden uzaklaşmaya başlamışlar; ibadetlerini, kutsal tasvirlerini yadsımışlar; Luterci eğilimler altında toplanmaya ve Zebur'dan ilahiler okumaya başlamışlar; kimileri Almanca öğrenmeye kadar götürmüş işi. Tarikat müthiş bir hızla kasabalara ve ile kadar yayılmış; tarikat üyeleri yaşam biçimlerini değiştirmişler, içki içmeyi bırakmışlar. Sözgelimi şöyle düşünmeye başlamışlar:

“Onlar (Almanlar-Luther Ştunda tarikatı üyeleri) oruç tutmadıkları için namuslu ve gönenç içinde yaşıyorlar...”

Kısır bir mantık, ama ne derseniz deyin, orucu sırf yerine getirilmesi gereken dinsel bir kural olarak görürseniz bunun bir anlamı olur. Zavallı adam orucun ruhu günahlardan arındıran o derin amacını nereden bilecek ki? Evet, eski inancını da dinsel vecibelerin yerine getirilmesi olarak bellemişti.

Demek ki dinsel kurallara karşı duruyordu.

Bunun anlaşılır olduğunu varsayalım, ama niçin birden karşı durma yolunu seçti? Onu buna zorlayan neden nerededir?

Nedeni çok genel: onun 19 Şubattan sonra yeni yaşamın ışığıyla aydınlanmasıdır belki de. Bu yeni yolunda ilk adımlarını atarken tökezleyecek ve düşecekti, ama mutlaka uyanacaktı, kendine gelince de birden “ne kadar acınası, zavallı, kara cahil, kör ve yoksul” olduğunu görecekti. En önemlisi gerçeğe can atıyordu, şimdiye kadar kutsal bildiği neyi varsa feda ederek, ne pahasına olursa olsun gerçeği arıyordu. Çünkü hiçbir ahlaksızlıkla, baskıyla ve aşağılamayla halkımızın yüreğindeki gerçeğe olan susuzluğu asla yıkamaz, yok edemez ve kökünü kurutamazsın, çünkü bu tutku onun için her şeyden daha değerlidir. O, korkunç derecede düşkünleşebilir, ama en aşağılık anında bile, sadece alçak bir adam olduğunu, ancak bir yerlerde yüce bir gerçeğin bulunduğunu ve onun her şeyin üstünde olduğunu her zaman hatırlar.

Olay bu işte. Tek tük olaylardan görünse de rastlantısal olduğu şüphelidir. Daha başlangıcında dinebilir, kabuk bağlayabilir, öte yandan pek dokunulmadığı takdirde Rus tarikatların çoğunda görüldüğü gibi yeni bir dinsel inanç biçimi haline gelebilir. Ama ne olursa olsun, yineliyorum, bu olayda yine de kehanete benzer bir şeyler var sanki. Geleceği böylesine bulanık gördüğümüz günümüzde bazen kehanete inanmak bile mümkün görülebiliyor.

Benzer bir oluşum ya Rusya’nın her yanma yayılırsa? Ştunda tarikatı değil, sadece bir benzeri (gerçi gerekli önlemlerin alındığı söyleniyor). Ya halk toptan kendi perişanlığını gördükten ve ahlaksızlığın son sınırına vardıktan sonra: “Ahlaksızlık yapmak istemiyorum artık, içki içmeyeceğim, sadece gerçeği ve Tanrı korkusunu istiyorum, en önemlisi gerçeği, her şeyden önce gerçeği!..” derse?

Halkın gerçeğe tutkusu, kuşkusuz, kıvanç vericidir. Ne var ki gerçeğin yerine Ştunda tarikatında olduğu gibi, olağanüstü bir yalan çıkabiliyor.

Aslında halkımızın Protestanlıkla, Almancılıkla ne işi var? İlahiler okumak için neden Almanca öğrensin ki? Aradığı her şey Ortodokslukta yok mu? Rus halkının ve gelecek yüzyıllarda tüm insanlığın kurtuluşu da, tek gerçek de yalnızca Ortodokslukta değil mi? İsa'nın Tanrısal imgesi tüm duruluğuyla sadece Ortodoks dininde korunmamış mıdır? Ve belki de insanoğlunun yazgısında, Rus halkı için saptanmış en belli başlı görev, apaklığıyla İsa'nın Tanrısal imgesini yüreğinde barındırması ve zamanı geldiğinde de yolunu yitirmiş dünyaya bu imgeyi göstermesidir!

Bunların hepsi zamanla gerçekleşecek. İşte bir Protestan papazı erkenden ilk kuşlarla birlikte kalktı; üstelik gerçeği, Ortodoks gerçeğini anlatmak için halka gitti; çok vicdanlı biriydi. Ama halk Ortodoksluğun değil, onun peşinden gitti, bu sadece gönül borcu değildi, onda ilk gerçeği gördüğü için yürüdü. "Oruç tutmadıkları için onlar iyi" yargısı ortaya çıktı. İşin içine kişilik bulaştığında bu çok anlaşılabilir bir durumdur.

Aklıma gelmişken, peki ya bizim papazlar ne âlemde, onlar hakkında neler duyuyoruz?

Papazlarımızın da uyandığını söylüyorlar. Din adamlarımız çoktandır yaşam belirtileri göstermeye başlamış. Piskoposların saygın bir yaşam ve din üzerine kendi kiliselerinde verdikleri dersleri duygulanarak okuyoruz. Papazlarımız, gelen haberlere göre, kararlı biçimde din kitapları yazmaya koyulmuşlar ve bunları halka okumaya hazırlanıyorlarmış.

Zamanında yetiştirebilecekler mi? ilk kuşlarla birlikte uyanabilecekler mi? Protestan papazı yine de farklı, tesadüfen uçup gelen bir kuş, üstelik güvencesi de farklı. Sonra tamamen değişik görev, makam sahibi vs... Öyle olmasına öyle, ama bizim papaz da aslında memur değil. Tüm dünyayı yenileyen tek yüce Gerçeğin yayıcısı da değil mi?

Protestan papazı bizimkinden daha erken olgunlaştı, bu gerçek; sözgelimi Ştunda olayında bizim papaz nasıl davranırdı acaba?

Papazlarımızı hep suçlamaya eğilimliyizdir, ama anlamaya çalışalım: Sadece ilgililere ihbar etmekle mi yetinmeliyiz? Elbette hayır, nitelikli çok papazımız var, hatta umduğumuzdan, hak ettiğimizden de çokturlar. Gelgelelim Ortodoks dininin Luterciler karşısında üstünlüğü üzerine ne gibi vaazlar vermişlerdir peki? (Bu konulara yabancı, kibar çevrenin adamı misali, kimileyin bu tür düşünceler gelir aklıma.) Köylüler kara cahildir: Hiçbir şeyden anlamazlar, belki de ne desen inanmazlar. Hiç ayrıntıya girmeden olaya genel olarak bakalım, nitelikli davranışlar ve huylar mı? Halk sabahtan akşama kadar ayyaş dolaştığı zaman "İyi huylardan" nasıl

söz edebiliriz? Kötülüğü kökünden yok etmek için içkiden sakınmak yeter mi? Ayrıntıya pek girmeden söyleyelim, bu doğrudur elbette, çünkü, evet, çünkü epeyce pahalıya mal olan büyük devlet olarak Rusya'nın büyüklüğünü dikkatlerden uzak tutmamanız gerekir... Bu neredeyse "çok üzücü bir görüntüyle" aynı anlama geldi. Halka az içmesi için öğüt vermekten başka bir şey kalmıyor geriye...

Büyük bir Avrupa devleti olarak Rusya'nın büyüklüğü Protestan papazını niye ilgilendirsin? Asla "çok üzücü bir görüntü" den çekinmez, görev anlayışı farklıdır ve işte bu yüzden işleri düzgün gidiyor.

VIII-“Birinin” Yarım Mektubu

Aşağıda “birinin” mektubuna, daha doğrusu yarım mektubuna yer veriyorum, *Grajdanin*'in yazı işlerine gönderilen bu mektubun tamamını yayınlamak olacak iş değil. *Grajdanin'* daha önce “Mezarlıklar” üzerine yazısı çıkan “kişinin” ta kendisi bu. İtiraf etmeliyim ki sırf ondan kurtulmak için bu mektubu yayınlayacağım. Yazı işleri bu yazılarla tam anlamıyla bunalmıştır. İlkin, bu “zat” edebiyat çevresindeki “düşmanlarıma” karşı beni savunmaya kalkışmış. Bu konuda lehime üç “karşı eleştiri, iki not, üç gelişigüzel not” ve nihayet “nasıl davranılması gerektiği üzerine öğütler”i kapsayan yazılar hazırlayarak göndermiş. Polemikler içeren bu son yazısında “düşmanlarıma” öğüt görünüşü altında, bizzat bana saldırıyor; öyle bir üslupla saldırıyor ki böyle bir enerjiyi ve öfkeyi “düşmanlarımda” bile görmedim. Yazının tümünü yayınlamamı istiyor! Ona, ilk önce, hiç “düşmanım” olmadığını, bütün bu yazılanların hayal ürünü olduğunu; İkincisi, zamanının da geçtiğini kesin bir dille bildirdim; zira 1873’te *Grajdanin*'in ilk sayısının çıkışıyla birlikte duyulmamış bir edebiyat öfkesiyle, küstahlığa ve safdilliğe varan saldırılarla koparılan gazeteci yaygaraları neden başladığı bilinmediği gibi, nasılsa, bundan iki ya da üç hafta önce ansızın kesilivermişti. Nihayet, birine yanıt vermeyi aklımdan geçirseydim bu zatın yardımı olmadan da yapardım bunu.

Benimle tartıştıktan sonra sinirlendi ve çekip gitti. Bu davranışına sevinmiştim. Hasta bir adamdı. Dergimizde daha önce yayınlanan yazısında bir dereceye kadar yaşamöyküsünden bazı özelliklerini açığa vuruyordu zaten. Her zaman üzüntülü, her gün kendini “yiyip bitiren” biriydi; yalnız bu memurun “yurttaşlık heyecanı ve enerjisi” doğrusu beni ürkütüyor. Düşünün, daha ilk sözlerinde, azıcık olsun telif ücreti istemediğini, yalnızca “yurttaşlık görevi” nedeniyle bu yazıyı kaleme aldığını bildirmişti bana. Gururla, ancak kendisine zararı dokunabilecek bir açıkyüreklikle, amacının hiç de beni savunmak değil, hiçbir yayınevince kabul edilmemesi nedeniyle düşüncelerini bu yolla okur kitlesine ulaştırmak olduğunu da itiraf ediyordu. Bedavadan da olsa, dergimizde düşüncelerini sürekli açıklama olanağı bulacağı bir köşe koparacağından da bayağı umutluydu. Nasıl düşüncelerdir bunlar? Hemen her yere burnunu sokuyor, öfkeyle, zehirli bir dille, kederle ve “duygulu gözyaşlarıyla” herkese sesleniyordu. Bir yazısında: “Yüzde doksan zehir, yüzde bir duygulu gözyaşları” diyebiliyordu. Yeni bir dergi ya da bir gazete mi çıktı, şıp diye damlayıverir: Öğütler verir, yollar gösterir. Bir gazeteye kırka yakın öğüt

verici yazı gönderdiği tamamen gerçektir, yayın faaliyetinin nasıl olacağı, nasıl davranılacağı, ne tür yazılara yer verileceği, nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi öğütler... Yazı işlerimizde yirmi sekiz adet yazısı iki buçuk aydır bekliyor. Kendi el yazısıyla gönderiyor, her yerde tanınıyor artık; son meteliğini bu işlere harcamakla kalmayıp istediğini elde edeceğini ve yayınevleriyle yazışma yapacağını düşünerek, mektuplarının içine yeni pullar bile koyuyor. Beni en çok şaşırtan, bize yolladığı yirmi sekiz yazıdan bile, eğilimlerine ve özellikle neye varmak istediğine bir türlü açıklık getirememememdi. Karmakarışık bir şeydi bu. Deyiş kabalığının, mosmor bir burnun, gemi azıya almış üslubun ve delik deşik çizmelerin "acı veren" kokusunun iğrençliği yanında, gizli bir incelik tutkusu ve ülküsel bir şeylerin, güzelliğe inancın ve yitirilmiş bir şeye duyulan bir *sehnsuchf* un[28] zayıf da olsa parıldadığı görülüyor ve bütün bunlar onda son derece rezil biçimde ortaya çıkıyor. Kısacası, beni usandırmıştı. Aslına bakarsanız, kabalığını açıkça gösteriyor, para da talep etmiyor, bir ölçüde dürüst bir adam demek ki; aman soyluluğu kendine kalsın! Tartışmamızdan üç gün sonra "son bir girişimde" bulundu ve işte yukarıda sözünü ettiğim "birinin' mektubunu" getirdi. Yapılacak bir şey yok, çaresiz aldım ve şimdi de yayınlamak zorundayım.

Yazının ilk bölümünü yayınlamamız kesinlikle mümkün değil. Neredeyse Petersburg ve Moskova yayınevlerinin tümüne ağza alınmaz sövgüleri içeriyor, çok kişisel. Yerdiği yayınevlerinden hiçbiri bu kadar hayâsızlık derecesine çıkarmamıştır sövgülerini. Asıl önemlisi de, kendisi bu yayın kuruluşlarının polemik içeren yazılarında çirkin bir üslup ve rezillik bulduğu için küfrediyor. Yazının bu ilk bölümünü doğrudan kestim ve ona geri gönderdim. Son bölümü, genel bir izlek olduğundan yayınlıyorum: Hayali bir mizah yazarına öğüttür bu, tüm zamanların ve halkların mizahçıları için yararlı bile olabilecek öğüt... Biçemi kusursuz, üstelik bu deyiş gücü, dile getirilen düşüncelerin saflığıyla da aynı düzeyde. Mizahçıya öğütler verirken, eski dönemlerin koşuklarında olduğu gibi, sen diye hitap ediyor. Cümle bittikten sonra başlamamı kesinlikle istemedi. Makasla kesildiği yerden, yarım cümleden başlanması için diretti: "Görsünlerdi beni nasıl çirkinleştirdiklerini!.." Başlık konusunda ısrarı sonuç verdi: Ben " 'birinin' mektubu" başlığını atmak istemiştim. O, kesinlikle, " 'birinin' yarım mektubu" olmasını istedi.

İşte yarım mektup:

"Birinin " Yarım Mektubu

….. “domuz” sözcüğünde hemen üzerine alacağın büyüleyici ve çekici bir anlam mı var yoksa? Rus yazınında bu sözcüğün kimi özel, hatta mistik bir anlamı bulunduğunu ayrımsayalı uzun zaman oldu. Krılov dede de bunu anlayarak apologlarında “domuzu” özel bir sevgiyle kullanmıştır. Bir yazar yalnız başına kitap okurken bile bu sözcükle karşılaşınca ansızın irkiliverir; “Ah, bu ben miyim, beni mi kastediyor?” diye başlar derin derin düşünmeye. “Domuz” sözcüğünün bir gücü olduğunu, tamam, kabul ediyorum, ama neden illa kendi üzerine alıyorsun? Oysa senin dışında başkaları da var. Bu sözcüğe karşı ilginin gizli nedenleri mi var? Bu kuruntularını başka neyle açıklayabilirim yoksa?{29}

İkincisi, bak nükteci dostum, nüktelerini tasarlarken pek tutarlı davranmadığını belirtmeliyim. Sütunlarına, sana ve zeki sözlerine gereksinim duyan o kadar çok general, prens, işadamı sokuşturuyorsun ki okurken ister istemez bu bolluk içinde aslında hiçbir şeye sahip olmadığın yargısına varıyorum. Burada Kurulun önemli bir toplantısında bulunuyorsun, kibirle ve herkese tepeden bakarak nükte yapıyorsun; ama sözlerinle insanları aydınlatıyorsun, kurul hızla iyiye doğru gidiyor. Varlıklı bir prensi açıkça alaya alıyorsun, buna karşılık seni bir öğlen yemeğine davet ediyor, sen prensin yanından geçiyor, ama liberal ruhunla yemek davetini geri çeviriyorsun. Salonda yabancı bir milordla{30} samimi bir sohbette, şakadan, Rusya’nın tüm gizli sırlarını açıklıyorsun; o, korku ve hayranlıkla hemen Londra’ya telgraf çekiyor ve devrisi gün Victoria Kabinesi düşüyor. Nevski’de saat ikiden dörde kadar dolaşırken, peşinden koşturan üç emekli bakan için devlet sorunlarını çözüyorsun; tüm parasını kumarda yitiren bir süvari subayıyla karşılaşıyorsun ve ona iki yüz ruble borç veriyorsun; onunla soylu bir öfke için (olur mu demeyin!) Fifina’ya gidiyorsun... Özetle orada, burada, her yerde oluyorsun; toplum içine girip çıkan sen adeta kapışılıyorsun; bonbon şekerlerini, çikolataları midene indiriyorsun; sürekli arabalarla geziyorsun; Palkin’de meyhanecilerle düşüp kalkıyorsun, kısacası sensiz hiçbir şey olmuyor. Nihayet bu yüksek konumun şüphe çekiyor. Taşranın sessiz sakin okuru seni gerçekten ödülle uyutulmuş ya da en azından özgür, fakat muhalif basın yoluyla eski görevine dönmeyi arzulayan emekli bir bakan sanacaktır. Ama iki başkentin görmüş geçirmiş sakini daha farklı bakıyor: Senin, işverenin kiraladığı bir kalemden başka bir şey olmadığını biliyor; kiralanmışsın ve patronu savunmaya mecbursun. O da (başkası değil) canı istediği kişiye saldırtıyor seni.

Sonuçta senin bütün bu öfkeli ve kavgacı tavırlarının, bütün hırlamalarının tek nedeni, başkası tarafından kiralanman ve kışkırtılmandır. Kendini savunsaydın iyi ederdin! Aksine, en çok neyine şaşıyorum, biliyor

musun? Sonunda gerçekten de heyecanlanmana, üzülmene ve sözümona sevdiğin bir düşünce ya da değer verdiğin bir inanç adına, nükte yazarı rakibinle küfürleşmene... Oysa kendine ait bir düşüncen ve uzun zamandır da inançların olmadığını kendin de biliyorsun. Pislik kokan başarının getirdiği, yıllar süren coşku ve esrimeyle düşünce ve görüş yeteneği kazandığını mı hayal ettin yoksa? Eğer böyleyse, bundan sonra sana saygı duymamı nasıl bekleyebilirsin?

Bir zamanlar onurlu ve namuslu bir gençtin... Ah, Puşkin'den hatırla, yanılmıyorsam Farsçadan bir çeviriydi. Saygıdeğer bir ihtiyar, savaşmaya can atan bir gence şöyle sesleniyordu:

Korkarım çarpışma ortasında
Yitireceksin sen sonsuzca
O ürkek uysallığını tavırlarının,
Güzelliğini erincin ve utanmanın...

Yazık ki bu erdemleri çoktan yitirdin sen! Fıkra yazarı rakibinle şu tartışmalarına bir bak, işi küfürleşmeye kadar götürdüğünüzü anla! Aslında birbirinizin kirli çamaşırlarını dökecek kadar alçak insanlar değilsiniz. Düşüncelerini mantıklı biçimde açıklamayı beceremedikleri için işi kavgaya götüren küçük çocukları aklına getir. Sen, düşünce yoksulu yaşlı çocuk! Hemen küfre başvuruyorsun. Kötü yöntem! Görüş ve gerçek bilgi yoksunluğunla rakibinin özel yaşamını kurcalamaya kalkışıyorsun; onun davranışlarını aşırı bir istekle öğreniyor, sonra çarpıtıyor, tüm çıplaklığıyla ortaya seriyorsun. Karısına ve çocuklarına acımıyorsun. Birbirinizi ölmüş varsayarak, mizah görünüşü altında mezar başı söylevleriyle karşılıklı atışıyorsunuz. Söyle, sana kim inanır? Salya, mürekkep bulaşmış nüktelerini okurken, haksız olduğunu; yazılarının özel ve gizli bir anlam taşıdığını; bir yerlerde, kır evinde dövüşmüşsünüz de bunu unutamadığınızı düşünmeden edemiyorum doğrusu. İster istemez hasmının lehine bağlıyorum olayı ve senin etkin de güme gidiyor. Tüm çabaların bunun için miydi?

Ne çocuksu bir toyluktur seninki! Hasmına ağzına geleni söyledikten sonra, yazını şu sözlerle bitiriyorsun: "Bu satırları okuduktan sonra sizin, Bay N. N., odanızdan dışarı fırlamanızı, saçınızı başınızı yolmanızı, dehşet içinde size koşan karınıza bağırmanızı, çocuklarınızı kovalamanızı ve

dişlerinizi gıcırdatarak tükenmiş bir kudurmuşlukla kanayana dek duvarları yumruklamanızı görür gibiyim...”

Ah, benim saf, ancak patronunun çıkarına kullandığın o sahte kudurmuşlukla debelenen çilekeş nükteci dostum! Konuş! Rakibin için yazdığın bu satırları okuduktan sonra, odasından fırlayanın, saçlarını yolanın, korku içinde kaçan uşağını dövenin -tabii uşağın varsa ve 19 Şubattan sonra da o ilk saflığını hâlâ yitirmemişse-, kan gelene kadar duvarları yumruklayanın sen olduğunu anlamadığımı mı sandın yoksa? Duvarları böyle öfkeyle yumruklamadıktan sonra, bu satırları rakibine yazdığına kim inanır? Böylece kendi kendini ele veriyorsun.

Kendine gel artık ve utanmayı bil! Utanma duygusunu kazanınca ustaca fıkralar da yazarsın, yararına olur.

Sana bir alegori sunuyorum. Gelecek hafta perşembe ya da cuma günü (sözün kısası mizahlarını yazdığın gün olsun) bir afiş bastırıyorsun; Berg Tiyatrosunda ya da bu iş için özel olarak hazırlanmış bir salonda tüm çıplaklığıyla ve en küçük ayrıntıya varıncaya dek kendini göstereceksin. Meraklıların çıkacağına eminim; bu tür izlence özellikle günümüz toplumunun ilgisini çekecektir. Çok kişinin de geleceğine inanıyorum; sana saygılarını göstermek için mi? Öyleyse başarı neresinde bunun?

Şöyle bir düşün dostum, tabii elinden geliyorsa: Hicivlerin aynı şeyleri yansıtmıyor mu? Bütün çıplaklığınla ve en özel ayrıntılarıyla her hafta böyle bir günde okurların karşısına çıkmıyor musun? Ne için, kimin için bu çabaların?

İşin en eğlenceli yanı, okurların aranızdaki gizli savaştan haberdar olmaları; biliyorlar da, bilmezlikten gelip umursamazca yanınızdan geçiveriyorlar; içinizden yırtınıp duruyorsunuz ve herkesin sizlere ilgi gösterdiğinizi sanıyorsunuz. Ey saf yürekli adam! Okur, başkentte herhangi bir gazete işvereninin, kendi gazetesine benzeyeninin çıktığını öğrendiğinde etekleri tutuşarak: “Şu yeni çıkan yere batasıca gazete beni iki bin, belki de iki bin beş yüz aboneden edebilir; hır çıkaran birini tutmalıyım hemen ve rakibime saldırtmalıyım!” diyeceğini çok iyi bilir. Hırlayan. İşte bu sensin!

İşverenin senden hoşnut... Kahvaltı sonrası favorilerini okşuyor ve gülümsemeyle: “Vay canına!” diyor içinden, “nasıl da kışkırttım onu!..”

Turgenyev’in Antropka’sını[31] hatırlıyor musun? Çok sevilen yazarın bu epizodu gerçekten harika. Antropka bir taşra çocuğudur; daha doğrusu, yine bir taşra çocuğunun yaptığı yaramazlık nedeniyle karanlık bir yaz gecesi evinden kaçarak gizlenen Antropka’nın kardeşidir (ilkine Nefed

diyelim). Sert babaları, kardeşini bulup eve getirmesi için ağabeyi peşinden yollar. Uçurumun üstünde kulakları tırmalayan bir ses duyulur:

“Antropka! Antropka-a...”

Kabahatli çocuk bir süre sesini çıkarmaz, neden sonra uçurumun karşı tarafından “öteki dünyadan” geliyormuşçasına, titrek sesi duyulur:

“Ne va-r?”

Ağabey öfkeli ve telaşlı bir sevinçle bağırır:

“Babam seni öl-dü-re-cek...”

“Öteki dünyadan” ses tabii ki kesilir. Kesilmeyen, ama gittikçe zayıflayan kulak tırmalayıcı sesleniş, yırtınırcasına ve güçsüz bir öfkeyle daha uzun zaman gecenin karanlığında yankılanır:

“Antropka-a! Antropka-a-a!”

Antropka’ya bu güçsüz, ama yırtınırcasına öfke dolu harika sesleniş, yalnızca taşra çocuklarında değil, çağdaş, fakat reformlarla dalgalanan toplumun saygın, saçlarına ak düşmüş yetişkin üyeleri arasında da yankılanır. Bu, başkentimizdeki Antropkaları sana hatırlatmıyor mu? Başkent yayıncılarının iki işvereni arasında Antropkavari tavır sezmiyor musun? Sen ve rakibin, patronlarınız tarafından Antropka aramaya sürülmediniz mi? Antropkalar, dürüstlüğünüze inanacak, beklediğiniz yeni aboneler değil mi? Tüm öfkenizin, tüm yırtınmalarınızın ve onca çabanızın boşuna olduğunu, Antropka’nın ses vermeyeceğini, birbirinizden tek abone bile koparamayacağınızı ve mevcut abonelerinizin zaten sizlere yettiğini ikiniz de biliyorsunuz aslında; bu oyun sizin öyle ruhunuza işlemiş, kalplerinizi tırmalayan bu şeyden öylesine zevk alıyorsunuz ki kendinize artık egemen olamazsınız. Ve işte her hafta ve bilinen günlerde karanlık gecenin içinden edebiyatımızı saran o yırtınırcasına, öfkeli “Antropka-a! Antropka-a!” seslenişi yankılanır. Hep dinliyoruz bunu...

Bir alegoriye daha gireceğim.

Eli yüzü düzgün bir topluluğa davet edildiğini düşün, çünkü böyle ortamlarda bulunduğunu sanıyorum. Yüksek dereceden bir memurun gününe davetli olarak bir akşam partisine gittin. Ev sahibi, nükteci kişiliğin konusunda konukları önceden uyarmış. Nezaketle içeri giriyorsun; çok da şıksın; ev sahibesinin önünde yerlere kadar eğiliyor, ona iltifatlar yağdırıyorsun. Herkesin seni izlediğini büyük keyifle duyumsuyorsun, havalara girmeye hazırlanıyorsun. O da ne, aman Allahım, salonun bir köşesinde, senden önce gelen ve böyle bir yerde tanıdığı çıkacağını o ana kadar hiç düşünmediğin rakibin değil mi! Yüzün birden değişiyor; ev

sahibiyse sendeki bu değişikliği anlık bir rahatsızlığa yorarak, saf saf seni edebi düşmanınla hemen tanıştırmak istiyor. Birbirinize homurdanıyorsunuz ve sırtınızı dönüyorsunuz. Ev sahibi şaşkınlık içindedir, ama bu tavrın, görevi gereği yabancı kaldığı yeni bir edebiyat tarzı olduğunu düşünerek rahatlıyor. Bu arada hemen iskambil kartları getiriliyor; ev sahibesi kendine özgü incelikle seni iskambil oyununa davet ediyor. Rakibinden kurtulmak için sevinçle alıyorsun kâğıtları; oo, yeni bir dehşet! İkiniz de aynı masadasınız. Vazgeçmek olmaz; zira partnerleriniz senli benli, güler yüzlü iki sosyete hanımı. Hemen masaya geçiyorlar, çevrelerinde yakınları, dostları... Herkes iki yazarı dinlemeye can atıyor; gözlerini sizlerden ayırmadan ilk sözünüzü yakalamaya çalışıyorlar. Rakibin sakince bayana dönüyor: "Sanırım dağıtılacak ilk kart siz olacaksınız hanımefendi!.." diyor. Herkes gülümseyerek birbirine bakıyor; nükte başarılı olmuştur ve yüreğin kıskançlıkla daralıyor birden. Kâğıtlar dağıtılıyor. Kartlarını açıyorsun: Üçlü, ikili, altılı ve en büyüğü vale. Dişlerini gıcırdatıyorsun, rakibinse gülüyor. İyi kart gelmiştir, elini gururla gösteriyor. Bakışların donuklaşıyor. Bütün yıl ev sahibesinin dolabında sakladığı ve yalnızca melekler gününde çıkardığı, gurur duydukları atadan kalma kunt şamdanı kavradığın gibi, var gücünle rakibinin alnına fırlatıyorsun. Çığlıklar, bir şaşkınlık ki sorma! Herkes ayağa fırlıyor; sizlerse kudurmuş köpekler gibi köpükler saçarak, saç saça baş başa birbirinize giriyorsunuz.{32}

Edebiyattaki sabırsızlığına ve kendine hâkim olamamana bakılırsa, toplum içinde de sabırsız davranacağını düşünme hakkına sahibim çünkü. Partnerin genç bayan, senden güzel bir nükte beklerken, çığlık çığlığa, çevrede isim yapmış mühendis yarbay kocasının kanatları altına sokuluyor. Kocası, saçı başı darmadağın olmuş sizleri göstererek eşine: "Bir tanem!" diyor, "günümüz yazarlarından böylesi bir davranışın bekleneceği konusunda seni önceden uyarmıştım." Sizleri de merdivenden sürükleyerek, ite kaka kapı dışarı etmişlerdir. İsim günü kutlanan ev sahibi kendini suçlu hissederek herkesin önünde konuklardan özür diliyor ve Rus edebiyatını unutmalarını salık vererek oyuna devam etmelerini rica ediyor. Sen de sosyete partisinden, Petersburglu bir hanımla masum da olsa hoş anlar geçirmekten ve güzel bir akşam yemeğinden oldun. Bunu ikiniz de umursamıyorsunuz: Bir an önce yazınıza başlamak için bir faytona atlayıp son sürat pislik içindeki Petersburg sokaklarından doğru evlerinize gidiyorsunuz. Bu arada masumiyetini kıskanarak arabacıyı da kovuyorsun; artık yazını düşünüyorsun. Adeta uçar gibi odana dalıyorsun, kaleme

yapışıp noktası noktasına ve en ince ayrıntılarına kadar, üst düzey devlet memurunun partisinde başına gelenleri yazmaya başlıyorsun.

İsim günü kutlanan ev sahibini, karısını, konukları nasıl ağırladıklarını bir bir ortaya döküyorsun; isim günü kutlama geleneğine, mühendis yarbaya, kadınlara, partnerine veryansın ediyorsun ve sonunda rakibine getiriyorsun işi. Oo. İşte bu anda her şeyi en ince ayrıntısına kadar, günümüzün o malum tarzıyla kirli çamaşırlarını dökercesine anlatıyorsun: Birbirinize nasıl giriştiğinizi, onun seni dövmeyi kafasına koyduğu gibi, sen de onu döveceğine söz veriyorsun. Rakibinden kopardığın bir tutam saçı bile yazına iliştirmeyi düşünüyorsun. Nihayet sabah oluyor... Odada bir aşağı bir yukarı dolaşırken, heyecanla işe başlama saatini bekliyorsun. Yayın yönetmeninin yanma çıkıyorsun; o da nesi! Yönetmen sana gayet sakin, yayınını kesen ve abonelerini kendisine bırakan rakibi işverenle bir gün önce barıştığını ve şerefine Dussaud'da[33] bir şişe şampanya patlattıklarını söylüyor. Sonra sana hizmetlerin için teşekkür ediyor ve artık sana ihtiyacı olmadığını bildiriyor. Yüzün nasıl bir hal alırdı kim bilir!

Din iman bilmeyen milletin, pisliklerinin son sınırına kadar içtikleri, Maslenitsa'nın[34] son günlerini oldum olası sevmem. Alık alık bakan ayyaşlar, yırtık pırtık kaftanları ve ceketleriyle meyhanelere üşüşürler. İşte iki kişi caddenin tam ortasında durmuş: Biri, general olduğunda diretiyor, diğeriyse: “Yalan söylüyorsun!” diyor. Kendini general sanan öfkeleniyor ve basıyor küfrü; öteki yine: “Yalan söylüyor-sun!” diyor. Adam daha fazla diretiyor; ötekinde yine aynı terane: “Yalan söylüyor-sun!” Belki iki yüz defa yineliyor bunu! Aslında ikisi de, ezilmişliklerinin acınası hazzına gömülerek, bu zavallılıklarında ve aynı sözü biteviye yinelemelerinde bir güzellik buluyorlar.

Yazılarını okurken elimde olmadan, edebiyatımızda uzun zamandır süregelen o sarhoşluğu, saçma sapan Maslenitsa günlerini ve o can sıkıcı biteviyeliği düşünürüm hep. Evet, siz ikiniz de aynı yol ağzında dikilen kalın kafalı o iki ayyaş serseri değil misiniz? Rakibin, her nüktesinde general olduğunu söylemiyor mu? Sen de yol ağzındaki o serseri gibi “Yalan söylüyorsun!” diye bağırmıyor musun? Tavırlarınızın okuyucuları usandırdığından habersiz sürdürüp duruyorsunuz bu kavgayı. Maslenitsa'nın son (bağışlanma) gününde aklınızı yitirmiş, zilzurna sarhoş hayal ediyorum sizleri; yayınevlerinizin pencere diplerinde başkentin kirli karları üzerinde yuvarlanışınızı ve kısılmış seslerinizle avazınız çıktığı kadar bağırışınızı:

“Nöbetçi! Nöbetçi! Nöbetçi!..” Ben susuyorum ve aceleyle önünüzden geçip gidiyorum.

Suskun gözlemci.

Not: “Suskun gözlemci” “birinin” takma adı. Size bildirmeyi unutmuşum.

IX-Sergi Vesilesiyle

Resim sergisine uğradım. Bizim Rus ressamlara ait pek çok tablo Viyana Uluslararası Resim Sergisine gönderiliyor. Bu ilk kez olmuyor, çağdaş Rus ressamları Avrupa'da tanınıyorlar artık, yine de aklımdan şöyle bir düşünce geçiyor: Ressamlarımızı orada anlayabilecekler mi, hangi açıdan değerlendirecekler? Ostrovski'nin *Yabana Değiliz*, *Anlaşırız* ya da bir başka seçkin güldürüsünü, elden geldiğince özenle Almanca'ya ya da Fransızca'ya çevirin ve Avrupa'nın herhangi bir yerinde sahneleyin, ne çıkacağını doğrusu bilemem. Bir şeyler çıkacaktır kuşkusuz, kim bilir belki de anlayan olacak ve bir bölümü hoşuna bile gidecek, ama güldürünün en azından dörtte üçü Avrupalı'ya anlaşılmaz gelecektir. Hatırlıyorum, gençliğimde, hiç Rusça bilmeyen Fransız Viardo'nun (o zamanlar ülkemizde İtalyan operasında şarkı söyleyen kadın sanatçının kocası) Bay Turgenyev'in yardımıyla Gogol'den çeviriler yaptığı haberi müthiş ilgimi çekmişti. Viardo'da kuşkusuz sanatsal eleştiri yeteneği ve ayrıca başka halkların şiirini kavrama duyarlılığı güçlüydü, *Don Kişot'u* Fransızcaya kusursuz çevirisiyle göstermişti bunu. Bay Turgenyev elbette Gogol'ün tüm inceliklerine varmıştı; o yıllar düşündüğüm gibi onun coşkulu yanını sevmişti, ayrıca o zamanlar şiir alanına henüz girmemiş olmakla birlikte, kendisi bir şairdi aslında. (İsimlerini unuttuğum birkaç şiir yazmıştı, bir de *Üç Portre* adlı ilgi çekici bir öyküsü vardı.) Böylece iyi bir şeyler çıkabilirdi. Turgenyev'in de mükemmel Fransızca bildiğini belirteyim. Ne mi oldu? Bu çeviriden öylesine garip bir sonuç çıktı ki Gogol'ün Fransızcaya çevrilemeyeceğini önceden hissettiğim halde doğrusu böyle bir sonucu kesinlikle beklemiyordum. Nasıl bir şey olduğuna bakmak isteyenler bu çeviriyi günümüzde bulabilirler. Gogol tümüyle kaybolmuştu. Yalnız başınayken durduk yerde birden aklımıza gelince (çoğunlukla edebiyatla hiç ilgilenmediğimiz anlarda) makaraları koyverdiğimiz tüm mizah, o güldürü öğeleri, ayrıntılar, en önemli çözüm anları -bunların hepsi- yitip gitmişti. Bu çeviriye göre, o zamanlar Fransızların Gogol üzerine nasıl bir yargıya vardıklarına aklım yatmıyor doğrusu, zaten varmamışlardı sanırım. Gogol'den daha çok anlaşılır olmasına karşın, o zamanlar Fransızcaya çevrilen *Maça Kızı* ve *Yüzbaşının Kızı*'nın{35} kuşku yok ki yarısı kaybolmuştur. Özetle, tüm özelliklerimizi, öncelikle ulusal olan her şeyimizi (bu demektir ki gerçekte sanatsal olan her şeyimizi) bence Avrupalı kavrayamaz. Turgenyev'in *Rudin*'ini (Turgenyev'den söz etmemin nedeni en çok yabancı dile çevrilen yazarlarımızdan olmasıdır ve özellikle

Rudin bir Alman'ın anlayışına en uygun yapıttır) Avrupa'nın hangi diline çevirirseniz çevirin, onu bile anlamaları çok zordur. Yapıtın ruhu da bütünüyle anlaşılmaz kalacaktır. Puşkin ve Gogol'ün yapıtları gibi, Turgenyev'in *Avcının Notları* da aynı biçimde kavranamaz. Sonuçta büyük yeteneklerimiz, bana öyle geliyor ki, daha uzun zaman Avrupalı'ya tamamen bilinmez gelecek; öyle ki, yetenekleri geliştikçe ve özgün bir yapıya kavuştukça daha da anlaşılmaz olacaklardır. Oysa Rusçada bizlerin Dickens'ı İngilizler kadar, neredeyse bütün çizgilerine kadar anladığımıza inanıyorum; İngilizler kadar da seviyoruz belki de. Oysa Dickens ne kadar ulusal ve kendine özgü bir kişiliktir! Bundan çıkarabileceğimiz sonuç ne olabilir? Başka ulusları anlama, Rusların Avrupalılar önünde Tanrı vergisi yeteneği midir? Böyle özel bir yeteneği belki de vardır; eğer bu yeteneği varsa (yabancı dil konuşma yeteneğinin gerçekten Batılılar'dan daha güçlü olması gibi), bu son derece önemlidir ve gelecek vaat eder, Rus insanını pek çok şeye yönlendirir, gerçi bu yetenek iyi midir, kötü müdür bilemem, ama geleceği olan, Rus insanının geleceğe yönelik hedeflerini belirleyecek bir güç olabileceği pekâlâ düşünülebilir. Daha doğrusu (çok kişi söylüyor bunu), Avrupalılar, hâlâ Rusya'yı geniş boyutta öğrenme gereksinimi duymadıkları için Rusya'yı, Rus yaşamını az bilirler. Gerçekten de Avrupa'da bizi ayrıntılı öğrenmeye özel gereksinim asla duyulmamıştır. Yine de hangi ulustan olursa olsun Avrupalı'ya başka bir Avrupa dilini öğrenmenin ya da o ulusun ruhunu kavramanın Rusçayı öğrenmekten ve Rus ruhunu kavramaktan daha kolay geleceğine kuşku yoktur sanırım. Herhangi bir amaç için (bu olmuştur) bizleri bilerek araştıran ve buna büyük emek veren kimi Batılılar çok konuda bilgi edinmelerine karşın, yine de birtakım olguları tam anlayamadan ayrılmışlardır ülkemizden; daha uzun zaman en azından bugünün ve yakın kuşağın anlayamayacağı söylenebilir. Bütün bunlar, Avrupa halkları ailesi içindeki hüzünlü yalnızlığımızı, daha uzun zaman sürecek Rusya hakkındaki yanlış önyargıları, bizleri her zaman kötü olarak görmeye olan belirli eğilimlerinin uzun zaman, gelecekte de süreceğini gösterir ve belki de Avrupa'nın bize karşı duyduğu çok güçlü, doğal ve iğrenç bir duygu üzerine temellenmiş, o sürekli genel düşmanlığı, pis bir şeyden tiksinir gibi bizlerden tiksindiğini, bir dereceye kadar karşımızda duyduğu bağnaz korkuyu, bilinen ve yüzyıllardan beri süregelen hakkımızdaki, asla Avrupalı olmadığımız yargısını açıklar... Kuşkusuz bundan alınıyoruz ve var gücümüzle Avrupalı olduğumuzu kanıtlamaya çabalıyoruz.

Avrupalı'nın bizi tümüyle anlamadığını söylemek istemiyorum elbette: Doğa ressamlarımız örneğin: Kırım, Kafkasya, hatta bozkır görüntülerimiz elbette ilgilerini çekecektir; bununla birlikte özellikle ulusal Rusya görüntüleri, yani Avrupa Rusya'sının Kuzey ve Orta bölgelerinden doğa görüntüleri, sanırım Viyana'da pek etki yaratmaz. "Pek gözleri okşamayan doğa" ve tüm çizgileri, deyim yerindeyse yavanlığı içinde bizlere sevimli, hatta değerli gelir. Alman'a ne duygularımızdan? Bay Kuinci'nin tablosundaki iki huş ağacını ele alalım (*Valaam'dan Görünüş*): İlk planda bir bataklık ve sazlık, geri planda bir orman... Ormanın ardında yoğun bir sis ve nem... Nem adeta içinize işler, içinizde duyumsarsınız; tablonun tam ortasında ormanla sizin aranızda parlak ve capcanlı iki huş ağacı tüm görkemiyle belirir, tablonun en etkileyici yeri burasıdır. Bu resmin ne özelliği vardır peki? Tarzına söyleyecek sözüm yok, ama öylesine güzel ve etkileyici ki! Yanılıyorum belki de, Alman'ın pek hoşuna gitmeyebilir.

Tarihsel resim türümüz için ne söyleyebilirim ki! Çoktandır bu türde iyi çalışmamız yok; öyleyse Avrupa'yı şaşırtamıyoruz, hele hele savaş tablolarıyla hiç mi hiç; Çerkez göçleri bile (çok değerli, görkemli bir tablodur belki, ancak bu konuda bir yargıda bulunamam), bence yurtdışında güçlü bir etki yaratmaz. Gündelik yaşamı yansıtan tablolarımızdan, bu türümüzden bir şey anlayacaklar mı? Onca yıl ülkemizde egemenliğini sürdüren tür, gündelik yaşamla ilgili resim sanatımızdır; eğer gurur duyacağımız ve gösterebileceğimiz bir şeyler varsa, kuşkusuz, bu türümüzdür. Sözgelimi, *Bülbül Sesini Sevenler* adlı küçük tablo (Makovski'nin) -adı sanırım böyle olmalı, bilmiyorum- inceleyelim: Esnaf ya da emekli bir askerin küçücük odası, ötücü kuş satan biri, kuşçu da olabilir. Birkaç kuş kafesi... Sedirler, üzerinde bir semaver bulunan bir masa, masa başında oturan iki konuk, bülbül sesine meraklı iki tüccar ya da dükkân sahibi olabilirler. Pencere önüne asılı kafeste bir bülbül, sanırım ötüyor, uzun uzun şakıyordur. Konuklar kulak vermiş dinliyorlar. İkisinin de orta yaşta, önemli, cebi dolu dükkân sahibi ve vurguncu tiplerden olduğu bellidir; ev hayatında da kaba olabilirler. (Bu "kirli dünya"nın mutlaka bu tiplerden meydana geldiği ve ev hayatında kaba saba davranmak durumunda oldukları kabul edilir.) Oysa şimdi en masum, neredeyse dokunaklı bir hazla gevşemiş görünüyorlar. Pencere kenarında oturan, başını hafifçe öne eğerek kolunu asılı durumda havaya kaldırmış, dinliyor, eriyor adeta, yüzünde mutlu bir gülümseme; kendini bülbülün ötüşüne bırakmış: Yitirmekten korkuyormuşçasına bir şeyi yakalamak istiyor sanki.

Diğeri semaverin başına oturmuş, sırtı bize dönük, ama arkadaşı kadar “acı çektiğini” duyumsuyorsunuz. Onları bülbül dinlemeye çağıran ev sahibi de karşılarında, kuşkusuz bülbül satmak için çağırmıştır onları. Kara kuru, sırık gibi uzun, kırkını geçmiş biri, giyimine pek özen göstermemiş (burada düzgün giyinmeye ne gerek!). Tüccarlara bir şeyler diyor, emredici bir tavırla konuştuğunu hissediyorsunuz. Sosyal durumu nedeniyle, yani para bakımından kuşkusuz bir hiçtir, ama bülbülü var, hem de iyi cins bir bülbülü, bu yüzden alıcılarına tepeden bakıyor (sanki şakıyan kendisi...); tüccarlara küstahça ve sert davrandığı kesin (olur mu efendim!)... İlginç olan, “çok güzel bir bülbülü” olduğu için ev sahibinin kendilerine böyle davranması gerektiğini tüccarların düşünüyor olması. Çaylar içilecek ve pazarlık başlayacaktır... Akla bir soru geliyor şimdi, bir Alman ya da Viyanalı bir Yahudi (Odessa’da olduğu gibi, Viyana’da da Yahudi kaynadığı söyleniyor) bu tablodan ne anlar acaba? Biri belki tablo üzerinde yorum yapacak; orta sınıf Rus tüccarın cins at ve bülbül tutkunu olduğunu öğrenince, bunu çok saçma bulacaktır; bundan ne çıkar peki? Bir ölçüde soyut bilgidir ve neden bu kadar gülünç olduğunu Alman çok zor anlayacaktır. Bizler tabloya bakar ve güleriz; onu sonra hatırladığımızda nedense gülünç ve sevimli gelir bize. Tamam, gülerlerse gülsünler bana, bence bu küçük tabloda insan sevgisi bile vardır, yalnızca Rus insanına değil, bütün insanlığa duyulan bir sevgidir. Bu tabloyu zaten bunun için örnek olarak aldım. Ama işin en can sıkıcı yanı da şudur: Alman tablosunu, Alman yaşantısından bir tabloyu, tıpkı onlar gibi anlarız, neredeyse Almanlar kadar tat alırız, hayranlık duyarız da, onlar bizim tablolardan hiçbir şey anlamazlar. Bizler için bu bir anlamda yararlı olabilir.

Eston ya da Lifland[36] kamarasında iskambil oyununu ele alalım: bu, kuşkusuz anlaşılırdır, özellikle oyuna katılan bir çocuk; herkes kâğıt oynar, fal açar, bu bakımdan bir *Maça Onlusu* (tablonun adı) çok kolay anlaşılacaktır, ama sözgelimi Perov’un *Avcılar*'ını anlayacaklarını pek sanmıyorum. Ulusal türümüzden en anlaşılır tablo olduğu için bilerek seçtim bunu. Uzun zamandır da bilinen bir tablo: *Molada Avcılar,* biri hararetle ve arkadaşlarının gözlerinin içine baka baka palavralar atıyor, diğeri dinliyor ve bütün benliğiyle palavralara inanıyor, üçüncü avcı, yalanlara inanmıyor, yere uzanmış ve gülüyor... Ne harika! Açıklandığında, kuşkusuz Almanlar da böyle anlayacaklardır, ama bu adamın Rus palavracısı olduğunu, Rusça palavralar savurduğunu kuşkusuz bizim gibi anlamazlar. Biz neredeyse neler söylediğini duyarız ve anlarız, palavra

deyimlerini, üslubunu, duygularını biliriz. Bay Perov Fransız ya da Alman avcıları (elbette başka biçimde ve farklı kişiliklerde) tablosunda yansıtsaydı (bunu herhalde yapabilirdi), Rusların Fransız ve Alman palavralarını, ulusal ayrıntılarıyla -dilini ve temasını, bütün inceliklerini- daha tabloya bakar bakmaz kavrayacaklarına eminim. Bir Alman kendini ne kadar verirse versin, Rus yalanlarını anlamaz. Elbette onun için önemli bir kayıp değildir bu, belki de bizim daha yararımızadır, ama Alman tablodan pek anlamaz, öyleyse gerektiği gibi değerlendirmez; bu üzücü bir durum, çünkü oralara, bize övgüler düzsünler diye gidiyoruz.

Viyana'da Makovski'nin *İlahi Söyleyenler* tablosuna nasıl bir yorum getireceklerini doğrusu bilemem, gündelik yaşamı yansıtan tür değil, tarihsel bir tablo. Şaka yaptım tabii, ama yine de bir inceleyin: Ayinde ilahiler okuyan, bir dereceye kadar resmi giysili korodan başka bir şey göremezsiniz. Bu bayların tümü resmi giysiler içinde, sinekkaydı tıraş olmuşlar. Örneğin şu favorili baya bakın, giysisinin üzerine pek gitmediği ve yalnızca ayin sırasında giydiği apaçık belli. Aslında kilise şarkıcılarının hepsi bu tür kıyafeti sadece ayinlerde giyerler, ezelden beri, çok eski zamandan beri böyle olagelmiştir; ne var ki bu garip giysiler özellikle göze batıyor. Bu namuslu memuru resmi giysili ve işyerinde görmeye alışmışsınızdır; uysal, ağırbaşlı, terbiyeli, tıraş olmuş orta sınıf insanıdır. Bu "yaralanmış" memur olağanmış gibi çeke çeke söyler ilahisini; "yaralanmış" kendisine baktığımızı görünce birden ciddileşir. Bu iyi niyetli, dürüst, görevinden huzur duyan adamın "yaralanmış" olabileceğini düşünmekten daha saçma bir şey olmaz! Ona bakmadan, başınızı çevirerek dinlerseniz güzel şeyler çıkacaktır, ama gözlerinizi ondan yana çevirirseniz, size sadece ilahi okunuyormuş gibi gelir, o kadar... Burada tamamen başka şeyler vardır...

"Eğilimden" son derece ürkerim, özellikle mesleğinin daha başında genç bir ressama egemen olmuşsa... Beni asıl korkutan nedir, bilir misiniz? Asıl bu eğilimin amacına ulaşmaması korkutur beni. Adını şimdi vermek istemediğim, geçenlerde bir yazısını okuduğum aziz bir eleştirmen körü körüne bir akıma saplanmadan, konuya bütünüyle yabancı ve herhangi bir "eğilim" kesinlikle göstermeyen, yalnızca sanat gereksinimiyle gerçekleştirilen bir sanatsal yaratının, görünüşte "anlamsız bir merakın tatmini"ne benzese de, örneğin gömlek şarkılarından (Gudd'un değil, bizim yazarların) amacına ulaşmada daha yararlı olduğuna inanır mı acaba? Eğitim düzeyi yüksek olan insanlarımız bile, göründüğü kadarıyla, genç

yazar ve ressamlarımızın yüreklerinde ve beyinlerinde bazen neler olup bittiğini çözemiyorlarsa elden ne gelir! Körü körüne edinilen duygu ve anlayışların ne yavan çorbasıdır bu!

Toplumun baskısından etkilenen genç şair duygularını imgelerinde açığa vurma doğal gereksinimini yüreğinde bastırır; “anlamsız merakla” suçlanacağından çekinir, ruhundan taşmak isteyen imgeleri kendi içinde boğar, adeta siler; geliştirmeden, umursamazca bir kenara bırakır ve hastalıklı bir çırpınmayla, genel, resmi, liberal ve sosyal düşünceye uyan temaya zorlar kendini. Ah, ne kadar basit ve safça bir aldanıştır bu, ne kaba bir aidatıdır! Bu hatanın çirkinliği kusurun (ya da liberalizmin kusur gördüğü şeyin) açığa çıkarılmasında ve amaca ulaşmada kin ve öç duygusunun tek ve en uygun yol olarak görülmesidir! Gerçi bu dar, sıkışık yolda bile bu güçlü yetenek kendini kurtarabilir, daha işin başında unutulup gitmezdi; “söz gümüşse sükût altındır” altın kuralını arada bir hatırlaması yeterdi. Çok şey vaat eden, ama kuşkusuz bir çeşit resmi üniforma giydiren akım dediğimiz şeyin yiyip bitirdiği pek çok üstün yetenek vardır. Nekrasov’un son iki uzun şiirini okudum. Bu saygıdeğer ozanımız kuşku yok ki üniformayla dolaşıyordur şimdi. Yine de bu uzun şiirlerinde Bay Nekrasov’un eski yeteneğini hatırlatan güzel bölümler var. İyi de, üniformalılığa, tarzdaki, düşüncedeki ve doğallıktaki üniformalılığa ne diyeceğiz? Evet, doğallıkta bile... Sözgelimi sayın şairimiz bilmez mi ki binbir zorluklarla bahtsız kocasıyla görüşme sağlamış, telega’yla{37} altı bin kilometre yol yapmış ve bizleri de inandırdığı gibi neredeyse “arabanın güzelliklerine varmış,” Altay Dağları’nın yüce doruklarından uçup gelmiş (bu kesinlikle imkânsızdır ya!), en derin yurttaşlık duygusuyla dolup taşan bir kadın, evet, şairimiz bilmez mi ki, sevgili kocasının ayağındaki prangaları değil, önce kocasını öper ve birden içinde yüce bir yurttaşlık duygusunun kabarması halinde de sonra zincirleri öper; soylu bir kadın kesinlikle böyle davranır. Bu eleştirimin kuşkusuz önemi yok, ayrıca yer vermeme de değmezdi, çünkü yazılıp bitmiş bir şiir. Aslında Nekrasov edebiyatımızda isim yapmış, üstün bir şairimiz, güzel şiirleri çoktur. Acıların ozanıdır ve bu unvanı hak etmiştir. Yenilerin hali içler acısı! Mesleğinin başında resmi üniformalılığa boyun eğmeyecek, dolayısıyla edebiyat vereminden ve ölümünden korunacak yetenek hiçbirinde yok. Resmi üniforma öyle ışıl ışıl parlarken elinden ne gelir! Hem de nasıl yararlıdır! Hele hele günümüzde kişinin daha bir yararınadır!..

Bir gazetede Bay Repin'in yedekçileri üzerine yazılanları okuyunca birden korkuya kapıldım. Bir kere, konusu ürkütücüydü: Yüksek sınıfların halka ödemediği borçlar üzerine bilinen sosyal düşünceyi en çok yedekçilerin yansıttığı kabul edilir bizde... Bu insanların tümünü, alınlarındaki o malum yaftayla üniformalı görmeye hazırladım kendimi; sonra bakın ne oldu. Neşeme bakılırsa tüm endişelerim boşunaymış: Su katılmadık yedekçilerden başkası değillermiş. Tabloda görünenlerden hiçbiri seyredene: "Ne kadar mutsuz olduğuma baksana, halka bir ölçüde senin de borcun var!" diye haykırmıyor. Sadece bu bile ressamı çok başarılı kılabilir. Anlı şanlı bildik tipler: Öndeki iki yedekçi gülümsüyor gibi, hiç değilse pek ağlamıyorlar ve sosyal durumlarını hiç de düşünmüyorlar. Bir asker bozuntusu hile düzen peşinde, gizliden piposunu doldurmak istiyor. Bir muço ciddi tavırlar takınmış, bağırıp çağırıyor, handiyse hır çıkaracak, şaşırtıcı bir tip, tablonun neredeyse en başarılı tipi; en arka planda yüzü görünmeyen, başını öne eğmiş, güçlükle yürüyen zavallı köylü - yedekçiyle, tabloda yansıtılan ana düşünce açısından aynı etkiyi sağlıyor. Yüzyılların dertleri ve acılarıyla imam gevreyen bu adamın zavallı, perişan başına, yüksek tabakanın halka değgin politik, ekonomik ve sosyal düşüncelerinin zamanla da olsa girebileceğini düşünmek olanaksızdır. Siz, sevgili eleştirmen, bu zavallı köylünün düşüncesindeki uysal masumiyetin, sizin düşündüğünüzden, özellikle yönlendirici ve hoşgörülü amacınızdan çok daha fazla amacına ulaştığını biliyor musunuz? Kimi izleyici, bu köylüye ya da şu çırağa ve düzenbaz, aşağılık askere duyduğu bir acıma ve sevgiyle ayrılır salondan. (Ne sevgiyle ama!) Bu zavallı, savunmasız insanlara sevgi duygulan beslemeden oradan ayrılamazsınız. Zorunlu olduğunuzu, gerçekten bu insanlara zorunlu olduğunuzu düşünmeden edemezsiniz... Bu yedekçi "grubu" sonra düşlerinize girecek, on, on beş yıl geçse de belleğinizden silinmeyecektir! Böylesine doğal, masum, sıradan olmasalardı, bu denli etki ve duygu yaratmazlardı. Günümüzün tablosu gerçekten budur! Ne kadar yaldız şeritlerle işlenirse işlensin, üniformalarının yakaları iğrençtir! Burada sözü fazla uzatmaya ne gerek var! Tabloları sözlerle anlatmak çok güçtür. Büyük söz ama, sadece şunu söyleyeceğim: Gogol tipleri bunlar. Repin'in kendi çapında bir Gogol olduğunu söylemiyorum. Resim sanatımız Gogol'e ve Dickens'a henüz erişmedi.

Ancak Bay Repin'de bazı abartmalar gözden kaçmıyor: Özellikle giysilerde, sadece iki yedekçinin giysilerinde... Bu kadar perişan, paçavralar

içinde olamazlardı: Örneğin gömlek, kazayla kıyma makinesine düşmüş gibi. Yedekçilerin ışıl ışıl giysilere bürünecek halleri yok. Elbette bu insanların nereden geldiklerini herkes biliyor: En azından basından sıkça öğrendiğimiz gibi, evlerinde yaşadıkları kış boyunca neredeyse bitki kabuklarıyla beslenirler; bahara doğru, hiç sözleşme yapmadan, sadece pirinç lapasına mavnalarda kürek çekmeye giderler. Daha çalışmaya başladıkları ilk günde açlıktan lapaya saldıran ve aşırı yemekten "çatlayarak" ölen yedekçiler olduğu biliniyor. Hekimler cesedi yarıp incelediklerinde, boğazına kadar lapayla dolu olduğunu görmüşler. Bazen böyle insanlarla karşılaşılıyor işte! Ama sükût altındır yine de, bir de böyle bir gömleği üzerinizden çıkardıktan sonra insan bir daha giyemez, zaten giyilecek hali de kalmamıştır. Ancak tablodan çıkarılacak ana düşüncenin değeri ve özgünlüğüyle karşılaştırdığımızda bu küçücük abartılar hiç kalır.

Yazık ki Bay Repin'i hiç tanımıyorum. Genç midir, yaşlı mıdır, öğrenmeyi isterdim. Çok genç, mesleğine yeni başlamış biri olmasını ne kadar isterdim! Birkaç satır yukarıda "yine de bir

Gogol değildir" demekle biraz aceleci davrandım. Evet, Bay Repin, haklı başarınızla gururlanmayın hemen; bir Gogol olmanız için çok yollardan geçmeniz gerek. Resim sanatımız iyi yolda, yeteneklerimiz var; gelgelelim geliştirmede, yaymada yetersiz kalıyoruz. Örneğin Dickens'ın resmi güçlü değildir, ama *Pickwick'i, Oliver Twist'i, Antikacı Dükkânı*'nda "dede ve torunu" yaratmıştır; hayır, bizim resmimiz hayli gerilerde, *Avcılar*'da ve *Bülbüller'de* sayıyoruz hâlâ, Dickens'ta pek çok "Avcılar" ve "Bülbüller" ikinci derecede yer alıyor. Birtakım belirtilerden yola çıkarak günümüz resim sanatında "Pickwick" ve "Torun" un bile ülküsel göründüğünü düşünüyorum, kimi ünlü ressamlarımızla yaptığım sohbette, ülküsel sanattan cin görmüş gibi korktuklarını sezdim. Soylu bir korku olduğuna kuşku yok, ama önyargılı ve gereksiz bir korku... Ressamlarımıza biraz daha cesaret ve düşünce bağımsızlığı, belki de biraz kültür gerek. Bir dereceye kadar sönmüş görünen tarihsel türümüze zarar verenin işte bu olduğunu sanıyorum. Anlaşılan, günümüz ressamları tarihsel resim türünden korkuyorlar, her çeşit yeteneğin tek yasal ve tek gerçek çıkış yolu gördükleri gündelik yaşamı yansıtan türe yöneldiler. Bana öyle geliyor ki ressam (kendi anlayışına göre) tarihsel resim türünde mutlaka "ülküleştirme" zorunda kalacağı, dolayısıyla bunun yalan anlamına geleceği kuşkusuna kapılmıştır sanki. "Gerçeği olduğu gibi yansıtmak gerekir" diyorlar; oysa böyle bir gerçeklik kavramı hiç yoktur ve yeryüzünde hiçbir

zaman da var olmamıştır, çünkü nesnelerin özüne varamaz insan; doğayı, duyguları aracılığıyla düşüncesinde yansıttığı biçimde algılayıp benimser; öyleyse düşünü ön plana almak ve ülkülerden korkmamak gerekir. Sözgelimi bir ressam, portresini yapmak için karşısına modelini oturtur önce, gereken ön hazırlığı yapar, inceler. Neden davranır böyle? Çünkü insanoğlunun her zaman gerçek yüzünü yansıtmadığını deneyimleriyle bilir; bu nedenle, modelin "kendisine en çok benzediği" anı yakalamaya çaba gösterir; bu anı yakalamak ve bulmak ressamın Tanrı vergisi yeteneğidir. Ressamın burada yaptığı önündeki gerçeklikten çok, kendi düşüncesine inanmak değil midir? Ülkü de bir gerçekliktir zaten; yaşadığımız gerçeklik gibi tam anlamıyla anlaşılırdır. Birçoğumuz bunu bilmiyor gibidir. Örneğin

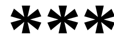
Bronnik'in *Pisagorculann Övgüsü* tablosu: Gündelik yaşamı konu alan kimi ressam (en yeteneklisi bile) çağdaş ressamın bu tür temalara kafayı takmasına şaşırır. Oysa bu temalar (hemen hemen düşlemseldir) günümüz gerçekleri kadar gerçektirler, sanat için de, kişi için de gereklidirler.

Gündelik yaşamı yansıtan tür nasıl bir şeydir? Ressamın içine doğduğu gibi işlediği ve kendi gözüyle gördüğü -örneğin özel gözle görülemeyen, bugünün değil, olup bitmiş olayların yansıtıldığı tarihsel gerçeklikten farklı olarak- günümüz gerçeğini yansıtan bir türdür. (Nota bene: "Kendi gözüyle gördüğü" diyoruz. Dickens, Pikcwick'i asla kendi gözüyle görmemiştir; sadece gözlemlediği gerçeğin çok çeşitliliğiyle görmüştür onu, tipini yaratmış ve gözlemlerinin sonucu olarak sunmuştur. Böylece Dickens gerçekliğin yalnızca ülküsünü aldığı halde, bu yarattığı tip gerçekten var olmuş kadar gerçektir.) Bu arada bizde gerçeklik üzerine farklı anlayışlar yığını vardır. Örneğin tarihsel gerçeklik, kuşkusuz, yaşadığımız zamanı değil, olup bitmişi yansıttığı için sanatta gündelik tür değildir. Hangi ruhbilimciye sorarsanız sorun şöyle açıklayacaktır size: Geçmiş olaylar, özellikle çok geçmişte olup bitmiş tarihsel bir olay (geçmişi düşünmeden yaşamak mümkün değildir) yansıtılırken, olay kesinlikle bitmiş haliyle aktarılır, yani ressamın kişi ya da olayı betimlemeye çalıştığı o tarihsel anda, henüz bitmemiş olayın sonraki gelişimi de eklenerek sunulur. Bu yüzdendir ki tarihsel olayın özü hiçbir ressamda gerçekte olduğu gibi tıpkı tıpkısına verilemez. Böylece ressam elinde olmadan sanki "ülküleşmek" zorunda kalacakmış gibi boş bir korkuya kapılır; kendi anlayışına göre yalana sürüklenmek demektir bu. Sanal yanılgılardan kaçınmak için bu iki gerçeği -tarihsel ve günümüz gerçeğini- birbirine karıştırmayı getirir aklına (bu tür olaylar olmuştur); bu doğal olmayan karışımdan, daha çok, yalan

doğar. Düşüncemi sorarsanız bu yıkıcı yanılgı Bay Ge'nin bazı tablolarında kendini göstermektedir. Bir zamanlar olmadık gürültülere neden olan örneğin *Gizli Ayin* tablosunda gerçekçi bir tür yaratmıştı. Dikkatle inceleyin: Tamamen olağan insanların olağan tartışması olduğunu görürsünüz. İşte, İsa yerde oturuyor. Acaba İsa mıdır? Çok iyiliksever bir genç olabilir, Yahuda'yla tartıştığı için üzüntülüdür, Yahuda ele vermeye gideceği için ayakta ve giyiniktir; İsa bildiğimiz İsa değildir. Yoldaşları onu yatıştırmak için Öğretmen'e koşuyorlar; ancak akla şu soru geliyor: Hıristiyanlığın on sekiz yüzyıldır peşinden gidenler nerededir peki? Bay Ge'nin tablosundaki gibi, akşam yemeğine hazırlanan böyle olağan insanların olağan tartışmalarından bu denli yüce bir sonuç çıkarılması mümkün mü?

Burada hiçbir açıklama yok, tarihsel gerçekler yok... Gündelik yaşamın gerçekliği bile yoktur burada, her şey düzmece, bir uydurma...

Hangi açıdan ele alırsanız alın, olay böyle meydana gelmiş olamaz: Gelecek için burada ne orantı var, ne de uyum. Tisiano, *Sezar'ın Hakkı Sezar'a* adlı ünlü tablosundaki gibi, bu Öğretmen'e aynı yüzü verseydi, o zaman çok şey anlaşılırdı. Oysa Bay Ge'nin tablosunda iyi niyetli insanların basit tartışmalarını görüyoruz sadece. Ne yazık ki bir sahtelik, körü körüne bir düşünce çıkıvermiş. Baştan aşağı sahtedir ve gerçeklikle asla ilgisi yoktur. Bay Ge sözde gerçekliğin peşinde koşuyordu!..

Ama sergiyi unuttum... Aslında muhabirlik neyime benim? "Bir vesileyle" bir iki not tutayım demiştim. Bununla beraber, yazı işleri kurulumuz Viyana resim sergisine gönderilen ressamlarımızın tabloları hakkında ayrıntılı bir yazıyı dergide yayınlama işini üzerine alıyor; bizim tabloların sergiyi gezen yabancılar üzerinde bıraktığı izlenimleri aktarması, sergiden onlarla ilgili bilgi vermesi yerinde olur...

X -Karnaval Giysili

Sen de kimsin!

Ruskiy Mir'de ([Rus Dünyası] 103. sayı) benimle ilgili ağır hakaretler içeren bir yazı çıktı. Aslında küfürlü yazıların hiçbirine yanıt vermem; ileri sürülen görüşler bakımından bu yazıya yanıt vereceğim, hangi bakımdan olduğu da yanıtımdan anlaşılacaktır.

İlkin, burada önemli olan, bana ağır sözler eden kişinin bir din adamı olmasıdır - bu taraftan böyle bir saldırıyı hiç beklemiyordum. Pap. P. Kastorski imzalı bir "yazı". Nedir bu Pap? Papaz mı, yoksa papazdan farklı anlama gelen bir kısaltma mı? Ancak konusu kiliseyle ilgili. *Grajdanin*'in 15. ve 16. sayılarında Bay Nedolin'in "Zangoç" adlı uzun öyküsü yayınlanmıştı. İşte konumuz buna dayanıyor.

İşte "yazı":

Evli Keşiş Üzerine Bekâr Anlayışları

Zamanımızda öykücülerimizin ve romancılarımızın yapıtlarında din adamlarına ve kilise cemaati üyelerine sıkça yer verdikleri görülüyor; daha çok ikinci planda, deyim yerindeyse aksesuar olarak kullanılıyorlar. Onları yazmak güzel bir şey. Dinsel hayatımızda çok ilginç kişilikler vardır, niçin onların iyi ya da kötü yanlarını yansıtmayalım ki? *Otoçestvenniye Zapiski'de* "Bir Zangocun Notları" nın geçenlerdeki başarısı, *Ruskiy Vestnik'te, İlahi Söyleyenler'in* elde ettiği büyük başarı, dinsel çevrenin yazınsal olarak yansıtılmasının toplumumuzda ne denli büyük ilgi uyandırdığını gösterir. Adı geçen iki yapıtta din adamlarımızın değişik yönleri ele alınmış ve ikisi de ilgiyle ve keyifle okunmuştur. Neden mi? Edebiyattan anlayan, işini bilen kişiler tarafından kaleme alınmışlardır çünkü.

Gelgelelim öykünmeyle ya da herhangi bir şekilde -sözgelimi kendine aşırı güvenle ya da düşüncesizce- konuyla ilgili hiçbir anlayışları olmayan insanlar böyle bir işe giriştiklerinde hiç de aynısı çıkmıyor. Sadece kendilerini rezil duruma düşürüyorlar ve yalan görüşlerini bulaştırarak davaya zarar veriyorlar; bu yüzden bu tür zararlı girişimleri -dinsel yaşantımızın gülünç duruma düşürülmesini- görmezlikten gelmek olmaz. Yazar Dostoyevski'nin kilise şarkıcıları üzerine koyu bilgisizliğini geçenlerde *Ruskiy Mir'de* açığa çıkaran zangocun ardından ben de, aynı Bay Dostoyevski'nin redaktör olarak imzasını koyduğu *Grajdanin* dergisinde, yine tüm çıplaklığıyla ortaya çıkan kaba, anlamsız ve bağışlanamaz cehaleti karşısında artık daha fazla susmayacağım

Şimdi burada duralım. "Yazar Dostoyevski'nin cehaletini *Ruskiy Mir*'de açığa çıkaran zangocun ardından..." Bu da ne demek oluyor? Hiçbir yerde

okumadım (yine *Ruskiy Mir)*. Araştırıp buldum; 87. sayıda gerçekten de "zangoç" imzalı bir açıklama var. Neymiş bir görelim:

> **Kilise Şarkıcılarının Giysileri Üzerine**
>
> (Yazı işlerine mektup)
>
> *Grajdanin*'in 13. sayısında (26 Mart tarihli) Bay Dostoyevski'nin klasik resim sergisi nedeniyle kaleme aldığı yazısını okumuş bulundum. Bay Dostoyevski, ressam Makovski'nin *İlahi Söyleyenler* tablosu üzerine yorum yaparken yazısında şu satırlara yer veriyor: "Bu bayların hepsi resmi giysiler içinde ve sinekkaydı tıraş olmuşlar. Aslında bütün kilise şarkıcıları bu tür giysileri yalnızca görevleri nedeniyle giyerler ve ezelden beri giyerler, çok eski zamandan beri böyle olagelmiştir."

Burada duruyorum; bir kere ben böyle saçma bir cümle kurmadım; kullandığım ifadeler aynen şöyle: "Aslında bütün kilise şarkıcıları bu tür giysileri görevleri nedeniyle giyerler, ezelden beri, çok eski zamandan beri böyle olagelmiştir." Bu farklı bir cümle...

Devam ediyorum:

> Bu, temelden yoksundur: Ne ezelden beri, ne de çok eski dönemlerden beri kilise şarkıcıları Rus kiliselerinde hiçbir zaman, günümüzde ve Makovski'nin tablosunda yansıtılan kilise şarkıcılarının üzerinde gördüğümüz kostümleri giymemişlerdir. Bu sırmalı, süslü kostüm türü sonradan, Batı'dan, daha doğrusu Polonya'dan alınmıştır, bizim kilise hiyerarşisinin çok saygın üyeleri arasında, bu maskeli balo tarzı giysileri yersiz bulanların sayısı az değildir ve koro şarkıcıları onların önünde, Polonya tarzına göre daha sade ve edebe uygun o siyah cüppeleriyle ayakta durarak ilahi söylerler. "Ezelden, çok eski zamandan" beri kilise şarkıcıları üzerlerinde uzun siyah cüppeleri, ellerinde de mutlaka ilahi kitapları ayakta ilahi söylerlerdi; aynı biçimde günümüzde dini bütünlerin kiliselerinde de, dinden sapmışların tapınaklarında da şarkıcılar ayakta dururlar.

(Not: Buradan, zamanımız Ortodoks tapınaklarında şarkıcıların oturarak ilahi söyledikleri anlamı çıkabilir. Bilge kişileri dinlemek her zaman yararlıdır!)

> Bay Dostoyevski'nin bilgiden yoksun sözleri nedeniyle, Rus tarzına uygun, yeni bir şekle çoktan sokulması gereken bu süslü püslü kostümler üzerine (bu yüzden herhalde deprem meydana gelecek) temelsiz görüşlerin güçlenmesinden endişe duyarak (vay vay...) bu kısa yazıma *Ruskiy Mir'de* yer verilmesini yazı işleri kurulundan özellikle rica ederim.

Papaz Kastorski'nin sözünü ettiği zangocun yazısı işte bu. Kastorski'ye yanıt vermeden, önce şu zatın konusunu bitirelim.

Neden sinirlendiniz, Bay Zangoç? Hataları belirtiyor, yol gösteriyorsunuz da, asıl hataya düşen siz oluyorsunuz: "Bu, temelden yoksundur, ne ezelden, ne de çok eski zamandan beri kilise şarkıcıları Rus kiliselerinde hiçbir zaman böyle kostümler giymemişlerdir" diyorsunuz. Ne demek bu? Neden "temelden yoksun oluyormuş?" "Ezelden beri, çok eski zamandan beri..." ifadeleri niçin kullanılamazmış? Ne yani, dün falan mı giyiyorlardı bu giysileri? Hiç değilse de-de-le-rimizin de-de-leri zamanından beri giymemişler midir?

Sözlerimizi düzeltmeye kalkışıyorsunuz. Derin bilgili bir tarihçinin çatılmış kaşlarıyla ortaya çıkıyorsunuz da, bir şey söylemiyorsunuz. Derin bilgi sahibi tarihçinin kilise şarkıcılarının bu giysileri kullanmaya başladıkları yılı, zamanı, belki de gününü tam doğrulukla belirleyeceğini beklerken bir yığın gereksiz laflar ettikten sonra "Polonya'dan geçmiştir" diye zayıf bir tahminle yetiniyorsunuz, o kadar! Laf ebeliği bunlar, laf ebeliği!..

Yalnızca şuna yanıt verin Bay Zangoç: Size göre, bizde pek çok insanın üzerinde, kilise görevlilerinde de etkisini gösteren Polonya tarzı çoktan beri mi vardı, yoksa düşüncenize göre üç günlük falan mıydı sadece? Birazcık anlaşılabilir olsun diye kullanılan "uzun zamandan beri böyle olagelmiştir" cümlesinde yanlış olan nedir peki?

Bu giysiler (ya da benzerleri) Büyük Petro döneminden beri kullanılmaktadır, öyleyse hemen hemen Patriklik dönemiyle de örtüşmektedir. Ne kadar eski olduğu ortadadır. "Geçenlerde" denebilir mi buna? "Ezelden beri" ya da "çok eski zamandan beri" denemez mi? Yazımda kilise şarkıcılarımızın bu giysileri hangi dönemden beri giydiklerini ve tam tarihini belirtmediysem bir niyetim olmadığından, yalnızca "çok eskiden beri" ifadesini kullanmayı istediğimdendir. Bu "çok önceden" ifadesi her zaman "yüzyıllardan beri" anlamında kullanılabilir ve yazımı okuyan herkes bu biçimde anlar. Ne Dimitri Donski, ne de Yaroslav[38] zamanından söz ediyorum. Ben yalnızca, "çok önceden" anlamında kullanmak istemiştim, o kadar...

Bilge zangoçtan bu kadar söz etmek yeter. Saldırdı, el kol hareketi yaptı ve sonuçta bir şey çıkmadı. Hiç değilse “Bay Dostoyevski’nin bilgiden yoksun sözlerinden endişe duyarak... vs” cümlesini incelikle kullanmış. Ama pap. Kastorski zangocun koyduğu sınırları bir kalemde aşıp geçiyor. Çok atak, heyecanlı bir kişilik! “Yazar Dostoyevski’nin kilise şarkıcılarına ilişkin koyu bilgisizliği...”, "... aynı Bay Dostoyevski’nin redaktör olarak imzasını koyduğu *Grajdanin* dergisinde, yine tüm çıplaklığıyla ortaya çıkan, kaba, anlamsız ve bağışlanamaz cehaleti karşısında artık daha fazla susmayacağım...”

Şu Dostoyevski denilen adamın korkunç bir cinayet işlediğini sanırsınız: Bağışlanması bile mümkün değil! Sevgi timsali olması gereken bir din adamı bağışlayacak halde değilmiş! Peki nasıl bir “cehalet”miş bu? İşin aslı neymiş? Elimizden bir şey gelmez, Kastorski’nin yazısına olduğu gibi yer vereceğiz, okurlarımıza bir ziyafet sunalım bakalım. “Birazcığı niçin daha iyi olsun? Ne kadar çok olursa o kadar iyidir” - işte benim düşüncem.

> *Grajdanin* dergisinin 16 Nisanda çıkan 15. ve 16. sayılarında “Zangoç” adlı bir öykü yayınlandı. Bay Nedolin’in dost çevresinden bir öykü. Baştan aşağı düzmece ve insana olamaz dedirtecek kadar gerçeklere uymayan bir temeli var: Öyküde karısından sürekli dayak yiyen çığırtkan sesli bir zangoç anlatılıyor. Adam sonunda dayaklardan bezerek, “kendini sadece Tanrıya adayacağı, artık dünyasal hiçbir şeyi düşünmeyeceği” manastıra sığmıyor. Manastır duvarları ardında yaşamaya başlıyor, dayakçı karısı her gün gelip manastır duvarı dibinde bekliyor; kocası sürekli, makamını değiştirerek, çeke çeke ilahiler söylemektedir:
>
> Kutsal gözden, ulu Tanrım
> Kılıçla galeyana geldi mi,
> Elçisi Tanrı buyruklarının
> Yıkıp geçer koca devi...
>
> Terk edilen kadın “manastır duvarı dibinde duruyor, alev alev yanan başını duvara dayayarak gözyaşları döküyor” ve manastırı mesken edinen kocasına dönmesi için yalvarıp yakarıyor, “kulu, köpeği olacağını” söyleyerek ikna etmeye uğraşıyor. Ama adam karısının sözlerine aldırmıyor ve böylece manastırda kalıyor, burada ölüyor.
>
> Ne zavallıca, olmayacak, deli saçması bir uydurma! Kim bu Bay Nedolin, bilmiyoruz, ama kesinlikle ne Rus yaşamından, ne de Rus mevzuatından haberi var; o kadar bilgisizdir ki Rusya’da evli bir erkeğin manastıra sözümona yerleşebileceğini ve oraya kabul edilebileceğini sanıyor; peki, şu redaktör, geçenlerde kendisinin tam bir Hıristiyan ve üstelik Ortodoks olduğunu, bir Ortodoks olarak da en akıl almaz mucizelere inandığını söyleyen Bay

Dostoyevski nasıl bilmez bunu? Belki de evli bir erkeğin manastıra kabul edilmesini mucizelere bağlıyordur; böyleyse, bu ayrı bir mesele, ama kendi kilisesinin yasa ve kurallarını az çok bilen herkes, böyle bir mucizenin bile bizde asla yaşanmayacağı konusunda Bay Dostoyevski'yi kolayca inandırabilir, çünkü eşi sağ olan bir erkeğin manastıra kabul edilmemesini öngören ve hiçbir manastır idaresinin çiğneyemeyeceği olumlu yasalarla, bu kesinlikle yasaklanmış ve cezalandırılmıştır.

"Zangoç" öyküsünün son derece kısır ve beceriksizce kurgulanmış konusu gerçeğe uygun çözümlenseydi, yansıtılan çevrenin yaşantısı pek fazla bilinmese de, yazar ya da yayın yönetmeni için bu kolaylık olur, kuşkusuz iyi bir şeyler çıkardı. Öykü sözgelimi, zangocun, şirret karısından gizlenmek amacıyla manastıra sığınması olayında etkileyici dokunaklılığa ulaşabilirdi, ama manastırın birinden evli olduğu için kovulur ve bir ötekinden karısı gelir ısrarla isterdi onu ve belki de onu yine döverdi. Yurdunun hiçbir köşesinde karısından bir türlü kurtulamayan ve aynı zamanda manastır yaşamına gönlü akan zavallı zangoç, ne bileyim, Müslüman Türk sultanının yönetimi altında bulunan ve Rusya'ya göre daha bağımsız olarak faaliyetlerini sürdüren Afon'daki{39} Ortodoks kilisesine sığınabilirdi. Bilindiği gibi orada, değişik dinsel akımlara yönelmiş evli insanları bazen manastıra almaktan çekinmezler, karısından acımasızca dayak yiyen bir zangoç da böyle bir yerde barınabilir, dua edebilir, ilahiler söyleyebilirdi; ama ne olursa olsun, *Grajdanin*'in zangocu gibi asla makamı değiştirilmiş ilahiler değil, sadece ve sadece gerçek ilahiler söylerdi, bir kere, din adamı unvanı almış kişiler, ilahilerin bu biçimde değiştirilmesine itibar etmezler çünkü; İkincisi, seslendirilemez ve söylenemezler; üçüncüsü, Ortodoks manastırı duvarları gerisinde asla dünyevi şiir söylenmesine izin verilmez ve manastırda yaşayan herkes bu yere yakışan sessizliği bozmamak için bu yasağı çiğnemeye cesaret edemez.

Pap. P. Kastorski

Şimdi tek tek yanıt verelim: İlkin, "Zangoç" un hiç de gündelik yaşamdan bir öykü olmadığını açıklayarak en önemli noktada papaz Kastorski'nin heyecanını yatıştıralım. Sayın Bay Nedolin (takma ad değildir), hayatının bir bölümünü önemli devlet hizmetlerinde geçirmiş, kilise yaşamıyla şu durumda bile hiç ilgilenmemiş biridir. Kahramanı "zangoç" kendisini ve öyküsünü hiçbir kayba uğratmazdı, sözgelimi bir postane memuru olabilirdi, öyküde zangoç olarak kalmışsa, olayın gerçek olmasındandır yalnızca. Olağandışı, neredeyse fantastik bir öyküdür. Olağanüstü rastlantıyla yazılmış gerçek bir olayın her zaman fantastik öğeler taşıdığını, inanılmaz göründüğünü siz, papaz Kastorski bilir misiniz? Bir sanat yapıtının görevi yaşamın rastlantısallığı değil, zekice kavranılan ve türdeş yaşam olaylarının çok çeşitliliğinden doğru biçimde çıkarılan genel düşüncelerdir. Bay Nedolin'in öyküsünde, insan ruhunun bütünüyle

değişik yanları bir araya getirilmiştir. Bunun tersine, gündelik yaşamı anlatma iddiasında olsaydı, bu açıdan tek bir anlatıyla kesinlikle olağandışılığa düşerdi. Geçenlerde, yani birkaç ay önce ünlü bir manastırda bir olay meydana geldi, anlatılanlara göre, aklından zoru olan, kötü niyetli bir papaz okulda on yaşındaki bir çocuğu acımasızca döverek ölümüne neden olmuş, hem de tanıkların gözü önünde. Söyleyin, ilk bakışta bu olay olağandışı gibi görünmüyor mu? Oysa tam anlamıyla gerçek bir olaydı. Biri çıkıp bu olayı yazsın, kim bilir ne gürültüler kopar, inanılmaz bir olay olduğunu, belirli bir niyetle yazıldığını ilan ederlerdi, manastırlarımızın gerçekleri açısından bakıldığında, bu kanıya varanlar haklı da çıkacaklardır. Böyle bir yazı da gerçeklikten uzak olurdu tabii; hâlâ manastırlarımızda Tanrıyla ve kiliseyle yatıp kalkan, melek ruhlu papazlarımız vardır ve kötü niyetli bir papazın bu serüveni de her zaman istisna olarak kalır. Ancak bir öykü yazarı, bir şair için gündelik yaşamın yansıtılması dışında değişik amaçlar söz konusu olabilir; insan ruhunun ve doğasının genel, sonsuz ve sanırım asla incelenmemiş derinlikleri vardır. Bir “zangoç” öyküsü yazıldıysa, bunun mutlaka gündelik yaşamı yansıtacağını sanıyorsunuz; madem gündelik yaşam anlatılacak, öyleyse onu yazmak için, size göre, mutlaka kendine bir yer edinmiş, tanınmış yazarlar girişmeli: “Sahamıza sakın gireyim deme! Bu bizim köşemizdir, bizim işimizdir, bizim kazanç kaynağımızdır” diyeceksiniz. Bu sizi endişelendirdi, değil mi, papaz Kastorski? İzin verin, Bay Leskov’dan herhangi bir niyet beslemeden bir şeyler almak ve kalemle “zangoç” yazmak mümkündür. Bu yüzden de rahat olun!

Sizi yatıştırdıktan sonra, polemik içeren yazınızın başlığına dikkatinizi çekmek isterim: “Evli keşiş üzerine bekâr anlayışları...”

Yeri gelmişken sorayım: “Bekârlar”ın konumuzla ne ilgisi var? Evlenirlerse ne dereceye kadar anlayışları değişecek? Bekâr anlayışları, evli anlayışları diye bir ayrım olur mu? Öyle ya, yazar değilsiniz, yazdıklarınız saçmalıktan başka bir şey değil; papaz Kastorski, siz heyecanlı bir insansınız, sizden üslup beklemek de gereksiz zaten, hele bu durumda. İşin asıl önemli yanı şu: Zangocun keşiş olduğunu kim söyledi size? Bay Nedolin’in öyküsünün bütününde keşiş olduğunu nerede gördünüz? Oysa bu önemlidir. Böyle bir başlık atmakla, Bay Nedolin’in öyküsünü henüz okumamış olanları düpedüz kuşku ve şaşkınlığa mahkûm ediyorsunuz: “Evet, gerçekten, evli bir zangocun keşiş olamayacağını *Grajdanin* nasıl olur da bilmez” diye düşüneceklerdir. Böylelikle “keşiş” sözcüğüyle okuru

oyuna getirerek, zafer kazanmışçasına yazınızın ortasında çığlıkları basıyorsunuz:

“Ne acınası, ne akıl almaz, gülünç bir uydurma! .... redaktörü Bay Dostoyevski nasıl bilmez vs...”

Oysa siz konuyu düpedüz çarpıtarak işinize geldiği gibi yorumlamışsınız. Kirli oyununuzu çok kolay yakalıyorum. Birazcık yanılmışsınız peder, meydanı boş bulduğunuzu sandınız. Evli adamı rahip yapmazlar, bu doğru, ama heyecanla ileri sürdüğünüz gibi, “manastır yönetimleri neden karısı sağ olan kişiyi manastıra kabul edemezmiş?” Ayrıca nereden edindiniz bu bilgileri? Diyelim ki biri, bu istekleri geri çevirmeyen bir manastıra (ki burada uygun yerleşme olanağı bulabilir) yerleşmeye niyetlendi, ancak evlidir bu adam, karısı başkentte bir yerlerde ya da ne bileyim yurtdışındadır; adam sırf evli olduğu için manastırdan kovulacak mı? Bu böyle midir? Konu hakkında hiç mi hiç bilginiz yok peder, bir de din adamı olacaksınız. Tüm Petersburgluların bildiği, uzun zaman önce manastıra yerleşmiş ve ömürlerinin sonuna kadar orada yaşamış ve ölmüş, karısı da hayatta olan ve toplumun bu zamana dek unutmadığı birkaç beyefendi gösterebilirdim size. Bu, karşılıklı anlaşmayla gerçekleştirilmiştir. Aynı biçimde Bay Nedolin’in zangocu da manastıra yaşamak için yerleşiyor. Bile bile uydurduğunuz ve Bay Nedolin’in öyküsünün bütününde asla yer almayan zangocun keşiş yapıldığı düzmece yorumunuzu kafanızdan silip atın ki sizin için her şey açıklığa kovuşsun böylece. “Karşılıklı anlaşmadan” daha iyisi oldu burada; doğrudan manastır yönetiminin iyi niyetiyle gerçekleşmiştir. Sizi, peder, bu konuda çok rahatlatacak yollarım var. Sorup soruşturduğumu, birtakım bilgiler edindiğimi varsayın.

İlkin, sanatkâr zangoç manastıra girmeden altı ay önce efendisiyle vedalaşırken manastıra yerleşme niyetini ona açıyor; o zamanlar ne söylediğini biliyordu. Çünkü kendisini çok seven manastır başrahibi peder Yohanna’ya da niyetini önceden bildirmişti, peder Yohanna, müziğe aşırı düşkün olduğu için onun ezgilerini sevmişti, bütün gücüyle Sofran’ı himaye ediyordu; manastırda yaşaması için zangocu etkilemeye çalışan da herhalde oydu. Zangoç efendisinin yurtdışına gitme önerisine tam yanıt verememiş, tereddütlü davranmıştı; işte bu yüzden altı ay beklemişti; sonunda dayanamadı ve manastıra yerleşti. Bu çok kolay oldu: Peder Yohanna’nın, Piskoposluk dairesi başkanıyla sıkı dostluk ilişkileri vardı, iki kişi anlaştıktan sonra gerekçelere de gerek yoktu, yine de zangocu manastırda

“görevlendirmek için” sanırım bir “gerekçe” bulunmuştu. Zangocun kendini “Tanrıya adama” yemini (özellikle buna sinirleneceksiniz) tam anlamıyla özgürce, resmi olmayan, vicdanına kalmış, kendi kendine ettiği bir yemindi. Ayrıca sizin, peder, uluorta uydurduğunuz gibi, Bay Nedolin’in öyküsünde zangoç kesinlikle rahip olmak amacıyla değil, yalnızca bir süre kalmak için manastıra yerleşmiştir, gayet açık biçimde anlaşılıyor bu. Şöyle ki, yurtdışından dönen efendisi, Sofran’ı manastırdan çıkarmada ve yurtdışına götürmede hâlâ ısrarlıdır; zangoç daha ilk görüşmelerinde yine tereddütlü davranır; Sofran rahip olsaydı böyle olabilir miydi peki? Nihayet, onun eşsiz bir sanatkâr ya da hiç değilse güçlü bir yetenek olduğunu saklamayınız; öykünün ta başından bellidir bu. O halde müziğe aşırı tutkusu olan peder Yohanna’nın ona beslediği sevginin nedenini de anlamak kolaydır.

“Ama bu, öyküde açıklanmıyor ki!” diye aşırı bir öfkeyle bağıracaksınız şimdi. Hayır, bir ölçüde de olsa açıklanıyor; hızlı bir kurgusu da olsa, kısa da olsa öyküden sezgisel olarak çok şey çıkarılabilir. Diyelim ki her şey açıklanmıyor - neden açıklamaya gerek duyalım ki? Her olasılık düşünülebilirdi, keşiş olduğu yorumunuzu da kafanızdan silerseniz her şey daha belirginleşir kafanızda. Evet, Nedolin’in öyküsü biraz kısadır, ama bakın peder, siz bir yazar değilsiniz, bunu gösterdiniz; açıkça söyleyeyim size, kısaltıldıkları takdirde, günümüzün pek çok öyküsü ve romanı müthiş kazançlı çıkardı bundan. Yazarın sizi otuz sayfa boyunca sürüklemesi ve birden durup dururken otuzuncu sayfada öyküsünü Petersburg ya da Moskova’da bırakması; bir kuzgun ve baykuş sürüsünün, sözgelimi Eflak-Boğdan damından havalandığını anlatmak için sizi oraya götürmesi; sonra hiç var olmamışlar gibi Eflak-Boğdan’ı ve kuşları ansızın bir kenara bırakması ve öykünün geri kalan bölümünde bir kez olsun onlardan söz etmemesi anlamsız değil midir? O kadar ki sonunda okurun aklı büsbütün karışıverir. Para kazanmak için sayfaları şişiriyorlar. Bay Nedolin bambaşka bir amaçla yazmıştır ve belki de iyi yapmıştır.

Gözlerinizi fıldır fıldır döndürerek: “Ya karısı, ya karısı!..” diye yaygarayı basacaksınız. “Buna karısı nasıl izin vermiş, güç yoluyla, yasa yoluyla onu geri döndürmek için neden uğraşmamış!..” işte burada, özellikle kadın konusunda büsbütün oyundan düştünüz peder! Roman yazmaya girişecek kadar yazınızda coştukça coşmuşsunuz, karısı nihayet zangocu eve getirmeyi başarmış ve yeniden dövmeye başlamış, zangoç başka bir manastıra “kaçmış”; karısı yine eve getirtmiş, zangoç bu kez,

efendim, Afon’a kaçmış ve orada “Müslüman” yönetiminde sultanın yanında rahat etmiş vs vs vs... (düşünün, bu zamana kadar sultanı Hıristiyan sanıyordum!)

Şaka bir yana, bakın peder, hiç olmazsa mesleğiniz gereği insan ruhundan biraz anlamanız gerekirdi, yazık ki hiçbir şey bilmiyorsunuz bu konuda. Kötü bir yazar da olsanız, kalemi elinize alıp, dinsel hayatı belki de Bay Nedolin’den daha gerçeğe yakın yazardınız; gelgelelim Bay Nedolin insan ruhunu sizden daha iyi biliyor. Günlerce manastır duvarının dibinde bekleyen ve gözyaşları döken kadın şefaat dilenmiyor, güç kullanmıyor.

Şiddet yeter artık! Aklınızı dayakla bozmuşsunuz; yazarlığa aşırı bir hevesle roman yazmaya kalkmışsınız, ama dayaktan da geçilmiyor. Hayır, dayağı bırakın artık! Hatırlayın peder, Gogol'ün *Bir Evlenme* oyununda son sahnede Podkolesin pencereye fırladıktan sonra Koçkarev’in bağırışını: “Döndürün onu, döndürün!” diye haykırışını hatırlayın!. Bunu söylerken pencereye fırlayan damadın düğün için hâlâ yararlı olduğunu düşünüyordu. Siz de aynı böyle düşünüyorsunuz. Çöpçatan kadın, Koçkarev’i şu sözlerle durduruyordu: “Yazık, sen düğün işlerini bilmiyorsun, kapıdan çıksaydı iyiydi, pencereye fırladıktan sonra uğurlar ola!” Podkolesin olayıyla ruhunuzu yüceltin, o da kuşkusuz kocasının terk ettiği o zavallı kadının durumuna düşecektir. Hayır peder, dayak bitti artık! Bu kadın -bu olağanüstü karakter- tutkulu, güçlü bir varlık, ayrıca sanatkâr kocasından ruhsal açıdan daha güçlü; bu kadın, çevrenin, geleneklerin ve eğitimsizliğin etkisiyle dayağa başlamıştır. Zeki, algılama yeteneği yüksek bir insan, burada olayın özellikle gerçekliğinden hoşlanacaktır. Gerçeği olduğu gibi vererek yumuşatmayan Bay Nedolin ustalığını göstermiştir bu öyküde. Güçlü bir ruha ve yaradılışa sahip kadınlar, hele tutkuluysalar, başka türlü severler; acımasızca severler; sanatkâr ruhlu zangoç gibi pek olgunlaşmamış, çocuksu yaradılışta olanlara karşı özel ilgi duyarlar. Onu niçin böylesine sevmişti? Bunu acaba biliyor muydu? Kocasının ağlamasını, akıttığı gözyaşlarını asla küçük görmüyor, ama bu gözyaşları için acı çekerken, bir çeşit kösnül haz duyuyor. Kadın kıskançtır: “Elâlemin önünde şarkı söyleme!” diye tutturuyor. Öyle geliyor ki aşırı sevgisinden kocasının hayatını kararttı. Sonunda ondan kaçtı adam; kadınsa bir türlü inanamadı buna. Gururluydu ve kendine aşırı güveni vardı, güzel olduğunu da biliyordu, tuhaf, ruhsal bir olaydır bu - inanır mısınız bilmem, kadın, kocasının da kendisini çılgınlar gibi sevdiğine, attığı dayaklara rağmen kocasının onsuz yaşayamayacağına hep inanmıştı, inancı buydu işte; üstelik

bundan da hiç mi hiç kuşku duymuyordu ve birden her şey ortaya çıkıverdi: Bu sanatkâr ruhlu çocuk onu sevmiyordu, hem de uzun zamandır sevmeyi bırakmıştı, belki de hiçbir zaman sevmemişti! Birden duruldu, boyun eğdi; ezilmişti, yine de kocasından ayrı kalmaya gücü yoktu, şimdi eskisinden de çılgınca seviyordu kocasını. Ama güçlü, soylu, olağanüstü kişiliği olduğu için, eski hayatının, eski çevresinin birden kat kat üstüne çıkmıştır. Hayır, onu şimdi zor kullanarak geri almak istemiyor. Hâlâ aşırı gururludur, ama değişik bir gururdur bu, yücelmiştir, kederden hemen oracıkta duvar çiti dibindeki çimenler üzerine yığılıp kalsa da zor kullanmaya, dilekçeyle başvurmaya, haklarını aramaya kalkışmayacaktır. Ah, peder. İşte bütün hikâyenin özü buradadır ve bu asla din adamlarının yaşamı değildir! Hayır peder, bu küçücük öyküde sizin düşündüğünüzden daha önemli, çok daha derin bir anlam vardır. Yine söylüyorum, böyle yazamazsınız, işin özünü bile kavramamışsınız. Size açıklama şerefine eriştiğim gibi, sizde bir parça Koçkarev ruhu var (kuşkusuz yazınsal açıdan, daha ötelere gitmiyorum).

Yazarlığınıza, sanat anlayışınıza gelince, elbette bu konuda, Puşkin'in şu ünlü dizelerini hatırlatmamın size çok uygun düşeceğini sanıyorum:

Tabloya şöyle bir göz gezdirdi çizmeci,
Ve çizmedeki bir hatayı gösterdi.
Hemen fırçayı alıp düzeltti ressam.
Çizmeci elleri belinde: "Bakın!" dedi,
Sanki bir eğrilik var yüzünde...
Ya şu göğüs, fazla açık değil mi?
Apelles dayanamadı, kesti sözünü:
"Dur dostum, çizmeden yukarı çıkma!"

Siz peder, tıpkı bu çizmeci gibisiniz; ancak bir farkla, Bay Nedolin'e çizmedeki kusuru bile gösteremediniz. Umarım sağlam kanıtlar göstermişimdir size. Konuyu çarpıtmaktan hiçbir şey elde edemezsiniz. İnsan ruhunu anlamak, "çizmenin biraz yukarısında yargıda bulunmak" için, burada görmüyor musunuz ki, başka yönlere daha çok gelişme, daha az "kinizm", daha az "dinsel" materyalizm gerekir; daha az insanları küçümseme, onlara daha az saygısızlık, daha az kayıtsızlık!.. Daha az açgözlülük, daha fazla inanç, umut ve sevgi!.. Örneğin kişiliğime nasıl çirkince bir utanmazlıkla saldırıyorsunuz; mucizelerden, mesleğinizle hiç

bağdaşmayacak biçimde nasıl saygısızca söz ettiğinize bir bakın! Hakkımda şu yazdıklarınızı okuyunca, doğrusu inanmak istemedim:

> !!.. tam bir Hıristiyan, hem de Ortodoks olduğunu ve bir Ortodoks olarak en akıl almaz mucizelere inanan biri olduğunu bildiren redaktör Bay Dostoyevski bunu nasıl bilmez peki? Belki de evli bir erkeğin manastıra kabul edilmesini mucizelere bağlıyordur, kim bilir! Öyleyse iş değişir...

Bir kere peder, bunu uydurmuşsunuz (uydurmak sizde bir tutku halini almış). Hiçbir zaman ve hiçbir yerde ne şahsımla, ne de mucizelere inancımla ilgili bir açıklama yaptım. Hepsini uydurmuşsunuz, nereden bulduğunuzu kanıtlamaya davet ediyorum sizi. Af buyurun, ben Fyodor Dostoyevski bir yerlerde kendimden söz etmişsem (bu olmamıştır), inanın, ne bir liberalin, ne de Kastorski'nin korkusuna sözlerimden vazgeçerdim. Anlayacağınız, böyle bir olay kesinlikle olmamıştır; olayı belirliyorum sadece. Eğer olmuşsa, mucizelere inanmamdan size ne? Konumuzla mucizelerin ne ilgisi var? Olağan ya da olağan olmayan mucizeler de ne demek şimdi? Bu gibi sınıflandırmalarla nasıl rahat yaşayabilirsiniz? Artık bu konuda beni rahat bırakmanızı istiyorum. Çağdaş eğitim görmüş bir insan olmanıza rağmen, bana böyle sataşmanız size hiç yakışmıyor. Din adamısınız, ama çok sinirlisiniz. Utanın Bay Kastorski!

Bakın, hiç de Kastorski değilsiniz siz, üstelik papaz Kastorski de değilsiniz; bunların hepsi uydurma, saçmalık... Tıpkı dini bayramlarda olduğu gibi giyinmişsiniz, yüzünüz maskeli... Durun, daha neler var. Bir saniye bile yanılmadım, karnaval giysiliyi hemen tanıyıverdim ve şimdi de keyfini çıkarıyorum, çünkü uzun burnunuzu görüyorum buradan: Tabela ressamının elinden çıkma soytarı maskenizi gerçek yüzünüz sanacağıma pekâlâ da emindiniz. Kılık değiştirmiş olduğunuzu öğrendiğimden kaba yanıt verdiğimi bilmelisiniz. Gerçekten papaz olsaydınız, yazınızın sonunda, zafer kazanmış bir papaz okulu öğrencisi kişnemesiyle yaptığınız kabalığa karşın, size değil, yüce mesleğinize ve bu mesleğin barındırdığı o yüce düşüncelere duyduğum saygıdan kendimi tutar, "ölçülü" yanıt verirdim. Ancak maske ardına gizlenmiş biri olduğunuz için ceremesini çekeceksiniz. Sizi birden nasıl tanıdığımı açıklayarak başlayacağım buna (laf aramızda, aslında maske ardında kimin gizlendiğini tahmin ettim, ama adını vermeyeceğim, zamanı gelene kadar kendime saklayacağım), doğaldır ki canınızı sıkacaktır bu...

“Anladıysanız ne diye papaza yanıt veriyormuş gibi davrandınız, daha baştan niçin bunca gereksiz sözler ettiniz?” diye soracağınıza eminim.

“Kılığınıza bakarak” diye yanıt vereceğim size, Bay “papaz için” tatsız sözler kullandıysam, papaz kılığına bürünmek gibi yakışıksız bir yol seçen ve kullanan o bay varsın üzerine alsın bunu. Evet, çirkin bir yoldur, bunu kendisi de anlamıştır. Dahası, elinden geldiğince kendini saklamıştır. Yazısının altına “Papaz P. Kastorski” olarak değil, kısaltarak “Pap. P. Kastorski” diye imza koymuştur; açıkça belirtmek gerekirse “pap.”, papaz değil bence. Her zaman, “papazlığa meraklı” ya da buna benzer bir anlama geleceği pekâlâ söylenebilir.

Bay karnaval giysili, üslubunuzdan tanıdım sizi. Burada önemli olan nedir, biliyor musunuz? Eleştirmenlerimiz bazen günümüz yazarlarını göklere çıkarıyorlar, okurlar da hoşnut (sonuçta bir şeyler okumayacaklar mı?). Ne zamandır eleştiri ayağa düşmüş durumdadır; ayrıca çoğu ressamımız, ressamdan çok tabela boyacısını andırıyor. Elbette hepsi değil, ama çoğu resimden anlamıyor. Bir kere bay karnaval giysili işin dozunu kaçırmışsınız siz; özlü konuşmanın ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Hayır mı? Öyleyse açıklayayım öyleyse: Yazın alanında kendine özel bir yer edinmiş, tipler yaratan (tüccarları, köylüleri vs...) günümüz sanatçı-yazarı, yaşamı boyunca genellikle ellerinde kalem defter dolaşır, çevresine kulak kabartır; tipik sözcükleri not eder; bu tür birkaç yüz sözcüğü topladıktan sonra işini bitirir. Hemen romana başlar. Yapıtında bir tüccarı ya da bir din adamını mı konuşturacaktır, kahramanı için not defterinden hemen gerekli sözcükleri seçer. Okurlar kahkahalarla güler, övgüler düzerler, göründüğü kadarıyla gerçektir bu: Sözcükler hakikisinden kelimesi kelimesine alınıp kullanılmıştır, oysa bunun yalandan da kötü olduğu ortaya çıkar, çünkü bir tüccar ya da asker romanda özlü konuşur, başka deyişle, hiçbir tüccar ya da asker doğal halindeki gibi konuşmamaktadır. Sizin not defterinizden aldığınız böyle bir cümleyi sözgelimi baştan on cümlede gerçeğinde olduğu gibi kullanıyor. On birinci cümleyse tipik ve biçimsiz, ama tüm insanlarda olduğu gibi, bu on cümle on birinci cümlenin karşısında birden anlamını yitiriyor. Oysa tip yaratan yazarlarımızda kahraman hep not edilmiş özellikli tümcelerle konuşur; böylece gerçekle ilgisi olmayan bir durum çıkıyor ortaya. Yaratılan tip kitap gibi konuşuyor. Okurlar da övüp duruyorlar, ama deneyimli, görmüş geçirmiş bir yazarı aldatamazsınız.

Tam bir tabela boyacısının işidir bu. Bu arada “sanatçı” kendini Rafaello gibi görmeye başlıyor sonunda, onu bu duygusundan asla vazgeçiremezsiniz! Tümceler not etmek iyi bir uğraşıdır, faydalıdır, üstelik bunsuz da olmaz, ama hiç düşünmeden kullanmak doğru mu? Aslında “not tutan sanatçılar” arasında da farklılıklar vardır; biri ötekinden en azından daha yeteneklidir; bu nedenle dikkatlice, yerine, zamanına, kahramanın gelişme düzeyine göre ölçüyü kaçırmadan kullanır sözcükleri. Ancak özlü konuşmaktan kaçınmak mümkün değildir. Çok değerli bir kuralı -söz gümüşse sükût altındır kuralını- bizim sanatçılarımızın alışkanlıklarından saymamaları çok uzun zaman oluyor, inanç yok gibi, ölçü duygusu da tümüyle kayboluyor. Nihayet şunu da göz önünde tutmalıyız, sonunda sanatçılarımız (sıradan kişi gibi) gerçekleri açık seçik fark etmeye, kendine özgü yanlarına dikkat etmeye ve sanatta yarattıkları tipi, zamanın akışına ve gelişimine uygun olarak çoğu kez geçip kaybolduktan ve başka bir biçime köklü bir değişim gösterdikten sonra işlemeye başlıyorlar; öyle ki neredeyse her zaman eskiyi yeni diye sunuyorlar bize. Sanatçılarımız da bunun gelip geçici değil, yeni olduğuna inanıyorlar. Gerçi bu saptama, sanatçı yazarlarımıza bir parça ince gelebilir, belki de anlamayacaklar. Ancak üstün bir yazar ya da güçlü bir yeteneğin tipi çağdaş olarak kavrayabileceğini ve onu zamanında verebileceğini söylemeden geçemeyeceğim yine de; sıradan yazar ise az ya da çok, kölece ve önceden hazırlanmış bir kalıba göre çalışarak onun arkasından gider ancak.

Sözgelişi, ait olduğu çevrenin konuşma özelliklerini tümüyle bırakmış bir tek papaza -çok iyi eğitim görmüş olanlarında bile- hayatım boyunca rastlamadım. Her zaman bir damlacık da olsa bir şeyler vardır. Oysa bu papazın konuşmasını kelimesi kelimesine aktarıp, sonra bu şekliyle basarsanız, toplum içinde uzun zaman bulunmuş yüksek öğrenim görmüş bir papazda bu ayırt edici özelliği fark etmezsiniz. Bizim “sanatçı” için bu doğallıkla azdır, ayrıca okur kitlesi de ötekine alıştırılmıştır. Örneğin Puşkin’in öykülerinde sıradan halk, çoğu okurun düşüncesine göre, yapıtlarında hayatı boyunca köylüleri anlatmış olan yazar Grigoroviç’in kahramanlarından daha kötü konuşur. Pek çok sanatçının bu görüşte olduğunu düşünüyorum. Puşkin örneğin bir papazın bağlı olduğu çevrenin ayırıcı özelliklerini kullanmadan konuşmasına katlanamaz, bu yüzden de öyküsünde yer vermez; yapıtına bilinen koşullarda ve bilinen çevrede bu özellikleri en çok yansıtanı koyar. Böylelikle, yine bilinen koşullarda ve

bilinen çevrede, günümüz papazını yüzyılımızın başındaki bir papaz gibi konuşturur.

Herkes gibi papaz Kastorski de bilinen çevreyi hemen hemen hiç aklına getirmeden yazısına başlıyor.

Yazar Leskov'un sanatını överken, herkesin yaptığı gibi, ait olduğu çevreyi yansıtan sözcük ve düşünce özelliklerini hesaba katmadan konuşuyor. Yazara da böylesi gerekiyordu: Edebi övgü daha bir ciddi, Bay Nedolin'e yergilerin daha sert olması için papazı kendi haline bırakması gerekiyordu, çünkü gülünç ve tipik bir tümce sertliği bozabilirdi. Birden yazar, okurların, yazıyı bir papazın yazdığına inanmayacağını sezerek korkuyor ve hemen kendine tip yaratmaya atılıyor. Burada yığınla var, her sözde görüyorsunuz bunu! Bu karışıklıktan doğallıkla bir sahtelik, birbirine uymayan bir tipiklik ortaya çıkıyor.

Bilgisiz, ancak herhangi bir nedenle, yaşadığı çevreyle ilgisi olmayan bir dille ve kavramlarla konuşmak zorunda kalan kişinin en belirgin özelliği, anlamını bildiği, ama farklı çevrenin konuşma anlayışındaki bütün ayırtıları bilmediği bir dille sözcükleri kullanırken düştüğü bazı yanlışlıklardır. "... bu yüzden bu tür zarar verici bir saldırıyı görmezliğe gelmenin...", "... aynı dergide su yüzüne çıkan koyu bilgisizliği...", "çığırtkan bir zangocun anlatıldığı... vs" gibi ifadeler... Çığırtkan sözü çok kaba kaçmış... Pap. Kastorski bu kelimeyi güzel sesli şarkıcı anlamında kullanmayı isterken "çığırtkan" sözcüğünün bu anlama geldiğini sanıyor. Günümüzde papazlar arasında yeterli eğitim almamış olanlara rastlansa bile, sözcüklerin anlamını bilmeyenlerin çok az olduğunu uzman-yazarımız unutmuş görünüyor... Bu, romana uyar, bay maskeli, ama gerçekle uzaktan yakından ilgisi yoktur; böylesi yanlış bir deyimi ancak sıradan bir kilise çalışanı kullanabilirdi, bir papaz değil. Bütün deyimlerin izini sürecek değilim, yine söylüyorum, defterden gelişigüzel alınıp kullanılmış, son derece kaba, yığınla tümce var burada. İşin en kötü yanı da tipçi yazarın ("sanatçı-yazar" deniyorsa, zanaatçı yazar demek de pekâlâ mümkün; tipçi ifadesi zanaatını ya da ustalığını belirtir) tipini, tinsel olarak hiç de çekici sunmamıştır. Pap. Kastorski'de yine de erdemli, dürüst bir kişi sergilemesi gerekirdi; tipikliği burada bir engel oluşturmazdı. Ama tipçi yazar kendini zor duruma, dönüş yapamayacağı bir duruma düşürmüştür: Bir yazar arkadaşına küfretmesi, onu alaya alması gerekiyordu; kılık değiştiren bu bay pek hoş duygularını ister istemez bir papaza kabul ettirmek zorundaydı. Mucizeler konusunda, tipçi tam anlamıyla tutamamıştır kendini. Müthiş bir

saçmalık çıkmıştır ortaya: Din adamı mucizeleri alaya aldığı gibi, bir de inanılmaz olan ve olmayan diye ikiye ayırmıştır! Bu çok kötü, bay tipçi!

Şu “Zangoç” un da aynı kalemin ürünü olduğunu sanıyorum: Toy zanaatkâr, yazısının sonunda müthiş saflık etmiş; bu safdillik, kendisinin pek akılcı olduğu söylenemeyen “endişelerinde” özellikle kendini gösteriyor. Özetlersek baylar, bu tabela ressamının elinden çıkma iş, öykülerde gider de, yine söylüyorum, gerçekle yüz yüze gelinince daha fazla dayanamıyor ve hemen kendini belli ediyor. Sizler sayın sanatçılar, deneyimli bir yazarı aldatamazsınız!

Nedir, bir şaka mıdır yaptıkları? Hayır, hayır, hiç de şaka değil!.. Bu, bu deyim yerindeyse Darwinizm, bir var olma savaşımıdır! “Sakın bizim sahamızda dolaşayım deme!” Bay Nedolin’in size ne zararı dokundu ki! Tamamen rahat olun, onun hiç de bir din adamının yaşantısını anlatmaya niyetlenmediğine sizi temin ederim. Aslında ortada tuhaf bir durum var ki, birden şaşırttı beni: Karnaval giysili tipçi bay, karşıtı gördüğü Bay Nedolin’e ağır sözlerle saldırırken, kendisini övmesi gerekirdi. (Bu insanlarda zerrece onur yoktur; hiç utanmadan kendilerini övmek için yazılar yazmaya ve kendi elleriyle basmaya hazırdırlar.) Oysa beni son derece şaşırtan olay, tipçinin ortaya çıkıp kendisini değil de usta yazar Bay Leskov’u övmesiydi. Bunun arkasında değişik bir şeyler var ya, sanırım ileride açığa çıkar. Ancak karnaval giysili en ufak kuşkuya maruz kalmıyor...

Sonra *Ruskiy Mir'in* bu işle ne ilgisi var? Kesinlikle bilmiyorum; bu dergiyle alıp veremediğim olmamıştı; böyle bir durumla karşılaşacağımı asla düşünmemiştim. İnsanların ne yönden saldıracağını ancak Tanrı bilir!..

XI-Düşünceler ve Hayaller

Grajdanin'in. geçen sayısında yine içki düşkünlüğüne, daha doğrusu genel bir alışkanlık halini alan bu ayyaşlık belasından nasıl kurtulacağımıza, umutlarımıza, güzel bir geleceğe olan inancımıza yer vermiştik. Ama ne zamandır, elde olmadan bir hüzün ve kaygı dolduruyor yüreği. Günümüzün bunca sorunu varken (bizde herkes ciddi, iş yapan insan havalarına girer) on yıl sonra ya da yüzyılımızın sonunda, yani bizlerin artık yaşamayacağı zamanda olacakları şimdiden düşünmek kuşkusuz anlamsızdır. Zamanımız işgüzar insanının parolası *après moi le délu- ge'dür.*[40] Ama bir baltaya sap olamamış, işsiz güçsüz takımının arada bir geleceğe değgin hayaller kurması -kurabiliyorsa- aslında bağışlanabilecek bir kusurdur. Poprişçin[41] de İspanya'nın sorunlarına takmıştı kafasını. Kırk yıl önce Gogol'ün kahramanı şöyle diyordu: "...bütün bu olaylar yüreğimi öyle yaralıyor, öylesine sarsıyordu ki, ben ..." Kimileyin beni de pek çok şeyin sarstığını itiraf etmeliyim, aslında hayallerim yüzünden derin bir umutsuzluğa kapıldığım bile oluyor. Geçenlerde örneğin, büyük bir Avrupa devleti olarak Rusya'nın durumunu düşündüm; bu hazin konuda neler gelmiyordu aklıma!

Neye mal olursa olsun elimizden geldiğince çabuk, büyük bir Avrupa devleti olmamız gerektiğini düşünmeliyiz. Diyelim ki büyük bir devletiz, ama bunun bize çok pahalıya, diğer büyük devletlere göre müthiş pahalıya mal olacağını söylemek istiyorum, bu çok kötüye işarettir. Öyle ki doğal değilmiş gibi bir anlam da çıkıyor. Ardından hemen şunu ekleyeyim: Burada yalnızca Batıcı bakış açısıyla yargıda bulunuyorum. İşte bu açıdan baktığımda gerçekten böyle bir izlenim yaratıyor bende. Bir diğeri milliyetçi görüş, daha doğrusu biraz Slavcı görüştür; bilindiği gibi burada, halkın tinsel, özgün gücüne, tam anlamıyla bizim halkımıza özgü olan, onu kurtaran, koruyan halksal özkaynaklara inanç vardır. Ama Bay Pipin'in yazısını okuyunca birden kendime geldim. Elbette istiyorum, Rus halkına özgü olan o değerli, sağlam kaynakların gerçekten var olduğu inancımı eskisi gibi tüm gücümle sürdürmeyi istiyorum, ama kabul ediniz ki Bay Pipin'in bile görmediği, duymadığı, ayrımsamadığı halkın o derinlere gizlenmiş, bir türlü çıkmak istemeyen özkaynakları şimdilik bilinmez olarak kalıyor. Bu yüzden ister istemez benim de yüreği yatıştıran bu kaynaklar yokmuş gibi davranmam gerekiyor. Böylelikle bu sözlerimden, komşu devletlerin bunu fark etmemeleri için, tüm gücümüzle çalışarak, şimdilik yalnızca büyük devlet olduğumuz düşüncesine tutunduğumuz

sonucu çıkıyor. Rusya üzerine her konuda Avrupa'nın o bilinen genel bilgisizliğinin burada bize çok yardımı olabilir. Hiç değilse hâlâ koyu bilgisizliği kuşkuya yer vermeyecek biçimde ortadadır ve hiç de üzülmemizi gerektirmeyecek bir durumdur. Tersine, komşularımızın bizi daha yakından incelemeye başlamaları hiç de hayrımıza olmaz. Büyük gücümüz bizi hâlâ anlamamalarıdır. Gelgelelim son zamanlarda ne yazık ki eskisinden daha iyi anlamaya başladıkları görülüyor. İşte bu tehlikelidir.

Büyük komşumuz yılmadan usanmadan bizi inceliyor, herhalde ciğerimizin içini bile görüyordur. Pek öyle derine inmeden, apaçık, hemen göze çarpan konuları ele alın. Sözgelimi toprağımızın büyüklüğünü, sınırlarımızı (yabancıların gelip yerleştiği, yıllar geçtikçe ulusal kimliklerini, kısmen yabancı komşu unsurların özelliklerini de bünyesinde toplayarak güçlendiren farklı etnik kökenli toplulukların yerleştiği sınır boylarımızı), evet, ele alın ve stratejik açıdan ne kadar zayıf olduğumuzu bir düşünün! Bu geniş toprakları savunmak için komşularımızdan daha kalabalık bir orduya sahip olmamız gerekiyor (gerçi benim, bir sivilin, görüşleridir bu), ayrıca zamanımızda silahla değil, akılla savaşıldığını düşünün ve bunun bizim için hiç hayırlı olmayacağını da kabul edin.

Günümüzde silahlar on yılda bir, hatta daha da sık değişiyor. Belki de on beş yıl sonra tüfek kullanılmayacak, yıldırımla ya da elektrik akımıyla her şeyi yakıp kavuran bir çeşit alev makinesi icat edecekler. Söyleyin, komşularımıza bir sürpriz hazırlamak için bu tür silahı icat edebilir miyiz? Ya on beş yıl sonra büyük devletler her olasılığa karşı savaş donatılarında gizlice böyle bir sürpriz bulundururlarsa! Yazık ki bizler silahı ya başkalarından satın alır, ya da aynısını kopya ederiz; en fazla onarabiliriz sadece. Bu çeşit makineleri icat etmek için, satın alınmış ya da ısmarlama değil, kendimizin olan, bağımsız ve özgür, kök salmış bir bilim gereklidir. Böyle bir bilimimiz henüz yoktur, satın alınmışı bile yoktur. Demiryollarımızı ele alın, ülkemizin genişliğini ve perişanlığımızı düşünün; paramızı öteki büyük devletlerin parasıyla karşılaştırın, bir sonuca varın: Büyük bir devlet olarak zorunlu olan demiryollarımız neye patlar bize? Dikkatinizi çekerim: Orada, Avrupa'da demiryolu ağlarına yıllar önce başlandı ve aşama aşama bitirildi, bizimse acele etmemiz, onlara yetişmemiz gerekiyor; orada mesafeler küçüktür, bizdeyse adeta bir okyanus ölçümündedir... İşin daha başında demiryolu ağının bize neye mal olduğunu acı acı hissediyoruz, mali kaynakların bütünüyle başka tarafa aktarılmasının, zaten perişan durumda olan tarıma ve diğer sanayi kollarına

ne kadar zarar verdiği ortadadır. Burada önemli olan, kullanılan paradan çok, ulusun çabasıdır. Ancak ihtiyaçlarımızı ve yoksulluğumuzu sırayla dikkate aldığımızda bunun sonu gelmeyecektir. Nihayet eğitimi alın, yani bilimi, bu açıdan diğer ülkelere ne ölçüde yetişmemiz gerektiğini de anlayacaksınız. Acizane düşünceme göre, büyük devletlerden birine yetişmek istiyorsak, en azından ordumuza ayırdığımız bütçe kadar, her yıl eğitime de harcamak zorundayız, bir de zamanı çoktan kaçırdığımızı, yeterli bütçemizin de olmadığını dikkate alırsak, bütün bunların olağan sürece değil, itiş kakışa, daha doğrusu aydınlanma yerine bir sarsıntıya neden olacağı görülecektir.

Bunlar kuşkusuz içimden geçenler, ama yine söylüyorum, bu tür hayallere bazen elimde olmadan kapıldığım oluyor; bu yüzden de hayaller kurmayı sürdürüyorum. Her şeyi parayla değerlendirmem dikkatlerinizden kaçmamıştır; bu doğru bir yaklaşım mıdır acaba? Parayla her şeyi satın alamazsınız; böyle bir yargıya ancak Ostrovski'nin güldürüsünde cahil bir tüccar varabilir ancak. Sözgelimi parayla okul yaptırabilirsiniz, ama kısa sürede bir öğretmen yaratamazsınız. Öğretmenlik hassas bir konudur, ulusal halk öğretmeni yüzyıllar boyu işlenir, halk kaynaklarıyla gelenek ve göreneklerle, kazanılan sonsuz deneyimlerle beslenerek güçlenir. Parayla, bırakın öğretmeni, bilim adamı da yarattığınızı varsayalım, ne olur? Yine de bir insan yaratmamış olursunuz. Aklını yararlı işlerde kullanmadıktan sonra bilim adamı olmuş olmamış ne önemi var? Diyelim ki pedagoji eğitimi alacaktır, kürsüden bir güzel pedagoji öğretecektir, ama bir pedagog olamayacaktır yine de. İnsandır, insandır önemli olan... İnsan paradan değerlidir. İnsanı çarşı pazardan asla satın alamazsınız, alınıp satılan bir mal değildir çünkü; üstelik yüzyıllar boyu gelişir, yoğrulur, uzun zamandan beri yüzyılların bir anlam ifade etmediği ülkemizde bile aşağı yukarı bir yirmi, otuz yıl gibi uzun bir zaman gereklidir. Bağımsız bilim ve düşün adamı, kendi başına iş yapmayı bilen insan ulusun uzun özgün yaşamıyla, yüzyıllar boyu çileli emeğiyle ortaya çıkar, kısacası ülkenin bütün bir tarihsel yaşamıyla biçimlenir. Ama son iki yüzyılda bu tarihsel yaşamımız hiç de özgün olamamıştır. Halkın yaşamının gerekli ve sürekli tarihsel anlarını yapay olarak hızlandırmak mümkün değildir. Bunun örneğini kendimizde gördük, hâlâ da sürüp gitmektedir: İki yüzyıl önceden bir koşturmacanın içine girmek istedik, zamanı yakalamaya çalıştık; ama karşılığında yerimizde saplanıp kaldık, bizim Batıcılar'ın zafer çığlıklarına karşın yerimizde saplanıp kaldığımız kuşku götürmez. Bizim Batı yanlıları öyle

bir millettir ki bugün yüzlerinde pis bir sevinç ve zafer çığlıklarıyla bizde ne bilimin, ne sağduyunun, ne sabrın, ne de yeteneğin olduğunu bas bas bağırarak ilan ederler; onlara göre, elimizden gelen sadece Avrupa'nın peşinden sürünerek gitmek, bir köle gibi ona öykünmektir, Avrupa'nın vesayeti olduğuna göre bağımsızlığımızı düşünmenin bile suç olduğunu söylemekten utanmazlar; yarınsa, iki yüzyıl önce gerçekleştirilen devrimin kesin iyileştirici gücüne karşı kuşkularınızdan söz açmaya görün, halkın bağımsızlığına ilişkin umutlarımızın boş bir hayal olduğunu, iki yüzyıl öncesinin barbar topluluğundan aydınlanmış ve mutluluğa ermiş Avrupalı olarak çıktığımızı ve ölene dek bunu minnetle anmamız gerektiğini bir ağızdan haykırırlar hemen.

Her neyse, Batıcılar'ı bir kenara bırakalım şimdi, parayla her şeyin yapılacağını, zamanın bile satın alınacağını, müthiş bir hızla özgün bir yaşamın bile kurulacağını varsayalım; akla şu soru geliyor: Bu parayı nereden sağlayacağız peki? Bugünkü bütçenin neredeyse yarısı içilen içkilerden, yani halkın sarhoşluğundan, ahlaksızlığından sağlanıyor. Rus halkının geleceği demektir bu. Daha doğrusu bizler büyük Avrupa devleti olarak bu görkemli bütçemizi geleceğimizle ödüyoruz. Bir an önce meyve almak için ağacı kökünden kesiyoruz. Peki, kim böyle olmamızı istiyor? Elimizde olmadan, kendiliğinden, olayların tamamen tarihsel akışı içinde olmuştur. Yüce çarın buyruğuyla özgür olan,{42} yeni yaşamın karşısında deneyimsiz ve hâlâ bağımsız olamamış halkımız bu yeni yolda ilk adımlarını atmaya başlıyor: Bütünselliğiyle ve kendine özgü yanlarıyla tarihte hemen hemen hiç görülmemiş, beklenmedik, büyük ve olağanüstü bir dönüm noktasıdır. Özgürlüğüne kavuşturulmuş bu devin yeni yaşam yolunda bu ilk ve bireysel adımları büyük tehlikelere işaret ediyor, olağanüstü dikkat gerektiriyordu; oysa halkımız bu ilk adımında neyle karşılaştı? Yukarı toplum katının oynaklığı, yüzyıllar boyu iyice kökleşen, aydınlarımızın halktan derin kopukluğu (en önemlisi de budur) ve son olarak bayağılık ve Yahudiler... Başlangıçta sevinçten, sonra da alışkanlıktan kendini içkiye ve eğlenceye verdi. Bayağılık dışında ona ne göstermişlerdi ki? Oyalanacak imkânlar sağlanmış, bir şeyler öğretilmiş miydi? Şimdi kimi yerlerde, hatta pek çok yerde yeni yeni meyhaneler açılıyor; artık yüzlerce kişiye değil, elli altmış, bazen elliden az kişiye hizmet veren meyhanelerin bulunduğu yerler var. *Grajdanin* özel bir yazısında günümüz meyhanelerinin ayrıntılı gelir gider hesabına yer vermişti: Meyhanelerin yalnızca içkiyle ayakta kalabileceklerini düşünmek

mümkün değil. Peki, neyle bu masrafları karşılıyorlardı? Ahlaksızlık, hırsızlık, yataklık, tefecilik, soygun, ailenin parçalanması ve hayasızlık... İşte bununla karşılıyorlar!

Anneler içiyor, çocuklar içiyor, kiliseler bomboş, papaz çalıp çırpıyor; Ivan Susanin'in bronz kolunu koparıp meyhaneye getirmişlerdi; düşünün, böyle şeyler meyhaneye sokulabiliyor... Böylesi ayyaş insanlardan nasıl bir kuşak doğacağını doktorlara sorun bir. Ah, bunların hepsi felaketi on misli büyüten bir karamsarın düşleri olsun (umarım böyledir)! İnanıyoruz, inanmak istiyoruz, ama... şu son on, on beş yıldır halkımızın içkiye genel eğilimi (yazık ki bu tartışmasızdır) azalmıyor, gittikçe artıyor; arttığına göre bu düşündüklerimi doğrulamıyor mu? Bakın, büyük bir devletin bütçesi gerek bize; bu yüzden çok, ama çok para gerekli; akla şu soru geliyor: Şimdiki düzen sürüp giderse, on beş yıl sonra bu parayı kim sağlayacak peki? Emek mi, sanayi mi? Çünkü kusursuz bütçe ancak emek ve sanayiyle karşılanabilir. Bu meyhaneler furyası sürerken işgücü nasıl örgütlenecek? Bir ülkede gerçek ve sağlıklı sermayeler o ülkenin salt ortak kalkınma çabasına dayalı olarak meydana gelir; yoksa sermaye yalnızca vurguncuların ve Yahudilerin elinde kalır. Ama halk kendine gelmez, bu durum sürecek olursa, sonuç bu olacaktır; aydınlarımız da elinden tutmazsa, halk silkinmezse, en kısa zamanda kendini hep birden türlü çeşitli Yahudi'nin elinde bulacaktır ve hiçbir birlik kurtaramayacaktır onu: Ortak yoksulluğu paylaşan, köleleşmiş, rehin alınmış yoksullar birliği olacaktır sadece, Yahudiler ve vurguncular da onlar için devlete vergi veren kitle durumuna geleceklerdir. Aşağılık, ahlaksız küçük burjuva ile köleleştirdikleri sayısız yoksul ortaya çıkacaktır. İşte tablo budur! Yahudiler halkı iliklerine kadar emecekler ve halkın ahlaksızlığıyla, alçalmasıyla besleneceklerdir, ama bütçeye destek oldukları için bir anlamda korunmaları gerekecektir. İğrenç, korkunç bir düşünce... Tanrıya şükür ki yalnızca bir düş! Dokuzuncu dereceden danışman Poprişçin'in bir düşü, kabul ediyorum. Ama bu düş gerçekleşmeyecek! Halkımız defalarca bu zorluklardan kurtulmayı bilmiştir! Halkımız, her zaman olduğu gibi, o koruyucu gücü kendinde bulacak; evet, aydınlarımızın hiçbir zaman bulunmadığını sandığı o koruyucu ve kurtarıcı kaynağa halkımız varacaktır. Meyhaneyi kendi istemeyecektir, iş, düzen isteyecektir; meyhaneler değil, onur isteyecektir!

Tanrıya şükür, bu söylediklerim doğrulanıyor sanki; en azından belirtileri var; daha önce, içki içmeyenlerin kurdukları derneklerden söz

etmiştik. Doğrudur, bu dernekler yeni yeni oluşuyor; zayıf denemeler pek fark edilmiyor; özel birtakım gerekçeler öne sürerek aman engel olmayalım da! Ah, tersine, bir destekleseler! Bütün ilerici aydınlarımız, yazarlarımız, sosyalistlerimiz, din adamlarımız, herkes, halka borçlu olduğunun yükü altında her ay basın yoluyla olmadık eziyetler çeken herkes desteklese! Yeni filizlenen okul öğretmenlerimiz de bir desteklese! Pek pratiği olmayan biri olduğumu biliyorum (Bay Spasoviç'in geçenlerdeki ünlü söylevinden sonra bunu itiraf etmek daha bir okşuyor yüreğimi); ama, düşünün, zavallı bir öğretmenin bile iyi işler yapabileceğini aklımdan geçirebiliyorum ben, hem de tek başına karar vererek, yeter ki istesin! Asıl sorun, burada kişiliğin, özyapının, gerçekten isteme yeteneği olan gayretli, çalışkan insanın önemidir. Günümüzde çoğunlukla iyi işler yapma çabası içinde olmalarına karşın, halkı tanımayan, kuşkulu, kendine güveni olmayan gençler öğretmen oluyor; bazen soylu çabalardan sonra çok geçmeden coşkuları sönüyor; hemen yılgınlığa düşüp çevresine karamsar bakmaya, mevkilerini başka bir göreve geçmeyi sağlayacak bir araç olarak görmeye başlıyorlar; sonra da ya kesinlikle içkiye başlıyorlar ya da fazladan bir on ruble için, her şeyi bırakıp neresi olursa olsun kaçıyorlar; bedavaya bile yapıyorlar bunu, "özgür bir ülkede, özgür emeği denemek için" Amerika'ya bile kaçıyorlar. Bu olmuştur, söylediklerine göre hâlâ da sürüyormuş. Orada, Amerika'da aşağılık bir patron onu kaba kol işlerinde çalıştırıyor, nasıl da canını çıkarıyordur! Emeğini sömürüyor, hakkını vermiyor, yumrukluyordur belki de. Bizim Rus da her yumruğun ardından duygulanarak içinden şöyle sesleniyordun "Tanrım, ülkemde bu yumruklar ne soysuz, ne ilkeldi! Buradaysa, tersine, ne soylu, ne tatlı, ne hoşgörülü!" Uzun süre böyle görünecektir ona; böyle saçma sapan şeyler yüzünden inançları değişir mi, bilinmez. Her neyse, onu Amerika'da bırakalım, kaldığımız yerden devam edelim. Hatırlıyorum, düşüncem şuydu: En küçük köy öğretmeni bile, tek istesin, tüm çabasını, kendi kendine karar verme yeteneğini, gemi azıya almış bu sarhoşluk tutkusundan halkı kurtarmaya adayabilir. Bunun üzerine bir öykü konum bile var; öykümü daha önce okurlarıma açıklamayı göze alacağım.

XII-Yeni Bir Drama Nedeniyle

Bu yeni yapıt, dergimizin hemen hemen yarısını işgal etmesine karşın, *Grajdanin'in* 25. sayısında son üç perdesini yayınlamaya karar verdiğimiz Bay Kişenski'nin *Sürekli İçmek Hayır Getirmez* adlı dramasıdır. Yaratacağı etkiyi bölmek istemedik. Bu yapıtın özellikle ilgilerini çekeceğini okurlarımız da kabul edeceklerdir. Halk tiyatrosu için yazılmış, işini bilen usta bir kalem tarafından tam açıklıkla, ustalıkla -özellikle yeni yeteneklerin çıkmadığı günümüzde bu önemlidir- yazılmıştır.

Bütün tipler fabrika yaşamının, bir "fabrika köyünün" olağanüstü çeşitli, sağlam bir gözlemle betimlenen tipleridir. Konu ortada, uzun uzadıya anlatmayacağız. Ciddi, derin bir düşüncesi var. Tam anlamıyla bir trajedidir ve *fatum*'u{43} içkidir; içki her şeyi etkisi altına alıyor, tutsak ediyor, yönlendiriyor ve sonra da mahvediyordu. Yazar, konusunun "sürekli içmek hayır getirmez" olduğunu yapıtının başlığında bildirmekle birlikte, gerçek bir sanatçı olarak, anlattığı çevreyi genişliğine gözlemlememiş olamaz. Burada ayrıca, günümüz çarlığının gerçekleştirdiği büyük reformlardan sonra yaşanan olağanüstü ekonomik ve ahlaki sarsıntılar derinliğine yansıtılıyor. Eski dünya, eski düzen çok kötüydü, ama ne olursa olsun yine de bir düzendi ve bir daha dönülmemek üzere gitti. Çok tuhaftır! Eski düzenin karanlık ahlaki yanları -bencillik, kinizm, kölelik, sınıfsal ayrılıklar, satılmışlık- toprak köleliği düzeninin ortadan kaldırılmasıyla, varlığını sürdürmekle kalmayıp adeta güçlenmiş, gelişmiş, daha da artmıştır; oysa eski yaşamın ahlaki bakımdan olumlu yanlarından (yine de vardı) hemen hemen hiçbiri kalmamıştır. Tüm bunlar Bay Kişenski'nin dramasında, en azından anlayabildiğimiz ölçüde yankı buluyor. Yazık ki güzel bir geleceği değil, bir geçiş dönemini, bir sarsıntıyı işaret ediyor.

Yazar bütün enerjisiyle tek çıkış yolu ve kurtuluş olarak eğitimi gösteriyor; oysa şimdi içki her yanı sarmış, insanları zehirlemiş, kötülüğe yöneltmiş, halkı istila etmiş ve köleleştirmiştir. Bay Kişenski eski kölelikten kurtulduktan sonra Rus halkının kendini birdenbire içinde bulduğu bu yeni köleliğin iç karartıcı, korkunç tablosunu gözler önüne seriyor.

Burada iki tip -ömrünü tüketmişler ile yeni kuşak genç insan tipleri- yer almaktadır...

Yazar genç kuşağı iyi tanıyor. Geleceğin umudu olarak gördüğü, sevdiği, bu karanlık tablonun birer ışığını oluşturan bu kişilikler oldukça başarılı çizilmişlerdir (bu ilginçtir, şairlerimiz "olumlu" tipler yaratmada hemen hemen hiç başarılı değillerdir çünkü). En azından bir Marya

kusursuzdur. Nişanlısı İvan tüm doğruluğuna karşın daha az başarılıdır. Genç, yakışıklı, gözü pek, okumuş, yeniyi yeterince gören ve bilen, iyi yürekli, dürüst bir gençtir. Bu kahramanın tek kusurlu yanı, yazarın onu daha fazla sevmesi, çok olumlu bir tip olarak göstermesidir. Yazar Ivan'ı biraz olumsuz çizseydi, okurun izlenimi yazarın bu çok sevdiği kahramanın daha bir yararına olurdu. Aslına bakarsanız duyarlı bir sanatçı olarak yazar, İvan'ın yaradılışındaki en olumsuz yanları ortaya çıkarmaktan kaçınmamıştır. Ivan zeki, ama genç, mağrur bir kişidir. Gerçeğe, doğru yola soylu bir inançla doludur; ne var ki gerçeği insanlarla karıyor ve insafsızca onlardan güçlerinin üstünde olanı istiyor. Örneğin, Ivan Kâtip "Levanid Ignatiç'in" doğrudan ona saldırmaktan çekineceği kadar bir iki yasa bilmektedir, ama delikanlının kendi bilgisine saf bir inancı vardır, bu yüzden kötülük karşısında donatımsızdır; tehlikeyi, sezmek şöyle dursun, aklına bile getirmez. Bunların hepsi doğal, çok iyi; çünkü Ivan'ın böyle kişilik sergilemesi gerekiyor. Ayrıca yazar hayli sevimli birçok ayrıntıyı gözden kaçırmamıştır: Vanya, aşağılık insanların (üstelik düşmanı olanların) sergilediği iğrençliklerin ayrımında olduğu halde, dünyada her şeye henüz sevgiyle bakan genç, diri, güçlü bir kişi olarak pek kin duymuyor onlara; aralarına giriyor, onlarla şarkılar söylüyor. Gençliği, canlılığı okuru aşırı bir ilgiyle ona çekiyor. Ama yine belirtelim, yazar çok sevmiştir onu, bir kez olsun ona tepeden bakmayı göze alamıyor. Bize öyle geliyor ki kişinin söz konusu özelliklerini doğru olarak ortaya koymak yeterli olmaz, kesinlikle sanatçının kişisel görüşüyle aydınlatılması gerekir. Gerçek sanatçının yalnızca asıl gerçekle yetinip, anlattığı kişiliğin düzeyinde kalması kesinlikle doğru değildir: Bu izlenimden gerçek çıkmaz. Yazarın, kahramanın gençlik gururunu ve kendine güvenini birazcık alaya alması, Ivan'ı okur gözünde daha sevimli kılabilirdi. Çünkü insan, kahramanın başına gelen tüm felaketin içinde yazarın onu hiç kusuru olmayan biri olarak anlatmak istediğini düşünür.

Genç kuşak diğer kahramanlar -daha çocukluğunda yıkıma uğramış, "kurban edilmiş" kuşak- "olumlu tiplere" göre daha gerçekçi görünüyorlar. Suçlular ve suçsuzlar olmak üzere iki çeşittirler. Örneğin Matriyoşa kurban edilmiş, mutsuz bir kişidir, işin en korkunç yanı da Rusya'da istemediğiniz kadar Matriyoşa gibi "bahtsız" kızların olduğunu, köylerimizin bu zavallılarla dolu olduğunu hissetmenizdir. Bu anlatımın doğruluğu, geleceğimize bilinçle bakan duygulu insanı dehşete düşürmeye yetiyor. Reformlardan sonra ortaya çıkan kuşaktır bu. Parçalanmış bir aileyi,

ahlaksızlığı ve her yanı saran sarhoşluğu daha küçükken tanıdı; sonra doğruca fabrikada buldu kendini. Zavallı kız! Fahişe oluyor, belki de on iki yaşından beri kötü yola düşmüştü de bunun ahlaksızlık olduğunun pek farkında değildi. Noel'de fabrikasından ayrılıp birkaç günlüğüne köyüne geliyor; eski arkadaşı, köylü kızı Maşa'nın namusunu güzel giysilere tercih etmesine içtenlikle şaşırıyor. "Ne yapalım, Stepan Zahariç" diyor, "bir cahillik işte! Bir tüccarın, bir beyefendinin genç bir kızla oynaşmasının ne zararı olabilir!" Haklı olduğuna, sözlerinin gerçek olduğuna derinden inanarak söylüyor. Durun, bitmedi: Maşa'ya ve öteki köy kızlarına acıyarak, Maşa aşağılık tüccarı geri çevirirken doğrudan şöyle diyor: "Şu köylü milletiyle konuşmaktan zevk mi alıyorsun? Odun kafalılar! Şimdi onun yerinde başka bir kız olsaydı kim bilir nasıl havalara sıçrardı! Onları bir güzel ayartır, bundan kârlı çıkardı!" Sonunda bu mutsuz kıza, zavallı masum Maşa'ya sahip olmak isteyen tüccarla anlaşıp Maşa'ya uyku ilacı verirken ve sonra kendinden geçip geçmediğini öğrenmek için fırının üzerine çıkarken, bu canavarca eyleminde kötülük görmek şurada dursun, Maşa'ya, eski arkadaşına bir iyilik yaptığına, bunun için arkadaşının sonra kendisine teşekkür edeceğine inanmaktadır. Beşinci sahnede, o korkunç felaket anında ne Maşa'nın, ne nişanlısının, ne babasının düştüğü umutsuzluk, ne de gerçekleştirilecek cinayet kızın aklını karıştırıyor; kalp ne arardı onda, gelişecek ortamı nerede? Omuzlarını silkiyor ve sevdiği sözcüğü mırıldanıyor: "Cahillik işte!" Yazar bu tipin son sanatsal çizgisini tamamlarken bu seslenişi unutmamıştır. Trajik kader! Acınası dünya görüşüyle tümüyle kendinden hoşnut, çürümüş, pis bir solucana dönüşen insanoğlu!..

Burada çevre var, burada *fatum.* Bu talihsiz kız suçlu değil, anlıyorsunuz bunu; ama ya tip, dramadaki şu eksiksiz tip -Maşa'nın erkek kardeşinin, ahlaksız, solgun benizli, cılız ve kız kardeşini üç yüz ruble ve bir kadife gocuk karşılığı tüccara satan fabrika işçisinin sergilediği tip- ah, bu artık "kurban edilmiş kuşağın" suçlu olan tiplerinden biridir. Burada olan yalnızca çevre değildir. Aslında ortam aynıdır, çevre aynıdır: "Sarhoşluk, bozulmuş bir aile ve fabrika... Ancak bu genç, Matriyoşa gibi saf değildir; ahlaksızlığa içten inanmıştır. Matriyoşa'nınki gibi saf bir alçaklık değil; seve seve bu alçaklığa vermiş kendini. Ahlaksızlığın ahlaksızlık olduğunu anlıyor ve kirlenmişliğin ne olduğunu biliyor; ne var ki ahlaksızlığa bilinçli olarak taparken, onuru hor görüyor. Eski aile düzenini ve gelenekleri bilerek yadsıyor; aptaldır, kalın kafalıdır, bu gerçek, ama içinde kösnül

duyguların, en iğrenç, en hayasız bir maddeciliğin coşkun heyecanı vardır. Matriyoşa gibi küçük, kurumuş bir solucan değildir sadece. Köy Cemiyeti toplantısında ayakta dikiliyor. Siz onun burada ne olup bittiğini bilmediğini, “bu dünyadan” olmadığını ve bu dünyadan kesinlikle bağlarını kopardığını anlayamayacağını hissediyorsunuz. Hiç vicdan azabı duymadan kız kardeşini satıyor ve kadife gocuğu, elinde yeni bir armonikayla sabaha doğru acıların yaşandığı yere, babasının kulübesine geliyor. Tanrıya tapar gibi taptığı bir nesne vardır, votkadır bu. Çok aptalca, ama şaşmaz bir yöntemle, her girişiminden önce öne votkayı sürüyor, köylülere sertini, kadınlara da tatlısını... İçkiyle her şeyi yapabileceğine, her kapıyı açacağına inanıyor. Onda, onun alaysı öğelerle anlatımında tam bir hayasızlığın yanı sıra eskinin incelikli davranışlarına, ezelden beri yaşayagelen köy “adabına” bir istek de vardır. Köye varınca daha annesiyle görüşmeden meyhanede alıyor soluğu, ama annesine büyük bir incelikle meyhaneden tatlı votka yolluyor. Öz kızını ırz düşmanı tüccara satmaya razı etmek için, delikanlı, Matriyoşa’yla birlikte annesini meyhaneye çektiklerinde, ilk önce nezaketle annesine tatlı votka ikram ediyor ve yer göstererek: “Ha buyur, anacık!” diyor, anne bu “İncelikten” çok hoşlanıyor. Birinci sahnede kimi okurlar çok fazla köylü diline yer verildiğini, dilin daha edebi olması gerektiğini öne sürerek yazarı sertçe eleştirmişlerdi. Dilin bu aşırı doğallığı bizlerin de hoşuna gitmemiştir; evet, yazınsal dil olmalıydı. Ancak dramayı dikkatle ve birkaç kez okuduktan sonra, hiç değilse bazı yerlerde özelliğini zayıflatmadan dili değiştirmenin imkânsız olduğuna hak veriyorsunuz. Örneğin: “Ha buyur, anacık!” değiştirilemezdi, o bayağılık verilemezdi; delikanlı, bu iğrenç, akılsız, içkici kocakarıya, “anacığına” ayakkabısı kadar değer veriyor.

Bu ailenin babasının, ihtiyar ayyaşın “kurban edilmiş” kuşak üzerine işte dokunaklı sözleri:

> Zahar (içki dolu bardağı başına diker): Ey ayyaşlar, bir an düşünün arkadaşlar! Aha şu far’bikalı tam bir hafta boyunca tezgâhın başında oturuyor, kolları bacakları uyuşuyor, başı adeta tütsüleniyor! Bir alıklaşıyor ki sorma! insanlıktan çıktıklarını görüyorum. Şu hangar gibi yapı, bir boğucu ki, çırılçıplak duvarlar... güneşin selam verdiği yok, bu nalet yere küçücük bir ışık olsun girmez; güneşi anca tatilde görürsün. Ee arkadaşlar, şu tatil de gelince, sen dede, kitapları devirmeye başlarsın artık; kimimiz tarlalara ürüne bakmaya gider, ne bileyim ormana, arılara falan gider; kimimiz konşularla yarenlik etmeye koşturur; zemstvo’dan, toplantıdan, efendim, buğday fiyatlarından konuşursunuz. Ee, güzel de, şu farbika işçisi nereye gitsin, söyleyin! Nelerden konuşsun? Her şeyi ölçülüdür, sınırlıdır;

durup dururken ceza yazılmasını mı, bozuk yemek verildiğini, aylık bir ruble çay parası yerine 2,5 ruble alındığını, yemeğini farbikada yesin, ahlaksızlık yapmasın diye dışarı salınmadığını mı? Söyleyin, neden söz etsin? Geriye tek yol kalıyor, meyhane tabii! Konuştuğu da içki ve ahlaksızlık oluyor sadece!..

Vasili: Bu doğru!

Zahar: Bir düşünün, arkadaşlar! Adam biraz dinlenecek, genç, kam kaynıyor; çember olup başlıyorlar güle eğlene şarkılar söylemeye, ne oluyor, bekçi durur mu! Dağıtıveriyor o saat; sonra hep beraber doğru meyhaneye; kızlardan, karılardan konuşurlar, kim kimden daha iyi içiyor falan! Buyrun, işçilerin neler yaptığını görün! On iki yaşında kızlar âşık arıyor, farbikada makara saran küçük veletler votka üzerine votka içiyorlar! Küfürler, ahlar vahlar gırla gidiyor; farbika tam bir cehennem, çocuklar büyükleri dinlemiyor; kendi çocuklarımızı mahvediyoruz. Söyleyin, kötü yola düşmemiş tek bir kız, içki içmeyen tek bir delikanlı var mıdır şu farbikada?

Ancak bu halk dramasının en karakteristik, en önemli sahnesi üçüncü perdede geçen Köy Cemiyeti toplantısıdır. Bu bölümde güçlü bir düşünce konmuştur. Bu toplantı her şeydir, Rus halk düzeni içinde sağlam ve temel olarak kalan, onun geçmişiyle olan en derin bağ ve geleceğinden duyduğu en büyük umuttur ve işte bu toplantı yavaş yavaş bir bozulmayı barındırmaktadır içinde, içten hastadır. Pek çok bakımdan siz yalnızca bir biçim görürsünüz, ama onun ruhunun, yüzyıllık gerçeğinin sallandığını, sallanmaya başlayan insanlar gibi sallandığını görürsünüz.

Bu toplantıda, son derece rezilce bir yanlışlık yapılıyor: Geleneğe ve yasaya aykırı biçimde dul bir kadının tek oğlunu (dramın kahramanı Ivan) varlıklı bir ailenin üç oğlundan biri yerine askere gönderme kararı alınıyor, işin en kötü yanı da bu kararın bilinçle, gerçeğe ve geleneğe bilinçli bir saygısızlıkla, para ve içki uğruna alınmasıdır. Rüşvet bile yoktur burada; pek önemi olmazdı rüşvetin, rüşvet tek tük karşılaşılan, düzeltilebilecek bir suçtur. Hayır, burada her şey, kendine, kendi yargısına, dolayısıyla kendi yaşayış düzenine bilinçli saygısızlıktan çıkmaktadır.

Kinizm geleneğe ve kadim kurallara aykırı olarak Köy Cemiyeti toplantısının daha başında içki içmeye izin verilmesiyle kendini gösteriyor; toplantıyı yönetenler alaylı bir tavırla: “Kafamız iyiyken daha iyi karar veririz” diyorlar. Toplantıya katılan köylülerin yarısı Köy Cemiyetinin kararlarının gücüne, dolayısıyla bunların doğruluğuna öteden beri inanmamakta, her zaman sessizce geçiştirilebilecek, gereksiz bir formalite olarak görmektedir. Olabilir, gerçeğe aykırı olmasına karşın, günün ilk çıkarı uğruna zorunludur. Ama bir süre geçecek ve aklı başında kişilerin tüm bu gösteriyi bir saçmalık, gereksiz bir yük sayacaklarını

hissedeceksiniz, çünkü ne olursa olsun, Köy Cemiyetinin kararı her zaman toplantıyı yöneten zengin ve güçlü toprak sahibinin istediği doğrultuda çıkacaktır. Öyleyse boş bir biçimcilik yerine doğrudan bu toprak ağasının buyruğu altına girmek daha iyi olmaz mı? Üstelik içecek votka da bulunur. Üyelerin çoğunda güçlü adamın istenci dışında karar verebilme düşüncesinin hiç olmadığını görürsünüz; hepsi “zayıftır”, yüreklerini yağ bağlamıştır; herkes tatlı maddi çıkarın peşindedir. Tüm benliğiyle köledir hepsi ve kendi çıkarları için değil, gerçek için nasıl karar verebileceklerini bile düşünememişlerdir. Genç kuşak da toplantıda bulunuyor ve babalarının işine yalnızca saygısızca ve alayla değil, çağın gerisinde kalmış bir yabanıllık ve her zaman satın alınabilecek iki üç budala ihtiyarın inadıyla ayakta kalan gereksiz, saçma bir biçim olarak bakıyorlar. Soluk yüzlü, çelimsiz, ayyaş delikanlı, kız kardeşini satan Stepan toplantıda ayakta dikiliyor ve böyle davranıyor. Köy Cemiyeti toplantısının bütün bölümlerinde yazar çok başarılı, en önemlisi de, Stepan’ın, Köy Cemiyeti denen kurumu anlaması şöyle dursun, onu anlamayı gerekli görmemesinde neredeyse haklı olmasıdır. Vanka’yı mahvetmeyi ve nişanlısını elinden almayı tasarlayan tüccarın burada bulunmasa da gücünü toplantıda hissettireceğini görmemesi olanaksızdı. Köy Cemiyeti tüccarın içkisini içmiş, kâhyasına konuşmak için söz vermiştir; kâhya yüksek sesle şöyle diyor: “İşçilere aş, ekmek sağlayan tüccar-fabrikatör olmasaydı, sizin Bucak Yönetimi kilise kapılarında dilencilik ederdi; onun istediği şekilde karar alırsanız, efendim halkın çoğu borcunu silecek...” Elbette iş tüccarın istediği biçimde bağlanıyor ve Vanka askere gönderiliyor.

Bu toplantıda (çok farklı kişileri ve karakterleriyle) iki dramatik kişilik öne çıkar; biri, yirmi yıldır Köy Cemiyetinde ilk sıralarda yer alan ve toplantıları yöneten ihtiyar Naum Yegerov’dur, öbürü de İvan’ın annesi Stepanida. N. Yegerov aklı başında, sağlam, dürüst, yüce gönüllü bir kişidir. Köy Cemiyeti kararlarının yüceliğine inanır. Ona göre Köy Cemiyeti filanca köydeki mülk sahiplerinin sıradan toplantı yeri değildir; hayır, geniş bir anlayışa varacak kadar yükselmiştir. Köy Cemiyetinde alman bir karar da olsa, bu zamana kadar yalnızca Köy Cemiyetleriyle ve orada alınan kararlarla ayakta kalan bütün Rusya köylülerinin ortak kararıdır adeta. Zekidir yaşlı adam ve cemiyetin bir süredir nerelere sürüklendiğini, başlayan sallantıyı görmemesi mümkün değildir. Yanlışlık, kötülük kuşkusuz yirmi yıl önceki toplantılarda da vardı, ama üyeleri ne toplantıya, ne de faaliyetlerine saygısız davranırlardı; en azından bir kural haline

getirilmemişti. Pislik yapıyorlardı, ama bunun kötülük olduğunu, iyinin de var olduğunu biliyorlardı; şimdiyse iyiye, hatta gerekliliğine bile inanmıyorlar. Ama kendi türünün sonuncusu olan Naum, neye mal olursa olsun, hatta baskıyla Köy Cemiyeti gerçeğine inancını sürdürür yine de; bu onun trajedisidir işte... Kuralcıdır; işin özünden uzaklaştığını hissedince biçime daha bir sarılır; cemiyetin içkili olduğunu görünce toplantının ertelenmesini talep eder ya, hep birden: “Kafamız iyiyken daha iyi karar veririz!” diye bağırmaları karşısında da boyun eğer: “Cemiyetin kararıdır bu, cemiyet kararına karşı çıkmak doğru değildir...” Naum olanların bilincindedir ve parayla tutulmuş kâtip Levanid İgnatiç’in aslında her şey demek olduğunu, tüccarın kâhyası olarak toplantıda onun buyruğuna göre karar alınacağını acıyla anlamıştır. Ne var ki yaşlı adam, her şeyi düzeltmeye zamanı varken, zor kullanmakla kendi kendini aldatır; Levanid’i ön sıralardan kovar ve toplantının başkam sıfatıyla tüzüğü okuyarak kâtibin Köy Cemiyetine karşı saygısız davrandığını söyler.

Vanka’yı destekleyici birtakım sesler yükselir, överler onu; köy için gerekli, aklı başında bir genç olduğunu, böyle birinin korunması gerektiğini söylerler; toplantıda birden içkili bir ihtiyarın sesi yükselir: “Ee, herkesten iyiyse, askere yazılsın o zaman!” Bu, gerçeğin bilinçli olarak alaya alınmasıdır; yalanla böbürlenmedir, bir oyundur... Yargıç kendisiyle alay ediyor, üstelik bir insanın kaderi söz konusuyken yapıyor bunu. Naum konuşulanları dinler, toplantının bitmek üzere olduğunu kuşkusuz anlar. İvan’ın annesi ayakta dikilmektedir. Daha gençtir, güçlü, gururlu bir kadındır. Uzun zamandır duldur. Her dul gibi rahatsız edilmiş, baskılar görmüş, ruhu incitilmiştir. Her türlü zorluklara göğüs gerer, katlanır; küçücük evini bir düzene sokar; varını yoğunu gözbebeği, biricik oğlu Ivan’a adar. Ve işte şimdi cemiyetin, son umudunu, son sevincini, sevgili oğlunu ondan koparışlarını dinlemektedir. Esrik kafalardan böyle hayasızca bir kararın çıkacağını sezen Naum Yegoriç hemen Stepanida’ya dönüyor: “Ah, yazık ki yapacak bir şey yok!” diyor. “Köy Cemiyeti güçlüdür! Yalvar Stepanida, cemiyete yalvar, yakar!..” Anne yalvarmıyor, tersine, hakaretler yağdırıyor cemiyete, her şeyin bir düzmece olduğunu, rüşvet alındığını, bu kararın sarhoşken verildiğini ve Vanya’sını kıskandıkları için böyle davrandıklarını yüzlerine haykırıyor. Naum endişeyle: “Yapma, Stepanida!” diye onu durdurmaya çalışıyor: “Köy Cemiyetini daha çok kızdıracaksın.” Stepanida: “Ne olacağını sanıyorsun, Naum Yegoroviç?” diyor. “Burada yasanın da, vicdanın da votka olduğunu gördükten sonra... Yalvarışlarımın

işe yarayacağını bilsem, nemli toprakta dizlerimi sürte sürte paralardım, kulübenin döşemesini gözyaşlarımla yıkardım; cemiyetin önünde yerlere kapanır, başımı döşeme taşlarına sürterdim! Burada yalvarma yakarma bir işe yaramaz! Görmüyor musun, burada düzen kurulmuş, hepsi düzmece... Bu leş kargaları, benim uslu şahinimi mahvedecekler, için için gagalayacaklar! Votka için ruhlarınızı satıyorsunuz, taptığınız tek şey votka! Votkayı kim daha fazla verirse o satın alıyor sizleri. Vanyam[44] tüccarı incitmiş ha, vay vay! Peki, bu sarhoş tüccarın, Vanyuşkam'ın nişanlısına göz koyduğunu bilmiyor musunuz? Evet, bal gibi biliyorsunuz ya! Tüccar parçasının votkası tatlı ama! Sizi şerefsizler, kan içiciler, kimi kimsesi olmayan bir yetimi evime aldığım için olmadık suç yüklediniz bana! Hayır, sizin dediğiniz olmayacak! Olmayacak! Sulh yargıcı tanır Vanyuşkam'ı, üzülmesine izin vermez." (Hızla uzaklaşır.)

Bu gururlu kadın, yazarımızın en başarılı tiplerinden biridir. Ne derseniz deyin baylar, bu güçlü bir sahnedir. Elbette bir Rus köyüdür burası, kahramanı da basit bir köylü kadın... Dilbilgisi kurallarına göre konuşamıyor, ama inanın, "yalvarıp yakarmam bir işe yarasaydı, paralanmış dizlerimle...." monologu, bu türde yazılmış tragedyaların kimi bölümlerinden daha yüksek bir değer taşır. Burada klasik tümceler, güzel deyişler, beyaz mendiller, Rachel'in ışıl ışıl yanan kara gözleri yoktur; sizleri inandırmak isterim, eğer bizim de bir Rachel'imiz olsaydı, acılı bir annenin Köy Cemiyeti kararına lanetler savurması, bu örtüsüz gerçekle dolu doluya sözleri karşısında tiyatroda derinden sarsılırdınız. Sahne, kadının çok anlamlı şu davranışıyla sona eriyor: Gerçeğin ortaya çıkarılması ve cemiyetin aldığı haksız kararı bildirmek amacıyla doğru sulh yargıcına koşması... Zorlu, kötü bir geleceği bildiren bir şeyler vardır burada.

Bu yapıtın diğer mükemmel sahnelerinden daha fazla söz etmek gereksiz. Ama bende bıraktığı izlenimleri okurlarımla paylaşmadan geçemem. Açıkça söylüyorum: Dördüncü sahnenin finali kadar etkileyici ve dokunaklı olan bir yapıtı çok ender okudum.

Annesi ve erkek kardeşi tarafından tüccara satılan kurban, uyku ilacını içmiş ve fırın üzerindeki yatağında derin bir uykuya dalmıştır. Matriyoşa, bu masum suçlu, bakmak için fırının üzerine çıkıyor; Maşa'yı şimdi mutlu edeceğine kendini inandırmış kız sevinçle tüccara sesleniyor: "Hazır! Kessen kendine gelemez!" Tüccarın arkadaşı kâtip Levanid ayağa kalkıyor ve evden ayrılırken bir çeşit kıskançlıkla: "Hayat sizin, siz tüccarların!" diyor. Tüccar kurbanının yatağına tırmanmadan önce şairane bir coşkuya

kapılıyor ve şehvetle: “İşte bu yüzden güçlüyüm...” diye haykırıyor. “Ne istersek yaparız! Tüccar aklına ne koymuşsa mutlaka yapar, çünkü güçlüdür!..” Kurbanın erkek kardeşi: “Evet, güç karşısında söylenecek söz yok!” diye onaylıyor onu. Sonra fazlalıklar kulübeden çıkıyor, aşağılık adam, Maşa’ya yaklaşıyor; günahsız kızını, Vanya’nın bahtsız nişanlısını satan sarhoş anne de yerlerde sürünüyor ve mutlu ailenin hiç ayık gezmeyen ayyaş babasının ayakları dibinde sızıyor. “Sürekli içmek hayır getirmez!”

Bu korkunç tablonun, bundan sonraki gerçekliğiyle insanı sarsan ayrıntılarını -suçunu hemen hemen anlamayan bu suçluları; yaptıklarının suç olduğunu anlayan, ancak lanetleme hakkını artık kendinde göremeyen, sözgelimi kızının, yüzüne karşı suçlu olduğunu haykırdığı ve lanet ettiği ailenin ayyaş babası gibi suçluları da- anlatmayacağım. Ayrımsanan olağanüstü incelikte çizgiler vardır burada: Kendine gelen ve ilk anda intihar etmek isteyen Maşa, ne var ki tüccarın annesine onun için bıraktığı ipek elbiseyi giyiyor; bir çeşit kendinden öç almanın hazzıyla, işkence olsun diye kendine daha fazla acı çektirmek için yapıyor bunu: Şimdi tam bir fahişedir artık!.. İşte “masum” anneyle “masum” Matriyoşa’nın bu felaketin ertesinde aralarında geçen konuşma:

Matriyoşa : (Girer) “Mer’aba, Arina teyze! Neler ol’yor sizde? Dün vallahi size gelmeye korktum.

Arina : Ah, ah, ah kızım, ne korkular çektik! Ne dehşet!

Sabahleyin kızım olanları öğrenince doğru bıçağa sarıldı, beni, anacığını, sonra da kendisini kesmek istedi; ah, bir görsen, zor baş edebildik! Şimdi Stepka’yı hiç görmek istemiyor...

Matriyoşa : Bana söylediydi.

Arina : Eh, akşama doğru birazcık yatıştı, ah bilsen daş gibi duruyor öyle; “Tanrı!” diyor, “beni Matriyoşa için cezalandırdı. Şin’di onun gibi oldum!” diyor. Ama kızım, Sılanti Savalyeviç’in ona hediye etmek için senden satın aldığı entariyi giydi. “Entariyi giydim” diyor. “Ben de Matriyoşa oldum!..” Hepsi bu.

Matriyoşa : Peki, şimdi ner’de?

Arina : Ah, ah, ah kızım, hep ambara gidiyor, samanların içine gömülüyor, öylece yüzükoyun yatıyor.

Matriyoşa : Kederinden canına kıymasa bari!

Fakat kurban canına kıymadı; “korkmuştum” diyecekti sonraları. Yazarımız halkın ruhsal durumunu çok iyi biliyor. İşte yirmi dört saatini sulh yargıcının yanında geçirdikten sonra ansızın ortaya çıkan Vanya... Yazar asıl gerçek uğruna kahramanına acımıyor: İvan ilk anda müthiş bir

öfkeye kapılıyor, Maşa'yı suçluyor; İvan haksızdır, rezildir o anda, ama gerçeği sonunda öğrenince hiç düşünmeden, Maşa'ya birlikte gitmelerini öneriyor vs... Ancak bizim Rus halkının yaşamında böyle bir olayın, ortada bir de namus meselesi varsa, düşünülemeyeceğini yazar çok iyi bilmektedir. Aldatılmış da olsa, suçsuz da olsa, tam anlamıyla namussuz sayılmasa bile, lekelenmiş bir kıza yine de iyi gözle bakmazlar. Ayrıca Maşa gururludur: "Benim yüzümden kirlenme, Vanya!" diye bağırıyor. "Uzaklaş benden, elveda, Vanya!" Son sözlerinden sonra Maşa masaya yaklaşıyor, bir bardak votka dolduruyor ve alev alev yanan gözlerini çevresinde gezdirdikten sonra, yüzünde pis bir sevinç, umutsuz bir sesle haykırıyor: "Ee, ne diye üzüldünüz? Neşelenin, sizin işiniz bu! Anacığım, babacığım! Hadi içelim, gezelim dolaşalım! Babacığım, artık yalnız değilsin, kızınla birlikte meyhaneden meyhaneye sürtersin! Anacığım, tek başına içmek sıkıcı oluyordu, şimdi kızın da var işte! Şaraplar votkalar sel olun! Acımı, vicdanımı yıkıp geçin!"

İçki bardağını dudaklarına götürüyor. Dram sona eriyor... Bu oyunda yanlışlık yoktur demiyorum, ama bu yapıtta o kadar gerçek değerler var ki bu hatalar hemen hemen önemsiz kalıyor. Örneğin Maşa'nın içten ve soylu bir tavırla: "Şimdi öylesine rahatladım ki!" diye bitirdiği dördüncü sahnedeki monologda, sesinin tonu -evet, bu ton- biraz şarkı söyler gibi çıkıyor. Gerçekte yalnızca bir monolog değildir bu, bir düşünce, bir duygu da vardır. Rus insanında ve poezyasında, Rus halk şarkılarını yaratan düşünceler ve duygulardır bu. Bu yüzden, aslında Maşa'nın son derece inandırıcı ve doğal olan düşüncesi lirik biçimde çıkmış olabilir. Ama sanatın da bir sınırı, kuralları vardır, monolog daha kısa olabilirdi. O felaket sonrası Maşa'nın ses tonu pek inandırıcı değil: Az konuşsaydı daha iyi olurdu. Babasına yöneltti̇ği o korkunç sözler biraz daha kısa olsaydı ve şarkı söyler gibi çıkmasaydı daha güçlü bir etki yaratırdı. Ama bunlar düzeltilebilir, ikinci baskıda yazar bunları dikkate alarak gerekli düzeltmeleri yapabilir, yine söylüyoruz, yapıtın tartışma götürmez üstünlüğüyle karşılaştırdığımızda bunların hiçbir önemi yoktur. Dramanın sonunda ortaya çıkıp, "halka borçlu olduğumuzdan" dem vuran sözde yüce gönüllü yaşlı fabrika sahibi (tümüyle gereksizdir); yazar onu yapıtından çıkarsaydı daha iyi olurdu. Çevredeki tüm insanları kölesi durumuna getiren, keyfi cezalarla canlarından bezdiren, işçilere bozuk yemek yediren fabrikatörün ta kendisidir bu adam ve bu nedenle ortaya çıkması özellikle anlamsızdır. Nihayet ev sahibi Zahar biraz belirsizdir; "neden içtiğini"

açıklarken, bir sahtelik, açıklanması güç yapmacık bir şeyler vardır sanki, oysa bu olay daha yalın, daha doğal verilebilirdi.

Gerçi bu sadece benim görüşlerim, yanılmış da olabilirim, ama bu çok önemli yapıtın sağlam değerleri üzerinde yanılmadığıma eminim. Okurlarımla izlenimlerimi paylaşmak beni mutlu etti. Son zamanlarda, belki de uzun zamandan beri diyebilirim, yazın alanımızda bu kadar önemli ve ciddi bir yapıt yazılmamıştır.

XIII-Küçük Manzaralar

Yaz ayı, tatil zamanı... Toz toprak, bir yandan sıcak... Kentte kalmak can sıkıcı, ağır... Herkes ayrılmış. Birkaç gün önce yazı işlerinde birikmiş yazıları gözden geçirmiştim... Üzerinde konuşulacak yazılar var, ama sonra ele alacağım. Şimdi hava almak, özgürce dolaşmak istiyorum; ne var ki hava ve özgürlük yerine tozlu, kireçli sokaklarda tek başına amaçsız dolaşmak kalıyor insana ve sanki biri tarafından incitilmiş gibi, evet, buna benzer bir duygu sarar insanın içini. Bilindiği gibi, karşında kendini suçlu hisseden birini buldun mu o saat sıkıntılarından arınırsın, ama böyle birini bulamazsan daha bir artar sıkıntın.

Geçenlerde Nevski Bulvarında güneşten kaçmak için gölgeli karşı kaldırıma geçmek istemiştim. Bildiğiniz gibi Nevski Bulvarını her zaman büyük bir dikkatle geçmek gerekir; yoksa bir anda ezip geçiverirler adamı; bu tehlikeli yolculuğa başlamadan önce sağına soluna bakar, zamanını kollar, iki üç sıra olmuş, birbiri peşinden hızla gelen arabaların aralarında yeterli boşluk olup olmadığını beklersin. Kışın, Noel'den bir iki gün önce, yolu karşıdan karşıya geçmek özellikle ilginçtir: Hele hele kentin üzerine sabahtan dondurucu bir sis çökmüşse tam tehlikedesin demektir, öyle ki üç adım önünden geçeni göremezsin. İşte, Politseyski Köprüsüne doğru hızla yol alan faytonların ve arabaların önünden zoru zoruna süzülerek geçtin, korkulacak bir şey yokmuş diye için için seviniyorsun; nal sesleri, tekerlek gürültüleri, arabacıların keskin çığlıkları geride kalmıştır, ancak zamansız bir sevinçtir bu, çünkü bu tehlikeli geçişin ancak yarısına varmışsındır; daha önünde ne tehlikeler, ne bilinmezlikler vardır! Çabucak ve tedirgin sağma soluna bakıyorsun ve Aniçkov Köprüsüne doğru giden ikinci sıra arabaların önünden nasıl süzüleceğin aklına geliyor birden. Ama düşünecek zamanının olmadığını hissediyorsun, üstüne üstlük bu korkunç sis: Duyduğun yalnızca nal sesleri, bağırtılardır ve ancak bir iki metre önünü görebiliyorsun. İşte tam bu sırada sisin içinden müthiş bir hızla yaklaşan keskin, ürpertici, üç beş kişinin satırla bir teknede lahana doğrarken çıkardığı sesi andıran iç karartıcı sesler duyuyorsun ansızın. “Ne yöne kaçsam, ileriye mi, yoksa geriye mi? Zamanım var mı, yok mu?” Allahtan olduğun yerde kalmışsın; sisin içinden sana sadece bir adım uzaklıkta, birden ekspres treni hızıyla yaklaşan soluk soluğa bir atın boz burnu beliriyor: gemi köpükler içinde, boyunduruğu havaya kalkmış, dizginleri kısılmıştır, güzel güçlü ayaklarıyla her sıçrayışta uyumla tam iki metre öteye sıçrıyor. Birkaç saniye arabacının umutsuz haykırışları ve her şey sisin içinde bir görünüp bir kayboluyor; nal

sesleri, gürültüler, çığlıklar... Sonra her şey hayalet gibi gözlerden yitiyor. Tam bir Petersburg görüntüsü! Haç çıkarıyorsun ve bir dakika önce seni öylesine dehşete düşüren ikinci araba dizisine hiç aldırmadan, hâlâ tir tir titreyerek yaşadığın korkunç olayın etkisiyle karşı kaldırıma ulaşmayı başarıyorsun. Tuhaftır, bir çeşit haz duyuyorsun, kesinlikle tehlikeden kurtulduğun için değil, özellikle bu tehlikeyi yaşadığın içindir bu haz... Gerici bir hazdır bu, üzerinde durmayacağım; hem günümüzde yararı da yoktur; aslında sevinmek yerine isyan etmek gerekirdi, çünkü cins at hiç de hoşgörülü değildir, bir süvari erini ya da zevk düşkünü küçük tüccarı hatırlatır, o halde eşitsizlik, küstahlık, *la tyrannie*[45] vs... Tartışmayacağım, evet biliyorum, ancak sözümü bitirmek istiyorum şimdi. Kışın verdiği o alışılmış dikkatle geçenlerde Nevski Bulvarını karşıdan karşıya geçiyordum ki daldığım düşüncelerden birden uyanınca yolun ortasında şaşkınlıktan kalakaldım: Kimsecikler yoktu; ne bir araba, ne de çıngırtılı drojka![46] iki yanım neredeyse 100 metre kadar bomboştu, yolun ortasında durup dostlarınla edebiyat üzerine tartışma yapabilirdin, o kadar tehlikesizdi! Handiyse hayıflanacaktım. Hiç böyle olmuş mudur?

Toz toprak, bir yandan sıcak!.. Müthiş bir koku, bozuk kaldırımlar, yıkılıp yeniden inşa edilen binalar... Bina cepheleri şık ve özgün görünsün diye eski cephe kaplamalarını söküp yeni süslemeler yapıyorlar. Zamanımız mimarisi şaşırtıyor beni. Genelde bütün Petersburg'un son derece değişik, kendine özgü mimarisi vardır; bu beni her zaman şaşırtmıştır; kurulduğundan beri bayağılığı, kişiliksizliği yansıttığı için özellikle şaşarım. Olumlu anlamda bu kentte değişik ve kendine özgü tek şey, olsa olsa, en parlak caddelerinde bile koskoca binaların yakınında, ayakta kalabilmiş ve mermer bir sarayın önüne istif edilmiş odun yığını gibi, şaşkın bakışlarınıza neden olan şu ahşap çürük kulübelerdir. Saraylara gelince, onlarda en baştan sona kadar Petersburg döneminin düşüncesindeki gevşeklik ve özündeki tüm olumsuzluk yansır. Bu anlamda Petersburg gibi bir başka kent yoktur; mimari yönden dünyadaki bütün mimari özelliklerin, bütün dönemlerin ve akımların yansıması vardır; bunların hepsini yavaş yavaş benimsemiş ve kendi tarzına uydurmuştur. Bu binalarda Avrupa'dan bize düzgün biçimde ya da ansızın giren ve gittikçe bize egemen olan ve bizleri tutsak eden bütün büyük küçük düşünce akımlarını kitap gibi okursunuz. İşte geçen yüzyılın kişilikten yoksun kilise mimarisi. İşte yüzyılımızın başlarındaki Roma tarzının önemsiz bir kopyası ve işte Rönesans dönemi ve mimar Ton'un sözümona bir önceki çar döneminde bulduğu, aslında eski

Bizans tarzı yapılar... İşte birkaç yapı: hastaneler, kurum binaları, yüzyılımızın ilk on yılında inşa edilmiş saraylar; I. Napolyon dönemi tarzı, sahte bir heybetle dikilen, inanılmaz derecede sıkıcı, devasa yapılar. O zamanlar başlayan yeni dönemin büyüklüğünü ve sonsuzluğu kafasına takmış, bir eşi görülmemiş hanedanın gücünü yansıtmak için, zorlamayla, o yıllar Napolyon'un erguvan pelerinindeki arılarla beraber bile bile uydurulan bir şeyler vardır. İşte, bazı soylu ailelerimizin, genellikle geç dönemde inşa edilmiş sarayları andıran evleri... Bunlar İtalyan sarayları ya da Fransız Devrimi öncesi pek sade olmayan Fransız mimari tarzında yapılardır. Ama orada, Venedik ya da Roma saraylarında bütün eski aileler kuşağı arka arkaya yüz yıl boyunca yaşamıştır, yaşamaya da devam ediyor. Bizdeki saraylar sadece bir önceki çar döneminde, ama anlaşıldığı kadarıyla yüzyıllara adını yazdırmak için inşa edilmiştir: O zamanki düzen çok sağlam ve cesaret vericiydi; bu sarayların ortaya çıkmasında bir çeşit bu düzene duyulan inanç yansıyordu. Bu binalar da yüzyıllarca yaşamaya hazırlanıyordu. Gelgelelim o zamanlar bir Kırım Savaşı yaşandı, birkaç yıl sonra da köylülerin özgürlüğü geldi... Gün gelir de bu sarayların giriş kapısında eğlence amaçlı bahçeli bir meyhanenin ya da yabancılar için bir Fransız otelinin tabelasını okursam bu beni çok üzecek. İşte çağdaş, büyük otel mimarisi: Bu bir işgüzarlık, bir Amerikanizmdir artık, yüzlerce odasıyla kocaman bir işletmedir: Bizde demiryollarının inşa edildiğinin ve bir anda iş becerir insanlar haline geldiğimizin göstergesi oluveriyorlar hemen. Ya peki şimdi, evet, şimdi... Günümüz mimarisini nasıl değerlendireceğini bilemezsin doğrusu. Binalarda bir düzensizlik, bir savrukluk ki sorma! Günümüzün düzensizliğiyle de tamamen uyuşuyor hani! Kiraya vermek amacıyla inşa edilmiş, çok sayıda epeyce yüksek (yükseklik başta geliyor), mimari cephesiyle kişiyi hayretler içinde bırakan meskenlerdir bunlar. Masraftan kaçınarak yapıldığı, ipince duvarları olduğu söyleniyor: Burada Rastrelli'den tutun, geç rokoko tarzı İtalyan balkonlar ve pencereler, beş katlı ve üstelik hepsi de aynı cephede.

"Şöyle mükemmel İtalyan tarzı pencere yap, kardeş! Onların züğürt beyzadelerinden ne eksiğim var? Beş katlı olsun ki kiraya vereyim; pencere pencereye, kat da kata benzemeli, değil mi ya! Tüm paramı bir kuş kafesine yatıracak değilim elbet!.."

Hoş, Petersburglu bir fıkra yazarı değilim ve bunlardan söz etmek istemezdim. Yazı işlerindeki yazılardan başladım, bakın nerelere dalıp gittim!

Toz toprak, bir yandan sıcak... Petersburg'da kalanların biraz temiz hava "soluyabileceği" birkaç bahçe ve eğlence mekânı açıldığını söylüyorlar. Bu tür yerlerde solunacak temiz hava var mıdır, orasını bilemem; hiçbirine henüz gitmedim. Petersburg daha iyi, daha sıkıcı ve hüzün verici. Dolaşıyor, tek başına çevreni inceliyorsun, Petersburg eğlence bahçelerinin temiz havasından daha iyidir. Zaten kentin aklının ucundan geçiremediğin semtlerinde birden birçok bahçe açıldı. Şimdi hemen her sokakta, üzeri kireç ve çamur sıvanmış kapı girişlerinde şöyle bir yazı gözünüze çarpar: "Meyhane bahçesi girişi". Orada, avlu içinde eskiden kalma bir müştemilatın önünde, kırk yıl önce bahçe olarak çevrilmiş yaklaşık elli metrekare kadar bir alan, şimdi "meyhane bahçesine" dönüştürülmüş: Söyler misiniz, Petersburg'un pazarları neden "normal günlerden" daha hüzün verir insana? içkiden mi, sarhoşluktan mı? İçip içip sarhoş olan köylülerin güpegündüz Nevski Bulvarında leş gibi yerde yatmalarından mı? (Dün ben de görmüştüm.) Sanmıyorum, işçi milletinin boş gezenleri pek bulaşmazlar bana, ben de onlara karışmam. Şimdi Petersburg'da kalınca, eskiden asla katlanamadığını, hatta nefretle karşıladığım olaylara bayağı alıştım. Bu ayyaş takımı tatil günleri dolaşmaya çıkar, bazen epey kalabalık olurlar; insanlara çarparlar, sıkıştırırlar, kavga çıkarmak için değil elbette, zira bir sarhoşun yanından geçen birine çarpmaması, onu bu biçimde rahatsız etmemesi olanaksızdır; önünden geçen kadınlara çocuklara rağmen yüksek sesle söverler, edepsizlikten değil, sarhoşun sövgüden başka dili olmadığı için böyle davranır. Bir dildir bu, başlı başına bir dil, geçenlerde buna inandım, son derece kullanışlı, özgün, sarhoşa da, başı hafiften dumanlı birine de çok uygun bir dildir; o kadar ki onsuz edemez. Hiç olmasaydı *il faudrait l'inventer...*[47] Hiç de şaka olsun diye söylemiyorum. Bir düşünün. Bilindiği gibi, sarhoşken önce dil bağlanır ve ağızda döner durur, bir sarhoşta ya da körkütük olmasa bile her içkili insanda düşünce ve duyguların akışı neredeyse on misli artar. Bu yüzden doğaldır ki birbirine karşıt bu iki durumu karşılayabilecek bir dil gerekir. Bu dil çok eski zamanlarda bulunmuş ve Rusya'nın her yerinde kabul görmüştür. Bu, doğrudan doğruya, söz dağarcığında bulunmayan bir sözcüğün söylenmesidir; öyle ki bu dil, söylenmesi son derece kolay olan tek sözcükten ibarettir. Bir pazar akşamı sarhoş altı fabrika işçisiyle yan yana

on beş adım kadar yürümek durumunda kalmıştım ve bir anda tüm düşünceleri, duyguları, en derin yargıları bile, hem de pek karmaşık olmayan tek bir sözcükle ifade etmenin mümkün olacağına inandım. Delikanlılardan biri daha önceden aralarında geçen bir konuda küçümser tavırla olumsuzluğunu belirtmek için kesin ve kararlı bir ses tonuyla bu ismi kullanıyor; öteki aynı ismi tekrarlıyor, ancak tamamen değişik tonda ve anlamda özellikle ilk delikanlının olumsuz davranışının doğru olmadığına derin kuşkusunu belirtir anlamda... Üçüncü adam ilk delikanlıya birden öfkeleniyor ve sertçe, kavgacı bir tavırla söze karışıyor ve aynı sözcüğü bu kez küfür ve hakaret anlamında yüzüne doğru haykırıyor. Bu sırada ikinci delikanlı yine üçüncüye, hakaret edene kızarak araya giriyor: “Hey delikanlı, ne diye giriyorsun aramıza? Uslu uslu konuşuyorduk, sen de çıkıp uluorta Filka’ya sövüyorsun!” anlamında malum sözcüğü kullanarak onu durduruyor. Evet, bunca sözü o tek ve aynı gizemli sözcükle, o aynı tek heceli isimle ifade etmişti, yaptığı tek hareket elini kaldırıp, üçüncü gencin omzuna yapışmak oldu. Ansızın grubun en genci, o ana kadar sesini çıkarmayan dördüncü delikanlı, tartışmaya neden olan bu can sıkıcı duruma çözüm bulmuş olsa gerek, kollarını kaldırarak heyecanlı bağırıyor... “Evreka” diye mi sanıyorsunuz? Yoksa “buldum, buldum” diye mi? Hayır, ne “evreka”, ne de “buldum” diye bağırıyor; o aynı, söz dağarcığında bulunmayan sözcüğü tekrarlıyor, yalnızca tek sözcüğü, topu topu tek bir sözcüğü, ama coşkuyla, esrimeyle söylüyor, bu coşkusu fazla kaçmış olacak ki asık yüzlü, yaşça en büyük olan altıncı genç pek bu “havada görünmüyor”; küçük delikanlının çocuksu heyecanını bastırıyor hemen ve ona dönerek sevimsiz, ama öğüt verir gibi kalın perdeden, bayanların yanında söylenmesi çok çirkin olan bu “yasak” sözcüğü apaçık biçimde söyleyerek: “Böğürür gibi ne diye bas bas bağırıyorsun!” anlamında kullanıyor. Evet, başka tek sözcük kullanmadan hepsi birden aynı, ama çok sevdikleri sözcüğü tam altı kez peş peşe kullanarak birbirlerini tamamen anlamışlardı. Evet, bu tanık olduğum bir olaydır. Durup dururken: “Allah aşkına!” diye birden onlara çıkıştım (grubun da tam ortasındaydım). “Şunun şurası on adım yürüdük, altı kez sözcüğünü tekrarladınız! Ayıp değil mi? Hiç utanmıyor musunuz?”

Birden hepsi hiç beklemedikleri bir şeye bakar gibi gözlerini bana çevirdi ve bir an sustular; küfredeceklerini sanıyordum, ama öyle olmadı; yalnızca en genç olanı on adım uzaklaşmıştı ki birden bana doğru döndü ve yürürken seslendi:

“Madem bizimkini altı saydın, kendin de yedinci kez söylemiş olmuyor musun?”

Müthiş bir kahkaha koptu; grup uzaklaşıp gitti, artık endişelenecek bir durum kalmamıştı.

***

Hayır, söz etmek istediğim bu serseriler değil, beni asıl hüzünlendiren onlar değil. Petersburg’da pazar günleri bile içki içmeyen, hiç “kullanmayan” köylülerin, işçilerin ve küçük esnafın bulunduğunu geçenlerde keşfedince çok şaşırmıştım; beni en çok şaşırtan, tahmin ettiğimden çok olmalarıydı. İşte, onlara bakmak, ayyaş serserilerden çok, onlara bakmak daha bir kederlendiriyor beni; onlar için üzüldüğümden filan değil, onlara üzülmemin hiçbir nedeni yok; aklıma hep böyle tuhaf düşünceler takılır... Bütün haftayı çalışmakla geçiren, ama bu hiç içki içmeyen insanlar pazar akşamları sokaklara çıkarlar (çalışma günleri hiç görünmezler); özellikle dolaşmak için çıkarlar. Nevski’ye hiç uğramadıklarını fark ettim, daha çok kendi evlerinin çevresinde dolaşırlar ya da aileleriyle birlikte misafirlikten dönerlerken (Petersburg’da epeyce evli işçi bulunduğu görülüyor) “temiz hava” almış olurlar. Ağırbaşlı, büyük bir ciddiyetle yürürler, dolaşmaya çıkmamışlardır sanki; birbirleriyle çok az konuşurlar; özellikle erkekler eşleriyle neredeyse hiç konuşmazlar, ama her zaman bayramlık giysiler içindedirler. Giysileri kötüdür ve eskidir; kadınların üzerinde rengârenk giysiler vardır, ama hepsi -belki de bu saatler için- iyice temizlenmiş ve yıkanmıştır. Rus kıyafetli azdır; erkeklerin çoğu Alman tarzı giyinir ve sakalları tıraş edilmiştir. En can sıkıcı olan da, herhalde böyle dolaşırken tam bir pazar keyfi yaşadıklarını ciddi ciddi düşünmeleridir. Peki, şu geniş, çıplak, tozlu, hele hele güneş battıktan sonra tozdan geçilmeyen bu sokaklarda dolaşmaktan ne keyif alırlar? Bu sokaklar onlara cennet gibi görünüyordur; herkese kendi yeri böyle geliyor demek!

Çocukları her zaman yanlarındadır, Petersburg’da ne kadar çok çocuk var! Çok çocuk öldüğünü söylüyorlar. Çoğunun küçük olduğu gözümden kaçmadı; bir yaşlarında çocuklar, düşe kalka yürüyenler, yürümeyi beceremeyenler; ömrü yetmediği, hemen ölüverdikleri için mi büyük çocuk sayısı az böyle? İşte, kalabalığın arasında bir işçi takılıyor gözüme; yanında bir oğlan çocuğu var, ikisinin de tavırlarında yalnızlığın izleri okunuyor. İşçi otuz yaşlarında, solgun, hastalıklı bir yüzü var; tatil elbiselerini giymiş: Üzerinde Alman redingotu, dikişleri aşınmış, düğmelerinin havı silinmiş,

ceketinin yakası meşin gibi; pantolonu “öylesine”, üçüncü bir elden, eskiciden alındığı belli, ama elden geldiğince temizlenmiş; ketenden göğüslük ve kravat, silindir şapkası buruş buruş, sakalları kesilmiş. Tesviyeci ya da dizgici olmalı. Yüzünde karanlık, sevimsiz, düşünceli, sert, handiyse kötü bir ifade var. Çocuğun elinden tutmuş, çocuk adeta havalanarak düşe kalka yürüyor. Çocuk iki yaşından biraz küçük, çok cılız, çok solgun, ama üzerinde kaftanı var, çizmeleri kırmızı şeritli, başında tavuskuşu tüylü bir şapka... Yorulmuş, babası ona bir şeyler söyledi; belki de basit bir şey söylemişti, ama azarlar gibi çıkmıştı sesi. Çocuk sesini kesti. Beş adım gitmişlerdi ki baba eğildi, çocuğu özenle kaldırıp kucağına aldı ve böyle taşıdı. Çocuk alışkınca ve güvenle babasına sokuldu, sağ koluyla babasının boynuna sarıldı. Çocuksu bir şaşkınlıkla gözlerini bana dikti: Peşlerinden ne diye gidiyor, böyle inceliyordum? Başımla işaret edip gülümseyecek oldum, çocuk birden kaşlarını çattı ve babasının boynuna daha sıkı sarıldı. Belli ki araları çok iyiydi...

Sokaklarda dolaşırken, gelip geçen hiç tanımadığım insanları incelemeyi, yüzlerine bakarak, kim olduklarını, nasıl yaşadıklarını, neyle uğraştıklarını ve özellikle o anda onları neyin ilgilendirdiğini anlamayı seviyorum. O zaman, şu çocuğuyla dolaşmaya çıkmış işçinin, kısa süre önce karısının öldüğünü -nedense mutlaka veremden öldüğünü- düşünmüştüm. Öksüz çocuğa da bodrum katında kiraladıkları hücre gibi bir odada, belki de bir köşecikte[48], şimdilik yaşlı bir kadın bakıyordur. (Babası bütün hafta çalışıyor.) İşte, o pazar günü de dul işçi oğlunu alıp uzaklara, diyelim Vıborg’a, geriye kalan tek akrabalarına, daha doğrusu hayatta olmayan annenin kız kardeşine gitmişlerdir; önceden de pek ziyaret etmedikleri teyze şeritli bir astsubayla evlidir ve mutlaka büyük bir devlet lojmanında, bodrum katında, ama kendilerine ait bir evde oturmaktadırlar. Ölen kız kardeşi için ilk anda biraz ağlamıştır kadın, ama çok sürmemiştir bu. Dul işçi de pek üzüntüsünü göstermemiştir öyle; her zamanki gibi asık yüzle oturmuştur; çok seyrek konuşmuş, konuyu mutlaka özel işlere getirmiştir, ama çok geçmeden bu konuyu kesmiştir. Herhalde semaveri de ocağa koyup kıtlama çay içmişlerdir. Oğlan hep divanda aynı köşeye oturmuştur, sürekli surat asmış, yabanıl davranmıştır; sonunda kendinden geçerek uyuya kalmıştır. Teyze ve kocası çocukla az ilgilenmiş, ama sütle ekmek vermişlerdir, o zamana kadar yeğeniyle hiç ilgilenmeyen ev sahibi astsubay nasılsa sevecen davranarak çocukla ilgili bir şaka yapacak olmuş, ama çok yavan, yersiz kaçmıştır bu; kendi (sadece kendi) gülmüştür bu

şakaya, dul işçiyse, aksine, tam o anda nedeni bilinmez, azarlamıştır oğlunu; bu yüzden çocuk gürültülü ağlamak istemiştir, baba da hiç bağırmadan ağırbaşlı onu kısa bir süre odadan dışarı çıkarmıştır... Konuşmalarında olduğu gibi, tüm nezaket kurallarına uyarak, ciddi ve üzgün ayrılmışlardır. Baba çocuğunu kucağına almış ve onu Vıborg'dan Liteyna'ya evlerine kadar kucağında taşımıştır. Adam devrisi gün işine gidecek, çocuk da yaşlı kadında kalacaktır. Yalnız başına dolaşıp dururken kendini oyalamak için insan böyle basit görüntülere takılıp kalıyor işte. Hiçbir anlamı yok, "eğitici yanı da yok." Pazar ve tatil günleri içimi derin bir sıkıntının doldurması işte bu yüzden: Ne yani, tozlu Petersburg sokaklarının iç karartıcı olduğu sizin de aklınıza gelmemiş midir? Bence dünyada en sevimsiz, en kasvetli kenttir Petersburg!..

Aslına bakarsanız, iş günlerinde de sokaklarda çok çocuk vardır, ama pazar akşamları neredeyse on misli çoğalırlar. Ah, ne cılız, yüzleri ne soluk, kansız, çelimsiz çocuklardır!.. Özellikle kucakta olanların ufacık yüzleri nasıl da ağlamaklıdır! Yeni yeni yürüyenler eğri bacaklarıyla yalpalaya yalpalaya giderler. Ama hepsi özenle giydirilmiştir. Oh, Tanrım, çocuklar baharda ağaçlarda açan bir çiçek, bir yaprak gibidirler! Işık gerek onlara, temiz hava, özgürlük, taze besin gerek, oysa bütün bunların yerine içki ya da lahana kokan pis, boğucu bodrumlar, geceleri iğrenç kokular, sağlıksız yiyecekler, hamamböcekleri, pireler, duvarlardan yayılan nem, dışarıda toz toprak, kireç, kerpiç tozları...

Ama anne babalar bu çelimsiz, solgun çocuklarını severler. İşte üç yaşında sevimli bir kız çocuğu, üstü başı tertemiz; evlerinden çıkıp bir saatliğine sohbet etmek için bir araya toplanmış kadınlarla kapı önünde oturan annesine doğru koşuyor. Anne konuşuyor, bir yandan kendisinden on adım ötede oynayan çocuğunu gözlüyor. Çocuk yerden küçük bir taş almak için eğildi, dikkatsizce eteğinin ucuna bastı; doğrulmak istediyse de başaramadı ve dengesini kaybedip yere düştü, hemen ağlamaya başladı. Annesi yerinden fırladı; ancak ben daha önce davranıp çocuğu kaldırmıştım. Doğruldu, çabucak ve merakla bana baktı; gözleri hâlâ yaşlıydı; biraz korku, biraz da çocuk utangaçlığıyla birden annesine koştu. Yaklaştım ve kibarca çocuğun kaç yaşında olduğunu sordum; anne güler yüzle, ancak ölçülü bir tavırla yanıt verdi. Benim de böyle bir kızım olduğunu söyledim, bu kez yanıt vermedi, konuşmadan bana baktı: "İyi bir insana benziyorsun, ama burada neden duruyorsun ki? Geçip gideydin!" der gibi bir anlam vardı gözlerinde. Kadınlar da susmuştu; onlar da aynı şeyi

düşünüyor gibiydiler. Şapkama parmağımla dokundum ve önlerinden geçip gittim.

İşte başka bir kız çocuğu, insan kaynayan bir kavşakta, elinden tutan annesinden biraz geride kalmıştı. Aslında anne, on beş adım önünde, ziyaretine gelen arkadaşını birden görünce, çocuğunun yolu bildiğine güvenerek elini bırakmış ve doğru ona koşmuştu, ama geride tek başına kalan çocuk korkmuş ve çığlığı basmıştı. Sonra ağlaya ağlaya annesine doğru koşmaya başladı.

Kadının tanımadığı, oradan geçen yaşlı, sakallı bir esnaf yolda koşmakta olan kadını durdurdu ve hemen koluna yapıştı: "Ne diye koşuyorsun?" diye çıkıştı. "Görmüyor musun, çocuğun geride kalmış, çığlık çığlığa ağlıyor, bu yaptığın doğru mu? Çocuk bu, korkar!"

Kadın sinirli, bir şeyler diyecek oldu, sonra kendini tuttu, karşılık vermedi; telaşa kapılmadan kendisine yetişen kızını kucağına aldı ve ağırbaşlı konuğuna doğru yürüdü. Esnaf asık yüzle bir süre bekledi ve sonra kendi yoluna yöneldi.

Günlüğüme koymaya bile utandığım, anlamsız, son derece gereksiz görüntüler bunlar... Bundan sonra daha ciddi konulardan söz etmeye çalışacağım.

XIV-Öğretmene

Grajdanin'in 29. sayısında üç bölüm halinde yer verdiğim “Küçük Manzaralar” adlı yazım için Moskovalı bir fıkra yazarı, temiz kalpliliğinden olsa gerek, bizim Petersburg *Golos*’ta (210. sayı), söz konusu yazımın ikinci bölümünde sarhoş insanlarımızın küfürlü dilinden söz ederken o çirkin sözcüğü -doğrudan değil tabii- kullandığım için yerden yere vuruyor beni. Oysa bu sözcüğü üstü kapalı geçmiştim. Büyük sırrımı açığa çıkaran Moskovalı ifşacım, hakkımda şöyle diyor: “Elinin altında uygun malzemesi olmayınca, bir fıkra yazarının işi bu noktaya vardıracağı doğrusu hiç aklıma gelmezdi.” Bu sözlerden, bu ayıp sözcüğü sırf yazıma bir renk, bir canlılık, bir çeşni{49} katsın diye kullandığım anlamı çıkıyor.

İşte buna üzüldüm, oysa ben yazımdan tam tersi, yani geniş bir konudan yeterince yararlanmadığım anlamını çıkaracaklarını sanıyordum. Yazı başlığının beni kurtaracağını düşünmüştüm: Küçük manzaralar, büyük değil, küçüklerin pek çekici yanları yoktur. Petersburg işçilerinin tatil günlerinde nasıl vakit geçirdiklerini, biraz da hüzün katarak öylesine kaleme almıştım. Sevinçlerindeki, eğlencelerindeki kısırlık, tinsel yaşamlarının cılızlığı, solgun yüzlü, veremli çocukların büyüdüğü bodrumlar, gezinti yeri belledikleri her zaman sıkıcı, geniş, dolaşanlarını hazır bekleyen Petersburg caddesi, kucağında çocuğuyla şu dul işçi (gerçek bir tablodur), evet, bütün bunlar yazım için yeterli malzeme gibi görünmüştü bana, yine söylüyorum, asıl ters anlamda, yani böylesine zengin bir malzemeden yeterince yararlanmadığım için suçlayabilirlerdi beni. Ama asıl varmak istediğim sonuca dolaylı da olsa değinmem beni teselli etmiştir, yani halkımızın geniş çoğunluğunda, Petersburg bodrumlarında ve ruhsal bakımdan en zayıf durumlarda bile, yine de erdemli olmaya, az çok bir dürüstlüğe, kendine gerçekten saygı duymaya bir eğilimin olması beni rahatlatmıştı: aile ve çocuk sevgisi yaşatılıyor. Beni asıl şaşırtan, hasta çocuklarını gerçekten, hatta şefkatle sevmeleriydi; halkın aile yaşantısında düzensizliğin ve kaba saba davranışların, Petersburg’daki gibi çetin koşullarda bile şimdilik istisna, belki de çok yaşanan bir istisna olması sevindirmişti beni ve bu sıcağı sıcağına yaşadığım izlenimleri okurlarımla paylaşmayı istemiştim. Daha önce birinin, bu konuya uygun düşen, çok içten itiraflarını okumuştum bir yazısında, kuşkusuz çok zeki olan bu kişi, resmi bir nitelik taşıyan, yeni çıkmış bir kitap vesilesiyle düşüncelerini şöyle açıklıyordu: “Reform halka yararlı mı, değil mi? sorusu üzerine kafa yormak aslında saçmalıktır; halka yararlı olmadığı görülse

bile, dünya yıkılsın önemli değil, reform mutlaka gerçekleştirilecektir.” (Sorun bu biçimde ele alınmasına rağmen belki de *pereat mundus*[50] açısından doğruları çoktur.) Sonunda köylülere değinirken, makale yazarı tüm içtenliğiyle şöyle itiraf ediyordu: “Halkımızın reformlara değmediği bir gerçektir ve reform öncesine kadar Marko Vovçok ve Grigoroviç’le beraber, gazete yazılarında köylülerin başına defne ve güllerden çelenk takarken, bu çelenklerin bitli başlarını süsleyeceğini çok iyi biliyorduk: Ama davayı canlı tutmak için bu zorunluydu o zaman vs vs...” Böylesine açıkça ve en ufak gösterişte bulunmadan yazıda ileri sürülen düşüncenin özü buydu. (Alıntım kelimesi kelimesine değil.) itiraf etmeliyim ki bu içten görüş ve onun böylesine keyifle neredeyse ilk kez gözler önüne serilen çıplaklığı bende büyük bir ilgi uyandırmıştı, hatırlıyorum, o zaman, örneğin *Grajdanin*’de bu yaklaşımın ilk bölümünü, yani sonuçlarına rağmen reform bölümünü paylaştığımız halde, ikinci bölümdeki o uğursuz düşünceyi benimsemediğimiz, bitli kafaların yine de reformlara layık olduğu ve hiç de onlardan aşağı kalır yanları olmadığına inandığımız yargısına varmıştım. Böyle bir inancın, özellikle eğilimlerimizin en belirgin yanlarından biri olduğu düşüncesindeyim. İşte bundan söz etmemin de nedeni bu.

Yazıma gelince... benim kalem arkadaşım, Moskovalı fıkra yazarı nedendir bilinmez, fıkra yazarı olmaktan utandığımı düşünüyor ve Fransızca, benim, *plus feuilletoniste que Jules Janin, plus catholique que la pape”*[51] olduğumu öne sürüyor. Moskova’dan esen bu Fransızca, kuşkusuz, burada yazarın iyi bir üslubu olduğu düşünülsün diye kullanılmıştır: ama bana yapılan Katoliklik yakıştırmasının burada niçin yer aldığını, zavallı papanın burada neden gerektiğini anlamış değilim. Bana gelince, “Petersburglu” bir fıkra yazarı olmadığımı dile getirmiştim sadece ve bunu söylemekle gelecekte her olasılığa karşı Günlüğümde yer vereceğim konuların yalnızca Petersburg yaşamıyla bağlı kalmayacağını, bu niyetimi sürdüreceğimi belirtmek istemiştim, öyleyse Petersburg yaşamından gerektiğinde söz ettiğim zaman, benden ince ayrıntılara varıncaya dek bir çalışma beklemek gereksizdir. Moskovalı öğretmenim Günlüğümü illa da fıkra olarak nitelemek istiyorsa varsın öyle olsun, çok sevinirim buna.

Moskovalı öğretmenim, yazımın Moskova’da “dükkânlarda, pazar köşelerinde” müthiş ses getirdiğini belirtiyor ve yazımı da piyasa fıkrası olarak nitelendiriyor. Kadim başkentimizde bu gibi yerlerin okurlarına böylesi keyif yaşatmam doğrusu beni sevindirdi. Ancak, üzüntü verici olan,

sözde bilerek etki yaratmaya çalışmam oldu, yüksek okur kitlesine sahip olmadığım için “çarşı pazar köşelerinden” okur aramışım ve bu amaçla da “onlardan” söz etmişim; o halde ben “tüm fıkra yazarlarının en beceriklisiyim...”

> İnanın, aklım almıyor! [Yazımın Moskova’daki etkisinden söz ederken böyle yazıyor.] *Grajdanin'e*. karşı bu isteğin böylesine inanılmaz boyutlara varmasını çözemiyorum doğrusu. *Grajdanin'e* bu aşırı talebin nereden kaynaklandığına ilişkin soruma gazete dağıtıcılarından biri şaşkınlığını belirtti. Olanları anlatınca adam adı geçen derginin kalan sayılarını toplamak için bizim dergi dağıtıcıları Meklenburgi ve Jivarev’e koştu; ancak orada da tükenmiş: “Çarşı pazardan çok talep olmuş...” İşin aslı şuydu: *Grajdanin*'de kendilerine ait bir yazı çıktığı haberinin Esnaflar Çarşısında duyulması üzerine, kendilerine “eğlence” satın alacaklarına, doğru *Grajdanin'e* akın etmişler!..

Bakın, bu hiç de kötü bir haber değil. Esnaflar Çarşısı okurlar karşısında boşuna küçük düşürmeye çalışıyorsunuz beni. Aksine, onların beğenisini kazanmayı isterdim, çünkü onlar hakkında sizin düşündüğünüz gibi kötü düşünmüyorum ben. Bilin ki gülmek için, bir skandal çıksın diye satın aldılar. Her insan skandaldan çok hoşlanır, insanın yaradılışında vardır bu, özelikle Rusya’da (sözgelimi, siz de üzerine atladınız hemen); bu yüzden bile bile çarşı çalışanlarını küçümsemek kesinlikle doğru bir davranış olamaz. Eğlenceye, gülme konusuna gelince, en çekici durumlarda bile çeşit çeşittir. Öğretmenim yine de biraz insaflı davranıyor ve şöyle ekliyor: “Çarşı esnafıyla ilgili yazısını yazarken, onlar üzerine ‘manzaralar’ın yazarının kalemini çok iyi niyetle kullandığına inanıyorum.” Yani öğretmen, doğrudan ve belli bir amaçla, halkın ahlakını bozma niyetinde olmadığımı düşünerek beni onurlandırıyor. Bu yaklaşımı için yine de teşekkürlerimizi bildiririz, çünkü yazar *Golos’ta* yazıyor ve soylu dil sürçmesi belki yersiz değildir, çünkü neyle olursa olsun halkın da, tüm Rus toplumunun da ahlakını bozmak amacıyla hareket ettiğim suçlamasında bulunmanın Andrey Aleksandroviç için hiç de zor bir iş olmayacağını deneyimlerimden bilirim. (Beni toprak köleliği düzeni yanlısı olmakla suçlamıştı.) Andrey Aleksandroviç kaleminizde kendini gösteriyor, hem de şaşırtıcı karşıt bir düşünceyle: “Sizin bu türden ‘manzaralarınız’ işçi takımından serserilerin yola gelmesine yarar sağlamayacaksa...” diyorsunuz. Böyle bir düşünce tam da Andrey Aleksandroviç’in kafasından çıkardı tabii! Ancak bu bizim küfürbaz işçi milletini (küfür alışkanlığından)

kurtarmak için yazdığımı akla getiriyor! Gelgelelim yazımda anlattığım işçiler, yalnızca sizin ve benim değil, Andrey Aleksandroviç'in de adını hiç duymamışlardır.

Hayır, başka bir eğilimle yazmıştım, "kadınların yanında söylenmesi çok ayıp olan", sarhoşlar arasında sürekli kullanılan o "sözcüğü" başka amaçla kullanmıştım ve çok ciddi ve bağışlanabilir bir amacım olduğunda ısrarcıyım, bunu şimdi kanıtlayacağım size. Niyetim, Rus halkının içindeki temizliği göstermek ve halkımız sarhoşken küfürlü konuşmakla birlikte (çünkü ayıkken çok ender küfrederler) bu çirkin sözcüğü ne sevdiğinden, ne de haz duyduğundan, hayır, sadece, neredeyse bir zorunluluk haline gelen bir alışkanlıktan küfre başvurduğunu vurgulamaktı. Öyle ki küfürden çok uzak düşünceler ve duygular bile kötü sözcüklerle ifade edilebilir. Sonra bu küfür alışkanlığının asıl nedeninin sarhoşlukta aranması gerektiğine dikkat çekiyordum. Dilin ağır ağır döndüğü sarhoşluk durumunda, konuşmaya ve önceden belirlenmiş anlamlı, kısa sözcüklere başvurmaya istekli görüşüm üzerine ne düşünürseniz düşünün, ama halkımızın ağzını bozarken bile içinin temiz olduğunu vurgulamaya değerdi yine de. Hatta şunu da cesaretle öne sürebilirim ki estetik ve akıl bakımından toplumumuzun gelişmiş tabakaları, bu anlamda kaba ve hiç gelişmemiş basit halkımızdan kıyaslanmayacak derecede daha ahlaksızdır. Erkeklerin meclisinde, en yüksek çevrenin de bulunduğu meclislerde, kimi zaman bir akşam yemeğinden sonra, saçlarına ak düşmüş, göğsünde nişan taşıyan yaşlılar arasında bile, önemli sorunlardan, hatta bazen devlet sorunlarından söz edilirken, sonra yavaş yavaş sanatsal konulara dönüldüğü olur. Bu estetik, şiirsel temalar, yeri geldiğinde, birden öyle bir ahlaksızlığa, öyle bir sövgüye ve pis düşüncelere dönüşür ki halkımız imgeleminde bile bir benzerini yaratamaz.

Halkın üstüne çıkmış yüksek çevre insanının her çeşidi arasında korkunç derecede sık görülür bu. En ülküsel erdemleriyle tanınan erkekler, hatta dini bütün kişiler, en romantik şairler bile katılırlar böyle sohbetlere. Burada önemli olan, bu erkeklerden bazılarının tartışmasız saygıdeğer ve çok iyi işler yapmış olmalarıdır. Özellikle alçaklıktan, alçaklığın inceliğinden hoşlanırlar, içlerinde düşünceden çok çirkin söz vardır, düşmenin alçaklığıdır hoşlarına giden, ağzının tadını bilen bir pisboğazın Limburg peynirinden (onu halkımız bilmez) hoşlanması gibi, kokudan hoşlanırlar; burada olan, kokuyu bulaştırma, kokuyla kendinden geçme isteğidir. Onlar bu çirkinliğe gülerler, kuşkusuz bu alçaklıktan kibirle söz

ederler, ama bu alçaklıktan hoşlandıkları, sözlerde bile olsa onsuz edemeyecekleri bellidir. Bu temalar üzerine olsun, halkın kimi gülüşü tamamen farklıdır. Sizin “çarşı pazar köşeleri” dediğiniz yerlerde bu insanların alçaklıktan, alçaklığa ve sanata duydukları sevgiden gülmediklerine eminim, gülüşleri son derece saf, temizdir, ahlaksızlık yoktur; kaba da olsa sağlıklıdır, tersine, toplumumuzda ya da edebiyatımızda bir konuyu uzattıkça uzatan laf ebelerinin gülüşüne hiç benzemez. Halkımız yerli yersiz, iş olsun diye küfreder. Halkımız ahlaksız değildir, dünya üzerinde tartışmasız en ağzı bozuk halk olmasına karşın içi çok temizdir; gerçi bu çelişki üzerine, aslına bakarsanız, durup düşünmek gerekiyor.

Moskovalı öğretmenim benimle ilgili yazısını ölçüyü kaçırarak, neredeyse şeytani bir kibirle bitiriyor:

> Bir fıkra yazmak isteyip de elimde gerekli malzeme bulamadığım zaman sayın meslektaşımı örnek alacağım [yani beni] ve ondan yararlanıp, ben de “manzaralarla” ilgilenmeye çalışacağım [Ne aşağılama!]; ama şu anda önümde duran bu örnekten yararlanmaya ihtiyacım yok [Yani akıllı insanda “bunsuz da” her zaman pek çok düşünce olabilir]; çünkü bizim Moskova’da “toz, toprak, bir yandan sıcak var” [Yazıma başlarken kullandığım sözler... Aklı sıra bir kez daha utandırmak istiyor beni], ama bu toz toprağın içinden [Oo. İşte şimdi başlayacak, Moskovalı zeki bir mizahçının “bu tozun” içinden bile Petersburg mizahçılarına oranla neler çıkaracağını bizlere gösterecek...] evet, bu toz toprağın içinden, bu sıcağın altından [Ne demek “sıcağın altından”?] belli bir özenle [duyun, duyun!] beyaz taşlarla kaplı Moskova’mızın yaz aylarında bayağı zayıflayan nabız atışlarının sonra devinmeye başladığını, yani gittikçe hızlanarak kış aylarındaki, artık çıkması mümkün olmayan yoğunluğa ulaştığını görmek mümkün...

Vay, ne düşünce ama! Bizdeki gibi Moskova’da da varmış demek! Benim için, evet, benim için ne ders verici! Ama biliyor musunuz öğretmenim, yazınız daha bir ilgi yaratsın diye bana sanki bile bile bulaşmışsınız gibime geliyor? (Ne ilginç!), belki de çarşı pazardaki başarımı çekemediniz, ne dersiniz? Evet, bu mümkün, çok mümkün... Bu kadar uğraşıp didinmeseydiniz, tekrarlayıp durmasaydınız; uzun uzadıya durmakla yetinmeyip, bir de kokladınız...

> Ne de olsa ta burnumuzun dibine kadar gelen kokuyu alacak kadar yetiştik; bir yazıyı, yazarının niyetleri dışında değerlendirme becerisine de sahibiz.

Ee, ne kokuyormuş böyle?

XV-Yalan Üzerine

Bizde neden herkes, istisnasız herkes yalan söyler? Beni hemen durdurup söyle bağıracaklarına eminim: “Ee, söyledikleriniz saçma, herkes değil! Konu bulamamışsınız, yazınız daha baştan etkileyici olsun diye uyduruyorsunuz.” Konu kısırlığıyla suçlanmam yeni değil, ama asıl mesele şu: Yalan söylemenin bizde genel bir alışkanlık haline geldiğine şimdi gerçekten inanıyorum. Diyelim ki elli yıl doğru bildiğin bir düşünceyle yaşıyorsun, elle tutulur biçimde duyumsuyorsun bunu ve sonra birdenbire öyle biçimde ortaya çıkıyorlar ki o zamana kadar bu düşünceni sanki hiç yaşamamışsın gibi... Kısa zaman önce, Rusya’da aydınlarımız arasında yalan söylemeyen bir tek insanın bile çıkmayacağı düşüncesine kapılmıştım. Çok dürüst insanlarımızın bile yalan söylemesi böyle bir düşünceye itiyor beni. Başka uluslarda genelde aşağılık insanların yalan söyledikleri kanısındayım; bunlar kendi çıkarları uğruna, yani doğrudan suç unsuru taşıyan yalanlar söylerler. Bizdeyse en saygın kişiler, en saygıya değer amaçlarla yok yere yalan söyleyebiliyorlar. Çoğunlukla konukseverlikten yalan söylenir bizde. Dinleyende estetik izlenim yaratmak, ona keyifli anlar yaşatmak isterler; doğrusunu söylemek gerekirse kendilerini dinleyiciye kurban ederek yalan söylerler. Kimi gösterirseniz gösterin, dinleyicisi üzerinde bıraktığı keyifli izlenimi daha da güçlendirmek istediğinde, atlarının bir saatte yaptığı kilometreyi her konuşmasında, sözgelimi yirmi kez artırdığı olmamış mıdır? Dinleyicinin de, bir iddia üzerine treni geçen bir troyka’yı{52} size heyecanlı heyecanlı anlatacak kadar içi sevinçle taşmamış mıdır gerçekten? Sonra av köpekleriniz ya da Paris’te takma diş taktırmanız, daha ne bileyim, burada Botkin’in sizi iyileştirmesi vs... hastalığınızla ilgili mucizelere, kuşkusuz, hikâyenizin ortasında kendinizi de inandırdığınız halde (çünkü hikâyenin yarısından sonra insan daima söylediklerine inanmaya başlar) geceleyin yatağınıza yatıp dinleyicinizi nasıl hoş biçimde şaşırttığınızı hatırlayınca, birden duraksayıp elinizde olmadan: “Vay, ne palavra atmışım ama!” diye mırıldandığınız mucizelerden söz ettiğiniz olmadı mı? Aslına bakarsanız bu örnek biraz zayıf kaçtı, çünkü kendine bir dinleyici bulursan, hastalığından söz etmekten daha tatlı bir konu olamaz; yalan söylemeden duramaz insan; hastalığına bile iyi gelir. Ama yurtdışından dönerken “kendi gözlerinizle” gördüğünüz binlerce olayı anlatmadan durabilir misiniz? Yo, bu örneği de geri alacağım: Yurtdışından dönmüş bir Rus’un “orayı” anlatırken abartıya kaçmaması zaten olanaksızdır; yoksa oraya gitmesinin hiçbir anlamı

kalmazdı. Ama sözgelimi estetik bilimler! Doğal bilimlere hiç aklınız yatmadığı, Yahudilerden anlamadığınız halde, doğal bilimler üzerine, iflas etmiş ve yurtdışına kaçmış Petersburglu bir Yahudi ya da bir başka Yahudi üzerine sohbet ettiğiniz olmamış mıdır? Lütfen, size kendisiyle ilgili bir anekdot aktaran kişiye, sözümona bu olayın sizin başınızdan geçmiş gibi aynı kişiye anlattığınız olmadı mı? Hikâyenin yarısında birden her şeyi hatırladığınızı, durumu kavradığınızı ve dinleyicinizin ısrarla size yöneltiği sıkıntılı bakışıyla da bunun doğrulandığını (çünkü böyle durumlarda insanlar, nedense, on misli ısrarla bakar birbirlerinin gözlerine) yoksa unuttunuz mu? Anlattığınız olayın artık bir anlamı kalmadığı halde, yine de yüce bir amaca değer bir yüreklilikle öyküyü anlatmayı sürdürüşünüzü, bitirir bitirmez de hemen sinirli, telaşlı bir incelikle el sıkışarak ve gülümseyerek birbirinizden ayrılışınızı, sonra aklınıza birden esip de durup dururken merdivenleri koşarak çıkmakta olan dinleyicinize son bir çırpınmayla seslenerek, teyzesinin sağlığını soruşunuzu, onun da ilgisizce başını çevirişini ve teyzesiyle ilgili soruya yanıt vermeyişini, evet, başınızdan geçen bu olayda size hepsinden çok acı verenin asıl bu sonuncusu olduğunu hatırlayın! Her neyse, biri tutup da bütün bu olanlara hayır yanıtı verirse, yani böyle bir anekdot falan anlatmadığını, Botkin'den söz etmediğini, Yahudilere ilişkin yalan söylemediğini, merdivenleri çıkan arkadaşına teyzesinin sağlığını sormadığını, böyle bir olayın asla başından geçmediğini söylerse kesinlikle inanmam buna. Rus palavracılarının sık sık farkında olmadan yalan söylediğini çok iyi biliyorum, farkına varması zaten mümkün değildir. Bakın şöyle oluyor: Kişi yalanını başarıyla kıvırınca onunla öyle bütünleşiyor ki anlattıkları yaşamının gerçek olayları arasına giriveriyor; yalanına tüm benliğiyle inandığından vicdanına göre hareket ediyor; inanmasa doğal olmazdı zaten.

"E, bu kadarı da saçma!", "Masum yalanlardır, önemsizdir, kimseyi de ilgilendirmez" diyeceklerdir yine. Olsun. Yalanların çok masum olduğunu ve kişinin doğasındaki soylu özellikleri, sözgelimi şükran duygusunu gösterdiğini kabul ediyorum. Yalanlarınızı dinleyen birinin, gönül borcundan da olsa yalana başvurmaması olanaksızdır çünkü.

Rus toplumunun -Rus toplantılarının, akşam partilerinin, kulüplerin, bilim derneklerinin vb- handiyse birinci koşulu bu karşılıklı ince yalanlardır. Arabanızın bir saatte kaç kilometre yaptığını ya da Botkin'in sizin için yarattığı mucizelerden bu durumda ancak doğrudan yana tavır koyan kalın kafalılar kuşkulanırlar. Bu davranışları nedeniyle çok geçmeden

cezalarını çeken, sonra neden bu duruma düştüklerine şaşıp kalan duygusuz, hemoroitli insanlardır. Yeteneksiz ve sığ görüşlüdürler. Böyle olmakla beraber bu yalanlar, tüm masumluğuna karşın, bizim son derece önemli temel özelliklerimizi gösterir, o kadar ki dünyayı ilgilendiren yalanlar olarak öne çıkar. Sözgelimi, birincisi: Biz Rusların her şeyden önce gerçeklerden korktuğumuzu -kuşkusuz korkmuyoruz- ama gerçeği kendimiz için sürekli can sıkıcı, tatsız, şiirsellikten uzak, son derece olağan saydığımızı ve böylece gerçeklerden sürekli kaçarak sonunda onu Rus dünyasında en olağanüstü ve ender görülen bir olgu haline getirdiğimizi gösterir. (Gazetelerden söz etmiyorum.) Böylece gerçeklerin, özellikle en duru olduğu durumlarda, dünyada olanından daha şiirsel ve dahası kötü alışkanlıklara eğilimli insan aklının uydurabileceği ve düşlerinde yaratabileceğinden daha fantastik olan aksiyom bütün bütüne kaybolmuştur bizde. Rusya'da gerçek, hemen hemen her zaman tamamen fantastik öğeler taşımıştır. Gerçekten de insanlar sonunda, insan aklının uydurduğu her şeyi kendileri için gerçeğinden daha anlaşılır hale getirmişlerdir, dünyada da, her yerde de böyledir. Gerçek insanoğlunun önünde, masanın üzerinde yüzlerce yıldır yatıyor da alan olmuyor, özellikle onu fantastik ve ütopik olarak gördüğü için uydurulmuşun peşinden koşuyor.

Rusların bu genel yalan söyleme alışkanlığında ortaya çıkan ikinci özellik, kendi kendimizden utanmamızdır. Gerçekten de hepimiz neredeyse doğuştan kendinden, kendi kişiliğinden utanma duygusu taşır içinde ve Rus insanı topluluk içinde ne pahasına olursa olsun mutlaka kendini hemen gerçekte olduğundan farklı biri gibi göstermeye çalışır; hepsi tam anlamıyla farklı bir yüz edinmek için adeta yarışır.

Herzen de yurtdışındaki Rusların topluluk içinde edepli davranmadıklarını söylemişti: Herkesin sustuğu anda gürültülü konuşuyorlarmış, konuşmaları gerektiği zaman da kibar ve doğal sözler etmeyi beceremiyorlarmış. Bu gerçektir: Şimdiyse soytarılık, yalan, acı veren hastalıklı bir heyecan var; gerçekte var olan her şeyden utanma, Tanrının Rus insanına bağışladığı, kişiliği gizleme ve olabildiğince yabancı, Rus olmayan bir kişiliğe bürünme isteğidir bu. Her Rus insanında olan kendi yüzünü, kendi kişiliğini mutlaka utanılacak kadar değersiz ve gülünç görmesi gibi içine işlemiş derin bir inançtan kaynaklanmaktadır bütün bunlar; bir Fransız'ın ya da bir İngiliz'in kişiliğine, kısacası kendinin olmayan yüze bürünürse, daha saygın bir kişi olacağı ve bu görünüş altında asla tanınmayacağı inancı yatmaktadır. Burada çok ilginç bir durumun altını

çizmek istiyorum: Kendinden bu rezilce utanma, kendini bu alçakça yadsıma çoğu hallerde bilinçli değildir; hastalıklı, üstesinden gelinmesi güç bir duygudur, ama bilinçli bir Rus -kendini tam yadsıyanı bile- yine de bu durumda önemsizliğini öyle hemen kabullenmez, kendisine mutlaka saygı duyulmasını ister: "İngiliz'den ne farkım var benim? Öyleyse benim de her İngiliz kadar saygı görmem gerekir" diye düşünür. Toplumumuzun bu önemli tipi, tam iki yüzyılda, iki yüzyıl önce konulan şu ilkelere göre gelişmiştir: Asla kendisi gibi olmamak, farklı bir kişilik edinmek, kendi kişiliğini daima küçük görmek, her zaman kendinden utanmak ve hiçbir zaman kendine benzememek... Evet, sonuçları eksiksiz çıkmıştır. Başkalarıyla bir arada bulunurken, bir pislik yapmadığına vicdanen inanıyorsa, bir Alman, bir Fransız, bir İngiliz, kişiliğinden utanç duymaz. Rus insanı kişiliğinden utanan bir İngiliz'in olmadığını çok iyi bilir, ama iyi terbiye görmüş bir Rus, kişiliğinden utanmayacağını, hatta bir yerlerde olsun, özsaygısının kusursuz yanlarının var olduğunu bilir. Kişiliğinden hiçbir yerde ve hiçbir zaman utanmayan biri gibi görünmek için hemen bir Fransız ya da İngiliz gibi davranmak istemesinin nedeni budur.

"Binlerce kez masumiyetten, eskilikten söz edildi" diyecekler. Olsun. İlginç bir nokta daha var: Aydın tabakadan her Rus'un toplum içinde, kalabalıkta müthiş titizlendiği ve asla geri adım atmadığı bir nokta vardır. Akıldır bu (evinde tek başınayken ayrı mesele), olduğundan daha akıllı görünme isteğidir, ama çok ilginçtir, herkesten ya da kim olursa olsun ondan daha akıllı görünme değil, bu, yalnızca hiç kimseden aptal olmadığını gösterme isteğidir. "Kimseden daha aptal olmadığımı kabul et, ben de senin kimseden aptal olmadığını kabul edeyim!" Ayrıca burada karşılıklı minnet borcuna benzer bir durum söz konusudur. Sözgelimi, bilindiği gibi, Rus insanı Avrupalı bir otoritenin önünde sevinçle ve büyük bir telaşla eğilir, üstelik hiç düşünmeden davranır böyle; bu gibi durumlarda değerlendirme yapmaktan asla hoşlanmaz. Hoş, sözü geçen bu kişi bulunduğu mevkiden iner ya da eski konumunu yitirirse iş değişir tabii; bu duruma gelmiş bir kişiye Rus aydını kadar acımasız davrananını arasanız bulamazsınız; kibrin, aşağılamanın, alayın sınırı yoktur. Bir zaman sonra, gözden düşen bu kişiye Avrupa'da hâlâ saygı gösterildiğini, eskisi gibi

değer verildiğini birden öğrenince de aşırı bir safdillikle şaşar kalır. Bununla beraber aynı Rus hiç düşünmeden, el üstünde tutulan bu kişinin önünde sırf Avrupalı diye eğildiği halde, ne olursa olsun asla kendini bu insandan daha aptal kabul etmez.

Her Rus insanı, en sığ düşünceli olanı bile: “Eh, Goethe, eh, Liebig, eh, Bismarck, eh, diyelim ki.... Yine de ben...” diye başlar düşünmeye. Daha doğrusu düşünmek değildir bu, çünkü burada hemen hemen bilinç yoktur, ama bir anlamda onu zorlayan bir şeyler vardır. Hiçbir şeyle doğrulanmayan, oraya buraya yönelip duran avare, boş bir gururun aralıksız süren duygusudur bu. Kısacası, insan onurunun belki de en yüksek derecesine -yani kendisinden gerçekten de daha akıllı olan kimsenin karşısında kendini daha aptal kabul etme erdemine- yüksek sınıftan Rus insanı asla, hangi koşullarda olursa olsun ulaşamaz. İstisnalar olabilir mi? Bilemem. “Paradokslarıma” fazla gülmesinler: Liebig’in rakibi belki de liseyi yarım bırakmıştır, “İşte bu Liebig’dir” diye ona gösterdikleri zaman, o, kuşkusuz Liebig’le kim kimden üstün tartışmasına girmeyecektir. Susacaktır, ama yine de, Liebig’in yanında bile konuşma isteğiyle yanıp tutuşacaktır... Ama Liebig’le diyelim ki trende karşılaşırsa ve Liebig olduğunu da bilmiyorsa iş değişir o zaman. Söz kimyadan açılsaydı ve bizimki de onunla konuşma fırsatı bulsaydı, kimyadan bildiği tek şey “kimya” sözcüğü olduğu halde, hiç kuşkusuz en derin bilimsel tartışmaların bile üstesinden gelirdi. Liebig’i yüzde yüz şaşkına çevirirdi. Kim bilir, dinleyici gözünde belki de kazanan o olurdu. Çünkü Rus insanının bilimsel konuşmada küstahlığının hemen hemen sınırı yoktur. Burada özellikle Rus aydın sınıfının ruhunda var olan bir fenomen çıkıyor ortaya. Bu ruhta -yeter ki kendini topluluk içinde hissetsin- zekâsından kuşkulanmak şöyle dursun, iş bilime vardığında derin bilgi sahibi olduğuna da kuşku yoktur. Zekâ konusu bir dereceye kadar anlaşılabilir bir durumdur, ama kişinin kendini bilim adamı yerine koyması için şaşmaz bilgilere, bilgi birikimine sahip olması gerekir.

Kuşkusuz bütün bu davranışlar yalnızca toplulukta, çevrede başkaları bulunduğu zaman sergileniyor. Evde tek başınayken... eh, bir tek Rus bilgili olmasını, bilim adamlığını dert etmez kendine ve hatta hiçbir zaman önüne bir sorun olarak koymaz. Eğer sorun yaparsa, bilim adamlığı için eksiksiz bilgilere sahip olmak gerektiğini bildiği halde, evde kesin olarak kendi çıkarına çözecektir bu sorunu.

Geçenlerde trenle yolculuk yaparken iki saatlik yol süresinde, klasik diller üzerine tam bir bilimsel tez dinleme fırsatım oldu. Bir kişi konuşuyor, ötekiler dinliyordu. Yolculardan kimsenin tanımadığı, duruşu heybetli, orta yaşlı, ölçülü, kibirli, inandırıcı ses tonuyla, hiç acele etmeden, kelimeleri kendi akışına bırakarak konuşan bir beydi. Herkesin ilgisini çekmişti. Daha ilk sözlerinden, bu konu üzerinde ilk kez konuştuğu gibi, belki de ilk kez düşündüğü apaçık belliydi. Güzel bir doğaçlamayla konuşuyordu. Klasik eğitimi tümüyle yadsıyor ve bizde uygulamaya konmasını "tarihsel ve meşum bir budalalık" olarak nitelendiriyordu, bununla beraber, kullandığı tek sert tümce buydu; sesi yüksek perdeden çıkıyor ve olaya ilişkin bir küçümsemeden dolayı heyecanlanmasına izin vermiyordu. Üzerinde durduğu gerekçeler son derece ilkel, olsa olsa on üç yaşındaki bir öğrenciye uygun düşen görüşlerdi, klasik dillere savaş açan bazı gazetelerimizin hâlâ direttiği, örneğin: "Bütün Latin klasikleri dilimize çevrildiğinden Latinceye artık gerek yoktur" türünden görüşlerdi. Konuşması vagonumuzda olağanüstü etki yaratmıştı; pek çoğu, özellikle bayanlar vedalaşırken keyifli anlar yaşattığı için ona teşekkürlerini bildirdiler. O zatın da oradan kendine son derece saygı duyarak ayrıldığına eminim.

Şimdi topluluk arasında (trende ya da başka mekânlarda) sohbetler eskiye, geçmiş yıllara göre hissedilir biçimde değişti, halkımızın toplumsal konular üzerine ders verecek insanlara gönlü akıyor, onları dinlemeye can atıyor. Aslında topluluk içinde konuşmalar son derece zor başlar bizde; konuşmaya karar verene kadar başta bir süre kıvranır dururlar, ama konuşmaya başlamayagörsünler, kimi kez öyle coşkuya kapılırlar ki kollarına yapışıp durdurmanız gerekir. Daha ölçülü, daha ağırbaşlı, başka bir deyişle daha yüksek düzeyli, kuytu köşelerde yapılan konuşmalar öncelikle borsa ve devlet sorunları üzerinde dolaşır durur, ama gizliliği bakımından yüksek derecede sırları ve bilgileri içerir. Sıradan dinleyici kalabalığı hiç sesini çıkarmadan, saygıyla dinler; konuşmacılar da kabardıkça kabarırlar tabii. Hiç kuşkusuz birbirlerine az inanırlar, yine de hemen hemen her zaman tam anlamıyla hoşnut, hatta birbirlerine biraz da minnet duyarak ayrılırlar. Tren yolculuklarında hoş anlar geçirmek istiyorsanız yapacağınız tek şey karşınızdakine yalan söyleme fırsatı vermeniz ve bu yalanlara elden geldiğince inanma becerisi göstermenizdir; siz de yalan söylemek için yanıp tutuşuyorsanız, o zaman size de bayağı fırsat verilecektir; karşılıklı yarar anlamına gelir bu. Ama az önce belirttiğim gibi, bu sohbetlerde güncel, ilgi uyandıran, vazgeçilmez,

herkesin karıştığı konular da vardır; sonra mesele hoşça zaman geçirmek değildir sadece: Yine söylüyorum, günümüz zorluklarını, sıkıntılarını birilerinin anlatmasına can atıyorlar; tutkuyla kendilerine akıl verecek insanlar arıyorlar, özellikle kadınlar ve anneler... Toplum yöneticilerine ve yol göstericilere duyulan bir susuzluğu gösteren bu aşırı merak ve soylu isteğin çok kolayca giderilmesi de ilgiye değer bir konudur, kimileyin her şeye hiç beklenmedik biçimde inanırlar, zayıf hazırlanmışlar ve donatılmışlardır, o kadar ki Rus toplumunda, olayların ve bilgilerin daha çok ve şu an yaşadığımız döneme oranla kesin sonuca varmanın güç olduğu birkaç yıl öncesinde, imgeleminizde yarattığınız en parlak fantezinizden de zayıftır. Söylenebilir ki bir ölçüde dürüst davranan her geveze (fıkralardan, yazılardan giderek kazanılan bilgiye karşın, bizim insanlarımız bu dürüst davranışlara yazık ki bu zamana kadar bağnazca bir düşkünlük göstermişlerdir) dinleyicisi üzerinde egemenlik kurabilir, hangi konuda olursa olsun onu inandırabilir, bir teşekkür alabilir ve kendine derin bir saygı duyarak ayrılabilir. Hoşgörülü olmak koşuluyla tabii, bunu hatırlatmaya gerek yoktu aslında. Geçenlerde yine tren yolculuğu yaparken bu kez tanrıtanımazlık üzerine başlı başına bir tez dinledim. Söylevci yüksek tabakadan, sanırım mesleği mühendis olan, asık yüzlü biriydi, dinleyici delisi olduğu her halinden belli oluyordu. Söze önce manastırlardan başladı. Bu konuda pek bilgisi olmadığını hemen gösterdi: Manastırların var oluşunun dinin olmazsa olmaz ilkelerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylüyor, papazların (benzer diğer birlikler gibi) tümüyle bağımsız bir birliğin üyeleri olduğunu unutarak, manastırların hâzineye devletten daha fazla yük getirdiğini söylüyordu; despot bir yönetimin yok edilmesi gibi, liberalizm adına manastırların da ortadan kaldırılmasını istiyordu. Doğal bilimlere ve matematiğe dayandırarak tam ve sınır tanımaz bir tanrıtanımazlıkla bitirdi sözlerini. Söylevi süresince doğal bilimlerden ve matematikten bir tek olsun örnek göstermeyerek bu bilimlerden uzun uzadıya söz etmişti. Yine o konuşmuş, diğerleri yalnızca dinlemişti. İyiliğin, ahlakın ve dürüstlüğün mutlak ve alınıp verilen, hiçbir şeye bağlı olmayan, kişinin cebinde her zaman bulanabilen, ihtiyaç duyulduğunda zorluk çekmeden, kuşku ve kafa karışıklığına uğramadan kullanılabilecek bir nesne olduğunu kendinden son derece emin biçimde söyledikten sonra: “Oğluma onurlu insan olmayı öğreteceğim. İşte hepsi bu!” diyerek bitirmişti konuşmasını. Bu bay da inanılmaz bir başarı kazandı. Subaylar, din adamları, hanımefendiler, yetişkin çocuklar vardı. Ayrılırken büyük bir

keyif yaşattığı için ona derin şükranlarını ilettiler; evli, şık giyimli, hoş bir hanımefendi sevimli bir kahkaha atarak yüksek sesle: “Yüreğinin boş olduğundan, şimdi daha çok emin olduğunu” söyledi. Bu bay da kesinlikle, kendine olağanüstü bir saygı duygusuyla ayrılmış olmalıydı.

Böyle bir kişinin kendine saygı duymasını aklım almıyor doğrusu. Budalalar, gevezeler vardır, kuşkusuz bu tiplerin pek şaşılacak yanları yoktur, ama bu bayın budala olmadığı açıkça belliydi. Herhalde ne alçak, ne de düzenbaz biriydi, hatta belki de dürüst bir insan, iyi bir babaydı. Ancak çözmeye çalıştığı sorunlar üzerine hiçbir bilgisi yoktu, anlamıyordu. Bir saat, bir gün, bir ay sonra acaba aklından şöyle geçirebilecek miydi? “Azizim İvan Vasilyeviç! (adı her neyse), tartıştın durdun, güzel de, sözünü ettiğin konu hakkında zerrece bir bilgin yok. Bunun böyle olduğunu herkesten daha iyi kendin biliyorsun ya. Bir de işin içine doğal bilimleri, matematiği de karıştırdın; kıt matematik bilgini çoktan unuttuğunu, özel okulunda zaten zayıf yetiştiğini, doğal bilimlerden de hiçbir zaman anlamadığını bal gibi biliyorsun. Ne konuşuyordun? Ne öğretiyordun peki? Söylediklerinin yalnızca yalan olduğunu anlıyorsun, ama hâlâ kibrinden geçilmiyor, halinden hiç utanmıyor musun?”

“Çok işi” olduğu ve bu gereksiz sorulara yanıt verecek zamanı bulunmadığı halde, soruları kendine soracağına inanıyorum. Üzerinde pek durmadan da olsa, bu soruları aklından geçireceğine eminim. Ama onda ne utanma, ne vicdan vardı! işte, Rus aydınının bilinen türden vicdansızlığı; benim için kesinlikle bir fenomen bu! Bu vicdansızlık bizde olağan hale gelmiş ve baştan aşağıya herkes buna alışmıştır; ama yine de şaşırtıcı, olağanüstü bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu insafsızlık, kişinin kendi vicdanı üzerinde yargıya varmada öylesine kayıtsızlık -ya da buna benzer bir şey-, kendine karşı öylesine inanılmaz bir saygısızlık gösteriyor ki insan ister istemez umutsuzluğa düşüyor ve ulusun, gelecekte bile böyle insanlardan ve böyle toplumdan temizlenmesi ve özgünlüğünü kazanması umudunu büsbütün yitiriyor. Topluluk, yani dış görünüş -AvrupalI yüz kesinlikle Avrupa’dan çıkma kurallarla biçimlenir- evet, bu topluluk, her Rus insanının üzerinde ezici bir etki yaratmaktadır: Vicdanıyla ve kendine ait sağlam düşüncesiyle topluluk içinde Avrupalıdır, yurttaştır, şövalyedir, bir cumhuriyetçidir. Evde kendi başına: “Efendim, şeytan mı var bu düşüncelerde? Kırbaçlarlarsa kırbaçlasınlar!” diyecektir. Bundan kırk yıl önce Bolşoya Meşanskaya’da tesviyeci Schiller’in kırbaçladığı teğmen Pirogov{53} müthiş bir bilici, gelecekten haber veren dâhi bir biliciydi,

çünkü sonraları Pirogovlar'ın kırbaçlanamayacak kadar çoğaldıkları görüldü. Teğmen Pirogov'un başından geçen bu olaydan hemen sonra katmerli böreği afiyetle midesine indirişini,[54] aynı akşam ünlü bir devlet memurunun verdiği isim günü partisinde mazurka oynarken sivrilmesini hatırlayın bir. Ne dersiniz? Hırpalanmış bedeniyle döne döne mazurka oynarken daha demin, iki saat önce yediği kırbaçları hiç düşünmüş müydü acaba? Kuşku yok ki düşünmüştür. Peki, utanmış mıdır? Kuşkusuz hayır! Ertesi gün uyandıktan sonra sabahleyin herhalde şöyle demiştir kendine: "Ee, cehenneme kadar! Kimseler bilmedikten sonra kafaya takmaya değmez!" Bu "kafaya takmaya değmez" sözü bir yandan ne olursa olsun ortama uyma yeteneğini göstermekle birlikte, aynı zamanda bizim Rus doğasının, bu nitelikler önünde her türlü sınırsızlığın bile sönüp kaybolduğu genişliğini göstermektedir. Yaradılışındaki en küçük karakter özelliğini bile iki yüzyıldır yadırgama, kendi Rus yüzüne iki yüzyıldır tükürme, Rus vicdanını öylesine uğursuz bir sınırsızlığın içine itmiştir ki... ee, ne beklenebilirdi, söyler misiniz?

Teğmenin o akşam mazurkadaki eşine, ev sahibinin geçkin kızına âşık olduğunu söyleyerek ona evlenme teklifinde bulunacak kadar kendisini güçlü ve bir sonsuzluğun içinde gördüğüne eminim. Büyüleyici bir dansta bu delikanlıyla uçarcasına dönen ve kavalyesinin daha bir saat önce kırbaçlandığını, delikanlınınsa hiç oralı olmadığını bilmeyen bu kız sonsuz trajik bir kişiliktir. Ee, siz ne diyorsunuz? Öğrenseydi ve delikanlı yine evlenme teklifinde bulunsaydı (elbette, çok kişinin öğrenmemesi koşuluyla), onunla evlenir miydi? Heyhat, mutlaka evlenirdi!

Yine de kadınlarımızın büyük çoğunluğunu Pirogovlar'dan ve genelde kendini "sınırsız" görenlerden ayrı tutmak mümkündür. Kadınlarımızda içtenlik, dayanıklılık, ağırbaşlılık, dürüstlük, gerçeği ve özveriyi arama gittikçe daha çok gözlenmektedir; Rus kadınlarında bu nitelikler her zaman erkeklerden daha fazla görülmüştür zaten. Günümüzde bu özelliklerden uzaklaşılmış olmasına rağmen, bu tartışılmazdır. Kadınlar az yalan söyler, çoğu hiç yalan söylemez; oysa erkekler neredeyse yalansız yaşayamaz. Toplumumuzun şu anki durumundan söz ediyorum. Kadınlar daha metindir, daha sabırlıdır; erkeklerden daha ciddidir. İşine laf olsun diye değil, ciddiyetle sarılır. Tüm bunların bizlere büyük yarar sağlayacağını umabilir miyiz acaba?

XVI-Günümüzün Yalanlarından Biri

Kimi eleştirmenlerimiz, son romanım *Ecinniler*'de ünlü Neçayev davasından yararlandığımı belirttiler; ayrıca Neçayev olayını tümüyle romanıma taşımadığımı ya da aynı kişilere yer vermediğimi de yazdılar; yine, bir olayı ele aldığımı, Moskova'da meydana gelmiş küçük çapta bir olayın aktarılması, bir anekdot şeklinde değil, toplumsal bir olay anlamında, bunun toplumumuzda yaşanabileceğini anlatmaya çalıştığımı söylediler. Kendim adıma konuşuyorum, bu söylenenlerin hepsi doğrudur. Ünlü Neçayev'i ve kurbanı İvanov'u romanımda tam olarak vermiyorum. Benim Neçayev'in kişiliği, kuşkusuz, gerçek Neçayev'e benzemiyor. Soruyu sormak ve elimden geldiğince roman kurgusu içinde bu soruya yanıt vermek istedim: Toplumumuzun bu şaşırtıcı geçiş döneminde Neçayev değil, Neçayevler nasıl çıkabilir? Bu Neçayevler sonunda Neçayevcileri bünyelerinde nasıl toplayacaklardır?

Geçenlerde, bir ay kadar önce, *Ruskiy Mir'de* aşağıdaki şu ilginç satırları okudum:

> ... bize öyle geliyor ki Neçayev olayı, okuyan gençliğin bu tür çılgınlıklara bulaşmadığına bizleri inandırabilir. Neçayev gibi budala bir çılgın, yeni yandaşlarını ancak işsiz güçsüz, gelişmemiş, okul falan görmemiş gençler arasında bulabilmiştir.

ileride de şöyle devam ediyor:

> ... bununla beraber, geçenlerde Halk Eğitim Bakam (Kiev'de) yedi bölgede eğitim kurumlarını denetledikten sonra "son yıllarda gençlerimizin bilimsel çalışmalara büyük ilgi gösterdiklerini, çok ciddi çalıştıklarını" söyleyebileceğini bildirmiştir.

Tek başına, yani saltık olarak baktığımızda bu satırlar hayli önemsizdir. (Yazarı umarım beni bağışlar.) Yalnız bu satırlarda bir çarpıtma, o eski bıktırıcı yalan var. Burada söylenmek istenen temel düşünce şudur: Bizde arada bir Neçayevler çıksa bile, bu çılgınlar ve budalalar, bulabilirlerse eğer, yandaşlarını "ancak başıboş gezen, gelişmemiş, okumayan gençler arasında" bulabilirler. *Ruskiy Mir*'de çıkan bu küçük yazının yazarının bu çarpıtmayla özellikle neyi kanıtlamak niyetinde olduğunu doğrusu bilmiyorum: Okuyan gençliği pohpohlamak mı istemiştir? Tam tersine, kurnazca bir manevrayla, nasıl denir, okşar gibi görünerek onları birazcık uyutmayı düşünmüştür, ama en saygıdeğer amaçlarla, yani gençlerimizin

yararına; hedefine ulaşmak için de mürebbiyelerin, dadıların o çok bilinen yöntemini kullanmıştır: “İşte, görüyor musunuz sevimli çocuklar, onlar ne azgın, ne kavgacı çocuklar, bağırıp çağırıyorlar, dövüşüyorlar. ‘Gelişmemiş’ oldukları için mutlaka sopa yiyecekler; oysa siz ne sevimli, ne uslu, kıvanç duyulacak çocuklarsınız, masada dik oturuyorsunuz; masa altından ayaklarınızı sallamıyorsunuz, bunun için sizlere şekerler, çikolatalar verilecek!” Ya da şu bizim yazar doğrudan doğruya, öğrenci gençlerimizi devlete karşı “savunmakla” yoksa kendince çok kurnaz ve ustaca gördüğü bir yolu mu kullanmak istemiştir?

Doğrudan söyleyeyim: Bu soruları sordum, ama *Ruskiy Mir*'de çıkan bu yazının yazarının kişisel amaçları bende zerre kadar merak uyandırmamıştır. Sözlerimin yanlış anlaşılmasını önlemek için de *Ruskiy Mir'de,* öne sürülen bu görüşteki yalanı ve artık kabak tadı veren bu çarpıtmayı, bu durumda kasıtsız, rastlantısal sayma eğiliminde olduğumu sözlerime eklemek istiyorum; yani yazarın kendi sözlerine derinden inandığı ve onları, başka durumlarda savunmasızlığı nedeniyle övülecek, dokunaklı bile denebilecek bir saf yüreklilikle gerçek olarak gördüğü düşüncesindeyim. Ama gerçek kabul edilen yalanın her zaman en tehlikeli görünmesi dışında -ayrıca, *Ruskiy Mir'de* bile çıkmış olmasına rağmen- yalanın bu küçük yazıdaki kadar kesin, yalın ve çıplak olanına bu zamana dek rastlanmadığı göze çarpıyor. Gerçekten de vur deyince öldürüyorlar. Bu durumda ısrarla bu yalanın üzerine gitmek ve olabildiğince onu gün ışığına çıkarmak gerekiyor, çünkü böylesine yalın bir açık yüreklikle ne zaman karşılaşır insan!

Sözde liberalliğimizin o çok eski dönemlerinden beri bizim basın sayfalarında “gençliği savunmak” adeta bir ilke olarak kabul edilmiştir. Kime karşı, neye karşı? Bu bazen karanlıkta kalıyor, “bakın. İşte biz daha liberaliz, oysa siz gençliğe saldırıyorsunuz, bu demektir ki siz gericisiniz!...” anlamında öteki basın organlarına saldırırken, böylelikle bazen bu gelenek daha bir saçma, daha bir gülünç duruma düşürülüyor. Ayrıca parantez içinde şunu da belirtmem gerekir ki *Ruskiy Mirde* çıkan bu yazıda doğrudan, Petersburg, Moskova ve Harkov’daki öğrenci gençlerimizi toptan suçlamışız gibi *Grajdanin'e* yöneltilen bir suçlama vardır. Bizde, *Grajdanin'*de böyle toptan ve aralıksız bir suçlamanın ne önceden, ne de şimdi yapıldığını söz konusu yazarın çok iyi bildiğini bir kenara bırakarak, bizleri suçlayan yazardan doğruca şunu açıklamasını istiyorum: Gençliği toptan suçlamak ne demektir? Bu sözlerden bir şey

anlamadım! Kuşkusuz tüm gençliği- hatta gençlerden çok, belirli yaş grubundan olanları- nedense sevmemek anlamına gelir bu. Saçma! Böyle suçlamalara kim inanabilir? Suçlamanın da, savunmanın da üstünkörü, hatta hiç düşünülmeden yapıldığı açık. Şunun üzerinde durmaya değer: “Liberal olduğumu, gençleri övdüğümü, onları övmeyenlere küfrettiğimi gösterdim, eh, aboneler için bunlar yeter, bu kadar yük yeter!” “Bu kadar yük yeter” sözü özellikle dikkat çekici, çünkü böyle bir savunmayı ve *Ruskiy Mir'de,* çıkan bu yazının safdil yazarının düştüğü (tesadüfen- şimdi her zamankinden çok inanıyorum buna) hayret verici bu çarpıtmayı gençliğimizin en acımasız düşmanı ancak göze alabilirdi.

Burada asıl önemli olan, bu tarzın sadece *Ruskiy Mir'in,* bir icadı değil, sözde birçok liberal yayın organımızın kullandıkları genel bir tarz olmasıdır, belki pek o kadar da safça kullanılmıyor bu yol. Bunun özü ilkin, gençliği her fırsatta sürekli övmek ve olanakların verdiği ölçüde, gençliği eleştirmeyi göze alan herkese kaba saldırılarda bulunmaktır. Bu yöntem, gençliğin daha yeterince olgunlaşmadığı, sürekli pohpohlanmaktan hoşlandığı, olan biteni kestiremediği ve buna kandığı gibi gülünç bir varsayım üzerine temellenmiştir. Gençlerimizin birçoğunun (hepsinin olmadığına kesin eminiz) gerçekten de bu kaba övgüden hoşlanmaları, pohpohlanmayı istemeleri ve özellikle bazı durumlarda, giriştikleri her işe alkış tutmayan herkesi ayrım gözetmeden suçlamaya hazırlanmaları, doğrusunu isterseniz amaçlarına bir bakıma ulaştıklarını gösteriyor, gerçi burada gördüğümüz şimdilik geçici bir olumsuzluktur; deneyim kazandıkça, olgunlaştıkça, gençlerimizin bakış açıları değişecektir. Ne var ki yalanın doğrudan doğruya maddi zarar getiren yanı da vardır.

“Gençlerimizi devlet ve toplum karşısında savunma” yolunun zararlı yanı, kimileyin en kabaca ve küstahça gerçeğin doğrudan yadsınmasıdır. Gerçek diye bir kavram yoktur, hiç olmamıştır, olamazmış da; tersini ileri süren, gençlerimize kara çalıyor demektir, onların düşmanı demektir.

İşte yöntem budur. Yine söylüyorum, gençlerimizin en acımasız düşmanı bile, onların doğrudan çıkarlarına daha zararlı bir yolu inanın bulamazdı. Bunu kanıtlamayı kesinlikle istiyorum.

Her ne olursa olsun gerçeğin yadsınmasıyla şaşırtıcı sonuçlara varılabilir.

Beyler, “kolayca etkilenen” gençlerin, başka deyişle “kolayca etkilenebilenlerin” (Neçayev de olsa) mutlaka “boş gezen”, gelişmemiş ve hiç okul görmemiş, kısacası, kötü eğilimleri olan serseri takımından

çıkacağını öne sürmeye başlamakla (aslını, nedenini Tanrı bilir!) neyi göstermiş oluyorsunuz ve meseleyi neyle hafifletmiş oluyorsunuz? Böylelikle meseleyi uzak yerlere çekerek, öğrenciler alanından çıkarıp yalnızca “başıboş gezen” gelişmemişlere götürmekle siz bu zavallıları peşinen suçluyor, onlara kesinlikle sırtınızı çevirmiş oluyorsunuz: “Suçlusunuz, kavgacısınız, tembelsiniz, masa başında uslu uslu oturmayı beceremediniz.” Olayı uzaklara çekerek, onu bir bütün olarak incelenme hakkından yoksun bırakarak (oysa yolunu şaşırmış zavallıların tek korunma olanağıdır bu), onlar için varmış olduğunuz kesin hükmü imzalamakla kalmıyorsunuz sadece, onlardan merhameti bile uzaklaştırıyorsunuz; çünkü siz doğrudan, onların yoldan çıkmışlığının yalnızca iğrenç davranışlarından ileri geldiğini ve bu gençlerin herhangi bir suçun içinde olmasalar bile kendilerine karşı insanda kin ve tiksinti duyguları uyandıracaklarını öne sürüyorsunuz.

Öte yandan her nasılsa hiç de kavgacı olmayan, ayaklarını masanın altından sallamayan, tembel olmayan gençlerin birden bir olayın içinde yer aldığı görülüyor, oysa tam tersine, çalışkan, heyecanlı, özellikle okuyan ve hatta iyi kalpli, ancak kötü yönlendirilmiş gençler değil midir bunlar? (Bu “yönlendirilmiş” sözünü iyi anlayın!) Günümüzde Rusya’da dört bir yanda görülen dalgalanmaların daha güçlüsünü, sorarım, Avrupa’nın hangi ülkelerinde görebilirsiniz? İşte sizin “tembeller ve gelişmemişler” kuramınıza göre bu yeni “talihsizler” üç misli daha suçlu görüleceklerdir: “Onlara yeterli olanaklar sunulmuştur; okullarını bitirmişler, kendilerini sıkı sıkıya çalışmaya vermişlerdir, mazeretleri yoktur! Onlar gelişmemiş işsiz güçsüz takımından üç misli az hak edebilirler merhameti.” İşte sizin kuramınızdan doğrudan doğruya çıkan sonuç budur.

***

Müsaade buyurun beyler! (Sadece *Ruskiy Mir'd*eki meslektaşıma değil, herkese bu sözlerim.) “Gerçeği yadsıma” temeline dayanarak Neçayevler’in salt budalalardan, “budala fanatiklerden” olmaları gerektiğini öne sürüyorsunuz. Doğru mu yapıyorum? Bu durumda Neçayev’i kaldırıyorum, çoğul kullanarak “Neçayevler” diyorum. Evet, gerçek Neçayevçiler’in içinden, yaradılıştan iktidar ve hile düzen peşinde koşan, hastalık derecesinde kişiliğini gösterme tutkusuyla dolu, son derece karanlık, umutsuz, bozulmuş insanlar çıkabilir, ama neden “budala” olmaları gerekiyor? Tersine, içlerinde gerçekten en çirkin, en sevimsiz olanları bile

çok olgun, son derece kurnaz, hatta kültürlü insanlar olabilirler. Yoksa siz “bilimlerin”, okulda kazanılan bilgilerin (üniversite bilgisi ve kültürü de olsa) gençlerin ruhunu kesinlikle biçimlendirdiğini, diplomayı almakla hemen, gerçeği sonsuzca öğrenmeye ve günahlardan, tutkulardan ve ahlaksızlıktan kaçınmaya yarayacak kudretli bir tılsım mı elde ettiklerini sanıyorsunuz? Böylelikle okulu bitiren tüm gençler, sizin düşüncenize göre, günahlara hiç bulaşmamış birer küçük papa olup çıkıyorlar.

Hem niçin Neçayevler’in illa çılgın olmaları gerektiğini düşünüyorsunuz ki? Olsa olsa sadece düzenbazdırlar. Sözgelimi, *Ecinniler* romanımda bir Neçayev: “Ben bir düzenbazım, sosyalist değil!” der, inanın gerçek hayatta da söyleyebilirdi bunu. Bu düzenbazlar zeki, özellikle -bir müzik aleti gibi kullanmak için- insan ruhunun, daha çok gençlerin ruhunun soylu yanlarını öğrenmeyi bilen son derece kurnaz insanlardır. Bizde Neçayev yandaşlarının mutlaka serserilerden çıkması gerektiğini gerçekten düşünüyor musunuz? İnanmam, hepsi değil, ben de eski bir Neçayevciğim; ölüm cezasına çarptırılmış biri olarak ben de o sehpaya çıktım, inanmanızı isterim, hepimiz okumuş, kültürlü insanlardık. Hemen hemen tümü yüksek okul bitirmişti. Her şey olup bittikten sonra bazıları, üstün bilgi birikimleriyle ve yapıtlarıyla sivrilmişlerdir. Hayır, Neçayevciler yalnızca tembellerden, okumamış insanlardan ibaret değildirler.

Biliyorum, hiç kuşkusuz siz benim Neçayevci değil, Petraşevskiciler’den[55] olduğumu söyleyerek karşı çıkacaksınız. Petraşevskici olayım varsın! (Ama bu tanımlama bence yanlış, çünkü direklerin karşısında duranlara oranla büyük çoğunluğa -bizler kadar katıksız Petraşevskici olanlara- hiç dokunulmamış ve bizim yaşadığımız o dehşeti yaşamamışlardır. Gerçekte onlar hiçbir zaman Petraşevski’yi tanımamışlardır, uzak geçmişte kalan bu olayda mesele hiç de Petraşevski’den ibaret değildi. İşte yalnızca bunu belirtmek istedim.)

Petraşevskici olayım, önemli değil! Sonra Petraşevskiciler’in Neçayevci olamayacaklarını nereden biliyorsunuz, yani iş bu kerteye vardıktan sonra Neçayev yolunu tutmayacaklarını? Elbette o zamanlar bunu düşünmek mümkün değildi. Böyle bir dönüşüm gerçekleşebilir miydi? Hiç de zamanı değildi. Ama kendim için bir şeyler dememe izin verin: Sanırım hiçbir zaman Neçayev olmadım, ama Neçayevci... İşte buna bir şey diyemem, belki de gençlik yıllarımda...

Başkaları üzerine söz hakkım olsun diye kendimden söz açayım dedim. Kendimden söz etmeyi yine de sürdüreceğim, başkalarından söz açmam

gerekirse, tümüyle soyut anlamda ve genelde kimsenin adını vermeden yapacağım bunu. Petraşevski olayı -uzun zaman önceki bu olay- tarih sayfalarına karışmıştır, olaya üstü kapalı ve soyut olarak değineceğimden kişilerin incinmeyeceği, bir zarar görmeyeceği kanısındayım.

Bizlerin (idam sehpasına çıkan ya da çıkmayan Petraşevskiciler'in, ama bu o kadar da önemli değil), Petraşevskiciler'in arasında bir tek bile "çirkin, sevimsiz yaradılışlı" ya da "düzenbaz" yoktu. Bu açıklamamı birinin çürüteceğini sanmıyorum. Aramızdaki okumuş insanlara gelince, yukarıda belirttiğim gibi, buna da herhalde karşı çıkan olmayacaktır. O zamanlar gençler arasında kök salmış düşüncelerin ve kavramların o bilinen döngüsüyle, aramızdan hiç kimse mücadele edecek güçte değildi. O dönemin kuramcı sosyalizm öğretileriyle donanmıştık. Siyasal sosyalizm o zamanlar Avrupa'da henüz gerçekleştirilmemişti. Avrupalı öncü sosyalistler bile bu kavramı kabul etmiyorlardı.

Sabrını yitirmiş aç işçi yığınlarının meclise saldırdığı 1848 yılının o talihsiz mayıs sabahında, Ulusal Meclis üyesi arkadaşları, Louis Blanc'ı (uzun, gür, siyah saçlarına inadına yapışarak) boşuna sürüklemişler ve tokatlamışlardı. Sağ kanat milletvekillerinin elinden onu Argo kurtarmıştı (şimdi hayatta olmayan hükümet üyesi, gökbilimci). Onları kışkırtan, geçici hükümetin bir dönem üyesi olan zavallı Louis Blanc değildi: Devrim ve cumhuriyet nedeniyle bir anda işlerini kaybeden bu yoksul, aç insanlara Luxembourg Sarayında "çalışma hakkı" üzerine bir bildiri okumuştu sadece. Aslında bir hükümet üyesi olduğu için, bu bildirisi çok yersiz ve kuşkusuz gülünçtü. Proudhon'un makaleleri ve broşürleri gibi, *Considérant* dergisi de bu aç, dikili bir ağacı olmayan yoksul işçiler arasında, miras yoluyla geçen mülkiyet hakkına karşı derin bir kinin yayılması kampanyalarına girişmişti. Hiç kuşkusuz bunların sonucu (yani mutlu bir gelecek şiarlarıyla kışkırtılan aç insanların sabırsızlıkları sonucu), yüceltilmiş amaçlarına karşın şimdilik, özünde yalnızca yoksul halk tabakalarının mülk sahiplerini yağmalama emelleri yatan ve sonra da "ne olursa olsun!" yaklaşımı sergileyen siyasal sosyalizm doğmuştur. (Çünkü gelecekte toplumun nasıl biçimleneceğine henüz karar verilmemiştir; varılan süreç yalnızca şimdiki toplumun yıkılmasıdır. İşte, siyasal sosyalizmin parolası yalnızca budur.) Ancak o zamanlar bu dava henüz tozpembe ve tinsel bir ışık içinde algılanıyordu. Gerçekten de o zaman yeni yeni filizlenen sosyalizm kimi önderlerince bile Hıristiyanlıkla kıyaslanıyor, çağa ve uygarlığa uygun biçimde Hıristiyanlığın iyileştirilmesi ve

düzeltilmesi olarak görülüyordu. O yılların bu yeni düşünceleri Petersburg'da bizlerin de çok hoşuna gitmişti, son derece kutsal, ahlaki, en önemlisi de tüm insanlığı içine alan, istisnasız gelecekteki bütün insanlığın temel yasası olarak görüyorduk. Bu ülkülerin büyüleyici etkisi, *1848 Paris Devriminden* çok önce sarmalamıştı bizleri. Gelecekte "yeniden kurulmuş bir dünya" gerçeğine ve komünist bir toplumun kutsallığına kendimi daha 1846'larda Belinski'nin etkisiyle adamıştım. Çağdaş toplumun temellerinin (Hıristiyanlığın) ahlaki değerlere aykırı olduğuna inanç, dinin, ailenin ve mülkiyet hakkının bozulmuşluğuna inanç; tüm insanlığın kardeşliği uğruna ulus bilincinin yok edilmesi; evrensel gelişimin önünde bir engel olarak görülen anayurdun hor görülmesi üzerine temellenmiş bütün bu düşünceler... evet, bunların hepsi, bir türlü yenemediğimiz, tersine, bir çeşit yüce gönüllülük uğruna yüreklerimizi ve beyinlerimizi ele geçiren düşüncelerdi. Ne olursa olsun bu tema bize o dönemin egemen anlayışlarından daha yüce ve kalıcı görünüyordu - bu da çok çekici geliyordu bize. İçimizden kimileri, yani sadece Petraşevskiciler'den değil, genel olarak o dönemde bu tür hastalığa bulaşan, ancak sonraları, insanlığın yeniden doğuşu ve yenilenmesi görünüşü altında hazırlanan tüm bu karanlığı ve dehşeti, bu hayali hezeyanı kesin olarak yadsıyan aramızdan kimileri o zamanlar bu hastalığın nedenlerini bilmiyorlardı, bu yüzden ona karşı mücadele edemiyorlardı. Peki, neden *a la Neçayev*{56} bir cinayetin bile, o en coşkulu günlerde yüreklerimizi saran öğretilerin ve o dönemde, uğruna tam anlamıyla yurdumuzu unuttuğumuz, hummalı bir titreyişle izlediğimiz Avrupa'nın sarsıcı olayları arasında, kuşkusuz hepimizi olmasa bile, hiç değilse içimizden bazılarını durdurabileceğini düşünüyorsunuz?

İvanov'un Moskova'da canavarca ve iğrenç biçimde öldürülmesi olayını, katili olan Neçayev, hiç kuşkusuz, kurbanları Neçayevciler'e geleceğin "ortak ve yüce amaçları" için politik ve yararlı bir eylem olarak gösterirdi. Yoksa birkaç gencin (kim olursa olsunlar) böylesi tüyler ürpertici bir cinayeti kabullenmesini başka türlü anlamak çok güçtür. Öte yandan *Ecinniler* romanımda, ruhça en temiz, en saf insanların bile böylesine canavarca, insanlık dışı eylemlere sürüklenebilecekleri çok değişik ve çeşitli motifleri yansıtmayı denedim. İşin en korkunç yanı, bazen hiç de alçak olmayan insanların en aşağılık, insanlık dışı davranışlarda bulunabilmesidir! Sadece bizim toplumumuzda değil, bütün dünyada bu böyledir, yüzyıllardan beri, insanoğlunun yaşamında çalkantıların yaşandığı, toplumun temel inançlarında sarsıntıların, kuşkuların,

yadsımanın, inanç zayıflığının yaşandığı geçiş dönemleri olmuştur. Ama bizde, özellikle günümüzde herhangi bir yerde olabileceğinden daha çoktur ve yaşadığımız dönemin en sağlıksız, en hazin özelliği de budur. Apaçık, tartışmasız alçaklık yaparken, bazen gerçekten de alçak olmamak... günümüzün felaketi işte buradadır!

Gençlik öteki yaşlarına kıyasla neyle korunmaktadır ki siz, gençliğin savunucuları beyler, çalışmaya, bir şeyler öğrenmeye başlar başlamaz onlardan hemen, babalarında bile bulunmayan, geçmişe göre günümüzde çok az görülen bir düşünce olgunluğu ve dayanma gücü bekliyorsunuz? Kendi aileleri içinde yetişen aydın sınıf gençlerimizin, hoşnutsuzluğun, sabırsızlığın, koyu bilgisizliğin getirdiği bir kabalığın egemen olduğu (aydın toplum katının insanı oldukları halde); gerçek eğitimin, yerini başkasının görüşlerine küstahça saygı göstermeme ilkelerine bıraktığı; maddeselliğe düşkünlüğün her türlü yüce düşüncelerden üstün tutulduğu; çocukların doğal gerçeklerin dışında yurduna karşı bir saygısızlıkla, duyumsamazlıkla, özellikle son zamanlarda yaygınlık kazanan halkına karşı alaylı bir horgörüyle, temelden yoksun yetiştikleri bir aile ortamı... evet, gençlerimiz hayata ilk adımlarını atarken gerçeği ve yönlerinin doğruluğunu buradan, bu kaynaktan mı alacaklardır? işte kötülüğün kaynağı: Geleneklerde, düşüncelerin kuşaktan kuşağa geçirilmesinde, her çeşit özgün düşünceyi ulusça yüzyıllardır içimizde ezmede, Rus olarak kendimize saygı duymamayı kaçınılmaz koşul görerek Avrupalı'ya bir paye verme anlayışındadır.

***

Bu çok genel saptamalarıma herhalde inanmayacaksınız. "Eğitim" diye geveleyip "Efendim, çalışkanlık!", "avare gelişmemişler!"diye tekrarlayıp duracaksınız. Ama dikkat edin beyler, şu Avrupalı büyük hocalarınız, umudunuz, ışığınız bir Stuart Mili, bir Darwin, bir Strauss, zamanımız insanının ahlaki sorumluluklarına kimi kez aşırı bir şaşkınlıkla bakmaktadırlar. Oysa hiçbir şeye şaşmayan tembeller olmadıkları gibi, ayaklarını masa altından sallayan yaramazlar da değildirler. Gülerek, "Bu isimlerden söz etmek nereden aklınıza esti?" diye soracaksınız. Coşkulu, heyecanlı öğrenci gençlerimizden söz ederken, örneğin yaşamlarının ilk adımlarında, bu isimlerin onlara dokunmadan geçebileceğini düşünmek çok

güçtür de ondan. Avrupa ilerici düşüncesinin bu ve bunlara benzeyen diğer önderlerinin öğretilerinde, özellikle Rusya'yı ilgilendiren yanına Rus genci kayıtsız kalabilir miydi? "Öğretilerinin Rusya'yı ilgilendiren yanı"yla ilgili bu gülünç tümceyi bana bağışlasınlar, ama bu öğretilerin Rusya'yı ilgilendiren yanı gerçekten var. Bunu kanıtlayan, bu öğretilerden çıkan sonuçlardaki, yalnızca Rusya'da olan sarsılmaz aksiyomlardır; bu sonuçların Avrupa'da bile görülmesinin asla mümkün olmayacağını söylüyorlar. Bana belki de bu bayların öğretilerinde hiç de kötü yan olmadığını söyleyeceklerdir. Örneğin Strauss, Isa'dan nefret etse de, Hıristiyanlığı karalamayı yaşamının tek amacı bilse de, yine de bütününe baktığımızda, insanlığa aşırı derecede sevgi doludur ve öğretisi daha fazlası düşünülmeyecek ölçüde yüce ve soyludur. Evet, böyle diyecekler. Avrupa çağdaş ilerici düşünce önderlerinin amaçlarının insancıl ve yüce olması çok mümkündür. Bununla beraber şuna kuşku yok: Çağımızın bu büyük yol göstericilerine, eski toplumu yıkıp yerine yenisini kurma fırsatı verin, inanın, bundan öylesine karanlık, öylesine bir karmaşa, öylesine kaba, körü körüne, insanlık dışı bir tablo ortaya çıkardı ki insanoğlunun lanetlemesiyle yapı daha tamamlanmadan yerle bir olurdu. Isa'yı yadsırken insan aklı şaşırtıcı sonuçlara ulaşabilir. Aksiyomdur bu. Avrupa, en azından, düşüncesinin yüksek temsilcileriyle yadsıyor Isa'yı, bilindiği gibi biz de Avrupa'ya öykünmek zorundayız...

Zincirlerinden boşanmış insanoğlunun yaşamında, en açık, en küstah ve en kaba bir kötülüğün ruh yüceliği ve soylu bir yüreklilik sayıldığı tarihsel anlar vardır. Örneğe gerek var mı? Bunun yüzlerce, on binlerce, yüz binlerce örneği yok mudur? Kuşkusuz çok karmaşık ve alabildiğine geniş bir konudur bu ve küçük bir yazıya sığdırmak hayli güçtür; ama sonuçta ne olursa olsun düşüncelerimin kabul göreceğini sanıyorum: Onurlu, saf yürekli, iyi okumuş bir genç bile bazen bir Neçayev'e dönüşebilir... Bir Neçayev'e tesadüf ederse tabii. Bu artık *sine qua non*'dur.[57]

Biz Petraşevskiciler idam sehpasına çıktık. Kararı en ufak bir pişmanlık duymadan dinledik. Elbette herkes için böyle olduğunu söylemiyorum; o anda hepimiz olmasa bile hiç değilse büyük çoğunluğumuzun inançlarından dönmeyi onursuzluk saydığını söylerken yanılmadığımı sanıyorum. Bu çok zaman önce olmuş bitmiş bir olaydır, bu yüzden şöyle bir soru akla gelebilir: Bu direniş, bu pişmanlık duymama, işe yaramaz bir kişiliğin, gelişmemişlerin, serserilerin eseri olabilir miydi? Hayır, kavgacı çocuklar değildik biz; belki de, evet, belki de işe yaramaz gençler de değildik.

Kurşuna dizilmek suretiyle yerine getirilecek ölüm cezası kararının hepimizin yüzüne karşı okunmasının şakaya gelir yanı yoktu; hüküm giyenlerin hemen hemen hepsi, infazın yerine getirileceğinden kesin olarak emindi ve en azından on dakika o korkunç, sınırsız dehşet anlarını yaşamak zorunda kaldılar, ölümü beklediler. Bu son dakikalarda aramızdan bazıları (kesinlikle biliyorum) elinde olmadan kendilerini dinlerlerken ve yaşadığı şu kısacık ömürleri bir anda gözlerinin önünden geçerken yapmış olduğu bazı üzücü eylemleri nedeniyle pişmanlık duymuş olabilirler. (Her insanın hayatı boyunca vicdanında sır olarak kalan bu tür üzücü eylemleri olmuştur.) Uğruna mahkûm olduğumuz bu dava, benliğimize egemen olan düşünceler ve kavramlar, yalnızca pişmanlığa direnenler olarak değil, ruhumuzu arındıran, çok şeyi bize bağışlayan bir çile olarak görünüyordu bizlere. Uzun zaman sürdü bu. Ne sürgün yılları, ne çektiğimiz acılar kırabildi gücümüzü. Tersine, hiçbir gücün karşısında yıkılmadık; inançlarımız, kutsal bir görevi yerine getirmenin bilinciyle ruhumuza güç veriyordu. Hayır, bakış açımızı, inançlarımızı, yüreklerimizi başka bir şey değiştirmişti. (Elbette inançlarının değiştiği artık bilinen ya da başka biçimde bu değişimi kendileri göstermiş olan aramızdaki bazı hükümlülerdir sözünü ettiğim.) Bu farklı bir şeydi, halkla doğrudan doğruya ilişki kurmanın, genel bir felaket durumunda onunla kardeşçe bütünleşmenin, onun gibi olmanın, kendini onunla bir tutmanın ve hatta en aşağı düzeyde saymanın anlayışıydı bu.

Yine söylüyorum, öyle hemen olmadı bu, ağır ağır, çok uzun bir zamanı aldı. İtiraflarımızı, eski düşüncelerimizin yanlışlığını görmemizi engelleyen ne gururumuz, ne de onurumuzdu. Aramızda, Rus ruhunu kavramaya, halksal ruhu kabullenmeye, halkın köklerine dönüşü en kolay olanlardan biri bendim belki de (yine kendimden söz ediyorum). Dinine bağlı bir Rus ailesindendim. Çocukluk yıllarımdan hatırladığım, anne babamın bana olan sevgileriydi. Ailemizde kardeşlerimle İncil’i küçükken öğrenmiştik. Akşamları babamın bizlere yüksek sesle okuduğu Karamzin’in *Rus Tarihi’nin* önemli bölümlerini öğrendiğimde daha on yaşında bir çocuktum. Kremlin’i, Moskova katedrallerini her ziyaret edişimiz bende bir bayram sevinci yaşatırdı. Diğerlerinin benim yaşadığım türden anıları yoktu belki de. Sık sık düşüncelere dalarken kendime şu soruları soruyorum şimdi: “Günümüz gençliği, çocukluk yıllarından çoğunlukla ne gibi izlenimler taşıyor geleceğe?” Ben bile, felaketin bizleri içine sürüklediği o uğursuz yeni çevrenin yanından, doğallıkla yüksekten bakarak geçemeyen,

önümüzde halk ruhunun belirişine üstünkörü ve küçümseyerek bakamayan, evet, ben bile evimizde aydınlık ve tek gerçek saydığımız her türlü sahteliği ve yanlışı böylesine güç anlayabildiysem, ya peki onlara, halkla bağını derinden koparmış, bu kopuşu dedelerinden, babalarından kuşaktan kuşağa bir çeşit miras olarak almış olanlara ne demeli?

inançlarımdaki yeniden doğuş ve biçimlenişin öyküsünü anlatmam çok zor, ayrıca ilginç yanı olmayabilir de; hele böyle makale türü küçücük yazıya da pek uymaz.. …

Gençlerimizin savunucusu baylar, nihayet gençlerimizin yetiştiği toplumu, o çevreyi alın; kendinize de şu soruyu sorun: Bilinen etkilerden zamanımızda en az korunan ne olabilir?

Her şeyden önce şu soruyu sorun: Bu gençlerin babaları inanç bakımından onlardan daha iyi, daha sağlam ve daha sağlıklı değilse; bu çocuklar, daha küçük yaşlarından, ailelerinde sadece kinizm, kendini beğenmişlik ve umursamazlık (çoğunlukla), bir yadsıma görmüşlerse; “anayurt” sözü karşılarında sürekli alaysı bir dudak büzmeyle söylenmişse; onları eğiten ve yetiştirenler Rusya’ya horgörüyle ve umursamazca bakmışlarsa hep, babalarından ve eğiticilerinden yüce gönüllü olanları, onlara yalnızca “evrensel” düşünceleri anlatıp durmuşlarsa; bebekken daha, dadıları beşiklerine eğilerek Meryem Ana’dan dualar okuduğu için kovulmuşlarsa, söyler misiniz, bu çocuklardan ne beklenebilir? Gerektiğinde onları savunurken gerçeği yadsımakla işin içinden sıyrılmak insanlıkla ne derece bağdaşabilir? Geçenlerde gazetelerde aşağıdaki *entrefilet*[58] ile karşılaştım:

Komsko-Voljkaya gazetesi, geçenlerde 2. Kazan Lisesi 3. sınıf öğrencilerinden üç kişi hakkında Amerika’ya kaçma girişiminde bulundukları için dava açıldığını bildiriyor *(Sankt Petersburgskiye Vedomesti*, 13 Kasım).

Lise 3. sınıf öğrencilerinin Amerika’ya kaçmalarıyla ilgili bir haberi yirmi yıl önce okusaydım, bana olmayacak bir saçmalık olarak görünürdü. Ama şimdi bunun bana bir saçmalık değil, tersine, anladığım bir olay olarak görülmesi, evet, sadece bu, onu mazur görmeme yetiyor.

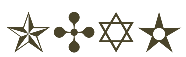
Mazur görmek! Tanrım, böyle söylemek mümkün mü?

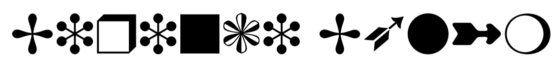
Bu öğrencilerin ilk kaçanlar olmadığını iyi biliyorum; babaları, ağabeyleri ve bir başkaları daha önceden kaçmışlardı. Kalsiyev’in bir öyküsünde, Torneo ve Stockholm yoluyla Londra’ya, Herzen’in yanma kaçan ve orada Herzen’in basımevinde dizgici olarak çalışmaya başlayan zavallı subayı hatırlıyor musunuz? Komün örgütlemeye herhalde Filipin Adalarına giden ve geleceğin göçmenleri için orada yirmi bin frank bırakan Herzen’in öyküsündeki askeri öğrenciyi hatırladınız mı? Ama bunlar artık tarih oldu! O zamandan beri “özgür bir ülkede, özgür emeği tanımak için” ihtiyarlar, babalar, kardeşler, kızlar, hassa subayları... kimler çekip gitmedi ki! Yalnızca papaz okulu öğrencileri yoktu içlerinde. Şu küçük çocukların, üç lise öğrencisinin küçücük kafalarına “özgür bir ülkede, özgür emek üzerine”, komün ve Avrupa üzerine büyük düşünceler girdi diye onları suçlamak ne kadar doğrudur? Bütün bu saçmalıkları bir din, yurduna sadakatsizliği de bir erdem sayıyorlarsa suçlanabilirler mi? Suçlanacaklarsa ne derecede suçlu sayılacaklardır? İşte sorun buradadır.

Ruskiy Mir'in bu yazarının bu tür “çılgınlıklara” bizde yalnızca tembellerin, işsiz güçsüz gezen gelişmemişlerin karıştıklarını ileri sürdüğü yazısında düşüncelerini güçlendirmek için geçenlerde Halk Eğitim Bakanının Kiev’de yedi bölge eğitim kurumlarında yapmış olduğu denetlemelerle ilgili yaptığı bir konuşmada, o çok bilinen, rahatlatıcı şu sözlerini örnek gösteriyor: “Son yıllarda gençlerimizin bilim çalışmalarına büyük önem verdiklerini, sıkı ve esaslı çalıştıklarını söyleyebilirim.”

Evet, bunlar insanı avutan sözlerdir kuşkusuz, tek umudumuz belki de bu sözlerdir. Zamanımızda yapılan eğitim reformunda neredeyse tüm geleceğimiz var, biliyoruz bunu. Ama Eğitim Bakanı, hatırlanacağı gibi, aynı konuşmasında, reformda kesin sonuçların görülmesi için uzun zaman beklememiz gerektiğini de vurgulamıştır. Gençlerimizin bilime eskisine oranla daha ciddi eğildiklerine, çok yetenekli olduklarına her zaman inanmışızdır. Ne var ki çevremizi şimdilik sahte düşüncelerin puslu dumanı sarmıştır; bizlere de, gençlerimize de seraplar ve boş inançlar egemen olmuştur, toplumsal yaşamımız, bu gençlerin baba ve annelerinin hayatları giderek öylesine tuhaf bir görünüş alıyor ki kafa karışıklığından kurtulmak için kimi zaman insan ister istemez her türlü yola başvurma durumuyla karşılaşıyor. Bu çeşit yollardan biri biraz daha insafsız olmak, biri sizi yurttaş olarak nitelendirse bile utanmamak ve... sizce yeterince liberal olmasa bile kimi zaman gerçeği söylemek...

I-Önsöz Yerine. Büyük ve Küçük Ayı Takımyıldızları, Büyük Goethe'nin Duası ve Genellikle Kötü Alışkanlıklar Üzerine

... Hlestakov[59], Belediye Başkanının evinde yalan üstüne yalan söylerken, hiç değilse kolundan tutulup salondan kapı dışarı edileceğinden korkuyordu. Günümüz Hlestakovları'nın hiçbir şeyden korkuları yok, oturdukları yerden gayet soğukkanlılıkla yalanlarını söylüyorlar.

Şimdi herkes çok rahat! Rahatlar, mutlu da olabilirler. Durumun farkında olduklarını pek sanmıyorum; herkes "basitçe" böyle davranıyor, bu tam bir mutluluktur. Eskiden olduğu gibi, bugün de gurur düşkünlüğü herkesi yiyip bitiriyor, ama eskiden bu gurur çekinerek çıkardı ortaya, hastalıklı bir çırpınmayla çevresini kollar, yüz ifadelerini incelerdi: "Acaba doğru mu girdim? Doğru mu konuştum?" diye. Oysa şimdi öncelikle girdiği yerin yalnızca kendisine ait olduğuna inanıyor. Ona ait olmasın, hiç dert etmiyor ve kendine göre bir çözüm yolunu hemen buluyor; şöyle bir not mutlaka duymuşsunuzdur:

"Sevgili babacığım, yirmi üç yaşındayım, ama bu zamana kadar hiçbir iş yapmadım; benden hiçbir şey olmayacağını düşünerek, hayatıma son vermeye karar verdim!.."

Ve beynini dağıtıyor çocuk. Ama burada yine de anlaşılır bir durum var: "Gurur için değil de ne için yaşayacaksın?" Bir başkası etrafına şöyle bir bakıyor, biraz yürüyor ve sessizce kendini vuruyor; tek nedeni de metres tutmaya parası olmamasıdır. Alçaklığın dik âlâsıdır bu.

Basınımız bu davranışın fazla düşünmekten ileri geldiği kanısında. "Düşünüyor, düşünüyor, kendi kendine kuruyor ve sonra ansızın bir yerlerden, tam belirlediği yerden su yüzüne çıkıyor." Evet, bunları yazıyorlar. Tersine, hiç de düşünmediği kanısındayım ben; kesinlikle düşüncelerini bir arada toplama gücü yok adamın, üstelik ilkelliğe varacak kadar da gelişmemiş; istese bile, bilinçli değildir, ilkeldir; düpedüz alçakçadır ve burada hoşgörü denen şeyin zerresi yoktur...

Hamlet'in sorusu bile akıllarına gelmiyor:

... orada ne olacak korkusu...

Bu çok, ama çok çekicidir. Bu düşüncesizlik, yoksa Rusların doğasında mı var, ne? Anlamsızlık değil, düşüncesizlik diyorum. "Düşünsen de inanma!" Bizim intiharcıda, kendine ve ölümsüz bir varlık olduğuna ilişkin kuşkunun bir nebze olsun gölgesi yoktur; öteki dünyayı hiç duymamış gibidir, oysa asla tanrıtanımaz değildir. Eski tanrıtanımazları hatırlayın bir: İnançları yitirdiklerinde, büyük bir tutkuyla hemen bir başka inanca

sarılırlardı. Diderot'nun, Voltaire'in coşkusal inançlarını hatırlayın... Bizimkiler tam bir *tabula rasa*{60}, hem Voltaire de kim oluyormuş! Basitçe, metres tutmaya parası yok, o kadar...

İntihar eden Werther{61} bıraktığı notta "harika Büyükayı takımyıldızını" bir daha göremeyeceğinin pişmanlığı içinde onunla vedalaşıyordu. Ah, bu küçük ayırtıda yeni yeni yazmaya başlayan Goethe nasıl da gösteriyor kendini! Genç Werther için bu takımyıldızı neden bu kadar değerliydi? Her izleyişinde, onların karşısında bir zerrecik, bir hiç olmadığı, Tanrının o sonsuz derin mucizelerinin kendi düşüncelerinden, kendi bilincinden ve yüreğine derinliğine işlemiş olan güzellik anlayışından pek de üstün olmadığı bilincine varıyordu; dolayısıyla onu varoluşun sonsuzluğuna yaklaştırıyor ve onunla eşit kılıyordu... Kim olduğunu kavramasını sağlayan bu yüce düşünceyi hissetmek ne büyük mutluluktu! Bunu keşfetmesini salt insan olmasına borçluydu...

"Ulu Tanrım, beni insan suretinde yarattığın için, Sana sonsuz teşekkür ederim!.. "

Evet, büyük Goethe'nin hayatı boyunca ettiği dua bu olmalıydı. Oysa bizde bu insan suretini, hiç Alman hüneri göstermeden, tümüyle bozarlar, ne Büyük ve ne de Küçük Ayı takımyıldızlarıyla vedalaşmayı düşünür kimse, düşünse de yapamaz, çünkü çok utanç verici gelir ona.

Okurlarım: "Nelerden söz ediyorsunuz siz?" diye şaşkınca soracaklar, biliyorum.

"Önsöz yazmaya çalışıyordum, zira önsözsüz olmaz ki!"

"O halde kendi eğiliminizi, kendi görüşlerinizi açıklayın: Nasıl bir kişi olduğunuzu ve 'Yazarın Günlüğü' demeye nasıl cüret ettiğinizi?"

Ama bu çok güçtür, önsöz yazma yeteneğimin olmadığını biliyorum. Önsöz yazmak belki de mektup yazmak kadar zordur. Liberalizme gelince ("eğilim" sözcüğü yerine ben "liberalizm"i kullanacağım), evet, liberalizme gelince, herkesin tanıdığı, ama her ne hikmetse gizlenmeyi yeğleyen o Meçhul yazar, son yazdığı fıkralarından birinde, bizim yayın kurulunun 1876 yılını nasıl karşıladığından söz ederken -bu arada iğnelemeyi eksik etmeden- her şeyin hayli liberal olduğunu belirtiyor. Beğendim bu dokundurmasını. Gerçekten de bizde liberalizm son zamanlarda her yerde ya zanaata, ya da kötü bir alışkanlığa dönüştü. Aslında kendi başına pek de kötü alışkanlık değil, ama bizler neden olduk buna. Hatta çok ilginçtir: Bizim liberalizm, öyle geliyor ki, durulmuş liberalizm sınıfına girmektedir sanki; bana sorarsanız yatışmışı da yatıştırılmışı da çok çirkindir, çünkü hayata ve insanoğluna boş vermişlik hiç de liberalizmle uyuşmaz. Ne var ki

bu dinginliğe karşın, her yerde, toplumumuzda neyin liberal, neyin liberal olmadığı anlayışının yavaş yavaş tam anlamıyla kaybolduğunun kuşku götürmez belirtileri görülmektedir ve bu bakımdan tam anlamıyla şaşkınlık içindeler, burada aşırı tutarsızlık örnekleri vardır. Özetle, bizim liberaller, daha özgür olacaklarına, kendilerini liberalizm ipiyle sıkı sıkıya bağlamış durumdalar. Yine de bu ilgiye değer olayı fırsat bilip kendi liberal düşüncelerimden uzun boylu söz etmeyeceğim. Rahatlamayı pek sevmediğim için, genelde kendimi herkesten daha liberal saydığımı söyleyeceğim. Her neyse, bu konuyu kapatalım artık. Kişiliğime gelince, kendimi şöyle ifade ederdim: “*Je suis un homme heureux qui n’a pas l’air content"*, yani Rusçası: “Ben mutlu bir kişiyim, ama bir şeylerden memnun olmayan birisiyim...”

Önsözü bitiriyorum. Bunu da sadece biçimine uysun diye yazmıştım zaten.

II-Geleceğin Romanı. Yine “Rastgele” Aile

Ressamlar kulübünde Noel şenliği ve çocuk balosu düzenlenmişti, oraya çocukları izlemeye gittim. Önceleri de izlerdim çocukları, ama şimdi özellikle hoşuma gidiyor bu. Zamanımız Rus çocukları üzerine -kuşkusuz, babalarını ve karşılıklı ilişkilerini de kapsayacak biçimde- bir roman yazmayı ne zamandır düşünüyordum, romanın konusu hazırdı ve her yazarın yaptığı gibi, öncelikle gerekli ön çalışmalarımı bitirmiştim. Babaları ve çocukları toplumun her kesiminden almayı ve çocukları ta küçük yaştan itibaren izlemeyi tasarlamıştım.

Bir buçuk yıl önce Nikolay Alekseyeviç Nekrasov *Otoçestvenniye Zapiski* dergisine roman yazmam için öneride bulunduğunda, kendi “Babalar ve Oğullanma” yeni başlamıştım ki Tanrıya şükür kendimi durdurdum: Çünkü hazır değildim. Şimdilik *Delikanlı’*yı yazmış oldum -düşüncelerimin ilk denemesini... Ancak buradaki “delikanlı” yaşam yolunda ilk adımlarını biraz ürkek, biraz da cüretle, üstelik hemen atmak isteyen, çocukluktan çıkmış, ama kişiliği henüz gelişmemiş bir tiptir. Günahsız bir kişiliği aldım, ancak korkunç ahlaki bozukluk olasılığıyla; önemsenmezliğine ve “evlilik dışı dünyaya gelişine” erken yaşta duyduğu kinle ve düşüncelerini bilinçli olarak her çeşitten yerginliğe bırakmaktaki genişliğiyle - o kadar ki bu kötücül düşünceleri yüreğinde büyük bir tutkuyla besliyor, utanarak, ama cesur, fırtınalı düşler dünyasında ona hayranlık duyuyor- bu temiz varlık, kirlenmiş bir kişiliktir, bunların hepsi onun gücüne ve anlayışına bırakılmış, bir de kuşkusuz Tanrıya... Bu insanlar toplum dışında kalan tiplerdir; “rastgele” oluşmuş ailelerin “rastgele” doğmuş bireyleridir.

Geçenlerde gazetelerde hepimiz, emlakçi Petrova’nın öldürülmesi ve katilinin de ardından intihar etmesi olayını okuduk. Birlikte yaşıyorlardı ve evli değillerdi; adam bir basımevinde çalışıyordu, ama işini kaybetmişti, kadınsa emlakçilikle uğraşıyordu. Anlaşmazlıklar başladı. Petrova adamdan kendisini rahat bırakmasını istemişti. Katil toplumumuzda yeni ortaya çıkan tiplerdendi: “Bana yoksa, hiç kimseye de yok!..” Adam “terk edeceğine” söz verdi, ama geceleyin, önceden düşünerek ve tasarlayarak acımasızca kadını bıçakla delik deşik etti, sonra da kendini öldürdü. Petrova arkasında iki çocuk bıraktı, 9 ve 12 yaşlarında iki erkek çocuk... Çocuklar evlilik dışı doğmuştu, ama katilden değildi, kadın onunla tanışmadan önce dünyaya getirmişti; anne çocuklarını çok seviyordu. Her ikisi de o dehşetli sahnelerin tanığı olmuştu. Kıskançlık nöbetleriyle çılgına dönen adamın o akşam sille

tokat annelerinin üzerine saldırışını, annelerine yalvardıkları halde, kadının dinlemeyip adamın odasına girmesiyle meydana gelen o korkunç olayı... evet, bütün bu dehşeti gözleriyle görmüştü iki çocuk...

Golos gazetesi “zavallı çocuklar” için bir yardım kampanyası açılması amacıyla çağrıda bulundu, büyük çocuk 5. sınıfa gidiyordu, küçüğü henüz okula başlamamıştı. İşte yine “rastgele bir aile”, yine gencecik yürekleri iç karartıcı izlenimlerle yaralanmış çocuklar... Bu dehşet görüntüler ölene kadar kalplerinden silinmeyecek ve belki de o günden sonra genç, çocuk gururu hastalık derecesinde yaralanacak...

o zaman ki yenidir bize
Yaşamın her bir izlenimi...

Sorunların çözülmemesinin nedeni işte bunlar, erken yaşta onurun zedelenmesi, geçmişe duyulan sahte utancın renkleri, insanlara karşı kendi iç dünyasında beslediği gizli bir nefret bu, ömrünün sonuna kadar kalıcı olabilir. Bu zavallı, masum çocukların geleceğini Tanrı kutsasın ve bahtsız annelerine yaşamları boyunca, sevdikleri için utanç duymadan, annelerini kınamadan sevgilerini sürdürsünler. Bir an önce yardım gerek onlara. Bu konuda toplumumuz duyarlıdır, her zaman yardımcı olmuştur. Liseye başlamışken büyük çocuk okulu bıraksın mı? Okula devam edecekmiş; onun kaderi belirlenmiş; ya peki küçüğün kaderi? 70, bilemedin 100 ruble toplanacak ve sonra da bir köşeye bırakılacaklar mı? Bu bahtsız çocukları bizlere hatırlattığı için *Golos*’a teşekkür borçluyuz.

III-Ressamlar Kulübünde Noel Şenliği. Düşünen Çocuklar ve Kolaycılığa Alıştırılan Çocuklar. “Obur Gençlik". Vuykalar. İtişip Duran Yeniyetmeler. Moskovalı Telaşlı Yüzbaşı

Ressamlar kulübündeki Noel şenliğinin ve dansların elbette ayrıntılarına girmeyeceğim; zamanı da geçti, gazetelerde de yer aldı, öyle ki diğer mizah yazıları arasında bu haberleri büyük bir keyifle okumuştum. Yalnız şunu söyleyeceğim, böyle toplantılara gitmeyeli uzun zaman oldu ve epeydir yalnız yaşıyorum.

Önce çocuklar dans edip eğlendiler, pek de güzeldi kıyafetleri. Çocuklara en karmaşık kavramların farkına varılmadan aşılandığını izleyerek öğrenmek hayli ilginç... İki kelimeyi bir araya getirip konuşamayan bu çocukların kimi zaman derin konuları kusursuz kavradıklarına tanık oluyoruz. Bir Alman bilim adamı, her çocuğun yaşamının ilk üç yılında, bir yaşlı olarak ölene kadar kazanacağı bilgi ve kavramların üçte birini edindiğini söylemişti. Baloda altı yaşında çocuklar da vardı ve buraya niçin geldiklerini ve bu pahalı elbiseleri giyerlerken evde neden pasaklı dolaştıklarını çok iyi anladıklarını biliyorum. (Toplumumuzun orta sınıf insanları günümüz koşullarında, neredeyse kirli pasaklı dolaşırlar.) Dahası, özellikle böyle olması gerektiğini, bunun hiç de bir çelişki olmadığını, normal doğa yasası olduğunu da herhalde kavrıyorlar. Sözlerle ifade etmiyorlar elbette; içlerinden biliyorlar, ama son derece karmaşık bir düşünce bu...

En çok küçük çocuklardan hoşlanmıştım; çok sevimliydiler ve aşırı serbest davranıyorlardı. Bu serbestlik büyük çocuklarda küstahlığa kadar varıyordu. Geleceğin orta sınıfı, yetenekleri sınırlı bu çocukların herkesten daha neşeli ve serbest davranmaları gözümden kaçmamıştı; bu artık genel bir yasa olmuştur: Toplumumuzun orta sınıf çocukları kadar anne babaları da aşırı serbest davranırlar her zaman. Daha yetenekli ve kendi dünyasına çekilmiş çocuğun davranışları her zaman daha ölçülüdür; eğlenceyi seven, girişken biriyse, zorunlu bir alışkanlıkla diğerlerini peşinden sürükler, bir çeşit önderleri olur. Gelgelelim üzücü olan, günümüzde çocuklarımızın kolaycılığa alıştırılması; bu eğilim, bırakın eğitimi, oyunlarda da, oyuncaklarda da kendini göstermektedir. Çocuklar daha ilk konuşmaya başlarken bile hemen işin kolayına kaçıyorlar. Zamanımızda eğitbilim kendini adeta eğitimi kolaylaştırma işine adamıştır. Ama kolaya kaçma bazen hiç de gelişme anlamına gelmiyor; tam tersine, geriye götürüyor. Çocuklukta kişisel çabayla (kuşkusuz ıstırapla) edinilen bir iki düşünce ve

izlenim, kolaycı eğitimin verildiği ve iyi mi, kötü mü, ahlaklı mı, ahlaksız mı pek anlaşılmayan öğrencilerin mezun olduğu okullara göre, çocuğa yaşam yolunda daha çok deneyim kazandırır.

İstiridyeler, geldiniz mi? Ne güzel!
Yutmaya koşarak geliyor,
Obur gençler...

Şu "obur gençler!.." (Bu, Puşkin'in tek kötü şiiridir, çünkü alayla değil, övgüyle yazılmıştır.) Evet, bu obur gençlik nereden çıkmıştır peki? Bunlar toplumun pek istemediği kötü gençlerdir; burada kolaylaştırılmış eğitimin epeyce katkısı olduğuna inanıyorum; bu tür okullar bizde istemediğiniz kadar çoktur.

Kız çocuklara gelince, yine de erkeklerden daha anlayışlıdırlar. Kız çocukların ergenlik çağına varana kadar (yalnız daha ileri yaşta değil) her zaman olgun davranmalarının ya da yaşıtı erkek çocuklardan daha olgun görünmelerinin nedeni bu mudur? Kızlar özellikle kendilerini dansta gösterirler: Evlenmeyi çok istedikleri halde, bir türlü beceremeyen geleceğin "Vuyka"sı olduklarını anlarsınız hemen. Otuz yaşma gelene kadar size verdikleri yanıt "vuy" ya da "non" olan bu kızları "Vuyka" olarak adlandırıyorum. Buna karşılık öyleleri var ki çok erken yaşta evleneceği bellidir, diledikleri an yapabilirler bunu.

Ama gelişmiş genç kızın çocuk giysileriyle dans etmesi bence çirkin kaçıyor, hiç hoş değil. Kimi geniş, kısa etekleri ve açıkta kalan bacaklarıyla çocuk balosu bitip gece yarısına doğru büyüklerin eğlencesi başladığında bile dans etmeyi sürdürmüştü.

Geceden memnun kalmıştım ya, ah bir de şu yeniyetmelerin itişip didişmeleri olmasaydı! Kuşkusuz daha keyifli olurdu. Büyüklerin hareketleri gayet ölçülü, çok kibar davranıyorlar, ama şu yeniyetmeler yok mu! (Üstelik çocuk da değiller, geleceğimizin gençleri... Hemen hemen hepsi rengârenk, süslü püslü, garip giysiler içindeydi.) Canımızdan bezdirircesine, özür dilemeden ve neredeyse kendilerine hak görerek yanımızdan omuz vurup geçiyorlardı. Bana neredeyse elli kez çarptılar diyebilirim; belki de özellikle böyle eğitiyorlardır onları, davranış serbestliği edinsinler diye, ne diyeyim! Bu tür yerlerden uzun zamandır ayrı kalmama, boğucu havasına, gözleri kamaştıran ışığa ve balo yöneticisinin tiz bağırtılarına rağmen yine de hoşuma gitmişti.

Birkaç gün önce *Petersburgskaya Gazeta'da* Moskova'daki eğlencelerde, soyluların partilerinde, sanatçılar çevresinde, tiyatroda, maskeli balolarda vs... yaşanan skandalları okumuştum. Muhabirin sözlerine inanmamız halinde (çünkü muhabir belirli bir amaçla yalnızca kötü yanlarına yer verebilirdi) toplumumuz hiçbir zaman skandala bu kadar yakın olmamıştır. Çok ilginçtir: Çocukluğumdan beri bulunduğum büyük bayram şölenlerinde Rusların çoğu zaman, nedense, evlerinde olduğu gibi kavga etmeye başlayacaklarını düşünmüşümdür. Saçma, biraz da uçuk bir düşünce; küçükken böyle düşündüğüm için nasıl utanır, kendimi ayıplardım! En ufak incelemeye değmez, tutarsız bir düşünce... Dürüst gazetecinin sözünü ettiği (tamamen inanıyorum ona) tüccarlar ve yüzbaşılar önceleri de vardı, her zaman da olacak, bu tipler ölümsüzdürler; yine de eskiden çekinirler, duygularını gizlemeye özen gösterirlerdi; günümüzdeyse böyle bir beyefendi fırsatını bulmaya görsün hemen ortaya fırlıyor ve yeni hukuka göre kendini tamamen haklı sayıyor. Tartışmasız son yirmi yılda pek çok Rus insanı nedense birdenbire dürüst davranmama hakkı elde ettiğini düşünür olmuştur; bugün artık geçerli bir özelliktir bu. Bu tavrı için göklere çıkarılıyor, toplum dışına itilmiyor. Öte yandan, ben şunu da anlıyorum: Toplantının ortasında kalkıp, gerçekten aynı Avrupa'daki gibi, kibar, tatlı tatlı konuşan ve birbirlerine ölçülü davranan hanımefendilerin, bayların, belediye başkanının da bulunduğu salonda -evet, bu Batıcıların ortasında- kalkıp, tertemiz yerel bir dille, birden bağıra çağıra bir şeyler söylemesi, birine şöyle okkalı bir tokat aşk etmesi, bir kıza çirkin sözler etmesi ya da ne bileyim salonun tam ortasında: "Alın size iki yüzyıllık batılılaşmamızın getirdiği sonuç; bizler geçmişte neysek şimdi de öyleyiz, o günden bugüne hiçbir şey değişmedi!" demesi ne hoş olurdu, öyle değil mi? (Hem de nasıl, nasıl!) Hayır, yontulmamış adam yanılmaktadır: Onu kabul etmezler, toplumdan hemen atıverirler. Kimler mi? Polis güçleri mi? Hayır, efendim, hiç de polis falan değil, onun gibi yontulmamış adamlardır bunu yapacak olanlar! işte güç buradadır. Açıklayayım.

Rus toplumunun Avrupa tarzı eğlenceleri kime hoş ve değerli gelebileceğini bilir misiniz? Skvoznikov-Dmuhanovskiler'e ve hatta Derjimorda'ya,[62] Çiçikovlar'a[63], yani evlerinde, özel yaşamlarında aşırı milliyetçiliği kimseye bırakmayanlara... Onların da evlerinde kendi eğlenceleri, dansları oluyor elbette; ama ne değer verirler, ne de saygı duyarlar, çünkü Hlestakov'dan dinledikleri valinin balosu, sosyete balosudur onlar için değerli olan... Neden mi? Kendileri iyi insanlara

benzemiyorlar da ondan... İşte Batı kalıplarına değer verilmesinin nedeni, gerçi kişisel olarak pişmanlık duymayacağını ve Avrupa tarzı bu balodan evine tam bir kulak[64] olarak döneceğini biliyor; ama içi rahattır, çünkü düşüncede de olsa kendince erdem kazandığını sanıyor. Gerçi bunun bir hayal olduğunu kesinlikle biliyordu, ama ne olursa olsun o baloda bulunurken bu serabın süreceğine, gizil, ama olağanüstü bir güçle ayakta duracağına inanıyordu ve sonuçta ortaya çıkıp halk ağzıyla cart curt etmeye cesaret edemedi; buna izin vermemeleri ve gelecekte de vermeyecekleri düşüncesinden de çok hoşlanmıştı. Bu kaba saba adamın Avrupa'yı ne kadar sevdiğine doğrusu bu ya inanamazsınız, ama bu davranışıyla sanki bir külte katılmaktadır. Kuşku yok ki bu kültün ne olduğunu belirleme gücüne de sahip değildir. Sözgelimi Hlestakov bu kültün sosyete balolarında sunulan 100 rublelik kavun olduğunu sanıyordu. Belki de Skvoznikov-Dmuhanovski de Hlestakov'un ne mal olduğunu anlamış olmakla beraber, bu kültün hâlâ kavun olduğu inancındadır, Hlestakov'u küçümser, ama kavunu erdem saymasına sevinir. Burada asla ikiyüzlülük yoktur, tam anlamıyla bir içtenlik söz konusudur, dahası gereksinimdir; ayrıca ikiyüzlülük burada iyi bir etki de yaratıyor. İkiyüzlülük nedir? İkiyüzlülük, ahlaksızlığın erdeme vereceği haraçtır; günlük hayatta ahlaksız kalmak, öte yandan içinden olsun, erdemden kopmak istemeyen kişi için son derece yatıştırıcı bir düşüncedir. Ahlaksızlık erdeme haraç vermeyi müthiş seviyor, bu da çok iyidir; bizim için yeterlidir şimdilik, ne dersiniz? Bu yüzden Moskova'da salonun tam ortasında ileri geri konuşan telaşlı yüzbaşı istisna olmayı sürdürecektir ve bu tez canlı adam, eh, hiç değilse şimdilik, ama "şimdilik" oynak zamanımızda teselli vericidir.

Sonuçta balonun sözün gerçek anlamıyla tutucu bir yanı olduğuna kuşku yoktur, bunu söylerken hiç de şaka yapmıyorum.

IV-Altın Çağ Ceptedir

Ancak canım sıkıldı, daha doğrusu sıkıntının ötesinde, biraz üzüntüydü bu. Çocuk balosu sona erdi ve bu kez büyüklerin eğlencesi başladı. Oh Tanrım, o yeteneksizlikti öyle! Herkes yeni kostümlerini giymiş, ne var ki üstlerinden dökülüyor; herkes eğleniyor eğlenmesine, ama kimse neşeli değil; herkeste bir gurur, kimse kendini gösteremiyor, birbiriyle konuşmuyor, kıskanç, çekingen, herkes bir kenara çekilmiş. Dans etmeyi de beceremiyorlar. Ortalıkta dolaşan şu çok kısa boylu subaya bir bakın (kısa boylu, dansta vahşice dönen böyle bir subaya her orta sınıfın balolarında yüzde yüz rastlamanız mümkündür), yaptığı tek şey, tüm yeteneği, dans ettiği bayanı son derece kabaca döndürmesi ve peş peşe 30-40 bayanı bu şekilde döndürmekle övünmesiydi. Ama incelik neresinde bunun? Dans kur yapmaktır (menuet'yi{65} hatırlayın), subaysa adeta cenkleşiyor. Aklıma olağandışı, tam anlamıyla çılgınca bir fikir geldi: "Ne olurdu?" diye bir an düşündüm, eğer bu sevimli, saygıdeğer konuklar bir anlık da olsa, içten ve alçakgönüllü olmayı isteselerdi, bu boğucu salon neye benzerdi acaba? Ne olurdu, her biri bütün sırrı birden öğrenmiş olsaydı? Her biri, içinde ne kadar çok dürüstlüğün, içtenliğin, örtüsüz bir neşenin, temizliğin, gönül yüceliğinin, iyi niyetliliğin, zekânın olduğunu anlasaydı birden, ne olurdu? Hem de ne zekâ; hepsinde, kesinlikle hepsinde var olan ince, sokulgan, keskin zekâ! Evet, beyler, bunlar var, ama içinizden hiçbirinizin bundan haberi yok! Ah, aziz konuklar, yemin ediyorum, sizler Voltaire'den de akıllısınız, Rousseau'dan da duygusalsınız, Alkibiades'ten, Don Juan'dan, Lucretius'tan, Juliet'ten ve Beatrice'ten kat kat çekicisiniz! Böyle olduğunuza inanmıyor musunuz? Samimi olarak söylüyorum, ne Shakespeare'de, ne Schiller'de, ne Homeros'ta, hepsini bir araya toplasanız bile, şu an bu balo salonunda, sizin aranızda var olan güzelliği bulamazsınız. Shakespeare de kim oluyormuş! Burada olanları hikmet sahibi kişiler düşlerinde bile göremez. Ne var ki sizin derdiniz ne kadar güzel olduğunuzu fark etmemenizdir!

Biliyor musunuz ki her biriniz bir istesin, salonda bulunan herkesi mutlu edebilir ve peşinden sürükleyebilir. Bu güç hepinizde var, ama öylesine derinlere gizlenmiş ki çoktan inanılmaz hale gelmiş. Yoksa, yoksa altın çağ yalnızca porselen fincanlarda mı var olacak?

Altın çağ sözünü duyunca yüzünüzü ekşitmeyin, ekselansları! Yemin ederim, sizi altın çağ elbisesi giymeye zorlamayacaklar, utanç yaprağıyla, sizi kendinize ait olan general giysinizle bırakacaklar. Altın çağa general

rütbeleriyle de kabul edeceklerine inanmanızı isterim. Siz ekselansları, deneyin bir, hemen şimdi - rütbe olarak büyüksünüz, tek başınıza karar verme yeteneğiniz var; sizden beklenilmeyecek kadar güçlü nükte yeteneğiniz olduğunu kendiniz göreceksiniz. Gülüyorsunuz ve inanılmaz buluyorsunuz, öyle mi? Sizi güldürebildiğime sevindim. Burada büyük bir heyecanla haykırdığım şeylerin hiçbiri paradoks değil, gerçeğin ta kendisidir... Sizin derdiniz de bunları inanılmaz bulmanızdır.

İ❋❄■❃❄ ✢➶●➽❍

✦❁■▼❁▲▼❄❋ ✢❄❒ ↔❙❋➽

I-Dilenci Çocuk

Şu çocuklar da tuhaf millet... Düşlerinize girerler, sürekli karşınıza çıkıverirler. Noel arifesinde ve tam Noelde, sokağın o belli köşesinde yedi yaşlarında bir oğlan çocuk görmüştüm. Dondurucu ayazda neredeyse yaz giysileri içindeydi, ama boynunda eski püskü de olsa bir atkı vardı. Demek ki birileri onu sokağa salarken yine de giydirmiş. “El açarak” dolaşıyordu; bu teknik bir deyim, dilenmek anlamına geliyor. Bu deyimi çocuklar bulmuş. Sokaklarda onun gibileri çoktu, çevrenizde dört dönerler, önünüzü kesip, ezberlenmiş sözleri peş peşe sıralarlar, ama bu çocuğun davranışları farklıydı, alışılmadık biçimde konuşuyor, gözlerimin içine güvenle bakıyordu, belli ki bu mesleğe yeni başlamıştı. Çocukla ilgilenince, hasta bir ablası olduğunu, çalışamadığını söyledi; dedikleri doğru olabilirdi; yine de sokakların bu tür çocuklardan geçilmediğini, korkunç soğukta bile dilenmek için sokağa salındıklarını ve elleri boş döndüklerinde de onları mutlaka dayak beklediğini biliyordum. Çocuk, kapikleri topladıktan sonra, soğuktan uyuşmuş mosmor elleriyle, “cumartesiyi pazara bağlayan gece, fabrikada kazan kaldırarak, işe çarşamba gününe kadar dönmeyen” ve içip içip sarhoş olan serseriler çetesinin sürekli mekânı olan bodrumlardan birine dönecek. Aç ve sürekli dayak yiyen karıları da onlarla birlikte içerler, kucaklarında da memelerine yapışmış açlıktan sürekli cıyaklayan bebekleri... Votka, her türlü pislik ve sefil bir hayat, en başta da votka... Topladığı paralarla çocuk hemen meyhaneye yollanır ve yeniden şaraplar getirilirdi. Eğlenmek için kimi zaman çocuğun ağzına zorla şarap dökerler. Soluğu kesilip yere baygın düşünceye dek bu işkenceyi sürdürürler, ardından basarlar kahkahayı.

... Ağzıma iğrenç votkayı
Acımasızca döküyordu...

Büyüdüğünde onu hemen fabrikaya sürecekler, kazandıklarının tümünü yine serserilere götürüp verecek, bu paralar da yine içkiye gidecek. Ne var ki bu çocuklar fabrikaya girene kadar tam suçlu olurlar. Kentte serseri serseri dolaşırlar. Sezdirmeden girilen ve gecelenen bodrum yerlerini avuçlarının içi gibi bilirler. İçlerinden biri, birkaç gece dışarı çıkmadan kapıcının burnunun dibinde, bir sepetin içinde yatmış da kapıcının ruhu duymamış. İster istemez hırsız olup çıkıyorlar. Sekiz yaşındaki bir çocukta bile hırsızlık tutkuya dönüşüyor, yaptığının suç olduğunun bilincinde değil.

Sonunda tek şey uğruna, özgürlük uğruna her şeye -açlığa, soğuğa ve dayaklara- katlanıyorlar ve kendi başlarına dolaşmak için serserilerden kaçıyorlar. Bu yabanıl yaratıklar nerede yaşadıklarının, hangi milletten olduklarının ayrımında değiller, Tanrı kavramından, çarın varlığından haberleri yok; haklarında öyle şeyler anlatılıyor ki insanın havsalası almaz; ancak hepsi bir gerçek...

II-İsa'nın Noel Ağacındaki Çocuk

Aslında ben bir roman yazarıyım, sanırım kendi kendime bir hikâye uydurdum. Neden “sanırım” diyorum ki, kesinlikle uydurduğumu biliyorum, ama bana öyle geliyor ki bir yerlerde ve bir zamanlar böyle bir olayı yaşadım, evet, böyle bir olay oldu, tam da Noel arifesinde, büyük bir kentte ve dondurucu bir soğukta...

Bodrumda bir oğlan çocuk görüyorum, küçücük bir çocuk, altı yaşlarında, belki daha da küçük... Bu çocuk sabahleyin nemli, soğuk bir bodrumda uyandı. Üzerinde ince uzun bir gömlek vardı ve tir tir titriyordu, ağzından buhar tütüyordu, köşede bir sandığın üzerine oturmuş, can sıkıntısından, ağzından bıraktığı buğunun yükselişini izleyerek kendince eğleniyordu. Ne zamandır bir şey yememişti, korkunç açtı. Tahta ranzada blin[66] inceliğindeki bir yatakta yatan annesine kaç kez gidip gelmişti sabahtan beri. Zavallı kadının başının altında yastık yerine bohçaya benzer bir şey vardı. Buraya nasıl düşmüştü? Oğluyla başka bir kentten gelmiş ve burada ansızın hastalanmış olmalıydı. Köşelerin[67] sahibini iki gün önce polis tutuklamış ve kiracıları Noel nedeniyle bir yerlere dağılmıştı, içeride kalan sarhoş bir serseri de tam yirmi dört saat deliksiz uyuyarak Noel’i kaçırmıştı. Odanın diğer köşesinde vaktiyle bir yerlerde dadılık yapmış, romatizmadan inleyen seksen yaşlarında bir kadın yatıyordu, şimdiyse yapayalnız ve acılar içinde ölümünü bekliyordu. İnlemeleri, homurdanmaları arttıkça oğlan o yöne yaklaşmaya çekiniyordu. Bodrum sahanlığında sadece su bulabildi, ama bir dilim kuru ekmek olsun yoktu. Annesini uyandırmak için neredeyse onuncu girişimiydi bu. Karanlıkta korkudan ürperdi: Akşam olmuş, ışıklar da henüz yakılmamıştı. Nihayet annesine yaklaştı, elini ölü annesinin yüzüne götürdü, hareketsizliği, duvar gibi soğuk oluşu şaşırtmıştı çocuğu. “Burası çok soğuk! ” diye düşündü, elini annesinin omzunda unutmuştu, birden çekti, küçücük parmaklarını ısıtmak için ağzına götürdü ve hohladı, tahta ranzada sessizce kasketini aradı, el yordamıyla bulduktan sonra bodrumdan çıktı. Daha önce gidebilirdi, ama gün boyu bitişik kapıda uluyan ve her zaman yukarıda, merdivende bekleyen, o kocaman köpekten ödü kopuyordu. Köpek yerinde değildi ve hemen dışarı fırladı.

Tanrım, ne büyük bir kentti! Hiçbir zaman böylesini görmemişti. Orada, o geldiği yerde, geceler öylesine karanlıktı ki koca sokakta bir fener yanardı sadece. Basık, ahşap evlerin pancurları kapanır; karanlık çöker çökmez, herkes evine çekilir, kapılar kapanır, gece boyu uluyan ve havlayan köpek

sürüsünden başka kimsecikler dolaşmazdı dışarıda. Buna karşın orası öylesine sıcaktı ki! Karnını doyururlardı... Ama burada, oh Tanrım, bir karnını doyurabilse!.. Ne gürültülü bir kentti!.. Işıl ışıl sokaklar, insanlar, atlar, kupalar ve soğuk, korkunç soğuk!.. Koşturmaktan cam çıkmış atların sırtından, ağızlarından buram buram buhar tütüyor; yumuşak karları delip geçen nalları taşlara çarptıkça çınlıyor, herkes öteye beriye koşturuyor; Tanrım, nasıl da karnı aç! Hiç değilse bir dilim ekmek bulabilse!.. Parmakları müthiş sızlıyordu. Yanından geçen, asayişi korumakla görevli bekçi, çocuğu görmemek için yüzünü çevirdi...

İşte yine bir sokak, geniş mi geniş. İnsan mutlaka ezilirdi burada: kaldırımlarda bağıra çağıra, oraya buraya koşturan insanlar... Hızla geçen kupa arabaları... Işık ışık.... Bu da nesi? Aman, ne geniş bir pencere! Camın ardında da bir oda, odada tavana kadar yükselen bir ağaç: Noel ağacı... Üzeri renk renk ışıklarla, yaldızlı kâğıtlar ve elmalarla süslenmiş, hemen dibinde bebekler, oyuncak atlar... Odada tertemiz, pırıl pırıl giysileriyle çocuklar koşuşuyor, gülüyor, oyun oynuyorlar, bir şeyler yiyip içiyorlar. Bir kız çocuk oğlanla dans ediyor, ne güzel bir kız! Müzik pencereden duyuluyor. Çocuk şaşkınlıkla olanları izliyor ve kendi kendine gülüyor, fakat ayak parmakları öylesine sızlıyor ki! Elleri soğuktan mosmor olmuş, parmakları artık bükülmüyor, oynattıkça korkunç acı veriyor. Çocuk, parmaklarının sızladığını birden hatırlayınca, ağlamaya başladı ve koşar adımlarla uzaklaştı; bu kez başka bir pencerenin önünde duruyor, içeride yine bir Noel ağacı, masaların üzerinde çörekler, pastalar, çeşit çeşit: bademli, kırmızı, sarı, rengârenk... İçeride dört zengin hanım oturmuş, gelenlere çörek ikram ediyor, sokak kapısı her dakika açılıyor, içeriye baylar giriyor. Çocuk usulca süzüldü, kapıyı açtı ve içeri girdi. Vay, nasıl çığlığı basıp ona el kol hareketi yaptılar! Bir hanım hemen yanma gelip eline bozuk para tutuşturdu ve ona sokak kapısını açtı. Çocuk nasıl korkmuştu! Elinden kayan para merdivenlerde çınladı; soğuktan uyuşmuş parmaklarıyla parayı tutamamıştı. Koşarak dışarı çıktı ve hızla uzaklaştı, nereye, kendisi de bilmiyordu. Yeniden ağlamak istiyor, fakat korku içinde deli gibi koşuyordu, bir yandan donmuş ellerini nefesiyle ısıtmaya çalışıyordu. Çocuk kederlenmişti, yapayalnızdı ve korkuyordu; birden, oh Tanrım! Şimdi bu da neyin nesiydi? Pencere önüne birikmiş insan kalabalığı şaşkın şaşkın bir şeye bakıyor: Camın ardında kırmızı, sarı giysiler içinde üç kukla, adeta canlılar! Yaşlı olanı oturmuş, büyük bir keman çalıyor, diğer ikisi ayakta, onların da elinde küçük kemanlar,

müziğin uyumuyla başlarını kaldırıp indiriyorlar, birbirlerine bakıp dudaklarını kımıldatıyorlar, konuşuyorlar, evet, konuşuyorlar, ama camın ardından sesleri duyulmuyor. Çocuk bir an canlı olduklarını düşündü, kukla olduklarını anlayınca birden güldü. Hiçbir zaman böyle kuklalar görmemişti ve varlığından da haberi yoktu! Ağlamak istiyor, ama kuklaları seyrederken gülesi geliyor. Birden birinin cüppesinden yapıştığını hissetti: Kendisinden büyük, kötü niyetli bir çocuktu bu, ansızın kafasına vurdu, başından kasketini aldıktan sonra bir çelme attı. Oğlan yere yuvarlandı, kalabalıktan bir uğultu yükseldi, çocuk sersemlemişti, ayağa sıçradı ve deli gibi kaçmaya başladı, birden kendini tanımadık bir yerde buldu, yabancı, bu zamana dek hiç görmediği bir avluydu, odunların arkasına gizlendi: “Beni burada bulamazlar” dedi. “Hem karanlık!”

Oturdu ve iyice büzüldü, korkudan nefesi tıkanacak gibi olmuştu ve birdenbire hafiflediğini duyumsadı: Küçücük ayakları ve elleri artık sızlamıyordu, acıları dinmişti, öyle sıcak, öyle sıcaktılar ki soba yanında gibi hissediyordu kendini; tüm bedeniyle sarsıldı: Ah, az daha uykuya dalacaktı! Burada uyumak ne güzel! “Burada biraz otururum, sonra yeniden kuklaları izlemeye giderim” diye düşündü ve kuklaları hatırlayınca yüzüne bir gülümseme yayıldı: “Canlı gibilerdi!” Birden yakınında annesinin ninni söylediğini duyar gibi oldu. “Anne, bak uyuyorum, oh, burada uyumak ne güzel!”

Biri üzerine eğildi ve yumuşak bir sesle: “Hadi, oğlum!” diye fısıldadı. “Noel ağacımıza gidelim!”

Bir an bu sesin annesine ait olduğunu düşündü, ama değildi, peki seslenen kimdi? Görmüyordu. Biri karanlıkta üzerine eğildi ve onu kucakladı, çocuksa bu görünmez varlığa uzatmıştı elini ve birden, ah, bu ne müthiş bir aydınlıktı! Ne harika bir Noel ağacıydı! Hayır, Noel ağacı olamazdı, böyle bir ağacı hiçbir zaman görmemişti! O şimdi neredeydi? Her yan ışığa boğulmuştu, her şey ışıl ışıl parlıyordu ve etraf kuklalarla doluydu, hayır, kukla değildi gördükleri, hepsi çocuktu, kızlar, oğlanlar, öylesine mutluydular ki... Çevresinde dört dönüyorlar, yaklaşıp yaklaşıp öpüyorlar, kollarına alıp gezdiriyorlardı. O da uçuyor ve annesinin sevinçle kendisine gülümsediğini görüyor.

Çocuk: “Anne, anneciğim!” diye sesleniyor. “Ah, burası ne güzel, anne!” Yeniden çocuklarla öpüşüyor, camın ardında gördüğü kuklaları anlatmaya can atıyor. Gülerek ve onları okşayarak: “Kimsiniz kızlar, oğlanlar, kimsiniz? diye soruyor.

“Bu İsa’nın Noel ağacıdır” diye bir ağızdan karşılık veriyorlar. “Hiç Noel ağaçları olmamış küçük çocuklar için, İsa’nın bu günde her zaman bir Noel ağacı olur...” Kendisi gibi çocuklar olduğunu çok geçmeden anlıyor: Onlar Petersburg memurlarının kapı eşiklerine bırakılan ve sepetlerinde donarak ölen çocuklardı, onlar Finli bakıcıların elinden yemek yerken boğulan ve annelerinin kurumuş memelerini emerek ölen (Samara açlığı döneminde), onlar 3. sınıf vagonlarda pis kokulardan tıkanarak ölen çocuklardı... Şimdi hepsi burada, melek gibi kanatlanmış uçuyorlardı, hepsi İsa’nın yanında ve O da aralarında, onlara ellerini uzatıyor, çocukları ve günahkâr annelerini kutsuyor... Anneler çocuklarıyla beraberler, yanlarından ayrılmıyorlar, bir köşede ağlaşıyorlar; her biri kendi oğlunu ya da kızını tanıyor, çocuklarsa uçarak annelerine yaklaşıyor, öpüp okşuyorlar, küçücük elleriyle annelerinin gözyaşlarını siliyorlar ve burada çok mutlu olduklarını, artık ağlamamaları gerektiğini söylüyorlar...

Ertesi sabah aşağıda, kapıcılar bir erkek çocuk cesedi buldular, odunların arasına kıvrılmış ve donarak ölmüştü. Ölen annesi de çok geçmeden bulundu. İkisi de Tanrının katında, göklerde buluşmuşlardı...

Normal bir günlüğe uymayan böyle bir öyküyü -hem de bir yazar olarak- neden yazdım? Oysa gerçek olaylara dayalı öyküler yazacağıma söz vermiştim! Ama işin aslı şu, bana öyle geliyor ki bunlar gerçekten oldu, yani bodrumda ve odunların orada yaşananlar, ama Isa’nın Noel ağacı... bakın bunu bilemem, bunun olup olmayacağını sizlere nasıl söyleyebilirim ki! Ama ben bir yazarım, kurmaca da benim işim!..

III-Çocuk Ceza ve Islah Evi. Karamsar Tipler. Suçlu Canları Tedavi Etme. Bu Amaçla En İyi Kabul Edilen Yöntemler, İnsanlann Küçük Cüretkâr Dostları

Bayramın üçüncü gününde, tam elli “düşmüş” meleği bir arada görme fırsatım oldu. Onları böyle nitelendirirken alay ettiğimi sanmayın sakın, bu çocukların “İtilip kakıldıklarına” en ufak kuşkum yok. Kimler yaralamış bu çocukları, nasıl ve kim suçlu? Şimdilik yanıt verilmesi gereksiz, boş sorulardır bunlar. En iyisi konumuza girelim.

Porohov fabrikasının gerisinde bulunan Çocuk Ceza ve Islah Evini ziyaret ettim. Ne zamandır gitmek istiyordum, ama bir türlü fırsatım olmamıştı. Sonunda kendime zaman ayırarak bana yardımcı olacak birkaç hayırseverle birlikte ılık, ama biraz kapalı kış günü yola çıktık, Porohov fabrikasını geçerek doğru ormana girdik; Islahevi ormanın içindeydi. Bu kış günü çok nefisti orman, her taraf bembeyaz karlarla kaplıydı; tertemiz bir hava ve ıssızlık... Burada ormana ait 500 hektarlık alan Islahevine bağışlanmış; üzerinde birbirinden biraz mesafeli birkaç şirin ahşap ev bulunuyor. Hepsi toplanan bağışlarla yapılmış ve her biri 3000 rubleye çıkmış her evde bir “aile” barınıyor. Bu aile 12-17 erkek çocuktan oluşan bir küme, her ailede bir eğitmen görevli. Büyüklüğüne bakılırsa Islahevi 70 çocuk barındırabilir, şimdi nedense 50 kadar öğrenci varmış. Geniş imkânlar kullanıldığını kabul etmeliyiz, her suçlu çocuğun yıllık masrafı az sayılmaz, İlginçtir, geçenlerde gazetelerin de yazdığı gibi, Islahevinin sağlık açısından durumu pek iç açıcı değildi: Son zamanlarda hastalıklar artmış, ama göründüğü kadarıyla çocuklara iyi bakılıyor, havası da çok temiz üstelik! Islahevinde birkaç saat bulunduk, sabah saat on birden hava kararana kadar, ancak bir günlük ziyaretle bir fikir edinmenin ve her şeyi öğrenmenin mümkün olamayacağı kanısına vardım. Kurum müdürü bir iki gün onlarla birlikte kalma önerisinde bulundu, hoş bir davetti.

Müdür P. A. R...ski yazın alanımızda isim yapmış biri; yazıları ara sıra *Vestnik Yevropı’d*a [Avrupa Haberleri] çıkıyor. Beni çok candan karşıladı, yakın ilgi ve nezaket gösterdi. Büroda bir defter tutuluyor, ziyaretçiler dilerlerse adlarını yazıyorlar. Bu adlar arasında çok ünlüleri de gördüm, demek ki Islahevi biliniyor ve hayli ilgi gösteriliyor. Saygıdeğer müdür bütün kibarlığına rağmen çok ölçülü davranıyordu, Islahevinin iyi yanlarını heyecanla anlatmakla birlikte, sevimsiz ve eksik yanları biraz yumuşatarak geçmesi dikkatimden kaçmamıştı, ama bu ölçülü tavrının, Islahevini ve

üstlendiği görevi -ben de böyle düşünmüştüm- çok sevmesinden ileri geldiğini hemen eklemeliyim.

Dört eğitmen (küme sayısına göre dört eğitmen olmalıydı sanırım) yaşlı değildi, hatta genç diyebiliriz, üç yüz ruble maaş alıyorlardı ve hepsi de papaz okulu mezunuydu. Çocuklarla birlikte kalıyorlar, hatta aynı elbiseleri giyiyorlardı, çapraz kemer bağlanmış iş gömleğini andıran bir kıyafetti. Dolaşmaya çıktığımızda tatil nedeniyle suçlu çocukların kaldığı odalar boştu, çocuklar bir yerlerde oyun oynuyorlardı sanırım, böylece odaları rahatça inceleyebilirdik. Odalardaki eşyalar öyle lüks değildi, gayet sadeydi ve fazladan hiçbir şey yoktu, bağış yapanlar ya da kurumun üyeleri iyilik olsun diye gereksiz bir lükse kaçabilirlerdi; bu sık sık olabiliyor, bence ciddi bir hata olurdu. Örneğin ranzaları demirdendi ve açılır kapanır şekilde imal edilmişti, nevresimler kaba kumaştandı, battaniyeler pahalı cinsten değildi, ama insanı sıcak tutacak kalitede ve sağlamlıkta görünüyordu. Çocuklar sabah erkenden kalkıyorlar, koğuşlarını temizliyorlar, gerektiği zaman da döşemeleri yıkıyorlardı. Birkaç yataktan koku geliyordu, duyduklarım inanılmazdı: Çocuklardan bazıları (fazla değil, 8-9 kişi) -pek küçük de sayılmazlar- on iki, on üç yaşlarında, uykudayken altlarına kaçırıyorlarmış. “Bu ciddi bir hastalık olmasın!” diye sorduğumda, “Hayır, kesinlikle değil!” dediler: “Buraya öylesine vahşi halde geliyorlarmış ki neyi nasıl yapacaklarını, nasıl davranmaları gerektiğini bilemiyorlarmış. Bu hale gelene kadar nerede yaşamışlardı, nasıl bir viranede büyümüşlerdi, kimlerle ilişkileri olmuş, yakınları var mı, yok mu, bilinmiyor! En yoksul köylü ailelerinde bile çocuklara nasıl davranması gerektiği öğretiliyor, en küçükleri bile bunu biliyor. Buraya düşmüş zavallı çocuğun yaşamak zorunda kaldığı insanlar ne canavarmış ki onun varlığına bu denli acımasızca, hayvanca davranmışlar! Bu bir gerçektir ve hassas bir konudur, ben de çok ciddi görüyorum; bu pis, ufacık olayı bu kadar “büyütüyorum” diye kimse gülmesin bana, göründüğünden daha ciddidir. İnsanlığın, yurttaşlığın en ufak izini göremediğimiz bu karanlık ve korkutucu çocukların ne hale geldiklerine tanıklık etmektedir bu olay. Sonunda bu küçük yaban ruhun, insanlardan gördüğü canavarlıkla ve bir köşeye atılmakla neye dönüştüğü anlaşılıyor. Evet, bu küçük çocuklar hiçbir zaman unutamayacakları, karabasan gibi yaşamları boyu uykularına girecek bu iç karartıcı tabloları görmüşler ve bu güçlü etkilere alışmışlardır. Öyleyse bu çocukların eğitmenlerine ve doktorlarına büyük işler düşüyor; bu korkunç

etkilenmelerin kökünü kurutmaları, yerine yenilerini koymaları, canla başla mücadele etmeleri gerekmektedir. Bu büyük bir görevdir.

Kurum müdürü “Nasıl vahşi halde buraya geldiklerine inanamazsınız” dedi. “Kiminin kendisinden ve kendi sosyal konumundan haberi bile yok. Sadece serseri serseri dolaşmış, şu dünyada bildiği ve anladığı tek şey özgürlük, özgürce serserilik yapmak, açlıktan, soğuktan ölecekmiş, umurunda değil, yeter ki serserilik yapsın! Burada küçük bir çocuk var, on yaşlarında, daha büyük değil, hâlâ hırsızlık yapmadan duramıyor. Hiçbir yararı, amacı yokken, güdüsel olarak yapıyor bunu.”

“Bu tür çocukları eğitmeyi nasıl umuyorsunuz?”

“Tam anlamıyla farklı bir yaşam biçimi olan çalışmayla; onlara dürüst ve adaletli davranmakla ve nihayet, üç yılda kendiliğinden, eski tutkularını ve alışkanlıklarını unutmaları umuduyla...”

“Bu çocukların başka bilinen pis alışkanlıkları var mı?” diye merakla sordum. Sözgelimi, 14 yaşından büyükler Islahevine kabul edilmediği halde, burada 10-17 yaş arası çocukların bulunduğunu hatırlattım.

“Hayır, bu çirkin alışkanlıklar olamaz” diye aceleyle yanıt verdi. “Eğitmenler onları bir saniye yalnız bırakmazlar ve aralıksız izlerler.”

Bu bana inanılmaz görünmüştü. Islahevinde, terk edilmiş Litovski şatosunun küçük suçlular bölümünden çocuklar da bulunuyordu. Uç yıl önce bu cezaevini ziyaret ettiğimde o çocukları görmüştüm. Sonra güvenilir kaynaklardan öğrendiğime göre, şatoda ahlak bozukluğu had safhadaymış, şatoya sonradan gelen ve ahlaksızlığa henüz bulaşmamış, bundan iğrenen bir serseri, sonraları arkadaşlarının, saflığıyla alay etmelerine dayanamayıp istemeden bulaşmış bu işlere.”

“Çok sabıkalı var mı?”

“Çok değil; Islahevinden salıverilenlerin hepsi 8 kişi (ama bu rakam da az değildir).”

Öğrencilerin buradan meslek sahibi olarak çıktıklarını, kalacakları yerlerin “önceden” belirlendiğini söyleyeyim. Önceleri Islahevinde verilen kimlikler çocukları zor durumda bırakıyordu. Buna çözüm bulundu, onlara Çocuk Ceza ve Islah Evinden oldukları hiç değilse ilk bakışta anlaşılmayan tezkereler veriliyor şimdi.

“Buna karşılık, yine de” diye aceleyle ekledi, “salıverilenler arasında öyleleri var ki hâlâ cezaevini unutamamış, bizlerle beraber olmak için bayram kutlamalarına geliyorlar.”

Demek oluyor ki en güçlü iyileştirme yolu, yaralanmış ve kirlenmiş ruhu aydınlatan, dürüst yapan emektir. Koğuşta gün, çalışmayla başlıyor, sonra öğrenciler atölyelere dağılıyorlar. Marangozhane ve tesviye bölümünde yaptıklarını gösterdiler bana. Yapılan işler eldeki imkânlara göre iyi sayılır, işi öğrendikçe daha iyisini yapacaklar kuşkusuz. Bu ürünler öğrencilerin yararına satışa sunuluyor ve her birinin böylece Islahevinden çıktıktan sonra bir miktar birikmiş parası oluyor. Çocuklar akşama kadar işle uğraşıyorlar, ama yorulmadan; göründüğü kadarıyla bu çalışmanın çocukların morali üzerinde çok güçlü etkisi oluyor: Birbirleriyle adeta yarış ediyorlar ve başarılarından kıvanç duyuyorlar.

Ruhsal yönden gelişimlerinin bir başka yöntemi kendi aralarında kurdukları mahkemeler. Suç işleyen çocuk bağlı olduğu "küme" mahkemesinde yargılanıyor, arkadaşları ya aklıyor ya da cezalandırıyorlar. Tek ceza oyunlardan dışlama. Arkadaşlarının cezasına karşı çıkan suçlu kesinlikle Islahevinde başka bir bölüme sevk ediliyor, yani onların "Petropavlovka"sına[68]. Çocukların böyle yakıştırdıkları bu özel bölüm bulundukları yerden biraz uzakta, geçici olarak uzaklaştırma cezası alanlar burada hücre tipi bölümlerde kalıyor. Yalnız, Petropavlovka'da hapis, her halde sadece müdürün yetkisinde. Böyle bir Petropavlovka'yı dolaştık: Orada iki tutuklu bulunuyordu, suçlu buraya konurken çok dikkatli ve özenli davrandıklarını belirteyim, çünkü bunun çok önemli bir nedeni olması gerekiyor ve genellikle ıslahı güç suçlular burada tutuluyor. Bu iki tutuklu ayrı ayrı hücrelerdeydi ve hücreleri bizlere göstermediler.

Bu yargılama biçimi aslında iyi bir yöntem olabilir, ama insanda bir parça resmilik duygusu uyandırıyor. Onuruna düşkün çok çocuk var -iyi yönde elbette- çocuğun bir suçlu olarak veçe[69] yetkisine benzer biçimde yargılanması gururunu kırabilir, öyle ki bu yetkiyi tam olarak anlamayabilir. "Kümedeki" çocuklardan daha akıllı ve yetenekli olanlarını etkileyebilir ve çevrenin kararma karşı onlarda gurura ve nefrete yol açabilir, toplumsa neredeyse her zaman orta konumdadır. Hem yargılayan çocuklar işlerini iyi yaptıklarını anlayabiliyorlar mı? Diğerlerinden daha güçlü, daha atılgan çocuklar arasında rekabet söz konusu olamaz mı? Her okulda mutlaka, öğrenciler arasında ötekilere yön veren, onları kuzu kuzu peşinden sürükleyen böyle tipler vardır. Ne olursa olsun çocukturlar, henüz olgunlaşmamışlardır. Nihayet, yargılayanlar ve cezalandırılanlar sonra hiçbir şey olmamış gibi birbirlerine, kardeşçe duygularla yaklaşacaklar mıdır, bu yargı biçimi arkadaşlığı zedelemeyecek midir? Kuşkusuz bu

geliştirilen eğitim yöntemi, önceleri suç işlemiş çocukların kendi kendilerini yargılama yoluyla, daha önce hiç haberi olmadığı yasaları, kendini yönetmesi, doğruları öğrenmesi ve nihayet sorumluluk duygularını geliştirmesi amacıyla bulunmuştur diye düşünüyorum. Bu düşünceler güzeldir, hoştur da, sanki iki ucu sivri değnek gibidir biraz. Cezaya gelince, kuşkusuz en caydırıcı yol seçilmiştir, yani hapsetmek!

Yeri gelmişken, ilginç bir not düşmek istiyorum. Geçenlerde, tesadüfen, okullarımızda yasaklanan beden cezalarıyla ilgili benim için tam anlamıyla beklenmedik olan bir eleştiri duymuştum: Okulların tümünde beden cezasını yasaklamışlar, iyi de etmişler; güzel de, bu arada ne elde etmişlerdir peki? Gençlerimiz arasında geçmişe göre çok fazla korkağın var olduğunu gösterdi. En ufak fiziksel acıdan, ıstırabın her çeşidinden, yoksunluktan, gururlarının kırılmasından korkar oldular, o kadar ki kimileri -örnekleri vardır- en ufak bir olumsuzluk karşısında bile, hatta zorlandıkları dersleri ve sınavları nedeniyle kendilerini ya asmışlardır, ya da beyinlerine kurşun sıkmışlardır. Aslında doğru olanı, bir tehdit ya da tatsızlık karşısında bu gençlerin yüreksiz davranışlarına örnek oluşturacak buna benzer birkaç olayı duyurmaktır, ama burada konuya ilginç bir bakış açısı var ve en azından bu özgün bir *gözlem* ’dir. Yeri gelmişken hatırlatmak istedim.

Hepsini öğlen yemeğinde gördüm; yemek son derece sade, fakat doyurucuydu ve çok iyi de pişirilmişti. Bizler de çocuklar gelmeden önce büyük bir memnuniyetle tadına bakmıştık; yine de her çocuğa yemek, günlük yalnızca 15 kapike mal oluyor. Önce çorba ya da dana etli lahana çorbası, ikinci kap yemek pilav ya da patates oluyor. Sabah kahvaltısında ekmekle çay, ikindi kahvaltısında kvaslı ekmek veriliyor. Çocukların karnı doyuyor; sırayla görevliler dağıtıyor yemekleri. Masaya oturmadan önce “Şükran duası” nı okudular. Duaları eğitmenlerden biri öğretiyormuş.

Burada, bu öğlen yemeğinde, benim için en ilgiye değer olan, çocukların yüzlerini inceleme fırsatı bulmamdı. Gözü peklik ya da küstahlıktan falan değil, hiçbir şeyden utanmayan o yüzleri... Alık alık bakan kimseye hemen hemen hiç rastlamadım (aralarında aptalların olduğunu söylemişlerdi, daha çok Islahevinin eski öğrencileri arasında varmış); tam tersine, yüzlerinden zekâ fışkırıyordu. Kötü yüzlü çoktu, fiziksel olarak değil elbet; yüz hatları fena değildi; ancak bazı yüzlerde saklı duran bir şeyler vardı. Gülen yüz azdı, bu arada amirlerinin -ya da kim olursa- karşısında, daha içten davranan dışarıdaki çocuklar kadar olmamakla birlikte, çok serbest davranıyorlardı. Ellerine fırsat geçse çoğu

Islahevinden kaçardı herhalde. Kuşkusuz bunu belli etmiyorlardı, ama yüzlerinden okunuyordu bu.

Eğitmenlerin çocuklara insancıl ve inceliğe varan nazik davranışları (gerçi gerektiği zaman sert olabiliyorlar), bence bazı durumlarda, çocukların kalplerine ve elbette onların anlayışlarına pek ulaşamıyor. Çocuklara, en küçüklerine bile “siz” diye hitap ediliyor. Bu “siz” bana zorlama ve biraz da yersiz gibi geldi. Çocuklar buraya düştükten sonra bu tür davranışları büyüklerin bir çeşit eğlencesi olarak algılayabilirler. Kısacası, “siz” şeklinde hitap yanlış olabilir, hatta önemli bir yanlış. Bence eğitmenleri çocuklardan uzaklaştırır, “siz” sözcüğünde pek hoş olmayan bir şekilcilik, bir resmilik vardır sanki; kimi çocuklar bu hitap biçimini küçümseme olarak değerlendirebilirler. Korkunç deneyimlerden geçen, ağza alınmadık küfürler işiten ve had hudut tanımayan bu suçlu çocuğa durup dururken beyefendi muamelesi yapılması ona gerçekten de inandırıcı gelmeyebilir. Sözün kısası, bu durumda “sen” bence daha gerçekçi olurdu, burada biraz yapmacıklı davranıyorlar sanki. Çocuklar, eğitmenlerin dadıları değil, babaları olduğunu, kendilerinin de sadece düzeltilmesi gereken kötü çocuklar olduğunu kavrarlarsa bu çok daha iyi olur. Gerçi bu “siz” çocuğu bozmayabilir de; cezaevinden salıverildiği aynı gün kaçınılmaz olarak duyacağı “sen” ya da küfürlerden bunaldığında, Islahevini derin bir duygulanmayla anacaktır belki de.

Yoluna girmeyen ve göze takılan faaliyetlerden biri de okumadır. Çocukların okumaya pek meraklı olduklarını, yani tatil günleri ya da boş zamanlarında okurken dinlendiklerini, aralarında iyi okuyanların bulunduğunu söylemişlerdi bana; birini dinledim, çok iyiydi, kendisini dinlemeleri için yüksek sesle okumayı çok severmiş; ancak aralarında okuma yazmayı söken az, hiç bilmeyen bile varmış. Neler mi okuyorlar? Öğlen yemeğinden sonra bir grubun masasında görmüştüm, bir yazarın, adı neyse bir kitabı... Bir Vladimir ve Olga’nın derin, ilginç konular üzerine sohbetini ve sonra insan yazgısına doğrudan yön veren çevrenin “onların yaşamını nasıl mahvettiğini” okuyorlar. “Kitaplıklarını” gördüm - bir dolaptı, içinde Turgenyev, Ostrovski, Lermontov, Puşkin vb... ve birkaç yararlı gezi notları vardı. Şurdan burdan toplanmış, bağış kitaplarıydı. İzin verildiği takdirde okumak, kuşkusuz, son derece geliştiricidir, çok yararlıdır, ancak Rusya’da, başında eğitbilimcilerin bulunduğu eğitim güçlerimiz “böyle bir ortamda suçlu çocuklar özellikle neler okumalıdırlar?” sorununu mutlaka tartışırlardı, biliyorum, ama bir sonuca

varamadan ayrılırlardı toplantıdan, çünkü bu işler çok zordur, öyle toplantılarla falan çözülmez, işin bir başka yanı da edebiyatımızda halkın anlayacağı hiçbir kitabın olmamasıdır. Ne Puşkin'i, ne *Sivastopol Hikâyeleri*[70]*ni,* ne *Köy Akşamları*[71]*nı,* ne Kalaşnikov masalını, ne Koltsov'u (Koltsov'u bile) hiç anlamaz halkımız. Elbette bu çocuklar halk değil, nasıl varlık olduklarını Tanrı bilir ancak.

Hangi sınıfa aitler, hangi insan sınıflandırmasına girerler, belirlemek zordur: Bu çocuklar bir şeyler anlamış olsalar da, kuşku yok ki pek değerlendirmeden edinmişlerdir, çünkü bu kazanım onlara gökten düşmüş gibidir; önceki gelişimlerine bakılırsa buna hiç de hazır değillerdir. Kişinin ipliğini pazara çıkaran yergici yazarlara gelince, zaten bunca kirlenmişliği gören, yaşayan bu zavallıların gereksinimi bu türden tinsel izlenimler mi olmalıydı? Bu küçük çocuklar belki de insanlarla alay edilmesini istemiyorlar, ruhu kararmış bu canlar sevinçle, duygulanmayla en basit, en saf ilk izlenimleri -ki bu suçlu çocukların yaşıtı bir gimnazyum ya da lise öğrencisinin tepeden bakarak gülüp geçeceği- tamamen çocuksu, basit izlenimleri yaşamak istiyorlardı!

Islahevi tam anlamıyla emekleme çağındaydı, ancak çok yakın zamanda istenilen düzeye getirmek için çaba gösteriliyor. Resim ya da çizim hemen hemen hiç öğretilmiyor. Din dersi hiç verilmiyor; papaz yok. Yalnız kilise tamamlandığında kendi papazları olacak. Şimdiden başlanmış, ahşap bir kilise... Kurum yöneticileri, inşaatçılar onunla övünüyorlar. Mimari görünüşü doğrusu fena değil, gerçi biraz resmi, modası geçmiş yoğun bir Rus tarzı... Bu arada belirteyim: Okullarda -Islahevlerinde ya da ilköğretim okullarında- verilen din derslerinde kuşkusuz papazın dışında görevlendirme yapılamaz. Ama okul öğretmenleri dini tarihimizi basit, anlaşılabilir öyküler biçiminde neden anlatmasınlar? Halk öğretmenleri arasında gerçekten kötü niyetli çok sayıda kişi bulunabilir, ama çocuklara tanrıtanımazlık düşünceleri aşılamak istedikten sonra, bunu din tarihi öğretmeden de yapabilir; sözgelimi bir "ördekten" ya da "nasıl tüylendiğinden" söz ederek pekâlâ amacına ulaşabilir. Öte yandan, din adamlarımız ne yapıyorlar? Ah, kimseyi kırmak değil niyetim, suçlular okuluna en seçkin "papazların" görevlendirileceğine inanıyorum; gelgelelim, son zamanlarda, özel bir çabayla hemen hemen her gazetemizde o yazılanlar neydi? Gazeteler, çok sayıda din öğretmeninin okulları terk etmeye başladığı ve maaşlarına zam yapılmadan derslere girmeyecekleri gibi çok tatsız, üzücü olaylara yer vermişler. Elbette "çalışan maaşını

almalıdır”, ama bu sürekli zam çığlıkları kulaklarımızı tırmalıyor, nihayet yüreklerimizi acıtıyor. Bizim gazeteler yakınanların tarafında, ben de tabii, fakat o kadim çileci insanları, Incil’in yüce yayıcılarını düşünmeden edemiyor insan; onlar ki yalın ayak, yarı çıplak dolaşarak, dayağa ve her türlü acıya katlanarak, maddi çıkar beklemeden İsa’nın öğretilerini yaymışlardır. Ah, idealist biri değilim, dönemin o dönem olmadığını da çok iyi anlıyorum; ancak maaşlarına zam istemeden, din aydınlarımızın iyi niyetle ortaya çıktıklarını duymak rahatlatmaz mıydı bizleri? Yine söylüyorum, kimseler alınmasın, din adamları çevresinde ruhun ve bilincin kaynağı tükenmez, görevlerine heyecanla bağlı papazlarımız vardır. Islahevinde de böyle olacağına inanıyorum, ama basmakalıp ahlak dersleri yerine, şimdilik dini hikâyeler anlatmakla yetinselerdi daha iyi olurdu. Bir dizi kutsal, temiz tablo onların güzel izlenimlere susamış yüreklerini daha çok etkilerdi...

Gerçi, ıslahevinden iyi izlenimlerle ayrıldım. Bir şeyler “yerine oturmamış” olabilir, ama amaca ulaşmada ciddi bir atılım sayılabilecek birkaç olay var. İkisinden söz ederek bitireceğim yazımı. Petropavlovka’da, hapiste, Islahevinden 15 yaşlarında bir çocuk bulunuyordu; daha önce kısa bir süre, küçük suçlular bölümünün bulunduğu Litovski şatosu hapishanesinde tutulmuş. Islahevindeyken iki kez kaçma girişiminde bulunmuş, ikisinde de yakalanmış, ilkinde cezaevinin dışına kadar çıkmış. Sonunda kimseye boyun eğmek istemediğini söyleyince, tek kişilik hücreye koymuşlar çocuğu. Noel’e yakın, akrabaları ona hediyeler getirmişler, ancak tutuklu olduğu için ona teslim edilmemiş, eğitmenlerden biri alıkoymuş. Bu duruma aşırı üzülen ve sarsılan çocuk müdürün yanına çıkmış ve eğitmeni hediyeleri kendi çıkarına el koymakla suçlayarak şikâyet etmiş. Bu arada

Islahevi ve arkadaşları hakkında çok sert ifadeler kullanmış ve alaylı sözler etmiş, herkesi suçlamış. Müdür P. A: “Oturdum ve ciddi ciddi onunla konuştum” demişti. “Sonra hiç sesini çıkarmadı, asık yüzle öylece dikilip durdu, iki saat sonra birden beni çağırttı, yanma gelmem için yalvarıp yakarmış. O da ne, iki gözü iki çeşme bana doğru geliyordu! Tamamen sarsılmış ve müthiş değişmişti, pişman olduğunu söylüyor, kendini ayıplıyordu. Geçmişte başından geçenleri ve şimdiye kadar herkesten sakladığı bazı kusurlarını anlattı bana, bu utanç verici alışkanlığa tutulalı uzun zaman olduğunu, kurtulamadığını ve kendisine derin acı verdiğini anlatarak içini döktü, kısacası, tam anlamıyla bir günah çıkarmaydı bu. İki

saat sürdü konuşmamız.” Müdür sonra şöyle ekledi: “Alışkanlığından kurtulması için ona bazı öğütler verdim.” Müdür bunları aktarırken, aralarında geçen konuşmadan söz etmemeye özellikle büyük özen göstermişti, ama ruhu katılaşmış ve hâlâ doğruları göremeyen genç bir suçlunun hasta ruhuna derinliğine girme yeteneğine sahip olduğunu da kabul ediniz. Ne yalan söyleyeyim, bu konuşmanın ayrıntılarını öğrenmeyi çok isterdim.

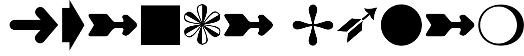
Diğer bir olay da şu: Kümedeki her eğitmen, öğrencilerin koğuş temizliğine nezaret etmekle kalmayıp temizliğe kendileri de bizzat katılıyor. Cumartesi günleri yapılan haftalık genel temizliği de çocuklarla beraber yapıyorlar. Bu, tam anlamıyla kendi eğilimini ve kendi insanlık onurunu anlamadır. Sizler örneğin hangi devlet dairesinde böyle bir davranışa rastlarsınız? Bu kişiler gerçekten de Islahevinin sorunlarını yaşamlarının amacı olarak görüyorlarsa, o zaman bazı kuramsal yanlışlıklara -başlangıçta olmuşsa eğer- karşın işler “yoluna girecek” demektir.

Görmüş geçirmiş biri geçenlerde bana: “Siz, yazarlar!” demişti, “hep kahramanlar arıyorsunuz; aramızda kahraman bulamayınca da tüm Rusya’ya öfkeleniyor ve içinizden küfrediyorsunuz. Size küçük bir olay anlatacağım, dinleyin: Uzun zaman önce, müteveffa çar zamanında yaşamış bir memurdan söz edeceğim, ilk görev yeri Petersburg’du, sonraları herhalde Kiev’de görev yapmıştı ve orada da öldü; göründüğü kadarıyla özgeçmişinin hepsi bu. Ne düşünürdünüz bilemem, ama dinleyin, Tanrının suretinde ve benzerinde yaratılan insanoğlunun bir başka insana köle olması ve bu toprak köleliği düzeni bu alçakgönüllü, sessiz sakin adamı öylesine derinden sarsmış, bu yüzden yaşamı boyunca öyle gönülden acılar çekmiş ki zaten çok az olan maaşından başlamış biriktirmeye, kendisinden, çoluk çocuğundan kısarak... Yeterli parayı biriktirdikçe toprak sahiplerinden köle satın almaya başlamış, on yılda ancak bir köle tabii. Böylelikle ömrü boyunca üç dört köleyi özgürlüğüne kavuşturmuş, öldüğünde de ailesine hiçbir şey bırakmamış. Bütün bunları kimseye hissettirmeden, sessizce gerçekleştirmişti. Kuşkusuz, böyle bir kahraman ‘kırklı yılların idealistidir’, ama yaptıkları bizlere gülünç ve beceriksizce gelebilir, çünkü küçük bireysel bir olayla kötülükleri yenebileceğini sanmıştı, ama ne olursa olsun, bizim Potuginler{72} Rusya’ya her konuda çamur atmayı bırakıp, ülkelerine karşı daha iyimser olabilirler...”

Doğruluğundan kuşku duymadığım için bu olaya burada yer verdim (sanırım hiç de yeri olmadığı halde).

Oysa böyle insanlar nasıl da gerekli bize! Küçücük katkılarıyla, ama özveriyle, inatla çalışan, bir rütbe, bir terfi beklemeden ortak bir işe katkıları olduğunu ciddi ciddi düşünen bu biraz da gülünç, küçük insanları nasıl severim! Çocuk Ceza ve Islah Evine işte böyle bir insan yararlı olabilirdi, ah, elbette yüksek eğitim almış, kültürlü yöneticilerin yönetiminde...

Islahevinde topu topu birkaç saat geçirdim, yanlış gözlemlerim, düşüncelerim olabilir. Yine de suçlu çocukları topluma yararlı insanlar haline getirme çaba ve yöntemlerini şimdilik yeterli bulmadığımı söylemeliyim.

I-Rusya Hayvanlan Koruma Derneği. Askeri Kurye. Pis Votka. Ahlaksızlık ve Serçe Kaşıntısı. Sondan mı, Yoksa Baştan mı?

359 sayılı *Golos* gazetesinde Rusya Hayvanları Koruma Derneğinin onuncu yıl kutlama törenlerini tesadüfen okudum. Ne hoş, ne insancıl bir dernek! Anladığım kadarıyla, Derneğin temel düşüncesi, dernek başkanı Prens A. A. Suvorov'un şu sözlerinde ifadesini buluyor:

> Evcil hayvanlara hoşgörülü ve akıllıca davranmanın insana sağlayacağı maddi ve manevi yararları çoğunluğun görmezden gelmesi, bu yeni hayır kurumumuzun görevini gerçekten daha bir güçleştirmektedir...

"Dernek" için aslında köpekler, atlar kadar insan da, bir şekil verilmesi[73], insan haline getirilmesi gereken Rus da değerlidir. Hayvanları Koruma Derneği kuşkusuz buna katkıda bulunabilir. Hayvana acımayı öğrenerek köylü kendi karısına da acıyacaktır. Hayvanları çok seviyor olmamla birlikte, çok saygın Derneğin hayvanlardan çok, kabalaşmış, insancıl olmayan, yarı barbar, ışığı bekleyen insanlara değer vermesi beni çok sevindiriyor! Her eğitim aracı değerlidir ve arzu edilen tek şey, Derneğin amacının gerçekten de eğitim araçlarından biri olmasıdır. Çocuklarımız iğrenç manzaralar görerek eğitiliyor ve büyüyorlar. Bir köylünün, olmaz dedirtecek kadar yükü sırtına vurduğu, çamura saplanmış biricik ekmek parası yaşlı atının gözlerine, nereye denk getirirse vuruşunu görüyor. Örneğin daha geçenlerde böyle bir olaya ben de tanık oldum: Mujik[74], büyük bir at arabasına, kesimlik on danayı yüklemiş, kendi de bir dananın üzerine güzelce kurulmuş gidiyor. Bizim köylü öyle oturmuş ki yaylı bir kanepede sanki, ama dili dışarı sarkmış, gözleri yuvalarından fırlamış zavallı hayvan belki de kesimhaneye varmadan yolda ölmüştür. Eminim bu görüntü yoldan gelip geçenlerin de pek tepkisini çekmemiştir. "Nasıl olsa kesimhaneye götürüyorlar!" Bu tür görüntüler kuşkusuz, insanı, özellikle çocukları etkiliyor, bu acımasızca davranış ruhlarını katılaştırıyor, kişiliklerini bozuyor. Doğrusu, bu saygın Dernek sert eleştirilere de hedef olmuştu; alayla karşılandığını çok duydum. Örneğin beş yıl kadar önce atma kötü davrandığından bir arabacıyı, Dernek sorumlu tuttu ve sanırım 15 ruble para cezası verdi; kuşku yok ki bu pek acemice, çünkü bu cezadan sonra pek çok kişi kime -arabacıya mı, ata mı- üzüleceğini bilememişti. Günümüzde yeni yasaya göre, en fazla 10 ruble ceza kesiliyor. Derneğin

başıboş dolaşan, haliyle tehlikeli ve sahipsiz köpeklerin kloroformla öldürülmesi şeklinde çok gereksiz bir işe girdiğini duymuştum sonra. İnsanlarımız her yerde açlıktan, kıtlıktan ölürlerken köpeklere böylesine duyarlı davranılması kulağa hiç de hoş gelmiyor. Ancak bu türde itirazlar asla eleştiriye dayanmıyor. Derneğin amacı geçici bir durum değil, süreklilıktir. Aydınlık, sağlam bir düşüncedir ve er ya da geç aşı tutacak, başarılı olacaktır. Bununla beraber olaya başka açıdan baktığımızda, Derneğin yaptıklarıyla, yukarıda sözü edilen "geçici rastlantısal olayların", nasıl denir, birbirini dengelemeleri çok arzu edilen bir durum olur; kuşkusuz o zaman, Derneği daha verimli, en önemlisi de pratik ve gerçek amaca ulaştıran sonuçlara götürebilecek o koruyucu ve hayırlı yol daha açık biçimde belirlenmiş olurdu. Belki de düşüncelerimi tam dile getiremiyorum; bir anekdot, gerçek bir olay anlatacağım sizlere, düşüncelerimin bu yolla daha iyi anlaşılacağını umuyorum, çok istiyorum bunu.

Başımdan çok uzun zaman önce geçmiş bir olaydır, deyim yerindeyse benim tarih öncesi çağımda, 1837'de, henüz 15 yaşındayken, Moskova-Petersburg yolunda yaşamıştım. Rahmetli babamızla beraber, ağabeyim ve ben Temel Askeri Mühendis Okuluna girmek amacıyla Petersburg'a gidiyorduk. Mayıs ayıydı, hava hayli sıcaktı. Adım adım yol alıyoruz desek yeridir; iki üç saatte bir menzillerde[75] konaklıyorduk. Hatırlıyorum, neredeyse bir haftayı bulan bu yolculuk canımızdan bezdirmişti bizleri. Ağabeyimle yeni hayata can atıyorduk, "güzel ve yüce"[76] şeyleri hayal ediyorduk, o zamanlar bu söz henüz yeniydi ve alayla söylenmiyordu. Ne güzel sözler vardı, ağızdan ağıza dolaşırdı! Tutkuyla bir şeylere inanıyorduk, matematik sınavlarını başarıyla geçiyorduk ya, aklımız fikrimiz şiirde, şairlikteydi. Ağabeyim şiir yazıyordu, bir güne üç şiir sığdırdığı olurdu, yolda bile; ben de sürekli Venedik yaşamıyla ilgili bir roman tasarlıyordum. Puşkin aramızdan ayrılalı üç ay olmuştu, ağabeyimle yolda anlaşmıştık, Petersburg'a varır varmaz hemen düello yapılan yere gidecek ve Puşkin'in eski evine gizlice girerek, son nefesini verdiği odayı görecektik. Her neyse, bir gün akşama doğru, bir posta istasyonunda durduk, hangi köydü hatırlamıyorum, sanırım Tver ili sınırları içindeydi; büyük ve zengin bir köydü. Yarım saat sonra yola çıkacaktık. Pencerenin önünde durmuş dışarıyı seyrediyordum.

Hanın tam karşısında bir menzil evi vardı. Ansızın evin önüne tozu dumana katarak bir kurye arabası yanaştı. Arabadan tepeden tırnağa

üniformalı bir askeri kurye fırladı, o zamanların arkası yırtmaçlı üniformasıydı, başında beyaz-sarı renkli, sanırım yeşil tüylü, üç köşeli büyük bir şapka vardı. (Bu ayrıntıyı unutmuştum, ama başardım, yeşil tüylerin parladığını hatırlıyorum.) Kurye uzun boylu, güçlü kuvvetli, yanakları al al iriyarı bir adamdı. Doğru menzil evine koştu, sanırım orada bir kadeh votka "devirdi". Hatırlıyorum, bizim arabacı, askeri kuryelerin her istasyonda mutlaka bir kadeh votka içtiklerini, yoksa "böyle bir işkenceye" dayanamayacaklarını söylemişti. Bu arada atları değiştirilen troyka posta istasyonunun önünde zınk diye durdu. Arabacı 20 yaşlarında bir delikanlıydı, kaftanı elindeydi, üzerinde kırmızı bir gömlek vardı, arabaya atladı; ardından kurye de sıçradı ve basamakları hızla aşarak yerine oturdu. Arabacı henüz hareket etmişti ki kurye yerinde şöyle bir doğruldu ve tek kelime etmeden, koca yumruğunu havaya kaldırdı ve arabacının ense köküne indiriverdi. Arabacı bir an öne kapaklandı, sonra doğruldu ve kamçısını kaldırarak bütün gücüyle atları kırbaçladı. Atlar canlandılar, ama bu kuryeyi pek yatıştırmamıştı. Tarzıydı bu, öfke değildi, içgüdüsel olarak, uzun yılların deneyimiyle edindiği bir hareketti; korkunç yumruk yine havaya kalktı, bir daha, bir daha enseye indi, troyka gözlerden kaybolana kadar sürdü bu yumruklamalar... Kuşkusuz yerinde zor duran arabacı, delirmişçesine her saniye atları kamçılıyordu, sonunda öylesine kamçıladı ki arkalarından sapan taşı yetişemezdi artık. Bizim arabacı, kuryelerin çoğu zaman böyle yol aldıklarını, bunun alışkanlık olduğunu, onu artık herkesin tanıdığını; votka içip, arabasına atladıktan sonra, her zaman işe dayakla başladığını, "kendi tarzıyla", hiç suçluluk duymadan, yumruğunu kaldırıp indirdiğini ve "araba böyle bir kilometre kadar yol aldıktan sonra ancak, zavallı arabacının yumruklardan kurtulduğunu" anlatmıştı. Canı isterse yolun ortasında yine girişecek, belki de, Tanrı zorluyor, ne diyeyim, ama her menzile yaklaşırken böyle yapıyor: Yaklaşık bir kilometre kala başlıyor, kaldırıp indiriyor yumruğunu ve köylülerin şaşkın bakışları arasında bu şekilde menzile varıyor, boynu tam bir ay ağrıyor zavallının. Delikanlı eve dönüyor, başlıyorlar onunla dalga geçmeye: "Kurye yine iyi benzetmiş seni!", delikanlı da belki aynı gün genç karısını dövecek: "Acımı senden çıkarayım hiç olmazsa!" ya da karısı kendisini "seyrettiği ve gördüğü" için böyle davranacaktır...

Arabacının, atları peş peşe öldüresiye kırbaçlaması elbette acımasızca bir davranış: Bir sonraki menzile güç bela, yorgunluktan bitmiş durumda varmışlardır mutlaka. Sorarım size, Hayvanları Koruma Derneğinden kim

göze alır da bu köylüyü atına acımasız davrandığı için sorumlu tutup cezalandırılmasını isteyebilir?

Bu çirkin ve iğrenç tabloyu hayatım boyunca unutmadım.

Askeri kurye hiç aklımdan çıkmadı ve Rus halkının içinde yer etmiş olan birçok yüzkarası ve acımasız davranışı, elimde olmadan uzun zaman bununla açıklamaktan kendimi alamadım, benimki son derece tek yanlı bir yaklaşım tabii. Ama çok uzun zaman önce olmuş bir olaydan söz ettiğimi biliyorsunuz. Bu tablo, deyim yerindeyse, neden ve sonuç ilişkilerini apaçık biçimde ortaya seren bir simge haline gelmiştir. Burada hayvana vurulan her kamçı insana vurulan bir yumruktan çıkıyordu. Kırklı yılların sonunda, derinden bağlı olduğum tutkulu hayaller dönemimde, birden aklımdan şöyle bir düşünce geçivermişti: O zamanlar bir hayır derneği kurmuş olsaydım, o kurye arabasını ibret olsun diye kesinlikle kurumun amblemi yapardım...

Kuşkusuz, şimdi kırk yıl öncesi değil, kuryeler artık halkı dövmüyor, sopayı elinden bırakmadan halk kendi kendini dövüyor. Sorun burada değil, sorunları peşinden sürükleyen nedenlerde. Kurye yok, buna karşılık “pis votka” var. “Bu da nereden çıktı, votkanın kuryeyle ne benzerliği var?” Çok var: kişiyi hayvanlaştırması ve aydın düşüncelerden uzaklaştırması, yararlı öğütler karşısında onu köreltmesiyle pekâlâ benzeşebilir. Sarhoş köylü işi gücü yok da hayvana merhamet gösterecek! Karısını ve çocuklarını terk ediyor. Aylar sonra sarhoş koca karısına ve bakmadığı çocuklarına dönüyor ve votka istiyor; içki koparmak için başlıyor dövmeye, çocuklarını nasıl geçindireceğinin derdine düşmüş zavallı ağır işçi (bizde kadının çalışmasını nasıl itilip kakıldığını aklınıza getirin bir), bıçağı kaptığı gibi kocasına saplıyor. Yakınlarda oldu, kadını yargılayacaklar. Bu olaydan söz etmemem gerekirdi, çünkü yüzlerce, binlerce böyle olay var, gazetelere göz atmanız yeter. Kaçınılmaz ve karşı konulamaz biçimde insan iradesine hükmetmesiyle votkanın kuryeyle olan büyük benzerliğine kuşku yok.

Saygıdeğer Hayvan Koruma Derneği etkin, sözü geçen 750 üyeden oluşuyor. Ah, halkımızdaki içki düşkünlüğünün aşağı düzeye indirilmesine ve bütün bir kuşağın zehirlenmemesine az da olsa yardımları olabilse! Halkın gücü tükenmektedir, geleceğin zengin kaynakları kurumaktadır, akıl ve gelişme yönünden yoksulaşıyor; babalarının kokuşmuş yaşamları içinde yetişen günümüzün çocukları belleklerinde ve yüreklerinde geleceğe ne taşıyacaklardır? Köyde yangın çıkmış, şarap satıcısı kilisede çıkıp halka sesleniyor; kilisedeki yangını bırakıp meyhaneyi kurtarırlarsa halka bir fıçı içki dağıtacağını söylüyor. Kilise yanıp kül oldu, meyhane de kurtuldu.

Gelecekte karşı karşıya kalacağımız korkunç olayları düşündüğümüzde bu örnekler şimdilik önemsiz gibi görünüyor. Saygıdeğer Dernek ilk nedenlerin ortadan kaldırılmasına biraz yardımcı olabilseydi, güzel propagandalarını biraz yumuşatırlardı. Her şey kişioğlunda insani duygulan köreltmek için kurulmuşsa, acıma duygularını nasıl devindirebilirsin? Ayrıca, şu şaşırtıcı dönemimizde bir tek içki mi halkı kötülüye ve ahlaksızlığa yöneltiyor? Her yerde afyon gibi bir şeyler uçuşuyor, bir çeşit ahlaksızlık kaşıntısı... Halkımızda maddeciliğe aşırı tapmanın yol açtığı duyulmamış çarpık düşünceler gelişmektedir. Halkın paraya, para babalarına olan düşkünlüğünü maddecilik olarak nitelendiriyorum burada. Halkımızda paranın şimdi her kapıyı açabilecek gücü olduğu ve bu zamana kadar büyüklerimizin sözlerinin, öğütlerinin saçmalıktan başka bir anlam taşımadığı düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Asıl böyle düşünceler güçlenirse felaket olur; nasıl düşünmesin ki? Örneğin geçenlerde acemi çar askerlerinin içinde bulunduğu, Odessa demiryolunda 100’den fazla kişinin öldüğü tren kazasında, böyle bir yönetimin halkta ahlak bozucu bir etki yaratmayacağını mı düşünüyorsunuz yoksa? Halk görüyor ve bu güce şaşırıyor: “İstediklerini yapıyorlar” diye düşünüyor ve ister istemez kuşkulanmaya başlıyor: “İşte güç buradaymış, demek ki gerçek kudret, her zaman burada oturuyormuş; yeter ki zengin ol, her şey senindir, her şeyi yapabilirsin”. Bunun kadar ahlaksızca başka bir düşünce olamaz. Geziniyor, kişinin içine ağır ağır işliyor. Halkın bu düşüncelere karşı kendini koruyacağı hiçbir silahı yoktur, küçücük olsun karşı düşünce geliştirecek donatısı, kültürü yoktur. Rusya’nın şimdi her köşesine 20 bin kilometreye yakın demiryolu inşa edildi ve her yerde en küçük rütbeli memur bile bu düşüncenin yayıcısı gibi halkın başında dikiliyor, sizin, kaderinizin, ailenizin ve onurunuzun üstünde tam bir yetkiye sahipmiş gibi bakıyor, yeter ki demiryolunda eline düşün. Geçenlerde bir istasyon şefi, sorup soruşturmadan, işin aslını öğrenmeden, bir adamın kendisine şikâyette bulunarak karısı olduğunu ve kendisinden kaçtığını söylediği bayan bir yolcuyu kocasına teslim etmek üzere kendi yetkisini kullanarak zorla vagondan çıkarmış; böyle davranmaya hakkı olmadığından en ufak kuşku duymuyor: Çok açıktır, bu memur hezeyan halinde olmasa bile, kendi gücü karşısında sersemlerdi. Bu olaylar ve örnekler halkı sürekli kışkırtıyor, içine işliyor; bunları her gün görüyor ve kesin sonuçlar çıkarıyor. Bay Suvorin’i, Golubyev’le olan olayı nedeniyle önce kınamıştım. Bence, hiçbir günahı olmayan birini, üstelik ruhsal durumunu da ortaya sererek küçük duruma

düşürmemeliydi. Ama şimdi bu olaya da bakış açımı biraz değiştirdim. Bay Golubyev suçluymuş suçsuzmuş beni ilgilendirmez. Bay Golubyev gözyaşları kadar temiz olabilir, buna karşılık Vorobyev suçludur, Vorobyev de kimin nesi? Hiç tanımıyorum, böyle birinin var olmadığına da eminim, ama o Vorobyev ki bütün hatlarda kuduruyor, istediği fiyatları koyuyor ve zor kullanarak yolcuları vagondan çıkarıyordu, tren kazaları yapıyor, aylarca istasyonlarda malları bekleterek bozulmalarına neden oluyordu, hiç kimseyi takmadan kentlere, kasabalara, devlete zarar veriyor ve vahşi bir sesle: “Yoldan çekilin, ben geliyorum” diye bağırıyordu. Ama bu yıkıcı yabancının asıl önemli suçu, halkın üzerinde çekici bir varlık gibi, baştan çıkarıcı bir düşünce gibi durmasıydı. Yalnız bu Vorobyev’e niye bu kadar yüklendim ki, yalnızca o mu baştan çıkarıcı olan? Yine söylüyorum, yoğun bir maddeciliğin ve kuşkuculuğun bulutları uçuşuyor havada; bedavadan kazanılan paraya ve hiç çalışmadan keyif çatmaya tutku devri başladı; yalan dolan diz boyu, aklınıza gelebilecek her suç soğukkanlılıkla işleniyor; bir ruble için yol kesip adam öldürüyorlar. Eskiden de kokuşmuşluk vardı, biliyorum, ama günümüzde tartışmasız on katına çıktı, işin kötü yanı, bu düşüncenin bir öğreti ya da bir inançmış gibi yayılmış olmasıdır. Petersburg’da, birkaç hafta önce, genç bir arabacı -13-14 yaşlarında, çocuk sayılır- gece vakti yaşlı bir karı kocayı götürüyormuş; yaşlı adamın çok sarhoş olduğunu görünce, *iki taraflı çakısını* çıkarıp yaşlı kadına saplamaya başlamış. Tutukladıklarında geri zekâlı hemen suçunu itiraf etmiş tabii: “Nasıl olduğunu bilemedim bile, efendim, çakının elime nasıl geçtiğini anlamadım!” Yalan da değildi hani! Burada söz konusu olan çevredir. Onu yakalamış ve bir makinenin içine, zamanımız ahlaksızlığının kaşıntısına, halkımızın şimdiki eğilimine çekmiş ve onu ele geçirmiştir; açıktan kazanılacak para varken, çakıyla da olsa, neden denemesin?

“Hayır, zamanımızda, hayvanları koruma propagandasıyla uğraşacak halimiz yok; bu tamamen zenginlerin işidir” sözlerini çok duymuşumdur, bu yaklaşımı kesinlikle kabul etmiyorum. Dernek üyesi olmasam da hazırım, evet, görev yapmaya hazırım ve sanıyorum yapıyorum zaten. Yukarıda sözünü ettiğim “Derneğin faaliyeti ve geçici tesadüfler arasındaki dengeyi” yeterince açık dile getirebildim mi, bilmiyorum, ama Derneğin insancıl ve kişiyi insanlaştıran amacını anlayarak, ne olursa olsun gönülden destekliyorum. İnsanların yalnızca onda birinin yüksek eğitim aldığı, geriye kalan onda dokuzunun bu azınlığa bir malzeme, araç olarak hizmet etmek durumunda kaldığı ve kendi karanlığına gömüldüğü düşüncesini hiçbir

zaman anlayamadım. 90 milyonluk insanımızın (ya da o zamanlar ne kadar olacaksa) zamanla eğitimli, mutlu ve gerçek insan olması inancından başka bir şey düşünmek ve yaşamak istemiyorum. Toptan bir aydınlanmanın kimseye zarar vermeyeceğini biliyor ve buna kesinlikle inanıyorum. Hatta düşünce ve ışığın egemenliğinin ülkemizde, neresi olursa olsun, kısa zamanda kök salacak güçte olduğuna da derin bir inanç besliyorum, çünkü Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi, kendini uygar olarak gören zümrenin refahı için, diğerlerinin kaçınılmaz sürü haline getirilmesi gerektiği düşüncesini günümüzde kimse benimsememektedir. Çarın buyruğu başta olmak üzere, yukarı sınıfın gönülden katılımıyla toprak köleliği düzeni ortadan kaldırılmıştır! Hayvanları Koruma Derneğini bir kez daha candan kutluyorum; yalnız bir konuda düşüncemi belirtmek isterim: İşe sonundan değil, hiç değilse kısmen başından başlanması iyi olurdu.

II-İspritizma. Şeytanlar Üzerine. Şeytanların Olağanüstü Kurnazlığı, Eğer Sadece Şeytansalar Tabii

Aslında epeyce yazmışım, yer kalmadı, oysa savaştan, kıyıda köşede kalmış yerlerimizden, edebiyattan, Dekabristler'den biraz söz etmek, evet, en azından on, on beş kadar önemli konuya yer vermek istiyordum. Demek ki konuları daha kısa ele almam gerekiyormuş; ileride bunu dikkate almalıyım. Yeri gelmişken, Dekabristler'le ilgili çok kısa bilgi aktaracağım, yoksa unutur giderim: Geçenlerde aramızdan ayrılan bir Dekabrist'le ilgili, son Dekabristler'den olduğuna ilişkin dergilerimizde bir haber yer aldı; bu kesin değil. Toprağı bol olsun, baba Aleksandr Dumas'nın *Les Mémoires d'un maİtre d'armes*[77] adlı ünlü romanında, yaşamının ilk dönemleri yanlış biçimde aktarılan Dekabristler'den Ivan Aleksandroviç Annenkov hâlâ yaşıyor. İdam edilen Matvey'in öz kardeşi Matvey Ivanoviç Muravyev-Apostol hayattadır, Svistunov ve Nazimov da... Belki hâlâ hayatta olan başkaları da vardır.

Sözün kısası, birçok konuyu şubat sayısına bırakmamız gerekiyor. Ocak Günlüğümü biraz eğlenceli bir konuyla tamamlamayı isterdim. Evet, böyle gülünç bir konu var ve önemli tarafı da günümüzde moda olmasıdır: Bu, şeytanlarla ve ruh çağırmayla ilgili bir konu. Gerçekten de insanı hayli şaşırtan şeyler oluyor: Bana yazıyorlar, örneğin, bir genç ayaklarını altına almış durumda koltukta oturuyor ve koltuk odada başlıyor zıplamaya, üstelik burada Petersburg'da, başkentimizde oluyor bütün bunlar! Peki, neden önceleri kimse koltukta ayaklarını altına alıp zıplamıyor, görevini yapıyor alçakgönüllüce, rütbelerini alıyordu? Herkesi inandırmaya çalışıyorlar, efendim, ilin birinde bir bayanın evinde o kadar çok şeytan varmış ki Eddi Dayının kulübesinde yarısı bile yokmuş. Bizde şeytan mı bulunmaz! Gogol öteki dünyadan başını sallayarak bunların şeytan olduğunu yazıyor Moskova'ya. Yazıyı okudum, onun üslubudur. Şeytan çağırmamaları, masaları döndürmemeleri, onlarla bağlantı kurmamaları için uyarıyor: "Şeytanların kafasını kızdırmayın, onlarla düşüp kalkmayın, şeytanları kızdırmak günahtır... Eğer gece seni hafakanlar basıyorsa öfkelenme, dua et, bunlar şeytandır; haç çıkar, Tannna dua et!.." Papazların sesleri yükseliyor; büyüyle uğraşılmaması, "büyü" üzerine araştırmalar yapılmaması yönünde bilime bile yol gösteriyorlar. Papazlar da konuşmaya başlamışsa işin şakaya gelir yanı yok demektir. Asıl dert bunların şeytan olup olmadığı, Petersburg'da oluşturulan şu İspritizma Denetleme Komisyonunun sorunu çözüp çözemeyeceğidir. Çünkü olup bitenlerin

şeytan işi değil, bir çeşit elektriksel, dünyevi bir güç olduğuna karar verirlerse bir anda tam bir düş kırıklığı yaşanacak: "Bak!" diyecekler, "İnanılmaz mucizenizi görün işte! Ne can sıkıcı bir şeymiş!" Hemen ispritizmayı bırakacaklar, unutacaklar, eskisi gibi işleriyle uğraşacaklar. Ancak şeytan var mı yok mu araştırması için komisyonu oluşturan bilim adamlarından hiç değilse birinin -düşüncede de olsa- şeytanın varlığını kabul etme gücünde olması gerekir. Tanrıya inanmayan, ama şeytana büyük bir zevkle ve istekle inanan çok kişi bulunmasına rağmen, aralarında şeytana inandığını söyleyebilecek bir yiğidin çıkacağını sanmam. Bu yüzden komisyon bu meselede yetkisizdir. Aksilik bu ya, şeytanlara ben de inanmıyorum, gelin görün ki ispritizmacılık üzerine çok açık ve şaşırtıcı bir kuram geliştirdim, ama yalnızca şeytanların var olduğuna dayanan bir teori; onlar olmadan kuramım kendiliğinden yok oluyor. Bitirdiğimde işte bu kuramımı hemen okurlarıma açıklamak niyetindeyim. Mesele şu: Şeytanları savunuyorum. Bir kere onlara suçsuz yere saldırıyorlar ve onları budala sanıyorlar. Endişelenmeyin, onlar işlerini iyi bilirler; kanıtlamak istediğim işte bu.

İlkin, ruhların (yani şeytanlar, cinler: şeytanlardan başka burada hangi ruhlar olabilir ki?) aptal olduklarını, onları çağırıp örneğin masayı döndürmeleri istendiğinde, saçma sapan yanıt verdiklerini, dilbilgisi kurallarını bilmediklerini, ne yeni bir düşünce, ne de bir buluştan haberli olduklarını yazıp çiziyorlar. Böyle düşünmek son derece yanlıştır. Ne olurdu, sözgelimi, şeytanlar birden güçlerini gösterip buluşlarıyla insanları ezip geçselerdi? Örneğin birden elektrikle çalışan telgrafı icat etselerdi (daha icat edilmediğini varsayalım), insanlara çeşitli sırları açıklasalardı: "Şurayı kaz, define bulursun, ya da ne bileyim, taşkömürü yatakları... vs..." (Söz açılmışken, bu arada odun da çok pahalı.) Bunlar ne ki, daha ne saçmalıklar var! İnsan biliminin hâlâ emekleme çağında olduğunu, işe yeni yeni başlandığını ve bilimin ardında hatırı sayılır birikimler varsa, şimdilik ayakları üzerinde sağlam durmasından olduğunu kuşkusuz biliyorsunuz. Güneşin yerinde durması, dünyanın da onun çevresinde dönmesi (çünkü keşfedilmemiş ve bizim bilgiçlerin düşlerinde bile göremeyeceği buna benzer pek çok buluş herhalde vardır), daha bir dizi buluş ansızın ortaya dökülüverseydi; birden bütün bilimler insanoğlunun üzerine bir armağan gibi düşseydi, soruyorum: İnsanlar ne yaparlardı o zaman? Ah, kuşkusuz önce müthiş bir coşkuya kapılırlardı, esrimeyle birbirlerini kucaklar, buluşları öğrenmeye koşarlardı (bu da zaman alırdı), birden kendilerini çok

mutlu, daha doğrusu tepeden tırnağa mutluluğa bulanmış, maddi bir gönence gömülmüş hissederlerdi; belki de göklerde dolaşırlar ve uçarlardı; olağanüstü uzaklıkları trenlerden on misli hızla alırlardı; topraktan büyük ürün elde ederler, belki de kimyasal mikroorganizmalar yaratırlar ve bizim Rus sosyalistlerinin düşledikleri gibi dana eti kişi başı bir buçuk kilograma çıkardı, kısacası, “ye, iç ve haz al!..” Tüm hayırseverler: “İşte!” diye bağırırlardı, “Geçim derdi olmayan insan şimdi daha iyi gösterir kendini! Maddi yoksulluk yok artık, bütün kötülüklerin nedeni olan sömürücü ‘çevre’ artık yok ve şimdi insanlar daha mükemmel ve namuslu olacaklar! Karnını doyurmak için durmaksızın çalışma devri artık gerilerde kaldı ve şimdi herkes yüksek, derin düşüncelerle, evrensel olaylarla geçirecek tüm zamanını. Yüce bir yaşam şimdi, ancak şimdi başladı!” Zeki ve iyi insanlar bu yüce sözleri bir ağızdan haykırırlardı ve belki de herkesi peşlerinden sürüklerlerdi; sonunda tüm insanlık için övgü düzerlerdi: “Bu hayvan gibisi var mı? Göklerden bize ateşi getirene şan olsun!” Ama bu coşkunun, bu sevincin tek kuşağa bile yeteceği şüphelidir! İnsanlar birden hayatlarının, ruh özgürlüğünün, irade ve kişiliklerinin olmadığını, birinin ansızın çok şeylerini alıp götürdüğünü; insan imgesinin kaybolduğunu, bir köleye, bir hayvana dönüştüğünü -hayvandan farklı olarak, insan hayvanlığının bilincinde olacak tabii- çok geçmeden görürlerdi. İnsanlık çürüyüp giderdi; bedenleri boydan boya irinle kaplanırdı; ekmek için “Ekmeğe dönüşen taşlar”{78} için yaşamlarının ellerinden alındığını görünce azaplar içinde, dişleriyle dillerini koparırlardı. İnsanlar eylemsizliğin, boş durmanın mutluluk getirmediğini, işlemeyen beynin sönüp silikleştiğini, ekmeğini yakınından esirgediğinde, onu asla sevemeyeceğini; bedavadan yaşamanın iğrençliğini ve *mutluluğun mutlulukta değil, yalnızca ona varmada olduğunu* kavrayacaklardı. Sıkıntılar ve tasalar dönemi başlayacaktı: her şey elde edilmiştir ve yapılacak hiçbir şey kalmamıştır; her şey artık biliniyor, öğrenilecek bir şey kalmadı. Canına kıyanlar çoğalacak, şimdiki gibi öyle kıyıda köşede değil; insanlar bir araya yığınlarla toplanacaklar, binlercesi el ele tutuşarak, buluşlarıyla birlikte yeni yöntemlerle kendi kendilerini yok edecekler. Sağ kalanlar belki de Tanrıya yakaracaklar: “Tanrım, sen haklısın, yalnız ekmekle yaşanmaz!”{79} işte o zaman şeytanlara karşı ayaklanıp büyüyü bırakacaklardır... Ah, Tanrı hiçbir zaman insanoğluna böyle bir azabı çektirmezdi! Şeytanların saltanatı çökerdi yoksa! Hayır, şeytanlar böylesine önemli bir politik yanlışlığa düşmezler. Politikada

üstlerine yoktur; amaçlarına en ince ve sağlam yoldan yürürler (gerçekten şeytansalar tabii!).

Saltanatlarının başlıca düşüncesi kavgadır, yani düşüncelerini kavga üzerine temellendirmek isterler. Peki, neden özellikle kavga gerekiyor? Neden mi? Kavga başlı başına korkunç bir güçtür de ondan; kavga, uzun bir düşmanlıktan sonra, saçmalıklara, deliliğe, aklın ve duyuların bozulmasına kadar götürür insanı. Kavgada inciten, incittiğinin bilincinde olduğu halde, gönlü kırılanla barışmaya yanaşmaz ve şöyle der: “Onu incittim, öyleyse öcümü almalıyım”, işin bir başka önemli yanı da şeytanların dünya tarihini kusursuz bilmeleridir ve özellikle kavgaya dayalı her şeyi çok iyi hatırlarlar. Örneğin Katolik dininden ayrılan Avrupa’daki tarikatlar hâlâ bir din gibi ayakta duruyorsa, bunun tek nedeninin bir zamanlar uğruna çok kan dökülmesi olduğu bizim şu şeytanlarca çok iyi bilinmektedir. Diyelim ki Katolik dini sona erdi, ardından yüzde yüz Protestan tarikatları da yıkılırdı: Öyle ya, o zaman neye karşı protestoda bulunacaklardı? Şimdiden tamamına yakını “İnsancıl” bir harekete ya da doğrudan tanrıtanımazlığa -gerçi bu çoktandır belliydi- geçme eğiliminde; eğer hâlâ bir din gibi varlıklarını sürdürüyorlarsa, nedeni hâlâ protestolarını sürdürmeleridir. Daha geçen yıl, hem de papaya kadar ulaşmışlardı.

Şeytanlar elbette sonunda kendilerine ait olanı alacak ve insanoğlunu “ekmeğe dönüşen taşlar” la sinek gibi ezeceklerdir: Başlıca hedefleri budur; ayaklanmalarla, gelecekteki saltanatlarını sürdürmekten ve bu yolla varlıklarını güvence altına almaktan başka çözüm yolları yoktur. Peki, insan nasıl sindirilir? Kolay: “Divide et impera” (Böl ve yönet). Bunun için de sürtüşme yaratmak gerekiyor. Öte yandan insanlar ekmeğe dönüşen taşlardan bıkarlar, bu yüzden hemen oyalanacak bir şeyler bulmak gerekir; çatışkı da insanlar için bir uğraşı değil mi!

Şeytanların kavgayı, daha doğrusu ilk adımdan itibaren ispritizmayı kullanarak kavgayı nasıl tezgâhladıklarını izleyin şimdi. Hayallerle yatıp kalktığımız şu zamanımız buna ne kadar da uygun! Bakın, daha ilk günden ispritizmaya inananlardan ne kadar çok kişiyi üzmüşler. Onlara bağırıp çağırıyorlar, sözde onursuz bir iş yapmışlar ya da buna niyetlenmişler gibi, akıllarını masayla bozdukları için alaya alıyorlar onları, ama kavgalara aldırmadan ısrarla araştırmayı sürdürüyorlar. Ayrıca araştırmayı nasıl mı durduracaklar? Şeytanlar işin ucundan başlıyorlar, ilgi uyandırıyorlar, ama hedefi saptırıyorlar, ancak açıklamıyor, kafa karışıklığı yaratıyorlar, yüzlerine karşı alay ediyorlar. Aklı başında, saygıdeğer biri duruyor,

kaşlarını çatıp: “Bu ne iştir?” diye olayı çözmeye çalışıyor. Sonunda boş veriyor ve gitmeye hazırlanıyor, ama iş öylesine büyüyor ki kalabalığın kahkahaları karşısında azılı yandaş ister istemez onurunu düşünerek kalıyor.

ispritizma Denetleme Komisyonu bilimin tüm silahlarıyla karşımızda. Kalabalık beklemede, o da ne? Şeytanlar karşı koymayı düşünmüyorlar, tersine, tam bu sırada rezilce geri çekiliyorlar: Seanslar gerçekleşmiyor, hileli oyunlar, hokus pokuslar bile açığa çıkıyor. Her yandan öfkeli kahkahalar duyuluyor; komisyon küçümser bakışlarla ayrılıyor, tutkulu ispritizma yandaşları utanca gömülmüşlerdir, intikam duyguları iki tarafın kalbine giriyor. İşte tamam, herhalde şeytanların sonu geldi. Hiç de değil... Bilim adamları, şu ciddi kişiler, sırtlarını döner dönmez şeytanlar hemen eski yandaşlarına eskisine göre daha çok inanacakları olağanüstü bir şey gösteriyorlar. Yine kışkırtma, yine dalaşma! Paris’te, geçen yaz, bir fotoğrafçı ispritizmaya bulaştığı için yargılanmıştı. Ölü ruhları çağırıyor ve fotoğraflarını çekiyordu; çok fazla müşterisi vardı. Tutuklandı ve duruşmada her şeyi itiraf etti, hatta ona yardım eden ve gölgeleri oluşturan bir kadından da söz etti. Ne dersiniz, fotoğrafçının kendilerini aldattığına inanmışlar mıydı? Kesinlikle; onlardan biri mahkemede şöyle demiş: “Üç çocuğum öldü, hiçbirinin resimleri yoktu; şu adam onların fotoğraflarını çekti, benziyorlardı, hepsini tanıdım. Sizlere hile yaptığını itiraf ettiyse bana ne? Onun kendine göre bir hesabı var, benim elimdeyse gerçek var, beni rahat bırakın!” Bu olay gazetelerde yer aldı; bilmiyorum, ayrıntıları doğru mu aktardım, ama özü doğrudur. Sözgelimi bizde böyle bir olay meydana gelse ne olurdu? Bilim komisyonu işini bitirdikten ve hileyi açığa çıkardıktan sonra sırtlarını döner dönmez, şeytanlar direnen üyelerden birini, verdiği konferansta ispritizmanın ipliğini pazara çıkaran Mendeleyev’i bile kaşla göz arasında -bir zamanlar Crookes’e, Alcott’a yaptıkları gibi- ağlarına düşürürlerdi, bir köşeye çekerler, beş dakika kadar havaya kaldırırlar; tanıdığı ölüleri gözleri önünde canlandırırlardı, her şey kuşku duyulmayacak biçimde önünüzde gerçekleşince, ne olacaktı peki? Gerçek bilim adamı olarak, konferansı veren zat gözlerinin önünde gerçekleşen bu olayı kabul etmek zorunda kalacaktır! Ne müthiş bir tablo, rezillik, skandal, öfkeli çığlıklar, haykırışlar duyulurdu! Elbette şaka bu, Ingiltere’de ve Amerika’da şeytanlar tıpatıp bu planı uygulasalar bile Bay Mendeleyev’in başına bu gibi işlerin gelmeyeceğine eminim. Ya şeytanlar ortamı hazırlayıp fazlasıyla hır çıkartıp, birden hareket alanını ölçüsüzce genişletmek isterlerse ve gerçek, ciddi olaylara geçerlerse ne olurdu acaba?

Şu sağı solu belli olmayan alaycı millet onlardan yanadır. Sözgelimi, okuma yazmayla halka ulaşsalar ne olurdu? Halkımız öylesine korumasız, öylesine karanlığa ve ahlaksızlığa gömülmüş ki! Bu anlamda onları yönetenler öylesine yetersiz ve az ki! Yeni olaylara tutkuyla kapılabiliyor (Ivan Filipoviçler'e inanıyor); o zaman ruhsal gelişiminde nasıl bir durgunluk, nasıl uzun süreli bir bozulma görülüyor! Maddeciliğe putperestçe bir tapma, eskisinden yüz, hatta bin misli artan didişmeler, kavgalar!.. Şeytanlara da bu gerekiyor zaten. Özellikle ispritizma kısıtlanıp kovuşturmaya uğrarsa bu kavga kuşkusuz başlayacaktır (kaçınılmaz olarak ispritizmaya inanmayanlardan gelecektir bu izlenme), o zaman tutuşan gazyağı gibi bir anda yayılacak, her taraf aleve boğulacaktır. Mistik düşünceler izlenmeyi sever, kaynaklan budur. Her kovuşturmaya uğrayan düşünce, yangın öncesi kundakçıların Tuileries'in[80] duvarlarına ve kırlarına döktükleri ve bu korunmalı yapıda yangını büyüten gazyağıyla eşdeğerdir. Şeytanlar yasak inanışların gücünü nasıl da bilirler ve belki de yüzyıllarca insanoğlunun ne zaman masalara takılacaklarını bekleyip durdular! Yakov Petroviç Polonski'nin görüşlerine göre, ünlü Goethe'nin Mefistofeles'inden daha akıllı ve daha korkunç şeytani bir güç tarafından yönetiliyorlardı.

Bunların hepsi elbette bir şaka, ilk sözcükten sonuncusuna kadar hepsi bir şakaydı; ancak sonuç olarak şunu söylemek isterim: İspritizmaya sözde yeni bir inanç (ispritizmacıların hemen hemen hepsi, sağduyulu olanları bile birazcık bu eğilimdeler) taşıyormuş gibi bakılırsa, yukarıda söylediklerimden bir kısmı şaka olarak alınmamalıdır. Bu nedenle umarım, iki taraf serbestçe yürüttükleri araştırmalarında, çok kısa zamanda sonuca varır, yayılan pis kokuları elden geldiğince çabuk ortadan kaldırmaya katkıda bulunurlar ve belki de bilimi yeni buluşlarla zenginleştirirler. Ancak, ispritizma nedeniyle bağırıp çağırmak, birbirini karalamak ve toplumdan dışlamak, görüşüme göre, sadece ispritizma düşüncesinin kötü anlamının güçlenmesi ve yayılması demektir. Bu hoşgörüsüzlüğün ve izlenmenin başlangıcını oluşturur. Şeytanlara da bu gerekmektedir!

III-Özgeçmişim Üzerine Bir Çift Söz

Geçenlerde *Rusça Ansiklopedik Sözlük'* te yer alan özgeçmişimle ilgili bölümü okudum, Sankt-Petersburg Üniversitesi profesörü İ. N. Berezin'in (2. yıl, 5. sayı, 2. forma, 1875) bastığı, Bay V. Z.'nin hazırladığı yarım sayfalık bölümde bu kadar hata yapılması inanılacak gibi değil. Bir kere 1818 değil, 1822 doğumluyum. Rahmetli Mihail Mihayloviç *Vremya* ve *Epoha* dergilerinin yayıncısı ve benim ağabeyimdi, benden 4 yaş küçük değildi. 1849'da *rejim suçlusu olarak* kürek cezasını bitirdikten sonra (Bay V. Z. suç nedenini yazmamış, "Petraşevski olayına karışmış" diye bir not geçmiş, yani Tanrı bilir ne olduğunu, çünkü herkes Petraşevski davasını bilmek ya da hatırlamak zorunda değil, ama *Ansiklopedik Sözlük* her türlü bilgiyi içermelidir; soyguncu olduğum için sürüldüğüm akla gelebilir), evet, cezam bittikten sonra doğrudan müteveffa çarın buyruğuyla er oldum ve üç yıl sonra da subaylığa terfi ettirildim. Bay V. Z.'ye yazdığı gibi, Sibirya'da mecburi ikamete tabi tutulmadım, Sibirya'da hiç bulunmadım.

Yapıtlarımın sıralaması karmakarışık. İlk yazarlığa başladığım dönemde yazdığım öyküler son dönem yapıtlarım arasında gösterilmiş. Böyle yanlışlıklar çok, okurlarımı sıkmamak için fazla örnek vermeyeceğim. Davet edilmem halinde ansiklopedideki hataları gösterebilirim. Ayrıca temiz uydurmalar var, Bay V. Z. *Ruskiy Mir*[1] *de* redaktörlük yaptığımı yazmış; *Ruskiy Mir'de* hiçbir zaman çalışmadığım gibi, bu saygıdeğer dergide bir satır bile yazım çıkmamıştır. Bay V. Z.'nin (Vladimir Zotov!?) elbette kendi görüşü olabilir, doğum tarihi, yaşam biçimi, yapıtlarının ne zaman, nerede, hangi sırayla yayınlandığı, ilk ve son dönem yapıtları, hangi yapıtlarının yayınlandığı, hangi dergilerde çalıştığı vs... gibi bir yazarın özgeçmişiyle ilgili bu tür bilgileri önemsemeyebilir; ancak biraz titiz çalışılabilirdi; yoksa okurlar, Bay Berezin'in sözlüğünde bu tür hataların çok olduğunu düşünebilirler.

IV-Bir Türk Atasözü

Yeri gelmişken, ne olur ne olmaz diye, burada bir Türk atasözünü aktaracağım (özbeöz Türk atasözü, uydurma falan değil): “Eğer hedefine doğru giderken yolda durup sana her havlayan köpeğe taş fırlatırsan, hiçbir zaman hedefine varamazsın!”

Kendimi vaatlerle bağlamayı sevmesem de Günlüğümde elimden geldiğince bu bilge söze uyacağım.

Ş✷✢✡✶

✢❉❒❉■❋❉ ✢➶●➣❍

I-İyi İnsanlar Olduğumuz Üzerine. Rus Toplumunun Mareşal Mac-Mahon ’a Benzemesi

“Yazarın Günlüğü”nün ilk sayısı ilgiyle karşılandı; hemen hemen hiç kimseden ağır eleştiri almadım; yani yazın alanından tabii, ileride ne yaparlar bilmem. Yazınsal sövgü var olmasına vardı, ama açıktan değildi. *Petersburgskaya Gazeta* başyazısında bir acele, çocukları, yeni yetmeleri, genç kuşağı sevmediğimi hatırlatıyor okurlara, öte yandan aynı sayının hiciv bölümünde de, hiç değilse çocuklardan nefret etmediğimi gösteren Günlüğümden “İsa’nın Noel Ağacındaki Çocuk” öykümün tamamına yer veriyor. Aslında bunlar boş işler, benim için ilginç olan soru şu: “Herkese yaranmam iyi mi, yoksa kötü mü? Kötülük mü, yoksa iyilik belirtisi midir? Kötü de olabilir mi?” Hem bunun kötülük değil de iyilik belirtisi olması neden daha iyi olsun ki? Bunun üzerinde duracağım.

Gerçekte hepimiz iyi insanlarız, eh, kötüleri hariç tutarsak tabii. Söz açılmışken şunu belirteyim: Aramızda belki de hiç kötü insan yoktur; buna kuşku yok, olsa olsa işe yaramaz vardır. Kötü olacak kadar yetişmedik. Sözlerime gülmeyin, şöyle bir düşünün: Öyle duruma geldik ki kötü insanımız olmadığından (yine her çeşit işe yaramazın bolluğunda), vaktiyle çoğunlukla yabancılardan aktararak edebiyatımızda yarattığımız çeşitli kötü karakterlere aşırı değer vermeye kalkıştık. Bu yetmiyormuş gibi, gerçek hayatımızda bu tiplere körü körüne öykünmeye çalıştık; onların birer kopyalarıydık ve bu anlamda birbirimizle adeta yarış ediyorduk. Hatırlayın: *Zamanımızın Bir Kahramanı'nı* okuduktan sonra bizde pek çok rezil Peçorinler[81] türemedi mi gerçekten? Bu kötü kişiliklerin ilki saf yürekli, eşsiz insan Puşkin’in, Byron’dan öykündüğü “Düello” öyküsünün ana kahramanı Silvio’ydu. Sonra Peçorin’in Gruşnitski’yi öldürmesinin tek nedeni şatafatlı üniforması değil, Petersburg yüksek sosyetesinin balolarında hanımefendilerin gözündeki delikanlıya az benzemesiydi. Bir zamanlar bu kötü kişiliklere değer vermiş ve onlara saygı duymuşsak bunun tek nedeni, güçlü bir kinle ortaya çıkan insanlar olmasıydı. Bilindiği gibi bize, Rus insanına bu sağlam kin ters gelir, bu özelliği her zaman küçük görmüştür. Rus insanı uzun süreli ve ciddi kin besleyemez; bırakın insanları, kötülüğe, cehalete, zorbalığa, koyu sofuluğa ve diğer tüm aydınlanma düşmanlığına karşı da nefret duyar. Rus hemen barışmak ister, hem de olayın ilk anında, ne dersiniz, doğru değil mi? Gerçekten de bir düşünün: Niçin birbirimizden nefret edelim ki? Kötü davranışlar mı? Yine de çok nazik, çok kaygan, son derece adaletsizliğe açık bir konudur,

kısacası iki ucu keskin değneğe benzer, en azından zamanımızda dokunmamak en iyisidir. Geriye inançlar ve görüşler nedeniyle nefret kalıyor, ancak burada nefretimizin ciddiyetine hiç inanmıyorum. Örneğin bir zamanlar Slavcılar ve Batıcılar vardı, çok cenkleşmişlerdi. Ama şimdi toprak köleliği kaldırıldıktan sonra Petro reformlarının sonu geldi ve genel *sauve qui pent*[82] süreci başladı. Şimdi Slavcılar ve Batıcılar birden, her şeyin halktan beklenmesi gerektiği, halkın artık uyandığı ve bir amaca yöneldiği, bizde son sözü söyleyecek olanın yalnızca o olduğu görüşünde birleşiyorlar. Göründüğü kadarıyla bu düşünce üzerinde Slavcılar ile Batıcılar uzlaşabilirlerdi, ama böyle olmadı: Slavcılar Rus halkının özel, kendine özgü ilkeleri olduğunu düşündükleri için ona inanıyorlar, oysa Batı yanlıları halka inanmayı, asla kendine özgü ilkeleri olmadığını öne sürmek koşuluyla kabul ediyorlar. Sürtüşme de böylece sürüp gidiyor, sizler ne düşünürdünüz peki? Bu kavgaya bile inanmıyorum ben. Kavga kavgadır, sevgi de sevgi... Çatışkı içinde olanlar aynı zamanda birbirlerini neden sevmesinler ki? Tersine, bizde çok iyi insanların bile birbirleriyle kavga ettikleri durumlara sık sık rastlanır. Neden iyi insan olamıyoruz? (Yine işe yaramazların dışında tabii). Aslında sürtüşmemizin başlıca ve tek nedeni, şimdi ne kuram, ne de basın kavgalarıdır, iş yapma ve pratik karar verme zamanı başlamıştır. Birden eğitim, pedagoji, demiryolları, zemstvo ve sağlık alanında, yüzlerce konu üzerinde olumlu talepler dile getirilmeye başlandı, sürüncemede bırakılmaması için bunların olabildiğince ivedi başlaması isteniyor, çünkü bizler tam 200 yıl hiç iş yapmama alışkanlığı edindik, en ufak işte bile yeteneksizliğimizi, güçsüzlüğümüzü gösterdik, saç saça baş başa gelmemiz doğaldır, o kadar ki kendini daha yeteneksiz hisseden daha çok kavgaya girdi. Sorarım size, bunun neresi iyidir? Yalnızca içler acısı, dokunaklı bir durumdur bu, başka bir şey değil... Çocuklara bir bakın: Düşüncelerini ifade etmeyi henüz öğrenemedikleri için kavgaya dökerler işi; biz de tıpkı onlar gibiyiz; eh, olsun, burada üzülecek bir durum yok; tersine, bir ölçüde diriliğimizi, deyim yerindeyse dokunulmamış, işlenmeye hazır yanımız olduğunu gösterir. Sözgelimi edebiyatımızda düşünce yoksulluğundan, akla gelebilecek her sözle küfre başvurulur; yalnızca ilkel insanlarda görülen, çekilmez, safdilce bir yöntemdir bu, ama Allah aşkına bunda bile dokunaklı bir yan yok mudur? Bu toylukta, bu çocuksu beceriksizlikte bile okkalı bir küfür çıkabiliyor. Şaka yaptığımı sanmayın, dalga da geçmiyorum: Ülkemizin her yerinde dürüst ve aydınlık bir iyilik beklentisi (ne derseniz deyin bu böyledir), ortak

dava ve ortak yarar isteği vardır, bencillikten önce gelir, en saf, en inanç dolu istektir ve bu durumda birbirinden kopma, bir ayrışma söz konusu değildir, ender, küçük olaylar görülse de üzerinde durulmaz, herkesçe küçümsenir. Bu çok önemlidir, bilin ki az olması şöyle dursun, çok fazla olduğu için önemlidir. İşte, bu bizim için yeterli olabilir: " 'Sağlam kinle' işimiz yok bizim." Toplumumuzun dürüstlüğü, içtenliği kuşkuya yer bırakmadığı gibi, apaçık göze çarpar. Bakarsanız, bizde her şeyden önce düşüncelere, ülkülere inancın olduğunu görürsünüz; kişisel, yeryüzü mutluluğu sonra gelir. Gerçi bizim kötü niyetli insan müsveddeleri işlerini yoluna koymayı -en aykırı anlamda- iyi beceriyorlar, sayıları zamanımızda geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde artmış olabilir. İşe yaramaz bu tipler hiçbir zaman düşüncelere egemen olamazlar ve topluma öncülük edemezler; tam tersine, toplumda en üst mevkileri tuttukları halde, düşüncelerini gülünç ve zavallı, gerçeklerden uzak buldukları idealist gençlere körü körüne kendilerini kaptırmak zorunda kalmışlardır, inancını ve ülküsünü gündelik ve dünyevi yaşamın üstünde değerlendiren halkla toplumumuz bu bakımdan birbirine benzemektedir. Bu bile halkla kaynaşmanın en önemli noktasıdır. Bu idealizm denen şey orada da, burada da hoştur: Yitirdiğinde asla parayla satın alamaz insan. Halkımız silme ahlaksızlığa bulansa da, geçmişe göre daha fazla olsa da bu, hiçbir zaman başıbozukluk içinde olmamış, en alçağı bile: "Benim yaptığımı yapın!" dememiştir hiç; tam tersine, içini çekerek, pis işler yaptığını, yaptığından daha iyi bir şeylerin var olduğu inancını taşımıştır. Halkın ülküleri vardır ve güçlüdür, en önemlisi de: Koşulların değişmesi, işlerin iyiye doğru gitmesidir, ahlaksızlık da zamanla belki halkın yakasını bırakacaktır, ne olursa olsun, temiz, aydınlık kökleri eskiye göre daha kalıcı olacak ve çevresine ışık saçacaktır. Gençlerimiz özveri ve kahramanlık arayışı içindedirler. Haklarında farklı farklı görüşler öne sürülen günümüz gençliği, en safından paradoksları sever ve bunun için yeryüzünde neyi var neyi yoksa, geleceğini de, hayatını da esirgemekten kaçınmaz; bunun nedeni kendi paradoksunu gerçek saymasıdır. Burada olan yalnızca bilgisizliktir: Aydınlanıyor ve ardından ister istemez başka görüşler ortaya çıkıyor, paradokslar da kayboluyor, buna karşılık yürek temizliği, özveri ve kahramanlık tutkusu silinmiyor, bu tutku şimdi onun içini ışıtıyor, ah. İşte bu her şeyden daha değerlidir! Şimdi de değişik bir mesele, farklı bir soru var: Ortak mutluluğu arayan, ortak davanın başarılı olması isteğinde birleşen bizler, bunun yollarını nasıl düşünüyoruz peki? İtiraf etmek gerekir,

bu bakımdan hiç de başarılı sayılmayız, o kadar ki günümüz toplumu bu anlamda Mareşal Mac-Mahon'a çok benziyor. Geçenlerde Fransa'da yaptığı gezilerden birinde sayın mareşal, karşılıklı tören konuşmasında (Fransızlar bu tür karşılaşmaları ve karşılıklı konuşmaları çok severler) bir valiye, kendi görüşüne göre politikanın "yurt sevgisi" demek olduğunu vurgulamıştı. Mareşalin neler diyeceğinin beklentisi içinde, deyim yerindeyse, tüm Fransa'nın aşırı heyecanla gerildiği anda söylenmişti bu söz. Tartışmasız ilginç ve övgüye değer bir düşünceydi, ama şaşırtıcı derecede belirsizdi, çünkü vali bazı sevgilerin de vatanı pekâlâ batırabileceği biçiminde ekselanslarına karşı görüş bildirebilirdi. Vali elbette karşılık vermedi. *"J'y suis etj'y reste"*[83] yanıtı almaktan çekinmiş olabilirdi, herhalde sayın mareşal daha da öteye gitmezdi. Eh, olsun, aynı bizim toplumumuzda olduğu gibi: Hepimiz yurt sevgisinde olmasa bile, ortak dava sevgisinde buluşuyoruz (sözler hiçbir şey ifade etmez), ama bunun yollarını nasıl anlayacağız? Yalnızca yollarını değil, ortak davayı da -işte Mareşal Mac-Mahon gibi bizim belirsiz kalan noktamız bu. Bu nedenle her ne kadar farklı konulara giriyor görünsem de bana uzatılan eli değerlendirmeden geçemem, ama yine de ilerideki ayrıntılarda çok tartışma olacağını seziyorum, çünkü her şeyi hemen kabullenen bir yapıda değilim, benim gibi pek uyumlu olmayan birinin herkesle uzlaşması kolay değildir.

II-Halk Sevgisi Üzerine.

Halkla Uzlaşmanın Kaçınılmazlığı

Günlüğümün ocak sayısında halkımızın kaba, kara cahil, kendini karamsarlığa ve ahlaksızlığa kaptırmış, “ışığı bekleyen barbarlar” olduğunu yazmıştım. Öte yandan *Bratski Pomoçi'de* (Slavların kurtuluşu için savaşanlara yardım amacıyla kurulan Slav Komitesinin çıkardığı dergi) her Rus’un kalbinde yeri olan müteveffa Konstantin Aksakov’un, Rus halkının çoktan beri aydınlandığına ve “eğitim” düzeyinin yükseltildiğine ilişkin bir yazısını okumuştum geçenlerde. Ne var? K. Aksakov’la aramdaki görüş ayrılığı nedeniyle şaşırıp kalacağımı mı sandınız? Asla, aynı görüşe tümüyle katılıyorum ve uzun zamandır da görüşlerini yerinde buluyorum. Bu çelişkiyi nasıl olur da kabul ediyorum, öyle mi? Hayır, kendi açımdan bu konuyu kabul etmem çok kolay, ancak beni asıl şaşırtan bunu hâlâ başkalarının kabul etmeyişidir. Basit Rus insanının gönlündeki güzelliği lığlı barbarlıktan kurtarmamız gerekiyor. Bütün Rus tarihine şöyle bir baktığımızda koşulların zoruyla, halkımız kendini öylesine sefahate vermiş, öylesine bozulmuş, kandırılmış, sürekli acı çektirilmiştir ki, bırakın iç güzelliğini, insanlığını koruyarak nasıl dayanabildiğine şapka çıkarmamız gerekir! Ama o, suretindeki güzelliği korumayı da bilmiştir. Halkın ve insanlığın gerçek dostu olan, halkın çektiği acılara karşı yüreği bir kez olsun titreyen kişi, halkımızın saplandığı bu geçilmez lığlı batağı anlayacak, hoş görecek ve bu çamurda kaybolan pırlantayı bulup çıkaracaktır. Yine söylüyorum: Rus halkını sık sık yaptığı kötülükler ve alçakça davranışıyla değil, bu iğrençliğinde her zaman iç çekerek aradığı yüce ve kutsal değerleriyle yargılayın. Halkımızın hepsi alçak değil ya, azizler, ermişler de vardır, hem de nasıl: Işık saçladırlar, yolumuzu aydınlatırlar! Alçak ve iğrenç olduğunu, başkaları da alçak olduğu halde böyle davrandığını, bununla böbürlendiğini, bu rezilliğini ilke olarak yüceltmiğini ve bunu bir *l’Ordre*[84] ve uygarlık belirtisi olarak kabul ettiğini ve bütün bunlara körü körüne, dürüstçe inandığını bilmeyen bir alçağın, rezilin Rus halkı arasında bulunmadığına nedense derinden inanıyorum. Hayır, halkımızı nasıl olduğuyla değil, nasıl olmak istediğiyle yargılayın. Ülküleri güçlü ve kutsaldır, acılar ve zorluklar döneminde onu kurtaran bu ülküleri olmuştur; ülküleri ezelden beri ruhuyla kaynaşmış ve onu daima saf yüreklilikle, dürüstlük, içtenlik ve kavrayış zenginliğiyle, zihin açıklığıyla ödüllendirmiştir, bunların hepsi en çekici uyumlu bir bütünde birleşmiştir. Saplandığı çamur derinleştikçe, Rus halkı herkesten çok acı çeker ve bütün bunların yüzeysel, geçici, şeytansı bir sanrı olduğuna, karanlığın sona

ereceğine ve sonsuz bir ışığın bir gün mutlaka parlayacağına inanır. Halkımızın tarihsel ülkülerini hatırlatmayacağım, Sergiyevler'i, Feodosiyev Peçerskiler'i, hatta Tihon Zadanski'yi... Aklımdayken, Tihon Zadanski'yi tanıyanımız var mı? Neden hiç bilmezler, okumamak için adeta direnirler, anlamış değilim? Zamanları mı yoktur, nedir? İnanın beyler, sizleri şaşırtacak çok güzel konular öğrenirdiniz. En iyisi edebiyatımıza bir bakalım: Onda gerçek güzellik adına ne varsa -Puşkin'in yarattığı saf, alçakgönüllü Byelkin{85} tipinden başlayarak- halktan alınmıştır. Hepsi hemen hemen Puşkin'den başlamıştır zaten. Henüz erken dönem yapıtlarında halka dönmesi o denli duyulmamış, şaşırtıcı, o dönem için öylesine beklenmedik bir değişikliktir ki, eğer bu, mucize değilse, ancak olağanüstü deha yüceliğiyle açıklanabilir. Söz açılmışken bu dehayı hâlâ değerlendirecek güçte olmadığımızı ekleyeyim. Sadece zamanımızda yaratılan halk tiplerinden söz etmeyeceğim; Oblomov'u, Turgenyev'in *Asilzade Yuvası'nı* hatırlayın. Bu tipler elbette halk tipleri değildir; ancak Gonçarov ve Turgenyev'deki bu tiplerin evrenselliği ve güzelliği onların halkla iç içe olmalarıdır; halkla yakın ilişkiye girme, kişiliklere olağanüstü güç katmıştır. Bozulmuş, düzmece, yalınkat ve körü körüne alıntıların tersine, halkta var olan saf yürekliliği, ahlak temizliğini, uysallığı, bilinç derinliğini, dinginliği halktan almışlardır bu tipler. Rus edebiyatına birden kendimi bu kadar kaptırmama şaşırmayın öyle. Hemen her seçkin temsilcisi ve öncelikle aydınlarımızın -buna dikkatinizi çekerim- halk gerçeğinin önünde eğilmeleri ve halkın ülkülerini en güzel doğrular olarak kabul etmeleri edebiyatımız için kazanım olmuştur. Zaten edebiyatımız ister istemez halkın ülkülerini örnek almak zorundaydı. Doğrusunu isterseniz, burada iyi niyetten çok, sanatsal sezgiler etkileyici olmuştur sanıyorum. Edebiyatı şimdilik bırakalım, ama zaten sırf halkımız nedeniyle edebiyata girmiştim...

Halk, ona bakış açımız ve onu anlama sorunu tüm geleceğimizi de ilgilendiren, bugün en önemli, nasıl denir, en güncel sorunumuzdur. Gelgelelim halk bizler için hâlâ bir kuram ve muamma olmayı sürdürmektedir. Biz halk sevdalıları, aynı kuram gibi bakıyoruz, gerçekte olması gerektiği gibi değil, tasavvur ettiğimiz gibi seviyoruz halkı; o kadar ki Rus halkı her birimizin düşündüğü gibi çıkmadığı takdirde, herhalde hepimiz ona beslediğimiz sevgiye rağmen, hiç acımadan ona o saat sırtımızı dönerdik. Slavcıları da katarak herkes için söylüyorum bunu, kim bilir belki de onlar herkesten hızlı çıkabilirler. Bana gelince, Günlüğümde zamanla

gelişecek eğilimleri -ki burada Günlüğüm kafa karışıklığına asla meydan vermeyecektir- daha bir açıklıkla ortaya koyarken inançlarımı, görüşlerimi asla gizlemeyeceğim; herkes önceden bilecek: Edebiyattan yararlanmaya değer mi, değmez mi? Benim düşüncem şöyle: Bizlerin, kendimizi halka ideal olarak gösterecek ve halktan mutlaka bizim gibi olmasını isteyecek kadar iyi ve dürüst olduğumuz şüphelidir. Sorunu böyle anlamsız açıdan ele almama hemen şaşırmayın. Ama bu sorun başka türlü de olsa hiç ortaya konmadı ki! "Kim daha iyi: biz mi, halk mı? Halk mı bizim peşimizde, yoksa biz mi onun?" Birazcık olsun düşünen ve toplumsal bir dava için kaygı duyan herkes şimdi bunları konuşuyor. Bu yüzden içtenlikle yanıt vereceğim: Tersine, bizler halkın önünde eğilmeliyiz, her şeyi, düşünceyi de, sureti de ondan beklemeliyiz, halksal gerçekliğin önünde eğilmek, bu gerçeği kabullenmek zorundayız, en kötü ihtimalle kısmen Çetyi-Minei'den[86] çıkmış olsa bile... Kısacası, iki yüzyıl evine uğramayan ve yine de bir Rus olarak geri dönen yolunu şaşırmış çocuklar gibi eğilmek durumundayız. Öte yandan, tek şartla eğiliriz, bu da *sine qua non*[87]: Yanımızda getirdiklerimizden de halk almalıdır. Onun karşısında tümüyle silinemeyiz, halkın gerçeği ne olursa olsun - bu gerçeğin önünde bile, halkla kaynaşmanın şansı için en son çare de olsa. Bizim olan bize kalsın, dünyada vermeyiz onu. Aksi takdirde halk da, biz de ayrı ayrı yok olalım. Evet, tersi bir durum asla olmayacaktır; yanımız sıra getirdiğimiz *şeyin* aslında var olduğuna derinden inanıyorum, hayal değildir, biçimi, sureti, bir ağırlığı vardır. Ancak, bir kez daha söylüyorum, gelecekte çok şey bir bilmecedir, öyle ki beklemek bile korku veriyor. Kimileri geleceğe ilişkin kehanetlerde bulunuyor, örneğin uygarlığın halkı bozacağını söylüyor. Öyle bir süreç yaşanacakmış ki kurtuluş ve aydınlanma, sahtelik ve yalanla el ele gidecekmiş; yok efendim, öyle iğrenç alışkanlıklar ortaya çıkacakmış ki sadece gelecek kuşaklarda, hem de bir iki yüzyıl sonra ancak iyi aileler yetişecekmiş, bizleri ve çocuklarımızı çok zorlu zamanlar bekliyormuş falan filan... Sizce de bunlar olabilir mi, beyler? Halkımız illa, bizim uygarlık aşamasından geçmemiz gibi, yeni bir ahlaksızlık ve yalanlar aşamasından mı geçmek zorunda, yazgısı bu mu Allah aşkına? (Sanıyorum, kimse uygarlığımızı düpedüz ahlaksızlıktan başlattığımızı yadsıyamaz.) Bu konuda rahatlatıcı sözler duymak isterdim. Halkımızın büyüklüğüne, yeni bulanık sellerin -bir yerlerden boşanıp geliyorsa- kendiliğinden yok olacağına inanmayı çok istiyorum. İşte buna elinizi uzatın; gelin, her birimiz "bir damlacık" da olsa, çabamızla sorunun doğru, hatasız

saptanmasına katkıda bulunalım. Aslında bu konuda hiç yeteneğimiz, çabamız yok, yalnızca “yurdumuzu sevmekle” yetiniyoruz, yolu yordamı üzerinde anlaşamıyor, çoğu defa da birbirimize küsüyoruz; ancak iyi insanlar olduğumuzda birleşirsek, ne olursa olsun, sonunda her şey yoluna girecektir. Buna derinden inanıyorum. Yine söylüyorum: Burada, her çeşit işi iki yüzyıl yadırgama vardır, bundan başka da bir şey değildir. İşte, bu yadırgamayla bizler, “kültür dönemimizi”, hayatın her alanında birbirimizi anlamayı bırakmakla sonuçlandırdık. Kuşkusuz, ağırbaşlı, içten insanlardan söz ediyorum, onlar sadece birbirlerini anlamayanlardır; spekülasyon yapanların durumu farklı: Onlar her zaman birbirlerini çok iyi anlamışlardır.

III-Mujik Marey

Ancak bunların hepsi bir *profession de foi*'[88], hepsini okumanın çok can sıkıcı olacağını düşünüyorum, bu nedenle sizlere kısa, küçük bir hikâye anlatacağım, aslında bu bir hikâye değil, nedense özellikle burada hemen anlatmayı istediğim çok eski bir anı. Halk üzerine yaptığımız yorumların bir özeti... O zaman dokuz yaşındaydım; ama hayır, önce 29 yaşımdan başlarsam daha iyi olacak.

Bayramın ikinci günüydü. Hava ılık, gökyüzü masmaviydi; tepede güneş "parlıyordu", ama yüreğim kapkaranlıktı tabii. Barakaların gerisinde tek başıma dolaşmaya çıkmıştım, can sıkıntısından özenle dikilmiş çit kazıklarını sayıyordum; saymak içimden gelmiyordu, ama alışkanlık işte. Hapishanede ertesi gün "bayram kutlaması" vardı, kürek mahkûmları çalışmaya götürülmemişti. Çoğu kör kütük sarhoştu, köşelerde küfürleşiyorlar, birbirlerine hırlıyorlardı, her an kavga çıkacak gibi bir hava vardı. Pis şarkılar, ranza diplerinde kumar yerleri... Taşkınlık yaptıkları için arkadaşlarının cezalandırdığı bazı mahkûmların üzerlerine gocukları atılmış, ranzalarında ölü gibi yatıyorlar. Nefes alıyorlar hâlâ, bıçakla birbirlerine giren birkaç kişi; bütün bunlar bayramın ikinci günü olmuştu ve beni aşırı derece yıpratmıştı. Evet, sarhoş milletine oldum olası katlanamam, beni tiksindiriyordu, hele burada, bu yerde. Bu günlerde hapishane müdürü koğuşlara uğramazdı; arama, denetim gibi görevler yapılmaz, suçlu aranmazdı, yılda bir kez bile olsa mahkûmları dinlendirmek gerekiyordu, azılı mahkûmları bile, yoksa işler daha kötüye giderdi. Sonunda kanım beynime çıktı, Polonyalı M... çıkmıştı önüme, siyasi mahkûmdu, karanlık bakışlarını üzerime dikmişti, gözleri parlıyor, dudakları titriyordu, dişlerini gıcırdatarak kesik kesik: "Je hais ces brigands!"[89] diye bağırdı ve sonra önümden geçip gitti. 15 dakika önce kendimi çılgınca dışarı attığım koğuşa yeniden dönmüştüm. Bu arada güçlü kuvvetli altı mujik, sarhoş Tatar Hazin'in üzerine çullanmış, kıyasıya dövmüşler. Anlamsızca döverlerdi. Bu vuruşlarla bir deve bile nalları dikebilirdi; ama bu Herkül gibi güçlü adamı öldüremeyeceklerini biliyorlardı, bu yüzden pek endişelenmeden dayağı sürdürmüşlerdi. Koğuşa döndüğümde, en uçtaki ranzada ölü gibi yatan Hazin'i gördüm, bir yaşam belirtisi görünmüyordu, üzeri gocukla örtülüydü ve herkes yanından sessizce geçiyordu: Ertesi sabah kendine geleceğine kesinlikle emindiler, ama "aralıksız bir saat, feci bir dayaktan sonra ölebilirdi de". Yerime geçtim, karşımda demir parmaklıklı pencere, yatağıma sırtüstü uzandım,

ellerimi başımın arkasına aldım ve gözlerimi kapadım. Böyle yatmak hoşuma gidiyordu: Uyuyan insana dokunmazlar, bu durumda hayaller kurmak, düşüncelere dalmak mümkün. Ama yapamıyordum; üzerimde bir tedirginlik vardı, kalbim hızlı hızlı atıyordu; kulaklarımda M...'nin sözleri çınlıyordu: "Je hais ces brigands!" Hoş, izlenimlerimi yazmamın ne yararı olacak? Şimdi bile bazen geceleri düşlerime giriyor, bundan daha acı veren bir düşüm olmadı. Basında hapishane yaşamımdan hiç söz etmediğimi fark etmişsinizdir; 15 yıl önce *Ölüler Evinden Anılar'ı* yazmıştım, hayali bir kişinin, karısını öldüren bir caninin ağzından anlatıyordum hapishane yaşamımı. Kitap piyasaya çıktıktan sonra çok kişinin, karımı öldürdüğüm için mahkûm olduğumu düşündüklerini de bu arada ekleyeyim.

Yavaş yavaş her şeyi unuttum ve farkına varmadan çok gerilere gittim. Dört yıllık hapishane hayatımda sürekli geçmişimi düşündüm, sanırım bu anlarda eski hayatımı yeniden yaşar gibi oluyordum, bu anılar kendi istencime göre seyrek ortaya çıkıyordu. Bir noktadan başlıyor ve yavaş yavaş bütün bir tabloya, güçlü bütünsel bir izlenime doğru genişliyordu. Bu izlenimleri analiz ediyor, çok önceleri yaşadıklarıma yeni özellikler katıyordum; en önemlisi de durmadan düzeltmeler yapıyor, bununla oyalanıyordum. Bu kez, nedendir bilinmez, çocukluğumdan, önemsiz gibi görünen bir anıyı hatırladım birden: henüz dokuz yaşındaydım, çoktan unutmam gerekirdi, ama ilk çocukluğumdan kalan anıları özellikle seviyordum. Köyümüzden bir ağustos ayını hatırlıyorum: Hava kuru ve aydınlıktı, serin ve rüzgârlıydı; yaz sonuydu ve yakında bütün kış yine Fransızca derslerin sıkıcılığına, Moskova'ya dönecektik, köyden ayrılmak çok üzerdi beni. Harman yerini geçtim, dereye indikten sonra losk'a çıktım - dereden ormana kadar uzanan sık çalılığa losk diyorduk. Sık çalılığa girdim, 30-40 adım ötede bir köylünün tek başına orman açıklığında toprağı sürdüğünü gördüm. Tepeye doğru süreceğini biliyordum; at güçlükle gidiyordu; köylünün "Hey hey!.." diye bağırışı bana kadar geliyordu. Köylülerimizin hemen hepsini tanırım, ama toprağı sürenin kim olduğunu çıkaramamıştım, benim için de önemi yoktu, kendi işime dalmıştım, meşguldüm; kurbağalara vurmak için fındık dalından kendime kırbaç yapıyordum, fındık dalından kırbaç güzel olur, ama huş dalı kadar dayanıklı olmaz. Böcekler de beni meşgul ediyordu, onları topluyordum; alacalı bulacalı, rengârenk, zarif böcekler... küçük, kızıl-sarı, kara benekli hızlı kertenkeleleri çok seviyordum; ama yılanlardan ödüm kopuyordu. Gerçi kertenkelere göre yılanlara çok az rastlıyordum. Burada mantar da azdı.

Mantar toplamak için huş ağaçlarının bulunduğu tarafa gitmek gerekir, gitmeyi de düşündüm. Hayatımda ormandaki mantarlar, yabanıl meyveler, böcekler, kuşlar, kirpiler, sincaplar, nemli çürük yaprakların kokusu kadar hiçbir şeyi sevmedim. Şimdi bile yazarken köyümüzün huş ormanının kokusunu duyuyorum sanki: Bu izlenimler hayatım boyunca belleğimden hiç gitmedi. Derin sessizlik içinde ansızın çok açık bir çığlık duydum: "Kurt geliyor!" Korkudan çığlığı bastım, çığlıklar ata ata toprağı süren köylüye, orman açıklığına doğru koşmaya başladım.

Bizim mujik Marey'di bu. Böyle bir ad olur mu, bilmiyordum; onu herkes Marey diye çağırıyordu; elli yaşlarındaydı, sağlam yapılı, epeyce uzun boyluydu, koyu kumral gür sakalı yer yer ağarmıştı. Onu tanıyordum, ama onunla hemen hemen hiç konuşmamıştım. Çığlığımı duyunca kısrağı durdurdu. Koşarak gelip bir kolumla sabanına, diğeriyle koluna yapışınca, korktuğumu anlamıştı.

Soluk soluğa: "Kurt geliyor!" diye haykırdım. Başını kaldırdı ve içgüdüsel olarak çevresine bakındı, bir an bana inanmış gibi:

"Kurt mu, ner'de?"

"Biri bağırdı demin, 'Kurt geliyor!' diye bağırdı."

"Ne diyorsun, ne diyorsun, ne kurdu, sana öyle gelmiş, bak, burada kurt murt olur mu?" Beni yüreklendirmeye çalışıyordu. Zangır zangır titriyordum, kaftanına mengene gibi yapışmıştım, herhalde yüzüm de kireç gibi bembeyazdı. Endişeli bir gülümsemeyle bana baktı, evet, benim için endişelenmiş, korkmuştu.

"Bak sen, nasıl da korkmuş, vah vah!" diye başını sallıyordu. "Tamam yavrum, nasıl da küçücük, vah vah!.."

Elini uzattı ve birden yanaklarımı okşadı.

"Tamam, İsa yanındadır, haç çıkar hadi!" Haç çıkaramıyordum, dudaklarım titriyordu, sanırım görünüşüm onu bayağı şaşırtmıştı. Tombul, toprak bulaşmış kara tırnaklı parmağıyla hafifçe titreyen dudaklarıma dokundu.

İkide bir "Bak sen, vah vah!.." diyerek anne şefkatiyle uzun uzun gülümsüyordu bana. "Oh, Tanrım, nasıl korkmuş çocuk, vah vah!.."

Sonunda kurt falan olmadığını, "kurt geliyor!" çığlığını hayalimden uydurduğumu anlamıştım; ama bu ses o kadar açık seçikti ki! Böyle sesleri (sadece kurtlarla ilgili değil) arada bir duyduğum oluyordu, bunu biliyordum (zamanla bu çocukluk sanrılarım geçti).

Köylü Marey’e çekingen, soran bir bakışla bakarak: “Ben artık gideyim!” dedim.

“Peki” dedi. “Peşinden bakacağım, seni kurda vermem!” Anne şefkatiyle gülümseyerek: “Hadi, yürü, Tanrı seninledir!” diye ekledi, elleriyle bana haç çıkarttırdı, sonra da kendi haç çıkardı. Her on adımda bir arkama bakıyordum. Ben yürürken o atıyla durmuş, her bakışımda beni yüreklendirircesine başını sallıyordu. Ne yalan söyleyeyim, böyle korkakça davrandığım için ondan biraz utanmıştım, ama korkum hâlâ geçmemişti, ta ki dere yamacına çıkana, ilk harman yerine varana kadar... Nereden çıktığı belli olmayan köpeğimiz Volçok üstüme atıldığında korkuyu tümüyle üzerimden atmıştım. Volçok’un ortaya çıkması beni yüreklendirmişti, son bir kez Marey’e baktım, yüzünü tam olarak seçemiyordum, ama bana yine sevecen gülümsediğini ve başını salladığını duyumsuyordum. El salladım, o da karşılık verdikten sonra atını tarlaya sürdü.

“Hey, hey!” diye bağırışını uzaktan duyuyordum, at pulluğa yeniden asıldı ve toprağı sürmeye başladı...

Başımdan geçen bu olayı birden hatırlayıvermiştim işte; nedenini bilmiyorum, üstelik şaşırtıcı biçimde, en ince ayrıntılarıyla hatırlamıştım. Birden kendime geldim. Ranzamda oturuyordum, hatırlıyorum, yüzümde hâlâ o anın huzurlu gülümsemesi vardı. Bir iki dakika bu anıyı yaşadım.

Marey’den eve döndüğüm zaman yaşadığım “serüveni” kimselere anlatmadım. Sonra buna serüven mi denirdi! Üstelik Marey’i bile çok kısa sürede unutup gitmiştim. Sonraları ara sıra karşılaşmamızda bırakın kurt olayını, hiçbir konuda onunla konuşmadım. Ama birdenbire yirmi yıl sonra Sibirya’da bu karşılaşmayı tüm açıklığıyla, en ince noktasına kadar hatırlamıştım. Demek ki bu olay yüreğimde, hissettirmeden yer etmişti ve kendiliğinden, istencim dışında ve gerekli olduğu zaman su yüzüne çıkmıştı; bu yoksul köle köylünün sevecen, anne gülümseyişiyle bana yaklaşması, haç çıkarışı, başını sallayışı, “Bak sen, nasıl da korkmuş çocuk!” deyişini, özellikle tombul, toprak bulaşmış parmağıyla usulca ve çekinerek titreyen dudaklarıma sevgiyle dokunuşunu hatırlamıştım. Kuşkusuz her çocuğu böyle yüreklendirmiş olmalıydı, ama bu teke tek karşılaşmamızın sanki daha farklı bir anlamı olmuştu. Onun öz oğlu olsaydım bana yine o sevgi dolu ışıltılı gülümsemesiyle bakar mıydı, kim onu zorlardı ki? Kölemizdi Marey, ben de onun küçük beyefendisiydim; beni okşadığını kimseler bilmeyecekti ve bu davranışı için kimseler ödüllendirmeyecekti onu. Küçük çocukları çok mu seviyordu acaba?

Böyleleri vardır. Bu karşılaşma, ıssız bir tarlada ve sadece Tanrı, evet, o zamanlar azat edileceğini beklemeyen ve düşünemeyen, kaba, yaban, cahil Rus köylüsünün kalbinin ne derin ve aydınlanmış insancıl duygularla, neredeyse kadın sevecenliğiyle dolu olduğunu belki de bir tek Tanrı görüyordu yukarıdan. Söyler misiniz, halkımızın yüksek eğitiminden söz ederken Kostantin Aksakov bunları mı düşünüyordu?

Bakın, ranzadan inip çevreme göz gezdirdiğim zaman, hatırlıyorum, bu bahtsız mahkûmlara başka gözle baktığımı ve bir mucize mi nedir, onlara duyduğum içimdeki tüm kin ve öfkenin ansızın yok olduğunu hissetmiştim. Karşıma çıkan yüzlere bakarak yürüyordum. Başı kazınmış, yüzü damgalarla lekelenmiş, cırtlak sesiyle türkü söyleyen şu sarhoş mujik sanki Marey'di. Öyle ya, onun içini görmemiştim ki! O akşam Polonyalı M... İle yine karşılaştım. Zavallı!.. Onun Marey gibi anıları yoktu ve bu tür adamların "Je hais ces brigands!" lafından başka hiçbir bakış açısı olamazdı. Hayır, bu Polonyalılar o zamanlar bizden daha çok acı çekmişlerdi!..

İ❋❉■❃❉ ✢➶●➼❍

I-Kroneberg Davası Hakkında

Bir ay kadar önce Sankt Petersburg Bölge Mahkemesinde görülen Kroneberg davasını herkesin bildiğini, davayla ilgili raporları ve görüşleri gazetelerden okuduğunu sanıyorum. Çok ilgi çekici bir dava ve raporların sertliği de dikkat çekici. Aradan bir ay geçtiğine göre ayrıntılarına pek girmeyeceğim; ama bu dava dolayısıyla birkaç söz söylemeyi gerekli görüyorum. Hukukçu değilim, ancak burada, her taraftan düzmece öyle görüşler ortaya atıldı ki bunları görmek için hukukçu olmaya gerek yok. Bu gibi davalar tesadüfen mahkemeye düşüyor, toplumu ve herhalde yargıçları da utandırıyor. Aynı zamanda genel ve önemli çıkarlara dokunduğu için gündemde tutulması anlaşılır bir durumdur, aradan bir ay -yani epeyce zaman- geçmiş olsa da bazen üzerinde konuşmamak olanaksızdır.

Olayı kısaca hatırlatayım: Bir baba yedi yaşındaki kızını kırbaçla, hem de acımasızca dövmüştü; iddia makamına göre önceden de kızına böyle acımasızca davranırmış. Basit halktan bir kadın, dövülen kızın on beş dakika “Baba baba...” diye çığlık çığlığa bağırmasına fazla dayanamayıp şikâyetçi olmuş. Bilirkişiye göre suç aleti bir sopa değil, “sputsruten[90]” türü, anlayacağınız yedi yaşındaki bir çocuğa uygulanması olanaksız bir kırbaç türüymüş. Gerçi mahkemede maddi deliller arasında bu alet de vardı, herkes gördü, Bay Spasoviç de... Bu arada iddia makamı, dayaktan önce: “Şu odunu parçalamak gerek” diye babaya çıkıştıkları zaman, babanın: “Hayır, bu daha da kuvvet verir” dediğini belirtmişti. Bilindiği gibi, baba dayaktan sonra kendini kaybetmişti.

Davanın başlangıcını ve ilk özetini *Golos*'ta okuduğumda beni nasıl etkilediğini hatırlıyorum. Akşam dokuz civarında tamamen rastlantı eseri olmuştu bu. Tüm günümü basımevinde oturmakla geçirmiş, *Golos*'a daha önce göz atacak zaman bulamamıştım ve davadan da haberim yoktu. *Golos*'u okuduktan sonra akşamın geç vakti olmasına rağmen, ne olursa olsun, duruşmanın belki de aynı gün, yani cumartesi sonuçlanabileceğini ve gazetelerde haberlerin her zaman geç çıktığını hesaba katarak davanın sonraki gelişimini öğrenmeye karar verdim. Davanın sonucu hakkında herkesten daha çok bilgi sahibi olduğunu, belki de duruşmada bulunduğunu tahmin ettiğim tanıdığım, ama az görüştüğüm birine gitmeyi düşündüm. Yanılmamışım, duruşmadaymış, yeni dönmüş. Gece 11’de evde bulmuştum onu. Sanığın beraat ettiğini bildirdi. Mahkemeye, jüriye, avukata verdim veriştirdim. Üç haftalık bir davaydı, gazete haberlerini okuduktan, konuyla ilgisi olmayan kişilerin inandırıcı sözlerini dinledikten sonra birçok açıdan

davayla ilgili düşüncelerim değişti. Yargılanan babayı, çocukları dövmekten zevk alan, zalim biri olarak görmediğim için memnunum. (Böyle tipler de vardır.) Savunmaya göre burada alt tarafı öfkeli ve "çocuk yetiştirmeyi bilmeyen" bir baba vardı. Tanınmış, yetenekli, toplumda hatırı sayılır bir yer edinmiş bir insanın -işini yalnızca yalan dolan üzerine kurarak- nasıl yalancı ve gülünç bir duruma düşeceğini göstermek için, şimdi savunma avukatının mahkemedeki sözlerine uzun boylu girmek istiyorum.

Yalan nerede mi? Bir kere, küçük kız "İşkence görmüş, dövülmüş", mahkeme de onu savunmaya kararlıdır, nasıl da kutsal bir görev olduğu anlaşılıyor, değil mi, ama sonuçta ne oluyor? Az kalsın zavallı kızcağızın ölene kadar hayatını karartacaklardı; belli mi olur, belki de yaptılar! Ya babayı mahkûm etselerdi! İddianame öyle hazırlanmıştı ki jüri üyelerinden ceza kararı çıksaydı babayı Sibirya'ya gönderirlerdi. İnsanın aklına şu soru takılıyor: Şimdi olanları hiç anlamayan bu çocuğun ileride "mutlu ve zengin" bir hayatı olsa bile, bu olay onun ruhunda kalıcı bir iz bırakmaz mı? Bildiğimiz kadarıyla ailenin kutsallığını koruyan mahkeme aldığı kararlarla aile huzurunu bozmuş olmuyor mu? Şimdi önemli bir konunun altını çizelim: Yedi yaşında bir çocuk bu çağda ne gibi izlenimler edinebilir? Babası sürgüne gönderilmedi, aklandı, iyi de yaptılar. (Bana sorarsanız, salonda bulunanların jürinin kararına alkış tutmamaları gerekirdi; öğrendiğime göre, alkışlayanlar olmuş), ama ne olursa olsun kızı duruşmaya çıkardılar, adı geçti, her şeyi gördü, dinledi, kendini sorumlu tuttu: *"Je suis voleuse, menteuse."*[91] Anlayın bunu! Yetişkin, ağırbaşlı, hatta insancıl kişiler, kalabalığın önünde bir çocuğun (hem de yedi yaşında) gizli kusurlarını ortaya serdiler, bu ne korkunç bir iştir, beyler! Ömrü boyunca *mais il en reste tonjours quelque chose!*[92] *R*uhunda kalıcı bir iz bırakmakla kalmaz, yazgısını da etkileyebilir. Bu duruşmada ona bir şeyler değdi, evet, pis, kötü, ölene kadar iz bırakacak bir şeyler... Kim bilir belki de 25 yıl sonra biri ona şöyle diyecek: "Sen daha küçükken ağır ceza mahkemesine çıkarıldın!" Öte yandan, yine de bir hukukçu olmadığımı, bu olanları yeterince ifade edemediğimi biliyorum. Bu yüzden doğrudan avukatın konuşmasına geçsem iyi olacak: Konuşmasında düştüğü yanlışlıklar son derece açık biçimde ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Sanık avukatı Bay Spasoviç'ti, çok usta biriydi. Nerede olursa olsun adı geçtiğinde herkeste yankı bulur: "Büyük yetenek!" Çok sevinmiştim buna. Bay Spasoviç'i savunma avukatı olarak mahkemenin tayin ettiğini de bu arada belirteyim; dolayısıyla, "mecburiyetten" de olsa savunacaktı. Gerçi

bu konuda dediğim gibi yetkili değilim ve susuyorum. Ancak yukarıda sözünü ettiğim ilgiye değer, dikkat çekici konuşmasına değinmeden genelde avukatlar ve özellikle üstün yetenekler üzerine birkaç söz söylemek, başka bir deyişle okurlarıma edindiğim bazı izlenimlerimi, düştüğüm şaşkınlıkları dile getirmek istiyorum; bilen kişilerin gözünde bunlar hiç de ciddi olmayabilir, ama Günlüğü kendim için yazıyorum, bu düşünceler de bende iyice yer etti. Aslına bakarsanız bunların fikirlerim değil, yalnızca duygularım olduğunu itiraf etmeliyim.

II-Avukatlar Üzerine. Saf ve Cahilce Varsayımlarım. Özellikle Yetenekli İnsanlar Üzerine Birkaç Söz

Aslında avukatlar üzerine fazla konuşmayacaktım. Kalemi elime alır almaz korkuya kapıldım. Önce sorularımın ve görüşlerimin saflığından çekindim. Öyle ya, sözgelimi avukatlığın faydalı ve iyi bir meslek olduğunu uzun uzadıya anlatmak ne saf, ne masumane olurdu! İşte, adam suç işlemiş, yasalardan haberi yok, suçunu itiraf etmeye hazırdır, birden avukat çıkıyor, haklı olduğu bir tarafa, tertemiz olduğunu kanıtlıyor. Avukat sanığın önüne öyle yasalar koyuyor, Yargıtay'ın öyle kararlarını araştırıp buluyor ki dava bambaşka bir görünüm alıyor ve adamı çukurdan çıkarmakla son buluyor. Ne hoş, değil mi! Bunun kısmen ahlaki olmadığını söyleyerek itiraz edebileceklerini, tartışacaklarını düşünelim. Diyelim karşınızda tamamen masum, Allahın garibi, ne söyleyeceğini bilmeyen safdil biri var; gelgelelim savcı öyle deliller bulmuş, öyle bir sıralamış ki, suçu başkası işlediği halde adam yanacak; üstüne üstlük adam cahil, yasalardan haberi yok: "Hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey görmedim!" den başka ağzından tek kelime çıkmıyor, sonunda davranışları hem mahkeme üyelerini, hem de jüriyi sinirlendiriyor. Birden yasaları yutmuş avukat ortaya çıkıyor, maddeleri bir bir sıralıyor, temyiz mahkemesinin kararını gösteriyor; savcının aklı karışıyor ve sanık beraat ediyor. İşte, bu yararlı bir sonuçtur. Ülkemizde masum bir sanık, sorarım, avukatsız ne yapabilir ki?

Bunların hepsi, yine söylüyorum, safça, herkesin bileceği görüşlerdir. Yine de avukatlık son derece keyifli bir meslek. Bu duyguyu yaşadım, bir zamanlar bir gazetenin redaktörlüğünü yaparken, dikkatsizliğim sonucu (herkesin başına gelebilir) saray bakanının izni olmadan yayınlayamayacağım bir haberin kullanılmasına izin vermiştim[93]. Yargılanacağıma ilişkin mahkeme celbini almam fazla uzun sürmedi. Kendimi savunmak bile istemiyordum, "suçum" sabitti, açıkça yasayı çiğnemiştim; *hukuki* yönünü tartışmak bile gereksizdi. Ama mahkeme bana avukat tayin etti. (Avukatla biraz tanışmışlığımız vardı; daha önce bir "Derneğin" toplantısına birlikte katılmıştık.) Suçlu olmam şöyle dursun, tamamen haklı olduğumu, bütün gücüyle savunmaya kararlı olduğunu söyledi bana. Avukatı büyük bir keyifle dinledim tabii; duruşma başladığı zaman, hiç beklemediğim izlenimler edindiğimi itiraf etmeliyim: Avukatımın nasıl konuştuğunu gördüm ve dinledim; tamamen suçlu olduğum halde, birden haklı olacağım düşüncesi bana öylesine eğlenceli ve nedeni bilinmez, öyle çekici gelmişti ki, ne yalan söyleyeyim, mahkemede

geçirdiğim bu yarım saat hayatımın en eğlenceli anı olmuştur. Hukukçu değilim, ama nasıl tamamen suçsuz olacağımı anlayamıyordum doğrusu. Kuşku yok ki ceza aldım, yazarlara acımıyorlar; 25 ruble para cezasına çarptırıldım; ayrıca Senna’da iki gün nezarette kaldım; orada çok iyi vakit geçirdim diyebilirim, hatta biriyle, bir şeyle{94} tanışmam benim için yararlı da oldu. Ancak konudan epeyce uzaklaştığımı hissediyorum, ciddi konulara geçeyim artık.

Avukat çabasını ve ustalığını talihsizlerin savunulması yönünde kullanıyorsa -son derece ahlaki ve insanı duygulandıran bir davranıştır bu- insanlığın dostudur. Ancak avukatların suçlu olduğu herkesçe bilinen kişiyi de savunduğu ve beraat ettirdiği, dahası istese bile başka türlü davranamayacağı düşüncesi sİzlerin de aklını kurcalamıyor mu? Mahkemenin hiçbir suçluyu avukatsız bırakamayacağını, namuslu avukatın, müvekkilinin suçunun gerçek derecesini araştırıp belirleyeceğinden, her zaman dürüst kalacağını, ancak gerektiğinden fazla ceza almaması için elinden geleni yapacağını söyleyeceklerdir. Bu görüş sınırsız bir idealizmi çağrıştırsa bile böyledir. Bence bir avukatın yalanlardan kaçınması, onurunu ve vicdanını koruması, doğrusunu söylemek gerekirse kişinin cennet katma varması kadar zor bir şeydir. Avukatın jüri üyelerine dönerek, müvekkilini savunmasının tek nedeninin onun masumiyetine inanması olduğunu, yeminler ederek söylemesini çok duyduk. Bu yeminleri duyduğumuzda, karşı konulmaz pis bir kuşku doldurur içimizi: “Ya yalan söylüyorsa, ya para için yapıyorsa?” Gerçekten de sık sık böyle hararetle savunulan müvekkillerin aslında kuşku götürmez suçlular olduğu ortaya çıkıyor sonra. Müvekkilinin tamamen masum olduğunu söyleyerek sonuna kadar bildiğinden şaşmayan bir avukatın, jürinin mahkûmiyet kararı vermesi sonucu düşüp bayıldığı olaylar bizde yaşanmış mıdır, bilemem. Daha işin başında olan mahkemelerimizde herhalde gözyaşları döküldüğü olmuştur. Ne derseniz deyin, burada, bu mahkemede, tartışmasız bir güzelliğin ötesinde, sanki bir hüzün vardır. Bir “sivri dilli” belirir, şu veciz halk sözünü duyarsınız: “Avukat parayla tutulmuş vicdandır.” Avukatın asla vicdanına göre hareket etmeyeceği, istemese bile, vicdanıyla oynamadan edemeyeceği, artık acımasızca davranmaya yazgılı bir insan olduğu, nihayet asıl önemlisi de birilerinin ya da bir şeylerin bu hazin durumu bile adeta yasal, sapma değil, tam tersine, çok doğal bir durum sayması gibi anlamsız bir paradoksun var görünmesidir.

Bunu artık bırakalım; anlatmak istediklerimin bunlar olmadığını tüm varlığımla hissediyorum. Hukuk biliminin bu tür yanlış anlamaları, herkesi rahatlatacak biçimde uzun zaman önce çözdüğüne inanıyorum, ancak ben de herkes gibi bu konunun yabancısıyım. En iyisi, yetenek üzerine konuşayım, az da olsa bu konuda bir çift söz söyleyecek bilgimiz vardır herhalde.

Neyin nesidir bu üstün yetenek? Bir kere, yararlı bir şey olduğuna kuşku yok. Örneğin edebiyat ustalığı, yeteneksizin kötü söylediği ve ifade ettiği yerde, iyi söyleme ve ifade etme becerisidir. Siz, önce kişinin eğiliminin önemli olduğunu, yeteneğinse sonra geldiğini söyleyeceksiniz. Peki, dediğiniz olsun, kabul, ama niyetim sanattan değil, gerçekte yeteneğin belirli özelliklerinden söz etmek... Yetenek kendine özgüdür, genelde çeşit çeşittir ve bazen düpedüz çekilmez olur. İlkin, *talent ollige* -“yetenek kişiyi zorlar”. Neye mi? Kimileyin en berbat konulara. Yanıtı zor bir soru çıkıyor ortaya: Yetenek mi kişiye egemen oluyor, yoksa kişi mi yeteneğe? Hayatta olan, olmayan yetenekleri ne kadar izlesem de, incelesem de aralarında, kendi yeteneğine hâkim olan çok az insan gördüm; tersine, ustalık her zaman sahibini köleleştirmiştir, nasıl denir, yakasına yapışarak adeta çalyaka ediyor (evet, böylesine aşağılayıcı biçimde), doğru yoldan uzaklaştırıyor. Gogol'ün yapıtlarından birinde (hangi yapıtında unuttum) palavracının biri bir şeyler anlatmaya başlıyor, belki de söyledikleri doğru, ama hikâyesinde elinde olmadan öyle ayrıntılara giriyor ki, insanın anlattıklarına inanası gelmiyor. Elbette bu örneği karşılaştırma amacıyla verdim, gerçekte yalanda da, yalancıda da bir ustalık vardır: ama yazar Thackeray sosyeteden palavracı, daha doğrusu, dürüst toplumun, lordların arasında avare dolaşan nükteci birinin portresini çizerken, bir yerden ayrıldığında, ardından kahkaha tufanı kopartmaktan çok hoşlandığını, yani zıpırlıklarını, nüktelerini en son ana bıraktığını anlatır. Bakın: Bence kalıcı olmak bayağı zor bir iştir, başka deyişle ardından kahkahalar doğurmak için en nükteli sözü sona bırakma kaygısı taşıyorsan dürüst kişi olmak ve bunu korumak sanıldığı kadar kolay değildir. Bu kaygı o kadar önemsizdir ki, sonunda insanda ciddiyet falan bırakmaz. Üstelik bu ince sözü sona doğru bulamazsan, uydurmak zorunda kalacaksın ki bu kanatlı söz için anneni de, babanı da satabilirsin.

Böyle bir gereksinim varsa, yaşamanın mümkün olamayacağını söyleyecekler. Bu doğrudur. Ama her yetenekte, kabul edin, her zaman en

aklı başında insanı bile yoldan çıkaran, değerbilmezliğe yakın, yersiz bir "İyilik isteği" vardır.

Canavar mı böğürüyor ıssız ormanda[95]

Ya da orada ne geçerse geçsin, adam yürümüş, kanı kaynamış, bulaşmış ve iyice kendini kaptırmıştır. Bu yersiz "İyilik isteğini" Belinski, benimle bir sohbetinde, nasıl denir, "yetenek kokuşmuşluğuyla" karşılaştırmış ve en şiirsel havada bile bu "duyarlılıkla" baş edebilen ruhun dayanıklılığını kastederek bu duyguyu küçümsemişti, kuşkusuz karşısav olarak... Belinski'nin sözünü ettiği, şairlerdi, ama hemen hemen her yetenekte birazcık şairlik vardır; örneğin yeteneği varsa bir marangoz da şair olabilir. Şiir, deyim yerindeyse, her çeşit yeteneğin içsel kıvılcımıdır. Bir marangoz şair olabiliyorsa, bir de yetenekliyse pekâlâ avukat da olabilir. Katı onur kurallarının ve tinsel sağlamlığın geçerli olduğu durumlarda avukatın bile "İyilik isteğiyle" baş edebileceğini asla tartışmıyorum; ancak insanın dayanamayacağı bazı olaylar ve koşullar vardır: "Bu gibi ayrıntılar kendiliğinden ortaya çıkar" ve kişiyi alır götürür. Baylar, burada bu "duygululuk" üzerine söylediklerim hiç de boş şeyler değil; basit gibi görünmesine karşın, son derece önemli bir konudur, hatta herkesin yaşamında, senin de benim de. Derinliğine anlamaya çalışın, muhasebesini yapın, dürüst bir insan olarak kalmanın çok güç olduğunu, özellikle bu gereksiz ve şımarıkça "duygululuğun" bazen bizleri sürekli yalanlara zorladığını göreceksiniz. Gerçi burada dürüstlük meselesini yalnızca yüksek anlamda kullanıyorum, haliyle içiniz rahat olsun, endişeye gerek yok. Ayrıca sözlerimin kimselere dokunmayacağı kanısındayım. Devam ediyorum. Beyler, 1848 Şubat Devrimi Geçici Hükümetinin lideri Alphonse de Lamartine'i hatırlayanınız var mı? Söylenenlere göre, cumhuriyetin ilanından sonra ilk iki ayda, Fransa'nın kentlerinden, kasabalarından, geçici hükümete kendini tanıtmaya gelen halkın ve çeşitli delegelerin karşısında uzun uzadıya nutuklar atmaktan çok büyük keyif alırmış. Belki de o zamanlar binlerce konuşma yapmıştı. Bir şairdi ve büyük yetenekti. Çok gösterişsiz bir hayatı vardı, saf ve tertemiz bir hayat geçirmişti, insanda derin saygı uyandıran kusursuz dış görünüşü, nasıl denir, kipsek[96] için yaratılmıştı sanki. Bu tarihsel kişiliği, duygulu, şair ruhlu, deyim yerindeyse sümüklü doğan tiplerle asla karşılaştırmıyorum; gerçi Lamartine de, enstitü çıkışlı üç kuşak kadınların saplanıp kaldığı, alışılmadık derecede uzun

şiirlerden oluşan *Harmonies Poétiques et Religieuses'i*[97] yazmıştı. Bununla birlikte sonraları, çok seçkin yapıtı olan ve ona ün kazandıran, Geçici Devrim Hükümetinde ona önemli mevki sağlayan *Jirondenler'in Tarih'ini* yazmıştır - işte, kendinden geçerek, adeta coşku denizlerine yelken açarak o sonu gelmeyen uzun konuşmalarını bu sıralarda yapmaya başlamıştı. Usta bir nükteci bir defasında Lamartine'i ima ederek şöyle demiş: "Ce *n'est pas I'homme c'est une lyre!"* (Bu, insan değil, bir lir!..)

Bu bir övgüydü; ama şeytani incelikle söylenmiştir. Sorarım, insanı lirle kıyaslamaktan daha anlamsız ne olabilir? Bir dokunuşla hemen çınlar! Düşüncelerini sürekli şiirle anlatan, bu hatip-lir Lamartine'i bizim kıvrak avukatlarla, en masum hallerinde bile olmadık çalımlar atan, her zaman kendine hâkim, işini bilen ve cebini dolduran avukatlarımızla aynı kefeye koymak mümkün mü? Kendi lirlerine hâkim olabilirler mi? Bu böyle midir? Gerçekten olabilir mi, beyler? İnsanoğlu pohpohlanmaya dayanamaz, zayıftır; "duygusallaşır", hatta düzenbaz kesilir! "Lir'e rağmen bizim kimi usta avukatlarımızın başına -mecazi anlamda- Moskovalı küçük bir tüccarın başına gelen türden bir olay gelebilir. Baba ölüyor, adam büyük bir mirasa konuyor ("miras" sözcüğünü vurguyu "İ" üzerine vurarak okuyun!). Bu arada tüccarın annesi kendi adına bir işe giriyor ve batırıyor. Annesini bu güç durumdan kurtarması, yani çok para ödemesi gerek. Tüccar annesini sevmesine seviyor ya, "parasız-pulsuz yaşanır mı!" diyerek ilgilenmiyor. "Paramızı riske atamayız, parasız yaşayamayız, hayır, dünyada olmaz!" Böylece para falan vermiyor adam, anne tutuklanıyor tabii. Bunu alegori olarak alın ve parayı yetenekle bir tutun, şuna benzer bir söz bile çıkacaktır: "Bizler şaşaadan, ünden uzak olalım ha, bu bizim için asla düşünülemez, çünkü efendim, debdebeden, ünden uzak yaşamımız asla olamaz!" Vicdanını rahatsız etmekle birlikte, bir davayı üzerine alan en ağırbaşlı, en dürüst, en yetenekli avukatın başına da gelebilir bu. Uzun zaman önce Fransa'da, müvekkilinin suçlu olduğu kanısına varan bir avukatın, savunma sırası geldiğinde, ayağa kalkıp mahkeme üyelerini selamladıktan sonra, suskun yerine oturduğunu okumuştum bir vakitler. Bizde böyle olacağını sanmıyorum: "Yeteneğim varsa, neden davayı kazanmayayım ki? Niçin kariyerimi iki paralık edeyim?" Sonuçta çekici bir nesne olarak, *avukatı korkutan yalnızca para değil* (üstelik hiçbir zaman korkmaz), yeteneğin kendine özgü gücüdür.

Ne var ki bunları yazdığım için pişmanım: Bay Spasoviç'in çok yetenekli bir avukat olduğunu herkes biliyor. Bu davadaki konuşması bence

sanatın üstündedir; gelgelelim içimde tiksindirici bir duygu bıraktı. Bakın, içimden geldiği gibi konuşuyorum. Her şeyin asıl suçlusu, bu davada Bay Spasoviç'in, bir türlü kendini kurtaramadığı burnunun dibinden ayrılmayan tiplerin sergilediği ikiyüzlülüktür, benim görüşüm, bu zorlama, baştan sona sahtelik kokan durum, bir avukat olarak, kuşkusuz, konuşmalarına yansımış oldu. Dava dosyası öyle hazırlanmıştı ki, müvekkili suçlu bulunması halinde çok, ama çok ağır bir cezaya çarptırılabilirdi. Sonu da tam bir felaket olurdu tabii: Parçalanmış bir aile, çocuk için de, baba için de güvencesiz, mutsuz bir hayat... Müvekkili "İşkenceyle" suçlanıyordu, iddianamenin böyle hazırlanması korkunç bir şeydi. Bay Spasoviç savunmasına doğrudan işkenceyle ilgili her görüşü kabul etmemekle başlamıştı. "İşkence yoktu, çocuk hiçbir biçimde incitilmemişti!" Her şeyi yadsıyordu: metal parçalı kırbacı, dayağı, yara bereleri, çürükleri, kan lekelerini, karşı tarafın dürüst tanıklarını, her şeyi, evet, her şeyi... bu, yani jürinin vicdanını hesaba katmak, çok cesurca bir yoldur; ama Bay Spasoviç gücünün bilincindeydi. Çocuğu bile hiçe saydı, zavallının çocukluğunu ve dinleyicilerin çocuğa olan acıma duygularını bile yüreklerinden söküp aldı, yok etti... "Dayak altında on beş dakika süren (aslında beş dakikaydı) 'Baba... baba...' çığlıkları" bir anda unutuldu, ön planda yer alan bu kızcağız "uçarı", pembe yanaklı, güler yüzlü, kurnaz, gizli kusurlarıyla yaramaz bir kız olup çıkmıştı. Dinleyiciler, onun yedi yaşında olduğunu handiyse unutmuşlardı, Bay Spasoviç kendisi için tehlikeli olabilecek yaş konusunu ustalıkla geçiştirmeyi başardı. Her şeyi bu şekilde çarpıtarak, doğallıkla sanığın beraat kararma ulaşmış oldu. Avukat başka ne yapabilirdi? Ya jüri müvekkilini suçlu bulsaydı? İster istemez her çareye başvuracaktı, zoru gördü mü geriye çekilmesi artık olanaksızdı: "Güzel bir amaç için her yol mubahtır." Gelin, şu çok ilgi çekici konuşmayı ayrıntılarıyla inceleyelim, buna değeceğini göreceksiniz.

III-Bay Spasoviç'in Konuşması. Ustaca Yöntemler

Daha ilk sözünde usta mı usta biriyle karşı karşıya bulunduğunuzu hissediyorsunuz. Bay Spasoviç hemen açılıyor ve jüriye, yaptığı savunmanın zayıf yanlarını kendi gösteriyor. En çok çekindiği zayıf yerini gözler önüne seriyor. (Bu arada, avukatın bu konuşmasını *Golos't*an aldım. *Golos* zengin bir yayın organı, iyi bir stenograf tutmuşlardır sanıyorum):

> Sayın jüri üyeleri, ne savcının suçlamalarından, ne de mahkemenin vereceği karardan korkarım... Beni korkutan soyut düşünceler, hayallerdir; cinayetin -burada böyle başlık atılmıştır— zayıf, savunmasız yanı olmasından korkarım. “Çocuğa işkence edilmiştir” cümlesi, çocuğa karşı derin bir acıma duygusu uyandırırken, öte yandan suçu işleyene karşı güçlü bir öfkenin doğmasına yol açar.

Çok ustaca. İnanılmaz bir içtenlik. Tüyleri diken diken olan dinleyici, avukatın çok ustaca, lafı döndürüp dolaştırarak, yalanlarla süslenmiş sözler dinlemeye hazırlanan, daha demin: “Hadi kardeşim, beni nasıl kandıracağını bir görelim!” diyen dinleyici, adamın savunma yapmaması karşısında şaşırmış durumda. Kurnaz avukat handiyse kendini savunacak çareler arıyor, hem de yanıltmaya çalıştığı sizden, mahkemeden... Bu yöntemle Bay Spasoviç, bir anda, biraz olsun kuşku ve güvensizlik buzlarını kırıveriyor; ama kalplerinize arınarak giriyor. Evet, hayalden söz ediyor, “hayalden” ürktüğünü söylüyor, yani önyargıdan; daha hiçbir şey duymamışsınız, ama sizi peşin fikirli sanacaklar diye içinizi bir utanç sarıyor, öyle değil mi? Çok, ama çok ustaca.

> “Sayın jüri üyeleri, dayak yanlısı değilim” diye konuşmasına devam ediyor Spasoviç. “Dayağı yasaklayacak *bir eğitim sistemi hayata geçirilebilir,* bunu tamamen anlıyorum (merak etmeyin, bu yeni deyimler çeşitli pedagojik özetlerden alınmıştır); buna rağmen mahkemede sİzlerin suçları azaltmanızı ve ailede olduğu gibi devlette de var olması gereken doğruları çiğnemekten vazgeçmenizi nasıl beklemiyorsam, bedensel cezanın da tam ve kayıtsız şartsız kökünün kazınacağını pek ummuyorum.

Anlaşılan, burada konu edilen ne dayak, ne de “metal uçlu kırbaç”, yalnızca sopa. Şöyle bir bakın: “Hayır, adam ciddi konuşuyor, eğlendiği falan yok. Bütün hengâme küçük bir çocuğa atılan dayaktan kopmuştur, bu yaşta sopa kullanmanın doğru olup olmadığıdır bütün mesele. Bu yüzden, toplanmaya değdi.

Aslında avukat da dayak yanlısı değil, baksanıza kendisi söylüyor, hem sonra...” gibi sözler mutlaka duyacaksınız.

> Doğal ortamda elbette normal ölçüler kullanılır; bu olayda kuşku yok ki anormal ölçüler kullanılmıştır. Efendim, bu ölçüleri yaratan nedenleri derinliğine incelerseniz, yaramaz çocuğun huyunu, babanın heyecanını ve kızını cezalandırırken babayı buna zorlayan nedenleri göz önünde bulundurursanız birçoğunuz durumu kavrayacaktır ve anlayınca da haklı görecektir, çünkü olayın *derinliğine* kavranması çok şeyin açıklığa kavuşmasına yol açacak ve ağır cezayı gerektirmeyen olağan bir olay gibi görünecektir sizlere. Benim görevim olayı aydınlatmaktır.

Düşünebiliyor musunuz: “İşkence değil, cezalandırma” diyor; bu duruma göre öz babayı sadece çocuğunu biraz fazla dövdüğü için yargılayabilirler. Eh zamanı da geldi! Ancak daha derinliğine incelenirse... burada hem mahkeme ve hem de savcılık makamı olayı pek derinliğine incelememiştir. Bir kere, jüri üyeleri olarak bizler, olayı derinliğine kavramayagörelim, hemen beraat kararı veririz, çünkü “derine inme beraata yol açar”, avukat da, *bu derinliğine kavramanın,* bizde, bizim sandalyede olduğunu söylüyor! “Bizi bekledi, yavrucuğun mahkemelere, savcılara koşturmaktan anası ağlamış olmalı!” Tek kelimeyle: “Pohpohla, pohpohla!” eski, rutin bir yöntemdir, ama güvenilirdir.

Bay Spasoviç ardından doğruca olayın geçmişine giriyor ve *ab ovo*{98} başlıyor. Elbette kelimesi kelimesine anlatmayacağız. Müvekkilinin, Bay Kroneberg’in hayat hikâyesini anlatıyor. Akademi kursunu bitirmiş, Varşova Üniversitesine girmiş, sonra çok sevdiği Fransızların yaşadığı Brüksel’de, ardından yine Varşova’da eğitimini sürdürmüş, Varşova’da 1867 yılında doktora unvanı veren bir okulu bitirmiş. Kendisinden yaşça büyük bir kadınla tanışmış burada ve onunla yakın ilişki kurmuş; evlenmeleri mümkün olmayınca ayrılmışlar, kadının karnında kendi çocuğunu taşıdığını da bilmiyormuş. Çok üzülen Bay Kroneberg teselliyi eğlencelerde aramış. Fransa-Prusya savaşında Fransız ordusu saflarında yer almış ve birçok çarpışmaya katılmış; Légion d’honneur nişanı almış ve asteğmen olarak ordudan ayrılmış. Bizler o zaman kuşkusuz Fransızların galip gelmesini istemiştik hep, zekâlarına saygı duysak bile Almanlardan pek hoşlanmayız. Varşova’ya dönünce çok sevdiği kadınla yeniden karşılaşmış; kadın evlenmiş, kendisinden bir çocuğu olduğunu, çocuğun Cenevre’de bulunduğunu ilk kez o zaman söylemiş. Doğuracağı bebeği

para karşılığında köylülere bırakmak için Cenevre’ye özellikle gitmiş kadın. Kroneberg durumu öğrenince çocuğun bakımını hemen üzerine almak istemiş. Burada Bay Spasoviç, evlilik dışı doğan çocuklara katı kurallar getiren yasalarımızla ilgili biraz sert, biraz hoşgörülü sözler ediyor, ama hemen ardından “İmparatorluğumuz dışında bir ülkeyi özel yasaları olan Polonya Krallığını örnek göstererek bizleri rahatlatıyor.” Kısacası bu ülkede evlilik dışı doğan çocukları evlat edinme daha kolaymış. Bay Kroneberg “yasaların elverdiği ölçüde”, o zamanlar maddi durumu pek iyi olmamasına rağmen çocuk için elinden gelen çabayı gösteriyormuş. Ölümü halinde de Kroneberg soyadını taşıyan çocuğa yakınlarının sahip çıkacağına, en kötü olasılıkla Légion d’honneur nişanına sahip birinin kızı olarak Fransa’da bir Devlet Yetiştirme Yurduna kabul edileceğine inanmış. Zamanla Kroneberg, kızını Cenevreli köylülerden alıp, yine Cenevre’de eğitim görmek üzere Protestan papaz De Komba’nın evine yerleştirmiş; papazın eşi çocuğun vaftiz annesi olmuş. Kroneberg’in değişen koşullar nedeniyle, Cenevre’ye gidip kızıyla birlikte Petersburg’a döndüğü 1875’e kadar -1872’den 1874’e kadar- yıllar böylece geçmiş.

Bay Spasoviç bu sözleriyle müvekkilinin aile özlemi çeken biri olduğunu bizlere inandırmaya çalışıyor. Evlenmek istemiş istemesine, ama olmamış, üstelik en önemli sebeplerden biri de “kızı olduğunu” gizlememesiymiş. Bu sadece ilk damlacık, Bay Spasoviç kendinden bir ekleme yapmıyor, ama siz, köylülere bırakmaya asla gönlü razı olmadığı kızını kabul etmesinde, evet, bu hayırlı işte Kroneberg’in kısmen zarar göreceğini anlıyorsunuz; öyle ya bu günahsız varlık için, deyim yerindeyse mızmızlanabilirdi; en azından siz böyle düşünürdünüz. Ancak anlık gibi görünen, ama aralıksız süren bu küçük, ince imalarda Bay Spasoviç’in ustalığına rakibinin varamayacağına az sonra tanık olacağız.

Daha sonra Bay Spasoviç birdenbire güzel Jezing’den söz ediyor. Dikkat edin, Bay Kroneberg bu kadınla Paris’te tanışmış ve 1874’te de Petersburg’a birlikte gelmişler.

> [Bay Spasoviç ansızın bize dönerek] Sizler! diyor, bayan Jezing’in geçici ilişkiler kuran yarı sosyete kadınlarına benzeyip benzemediğini değerlendirebilirsiniz. Elbette o, Kroneberg’in karısı değil, ama ilişkileri ne sevgi ve ne de saygı dışında tutulur.

Ancak öznel bir olaydır bu, onları ilgilendiren, bizleri hiç ilgilendirmez. Ne yapıp ne edip Bay Spasoviç’in mutlaka saygı kazanması gerekiyor.

> Sizler gördünüz, bu kadın çocuğa karşı kayıtsız olabilir mi? Sevip sevmediğini nereden bileceksin? Çocuğa her türlü iyiliği yapmak isterdi!..

Olayın bir ilginç tarafı da çocuğun bu kadına *maman* diye seslenmesi ve kadının kutusundan kuru erik aldığı için dövülmesiydi. Böylece, Jezing'in çocuğa hınç duyduğu, ona boşuna iftira attığı düşünülmesin diye, Kroneberg'i çocuğa karşı kışkırtmıştı. Ama biz böyle düşünmüyoruz, hatta bize göre bu kadının çocuktan nefret etmesi için bir neden yok: Çocuk kadının elini öpmeye ve ona maman demeye alıştırılmış. Davadan anlaşıldığına göre, kadın "metal çubuklu kırbaçtan" ürkerek, dayaktan önce en zarar verici parçanın çıkarılmasını Kroneberg'den rica etmiş (gerçi başaramamış). Bay Spasoviç'in iddiasına göre, çocuğun Cenevre'den, De Komba'dan alınma fikrini Kroneberg'e veren Jezing'miş.

> Kroneberg'in o sıralar çocuğu yanına alma gibi bir niyeti yoktu henüz; ama Cenevre'ye giderek çocuğu arada bir yoklamayı düşünmüştür...

Bu çok ilgi çekici haber, bunu unutmamak gerek. Demek ki Bay Kroneberg o zamanlar çocuğu pek düşünmüyordu ve onu yanma alma gibi içten bir isteği yoktu.

> Kroneberg Cenevre'de sarsılmıştı: Kurallara aykırı bir zamanda ziyaretine gittiği kızını çok yabani bulmuştu. Kız *babasını tanımamıştı.*

Özellikle "babasını tanımamıştı" cümlesinin altını çizmek isterim. Yukarıda Bay Spasoviç'in üstü kapalı söz etmede ne denli usta olduğundan söz etmiştim; öylesine bir söz söylüyor, ama gereken etkiyi yaratmayı başarıyor ve istediği sonucu elde ediyor. "Çocuk babayı tanımadığına" göre, yalnızca yabani değil, üstelik bozulmuş da. Evet, bunların hepsi ileride gerekli olacak; Bay Spasoviç'in bu tür dokundurmalarla sonunda çocuğa karşı bizlerde nasıl bir düş kırıklığı yarattığını ilerde göreceğiz. Yedi yaşında küçük bir kızdan melek saflığı beklerken, ne kadar "yaramaz", ukala, sinsi, kötü huylu olduğu görülecek, bir köşede cezaya bırakıldığında ortalığı velveleye vermeyi âdet haline getirmiş (ne Rus'a özgü ama!), yalancı, hırsız, pasaklı, kapalı kalmış kusurlarıyla yedi yaşında bir çocuk...

Burada yapılan, çocuğa olan yakın ilginizi, acıma duygunuzu yok etmektir. Ne yapalım, insanoğlunun yaradılışı böyle: Yakınlık duymadığınız, nefret ettiğiniz kişiye acıma duygusu besleyemezsiniz; Bay Spasoviç'in en çok endişelendiği de çocuğa karşı sizde bir acıma duygusunun uyanması: İş bununla kalmıyor tabii, ona acırken babayı da suçlu görmüş oluyorsunuz. İşte durumun sahteliği buradadır! Kuşkusuz, avukatın olayı çocuğun üzerinde yoğunlaştırmasının, sınıflandırmaların, bütün olguların incir çekirdeğini bile doldurmadığını az sonra göreceksiniz. Sözgelimi üç yıl boyunca tek başına bırakılan dört yaşında bir çocuğun, bir yakınıyla ilgili -kiminle olursa olsun- en küçüğüne kadar tüm ayrıntıları unutacağını kim bilmez, bu yaştaki çocukların belleği bir yılı, hatta dokuz ayı algılayamaz. Bunu her anne baba, her doktor doğrular. Burada bütün suç çocuğun huyunun bozulması değil, onun bunca yıl kendi haline bırakılmasıdır, jüri zaman bulabilir de, biraz düşünmeyi, kafa yormayı yeğlerse, gerçeği kuşkusuz anlayacaktır; ancak düşünecek zamanı yok, yeteneğin dayanılmaz baskısı altında, üzerinde bir sınıflandırma vardır: Mesele tek tek olgularda değil, bütünündedir, başka deyişle, olgular demetindedir, ne derseniz deyin, ama bütün bu önemsiz gibi görünen olgular, hepsi bir arada, demet halinde, sonunda çocuğa olumsuzca yaklaşılmasına, adeta düşmanca davranılmasına yol açıyor. *En reste toujours quelque chose*{99} özellikle ustalıklı ve incelikli sınıflandırmalarda çok eski, bilinen bir iştir bu.

Biraz başa alarak Bay Spasoviç'in becerisinden bir örnek daha vereceğim. Sözgelimi, yine aynı yolu izleyerek, konuşmasının sonunda, müvekkiline karşı en ciddi tanık olan Agrafena Titova'yı darmadağın ediyor. Burada, sınıflandırma söz konusu değildir, burada sedece bir söz kullanılmış ve bundan yararlanılmıştır. Agrafena Titova Bay Kroneberg'in eski hizmetçisidir. Kroneberg'in kiraladığı Lesnoy'daki yazlıkta getir götür işleri yapan Ulyana Bibina'yla beraber, çocuğa işkence yapıldığına ilişkin ilk şikâyette bulunan oydu. Kendi adıma söylüyorum, bence Titova, özellikle Bibina salonda bulunanlar arasında en çok sempati toplayan kişilerdi. İkisi de çocuğu seviyordu. Çocuk içine kapanıktı. İsviçre'den yeni gelmişti ve babasını hemen hemen hiç görmüyordu. Babası demiryollarında çalışıyordu; sabah erkenden yola çıkıyor, akşamın geç vakti eve dönüyordu. Akşam eve geldiğinde çocuğun yaramazlıklarını öğreniyor ve çocuğu dövüyor, tokatlıyordu (böyle davrandığını Spasoviç de doğruluyor); bu sevgiden yoksun hayat, sonunda zavallı kızı hırçınlaştırıyor, daha bir içine

kapanmasına, yabanileşmesine yol açıyordu. “Kız tek başına oturuyor, kimseyle konuşmuyordu.” Titova şikâyette bulunurken böyle demişti.

Bu sözler derin bir sempati uyandırmakla kalmamış, bu sıradan kadının derin gözlemci yeteneğini, Tanrının yarattığı bu gönlü yaralanmış küçücük varlığın çektiği acılara karşı duyduğu içten üzüntüsünün ölçüsünü de göstermiştir. Çocuk, sevgi ve şefkati yalnızca hizmetçide gördüğü için, onu sevmesinden ve arada bir yanma uğramasından doğal ne olabilir! Bay Spasoviç bu davranışı nedeniyle zavallı kızı suçluyor; hizmetçiden “kötü huylar kaptığı” gerekçesiyle çocuğu kusurlu buluyor. Kızın sadece Fransızca bildiğini, hizmetçi Ulyana’nın onu iyi anlayamayacağını da dikkatlerden uzak tutmamanızı isterim. Öyleyse kadın, basit halkımıza özgü olan, küçük çocuklara karşı acıma, ilgi ve sempati duyduğu için seviyordu onu.

“Bir gece, temmuz ayında Kroneberg kızı yine dövüyor, bu kez dayak uzun sürüyor, Bibina, kızın attığı çığlıklardan, onun öleceğini sanarak korkuyor ve hemen yatağından fırlayarak geceliğiyle Kroneberg’in penceresine koşuyor; çocuğu dövmeyi kesmesini, yoksa polis çağıracağını söylüyor ve *dayak ve çığlıklar kesiliveriyor.* ” (İddianameden)

Yavrularını bir tehlikeye karşı korumak için, önlerinde kanatlarını genişçe açarak dikilen bir tavuk görür gibi oldunuz, değil mi? Civcivlerini korumak isteyen bu tavuklar bazen korkunç olurlar. Çocukluğumda, köyde hayvanlara eziyet etmekten büyük zevk alan, efendisinin öğlen yemeği için keyifle tavuk kesen bir yanaşma çocuğu vardı. Hatırlıyorum, ambarın saman çatısında sürekli serçe yuvaları arardı, bundan çok hoşlanırdı. Yuvayı bulunca hemen serçelerin başlarını koparmaya başlardı. Düşünün, bu kadar acımasız olan çocuk civcivlerini korumak için kabaran tavuğun önünde korkudan ne yapacağını bilemezdi; böyle bir durumla karşılaştığı zaman hemen arkama saklanırdı. Ne diyordum. İşte bizim zavallı tavuk, çocuğun sürekli dövülmesine daha fazla dayanamamış ve suç aleti kırbaçla kanlı bir çamaşırı da alarak üç gün sonra karakolun yolunu tutmuştu. Bu arada basit halkımızın mahkemelerden nefret ettiğini, kendisini ilgilendirmeyen işlere doğrudan bulaşmaktan çekindiğini de aklınızdan çıkarmayın. Ama bu kadın tuttu, bir yabancı için, bir çocuk için, kesin olarak tatsızlıkla karşılaşacağını, başına dertler açacağını bile bile şikâyet etmeye gitti. Buyurun, Bay Spasoviç bu iki kadını “çocuğun ahlakını bozan hizmetçiler” olarak gösteriyor. Bu yetmezmiş gibi küçücük bir olaya sarılıyor ve çocuğu hırsızlıkla suçluyor (çocuğun izinsiz kuru erik aldığını, kıymetli kâğıtları

çalma girişiminde bulunduğunu nasıl ustaca araya sıkıştırdığını az sonra göreceksiniz). Ama kız başta *“hırsızlık yaptığını*” itiraf etmemiş, hiçbir şey almadığını söylemişti.

Spasoviç devam ediyor:

> Kız ısrarla suskunluğunu sürdürüyordu; ama bir iki ay geçtikten sonra *parayı Agrafena için almak istediğini* söylemişti. Eğer o [yani kızın babası] hırsızlık olayını ayrıntılı araştırsaydı, çocuğa bu kötü alışkanlığın, ona yakın insanlardan bulaştığı sonucuna varabilirdi. Çocuğun sessiz kalması, kendine yakın gördüğü kişileri ele vermek istemediğini gösterir.

“Parayı Agrafena için almak istedi!” Vay vay, lafa gelin! “Birkaç ay geçtikten sonra” kız bunu, kuşkusuz, *uydurmuştu*, kendinden uydurmuştur ya da böyle söylemesi istenmiştir. Oysa mahkemede: "*Je suis voleuse, menteuse*”[{100}] demişti, kuru erikten başka hiçbir şey aşırmadığı halde, bu birkaç ayda bu sorumsuz çocuğun kafasına hırsızlık yaptığını iyice yerleştirmişlerdi, buna hiç yanaşmamasına rağmen, her gün hırsız olduğunu söyleye söyleye çocuğu inandırdılar. Kızın Agrafena Titova için parayı almak istediği doğru olsa bile, buradan Titova’nın yol gösterdiği ve öğrettiği sonucu elbette çıkmaz. Bay Spasoviç usta, bunu doğrudan söylemiyor tabii; elinde sağlam delilleri olmasa Titova’ya böyle bir haksızlığı yapamaz, ama kızın: “Parayı Agrafena için almıştım” demesinin ardından hiç beklemeden, “çocuğun hırsız olmasını ona yakın insanlara yormak” gerektiğini, lafın arasına sıkıştırıveriyor. Bu tabii ki yeterlidir. Jüri üyelerinin kalbine: “Vay, demek ki bu iki tanık böyleymiş; çocuk onlar için hırsızlık yapıyormuş; çocuğa hırsızlığı onlar öğretmiş, bundan sonra tanıklıklarının ne değeri olur?” gibi bir düşüncenin girmesi doğaldır. Kızı dinledikten sonra, bu durumda sizin bile aklınızdan böyle düşünceler geçebilir. Böylelikle gereken etkiyi yapması için tehlikeli tanıklar Spasoviç tarafından un ufak edilmiştir; son bir etki için, tam da konuşmasının sonunda, evet, bu tam ustalık isteyen bir işti. Gerçi ikilem içinde kalan bir avukatın görevi, sorumluluğu ağırdır, Spasoviç de başka nasıl davranabilirdi? Müvekkilini kurtarması gerekiyordu. Bunlar işin çeşnisiydi, meyvelerine bakalım şimdi...

IV-Semeresi

Bay Spasoviç'in çocuğun uğradığı dayak ve işkenceleri kabul etmediğini daha önce söylemiştim, hatta bu olasılığa gülüyor. "25 Temmuz kazasına" geçerek, yaraları, çürükleri, çizikleri, kabuk bağlamış yaralan, kopan deri parçalarını saymaya başlıyor, sonra teraziye koyuyor: "bir iki zolotnik! (4 gram), öyleyse işkence yapılmamış." işte, olaya bakış açısı ve üslubu. Gazeteler, Spasoviç'in yara, çizik hesaplarının bir işe yaramayacağını, gülünç olduğunu bile yazmışlardı. Ama benim düşünceme göre, dinleyiciler ve jüri üzerinde kesinlikle yönlendirici etkisi olmuştur: "Vay be, bu ne doğruluk, bu ne dürüstçe davranış!" Dinleyiciler arasında, her hangi bir yara izi için rapor düzenlemek üzere Cenevre'ye papaz De Komba'ya adam gönderildiğini büyük keyifle öğrenen kişiler olduğuna eminim. Bay Spasoviç zafer kazanmışçasına vücutta derin izler bulunmadığına işaret ediyor:

> Bay Lensberg'in [29 Temmuzda kızı muayene eden doktor; Spasoviç doktorun görüşlerine alaylı bir şekilde gülmüştü] görüşü Kroneberg'in aleyhine olmakla birlikte, verdiği bu raporu savunmamda kullanacağım. Bay Lensberg, kızın sırtında derin çizikler olmadığını, *altı üstü* deride morluklar ve kırmızı çizikler...

Altı üstü... Bu ifadeye dikkatinizi çekmek isterim. En önemlisi de işkenceden beş gün sonra! En ufak hayati tehlike oluşturmadan derideki mor lekelerin çok çabuk iyileşeceğini Bay Spasoviç'e kanıtlayabilirim, böyle olmakla beraber bu darp izleri eziyeti, işkenceyi, ıstırabı göstermez mi Allah aşkına?

> Bu morluklar çoğunlukla makata yakın, kalçanın sol tarafındadır. Bay Lensberg darp izi, hatta sıyrık bulmamakla bu çiziklerin ve morlukların *asla hayati* tehlike oluşturmayacağını ifade etmektedir. Altı gün sonra, 5 Ağustosta profesör Florinski, kızı muayene ettiğinde, fark ettiği morluklar değilmiş, sadece büyüklü küçüklü çizikler; çocuğu döverken kullanılan alet nedeniyle esaslı bir dayak atıldığını raporunda belirtmesine rağmen, bu çiziklerin hayati tehlike oluşturacağını kabul etmemiştir.

Ben Sibirya'dayken hastanede, tutuklu koğuşlarında beş yüz, bin, iki bin kırbaç (uçları metal parçalı) yedikten sonra gelen mahkûmların sırtlarını Bay Spasoviç'e anlatmak isterim. Kaç kez görmüşümdür. İnanır mısınız Bay Spasoviç, zavallıların sırtları (abartısız) neredeyse bir karış şişiyordu.

Sırtta et ne kadar olur? Bu yaralar yer yer derin yarıklı, kanlı mosmordu. Emin olun, günümüzün adli tıbbı böylesini görmemiştir (ayrıca zamanımızda nerede görsün?). Kırbaç sayısı bini aşmamışsa ayakta gelirlerdi koğuşa; aşırı gergin olurlardı, ama ilk iki saat, hepsi o kadar... Hatırlıyorum, hiçbiri ilk iki saat ne oturabilir, ne de uzanabilirdi, tüm bedenleriyle titreyerek koğuşta ayakta dolanır dururlardı, sırtlarında ıslak çarşaflar... Tüm tedavileri sırtlarına attıkları ıslak çarşaflardı, çarşaf kurudukça, kovaya daldırır tekrar sırtlarına koyarlardı. Hatırlıyorum, hepsi bir an önce koğuştan kurtulmaya can atarlardı. (Çünkü gözetim altında bulunuyorlardı, ayrıca aralarında firar etmeyi kafalarına takmış kişiler vardı.) İşte size gerçek!.. Bu tür cezalandırmada altıncı, bilemedin yedinci gün koğuştan çıkarlardı; çünkü bu süre içinde sırt -çok güçsüz bir iki kişinin dışında- *hemen hemen her zaman iyileşmiş olurdu;* örneğin on gün sonra izi bile kalmazdı. Uçları metal parçalı kırbaçla cezalandırma (uygulamada, yani her zaman kullanılan) büyük ölçüde değilse, başka deyişle iki bini aşmıyorsa, asla en ufak hayati tehlike oluşturmaz. Oysa bütün kürek mahkûmları, askeri tutuklular (bunu yaşamış olanlar) metal kırbaçların daha acı verici, “dayanılmaz” ve çok tehlikeli olduğunu anlatırlardı yanımda: Hayati tehlike oluşturmadan mahkûm 2000 kırbaca dayanabiliyor, ama 400 kırbaç arttırılırsa ölüm tehlikesi baş gösterebiliyor; hele hele 2500, 2600 kırbaç kaçınılmaz ölüm demektir, kimse dayanamaz. Bay Avukat, şimdi size soruyorum: Bu sopalar hayati tehlike oluşturmamakla birlikte, en ufak zarar vermese de, acaba böyle bir ceza acı verici değil midir, bu işkence değil de nedir? Zavallı kızcağız, mahkemede şu masanın üzerinde duran aletle dövülürken 15 dakika “Babacığım, babacığım!” diye çığlıklar atarak acılar içinde kıvranmadı mı? Zavallının işkenceye uğradığını, acılar çektiğini neden kabul etmiyorsunuz?

Bu karmaşıklığın nedenine yukarıda değinmiştim, tekrar söylüyorum, asıl sorun Bay Spasoviç’in görüşüne göre, “ceza yasalarımızdaki” işkence tanımında bulunan “belirsizlik, yetersizlik ve boşluklardır.”

> ... Bu nedenledir ki Yargıtay, iddia makamının gösterdiği delillere göre, işkence ve eziyet altındaki kişiye ya da kişi dokunulmazlığına bir kastın bulunup bulunmadığının, bu kastın acı verici ve zalimce olup olmadığının düşünülmesi gerekir biçiminde kararını vermiştir. Yargıtay’ın görüşüne göre işkence ve eziyet sırasında fiziksel acı mutlaka en üst düzeyde olmalıdır, normal dayak olayına göre -ağır da olsa- acı uzun süreli olmalıdır. Eğer dayak ağır olarak değerlendirilmiyorsa, işkence en ağır dayaktan da ağır olmalıdır, kendi çıkardığı sonuçlan reddeden Bay Lensberg’den başka bir tek bilirkişi bu dayaklan ağır olarak

nitelemediyse *o zaman bu yapılanlara nasıl işkence ve eziyet demek mümkün olabilir? Bunun çok anlamsız olduğunu düşünüyorum.*

İşte işin püf noktası burasıydı zaten: "Ceza yasalarındaki" belirsizlik nedeniyle Spasoviç'in müvekkili işkence suçlamasıyla, her haliyle suçunun ölçülerine uygun olmayan çok sert bir maddeyle, bu maddeye göre de "eylemiyle" orantılı olmayan çok ağır bir cezaya çarptırılabilir. O halde bu bilinmezliği doğrudan açıklamamız gerekiyor. "İşkence yapılmış olmakla birlikte, yasanın belirlediği biçimde değildir, yani *bu işkence her çeşit şiddetli sopadan daha ağır değildir,* bu yüzden müvekkilim işkenceyle suçlanamaz." Ama hayır, Bay Spasoviç geri adım atmak istemiyor, yasada belirtilen ya da belirtilmeyen bir işkencenin, acının asla yaşanmadığını kanıtlamaya uğraşıyor. Ama söyler misiniz, bu çocuğa yapılan işkencenin yasada belirlenen işkence ve eziyet tarifine uyup uymadığı bizi ne ilgilendirir? Yasalardaki boşluğu, eksikliği söyleyen sİzsiniz. Kim ne söylerse söylesin, zavallı kız acılar çekmiştir: Yoksa çocuk hiç zarar görmemiş, gerçekten dövülmemiş midir? Bizi yanıltmaya mı çalışıyorsunuz, nasıl görmezden geliriz bunu? Evet, Bay Spasoviç gerekli önlemleri almıştır; kesinlikle gözümüzü boyamaya kararlıdır: Ertesi gün çocuğun "oynadığını" ve "ders çalıştığını" söylüyor. Oynadığını pek sanmam! Tam tersine, şikâyet etmeye gitmeden önce kızı yokladığını söyleyen Bibina "kızın: 'Babacığım, babacığım!' diye hıçkıra hıçkıra ağladığına" tanıklık ediyor. Oh Tanrım, bu yaşta çocuklar ne kadar duygusal ve hassas olurlar! Olabilir, bedeni yara bere içinde, bir gün sonra oynamışsa ne çıkar bundan? Kızamıktan neredeyse öldü ölecek beş yaşında bir kız çocuğu görmüştüm, çok halsiz ve güçsüzdü, bu durumdayken bile kendisine söz verdikleri köpeği almalarını ve oyuncaklarını getirip yatağına koymalarını istiyordu: "Hiç olmazsa onları seyrederim." Spasoviç'in çocuğun yaşma adeta el koyması en ustaca manevrasıydı! Avukat o hep şımarık, kötü huylu, kusurlu, birkaç kez hırsızlık yaparken yakalanan, ruhunda gizliden gizliye ahlaksızlık barındıran bir kızın portresini çiziyordu bizlere, böylesine uzun uzadıya söz edilen bu varlığın sadece yedi yaşında bir çocuk olduğunu, yetişkin bir insanın bile dayanamayacağı, dokuz üvez dallı kırbaçla tam on beş dakika süren dayaklara maruz kaldığını tamamen unutarak esip savuruyordu. İnsan sormadan edemiyor: Bütün bunlar Bay Spasoviç'e ne sağlayacak? Zavallı çocuğun çektiği acıyı kabul etmemekte direnmesi, tüm çabasını ve ustalığını buna yoğunlaştırması, bizleri

yanıltmaya çaba göstermesi neden? Niçin bunlara gerek duyuyor? Yoksa bunların tek nedeni avukatlık gururu mu? “Bakınız, müvekkilimi kurtarmakla kalmayacağım, bu davanın tam anlamıyla saçmalık olduğunu, babanın, kötü kızını sadece sopayla dövdüğü için suçlandığını göstereceğim.” Kıza olan yakın ilginizi ortadan kaldırması gerektiğini daha önce söylemiştik zaten. İleride kullanacak yolları fazlasıyla olmasına karşın, çocuğun çektiği acıların -Tanrı korusun!- sizlerde insani duygular uyandıracağından çekiniyordu. Bu duygularınız da avukat için tehlikelidir: müvekkiline öfke duyabilirdiniz, bir an önce bu duyguları bastırması, konuyu başka yöne çekmesi, şakaya getirmesi, kısacası olanaksız gibi görünen yöntemlere başvurması gerekiyordu, çünkü önümüzde, çocuğun acımasızca dövüldüğünü dürüstçe doğrulayan babanın tümüyle samimi, açık, şaşmaz bir itirafı bulunuyor:

“25 Temmuzda kızıma öfkelendim ve masadaki şu aletle (gösteriyor) kızımı dövdüm, şiddetle vuruyordum; *bu kez biraz uzun sürdü, kendimde değildim, bilincimi yitirmiştim, gelişigüzel vuruyordum.* ” Bu sonuncu dayak sırasında sopaların kırılıp kırılmadığını bilmiyor, tek hatırladığı, bu kez kızını uzun süreli dövdüğüydü.

Aslında, bu ifadesine rağmen, baba soruşturmada kızına işkence yaptığı suçlamasını kabul etmemiş, 25 Temmuza kadar hep hafifçe cezalandırdığını söylemişti. Aklımdayken belirteyim, hafif ve ağır kavramı kişinin görüşüne kalmış bir meseledir: Yedi yaşındaki bir çocuğun yüzüne burnundan kan gelinceye kadar vurulması -bunu ne Kroneberg, ne de avukatı inkâr ediyor-şu ya da bu kişiye açıkça hafif ceza olarak gelebilir. Bununla ilgili Bay Spasoviç’in epeyce ilginç çılgınlıkları var, az buz değil hani. İşte örnek:

> Duydunuz, dirsekteki izler kuşkuya yer yoktur ki dayak sırasında *yalnızca elle tutulduğu için oluşmuştur...*

Kulak verin beyler: “Yalnızca elle tutulduğu için”miş! Morluklar oluştuğuna göre, demek ki iyi tutmuş! Gerçi Bay Spasoviç bu yapılanların hoş şeyler olduğunu ileri sürmüyor tabii, ama alın size bir mantık yürütme daha:

> Bu cezanın olağanlıktan çıktığını söylüyorlar. Bizler olağan cezanın nasıl bir şey olduğunu belirleyebilseydik bu çok iyi bir tanımlama olurdu, ancak böyle bir tanımlama yoksa o zaman bunun olağandışı olduğunu söylemekte insan zorlanır, [Babanın *uzun süre, bilinçsizce,*

istenci dıştnda dövdüğünü itiraf etmesinden sonra!!!] diyelim ki bu böyledir, ne anlama gelir peki? Bu, çoğu zaman çocuklara uygulanması olanaksız bir ceza biçimidir. Ama çocukların başına yine de olağanüstü olaylar gelebilir. Her gün uygulanan önlemlere benzemeyen ve normaline göre babanın daha sert önlemler alması gerektiği olağanüstü durumlarda, baba otoritesinin söz konusu olabileceğini ihtimal olarak görmüyor musunuz?

İşte, Spasoviç'in lütfedip kabullendiği şeyler bunlar. Bu acımasız dayağı, dolayısıyla, "normaline göre biraz sert önlemler" olarak görüyor sadece, ne var ki bu geri adım atışından bile pişmanlık duyuyor: Konuşmasının sonunda söylediklerinin hepsini geri alıyor ve şöyle diyor: "Baba mahkûm olacak, peki, hangi suçtan? Otoritesini kötü kullandığı için mi? 'Bu otoritenin sınırı nerededir?' Çocuğun bedenine zarar vermeden babanın hangi durumlarda ve ne kadar vurabileceğini kim belirleyecek?"

Yani ayaklarını kırmadan demeye mi getiriyor, nedir? Ayağı kırmadıktan sonra her şey yapılabilir, demek istediği bu mudur? Bu sözlerinizde ciddi misiniz Bay Spasoviç? Şu baba otoritesinin sınırının nerede olduğunu ve "babanın hangi koşullarda ve ne kadar vurabileceğini" cidden bilmiyor musunuz? Eğer bilmiyorsanız, bu sınırın nerede olduğunu ben söyleyeyim! "Kusurlarına" rağmen (pekâlâ, başka yöntemlerle düzeltilebilecek kusurlardır bunlar) tümüyle sorumluluk duygusundan yoksun yedi yaşındaki bir kızı, evet, Bay Spasoviç, sizden de, bizden de, burada duruşma salonunda bulunan ve kızı handiyse yargılayan, ayıplayan herkesten de çok daha temiz ve günahsız, şu melek yüzlü varlığı, 9 üvez dallı "kırbaçla" *dövmek* olmaz diyorum; sıradan bir köylü kadını, bir yanaşmayı neredeyse çıldırtacak duruma getiren, "Babacığım, babacığım!" çığlıklarına aldırmadan tam on beş dakika dövmek ve nihayet babanın itirafına göre: "Uzun süre dövdüm, bilinçsizce, kendimde değildim, neresine denk gelirse!" demek olmaz Bay Spasoviç, *istencim dışında* demek olmaz, çünkü her öfkenin bir sınırı vardır; hele hele yedi yaşında, sorumluluk duygusu olmayan bir yavruya bir kuru erik için, şiş örgüsünü kırdığı için öfkelenmenin bir sınırı vardır! Evet, mahir avukat, her şeyin bir haddi hududu vardır; bunları belli bir niyetle söylediğinizi, sırf müvekkilinizi kurtarmak amacıyla tüm hünerinizi kullanarak yalan yollara başvurduğunuzu bilmeseydim o zaman sizin için bir de şunu eklerdim: her çeşit "heyecanın" ve avukatlık "duyarlılığının" da bir sınırı vardır ve bu sınır, bu denli çılgınlıklara varmamanızdır! Siz bu sınırı aştınız Bay Avukat, yazık ki siz, müvekkiliniz için kendinizi harcamışsınız, size yol yordam

göstermek, hadden huduttan söz etme hakkım yok, ama bu büyük özverinize şaşıyorum sadece!

V-Çılgınlığın Son Perdesi

Ne var ki Bay Spasoviç meseleyi "babanın haklı öfkesine" getirirken saçmalığın doruklarına tırmanıyor:

> Kızın diğer kusurlarıyla el ele giden bu kötü alışkanlığı [yani hırsızlığı] ortaya çıktığı zaman baba da onun bu *kabahatini* öğrenince gerçekten büyük bir öfkeye kapılmıştır. *İçinizden her birinizin böyle bir öfkeye kapılacağını* sanıyorum. Şiddetli, ancak *hak ettiği için* çocuğunu cezalandırdı diye babayı mahkûm etmek aileye olduğu gibi, devlete de zarar verir, çünkü devletin güçlü olması sağlam, sağlıklı ailelere bağlıdır... Baba sinirlenmişse kendi açısından haklıdır...

Burada durun Bay Avukat, sizi "kız hırsızlık yapıyordu" dediğiniz için durdurmuyorum; gelin, "baba öfkesinin haklılığına" biraz girelim. Üç yaşından beri İsviçre'de, De Komba'nın yanında eğitim gören kızın orada ahlakının bozulduğunu, kötü huylar edindiğini mi iddia ediyorsunuz? Bu yaşlarda bir çocuk kötü alışkanlıklar edinmiştir diye nasıl suçlanır ve bu durumda babanın haklı öfkesinden kesin olarak nasıl söz edilebilir? Düşüncemi sorarsanız, bu davada çocuğun sorumluluk duygusu gelişmemiştir, kötü alışkanlıkları olduğunu varsaysak bile, siz ne derseniz deyin, yedi yaşında bir çocuğun yaptıklarıyla sorumlu olduğunu tartışamazsınız. Bu kötü alışkanlığı sezecek kadar zekâsı gelişmemiştir daha. Dinleyin, yedi yaşındaki bir çocuktan daha akıllı olmamıza rağmen bizler de, belki siz de Bay Spasoviç, kutsal insanlar değiliz. Siz nasıl oluyor da küçücük bir çocuğa kendinizin bile taşıyamayacağı bir sorumluluğu yükleyebiliyorsunuz! "Ağır ve taşınması çok güç yükler vuruyorlar sırtına!"{101}, evet, bu sözü hatırlayın! Çocuklarımızı düzeltmek zorunda olduğumuzu söyleyeceksiniz. Bakın: Kendimizi onların üstünde görmeyelim, onlardan kötüyüz bir kere. Çocuklarımıza daha iyi olmaları için bir şeyler öğretirsek, onlar da bize çok şey öğreteceklerdir ve onlara yakınlaşmamız bizleri de düzeltecek, iyi insanlar yapacaktır. Aramızda olmaları yüreklerimizi arındıracak, bizleri insan haline getirecektir. Bu yüzden onları sevmemiz, melek yüzlerine sevgiyle bakmamız, kötü alışkanlıkları olsa bile, masumluklarına, sorumluluk bilincinden yoksun olmalarına ve acınası savunmasızlıklarına anlayışla yaklaşmamız gerekir (hiç değilse onlara bir şey öğretirdik). Gelgelelim siz tam tersini yapıyorsunuz; yüzüne vurulmasını, babanın çocuğu dövmesini, akıttığı kanı

haklı görmekle kalmayıp çocuğu incitmediğini öne sürüyorsunuz. Çocuğun burnunda bir yara kabuğu vardı, bakın bu konuda neler söylüyorsunuz:

> Belki de atılan tokatlar burun deliklerindeki sıracalı bir yara nedeniyle kanamayı hızlandırmıştır; bu asla yeni bir yara değildir; *Yara ve çürük olmasaydı kan daha geç boşanırdı.* Öyleyse kan Kroneberg aleyhine kendi başına bir delil oluşturmaz. *Vurduğu anda çocuğun burnundan kan geldiğini hatırlamayabilir, hatta bilmeyebilirdi.*

“Hatırlamayabilirdi, bilmeyebilirdi...” Ne yani, Kroneberg’in kasten yaralı bölgeye vurduğunu mu düşünüyorsunuz? Elbette bilemezdi. Böylece siz, çocuğunun hastalığından babanın haberi olmadığını göstereceksiniz, oysa ona çocuğunu dövme hakkı tanıyorsunuz. Babanın tokat atmasının incitici bir yanı olmadığını ileri sürüyorsunuz. Evet, bu, yedi yaşındaki bir yavruyu belki de üzmez, ama peki tahkire ne demeli? Bay Avukat, konuşmalarınızda kalbi yaralayan, tinsel acıları hiç ağzınıza almadınız; sürekli fiziksel acılardan söz ettiniz. Neden çocuğun yüzüne vurulmuştur peki? Bu korkunç öfkenin sebebi ne? Yoksa çocuk azgın bir suçlu muydu? Bu zavallı çocuk, bu suçlu çocuk hemen koşup oğlanlarla haydutçuluk oynayacak, öyle mi? Burada söz konusu olan küçücük bir çocuk, sadece yedi yaşında bir çocuk; burada dikkate alınması gereken nokta bu, siz kalkıp, sürekli hayallerden söz ediyorsunuz! Bir çocuğu yürekten yaralamanın ne anlama geldiğinden haberiniz var mı? Kalpleri masum bir sevgiyle doludur, neredeyse bilinçsizcedir, ama bu dayaklar acı veren bir şaşkınlığa ve gözyaşlarına neden oluyor. Tanrı bunları yukarıdan görüyor, hesap soracaktır. Çocuk belleği hiçbir zaman suçu algılayacak güçte değildir. Dövülen, itilip kakılan küçük çocukları hiç gördüğünüz, duyduğunuz oldu mu, yabancı kötü ailelerin arasında kahredici bir hayat sürme zorunda bırakılan yetim çocukları? *Küçücük yumruklarıyla göğsünü döve döve*, ne yaptığını, suçunun ne olduğunu bilmeyerek, neden kendisine eziyet ettiklerini asla anlamayarak, ama sevmediklerini çok iyi hissederek, kimseler görmesin diye bir köşeye büzülüp sessiz sessiz ağlayan, parmaklarını acıtırcasına sıkan zavallı bir çocuk gördünüz mü? (Evet, parmaklarını kırarcasına sıkan, ben gördüm.) Bay Kroneberg’i şahsen tanımıyorum, ruhuna, kalbine, ailesine girmek istemiyorum, çünkü onu tanımadığım için büyük haksızlık yapabilirim, bu yüzden, Bay Avukat, yalnızca sizin sözlerinizden ve verdiğiniz bilgilerden yola çıkarak yargıda bulunabilirim. Konuşmanızda onun “kötü bir eğitimci olduğunu”

söylemiştiniz; bence deneyimsiz, daha doğrusu alışık olmadığımız bir baba tipi. Biraz açayım. Doğdukları günden itibaren üzerine titrediğimiz, ayrı düşmediğimiz bu küçücük varlıklar ruhumuza girerler, yüreğimize yerleşirler ve sonra onlarla ömür boyu her gün, her saat ruhsal beraberliğimizi sürdürürüz. İşte bu ailedir. İşte bu kutsallıktır! Aile *yaratılır,* öyle ısmarlama edinilmez, hiçbir hak, hiçbir sorumluluk hazırdan kazanılmaz, hepsi kendiliğinden, birinden ötekine akarak gerçekleşir. Ancak o zaman sağlamlıktan ve kutsallıktan söz edilebilir. Aile aralıksız bir çabayla, sevgiyle yaratılır. Gerçi müvekkilinizin iki *mantıksal* hata yaptığını (sadece mantıksal mı?) itiraf ediyorsunuz; işte onlardan biri:

> ... aşırı davrandı; bir vuruşla, çocuğun içine uzun zamandır yerleşen, gelişen tüm kötülüğü bir anda ortadan kaldıracağını sandı. Oysa bu yapılamaz, yavaş hareket etmek, sabırlı olmak gerekir.

Yemin ederim bu sabrı uzun sürmezdi, çünkü bu yavru henüz yedi yaşındaydı! Evet, Bay Avukat, konuşmanızda ve görüşlerinizde hiç lafını etmediğiniz yedi yaş... “Hırsızlık yapıyordu, çalıyordu!” diye bağırıyorsunuz.

> 25 Temmuzda baba yazlığa geliyor ve bir sürprizle karşılaşıyor, çocuğun Jezing’in kutusunu kurcaladığını, örgü şişini kırdığını (sadece şişi, kilidi değil) ve paralara *ulaştığını* ilk kez öğreniyor. Bilmem beyler, kızın böyle bir davranışına insanın kayıtsız kalması mümkün mü? “Neden?” diye soracaklardır, “bir iki kuru erik ve şeker için böyle bir ceza ağır değil mi?” Yo, kuru erikten şekere, şekerden paraya, paradan değerli kâğıtlara kadar uzanır bu iş.

Size küçük bir anekdot anlatacağım, Bay Avukat. Ağır bir işte para kazanan bir baba masa başında oturuyor. Benim gibi bir yazardır, yazıyor. Kalemini masaya koymuş, düşünürken kızı yaklaşıyor, altı yaşında, babasına bir bebek almasını söylüyor, sonra da bir at arabası, gerçek atların çektiği bir araba; bebeğiyle, dadısıyla arabaya binecek ve dadısının torunu Daşa’ya gideceklerdir. “Babacığım, şunu şunu da al!” diye isteklerini bir bir sıralıyor. İsteklerinin sınırı yoktur, bütün bunları odasında bebeğiyle oynarken hayal ediyor. Altı yaşlarındaki bu yavruların hayalleri ne kadar geniştir, ne güçlüdür! Çok güzel bir şeydir, gelişimin göstergesidir. Baba gülümseyerek kızını dinledikten sonra yarı şaka yarı üzüntülü şöyle diyor:

“Ah Sonyam, istediklerinin hepsini alırdım ya, param yok, paranın nasıl zor kazanıldığını bilemezsin yavrum!”

Kız ciddi ciddi, sanki bir sırrı açıklıyormuş gibi:

“Bak babacığım!” diyor, “sen ne yap, biliyor musun, kovamı küreğimi al, ormana git, bir çalının dibini kaz, böylece para bulursun, hepsini kovaya doldurup eve getirirsin.”

Bu kızın çok zeki olduğuna inanmanızı isterim, ama para kazanmanın yolunu böyle biliyor kızcağız.

Siz acaba, yedi yaşındaki bir çocuğun, altı yaşındaki bu çocuğun para anlayışından çok mu uzaklarda olduğunu sanıyorsunuz? Paranın elbette bir ağacın dibinden çıkarılmayacağını biliyordu, ama hangi kurallara göre, nasıl kazanıldığını, değerli kâğıtların, hisse senetlerinin ne olduğunu sanmam ki bilsin. İnsaf edin, Bay Spasoviç! “Çocuk paraya *ulaşmıştı”* demek nasıl mümkün olabilir? Bu ifade ve kavram yalnızca paranın ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını bilen yetişkin bir hırsız için kullanılabilir. Kız parayı almış olsa bile bu, asla hırsızlık amacıyla değildir, bir çocuk yaramazlığıdır, aynı kuru erikte olduğu gibi, çünkü paranın ne olduğundan haberi yoktur. Siz de kızın değerli kâğıtlara ulaştığını söylüyor, “bu, devleti tehdit eder!” diye çığlığı basarak bizlere ahlak dersi vermeye kalkışıyorsunuz. Olur mu, böyle bir yaramazlık yaptı diye, zavallı kızın maruz kaldığı dayağı *adil ve haklı* görmeyi kabul etmek nasıl mümkün olabilir? Hayır, çocuk para aramıyordu, asla para almamıştır. Sadece paraların bulunduğu kutuyu karıştırmış, örgü şişini kırmış, hiçbir şey almamıştır. Allah aşkına, paraya ihtiyacı yoktu ki! Paraları alıp, ne yani, Amerika’ya falan mı kaçacaktı, yoksa demiryollarında imtiyaz mı satın alacaktı? İkide bir değerli kâğıtlardan söz ediyorsunuz: “Şekerle değerli kâğıtların arası uzak değil” diye. Öyleyse kâğıtların önünde neden duraksadı?

Ee, Avukat bey, bunlar ipin ucunu kaçırma değil mi?

“Kız kusurludur, içinde saklı kalmış kötü huylar vardır...”

Siz daha bekleyin durun savcılar! Bu tablonun tüyler ürperticiliğini, dayanılmazlığını hissedecek biri çıkmayacak mı? Küçücük bir kız milletin önüne çıkarılıyor, ciddi, ağırbaşlı, insancıl kişiler çocuğu yerin dibine batırıyorlar ve yüksek sesle: “İçinde gizli kalmış kusurlar!” diye bağırıyorlar. Kızın kusurunu anlamaması ve “Je suis voleuse, menteuse” demesi neye yarar? Bu sizin değerlendirmeniz, bu inanılmaz, dayanılmaz bir sahteliktir, yalandır! Onun “paraya ulaştığını, hırsızlık” yaptığını kim

söyleyebilir, kim böyle bir hükme varabilir? Bu sözler küçücük bir çocuk için söylenebilir mi? Salona karşı “gizli kusurlar” diye bağırmak neden, niçin karalıyorlar küçücük bir kızı? Ölene kadar izi kalacak çamur atmanın ne yararı olacak? Oo, siz de Bay Avukat, bir an önce müvekkilinizi kurtarmak için acele edin, hiç yoksa perdeler kapanır, bizleri bu dehşet izlenceden kurtarmış olursunuz! Ama bu küçük çocuğa acımayı hiç değilse bize bırakın; suçlu olduğuna inanıyormuş gibi ciddi tavırlar takınarak onu yargılamayın! Merhamet bizim hazinemizdir, toplumdan bu duyguyu silmek, yok etmek vicdansızlık olur. Toplum zayıflara, eziyet görenlere merhametini esirgediği zaman kendi de kötü olacaktır: Ruhunu yitirecek, kalbi nasır bağlayacaktır, ahlakı bozulacak, verimsizleşecektir.

“Evet, merhameti sizlere bıraksam, sizin gibiler, aşırı merhametinizden müvekkilimi mahkûm edersiniz.”

işte, durum bu!

VI-Aile ve Kutsallığımız.

Yeni Bir Yöntem Üzerine Son Sözler

Bay Spasoviç konuşmasını bağlarken isabetli sözler ediyor:

> Sonuç olarak, Kroneberg'in iddianamesinin tamamen gerçekdışı verilere göre düzenlendiğini söylemekte yarar görüyorum; yani size yöneltilen soruların asla yanıtı yoktur.

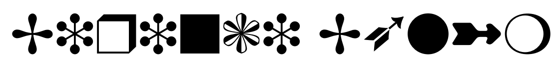
Bakın, bu akıllıca. İşte bu, davanın özüdür; davanın tüm sahteliği buradadır, ama Spasoviç bu konu üzerinde cafcaflı laflar ediyor: "Sanıyorum, ailenin varlığını, baba otoritesinin varlığını hepiniz kabul edersiniz..." Daha önce, "devlet, sağlıklı aileler üzerinde kurulduğu için güçlüdür!" diye bas bas bağırıyordu.

Yeri gelmişken, bu konu üzerinde bir çift söz söylememe izin verin.

Biz Ruslar genç bir halkız; bin yıldır var olduğumuz halde yeni yeni yaşamaya başladık, büyük gemi büyük sularda yüzer. Yeni, genç bir halkız, bizde yalan tutkulardan tapınaklar yoktur. Tapınaklarımızı gerçekten kutsal oldukları için severiz; *Ordre'ı* korusunlar diye savunmuyoruz. Tapınaklarımız getirdiği fayda nedeniyle değil, inancımızdan ayakta duruyor. Paganizmin son dönemlerinde, kendileri bile tanrılardan saymadıkları putların peşinden giden antik dönem rahipleri gibi inanmadığımız kutsallıkları savunmayız. Tek tapınağımız bile, gerçekten sağlıklı olan özgür araştırmalardan ürkmemelidir. Ailenin kutsallığını severiz, devlet onun üzerinde öyle sağlam duruyor diye değil, gerçekten kutsalsa. Ailemizin sağlamlığına inanırken zaman zaman diz boyu yalanlar, kara çalmalar yaşansa da korkmayacağız, anne baba otoritesinin maskesi kaldırılsa da, kötü kullanımı denetim altında tutulsa da korkmayacağız. Yalan tutkularla dolu bir egemenliğini savunmayacağız. Aslında kutsal aile o kadar sağlamdır ki asla sarsılmaz, tersine, gittikçe daha bir kutsallaşır. Ancak her şeyin bir sınırı vardır ve bunu anlamaya hazırız. Hukukçu değilim, ama Kroneberg davasındaki müthiş yalanı, sahteliği görmezden gelemem. Ortada işlenmiş kesin bir suç bulunmasına rağmen burada her şey bir düzmece, doğru olan bir tek nokta yok. Bay Spasoviç, sorunun konuş tarzından söz ettiği yerde, yerden göğe haklı, ne ki hiçbir şeyi çözmüyor bu. Yasadaki boşlukların doldurulması ve toplumumuzun özellikleriyle yeteri kadar uyuşması için yasalarımızın derinliğine ve *bağımsız* biçimde gözden geçirilmesi bu noktada kaçınılmaz belki de. Burada neyin gerekli olduğuna karar veremem, hukukçu değilim.

Ama ne olursa olsun söylemeden duramam: Evet, avukatlık seçkin, güzel bir meslektir, mükemmel bir kurum olduğuna kuşkum yok, ama bir bakıma hüzün verici bir yanı da var. Başta söylemiştim, tekrar ediyorum: Sanırım hukukçu olmadığım için böyle düşünüyorum, bütün sıkıntım burada. Bana her şey akıl cambazlığının, yürek katılığının yeni bir yöntemi gibi geliyor; gerektiği ölçüde her çeşit sağlıklı duyguyu bozmanın, isteklerimiz ölçüsünde her çeşit kastın, fütursuzluğun, cezasız kalmanın sürüp giden bir yöntemi bu; evet, hiç alışık olmadığımızdan ve sürekli alkışladığımız bir ilke ve kahramanlık katına yükselttiğimiz bir yöntem... Ne o, avukatlık kurumuna, yeni mahkemelere mi saldırıyorum yoksa? Tanrı korusun, niyetim bizlerin biraz daha iyi insanlar olmasıdır sadece. Çok alçakgönüllüce bir istek benimki, ama ne yazık ki ülküsel boyutta bir istek!.. İflah olmaz bir idealistim; kutsallığı arıyorum, seviyorum kutsallığı, yüreğim bunları arzuluyor; çünkü yaradılışım böyle; kutsallık olmadan yaşayamam; ancak kutsallığın bir damlacık da olsa daha kutsal olmasını isterdim, yoksa onlara tapmaya değer miydi? Öyle ya da böyle, bu üzücü konuyu ölçüyü kaçıracak biçimde uzun tutarak şubat Günlüğümün havasını bozmuş oldum; ama inanın bu dava beni çok sarsmıştı. Ancak *il faut avoir le courage de son opinion*,[{102}] Bu, zekice bir Fransız özdeyişi, sanırım yolunu şaşırmış zamanımızda sorularına yanıt arayan pek çok kişiye ışık tutabilir...

I-“Gerçeklik İyi Olsun da, Varsın Ülküler Kötü Olsun ” Görüşü Doğru mu?

Bay Gamma’nın[103] “köşesinde” (*Golos,* sayı 67) şubat Günlüğümdeki halkla ilgili sözlerim üzerine şöyle bir eleştiri okudum:

> Her nasılsa, aynı yazarın bir ay içinde halkımızla ilgili birbiriyle bütün bütüne çelişen iki görüşüyle karşılaşıyoruz. Bu bir vodvil değildir, ama gezici bir sergi tablosudur: Canlı organizma üzerine hüküm vermektir, kişinin bedeninde bıçak çevirmekten farkı yoktur. Gerçek ya da hayali çelişkileri nedeniyle Bay Dostoyevski halkın “nasıl olduğuna göre değil, nasıl olmayı istediğine göre” bizleri düşünmeye davet ederek işin içinden sıyrılmaya çalışıyor. “Bakınız, halkımız aslında işe yaramazın tekidir; buna karşılık ülküleri iyidir. Ülküler güçlü ve kutsaldır ve halkı yüzyıllar boyu çektiği acılardan kurtarmıştır” türünden arka çıkmalar sağlıklı değildir. Cehennem de hayırlı amaçlar için yaratılmıştır ve “eyleme dökülmeyen inancın ölü olduğunu” Bay Dostoyevski de çok iyi bilir. Bu ülküler nereden bilinir olmuştur? Gerçeklik inançlara zıt düşüyor ve bu ülküleri hak etmiyorsa bu durumda hangi kâhin ya da insanın iç dünyasını bilen bir ruhbilimci bu ülkülerin derinliğine inebilir ve onları kavrayabilir? Bay Dostoyevski: “Halkımız birazcık sinir bozucudur, ama ağzına içki sürmez” diyerek halkımızı bir çeşit hoşgörüyor. Buradan şöyle bir ahlak dersi çıkarılabilir: “Gerçekler iyi olsun da, ülküler kötü olsun varsın!”

Bay Gamma’nın bu alıntısında en dikkat çekici soru: “Bu ülküler (yani halkın ülküleri) nereden bilinir olmuştur?” sorusudur. Bu soruya yanıt vermeyi kesinlikle reddediyorum, çünkü bu konuda kendisiyle ne kadar tartışırsak tartışalım asla uzlaşmaya varamayız. Bu çok uzun, bizler için de çok önemli bir tartışma konusudur. Halkın ülküleri ya vardır, ya da hiç yoktur; ama bizler için ölüm kalım sorunudur bu. Bu tartışma zaten uzun zamandan beri yapılmaktadır ve takılıp kalman nokta, bu ülkülerin kimine güneş gibi aydınlatıcı gelmesi, kiminin de tamamen görmezden gelmesi, görmeyi kesinlikle istememesidir. Kim haklı, buna karar verecek olan biz değiliz, ama çok kısa zamanda çözülebilir. Bizde “yaşatılacak bir şey olmadığı için korunacak bir şeyimizin olamayacağı” anlamında sesler duyulmaktadır son zamanlarda. Gerçekten ülkülerimiz yoksa, kendini paralamaya, bir şeyleri korumaya değer mi? Eh, bu düşünce rahatlatıyorsa, kolay gelsin, ne diyeyim?

“Bakınız, halk aslında işe yaramazın tekidir, yalnızca ülküleri iyidir.” Ne böyle bir tümce kullandım, ne de böyle bir düşünce dile getirdim. Sırf bu konuyu açıklığa kavuşturmak için Bay Gamma’ya yanıt vereceğim. Tam tersine, halkımızın arasında kutsal insanların olduğunu, ayrıca onların ışık

saçıcı olarak yolumuzu aydınlattıklarını belirttim. Evet, vardır, sayın yazar, gerçekten vardır ve onları görebilenler de çok mutludurlar. Benim burada, yani özellikle bu sözlerimde anlaşılmayacak en ufak bir nokta bulunmadığını sanıyorum. Kaldı ki anlaşılmazlık, her zaman yazarın anlaşılır olmamasından kaynaklanmaz; bazen karşıt nedenler de söz konusu olabilir.

Yazınızı bitirirken dem vurduğunuz: “Gerçekler iyi olsun da, varsın ülküler kötü olsun!” ahlak dersine gelince, bu isteğin tümüyle olanaksız olduğunu belirtmek isterim. Ülküler olmadan, daha doğrusu en iyisinden istekler olmadan hiçbir biçimde iyi gerçekler ortaya çıkmaz. Hatta bunun rezilliğin âlâsı olduğunu söyleyebiliriz. Oysa benim hiç değilse bir şansım var: Şu an çekici bir görüntü vermese de, bilinçli bir istekle daha iyi olmak (yani iyi ülkülerle), zamanla gerçekten toparlanmak ve iyi olmak mümkündür. “Kötü” ülkülerle, başka deyişle kötü isteklerle daha iyi olmak şeklindeki varsayımınız gibi olanaksız değildir hiç yoksa.

Sözlerimin sizleri kızdırmadığını umarım, Bay Gamma. En iyisi herkes kendi görüşlerinde kalsın, çözümü bekleyelim, inanın, çözüm o kadar uzak değildir belki.

II-Asırlık Kadın

Bir hanımefendinin geçenlerde bana anlattığı bir olayı aynen aktarıyorum:

Sabah çok geç kalkmıştım, evden çıktığımda neredeyse öğlen olmuştu, aksi gibi çok işim vardı. Nikolayevski Sokağında birbirine yakın iki yere uğramam gerekiyordu. Önce büroya uğradım, binanın kapısında çok yaşlı, beli iyice bükülmüş bir kadın gördüm; elinde bir baston vardı; yaşını tam çıkaramadım; kapıya yaklaştı ve köşedeki kapıcıya ait iskemleye çöktü. Aslında önünden öylesine geçip gitmiştim, bir anlık görünmüştü bana.

On dakika sonra bürodan çıktım; iki apartman ötedeki bir mağazada geçen hafta kızım Sonya için bot ayırtmıştım, oraya doğru yürüdüm, az önceki yaşlı kadının, bu kez bu binanın kapısında oturduğunu gördüm; yine kapıda bir iskemleye oturmuştu, bana baktı, ona gülümsedim, mağazaya girip botları aldım. Nevski Bulvarına doğru yürüdüm, aradan iki üç dakika ancak geçmişti ki benim yaşlı kadının yine bir apartmanın önünde oturduğunu gördüm; bu kez iskemleye değil, bir çıkıntıya oturmuştu. Elimde olmadan birden önünde durdum: Geçtiği her binanın önünde oturup dinlenmesi dikkatimi çekmişti.

Yaşlı kadına: “Yoruldun mu?” diye sordum.

“Yoruluyorum, bir tanem, hep yoruluyorum. Baktım ki hava güzel, güneş iyi ısıtıyor, torunlarıma öğlen yemeğine gideyim dedim.”

“Sen nine, yemeğe mi gidiyorsun?”

“Yemeğe, bir tanem, yemeğe.”

“Ama bu gidişle yetişemezsin.”

“Yo, yetişirim, biraz yürürüm, dinlenirim, kalkarım, yine yürürüm.”

Onu dikkatlice izliyordum, müthiş ilgimi çekmişti. Ufak tefekti, temizdi, ama elbisesi eskiydi; esnaftan olmalıydı, yüzü uçuk sarıydı, bütün yüz kemikleri açık seçik görülüyordu, renksiz dudakları mumya gibiydi. Oturduğu yerden gülümsüyor, güneş doğrudan ona vuruyordu.

Hafiften takılarak:

“Herhalde çok yaşlısındır, nine” dedim.

“Ah, tatlı kızım, *sadece* 104 yaşındayım (şaka yapmıştı), ya sen nereye gidiyorsun?”

Bana bakıyor ve gülüyordu, yanılmıyorsam, biriyle konuşması onu çok sevindirmişti, yüz yaşındaki bir kadının -sanki ona gerekiyormuş gibi- bu ilgisi, nereye gittiğimi sorması bana tuhaf görünmüştü.

“Bak, nine” dedim gülerek, “kızıma mağazadan bot satın aldım, eve dönüyorum.”

“Ay, ne ufacık pabuçlar! Kızın çok mu küçük? Senin için daha iyi. Başka çocukların var mı?”

Bana bakıyor, sürekli gülüyordu. Gözleri bir ölününki gibi donuktu; ama gözlerinden sanki parlak bir ışığın yayıldığını hissettim.

“Nine, istersen sana beş kapik vereyim, kendine ekmek al!” Parayı uzattım.

“Ne yapı’cam bu parayı? Neyse, sağ ol, paranı alacağım.”

“Al, nine, kusura bakma!” Aldı. Para isteyenlerden olmadığı belliydi, bu düzeye gelmemişti; parayı güzelce almıştı, ama asla sadaka gibi değil, sanki incelikten, kalbinin iyiliğinden... Aslında yaşlı bir kadınla, kendisiyle birinin ilgilenmesi hoşuna gitmişti belki: Hem konuşuyorlar, hem de sevgi gösteriyorlar!

“Hadi, hoşça kal!” dedim nineye. “Sağlıkla git!”

“Gideceğim, tatlı kızım, gideceğim. Sen de torununa git!” Yaşlı kadın şaşırmıştı, öyle ya, kendisi gibi herkesin torunu olduğunu sanıyordu. Ayrıldım ve son kez baktım ona, güçlükle doğrulmuştu, bastonunu yere vurarak sokakta ağır ağır yürümeye başladı. “Öğlen yemeğine” gidene kadar, belki de on kez böyle oturup dinlenecekti. Nereye gidiyordu acaba? Çok ilgimi çekmişti kadıncağız.

Bu öyküyü sabah dinlemiştim, daha doğrusu öykü değil, asırlık bir kadınla karşılaşma sırasında edinilen bir izlenimdi bu (yüz yaşında, hem de hayat dolu birini insan ne zaman görebilir gerçekten!), sonra bu olayı tamamen unutmuştum, gecenin geç vaktinde, dergide bir yazıyı okuyup masaya bıraktıktan sonra birden yaşlı kadını hatırladım, nedendir bilinmez, birden yaşlı kadının yakınlarına öğlen yemeğine gidişi canlandı gözümde. Farklı, ama gerçeğe yakın bir tablo ortaya çıkmış olabilir. Şöyle:

Torunu, belki de torununun oğlu da vardır, aslında hepsine torun diyordur, herhalde bir esnaf ailesi olmalı, yoksa öğlen yemeğine onlara gitmezdi, bodrum katında yaşıyorlardır ve berber dükkânı kiralamışlardır belki, kuşkusuz, geçim sıkıntısı çekiyorlardır, ama yoksul değillerdir, geçinip gidiyorlardır işte. Yaşlı kadın, sanırım, saat ikiye doğru ancak varabilmiştir. Onu beklemiyorlardır, ama güler yüzle karşılamışlardır.

“A, bakın Marya Maksimovna gelmiş, gir, gir lütfen, Tanrının kulu!”

Yaşlı kadın gülümseyerek girmiştir içeri. Kapı çıngırağı tiz sesle bir süre çalmıştır. Torunu berberin eşi olmalı, berber yaşlı değildir, otuz otuz beş

yaşlarında, mesleğine göre ağırbaşlı biridir, oysa berberlik ciddiyetten uzak bir meslektir. Yeleği de pomattan her zaman blin gibi yağ bağlıdır kuşkusuz; nedendir bilmem, ama "berberleri" hep böyle görmüşümdür; ceket yakaları adeta una bulanmış gibidir. Biri oğlan, ikisi kız üç küçük çocuk doğru büyük ninelerine koşmuştur. Çok yaşlı kadınlar genellikle her zaman çocuklarla iyi anlaşırlar: Onlar da çocuk gibi olmak isterler; bazen tam çocuk olurlar. Yaşlı kadın hemen oturmuştur; bir konuk ya da iş dolayısıyla gelen 40 yaşlarında, ev sahibinin tanıdığı biri gitmek için kapıya yönelmiştir, yeğeni, yani kız kardeşinin torunu da evde kalmaktadır; delikanlı 17 yaşındadır ve matbaaya girmek istiyordur. Yaşlı kadın haç çıkardıktan sonra oturmuş, konuğa bir göz atmıştır.

"Ah, çok yoruldum! Evinizdeki bu çocuk da kim böyle?" Konuk: "Ben mi?" demiştir gülerek. "Ah, Marya Maksimovna, beni nasıl tanımazsınız? Sizinle ormana mantar toplamaya giderdik. Üç yıl, hatırlamadınız mı?"

"A, sen misin? Tanıyorum seni, seni dalgacı çocuk. Hatırladım da adını unutmuşum işte, kim olduğunu çıkaramadım. Ah, bugün üzerimde nedense bir tuhaflık var, çok yoruldum".

Şakayı elden bırakmayan konuk: "Saygıdeğer Marya Maksimovna, öğrenmek isterim, boyunuz neden uzamıyor?" diye takılmıştır.

"Git başımdan!" diyerek gülmüştür yaşlı kadın, halinden memnun görünüyordur.

"Marya Maksimovna, ben iyi bir adamım."

"İyi insanlarla konuşmak hoştur. Ah, nedense nefesim tıkanıyor. Seryojenka'nın paltosu tamam mı?"

Yaşlı kadın yeğenini işaret etmiştir. Yeğen herhalde iri yapılı, güçlü bir delikanlıdır. Otuz iki dişini göstererek sırıtmış, daha yakınına gelmiştir, üzerinde yeni gri paltosu vardır ve içi içine sığmıyordur. Heyecanı ancak bir hafta sonra geçecek gibidir, şimdi her dakika aynada kendini seyrediyor, paltosunun kol kapaklarını, yakalarını inceliyor ve kendine özel bir saygı duyuyordur.

Berberin karısı hızlı hızlı: "Bana bak!" demiştir. "Dön bakayım şöyle. Maksimovna baksana ne güzel bir şey almışız! Tam altı ruble, Prohorıç'ta daha ucuz, ama almaya değmez, 'pişman olursunuz' demişlerdi, şu paltoyu giy giyebildiğin kadar, eskime meskime bilmez... Şu kumaşa baksana! Dön bak'im! Şu astara bak, ne kadar sağlam! Dön şöyle! Böylece paralar tükeniyor, Maksimovna, gitti paralarımız!"

Yaşlı kadın duygulanmış, güçlükle nefes alarak herhalde şöyle demiştir:

“Ah anam, dünyada şimdi her şey ne kadar pahalı! Bunları demeseydin, beni üzmeseydin be yavrum!”

“Ee, yeter artık!” diye araya girmiştir ev sahibi. “Şimdi yemek zamanı. Neyin var, Marya Maksimovna? Bugün çok solgun görünüyorsun, çok yoruldun herhalde.”

“Ah, benim akıllı oğlum, tabii yoruldum. Hava sıcak, güneşli, dedim şunlara bir uğrayayım... Yatıp da ne yapayım! Ah, yolda genç bir bayana rastladım, çocuklarına pabuçlar almış. Bana: ‘Neyin var nine’ dedi. ‘Yoruldun mu? Şu beş kapiği al, francala alırsın.’ Biliyor musun, parayı aldım.”

Ev sahibi endişeyle: “Önce biraz dinlen! nine!” demiştir. “Bugün nefesin biraz tuhaf.”

Herkes gözlerini birden ona çevirmiştir. Yaşlı kadının yüzü sararmış, dudaklarının rengi kaçmıştır. O da odadakilere bakmıştır, ama donuk gözlerle.

“Bakın, düşünüyorum... çocuklara çörek... beş kapik...”

Yaşlı kadının ağzından zorlukla çıkan kelimeler birden kesilmiştir, yeniden derin bir nefes almıştır. Beş altı saniye kadar tam bir sessizlik olmuştur.

Ev sahibi eğilerek: “Ne oldu nine, neyin var?” diye sormuştur endişeli.

Ama yaşlı kadından bir yanıt gelmemiştir; odaya yine beş altı saniye kadar derin bir sessizlik çökmüştür. Yaşlı kadın iyice sararmış, avurtları birden çökmüştür sanki. Gözleri donuklaşmış, gülümsemesi dudaklarında donmuştur; çevresine görmeyen gözlerle bakıyordur artık.

Arkadan duyulur duyulmaz bir sesle konuk: “Papaz çağırsaydık!” diye telaşla mırıldanmıştır.

“Evet, evet, acele etmeliyiz!” diye bağırmıştır ev sahibi.

Berberin karısı telaş ve endişeyle:

“Nine, nine!” diye çığlığı basmıştır, ama nine hareketsizdir; başı yana düşmüştür, masanın üzerinde kalan sağ elinde beş kapik tutuyordur, sol kolu da altı yaşındaki torunoğlu Mişa’nın omzundadır. Çocuğun şaşkınlık ve korkuyla açılan gözleri büyük ninesine takılı kalmıştır.

Ev sahibi sonunda: “Öldü!” demiştir ciddi, ölçülü bir sesle. Kadının üzerine eğilerek haç çıkarmıştır.

Genç konuk çok sarsılmış, şaşkın şaşkın çevresine bakınmıştır; kekeleyerek: “Başının yana kaykıldığını görmüştüm zavallının” demiştir duygulu.

Ev sahibesi adeta sersemlemiştir: “Oh, Tanrım! Makarıç, söyle, ne yapacağız şimdi? Onu oraya mı?”

“Ne demek oraya mı?” diye ev sahibi sertçe sormuştur. “Burada biz halledeceğiz, yakını değil misin? Sadece haber vermemiz gerekiyor.”

“Vay, 104 yıl ha!” diyen konuk gittikçe duygulanarak odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamıştır. Yüzü kıpkırmızı olmuştur.

Ev sahibi şapkasını, kaputunu asılı olduğu yerden alırken ağırbaşlı ve üzüntülü: “Evet, son zamanlarda hayata boş gözle bakıyordu sanki!” demiştir.

“Ama beş dakika önce gülüyordu, ne kadar mutluydu!” diye araya girmiştir konuk. Şu elindeki paraya baksanıza! ‘Çörekler...’ demişti demin. Ah, ne muammadır şu hayatımız!”

Ev sahibi, konuğun sözünü keserek “Peki, gidelim Pyotr Stepanoviç” demiştir. İkisi dışarı çıkmıştır. Kuşkusuz yaşlı kadının ardından kimse ağlamamıştır. Tam 104 yıl “hastalanmadan ve utanç verici bir şey yapmadan ölüp gitmiştir kadıncağız.” Ev sahibesi yardım için komşulara haber salmıştır. Komşular koşarak gelmişlerdir, haberi gizli bir hazla dinledikten sonra dizlerini dövmeye başlamışlardır. İlk işleri hemen semaveri ocağa koymak olmuştur. Çocuklar şaşkın bakışlarla bir köşede toplaşarak uzaktan ölü nineyi izlemişlerdir. Mişa ömrü boyunca yaşlı kadını hep hatırlayacaktır; büyük ninesinin kolunu omzunda unutarak ölüşünü unutmayacaktır, ama Mişa öldüğü zaman, bir zamanlar böyle bir kadın yaşadığını ve 104 yaşında öldüğünü dünyada ne kimse bilecek, ne de hatırlayacaktır, niçin, nasıl bilinmez? Hem neden hatırlansın ki, hiçbir anlamı yok! Milyonlarca insan böyle ölüyor: Fark edilmeden yaşayıp, fark edilmeden ölüp gidiyorlar. Ancak asırlık yaşlıların ölüm anlarında duygulu, dingin, sanki çok önemli, huzur verici bir şey var: 100 yaşını devirmek insanda hâlâ tuhaf bir etki yaratıyor. Tanrım, basit, iyi yürekli insanların hayatlarını ve ölümlerini kutsa!

Gerçi hafif ve konusu olmayan bir tablo bu. Doğrusu bu ya, insan bir ay önce duyduklarından ilginç bir şeyler çıkarmaya kalkışırsa ya istediği gibi olmuyor, işe yaramıyor, ya da “İnsan bildiklerini söylemezse” sonunda konudan yoksun böyle bir durum çıkıyor ortaya.

III-“Soyutlanma”

Oysa ben “görünenleri, duyulanları ve okunanları” yazıyorum. İyi ki “gördüğüm, duyduğum ve okuduğum” her şeyi yazmak vaadiyle kendimi kısıtlamamışım. Hem duyduklarımız hep tuhaf şeylerdir. Hepsi kendiliğinden şuraya buraya saçılır da bir araya getirmeyi başaramazsan, nasıl aktarabilirsin onları? Aslında bana öyle geliyor ki bizde genel bir “kendini soyutlama” dönemi başlamıştır. Herkes kendini dışlıyor, bir köşeye çekiliyor, herkes kendi kafasına göre yeni, farklı, duyulmamış şeyler icat etme hevesinde... Önceleri genel olan tüm düşüncelerini ve duygularını bir kenara bırakarak, her olaya şimdi kendi kişisel düşünceleri ve duyguları açısından yaklaşıyor. Herkes baştan başlamaya adeta can atıyor. Geçmişle bağlarını acımasızca koparıyorlar, herkes bildiğini okuyor, bununla teselli buluyor ancak. Elinden gelmiyorsa da kalkışıyor işte! Örneğin çoğu hiçbir şey yapmıyor, yapmaya da hiç mi hiç niyeti yok, ama yine de kopuyor, bir köşede öylece oturuyor, koptuğu yere bakıyor; kollarını göğsünde kavuşturarak bir şeylerin olmasını bekliyor. Bizde hep bir şeyler beklenir zaten. Oysa hiçbir konuda tinsel uyum yoktur, herkes kendini dışlıyor, dışlamaya da devam ediyor; grup olmayı bırakın, herkes tek tek yalnızlığına çekiliyor. Daha önemlisi de bazen bunun çok kolayca ve keyif verecek biçimde yapılması. Günümüz yazar-sanatçılarını ele alın, yani yeni ortaya çıkanları... Mesleğe başlıyor ve geçmişten hiçbir şeyi bilmek, öğrenmek istemiyor. Kendi hesabına, kendi başına hareket ediyor. Yeni düşünceler yayıyor; doğrudan yeni sözlerin, yeni insanın ülküsünü koyuyor. Ne Avrupa, ne de kendi edebiyatını biliyor; hiçbir şey okumamış, okumaya da niyetli görünmüyor. Bırakın Puşkin’i, Turgenyev’i, kafa yapısına uygun bir Belinski’yi, Dobrolyubov’u bile okuduğu şüphelidir. Yeni kahramanlar, yeni kadınlar yaratıyor, yenilik diye yaptığı doğrudan onuncu adımı atmak, ilk dokuzu unutmaktır; bu nedenle de aklın alamayacağı kadar çok yalanın içinde buluyor kendini. Okurda hem ders, hem de imrenme duygusu bırakacak şekilde silinip gidiyorlar. Çıkarılacak ders bu sahteliktir. Bu tiplerde yeni adına hemen hemen hiçbir şey yoktur; tersine, hırpalanmış eskinin katmerlisi vardır çoğunda;

Ancak önemli olan bu değil, asıl, yazarın tümüyle yeni sözler söylediğine derinden inanması, kendi kabuğuna çekilmesi, kuşkusuz, bundan büyük keyif almasıdır. Küçük ve eski bir örnek, ama geçenlerde bu yeni söz üzerine bir hikâye duydum: Adam nihilistmiş, tüm değerleri yadsımış, acılar çekmiş; bir yığın aksilikler ve uzun süreli hapislerden sonra

birden kendini dine vermiş. Sonra ne yapsa beğenirsiniz? Hemen kendini "dış dünyadan soyutlamış, insanlardan uzaklaşmış," Hıristiyan inancına atlayıvermiş, eski adına ne varsa belleğinden silmiş ve hemen kendi inancını icat etmiş; Hıristiyanca, ama "kendine ait bir inanç..." Çocukları varmış. Karısından da ayrı yaşıyormuş. Çocuklarını bir ailenin yanına koymuşlar. Yakın zaman önce Amerika'ya kaçmış, orada büyük olasılıkla kendi inancını yayıyordur şimdi. Her neyse, herkes başına buyruk, kendi bildiğince yaşıyor, acaba ayrıksı görünmek mi istiyorlar? Hiç de değil. Yaşadığımız zaman dilimi tepkisel davranmaktan çok, gerçekçi bir dönemdir. Çok kişi, pek çok kişi böyle, gerçekten acı çekiyor; ciddi anlamda geçmişle ilgili tüm bağlarını gerçekten koparmış ve yeniden başlamak *zorunda bırakılmış*, çünkü bu insanlara kimse yardımcı olmuyor. Yöneticiler ve akıl hocaları da onlara baş sallamaktan öteye gitmemişlerdir. Kimini Yahudi korkusu sarmış (nasıl Amerika'ya gitmesin: Amerika'ya kaçmak yine de liberalce bir tavır), kimi de onların hesabına ceplerini dolduruyor, böylece yeni, diri güçler yok olup gidiyor. Bana, bunların hiçbir anlam ifade etmeyen, tek tük olaylar olduğunu, tersine, insanların eskiye göre daha sağlam biçimde kaynaştığını, ilişkileri artırdığını, bankaların, derneklerin, birliklerin oluştuğunu söyleyeceklerdir. Yoksa siz, Rusya'nın anasını ağlatan, piyasayı elinde tutan şu heyecanlı Yahudilerin, Yahudiciklerin kalabalığını mı kastediyorsunuz gerçekten? Şimdi hem Musevi, hem de Ortodoks dininden çok heyecanlı Yahudiler ortaya çıktı çünkü. Gelgelelim şimdi de bizim gazeteler onların da inzivaya çekildiğini, örneğin yabancı basının:

> ... İlk iki toplantının gizli oturumu hakkında alayı da elden bırakmadan: Çin Seddi ardında tam bir gizlilik içinde yaptıkları oturumlarla toplumdan her şeyi gizlerken, bununla işlerinin iyiye gitmediği izlenimi yaratarak Rus Tarım ve Kredi Kurumlan nasıl ve ne hakla toplumun güvenini kazandıklarını iddia etmeye cüret eder?

diye sorarak Rus Ziraat Bankaları temsilcilerinin toplantısıyla alay ettiğini yazıyor.

Demek ki bu baylar da toplumdan kopup kendi dünyalarına çekilmişler ve dünyada yapılanlarla hiç ilgisi olmayan, kendi kafalarına göre bir şeyler kurmuşlar. Aslında bankalardan şaka olsun diye söz ettim: Şimdi konum bu değil, şu kendini toplumdan soyutlama meselesi sadece. Bunu en iyi biçimde nasıl açıklayabilirim? Yeri gelmişken, bana gönderilen ve bu

zamana kadar hiçbir yerde çıkmamış, bizim lonca ve derneklerle ilgili bir yazı üzerine görüşlerimi belirtmek istiyorum. Yazar taşradaki rakiplerine sesleniyor:

> Sizler artellerin[104], derneklerin, loncaların, kooperatiflerin, ticari ve diğer ortaklık kuruluşlarının samimi duygular üzerine mi temellendiğini söylüyorsunuz? Hakkında olumlu bir şeyler söyleyecek kadar yeterince araştırma yapılmamış Rus artellerini sizler aklamaya çalışırken, bizler bu derneklerin ve ortaklıkların vs birbirlerine rakip olarak kurulan birlikler olduğunu düşünüyoruz; ayakta kalma mücadelesiyle ortaya çıkan kendini koruma duygusuna dayalı birliklerdir bunlar; görüşümüz, başlangıçta zengin ve güçlülere karşı, zayıf ve yoksulların kurduğu ve zamanla da rakiplerinin silahını kullanmaya başlayan bu birliklerin doğuş süreciyle doğrulanmaktadır. Evet, bütün bu birliklerin kardeş düşmanlığından doğduğuna, temelinin, sandığınız gibi iyi ilişkiler isteğine değil, var olup olmama endişesine ya da -yıkımına da neden olsa- rüşvet alma isteğine dayandığına tarih kuşku götürmez biçimde tanıklık etmektedir. Faydacılığın bu yavrularının kuruluşunu dikkatle incelediğimizde, onların en belli başlı kaygısının her birliğin tümü, tüm birliğin de her biri üzerinde güvenli bir denetim kurma olduğunu görürüz. Birbirinin kuyusunu kazmaktan duyulan bir endişenin getirdiği düpedüz bir jurnal örgütlenmesidir bu. İç denetimleriyle ve dış faaliyetlerinde yabancıya karşı besledikleri kıskançlık duygularıyla kendini gösteren bu birlikler politik dünyada olup bitenlerle şaşırtıcı benzerlikler taşır. Bilindiği gibi, bu dünyanın karşılıklı ilişkileri sürekli savaşlara ve silahlanmaya dayalıdır. Barış sürecinde de, iç yaşamlarında da biteviye parti mücadelelerine tanık oluruz. Burada iyi ilişkilerden, sevgiden nasıl söz edilebilir? Bu kurumlarm aşı tutmamasının nedeni, özgür yaşama isteğimiz, birbirimize karşı silah kullanma alışkanlığımızın hiç olmaması, birbirimize olan güvenimiz, sempatimiz, inancımız değil midir? Bu duygular bizde denetim ve jurnal örgütünün kurulmasını engeller, bu tür denetim örgütü dernekler, esnaf birlikleri, kooperatifler ve ortaklık şirketlerinin teşkilinde kaçınılmazdır, çünkü denetim yetersiz olduğunda söz konusu örgütler faaliyetlerini sürdüremez, mutlaka silinip giderler.
>
> Bizden daha kültürlü Batı komşularımızla kendimizi karşılaştırdığımızda bu yetersizliğimize oturup hüngür hüngür ağlayacak mıyız? Hayır, bu eksikliğimizde hiç yoksa zenginliğimizi görüyoruz; insan toplumunun, olmadan varlığını sürdüremeyeceği birlik duygusu bazı güçlerle bizi etkiler, ancak kişiyi bilinçsizce devindirirken, ona yüce özveri duyguları aşıladığı kadar sık sık büyük günahlara da yol açar. Bu duygu kişide yok olmamışsa üstesinden gelemeyeceği hiçbir şey yoktur; yeter ki bu duygu, güdüsellikten çıkarak bilinçli bir güce dönüşsün, öyle ki bu bilinç, aşırı isteklerle bizleri oraya buraya savurmasın, böylece mantıklı bir amaca ulaşmaya yönelsin; insanlar arasında birlik duygusu, karşılıklı sevgi ve iyi ilişkiler olmadan büyük işler gerçekleştirmek olanaksızdır, çünkü bu durumda sağlıklı bir toplumdan da söz etmemiz mümkün değildir.

Aslında, yazar, gördüğünüz gibi, birliklere, derneklere öyle sert yüklenmiyor, sadece bu birliklerin *zamanımız* ana ilkelerini dar faydacılıkta ve jurnal örgütlenmesinde gördüğünü, bunun da *insanların birliği* anlamına gelmediğini vurguluyor. Bütün bu söylenenler henüz yeni, kuramsal, pek pratik de değil, ancak ilke olarak tamamen doğru ve yalnızca içtenlikle değil, acıyla, üzüntüyle kaleme alınmış bir yazı. Ortak çizgiye dikkatinizi çekerim: Asıl mesele ilk adımda, iş hayatında, son bireyine kadar herkesin ilkeler üzerinde titizlikle durması ve sesini yükseltmesidir, yoksa meydan ister istemez Yahudilere kalacaktır. Yukarıda alıntı yaptığım yazının öyküsü kısaca şöyle: Sayın yazarı (genç midir, genç yaşlılardan mıdır, bilmiyorum) bir il basınında küçük bir not yayınlatmış; söz konusu ilin yazı işleri kurulu, bu nota yer verirken pek aynı düşüncede olmadığını belirten kendi çekincesini koymuş. Yazar, sonra bu konulan çekinceye tekzip amaçlı, (fazla uzun olmayan) bütün bir yazı hazırlayıp gönderdiğinde, il yazı işleri kurulu "yazıdan çok, bir propaganda olduğu" gerekçesiyle söz konusu yazıyı geri çevirmiş. Sayın yazar geri çevrilen bu yazısını da iliştirerek durumu bana bir mektupla bildirdi, okumamı, iyice anlamamı ve yazıyla ilgili görüşlerimi Günlükte yayınlamamı rica etti. Önce, görüşlerime değer verdiği ve bana güvendiği, İkincisi de bu yazı bana son derece keyif verdiği için kendisine teşekkür ediyorum: Böyle *tutarlı* bir yazıyı nadiren okudum; gerçi yazının tamamına yer vermedim, yalnız yukarıdaki alıntıyı belli bir amaçla koydum, bu niyetimi de gizlemiyorum: Evet, insanların gerçek birliği için kendini paralayan bu yazarı da bir bakıma kendini toplumdan aşırı "soyutlamış" buldum ve yer vermeyi göze alamadığım yazının bazı bölümlerinde bu "kendini soyutlama" o kadar güçlü ki insan çok ender karşılaşır; sadece yazı değil, yazarın kendisi de, benim, "soyutlamayla" ve günümüzde birden baş gösteren, deyim yerindeyse toplumumuzun kimyasal olarak ayrışmasıyla ilgili görüşümü adeta doğruluyor.

Şimdi herkes "kendi adına ve kendi başına davranıyorsa", geçmişiyle bağını tamamen koparmış demektir. Tersine, bu bağ mutlaka var olmak zorundadır, dağınık ve birbiriyle iletişimsiz görünse de bu bağı ayrıntılı izlemek her şeyden çok ilgiye değer. Sözün kısası, çok eski bir karşılaştırma olacak, ama bizim Rus aydın zümresi daha çok, birbirine bağlı olduğu sürece sağlam, ancak bağı azıcık gevşediğinde ot parçası halinde dağılan ve ilk rüzgârla savrulup giden antik dal demetine benzer. İşte, bu demet günümüzde çözülmüştür. Yirmi yıllık reform sürecinde devletimizin, aydın güçlerimizden *yeterince* bir destek görmediği doğru değil mi? Evet, bu

gerçektir beyler, genç, diri, değerli güçlerimizin büyük çoğunluğu, ilk dokuz adımı atmak yerine, doğrudan onuncu adıma başladığı için, üstelik bu ilk dokuz adım olmadan onuncu adımın -tek başına bir anlamı olmakla birlikte- *her ne olursa olsun* hayale dönüşeceğini unutarak tuhaf yönlere ve toplumu tehdit eden gülünesi bir yalnızlığa sürüklenmedi mi? İşin kahredici yanı, bu onuncu adımın anlamını bin münzeviden ancak bir iki kişinin kavramasıdır, diğerlerinin de çan sesi gibi dinlemesidir. Sonuç bir hiçtir: Tavuk kof yumurta yumurtlamıştır. Kızgın yaz gününde hiç orman yangını gördünüz mü? Ne hazindir, ne acı vericidir bilseniz! Yüzlerce değerli ağaç göz göre göre kül olur gider, böylesine korkunç bir güç, alev ve ısı iz bırakmadan, yararsızca birden uçup kaybolur...

IV-Avrupa Üzerine Düşünceler

"Avrupa'nın her yerinde de aynı değil mi, bizlerin de bel bağladığı oranın tüm birleşik güçleri kederli bir seraba dönüşmediler mi, acaba oradaki çözülmeler ve ayrışmalar bizimkinden de kötü değil mi?" Rus insanının bakmadan geçemeyeceği sorulardır bunlar. Sonra her şeyden önce gerçek bir Rus'un Avrupa'yı kafasından silmesi nasıl mümkün olabilir?

Evet, göründüğü kadarıyla Avrupa bizden daha kötü durumdadır; gelgelelim bu ayrışmanın tarihsel nedenleri orada daha belirgindir, ama bu açıdan Avrupa'nın durumu daha bir karanlık görünüyor. Bizde somut nedenlere varmamızın ve kopan bağlarımızın uçlarını izleyip bulmamızın çok zor olması, bizler için biraz teselli edicidir sanki: Bunun hiçbir şeye uymayan, yapay ve zorlama, olgunlaşmamış güç israfı olduğunu anlayacaklar ve en sonunda kabul etmeye yanaşacaklardır belki de. Zira bu durumda demetin yine de bir araya getirilme umudu vardır. Oysa orada, Avrupa'da artık demet oluşturmak hayli zordur; oradaki ayrışmalar bizimki gibi değildir, orada gruplar, ayrı ayrı bireyler son günlerini yaşıyorlar ve kendileri de bunu biliyor; hepsi gözlerimizin önündedir, birbirlerine ödün vermek istemiyorlar, vermektense ölmeye razılar.

Bu arada bizde herkes barışla yatıp barışla kalkıyor. Uzun süreli bir barış olacağını söylüyorlar. Her tarafta ufukları açık ittifaklar, yeni güçler görüyorlar. Paris'te cumhuriyetin ilanında bile barış görüyorlar; bu cumhuriyeti Bismarck'ın örgütlemesinde, evet, bunda bile görüyorlar. Büyük Doğu devletlerinin anlaşmasını büyük bir barışın kesin güvencesi sayıyorlar, bizim bazı gazeteler, yeni çıkan Hersek ayaklanmasında bile -yakın geçmişteki endişelere rağmen- sağlam bir barışın gerçek belirtilerini görmeye başlamıştır. (Hersek sorununun anahtarının Berlin'de Prens Bismarck'ın çekmecesinde bulunmasından olmasın?) Ama bizler en çok Fransızların cumhuriyetine seviniyoruz. Aklımdayken, Almanya yenilgisine rağmen Fransa'nın hâlâ Avrupa'da söz sahibi olmayı sürdürmesinin sebebi nedir acaba? Fransa'da küçücük bir olay nedense Berlin'deki büyük olaylardan daha bir sempati ve ilgi uyandırıyor. Bunun hiç kuşkusuz nedeni Fransa'nın her zaman, ilk adımların, ilk örneklerin ve ülkülerin çıktığı ülke olmasıdır. İşte bu nedenledir ki "sonun başlangıcı" kuşkusuz hep oradan beklenir: Fransa değil de kim herkesten önce bu korkunç ve son adımı atabilir?

Bu "öncü" ülkede, diğerlerinden daha çok uzlaşmaz "ayrışmaların" meydana gelmesinin belki de nedeni budur. Orada "sonuna" kadar barış

kesinlikle olanaksızdır. Avrupa'da herkes cumhuriyeti selamlarken cumhuriyetin hem Fransa, hem de Avrupa için kaçınılmaz olduğunu, sadece cumhuriyet döneminde Almanya'ya karşı bir "misilleme" savaşının yapılamayacağını ve yakın zamana kadar Fransa üzerinde hak talep eden hükümetlerden yalnızca cumhuriyetin bu savaşı göze alamayacağını ileri sürüyordu. Oysa bütün bunlar bir hayaldir, seraptır; Almanlarla olmasa bile, bu cumhuriyet savaş için ilan edilmiştir; evet, daha tehlikeli bir rakiple, tüm Avrupa'nın rakibi ve düşmanı olan komünizmle. Bu rakip şimdi diğer hükümetler dönemine göre, cumhuriyet döneminde daha önce başkaldıracaktır! Başka dönemlerde öteki iktidarlar onunla uzlaşmaya yanaşır ve böylece sorunu geçici de olsa çözerlerdi, cumhuriyetse ona asla ödün vermeyecek, meydan okuyacak ve savaşa zorlayacaktır. Öyleyse "cumhuriyetin" barış olduğunu öyle iddia edip durmasınlar. Sahi, cumhuriyeti bu kez kimler ilan etmişti? Burjuvalar ve küçük zanaat erbabı... Çoktan beri mi cumhuriyetçi olmuşlardı? Toplumu kargaşaya sürükleyen ve kendileri için, bu korkunç komünizme giden ilk adım olarak gördükleri cumhuriyetten en çok ürken onlar değil miydi? ilk devrimde Konvansiyon, Fransa'da göçmenlerin ve kiliselerin geniş mülkiyetini parçalara bölmüş, o zamanın bitmek bilmeyen ekonomik bunalımı nedeniyle bu mülkleri satışa çıkarmıştı. Bu önlem parasal bakımdan Fransa'yı büyük ölçüde rahatlatmış ve sekiz yıl sonra hiç sıkıntıya düşmeden beş milyon frank savaş tazminatını ödemişti. Yalnız bu önlem geçici bir refah sağlarken, egemenlerin ordusunu aşırı ölçüde artırarak ve Fransa'yı halkın birinci düşmanı burjuvazinin sınırsız egemenliğine bırakarak, uzun zaman demokratik talepleri felce uğratmıştı. Alman bu önlem olmadan, Fransa'nın eski hâkimi feodallerin yerini alan burjuvazi asla uzun süre Fransa'nın başında bulunamazdı. Ancak bunun sonucu olarak halk uzlaşmaya yanaşmayarak sertleşti; burjuvazinin kendi de demokratik taleplerin doğal akışını bozdu ve onları intikam ve kin tutkusuna dönüştürdü. Parti bölünmeleri o kerteye vardı ki yeniden tesisini olanaksız kılacak kadar ülkenin canlı yapısı bozuldu. Fransa hâlâ bir bütün olarak ayakta kalabiliyorsa bunun tek nedenini, zamanı gelmeden bir avuçluk karın bile erimeyeceği doğa yasasına bağlamak gerekir. İşte bu zavallı burjuvalar ve onlarla birlikte Avrupa'nın bir yığın safdil insanı kendilerini umutlarla kandırır, aynı zamanda da korku ve nefretten titrerlerken, bu bütünlük belirtilerini özyapının canlı gücü gibi görmeyi hâlâ sürdürüyorlar. Aslına bakarsanız birlik bütünüyle kaybolmuştur. Oligarkların sırf zenginden,

demokrasinin de yoksullardan yana olduğunu kafalarından silmezler, oysa bilime öncelik veren ve her şeyi ondan bekleyen, yani insanlığın yeni birliğini ve toplumun özyapısının yeni kaynaklarını matematik gibi sağlam ve değişmeyen öğelerde gören sosyalist ve pozitivist hayalcilerden başka kimse toplumsal çıkarları ve Fransa'nın geleceğini kafasına takmıyor şimdi. Oysa onca bel bağladıkları bilimin bu koşullarda işin üstesinden gelmesi kuşkuludur. İnsan doğasını yeterince tanısın ve toplumsal organizmanın yeni yasalarını hatasız belirlesin. İşte bunu düşünmek hayli güçtür; bu iş tereddüde ve geciktirmeye gelemeyeceği için ister istemez şu soru takılıyor insanın aklına: Bilim bu göreve -bu görev gelecekteki gelişim gücünün üstüne çıkmasa bil*e- şimdi* hazır mı? (Bu görevin insan biliminin gücünü, gelecekteki gelişimi içinde bile, kuşkusuz, aşacağını hâlâ kabul etmekten kaçınıyoruz.) Bilim böyle bir talebe her halde olumsuz yanıt vereceğine göre, buradan, Fransa'da (hatta dünyanın her yerinde) her halk hareketine yön verenlerin hâlâ hayal düşkünleri, her çeşitten spekülatör olduğu açıkça görülür. Ayrıca bilimde de hayalciler yok mudur? İşin doğrusu, hayalciler haklı olarak harekete el koymuşlardır, çünkü Fransa'da birlik bütünlük isteyen ve gelecekten kaygı duyanlar sadece onlardır, bu demektir ki zayıf görünüşleri ve olmaz hayallerine rağmen, Fransa'nın manevi olarak ardılı sanki onlardır, bunu hepsi seziyor. Yalnız işin korkunç tarafı, burada fantastik heveslerden başka, en acımasız, insanlığa en aykırı, artık düşlemsel değil, gerçek ve tarihsel olarak kaçınılmaz bir isteğin ortaya çıkmasıdır. Bu istek şu özdeyişte anlatımını buluyor: *"Ôtetoi de là, que je m'y mette"* (Yaylan bakalım! Yerine ben geçeceğim!..) Milyonlarca insanın (çok azı hariç) ilk sırada yer alan hayalleri mülk sahiplerini yağmalamaktır. Ama yoksulları suçlamak olmaz: Oligarklar karanlığa mahkûm etmiştir onları; o kadar ki çok azı dışında bu milyonlarca zavallı, kör insan hiç kuşku duymadan safça, bu yağmayla zenginleşeceğini ve önderlerinin aşıladığı toplum ideolojisinin sadece bu olduğunu sanıyordu. Hayal budalası liderlerini ya da ne bileyim bilim peygamberlerini nasıl anlayacaklardı sonra? Bununla beraber kazanacaklardır kuşkusuz ve zenginler zamanında geri adım atmadıkları takdirde korkunç olaylar baş gösterecektir. Ama kimse, zamanın geçmiş olmasından belki de, zamanında geri adım atmaya yanaşmıyor. Yoksullar da bunu istemeyecekler, zenginler ellerindekinin tümünü verseler bile artık uzlaşmaya girmeyecekler: İstediklerini yeterince alamayacaklarını, kendilerini kandıracaklarını düşünecekler. Kendileri halletmeyi isteyeceklerdir.

Bonapartçılar onlarla uzlaşma zemini aradıkları ve hatta küçük de olsa buna giriştikleri için ayakta kalmışlardır, ama her zaman ikiyüzlülüklerini ve içtenlikten yoksun olduklarını göstermişlerdir. Oysa oligarklar onlara hiç güven duymamıştır; ayrıca halk da onlara zerrece inanmıyor. Krallık hükümetlerine gelince, Büyük kol kendi kurtuluşu için, işçi sınıfının karşısına, bırakın halkı, Fransa'nın büyük çoğunluğunun bile öteden beri bilmediği ve bilmek de istemediği Roma-Katolik dinini koyabilir. İşçi sınıfı arasında da son zamanlarda, en azından Paris'te ispritizmanın büyük ölçüde yayıldığı söyleniyor. Bir zamanlar Fransız toprak sahiplerinin doğal liderleri saydığı Krallığın Küçük kolu (Orléans) bile kendi burjuvazisinin düşmanı olmuştur. Ancak beceriksizlik herkes için apaçık ortadadır. Yine de mülk sahipleri kendilerini kurtarmak ve olabildiğince çabuk kapıya dayanmış olan geleceğin korkunç düşmanıyla büyük ve kesin savaş için kendi liderlerini bulmak zorundaydılar. Bilinçleri ve içgüdüleri bu kez sırrı fısıldamıştı kulaklarına ve cumhuriyeti seçtiler.

Güçlü ve birbirine komşu iki devlet ne kadar iyi ilişkiler içinde bulunursa bulunsun, bu dostluklarını birinin ötekini yok etme emeliyle sona erdirmesi ve en sonunda da bu amacını askeri harekâta çevirmesi, siyasal olduğu kadar, bir doğa yasasıdır belki de. (Bu güçlü komşuluk kuralını biz Ruslar daha çok düşünebilirdik.) "Kızıl cumhuriyetten doğrudan komünizme geçiş": işte, Fransız mülk sahiplerini bu zamana kadar korkutan buydu ve büyük çoğunluğun, yakın komşusunun şimdi sırf kendini koruma güdüsüyle en acımasız düşmanı kesileceğini anlayabilmesi için bunca zamanın geçmesi gerekiyordu demek. Kızıl cumhuriyetin komünizmle bu denli yakın ilişkisine karşın, gerçekte komünizme daha düşman ve daha radikal karşıt cumhuriyet, 1793'ün kanlı cumhuriyeti değil de nedir? Cumhuriyet her şeyden önce cumhuriyet biçimidir ve *"la république avant tout, avant la France"*.[105] Cumhuriyette tüm umut yalnızca biçimedir: Fransa yerine isterse "Mac-Mahonya" olsun, yeter ki cumhuriyet olarak adlandırılsın; işte, Fransa'da cumhuriyetçilerin şimdiki "zaferinin" özelliği budur. Demek ki kurtuluşu biçimde arıyorlar. Öte yandan o zamanlar temelde yalnızca herhangi bir yönetim biçimini değil, devleti de, o günün toplumunu da yadsıyan komünizmi cumhuriyetin şekli neden ilgilendirsin? Bu tam çelişkiyi, bu karşılıklı antitezi, Fransa halkının seksen yılda kavraması gerekiyordu, sonunda bunu anladı ve cumhuriyeti kurdu: Düşmanının karşısına en tehlikeli, en doğal rakibini çıkarmış oldu. Cumhuriyet komünizme geçerken asla ortadan kalkmayı istemez. Aslında

cumhuriyet burjuva ideolojisinin doğal ifadesi ve biçimidir; dahası tüm Fransız burjuvazisi cumhuriyetin öz çocuğudur, ilk devrimde cumhuriyetle ortaya çıkmış ve kurumlaşmıştır. Böylelikle ayrışma kesin olarak gerçekleşmiş oldu. Savaşın henüz uzak olduğunu söyleyecekler. Sanmam ki uzak olsun. Belki de en iyisi çözüm yollarının aranmasıdır. Sosyalizm Avrupa'yı kemirdi, tamamen eritmesi an meselesidir. Bismarck bunu biliyor ya, tamamen Alman tarzı "kanla, kılıçla"{106} halledeceğine güveniyor. İyi de, burada "kan ve kılıç" ne yapabilir ki?

V-Cansız Güç ve Geleceğin Güçleri

Şimdi yine endişelenmek için en küçük neden olmadığını, her şeyin açık, her şeyin aydınlık olduğunu söyleyecekler: Fransa'da "Mac-Mahon" yönetimi, doğuda devletlerin büyük anlaşması, ayrıca her yerde askeri harcamalar kat kat artıyor, bu nasıl bir barıştır?

Ya papa? Papanın bir ayağı çukurda, bugün yarın ölecek, o zaman ne olacak peki? Roma Katolikliği hatır için onunla ölme şerefine mi erişecek? Ah, neler diyorum, o hiçbir zaman bu kadar yaşamaya arzulu olmamıştır hiç! Ya bizim kâhinler, papaya gülemeyecekler mi artık? Bizde papa sorunu nedense ortaya konmamış, böyle bir sorun hiç yokmuş gibi davranılmıştır. Oysa uçsuz bucaksız, akıl almaz isteklerin sonucu "kendini dış dünyadan ayıran" bu büyük güç dünya barışı uğruna bu isteklerinden vazgeçecek, olacak şey mi bu? Sonra niçin, neyin yararına vazgeçecek? İnsanlık için mi? Papalık zaten uzun zamandan beri kendini insanlığın üstünde görüyor. Bu zamana kadar salt yeryüzü güçleriyle ayakta duruyordu ve son ana kadar da bu güce bel bağlamış durumdadır. Ama zamanı gelmiştir, şimdi bu kesin görünüyor, Roma Katolikliği de kendisine zaten ihanet eden ve uzun zamandır Avrupa'da kendini sıkı takibe alan yeryüzü iktidarlarını kuşku yok ki bırakacaktır, bu izleme politikası bugün örgütlü duruma gelmiştir. Evet, Roma Katolikliği böyle keskin dönüşler yapmıştır: Gerektiği zaman dünya egemenliği için hiç tereddüt etmeden İsa'ya bile ihanet etmekten çekinmemiştir. "Papanın dünyevi egemenliği olmadan Hıristiyanlık ayakta kalamaz!" parolasını bir akide olarak ortaya atmakla, eskisine benzemeyen: "Gücümün tümünü sana vereyim, bana boyun eğ!"{107} diyen şeytanın üçüncü günahına ve yeryüzü egemenliğine kapılmış yeni bir İsa'yı ilan etmiş oluyordu. Gerçi bu görüşüme şiddetle karşı çıkıldığını duymuştum; Isa imgesi ve inancının tüm eski gerçekliğiyle ve apaklığıyla pek çok Katoliğin kalplerinde hâlâ yaşamaya devam ettiğini söyleyerek düşünceme karşı çıkmışlardı. Böyle olduğuna kuşku yoktur; ama ana kaynak bulanmış ve bir daha temizlenmeyecek ölçüde zehirlenmiştir. Kaldı ki Roma daha kısa zaman önce şeytanın üçüncü ayartmasına sağlam bir akideymiş gibi onay vermişti, dolayısıyla bu büyük kararın doğrudan sonuçlarını görmemiz şimdilik olanaksızdır. Bu akidenin bildirilmesi ve "bütün sırrın" açığa çıkması, özellikle Birleşik İtalya'nın Roma kapılarına dayandığı zamana rastlaması da dikkat çekicidir. Pek çoğumuz o sıralar: "Dişini gösteriyor, o kadar güçlü değil" diyerek gülmüştük buna. Ancak güçlü olmadığı kuşku götürür. Hayır, bu tip insanlar, bu tür kararlara ve dönüşlere yatkın insanlar

savaş vermeden ölmezler. Kimileri bu sapmanın Katoliklikte her zaman var olduğunu, en azından göz önünde bulundurulduğunu, öyleyse köklü bir dönüşüm anlamına kesinlikle gelmeyeceğini söyleyerek bu görüşü kabul etmeyecekler. Evet, ama her zaman bir sır vardı: Papa yüzyıllarca bulunduğu küçük hükümranlığından, papalık sahasından memnunmuş gibi görünmüştür; ancak bunların hepsi yalnızca alegori içindir, burada önemli olan, bu alegoride ana düşünce çekirdeğinin papalığın tartışmasız ve değişmez umuduyla her zaman gizlenmesidir, bu çekirdeğin gelecekte görkemli bir ağaç haline gelmesi ve bütün dünyayı sarmalamasıdır. İşte, yeryüzü hükümranlığından son parçayı ondan kopardıklarında, son anda Katolik hâkimin ölümünü görerek birden isyan ediyor ve bütün dünyaya kendisiyle ilgili gerçeği söylüyor: “Sadece papalık sahasıyla mı yetineceğimi sandınız? Bilmelisiniz ki ben her zaman kendimi tüm dünyanın ve tüm yeryüzü krallarının hükümdarı saydım; yalnızca ruhani değil, yeryüzünün gerçek sahibi, bir hükümdar, bir imparator olarak... Ben bütün kralların üstünde kral, hükmedenlerin üstünde hükmedenim. Dünyanın kaderi, zaman ve süre yalnızca bana aittir ve işte şimdi kusursuzluğumun akidesi olarak bunu bütün dünyaya ilan ediyorum.” Hayır, burada olan güçtür, heybettir, saçmalık değil; eski Roma’nın tüm dünyaya egemen olma ve dünya birliğini kurma ülküsünün, Roma Katolikliğinde hiçbir zaman ölmemiş olan bu ülkünün yeniden yaratılmasıdır; bu, hain Julianus’un Roma’sıdır, ama kaybeden değil, yeni ve son savaşta Isa’ya karşı muzaffer çıkan biri gibidir. Böylece dünya egemenliği için gerçek Isa’ya ihanet edilmiş oluyordu.

Roma Katolikliğinde bu yapılıyor ve uygulamada istedikleri sonuca ulaşacaklardır. Yine söylüyorum, bu korkunç ordunun, sırtını dayayabileceği gerçek gücün nerede bulunduğunu görecek müthiş keskin gözleri var. Kralların müttefikliğini kaybederken Katoliklik hiç kuşku yok ki halka koşacaktır. Katolikliğin on binlerce kışkırtıcısı, akıllısı, beceriklisi, ruhbilimcisi, insan sarrafı, diyalektik düşüneni, propagandacısı var; oysa halk her zaman, hangi ülkede olursa olsun dürüst ve iyi kalpli olmuştur. Sonra Fransa’da, hatta Avrupa’nın birçok ülkesinde şimdi, halk dininden nefret ediyor ve onu küçümsüyor; ama Incil’i hiç bilmiyor, en azından Fransa’da... Bütün bu insan sarrafları, ruhbilimciler halka koşacaklar ve son Roma günah kilisesinde oybirliğiyle kabul edilen yeni Isa’yı getirecekler. “Evet, kardeşlerimiz, yoldaşlarımız!” diyecekler, “arayıp durduğunuz her şey kitabımızda başlangıçtan beri vardı, önderleriniz bunları bizden

çalmıştır. Bu zamana kadar sizlerle oturup sohbet etmediysek bunun tek nedeni hâlâ küçük çocuklar gibi davranmanız ve gerçeğe varmanızın şimdilik erken olmasıydı, ama şimdi kendi gerçeklerinizi öğrenmenin zamanı gelmiştir. Bilin ki Aziz Petrus'un anahtarları Papanın elindedir; dünyada Tanrı inancı, bizzat Tanrı tarafından, yeryüzünde Tanrı yerine konulan papaya inanç anlamına gelir. O kusursuzdur, Tanrının gücü ona bağışlanmıştır; o, zamanların ve sürelerin hâkimidir; şimdi sürenizin geldiğine o karar verdi. Asıl inanç gücü boyun eğiştedir, şimdi boyun eğme zamanı gelmiştir ve papa bunu hükümsüz kılma gücüne sahiptir, çünkü düşünebildiğiniz her güç ona verilmiştir. Evet, hepiniz kardeşsiniz ve Isa da hepimize kardeş olmayı buyurmuştur; ağabeyleriniz sizleri evlerine kardeş olarak kabul etmeyi istemezlerse o zaman sopaları kavrayıp evlerine kendiniz girin, zor kullanarak kardeş olmaya zorlayın onları. Isa uzun süre, düşmüş ağabeyin günah çıkarmasını bekledi ve şimdi de sizlere '*Fraternité ou la mort*' (Ya kardeşlik, ya ölüm!) sloganını ilan ediyor. Eğer kardeşin mülkünü seninle paylaşmayı istemiyorsa, ondan istediğini alma hakkına sahipsin, çünkü Isa uzun zaman onun tövbe etmesini bekledi; şimdi kin ve intikam zamanıdır. Bil ki geçmiş ve gelecek günahlarından sorumlu değilsin, çünkü işlediğiniz günahlarınızın tek suçlusu yoksulluğunuzdur. Eğer eski önderleriniz ve yol göstericileriniz bunları daha önceden bildirmişlerse, her ne kadar sizlere söyledikleri doğru da olsa, iktidarlar bunu zamanından önce bildiremezlerdi, çünkü bu güç bizzat Tanrı tarafından papaya bağışlanmıştır. Öğretmenlerinizin sizlere ölümden ve korkunç felaketlerden başka bir şey getirmemeleri ve her girişimlerinin kendiliğinden yok olması bunun kanıtıdır; üstelik sırtlarını size dayayarak güçlü görünmek ve sonra düşmanlarınıza kendilerini pahalı satmak için oyun peşinde koşmaktan geri durmamışlardır. Oysa papa sizlere ihanet etmeyecektir, çünkü ondan kudretli kimse yoktur; üstünün de üstünüdür, siz yeter ki sadece Tanrıya değil, papaya ve dünya hükümdarının yalnızca o olduğuna inanın; vakitleri geldiği için diğerleri yok olacaktır. Mutlu olun, eğlenin şimdi, çünkü yeryüzü cenneti başladı, hepiniz zengin olacaksınız, zenginlikle tüm arzularınız gerçekleşmiş olacağından dürüst, inançlı insanlar haline geleceksiniz, tüm kötülüklerin kaynağı sİzlerden uzaklaştırılacaktır." Bu sözler çok çekici, halkın bu öneriyi hemen kabulleneceğine kuşku yok: Iş becerilerine, bazen de dürüstlüklerine şimdi hiç inanmadığı önderlerin, hayalcilerin, spekülatörlerin yerine, uzlaşan, hiçbir şeye karışmayan, o gerçek, tarihsel gücü, o birleştirici büyük gücü,

bu beklenmedik müttefikte görecektir. Burada gücün nasıl uygulanacağı belirlenmiş, ellerine manivelayı tutuşturuyorlar, halkın hep birlikte yürüyüp manivelayı çevirmesine kalıyor iş. Halk mı yapacak bunu? O kuru bir kalabalık değil mi? Ama ona inanç aşılayacaklar, böylece pek çoğunun yüreklerini yatıştıracaklar, çünkü uzun zamandır Tanrısız olmanın acısını çekiyor çoğu.

Bundan daha önce söz etmiştim; ancak roman içinde, üzerinde pek durmadan... Kendime aşırı güvenimi hoş görsünler; yalnız bu söylediklerimin kuşkusuz şu ya da bu biçimde Batı Avrupa'da meydana geleceğine, yani Katolikliğin demokrasiye, halka koşacağına ve kendisini terk edecekleri için yeryüzü krallarına sırt çevireceğine inanıyorum. Bugün Katoliklik perişan ve yenilmiş göründüğünden, Avrupa'nın bütün iktidarları artık onu önemsemeyecek, ama bizim safdil politika yazarlarının yaptığı gibi, Avrupa, Katolikliğin gülünç, zavallı bir kurum olduğunu düşünmeyecektir yine de. Örneğin Bismarck, onun gelecekte en korkunç, en ciddi düşman olduğunu sezmeseydi, hiç sıkı takibe alır mıydı böyle? Prens Bismarck onca gücünü zayıf bir düşmana harcamayacak kadar gururlu bir kişiydi. Evet, papa ondan güçlüydü. Bir kez daha söylüyorum: Dünya barışını tehdit eden unsurlardan en çok "kendi içine en kapanık olanı" belki de papalıktır şimdi. Pek çok açıdan barışı tehdit etmektedir. Avrupa hiçbir zaman bugünkü kadar böylesine düşman unsurlarla dolu olmamıştır. Adeta her şeyin dibi oyulmuş, barutla doldurulmuş, sadece ilk kıvılcım beklenmektedir.

Bundan bize ne? Bütün bunlar Avrupa'da cereyan ediyor, bizde değil ki! "Saatin son gongu vurduğu zaman Avrupa kapımızı çalacak ki -günümüzde usuldendir bu- kurtarmaya gidelim onu. Yardımımızı da kendine hak görüyormuş gibi, adeta meydan okurcasına, emreder gibi talep edecek; Avrupalı olduğumuzu, dolayısıyla onlarda olduğu gibi bizde de aynı "usullerin" geçerli olduğunu, tam iki yüzyıl onlara boşuna öykünmediğimizi ve Avrupalı olmakla övünmediğimizi, onları kurtarmakla kendimizi de kurtarmış olacağımızı söyleyecektir. Bizler elbette meselenin yalnızca tek tarafın yararına çözülmesine istekli olmazdık; böyle bir göreve gücümüz yeter mi? Ulus olarak "birbirimizden kopuk olduğumuz" ve Avrupa'da rolümüz üzerine düşüncelerden tam iki yüzyıl uzak kalmadık mı? Şimdi bu gibi konuları bırakın anlamayı, böyle sorunların var olmasına bile katlanamıyoruz ve onları dinlemeyi aptallık ve geri kafalılık sayıyoruz. Avrupa gerçekten de *l'Ordre*'ı kurtarmamız ve harekete geçmemiz için

kapımızı çalsa, tam iki yüzyıl tutku haline getirdiğimiz Avrupalı olma emellerimize ve düşlerimize rağmen, birdenbire ilk kez asla Avrupa'ya benzemediğimizi anlayacağız. Belki de iş işten geçmiş olduğu için anlamayacağız. Eğer böyleyse, Avrupa için neden gerekli olduğumuzu, bizden ne istediğini ve gerçekten ona nasıl yardımımız dokunacağını da elbette bilemeyeceğiz. Avrupa'nın düşmanını ve onun, aynı Prens Bismarck gibi, kan ve kılıç düzenini sindirmeye gitmeyeceğiz mi peki? Ah, böylesi kahramanlık gerektiren durumda bizler *tam bir Avrupalı olarak* kendimizi kutlayabilirdik.

Gelgelelim bunların hepsi şimdilik bir hayal, ama öyle açık, öylesine belirgin ki!..

İ❋❇■❋❇ ✢➶●➧❍

I-Don Carlos[108] ve Sir Watkin.

Yine “Sonun Başlangıcı” Belirtileri

Don Carlos’un Ingiltere’ye girişini büyük ilgiyle okudum. Gerçeğin tekdüze, sıkıcı olduğunu; insanın kendini oyalamak için sanata, hayal ürünü şeylere yöneldiğini, romanlar okuduğunu söylerler. Benim için tam tersi: Gerçeklikten daha fantastik ve daha beklenmedik ne olabilir? Evet, bazen gerçeklikten daha inanılmaz ne olabilir? Gerçeğin bizlere en doğal olgular biçiminde, her gün binlercesini sunduğu olaylar kadar akıl almaz olanını bir roman yazarı kâğıda dökemez. Hiçbir fantazya daha değişiğini asla uyduramaz. Romanı aşan bu üstünlük de neyin nesidir? Bir deneyin, roman içinde sözgelimi davavekili Kupernik’le ilgili bir bölüm *yazın* ve kendiniz kurgulayın; önümüzdeki pazar dergisinin mizah bölümünde eleştirmen, muzaffer bir tavırla ve açık açık, sizin sayıkladığınızı, gerçekte böyle bir olayın asla olmadığını, hele hele, hiçbir zaman, şu şu şu nedenlerden yaşanamayacağını yazacaktır. Bunu utanıp sıkılarak kabul etmenizle bitecektir iş. Ama size *Golos*'u getiriyorlar ve birden bizim keskin dilli mizahçıyla ilgili bir bölüm okuyorsunuz, ne mi oluyor? Önce şaşkınlıkla, müthiş bir şaşkınlıkla okuyorsunuz, okudukça hiçbirine inanmamaya başlıyorsunuz; sonuna kadar okuduktan sonra gazeteyi bir kenara bırakıyorsunuz ve birden nedenini kendiniz de bilmeyerek içinizden şöyle geçiriyorsunuz: “Evet, bu mutlaka böyleydi ve böyle de olmak zorundadır.” Bir başkası: “Böyle olacağı içime doğmuştu” bile diyecektir. Roman ve gazete izlenimlerinin bu kadar farklı oluşu nedendir, bilemem, ama işte bu gerçekliğin ayrıcalığıdır.

“Din, Meryem Ana ve kral adına” onca dökülen kandan ve kırımlardan sonra, bir konuk olarak gayet sakince ve tören havasında İngiltere’ye dönen Don Carlos - işte size bir kişilik, alın size bir “soyutlanma” örneği!.. Peki, buna benzer bir şey uydurulabilir mi? Aklımdayken, iki yıl önceki Chambord Kontu (V. Henri) olayını hatırlıyor musunuz? Bu da bir kral, lejitimist...{109} İspanya’da Don Carlos’un yaptığı gibi, o da aynı dönemde Fransa’da iktidar arayışına girmişti. Hatta birbirlerini aynı aileden, aynı kökten sayabilirler, ama ne kadar farklı! Biri inançlarına gömülmüş, kendi kabuğuna çekilmiş, melankolik, kibar, insan bir tip. Chambord Kontu, kral olabildiği (kısa süre tabii) en kaçınılmaz anda asla rüzgârlara kapılmadı, “beyaz bayrağını” teslim etmedi ve bu tavrıyla neredeyse bir Don Kişot gibi yüce gönüllü, gerçek bir şövalye olduğunu gösterdi, kralların eski soyunu azametle sona erdirmek için ruh temizliği ve yoksulluk andıyla yollara düşen eski zaman şövalyesi, saygıyı hak eden bir kişi (azamet bir parça

gülünç kaçıyor, ama güldürü olmadan da hayat olmuyor). Kendisi için değil, yalnızca Fransa'nın kurtuluşu için kral olmak istediğinden iktidarı ve tahtı reddetmişti, çünkü bakış açısına göre kendisinden istenen ödünler (aslında çok uygun ödünlerdi) Fransa'nın kurtuluşuyla bağdaşmıyordu. İşte bu yüzden kral olmak istemedi. Sırf iktidara ulaşmak için elinden ne geliyorsa vaat eden, ödün veren, milleti aldatan, dünün işçisi, malın gözü Napolyon'la arasındaki fark işte buydu! Chambord Kontunu Don Kişot'la bir tuttum, bundan daha yüksek bir övgü bilmem. Don Kişot'u okurken, gönül kırıcı, zeki berber Sanson Carrasco'nun Don Kişot'u yendiği bölüme geldiğinde, çocukken iki gözü iki çeşme ağladığını söyleyen kimdi, Heine miydi, hatırlamıyorum. Dünya üzerinde bundan daha derin ve güçlü *bir yapıt* yazılmamıştır. Hâlâ insan düşüncesinin son ve en yüce sözüdür, ama insanoğlunun yansıtabildiği en acılı alaydır da, kıyamet kopsaydı ve insanlar şöyle bir soruyla karşılaşsaydı: "Sizler yeryüzündeki hayatınızın anlamına vardınız mı, bu yaşamdan ne gibi bir sonuç çıkardınız?" İnsanoğlu suskun Don Kişot'u öne sürerdi: "İşte, yaşam üzerine vardığım yargı bu, bunun için beni sorgulayabilir misiniz?" Bunu söyleyince kişinin haklı olacağını iddia etmiyorum, ancak...

Don Carlos, Chambord Kontunun yakını, o da şövalye, ama bu şövalyede Büyük Engizisyon yargıcı tavırları var. Kutsal Meryem adına, halkımızı dingin dualarla yatıştıran, halkımızın nitelediği gibi "esirgeyen ve koruyan" Meryem Ana adına *ad majorem gloriam Dei*[110] seller gibi kan akıtmıştı. Chambord Kontu gibi, ona da krallık önerilmiş, o da reddetmişti. Herhalde Bilbao'dan hemen sonra, çarpışmada Madrid ordusu başkomutanının öldüğü büyük zaferden sonra olmuştu bu. Ona "Madrid'den elçi yollamışlar: kente girmesi halinde, görüşmelerin başlaması için herhangi bir program verip vermeyeceği üzerine düşüncelerini" öğrenmek istemişlerdi. Ama görüşme isteklerini, konuyla ilgili her görüşü kibirle geri çevirmişti, elbette bu tavrı sadece kibirden değil, ilkelerine derinden bağlı olmasındandı: Savaşan tarafın elçilerini kabul edemezdi, "kral olarak" "devrimle" her ne olursa olsun anlaşmaya giremezdi! Özetle, kısa, ama açık biçimde "başkentine ulaşacağı zaman nasıl davranması gerektiğini kralın bileceğini bildirdi" ve başka da bir şey eklemedi. Kuşkusuz, ona yüz çevirdiler ve hemen kral Alfonso'yu çağırdılar. Fırsat kaçırılmıştı, ama o savaşmayı sürdürdü; tumturaklı üslupla bir bildiri hazırladı ve bu yazdıklarına önce kendi inandı; kibirle ve azametle, "İhanetleri" nedeniyle generallerini kurşuna dizdiriyor ve yorgun

bitkin askerlerinin isyanını bastırıyordu, bir savaşçı olarak hakkını yememek gerek: toprağın son karışına kadar çarpışmıştı. Fransa'dan ayrılarak şimdi Ingiltere'ye doğru yol alırken karamsar, ama gurur dolu bir mektupla Fransız dostlarına, "hizmetlerinden ve desteklerinden memnunluk duyduğunu, şahsına hizmet etmekle, kendilerine de hizmet etmiş olduklarını ve kadersiz ülkesinin çağrısına kılıcını çekmeye yine hazır olduğunu" bildiriyordu. Ama merak etmeyin, o yine gelir! Bu arada "dostlarına" yazdığı bu mektupla düğüm azıcık da olsa çözülüyor: Bu dehşetengiz adam (genç ve oldukça yakışıklıymış) hangi araç gereçle ve kimin parasıyla böyle uzun bir savaşın üstesinden gelmişti? Demek ki güçlü dostlan çoktu. Kimdi bunlar? Krallardan çok onu Katolik kilisesinin desteklediği büyük ihtimal olarak görünüyor. Yoksa dostlarından hiçbiri bu kadar milyonu toplayamazdı.

Dikkat edin, "devrimle" her türlü uzlaşmayı reddeden bu adam Ingiltere'ye gidiyor, kendi anlayışına göre, bu devrimci, özgür düşünceler ülkesinde konukseverlik aramaya gittiğini baştan çok iyi biliyor, ama ne kavramlar birleşimi! Bakın, Ingiltere'ye girerken küçük, ama hayli ilginç bir olay başına geliyor. Folkston'da inmek üzere gemiye Boulogne'da[111] binmişti, Folkston demiryolu istasyonunun açılış törenine Ingilizlerin davet ettiği konuklar ve Boulogne Belediyesi üyeleri de aynı gemiyle Ingiltere'ye gidiyorlar. Aralarında Pas de Calais milletvekillerinin de bulunduğu Ingiliz kalabalığı -yetkililer, şık bayanlar, bando ve bayraklarla şirket ve dernek temsilcileri- konukları karşılamak üzere Ingiltere sahilinde beklemektedir. Parlamento üyesi Sir Edward Watkin iki milletvekiliyle birlikte burada bulunuyor. Don Carlos'un yolcular arasında bulunduğunu öğrenince kendini tanıtmak ve saygısını bildirmek üzere hemen ona doğru yürüyor, büyük incelik göstererek istasyona kadar ona refakat ediyor ve özel bir kompartımana yerleştiriyor. Gelgelelim diğer kalabalık o kadar kibar değil; Don Carlos'un aralarından süzülüp vagona bindiğini görür görmez ıslıklamaya, yuh çekmeye başlıyorlar. Yurttaşlarının bu davranışı Sir Watkin'i derinden üzüyor tabii. "Konuğa" yapılan bu saygısızlığı gazeteye verdiği bir demeçte elinden geldiğince yumuşatmaya çalışıyor. Buna beklenmedik bir olayın neden olduğunu, yoksa her şeyin yolunda gittiğini açıklıyor:

> Bizler platforma girdiğimiz ve Don Carlos kendisini selamlayanlardan birkaç kişiye şapkasını kaldırarak tam karşılık vereceği sırada, rüzgâr *Odd Fellows*[112] derneğinin

flamasını dalgalandırdı ve flamada birden, “Dullan ve yetimleri unutmayın!” yazısıyla birlikte çocukların koruyucusu Meryem Ana’nın görüntüsü belirdi. Etkisi çok hızlı ve şaşırtıcı oldu:

Kalabalıktan uğultu yükseldi, ama öfkeden çok hüzün vardı. Olay beni üzmüştür, ancak neşeli bir kutlamaya hazırlanan ve kanlı bir iç savaşın başaktörüyle ansızın karşı karşıya gelen Folkston halkının gösterdiği saygı ve inceliği yine de hiçbir toplumun gösteremeyeceğini bu arada belirtmek isterim.

Bu ne kendine özgü bir bakış açısıdır, bu ne düşünce kararlılığı, halkı için bu ne imrenilecek gururdur böyle! Bizim liberallerin çoğu belki de Sir Watkin’in bu davranışını alçaklık, ünlü birinin karşısında çirkince bir yaltaklanma ve yüz sürme sayar, kendini küçük düşürdüğünü söylerdi. Ama Sir Watkin bizler gibi düşünmüyor: Ah, gelen konuğun kanlı bir iç savaşın başaktörü olduğunu biliyor, ama onu böyle karşılamakla aslında kendi yurtseverlik gururunu tatmin ediyor ve bütün gücüyle İngiltere’ye hizmet etmiş oluyor. Kana bulanmış tirana elini uzatırken, İngiltere adına ve bir parlamento üyesi olarak sanki şunu söylemeyi amaçlıyor: “Siz bir zalim, bir tiransınız, ama ne olursa olsun bu özgürlükler ülkesine kendinize bir sığınak yeri bulmaya geldiniz; bunu beklemek gerekiyordu; İngiltere herkesi kabul eder ve sığınma hakkı talep edeni asla geri çevirmez: *entrée et sortie libres*[113]; hoş geldiniz!” Onu üzen “kalabalığın içinden küçük bir grubun” saygısızca davranışı değildi sadece, bu taşkınlıkta, ıslıklamada, yuhalamada gerçek her İngiliz’de mutlaka bulunması gereken özsaygının zedelendiğini fark etmiş olmasıydı. Halkın, duygularına engel olamayıp, konuk da olsa herkesin önünde bir caniyi ıslıklayarak, küçük düşürerek lanet okuması, anakarada, dünyanın her yerinde olağan bir davranış olarak görülebilir; bir Alman’a ya da Parisliye uygun düşebilir, ama bir İngiliz farklı davranmak zorundadır. Böyle anlarda bir beyefendi gibi soğukkanlılığını korumalı, düşüncelerini uluorta dile getirmemelidir. Konuğun, kendisini karşılayanların, hakkında ne düşündüklerini bilmemesi daha iyi olur: herkes İngilizlere özgü nezaketle ellerini arkaya koyarak sakince bekleseydi ve gelenin yüzüne soğuk, onurlu bir bakış fırlatsaydı daha etkileyici olurdu. Yavaş ve ölçülü bir sesle seslenmeleri, pek rahatsızlık yaratmazdı: Konuk bu hareketin bir gelenek, bir etiket olduğunu, kendisi ne kadar ünlü olursa olsun kimsede heyecan uyandıramayacağım fark ederdi. Oysa konuk şimdi bu yuhalama ve ıslıkları anakaradaki gibi anlamsız, yersiz, sokak çapulcularının çıkardığı bir olay olarak düşünecektir. Geçenlerde okuduğum

çok hoş, küçük bir olayı hatırladım şimdi, nerede, kimden, çıkaramadım, Mareşal Sebastiani ve bir İngiliz'le ilgili, yüzyılımız başında I. Napolyon zamanında geçiyor, Mareşal Sebastiani o dönemin önemli bir şahsiyeti. Napolyon'la aralıksız ve inatla savaştıkları için sürekli ihmal edilen İngilizlerden birinin gönlünü okşamak istiyor. İngiltere'ye bir yığın övgüden sonra kibar bir ses tonuyla şöyle diyor:

> "Fransız olmasaydım, İngiliz olmayı yeğlerdim."
>
> İngiliz, mareşali dinliyor, ancak bu incelikten hiç etkilenmeden karşılığını veriyor:
>
> "İngiliz olmasaydım, yine de İngiliz olmayı isterdim."

İngiltere'de her İngiliz kendine bu şekilde aynı saygıyı duyar, bunun tek nedeni İngiliz olmalarıdır belki de. Bu ülkede birlik ve beraberlik ve sağlam bir bağ için herhalde sadece bu yetiyor: Sağlam bir demet. Gelgelelim Avrupa'nın her yerinde olan şey, gerçekte İngiltere'de de var: Orada da hayatın yüce anlamı kaybedilirken, yaşamaya tutkulu bir istek var. Burada bir İngiliz'in, kendi dinine, Protestanlığa bakış açısına, özgün bir örnek olarak yer vereceğim. Büyük çoğunluğunun dindar olduğunu da hatırlatalım: Dinlerine büyük tutkuyla bağlıdırlar ve sürekli arayış içindedirler, ama resmi "Anglikan" dinine rağmen yüzlerce tarikata bölünmüşlerdir. Sydney T. Dobell, "Sanat, Felsefe ve Din Üzerine Görüşler" adlı, kısa zaman önce çıkan bir yazısında bu konuda bakın neler diyor:

> Katoliklik yücedir, kusursuzdur, bilge ve güçlü bir dindir, insanoğlunun inşa ettiği yapıların en sağlamı, en büyüğüdür, ama eğitici değildir, bu nedenle de yok olmaya mahkûmdur; dahası ölümün sorumlusudur, çünkü zarar vericidir, yapısı yetkinleştikçe daha zarar verici olmaktadır. Protestan dini yabandır, çirkindir, yüzsüzdür, mantıksız ve tutarsızdır; kendiyle barışık olmayan bir dindir; sürtüşmelerin ve ağız dalaşlarının şahikasıdır, düşünce yoksulu ukalaların, yarı aydın dâhilerin, her cinsten kara cahil bencillerin yarış kulübüdür; ikiyüzlülüğün, fanatizmin beşiğidir; çılgın serseriler için eğlencelik toplanma yeridir; gelgelelim eğiticidir, bu nedenle de yaşamaya yazgılıdır. Üstelik insanoğlunun tinsel yaşamının *sine qua non* gereksinimi olarak, ona özen göstermek, onu beslemek, düzene koymak ve savaş vererek savunmak gerekir.

Ne inanılmaz bir yargı! Öte yandan binlerce Avrupalı kurtuluşunu böyle yargılarda aramaktadır. Böylesine heyecanla ve ciddiyetle insanların dinsel

talepleri üzerine bu gibi sonuçların çıkarıldığı bir toplum, gerçekten ne dereceye kadar sağlıklı olabilir? Şu sözlere bir bakın: “Protestanlık yabandır, çirkindir, yüzsüzdür, mantıksız ve tutarsızdır, ama *eğiticidir*, bu nedenle onu yaşatmak ve korumak gerekir.” Bir kere, bu meselede, bu davada faydacılık da ne oluyor? Herkesi bağlayan bu olay (Sydney Dobell gerçekten *dini* için çaba gösteriyorsa), evet, bu olay, tersine, yalnızca Ingiliz faydacılığı açısından İncelenmektedir. Hiç kuşkuya yer yoktur ki bu faydacılık Katolikliğin eğitsel olmayan kendi içine kapanıklığında ve kusursuzluğunda saklıdır ve bu Protestanın onu böylesine lanetlemesinin nedeni de budur. Bu sözler tüm ülkelerin derin siyaset adamlarının, resmi düşünürlerin kimi zaman sarf ettikleri şu pek bilge sözlere, ne dersiniz, benzemiyor mu: “Tanrı yoktur, haliyle din de anlamsızdır, ama din cahil halk için gereklidir, çünkü din olmadan halkı dizginlemek mümkün değildir”. Buradaki fark, devlet sözcüsünün görüşündedir, temelde acımasız bir ahlaksızlıktır bu, insanlığın dostu Sydney Dobell de doğrudan doğruya onun yararı için çırpınıyor; yarara bakış açısı da çok değerli: Bakınız yarar, bilindiği gibi, her çeşit yargıya ve görüşe kapıları ardına kadar açık tutar; akla da, yüreğe de *enteree et sortie libres;* hiçbir şey saklı, sınırlı ve tamamlanmış değildir: Kıyısı olmayan denizlerde yüz ve nasıl istiyorsan kendini öyle kurtar! Gerçi çok geniş, kıyısız deniz gibi alabildiğine geniş bir görüştür ve kuşkusuz “dalgalar arasında bir şey görünmez!”, buna karşılık hiç değilse ulusaldır. Ah, burada derin bir içtenlik var, ama ne dersiniz, bu içtenlik sanki umutsuzlukla yan yana değil mi? Buradaki düşünce biçimi de ilginçtir; bu insanların orada kendi ülkelerinde ne düşündükleri, ne yazdıkları, ne için endişelendikleri ilginçtir: Sözgelimi bizim yazarların bu tür düşlemsel konulara eğildikleri, ayrıca geniş bir tasarı biçiminde ortaya koydukları görülmüş müdür? Buna göre Rusların bu İngilizlere göre çok daha gerçekçi, derin ve sağlıklı bir bakış açıları olduğu bile söylenebilir. Gelin görün ki Ingilizler ne kendi düşüncelerinden, ne de kendilerine ilişkin yargılarımızdan utanırlar; aşırı içtenliklerinde, kimi zaman çok dokunaklı bir yan vardır. Avrupa’da özellikle bu davranışları inceleyen ve İngiltere’deki tanrıtanımaz öğretiler ve yorumlarla bazı karakterler üzerine araştırma yapan bir gözlemci izlenimlerini bana şöyle aktarmıştı: “Kiliseye giriyorsunuz: Büyük bir ayin icra ediliyor, çok değerli ayin kaftanları, günlük dumanları, müthiş bir ciddiyet, derin bir sessizlik, huşu içinde dua edenler... Incil okunuyor, herkes gözyaşları içinde yaklaşarak sevgiyle Incil’i öpüyor. O da ne? Bu kilise tanrıtanımazların

değil mi? Dua ediyorlar, ama Tanrıya inanmıyorlar; bu kiliseye mensup olanların tek akideleri, mutlak koşulları: tanrıtanımazlık. Peki, Incil'i öpmelerinin, kendilerinden geçercesine dinlemelerinin ve Onun üstüne gözyaşları dökmelerinin sebebi ne? Nedeni açık, Tanrıyı yadsımaları ve 'İnsanlığa' tapmalarıdır. Şimdi insana inanıyorlar, insanı tanrılaştırıp ona tapıyorlar. Oysa bunca yüzyıl insanoğlu için bu kutsal kitaptan daha değerli ne olmuştur? Onlar şimdi kutsal kitaba, Onun insana, insanın da Ona duyduğu sevgi için tapıyorlar. Kutsal kitap yüzyıllar boyu insanoğluna ne iyilikler bahşetti, güneş gibi yolunu aydınlattı, insana güç ve hayat verdi; 'şimdi O anlamını yitirmiş olsa da... ', ama onlar insana taparken, onu tanrılaştırırken değerbilmezce davranamaz, Incil'in iyiliklerini de bir kenara atamazlar..."

Bu çok dokunaklı, aşırı esrime durumudur. Gerçekten de burada insanı tanrılaştırma ve tutkuyla sevgisini gösterme talebi vardır; ancak tanrıtanımazların bu nasıl yakarma ve tapınma tutkusudur, bu nasıl Tanrı ve din susuzluğudur, gençliğin, gücün ve umudun canlı kaynağıyla fışkıran aydınlık, canlı bir yaşam yerine bu nasıl bir umutsuzluk ve hüzün, bir çeşit cenaze törenidir böyle? Hoş, bir cenaze mi ya da geleceğin yeni bir gücü mü. İşte bu çok kişi için soru işaretidir. Kısa zaman önce çıkan yeni romanım *Delikanlı* bir alıntı yapmama izin verin. Bu "tanrıtanımazların kilisesini" romanımı bitirip yayınladıktan bir süre sonra öğrenmiştim. Kitapta tanrıtanımazlığa değindiğim bölüm, bizim dönemin -kırklı yılların- gündelik yaşamında Velikorus[114] genişliğinin yanı sıra ileri düşünceli, eski toprak sahibi, tutkulu ve hayal düşkünü Rus insanlarından birinin düşleridir. "İlerici Rus aydınından beklendiği gibi", bu toprak sahibi de hem hiçbir dine bağlı değil, hem de insana tapıyor. Tanrı üzerine bütün düşüncelerini yitirdiği zaman insanlığın geleceğine değgin hayallerini anlatıyor ve kendi anlayışına göre de bu hayallerinin bir gün mutlaka bütün dünyada gerçekleşeceğine inanıyor. Şöyle:

> Dalgın bir gülümsemeyle konuşmaya başladı:
>
> "Bir tanem, sanıyorum artık kavga bitti, yatıştı. Lanet okumalardan, çamur atmalardan ve ıslıklardan sonra çevreye derin bir sessizlik çöktü ve insanlar, arzuladıkları gibi, *yalnız* kalmışlardı: Eski yüce ülkü terk etmişti onları; o zamana kadar onları besleyen büyük güç kaynağı, insanı kendine çeken görkemli güneş gibi onlardan uzaklaşmıştı, ama bu sanki insanlığın son günü gibi bir şeydi. Birden insanlar tamamen yalnız kaldıklarını anladılar ve ansızın müthiş bir yalnızlık duygusuna kapıldılar. Güzel oğlum, insanları asla soysuzlaşmış, aptallaşmış düşünemedim. Dünyada bir başına kalan insanlar birbirlerine hemen daha sıkıca

> ve sevgiyle yaklaşabilirlerdi; asıl şimdi birbirleri için var olduklarını anlayarak el ele tutuşabilirlerdi. Ölümsüzlük düşüncesi, bu yüce düşünce kaybolurdu, yerine bir başka ülkü koymak gerekirdi; ölümsüzlüğe duyulan o eski tutkunun fazlalığı bütün insanlarda doğaya, barışa, insanlara, bir ot sapına yönelirdi. Gelip geçici, ölümlü olduklarını yavaş yavaş kavradıkları ölçüde toprağı ve hayatı, eskisi gibi değil, karşı konulmazca, bambaşka bir aşkla severlerdi. Doğada, daha önceleri hiç düşünmedikleri kadar yeni olaylar ayrımsamaya başlarlar ve gizler keşfederlerdi, çünkü doğaya iki sevgilinin birbirine bakışı gibi, yeni bir gözle bakarlardı. Sabah uyanırlar, bir an önce sevmek için günlerin kısa olduğunu, onlara kalacak her şeyin sadece bu olduğunu anlayarak birbirlerini öpmeye koşarlardı. Birbirleri için çalışır, kendilerine ait olanı herkesle paylaşırlardı ve yalnızca bununla mutlu olurlardı. Her çocuk yeryüzündeki herkesin kendisine anne baba olduğunu hisseder ve bilirdi. Her biri güneşin batışını seyrederken: 'Yarın son günüm olsun, önemli değil' diye düşünürdü, 'Ölecekmişim, bunun ne önemi var, onlar yaşayacaklar ya, sonra da çocukları...' Birbirlerini hep severek ve birbirleri için titreyerek, geriye kalanların yaşayacağı düşüncesi, öbür dünyayla ilgili düşüncelerini de değiştirirdi. Ah, yüreklerindeki büyük kederi bastırmak için tüm çabalarını birbirlerini sevmeye adarlardı. Kendileri için cesur ve gururlu olurlardı, ama birbirlerine ürkek davranırlardı; her biri diğerlerinin hayatı ve mutluluğu için titrerdi. Hep sevecen davranırlar ve şimdi utanç duydukları davranışlarından utanmazlardı, çocuk gibi birbirlerini okşarlardı. Karşılaştıklarında derin, anlamlı anlamlı bakışırlar, bakışlarında sevgi ve hüzün olurdu..."

Burada, bu düşlemde "tanrıtanımazlar kilisesiyle" örtüşen bir iki benzerlik yok mudur, ne dersiniz?

II-Lord Redstock

Şimdi sıra tarikatlara geldi. Ülkemizde üç yıl önce kış boyu vaazlar veren ve o günlerde bir de yeni bir tarikat kuran Lord Redstock'un şu an Petersburg'da olduğu söyleniyor. O zamanlar bir "toplantıda" konuşmasını dinleme fırsatım olmuştu, hatırlıyorum, konuşmasında öyle dişe dokunur bir şey bulamamıştım: Ne pek akıllıca, ne de pek can sıkıcıydı. Oysa insan kalplerinde mucizeler yaratırmış, yanına sokulan çok kişi sarsılıyormuş. Hemen yardım etmek ve sevindirmek için yoksul aramaya koşuyormuş ve malını mülkünü yoksullara dağıtmak istiyormuş. Hoş, böyle bir durum Rusya'da olabilir ancak; lordun ülke dışında tanındığını pek sanmam. Ama onun insanı büyüleyen gücünü bir lordluğuna ve kendine özgü kişiliğine, "katıksız" bir aristokrat dini yaymış olmasına bağlamak güçtür. Aslına bakarsanız bu vaiz-tarikatçıların hepsi, istemeseler bile, kilisenin verdiği inanç biçimini ortadan kaldırıp kendilerine özgü olanı yaratıyorlar. Lord Redstock'un başarısının temel nedeni, "bir ayrışmanın içine girmemiz", toprağımızdan ve ülkemizden kopukluğumuzdur. Biz, yani toplumumuzun aydın sınıfı halkından kopuk yaşayan, çok küçük, çok değersiz, ancak alışkanlıkları ve özgünlük olarak kabul ettikleri önyargıları olan günümüzün bir çeşit yabancı zümreciği, kendisine ait bir din talebiyle ortaya çıkıyor. Lordun öğretisinin ne olduğunu açıklamak epeyce zor. Bir İngiliz, ama söylenenlere göre, Anglikan kilisesine bağlı değil, ilişkilerini koparmış, tamamen kendisine ait bir inancı yaymaya çalışıyor. İngiltere'de kolaydır bu: Amerika'da da, bizim "kara cahil halkımızda" olandan daha fazla tarikat vardır belki de. Koşu atları, Convulsionerler{115}, milenyum bekleyen Quakerler{116} ve nihayet Kırbaçlılar (evrensel ve kadim tarikat). Say say bitmez. Lord Redstock'la karşılaştırırken bu tarikatlardan alaylı dille söz etmiyorum elbette, ama hangisi gerçek kiliseden ayrılmış ve kim kendi kilisesini kurmaya niyetlenmiş, görünüşte ne kadar kusursuz olursa olsun, sonu mutlaka bu tarikatlar gibi olacaktır. Lord'a tapanlar yüzlerini öyle ekşitmesinler: Titreyenler, Kırbaçlılar gibi tarikatların felsefi temelinde bazen son derece derin ve güçlü düşünceler yatar. Anlatılanlara göre Tatarinova'nın Mihaylovski şatosunda, örneğin o zamanın bir bakanı, Tatarinova ve konuklarıyla, hizmetkârlar da dahil, aşağı yukarı yirmi yıl dönmüşler ve kehanetlerde bulunmuşlar. İnananların bu "doğal olmayan" birliği kurulabildiğine göre, demek ki bir düşünce ve coşkusal bir gücü vardı, oysa göründüğü kadarıyla Tatarinova'nın tarikatı Kırbaçlılardandı ya da sayısız kollarından biriydi. Lord Redstock'la ilgili anlatılardan, onun

tarikatında dönüldüğü ya da kehanetlerde bulunulduğunu hiç duymadım. (Hemen hemen tüm Batı'daki ve bizdeki tarikatlar için dönme ve kehanet en zorunlu ve en eski nişanedir. Templar şövalyeleri{117} de dönerler, kehanette bulunurlardı, onlar da Kırbaçlılardı, bu yüzden yıkıldı, sonraları, ilk devrimden önce Fransız düşünürler ve şairler onları göklere çıkarmış ve ezgiler düzmüşlerdi.) Yalnız Lord Redstock'un, özellikle "günahların bir çeşit bağışlanmasını" öğrettiğini anlatan birinden, sanki Lord'un "İsa'yı cebinde" gördüğünü, başka deyişle İsa ve günahların bağışlanması meselesine çok basit yönden yaklaştığını işitmiştim. Ancak bir dayanak aramalarını, yukarıdan bir ilham bekler gibi davranmalarını ne yalan söyleyeyim anlamamıştım. Lord Redstock'un Moskova'ya gelmek istediği acaba doğru mu? Bu kez din adamlarımızdan kimsenin onun öğretilerini desteklememelerini isterdik. Her şeye rağmen ona inananların kalplerinde olağanüstü ilgi ve yüksek duygular uyandırdığı da bir gerçek. Aslında böyle de olması gerekir: Gerçekten samimiyse ve yepyeni bir inancı yayıyorsa elbette şevk ve heyecanla bu tarikatın kurucusunu destekleriz. Bir kez daha söylüyorum, burada olan sadece ve sadece acınası zavallı münzeviliğimiz, halkı anlamamamız, ülkemizle bağlarımızı koparmamız ve her şeyden önemlisi de Ortodokslukla ilgili hiçbir değer ifade etmeyen sığ anlayışlarımızdır. Sevindirici durum, bir ikisi dışında basınımızın Lord Redstock'tan hemen hemen hiç söz etmemesidir.

III-İspritizma Olayları Bilim Araştırma Komisyonunun Raporu Üzerine

Ruh çağırmayla uğraşanlar “kendilerini toplumdan soyutlayan” insanlar mıdır? Ben evet diyorum. Düşüncemi sorarsanız ülkemizde başlayan ispritizmacılık geleceğimiz için son derece tehlikeli ve iğrenç bir “münzeviliğin” habercisi sanki. Bu anlamda diyorum ki “toplumdan kendini soyutlama”, insanların birbirinden bağlarını koparmasıdır. Bizde yeni yeni başlayan ispritizmacılıkta, Rus insanında zaten gittikçe güçlenen ve yayılan bireylerin birbirinden kopukluğunu tamamlayan güçlü öğeler var. Bazı düşün adamlarımızdan, toplumumuzun uyuduğunu, tembel tembel oturduğunu ve vurdumduymaz olduğunu okumak bazen çok anlamsız ve üzücü geliyor bana; tam tersine, Rusya şimdi, bu kadar endişe, bu kadar farklı yönlere savrulma ve böylesine tinsel olarak bir şeye dayanma arayışı içinde olmamıştır! Baştan çıkarıcı, ahlaksız küçücük bir düşünce bile, bir şeyleri çözmede kişide umut ışığı uyandırıyorsa, kesin olarak başarma olasılığı vardır. Ancak bu başarı her zaman yeni bir grubun “ayrışmasıyla” kalır. İşte ruh çağırma olayları da böyledir. *Golos*'ta o malum komisyonun, Bay Aksakov’un evinde kış boyunca gözlemlenen ve herkesin dilinde olan ruh çağırma seanslarıyla ilgili raporunu okuduğumda nasıl derin bir hayal kırıklığı yaşadım, bilemezsiniz! Oysa raporun bu edebe aykırı yeni bilimi (mistik anlamında) ezeceğini, darmadağın edeceğini bekliyor ve umuyordum. Doğrusunu isterseniz bizde hiçbir *öğreti* yoktur, şimdilik “gözlemle” yetiniyorlar yalnızca, ama bu gerçekten böyle mi? Yazık ki şu anda düşüncelerimden biraz ayrıntılı söz etmek için ne yerim, ne zamanım var, ama nisan “Günlüğümde” ispritizmaya yer vermeyi göze alacağım. Hem belki de komisyon raporunu boşuna suçluyorum: Hayır, komisyonun, tamamen imkânsız olanı, belki de hiçbir zaman üstesinden gelemeyeceği bir şeyi çok kısa zamanda ondan beklememde ve ona güvenmemde bir kabahati yok. Ama ne olursa olsun, “rapor”, anlatımıyla, redaksiyonuyla kusur işliyor. Öyle kendine özgü anlatımı var ki rapora karşı olanlar, onda mutlaka olaya “önyargılı” bir yaklaşım (dolayısıyla tamamen bilim dışı) bulmaya çalışacaklar. Gerçi komisyon suçlanacak kadar “önyargılı” değildi belki (biraz olabilir, bizde bir olaya hiç önyargısız yaklaştığımız görülmüş müdür?). Ama yazı işleri hiç kuşku yok ki kusurluydu: Örneğin komisyon, kendisinin de itiraf ettiği gibi, hiç gözlemlemediği (ruhların maddeciliğiyle ilgili) ruh çağırma olaylarına kendilerine göre bir yorum getiriyor. Diyelim ki komisyonun yaptığı, bir ahlak dersi çıkarılması, ibret verici ve uyarıcı

anlamda olayların önüne geçerek toplum yararına, gelgeç düşüncelileri bu çekicilikten kurtarmak. Soylu bir düşüncedir, ama bu olayda yerinde bir davranış olduğu kuşku götürür. Gelgelelim bu kadar bilim adamından oluşan komisyon daha işin başında saçma düşünceleri kafalardan silmeyi ciddi ciddi ummuş olabilir miydi? Heyhat, komisyon "sahtekârlıkla" ilgili apaçık, gözler önünde duran kanıtları sunsaydı, "yapılan hileleri" bulup ortaya dökseydi, yani iş üstünde yakalasaydı bile (yazık ki bu yapılmamıştır), insan doğasının değişmez yasasına uygun olarak -ki buna göre mistik düşüncelerde en matematiksel kanıtlar bile hiçbir anlam ifade etmez- ruh çağırma olaylarına kapılanlardan ya da daha işin başında olanlardan kimse komisyona inanmazdı. Bizdeki ruh çağırma olaylarında, inanın, ilk planda sadece mistik düşünce vardır, bununla nasıl baş edeceksiniz peki? Dinsel ve matematiksel kanıtlar birbiriyle çelişen kavramlardır. İnanmak isteyeni durduramazsınız. Kaldı ki burada kanıtlar da matematiksel değildir.

Her şeye rağmen rapor yarar sağlayabilirdi. Henüz işin başında olan ve ispritizmaya şimdilik ilgisiz kalanlar için kuşku yok ki yararlı olabilirdi. Oysa şimdi "İnanmaya" eğilimli olanların eline bu raporla belki de yeni bir silah verilmiş oldu. Ayrıca raporun hayli küçümseyici, kibirli üslubu yumuşatılabilirdi; bu raporu okurken insan, ister istemez, iki saygın tarafın inceleme sırasında nedense birbirine küstüğü düşüncesine kapılabilir. Sonuç olarak bu "raporun" topluma hiçbir yararı olmamıştır.

IV-Kuraldışı Olaylar

Ama farklı olaylar kategorisi de çıkıyor ortaya, hayli ilginç, özellikle gençler arasında. Gerçekte şimdilik tek tük olaylar bunlar. “Halka yönelen” birkaç talihsiz gençle ilgili hikâyelerin yanı sıra şimdi bambaşka bir gençlikten söz edilmeye başlanmıştır. Bu yeni gençler de endişeli; size mektup yazıyorlar ya da kafaları karışık, yazılarıyla, onlarda gördüklerimize hiç benzemeyen beklenmedik düşüncelerle geliyorlar size. Öyle ki gençlerimizde eskisinden çok farklı bir kıpırdanmanın başladığını düşünmek için birkaç neden var. Eh, bunu beklememiz gerekiyordu belki. Gerçekte kimin çocukları onlar? Rusya’nın yeniden canlanışının başlarında, ilericiliğin ve liberalizmin ortak davadan kopma olduğunu sanarak yığınlardan uzaklaşan “liberal” babaların çocuklarıdır. Öte yandan bunlar kısmen geçmişte yaşanmıştı. O yıllarda da gerçek anlamda liberal çok muydu, acılar çeken, yüreği temiz, içten, örneğin yakın zaman önce aramızdan ayrılan Belinski gibileri (zekâsından söz etmeme gerek yok) çok muydu gerçekten? Tersine, gerçekte sadece küçük tanrıtanımazların, büyük utanmazların, yağmacı, vurguncu, “küçük zorbaların” ve şerefsiz olma hakkı olarak görmeyi yeğledikleri liberalizmin yalancı pehlivanlarının kuru kalabalığı vardı. O zamanlar neler söylenmedi, neler iddia edilmedi, onur ve kahramanlık adına ne iğrençlikler sergilenmedi ki! Aslında bu, en bayağısından sokak kalabalığıydı ve onurlu düşünce ayağa düşmüştü. Tam bu sırada köylülerin özgürlüğü geldi, beraberinde de aydın toplumumuzun her bakımdan çözülmesi ve “ayrışması”... İnsanlar birbirlerini, liberaller de kendi liberallerini bilmek, tanımak istemiyordu. Sonraları ne hazin şaşkınlıklar, ağır düş kırıklıkları yaşandı! En utanmaz gerici, bazen bir ilerici gibi, bir önder gibi birden ön saflara atıldı, başarı da kazandı. O zamanın çocukları babalarından neler görmüş, çocukluk ve gençlik çağlarından ne gibi anılar kalmıştır belleklerinde? Kinizm, acı alay, çocuğun ilk sevecen, kutsal inançlarına acımasızca saldırılar; sonra böyle olması gerektiğine, bunun “sağduyulu” ilişkiler olduğuna inançla ve *bilimle* anne ve babaların düştükleri ahlaksızlık, çok sayıda mülkün de bölünmesini buna ekleyin, bunun sonucunda sabırsız bir doyumsuzluk, maddi başarısızlığın getirdiği küçük bencilce bir öfkeyi örten konuşmalar, ah, gençler sonunda bunu görebildiler ve anladılar! Gençliğin tertemiz, aydın ve yüce gönüllü olmasıdır ki içlerinden bazıları böyle babaların peşinden gitmeyi istememiş, onların sözde “sağduyulu” öğütlerini reddetmişlerdir. Böylelikle bu tür “liberal” yetişme tarzı, en azından bazı örnekleriyle,

tamamen ters bir sonuç doğurdu. İşte bu gençler, yeniyetmeler şimdi yeni yollar arıyorlar kendilerine ve çocukken acınası baba ocağında karşılaştıkları, nefret ettikleri düşünceler yığınına doğrudan tiksinmekle işe başlıyorlar.

V-Yuri Samarin Üzerine

Sağlam, inançları güçlü kişiler birer birer gidiyor: Üstün yetenekli, inançlarından ödün vermeyen toplum adamı Yuri Samarin aramızdan ayrıldı. İnançları ve görüşleri pek paylaşılmayan, ancak kendine saygı duyurmayı başaran insanlar vardır. *Novoye Vremya* Samarin’le ilgili çok ilginç bir yazı yayınladı. Şubat sonunda Samarin Petersburg’a geçerken, *Otoçestvenniye Zapiskİ*'nin şubat sayısında çıkan Prens Vasilçikov’un “Verimli Toprak ve Geleceği” adlı yazısını okuma fırsatı bulmuş. Bu yazı onu öylesine derinden etkilemiş ki sabaha kadar uyuyamamış. Sabahleyin bir dostuna şöyle demiş: “Çok güzel ve tamamen isabetli bir yazı. Bu yazıyı dün akşam okumuştum ve bende büyük etki yaratmıştı, uyuyamamıştım; sabaha kadar susuz ve ağaçsız bir çölün dehşet görüntüsü gözlerimin önünden gitmemişti, sürekli ağaç kesiminden, durdurulamayan orman katliamı yüzünden Rusya’nın göbeğindeki verimli topraklar, böyle çöl haline geliyordu...”

Novoye Vremya “Yurduna duyduğu kaygı ve endişeyle uykuları kaçan kaç insanımız vardır?” diye soruyor. Her halde vardır diye düşünüyorum, kim bilir belki de endişeli halimize bakılırsa, eskisine göre daha fazla olacaktır. En geniş anlamıyla endişe duyan insanımız her zaman çoğunlukta olmuştur, kimilerinin iddia ettikleri gibi, hiç de uyumuyoruz; sorun kaygı duyanların olup olmaması değil, nasıl düşündükleridir, acı ki Yuri Samarin’in ölümüyle sağlam ve derin düşünceli bir insanımızdan yoksun kaldık; bu büyük bir kayıptır. Eski yetenekler bir bir gidiyor; yarınların çocuklarından da şimdilik bakışlarımızı kaçırmakla yetiniyoruz...

✮i✳✡✮

✢❄❒❄■❃❄ ✢➶●➽❍

I-Bitkisel, Durağan Yaşam Ülküleri. Vurguncular ve Toprak Ağalan. Rusya'yı Koşu Atı Gibi Sıkıştıran Beyefendiler

Bu yılın *Ruskiy Vestnik*'in mart sayısında Bay A...'nın, yani Bay Avseyenko'nun hakkımdaki eleştirisi yer aldı. Bay Avseyenko'ya yanıt vermemin hiçbir yararı olmaz: Onun gibi, yazdıklarını anlamayan bir yazar düşünmek hayli zordur. Gerçi anlasaydı bile aynısı çıkardı. Yazısında benimle ilgili eleştirilerinin tümü şu tema üzerinde: Halkın önünde eğilmesi gerekenler, biz kültürlü insanlar olamaz, çünkü "halksal ülkülerin genellikle özünde bitkisel, durağan bir yaşam felsefesi vardır, tersine, halk bizden, kültürlü insanlardan aydınlanmalıdır ve düşüncelerimizi, tarzımızı benimsemelidir." Sözün kısası Bay Avseyenko, şubat Günlüğümdeki halka ilişkin sözlerimi beğenmemiş. Sanıyorum burada bir belirsizlik var ve bunun kabahatlisi de benim. Anlaşılmazlığı anlaşılır hale getirmek gerekiyor, Avseyenko'ya da kelimesi kelimesine yanıt vermem olanaksız. Kişinin örneğin halk üzerine durup dururken şu sözleri söyleyen biriyle ortak yanı ne olabilir?

> Rusya'nın bağımsızlığı, gücü, tarihsel görev üstlenme yeteneği, onun [yani halkın] omuzlarında, onun sabrında, özverisinde, yaşamsal canlı gücünde, coşkulu inancında ve kişisel çıkarları gönül yüceliğiyle hor görmesindedir. Halkımız, Hıristiyanlık ülküsünün temizliğini bizler için yaşatmış, kendi büyüklüğü içinde yüce ve gösterişsiz kahramanlığı ve Puşkin şiirinin canlı çınıltısında yansıyarak *sürekli edebiyatımızı beslemiş olan Slav doğasının kusursuz özelliklerini korumuştur.*

Dikkat edin, bu sözler daha yeni söylenmiştir (yani Slavcılardan alınmıştır). Bir sonraki sayfada aynı Rus halkına tamamen ters görüşler bildiriyor Bay Avseyenko:

> Burada olan asıl mesele, halkımızın bizlere etkin bir kişilik örneği sergileyememesidir. Halkta gördüğümüz ve edebiyatımızın halkımızda bizlere sevmeyi öğrettiği tüm güzellikler, kendiliğinden var olan, kapalı, dingin bir kır yaşantısının(?) ya da edilgin bir yaşamın derecesinde ortaya çıkar. Halkın içinde *etkin, güçlü* bir kişilik sivrildi mi büyüleyicilik çoğu kez kayboluyor ve sık sık toprak ağalarının, vurguncuların, müstebitlerin mide bulandırıcı bireyselliği beliriyor. Halkın etkin ülküleri hâlâ yoktur. Onlara bel bağlamak, ne olduğu meçhul, belki de yapay bir büyüklükten yola çıkmak anlamı taşır.

"Rusya'nın bağımsızlığının halkın omuzlarında, onun sabrında, özverisinde, diri gücünde, coşkulu inancında ve kişisel çıkarlara duyduğu

yüce gönüllü horgörüde biçimlendiğini" bir önceki sayfada vurguladıktan sonra şimdi bunları söylemek... İyi de, diri, canlı bir güç göstereceksin, sonra da nasıl edilgin olacaksın... bu mümkün mü? Rusya'yı yaratmak için güç göstermemek nasıl olabilir! Kişisel çıkarları *gönül yüceliğiyle* küçümsemek için başka çıkarlarda da, yani ortak, kardeşçe çıkarlarda da yüce gönüllüce ve etkin bir *faaliyet* sergilemek gerekir. Rusya'nın bağımsızlığını "omuzlarında taşımak" için *hiçbir iş yapmadan* yerinde oturmak mümkün değildir, en azından yerinden kalkmak, adım atmak ve bir şeyler yapmak gerekir; oysa Bay Avseyenko, biraz kendini gösterdiğinde halkın hemen "asalak, vurguncu ya da müstebitin mide bulandırıcı biçimlerine" büründüğünü söylüyor. Buradan, Rusya'yı omuzlarında taşıyanların vurguncular, asalaklar ve müstebitler olduğu anlamı çıkıyor. Öyleyse bütün bu kutsal metropolitler (halkın savunucuları ve Rus yurdunun kurucuları), hayatlarını feda edecek kadar Rusya için çalışan ve hizmet veren, adlarını tarih sayfalarına saygıyla yazdıran tüm dini bütün prenslerimiz, boyarlar, zemstvo üyeleri, evet, hepsi asalak, vurguncu ve müstebit, öyle mi? Bay Avseyenko'nun geçmişten değil, günümüzden söz ettiğini; o zamanın başlı başına bir tarih olduğunu, olup bitenlerin Nuh nebiden kaldığını söyleyecekler belki. Bu durumda halkımızın yozlaştığı anlamı çıkmaz mı? Bay Avseyenko zamanımızın hangi halkından söz ediyor? Onu nereden başlatıyor? Petro dönüşümlerinden mi? Kültür döneminden mi? Kesin bir köleleştirmeden mi, söyleyin, nereden? Öyleyse kültürlü Bay Avseyenko kendi kendini ele veriyor. O zaman adama sorarlar: Halkın ahlakını bozmak ve onu yalnızca vurguncu ve düzenbaz haline getirmek için kültürleşmenize değer miydi diye. Evet, Bay Avseyenko böylesine "kötüye yorma yeteneğine sahipsiniz", öyle mi? Sizin kültürünüz yüzünden köle durumuna düşmüş halkımız (en azından General Fadeyev'in öğretisine göre) 200 yıllık kölelikten sonra, sizden, kültürleşmiş insandan bir teşekkür ya da merhamet yerine, yalnızca vurguncu, dolandırıcı katma çıkarılarak bu küstahça karalanmayı mı hak ediyor? (Onu göklere çıkarmanızı asla dikkate almıyorum, çünkü başka sayfada halkımızı alaşağı ettiniz.) Avrupa'dan size akıl gelsin diye, halkımızın sizin yüzünüzden 200 yıl elleri kolları bağlı kaldı ve işte siz bu aklı aldıktan sonra(?) elleri kolları bağlı olanların karşısında, elleriniz böğrünüzde, ona kendi kültürünüzün tepesinden bakarak hakkında birden yargıda bulunuyor ve şöyle diyorsunuz: "Halk kötüdür, edilgindir, kendini etkin olarak göstermemektedir (elleri kolları bağlı halktır bu), bir parça pasif erdemler gösterdiği olmuş, edebiyatı

canlı özsuyuyla beslemiştir, ama aslına bakacak olursak bir bakır paraya değmez, çünkü halk biraz kımıldamaya başlasın hemen vurguncu ve düzenbaz kesilir.” Aslında Bay Avseyenko’ya yanıt vermemek gerekirdi, yanıt veriyorsam, bunun az sonra açıklayacağım kişisel hatam olduğunu kabul ettiğim içindir. Okurlarıma Bay

Avseyenko hakkında biraz bilgi vermeyi yararlı görüyorum. Bir yazar olarak incelenmeye değer, genel bir öneme sahip olan -bu bile çok kötü- bir bakıma küçük aydın tipi sergilemektedir.

II-Kültürlü insancıklar. Kendine Zarar Veren Tipler

Bay Avseyenko uzun zamandır eleştiriler yazıyor, birkaç yıldır; ne yalan söyleyeyim ondan bugüne kadar umutlu olduğum için şimdi pişmanım: "Sürekli yazıyor, herhalde bir şeyler söyleyecektir ''diye düşünüyordum ya, onu az tanımışım meğer. Yanılgım *Ruskiy Vestnik*'in 1874 Ekim sayısına kadar sürdü, Bay Avseyenko söz konusu dergide Pisemski'nin bir güldürüsü ve oyunuyla ilişkili olarak kaleme aldığı yazısında durduk yerde şöyle diyor:

> ... Gogol, yazarlarımızı, yapıtlarında içeriğe pek özen göstermemeye, sadece sanatsal yanma ağırlık vermeye zorlamıştır. Romancının meseleye böyle bakışı kırklı yıllar edebiyatımızda çok kişi tarafından paylaşılıyordu. Bunun kısmen nedeni, bu *edebiyatın içerik olarak kısırlığıdır(!).*

Kırklı yılların edebiyatı içerik açısından yoksulmuş! Böyle garip bir görüşe hayatım boyunca rastlamadım. O edebiyat ki Gogol'ün tüm yapıtlarını, *Bir Evlenme* güldürüsünü kazandırmıştır bizlere (içerik bakımından yoksul ha, pes doğrusu!); sonra *Ölü Canlar* (bu roman da kısırmış, başka bir sözü, ilk aklına gelen sözü söyleseydi bu adam, daha iyi iş yapmış olurdu!), *Avcının Notları*'yla bir Turgenyev (bunda da içerik yok, öyle mi?), daha kırklı yıllarda yazılmış Gonçarov'un *Oblomov*'u, Rusya'nın her tarafında hayranlıkla okunan " 'Oblomov'un düşü' bölümü!" Bu edebiyat nihayet bize Ostrovski'yi kazandırmıştır, Bay Avseyenko özellikle Ostrovski'nin tiplerine bu yazısında ağzından tükürükler saçarak saldırmaktadır:

> Dış nedenlerden memurun dünyası yergi tarzına pek gelmiyor; bununla beraber güldürümüz, Zamoskvoreçi ve Apraksin tüccarlar dünyasına, gezginlerin, çöpçatanların, ayyaş tezgâhtarların, burmistlerin[{118}], zangoçların, piterşçiklerin[{119}] dünyasına büyük bir çabayla ve tutkuyla girmiştir. Bir sarhoşun ya da sırıtan, yanlış kullanılan bir argonun taklidine; insan duygularına hitap etmeyen kaba ve onur kırıcı tiplerin, yaban davranışların betimlenmesine kadar bu akıl almaz tarz güldürünün işlevini daraltmıştır. Fransız tiyatrosunda insanı bazen büyüleyen küçük bir vodvildir bu: Biri masanın altına girmiş, bir diğeri de ayaklarından tutmuş çekiştiriyor). O sıcak, neşelendiren burjuva(?) tarzı değil, tümüyle kaba saba, itici bir tarz hâkim olmuştur sahneye. Kimi yazarlar, örneğin Bay Ostrovski, bu edebiyata pek çok yetenek, karakter ve mizah kazandırmıştır; ne var ki

gerçekte tiyatromuzun içerik olarak düzeyini müthiş düşürmüştür, bu yazarın toplumun aydın kesimine söyleyecek sözü olmadığı, bu zümreyle işi olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır.

Demek Ostrovski sahnenin düzeyini düşürmüş, “okumuş zümreye” hiçbir söz söylememiş! Tiyatrolarda Ostrovski’yle coşan, yapıtlarını sabah akşam okuyan demek toplumumuzun eğitimsiz katıymış, öyle mi? Ah, düşünebiliyor musunuz, aydın zümre Fransız sahnesinde insanı zaman zaman büyüleyen neşeli, sıcak burjuva tarzı yapıtların sahnelendiği Mihaylovski tiyatrosuna gidiyormuş o zamanlar! Öyle ya, Lyubim Tortsov “kabadır, çapaçuldur”! Bay Avseyenko hangi okumuş zümreden söz ediyor, öğrenmek ilginç olurdu doğrusu! Lyubim Tortsov’da kirlenmişlik yoktur, “İçi temiz bir adamdır”, kirlilikse belki de orada, “o sıcak, neşeli, burjuva türünün” hâkim olduğu Fransız sahnesindedir! Bu nasıl bir görüştür, bu nasıl sanatsallıktır ki *içeriğe* yer vermesin? Tam tersine, içeriğe son derece önem verilir. Gogol *Mektuplaşmalar*'da, karakteristik olmakla birlikte zayıftır, *Ölü Canlar’da* sanatçı olmaktan çıkarak, doğrudan kendi adına hükümler vermeye başladığı bölümlerde de hayli zayıftır, hatta niteliksizdir, ama *Bir Evlenme* oyunu, *Ölü Canlar* romanı -özellikle sanatsal tipleriyle, içerik zenginliğiyle- onun en derin, en nitelikli yapıtlarıdır. Bu anlatımlar, deyim yerindeyse, çok derin ve dayanılmaz sorunlarla beyne baskı yapıyor, Rus insanının zihninde, yenemeyeceğini hissettiği en tedirgin edici düşünceler bırakıyor; ayrıca, bir zaman sonra baş edebilir mi, bilinmez. Bay Avseyenko tutup, *Ölü Canlar'ın* içerikten yoksun olduğunu haykırıyor! Buyurun siz*e Akıldan Bela*{120}, parlak, sanatsal tipleri ve karakterleriyle güçlüdür, sadece bu sanatsal çaba bile, yapıta baştan sona kadar içerik kazandırıyor; Griboyedov, sanatçı görevini bırakıp (güldürünün en zayıf kişiliği Çatski’yi konuşturarak) kendi kafasına göre akıl yürütmeye başlayınca, hemen imrenilmeyecek düzeye, hatta o zamanların aydın sınıf temsilcilerimizin kat kat altına düşüveriyor. Çatski’nin verdiği ahlak dersi güldürünün çok altındadır ve genellikle tam bir saçmalıktan ibarettir. Bütün derinlik, edebiyat yapıtının içeriği, tiplerde ve kişiliklerdedir. Bu her zaman böyle.

Böylece okur nasıl bir eleştirmenle karşı karşıya bulunduğunu görüyor; buradan sorunuzu duyabiliyorum: “ Öyleyse bu adama ne diye bulaşıyorsunuz?” Bir kez daha söylüyorum, yapmak istediğim kişisel bir yanlışlığımı açıklamaktır, dolayısıyla yukarıda dile getirdiğim gibi, şu anda Bay Avseyenko’yla eleştirmen olarak değil, farklı ve ilginç bir edebiyat

olayı olarak ilgileniyorum. Bir bakıma bana yararlı olabilecek bir tip. Uzun zaman Bay Avseyenko’yu anlamadım, aslında yazılarını değil -yazılarına zaten akıl sır erdirememiştim- bu yazılarda anlaşılacak ya da anlaşılmayacak bir durum yok. *Ruskiy Vestnik'*in 1874 Ekim sayısında çıkan bu yazısı nedeniyle ondan büsbütün umudumu kestim, çünkü kişide sürekli ve derin bir şaşkınlık yaratıyor: Böylesine tutarsız bir yazarın nasıl olur da *Ruskiy Vestnik* gibi ciddi bir yayın organında yazısı çıkar? Birdenbire çok gülünç bir olay oldu ve Bay Avseyenko’yu çözüverdim: Kışın başında *Samanyolu* adlı romanını yayınlamaya başlamıştı. (Neden arkasının gelmediği belli.) Roman, yazar Avseyenko’nun tüm karakterini anlamama yardımcı oldu. Aslında romandan uzun uzadıya söz etmem doğru olmaz. Ben de bir roman yazarıyım, meslektaşımı eleştirmek yakışık olmaz. Bu nedenle yapıtı kesinlikle eleştirmeyeceğim, hem bana neşeli anlar yaşattı. Örneğin romanın kahramanlarından genç prens operada, locada herkesin gözü önünde müzikten etkilenerek ağlayıp sızlıyor, yüksek sosyeteden bir hanımefendi duygulanarak ona yaklaşıyor: “Ağlıyor musunuz siz, ağlıyor musunuz?” diye ilgileniyor. Ama mesele hiç de bu değil, mesele burada yazarın iç dünyasını anlamamdır: Bay Avseyenko yüksek sosyeteye duyduğu hayranlıkla kendini kaybeden bir yazar ve düşün adamı olarak kendini anlatıyor. Özetle, dizleri üzerine çökmüş, eldivenlere, faytonlara, kokulara, rujlara, ipek giysilere (özellikle bayanın koltuğa otururken giysisinin ayak ve bel hizasında hışırdadığı anda) ve nihayet Italyan operasından dönen hanımı karşılayan uşaklara tapıyor. Bu sahneleri aralıksız, derin saygıyla, tapınırcasına, dua eder gibi, sözün kısası dinsel bir ayini gerçekleştiriyormuş gibi yazıyor. İşittiğime göre, bu roman *Anna Karenina'da.* daha güçlü yüz sürme ve hayranlık tavırları işlenmesi gerekirken, yüksek sosyeteye çok nesnel bakan Lev Tolstoy’un yanlışlığını düzeltmek için yazılmış. (Bilemem, belki de şaka olarak söylemişlerdir.) Tekrar ediyorum, tamamen farklı bir kültür tipi anlatılmasaydı, elbette bunlardan söz etmek gerekmezdi. Anlaşılan eleştirmen Avseyenko faytonlar, pudralar, kokular, özellikle uşakların hanımefendileri karşılamalarını kültürün bir görevi, ahlaki çöküşümüzün ve acılarımızın şu iki yüzyıllık döneminin tamamlanması ve hedefe ulaşılması olarak görüyor ve bunları hiç gülmeden, ama hayranlıkla izliyor. Bu hayranlığın ciddiyeti ve içten olması çok ilgiye değer. Asıl önemlisi de Bay Avseyenko’nun bir yazar olarak yalnız olmamasıdır; ondan önce de “keten yeleklilerin amansız Juvenalisleri” vardı, gelgelelim bu denli tapılacak ölçüde değildi. Diyelim

ki hepsi böyle değiller, ama benim derdim, bu kültür temsilcilerinin, bu kadar yalın ve katışıksız nitelikte olmamakla beraber yazın alanında, yaşamda da çok fazla olduğuna sonunda yavaş yavaş inanmaya başlamamdır. Ne yalan söyleyeyim, beni adeta nurla aydınlattı: Böylece Ostrovski için sarf edilen ağır hakaret içeren sözler ve şu meşhur "Fransız sahnesinde kimileyin insanı büyüleyen sıcak, neşeli, burjuva tarzı..." kuşkusuz anlaşılmış oluyor. Bakın, burada söz konusu olan ne Ostrovski, ne Gogol, ne de kırklı yıllar (çok umurundaydı sanki!), mesele düpedüz yüksek sosyetenin uğrak yeri olan, önüne arabaların yanaştığı Petersburg Mihaylovski Tiyatrosudur; insanı kendine çekiyor, karşı konulmaz bir güçle yazarı ele geçiriyor, aklını başından alıyordu. Bir kez daha söylüyorum, bu olaya salt güldürü açısından bakmamak gerekir, hepsi çok ilgi çekici. Kısacası, çoğu özel bir düşkünlükten, daha doğrusu acınması gereken hastalık derecesinde zayıflıktan ileri geliyor. Örneğin Hanımefendinin arabası tiyatronun önüne geliyor: Siz sadece arabanın yolda gidişini, pencereden süzülen fener ışığının içeride oturan bayanı nasıl neşelendirdiğini görüyorsunuz. Edebiyat falan değil, tapınmadır bu, acımak gerekir! Kuşkusuz buraya gelenlerin çoğu eldiven takmak büyük işmiş gibi halkın karşısında kasılıyordur; aralarında pek çok liberal var, cumhuriyetçi de, ama birden ne görüyorsun: adam eldivenci kesilmiş. Bu zayıflıktır, istiridyeleri ve yüz rublelik kavunlarıyla balolarda, yüksek sosyetenin güzelliklerine aşırı düşkünlüktür, bu düşkünlük, tüm masumluğuna karşın, sözgelimi bizde hiç kölesi olmamış kişiler arasında özel bir köle kurumu bile doğurmuştur. Arabaları ve Mihaylovski Tiyatrosunu Rusya tarihinde kültür döneminin tamamlanması olarak kabul ederlerken, dünya anlayışlarına uygun olarak, tümüyle su katılmadık toprak köleliği yandaşı olup çıkmışlardır; gerçi kimseyi köleleştirmeyi düşünmediler, ama tam bir kültürel hakmiş gibi, en azından halkın yüzüne açıktan açığa tükürmüşlerdir. İşte bu gibiler halka hayret verici suçlamalar yağdırıyorlar: Tam iki yüzyıl vergiyle soyup soğana çevirdikleri elleri kolları bağlı perişan halka edilgin olduğu için sataşıyorlar, onu kirli olmakla, eğitimden yoksun bırakılmış garibi cahil olmakla, sopa yiyenleri de kötü huylu oldukları için suçluyorlar; Bolşoya Morskaya'da berberde saçını taramadığı, pudra sürmediği için ona hesap soranlar bile olmuştur. Hiçbiri abartma değil, kesinlikle doğrudur, en önemlisi asla abartma olmamasıdır. Halka duydukları tiksintileri kudurmuşluk ölçüsündedir, halkı övecek olsalar -elbette politik nedenlerle- her satırda kendileriyle çelişecekleri için, edebine

uysun diye tek kelimesini bile anlamadıkları büyük cümleler seçerler. Durun, iki buçuk yıl önce başıma gelen bir olayı hatırladım şimdi. Trenle

Moskova’ya gidiyordum, geceleyin yanımda oturan bir toprak sahibiyle sohbete koyulduk. Yarı karanlıkta seçebildiğim kadarıyla kara kuru, kırmızı, şiş burunlu, 50 yaşlarında biriydi; sanırım bacaklarından rahatsızdı. Tavrıyla, konuşmasıyla, yargılarıyla son derece dürüst bir kişilik örneği çiziyordu, çok da düzgün konuşuyordu. Rus aristokrasisinin çetin ve belirsiz bir dönemden geçtiğini, Rusya’nın her köşesinde ekonomide şaşırtıcı bir düzensizlik yaşandığını söyledi, sakin konuşuyordu, ancak meselelere ciddi bakışı müthiş ilgimi çekmişti. Peki, buna ne dersiniz: Söz arasında birden, farkında olmadan, fiziksel olarak kendini köylüden üstün gördüğünü, bunun tartışmasız olduğunu söyleyiverdi.

“Yani tinsel gelişmişlik, eğitimli insan olarak mı demek istediniz?” diyecek oldum, hemen karşı çıktı:

“Hayır, kesinlikle hayır, köylüden yalnızca tinsel olarak değil, fiziksel bakımdan üstünüm dedim; *bedensel* olarak köylüden daha güçlüyüm. Onca kuşak kendimizi üstün bir varlık olarak eğittiğimiz için böyle olmuştur.”

Daha fazla tartışmam yersizdi: Ayaklarından rahatsız olan (kireçlenme soylu hastalığı olabilir) bu kara kuru, sıracalı, kırmızı burunlu adam hiç öteye beriye sapmadan *bedensel* olarak kendini köylüden üstün ve güzel bulabiliyordu! Tekrar ediyorum, içinde asla bir öfke yoktu, halim selim bir adamın yeri geldiğinde birden halka karşı nasıl adaletsizce davranabildiğim görün, hem de tamamıyla masumca, sakin ve dürüstçe, özellikle halka küçümsemeyle bakmasından -handiyse bilinçsizce, elinde olmadan- ortaya çıkan bir bakış açısı...

Bununla beraber, yaptığım kişisel bir yanlışlığı düzeltmeliyim. Şubat sayısında halkın ülkülerinden söz etmiş, şöyle demiştim: “Yolunu şaşıran çocuklar gibi, evimize döndüğümüzde halkın gerçeği önünde eğilmeli ve ondan bir düşünce, tarz beklemeliyiz. Ama öte yandan halk, yanımızda getirdiklerimizden bir şeyler almalıdır; ancak bunun bir hayal değil, biçimi, sureti, ağırlığı olan, gerçekten var olan *bir şey* olması gerekir; bunu kabul etmediğimiz takdirde iyisi mi ayrılalım, birbirimizden ayrı ölüp gidelim.” İşte bu sözlerimi çok kişinin anlamadığını görüyorum. İlk olarak, sormaya başladılar: Önünde eğilmemiz gereken ve halkta var olduğu söylenen bu ülküler nasıl bir şeydir?

Ardından gelen soru şuydu: “Yanımız sıra getirdiğimiz ve halkın bizden *sine qua non* alması gerektiği zenginlik” le ne demek istiyordum? Nihayet,

biz aydınların Avrupa ve kültürlü insanlar, halkınsa sadece Rusya olduğu ve *edilgin* davranması nedeniyle biz aydınların değil, onun bizim önümüzde eğilmesi gerektiği meselesi ne oluyordu? Bay Avseyenko meseleyi bu anlamda çözüyor; şimdi yalnızca Avseyenko'ya değil, beni anlamayan "kültürlü" insanlara, "aman zaman tanımaz Juvenalislerin keten yeleklerinden" başlayarak, *korunacak bir şeyimiz olmadığını* yakın zaman önce ilan eden beylere kadar yanıt vermek istiyorum. Öyleyse iş zamanı... O sıra kısa yazma hatasına düşmeyip ayrıntılı açıklama yapsaydım, düşüncelerimi paylaşmayabilirlerdi, ama hiç değilse çarpıtmazlar, beni anlaşılmazlıkla suçlamazlardı.

III-Tartışılan Noktaların Yanlışlığı ve Tutarsızlığı

Bizlere düpedüz halkın hiçbir gerçeği olmadığını, gerçeğin yalnızca kültürde olduğunu ve yüksek aydın zümrede korunduğunu söylüyorlar. Tamamen dürüst ve içten olmak için, şu değerli Avrupa kültürümüzün sadece arabalar uşaklar bakımından değil, en geniş anlamda halkımıza kıyasla bizim tinsel ve ahlaki olarak geliştiğimiz, insanlaştığımız, insancıl olduğumuz ve bu saydıklarımla halktan tamamen farklı olduğumuz anlamında alıyorum. Bu yansız bildiriden sonra kendime şu soruyu yönelteceğim: "Böyle iyi olduğumuz, hatasız kültürleştiğimiz doğru mu, halkın, kültürünü bir kenara bırakıp bizim kültürün önünde eğilmesi ne demek? Nihayet, Avrupa'dan yanımızda halka ne getirdik?"

Ancak bu sorulara yanıt vermeden önce, ilke gereği, sözgelimi Avrupa'nın haklı olarak karşımızda gururlanabileceği bilimden, sanayiden vs tek kelime etmeyelim. Bunlara girmemek isabetli olur, çünkü *şu an sorun* bu değil; bilim denen şey orada, Avrupa'dadır, bizler de, yani toplumun aydın tabakası, Rusya'dayız; bilimimiz 200 yıllık deneyime karşın pek parlak değil, şurası gerçek ki bilim konusunda aydın sınıfımıza hayranlık duymamız henüz erken, çünkü iki sınıf arasında, yani basit halk ile yüksek aydın sınıf arasındaki köklü ve uzlaşmaz karşıtlığın bilimle hiç mi hiç ilgisi yoktur; başka bir deyişle, bilimi yüksek sınıfla sıradan halkımız arasındaki temel farklılığın nedeni göstermek, yine söylüyorum, kesinlikle yanlış bir yaklaşım olur; bu farklılığı tamamen başka nedenlerde aramak gerekir; kaldı ki bilim genel bir meseledir ve Avrupa'da herhalde onu bir tek ulus icat etmemiştir, antik dünyadan başlayarak tüm halkların birinden ötekine geçerek sürüp gelen bir iştir. Kendi açısından Rus halkı hiçbir zaman bilimin düşmanı olmamıştır; öte yandan, bilim Petro'dan önce de vardı bizde. Petro'dan 130 yıl önce Çar İvan Vasilyeviç Baltık kıyılarını ele geçirmek amacıyla bilimin gücünden alabildiğine yararlanmıştı. Kıyıları ele geçirip limanlara ve körfezlere sahip olsaydı, Petro gibi mutlaka kendi gemilerini yapardı; bilim olmadan gemi yapamayacağına göre, Petro döneminde olduğu gibi, bilim kaçınılmaz olarak Avrupa'dan gelirdi. Bizim Potuginler Rus'un sadece semaver icat ettiğini söyleyerek halkımızla alay ediyorlar, kötülüyorlar, ama AvrupalIların Potugin korosuna katılabilecekleri biraz şüphelidir.

Her şeyin doğanın, tarihin belirli yasalarına göre meydana geldiği çok açık ve anlaşılırdır. Bilimde ve endüstride bu kadar az üretmemizin nedeni, Rus halkının ne zekâ kıtlığı, ne yetenekten yoksun olması, ne de utanç

verici tembelliğidir. Falan ağaç şu kadar yılda boy atarken, bir diğeri onun boyuna iki misli geç ulaşır. Her şey, doğanın ve koşulların halkı nasıl etkilediğine ve öncelikle halkın ne yapması gerektiğine bağlıdır. Burada coğrafi, budun- bilimsel ve siyasal açık ve somut binlerce neden vardır. Sağduyulu bir kimse 13 yaşında birini “niçin 25’inde değilsin?” diye ayıplamaz. “Avrupa tembel Ruslardan daha zeki ve çalışkan olduğu için bilimi icat etmişmiş!” Oysa şu tembel denen Ruslar bilim icat edildiği zaman bayağı şaşırtıcı işler yapmışlardır: Çarlığı ve *bilinçli olarak* da birliğini kurmuşlar. 1000 yıl boyunca en azılı düşmanla savaşmışlar ve geri püskürtmüşlerdir, Ruslar olmasaydı bu düşman Avrupa’da taş üstünde taş bırakmazdı. Ruslar uzak ülkeleri, uçsuz bucaksız yurtları mesken tutmuşlar, bölgelerini savunmuşlar, ardından öylesine berkitmişlerdir ki biz kültürlü insanlar şimdi bu kadarını asla yapamayız; tersine, bozuyoruz. Nihayet bin yıl sonra, kendine özgü, sağlam siyasal birliği olan İngiltere ve ABD’den önce, dünyada eşi görülmeyen bir devlet ve siyasal birlik kurmuştur Rusya, bu açıdan onlar belki de bizden aşağıdalar. Ama Avrupa’da bilim farklı siyasal ve coğrafi koşullar altında gelişti, buna karşılık bilimin gelişmesi ve güçlenmesiyle birlikte Avrupa’nın hemen hemen her yerinde ahlaki çöküşler ve siyasal çalkantılar yaşandı. Dolayısıyla her ulusun kendine özgü yapısı vardır, kime özenilmesi gerektiği de bu bakımdan belirsizdir. Bizler her durumda bilime ereriz, ama Avrupa’nın siyasal birliğinin ne olacağı muamma değil midir? Belki de Almanlar kazandıkları bilimsel başarılarının yarısını bizde eskiden beri var olan güçlü siyasal birlikle değiştirmeye daha on beş yıl önceden razı olurlardı. Almanlar şimdi, en azından kendi anlayışlarına göre sağlam bir siyasal birliğe kavuştular, ama o zamanlar bir Alman imparatorluğu yoktu; bizi hep o küçük görme alışkanlıklarına rağmen, o yıllar içlerinden bize kuşkusuz imrenmişlerdir! Öyleyse sorunu ne bilimle ve ne de sanayiyle ilgili koymak gerekir, sorun asıl, biz kültürlü insanların Avrupa’dan döndüğümüzde *özde ve ahlaki olarak* halktan üstün olup olmadığımız ve Avrupa kültüründen elle tutulur ne gibi bir değeri halka getirdiğimizle ilgilidir. Biz neden *temiziz* de halkımız hâlâ kirli? Neden biz her şeyiz de halkımız bir hiç? Asıl sorular bunlardır. Bizlerin, kültürlü aydın insanların arasında bu konuda çok büyük belirsizlikler olduğunu ve içlerinden çok azının buna doğru yanıt vereceğini iddia ediyorum. Tersine, burada her kafadan bir ses çıkar[121], çam ağacı yedi yılda neden büyümüyormuş, yok efendim, büyümesi için zamana ihtiyaç varmış gibi bir yığın alay, bu alaylar o kadar alışıldık ve basittir ki yalnızca

Potuginlerden değil, gelişim durumlarına göre kültürlü insanlardan daha çok duymamız mümkündür. Bay Avseyenko'dan da söz etmiyorum ayrıca. Yukarıda sorduğum soruya dönüyorum şimdi: "İyi olduğumuz, yanılgısız kültürleştiğimiz doğru mu, halkın kendi kültürünü bırakıp bizim kültürümüzün önünde eğilmesi ne demek, yanımızda bir şeyler getirdiysek, bu nedir?" Buna doğrudan doğruya, pek çok bakımdan halktan daha kötü olduğumuzu söyleyerek yanıt vereceğim.

Bize diyorlar ki halkın arasından etkin, aklı başında biri çıktı mı, mutlaka ya vurguncudur ya da düzenbaz (bunu sadece Bay Avseyenko ileri sürmüyor, aslında Avseyenko asla yeni bir şey söylemiyor!). Bir kere, bu doğru değil, İkincisi, kültürlü Ruslar arasında böyle düzenbaz, vurguncu tipler her an boy göstermiyor mu? Hem de daha fazla. Halk değil, onlar kültürleştikleri için bu daha utanç vericidir. Burada önemli olan, halkın arasından etkin biri çıktı mı, illa düzenbaz ya da vurguncu olur biçiminde halk üzerine bir saptamanın asla yapılmaması gerektiğidir; bunu ileri sürenlerin nerede büyüdüklerini bilemem, çocukluğumdan bu zamana kadar neler gördüm! Dokuz yaşımdaydım, hatırlıyorum, bayramın üçüncü günüydü; akşamüzeri saat altı sularında bütün aile -annem, babam, kardeşlerim- masanın etrafını almış, çay içiyorduk, tam da köyümüzden, yazları oraya gidişimizden söz ediyorduk. Birden kapı açıldı ve eşikte kâhya Grigoriy Vasilyev belirdi, köyden doğru bize gelmiş. Yokluğumuzda köyü çekip çevirirdi, "yönetici" kıyafeti yerine her zaman Alman ceketiyle dolaşırdı, bu ona ağırbaşlı bir hava verirdi; ayağında çarıkları, eski püskü kaftanı vardı. Köyden yürüyerek gelmişti, içeri girince hiç konuşmadan odanın ortasında durdu.

Babam telaşlanmıştı: "Hayrola, bu ne hal?" diye bağırdı. "Bir şey mi oldu?"

Grigoriy: "Yurtluk yandı!" dedi kalın sesiyle.

Sonrasını anlatmayacağım; ailemiz pek zengin değildi, annem babam emeğiyle geçinen insanlardı; işte bayramlık armağan! Her şey yanıp kül olmuş: Kulübeler, ambar, hayvan barınakları, yazlık tahıl bile, hayvanların bir kısmı telef olmuş, Arhip adlı bir köylü ölmüş. İlk anların dehşeti içinde her şeyin yandığını düşünmüşlerdi. Diz çökerek duaya başlamışlardı, annem ağlıyordu. Yanımızda ücret karşılığı çalışan dadımız Alena Frolovna birden anneme yaklaştı. Beni ve kardeşlerimi o büyütmüştü. O zamanlar kırk yaşlarındaydı, çok temiz, güler yüzlü bir kadındı; her zaman bize masallar, kahramanlık efsaneleri anlatırdı! Bir iki yıldır da bizden ücret

almıyordu: “İhtiyacım yok!” derdi, o zamana kadar ücretinden 500 ruble biriktirmiş, “yaşlılığında gerekir” diye rehin sandığına yatırmıştı. Bugün gibi hatırlıyorum, anneme yaklaşıp alçak sesle şöyle dedi:

“Paraya ihtiyacınız olursa, benimkini alın, ihtiyacım yok!”

Parayı almadılar tabii, para olmadan da geçinebilirdik. İşte size soru: Bu alçakgönüllü, iyi kalpli kadın uzun zaman önce bir huzurevinde öldü, belli ki birikimi işine yaramış. Sorarım, bu yüce gönüllü kadın, insanlığın hangi sınıfına sokulabilir? Böylelerini vurguncular, dolandırıcılar sınıfına sokmak mümkün mü, öyleyse dadının davranışını nasıl değerlendireceğiz? Kendiliğinden var olan, kapalı, dingin, durağan kır yaşantısı ölçüsünde mi ortaya çıkmıştır, yoksa durağanlıktan çok, canlı, güçlü, dinamik bir yaşantıyla mı kendini göstermiştir bu kadın? Siz ne dersiniz? Bay Avseyenko’nun buna vereceği yanıtı dinlemek çok ilginç olurdu doğrusu. Bunun ender olaylardan olduğunu söyleyerek küçümsemeyle yanıt verecekler; hayır, hayatım boyunca sıradan Rus halkı arasında bu gibi yüzlerce olay görebilmiş biriyim, öte yandan, kesinlikle biliyorum ki halkımıza küçümsemeden bakmasını bilen başka gözlemciler de var. Aksakov’un *Ailenin Tarihi* adlı yapıtındaki bir annenin gözyaşlarını hatırlıyor musunuz, hani hasta bebeğini Volga ırmağından Kazan’a geçirmek için köylülere yalvarışını? Irmak üzerindeki buz tabakası inceydi, kimse geçmeyi göze alamıyordu, üstelik bahardı ve buz her an kırılabilirdi; köylüler anneyle bebeği geçirdiler; nitekim geçişten bir iki saat sonra buz kırılmıştı. Hatırlayın, yazar ırmaktan geçişi ne müthiş anlatır! Irmağı geçtikten sonra köylüler, bu acılı anneye İsa Babamız için yardım ettiklerinin bilincinde, para almak istememişlerdi. Bu olay üstelik toprak köleliğinin en karanlık, en berbat döneminde geçiyordu! Peki, bunlar tek tük olaylar mı? Övgüyü hak ediyorlarsa, “yalnızca kendiliğinden var olan, dingin, kapalı, durağan bir kır yaşantısı ölçüsünde”, öyle mi? Söyler misiniz, tek tük, rastlantısal olaylar mı bunlar? Acılı bir annenin karşısında duyulan merhametle kendi yaşamını tehlikeye atmayı durağanlık saymak mümkün mü? Tersine, halk gerçeğinden, *halkımızın acıma ve bağışlama duygusundan, bakış açısının genişliğinden* -üstelik toprak köleliğinin en vahşi döneminde- olmamış mıdır bu? Siz şimdi kalkıp halkımızın dininden haberi olmadığını, dua okumayı bile bilmediğini, bir tahtaya tapındığını, Kutsal Cuma ve Flor ile Lavr[122] üzerine bir yığın saçmalıklar mırıldandığını söyleyeceksiniz. Buna benzer düşüncelerin, siz kültürlü Rusların, halkımızı hâlâ ısrarla hor görmesinden ortaya çıktığı yanıtını

vereceğim size. Halkımızın inancı ve Ortodoksluğu üzerine sayısız günahkâr fıkralar üretiyoruz ve bir papazın yaşlı bir kocakarıya günah çıkartması ya da bir köylünün Kutsal Cuma'da dua edişi üzerine alaylı fıkraları dinlemeye bayılırız. Bay Avseyenko, gerçekte, Slavcılardan aktarmak yerine, Rusya'yı kurtaracak halkın inançlarından söz ettiğini anlasaydı, sürekli "vurguncu, dolandırıcı" yakıştırması yaparak halkı aşağılamazdı. Ama sorunun asıl önemli tarafı, bu insanların Ortodoksluktan hiçbir şey anlamamalarıdır; bu yüzden de halkı hiçbir zaman anlamayacak olmalarıdır. Oysa halkımız Tanrı-Isa'yı biliyor, belki de bizlerden daha iyi biliyor, çünkü yüzyıllar boyunca ne acılar çekmiştir ve başlangıçtan günümüze kadar acılarında kutsal insanlardan Tanrı-İsa'yı dinlemiştir hep; onlar ki halkı için çalışmış, Rus yurdunu hayatı pahasına savunmuş, halkın hâlâ derin saygıyla andığı, mezarları başında dua ettiği azizlerdir. İnanın, halkımızın koyu bilgisiz kesiminin bile bu anlamda, o içi boş kültürünüzle, düşündüğünüzden daha bilgili olduğunu göreceksiniz; katehizisi[123] yutsanız bile belki de sizden daha bilgilidir...

IV-Rus Köylüsünü Kurtaran İyi Kalpli İsviçreli

Bay Avseyenko martta çıkan yazısında daha neler diyor. Tamamen yansız olmaya çalışacağım; yazısından geniş bir alıntıya yer vereceğim, kafama göre cümleler eklediğim söylenmesin. Zaten Bay Avseyenko'nun halkımıza değgin bu sözlerini bugünün Batı düşüncesi olarak değerlendiriyorum; bu nedenle de yanıt verme fırsatı bulduğum için memnunum:

> ... Eğitimli azınlığın, kendini halktan ayıran duvara öncelikle hangi koşullarda dikkatle baktığı bizler için önemlidir. Gözleri önünde açılacak şeyin onu şaşırtacağına, birçok bakımdan onda etkisini gösteren iç talepleri karşılayacağına kuşku yoktur. Batı uygarlığının evlatlığı rolünden hoşlanmayan kişiler Avrupa'dan hayli farklı, ancak güzel ülküler buldular orada. Düş kırıklığına uğrayan, o zamanın deyimiyle, aktarma kültürle ikilem yaşayanlarsa orada yalın, katışıksız bir doğallık, Hıristiyanlığın ilk dönemlerini hatırlatan inanç gücü, çok eski yaşantının katı canlılığını buldular. İki yaşam arasındaki çelişkinin, az önce dile getirdiğimiz gibi olağanüstü ve karşı konulmaz bir etki yapacağı kesindi. Bu kendiliğinden yaşamın dingin dalgalarında serinlemeye, kırların ve ormanların temiz havasını içine çekmeye can attılar. Sadece eğitim görmüşlerin değil, sadece okuma yazma bilenlerin de yabancı olduğu bu durağan yaşantıda -önünde aydın azınlığın bile eğileceği- bir ruh yüceliği çizgisinin belirmesi seçkin insanları şaşkınlığa düşürdü. Bütün bu etkilenmeler halka yakınlaşma yolunda büyük bir talebe yol açtı. Ama bu halka yakınlaşmaktan ne anlamamız gerekiyordu? Halkın ülkülerine açıklık getiren olgu, halkın yaşamının aydın zümrenin yaşamından sonsuzca uzaklarda akıp gitmesi ve bu iki yaşamın koşullan ve içeriğinin birbirinden bütün bütüne farklı olmasıydı. Halka yakın yaşayan ve bu yakınlaşma isteğini gerek pratik ve gerekse maddesel olarak çoktandır karşılamış olan yarı aydınların halkın güzel ülkülerini görmeden geçtiklerini ve köylünün bir köpek, bir düzenbaz olduğuna inandıklarını da unutmayalım. Bu nokta çok önemlidir, çünkü gerçek hayatta bir dereceye kadar halk ülkülerinin eğitici öneminin zayıflığını ve halktan bir kurtuluş beklemenin ne denli ham hayal olduğunu gösterir. Bu ülküleri anlamak ve onları kusursuz bir esere çevirmek için belirli bir kültür düzeyine çıkmak kaçınılmazdır; bu nedenle halkın ülkülerine derin hayranlığın Avrupa kültürünü benimsememizin bir ürünü olduğunu, bu kültürün olmaması durumunda köylünün hâlâ gözümüzde bir köpek, bir düzenbaz olarak kalacağını söylemekte kendimizi haklı görüyoruz. Dolayısıyla, bizim için de, halk için de asıl kötülük "kültürde" değil, kültür kaynaklarının zayıflığında, "kültürümüzün" yetersizliğindedir.

Ne şaşırtıcı ve beklenmedik bir yargı! Burada kurnazca seçilen sözcüklerde en dikkat çekici olan, halkın öz kaynaklarının (elbette Ortodoks ilkelerinin de, çünkü halkın öz kaynakları Ortodoksluktan çıkmıştır) hiçbir kültürel güce sahip olmaması, Avrupa'ya yelken açmamızı zorunlu kılacak

kadar, küçücük olsun eğitici öneminin bulunmamasıdır. Görüyor musunuz, "halkla iç içe yaşayan yarı aydınların" ne halkın güzel ülkülerini hâlâ fark etmemelerine, ne köylünün bir köpek, bir düzenbaz olduğuna inanmalarına, ne de yarı aydın olmalarına karşın iliklerine kadar kültürel çürümüşlüğün içine düşmelerine ve ne de halka yakın oldukları halde kopmuş olmalarına değil, evet, dikkat edin, kültürel yetersizliğe bağlıyor her şeyi. Evet, en önemlisi de burada, halkın öz kaynaklarının eğitici öneminin zayıflığına kasıtlı bir kara çalmanın bulunması ve bu kaynakların bir değer ifade etmemesi, her şeyin başının salt kültür olduğu yargısıdır. Bana gelince, Rusların Avrupa kültürünü ahlaksızlıktan başlattığını çok önce söylemiştim. Burada özellikle şunun altını çizmek gerekiyor: Şu az okumuş, ama sadece kendi alışkanlıklarıyla, yeni önyargılarıyla ve giyim kuşamlarıyla, zayıf ve dış görüntüde olmakla birlikte kültürleşmeyi başarmış insanlar her zaman eski çevrelerini, halkı, hatta inançlarını kimileyin tiksintiye varan bir küçümsemeyle başlıyorlar işe. Kimi yüksek "kont uşakları", soyluluk katma ulaşmış küçük memurlar vb böyledir. Onlar "büyük efendilerinden" daha çok küçümsüyorlar halkı, onlardan daha sağlam kültürleşmişlerdir; tıpkı Bay Avseyenko'nun yaptığı gibi, buna pek şaşmamak gerek: Günlüğümün ocak sayısında bir çocukluk izlenimimden söz etmiştim: Bir köylüyü sürekli yumruklayan askeri kuryenin yarattığı o tabloyu... Bu kurye hiç kuşkusuz halkla iç içe yaşayan biriydi; hayatını yollarda geçirmişti, oysa köylüyü hor görüyor ve dövüyordu. Neden? Halkla iç içeydi, ne ki ondan derin bir kopuş içindeydi. Elbette hiç yüksek kültür almamıştı, ama üç köşe şapkalı kurye üniformasını sırtına geçirmiş ya, bu "canı istediği kadar" köylüyü kontrolsüz dövme hakkını veriyordu ona. Üniformasıyla caka atıyor, kendini köylünün çok üstünde görüyordu. Yurtluğu, köylü kulübelerinden topu topu yüz adım uzaklıkta olan toprak sahibi de hemen hemen böyle davranıyordu köylüsüne; sorun elli yüz metreler değildi, adam, uygarlığın çürümüş yanını bir kere tatmıştı; halkla arası sadece yüz adım, ama aralarında adeta dipsiz bir uçurum var! Bu toprak sahibinin aslında aldığı kültür bir damlacıktır, ama bu damlacık kesinlikle ahlakının bozulmasına yetiyor. Köylü reformunun başlangıcında da çoğu zaman böyle olmalıydı. Bu konuda Bay Avseyenko'nun küçük bir çocuk gibi bilgisizliğini gösterdiğini açıkça belirteyim: Hepsi değil, az eğitim görmüşlerin topu ahlaksız olmadığı gibi, halkı da küçümsemezler; tersine, aralarında öyleleri vardır ki halk kaynaklarının ciddi eğitici önemini hâlâ içlerinde hissederler. Bu toplum katı kök salmıştır ve Petro reformlarından günümüze kadar da

varlığını sürdürmüştür. Bunlar Avrupa kültürünü tadan, ancak kendi kültürlerini yitirmeden yeniden halkına ve ülkülerine dönen büyük bir çoğunluktu. Bu “sadık” toplum katından zamanla, büyük ölçüde Avrupa uygarlığıyla kültürleşen Slavcı zümre ortaya çıktı. Ancak Slavcıların halka ve halkın köklerine sadık kalmalarının nedeni yüksek Avrupa uygarlığı değildi, kesinlikle hayır, tam tersine, yine söylüyorum, Petro reformlarının başlangıcından beri varlığını sürdüren ve sağlam, kendine özgü yapısıyla, kişiliğini yitirmeden Avrupa uygarlığının gücüne karşı koyabilmiş Rus tabakasının aklını ve gelişimini sürekli etkileyen halk kaynaklarının o tükenmeyen eğitici gücüydü. Bizim Slavcıların Petro reformlarından gelmediklerini, onları bu reformlarda yanlış ve olağandışı her şeye karşı duran, sanki başka bir dünyadan gelmişler gibi görenlerin çok sayıda olduğunu düşünüyorum, ama bir kez daha söylüyorum, onlar halkı asla bir köpek, bir düzenbaz gibi görmeyen az kültürleşmiş insanlardı. Hıristiyanlıklarını yitirmemişler ve halka köpek gibi değil, kardeşçe yaklaşmışlardır. Gelgelelim aydınlarımızın bunu anladıkları kuşkuludur; biliyor olsalar da bu gerçekleri küçümsüyor, dikkate almıyorlar, uzun zaman da bu tutumlarını sürdüreceklerdir, çünkü dinsel inançlarını yitirmemiş az kültürleşmiş insanlar, halk kaynaklarının yetersiz ve eğitici yanının olmadığını adeta zafer kazanmışçasına ilan edenlerin tezlerine hemen karşı çıkarlardı. O zaman onlara halkın köklerinin zayıf olmadığını, eğitici işlevinin bulunduğunu, tersine, Avrupa kültürünün -daha girer girmez- toplumu yozlaştırdığını, bu yüzden çoğu *kararsız* kişiyi de mahvetmeyi başardığını kabul etmek düşerdi onlara (kararsızlar nedense her zaman çoğunluktadır).

Bay Avseyenko bu nedenle, “bizim için de, halk için de asıl kötülük kültürde değil, kültürel kaynakların yetersizliğindedir” yargısına varıyor, böylece köylüyü düzenbaz ve köpekten saymamak ve kültürleşmek için bir an önce soluğu Avrupa’da almamız gerekiyordu.

Böyle de yaptık: Avrupa’ya gittik, ülkemize öğretmenler getirttik. Fransız devriminden önce, Rousseau ve Voltaire ile imparatoriçe Çariçe[124] arasındaki o yazışma döneminde ülkemizde İsviçreli hocalar modaydı. Herkese Kültür Taşıyan İsviçreli...[125]

“Gel, para kazan, ama insan ol, insancıl ol!” Gerçekten o zamanlar bu geçerliydi. Turgenyev, *Asilzade Yuvası*'ında, o zamanlar Avrupa kültürü görmüş ve babasının malikânesine dönen bir soylu tipini çok güzel anlatır. Bu tip insancıllığıyla ve Avrupa eğitimi görmüşlüğüyle övünüyordu.

Malikânede, tertemiz, günahsız hizmetçi kızın aklını çelerek kirletmesi üzerine babası epeyce paylıyordu onu. “Ne var, ne olmuş, ben de evlenip giderim!” diyordu babasına. O sahneyi hatırlayın, babanın sopayı kapıp oğlunu kovalamasını, delikanlının, üzerinde lacivert İngiliz frakı, püsküllü çizmeleri ve üzerine adeta yapışmış dar güderi pantolonuyla bahçeyi ve buğday ambarını aşarak tabana kuvvet kaçışını... Kaçtı da ne oldu! O yıllar havalarda uçuşup duran Rousseau düşünceleri adına, daha çok çılgınlıktan, irade ve duygu zayıflığından, öfkeli gurur düşkünlüğünden: “Nasıl biri olduğumu görün işte!” diyerek birkaç gün sonra kızla evlendi. Sonra karısına saygı duymadı ve onu terk etti, ayrıyken bile karısına acılar çektirmiş, aşağılamıştı, uzun yaşadı ve tam bir kinizmle, içi kin dolu, yaşlı bir adam olarak öldü, son dakikalarında bile kız kardeşine hakaretler savurmaktan geri kalmamıştı: “Glaşka, Glaşka, seni geri zekâlı, budala kadın, çorba getir, çorba!.. ” Turgenyev’in bu uzun öyküsü ne güzel, ne gerçekçidir! İşte bu genç çok kültürleşmiş bir tipti; oysa Bay Avseyenko’nun sözünü ettiği bu değil: O katışıksız kültürü talep ediyor, başka deyişle günümüzdeki kültürü, bu kültür Petersburg toprak sahiplerini öylesine aydınlatmıştır ki *Anton Goremıka'yı*{126} okurken hüngür hüngür ağlıyorlar, sonra da tutup köylüleri topraklarıyla birlikte azat ediyorlar, dünün köpeği, düzenbazı köylüye “siz” diye hitap etmeye başlıyorlar. Gerçekten ne ilericilik ama! Hoş, sonra, Anton Goremıka’ya ağlayan bu toprak sahiplerinin, yakından yapılan araştırmalara göre, ne halkı, ne halkın yaşamını ve ne de halkın köklerini anladıkları, Rus köylüsünü Fransız göçmeni ya da porselen fincanlardaki çobanlar gibi gördükleri anlaşıldı. Köylülerin özgürlüğe kavuşturulması amacıyla devletin uzun soluklu çalışmaları başlayınca da, bu ensesi kalın toprak sahiplerinin köye, köylünün yaşamına ve göreneklerine değgin bazı görüşlerindeki inanılmaz cehalet herkesi şaşkınlığa düşürdü. Oysa Bay Avseyenko Avrupa kültürünün halkçı ülkülerin kavranmasına olumlu katkıda bulunduğunu, çünkü halkın öz kaynaklarının eğitici işlevinin bulunmadığını öne sürüyor. Anlaşılan, halkın ülkülerine varmak için Paris’e kadar gitmek gerekiyormuş ya da hiç yoksa önü faytonlarla dolup taşan Mihaylovski Tiyatrosunda küçük bir vodvil izlemeye ne dersiniz? Tamam, ilerlemenin ve Rus halkının köklerini kavramanın salt Avrupa kültürüyle olabileceğini varsayalım, olsun: Aşkolsun şu kültüre! Bakın, su katılmamış kültür denen şey insanı nelere ulaştırıyor! Yırtınsın dursun Avseyenkolar! Bu kültürün karşısında,

başta Ortodoksluk olmak üzere, şu zavallı halk kaynaklarının sözü mü olur! Bir de eğitici gücü olacakmış, bırakın Allah aşkına, kovun gitsin!

Öyle olsun. Ancak şu soruya yanıt verin beyler: Sizin şu öğretmenleriniz Avrupalılar, isviçreliler, sizlere topraklarıyla birlikte köylüyü özgür bırakmayı öğreten iyi kalpli insanlar, orada kendi Avrupalarında neden kimseyi özgür kılmadılar? Toprak şöyle dursun, anadan doğma bırakmışlardı zavallıları, Avrupa'nın her yerinde böyle olmuştur. Avrupa'da kurtuluş neden egemenlerden, baronlardan, toprak sahiplerinden gelmemiş de, başkaldırıyla, ateşle, kılıçla, yani savaşarak, ırmak gibi kanlar akıtılarak elde edilmiştir? Bir yerlerde kan dökmeksizin gerçekleştirilmişse, bu her yerde işçi sınıfı ilkelerine dayalı kurulan kusursuz kölelik biçiminde olmuştur. Bizse bu özgür kılmayı Avrupa'dan öğrendik diye bas bas bağırıyoruz! "Kültürleştik, yani köylüyü köpek ve düzenbaz görmeyi bıraktık!" Ya peki niçin önce Fransa'da ve sonra Avrupa'nın her yerinde, bir dikili ağacı olmayan işçi sınıfını hâlâ köpek ve düzenbaz gibi görüyorlar? Bunu sanırım hiç tartışma konusu yapmayacaksınız. Elbette adamın yüzüne karşı "Sen köpeksin, malın gözüsün" demek yasaya göre suçtur, ama pekâlâ böyle görebilirsin, bir sakıncası yok, karmaşık yasa aynı zamanda gereken saygının yerine getirilmesini buyurur: "Kibar, saygılı davranacağım, ama köpek gibi açlıktan geberse de ekmek vermeyeceğim!" işte, şimdi Avrupa'da olan budur. Nasıl olur bu? Bu nasıl bir çelişkidir? Bize düpedüz bu çelişkiyi mi öğrettiler? Hayır beyler, göründüğü kadarıyla, ülkemizde sizin söylediklerinizden bambaşka bir şeyler oluyor. Bir düşünün: Bizler sadece kültür yoluyla köylüyü köpek, düzenbaz görmeyi bıraksaydık, herhalde kendi kültür temellerimiz üzerinde, başka deyişle Avrupa'daki öğretmenlerimiz gibi işçi sınıfı ilkeleri üzerinde kurtarırdık onu: "Yürü özgürlüğe güzel kardeşim, bunu da şeref kabul et!" işte Ostsee ülkesinde aynı bu şekilde kurtarılmıştır halk, peki neden? Ostsee halkı Avrupalı, bizse sadece Rus'uz. Öyleyse bu işi hiç de kültürlü Avrupalı gibi değil, Rus gibi yaptığımız anlamı çıkıyor buradan. Avrupalı öğretmenlerimizin ve tüm iyiliksever isviçrelilerin şaşkın ve korku dolu bakışları arasında köylüyü topraklarıyla beraber azat ettik. Evet, korku dolu bakışları altında: Oradan endişeli sesler geliyordu. Unuttunuz mu yoksa? Hatta komünizmdir bu diye bağırmışlardı. Halkımızın özgür bırakılması üzerine müteveffa Guizot'nun o zamanlar bir Rus'a söylediği şu sözlerini hatırlayın: "Bundan sonra nasıl olur da sizden korkmamızı beklersiniz?" Hayır, efendim, halkı topraklarıyla

birlikte azat etmemizin nedeni kültürlü Avrupalı olmamız değil, tıpkı bundan kırk yıl önce bir toprak sahibi olan ve o dönemde Avrupa kültürüne lanetler okuyan ve halkının köklerine dönen Puşkin'in düşlediği gibi, başımızda çarımız olmak üzere Rus olduğumuz bilincine varmamızdır, Avrupa yol gösterdiği için değil. *Rus halkı topraklarıyla beraber halkımızın ilke ve gelenekleri adına özgür kılınmıştır,* tam tersine, hep beraber ilk kez halkımız önünde eğilme kararlılığını gösterdik. Bu, aydınlarımızın ilk kez bağımsız davranmaya karar verdiği Rus yaşamının yalnızca büyük bir anı değil, aynı zamanda geleceğe değgin haberler veren bir dönüm noktasıdır ve belki de, kim bilir, yakın bir gelecekte bu kehanet gerçekleşmeye başlayacaktır

Ama... ama burada şimdilik keseceğim. Günlükte bu yazıya çok yer verdiğimi düşünüyorum. Açıklamamın en önemli bölümünü mayıs sayısına bırakacağım. Nelere yer vereceğime kısaca bir göz atalım. Kimi beylerin, yolumuzu aydınlatan bir ışık, halkımızın önünde biricik kurtuluş yolu ve zafer olarak gördükleri ve tepesinden halka tükürdükleri -ki bunu kendilerine hak görüyorlar- kültürümüzün öteki yanının bir hiç ve tam anlamıyla çürük olduğunu gözler önüne sermeye çalışacağım. Çünkü "halkımızın öz kaynaklarına" övgüler düzerken ve hayranlık duyarken, bir yandan bu kaynakların hiçbir eğitici yanının bulunmadığına, "edilgin" olduğuna toplumu inandırmak bu ilkelere düpedüz tükürmek anlamına gelir. Örneğin Bay Avseyenko gibi, "halkın, kendi yolunu hâlâ bulamamış boş gezenden" başka bir şey olmadığını; kendisi için henüz bir düşünce, bir imge yaratmayan bu Sfenks'ten, bu muammadan bir düşünce ya da kişilik beklemenin sadece bir ironi olacağını ileri sürmek... evet, bunu iddia etmek, diyorum ki tartışılan konuyu hiç mi hiç bilmemek, başka deyişle halkı hiç tanımamak demektir. Halkımızın hiç de öyle söylendiği gibi umutsuz olmadığını, çalkantılar, belirsizlikler yaşamadığını, tam tersine, bu bayların, Rusya'nın iki yüzyıllık en değerli kazanımı görerek asıl, gururlandıkları Rus aydın katının bu durumda olduğunu göstermek istiyorum. Kültürümüzü aşırılıktan ve sapmalardan kurtaracak olan ve Rus halkının suretini ve imgesini yitirmeden, gelecekteki yapılanmasına temel teşkil edecek o sağlam köklerimizin halkımızda hâlâ yaşamakta olduğunu dile getireceğim.

Halkımızın bir muamma olduğunu söyledimse, asla bu beylerin anladıkları anlamda değildir. En nihayet, şubat Günlüğümde vurguladığım gibi, bu çekişmeden sonra kendiliğinden ortaya çıkan bağlantısız, uyumsuz şu soruya, anladığım biçimde açıklama getirmeye çalışacağım: “Peki, bizler, kültürleşmiş Rus aydın tabakası, halkın karşısında bu denli zayıf ve kararsız bir görüntü çizerken, ona ne gibi değerleri taşıyabiliriz, neyin önünde eğilecek ve bizden *sine qua non* bu hâzineyi alacak?” Kültürümüzün, hazine olarak değerlendirilmesi gereken ve malum beyefendilerin *bu zamana kadar hâlâ* en ufak ilgi göstermediği bu yanlarını ele almak istiyorum, öyleyse mayısa kadar bekleyeceğiz. Bunlardan daha önemli, *daha yaşamsal* başka bir sorun düşünemiyorum, okurlarım ne derler, bilemem. Elimden geldiğince kısa tutacağıma söz veriyorum; Bay Avseyenko’dan da artık hiç söz etmemeye çalışacağım.

İ❋❉■❋❉ ✣➶●➼❍

I-Siyasal Sorunlar Üzerine

Herkes günümüzün siyasal sorunlarını konuşuyor, herkes olağanüstü ilgileniyor; ilgilenmemek elde mi? Tesadüfen karşılaştığım, ağırbaşlı, oturaklı biri gayet ciddi: “Ne dersiniz, savaş çıkacak mı?” diye birden sormuştu. Çok şaşırdım: Olayları herkes gibi günü gününe izlediğim halde savaşın kaçınılmazlığı üzerine bir meseleyi ortaya atmamıştım, sanırım bu düşüncemde haklıydım: Gazeteler üç başbakanın yakında Berlin’de bir araya geleceğinden söz ediyor; şu bitmek bilmeyen Hersek sorununa -büyük olasılıkla Rusya’nın da duygularını okşayacak biçimde- bir çözüm getirilecektir kuşkusuz. Ne yalan söyleyeyim, Baron Rodiç’in sözleri beni pek şaşırtmadı, bir ay önce okuduğumda sözleri doğrusu hayli eğlendirmişti beni. Sonra bu sözleri nedeniyle kıyamet koptu! Oysa Baron Rodiç, bana sorarsanız, kimseyi iğnelemediği gibi, sözlerinde “siyaset” bile yoktu; sadece Rusya’nın güçsüzlüğüne değgin çamlar devirmiş, birazcık zırvalamıştı işte. Bana öyle geliyor ki zayıflığımızdan söz etmeden önce içinden şöyle geçirmiştir: “Eğer Rusya’dan güçlüysek, öyleyse Rusya çok zayıf demektir. Evet, Berlin bizi Rusya’ya teslim etmeyeceğine göre, biz daha güçlüyüz gerçekten. Ah, Berlin, Rusya’yla çatışmamıza bile meydan verir; sırf kendini tatmin etmek, kim kimi yenecek, her iki tarafın silah, araç gereç durumu ne, öğrenmek için yapar bunu. Rusya bizi yenecek olursa ya da bizi iyice köşeye sıkıştırırsa Berlin anında: ‘Hop, Rusya, dur bakalım!’ deyiverir, saçımızın teline bile dokundurmaz; Rusya hem bize, hem de Berlin’e savaş açmayı göze alamayacağından, zarar görmeyeceğiz demektir; buna karşılık Rusya’yı adamakıllı hırpalarsak bir anda çok şey kazanmış olacağız. Öyleyse bir yandan kazanma şansımız çok fazladır; Rusya bizi yense de kaybımız pek o kadar olmayacaktır, bu çok hoş, pek ustaca! Oysa Berlin dostumuzdur: Bizdeki Alman topraklarında gözü olduğu için bizi çok seviyor; eninde sonunda alacak, belki de çok yakında, ama bizi çok sevdiği için, ele geçireceği bu topraklara karşı bizleri ödüllendirecek, Türkiye Slavları üzerinde hak sahibi olmamızı sağlayacak. Bunu mutlaka yapacak, çünkü çok çıkarına olacak bu, Slavlarla ödüllendirilirsek bile yine de Berlin karşısında güçlü olamayız, ama Slavlar Rusya’nın olursa o zaman Ruslar Berlin’den bile güçlü olur. Bu nedenledir ki Slavlar Rusya’nın değil, bizim payımıza kalmalıdır; işte bu havada kendimi tutamayıp Slav liderlerine bunları söyledim. Onları yavaş yavaş böyle hayırlı düşüncelere alıştırmak gerekir.”

Bu yalnızca Rodiç'in değil, genelde her AvusturyalInın düşüncesi olabilir. Burada elbette çok da karmaşa var. Avusturya'nın, kendisine ait Alman topraklarını yitirme pahasına, Slavlar üzerinde egemenlik kurmalarını ve ilk iş olarak Slavların Almanlaştırılmasını düşünmek yeter de artar bile! İyi de, Avrupa'da Rusya'nın güçsüzlüğüne ve ikinci olarak Rusya'nın Slavları bir an önce egemenliği altına alma emellerine inanmaya eğilimli yalnızca Avusturya değildir. Rusya'nın politik yaşamında asıl köklü değişim, Avrupa'nın, Rusya'nın asla toprak ele geçirme hevesinde olmadığına inandığı zaman başlayacaktır. İşte o zaman bizim için de, Avrupa için de yeni bir dönem başlayacak. Rusya'nın kendi çıkarını düşünmediğine inanç zamanla yerleştiğinde, Avrupa'nın bir anda çehresi yenilenecek ve değişecektir. Bu inanç eninde sonunda mutlaka egemen olacaktır, fakat güvencelerimizden dolayı değil. Avrupa güvencelerimize sonuna kadar inanmayacak ve bize her zaman düşmanca bakmaya devam edecektir. Bizden ne dereceye kadar çekindiğini anlamak çok güçtür. Korkuyorsa, nefret de edecektir. Avrupa bizi kesinlikle sevmez, hiçbir zaman da sevmemiştir; bizi kendinden, Avrupalıdan saymamıştır hiç, her zaman can sıkıcı yabancılar olarak görmüştür. İşte bu yüzden "Rusya şimdilik güçsüzdür" görüşüyle arada bir kendilerini avutmaktan hoşlanıyorlar.

Böyle düşünmek istemesi bir bakıma iyidir bizim için. İnanıyorum ki sözgelimi Kırım Savaşı'nı kazansaydık, müttefikleri yenseydik başımıza büyük dertler açardı bu! Bu kadar güçlü olduğumuzu gördükten sonra bütün Avrupa o saat kudurmuşçasına bize karşı harekete geçerdi. Yenilgiye uğrasalardı çıkarlarına aykırı bir barış imzalarlardı ya, gerçekte hiçbir zaman barış falan olmazdı. Rusya'yı dünya haritasından silmek için hemen yeni bir savaşa hazırlanırlardı; en önemlisi de, bütün dünya onların yanında olurdu. Örneğin 1863'te olduğu gibi sadece sert bir nota vermekle kalmazlardı: Tersine, Rusya'ya karşı bir Haçlı Seferi başlatırlardı. Üstelik bu Haçlı Seferi kimi Avrupa ülkelerinin birçok bakımdan yararına olur ve kendi ülkelerindeki karışıklıkları da mutlaka hal yoluna koyarlardı. Örneğin devrimci partiler, o zamanlar Fransa'da hükümetten hoşnut olmayanlar, "Rusya'nın Avrupa'dan kovulması amacıyla başlatılacak kutsal bir amaç" için hemen hükümete katılırlar ve savaş ulusal bir nitelik kazanırdı. Kader Kırım Savaşında müttefiklere üstünlük bağışlayarak bizleri gözetmiştir, aynı zamanda askeri onurumuzu koruyacak, yenilgiye katlanacak kadar bizleri yüceltmiştir. Kısacası yenilgiyi kabullendik, ama Avrupa'ya karşı o

savaşı kazansaydık, direncimize, yaşama gücümüze karşın, Avrupa'ya karşı kazandığımız bu zaferin yükünü dünyada kaldıramazdık. Kader aynı bu şekilde bir kere daha kurtarmıştı bizi, I. Napolyon dehşetini Avrupa'dan sildiğimiz yüzyılın başında, Prusya ve Avusturya'nın bize katılması kurtuluşumuz olmuştu. Tek başımıza zaferi kazansaydık, Avrupa toparlanır toparlanmaz, Napolyon'dan sonra, o olmadan yeniden bize saldırırdı. Tanrıya şükür, başka türlü oldu: Kurtardığımız Prusya ve Avusturya bunu kendi zafer hanelerine yazdılar, uzun yıllar sonra, yani şimdi "zaferi düpedüz kendilerinin kazandığını, Rusya'nınsa neredeyse buna engel olduğunu" iddia ediyorlar.

Aslında Avrupa'yla yazgımız öyle çizilmiştir ki kazanmamız hayaldir, galip gelsek bile, son derece çıkarımıza aykırı ve bir yığın tehlikeli durumla karşılaşmamız kaçınılmazdır. Ne bileyim, kendi sınırlarımız içinde, yani ülkemizde elde ettiğimiz başarıları, örneğin Kafkasya'nın fethini Avrupa "mazur görebilir." Yine müteveffa çar döneminde Türkiye'yle ilk savaşımız, bunun hemen ardından Lehistan'ın hakkından gelmemiz Avrupa'da pek yankı uyandırmamıştı. Orta Asya'da yakın zaman önce elde ettiğimiz başarılarımızı "hoş gördükleri" anlaşılıyor, oysa evlerinde söylenip duruyorlar, huzursuzlar.

Bununla beraber, olayların seyrinden, çok yakın gelecekte Avrupa ülkelerinin Rusya'ya karşı ilişkileri değişecek gibi görünüyor. Mart Günlüğümde Avrupa'nın yakın geleceğine ilişkin hayallerimden söz etmiştim. Ama bunlar artık hayal değil, yakında, belki de çok yakın bir gelecekte Rusya'nın Avrupa'da herkesten daha güçlü olacağına inanıyorum. Büyük Avrupa devletleri birer birer yok olacağı için gerçekleşecek bu. Nedeni gayet basit: Avrupa'da aşağı halk tabakalarının -işçilerin, köylülerin, yoksulların- karşılanmayan demokratik talepleriyle baş edemeyen bu büyük devletler zayıflayacak, çalkantıların içine gömülecekler. Rusya'da asla böyle bir durum yaşanmaz: Halkımız halinden memnundur, gittikçe daha çok memnun olacaktır, çünkü genel havaya, daha doğrusu uyuma baktığımızda gidiş bunu gösteriyor. Bu nedenledir ki Avrupa kıtasında tek büyük güç kalacak: Rusya! Bu olacaktır, belki de düşündüğümüzden de yakın... Avrupa'nın geleceği Rusya'nın elindedir. Ama akla şu soru geliyor: Rusya Avrupa'da ne yapacak, nasıl bir görev üstlenecek, buna hazırlıklı mı?

II-Paradoksçu

Konu savaş ve savaş söylentilerinden açılmışken, benim sıkı bir paradoksçu tanıdığım var. Uzun zamandan beri tanıyorum onu, kimseler tanımaz; ilginç bir yaradılışı var: *Hayal budalası!* Ondan mutlaka daha ayrıntılı söz edeceğim. Şimdi hatırladım, birkaç yıl önce bir gün benimle savaş üzerine sıkı bir tartışmaya girmişti. Genelde savaşı savunuyordu; biricik paradoks oyunu olduğu için belki... Onun "yüksek dereceli bir devlet memuru" ve dünyada ve bizim Petersburg'da olabilecek en uysal, en sakin insanlardan biri olduğunu da bu arada belirteyim.

Söz arasında: "Savaşın insanlık için felaket olduğu düşüncesi bence çok garip" dedi. "Tam tersine, en yararlıdır. Yalnız, bir savaş türü vardır ki iğrençtir, yıkıcıdır: Iç savaş, kardeş savaşıdır bu. Ülkeyi mahveder, parçalar. Uzun süreli savaşlardır bunlar ve halkı yüz yılda vahşi sürüye çevirir; gelgelelim siyasal, yani ülkeler arası savaşlar yalnızca fayda getirir ve bu nedenle de tamamen zorunludur."

"İnsaf edin, bir ülke, diğerine saldırıyor, insanlar birbirlerini öldürmeye gidiyor, bunun neresi zorunluluk?"

"Hem de son derece gereklidir. Bakın, bir kere insanlar birbirlerini sırf öldürmek için savaş açmazlar: Bu hiçbir zaman ön planda olmamıştır; tersine, can vermeye gidiyorlar. İşte asıl bunun üzerinde durmak gerekir. Tamamen farklı bir mesele bu. Kardeşlerini, yurdunu ya da açıkça yurdunun çıkarlarını savunurken, kendi hayatını feda etmekten daha yüce bir ülkü olamaz. Yüksek, soylu düşünceler olmadan insanlık ayakta kalamaz, insanoğlunun yüce, soylu bir davaya katılmak için savaşı sevdiğini düşünüyorum ben. Burada bir gereksinim vardır." "Nasıl, anlamadım, insanoğlu savaşı mı seviyor?"

"Elbette, kim savaş sırasında bezginliğe uğrar ki? Aksine herkese bir cesaret gelir, manevi güçleri artar, barış dönemindeki o olağan gevşeklik, bezginlik birden kayboluverir. Sonra savaş sona erdiğinde, yenilseler bile, nasıl coşkuyla anarlar o günleri!.. Savaş döneminde sokakta karşılaşan insanların birbirlerine başlarını sallayarak: 'Ne acı, bu günleri de mi görecektik?' demelerine inanmayın! Yalnızca kibarlık olsun diye böyle söylerler. Tersine, her birinin içinde bayram sevinci vardır. Bakın, kimi düşünceleri kabul etmek zordur; kişioğlunun, farklı düşünceleri ortaya dökmesi zordur: savaşı savunanlar barbarlıkla, gericilikle suçlanırlar; işte çekindikleri budur. Savaşı övmeyi kimse göze alamaz."

“Ama siz yüce gönüllü düşüncelerden, insanlıktan söz ediyorsunuz. Bu düşünceler savaşsız da olamaz mı? Tersine, barış döneminde daha rahat gelişirler.”

“Yo, tam tersine. Uzun süreli barış döneminde gönül yüceliği yok olur, yerini kinizm, umursamazlık, can sıkıntısı, bezginlik alır ve olsa olsa öfke dolu bir alay, o da eğlence olsun diye, dava için değil... Uzun bir barış döneminin insanoğlunu acımasız yaptığını söyleyebilirim. Toplumsal üstünlük her zaman kaba ve kötü niyetli insanlardan yana olur, en önemlisi de zenginliğin ve paranın geçerli olmasıdır. Şeref, insancıllık, özveri hâlâ en saygın, en yüce kavramlardır ve savaşlardan hemen sonra daha da değer kazanırlar, ama barış uzun sürdükçe bütün bu yüce ve soylu değerler solar, kurur ve sonunda kaybolur, zenginlik ve para hırsı egemen olur her şeye. Sonunda bir tek ikiyüzlülük -onur, özveri ve görev ikiyüzlülüğü- kalır geriye, bu silme kokuşmuşluğa rağmen, yalan sözlerle süslenen bu değerlere saygı belki sürdürülecektir. Ama gerçek onurdan eser kalmayacak, yerini formüller alacaktır. Onur formülleri, onurun ölümüdür bu. Uzun süreli barış gevşekliğe, düşünce bayağılığına, ahlaksızlığa yol açar, duyguları köreltir. İnce zevkler ortadan kalkar, kabalık egemen olur. Kirli zenginliğin haz duyduğu şey gönül yüceliği değildir, düzeyi daha düşük, meseleye daha yakın, yani doğrudan cinselliğe hitap eden hazlar talep eder, zevkler kösnül duygulara dönüşür. Evet, haz tutkusu kösnül duyguları doğurur, bu da her zaman şiddete yol açar. Asla inkâr edemezsiniz bunları, çünkü şu temel gerçeğin yadsınması olanaksızdır: Uzun barış döneminde toplumsal üstünlük, sonunda, daima kaba ve kirli zenginlikten yana olanlara geçer.”

“Peki, bilim, sanat savaş sürerken gelişebilir mi sizce? Sonra bu soylu, yüce düşünceler...”

“Sözü nereye getireceğinizi biliyorum. Bilim ve sanat asıl savaş sonrası ilk dönemde gelişir. Savaş onları yeni baştan yaratır, canlandırır, düşünceleri güçlendirir ve devindirir. Aksine, uzun barışta bilim sığlaşır. Hiç kuşkusuz bilimsel uğraşı yüce gönüllülüğü, özveriyi gerektirir. Sorarım, çoğu bilim adamı barış illetine karşı dayanabilir mi? İkiyüzlü onurun, gurur düşkünlüğünün, aşırı tutkuların çekimine kapılır giderler. Örneğin kıskançlık tutkusuyla baş etmeyi deneyin bir: Çok çirkin bir duygudur, ama bilimin yüksek ruhuna sızmakta gecikmez. Ona debdebeyle, tantanalarla katılmaya can atar. Neptün gezegeninin keşfi gibi etkileyici bir olay olmadıktan sonra, zenginliğin zaferi karşısında hangi bilimsel buluşun

zaferinden söz edilebilir? Gerçek anlamda kendini işine veren kaç insan sayabilirsiniz, söyler misiniz? Tersine, herkes şan şöhret peşinde koşacak, bilimde şarlatanlar boy gösterecek, gösterişin peşinden koşulacak; zenginlik de isteneceğinden, en çok da dar faydacılık, sanatta da aynısı gerçekleşecek: Gösterişin, sözde bir inceliğin peşine düşülecektir. Dupduru, aydınlık, yüce ve sağlam ülküler geçerliliğini yitirecek: Daha sıradan şeylere, tutku sahteliğine gereksinim duyulacaktır. Yavaş yavaş ölçü ve uyum duygusu anlamını yitirecek; duygularda, tutkularda gözle görülür sapmalar olacak, sözde incelik kabul edilen, gerçekte katılaşmış, nasır bağlamış duygular ortaya çıkacaktır. Evet, uzun barışta bütün bu saydıklarım sanata egemen olacaktır. Dünyada savaş denen şey olmasaydı, sanat, adım gibi biliyorum, körelir, silinir giderdi. Sanata değgin en değerli ülküler savaşla, savaşımla yaratılmıştır. Tragedyaya gidin, heykelleri seyredin: işte Corneille’in Horatius’u. İşte canavarı alt eden Apollon...”{127}

“Ya Meryem Ana, Hıristiyanlık?..”

“Hıristiyanlığın kendisi savaş gerçeğini kabul eder ve barış ortadan kalkmadan kılıcın hükmünün geçmeyeceği kehanetinde bulunur: Çok ilgiye değer ve şaşırtıcıdır bu. Ah, kuşkusuz ahlaki ve yüce anlamda savaşı reddeder, kardeşliği öngörür. Kılıçlar nal, pulluk haline getirilirse sevinenlerin başında ilk ben gelirim, ama bir sorum var: Bu ne zaman olabilir, acaba şimdi kılıçtan pulluk yapmaya değer mi? Zamanımızda barış nerede, ne zaman olursa olsun savaştan beterdir, o kadar kötüdür ki sonunda onu savunmak bile ahlaksızlık olur: Değer vermek gereksizdir, hele korumak tam anlamıyla yersizdir, evet, barışı korumak utanç vericidir. Zenginlik zevklerde kabalık ve uyuşukluğu doğurur, bu da köleliğe yol açar. Köle düzeninde, köleleri zaptetmek için, onları özgür iradelerinden, aydınlanmalarından yoksun bırakmak gerek. Kim olursanız olun, en insancıl biri bile olsanız, sorarım, köleye gereksinim duymadan edebilir misiniz? Barış döneminde ödlekliğin, namussuzluğun güçlendiğine dikkatinizi çekerim. Korkaklık, utanmazlık eğilimi insanoğlunun doğasında vardır, içinde duyumsar bunu; salt bu nedenle belki de savaş istemektedir, derdine çare olacağı için sevmektedir savaşı. Savaş kardeş sevgisini güçlendirir, ülkeleri birbirine yakınlaştırır.” “Ülkeleri nasıl kaynaştırırmış, anlamadım?”

“Birbirlerini saygı duymaya zorlayarak. Savaş insanları yeniler, insancıllık asıl savaş alanlarında gelişir. Hatta barışa göre savaşın insanı daha az öfkelendirmesi çok ilginç bir durum. Gerçekten de barış döneminde

onur kırıcı politik baskılar, küstahlık ölçüsüne varan anlaşmalar, kibirli talepler -1863'te Avrupa'nın bize yaptığına benzer- gerçek savaştan daha çok çileden çıkarır insanı. Hatırlayın, Kırım Savaşında Fransızlara, İngilizlere kin duyduk mu? Aksine, yakınlaştık, adeta akraba olduk!.. Kahramanlığımız üzerine onların düşünceleri ilgimizi çekiyordu; İngiliz, Fransız tutsaklarını sevip okşuyorduk; subay ve erlerimiz savaşın durduğu anlarda, savunma hattını aşarak handiyse düşmanla kucaklaşıyordu, birlikte votka içiyorlardı. Rusya bu tavrın savaşmalarını pekâlâ engellemediğini gazetelerde büyük bir keyifle okuyordu. Şövalye ruhu gelişiyordu. Savaşın maddi kayıpları üzerinde durmayacağım: Savaş sonrası bütün kaynakların seferber edildiği gerçeğini kim bilmez. Fırtına bulutlarının kuru toprağa bereket yağmurları yağdırması gibi, ülkenin ekonomik güçleri on misli atağa kalkar. Savaştan zarar görenlere hemen her türlü yardım yapılır, oysa barışta, örneğin açlık çeken bölgelerimize üç beş ruble yetiştirene kadar halk açlıktan kırılır."

"Güzel de, savaşlarda toplumun yukarı katına göre en çok basit halk zarar görmüyor mu, kıyaslanmayacak ölçüde kaçınılmaz bir yıkıma uğramıyorlar mı?"

"Olabilir, ama bir süre için; buna karşılık kaybettiğinden daha fazlasını alır sonra. Asıl, savaş halka en iyi, en büyük sonuçlar sağlar. Ne derseniz deyin, ne kadar insancıl biri olursanız olun, kendinizi yine de sıradan halktan daha büyük görürsünüz. Günümüzde canı gönülden bunu kim Hıristiyan değerleriyle ölçüyor? Parayla, iktidarla, güçle ölçüyorlar, basit halk çok iyi bilir bunu. Burada kıskançlık falan değil, sıradan insanımız için dayanılmaz, yüreğini yakan tinsel bir eşitsizlik duygusu vardır. Nasıl kurtarırsanız kurtarın, hangi yasaları çıkarırsanız çıkarın, bugünün toplumunda eşitsizliği ortadan kaldıramazsınız. Tek ilacı savaştır. Geçici bir zaman içindir, ama halk için yatıştırıcıdır. Savaş halkın ruhunu ve onur bilincini üst düzeye çıkarır. Savaş çarpışma sırasında herkesi eşit kılar; en yüksek derecede beliren insanlık erdemiyle -yurt için, ortak dava için, herkes için hayatını feda etmekle- efendi ve köleyi barıştırır. Yüce gönüllü duyguların *etkin biçimde* belirmesine yığınların, cahil köylünün gereksinim duymadıklarını mı düşünüyorsunuz yoksa? Oysa barış döneminde bu yığınlar, sorarım, yüce gönüllü ve erdemli bir tavır nasıl gösterebilirler? Bizler de, aşağı toplum katında tek tek ortaya çıkan bu yüce gönüllülüğü, kimileyin güvensiz bir gülümsemeyle, kimileyin de hiç inanmadan, kuşku duyarak görmezden geliyoruz. Bir iki kahramanca davranışa tanık

olduğumuzda da sanki inanılmaz bir olayla karşılaşmış gibi ortalığı birbirine katıyoruz; sonuçta ne çıkıyor: Küçümsemeye benzer şaşkınlığımız ve övgülerimiz... Savaş sürecinde bütün bunlar kendiliğinden kaybolur ve özveride, kahramanlıkta tam bir eşitlik ortaya çıkar. Dökülen kanın büyük önemi vardır. Gönül yüceliğinden doğan karşılıklı özveri eşit olmayan sınıflar arasında çok sağlam bağ oluşturur. 1812'de köylüyle toprak sahibi birlikte çarpışırken, köylerinde, huzurlu çiftliklerinde olduğundan daha yakın hissetmişlerdir birbirlerini. Savaş yığınların kendisine saygı duymasına yol açar, bu yüzden halk savaşı sever: Savaş üzerine ezgiler düzer ve sonra uzun zaman bu kahramanlık destanlarını, hikâyelerini can kulağıyla dinler... Akan kan önemli bir şeydir! Hayır, savaş günümüzde zorunludur; savaşsız barış başarısız olurdu, en azından, nasıl denir, içi kurt kaynayan iğrenç, bulaşıcı bir irin halini alırdı."

Elbette tartışmayı burada kestim. Bir hayalciyle tartışmak olacak iş değil. Ancak çok ilginç bir olay var burada: Çok, çok uzun zaman önce çözüldüğü ve rafa kaldırıldığı sanılan konuların yeniden gündeme getirilerek tartışılması ve sonuçlar çıkarılması. En önemlisi de her yerde bu tür tartışmaların sık sık görülmesidir.

III-Yine İspritizma Üzerine Birkaç Söz

ispritizmaya yer kalmıyor, yine gelecek sayıya bırakmak zorunda kalacağım. Yalnız, şubat ayında “gerçek” bir medyumun katıldığı, beni bayağı etkileyen ruh çağırma seanslarından birinde bulunmuştum. Orada bulunanlar, bu seanstan sonra basma ayrıntılı bilgi verdikleri için, kişisel izlenimlerimden başka söyleyecek bir şey kalmıyor tabii. Ancak, bu zamana kadar tam iki ay bu konuyla ilgili bir şey yazmak istemedim, izlenimlerimi okurlarımdan *sakladım.* Baştan söyleyeyim, bu davranışım tümüyle özel bir nedene dayanıyordu ve ruh çağırmayla ilgili değildi. Bu değişik ve ispritizmadan dolayı ortaya çıkan bir izlenimdi. Bu zamana kadar ertelediğim için üzgünüm. Hâlâ biraz tiksinti duyuyor olsam da, özellikle şimdi bundan söz etmek istiyorum. Aklıma geldikçe hâlâ tiksinirim. Kuruntunun getirdiği bir tiksintiydi bu. Bazı dostlarıma bu seansı haber vermiştim; yargılarına değer verdiğim biri, beni dinledikten sonra: “Günlüğünde buna yer verecek misin?” diye sordu. Henüz karar vermediğimi söyledim. Birden: “Yazmayın!” dedi. Başka da bir şey eklemedi, ben de ısrar etmedim, ama meseleyi aşağı yukarı anlamıştım: Onu açıkça, ispritizmanın toplumda yayılmasına katkımın olabileceği düşüncesi rahatsız etmişti o zaman, bu tavrı beni şaşırtmıştı, çünkü, tam tersine, bu şubat ayı seansını Günlüğüme taşımakla, asıl ispritizmanın kirli çamaşırlarını ortaya dökmüş olacaktım. Ruh çağırmalardan nefret eden bu bay, ispritizmaya tamamen olumsuz yaklaşmama rağmen, demek ki sözlerimde bunun tersi, yani olumlu *bir şeyler* saptamış olmalıydı. Kuruntudan, kendime güvenemediğimden bu zamana kadar susmayı yeğledim, ama şimdi sanırım kendime güvenim geldi ve kuruntumun nedenini de anlamış oldum. Ayrıca yazılarımın ispritizmanın gerek kökünün kurutulması, gerekse desteklenmesi yönünde hiçbir katkısı olmayacağına emindim. Ben bunları yazarken Solyan kasabasında konferans veren Bay Mendeleyev konuya herhalde başka açıdan bakıyor ve “İspritizmayı” silmek için yüksek bir amaçla konferanslar veriyor. Böyle güzel düşünceler barındıran konferansları dinlemek iyidir, hoştur, ama öyle sanıyorum ki, ispritizmayı kafasına takmış kişileri hiçbir güçle -ne konferanslarla, ne de tam teşekküllü komisyonlarla- caydıramazsınız, aynı şekilde inanmak *istemeyeni* de ayartmanız mümkün değildir. İşte, bu kanı içimde en azından ilk güçlü izlenim olarak, A. N. Aksakov’un evinde şubat ayındaki seansta yer etmişti içimde. O ana kadar bu ruh çağırma olayını sadece reddediyordum, başka deyişle aslında bu bilimin mistik anlamına isyan

ediyordum. Medyumlu seansa kadar bu olayla birkaç kez tanışmıştım; *tamamen* reddedecek durumda değildim, şimdi bile, hele, İspritizma Bilim Komisyonunun hazırladığı raporu okuduktan sonra... Ama bu çok ilgi çekici seanstan sonra, ispritizmanın inanılacak bir şey olmadığını, bunun ötesinde inanmak *istemediğimi* -öyle ki hiçbir kanıt beni bu inancımdan *asla* döndüremezdi- birden anladım, daha doğrusu öğrendim; işte seanstan bu sonucu çıkardım ve ne olup bittiğini gördüm, bu izlenim benim için sevindirici oldu, çünkü seansa giderken, itiraf etmeliyim ki, içimde bir endişe vardı. Ayrıca ekleyeyim: Burada sadece kişisel bir duygu yoktu, sanırım bu gözlemimde genel bir şeyler de vardı. Burada herkes için ortak olan, genelde inanca ya da inançsızlığa bağlı olan insan doğasının bir çeşit özel yasasını görür gibiydim. Bunu deneme yoluyla, özellikle seans yoluyla, bu anda inançsızlığın nasıl bir güç oluşturabileceği ve nasıl kendi içinde gelişebileceği - tamamen insan iradesi dışında, ama gizli arzularına uygun olarak- bir ölçüde gözlerimin önünde aydınlandı... Her halde inanç da böyledir. İşte bundan söz etmek isterdim.

O halde önümüzdeki sayıya kadar, mart sayısında söylediklerime, özellikle şu ünlü "Komisyon" raporuyla ilgili olarak sadece birkaç söz ekleyeceğim.

O zaman bu raporun doyurucu olmadığını, kendi işine bile zararı dokunabileceğini belirtmiştim. Ama en önemli yanma değinmemiştim. Şimdi kısaca anlatmaya çalışacağım, hem de çok basitçe. Komisyon bu olayda, kendisinden çözüm bekleyen toplumun genel talebiyle ilgilenmeye tenezzül etmemiştir. Komisyonun, "karanlıkta bir belirip bir kaybolan *crinoline*[128] çemberleriyle," akıllarından zoru da olsa kimselerin kandırılamayacağını ve hiçbir şeyin kanıtlanamayacağını anlamayacak kadar toplumun isteğini önemsemediği görülüyor. (Aksi takdirde bu talebi anlamakta zorluk çektiğini düşünmek gerekir.) Raporu okurken bilim adamlarımızın ispritizmayı sadece Petersburg'da, A. N. Aksakov'un evinde meydana gelen bir olay sandıklarını, toplumumuzda birden ortaya çıkan ispritizma tutkusunun özellikle Ruslarda hangi nedenlere dayanarak yayılmaya başladığından haberleri olmadığını hemen anlıyor insan. Hepsini biliyorlardı, ama görmezlikten geliyorlardı. Herkesin gördüğü gibi, bu adamlar, toplumumuzun ruh çağırmalara olan yıkıcı, zarar verici

düşkünlüklerini sadece alaya alarak, kahkahalarla gülerek, üstelik anlamıyormuş gibi davranarak, bu olaya dışarıdan kulak misafiri olan kişiler gibi yaklaşmışlardı. Ancak komisyon kurulduktan sonra bu bilim adamları artık özel şahıs olmaktan çıkar, resmi kimlik taşırlar. Bir görev üstlenmişlerdir ya, anlaşılan bunu dikkate almayı istememişlerdir, seans masasına eskisi gibi normal yurttaş konumunu sürdürerek, yani gülerek, alay ederek, kahkahalar atarak, biraz da böylesine saçma işlerle uğraştıkları için kendilerine kızarak oturmuşlardır.

Tamam, A. N. Aksakov'un evi boydan boya ister çemberlerle, tellerle çevrili olsun, ister medyumun ayakları altında şıkır şıkır öten bir makine bulunsun (N. P. Wagner sonra, komisyonun tahminini basma bildirmişti). Her "ciddi ruh" çağırma meraklısı (aman bu yakıştırmama gülmeyin! Aslında bu çok ciddidir!) raporu okuduktan sonra soruyor: "Ama efendim, avucumun içi gibi bildiğim -çocuklarımın, eşimin, yakınlarımın, dostlarımın bulunduğu- evimde nasıl bunlar oluyor: Masa sallanıyor, havalanıyor, garip sesler duyuluyor, mantıklı yanıtlar veriliyor? Gerçekten anlayamıyorum ve evimde tel, makine falan olmadığına kesinlikle eminim; karım, çocuklarım beni aldatıyor olmasın sakın?" En önemlisi, böyle konuşan, düşünen insanların Petersburg'da, Moskova'da, Rusya'da aşırı ölçüde artmasıdır, bilimin doruklarından aşağı inerken işte bunu bir nebze olsun düşünmek gerekirdi; bulaşıcı bir illet, bu insanlara yardımcı olmak gerekiyor. Burnundan kıl aldırmayan komisyonların: "Düpedüz gelgeç düşünceli kişilerdir bunlar, eğitim düzeyleri düşüktür, bu yüzden inanıyorlar" dan başka akıllarına bir şey gelmiyor. Bizim ispritizma düşkünü, endişeli bir ısrarla: "Peki" diye konuşmasını sürdürüyor (çünkü ilk şaşkınlığı, duyduğu endişeyi üzerinden henüz atamamıştır; öyle ya o kadar yeni ve olağandışı bir olaydır ki!), "tamam, gelgeç düşünceli, cahil biri olayım, ama o şıkır şıkır öten nesne evimde ne arıyor, böyle bir eşyam yoktu ki! Bunu her halde bilirim, değil mi? Sonra bu eğlenceli nesneleri satın alacak para nerede, hem nereden alacağım, kim satar ki bunları? Ah, yemin ediyorum olanlar bizim için bir bilmece. Bu sesler de neyin nesi, nereden geliyor? Siz kalkmış, masaya bilinçsizce bastığımızı söylüyorsunuz; çocuk olmadığımıza inanmanızı isterim, kendimizi kontrol ediyoruz, basıp basmadığımızı özellikle izliyoruz, yanlı davranmadan ve ilgiyle denemeler yapıyoruz."

Komisyon da sinirleniyor tabii ve: "Size yanıt vermeye değmez" deyip kesip atıyor. "Başkaları gibi sizi de kandırmışlar; herkes kanıyor, hepsi

ahmak; böyle olmalı, bilim böyle der, bizim bilim!”

Ama bu bir açıklama olamaz. Ruh çağırmaya katılan, büyük bir ciddiyetle: “Hayır, burada gördüğüm kadarıyla başka şeyler var” diyor. “Tek hokus pokusla açıklanamaz! Orada Madam Kleir varsa var, ama ben ailemi tanıyorum: Evimde kimse sihirbazlık işleriyle uğraşmaz.” ispritizma da alır başını gider işte...

***

Bay Mendeleyev’in Solyan kasabasında verdiği ilk konferansına ilişkin raporu *Novoye Vremya'*da yeni okudum. Bay Mendeleyev sağlam gözlemlerde bulunuyor:

> ... Ruh çağırma seanslarında masalar hareket ediyor, üzerine eller konsun konmasın fark etmiyor; tıkırtı sesleri geliyor. Belirlenmiş alfabeye göre bu tıkırtılardan, tam sözcükler, tümceler, seansı yürüten medyumun zekâ düzeyini gösteren güzel sözler vb duyuluyor. Bu gerçektir. Şimdi açıklanması gereken, bu sesleri kimin çıkardığı ve bunun nasıl yapıldığıdır. Buna açıklık getirecek altı varsayım bulunuyor.

işte asıl tümce: “Kim tıkırdatıyor ve nasıl?” Sonra, bununla ilgili Avrupa’da bulunmuş altı varsayım, sanıyorum, en “ciddi” ispritizma meraklısını bile caydırabilir. Gelgelelim ruh çağırma olayının aydınlatılmasını *isteyen* iyi niyetli bir ispritizmacı, değil bu altı varsayımı, Bay Mendeleyev’in hangi varsayımı desteklediğini, özellikle şu bizim komisyonun ne söylediğini, neyi esas aldığını herkesten çok merak ediyor mu? Kendimize ait olan bize daha yakın gelir, daha bir geçerliliği vardır; orada, Avrupa’da ya da ABD’de bu işler baştan aşağı karanlık! Bakın, konferansın daha sonraki bölümlerinde komisyon, karmaşık, önceden hazırlanmış hilelerle masa altında ötüp duran makinelerle yine bir sihirbazlık varsayımı üzerinde durmaktadır. (Bir kez daha söylüyorum, N. P. Wagner’in tanıklığına göre.) Ama bu azdır, *komisyonun haklı olduğu durumda bile* bu bilim “kibirliliği” bizim ruh çağırma düşkününe az gelir. İşte sıkıntı buradadır. Ayrıca, ruh çağırmayı saçmalık olarak görse de biraz sevecen, daha doğrusu kibarca karşılanması gereken -çünkü eşi, çocukları, tanıdıkları onu neden kandırsınlar?- bir iki kaba hilenin dışında, yine de burada değişik bir şeylerin olduğu yargısına varan “İnanmış” ispritizma meraklısı kim bilir belki de haklıdır. İnanın, kendi bildiğini okuyacaktır. “Hepsinin hile olmadığını” düşünmektedir. İnanmıştır bir kere.

Gerçekten, komisyonun diğer birçok tezlerinde hemen hemen aynı kibirli hava vardır: “Hafif düşünceliler işte, masaya bilinçsizce basıyorlar, masa da sallanıyor; kendi kendilerini kandırmak istiyorlar, masa da tıkırdıyor; sinirler gerilmiş, karanlıkta oturuyorlar, müzik çalıyor, gömlek manşetlerine kopça takılmış (aslında bu, Bay Raçinski’nin tahmini ya!), ayaklarının ucuyla masayı kaldırıyorlar vs...” *Kandırılmaya eğilimli* olanlardan yine de kimse inanmaz buna, “İnsaf edin, benim masa 30-35 kg ağırlığında, ayağımın ucuyla kesinlikle hareket ettiremem, sonra nasıl kaldırırım? Bunu yapmak tümüyle olanaksızdır, yapsa yapsa bir *Hint fakiri* ya da sihirbaz yapabilir, bir de *crinoline* makinesiyle sizin Madam Kleir, ailemde ne sihirbaz, ne de ip cambazı var.” Özetlersek, ruh çağırma hiç kuşku yok ki büyük, olağanüstü budalaca bir yanılsama, ne olduğu belirsiz karanlık bir bilimdir, ama işin asıl kötü yanı, bu olup bitenlerin basit olmaması; komisyonun insanlara inandırmak istediği gibi, masa başında bir şeyler oluyor; yine de ruh çağırma düşkünlerini baştan aşağı geri zekâlı saymak olmaz. Bu şekilde kişisel olarak herkesi aşağılamış olursun ve hiçbir yere de varamazsın. Bu yanılgının bugünün toplumsal koşullarıyla yakın ilişkisi olsa gerektir; bunun için üslubu, izlenen yolu değiştirmeli. İspritizmanın özellikle gizemci yanını dikkate almalıyız, olabilecek en zarar verici yanıdır bu, ama komisyon bunun önemine hiç kafa yormamıştır. Hangi durumda olursa olsun elbette bu “melaneti” ezmeye gücü yetmezdi, ama hiç değilse bu kadar safdil ve kibirli olmadan, değişik bir yöntemle vardıkları sonuçlara meraklılarının saygı duymalarını sağlayabilirler ve kararsızlarda da güçlü bir etki yaratabilirlerdi. Ancak komisyon bu tavrıyla açıkça meseleye sihirbazlık, hile ve oyunların dışında bakan her yaklaşımı bilimin değerleri adına küçültücü bulmuştur. İspritizmanın bir *anlamı* olduğu, bazılarının dediği gibi hile, aldatma olmadığı gibi düşünceler komisyon için akıldışıdır. Öyle ya, bilim adamlarımız için Avrupa neler demezdi o zaman! Böylece burada sadece bir hilenin açığa çıkarılması gerektiği, ötesinin bir anlam taşımadığı inancıyla hareket etmekle, bilim adamları alacakları karara önyargılı bir hava vermişlerdir. İnanın, kimi aklı başında bir meraklı (emin olun, ispritizmaya epeyce kafa yoran zeki insanlar var, hepsi aptal değil), evet, bu akıllı kişi, Bay Mendeleyev’in konferansıyla ilgili olarak gazetelerde yer alan rapordaki:

“... Belirlenmiş bir alfabeye göre bu tıkırtılardan tam sözcükler, tümceler, *seansı yürüten medyumun zekâ düzeyini gösteren* güzel sözler oluşuyor; bu gerçektir” cümlesini okuduktan sonra, herhalde aklından şöyle

geçirir: “... seansı yürüten medyumun her zaman zekâ düzeyini gösteren vs...” tümcesinin, ruh çağırma olaylarının incelenmesinde neredeyse en önemli olay olduğu anlaşılıyor; çok titiz deneylere dayalı olarak hüküm verilmiş olmalı. Oysa bizim komisyon oturduğu yerden (uzun süre mi çalışmıştır?), umursamazca *‘bu bir gerçektir'* diye kestirip atmıştır. Nasıl gerçekse! Bu durumda komisyona bir Alman ya da ne bileyim bir Fransız düşüncesi öncülük etmiştir belki, öyleyse bu bilim adamlarının kişisel bilgi ve deneyimleri nerededir peki? Buradaki sadece bir görüştür ve kişisel deneyimle varılan bir karar değildir. Yalnızca

Madam Kleir’e bakarak, genel bir gerçek gibi, “medyumların zekâ düzeylerine göre” masalardan alınan yanıtlarla karar vermek ne ölçüde doğrudur? Ayrıca şu Madam Kleir’i zihinsel yönden incelediklerini de pek sanmıyorum, ses çıkaran makineyi bulmuşlardır o kadar, ama onu da tamamen başka yerde... Bay Mendeleyev komisyon üyesiydi ve konferanslar verirken komisyon üyesi sıfatıyla konuşuyordu. *Böylesine önemli bir araştırmada* kom isyonun, yangından mal kaçırır gibi *üstünkörü* aldığı bu karar, kibirden öte bir anlam taşımaz; üstelik bilimsel olduğu da kuşku götürür.

Doğrusu, böyle düşünebilirler. İşte buna benzer *bazı* yargılardaki kibirli hafiflik toplumun, en kötüsü de ispritizmaya inanmışların daha çok yanılgılar içine düşmesine neden olur: “Kibir, gurur, önyargı, kasıt... bu kadar da gevezelik yeter artık!.. ” ispritizma da yaygınlaşır tabii.

***

PS. Bay Mendeleyev’in ispritizma üzerine ikinci konferansına ilişkin raporunu yeni okudum. Bay Mendeleyev komisyon raporunun yazarlar üzerinde yaptığı tıbbi etkiden söz ediyor: “Suvorin ispritizmaya inanmıyor; Bobrikin göründüğü kadarıyla şifa bulmuş, en azından düzeliyor. Nihayet Günlüğünde Dostoyevski de düzelmiş görünüyor: Ocak ayında ispritizmaya sıcak bakıyordu; mart ayında kötülüyor, öyleyse mesele yok.” Saygıdeğer Mendeleyev ocak ayında ispritizmayı övdüğümü düşünmüş, öyle mi, yoksa şu şeytanlar yüzünden olmasın?

Bay Mendeleyev iyi kalpli biri olmalı, ilk konferansında ispritizmaya demediğini bırakmazken, ikinci konferansında, düşünebiliyor musunuz, gerçekten övmüştür! “Ruh çağırma düşkünlerini ne kadar övsek azdır!” Ne dersiniz buna? (Aman, şanlara şereflere kadar vardı iş! Birden, neyin nesi bu?) “Onlar gerçek gibi görünenden onurluca, önyargılardan çekinmeden,

cesur bir savaşçı olarak çıkmışlardır”, evet, böyle demiştir. Acıma duygusuyla söylenmiş olmalı; daha doğrusu, başarının getirdiği doyumla kibarlıktan, yalnız kibarlıktan mıdır, orasını bilemem. Bu tıpkı iyi kalpli yurt sahiplerinin, anne babaları önünde öğrencilerine not vermesine benziyor: “Efendim, ağabeye göre zihinsel yetenekleri övülecek düzeyde olmasa da, kalbi çok temiz, akıllı uslu bir çocuk.” Kardeşin bu sözleri dinlediğini bir düşünün! Bay Mendeleyev de maddeciliğin geçer akçe olduğu çağımızda ruhlarla ilgilendikleri için ruh çağıranları övmüştür. Hiç olmazsa bilimde değil, dinde... Tanrıya sağlam inanıyorlar. Sayın profesörün müthiş mizah yeteneği olmalı. Ama şaka olarak değil de, saf yürekliliğinden bu sözleri ediyorsa, o zaman sözlerimi geri alıyorum, asla usta mizahçı olamaz!..

IV-Hayatta Olmayan Birinin Adına

Bundan on iki yıl önce aramızdan ayrılan sevgili kardeşim Mihail Mihayloviç *Vremya* ve *Epoha* dergilerinin kurucusu ve yayınlayıcısıydı. Geçenlerde *Novoye Vremya*'da çıkan, kardeşimin hatırasını rencide edici bir alıntıyı derin üzüntüyle okudum. Bu anekdot *Delo* dergisinden alınmıştı. Yazıyı aynen veriyorum:

> 1862'de Şçapov o zamanın *Otoçestvenniye Zapiski* dergisiyle yollarını ayırmıştı, diğer dergiler yayınlarına geçici bir süre ara verince, Şçapov *Koşucular* adlı yapıtını dergisine vermişti. Kış kapıdaydı, paraya çok ihtiyacı vardı. *Epoha'nın* yayın işleri yönetmeni rahmetli Mihail Dostoyevski, hakkı olan parayı uzun süredir Şçapov'a ödemiyordu. Soğuklar başlamıştı, bir paltosu bile yoktu. Sonunda dayanamadı, Dostoyevski'yi evine davet etti. Aralarında geçen konuşma şöyleydi:
>
> "Afanasi Prokopyeviç, biraz daha bekleseydiniz, paranızın hepsini bir hafta sonra verecektim."
>
> "Ama anlayın efendim, para bana şimdi lazım!"
>
> "Neden hemen peki?"
>
> "Görmüyor musunuz, bir paltom bile yok, elbisem yok."
>
> "O halde beni dinleyin, tanıdığım bir terzi var; ondan taksitle alabilirsiniz, ben de sizin paranızdan ona ödeme yaparım." Dostoyevski, Şçapov'u Yahudi terziye götürdü; palto, ceket, yelek ve pantolonla bir güzel donattı tarihçiyi. Epeyi tuzluya mal olmuştu tabii. Bu işlerde pek deneyimi olmayan Şçapov bu duruma yakınacaktı sonraları.

Şçapov'un *Delo* dergisindeki nekroloğundan{129} alınmış. Kim yazmış, bilmiyorum. Adı geçen dergiye de sormadım, nekroloğu da okumadım. *Novoye Vremya*'da çıkan, yukarıda yer verdiğim kadarını okumuştum.

Kardeşim öleli uzun zaman oldu. Eski, karanlıkta kalmış bir olay olduğuna göre, savunulması da zordur, aralarında geçen konuşmanın da bir tanığı yok. O halde temelsiz suçlamadan öteye gidemez. Ancak bu alıntının baştan aşağıya saçmalık olduğuna kesin olarak eminim; bazı noktaları uydurma olmayabilir, ama olayların hiç yoksa çarptırıldığı ortadadır ve gerçek son derece zarar görmüştür. Bunu elimden geldiğince kanıtlamaya çalışacağım.

Kardeşimin gerek dergide, gerekse diğer ticari faaliyetlerinde parasal işleriyle hiçbir zaman ilgim olmadığını baştan belirteyim. *Novoye Vremya*'nın yazı işlerinde kardeşime yardımcı olurken de para hesaplarına girmediğimi, o zamana göre *Vremya*'nın hatırı sayılır dergilerden biri

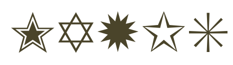
olduğunu çok iyi biliyorum. Yazarların paralarının sonradan ödenmesi şöyle dursun, tersine, büyük miktarda peşin ödeme yapıldığından da haberim var. Çoğu kez tanık olmuşumdur buna. Dergi, çalışanlarına muhtaç değildi: Dergi ilk kurulduğundan beri yazarlar yazılarını ya kendileri getirir ya da yollarlardı, o yıllarda edebiyatçıların büyük çoğunluğunun bu dergiye yazı verdiklerinden emin olmak için *Vremya*'nın iki üç yıllık sayılarına göz atmanız yeter. Kardeşimin çalışanlarına para ödememesi, daha doğrusu dürüst davranmaması, mümkün değildi. Aslında pek çok kişi, çalışanlarına peşin ödeme yaptığına şimdi de tanıklık edebilir. Bu iş kıyıda köşede yapılmazdı. Eski, hatta yakın zamanlara kadar çalışanlarının çoğu hayatta, hiç kuşku yok ki tanıklığı reddetmezler: Kendi bakış açılarına ve hatırladıklarına göre kardeşimin dergideki iş ahlakı üzerine bildiklerini söyleyebilirler. Kısacası: Kardeşim "Şçapov'a ödemelerde asla zorluk" çıkarmazdı. Üstelik bir palto alabilecek parası bile yokken asla yapmazdı bunu. Şçapov kardeşimi evine davet etmişse, ödenmeyen bir ücretten, "sabrını yitirdiğinden" falan değildir, her zaman olduğu gibi, *peşin ödeme yapması için* çağırmıştır. Kardeşim öldükten sonra yazı işlerinde kendisine ait birçok mektup ve not bulduk; aralarında Şçapov'la ilgili notlar bulunabileceğini umuyorum, o zamanki ilişkileri de aydınlanmış olur ve Şçapov'un, büyük olasılıkla peşin ödeme istemesi, gerçekle, eldeki notlarla ve *Vremya'nın* nasıl kurulduğunu ve yayın hayatına atıldığını bilen tanık ifadeleriyle doğrulanacaktır, buna kuşku yoktur. Yine söylüyorum, aradan on dört yıl geçmesine karşın bu gerçek, tanıklarla gün ışığına çıkarılabilir. Kardeşim "ciddi bir işadamı" olmasına rağmen zayıf bir yanı vardı ki kimsenin isteğini geri çevirmezdi, peşin ödeme yapar, kimi zaman da dergisine yazı vermeyeceklerini bile bile bazı yazarlara ödeme yaptığı da olurdu. Buna tanığım ve başka birini de gösterebilirim. Kardeşimin başına iş gelmiyor değildi. *Sürekli* çalışanlarından biri kardeşimden peşin 600 ruble istemişti ve hemen ertesi sabah Batı ülkelerinden birine göreve gitti, o zamanlar memur olarak yurtdışında kalınabiliyordu, öyle de oldu. Ne yazı gönderdi, ne de kardeşime peşin aldığı parayı ödedi. Asıl önemlisi, kardeşim elinde senet olmasına rağmen parasını almak için çaba göstermedi, ancak uzun zaman geçtikten, kardeşim öldükten sonra (hali vakti yerinde olan bu adamdan) mahkeme yoluyla ailesi istedi bu parayı. Herkese açık bir yargılamaydı, isteyen ayrıntılı bilgi edinebilir. Kardeşimin nasıl kolayca, tereddüt etmeden isteyene para verdiğini, ihtiyacı olan bir yazarı bekletecek biri olmadığını dile getirmek istedim sadece. Şçapov'un

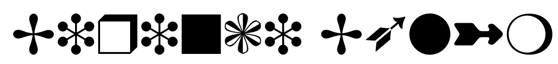
nekrolojisti kardeşimle tarihçinin konuşmalarına kulak misafiri olmuşsa, özellikle hangi paradan söz edildiğini tam olarak bilmeyebilirdi: Borç muydu, peşin ödeme miydi? Kardeşimin Şçapov'a taksit yapan tanıdığı bir terziyi önermesi çok mümkündür, çok olağan işlerdir bunlar: Şçapov'u geri çevirmeye gönlü razı olmayarak, bazı gerekçelerle Şçapov'a bu yolla para vermeyi yeğlemiş olabilir.

Nihayet, adı geçen konuşmada kardeşimi inanın tanıyamadım: *Bu üslupla* asla konuşmaz, kimsenin etrafında dört dönmezdi. Böyle biri değildi. Kardeşim hiçbir zaman birinin karşısında tatlı sözlerle "s"{130} kullanarak konuşmazdı; "anlayın artık, para bana şimdi lazım!" gibi sözlere asla meydan vermezdi. Bu cümleler yazarın anılarında, on dört yıl içinde değişikliğe uğramış, uydurulmuş olabilir. Kardeşimi tanıyanlar (çok fazlaydı) bu tonda konuşup konuşmayacağını söylesinler. Kardeşim son derece edepli bir insandı, herkese çok kibar davranırdı, gerçekten böyleydi. Çok kültürlüydü, yetenekli bir yazar, Avrupa edebiyatını bilen, şair, Schiller ve Goethe'nin ünlü çevirmeniydi. Böyle bir insanın "yazıda" aktarıldığı gibi Şçapov'un önünde yaltaklanacağını düşünemiyorum.

Rahmetli kardeşimin bir olayını anlatacağım; sanırım 1849 yılında Petraşevski olayı nedeniyle bir kalede iki ay tutuklu kalmıştı. İki ay sonra suçsuz, davayla ilgisi olmayan pek çok kişiyi serbest bırakmışlardı. Gerçekten de kardeşim ne Petraşevski, ne de Durov{131} örgütünde yer almıştı. Bununla beraber Petraşevski'nin gizli gece toplantılarına katılıyordu ve Petraşevski'nin evindeki kitaplıktan gizlice yararlanıyordu. Kardeşim o zamanlar Furyerciydi ve tutkuyla Fourier okuyordu. Bu nedenle kalede tutuklu kaldığı iki ay kendini güvende hissetmemişti, serbest bırakacaklarını da beklemiyordu. Furyerciydi ve Petraşevski'nin kitaplığını kullandığı açıktı. Sibirya olmasa da, şüpheli biri olarak uzaklarda bir yere sürgün bekleyebilirdi. İki ay sonra müteveffa çarımızın buyruğuyla serbest bırakılmasaydı böyle bir sürgün kaçınılmazdı (kesin olarak söylüyorum), bunu o zamanlar Petraşevski davasını yürüten Prens Gagarin'den duymuştum. En azından kardeşimin bırakılacağını öğrenmiştim, Prens Gagarin tutuklu kaldığım yerden beni komutanın evine çağırtmış ve beni sevindirmek için bu haberi vermişti. Yalnız yaşayan biriydim, bekârdım, çoluk çocuğum yoktu; kaleye düşen kardeşimse evde endişe içinde bekleyen karısını ve üç çocuğunu bırakmıştı, çocukların en büyüğü yedi yaşındaydı. Üstelik hiç paraları yoktu. Nasıl severdi çocuklarını, gözlerimde canlandırıyorum da, o iki ayda ne acılar çekmiştir kim bilir! Oysa kardeşim

kendini kurtarmak amacıyla kimseyi zor duruma düşürecek *ifade* vermemiştir; pekâlâ konuşabilirdi, çünkü olaylara hiç katılmadığı halde *çok şey biliyordu*. Sorarım: Onun gibi davranacak kaç kişi vardır? Kendimden emin olarak soruyorum bunu. İnsanların bu gibi talihsiz olaylarda nasıl davrandıklarını biliyorum, gördüm! Havaya konuşmuyorum. Kardeşimin davranışını kim nasıl istiyorsa öyle değerlendirsin, nereden bakarsanız bakın kendini kurtarmak amacıyla inançlarına aykırı düşecek bir harekete asla kalkışmamıştır. Sözlerimin temelsiz olmadığını belirtirim: Hepsini şaşmaz belgelerle kanıtlayabilirim. Oysa sevgili kardeşim bu iki ay boyunca ailesini nasıl perişan ettiğinin ıstırabıyla her gün, her saat en değerli varlıkları üç çocuğunu, karısını nelerin beklediğini hiç aklından çıkarmayarak ne işkenceler çekmişti! İşte, böyle bir insanın birkaç rubleyi cebine indirmek için Yahudi bir terziyle Şçapov'a düzen kurduğunu söyleyebiliyorlar. Ne saçmalık, tuh, yazıklar olsun!..

I-Özel Bir Mektuptan

Kairova davasını yazıp yazmayacağımı soruyorlar. Bu konuyla ilgili çok mektup aldım. Biri hayli ilgi çekici geldi bana, basın için yazılmadığı belli; gizliliğe bağlı kalmak kaydıyla birkaç satırına yer vermeyi yararlı görüyorum. Sayın mektup sahibinin bana kırılmayacağını umarım; çok takdir ettiğim içtenliğine inandığım için bu alıntıya yer veriyorum:

> ... Kairova davasını derin bir tiksintiyle okuduk. Objektifin odağı gibi, bu dava ilkel güdülerin resmini yansıtıyordu sanki ve başrol oyuncusu (Kairova) kültürleşme sürecinden geçerek ortaya çıkmış bir tip: Gebelik döneminde anne kendini içkiye vermiş, baba tam bir ayyaş, kardeşi içkiden aklını yitirmiş ve sonunda intihar etmiş, kuzeni karısını bıçaklamış, babanın annesi akıl hastası; işte bu yetişme ortamından ilkel dürtüleriyle hareket eden, despot, gemi azıya almış bir kişilik çıkmış ortaya. İddia makamı bile kadının karşısında şaşkınlık içinde, kendine şu soruyu soruyor: “Yoksa bu kadın akıl hastası mı?” Bazı bilirkişiler bu savı kesinlikle reddediyorlar, bir kısmı da kişilik olarak değil, davranışları açısından akıl hastası olabileceğini söylüyor. Ancak bu davada akıl hastası değil, kutsal değerleri yadsımanın üst sınırlarında dolaşan bir kadın kişiliği öne çıkmaktadır: Bu kadın için ne aile, ne de başka bir kadının - bırakın kocası üzerinde, kendi hayatı üzerinde- hakkı önemliydi, her şey yalnızca kendisi ve cinsel dürtüleri içindi...
>
> Beraat etti, herhalde deliye saymışlardı. Buna da şükür! Hiç değilse ahlaken düşmesini zekâsına değil, ruhsal hastalığına vermişlerdi.
>
> *Sadece kadınların* bulunduğu alt bölümden alkış sesleri duyuldu *(Birjevıye Vedomosti* dergisi).
>
> Neyi alkışlıyorlardı? Deliliğin aklanmasını mı, yoksa bu kadının kişiliğinde ortaya çıkan utanmazlığı, azgın tutkulu bir kadının zaferini mi, neyi?
>
> Üstelik kadınlar, anneler, evli kadınlar alkışlıyor! Böyle davranacaklarına, kadın idealleri böylesine hayasızca ayaklar altına alındığı için ağlamaları gerekirdi...
>
> [Not: Burada sarf ettiği çok ağır bir sözü çıkardım.] Soruyorum, bunu suskunlukla mı karşılayacaksınız?

II-Bölgesel Yeni Bir Sözcük

Kairova'nın yaşamöyküsünü anlatmamıza artık gerek yok (sanırım herkes biliyor), ayrıca günümüzde yaşanan buna benzer ilginç olayları ve halkımızın öncelikle bu dönemde içinde bulunduğu ruh durumunu dikkate aldığımızda sözlerimin pek önem taşımayacağını düşünüyorum; ancak bu "davayla" *ilişkili olarak* biraz geç kalmış da olsam, yine de söz etmeye değer, çünkü hiçbir şey yerinde durmuyor, bu nedenle geç kalınmış sayılmaz; tersine, her dava ilk merciinde olmasa bile sürüyor, yeniden açılıyor, özellikle mektuptan alıntı yaptığım için sahibi beni bağışlasın. Aldığım mektuplara bakarak Rus hayatından son derece ilgiye değer olaylar üzerine bir yargıya varmak mümkün, geçenlerde buna üstü kapalı olarak değinmiştim: Herkes endişeli, sorunlarla ilgileniyor, düşüncelerini dile getirmek, kendini göstermek istiyor. Yalnız en çok neyi istediklerine karar veremiyorum: Her biri kendi dünyasına mı çekilsin, yoksa ortak uyumlu bir koroya mı katılsın? Bu özel mektup taşradan gönderilmişti, söz açılmışken, bizim taşranın her zaman kendine özgü, neredeyse başkentten tam anlamıyla özgür yaşamak istediğini belirteyim. Bunu gören tek ben değilim, benden önce basın da buna benzer sonuçlar çıkarmıştır. İki aydır masamda bir edebiyat derlemesi duruyor. Kazan'da yayınlanmış, adı *İlk Adım*. Başkentin değil, bölgenin "yaşamsal gereksinimlerine ilişkin" yeni düşünceler söylemek gibi bir amacı olduğu için bu yapıttan daha önce söz etmem gerekirdi. Bunlar eski Rus korosu havasında söylenen yeni sözler olsun! Bu nedenle yararlıdır, ne olursa olsun ilgiye de değerdir. Bu yeni eğilim bir yerlerden çıkmıştır. Aslında bütün bu tasarlanan yeni sözlerden hiçbiri henüz söylenmemiştir, gerçekten illerimizden, kasabalarımızdan bu zamana kadar hiç duyulmamış sözler, düşünceler çıkıyor. Kuramsal olarak baktığımızda bunların olması gerekiyor: Petro'dan beri Rusya'yı Petersburg ve Moskova yönetti; Petersburg'un işlevinin ve Avrupa'ya pencere açılma döneminin sona erdiği günümüzde, evet, özellikle şimdi akla ister istemez şu soru takılıyor: Gerçekten de Petersburg ve Moskova işlevlerini tamamlamışlar mıdır? Bence çok az bir değişiklikle sürmektedir. Bundan 150 yıl önce, sorarım, Rusya'yı gerçekte Petersburg ve Moskova mı yönetmiştir? Böyle midir gerçekten? Tersine, bu 150 yıl boyunca Rusya'nın dört bir yanından insanlarımız Petersburg'a, Moskova'ya akın akın gelmemişler midir? Aslına bakarsanız Rusya, taşrasından -illerinden, kasabalarından, köylerinden- gelen taze diri güçlerle yeniden canlanarak kendi kendini yönetmişti. Bu arada unutmadan, onların da amaçları,

Moskova’da ya da Petersburg’da, Riga’da ya da Kafkasya’da, her neresi olursa olsun, yaşayan Rusların aynısıydı. Kuramsal olarak bir bakın, Petersburg’la Moskova gibi birbirine zıt iki kenti nerede görürsünüz? Petersburg Moskova’ya ve onun *tüm ülküsüne* zıtlık olsun diye kurulmuştur sanki. Oysa Rus yaşamının bu *iki merkezi* gerçekte tek merkez oluşturmuştur, değişik özelliklerine karşın, daha baştan, yeni yapılanmadan beri bu böyledir. Petersburg’da doğan ve gelişen her şey *aynı özgünlükte* Moskova’da da güçlenmiş ve gelişmiştir, aynı biçimde *tersi de*... Özü birdir ve *ruhu*, sadece bu iki kentte değil, bu iki kentle birlikte bütün Rusya’dadır, *öyle ki Rusya'nın her yerinde bütün Rusya vardır.* Rusya’nın her köşesinin yerel özelliklere sahip olması gerektiğini ve bu özelliklerini tam olarak geliştirmeye hakları olduğunu anlıyoruz; tinsel kopukluk ya da doğrudan kuşkulu bir şaşkınlık doğurabilecek özellikler değil midir bu? Aslında geleceğimiz “bulanık su gibi”, ama başka yerlere göre burası bana daha aydınlık gibi geliyor. Her ne durumda olursa olsun dileğim, yurdumuzun her köşesinin olabilecek en yüksek düzeyde gelişmesidir, elbette iyi yönde - bu birincisi; İkincisi ve en önemlisi de: Birliğimizi bütünlüğümüzü hiçbir zaman yitirmemek... Dünyayı ayaklarımızın altına serseler bile, ayrı düşmektense her durumda felakette de, mutlulukta da birlik olmak en iyisidir. Yeni sözler yeni düşünceler çıkacaktır; bunun kuşku yaratacak bir yanı yoktur, ama yine de taşramızdan, bölgelerimizden en azından şimdi yeni ve özgün, bugüne kadar hiç duyulmamış, kişinin sabrını zorlayabilecek sözler söyleneceğini pek sanmıyorum. Velikorus yeni yeni kendine geliyor, farklı sözler söylemeye hazırlanıyor, belki de bunu tüm dünyaya söyleyecek, bunun için Moskova, Velikorus’un bu merkezi, bence uzun zaman ayakta kalmalıdır, dileğim bu. Moskova henüz üçüncü Roma olmadı, ama kehanet gerçekleşmeli artık, çünkü “dördüncü Roma olmayacaktır,”{132} dünya Romasız edemez. Petersburg da eskiye göre şimdi Moskova’yla daha sıkı işbirliği içinde. Kazan, Astrahan bundan alınmasın, Moskova’yı, ne yalan söyleyeyim, kimliğinden çok, bir alegori olarak kullandım. Onların derlemelerine seviniyoruz. “İkinci Adım” yayınlanırsa çok iyi olur.

III-Duruşma ve Bayan Kairova

Konudan uzaklaştık. Güdülerin kokuşmuşluğu, zapt olunmaz hayvani arzular şeklindeki görüşlerine katılmamla birlikte, sözlerini fazlasıyla katı, hatta amaçsız ve çok abartılı bulduğumu saygıdeğer mektubun sahibine iletmek isterim (çünkü kendisi de suçlunun akli dengesinin yerinde olduğunu hemen hemen kabul ediyor). Üstelik *çevrenin* mücadele edilemeyecek kadar *güçlü* olduğunu kabul ederek bitiriyor mektubunu. Bana gelince, Kairova'nın sadece salıverilmesi memnun etti beni, ama beraatına sevindiğimi söyleyemem, bilirkişiler görüş bildirdikleri halde, suçunu işlerken cinnet halinde olduğuna hiç inanmıyorum: Kişisel görüşüm olarak bana kalsın bu. Kaldı ki aklı başındayken bu zavallı kadının durumu daha içler acısıdır. Cinnet halinde "ne yaptığını bilmiyordun", tamam, şimdi aklın başında, "git hadi, onca acılarını da yanın sıra götür bakalım!" Eğer katil "kupa oğlanı"[{133}] değilse, cinayet ağır, karışık bir iştir. Âşığının evine karısının gelmesiyle Kairova'nın birkaç gün yaşadığı kararsızlık, giderek artan tahkir, geçen her saat çoğalan bu duygu (ah, kırıcı olan Kairova'nın kendisi, daha aklımı yitirmedim, düşme halindeyken suçlu olduğuna varamadığı, tam tersini gördüğü ve düşündüğü için daha zavallı!) ve en sonunda geceleyin "fedakârlığın" son saatinde, merdiven basamağında elinde bir gün önce satın aldığı ustura... Hayır, bütün bunlar Kairova gibi dağınık, dengesiz ruh yapısında olan biri için çok ağırdır! Bu yükü kaldıramazdı, burada ezilen birinin çığlığı duyuluyor gibidir. Sonra cehennem gibi on ay, akıl hastaneleri, bilirkişiler, oraya buraya sürükleyip durdular, üstelik kadın bir katildi, tamamen suçluydu; aslında burada kendiliğinden ortaya çıkan, öylesine ciddiyetten uzak, savruk, tamamlanmamış, anlaşılmayan, hâkim olunamayan, boş, ortada bırakılan, üstelik duruşmanın son anına kadar bu şekilde süren bir hava vardı ki kadını serbest bıraktıklarında herkes birden rahatlayıverdi. Ancak üzücüdür, kadını aklamadan serbest bırakmak olacak iş değil, ne derseniz deyin bir skandaldir bu. Davavekili Bay Utin bence beraat kararı verileceğini kestirebilir, bu yüzden basit konuşmayla yetinebilir, bilmeden suçu övme talihsizliğiyle karşı karşıya kalmazdı, evet, neredeyse *suçu övmüştü!*.. Burada olan, bize özgü olan, her çeşit ölçünün kaçırılmasıdır. Batı'da Darwin kuramı dâhice bir hipotezdir... Oysa bizde çoktan aksiyom haline gelmiştir. Batı'da suçun çoğunlukla bir hastalık olduğu görüşünün büyük anlamı vardır, çünkü derinliğine *fark edilir.* Bizde hiç ayrımsanmadığı için, bu görüş herhangi bir anlam taşımaz, bizde kupa oğlanının bile yaptığı her

çeşitten alçaklık hastalık kabul edilir, yazık! Buna liberal anlam bile yükleyenler var. Ağırbaşlı insanlardan söz etmiyorum elbette (hoş, bu anlamda bizde ciddi, ağırbaşlı insan çok mudur, tartışılabilir!). Yeteneksiz ortadaki adamı, sokağı, bir yandan liberalizm sömürüsü yapan madrabazları, öte yandan liberal havalara girip hiçbir şeyi umursamayanları kastediyorum. Avukat Utin'e gelince, herhalde avukat olarak başka türlü davranamayacağını düşünerek, "cinayeti bir çeşit övmüştür", demek ki aklı başında insanlar da bazen işin dozunu kaçırıyor ve hiç de akıllıca olmayan bir sonuç ortaya çıkıyor. Jüri üyeleri farklı koşullarda bulunsalardı, daha doğrusu farklı karar verme imkânları olsaydı, olayı olmadık biçimde abartarak müvekkiline zarar verdiği için Bay Utin'e öfke duyarlardı sanıyorum. Ama burada asıl sorun, kesinlikle, başka türlü bir karar veremeyecek olmalarıdır. Bazı yayın organları aldıkları karar için onları göklere çıkardı, bazısı da yerdi. Burada ne övgüye, ne de yergiye yer olduğunu düşünüyorum: Açıkça başka türlü davranamayacakları için böyle karar almışlardır. Gazetede çıkan şu yazıyı okuyun, kendiniz bir yargıya varın:

> İsnat edilen suça göre, mahkemenin yönelttiği: Sanık Kairova, *Aleksandra Velikanova'nın "hayatına kastetmek amacıyla* başında, boynunda ve göğsünde usturayla yaralar açarken, *eylemini önceden düşünerek ve tasarlayarak mı gerçekleştirmiştir?* Suçlunun öldürme girişimini Velikanova ve kocası mı engellemiştir?" şeklindeki sorusuna jüri "olumsuz" yanıtı vermiştir.

Burada duralım. İlk soruya bir bakalım. Yahu, *bu biçimde* sorulan soruya yanıt verilebilir mi? Kim ve hangi vicdan bu soruya olumlu yanıt verebilir? (Doğrusunu isterseniz burada olumsuz yanıt vermek olanaksız, ama biz jürinin olumlu kararından söz ediyoruz.) Burada böyle bir soruya ancak Tanrısal güce sahip olan, doğaüstü bir güç "evet" yanıtı verebilir. Hem Kairova'nın kendisi "öldürüp öldürmeyeceğini" bilemezdi, bir de kalkıp jüriye soruyorlar: "Ona engel olmasalardı, öldürür müydü, öldürmez miydi?" diye; evet, usturayı bir gün önce niçin satın aldığını biliyordu tabii, ama ne olursa olsun, "bırakın öldürmeyi, eyleme girişeceğini bile" bilemezdi. Daha doğrusu, elinde usturayla merdiven basamağında otururken, arkada yatağında rakibi ve sevdiği adam yatarken ne yapacağını bilemezdi. Kimse, evet, dünyada hiçbir Allah'ın kulu nasıl davranacağını kestiremezdi. Dahası, çok kişiye deli saçması gelebilir, ama, iddia

ediyorum, usturayı kullanırken bile, işi öldürmeye kadar götürüp götürmeyeceğini, *öldürme kastıyla mı* bu eyleme kalkıştığını hâlâ *bilemezdi.* Dikkatinizi çekerim, bilinçsiz durumda bulunduğunu kesinlikle söylemiyorum; cinnet halinde olduğunu asla düşünmüyorum. Tersine, usturayı kullanırken *ne yaptığının bilincindeydi,* ama bilinçli olarak, *belirli bir amaçla* rakibini ortadan kaldırmayı istiyor muydu? İşte bunu asla bilemezdi, Allah için bunu saçma görmeyin: Aşırı bir kinle, öfkeyle, sonucunu hiç düşünmeden bu eyleme girişebilirdi. Bu savruk, hayatından bezmiş kadının yaradılışına baktığımızda aşağı yukarı böyle olmalıydı; düşünsenize, zavallının geleceği "eylemini sonuna kadar götürürdü, zaten niyeti kadını öldürmekti" şeklinde jürinin alacağı karara bağlıydı. Burada bir yıkım, burada bir kürek cezası söz konusuydu. Jüri bu ağır sorumluluğu nasıl olur da gönül huzuruyla üzerine alırdı? Onlar da suçlu bulmadılar; zaten kararları başka türlü olamazdı. Siz, Kariova'nın eyleminin hayali, kafadan uydurulmuş değil, tersine, "bayağı bir kadının işi" olduğunu, çok basit, sıradan, gündelik hayatta her zaman karşılaştığımız olaylardan değişik bir yanının bulunmadığını, ayrıca kadının yatağında da rakibinin yattığını söyleyeceksiniz. Öyle mi, bu o kadar basit mi? Ya Velikanova'nın boğazına usturayı ilk vurduğu anda bağırsaydı, tir tir titreyerek ardına bakmadan kaçsaydı? Böyle olmayacağını nereden bileceksiniz? Olabilirdi, hem de büyük olasılıkla ve olay mahkemelik olmazdı. Oysa şimdi sizi köşeye sıkıştırıp, elbette sizlerin vereceği yanıta göre karara varmak amacıyla: "Niyeti onu öldürmek miydi, değil miydi?" diye soruyorlar. Yanıtınızdaki en ufak bir çeşitleme yıllarca hapis, kürek cezası demekti! Ya kadın usturayı ilk değdirdiğinde dehşete kapılarak kendini doğramaya başlasaydı, bu olamaz mıydı? Nihayet, korkmayıp da, tersine, ilk kanın fışkırmasıyla çılgına dönüp, Velikanova'yı öldürmek bir yana, cesedin başında küfürler savurarak "başını gövdesinden" ayırsaydı, burnunu, dudaklarını kesseydi ve sonra başı ellerine alsaydı, ne yaptığının bilincinde olur muydu? Bütün bunlar olabileceği için, bu kadından, şu ya da bu ortamda, bu ruh hali içinde bunlar beklenebilirdi diye soruyorum:

Bir ölçüde yanılmadığımı hissettiğim, düşündüğüm için söylüyorum. Öyleyse mahkemenin bu karmaşık sorulara yanıtı nasıl olurdu? Burası evde çay masasında sohbet etme yeri değil, burada insanın yazgısına karar veriliyor. Yanıt almamayı göze alarak böyle soruları öne sürmek mümkün.

Eylem cinayete kadar gitmemişse ya da kurban iyileşmişse, öldürme ya da öldürmeye tam teşebbüsten ne suçlama, ne de yargılama söz konusu

olabilir diyenler çıkacaktır. Hayır, bence bunun için endişelenmeye gerek yok, çünkü (katilin kendi iradesiyle olsun) eylem gerçekleştirilmese bile, bu açık bir cinayete teşebbüs olayıdır, bu eylemin salt *öldürme amacıyla* yapıldığı, başka bir amacı olmadığı açıkça ortadadır. En önemlisi de, yine söylüyorum, jüri üyelerinin vicdanına kalan çok ciddi, büyük bir meseledir bu; yeni mahkemelerimizin yararı işte buradadır ve jüri üyelerinin alacakları kararlarda onlara işte bu vicdan ışık tutacaktır, insan böylesine önemli bir anda "Evet, suçludur!" yanıtını verebiliyorsa, büyük olasılıkla kişinin suçlu olduğuna inandığı içindir. Hiç değilse, yapılan yanlışlıklar mizah konusu olmaktan çıkar. Tek dileğimiz, jürinin vicdanının gerçekten aydınlık ve yurttaşça sorumluluk duygusuyla güçlü olması, şu ya da bu tarafa yönelmekten, başka deyişle acımasızlığa ya da yıkım getirecek bir aşırı duygulanmaya sürüklenmekten kaçınmasıdır. Aslında bu ikinci istek, yani aşırı duygulanmadan kaçınmak o kadar kolay değildir. Duygulu olmak herkese yakışır, çok kolaydır, çaba falan gerektirmez, duygusallık öyle verimlidir ki bir eşeği bile aydın kafalı bir adama dönüştürebilir...

Mahkemenin jüri üyelerine yönelttiği: *Aynı amaçla,* "öfke ve nöbet halinde mi kurbanın bedeninde bu yaraları açmıştır?" sorusuna jüri yine "Hayır, yapmamıştır"dan başka yanıt verememiştir, çünkü burada "aynı amaçla" ifadesi "Velikanova'nın hayatına önceden tasarlanarak kastetme" anlamına geliyordu. "Öfke ve nöbet" çoğunlukla "önceden tasarlanmışlığı" ihtimal dışı bırakacağından bu soruya yanıt vermek çok zordu; dolayısıyla mahkemenin bu sorusu biraz anlamsız kaçıyor.

Buna karşılık mahkemenin: "Kairova cinnet halinde mi hareket etmiştir?" şeklindeki üçüncü sorusu saçmalığın dik âlâsıdır, çünkü ilk iki soru varken, bu iki soru ve üçüncüsü birbirlerini tamamen devre dışı bırakır; jürinin ilk iki soruya hayır yanıtı vermesi ya da doğrudan yanıtsız bırakması halinde, "Böyle mi davranmıştı?" sorusunun ne amaçla sorulduğu ve ne anlama geldiği, yani hangi davranışın kastedildiği ve nasıl belirlendiği havada kalırdı. Jüri mutlaka *evet* ve *hayır demek* zorunda olduğundan asla değişik yanıt veremezdi.

Gelelim mahkemenin *dördüncü* sorusuna: "Eğer cinnetin etkisiyle hareket etmemişse, az önce birinci ve ikinci soruda geçen eylemi nedeniyle sanık suçlu mudur?" Kuşkusuz ilk iki sorunun tekrarı olduğu için jüri de bu soruyu yanıtsız bıraktı.

Böylece mahkeme Kairova'yı *serbest bıraktı.* Jüri üyelerinin: "Hayır, yapmamıştır!" yanıtı hiç kuşku yok ki saçmalıktı, çünkü herkes için apaçık

olan ve kimsenin çürütemeyeceği yaralama olayı bir kenara atılmış oldu, ancak soruların bu şekilde yöneltilmesi başka türlü yanıt verilmesini güçleştirmiştir. Kairova'yı, deyim yerindeyse, acıyarak serbest bırakırken, mahkemenin sanığı *akladığı* hiç değilse söylenemez. Oysa Bay Utin suçlu kadının davranışlarını hoş görmüş, onu haklı ve dürüst biri saymıştır. Elbette bu akıl almazdır, ama yazık ki böyle olmuştur.

IV-Bay Avukat ve Kairova

Bay Utin'in konuşmasını değerlendirecek değilim; ayrıca ustalıkla hazırlanmamış. Ağdalı üslup, "çeşit çeşit duygular" edebiyatımızda, "söylevlerde", günümüzde hemen hemen herkesin başvurduğu baştan aşağıya koşullu liberal bir insancıllık; yapıtına hoş bir anlam katmak ve böylece "geçer not" almak için yeteneksizliğin uçurumuna dalanlar (Bay Utin'e bile bu kadarı yersiz gelirdi)... Bu koşullu liberal insancıl tavır bizde giderek kendini ele veriyor. Günümüzde herkes bunun yalnızca el altında bulunması gereken bir araç olduğunu biliyor, bundan hoşlanacakların az olduğunu sanırdım - on yıl önce değil- oysa çevrenize bir bakın, ortalık bu safdillerle kaynıyor, özellikle Petersburg! "Toplum adamı" bu safdillerden hoşlanır. Onun "İşle" uğraşacak, kafa yoracak zamanı yoktur; öte yandan hemen hemen hepsi geçen onca yılın başarılarıyla bir ölçüde doyuma ulaşmışlardır ve ayrıca insanlığa epeyce hizmetleri dokunmuştur; eziyetler çeken, savruk, başının etini yiyen zıpır bir müvekkilin dertleriyle uğraşacak hali yoktur, nasıl derler, insancıllık eleğini duvara asmıştır artık, gerçi bu müvekkillerden çoğunun göğüslerinde uzun zamandır kalp yerine yavan bir et parçası atmaktadır ya. Her neyse. İşte bizim faaliyet adamı ilerideki acil olaylar için, hiç kuşkusuz, liberal modaya uygun olarak belirlenmiş cümleler, sözcükler, duygular, düşünceler, jestler, kavramlar deposu kiralıyor ve sonra hayatı boyunca rahata ve gönence batıyor. Hemen her zaman da aranıyor. Yine söylüyorum, bu çizdiğim yeni toplum adamını kesinlikle Bay Utin'le ilişkilendirmiyorum. O, yetenekli, duygusu da büyük olasılıkla doğal. Ancak konuşması ölçüyü kaçıracak denli cafcaflı cümlelerle dolu, bu da kuşku uyandırıyor; aslında üslubun yetersizliği değil bu, bir çeşit özensizlik, belki de şu durumda davaya karşı tavrı pek insancıl değil. İtiraf etmek gerekir ki bizim avukatlar yetenekleri güçlendikçe daha çok işe veriyorlar kendilerini, böylece zamanları kalmıyor. Bay Utin'in biraz zamanı olsaydı, kanımca, davaya daha gönülden yaklaşırdı ve o zaman davaya daha çok verirdi kendini, düzeysizce işin hile tarafına saparak, sanığa olmadık övgüler düzmezdi, "yavrularından koparılmış yüreği yaralı aslan" gibi tumturaklı benzetmelere girişmez, kurbana, Bayan Velikanova'ya böylesine safdil bir kudurmuşlukla saldırmaz, ölmediğine neredeyse üzüldüğünü belli eden konuşmalar yapmazdı (hemen hemen gerçek bu!), nihayet, Incil'den İsa'nın günahkâr kadın için söylediği sözlerini, beklenmedik bir kelime oyunu katarak dile getirmezdi. Gerçekte böyle cereyan etmemiş olabilir, Bay Utin gayet ciddi, ağırbaşlı bir tavır

sergileyerek yapmıştır konuşmasını; mahkemede değildim, ama gazetelerde yazılanlara bakılırsa, sanki bir şeyler, nasıl denir, bir kibirli kokuşmuşluk var gibi... İnsanın hiç düşünemeyeceği aşırı gülünç kaçan bir şeyler...

Konuşmasının daha başında şaşıp kaldım ve anlayamadım: Müvekkili Kairova hakkında hazırladığı iddianame ve ayrıca çok güzel, insancıl, suçlamadan çok savunmayı andıran konuşması nedeniyle savcıya teşekkürlerini bildirirken alay mı ediyordu?

Savcının sözlerinin pek güzel, insancıl ve son derece hoşgörülü olmasından kuşku edilemez, aslında bu baylar birbirlerini müthiş överler, jüri de dinler. Utin savcıyı, müvekkilini *savunur yönündeki konuşması* nedeniyle, övdükten sonra müvekkili Bayan Kairova'yı savunmak yerine suçlayarak sergilediği ilginç tavrı sonuna kadar uzatmak istemedi.

Yazık, çok eğlendirici olabilirdi, çünkü davaya da yakışabilirdi. Jüri üyeleri de pek şaşırmazlardı diye düşünüyorum, çünkü bizim jüri üyelerini şaşırtmak zordur. Bunlar masumane görüşüm, elbette bir şaka: Bay Utin aslında suçlamamış, müvekkilini savunmuştur, yani yukarıda belirttiğim ve "davaya" ilk başta biraz özensiz yaklaşmasına yorduğum konuşması yetersiz gibi görünmüşse, tersine bu, savunmasını büyük bir istekle yapmasından ve işin dozunu kaçırmış olmasındandır: "Zamanı gelince sözleri güzel bir üslupla 'art arda sıralar', işi bitiririm, bu da yeter." İşte çok meşgul avukatlarımız günümüzde sık sık böyle düşünüyorlar. Mesela Bay Utin, müvekkilini elinden geldiğince ideal, romantik ve olağandışı gösterebilmek için adeta kendinden geçiyordu, oysa hiç de buna gerek yoktu: Abartıya kaçılmasa Bayan Kairova'yı anlamamız daha kolay olurdu, ama Bay Avukat jürinin yakışıksız tavrına gönderme yapıyordu. Kairova her bakımdan ideal bir kadındı, her adımı olağanüstü, soylu, zarifti, ya sevgisi, bu, bu, adeta pınar gibi fışkırıyordu, bir romandı!.. Sözgelimi Kairova hiç sahneye çıkmadığı halde, birden oyuncu olarak kontrat imzalıyor ve Rusya'nın bir ucuna Oren- burg'a gidiyordu. Bay Utin, kadının bu tavrında "alışıldık bir uysallık ve özveri bulunduğu" nu ileri sürmüyor, ısrar etmiyor, ama şöyle sürdürüyor konuşmasını: "Burada bir idealizm, bir çeşit delişmenliğin belirli bir türü, en önemlisi de 'feragat' vardır. Annesine yardım etmek için işe ihtiyacı vardı ve sonunda kendisine hiç uymayan bir işi kabul ediyor, Petersburg'u bırakarak, Orenburg yolunu tutuyordu vs vs vs..." Eh, göründüğü kadarıyla burada öyle olağanüstü, şaşırtıcı bir durum yok! Az mıdır böyleleri! İş bulabilmek için Orenburg'dan daha uzaklara gitmeye ve Bayan Kairova'dan daha kötü

koşullarda çalışmaya razı, mutsuz, tertemiz, yetenekli kızlarımız az mıdır? Ama gördüğünüz gibi Bay Avukat oyunculuk işinde özveriye yakın bir feragat çıkarıyor. Sonraları olanlar da aynı türden. Kairova kısa sürede grubun şefi Velikanov'la ilişkilerini güçlendiriyor. Adamın o sıralar işleri iyi gitmiyordu: "Kairova adam için sağa sola koşturmuş, para aramış, borçların bir süre ertelenmesini sağlamıştı." Burada da bir fevkaladelik yok, hem Kairova gibi hayat dolu, girişken bir kadın, hoş bir adam için, bir de aralarında yakın ilişki doğmuşsa "seve seve koşardı." Velikanov'un karısıyla çatışmaları başlamıştır, Bay Utin o sahnelerden birini anlatırken o andan itibaren Kairova'nın Velikanov'u "kendine ait" saydığını ve onda kendi yarattığı "şirin çocuğu" bulduğunu belirtiyor. Bu arada, anlattıklarına göre "şirin bir çocukmuş", irikıyım, uzun boylu, muhafız kıtası eri görünüşünde, ensesine inen bukleli saçlarıyla bir çocuk... Utin konuşmasında, müvekkilinin adama "kendi çocuğuna", "kendi yaratısına" bakar gibi baktığını, onu yüceltmek istediğini ileri sürüyordu. Bay Avukat, anlaşılan, Kairova'nın adama özel bir amaç gütmeden bağlanabileceğini kabul etmiyor, tersine, bu "sevimli çocuğun", "bu yaratının" bir nebze olsun yücelmek isteğinde olmadığı gibi, gittikçe kötüleştiğini öne sürüyor.

Özetle, Bay Utin'de bu kişilere, bu ortama hiç uymayan, zaman zaman insanı şaşırtan yüce bir ruh hali beliriyor. Serüven başlıyor; "sevimli çocuk" ve Kairova Petersburg'a geliyorlar, kısa bir süre sonra iş bulmak amacıyla adam Moskova'ya gidiyor. Kairova adama çok samimi, tutkulu aşk mektupları yazıyor. Velikanov karşılık vermiyor, bu bakımdan "tam bir değerbilmez". Bay Utin konuşmasında: "Bu mektuplarda kısa bir süre sonra gökyüzünü saracak fırtına bulutlarının varlığı hissediliyordu" diyor, ama bunu öyle basitçe anlatmıyor, konuşmasının her yerinde bu üslup göze çarpıyor. Sonunda Velikanov dönüyor ve Petersburg'da yeniden birlikte yaşamaya başlıyorlar (maritalement[134] tabii...). İşte, hikâyenin en önemli bölümü başlıyor, birden Bayan Velikanova çıkageliyor ve Kairova "yavrusundan koparılan aslan gibi silkiniyor." Burada avukatın hakkını yememek lazım, gerçekten harika bir üslupla anlatıyor. Bu tumturaklı ifadeler olmasaydı, karı koca arasında çırpınıp duran ve nasıl davranacağını bilemeyen bu zavallı çılgın kadın daha acınası duruma gelirdi tabii! Velikanov "sinsi", düpedüz silik bir kişilik. Bir yandan sevdiğini söyleyerek karısını kandırıyor, öbür yandan kır evini terk edip Petersburg'da Kairova'nın yanında alıyor soluğu ve karısının kısa bir süre sonra yurtdışına çıkacağı yalanına sığınarak Kairova'yı avutuyordu. Bay Avukat

müvekkilinin aşkını çekici tarzda sunmakla kalmıyor, nasihat çeker gibi, deyim yerindeyse ahlak dersi verir gibi anlatıyor. Bakınız, Kairova, kocasını terk etme önerisiyle Velikanova'yla görüşmeyi de istemişti (nedense adamın üzerinde hakkı olduğunu düşünüyordu): "Onu istiyorsanız alın, onunla yaşamak istiyorsanız alın, ya birlikte yaşayın, ya da buradan uzaklaşın, yoksa ben çeker giderim. Kararınızı verin!" Böyle sözleri geçirmiştir içinden, ama söyleyip söylemediğini bilemem. Ama kimse karar vermeye yanaşmadı. Kairova da ayrılmak yerine (sona erdirmek istediği bir şey varsa) hiç soru sormadan, hiç ilgilenmeden, olanaksız kararlar beklemeden kendini yiyip bitiriyordu, yerinde duramıyordu. "Adamı savaşmadan vermek... Bu yaradılışta bir kadın değildi" diyor Utkin. Öyleyse sorular, istekler ve "önerilere" değgin bunca söz niçindi? Utkin: "Tutku Kairova'yı sarmıştı ''diye devam ediyor. "Kıskançlık kemiriyor, aklını köreltiyor, korkunç bir oyuna doğru itiyordu onu ve sonra kıskançlık sağduyusunu yok etti, geriye ondan bir şey kalmadı. Bu durumda elbette kendini yönetemezdi. On gün sürdü bu. İşkenceler çekiyor, yemiyor, uyumuyor, ateşler basıyordu, kâh Petersburg'a, kâh Orenburg'a gidip geliyordu, o uğursuz 7 Temmuz pazartesi günü de yorgunluktan bitmiş durumdaydı. Bu talihsiz günde bezgin kadın kır evine, kendi evine geliyor ve Velikanov'un karısının içeride olduğunu öğreniyor, birden yatak odasına süzülüyor ve...

"Sayın jüri üyeleri, soruyorum, kadının sakin olabilmesi mümkün mü? Böyle davranmak için insanın yüreği taştan olmalı. Tutkuyla bağlandığı adam yatak odasında, kendi yatağında başka bir kadınla! Buna dayanmak onun gücünün üstünde bir şey. Duyguları yoluna çıkan her şeyi yıkıp geçen azgın seller gibi boşanıyordu, yanardağ gibi patlamaya hazırdı. Etrafındaki her şeyi yok edebilirdi (!!!) Boşanan bu sele sorsaydık bu içindeki öfke ne diye, bize yanıt verebilir miydi? Hayır, susar kalırdı!"

Vay vay, ne cümleler, ne "duygular" öyle! "Taşkın olsun, keyif versin de!" Bu cümleleri bırakalım, hiç hoş değiller; işin kötü yanı da Bay Avukatın savunmasında en önemli yer tutması.

Kairova'nın anlattığınız sahne karşısında sakin olamayacağı görüşünüze tamamen katılıyorum, Bay Avukat, ama o bir Kairova, yani zayıf biri olduğu için; iyi kalpli de olabilir, isterseniz şirin, yapışkan, tuttu mu bırakmayan sadık biri de diyelim (kadının bu özelliklerini şu ana kadar yaptığınız konuşmalardan çıkarıyorum), aynı zamanda ahlaksız biri, ne dersiniz? Bunu karakterinin bozuk olduğu anlamında söylemiyorum:

Talihsiz bir kadın o, onu aşağılayamam, özellikle bu açıdan suçlamaya kalkışmam. Söylemeye çalıştığım, kadının aklının ve kalbinin ahlaksız oluşudur ki bundan hiç kuşku duymuyorum. Evet. İşte bu özelliği nedeniyle o meşum anda, meseleyi düşündüğünden farklı çözememiştir. Sizin Bay Avukat, belirlediğiniz gibi, başka biçimde karar vermesinin nedeni "taş olması gerekirdi, kalbi olmaması gerekirdi" olamaz. Biraz düşünün bayım, bunu öne sürerek adeta başka, daha aydınlık, daha yüce gönüllü ve soylu bir çıkış yolunu hiç kabul etmemiş duruma düşüyorsunuz. Böyle bir anda usturayı elinden bırakma gücü gösteren bambaşka bir kadın olup çıksaydı da olayın seyrini değiştirseydi, demek ki onu taş görür, kalpsiz, duygusuz bir kadın olarak değerlendirirdiniz. Böylece siz, yukarıda söylediğim gibi "cinayeti neredeyse övdünüz". Hiç kuşkusuz bu sizin aşırı düşkünlüğünüzdü, elbette soylu yanı vardı, ama bu düşünmeden sarf edilen sözleri gençlerimiz toplumun kürsüsünden dinliyor. Bay Avukat, sözlerinizi bu denli ciddiye aldığım için beni bağışlayın. Sonra da düşünün: Yüce kadın örnekleri ve idealleri vardır. Bu idealler dünyada her zaman var olmuştur, tartışmasızdır. Bayan Kairova bile son anda, elinde ustura, başına neler geleceğini görebilseydi (yüzünüzü buruşturmayın öyle, bu bazen çok mümkündür, özellikle son anda), ne acınası durumda olduğunu (çünkü böyle tıynetsiz bir adamı sevmek talihsizliktir), düştüğü utancı, rezilliği, düşüşünü birden anlasaydı (çünkü Bay Avukat, bu "günahkârlarda gerçekte gönül yüceliği ve özveri" değil, çok yalan, günah, utanç ve düşüş de vardır), yeni bir hayata doğan bir kadını duysaydı içinde ve aynı zamanda bir "İnciten" olduğunu, ayrıca bu adamı bırakmakla onu yüceltmiş olacağını düşünseydi ve bütün bunları hissettikten sonra gözyaşları içinde "Ah, nasıl oldu da bu kadar düştüm!" diyerek kalkıp gitseydi. Evet, Bay Avukat, bunlar Kairova'nın bile başına gelseydi, acaba ona acır mıydınız, kuşku duymadığım temiz kalbinizde sevgi duyguları uyanmaz mıydı, ruhen yeniden doğan bu kadını kalpsiz, taştan bir varlık olarak nitelerdiniz de, herkesin can kulağıyla dinlediği bizim gençliğin kürsüsünden milletin önünde onu aşağılar mıydınız?

Ancak kulağıma sesler geliyor: "Herkesten bunu beklemeyin, insafsızlık bu." Biliyorum, ben de yapmayacağım zaten. Yatağın yanında Kairova'nın onları gizli gizli dinlemesini okurken irkildim, o son anda elinde ustura, ne ıstıraplar çektiğini çok iyi anlayabiliyorum, serbest bıraktıkları zaman çok sevindim ve içimden Onun şu yüce, kutsal sözlerini mırıldandım: "Taşınamaz çok ağır bir yük yüklediler ona" bu sözü söyleyen günahkârı

bağışladığında şöyle dedi: “Git ve günah işleme!”[135] Demek ki günah yine günah olarak görülmüştü; O bağışlamıştı, ama aklamamıştı, oysa Bay Utin: “O bir kadın olamazdı” diyor. “Taştan, kalpsiz bir yaratık olurdu.” Başka türlü davranmanın mümkün olabileceğini yine de anlamıyor adam. Çekinerek şunun altını çizmek istiyorum: insanlığı bir tarafa bırakarak, kötülük ne olursa olsun kötülük olarak değerlendirilmeli ve özveri katma çıkarılmamalıdır.

V-Bay Avukat ve Velikanova

İnsanlıktan dem vuruluyorsa, Bayan Velikanova'yı da düşünmeli, değil mi? Katile çok acıyan biri kurbana acımayabilir. Bizim Bay Utin, Bayan Velikanova'yı "cinayet kurbanı" bile saymıyor, bu sıfatı ortadan kaldırıyor. Bay Utin'in konuşma boyunca Bayan Velikanova'yı sürekli kötülemek istediği yargısına varırken kesinlikle yanılmadığımı sanıyorum. Ne yalan söyleyeyim, safdilce bir yöntem, çok acemice görünüyor; Bay Utin'e: "Sayın avukat, müvekkilinize insanca davranıyorsunuz, yani görev gereği, peki sizce bu doğru mu?" diye sorabilirler. Velikanova'nın öfke içinde: "Beni bu kocadan kurtaracak insanın ellerini ayaklarını öperim" diye bağırdığı, orada bulunan Kairova'nın hemen: "Onu ben alacağım" dediği, Velikanova'nın da: "Peki, alırsan al!" diye karşılık verdiği o "vahşi ve korkunç" sahneye mal bulmuş Mağribi gibi atıldınız. Bu *olayı* aktarırken, bu andan sonra Kairova'nın adamı sahiplendiğini, onda kendi yaratısını, "kendi sevimli çocuğunu" görmeye başladığını bile söylediniz. Bunlar çok safça. Bir kere burada "vahşi ve korkunç!" da neyin nesi oluyor? Sahne ve iğrenç sözler ortada; güzel de, siz, elinde usturayla Kairova'yı bağışlamayı mümkün görürken, onun yatışamayacağını kabul ederken -ki size son derece inanıyorum- o halde nasıl oluyor da zavallı Velikanova'nın dayanılmaz, biraz da anlamsız kaçan haykırışını hoş görmüyorsunuz? Aslında Velikanov'un çekilmez bir adam olduğunu, hatta adama duyduğu aşkın Kairova'nın çılgınlık derecesini göstermeye yeteceğini kendiniz de kabul ediyorsunuz. Bundan sonra kalkıp, Velikanova'nın: "ellerini ayaklarını öperim" sözlerine şaşkınlığınızı belirtiyorsunuz. Zor kişilerle ilişkiler de bazen dayanılmaz özellikler taşır ve akıl almaz sözler havada uçuşabilir, ama *zaman zaman*, alt tarafı bir cümle: Doğrusunu söyleyeyim, Bayan Kairova, Velikanova'nın gerçekten kocasını kendine bırakacağını ve o andan sonra adamı kendisine ait sayacağını ciddi ciddi anlasaydı, büyük bir nükteci olur çıkardı. Büyük olasılıkla da olay başka biçimde sonuçlanırdı. Zavallı, perişan bir insanın sarf edebileceği değişik cümlelere böyle tepeden bakılmaması gerekir. Bu ailelerde (sadece bu ailelerde değil, hangi ailelerde olduğunu bilir misiniz?) bu tür konuşmalar olmaz. Bir ihtiyaç, yaşamsal sıkıntılar olur, bu sıkıntıların baskısıyla ailesel ilişkiler istemeden çirkinleşir; öyle ki sözgelimi Lord Byron'un Leydi Byron'a ya da Lermontov'un *Maskeli Balo* adlı oyununda Arbenin'in[136] ilişkileri kopma noktasına gelen eşi Nina'ya söyleyemeyeceği türden kimi sözcükler uygun görülür. Bu özensizliği hoş görmek elbette mümkün değildir, çirkin

de olsa, sabırsız, yakışıksız bir üslup da olsa, yürek belki de bizimkinden daha temiz kalır; o kadar ki yalın olarak baktığımızda aslında daha insanca olduğunu görürsünüz. Kuşkusuz Kairova'nın yediği herze, "onu alırım" demesi daha iğrenç: Bu söz Velikanova için ağır hakaret içeriyor, acı var, işkence var, kocasını elinden alan muzaffer metresin gözlerinde alaylı parıltılar var... Siz de Bay Avukat, tutup bu zavallı kadın için zehir zemberek sözler ediyorsunuz. Örneğin mahkemeye gelmemesine, hasta olduğuna ilişkin rapor göndermesine esef ederken, duruşmada bulunması halinde karşılarına sağlıklı, güçlü, güzel bir kadın çıkacağından, raporun doğru olmadığını anlayacaklarını belirttiniz jüriye. Efendim, bu durumda kadının sağlığından, güzelliğinden size ne? Daha sonra şöyle diyorsunuz: "Sayın jüri üyeleri! Bu nasıl bir kadındır ki başkasıyla yaşayan kocasının yanma geliyor, kocasının metresine ait eve giriyor, Kairova'nın orada olduğunu bile bile gece kalmayı göze alıyor ve Kairova'nın yatağına uzanıyor? Bu benim anlayışımı aşar." Aşarsa aşsın be adam, aristokratsınız, ama dürüst değilsiniz! Biliyor musunuz Bay Avukat, Bayan Velikanova'nın mahkemeye gelmemesi aslında müvekkilinizin lehine olmuştur. Duruşmada kadın hakkında iyi şeyler söylenmemiştir, örneğin karakteri hakkında... Kadının karakterini bilmiyorum, ama duruşmada bulunmayışına nedense sevindim. Kadın belki de onuru yaralandığı için ya da kocasına acıdığı için gelmemiştir. Kaldı ki mahkemeye gelmemesine kimse bir şey diyemez... Göründüğü kadarıyla tutkularını, duygularını topluluk önünde anlatmayı seven insanlardan değildi. Duruşmaya gelseydi, sizi epeyce şaşırtmış görünen ve utanmazlıkla suçladığınız, kocasının metresinin odasında niçin kaldığına ilişkin kadının açıklamaları kim bilir belki de hiçbir değer ifade etmeyecekti. Benim düşünceme göre, kadın, Kairova'da değil, pişmanlık duyarak karısını çağıran kocasının yatak odasında kalmıştır. Bayan Velikanova'nın evin kirasını Kairova'nın ödediğini bildiği söylenemez. Eve geldiğinde bile bunu anlaması zordu. Kocası çağırdığına göre evin sahibi oydu; büyük olasılıkla adam karısına böyle demişti; adam o günlerde iki kadına da yalan söylüyordu. Tıpkı sizin yatak odası ve yatak üzerine döktüğünüz yalanlar gibi... Burada bir saç teli, önemsiz bir ayrıntı belki de her şeyi bir anda aydınlatabilirdi. Aslında bu zavallı kadına herkes haksızlık etmiştir bence; Velikanova, Kairova'yı kocasıyla birlikte yatak odasında yakalasaydı da, kadını usturayla biçseydi, korkunç bir eş olarak utanç ve kürek cezasından başka bir şey elde edemeyeceğini bilmemiz gerekir. Kairova on ay tutuklu kaldığı halde, olaydan birkaç gün sonra sahneye

çıktığı ve kış boyunca oyununu sürdürdüğü için, Velikanova’nın bu “yaralama olayından” pek etkilenmediğini nasıl söylersiniz, evet, insan bu sözleri nasıl söyleyebilir? Müvekkilinize en az sizin kadar biz de acıyoruz, ama Bayan Velikanova’nın az çekmediğine hak vermeniz gerekir. Bir eş ve kendine saygı duyan bir kadın olarak (kendine saygı duymayan bir kadın olduğunu kesinlikle söyleyemem) çektiklerini bir kenara bırakalım, o anı hatırlayın Bay Avukat, konuşurken insanca tavırlar sergileyen usta hukukçu, o gece, usturanın boynuna dokunduğu anda kadının yaşadığı dehşeti canlandırın gözünüzde. *Ölüm korkusunu* bir iki dakika yaşadı (hatta fazlasıyla)! Ölüm korkusunun nasıl bir şey olduğunu bilir misiniz? Ölümün kıyısından geçmeyenlerin bunu anlaması zordur. Geceleyin birden usturanın soğuk dokunuşuyla uyandı ve katilin kinle buruşmuş yüzünü gördü; çırpınmaya başladı, ustura işliyordu: Kuşkusuz bu korkunç dayanılmaz anda kaçınılmaz bir ölümle burun buruna olduğuna emindi. Bu dayanılmaz bir şeydi! Tam bir karabasandı, öyleyse yüz kat acı verici bir şeydi; başına çuval geçirilmiş, direğe bağlanmış, kurşuna dizilmeyi bekleyen idam mahkûmunun duyduğu dehşete eşitti! Allah aşkına Bay Avukat, bu tür işkenceyi pek mi önemsiz sayıyorsunuz? Jüriden sözlerinize gülen olmamış mıdır? Hem sonra Velikanova’nın iki hafta sonra sahneye çıkmasında büyütülecek ne var? Kadının iki hafta önce yaşadığı o dehşeti azaltır, müvekkilinizin suçunu mu hafifletir? Dinleyin, bir anne geçenlerde altı yaşındaki üvey kızını dördüncü kattan aşağıya attı, çocuk hiç zarar görmedi, ayağa kalktı: Bu hafifletici bir neden olabilir mi? Küçük kız acı çekmemiş midir? Bu arada avukatların üvey anneyi nasıl savunacaklarını şimdiden gözümde canlandırıyorum: Karmakarışık bir durum, baskıyla ya da kendi hatasıyla dul bir erkeğe varan genç bir kadın. Yoksul insanların yoksul yaşantılarından görüntüler ortaya serilecek, hiç değişmeyen aynı işler, aynı laflar... Efendim, bu saf, tertemiz, deneyimsiz kız evlenirken koca evinde hep mutlu olacağını düşünmüştü (özellikle bizim yetişme koşullarında!), mutluluk yerine karşılaştığı, sabahtan akşama kadar çamaşır, yemek, çocuk bakımı ve diğer bir yığın işlerdi, başını kaşıyacak zamanı yoktu. “Sayın jüri üyeleri, takdir edersiniz ki bu koşullarda üvey çocuğuna kin duyması doğaldır (kim bilir, belki de bir ‘avukat’ çıkacak, çocuğu karalamaya, kötü, çirkin yanlarını araştırmaya girişecek!); anne derin bir umutsuzluk içinde çırpınırken birden kendini kaybetmiş, çocuğu ayaklarından tutup... Evet, sayın jüri üyeleri, içinizden kim aynı biçimde davranmazdı? Kim çocuğu pencereden dışarı atmazdı?”

Sözlerim elbette bir şaka, ama avukatın konuşmasını yazmaya kalkışırsam buna çok yakın, yani eğlenceli sözler etmek pekâlâ mümkündür. İşte, bu acımasız üvey annenin davranışları gerçekte çok tuhaf olduğu halde, işin mizah tarafına kaçılması insanı çileden çıkarıyor, ama suçlu kadının lehine ince ve derin araştırmalar bile gerekebilir. Bunun için çok usta avukatlarımızın çeşitli nedenlerle arada bir kullandıkları kalıplaşmış, saf yöntemlere kızarız. Öte yandan şöyle düşünürüz: Yeni mahkemelerimizin kürsüleri halkımız için, toplumumuz için bir çeşit ahlak dersi verilen bir okuldur. Burada doğruları ve ahlaklı davranmayı öğrenir çünkü; bazen o kürsüden duyulanları nasıl soğukkanlılıkla karşılayabilir? Gerçi çok masumane, çok eğlenceli konuşmalar duyarız. Bay Utin konuşmasının sonunda müvekkili için Incil'den ayetler okudu:" "O çok sevdi, bağışlanacaktır." Bu kuşkusuz hoş bir şey. Ama Isa'nın günahkâr kadını böyle bir sevgi için "bağışlamadığını" Bay Avukat çok iyi biliyor aslında. Incil'deki bu yüce ve dokunaklı bölümün bu biçimde kullanılmasını dine saygısızlık olarak değerlendiriyorum; çok eski, çok küçük, ama hayli ilgi çekici bir görüşüme burada yer vermeden geçemeyeceğim. Bu düşüncem Bay Utin'le asla ilgili değil. Askeri öğrencilik yıllarımda, pek çok gençte -gimnasyum öğrencilerinde (bazılarında), yunkerlerde{137} (daha çok), eski kadetlerde{138} (hepsinden fazla)- Isa'nın günahkâr kadını o aşk için, yani zina yaptığı, daha doğrusu zinada ısrarcı olduğu için bağışladığına, nasıl derler, bu çekici illet için acıdığına ilişkin bir anlayışın yer ettiğini fark etmiştim. Bu kanı günümüzde çok, ama çok kişide görülmektedir. Ben de çoğu kez kendime ciddi ciddi sordum: Bu delikanlılar Incil'in bu bölümünü neden böyle yorumlamaya eğilimliydiler? Tanrı'nın kitabını gelişigüzel mi öğreniyorlardı yoksa? Ama Incil'in diğer ayetlerini çok doğru yorumluyorlardı. Neden sonra bir sonuca vardım, galiba burada fizyolojik bir etken söz konusuydu: Rus delikanlısının tartışmasız iyi kalpliliğinde, her kadına bakış açısında ortaya çıkan, kendine özgü, o yunker gücü fazlalığı şöyle ya da böyle harekete geçiyordu. Hoş, bunun bir saçmalık olduğunun farkındayım, gündeme getirmeseydim daha iyi olurdu. Yine söylüyorum, Bay Utin bu metni nasıl yorumlayacağını elbette çok iyi biliyor, konuşmasını bitirirken biraz şaka yapmak istemiştir, bundan hiç kuşkum yok, ama niçin, bilmiyorum.

İ❋❇■❋❇ ✢➶●➛❍

I-Bir Kurum Üzerine. Uygun Düşünceler

Yalan ve ikiyüzlülük, görüyorsunuz işte, her taraftan, ama bazen hiç de çekilmiyor!

Bayan Kairova davası sürerken yolum bir gün Çocuk Yuvasına düşmüştü, hiç gitmemiştim. Uzun zamandır gezmeyi istiyordum. Tanıdığım bir doktorun yardımıyla iyi bir inceleme yaptık. Edindiğim izlenimlerimi ayrıntılı olarak az sonra anlatacağım; hiç not tutmamış, ne çocukların yaş durumunu, ne de rakamları kaydetmiştim. Bir günde incelenemeyeceği ve birkaç defa gelmeye değer olduğu, dolaşmaya başladığımız ilk anda belli oldu. Çok saygıdeğer müdürle -aynı zamanda doktordu- çocukların bakılmak üzere teslim edildiği köylerdeki Finli kadın bakıcıları da yerlerinde görmek istedim. Dolayısıyla yazım ilerde biçimlenecek, şimdilik izlenimle yetineceğim: Betskoy{139} Anıtı, çocuklara ait bir dizi güzel salon, inanılmaz bir temizlik, geniş, ferah bir mutfak, çiçek aşısı için sığır "yetiştirilen" hayvan çiftliği, masa çevresinde kümelenmiş çocuklar, oyuncaklarla oynayan beş altı yaşlarında kız çocuklar, bakıcılığa hazırlanan, belki de yuvanın eski öğrencileri 16-17 yaş grubu kızlar: Çok şey biliyorlar, Turgenyev okuyorlar, aydın görüşlere sahipler, sizinle çok tatlı sohbet ediyorlar. Bayan gözetmenleri çok beğendim: Çok hoş, çok cana yakınlar (yalnızca ziyaretçilere böyle davrandıklarını hiç sanmıyorum), tavırları çok rahat, sevecen, aklı başında insanlar. Bazıları kültürlü görünüyordu. Bu binada (yani bu kurumda) büyüyen bebeklerde, dışarıya göre daha az ölüm olayına rastlanması çok ilgimi çekmişti; ancak köylere dağıtılan çocuklar için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Sonunda, annelerin çocuklarını devamlı bakım için bıraktıkları yeri de gördüm. Buna sonra döneceğim. Bu yavrulara nasıl özel ve bir çeşit tuhaf ilgiyle baktığımı hatırlıyorum. Sizlere çok saçma gelecek, bana çok küstah gibi görünmüşlerdi, bu düşünceme kendi kendime güldüğümü hatırlıyorum. Evet, bir yerlerde doğdular ve buraya getirildiler; ciğerlerinin sağlam olduğunu, yaşamak istediklerini göstermek istercesine, nasıl bağırıyorlar, çığlıklar atıyorlar! Pembe parmakçıklarını oynatıp duruyorlar, öyle çığlık atıyorlar ki sizi rahatsız etmeyi adeta kendilerine hak görüyor keratalar! Meme arıyor yavrucak, meme emmeye hakkı varmış gibi; dışarıdaki aile çocukları gibi, bakım istiyor, bakım hakkı varmış gibi... Herkes işini gücünü bırakıp onlara koşacak sanki, yaramazlık, yaramazlık efendim!.. Şaka yaptığımı sanmayın, aslında insan burada arada bir çevresine bakınca ister istemez şöyle bir düşünceye kapılıyor: Bu bebeklere kızan gerçekten yok mudur? Ya biri

tutup ağzının payını verirse: “Al sana, tosuncuk, kendini prens evladı mı sanıyorsun ne?” Böyle davranıyorlar mı? Bunlar üvey anne değil, üvey anneler pencereden bile atıyorlar, on yıl önce, üvey anneydi sanırım (şimdi unuttum, üvey anne olması tercih edilir) sancısı nedeniyle çığlık çığlığa ağlayan çocuğunu kucağında taşımaktan usanıp yavrunun parmakçıklarını kaynayan semaverin altına koymuş ve musluğu çevirmişti. O zamanki gazetelerde bu olay yer almıştı. Yavrusunu böyle susturmuştu işte! Kadın hüküm yedi mi, bilmiyorum. Yoksa “her türlü hoşgörüye değer mi” bulmuşlardır, ne dersiniz? Bu veletler öyle çığlık çığlığa ağlarlar ki insanı canından bezdirirler, bir yandan çamaşır, yemek, yoksulluk, ha, ne dersiniz? Hoş, bazı anneler, ortalığı velveleye veren bebeği aynı yöntemle “sustururlar” ya, daha insaflı davranırlar hani: Güzel, çekici bir kız kuytu bir köşede bulur kendini, birden kendini kaybeder, olup bitenleri hatırlamaz sonra, ortaya çığlık çığlığa ağlayan bir bebek çıkmasın mı! Her nasılsa bebek kazayla soğuk sulara düşer, boğuluverir. Boğulmak kaynar sudan daha iyidir, öyle değil mi! Böyle bir kadını yargılamak olmaz: Zavallı, aldatılmış güzel bir kızcağız, şeker yeme zamanı, birden kendini kaybediyor ve... *Faust*'un Margarita’sını nasıl hatırlamaz insan! (Jüri üyeleri arasında edebiyat düşkünlerine çok rastlanıyor.) Ee, nasıl yargılasın, imkânsız bir iş, yani güvence altına almak bile gerekir. Çocukların buraya, bu yuvaya düşmelerine insan sevinir bile. İtiraf etmeliyim ki o sıralar kafamda boş, avare düşünceler, gülünç sorular uçuşmuştu. Örneğin kendime soruyordum, kesin olarak bilmek istiyordum: Daha kötü bir ürün olduklarını, yani “öteki çocuklara” benzemediklerini, en beteri de, hakları olmadığı halde sırf “merhametten” burada yaşadıklarını acaba ne zaman öğreniyorlardı? Büyük bir deneyim edinmeden, çocuklar üzerine derin bir gözlem yapmadan bunu anlayabilmek olanaksızdır; yine de *a priori*[140] çözdüm ve bu zavallıların kendilerine “İnsanca” davranıldığını çok erken, hem de inanılmayacak kadar erken yaşta öğrendikleri kanısına vardım. Gerçekten küçük çocuk salt bilimin araçları ve oyuncaklarıyla büyüseydi ve dünyayı “kurmaca” olarak algılasaydı, sanıyorum, bilinmez bir yöntemle, erişilmez gibi gördüğü kimi düşüncelerle başa çıkmasını sağlayan anlayışın korkutucu, inanılmaz derinliğine asla varamazdı. Beş altı yaşında bir çocuk bazen Tanrı ya da iyilik ve kötülük üzerine öylesine şaşırtıcı ve beklenmedik derinlikte kavramları biliyor ki insan ister istemez doğanın bu çocuklara -bizlere yabancı gelmesi şurada dursun, pedagoji bilimine dayanarak kabul bile etmeyeceğimiz- bir kavrayış gücü sunduğu sonucuna varır. Hoş, bu yaşta

elbette çocuğun Tanrı kavramından haberi yoktur, usta bir avukat altı yaşındaki çocuğun iyilik ve kötülük kavramını öğrenmeyi denesin, kahkahalara boğulur. Yalnız biraz sabırlı, biraz ilgili olursanız (çünkü buna değer), onu hoş görürseniz, örneğin, kimi olguları ve saçmalıkları kabul eder, anlayış derinliğine varırsanız, çocuğun belki de en az sizin kadar Tanrıyı, iyilik ve kötülük, utanç ve övgü kavramlarını sizden ve çok usta, ama bazen aceleci davranmakla işin ölçüsünü kaçıran avukattan bile daha iyi bildiğini göreceksiniz. Çocuğun umulmadık biçimde kavradığı bu zorlu düşünceler arasına, az önce sözünü ettiğim yuva çocuklarının, yaşamları boyunca değişmeyecek olan o sağlam, kendilerini "herkesten kötü görme" anlayışını da koyuyorum. Çocuğun bunu dadılardan, bakıcı annelerden öğrenmedikleri düşüncesindeyim; üstelik "öteki çocukları" görmeden yaşıyor, bir karşılaştırma yapamıyor; oysa sizler kalkıp gereksiz bir acelecilikle onun artık çok şey bildiğini, anladığını sanıyor ve böyle görmek istiyorsunuz. Kuşkusuz, felsefeye dalmış, o zaman düşüncelerimin kanatlanışına engel olamamıştım. Sözgelimi aklıma şöyle bir veciz söz gelmişti: Kader bu çocukları ailelerinden, anne babalarıyla büyüme mutluluğundan yoksun bırakmışsa (çünkü anne babalar çocuklarını ya pencereden atıyor, ya da kaynar suyla haşlıyor) başka bir yolla ödüllendirmiş olamaz mıydı? Örneğin bu mükemmel yuvada büyüdükten sonra, isim vermek, eğitim, hatta üniversite eğitimi sağlamak, sonra onlara iş bulmak ve düzenli bir hayat kurmak gibi, kısacası olanakların el verdiği ölçüde, uzun zaman bu çocukları devlet olarak bırakmamak, yani devlet çocuğu olarak kabul etmek vb... Evet, bağışlanacaksa, tamamen bağışlamak... O zaman şöyle düşünmüştüm: Bazıları belki de bunun ahlaksızlığa prim tanıyacağını söyleyecek, öfke kusacaktır. Bu güzel kızların, üniversiteye kabul edileceklerini duyar duymaz bile bile ısrarla çocuk doğurmaya başlayacaklarını düşünmek ne kadar saçma!

"Hayır" demiştim kendi kendime, "bağışlanacaklarsa tam bağışlanmalı, değil mi ki bağışlanacaklar, eksiksiz olmalı!" Doğrusu bu ya, çok insan imrenmeye başlayacak, en dürüst, en çalışkan insan bile: "Nasıl olur?" diye düşünecek, "hayatım boyunca hayvan gibi çalıştım, asla kirli işlere bulaşmadım, çocuklarımı sevdim, okutmak, yurduna yararlı bir insan gibi yetiştirmek için çırpınıp durdum, ama olmadı, başaramadım; gimnazyumda bile okutamadım. Şimdi hastayım, nefesim daralıyor, haftaya kalmaz ölürüm, elveda sevgili yavrularım, canlarım, tamı tamına sekiz çocuk! Okulu yarıda bırakacaklar, sokaklara, sigara fabrikalarına dökülecekler,

Tanrı korusun!.. Ya o şırfıntılar, üniversiteyi bitirecekler, iş sahibi olacaklar, bu yetmiyormuş gibi her yıl onlar için devlete vergimi ödeyeceğim.”

Bu monolog yüzde yüz söylenecek. Bu nasıl bir çelişkidir gerçekten? Neden hep böyle oluyor? Uzlaşmak olanaksız. Bir düşünün, gerçekten şu babanın çığlıklarından daha anlaşılır, daha adaletli ne olabilir? Oysa bu monolog aynı zamanda kesinlikle kabul edilemez, adil değildir... Yani hem anlaşılır, hem değil, ah, bu ne saçmalık, bu ne karmaşadır!

Yalnız, o sıra görür gibi olduklarımı anlatmadan geçemem. Sözgelimi: “Bağışlanırlarsa, kendileri de bağışlayıcı olacaklar mı?” Bu, soru işaretidir. Kimi yüksek karakterlidir, bağışlar; kimi de öçten yana tavır alır, kime, neye karşı? Hiçbir zaman nedenini bilemeyecek, bir çözüme varamayacaktır, ama öç duygusu sürecektir. “Kapıya konmuşların toplumdan öç alma” meselesine gelince, bu olursa, şöyle derim ben: Öç her zaman olumlu olmaktan çok olumsuzdur. Doğrudan ve bilinçli olarak kimse öçten yana olmaz, hem bu duyguyu algılayamaz bile; tersine, onlara eğitim verin, çoğu saygı ve sevgi duygularıyla, aile, çoluk çocuk sahibi olma isteğiyle yanıp tutuşarak bu “yuvadan” ayrılacaktır; idealleri yuva kurmak, isim sahibi olmak, toplumda bir yer edinmek, çocukları üzerine titremek ve eğitim çağları geldiğinde asla “yuvanın” ya da devletin yardımına başvurmamak... Aslında ilk kural yuvayı tamamen bu anlamda kafadan silmek olacaktır. Tersine, bu yeni aile reisi çocuklarını kendi hesabına üniversitede okuttuğu zaman kim bilir ne kadar mutlu olacak! Ne ki bu istek şu an onu hayatı boyunca izleyecek olan burjuva düzeninin isteğidir. Bu nedir? Uşaklık mı, yoksa yüce bir bağımsızlık mı?

Bence sonuncusu daha muhtemel, ama ruh ölene kadar ne olursa olsun asla bağımsız ve “kendinin efendisi” kalmaz ve bu yüzden çok şey, yüksek ölçüde onurlu görünmekle beraber pek de güzel olmayacaktır. Eksiksiz ruh bağımsızlığı tamamen başka bir şey verir... Bundan ileride söz edeceğim, uzun hikâyedir.

II-Tutarsız Bir Düşünce

Şimdi “özgünlükten, bağımsız olmaktan” mı söz ettim ben? Ama bizde özgünlük hoşa gider mi? işte soru... Bağımsızlık bizde ne anlama gelir? Onu aynı biçimde anlayan iki kişi bulabilir misiniz? Sonra, bilemiyorum, bizde birinin ciddi ciddi inanacağı böyle bir düşünce var mıdır? Gelenekçi yaşantımız hem sığ, hem de zengindir, insanımız hiç düşünmemeyi sever ve basitçe, kafa yormadan, gücü varsa ve neşesi de yerindeyse, gününü gün etmekten hoşlanır. Daha tekdüze yaşayanlar, kümeler halinde “kendilerini soyutlarlar”; inançları varmış gibi davranırlar, ama kendilerini zorla kandıran tiplerdir bunlar. Şu slogana yapışan özel tipler de vardır: “Ne kadar kötü, o kadar iyi!” Nihayet paradoksçular, kimileyin çok dürüsttürler, çoğunun yeteneği hayli sınırlıdır; bir de dürüstlerse yaşamlarını intiharla noktalarlar. Aslına bakarsanız, son zamanlarda bizde intihar olayları o kadar çoğaldı ki kimse özel ilgi bile göstermiyor. Rusya toprağı insanlarını bir arada tutma gücünü büyük ölçüde yitirdi sanki. Oysa ne dürüst, ne erdemli insanlar, özellikle kadınlar yaşıyor bu topraklarda! Kadınlarımız silkiniyor ve çok şeyi belki de kurtaracaklar. Bu önemli konuyu yine ele alacağım. Kadınlarımız geleceğimiz, büyük umudumuzdur, belki de en ağır, en kaçınılmaz anda Rusya’ya büyük hizmetleri dokunacaktır. Ama sıkıntı şurada: Çok, pek çok dürüst insanımız var, başka deyişle iyi kalpli insanımız dürüstlerden daha fazla, ama kimse dürüstlüğün nerede olduğunu bilmiyor, kimse dürüstlüğün o iyileştirici formülüne inanmıyor, en açık eski formüllerini bile yadsıyor şimdi; her yerde, herkeste bu böyle. Bu ne tuhaf bir şey! Onsuz dünyada hiçbir toplumun ayakta kalamayacağı o “canlı güç” denen var olma duygusunun Tanrı bilir nerelere kaybolduğunu! Bu yurt çocuklarına, bu yavrulara bakarken, ne diye intiharlara getirdim ki sözü? işte bu çelişkidir.

Tutarsız düşünce yığınladır bizde ve eziverir insanı. Kaya gibi insanın tepesine yuvarlanıverir, yarı yarıya ezer, debelen dur altında, kurtulmak ne mümkün! Kimi böyle ezilmiş durumda yaşamayı kabullenir, kimi de dayanamaz, kurtuluşu intiharda bulur. *Novoye Vremya*'da intihar eden genç bir kızın çok dikkat çekici, uzun bir mektubu yer aldı. 25 yaşındaydı, soyadı Pisareva’ydı. Bir zamanlar hali vakti yerinde olan bir toprak sahibinin kızıydı, Petersburg’a gelmiş, kendini geliştirmeye vermiş ve Ebe Okuluna girmiş. Sınavları geçmiş ve zemstvo sağlık merkezinde iş bulmuş, mektubunda paraya hiç ihtiyacı olmadığını, epeyce kazandığını, ama çok “*yorulduğunu*” yazmıştı. O kadar yorulmuştu ki dinlenmek istemişti.

“Ölümden daha iyi dinlenebilecek neresi var?” diye düşündü. Bu nasıl bir yorgunluk, bu ne korkunç yaşamdan bıkmışlıktı böyle! Zavallı kızın mektubu baştan sona bu ağır yorgunluğu yansıtıyor. Mektup bile kavgacı, aceleci bir üslupla kaleme alınmıştı: “Artık beni rahat bırakın, yoruldum, yoruldum!”, “Üzerimdeki gömleği, çoraplarımı çekip çıkarsınlar, söyleyin unutmasınlar, masa üzerindeki eski gömleğimi, çoraplarımı giydirsinler bana!..” Dikkat edin, çıkarsınlar demiyor, çekip alsınlar diyor, baştan aşağıya böyle, yani her şeyde korkunç bir sabırsızlık! Sabırsızlıktan, bezginliğin getirdiği sabırsızlıktan sert, hatta ağır sözler kullanıyor: “Eve döneceğime sahiden inandınız mı? Ne cehenneme oraya döneyim ki?” Ya da: “Şimdi, Lipereva bağışlasın beni, Petrova da [kendini bu kızın dairesinde zehirlemişti], özellikle Petrova. Bir domuz gibi, bir alçak gibi davrandım... ” Yakınlarını anlaşıldığı kadarıyla seviyor, ama şöyle ifadeler kullanıyor: “Lizanka’ya haber vermeyin, o da kız kardeşime söyler, başucuma gelir, ulumaya başlar. Cesedimin üzerinde ulumalarını istemem, ölenin yakınları hep böyle davranırlar.” Ağlamak yerine ulumayı kullanıyor; her yerde: “Çabuk, çabuk, yeter ki hemen olsun; sonsuz uykuma çekileyim!” der gibi bir söylenme ve yorgunluk var. Çok korkunç ve acı çektirici yoğunlukta tiksinç ve umursamazca bir inançsızlık var zavallının içinde; çok sevdiği Lipereva ve Petrova’ya inanmıyor. Zaten mektup da şu sözlerle başlıyor: “Kendinizi kaybetmeyin, ağıtlar yakmayın ve sabırlı olup notu sonuna kadar okuyun; sonra ‘daha iyi ne yapabilirdi?’ diye düşünün. Petrova’yı korkutmayın. Belki de kahkahadan başka bir şey çıkmayacak. Oturma iznim bavulun kapağında.”

Kahkahadan başka! Hem de kimin -arkadaşları Lipereva ve Petrova’nın- cesedinin üzerinde güleceklerini böyle bir anda aklına getirebiliyor. Korkunç bir şey!

Bıraktığı az miktarda parayla çok garip biçimde ilgileniyor: “Bu paraları sakın yakınlarım almasın, Çeçotkinler’in bana yol parası olarak verdikleri 25 rubleyi Petrova alsın, gidip onlara teslim etsin.” Parayı bu kadar kafasına takması, yaşadığı bu kısacık ömründe “ekmeğe dönüşen taşlar”{141} üzerine boş inancın bir yansımasıydı belki de. Tek kelimeyle tüm yaşamına yön veren

9 Incil’den.

bir inançtı bu, başka biçimde söylersek, “herkesin hali vakti yerinde olsaydı, mutsuz insan olmazdı, ne yoksul, ne suçlu kalırdı. Suç hiç olmazdı. Suç, yoksulluğun, mutsuz çevrenin vb yol açtığı bir hastalıktır.” Kişiyi

hayata derinden bağlayan (insanoğlunun çok çabuk inancından ve hayatından bıkmasına rağmen), her şeyin, canlı bir yaşamın, dünyayla bağlantısının, gerçeğe inancın, evet, her şeyin yerini alan, gündelik yaşamın ilgiye değer, küçük, ama kusursuz bir inançlar katehizisi bu olay... Her şey apaçık ortada, gerçeğe ve sorumluluğa olan tüm inancını yitirdikten sonra, can sıkıntısıyla yaşamaktan yoruldu; özetle, yüce var olma ülküsünün tam anlamıyla yitirilmesiydi.

Zavallı kız öldü. Ey bahtsız kız, senin deyiminle, başucunda ulumayacağım, hiç değilse sana acımama izin ver! Artık sonsuza dek yorulmayacağın başka bir hayatın içinde ruhunun huzur bulması için dua etmeme izin ver! iyi kalpli, dürüst insanlar, güzel insanlar (bu niteliklerin hepsine sahipsiniz) nereye gidiyorsunuz böyle? Bu ıpıssız karanlık mezar niçin kurtuluşunuz oluyor, niçin? Bakın, gökyüzünde ilk yaz güneşi nasıl parlıyor, ağaçlar çiçeklenmiş, doğa canlanmış. Sizlerse yaşamaktan yorulmuşsunuz. Anneler başucunuzda nasıl ulumasınlar, ağıtlar yakmasınlar! Onlar ki sizler için saçını süpürge etmiş, sizleri yedirmiş, içirmiş, büyütmüş, kim bilir ne derin bir sevgiyle okşamıştı bebek yüzlerinizi! Bu yavrucuklarda öylesine umut var ki! Şu “kapı kenarına bırakılan” yuva çocuklarını izliyorum, yaşamaya hakları olduğunu, yaşamak istediklerini nasıl belli ediyorlar! Sen de bebektin, yaşamak istemiştin, annenin bu yaptığını unutacağını mı sandın, bembeyaz ölü yüzünle, o bebek yüzünde gördüğü ve hiç unutmadığı ilk gülüşü ve sevinci nasıl karşılaştırabilir? Nasıl ağlayıp dövünmesinler, bu analar uludukları için kınanmayı nasıl hak edebilirler? Bana Dunya adlı bir kız çocuğu gösterdiler: Özürlü, bacakları birbirine dolanmış şekilde doğmuş, bacağını hiç mi hiç kullanamıyor, bacaksız yani. Bir buçuk yaşında, sağlıklı ve çok sevimli, herkes çok seviyor, herkese kafasını sallıyor, gülücükler gönderiyor, dilini şaklatıyor. Bacaklarının durumunu henüz bilmiyor, yazgısı böyle diye hayata, nefretle mi bakacak? Onu severken doktor: “Bacak takarız, koltuk değneği veririz, yürümeyi öğretiriz, *farkında olmaz!*” demişti. Dilerim fark etmez; evet, yorulmak, hayattan nefret etmek, herkesten nefret etmek demektir, oh, hayır, hayır, devrilen kayaların altında çırpınıp duran bu perişan, bu sakat, vaktinden önce doğan bu acınası kuşak geçecek, tıpkı bir güneş gibi, yüce yeni düşünceler parlamaya başlayacak; debelenip duran akıllar güçlenecek ve herkes: “Hayat güzel, biz alçağız!” diye bağıracak. Alçak dediğim için suçladığımı sanmayın. İşte, bir köylü kadını görüyorum, kaba saba bir bakıcı, “ücret karşılığı bebeklere süt

veriyor", tuttu bebeği öptü, "kapı kenarına konmuş" bir yavrucağı öptü! Sütannelerin çocukları sevip okşayacağı aklıma gelmezdi. Yalnızca bunu görmek için buraya gelmeye değermiş! Öpmüştü, ona baktığımı ne görmüş, ne de fark etmişti. Para için seviyor olabilirler mi? Bebekleri beslemeleri için tutuyorlardı onları, öpmelerini, sevecen davranmalarını istemiyorlar ki! Köylerdeki Finli bakıcılara emanet edilen bebeklerin daha kötü durumda olduklarını söylemişlerdi, ama bazıları sütannelerine öyle alışıyorlarmış ki yeniden yuvaya teslim edildiklerinde çığlığı basıyorlarmış, bana anlatmışlardı, sonra bu bebekleri, yanlarında basit hediyelerle görmeye gelirmiş bakıcıları, "çocukları seyrederken ağlayıp dövünürlermiş". Hayır, hayır, nedeni para olamaz: Pisareva'nın ölmeden önce bıraktığı mektupta yazdığı gibi "yakınlar hep ulurlar!", bu kadınlar da ağlamaya, dövünmeye geliyorlardı, çocukları öpüp okşuyorlar, gösterişsiz köy hediyeleri getiriyorlardı. Bu, sadece kiralanmış sütanne meselesi değildir. Burada *annelik duygusudur* söz konusu olan. Pisareva'nın bezdiği "canlı yaşamın" ta kendisidir bu. Evet, ne diyorsunuz, Rus toprağının Rus insanını üzerinde taşıma gücünü kaybettiğini kim söyleyebilir? Hayat yakında, burada, şu yuvada pınar gibi çağlamıyor mu?

Hiç kuşkusuz burada, yazlığının merdivenine oturan ve sonra rakibine ustura sallayan ilginç annelerin çocukları da fazlasıyla var. Sözümü bağlayayım: Bu usturalar bir bakıma çok sevimli görünebilirler, Kairova davasını izlediğim sırada buraya, bu yurda gelişim beni üzdü. Kairova'nın yaşamöyküsünü bilmiyorum ve bu yuva üzerine duygularımı ve düşüncelerimi Kairova olayına bağlarsam kesinlikle haksızlık ederim, bu onun hikâyesidir, duruşmada tutkularının cafcaflı dille ortaya dökülmesi, bu yuvadan dışarı adımımı atmamla birlikte, daha önce bu kadına olan sempatimi yok etmiştir. Bunu açıkça itiraf ediyorum, Bayan Kairova "davasını" böyle sert ifadelerle yazmamın nedeni bu olsa gerek.

III-Tartışmasız Demokrasi. Kadınlarımız

Aldığım bir mektuba da burada yer vermenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Nisan sayısında siyasal sorunlara değinirken, söz arasında bir hayalimden söz etmiş, şöyle demiştim: “Avrupa’nın büyük devletleri ortadan kalkacakları için, Rusya Avrupa’da en güçlü devlet olacaktır. Nedeni gayet basit: Aşağı halk tabakalarının -işçilerin, köylülerin, yoksulların- karşılanamayan demokratik talepleriyle baş edemeyen bu büyük devletler zayıflayacak, çalkantıların içine gömüleceklerdir. Rusya’da asla böyle bir durum yaşanmaz: Halkımız halinden memnundur, gittikçe daha memnun olacaktır, çünkü genel havaya, daha doğrusu uyuma baktığımızda gidiş bunu gösteriyor. Bu nedenledir ki Avrupa’da tek güç kalacak: Rusya!”

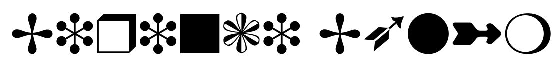
Mektubu gönderen kişi, bu görüşüm üzerine çok ilgiye değer ve ders verici bir olgunun altını çiziyor ve “halkımız halinden memnundur, ihtiyaçları giderilmektedir” görüşünü kuşku nedeni olarak gösteriyor. Kısa bir süre sonra ele alma fırsatı bulacağıma umudumu yitirmekle beraber, bana bildirdiği bu olayı neden söz konusu etmediğimi ve yanıt vermediğimi sayın mektup sahibi (bu satırları okursa) çok iyi anlayacaktır. Ama şimdi halkımızla ilgili iki çift söz etmek istiyorum. Çünkü “halkın” halinden memnun olduğu görüşüme ters düşen bazı değişik düşünceler olduğunu duydum. Düşüncelerime karşı çıkanların dikkatlerini nisan sayısındaki şu satırlara çekmek istiyorum: “... çünkü genel havaya, daha doğrusu ortak uyuma baktığımızda gidiş bunu gösteriyor.” Aslında bu genel *hava* ya da *uyum*, düşüncemin tersini savunanlarda da olmasaydı, görüşüme karşı çıkmadan geçerlerdi. Bu yüzden sözünü ettiğim hava vardır, kuşkusuz demokratiktir ve çıkar duygusundan uzaktır; dahası geneldir. Gerçekte bugünün demokratik söylemlerinde çok yalan vardır, basında da düzenbaz çok, taşkın hareketlerle sık sık karşılaşıyoruz, örneğin demokrasi karşıtlarına yapılan saldırılardaki aşırılık gibi; unutmadan, bu saldırılar bizde çok az şimdi. Buna karşılık demokrasinin dürüstlük, çıkar gözetmezlik, açıksözlülük, açıklık gibi ilkelerinden Rus halkının büyük çoğunluğu kuşku etmiyor. Bu bakımdan belki de bizler, demokrasinin her yerde kendini hâlâ toplumun aşağı katında ifade ettiği, sadece boğuştuğu, kaybeden yukarı sınıfın (sözde!) hâlâ müthiş direndiği Avrupa’da, henüz söylenmemiş bir olayı ortaya koyduk ya da en azından buna giriştik. Bizim yukarı yenilmedi, demokrat, yani halkın kendisi oldu, kim yadsıyabilir bunu? Eğer böyleyse, halkımızı mutlu bir geleceğin beklemekte olduğunu

kabul edin! Günümüzde hoş olmayan pek çok yanımız olabilir, ama en yukarıdan başlayarak bütün insanlarımızı saran o *ortak demokratik bilinç ve uyum* gibi büyük *başlangıçların* (çünkü başka biçimde nitelendirilemez) sürekli etkisiyle halkımızın geçici sıkıntılarından kurtularak yeniden canlanacağı büyük umudunu hiç değilse besleyebiliyoruz. İşte, bu anlamda "halkımız durumundan memnundur ve gittikçe daha memnun olacaktır" diye vurgulamıştım. Eh, buna inanmak da zor olmasa gerek.

Bitirirken çok kısa olarak Rus kadınlarından söz etmek istiyorum. Büyük umudumuz ve yeniden canlanmamızın güvencelerinden biri olduklarını daha önce söylemiştim. Rus kadınların son yirmi yıl içinde seslerini duyurduklarına hiç kuşku yoktur. Taleplerindeki coşku büyük ve korkusuzcadır. Bu heyecanları başladığı ilk günden derin saygı uyandırmıştır; bu hareket, içinde görülen bazı uyumsuz seslere ve yanlışlıklara rağmen, hiç değilse insanı düşünmeye yönlendirmiştir. Ama şimdi hiç çekinmeden bir sonuç çıkarmak ve muhasebesini yapmak mümkündür. Rus kadını bu düzeye tertemiz yüreğiyle, engellere, alaylara aldırmadan gelmiştir. Ortak davaya katılma isteğini kesin tavrıyla göstermiştir ve çıkarını düşünmediği gibi, özveriyle katılmıştır buna. Rus erkeği son on yıl içinde sefih yaşamıyla kazanma hırsına, kinizme ve maddeselliğe fazlasıyla kendini kaptırmıştı; kadınlarımız düşüncelere gerçek saygı duymada ve onlara hizmet etmede erkeklerden daha sadık ve inançlı görünmüşlerdir. Yüksek öğrenim taleplerinde ağırbaşlılık, sabır ve büyük cesaret örneği sergilediler. "Yazarın Günlüğü" bana Rus kadınını yakından inceleme olanağı sağlamıştır; kadınlarımızdan çok ilgi çekici mektuplar alıyorum; benim gibi acemi, beceriksiz bir adama "Ne yapmalıyız?" diye soruyorlar. Sorularına değer veriyorum ve yanıt vermedeki yetersizliğimi içtenlikle ödemeye çalışıyorum. Burada çok şey söyleyemediğim ve buna hakkım olmadığı için üzgünüm. Ayrıca, çağdaş kadınlarımızın bazı eksikliklerini de görüyorum; bunlardan en önemlisi, erkeklerin bazı düşüncelerine aşırı bağlı kalmaları, doğru olarak kabul etmeleri ve ince eleyip sık dokumadan inanmalarıdır. Bunu bütün kadınlarımız için söylemiyorum elbet; yalnız bu eksiklik kalplerinin güzelliğini gösterir: Onlar yeni duygulara, canlı söze daha çok değer veriyorlar, en önemlisi de her şeyden önce içtenliğe... İçtenliğe inanırlarken bazen sahte, yalan düşüncelere kapıldıkları da oluyor; bu bazen aşırıya kaçıyor. Gelecekte üniversite öğreniminin buna büyük katkısı olabilir. Rusya, kadınlarımızın yüksek eğitimden geniş ölçüde yararlanmalarını

gönülden kabul etmekle, insanlarımızın yenilenmesi yüce davasında, tüm Avrupa’nın önünde karakter yapısına özgü büyük bir adım atmış olacaktır. Tanrıdan tüm dileğim Rus kadınının, Pisareva gibi “yorulmaması”, düş kırıklıklarına uğramamasıdır. Acısını, daha çok özveriyle, sevgiyle yatıştıran Şçapov’un eşi gibi olsunlar. Şu ya da bu kadın: biri, az ödüllü yüksek kadın enerjisiyle, diğeri, zavallı, yorgun, yapayalnız, savrulmuş, yenilmiş bir varlık olarak...

I-George Sand'ın Ölümü

George Sand'ın ölüm haberini gazetelerde okuduğumda (27 Mayıs-8 Haziran) Günlüğün mayıs sayısını dizgiye çoktan vermiştim. Bu yüzden ölümü nedeniyle birkaç cümle de olsa yazma imkânım olmadı. Oysa haberi okurken bile bu adın yaşamımda ne kadar büyük yeri olduğunu bir kez daha anladım, bir zamanlar bu yüce şair, yüreğimde ne coşkular, hayranlıklar bırakmıştı, okurken yüreğim ne büyük coşku ve sevinçle dolup taşardı! Bu duyguları, tümüyle yaşadığım için, cesaretle dile getirebiliyorum şimdi. Çağdaşımız, otuzlu ve kırklı yılların idealistiydi. Güçlü, kendine aşırı güveni olan ve aynı zamanda en anlaşılmamış ülkülerle, çözümlenmemiş isteklerle dolu bu hastalıklı yüzyılımızın önde gelen isimlerinden biriydi; bu isimler ki orada, kendi "kutsal harikalar ülkesinde" doğduktan sonra, Rusyamızın ve bizlerin düşüncelerini, inançlarını, sevgi anlayışlarını derinden etkilemişlerdir. Ancak buna yakınmamamız gerekir: Bu isimleri yüceltirken ve önlerinde eğilirken Rus insanı doğrudan doğruya kendi görevine hizmet etmiş, etmeye de devam edecektir. Bu sözlerime ve özellikle George Sand için dile getirdiğim duygularıma kimseler şaşırmasın. Hâlâ tartışılan ve yüzde doksanımız olmasa bile, en azından yarıya yakınımızın unutmayı başardığı bu büyük yazar yine de bir zamanlar ülkemizde insanlarımızı etkilemeyi başarmış, görevini yerine getirmişti. Onun çağdaşı olan bizlerden başka kim mezarı başında toplanıp onu anacak? Slavcı olarak nitelendirilsek bile, biz Rusların iki yurdu vardır: Rusya ve Avrupa. (Slavcılar bunun için bana kızmasınlar!) Bunu tartışmak gereksizdir. Kendi geleceğinde Rus insanının kavrayacağı en yüce görev, tüm insanlığı içine alan görev bilinci, tüm insanlığa hizmet etme bilincidir, yalnızca Rusya'ya, yalnızca Slav dünyasına değil, tüm insanlığa hizmet etme görevi, ruhudur bu. Düşünün ve kabul edin ki Slavcılar da aynı olguyu -kendilerini neden daha sert, daha katı ve daha sorumlu Rus olarak gördüklerini- Rus insanının görevinin ve en belli başlı karakter özelliğinin evrensellik olduğunu özellikle anlayarak kabul ediyorlar. Gerçi bunların daha ayrıntılı açıklanması gerekir. Bir yandan evrensel ülküye hizmet, öbür yandan yurdunu kendi isteğiyle ve söylene söylene terk ederek Avrupalarda sürtme... İşte bu zıt iki olguyu hâlâ birbirine karıştırıyorlar. Tersine, Avrupa'dan aldığımız bu düşüncelerden çoğunu kendimize aktardık, Potuginlerin mutlaka bekleyeceği gibi, kölenin efendisinden alması gibi kopya etmekle kalmadık, canlı yapımıza, bedenimize, kanımıza şırınga ettik; kimimiz bu süreçten geçti, hatta Avrupa'yı, tıpkı onlar gibi her şeyiyle

vatanı gibi görenler, yalnız başlarına acı çektiler. Avrupalı buna asla inanmak istemiyor; ayrıca onlar bizi tanımıyorlar: Böyle olması şimdilik bizim için daha iyi. Tüm dünyanın, zamanı gelince, hayretler içinde kalacağı kaçınılmaz süreç hissettirmeden, yavaş yavaş gerçekleşecektir. İşte bu süreci tüm açıklığıyla, somut belirtileriyle bir ölçüde diğer ulusların edebiyatına duyduğumuz ilgide görebiliriz. Avrupalı yazarlar, şairler, en azından bizim kültürlü, aydın insanlarımızın çoğuna Batı insanına olduğu kadar yakın gelir. Yine söylüyorum, her Avrupalı yazarın, düşünürün kendi ülkesinden başka, dünyada en çok Rusya'da yakın kabul göreceğini iddia ediyorum. Shakespeare, Byron, Walter Scott, Dickens, sözgelimi bir Alman'a göre, bize hiç kuşkusuz daha anlaşılır ve yakın gelir. Üstelik bu yazarların çevirileri, çok kitap basılan Almanya'yla karşılaştırdığımızda bizde neredeyse onda biri basılmaktadır. 1793 Fransız Konvansiyonu, *Au poere allemand Schiller l'ami del'humamte*[142] yurttaşlık beratını gönderirken, kusursuz ve öngörülü bir tavrı ortaya koymakla kalmıyor, Schiller'in, Avrupa'nın diğer ülkelerine göre, barbar Ruslara daha çok ulusal ve yakın geldiğini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde gösteriyordu, sadece o dönemde değil, bulunduğumuz yüzyılda da Schiller'in Fransız yurttaşı ve l'*ami del'humanité*[143] olduğunu Fransa'da yalnızca edebiyat profesörleri biliyordu, üstelik hepsi değil, çok azı. Oysa Schiller bizde Jukovski'yle beraber Rus ruhuna işlemiş, derin izler bırakmıştır, hemen hemen kültürel gelişim tarihimizde bir dönem anlamı taşımıştır. Bütün dünya edebiyatına olan bu derin Rus ilgisi bir olaydır, tüm dünya tarihi boyunca diğer uluslarda bu ölçüde tekrarlanması çok güçtür, bu gerçekten Rusların ulusal özelliğiyse, o halde hangi buruk yurtseverliğin, hangi şovenizmin bu gerçeğe karşı söz söyleme hakkı olabilir? Tersine, her şeyden önce tüm genişliğiyle geleceğimize ilişkin haberler veren, öngörüsel bir olay olduğunu belirtmemiz gerekir. Yukarıda G. Sand'a verdiğim önem üzerine yazdıklarımı okurken, kuşkusuz çok kişi gülecektir, ama gülerlerse haksızlık ederler: Evet, aradan çok uzun bir zaman geçti, sonra G. Sand 70 yaşında yaşlı biri olarak öldü, belki de ünü çok önceden kendiliğinden bitmişti. Fakat bu şairin belirmesiyle ortaya konan "yeni sözün", "evrensel" ülkünün tümü, evet, bunların hepsi bir zamanlar Rusya'mızda hemen yankı bulmuş, bizde güçlü ve derin bir etki yaratmıştır, bunun bizleri etkilemeden geçmediğinin göstergesi, yeni düşünceyle, yeni güçle gelip geçen Avrupalı her şairin, yenilikçi yazarın arasında Rus düşüncesinin, Rus yazarının, Rus gücünün olduğudur. Bu, G. Sand üzerine kesinlikle eleştiri yazısı değil,

sadece hayata gözlerini yuman bir insanın mezarı başında son yolculuğuna uğurlarken taziyelerimi sunmaktır.

II-George Sand Üzerine

George Sand'ın yazın alanında ünlenmesi ilkgençlik yıllarıma rastlar, o günlerin çok geride kalmasından memnunum, çünkü otuz, otuz beş yıl sonra düşüncelerimizi hemen hemen açıkça dile getirebiliyoruz artık. O dönemlerde yalnızca roman çevirilerine izin verildiğini belirtmeliyim, bunun dışında geriye ne kalıyorsa, hemen hemen her düşünce, görüş, hele Fransa çıkışlıysa, kesinlikle yasaktı. Elbette sıkı, sürekli bir denetim yapılmıyordu, sonra nereden öğreneceklerdi ki? Bizim özenti budalaları şöyle dursun, Metternich bile izleyemezdi. "Korkutucu kişiler, olaylar" artık yoktu (örneğin Belinski). Bununla beraber kaçırmamak için her şeye yasak koymaya başladılar, o kadar ki, hepimizin bildiği gibi pankartların da sonu geldi. Her nasılsa romanlara izin veriliyordu, hem de eksiksiz. İşte burada, özellikle George Sand'da bizim edebiyatın bekçileri müthiş bir gaf yapmışlardı. Şu dizeleri hatırlayın:

Raboue'yu, Toma Thiers'i
O bilir ezberinden.
Tutkulu Mirabeau gibi
Odur özgürlüğü yücelten...

Eşsiz ustalıkla yazılmış dizeler, tarihsel olduğu için de daima belleklerde kalacaktır; şair, yazar, dürüst Rus insanı Denis Davidov kaleme aldığı için çok değerli. D. Davidov, Thiers gibi birini o zamanlar tehlikeli görmüş (devrim sürecinde kuşkusuz), Raboue diye birini (böyle biri vardı demek, ama ben bilmiyorum) şiirine koymuşsa o zamanlar bu tür yazılara resmi makamlarca çok az izin verilmesinden olsa gerektir. Bakın neler oldu: O zamanlar sadece roman olarak bizlere dayatılan şey, aynı amaca hizmet etmekle kalmadı, tersine, o dönemin koşullarına göre daha "tehlikeli" bir durumu ortaya çıkardı; çünkü bu Raboue'ya kimse itibar etmedi, ama George Sand'ın binlerce meraklısı çıktı. Burada bir noktanın altını çizmemiz gerekir, Magnitski, Liprandi gibilere rağmen, geçen yüzyıldan itibaren Avrupa'daki her aydın hareketi bizde hemen benimsenmiş, yüksek aydın tabakasında hemen yankı bulmuş ve yeterli sayıda olmamakla birlikte ilgilenen ve düşünen kitlelere hızla yayılmıştır. Otuzlu yılların Avrupa düşünce akımları aynı şekilde bizde de yaşanmıştır. Otuzlu yılların başından itibaren Avrupa edebiyat alanında görülen büyük ilerlemeler üzerine kısa sürede bizde yeni kavramlar ve anlayışlar geliştirilmişti. Avrupa'da birçok

tarihçi, profesör, kürsü sahibi, çok ünlü kişilikler çıkmıştı. Bu hareketin nerelere kadar gittiği kısmen de olsa biliniyor. Bu hareket tutkulu biçimde genellikle sanatta, edebiyatta ve özellikle George Sand'da kendini gösterdi. Romanları daha Rus diline çevrilmeden Senkovski ve Bulgarin, George Sand konusunda okur kitlesini uyarmada doğrusu gecikmemişlerdi. Erkekler gibi pantolonla dolaştığını yazarak, özellikle Rus kadınlarını ahlaksızlıkla korkutmaya, Sand'ı gülünç duruma düşürmeye çalışmışlardı. Geoge Sand'ı çevirmeye hazırlanan Senkovski, *Okuma Kitaplığı* adlı kendisine ait dergide, ona "Yegor Sand" adını yakıştırmıştı, sanırım bu nüktesinden hayli keyif almıştır. Sonraları 1848'de Bulgarin *Severnaya Pçela*'da [Kuzey Arısı] G. Sand'la ilgili bir yazı yayınladı, yazısında şöyle diyordu: "Her gün sınır karakollarında Piere Leroux'la içiyor, içişleri Bakanlığı'nda, bakan Ledru Rollin'le ve haydutlarla beraber Yunan gecelerine katılıyordu." Ben de okudum, çok iyi hatırlıyorum. 1848'lerde Sand'ı Rus okurların neredeyse tamamı tanıyordu. Bulgarin'i kimse takmıyordu tabii. Yapıtlarından ilk örnekler Rusçaya 1830 ortalarında çevrilmişti; yalnız ilk yapıtının nasıl ve ne zaman çevrildiğini hatırlamıyorum, ama herkesi mutlaka hayran bırakacak bir etki yaratmış olmalıydı. Sanıyorum, benim gibi delikanlılığa henüz adım atmış birini, tiplerdeki ve ülkülerdeki ahlak temizliği, o yüce saflık, öykülerdeki o ölçülü ton, yalın, gösterişsiz güzellik herkesten çok sarsmıştı, böyle bir kadın pantolonlar giysin de düşkün bir hayat sürsün! Sand'ın ilk dönem yapıtlarının en seçkin örneklerinden biri olan *L 'uscoqué'u* ilk kez okuduğumda sanırım on altı yaşındaydım. Hatırlıyorum, gece sabaha kadar yatağımda ateşler içinde çırpınıp durmuştum. O zamanlar Avrupa'nın her yerinde büyük isim yapmış, derin yankı uyandırmıştı, yeni kuşak yazarların arasında bizde ilk sırayı alanın George Sand olduğunu söylersem asla yanılmış olmam. Ülkemizde onunla hemen hemen aynı dönemde tanınmaya başlayan Dickens'ın bile, okurumuzun ilgisini dikkate aldığımızda, yerini Sand'a bıraktığı söylenebilir. Sand'dan önce otuzlu yıllarda yazın alanında adını duyurmuş ve bizlere *Eugénie Grandet* ve *Goriot Baba* gibi ünlü yapıtlar kazandırmış Balzac'a bir şey demiyorum. (Fransız edebiyatındaki önemini gözden kaçıran Belinski *Goriot Baba'ya,* haksızlık etmiştir.) Sadece meseleye eleştirel açıdan bakmıyorum; sadece, o zamanın Rus okur kitlesinin ilgisini ve yarattığı doğal etkiyi hatırlatmak istedim. Burada önemli olan, okurun o zamanlar kendisinden sakındıkları her şeyi bu romanlarda bulabilmesidir. En azından kırklı yılların ortalarında okur

kitlemiz, kısmen de olsa bir George Sand'ı, geçen yüzyılın sonlarındaki kanlı Fransız Devriminin (daha doğrusu Avrupa Devriminin) işlerliği sona eren "olumlu" kazanımlarını yadsımayla ortaya çıkan o zamanın Batı Avrupalı yeni insan sınıfının en yalın ve parlak, en dürüst temsilcilerinden biri olan G. Sand'ı tanımıştı. Devrimin sona ermesiyle (I. Napolyon'dan sonra) yeni istekler, yeni denemeler, yeni ülküler dile getirilmeye başlandı. Öncü akıllar, tiranlığın sadece biçim değiştirdiğini, "ote toi de là que je m'y mette"[144] sloganının geçer akçe olduğunu, dünyanın yeni muzafferlerinin (burjuvalar) eski tiranlardan (soylular) daha kötü çıktıklarını ve "*özgürlük, eşitlik ve kardeşlik"* sloganın artık gösterişli sözlerin ötesinde bir anlamı kalmadığını anlamışlardı. Üstelik bu ünlü slogandan akıl almaz deyişler icat eden yeni öğretiler doğdu. Zaferi kazananlar, gelenek halini almış bu kutsal üç sözü alaylı gülüşle söylüyorlardı artık, daha doğrusu hatırlıyorlardı; bilim (ekonomistler) bile o zamanlar güya yeni sözlerle, uğrunda onca kanın akıtıldığı bu üç sözün ütopik anlamını ve önemini sorgulamak ve alaya almak için parlak temsilcileriyle boy gösterdi. Böylelikle, zaferlerini kutlayan galiplerin yanı sıra yılgın, kederli, galiplerden korkan tipler belirmeye başladı. İşte tam bu dönemde birden yeni sözler doğdu ve yeni umutlar duyuldu: Davanın gereksiz ve yanlış yere durdurulduğunu, iktidarı ele geçirenlerin hiçbir köklü politik değişim getirmediklerini, davanın sürmesi, insanlığın köklü ve toplumsal bir yapıda yeniden yaratılması gerektiğini haykıran insanlar ortaya çıktı. Elbette bu çığlıkların yanında yıkıcı, çarpık birçok yargı da kendini gösterdi, ama burada önemli olan, umudun yeniden yeşermesi, inancın yeniden doğmasıydı. Bu hareketin öyküsü biliniyor: o hâlâ sürüyor, durmaya da hiç niyetli görünmüyor. Amacım bu harekete karşı olumlu ya da olumsuz bir görüş bildirmek değil, yalnızca G. Sand'ın bu hareket içindeki gerçek yerini vurgulamak istiyorum, onun yerini bu hareketin en başında aramak gerekiyor. O zamanlar Avrupa'da onunla karşılaşanlar, onun her yerde kadının yeni konumu üzerine düşünceler yaydığını, "kadınların özgürlüğü" üzerine peygamberce nutuklar çektiğini söylüyorlardı (Senkovski'nin kullandığı ifadeler); bu, kesinlikle doğru değildi, çünkü ne kadınların yeni konumundan söz etmiş, ne de "kadın hakları" gibi bir mesele icat etmişti. G. Sand sadece kadın hakları savunucusu değil, kendi davasının insanıydı. Doğrudur, kendisi bir kadındı ve doğal olarak *erkek kahramanlar yerine kadın kahramanlara* ağırlık veriyordu ve onları daha çok seviyordu, evet, bütün dünya kadınları yas tutmalılar, çünkü onların en büyük, en güzel

temsilcilerinden biri öldü. O, ayrıca, zekâsıyla ve yaratıcı dehasıyla olağanüstü bir kadındı, tarihte hak ettiği yeri alacak bir isim; AvrupalIların hiçbir zaman unutamayacakları, önemini asla kaybetmeyecek büyük bir insandı.

Kadın kahramanlara gelince, yine söylüyorum, yapıtlarını ilk okuduğumda daha on altı yaşındaydım; gördüklerimle onun hakkında yazılanlarda ve söylenenlerdeki çelişkinin tuhaflığı beni çok şaşırtmıştı, Evet, gerçekten de kadın kahramanlarının çoğu, en azından birkaçı, öyle yüce ruh temizliği sergiliyordu ki, yazarın ruhunda yüce bir ahlaki talep ve eksiksiz görev duygusu inancı, merhamette, sabırda ve doğrulukta yüce güzellik anlayışı ve bilinci olmadığını düşünmek olacak iş değildir. Gerçekte, acıma duygusunun, sabrın ve görev sorumluluğu bilincinin içinde talep ve karşı duruştan gelen aşırı bir gurur vardır; ancak bu gurur değerlidir, çünkü insanlığın onsuz ahlaki yükseltide tutunmasının asla mümkün olmadığı yüce gerçekten çıkmadır. *Quand même*{145} bu gurur, "ben senden daha iyiyim, sense benden daha kötüsün" anlayışına dayalı düşmanlık değildir. Iç temizliğinin yalanla ve ahlaksızlıkla bağdaşması mümkün değildir, bir kez daha söylüyorum, bu duygu ne bağışlamayı, ne de merhameti saf dışı bırakır; dahası, bu gururla orantılı olarak çok büyük bir görevi de gönülden üstlenebilir. Sand'in kahramanları özveriyle ve kahramanlık duygularıyla dolup taşıyorlardı. O zamanlar *Venedik Öyküleri* adı altında yayınlanan ilk dönem yapıtlarındaki birkaç kadın tipini (*L'Usco-que* ve Aidini bunlar arasındadır); sonraları, Jeanne d'Arc'ın tarihsel sorunsalına aydınlatıcı, belki de tartışmasız çözüm sunan ünlü *Jeanne* romanıyla tamamlanan tipleri çok beğenmiştim. Adı geçen yapıtta bugünün köylü kızında Jeanne d'Arc'ın tarihsel imgesi kusursuz biçimde gözlerimiz önünde canlanır, bu yüce ve olağanüstü tarihsel olayın olabilirliğini doğrular - bu da tamamen G. Sand'a özgü bir görev anlayışıdır, çünkü çağdaşı olan yazarlar arasında, ondan başka hiç kimse böylesine saflıkla, temiz ve güçlü genç kız idealini yüreğinde taşımamıştır. Yukarıda sözünü ettiğim bütün bu kadın tipleri birkaç yapıtında art arda aynı amacı, aynı izleği yinelerler. Sadece kadın kahramanlarda değil tabii: İlk dönem yapıtlarından biri olan *La Marquise* adlı mükemmel öyküsünde de bu tema yinelenmiştir. İçi dışı bir, dürüst, ancak deneyimsiz, ahlaksızlığa bulaştığında, hatta ahlaksızlığın en batağına düştüğünde bile kirlenmekten çekinmeyen, gururlu, iç güzelliğiyle genç kadın örneğini verir. (Ondan adeta bekleniyormuş gibi) soylu bir özveri talebi, genç kızın ruhunu sarsar

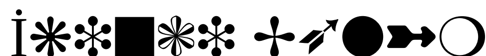
ve hiç duraksamadan ve kendine acımadan özveriyle, korkusuzca birden en tehlikeli ve uğursuz adımı atar. Gördükleri, yaşadıkları ne aklını karıştırır, ne de korkutur, tersine, masumluk, dürüstlük ve temizlik gibi erdemleri ilk kez tadan genç yüreği birden cesarete gelir, enerjisi iki misli artar; kendini henüz tanımayan, ancak yaşamın ödünleriyle henüz kirlenmemiş diri akla yeni yollar, yeni ufuklar gösterir. Aynı zamanda yapıtlarının biçimi de kusursuz ve harikadır: G. Sand özellikle masumluğun, içtenliğin, genç, korkusuz bir saf yürekliliğin zaferiyle, yapıtlarını mutlu sonla bitirmeyi severdi. Böyle imgeler mi, böyle yüksek duygular ve düşünceler mi toplumu bozacak, korku ve kuşku yaratacaktı? Tersine, en katı babalar anneler aile içinde Sand okunmasına izin verdiler, ama şaşmaktan da geri kalmıyorlardı: "Peki, hakkında neden böyle konuşurlar ki?" Derken o malum uyarıcı sesler duyulmakta gecikmedi: "İşte bu gururlu kadın talebi, günahla iç temizliğin bu uzlaşmazlığı, günah karşısında her türlü geri adım atmayı bu reddediş, masumiyetin mücadeleye girdiği ve onur kırıklığına açıkça meydan okuduğu bu cesaret bir zehir barındırıyor içinde; gelecekteki kadın başkaldırısının, kadın özgürlüğünün zehrini..." Eh, zehir konusunda haklı olabilirler; gerçekten bu zehir bulaşmıştır, ama toplumu yıkıma mı götürüyor, öldürücü mü, yoksa bir kurtuluş mu? İşte bu sorular sorulmuş, ancak uzun zaman yanıtı alınmamıştır.

Günümüzde bu sorunlar çoktan çözüldü (herhalde böyledir). Aklıma gelmişken belirteyim, kırklı yılların ortalarında G. Sand'ın ünü, dehasının gücüne duyulan inanç o kadar yüksekti ki onun çağdaşı olan bizler ondan henüz duyulmamış yeni sözler ve kesin çözümler bekledik. Ama bu umutlar gerçekleşmedi, buradan anlaşılan şudur: O dönemde, yani kırklı yılların sonunda, o söyleyeceğini söyledi; bunları insanlara ulaştırmaya o seçilmiş, o görevlendirilmişti, şimdi de mezarı başında son sözü söylemek bize düşüyor artık.

George Sand bir düşünür değildi, ama insanlığı bekleyen daha mutlu bir geleceğe ve ideallere bir gün mutlaka ulaşılacağına yaşamı boyunca cesaretle, gönül yüceliğiyle inanan -çünkü bu ideali yükseltme yeteneği ve gücü vardı- öngörüleri çok güçlü sezgicilerden biriydi (böyle cafcaflı bir tümceyi kullanmak uygunsa...). Bu inancın ömür boyu korunması genelde bütün yüce gönüllülere, gerçek insanseverlere vergi bir özelliktir. Sand, deistik{146} olarak, Tanrıya ve kendi ölümsüzlüğüne inanarak bu dünyadan

göçtü, ama onu anlatmak için bu kadar söz yetmez: Ayrıca biçimsel olarak (Katolik olarak) her ne kadar İsa'ya derinden bağlı olmasa da yaşıtları Fransız yazarlarından daha Hıristiyandı belki de. Kuşkusuz bir Fransız kadını olarak, yurttaşlarının anlayışına uygun biçimde, Ortodoksluğun ana akidesi olan "Evrende Ondan başka Kurtarıcı yoktur" düşüncesini bilerek söyleyemezdi. Görünen biçimsel çelişkilere karşın, yine söylüyorum, G. Sand kendisi de farkında olmadan, İsa'ya derin inananlardan biriydi belki. O kendi sosyalizmini, kendi inançlarını, umutlarını ve ideallerini, kaçınılmaz görünen bir karınca uygarlığının değil, insanın ahlaki duyguları, tinsel susuzluğu, kusursuzluğu ve ahlak temizliği çabaları üzerine temellendirmişti. İnsan imgesine inandı (ölümsüzlüğe bile), bu onu yükseltmiş, bu inancıyla ilgili düşüncelerini hayatı boyunca geliştirmiştir; her yapıtında düşünceleri ve duygulan, Hıristiyanlığın temel akideleriyle, başka deyişle insan kimliği ve özgürlüğü (dolayısıyla insan sorumluluğu) bilinciyle el ele gitmiştir. Buradan da insanlığın kusursuz sorumluluk bilincine olan sağlam ahlaki taleplere ve görev bilincine ulaşıyordu. Onun zamanında Fransa'da: "İnsan yalnız ekmekle yaşamaz!"[147] erdemine varan bir düşünür ya da yazar belki de yoktu. Sand'ın taleplerinde ve karşı duruşlarında gurura gelince, yine söylüyorum, bu gurur asla merhamet duygusunu, özrü, kırgınlığı, hatta gönül kırıcıya merhametle kendini gösteren sonsuz sabrı dışta bırakmaz; tersine, Sand yapıtlarında bu gerçeklerin çekiciliğine sürekli kapılmış ve en içten bağışlama ve sevgi örneklerine sık sık yer vermiştir. Güzel bir anne olarak, ölene kadar çevresindeki köylü dostlarıyla çalışarak, dostlarını sınırsız severek öldüğünü yazmışlardı. Sanırım içinden çıktığı soylu sınıfa (anne tarafından Saksonya Hanedanına bağlıydı) kısmen de olsa değer verme eğiliminde olmuştur, kesin olarak söyleyebiliriz ki George Sand, eğer insanoğlunun içindeki soyluluğu değerlendirseydi, bunu salt insan ruhunun kusursuzluğuna dayandırırdı: Yüceliği sevmemesi, bayağıyla uzlaşması, düşüncelerini terk etmesi ona göre olanaksızdı. İşte bu anlamda fazlasıyla gururluydu. Büyük Hıristiyan Dickens'ın hemen hemen her romanında işlediği gibi, ezilmiş, dürüst, ancak dünyadan elini ayağını çekmiş, hayata küsmüş, unutulmuş tiplere yapıtlarında yer vermeyi sevmezdi; tersine, kadın kahramanlarını gururla yükseltti, düpedüz çariçeler yarattı. Bunu seviyordu, bu özelliğinin altını çizmemiz gerekir. Çok özel bir insandı.

I-Paradoksum

Avrupa'yla yine sürtüşme (savaş değil daha, savaştan bize ne, daha doğrusu Rusya'nın şimdilik savaştan uzak olduğu söyleniyor), karşımızda yine bitmek bilmeyen Doğu Sorunu, Avrupa'da yine Ruslara karşı bir kuşku, güvensizlik... Ama Avrupa'nın bu kuşkuculuğun peşinden koşması neden? Avrupa Rusya'ya ne zaman güvenle bakmıştır ki? Bu düşmanlık dolu duygularını terk edip bize zamanla güvenle bakacağı günleri görecek miyiz bakalım! Ah, elbette bu bakış açısı *zamanla* değişecek, bizi dikkatli inceleyecek ve daha iyi anlayacaktır, *zamanı gelince* bundan çok, evet, çok söz edeceğim, ama şimdi, konuyla pek ilgisi olmayan ikinci derecede bir mesele aklıma takıldı, birkaç gündür bunu çözmekle uğraşıyorum. Düşüncelerime isterse kimse katılmasın; bir ölçüde de olsa, sanıyorum haklıyım.

Avrupa'da Rusların sevilmediğini söylemiştim. Niçin sevmediklerini, bildiğim kadarıyla, kimse sormamıştır kendine. Avrupa'da hemen hemen herkes bizi aşırı liberal, üstüne üstlük devrimci ve bir çeşit tutkuyla Avrupalı tutucu unsurlardan her zaman daha fazla yıkmaya eğilimli kişiler olmakla suçluyor. Bu nedenle pek çok Avrupalı bize alaylı ve tepeden bakıyor, bizlere kin duyuyor: *Elâlemin davasında* neden inkârcı olduğumuzu bir türlü anlamıyorlar, Avrupa "uygarlığının" bir parçası olmadığımız gerekçesine sığınarak Avrupa'yı yadsıma hakkımızı tümüyle elimizden alıyorlar. Avrupa'yı baştan aşağıya sallayan, ne ve neresi olursa olsun yalnızca yıkmayı düşünen, yıkmak için, bunu sırf seyretmek için yapan, nasıl bir değeri yok ettiğinden habersiz, Eski Roma'yı ve kutsallığını yerle bir etme cinnetine kapılan vahşi Hunlardan daha barbar görüyorlar bizi. Oysa Avrupa'daki Rusların büyük çoğunluğu kendilerini liberal olarak gösterdiler, bu gerçektir ve çok ilgi çekicidir. Kimse kalkıp: "Bu neden böyle?" diye sordu mu? Nedeni Rusların neredeyse yüzde doksanının, bulunduğumuz yüzyılda, orada Avrupa kültürünü benimserken "sola eğilimli" liberal Avrupalılar arasına, yani kendi kültürünü, kendi uygarlığını yadsıyanların -kuşkusuz bir ölçüde- saflarına katılmasıdır (hem Thiers'in, hem de 1871 Paris Komününün çok farklı biçimde yadsıdığı). Farklı farklı düşünceleri olan liberal Ruslar Avrupa'da "aşağı yukarı" böyleydiler, ama bir kez daha söylüyorum, onlar liberalizmin aşağı katlarında dolaşmak yerine, işin daha başında AvrupalIlardan daha fazla aşırı sola katılma çabası içinde olmuşlardır. Kısacası Rusların içinde Tiyerciler komüncülerden daha azdı. Bu rüzgâra kapılıp gidenlerin hiç de basit insanlar olmadıklarına,

aralarında en azından ciddi, ağırbaşlı, uygar kişilerin, bakan düzeyinde bile olanların bulunduğuna dikkatinizi çekerim. Anlaşılan AvrupalIlar buna inanmıyorlar: “Grattez le russe et vous verrez le tartare” (Rus’u kazıyın, altından mutlaka Tatar çıkar!) diyorlar. Bunlar belki de doğru olabilir, bakın aklıma ne geldi: Öyleyse bizim Rusların çoğunluğu Tatar olduğu ve barbarlar gibi yakıp yıkmaktan zevk aldığı için mi, Avrupa’yla temasa geçtiğinde hemen aşırı sol saflarda yer alıyor, yoksa başka nedenler mi onu buna sürüklüyor? İşte soru! Çok ilgiye değer olduğunu lütfen kabul edin! Avrupa’yla çatışmamız yaklaşıyor. “Avrupa’ya pencere açılması görevi tamamlanmıştır”[{148}]; değişik, yeni bir şeyler başlıyor, en azından başlamak zorunda, biraz olsun düşünen herkes bunu anlıyor şimdi. Kısaca, yeni koşullara, değişikliklere hazırlıklı olmamız gerektiğini gittikçe daha çok hissetmeye başlıyoruz ve Avrupa’yla karşı karşıya gelmemiz bu zamana kadar olandan çok daha farklı ve özgün olacaktır, Doğu Sorununda mı, yoksa başka konularda mı, Tanrı bilir!.. Bu nedenle benzer sorular, araştırmalar, hatta olasılıklar, paradokslar bile sırf düşünceye yöneltmesi bakımından hayli ilginç gelebilir. Bizde kendilerini daha çok Avrupalı sayan “Batıcı” dediğimiz ve bu tanımla gururlanan ve övünen Ruslar, hâlâ kvasçı, kaba zibunlu[{149}] öteki Rusların yarısını heveslendirmeye çalıştıktan sonra herkesten daha çabuk uygarlığın yadsınmasına, yıkılmasına, “aşırı sola” kapılanıyor ve bu durum Rusya’da kimseleri şaşırtmıyorsa, hatta bunları asla sorun olarak önüne koymuyorsa, evet, nasıl ilginç olmasın ki?

Doğrudan söyleyeyim: Bir yanıtım var; ancak düşüncemi kanıtlamayacağım, şöyle hafiften değineceğim, geliştirmeyi deneyeceğim sadece. Sonra hepsini gösteremedikten sonra bunu kanıtlamak mümkün değildir.

Benim görüşüm şöyle: Bu olayda (yani aşırı sola -işin doğrusu bizim en azılı Batı yanlılarının bile Avrupa’nın inkârcılarına- katılmasında), Petro’dan beri çok, ama pek çok açıdan Rus ruhuna yabancı Avrupa kültüründen her zaman nefret eden, o protestocu Rus bilinci etkisini göstermiş olamaz mı? Evet, böyle düşünüyorum. Gerçi bu karşı duruş tavrı hemen çoğu zaman bilinçsizce ortaya çıkmıştır, ama Rus sezgisinin ölmediğini göstermesi bakımından değerlidir: Bilinçsiz de olsa, bu Rus ruhu, kendi Rusçuluğu adına, Rus olması ve bastırılan gelenek ve görenekleri adına mı başkaldırıyordu? Eğer böyleyse, kuşkusuz bunun hiç de kıvanç duyulacak bir durum olmadığını söyleyecekler: “Yine de inkâradır -bir Hun, bir barbar, bir Tatardır- yüce bir amaç adına değil, iki

yüzyılda Avrupa’nın büyüklüğünü seçemeyecek kadar düşük düzeyde olduğu için inkâra yönelmiştir.”

Evet, tartışmasız, böyle söyleyecekler. Bunun bir sorun olduğunu kabul ediyorum, ama bu yargıya bir yanıtım olmayacak, yalnız Tatar’a değgin görüşe kesinlikle katılmadığımı, kanıtsız da olsa, bildiriyorum. Elbette ya, Rusların içinden, kim peki özellikle her şey olup bittiğinde (çünkü bu dönem gerçekten sona ermiştir), evet, kim çıkıp Petro’nun davasına karşı, açılan pencerelere karşı bir tartışma başlatacak, Petro’ya karşı duracak ve kadim Moskova Çarlığını hayal edecek? Mesele hiç de bu değil, sözünü ettiğim bu değil, asıl mesele, bunlar, yani pencereden gördüklerimiz, yararlı olmasına karşın, o kadar berbat ve zarar vericiydi ki Rus sezgisi buna karşı durmadan, başkaldırmadan edemezdi (ama bu sezgi öylesine yolunu şaşırmıştır ki çoğunlukla ne yaptığını kendisi de bilmiyordu) ve Tatarlığından filan değil, kim bilir belki de gerçekten pencerede gördüklerinden, daha yüce, daha güzel bir şeyleri içinde barındırdığı için isyan ediyordu. (Elbette her şeye karşı durmuyordu: Çok yararlı kazanımlarımız oldu, değerbilmez duruma düşmek istemeyiz; evet, en azından yarısına karşı tavır alınabilir.)

Yine söylüyorum, bunların hepsi son derece özgün biçimde olup bitmiştir: Özellikle şu bizim en azılı Batıcılar, reformlar için savaşım verenler aynı zamanda aşırı sol saflarda yer alarak Avrupa’nın inkarcıları olmuşlardır... Peki, sonuçta ne oldu? Öyle bir durum ortaya çıktı ki bu tavırlarıyla kendilerini Rusya için, Rus ruhu için en çok çaba gösteren ve savaşım veren Rus olarak gösterdiler, bunu vaktiyle açıklasalardı, kuşkusuz, ya kahkahalarla gülerlerdi, ya da dehşete kapılırlardı. Bu karşı duruşun büyüklüğünü de kavrayamadıkları besbellidir; tersine, tam iki yüzyıl kendi büyüklüklerini sürekli inkâr etmişler ve bununla kalmayıp kendilerine saygı duymayı bile reddetmişlerdir (böyle sevdalılardı işte!); o kadar ki Avrupa’yı bile hayretler içinde bırakmışlardı; öyleyse bu tipler kendilerini su katılmadık Rus olarak görüyorlardı. İşte bu muammayı paradoksum olarak değerlendiriyorum.

Örneğin Belinski, yaradılışı gereği kendini aşırı coşkulara, heyecanlara kaptıran bu adam, doğrudan Avrupa uygarlığını ve mevcut düzenini yadsıyan Avrupalı sosyalistlere katılan ilk Ruslardan biriydi; öte yandan Rus yazınında Slavcılarla yaşamı boyunca mücadele etmişti, göründüğü kadarıyla tamamen karşıt düşünceliydi. Eğer Slavcılar o zamanlar kalkıp ona Rus gerçeğinin, Rus kimliğinin, Rus gelenek ve göreneklerinin ve

özellikle Avrupa uğruna Rusya'da masal olarak gördüğü ve yadsıdığı bütün değerlerin aslında en aşırı savunucusu olduğunu söyleselerdi, dahası, bu zamanın değer ölçülerine göre, asıl Avrupa'da sosyalist ve devrimci olduğu için tutucu olduğunu kanıtlarıyla gösterselerdi kim bilir nasıl şaşırırdı! Durum gerçekten de hemen hemen böyleydi. Burada her iki taraf için büyük bir yanılgı ortaya çıkıyordu, öncelikle bu hata, o zamanın Batı yanlılarının Rusya'yı Avrupa'yla karıştırmaları ve onu ciddi ciddi Avrupa gibi görmeleriydi. Avrupa'yı ve düzenini yadsırken bunun Rusya'ya yarar sağlayabileceğini düşünüyorlardı, oysa Rusya hiç de Avrupa değildi, sadece Avrupa giyim kuşamıyla dolaşıyor, ama bu giysinin altında bambaşka bir varlık barınıyordu. Bu varlığın Avrupa olmadığını bildiren Slavcılar, Batı yanlılarının aynı kefeye konması mümkün olmayan iki benzemezi eşit kılmaya çalıştıklarını, Avrupa için faydalı, ancak Rusya'ya uygulanamaz yargıların peşinden gittiklerini, Avrupa'da aradıklarımızın tümünün çok uzun zamandan beri Rusya'da rüşeym halinde bulunduğunu, bu özün salt devrimsel değil, dünya insanının yeniden yaratılması düşüncelerini de içinde barındıracak şekilde -Tanrısal gerçek ve zamanla dünya üzerinde gerçekleşecek olan ve tamamen Ortodokslukta yaşatılan İsa gerçeği şeklinde- var olduğunu vurgulayarak Rusya'nın bambaşka bir varlık olduğunu duyuruyorlardı. Önce Rusya'yı öğrenme, sonra da bundan sonuçlar çıkarma çağrısı yapıyorlardı; o zamanlar bilgi edinmek olanaksızdı, evet, gerçekte yeterli araç ve donanımımız yoktu. Hem o yıllar Rusya hakkında bir şeyler bildiğini kim söyleyebilir? Slavcılar elbette Batı yanlılarından yüz misli (bu minimumdur) fazla biliyorlardı, ama genellikle olağanüstü sezgilerine dayanarak, neredeyse el yordamıyla, çok soyut hareket ediyorlardı. Sadece son on yılda bir şeyler öğrenme fırsatı bulmuşlardır: Peki, bugün Rusya'yı kim biliyor, tanıyor? Çok çok işin başındalar daha, ama ardından önemli bir sorun ortaya çıkıyor, herkes bir anda sürtüşmenin, anlaşmazlığın içinde buluyor kendini. İşte, Doğu Sorunu yine başlıyor: Haydi itiraf edin, bu sorun üzerinde ortak kararda buluşma becerisine sahip kaç insanımız var? Böylesine önemli, büyük, böylesine hayati ve milli sorunumuzda, söyleyin! Doğu Sorunu da neymiş canım! Böyle büyük sorunlarla işimiz yok bizim! Gündelik hayatımızın içindeki yüzlerce, binlerce soruna bir bakın, bu ne kararsızlık, bu ne temelden yoksun bakış açısı, bu ne vurdumduymazlık ve meseleyi yadırgamadır böyle! Görün işte, Rusya'yı çöle çeviriyorlar, toprak sahipleri ve köylüler kudurmuşçasına ormanlara saldırıyorlar. Odunun pazarda onda bir fiyatına

gittiğini söyleyebiliriz, evet, arz en fazla ne kadar sürer ki? Pazarda odun on misli azalınca, bu durum çocuklarımızın geleceğini olumsuzca etkileyecektir. Peki, sonunda ne olacak? Yıkım tabii! Öte yandan ağaç kesme hakkının kısıtlanması üzerine bir iki söz etmeye davranın bakalım, görürsünüz o zaman dünyanın kaç bucak olduğunu! Bir yandan devletin, ülkenin temel gereksinimi, öte yandan kişisel hakların çiğnenmesi: birbirine zıt iki durum... Hemen kamplaşmalar başlayacak, her şeye çözüm bulan liberal görüş hangi tarafa katılacak belli değil. Sadece iki kamp mı? Bu sorun uzun zaman süreceğe benziyor. Biri çıkıp, her kötülükte bir hayır olduğunu, Rus ormanının tümünü kesseler de bunun zarar değil, fayda sağlayacağını, kırbaç cezasının kesin olarak son bulacağını, çünkü kadınıyla erkeğiyle suç işleyen köylülere sopa cezası veren bucak mahkemelerine artık gerek duyulmayacağını söyleyerek zamanımızın liberal ruhuyla dalgasını geçti. Kuşkusuz bu teselli edicidir, ancak inandırıcı değil: Orman tamamen tükense de dayak her zaman olacak, yurtdışından ithal edilecektir. Bakın işte, Yahudiler toprak sahibi oluyorlar; Yahudilerin Rus toprağını yok ettikleri, yurtluk satın aldıktan sonra, harcadıklarını paraya çevirmek için, satın aldıkları toprağın bütün araç ve gereçlerini çürüğe ayırdıkları her yerde konuşuluyor, yazılıp çiziliyor. Buna karşı iki çift söz etmeye kalkın, o saat ekonomik özgürlüğün ve yurttaşların kanun önünde eşitliği ilkesinin çiğnendiğine değgin ne gürültüler kopardı kim bilir! Burada her şeyden önce apaçık skolastik bir status in statu{150} dururken, ilk planda bırakın toprağın yok edilmesini, eski toprak sahibinden özgürlüğünü elde etmişken, kuşku yok ki çok yakın zamanda çözülecek köy birliğiyle, bu kez en âlâsından bir köleliğe ve daha acımasız bir toprak sahibinin -Batı Rus köylüsünü iliklerine kadar emecek, yeni palazlanmış toprak ağalarının-eline düşecek köylümüzün geleceğini karartırken, sorarım, bu nasıl bir hak eşitliğidir? Bu yeni ağalar malikâneleri, köylüleri elde etmekle kalmayıp liberal düşünceyi de satın almaya başlamışlardır ve bunu başarıyla sürdürmektedirler. Bizde neden bunlar oluyor? Nasıl bir karar olursa olsun, gösterdiğimiz bu kararsızlığın ve sürtüşmenin sebebi ne? (Dikkatinizi çekerim, bunlar gerçektir.) Bence sebep hiç de işe karşı beceriksizliğimiz değildir, Belinski ve Slavcıların zamanından beri yirmi yıllık bir deneyim geçirmiş olmamıza rağmen, Rusya'yı ve Rus benliğini, önemini ve ruhunu anlamaya çaba göstermememiz, koyu bilgisizliğimizi sürdürmemizdir. Aslına bakarsanız bu yirmi yıllık, Rusya'nın öğrenilmesi sürecinde etkin olarak ilerlemeler bile kaydedilmiştir, ama Rus sezgisi eskiye oranla

azalmış görünüyor. Peki neden? Eğer Rus sezgileri Slavcılara o zamanlar çıkış yolunu gösterseydi -bu sezgi Belinski'de de vardı- Slavcılar belki de en iyi dostları sayarlardı onu. Yine söylüyorum, burada her iki taraf için bir yanlış anlama söz konusudur. Bazen çok incelikli, değişik düşüncelerin adamı olan Apollon Grigoryev: "Belinski biraz daha yaşasaydı, herhalde Slavcılara katılırdı" sözünü boşuna söylememiş. Bu cümlede bir fikir vardır.

II-Paradokslardan Çıkış

Bana: “Öyleyse,” diyecekler, “her Rus, Avrupalı komüncüye dönüşürken, böylece hemen Rus muhafazakârı olacağını mı ileri sürüyorsunuz?” Bunu soracaklarını biliyorum. Hayır, böyle bir yargıda bulunmak son derece riskli olurdu. Ben sadece, kelimesi kelimesine alman bu düşüncelerde bile, birazcık gerçek payı olduğunu söylemeye çalıştım. Burada bilinçsizce söylenmiş sözler olduğunu kabul ediyorum, ama uçsuz bucaksız Rus sezgisine ve Rus ruhunun canlı gücüne duyduğum derin inanç olabilir bu. Tamam, tamam, burada bir paradoks olduğunu biliyorum, ama bakınız, sonuç olarak şunu göstermek istedim: Bu da bir olgu ve olgudan çıkış...

Rus insanının Avrupa’da farklı liberal özellikler gösterdiğini, Avrupa’yla ilişkiye girer girmez hiç yoksa yüzde doksanının sola, aşırı sola katıldığını yukarıda söylemiştim. Bu rakamda ısrar etmiyorum, biraz abartılı olabilir; ancak Rus liberallerinin, liberal olmayanlardan kıyaslanmayacak kadar çok olduğunda ısrarcıyım. Liberal olmayan Ruslar da vardır, evet, gerçekten vardır. Avrupa uygarlığını yadsımak şöyle dursun, tersine, onun önünde eğilen, o kadar ki içindeki son Rus sezgisini, kimliğini, dilini yitiren, yabancı uyruğa geçmese de yurdunu değiştiren, en azından çoluk çocuğuyla Avrupa’ya yerleşen Ruslar her zaman vardı (çoğu tanınmış kişilerdi). Ancak bu tiplerin, Rus liberallerinden, onların tanrıtanımazlığından, komüncü düşüncelerinden tümüyle farklı olarak hemen sağa, hem de aşırı sağa katılıp, katışıksız Avrupalı tutucular oldukları bir gerçektir.

içlerinden birçoğu dinini değiştirmiş, Katolik olmuştur. Muhafazakârlık bu mu peki, bu mu aşırı sağ? Müsaade buyurun: Avrupa’daki muhafazakârlar Rusya’nın kusursuz inkârcılarıdır. Rusya’nın yıkıcıları, düşmanları olmuşlardır! Böylelikle Rus’u övüte övüte, ondan tam bir Avrupalı yaratma ve uygarlığın gerçek evlatları haline getirme anlamına geliyordu bu: iki yüzyıllık deneyimle kazanılmış ilgiye değer bir olay!.. Gerçek Avrupalı olan Rus’un aynı zamanda Rusya’nın doğal düşmanı olmaması mümkün değildi. İşte sonuç. Pencereyi açan bunu mu istemişti? Bunu mu amaçlamıştı? Sonuçta iki uygar Rus tipi ortaya çıktı: Aynı zamanda Avrupa’yı inkâr eden Avrupalı Belinski Rusya’ya değgin tüm yanılgılarına karşın yüksek derecede Rus görünmüştür, kökleri çok eskiye dayanan Rus prensi Gagarin Avrupalı olurken sadece Katolikliğe değil, Cizvitliğe bile atlamayı zorunlu görmüştü. Şimdi söyler misiniz, hangisi

Rusya'nın gerçek dostudur? Onlardan hangisi daha çok Rus kalabilmiştir? Bu ikinci örnek (aşırı sağdan), Rus-Avrupacı sosyalistlerin ve komüncülerin, öncelikle Avrupalı olmadıkları ve şaşkınlıkları ortadan kalkıp Rusya'yı da öğrenmeye başladıkları zaman, o köklü ve şanlı Rusluklarına yeniden dönmeleriyle serüvenlerini tamamlayacakları ve ikinci olarak, içinde birazcık Rusluk kalmışsa, bir Rusun asla ciddi anlamda Avrupalı olamayacağı, öyleyse Rusya'nın da Avrupa'ya hiç benzemeyen kendine özgü bambaşka karakter yapısına sahip olduğu üzerine ilk paradoksumu doğrulamıyor mu? Ayrıca Avrupa, Rusları sorgularken ve devrimciliklerine gülerken belki de tamamen haksızdır: Hunlar gibi, Tatarlar gibi yıktıktan sonra yerine bir şey koymadığımız için değil, gerçekte kendimizi tanımadığımız için devrimciyiz (tanıyanlarsa kendilerine saklıyor). Özetle, bizler devrimciyiz, yani özel bazı kaçınılmaz nedenlerden, deyim yerindeyse tutuculuktan... Az önce söylediğim gibi bunlar geçici, konuyla ilgisi olmayan ikinci derecede konular, oysa şimdi karşımızda çözümü Allaha kalmış bir Doğu Sorunu bulunuyor.

III-Doğu Sorunu

Doğu Sorunu! içimizden kim bu ayını hiç alışılmadık duygularla, gazetelerdeki bir yığın yorumla geçirmemiştir! Kimi kafalarda o ne karışıklık, yargılarda o ne ikiyüzlülük, kimi kalplerde o ne dürüstçe titremeler, Yahudilerde o ne yaygaradır öyle! Ortada doğru olan tek şey: Korkan çok insan olmasına rağmen, korkmanın yersiz olduğudur. Hem Rusya'da bu kadar ödlek olsun, düşünmek bile zordur. Rusya'da *bile bile* yaratılan bir korku bu, ama gerçek; bu tipler sanırım zaman konusunda yanılıyorlar, artık korkmak için çok geç, faydası da yok! Zaten başaramayacaklardır. Yalnız bilerek korkak görünenler bunu nereye kadar vardıracaklarını kuşkusuz biliyorlar ve Rusya ne olursa olsun uzun zaman önce yaşadığına benzer bir şerefsizliğe yanaşmayacaktır: Çar Ivan Vasilyeviç Grozni (Korkunç Ivan), Kral Istvan Bathory'ye elçilerini göndererek ondan saldırılarını durdurmasını, barış yapılmasını istemişti, her türlü eziyete katlanmaya razıydı. Kısacası, kamuoyu nasıl bir barış için olursa olsun dayakları kabul etmediğini gösterdi.

Şimdi, Sırp Prensi Milan, Karadağ prensi Nikolay Tanrıya ve sonra da davalarının haklılığına güvenerek Sultana karşı harekete geçti, bu satırlar okunduğunda belki de o kaçınılmaz karşılaşmayla ya da kesin bir çatışmayla ilgili haberler ulaşacak. Olay şimdi hızla tırmanışa geçmiş durumda. Büyük devletlerin kararsızlığı, işi ağırdan almaları, Berlin Konferansı görüşmelerine katılmayı reddeden Ingiltere'nin politik oyunları, sonra İstanbul'da ansızın baş gösteren darbe, İslam fanatizminin alevlenmesi, nihayet "başıbozukların" ve Çerkezlerin yaşlı, kadın, çoluk çocuk demeden 60 bine yakın sivil Bulgar'ı kılıçtan geçirmeleri: işte bütün bunlar bir anda patlamış ve savaşı başlatma nedenleri olmuştur. Slavlar umutluydu. Bütün güçlerini sayarsak 150 bin kadar askerleri vardı, yarısından çoğu düzenli ordu biçimindeydi. Ama en önemlisi azimli ve kararlıydılar: Haklılıklarına ve zaferlerine inanarak yürüyorlardı, oysa fanatizmlerine karşın Türklerde başsızlık, büyük bir karışıklık egemendi ve bu kargaşa sürerse, daha ilk karşılaşmada büyük panik yaşarlarsa kimseler şaşırmasın. Bir de Avrupa işe burnunu sokmazsa Slavların mutlaka zafere ulaşacaklarını söyleyebiliriz. Göründüğü kadarıyla Avrupa'nın karışmayacağı kesin, ancak yaşadığımız bu süreç içinde Avrupa'da sağlıklı ve kusursuz bir siyasetin izlendiğini söylemek güçtür. Birden patlak veren bu büyük sorun nedeniyle herkes sessizce beklemeyi ve alınacak nihai bir kararda ağır davranmayı yeğliyor gibi.

Ancak üç büyük Doğu devletinin ittifakının sürdüğü söyleniyor, üç hükümdar arasında kişisel görüşmeler yapılıyormuş. Bu duruma göre Slavlar savaşa müdahale edilmeyeceğine *şimdilik* inanmış görünüyorlar. Yalnızlan oynayan İngiltere kendine müttefik arıyor: Bulup bulmayacağı bir sorun. Eğer başarırsa, bu herhalde Fransa olmayacaktır. Özetle, Avrupa devletleri karışmadan, ancak bir noktaya kadar -mirasın bölüşülmesine kadar- Hıristiyanlarla Sultanın savaşını izleyecektir. Bu miras paylaşımı gerçekleşecek mi? Sonra bu paylaşım nasıl olacak? Tanrı Slavlara zaferi bağışlarsa, Avrupa hangi sınıra kadar onlara izin verecek? Hasta adamı yatağından kaldırıp ötelere sürmesine izin verecek mi? Bunu önceden kestirmek epeyce güç. Sorun kökünden çözülecek mi, yoksa yeni bir tedavi biçimiyle hastayı yeniden ayağa mı kaldıracaklar? Slavlar büyük bir başarı elde etmeleri durumunda bile küçük, geçici bir ödüllendirmeyle karşı karşıya kalabilirler.

Sırbistan kendi gücüne güvenerek bu savaşa girdi, ama kesin kaderinin Rusya'ya bağlı olduğunu kuşkusuz biliyor, büyük bir felaketle karşılaşması durumunda kendisini yok olmaktan yalnızca Rusya'nın kurtaracağını, kazanması halinde de muhtemel maximum{151} kazancını korumak üzere Rusya'nın yardım elini uzatacağını biliyor. Evet, Sırbistan bunu anlıyor ve Rusya'ya güveniyor; yine de bütün Avrupa'nın Rusya'ya gizli bir güvensizlikle bakacağını, bu durumun Rusya'yı tedirgin ettiğini de ayrımsıyor. Kısacası, her şey ileride belirginleşecek, bakalım Rusya nasıl bir adım atacak?

Soru bu mudur? Her Rus için olmayabilir, herkes bu soruyu sormaya gerek duymayabilir. Rusya *onurlu* bir adım atacaktır: işte sorunun yanıtı budur. İngiltere'nin başbakanı parlamentoda politik nedenlerle gerçeği istediği kadar saptırsın, 60 bin Bulgar'ı Türklerin ya da "başıbozukların" değil, Slav kökenli grupların kadettiği yalanını uydurup dursun, İngiliz Parlamentosu politik nedenlerle ona inanıp bu yalanı yutsun bakalım! Rusya'da buna benzer bir yaklaşım asla olamaz, zaten gereği de yoktur. Kimileri şöyle diyecek: "Rusya her durumda apaçık bir kayıpla karşılaşmayacak mı peki? Öyleyse Rusya'nın çıkarı nerede?" Rusya'nın asıl çıkarı, gerektiğinde belirli bir insan kaybını göze alarak, doğru yoldan sapmamasıdır. Rusya yüzyıllardan beri kendisine miras kalan ve hiç sapmadan izlemiş olduğu yüce düşüncesine ihanet edemez. Bu, Slavların birleştirilmesi ülküsüdür, ancak bu birleşme ne saldırı, ne de toprak ele geçirme emelleri taşır; tüm insanlığa hizmet amacı taşır. Ayrıca, Rusya ne

zaman politikada doğrudan kendi çıkarlarına göre hareket etmiştir ki? Tam tersine, Petersburg tarihi döneminde, Avrupalıyı bile hayrete düşürecek biçimde, çıkar gütmeden sık sık yabancıların çıkarlarına hizmet etmemiş midir? Avrupa bunu açıkça görebilseydi, hiç de bize kuşkuyla, güvensizlikle, düşmanca bakmazdı. Evet, Avrupa'da bu "çıkar gözetmezliğe" gerçekte kimse inanmıyor, Rusya'nın çıkar gütmemesine değil, daha çok düzenbazlığa ya da aptallığa inanırlar. Varacakları hükümlerden korkacak halimiz yok elbet: Rusya'nın bu özverili çıkar gütmeme politikası onun gücüdür, daha doğrusu, kişiliği, Rusya'nın gelecekte üstleneceği görevidir. Yazık ki bu güç bazen çok yanlış yönlendirilmiştir.

IV-Ütopik Tarih Anlayışı

Petro’dan bu zamana kadar geçen 150 yıl biz sadece, bütün uygarlıklarla ilişkiye girmenin ve onların tarihleriyle, ülküleriyle yakınlaşmanın dışında bir şey yapmadık. Bizleri hiçbir zaman sevmedikleri, sevmeyi de asla düşünmedikleri halde Fransızları, Almanları, kısaca tüm Avrupalıları adeta kardeşimiz görerek öğrenmeye çalıştık ve kendimizi onları sevmeye alıştırdık. Reformlarımızın, tüm Petro davasının özü şuydu: Yüz elli yılda belki de hiçbir halkta -eski dünyada da, yenisinde de- tekrarlanması mümkün olmayan bir bakış *genişliği* ve derinliği kazanmamızdı. Siyasal alanda yavaş gidiliyor olsa da Petro öncesi Rusya hareketliydi, güçlüydü, kendi içinde birliği ve bütünlüğü sağlamış, uç bölgelerini güçlendirmeye koyulmuştu; artık hiçbir toplulukta göremediğimiz bir cevheri -Ortodoksluğu- içinde barındırdığını, Isa gerçeğinin -diğer mezheplerde ve halklarda anlamını yitirmiş olan asıl gerçeğin, gerçek İsa imgesinin-koruyucusu olduğunu anlıyordu. Rusya’ya özgü olan ve ona bu gerçeğin korunmasını sağlayan bu sonsuz değer, o zamanın en seçkin Ruslarının bakış açısına göre, vicdanlarını değişik kültürlerin sorumluluğundan kurtarıyordu. Ayrıca, Moskova’da Avrupa’yla gereğinden fazla yakın ilişkinin Rus aklına ve *düşüncesine* zararlı ve ahlak bozucu etki yapabileceği ve “diğer bütün halklarda örneği görüldüğü gibi” Ortodoksluğunda sapmalara yol açacağı ve Rusya’yı yıkıma sürükleyeceği anlayışları doğmuştu. Böylece, sizinle aynı kaptan yemek yemeyen, herkesin kendi kâsesi, kaşığı olmasını kutsallık sayan kimi raskolnikler gibi, eski Rusya kendi kapanıklığı içinde değerini, Ortodoksluğunu bırakmaya ve Avrupa’dan, yani insanlıktan kendini soyutlamaya karar vererek insanlık önünde *yanlış bir adım atmaya hazırlanıyordu.* Bu karşılaştırma doğrudur, çünkü Petro’dan önce Avrupa’yla hemen hemen aynı dinsel ve siyasal ilişkiler geliştirilmişti. Petro devrimleriyle de sınırsız bir bakış derinliği ortaya çıktı, yine söylüyorum, Petro’nun özverisi işte buradadır. Günlüğün bir önceki sayısında değindiğim gerçek hazine budur, evet, bizlerin, Rus aydınlarının tam yüz elli yıl Rusya’yla bağlarını kopardıktan sonra halkına götüreceği ve halkın gerçeği önünde eğildikten sonra, halkın *sine qua non* bizden alması gerektiği, “onsuz her iki tarafın kaynaşmasını olanaksız kılan ve yıkımına yol açacak” bir değerdir bu. Neyin nesidir bu bakış genişliği, ne anlama geliyor? Sözün gerçek anlamında bu ne aydınlanma, ne bilimdir, ne de Avrupa uygarlığı adına Rus halkının ahlaki ve tinsel değerlerine bir ihanettir, hayır, bu sadece Rus halkına özgü bir özelliktir, çünkü benzer

dönüşümler hiçbir yerde, hiçbir zaman yapılmamıştır. Bu gerçekten de, evet, gerçekten de onlarla ilişkiye girdiğimiz andan sonra tam iki yüzyıl yüreğimizde yaşattığımız, öteki halklara beslediğimiz kardeş sevgisidir; kendi çıkarlarımıza önemli ölçüde zarar vermiş de olsa, bu, tüm insanlığa hizmet etme isteğimizdir; onların uygarlığıyla uzlaşma, bizlere ters gelmekle birlikte ideallerini hoş görme bilincidir; Avrupa uygarlıklarının her birinden, daha doğrusu her Avrupalı kimlikten, birçoğuyla uyuşmamız mümkün olmamasına karşın, içinde barındırdığı gerçeği aralama ve bulma yeteneğimizdir. Nihayet bu, her şeyden önce dürüst olmak ve salt gerçeği arama talebidir. Özetle, bu belki de, tüm insanlığa hizmet görevinde hâzinemizin, Ortodoksluğumuzun -ki gelecekte kendine çizdiği yol ve gerçek özü budur- etkin kullanılmasının başlangıcı, ilk adımıdır. Böylelikle Petro devrimleriyle eski düşüncelerimizin, Moskova düşüncelerinin genişliği ortaya çıktı ve kavramları gittikçe daha bir geliştirildi: Bununla evrensel görevimizin, tüm insanlık önünde üstlendiğimiz görevin ve kişiliğimizin bilincine vardık, bu görev ve rolümüzün başka halklarınkine benzemediğini anlamıştık, çünkü her ulusal kimlik yalnızca kendisi için ve kendi içinde yaşar, biz de zamanı geldiğinde tüm insanlığı içine alan bir barış için, herkese hizmet etmekten başlatacağız görevimizi. Bu asla utanılacak bir görev olamaz, tersine, büyüklüğümüzü gösterir, çünkü bütün bu çabalar, özveriler sonunda tüm insanlığın mutlak birleşmesini getirecektir. Kim herkesten çok Tanrının Egemenliğinde{152} olmak istiyorsa herkese hizmet etsin. İşte, Rus insanının görevini, kendisine saptadığı yolu bu *ülküsü* içinde anlıyorum. Petro'dan sonra yeni politikamızın ilk adımları kendiliğinden belli olmuştu: Bu ilk adım tüm Slavların, deyim yerindeyse Rusya'nın kanatlan altında birleştirilmesi olmalıdır. Bu birleşme ne toprak ele geçirmek, ne zorbalık, ne de koca Rus devletinin karşısında Slav kimliğini yok etmek içindir, hayır, onları yeniden canlandırmak, Avrupa'yla, tüm insanlıkla olan gerekli ilişkilerini yoluna koymak, nihayet yüzyıllarca çektiği acılardan sonra ona esenliği ve huzuru sağlamaktır; cesaretini yeniden kazandırmak, yeni gücünü duyumsarken, insan ruhunun hâzinelerine katkıda bulunmasını ve uygarlıkta varlığını hissettirmesini sağlamaktır. Ah, kuşkusuz az önceki, Rus halkının gelecekte üstleneceği göreve değgin "hayallerime" güleceksiniz, öyleyse söyler misiniz -Avrupa'nın kuşku duyduğu gibi, onları kesinlikle siyasal olarak egemenliğimiz altına almak ve böylece siyasal gücümüzü artırmak amacıyla değil, eksiksiz özgürlükleri ve Slav ruhunun yeniden

canlandırılması için- bu temeller üzerinde Slavların yeniden doğuşunu hangi Rus istemez? Ne dersiniz, gerçek değil mi bu? Öyleyse geleceğe ilişkin de olsa “hayallerimden” bir kısmı doğrulanmış olmuyor mu? Bu amaç için ister istemez İstanbul er ya da geç bizim olmalıdır...

Aman Tanrım, bu hayallerimi bir AvusturyalI ya da bir Ingiliz okuma fırsatı bulsaydı, kim bilir dudakları ne alaylı bir gülümsemeyle büzülürdü! Sonuna kadar okuyup bir de şu *olumlu* yargımla karşılaşsaydı: “İstanbul ve Haliç dünyanın en önemli siyasal merkezidir, bu bir ele geçirme midir?”

Evet, İstanbul ve Haliç bizim olacak, ama zorla ele geçirmek amacıyla değil, yanıt veriyorum: Bir kere, kendiliğinden gerçekleşecek bu, öncelikle zamanı geldiği içindir; eğer şu an zamanı henüz gelmemişse de, gerçekten çok yakındır, belirtileri bunu gösteriyor. Bu doğal bir sonuçtur, nasıl denir, doğanın sözüdür. Daha önce gerçekleşmemişse zamanı gelmediği içindir. Avrupa’da bir “Büyük Petro vasiyetine” inanılmaktadır. Bu, Lehlerin bastığı sahte banknottan başka bir şey değildir. O zamanlar Petro, Petersburg kentini kurmak yerine, İstanbul’u ele geçirmeyi düşünseydi, bana öyle geliyor ki, Sultanı darmadağın edecek kadar gücü olsaydı bile, kimi nedenlerden bu düşüncesinden hemen vazgeçerdi, çünkü zamanı değildi ve Rusya’nın yıkımıyla bile sonuçlanabilirdi.

Bize birtakım faydaları dokunmuş olmakla birlikte -asıl yolu belli olmadan önce- Çuhon{153} Petersburg’unda Rus gelişimini felce uğratan komşu Almanların etkisinden kurtulamamışken, güçlü ve kadim uygarlığın mirasıyla kendine özgü başlı başına koca bir kent olan İstanbul’da, kaba ve bize hiç benzemeyen Almanlardan kıyaslanmayacak derecede ince olan, daha çok ortak noktamız bulunan, kalabalık nüfuslu, saraylarda yaşayan, iktidarı etkileyebilecek güçte ve Ruslardan önce bilime, kültüre ermiş, denizcilik bilgileri ve becerileriyle değil Petro’nun ardıllarını, Petro’yu bile büyüleyebilecek Yunanlıların etkisinden kendimizi nasıl kurtarabilirdik? Sözün kısası, onlar Rusya’yı siyasal olarak ele geçirebilirler, adım adım onu, ne bileyim, yeni bir Asya yoluna sürükleyebilirlerdi, Rusya yeniden kendi kabuğuna çekilir, kuşkusuz, o zamanın Rusya’sı bunu kaldıramazdı. Rusya’nın gücü, ulusallığı kendi akışında durmuş olurdu. Kudretli Velikorus kasvetli karlarla kaplı Kuzeyde kendi dünyasına çekilirdi, Çargrad’ın{154} yenilenmesine hizmet etmekten öteye gidemezdi ve belki de sonunda onun peşinden gitmeyi bile zorunlu görmezdi. Rusya’nın Güneyi Yunan tehdidine maruz kalırdı. Hatta belki de Ortodoksluğun iki ayrı dünyaya bölünmesi izlerdi bunu: Yenilenmiş İstanbul ve köhne Rusya...

Özetle, bu iş tam anlamıyla zamansız olurdu. Ama şimdi durum hayli farklıdır.

Şimdi artık Rusya Avrupa'da bulunuyor, üstelik eğitimli, bilgi düzeyi yüksek. En önemlisi de kendi gücünün bilincinde, gerçekten de güçlendi; ne bakımdan daha güçlü olduğunu öğrendi. Şimdi Rusya İstanbul'un Rusya'nın başkenti olamayacağını anlıyor, oysa Petro iki yüzyıl önce İstanbul'u ele geçirdikten sonra başkenti mutlaka buraya taşırdı ve bu, Rusya'nın felaketiyle sonuçlanırdı, çünkü İstanbul Rusya'da değildi, *Rusya olamazdı.* Eğer Petro bu yanlışa düşseydi, yakın ardılları kesinlikle ayakta kalamazdı. İstanbul şimdi başkentimiz olamazsa, kimilerinin hayal ettiği gibi, bütün Slavların da başkenti olamaz. Kendi aralarında siyasal bütünlüklerini sağlasalar bile, Slavlar, Rusya olmadan Yunanlılarla mücadelelerinde güçlerini tüketirler. İstanbul'un Yunanlıların mirası olduğunu kabul etmek asla mümkün değildir: Dünyanın en önemli yeri olan İstanbul sadece Yunanlılara bırakılamaz, ayrıca onlara büyük gelir. Başında Rusya'nın bulunduğu bir Slav dünyası - ah, kuşkusuz bu çok farklı bir mesele; iyi midir, kötü müdür, buyurun yine bir soru!.. Rusya'nın, Slavları siyasal olarak ele geçirmesi anlamına gelir mi? Bu bize hiç de gerekli değil! Öyleyse Rusya ne adına, hangi *ahlaki* hak adına İstanbul'la ilgilenirdi? Hangi yüce amaçlara dayanarak onu Avrupa'dan talep edebilirdi? Evet, Ortodoksluğun öncüsü olarak, onun koruyucusu ve kollayıcısı olarak, Rusya'nın kadim arması üzerine İstanbul'un çift başlı kartalını koyan III. Ivan'dan beri kendisine saptadığı ve kuşkusuz Büyük

Petro'dan sonra belirginleşen ve Rusya'nın kendi görevini yerine getirme gücünü kavradığı ve fiilen Ortodoksluğun da, Ortodoks halkların da gerçek ve tek koruyucusu durumuna geldiği zaman üstleneceği roldür bu. İşte bu nedeni, kadim Çargrad üzerindeki bu *hakkı*, bağımsızlıklarına kıskanılacak derecede bağlı olan Slavlar ve Yunanlılar anlayacaklar ve üzülmeyeceklerdir. Üstelik bununla, kaçınılmaz olarak Rusya'dan başlatılacak tüm Ortodoks unsurları - Slav olsun, Yunanlı olsun, fark etmez- ilgilendiren siyasal ilişkilerin gerçek özü kendini gösterecektir: Rusya onların koruyucusudur, lideri de olabilir, ama efendisi değil; anasıdır, ama sahibi değil... Zamanla bu unsurların çarı olacaksa, bağımsızlıklarını ve kimliklerini kendileri belirlemekten çok, Rusya'nın hamiliğini ancak kendileri istemeleri halinde olabilir, öyle ki bu birliğe zamanla Ortodoks olmayan Avrupalı Slavlar da katılabilir, çünkü yalnızca Rusya'nın koruyuculuğunda bir birleşmenin her Slav halkının bağımsız kimliğini

pekiştireceğini göreceklerdir, oysa bu büyük birleştirici güç olmaksızın, şimdi egemenliği altında bulundukları AvrupalIlara ve Müslümanlara karşı zamanla siyasal bağımsızlıklarını kazansalar bile, kendi aralarında sürtüşmeler ve çatışmalarla yine zayıf düşebilirler.

“Kelime oyununa ne gerek var” diyenler çıkacaktır: “Ortodoksluk da neyin nesi, burada bambaşka bir düşünce mi vardır, halkların birliği hakkı özel bir şey midir? Tıpkı benzerleri gibi basbayağı siyasal bir birlik değil midir? Çok geniş temeller üzerinde olmakla birlikte ABD gibi ya da daha da kapsamlı bir yapı mı aklınızdan geçenler?” Sorulacak sorular bunlar olabilir, yanıt vereyim: Hayır, böyle olmayacaktır, ayrıca burada bir söz oyunu da yoktur, burada gerçekten de çok özel ve hiç duyulmamış bir şey vardır; salt siyasal bir birlik olmayacaktır, hele hele, Avrupa’nın başka türlüsünü düşünemeyeceği gibi, siyasal ele geçirme ya da bir zorbalık kesinlikle olmayacaktır; gerçekte *ayaktakımından* başka kimselerin inanmadığı, resmi Hıristiyanlık kisvesi altında tanrılaştırılan günahlar ve kişisel çıkar peşinde koşmalar adına da değildir. Hayır, yalnızca Doğu’da yaşatılan Isa gerçeğinin yeniden yükselişi, Isa haçının yeniden dikilmesi ve başında uzun zamandan beri Rusya’nın bulunduğu Ortodoksluğun son sözü olacaktır bu. Dünyanın bütün güçlüleri için ve bu zamana kadar sürekli kazanmışlar için, buna benzer “beklentilere” her zaman küçümsemeyle ve alayla bakanlar için ve tüm insanların kardeş olduğuna, halkların barış içinde bir arada yaşamalarına, tüm insanlığa hizmet ilkeleri üzerine dayalı bir birliğe ve nihayet Isa’nın gerçek öğretileri üzerinde insanlığın yenileneceğine ciddi ciddi inanmayı kavrayamayanlar için de özellikle çekici gelecektir bu. Bu “yeni söze” inanmak, birleşik Ortodoksluğun Önderinin Rusya olduğunu dünyaya duyurmak sadece alayla karşılanabilecek bir “ütopya” olarak görülüyorsa, varsın olsun, ütopyacı saysınlar beni. Alaya alınmayı içtenlikle kabul ediyorum...

“Efendim, bu aynı ütopya” diye hâlâ itiraz edenler olacak: “Rusya’nın gelecekte Slavların başına geçmesi ve İstanbul’a girmesi düşüyle aynı kapıya çıkıyor. Hayal kurmak kolay, altı üstü düş işte!”

Öyle mi? Ancak Rusya kendisinin bile tahmin edemeyeceği kadar güçlü bir ülkedir. Ayrıca, Avrupa’da hüküm süren büyük güçler gözlerimizin önünde, şu son on yıl içerisinde ortaya çıkmamış mıdır ve onlardan biri ilahi bir kasırgayla bir günde toz gibi dağılırken, yerine yeryüzünde olabilecek en büyük güçte yeni bir imparatorluk yükselmemiş midir?[{155}] Bunu önceden kim kestirebilirdi? Zamanımızda, hem de gözlerimizin

önünde böylesi köklü değişimler yaşanabiliyorsa, insan aklı Doğu Sorununun kaderini yanılgısız önceden sezemez mi? Slavların yeniden doğmasında ve birleşmesinde umutsuzluğa düşmenin gerçek dayanağı nedir, nerededir, söyler misiniz? Tanrının çizeceği yolu kim bilebilir!

V-Yine Kadınlar Üzerine

Gazetelerin hemen hemen hepsi, kurtuluş için başkaldıran Sırp ve Karadağlı kardeşlerimize Rus halkının derin ilgisini haber yapmış. Rus toplumu bütün tabakalarıyla onların çatışmalarda elde ettikleri başarıları heyecanla takip ediyor. Ama Slavlara yardım gerek. Alınan haberlere göre -sağlam olduğuna kuşku yok- kaynağı belirsiz olmakla birlikte Avusturya ve İngiltere'nin Türklere etkin biçimde yardım ettikleri söyleniyor. Aslında ne olduğu belli: Para, silah, araç gereç, mühimmat ve insan yardımı yapılmış; Türk ordusunda çok sayıda yabancı subay bulunuyor. Büyük bir İngiliz donanması İstanbul açıklarında demir atmış durumda, siyasal mülahazalara göre, daha doğrusu ne olur ne olmaz diye tetikte bekliyor. Avusturya da her olasılığa karşı büyük bir orduyla beklemede... Avusturya basını Sırplara ve Rusya'ya karşı öfke kusuyor. Belirtmek gerekir ki şimdi Avrupa Slavlara böylesine *duygusuzca* bakıyorsa bunun tek nedeni elbette Rusların Slav olmalarıdır. Yoksa Avusturya basını durduk yerde, Avusturya karşısında askeri güç olarak hiçbir önemi olmayan Sırplardan çekinmez ve onları Piemonte'yle{156} bir tutmazdı...

İşte bu nedenle Rus toplumu Slavlara tekrar kollarını açmalı, yardım etmelidir, elbette yalnızca para, araç gereç vs... General Çernyayev, Petersburg'da, Sırp ordusunun seyyar askeri hastanelerinin son derece yetersiz olduğunu bildirdi: Doktor yokmuş, yaralıların tedavisi için ilaç yetersizmiş. Moskova Slav Komitesi, Sırp Kilisesinde düzenlenen ayinde çok sayıda kalabalığın huzurunda, ayaklanan Sırp soydaşlarına yardım için tüm Rusya'ya kesin bir dille çağrıda bulundu. Sırp ve Karadağ ordularının zaferi için dualar okundu. Petersburg gazetelerinde okurları bilgilendirmek amacıyla şehit olanların listesi yayınlanmaya başladı. Bu hareket "ölü yaz mevsimine karşın" gözle görülür biçimde ülkenin dört bir yanma yayılıyor. Petersburg'da ölü olan "yaz" sadece...

Günlüğümü tamamlamış, son hazırlıkları gözden geçiriyordum ki kapımın çıngırağı çaldı, gelen genç bir kızdı. Günlüğümü yayınlamaya başladıktan sonra kışın karşılaşmıştık. Zorlu bir sınava girecekmiş, harıl harıl hazırlanıyormuş, kuşkusuz başaracak. Varlıklı bir aileden, geçim sıkıntısı gibi bir derdi yok, ama varsa yoksa eğitim, çok istekli. Neler okuması ve en çok nelere dikkat etmesi gerektiği vs... gibi konularda bana akıl danışmaya gelirdi. Ayda bir kez uğrar, on dakikadan fazla kalmazdı, sadece işinden söz eder, utana sıkıla ve az konuşurdu, çok alçakgönüllüydü.

Bana son derece güvenle bakardı. Kararlı, tuttuğunu koparan bir yapısı vardı. Yanılmamıştım. Bu kez de konuya doğrudan girdi:

“Sırbistan’da yaralıların bakıma ihtiyaçları var” dedi. “Sınavımı şimdilik ertelemeye karar verdim, hemşire olarak oraya gitmek istiyorum. Bu konuda bana ne söylerdiniz?”

Bana çekinerek bakmıştı, ama kararını verdiği, asla dönmeyeceği yüzünden okunuyordu. Yol yordam göstermem gerekiyordu. Aramızda geçen konuşmanın ayrıntılarına girmeyeceğim, küçücük bile olsa gizliliği bozmamak için bir bölümünü vermekle yetineceğim.

Birden içim bir tuhaf olmuştu; henüz çok gençti, onun adına üzülmüştüm. Karşılaşacağı zorluklarla, savaşla, revirlerdeki bulaşıcı hastalıklarla, ne bileyim, tifoyla vs... korkutmak tam anlamıyla yersiz olurdu: Yangına körükle gitmek demekti. Burada yalnızca özveri, kahramanlık, yararlı bir davaya hizmet isteğiyle dolup taşan bir yürek vardı. En önemli tarafı da şöhret peşinde koşma, bir esrime hali değildi, evet, bu her şeyden daha değerliydi; “yaralılara” bakmak, insanlara yardımcı olmak isteğiydi bu.

“Ama yaralılara bakamazsınız ki?”

“Doğru, ama araştırdım, komiteye gittim. Gönüllülere iki haftalık süre veriyorlar, bu sürede kuşkusuz hazır olurum.”

Hazırlanacağına kuşku yok, sözle iş omuz omuza gider.

“Dinleyin!” dedim. “Sizi ne ürkütmek, ne de caydırmak isterim, ama sözlerimi anlamaya çalışın, vicdanınıza göre ölçün. Bakın, o ortamda büyümediniz, hayatınız iyi bir çevrede geçmiş; etrafınızda terbiyeli, ahlaklı, kavgasız gürültüsüz insanlar yaşıyor, ama oradakiler savaşıyor, kimi zaman ağır koşullarda insan çok farklı davranış özellikleri gösterir. Gece sabaha kadar tek tek hastaları yoklamışsın, onlara bakmışsın, oraya buraya koşturmuş, ayakta duramayacak derecede yorulmuşsun ve birden doktor -kendi halinde, iyi bir insan olabilir- daha birkaç dakika önce kol bacak kesmiş, canı burnunda, yorgun mu yorgun, size dönüyor: ‘Bozmaktan başka bir iş yapmıyorsun!’ diye durduk yerde bağırıyor. ‘Madem bu işe bulaştınız, daha dikkatli çalışmanız gerekir vs... vs... vs...’ Bu ağırlığı kaldırabilecek misiniz? Mutlaka hesaba katmanız gerekir bunları, anlattıklarım yalnızca en hafif olanları. Bazen insan en umulmadık olaylarla karşılaşabiliyor. Nihayet buna dayanabilecek misiniz? Gitmeye kesin kararlı olmanıza rağmen bu ağır koşullara dayanacağınıza gerçekten inanıyor musunuz? Ölümler,

yaralılar, ameliyatlar... Görünce düşüp bayılmaz mısınız? Kişinin istenci dışında olur bunlar, bilinçsizce...”

“Eğer bana çalışmadığımı, işi bozduğumu söylerse, bu doktorun yorgun, sinirli olduğunu düşünürüm, içimden de kabahatli olmadığımı, verilen her görevi gerektiği şekilde yerine getireceğimi geçiririm.”

“Ama daha çok gençsiniz, kendinize nasıl hâkim olabilirsiniz?”

“Genç olduğumu da nereden çıkardınız? Ben artık *on sekizindeyim*, genç sayılmam...”

Sözün kısası, kızı ikna etmek olanaksızdı: Onu yüreklendiremediğimin üzüntüsüyle yarın olsun hiç düşünmeden giderdi kuşkusuz.

“Gidin öyleye!” dedim. “Tanrı yanınızda olsun! Olaylar yakında biter, çabucak dönersiniz.”

“O, elbette, sınava girmem gerek” dedi ve ekledi: “Ah, bana nasıl cesaret verdiğinizi bir bilseniz!..”

Aydınlanan bir yüzle çıkıp gitti, sanırım bir hafta sonra *orada olacak.*

Bu Günlüğün başında George Sand’la ilgili yazımda, onun çok beğendiğim erken dönem yapıtlarından birindeki bir genç kız karakterinden söz etmiştim. İşte aynı kız karşımdaydı. Özü sözü doğru, onurlu ve dürüst, ama ahlaksızlıkla iç içe yaşasa bile kendisine bulaşacağından asla korkmayan, gururlu, ahlak güzelliğiyle dolu, deneyimsiz bir kız... Sanki kendisinden bekleniyormuş gibi, özveri bir dava talebidir burada olan, başkalarından beklediğin ve talep ettiğin iyi adına ne varsa, tereddüt etmeden başlamaya kendini zorunlu hissetme inancıdır, son derece sağlam ve tinsel, ama heyhat, çoğu kez, ilkgençlik masumiyetine ve saflığına özgü bir inançtır. Ama asıl önemlisi, yine söylüyorum, bu davada ne en ufak bir şöhret peşinde koşma, ne kendini beğenmişlik, ne bireysel kahramanlık, ne de bir esrime söz konusudur, tersine, bu inancı günümüz gençliğinde, yeniyetmelerde bile sık sık görüyoruz.

Kızın bu gidişi üzerine ülkemizde kadınların yükseköğrenim talebini düşünmeden edemedim, zamanımız kadınının eğitime, ortak davaya katılma ve ciddi çalışma isteğine baktığımızda bunun ısrarlı bir talep olduğu görülüyor. Babalar ve anneler, çocuklarını gerçekten seviyorlarsa, kendileri için kızlarını buna hazırlamada ısrarlı olmak zorundadırlar diye düşünüyorum. Gerçekten yükseköğretim, kadınlarımız arasında başlayan bu heyecanı yatıştıracak kadar öneme, çekiciliğe ve güce sahiptir. Zihni güçlendirmek için, daha doğrusu çelişken, tutarsız düşünceleri gözetim altına almak için onların sorunlarına yalnızca eğitim yanıt verebilir. Bu kıza

gelince, gençliğine üzüldüm, ama onu durduramazdım; başka türlü davranmak elimden gelmezdi, bir dereceye kadar bu yolculuğun ona yararlı olacağını düşünüyorum: Yine de orası kitaplarda yazılan dünya değil, soyut inançlara, görüşlere orada yer yok, ama ona ölçüsüz yarar sağlayacağı, geleceğe yönelik büyük bir deneyim kazandıracağı kuşkusuzdur, onu korumak için Tanrı yanında olacaktır. Burada gerçek hayatın ona hazırladığı bir ders var, burada kızın gelecekteki düşünce ve bakış açılarının derinliği var, burada mayıs Günlüğünde yer verdiğim canına kıyan bahtsız Pisareva gibi hayata küsmeyerek, yorulmayarak, onu hayata sıkı sıkıya sarılmaya yönelten, katıldığı davadaki değerler ve güzellikler üzerine ömrünün sonuna kadar geleceğe taşıyacağı kutsal hatıralar olacaktır.

✴✣✯✯✵✺✍✡Ğ✵✳✶✰✳

✢❄❒❄■❃❄ ✢➶●➽❍

I-Yurtdışına Çıkış.

Trenlerde Ruslarla İlgili İzlenimler

Okurlarımdan ayrı kalalı iki ay oldu. Haziran sayısını çıkardıktan sonra (bu sayıyla yayınımız altı ayını tamamlamış oluyor) trene binip Ems'e hareket etmiştim, ah, dinlenmek için olmadıktan sonra insan Ems'e neden gider? Kuşkusuz bu kişisel bir durum, ama asıl mesele, Günlüğümü bazen okurlarım için değil, kendim için yazıyor olmam. (İşte bu yüzden bazı yazılarım her halde pürüzlü ve alışılmadık olabiliyor bazen, başka şekilde söylersek, geliştirdiğim düşünceler bana çok doğal ve hayli düzenli görünmesine rağmen, okurlara nedense bir önceki tümceyle bağlantısız, atlanmış gibi gelebiliyor.) Yurtdışıyla ilgili izlenimlerime Günlüğümde yer vermememin nedeni bu olabilir mi? Ah, elimde olsaydı Rusya'nın güneyine bir yerlere giderdim:

... Oraya, her zamanki cömertliğiyle
Zahmetsiz bir emekle
Çiftçinin bire yüz ürün aldığı
Bereketli tarlaların olduğu yere...
Uçsuz bucaksız çayırlarında
Şırıltısında köpüklü dalgaların,
Delişmen kısrak sürülerinin
Gururla dolaştığı o yerlere...

Heyhat! Ozanın bu ülkeyi hayal ettiği döneme göre, kim bilir oralar nasıl da değişmiştir şimdi, bırakın zahmetsiz emeği, aşırı çalışmanın karşılığında bile, bir zamanlar verimli olan bu topraklar yüz misli ürün vermekten uzaktır bugün. Kısraklara gelince, herhalde inanılmayacak derecede durulmuşlardır. Aklıma gelmişken, geçenlerde *Moskovskiye Vedomosti*'de Tatarların Kırım'dan zorla göçe tabi tutulmaları ve ülkenin ıssız bırakıldığı üzerine bir yazı okudum. Adı geçen dergi, Tatarlara acımanın yersiz olduğunu bildirerek, buradan sürülmelerinin ve yerlerine Rusları yerleştirmenin daha iyi olacağına ilişkin cesur bir düşünceyi dile getiriyor. Bu düşünceyi epeyce cesur buluyorum: Günlüğün haziran sayısında söz ettiğim, "bizde hemen fikir ayrılıkları" yaratacak sorunlardan ve görüşlerden biridir bu. Gerçekten karar vermek güç. Bu "Kırım sorunu" üzerine uzun zamandan beri böyle düşündüğüm için, *Moskovskiye Vedomosti'nın* gönülden katıldığım bu görüşlerini bizde paylaşan çıkacak mı bakalım, merak ediyorum. *Tehlikeli* bir düşünce olduğu kesin, günümüzde sözü geçen liberal düşünce buna katılır mı, bilinmez. Doğrusunu isterseniz, *Moskovskiye Vedomosti* "Tatarlara acımamak

gerektiği vs" dileğini ifade ediyor; salt siyasal açıdan, bölgenin sadece güçlendirilmesi açısından değil, doğrudan o ülkenin ekonomik taleplerini ortaya koyuyor. Bir gerçek olarak, Kırım Tatarlarının Kırım topraklarını gereğince işlemede yetersizliklerini gösterdiklerini, Rusların, özellikle güneydeki Rusların bu konuda daha becerikli olduklarını, bunu Kafkasya'da gösterdiklerini dile getiriyor. Aslında Rusların Kırım'a yerleşmeleri (yavaş yavaş tabii) devletin çok büyük harcamalarını gerektirse de, sanıyorum bunu göze almak ilerisi için büyük yarar sağlayacaktır. Ama buraya Ruslar yerleştirilmediği takdirde, her durumda, Kırım yüzde yüz Yahudilerin akınına uğrayacak, ülke boydan boya çoraklaşacaktır...

Petersburg-Berlin arası epeyce uzun, tam iki gün sürüyor, bu yüzden ne olur ne olmaz diye yanıma birkaç broşür, dergi, gazete almıştım. Özellikle "ne olur ne olmaz" diyorum, çünkü her yerde -trende olsun, gemide olsun ya da bir toplantıda olsun- karşılaşabileceğim tanımadığım Rus aydın grubu arasında bulunmaktan oldum olası çekinirim. Bu tavrımın biraz zayıflık olduğunu itiraf etmeliyim, bunu her şeyden önce kişisel kuruntuma bağlıyorum. Yurtdışında yabancılar arasında bulunmak her zaman rahatlatır beni: Burada herkes nereye gitmeyi aklına koymuşsa doğru oraya yürüyor, kendi yolundadır; oysa bizim Rus yürürken çevresine kuşkulu kuşkulu bakar: "Yoksa benden mi söz ediyorlar?" demekten kendini alamaz. Hoş, kendinden emin, oturaklı biri gibi görünür, ama kendine güveni olmayan, boş gezenden başka bir şey değildir. Tanımadığınız bir Rus sizinle konuşmaya başlayınca sanki kırk yıllık dostunuz gibi en mahrem konulara dalıverir; ancak daha ilk sözlerinde ondaki derin bir güvensizliği ve gizli asabi bir kuşkuyu hemen fark edersiniz, öfkesi öyle yavaş yavaş değil, bir anda çıkıverir, hatta "aydın" görünmesine rağmen inceden dokundurmalarla, durup dururken işi kabalığa kadar götürür. Bu tip sanki değersiz oluşunun öcünü birinden çıkarmak istiyor gibidir; oysa belki de hiç de değersiz değildir, tam tersi de olabilir. Şu sözleri söyleyecek bir Rus'la karşılaşmanız olanaksızdır: "Benden söz edeceklermiş... vız gelir bana!.." ya da "toplumun düşüncesi beni hiç ilgilendirmez!" Rus insanı kadar (üstelik uygar olanı), evet, Rus insanı kadar, hakkında konuşulacağından, düşünüleceğinden, toplumun düşüncesinden ürken bir Allahın kulu dünya üzerinde yoktur. Bu, elbette, sınırsız bir kuşku ve şöhret düşkünlüğüyle,

ruhun derinlerinde kapalı kalmış özsaygı eksikliğinin getirdiği bir korkudur. Bu iki zıt özellik *hemen hemen* her Rus aydınının içinde çöreklenmiştir ve bu iki karşıt özelliğin her biri “ruhunda adeta bir cehennemi” barındıracak kadar dayanılmaz acı verir. Yurtdışında, tanımadığınız bir Rus’la karşılaşmak tam bir felakettir; yüz yüze geldiğiniz, kaçmanızın mümkün olmadığı bir ortamda, hele hele trende yakalanmışsanız yandınız demektir. Oysa “İki yurttaşın gurbet ellerde karşılaşması ne hoş rastlantıdır” aslında! Sizin Rus, yurttaş olduğunuzu öğrenir öğrenmez söze yüzde yüz şöyle başlayacaktır: “Siz Rus musunuz? Yabancı bir ülkede insanın yurttaşıyla karşılaşması ne güzel! işte ben de buradayım” derken, dostça, deyim yerindeyse kardeşçe, yaban ellerde kucaklaşan bu iki yurttaş arasında hemen samimi bir hava oluşur. Ancak bu tavra sakın aldanmayın: Yurttaş gülücükler gönderiyordur ya, size kuşkuyla bakmaya başlamıştır bile, bunu gözlerinden, sözcüklerin üstünde durarak, şirin görünmeye çalışarak peltek peltek konuşmasından anlayabilirsiniz; sizi ölçüyordur ve sizden de bu arada mutlaka çekiniyordur; sıra yalana gelmiştir artık; Rus olduğunuzdan, kendisini ister istemez sizinle kıyaslamak isteyeceğinden, size kuşkuyla bakmaktan, yalan söylemekten kendini alamaz; belki de bunu gerçekten hak ettiğiniz için böyle davranacaktır. Çok ilginçtir, her zaman ya da en azından sık sık, yurtdışında (neredeyse her zaman) tanımadığınız bir Rus ilk bir iki sözden sonra sözü döndürür dolaştırır, filanca kişiyi az önce gördüğünü ya da filanca kişiden, yani ünlü, tanınmış bir Rus’tan duyduğunu söyler, aynı zamanda yakın dostuymuş gibi senli benli bir üslup kullanır; bunu hem kendisi için, hem de sizin için yapar: “Kuşkusuz, siz de biliyorsunuz, zavallı adam! Burada gitmediği doktor kalmadı, onu kaplıcalara gönderiyorlar, ama öldürecekler zavallıyı, onu tanıyor musunuz?” Eğer hiç tanımadığınızı söylerseniz, adamcağız bu yanıtınızdan kendine hemen üzüntü payı çıkarır: “Bu ünlü kişiyle tanıştığımı söylemekle, senin karşında caka satmak istediğimi anlamadın mı be adam?” Elbette bu sözleri yüzünden okuyacaksınız; ayrıca belki buna benzer sözler de edebilir. Eğer o zatı tanıdığınızı söylerseniz, bu kez daha beter alınacaktır, doğrusu bu ya, nedenini inanın ben de bilmiyorum. Kısacası, iki taraf arasında bir samimiyetsizlik, bir düşmanlık gelişecek ve konuşma birden kesiliverecektir. Yurttaş size sırtını dönecek, sizi boş verip, bütün zamanını karşısında oturan, diyelim bir Alman fırıncıyla geçirmeye koyulacaktır. Niyeti başkasıyla konuşabileceğini size göstermektir. Alman’la ahbaplığı geliştirirken sizinle bütün ilişkilerini kesecek, kabaca, siz orada

yokmuşsunuz gibi davranacaktır. Uyku saati gelince, yer de varsa, ayak tabanlarını neredeyse burnunuza dayayacak biçimde koltuğa uzanacak, belki de bunu bile bile yapacaktır, yolculuk sona erip vagondan çıkarken size selam vermeden basıp gidecektir. Siz büyük bir şaşkınlıkla: "Ne ettim de bu bayı gücendirdim?" diye içerleyeceksiniz. Ama bir Rus generalle karşılaşmak en iyisidir. Rus general, rütbesi nedeniyle, yurtdışında karşılaştığı bir Rus'un konuşmasını engellemek için herkesten çok çaba gösterir. "Beyler, yurtdışında bulunuyoruz, haliyle eşitiz, değil mi?"

Bu yüzden daha ilk dakikadan itibaren, örneğin yolculukta adeta bir mezar sessizliği yaşanır; bundan daha iyisi olamaz, kimse kimseyi rahatsız etmez. Söz açılmışken, yurtdışına çıkan Rus general bazen sivil giyinmeye bayılır, usta Petersburg terzilerine şöyle en güzelinden elbise diktirir, Avrupa'nın ön gözde kadınlarının bulunduğu kaplıcalara gelince kurumlana kurumlana dolaşmaktan hoşlanır. Tatilini büyük bir keyifle bitirdikten sonra, Petersburg'daki dostlarına ya da mahiyetindekilere dağıtmak üzere sivilleriyle güzel bir resim çektirir. Özellikle Ruslardan kurtulmak için, yolculukta her ihtimale karşı yanınıza birkaç kitap, gazete almanız yararınıza olacaktır: "Beni rahatsız etmeyin, kitap okuyorum."

*II-**Petersburg “Baden Baden”i Üzerine***

Birjevıye Vedomosti dergisini okuyordum ki birden haziran Günlüğüme verip veriştiren bir yazıyla karşılaştım. Aslında fazla bir sataşma yoktu, sevimliydi de, ama pek değil. Fıkra yazarı Bay B***, kibarca, ama biraz da tepeden bakarak “İstanbul’un ele geçirilmesi” üzerine paradokslarımı uluorta dile getirdiğim için beni müthiş alaya alıyor ve şöyle diyor: “Demek oluyor ki İstanbul zapt edilmiş. Biraz tuhaf, olmadık bir iş, ama zapt edilmiş işte! Şu savaşa katılmadık, ama olsun, salt bize ait olması gerektiğinden İstanbul bizim olmalıdır...” Ama saygıdeğer beyefendi B***, bunları kafanızdan uydurmuşsunuz: Şu an sürmekte olan “katılmadığımız savaşı” konu ederek İstanbul’dan söz etmedim ki, “zamanı” gelince gerçekleşeceğini söyledim ve ardından yakın zamanda olabilir diye ekledim, kim bilir belki de gerçekten yanılmadım. Rusya’ya ve üstlendiği göreve bakış açınızın sonunda, Petersburg’da bir Baden Baden ya da şu anda oturup bu yazıyı kaleme aldığım Nassav Oteli ölçülerine düşmesinin suçlusu zaten ben değilim. Bakın siz, Rusya’nın sadece Petersburg olduğunu sanıyorsunuz. Oysa şimdi taşra basını bölgelerinde kendini göstermek istiyor, Petersburg’a karşı (aslında pek Petersburg’a değil, sizin gibi kendini toplumdan soyutlamış, kente kazık çakmışlara karşı) yer yer karşı çıkışlar, başlamıştır; öfke şimdilik alıkoyuyor onu, öfkesi dindiğinde konuşacaktır, o zaman içinizden neler geçireceksiniz bakalım. İstanbul düşüncesi ve Doğu Sorununun geleceğiyle ilgili yazımda, bu düşüncenin eski olduğunu, asla Slavların icadı olmadığını vurgulamıştım. Ne eskisi, tarihsel *kadim* Rusya ülküsüdür ve bu nedenledir ki hayali değil, gerçekçidir. III. Ivan döneminden beri vardır. Sizin şimdi her yerde, her şeyde Baden Baden olmanızdan{157} kim suçlu? Yalnızca sizden söz etmiyorum; sadece siz olsaydınız sözünü bile etmezdim, Ne var ki, Petersburg’da farkına varmadığınız pek çok “Baden Badenlik” yaratılmıştır. Anlıyorum, sizi şoke şu cümleler: “Uluslar ailesi içinde Rusya’nın gelecekteki misyonu budur,” bu görevi yazımda şöyle bağlamıştım: “Rusya’nın bu görevini, onun bu *ülküsü içinde* anlıyorum.” Evet, sizi bu öfkelendirmiş. İnsanlığın geleceği, yakın geleceği korkunç sorunlarla doludur. Avrupa’daki bizim ilerici akıllar, “meselenin son aşamasında” bulunduğumuzu uzun zaman önce kabul etmişlerdir. Bakın, siz Rusya’nın bu çözüme katılabileceği ve tüm insanlığın davasında yeni sözü Rusya’nın söylemeye cesaret edeceği olasılığından bile *utanıyorsunuz.* Bu sizin için utanmak, bizim içinse inançtır. Bu inanç ki sadece kendine özgü olanı değil,

kesin sözü de söyleyecektir. Evet, her Rus buna inanmalıdır, kendini büyük bir ulusun, insanlığın yüce birliğinin, nihayet dünya ailesinin bir üyesi görüyorsa buna inanmak zorundadır. Ulusal köklerimizin, Ortodoksluğumuzun (bununla, hiç sapma göstermeyecek *ülküyü* kastediyorum) insanlığın geleceğinde canlı yaşamın sözünü Rusya'nın söyleyebileceğinin güvencesi olduğunu cesaretle dile getirmem mi size saçma geliyor? Slavcılar üzerine ne diyebilirsiniz? Haklarında bir şeyler diyebilmek için onları tanımanız gerek. Peki, onları kim tanıyor şimdi? En fazla kulaktan dolma bilgilerle ve eski anılarla... Çoğu insanımız şimdi unutmuştur, yeniden öğrenmeye ne kadar çaba gösterirse göstersin melekesini çoktan yitirmiştir. Doğrudan, işin sonundan başlamakla hatalı davrandım, inancımla ilgili son sözü başta söyledim. İnsanın başına iş açabiliyormuş demek. Beni şöyle alaya alıyorsunuz: "Ah, insan bunu söylemeye utanır, ama o söylüyor; gülünç duruma düşüyor tabii!" En iyisi hiç konuşmamak, kişinin daha yararınadır bu. Yaz yazabildiğin kadar, üstü kapalı geç, ama görüşünü asla dile getirme: Bu daha bir saygı kazandırır kişiye, yazdıklarında düşünce falan olmasa bile seni düşünür bile kılabilir. Evet, bunları yazmak istemezdim. Biliyorum, okurlarım, çoğu kez yaptıkları gibi, "bu eleştiriye de yanıt verdiğim için" beni ayıplayacaklar. Ama bu, adı geçen zata değil, çok kişiye verilen bir yanıttır. Burada bir gerçek var. Yanıt verilmese bile en azından altını çizmek gerekiyor.

III-Almanların Savaşçılığı

Alman topraklarına girer girmez, kompartımanımızda bulunan 6 Alman, bizleri de içeriye kapattıkları gibi, aralarında savaş ve Rusya üzerine sohbete başladı. İlgimi çekmişti, Alman basınında özellikle bugünlerde Rusya'yla ilgili geniş haberlerin yer aldığını biliyordum, ama yine de ülkelerinde bunu uluorta konuştuklarını düşünmemiştim. Sözünü ettiğim Almanlar "yüksek sınıftan" değillerdi; göründüğü kadarıyla aralarında ne bir baron, ne de bir Alman subay vardı. Zaten konuştukları "üst düzeyde" bir politika değildi, Rusya'nın şu anki gücünden, özellikle askeri gücünden söz ediyorlardı; muzaffer bir edayla, biraz da kibirli bir rahatlıkla, Rusya'nın askeri açıdan hiçbir zaman bugünkü kadar zayıf olmadığını konuşuyorlardı. Petersburg'dan yola çıkan burnu havada iriyarı bir Alman, en yetkili devlet görevlisi ağzıyla, Ruslarda seri atış yapan kullanılabilir tüfek sayısının 270 binden fazla olmadığını, geriye kalanların eski tüfeklerden bozma olduğunu, ele geçirilenlerle birlikte seri atış yapan bütün tüfeklerin 500 bini aşamayacağını söylüyordu. Stoktaki mermi miktarının 60 milyonu geçemeyeceğini, başka deyişle her askere -Rus ordusunun savaş zamanında 1 milyon olacağı düşünülürse- topu topu 60 mermi düştüğünü, üstelik fişeklerin kötü imalat olduğunu ileri sürüyordu. Neşelerine diyecek yoktu. Rus olduğumu bildiklerini de unutmadan belirteyim, kondüktörle konuşmama bakarak Almanca bilmediğim sonucu çıkarmışlardı besbelli; Almancam kötüydü, ama iyi anlıyordum. Bir süre geçtikten sonra artık dayanamadım, müdahaleyi "yurtseverliğin bir gereği" saydım, sözlerimin iyice anlaşılması için, elimden geldiğince sinirlenmemeye çaba göstererek, bu rakamların, bilgilerin abartılı olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını, Silahlı Kuvvetlerimizin daha dört yıl önce istenilen düzeye ulaştığını, o zamandan beri askeri faaliyetlerin aralıksız sürdürülmesi nedeniyle ordumuzun çok mesafeler aldığını, kimselerden aşağı kalır yanımızın bulunmadığını söyledim. Yarım yamalak anlattığım halde beni dikkatle dinlediler, üstelik sözcükleri unutup duraksadığımda yardım bile ettiler, beni anladıklarını başlarını sallayarak göstermişlerdi. (Almancayı kötü konuşuyorsanız eğitim düzeyi yüksek Alman sizi daha çabuk anlayacaktır; sokaktaki adamla, örneğin bir uşakla konuşurken iş değişir: Bütün tümcede tek sözcük unutsanız bile size bön bön bakar, halk arasında sürekli kullanılan sözcükler yerine değişik, az kullanılanları seçerseniz yandınız demektir: Dediklerinizi hiç mi hiç anlamazlar. Bilmiyorum, Fransızlar, İtalyanlar da böyle midir? Kırım Savaşında esir düşen Fransız askerlerle

bizim askerlerin el kol hareketiyle anlaşabildiklerini yazmışlardı, demek ki Fransız çat pat konuşsa da derdini anlatabiliyor.) Almanların sözlerime hiçbir itirazı olmadı, sadece konuşmama gülmüşlerdi; küçümsemedikleri gibi yüreklendirmişlerdi beni. Rusya'nın onurunu koruyan bir Rus yurttaşı olarak araya girmeme hak vermişlerdi; yüzlerinden söylediklerimin tek kelimesine inanmadıkları belli oluyordu. Ama beş yıl önce, 1871'de hiç de kibar değillerdi. O sıralar Dresden'de bulunuyordum. Savaş sona erdikten sonra Saksonya ordusunun dönüşünü hatırlıyorum; görkemli bir karşılama töreni hazırlamışlardı. Oysa bu birliklerin savaşa gideli ve Dresden kentinin her köşesine *Krieg İst erklart!* (savaş ilan edildi!) afişleri asılalı sadece bir yıl olmuştu. Bu orduyu o zaman görmüştüm, hayran olmamak elde değildi: Yüzlerindeki o ışıltı, o coşku neydi, bakışlarındaki o gururlu anlatım! Hepsi gençti, geçen bölükleri izlerken, duruşları ve hiçbir askerde göremediğimiz inanılmaz serbestlikteki uygun adım yürüyüşleri, her adım atışta yüzlerinde beliren bilinçli kararlılık insanı adeta büyülüyordu. Onları zorlayan yoktu, kendiliğinden böyle yürüyorlardı. Petro'dan beri ordusunu, çavuşunu, sopasını kendi ordumuza aktardığımız Almanlarda artık eli sopalı çavuşlar yoktu. Hayır, bu Almanlar sopasız, tek bedenmişçesine, müthiş bir kararlılıkla ve zafere tam bir inançla savaşa gitmişlerdi. Savaş Alman halkıyla bütünleşmişti: Bireyleri savaşla ışıldıyordu adeta, ne yalan söyleyeyim, Almanları perişan edeceklerine inandığım halde, o zaman Fransızlar adına tüylerim diken diken olmuştu. Tam yüzyıl boyunca şereflerini iki paralık eden Fransızları sonunda yenerek, bir yıl sonra zaferle Dresden'e giren askerlerin coşkusunu, heyecanını bir düşünün. Buna bir de, başarı karşısında o hiç değişmeyen ölçüsüz Alman böbürlenişini ekleyin, en ufak övünmede bile Almanlar işin dozunu kaçırarak küstahlığa kadar götürürler işi, hayli sevimsiz, şaşırtıcı, tüm Alman halkına özgü ulusal özelliktir bu: Bu milletin çok şeyle övünme özelliğini başka hiçbir ulusla kıyaslayamazsınız, ama bu onlar için olağanüstü bir onurdu, o zaman gerçekten hiç beklemedikleri büyük bir zafer kazanmışlardı ve bu coşkuyu, bu taşkınlığı Ruslara sataşmaya kadar götürmüşlerdi. O yıllar Dresden'de pek çok Rus yaşıyordu, sonraları çok kişiden duymuştum, Alman esnafı, dükkânına sırf alışveriş için geldiği halde, bir Rus'la konuşmaya başlar başlamaz lafı evirip çevirip savaşa getiriyormuş: "Fransızların işini bitirdik, şimdi sıra sizde!" Ruslara karşı bu öfke Alman halkında kendiliğinden baş göstermişti, buna rağmen savaş sırasında Rusya'nın politikasını onaylayan Alman gazeteleri: "Almanlar bu politikayı görmezlikten gelirlerse, zaferin

meyvelerini yemeleri hayal olur" diye yazmıştı. Aslına bakarsanız bu, hiç de beklenilmeyen askeri zaferin ilk anda duyulan coşku ve sevinciydi, ama bu sevinç gösterilerinde akla hemen Rusların gelmesi de bir gerçektir. İstem dışı ortaya çıkan bu aşırı Rus karşıtı söylemler, bu öfke o zamanlar beni çok şaşırtmıştı, gerçi hayatım boyunca, Almanların her zaman ve her yerde, özgür oldukları Moskova'da bile Ruslara pek iltifat etmediklerine tanık olmuştum. O sıralar Dresden'de yaşayan Rus kontes K***, kente giren Alman ordusunun o çılgınca karşılanması sırasında, izleyiciler için ayrılmış bölümde oturuyormuş, arkada oturan birkaç Alman Rusya'ya ağza alınmadık küfürler ediyormuş. "Onlara şöyle bir döndüm, sokak diliyle Almanca küfrettim!" diye anlatmıştı sonraları. Hepsi bir anda susmuş: Almanlar kadınlara karşı çok kibardırlar, Rus erkekleri olsaydı ona haddini bildirirlerdi yüzde yüz. Bizim gazetelerde okumuştum, Petersburglu Almanlar o günlerde iyice azıtmışlar, bir araya gelerek sürekli içiyor, büyük taşkınlıklar yapıyorlarmış, askerlerimizle aynı masada içerken kavgaya kadar götürmüşler taşkınlıklarını, bunun asıl nedeni "yurtseverliktir." Bu arada son zamanlarda Alman gazetelerinde yoğun biçimde Rusya aleyhine edep sınırını zorlayan öfke dolu yazılar yer alıyor. Rusya'nın Doğu'yu ve Slav topraklarını ele geçirme ve Avrupa uygarlığını yok etme emelleri taşıdığına inanan Alman basınının bu öfkesine dikkat çeken *Golos* geçenlerdeki başyazılarından birinde şöyle diyor: "Bu düşmanlık dolu yaygaraların, üç imparatorun karşılıklı görüşmelerinden hemen sonra çıkmış olması özellikle şaşırtıcıdır, en azından tuhaftır. Burada ince bir hesabın yattığı kesindir".

IV-Uygarlığın En Son Sözü

Evet, Avrupa adeta kaçınılmaz bir sürece doğru gidiyor. Doğu Sorunu büyüyor, gelgitler gibi bir duruluyor bir kabarıyor. Belki de her tarafı kaplamakla sonuçlanacak ve böylece ne barış çabaları, ne sağduyu, ne kesin kararlılık savaşı durdurmaya yetecektir. Her şeyden önemlisi de korkunç bir olgunun, "uygarlığın son sözüdür" lafının bugünlerde açıkça dile getirilmesidir. Bu söz söylenmiş ve yankı bulmuştur, herkes biliyor. 18. yüzyıl gelişmelerinin, insanı insanlaştırma çabalarının sonucudur bu. Tüm Avrupa, en azından en önde gelen temsilcileri, insanlığa aykırı hareketlere karşı seslerini yükselten, zenci ticaretini ortadan kaldıran, tiranlığa kendi içinde son veren, insan hakları savunucuları, bilimi yaratan ve gücüyle tüm dünyanın hayranlığını kazanan, insan ruhunu sanatla ve sanatın kutsal ülküleriyle yücelten ve coşturan, yakın bir gelecekte dünya üzerinde doğruluğun ve adaletin kurulacağı sözleri vererek insanoğlunun yüreğinde coşku ve inanç kıvılcımlarını ateşleyen insanlar, evet, hepsi (en azından yüzde doksanı) nedense birdenbire, milyonlarca bahtsız varlığa, onuru ayaklar altına alınmış, ezilen Hıristiyana, kardeşlerine şimdi sırt çevirdiler; bekliyorlar, hepsinin tahtakuruları gibi ne zaman ezileceğini, nihayet Avrupa'yı artık usandıran ve endişelendiren bu insanların çaresiz imdat çığlıklarının ne zaman kesileceğini handiyse umutla ve sabırsızlıkla bekliyorlar. Daha kötüsü, yüzlerce, binlerce Hıristiyan zararlı böcekler gibi eziliyor, yeryüzünden kökleriyle birlikte yok ediliyor. Öldürülen erkeklerin gözleri önünde kız kardeşlerinin ırzına geçiliyor: anaların gözleri önünde çocuklar, bebekler süngülere geçirilerek havaya kaldırılıyor; köyler, kasabalar tek tek yok ediliyor, kiliseler yakılıp yıkılıyor, aklınıza ne geliyorsa *yerle bir ediliyor.* İşte, bu canavarlıkları yapanlar uygarlığın can düşmanı vahşi, rezil Müslüman yığınlarıdır. Sistemli olarak bir halkı toptan yok etmektir bu. Kanundan kaçan, savaş kargaşası içinde fırsattan yararlanarak baskınlar düzenleyen eşkıya çetelerinin işi değildir. Hayır, büyük bir imparatorluğun savaş yöntemi ve sistemidir bu. Eşkıya, bakanların, devlet yöneticilerinin talimatına, bizzat sultanın fermanına göre hareket ediyor. Oysa Avrupa, Hıristiyan Avrupa, büyük uygarlığın beşiği Avrupa "bu tahtakuruları ne zaman ezilecek" diye dört gözle bekliyor... Bu yetmiyormuş gibi, bu olaylar Avrupa'da tartışmalara bile neden oluyor; meclislerinde bu olanları kabul etmiyorlar, inanmıyorlar, inanmış görünmek istemiyorlar. Aslında ülkelerini yöneten bu insanların her biri olayların gerçek olduğunu bile bile, gözlerini birbirinden kaçırarak diyorlar ki: "Bu

doğru değil, olmamıştır, çok abartılı, 'Türkler yaptı' havası yaratmak için 60 bin Bulgarı kendileri yok etmiştir." "Sayın ekselansları, onlar kendi kendilerini hırpalamışlardır!.." Hlestakovlar, Skvoznik- Dmuhanovskiler sıkıntıda! Neden böyle oluyor, bu insanların korktukları ne, neden görmeyi, dinlemeyi istemezler, kendilerini kandırarak küçük duruma, rezil duruma düşerler? "Görüyor musunuz, Rusya Doğu'yu, İstanbul'u, Akdeniz'i, limanları, ticaret yollarını ele geçirmeye çalışıyor; Rusya, barbar sürüsüyle Avrupa'ya saldırıyor, uygarlığı (işte bu barbarlığa meydan veren uygarlığı!) yerle bir edecek!.." Şimdi İngiltere'de, Almanya'da, hem de koro halinde böyle bağırıyorlar; oysa kendileri bu suçlamaların, tehlikelerin tekine bile inanmıyorlar. Bütün bu sözler halk yığınlarında kin duyguları uyandırmak için sarf ediliyor. Rusya'nın uygarlığı yok edebilecek güçte olduğuna ve Rusya'nın bunu istediğine inanan aklı başında, aydın bir insana Avrupa'da rastlayamazsınız. Belirli bir çıkarla hareket etmediğimize isterse inanmasınlar, art niyetli olduğumuzu yazıp dursunlar: Bu anlaşılabilir bir durumdur; ancak inanılmaz olan, onca örnek ve deneyimler önlerinde dururken, hâlâ birleşmiş bir Avrupa'dan daha güçlü olduğumuzu söylemeleridir. Rusya'nın İstanbul'u elinde tutması halinde bile, Avrupa'nın ondan iki misli güçlü olduğunu bilmemesi inanılacak gibi değildir. Gerçekte bu Rusya'nın, kendi topraklarına bir saldırı durumunda düşmanından dört misli zayıf da olsa, yurdunu savunmada gücünün doruğuna çıkacağını da unutmamak gerekir. Ah, bunları pekâlâ biliyorlar ya, yine de masallarını yutturuyorlar, Ingiltere'de, kendi çıkarlarından, cebini doldurmaktan başka gözü bir şey görmeyen son derece takıntılı, birkaç para babası tüccar ve iş sahibi için bu hikâyelerini sürdürüyorlar. Rusya'nın kendisi için en elverişli koşullarda bile Avrupa'nın sanayisiyle ve ticaretiyle baş edemeyeceğini, bunun yüzyılların sorunu olduğunu bal gibi biliyorlar; ama birilerinin ticarette en ufak atağı, denizlere şöyle ufaktan açılma girişimi, onlarda öyle bir endişe ve panik havası estiriyor, çıkarlarına dokunacak diye içlerine öyle bir acı çörekleniyor ki sormayın: Bu yüzden "uygarlık" silinip gidecek sanki! Ya şu Alınanlara, gazete sayfalarındaki o telaşa ve endişeye ne diyeceğiz? Rusya'nın onların arkasında olması, Almanya'nın ellerini kollarını bağlaması, bir daha Fransa endişesi yaşamamak için, onu yeryüzünden kesin olarak silebileceği *en uygun anı* Rusya yüzünden kaçırmasından bütün bu endişeler... "Rusya engel oluyor, öyleyse Rusya'yı kendi sınırlarına sürmek gerekir, iyi de, bunu nasıl ve ne zaman yapacaksın, diğer tarafında Fransa hâlâ *ayakta* değil mi?" Evet, Rusya Rusya olduğu

için, Rus Rus, yani Slav olduğu için kabahatli: Avrupa Slav unsurlara kin besliyor, *les esclaves*{158}, oysa Almanların o kadar kölesi var ki başkaldırabilirler. Buyurun işte, Hıristiyanlığın, insanlaşmanın, bilimin, ilerlemenin 18. yüzyılı ansızın anlamını yitiriveriyor; zayıf yerine dokunmaya görün, çocuk masalları, o bilinen ahlak dersi devreye giriveriyor. Ama asıl dert, o korkunç, "uygarlığın son sözü" söylemidir, bu söz olduğu gibi söylenmiş ve söylenirken de utanç duyulmamıştır. Gerek Avrupa'da, gerekse Ingiltere'de, yok edilmekte olan insanlara parasal bağışlarla, karşı duruşlarla ve taleplerle bir toplumun ayağa kalktığını görmezlikten gelin daha: Ama bu daha da üzücü bir durumdur; hepsi tek tük olaydır, kendi ülkelerinde genel, resmi, ulusal eğilimlere karşı ne kadar zayıf kaldıklarını gösterir. Akıllar karışık: Peki, gerçek nerede, yoksa dünya bu gerçeğin çok mu uzağında? Bu kavga, çekişme ne zaman son bulacak, insanlar ne zaman birbirleriyle kaynaşacak, buna engel olan ne? Ahlaksızlığı, kinizmi, bencilliği ortadan kaldıracak güçte bir gerçek, zamanla egemen olacak mı? Acıyla sınanmış gerçekler, insanlık nerede? Bunlar gerçekler değil de ne? *Gerçek ve pratik* bir işte elde bulundurulacak, bir söylevci, bir ilkokul öğrencisi ya da "yüksek duygular" için bir çeşit idman değil midir bunlar? Ülküler bir kenara, ülkülerin canı cehenneme öyle mi? Ülküler saçma, şiirsellik, ince duygular saçma!.. Yoksa gerçek, bir Yahudi'nin her yerde saltanatını "yeniden değil, sonsuza dek sürdürmesi mi?" (Bu yazı temmuzda yazılmıştır.)

İ❋❉■❊❉ ✢➶●➼❍

I-İdealist Kinikler

Ünlü profesör, unutulmaz Rus insanı Timofey Nikolayeviç Granovski'nin, Avrupa'yla savaşımızın en kızıştığı 1855'te, Sivastopol kuşatmasında kaleme aldığı -bu doğruysa- Doğu Sorunuyla ilgili yazısını bilmem hatırlayanınız var mı? Yolculukta yanıma almıştım, Doğu Sorununun yeniden gündemde olması nedeniyle gözden geçirmek istemiştim. Bu eski, önemli yazı birden müthiş ilgimi çekti, hemen hemen her sayfasını onayladığım bu yazıyı şimdi, ilk okuduğumdan daha ilginç bulmuştum. Bu kez bambaşka bir görüş beni çok şaşırtmıştı: ilkin, o zamanın Batı hayranlarının halkımıza bakış açıları, İkincisi ve en önemlisi, yazının psikolojik yanıydı. İzlenimlerimi okurlarımla paylaşmadan duramam.

Granovski o dönemin, en dürüst, en temiz insanlarından biriydi; kusursuz, mükemmel bir insandı. Sözün tam anlamıyla kırklı yılların idealistiydi ve tartışmasız o dönem ilerici aydınlarımız arasında, tamamen özel, olağanüstü özgün yanlan olan ünlü eski kurtlardandı. Bizim son derece dürüst Stepan Trofımoviçlerden biriydi o (kırklı yılların bu idealist tipini *Ecinniler* romanında işlemiştim ve eleştirmenlerimizden de tipin doğruluğu konusunda olumlu eleştiriler almıştım. Stepan Trofımoviç'i gerçekten sevdim ve ona derin saygı duyuyorum); güldürü öğelerini çıkarırsak söz konusu tipe çok benzer. Yazının psikolojik öneminin beni şaşırttığını söylemiştim, bana hayli eğlendirici görünmüştü. Düşüncelerime katılır mısınız bilmem, bizim Rus idealisti, idealist sayıldığını, daha doğrusu *"güzel ve yüce"* şeylerin "patentli" yayıcısı sayıldığını bilen tescilli idealist, herhangi bir olay nedeniyle bir konu üzerinde (ama "gerçek", gündelik yaşamla ilgili bir konuda, öyle edebiyatta falan değil, *ciddi,* önemli bir işte, yani toplumsal bir konuda) yüzeysel, laf olsun diye değil, kesin saptamalarla düşüncelerini ortaya koymak ve mutlaka etki yaratmak amacıyla düşüncesini açıklamayı kaçınılmaz gördüğünde, birden su katılmadık gerçekçiye dönmesi bir yana, kinikliğe kadar vardırır işi... Bu yetmezmiş gibi, bu kinizmle, bu yavanlıkla böbürlenir durur. Düşüncelerini söyler ve "ben neymişim!" der gibi damağını şaklatır. İdealler çöp sepetine atılmıştır; idealler, şiir, şiirsel güzellik, hepsi saçmadır artık!.. Bunlar yerini "katı bir gerçekçiliğe" bırakır, bunun ardından da her zaman kendini beğenmişlik gelir. Gerçeği bu kinizmde arar, gerçeği kinizmde düşünür. Ne kadar kaba, ne kadar yavan, ne kadar ruhsuz olursa kendince o kadar gerçekçi olur. Neden böyledir bu? Çünkü bizim idealist bu gibi durumlarda

idealist olmaktan bir çeşit utanç duyar. Şöyle diyeceklerinden utanır ve korkar: "Efendim, siz idealistsiniz, 'bu işlerin' ne olduğunu anlarsınız, *güzel ve yüce* ülküleri yayın yeter, işleri halletmeyi bize bırakın!" Puşkin'de bile bu özellik vardı: *Sırf* şair olduğundan utanç duyduğu günleri olmuştu bu büyük şairin. Bu özellik başka halklarda da olabilir, bu doğru mu? En azından bizdeki kadar olacağını pek sanmam. Oralarda çok eskiden edindikleri iş alışkanlığıyla, görev ve bireysel uğraşılarını birbirinden ayırmayı bilmişlerdir. Oralarda hemen hemen herkes kendi işinin ve görevinin ne olduğunu biliyor ve kendine saygı duyuyor. Bizde iki yüzyıllık batılılaşma dönemimizde her işi yadırgama hastalığı (bu biraz farklı bir meseledir), bu derinlere gizlenmiş özsaygı eksikliği güdüsü Puşkin ve Granovski gibi kişilere bile bulaşmaktan geri kalmamıştır. Gerçekten de Granovski, tarih profesörlüğünden birden diplomatlığa yelken açarken, bu en saf, en dürüst, bu en doğru insan, yargılarında insanı hayretler içinde bırakan konulara dalıyor. Sözgelimi Macaristan'la sürtüşmesinde Avusturya'ya yardım edip onu kesin bir yenilgiden kurtardığımız için, Avusturya'nın bize minnettarlığını bildirmesi gerektiği görüşünü asla kabul etmiyor. Karşı çıkışı Avusturya'nın "sinsi" politika izlemesinden, Rusya'nın da bunu önceden anlaması gerektiğinden değil; hayır, bir kere bu olayda asla bir sinsilik görmüyor ve doğrudan, Avusturya'nın başka türlü davranamayacağına bağlıyor meseleyi. Ama bu ona az geliyor ve şu şekilde bir yargıda bulunuyor: "Avusturya başka biçimde davranmak *zorunda* değildir, tersine, canı nasıl istiyorsa öyle davranmalıdır, dolayısıyla Avusturya'dan bir teşekkür beklememiz, politikamızın bağışlanmaz, gülünç yanlışlıklarından biri olur. Birey ve devlet birbirinden farklı iki olgudur; devletin o güne ilişkin büyük hedefleri ve kendine ait kazançları vardır; kendi çıkarlarından özveride bulunmak pahasına bir minnettarlık talep etmek düpedüz saçmalıktır." Granovski devam ediyor: "Bizde nedense Avusturya'nın sinsiliği ve değerbilmezliği üzerine genel bir hava hâkimdir. Oysa siyasal konularda değerbilmezlikten ya da minnettarlıktan dem vurmak bu kavramların anlaşılmadığını gösterir. Devlet özel kişi değildir, kendi çıkarlarını kuru bir minnettarlığa kurban edemez, hele hele siyasette yüce gönüllü *çıkar gözetmezlik gibi bir ilkenin asla yeri yoktur* " (bu düşüncenin hiç ağza alınmaması mı gerekiyor ne?). Özetle, sayın idealist çok mantıklı, en önemlisi de *gerçekçi* konulardan söz edip duruyor: Şiir yazmak her şey değilmiş demek! Evet, mantıklı olmasına mantıklı, bu doğru, ama yeni değil, dünya üzerinde diplomasi var olduğundan bu yana

yaşıyor, yine de Avusturya'nın bu tutumuna ateşli sözlerle hak vermek, bununla kalmayıp "*başka türlü davranmak zorunda değildir*" biçiminde keskince vurgulamak sizin bileceğiniz iş, ancak aklı iki parçaya bölmektir bu. Gelgelelim burada olağanüstü politik ve pratik zekâya rağmen, tarihçimizin -şair ve kendini "güzel ve yüce" ülkülere adamış bu değerli insanın- beklenmedik biçimde öne sürdüğü bu görüşlerinde asla paylaşamayacağım, yadırgadığım noktalar var. Gündelik çıkarların, dolaysız ve aceleyle elde edilen kazançların kutsallığını kabul etmekle ve sırf düğüm çözülsün diye onur ve vicdanın ayaklar altına alınmasını haklı görmekle işin dozunu kaçırdığı söylenebilir. Evet, bu yaklaşımla devletin büyük ve *gerçekçi* hedeflerinden ancak Metternich politikası aklanabilir. Hem sonra "Şillerci" duygulardan, ideallerden vs... farklı olarak, sadece bu günlük çıkarlar mı ulusun gerçek çıkarlarını ve onun "yüksek politikasını" belirleyecektir? İşte sorun buradadır. Tam tersine, *büyük bir ulus için* asıl, onurlu, dürüst, yüce gönüllü, adaletli haliyle ulusal çıkarlara bir bakıma zarar verici bir politika (uygulamada asla zararlı değildir) en iyi politika değil midir? Görünüşte bu düşüncelerin gülünç ve uygulanabilir olmamasına, Metternich ve diplomatlarının gözünde yerden yere vurulan idealizmine rağmen bu yüksek ve dürüst düşüncelerin (yalnızca kazanç ve düğümün çözülmesi değil) sonunda halklarda, uluslarda heyecanlar uyandırdığını, dürüst ve çıkardan uzak bir politikanın yüce olması bir yana, büyük devlet için -özellikle büyük olduğu için- en *yararlı* politika olduğunu tarihçimiz bilmiyor mu yoksa? Birazcık yarar ve gereksinim uğruna ikide bir oraya buraya atılarak güdülen günlük politikalar o devletin değersizliğini, içteki zayıflığını ve acıklı durumunu gösterir. Diplomatik kurnazlık, pratik ve *gündelik* çıkar hesabı her zaman gerçeğin ve onurun gerisinde yer almıştır, gerçeklik ve dürüstlükse her zaman kazanan olmuştur. Böyle sonuçlanmasaydı, her zaman insanların istedikleri olurdu. Zenci köle ticaretine son verildiği zaman, "köleliğe" son verilmesinin pratik olmadığı, devletlerin ve halkların en hayati çıkarlarına zarar vereceği biçiminde derin zekâ kokan itirazlar olmamış mıdır? İşi öyle bir noktaya getirmişlerdir ki zenci köle ticaretinin ahlaki açıdan zorunlu olduğunu öne sürmüşler, zencilerin farklı insan topluluğu kategorisinde yer aldığı gerekçesine sığınarak bu ticareti haklı görmüşler ve zencilerin insan olmadığı yargısına bile varmışlardır. İngiltere'nin Kuzey Amerika sömürgeleri başkaldırdığı zaman, işini bilen İngiltere'de, bu sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları halinde İngiliz çıkarlarının sonunun geleceği,

büyük sarsıntıların ve felaketlerin yaşanacağı kıyametleri yıllarca koparılmamış mıdır? Bizde de köylülerin özgür olmalarıyla birlikte yurdun dört bir yanında buna benzer gürültüler koparılmadı mı ve “derin pratik zekâlılar”, gidişin gidiş olmadığını, devletin bilinmez korkunç bir yola sürüklendiğini, temellerinin sarsıldığını ve gerçek çıkarları gözeten yüksek politikanın böyle olmaması gerektiğini, günün geçerli ekonomik görüşlerine ve kuramlarına değil, “duygululuk” temeline dayalı bir politika gerektiğini söylemediler mi? Gerilere gitmemize ne gerek! İşte önümüzde duran Slav sorunu: Slavları toptan kafamızdan silmek!.. Örneğin Granovski, ısrarla, Rusya’nın Slavlarla sadece güçlenmeyi düşündüğünü ve bu tutumuyla gündelik çıkarları uğruna hareket ettiğini söylüyor, bence burada dili sürçmüş. Efendim, onlardan ne gibi bir pratik çıkar elde edeceğiz, gelecekte de nasıl güçleneceğiz? Akdeniz’le mi, bize asla koklatmayacakları İstanbul’la mı? Gökte uçan turna{159} misali, yakalasan da başına iş alırsın. Bin yıl uğraşırsın. Bu esenlikli yol mudur, sağgörülü bir bakış açısı mıdır, gerçek pratik bir kazanım mıdır? Slavlar sadece başımıza bela, hem de bize ait olmadıkları günümüzde. Avrupa bu yüzden yüz yıldır bize yan gözle bakıyor, şimdi bırakın yan gözle süzmesini, en ufak hareketimizde bile hemen silaha sarılıyor, topunu tüfeğini üzerimize yöneltiyor. Açıkçası, Avrupa’yı memnun etmek için Slavlardan elimizi eteğimizi çekmeliyiz, üstelik bırakmakla yetinmemeliyiz: Bu Avrupa, onları terk edeceğimize şimdi inanmayacak, bunu iyisi mi açıkça göstermeliyiz. Slavlara saldırmalı, Türkiye’yi desteklemek için onları kardeş duygularıyla ezmeliyiz: “Dinleyin aziz Slav kardeşlerimiz, devlet özel şahıs değildir, yüce gönüllülük adına çıkarlarımızı feda edemeyiz, sizler bunu bilmiyor musunuz yoksa? vs vs vs...” Ne pratik, ne hızlı, gelecekte bile hayalinden geçiremeyeceği kadar büyük yararlar elde ederdi Rusya! Doğu Sorunu hemen sona ererdi! Avrupa eski kuşkuculuğunu bırakır, bize güvenle bakardı, sonuçta askeri harcamalarımız azalır, kredimiz artar, rublemiz gerçek değerine ulaşırdı. Peki, yalnızca bu kadar mı? Şu turna hiçbir yere kaçamaz, sürekli uçardı! Oysa şimdi yüzümüzü asmış bekliyoruz: “Devlet özel şahıs değildir, çıkarlarını asla feda edemez, eh, zamanla da...” Yok eğer Slavlar bizsiz edemezlerse, zamanı geldiğinde kendileri katılacaktır bize ve o zaman yine kardeşçe ve sevgiyle kollarımızı açacağız onlara. Durum böyleyken Granovski bunu özellikle politikamız olarak görüyor ve 19. yüzyılda Rusya’nın güttüğü politikanın Slavları ezdiğini, “onları yıprattığını ve Türklerin kucağına attığını”, Slav politikamızın da her zaman toprak ele

geçirmek ve baskı uygulamak olduğunu ve başka türlüsünün beklenmemesi gerektiğini söylüyor ve herkesi buna inandırmaya çalışıyor (yani böyle olması mı gerekiyordu? Aslına bakarsanız böyle bir politika için başkalarını hoş görüyor, bize de hak verse ya!). Eğer bu böyleyse, evet, gerçekten de Slav sorununda politikamız her zaman böyleyse ve günümüzde de henüz belirlenmemişse. İşte bunun üzerinde enine boyuna düşünmemiz gerekiyor!

II-İdealist Olmak Utanılacak Bir Şey mi?

Granovski kuşkusuz gururuna düşkün bir insandı; ancak kimileyin öfkeli bir gurur düşkünlüğüne varıyordu bu, bana öyle geliyor ki o yılların yetenekli, güçlü Rus insanında bu özellik olsa gerekti; iş yokluğu, kendine bir uğraşı bulmanın zorlukları, daha doğrusu işe, çalışmaya duyulan bir özlemdi bunun nedeni. İşi gücü olanlar (örneğin kimi profesör, yazar çizer, şair, en büyük şairler bile) mesleklerini önemsemememeye kadar götürüyorlardı işi, bu tavırları kendilerine ve mesleklerine karşı duydukları bir can sıkıntısından değil, hemen hemen hepsi başka uğraşıları -kendi anlayışlarına göre- kendi işlerinden daha önemli, daha yararlı ve daha yurttaşça görme isteklerinden kaynaklanıyordu. İlerici, aydın, üstün yetenekli insanlarımızda görülen gurur düşkünlüğünden ileri gelen öfkenin (kuşkusuz bazılarında) o hep aynı nedenlerden, günümüzde de görülmesi şaşırtıcıdır. (Gerçi ben yetenekli, özellikleri olan insanlardan söz ediyorum, kendilerini dev aynasında gören birçok yeteneksiz, zamanımızın içi boş "İşini bilenlerinin" dayanılmaz, çirkin, asabi kendini beğenmişliğini ve gurur düşkünlüğünü şimdilik geçiyorum, günümüzde özellikle göze batıyor.) İşe, eyleme duyulan özlem, iki yüzyıllık uyuşukluğumuzdan doğan ve yaklaşmayı bile beceremediğimiz, üstüne üstlük -işin özünü ve nerede bulacağımızı bilemediğimiz- biteviye iş arama isteği insanımızda korkunç asabi bir durum yaratıyor ve kimi zaman da çirkin bir kendini beğenmişlik ortaya çıkıyor. Kişinin ahlaki yükseltisine baktığımızda, onu neredeyse gülünç duruma düşürüyor; bunun nedeni, yüksek ahlaklı kişinin bazen kendi eğilimini belirlemede, gücünü ve önemini kavramada yetersiz kalması, başka bir deyişle özgül ağırlığını, gündelik hayatta gerçek değerini bilememesidir. Bunu anladığı zaman yüksek karakterli bir insan olarak yeteneksizliğini itiraf etmeyi, kuşkusuz, kendisi için alçaklık saymazdı, oysa günümüzde bu kişi çevresine küserken, öfke içinde sık sık hiç ilgilenmediği işlere kalkışır. Yine söylüyorum, Granovski'nin makalesi o zamanın Avrupa'sına ilişkin politik saptamalarında yanlışlıklar bulunsa da -yanlış olduğu zamanla ortaya çıkmıştır- çok akıllıca kaleme alınmıştır; hatalarını gösterebilirim, ancak istemiyorum, niyetim Granovski'yi yargılamak değil. Yazıyı ikinci kez okuduğumda aşırı asabi oluşu şaşırttı beni. Aman, bu asabi havayı Granovski'nin gurur düşkünlüğüne yormuyorum; *yüklendiğim,* yazının önyargılı oluşu da değil, yazının bütününde yansıtılan "güncel sorun"u, yurttaşlık duygularını, yurttaşlık acılarını tamamen anlıyorum. Hasılı, çok dürüst bir insanın yansız

davranamayacağı kimi anları vardır. (Ne yazık, Granovski, o zamanlar hayalinde bile canlandıramadığı, köylülerin özgür oluşunu göremedi!) Hayır, bunun için yüklenmiyorum ona, ama neden Doğu Sorununda halkımıza küçümseyerek bakıyor ve ona gereken önemi vermiyor? Bu davada halkın katılımını, halkın düşünce ve duygularını asla görmek istemiyor. O zamanki savaşta Slav davasında halkın hiçbir düşünce üretmediğini öne sürmüştü, ona göre halk askeri yükümlülüklerini yerine getirmiş, ağırlığını hissetmiştir sadece. Anlaşılan bir düşünceye sahip olmasına da gerek yoktu. Granovski şöyle diyor:

> Her şeyden önce bu savaşların (1853-54 ve 1855 savaşları...) kutsal olduğu düşüncesini kafalarımızdan silip atmamız gerekiyor; devlet, dindaşlarımızın ve Hıristiyan kilisesinin savunulması amacıyla bu savaşı başlattığına halkı inandırmaya çalışmıştır. Ortodoksluğun ve Slav toplulukların savunucuları sevinçle bu savaşımı başlattılar ve Müslümanlara karşı bir Haçlı Seferi başlattılar. Ancak *Haçlı Seferleri dönemi artık geride kalmıştır; çağımızda hiç kimse İsa'nın mezarının savunuculuğuna kalkışamaz* [Slavların savunulmasına da mı?]. *Hiçkimse Müslümanlara Hıristiyanlığın ebedi düşmanı olarak bakamaz;* Vifleyemski tapınağının anahtarı politik hedeflere ulaşmada yalnızca bir bahanedir. [Yazının başka bölümünde Slavlardan açıkça söz ediyor.]

Yaşadığımız yüzyılda Slav sorununa ilişkin Rus politikasında kimi zaman kusurlu davranıldığını elbette kabul etmeye hazırız; zaman zaman çok ölçülü ve ihtiyatlı hareket edildiği olmuştur, bu yüzden meselelere sabırsızca bakanlara içten görünmeyebilir. Bazı dış diplomatik telkinler, ertelemeler, yetersiz önlemler nedeniyle gündelik çıkarlar ve getirdiği yersiz korkular baş göstermiş olabilir, ama Rus politikasının bütününe baktığımızda, amacının *sadece* Slavları egemenlikleri altına almak ve kendi gücünü ve politik önemini pekiştirmek olduğu kuşku götürür. Hayır, elbette böyle değildir, doğrusunu isterseniz tarihimizin Petersburg dönemi içinde bile Slav sorununda, başka deyişle Doğu Sorununda kadim tarihsel antlarımızdan, gelenek ve göreneklerimizden ve halkımızın dünya görüşünden farklı bir tutum sergilendiğini sanmam. Devletimiz de bu davada çağrısını duyar duymaz halkımızın hep birlikte bu çağrıya cevap vereceğini çok iyi biliyordu. İşte bu nedenledir ki Doğu Sorunu yüksek anlamı içinde daima ulusal sorunumuz olmuştur bizim. Gelgelelim Granovski bunu asla kabul etmiyor. Ah, Granovski halkına her zaman derinden sevgi beslemiştir! Yazısında, devletimizin savaşta uğradığı

kayıplara kederleniyor, iç çekerek gözyaşları döküyor. Evet, Granovski gibi kişiler halkı nasıl sevemezler? Bu kederleniş, bu sevgi onun ruh güzelliğini göstermektedir, aynı zamanda da halkta güzel filizlenmeler görmeye hazır, ancak halkın gerçekte gösterebileceği etkinliğe her zaman “durağan”, “kendi içine kapalı”, dingin kır yaşantısı düzeyinde, “İyisi mi hiç kurcalamayayım” yaklaşımıyla bakan bizim tiryaki Batıcılarımızın halkımıza bakış açısını yansıtmaktadır ister istemez. Batıcının gözünde halkımız ne olursa olsun, geri kafalı, ağzı laf yapmayı bilmez, dilsiz, bilinçsiz bir sürüden başka bir şey değildir. Ne var ki o zamanlar neredeyse hepimiz ona derinden inanç besliyorduk. İşte, Granovski’ye “çatmamamın” nedeni bu, sadece o dönemi gözler önüne seriyorum, Granovski’yi değil. O günler bu yazı elden ele dolaşmış, toplumda derin yankı bulmuştu: İşte, beni en çok şaşırtan, bu önemli yazıyla ve dayandığı görüşle günümüz ve yaşadığımız dakikalar arasında büyük benzerliklerin olmasıydı.

Hayır, Batıcı Granovski bile şimdi, gördükleri karşısında şaşar kalır, olur a, *inanırdı* belki. Ortodoks Slavlar için halkımızın gönülden yaptığı bağışlar, staroverlerin{160} kendi cemaatlerinden oluşturdukları sağlık ekiplerini sevk etmeleri, fabrika işçilerinin, mir{161} kararı uyarınca da bütün köylerin ellerinden geldiğince yaptıkları bağışlar, askerlerin, denizcilerin maaşlarından yaptıkları yardımlar ve nihayet toplumun her kesiminden ezilen Ortodoks kardeşleri için ölüme giden Rus gönüllüler... hayır, bütün bu olanları edilginlik, sıradan olaylar olarak görmek, bir değer ifade etmediğini söylemek olanaksızdır. Hareket kendini göstermiştir, artık tartışılamaz. Bayanlar, ünlü hanımefendiler arabalarla sokak sokak, ev ev dolaşıp Slav kardeşleri için bağış topluyorlar, halkımız kendisi için çok değişik olan bu harekete ağırbaşlılıkla, derin bir duygululukla bakıyor ve şöyle diyor: “Demek ki herkes yeniden bir araya gelebiliyormuş, sürtüşmeler, dargınlıklar unutulabiliyormuş. İşte, gerçek Hıristiyanlık budur!” Evet, halkımız kesinlikle böyle düşünüyor. Kuşkusuz haberler ona ulaşıyor: Gazete haberlerini bir okuyandan dinliyor, hatta kendisi de okuyor artık. Halkının davası uğruna canını veren Nikolay Alekseyeviç Kireyev’in ruhunun huzur bulması için hiç kuşkusuz kilisede dualarını esirgememiştir, kim bilir belki de şu halk türküsü bu ölüm, bu şehitlik için yakılmıştı:

Şehit düşse de, o yaşayacak daima,
Gönüllerinde ve anılarında halkın
O da, ateşli coşkusu da
Kusursuz ruhun ve özgürlüğün

Halkı için canını veren...

Evet, sadece Slav halkı için değil, ortak dava uğruna, Ortodoksluk ve Rusya'nın davası uğruna "halk için ölmekti bu." Halkımız bunu her zaman en iyi şekilde anlayacaktır; Hayır, halkımız maddeci değildir, gündelik ihtiyaçlarını ve çıkarlarını düşünecek kadar düşmemiştir. Manevi olarak mutludur, yüce bir amaç önüne serilmeye görsün, bunu manevi gıda olarak kabul edecektir. Halkımız yaşadığımız süreçte "Slav davasının" zamanla Rusya'yı savaşla burun buruna getireceğini, savaş ateşini tutuşturacağını bilmiyor, sezmiyor mu? Yirmi yıl önceki Doğu Savaşında olduğu gibi, bugün de kendisine düşen sorumlulukları ve askeri yükümlülükleri yerine getirecektir; şimdi ona bir bakın: Hiç korku, endişe duyuyor mu? Hayır, halkımızda, onun "erbabı" kesilen kimilerinin düşündüğünden daha çok, tinsel ve bedensel güç var. Granovski bu bakış açısını başkalarına, "halkı çok iyi bildiğini" sanan, hatta bütün ömrünü Rus köylüsünü öğrenmekle geçiren, Rus yabancılar olarak ün yapmış bazı halk yazarlarımıza bıraksaydı daha iyi ederdi.

Sonuç olarak tekrar ediyorum: Bizim idealist, idealizmin hiç de utanılacak bir şey olmadığını sık sık unutur. Aslında idealisti de, gerçekçisi de eğer dürüst, yüce gönüllü insanlarsa, ikisinde de öz aynıdır: insan sevgisi, konu aynıdır: insan; sadece konuların sunulma *biçimleri* farklıdır. İdealizmden utanmak gereksizdir: Hedef aynı, yol aynıdır. Dolayısıyla idealizm aslında realizm kadar gerçekçidir ve asla silinip gitmez. Granovskiler "güzel ve yüce"yi yaymak için yola çıkmalarından utanç duymamalılar. Eğer Granovskiler yüce divanın alaycı ve kibirli akıl hocalarından çekinecek, utanacaklarsa ve handiyse Metternichçi kesileceklerse, peki o zaman bizlere yol gösteren kim olacak? *Granovski gibi bir tarihçi*, halk için ideallere sahip olmanın, onları yaşatmanın her şeyden değerli olduğunu ve kimi kutsal düşüncelerin her ne kadar başlangıçta zayıf, bazı ukalaların gözünde uygulanması güç, hayali ve gülünç görünürse görünsün, hâlâ ışık tutuculara inanan ve aralarındaki çok bilmişlerle bağlarını koparmaktan çekinmeden, aydınlık yola katılan bir yüce divan üyesi ve "Famar" adında bir kadının her zaman çıkabileceğini nasıl bilmez? İşte bu küçük, zamansız ve pratik olmadığı söylenen "gülünç düşünce" yeşeriyor ve gittikçe yayılıyor ve sonunda barış kazanacak. Yüce divanın pek bilmişleri de susuyorlar.

III-Almanlar ve Çalışma Düzeni.

Akıl Almaz Beceriler. Keskin Zekâ Üzerine

Ems harika ve gözde bir yer. Dünyanın dört bir yanından, öncelikle göğüs ve “solunum yolları hastalıklarından” rahatsız pek çok hasta buraya geliyor ve kısa zamanda burada şifa bulabiliyor. Yazın gelenlerin sayısı 14-15 bine ulaşıyor, çoğu da varlıklı ya da en azından sağlığını düşünen insanlar... Buraya iyileşmek amacıyla *yürüyerek* gelen dar gelirli insanlar bile var. Yüzlercesi geliyor gidiyor; hepsi yaya değil tabii, çoğu ulaşım aracıyla geliyor. Alman demiryollarının icadı *dördüncü sınıf vagonlar* beni hayli ilgilendirmişti, Hepsinde var mı, bilmiyorum. İstasyonun birinde durduğumuzda kondüktöre şu dördüncü sınıf vagonları göstermesini rica etmiştim. (Alman demiryollarının hemen hemen bütün kondüktörleri yalnızca amirlerine değil, yolculara da gereken ilgiyi ve kibarlığı gösteriyorlar.) Bana boş, daha doğrusu koltukları olmayan bir vagonu gösterdi. Anlaşılan yolcular ayakta gidiyorlardı.

“Yere mi oturuyorlar?”

“O, evet, keyfİ nasıl istiyorsa öyle tabii.”

“Vagon azami kaç kişilik?”

“Yirmi beş kişiyi alabilir.”

Vagonun ölçülerini içimden hesapladığımda, yirmi beş yolcu olursa, ayakta, hem de omuz omuza yolculuk ettikleri sonucuna vardım; 25 kişi, yani tam kadro doluştukları zaman, kimse “İstediği gibi” hareket edemez, eşyalarını da eline almak zorunda, hoş, yanlarında küçük bir torbadan başka bir şeyleri olacağını da sanmıyorum.

“Her şeye rağmen üçüncü sınıf vagonlardan yarı yarıya ucuz, dar gelirli için son derece hesaplı.”

Evet, gerçekten de bu zorlukların bir getirisi var. Ems’e gelen bu “garipler”, tedavi gördükleri gibi, birinin hesabına yiyip içiyorlar... Kimin hesabına, tam bilmiyorum. Ems’e gelip bir otele yerleştikten (Ems’te her ev, pansiyon amaçlı hizmet veriyor) iki, bilemediniz üç gün sonra mutlaka ellerinde defterleri, peş peşe iki bağışçı sökün ediyor. Görünüşlerine göre onurlu insanlar olmalarına karşın *uysal*, sabırlı davranıyorlar. Bu görevliler. İşte bu geçim sıkıntısı çeken insanlar için bağış topluyorlar. Bu bağış defterlerinde, buraya gelen müşterilere, yoksul hastaları hatırlatmak amacıyla Ems doktorlarının çağrı mührü basılı. Gönlünüzden ne kopuyorsa veriyorsunuz ve adınızı yazıyorsunuz. Deftere şöyle bir göz attım; bağışların azlığı beni şaşırtmıştı: Yarım mark, bir mark... üç mark çok az, beş mark neredeyse hiç yok, oysa bağışlar için kimseyi sıkboğaz etmiyorlar.

Bu iki görevliden başka kimseye izin verilmiyor. Bağışınızı yapıp defteri imzalarken memur (bu görevliyi memur olarak adlandırıyorum) odanın ortasında karşınızda saygıyla dikiliyor.

“Sezon boyu topladığınız yeterli mi?”

“Bin *taler*[162] kadar, *mein Herr*[163], ihtiyaca göre çok az: Bazen bu kişilerin sayısı yüzleri buluyor, onları sağlıklarına kavuşturuyoruz, yemek veriyoruz, yatırıyoruz.”

Gerçekten yetersizdi; bin taler üç bin mark demekti; on beş bin kişinin Ems’e uğradığını düşünürseniz, her hasta için ne kadar bağış toplanacağı ortaya çıkar. Bağış toplayanları geri çeviren, kapı dışarı eden, bağış yapmak istemeyenler var demek. Evet, özellikle *kovuyorlarmış* (sonra öğrendim). Oysa buraya gelenler varlıklı, seçkin insanlar. Kaplıcalara su içmeye gittiğinizde ya da müzik dinlerken çıkın seyredin bu topluluğu.

Yeri gelmişken, bizim gazetelerde, ayaklanan Slavlar için çok az bağış toplandığını (kuşkusuz bu yazı, şu anda yapılan yardımlardan önce kaleme alınmıştır), kendi topraklarına göç eden on binlerce isyancı için birkaç (?) milyon gulden toplayan Avusturya’yı saymazsak, bağışların Avrupa’da bizden çok daha fazla olduğunu okudum, örneğin Fransa’da, Ingiltere’de ve İtalya’da bizden daha çok bağış toplanmış; ancak bu sizin hesabınız, Avrupa’da Slavlar için bu kadar bağış toplandığına inanmıyorum. Ingiltere’den çok söz ediyorlar, anlaşıldığı kadarıyla kimsenin tam bilmediği bu bağışlar için gerçek rakamları öğrenmemiz ilginç olurdu. İsyanın ilk başladığı günden beri Bosna’nın bir bölümünü ele geçirmeye niyetlenen Avusturya’ya gelince (şimdi diplomasi dünyasında bundan söz ediliyor), öyleyse iyi niyetle falan değil, düpedüz gelecekteki çıkarlarını düşünerek yardımda bulunmuştur ve yaptıkları bu yardım da halkın katkılarıyla değil, doğrudan devlet hâzinesinden karşılanmıştır. Ama şu *birkaç* milyon gulden kuşkuya neden olmaktadır. Tamam, bağış, daha doğrusu devlet hâzinesinden tahsis edilen ödenek vardır, ama yapılan yardım çok mu fazla, bunu zaman gösterecek.

Ems’te bir başka bağış görevlisi hiç aksatmadan “Blödige Kinder”, yani zihinsel özürlü çocuklar için bağış topluyor. Buranın bir kurumu. Bu doğuştan özürlüleri sadece Ems’teki bu kuruma yerleştirmiyorlar tabii. Küçük bir kentte bu kadar özürlü bulunması tuhaf kaçardı. Bu kuruma devlet bütçesinden ödenek ayrılıyor, ama anlaşılan bağışları olumsuz etkiliyor bu. Kibar bir beyefendi ya da güzel bir bayan buranın kaplıcaları sayesinde şifa buluyor, sağlığına kavuşuyor, gönül borcu olarak değil, hiç

olmazsa buranın hatırına iyi bir bağış yapabilirler, ama bir köşeye terk edilmiş bu talihsiz küçük varlıklara bıraktıkları iki üç markı geçmiyor. Bu ikinci deftere göz attığımda, bağışlar yine çok az, bir iki mark, on mark çok ender. Görevli memur bir mevsimde 1500 taler kadar topladığını söylemişti. “Eskiden daha iyiydi, daha fazla verirlerdi” diye üzüntüsünü bildirdi. Defterde bir bağış gözüme takıldı, belirli bir amaçla yapılmış izlenimi veriyordu: Bağış 5 fenikti: yarım gümüş kapik. Bu bana birinci dereceden bir devlet memurunun Pyatigorsk’ta inşa edilecek Lermontov anıtına yapmış olduğu bağışı hatırlattı: Gümüş 1 kapik bağış yapmış ve imzasını da atmıştı. Üstünden bunca yıl geçtiği halde bugüne kadar basının ilgi odağı olmuştur bu olay; yalnız bağış yapanın adı gizli tutuluyordu, bence tamamen yersiz, zira bu danışman efendi imzasını alenen atmıştı, kim bilir, şan şöhret hayalleri kurmuştu belki de. Bu zat açıkça zekâsını, görüşünü, eğilimini göstermeyi düşünmüş olmalıydı, “gerçekçilik” çağında, gemiler, demiryolları çağında sanata, şiirselliğe karşı olduğunu gösteriyordu sözümona, başka bir deyişle üçüncü sınıf her liberal eskisinin (yani başkasının ağzıyla liberallik taslayanların) başkaldırdığı her şeye karşı tavrını koyuyordu. Ya peki Ems’teki özürlü çocuklar için 5 fenik bağışlayan neyi kanıtlamaya çalışmıştı? Anlamış değilim, böylesi bir tavır nasıl açıklanabilir? Blödige Kinder - bunlar yoksul ailelerin bir kenara bıraktığı küçük zavallı çocuklar- ile dalga geçmenin, onları alaya almanın yeri mi? “Bu zavallıya bir bardak su içirin, Gökyüzü Egemenliğinde[164] büyük sevap kazanırsınız”. Hay Allah, ne diyorum ben: Ems’te bir bardak su, kuşkusuz, 5 fenikten fazla etmez, sözü bile edilmez; öyleyse, 5 feniğe cennete gitmek mümkün. Minimum[165] masrafla cennete gitmek varken “fazlasını vermeye ne gerek?” Basitçe zamanın çocuğu! Bundan böyle kimseyi kazıklayamayacaksın...

***

Ems’e ilk gidişimden bu zamana kadar, yani üç yıldır, daha ilk günden bir konu sürekli ilgimi çekiyor ve her gelişimde ilgi çekiciliğini sürdürüyor. Ems’te birkaç tane kaplıca olmasına rağmen, iki tanesi -Krenchen ve Kesselburgen- daha gözde. Kaynakların yukarısında bir yapı var, suyla insanları birbirinden ayıran korkuluk biçiminde bir bölüm mevcut. Görevli birkaç kız bu bölümün gerisinde bulunuyor, her kaynakta güler yüzlü, genç, tertemiz giyinmiş üç kız görevli. Bardağınızı bölme gerisinden uzatıyorsunuz, suyunuzu dolduruyorlar. Sabahleyin su içme seansı iki saatle

sınırlı, su içmeye binlerce hasta geliyor; her biri bu zaman süresince iki üç dört bardak, hatta istediği kadar su içiyor; akşam içme vaktinde de. Böylece bu üç kızdan her biri su dolduruyor ve dağıtıyor, iki saatte bardakların sayısını bir düşünün, ama tamamen bir düzen içinde, gayet sakince görevlerini yapıyorlar, bir kez olsun sizi bekletmiyorlar, asıl şaşırtıcı olan, bu kızların handiyse doğaüstü bir kavrayış yeteneğine sahip olmaları. İlk kez gelmişsiniz ve ona: "Bu benim bardağım, ölçüsü de şu şu..." diyorsunuz, görevli kız bir ay boyunca bir kez olsun yanlışlık yapmıyor. Sizi belleğine kazıyor, kalabalık arasında bile fark ediyor. Bölmenin önünde büyük bir kalabalık, arka arkaya birkaç sıra olmuş, hepsi bardaklarını uzatıyor; görevli kız beşer altışar, bardakları bir anda alıyor, on beş yirmi saniyede dolduruyor ve kırmadan, dökmeden herkese hatasızca dağıtıyor, bardağı kendisi uzatıyor, binlerce bardağın içinden sizinkini tanıyor: "Buyurun efendim, bu sizin!" Ölçünüzü, size kaç bardak tavsiye edildiğini biliyor. En ufak hata yapmıyor; bunun nasıl olduğunu anlamaya çalıştım, araştırdım. En önemlisi burada birkaç bin hasta bulunuyordu. Belki de bunlar çok olağan bir uğraşı, aslında şaşılacak bir yanı yok, ama benim için -bu üçüncü yılım oluyor- akıl almaz bir durum, inanılmaz bir *hokus pokus* izliyorum, hâlâ işin içinden çıkamıyorum. Olaya akıl sır erdiremeyişim herkese gülünç gelecektir, ama bu bilmeceyi tamamen çözebilmiş değilim. Anlaşılan bu müthiş beceriyi Alman kızların olağanüstü belleklerine, kavrayış yeteneklerine bağlamamız gerekiyor, belki de burada sadece bir iş alışkanlığı, küçük yaştan itibaren işi benimseme, yani *zorlukların üstesinden gelme* gibi bu kızlara vergi bir yetenek var. Hele hele Almanların çalışma tarzına gelince, araştıran bir Rus için inanılmaz derecede şaşırtıcıdır. Otelde kaldığım bir ay boyunca (kaldığım yer otel değil aslında, burada bir iki büyük otelin dışında, neredeyse her ev, anlaşmalı olarak her türlü hizmetin verildiği, hizmetçisi olan pansiyon şeklinde düzenlenmiş) hizmetçi kız beni hayretler içinde bırakmıştı. Kaldığım yerde on iki oda vardı ve hepsi de doluydu, bazılarında kalabalık aileler bulunuyordu. Müşterilerin bütün hizmetlerine bu 19 yaşındaki kız koşuyordu, herkes çıngırağı çalıyor, kıza siparişlerini veriyordu, merdivenleri günde birkaç kez inip çıkması gerekiyordu; ayrıca pansiyoncu kadın onu getir götür işlerinde de kullanıyordu: Müşteriler için şarap, ilaç vs almak, pansiyoncunun isteklerini yerine getirmek için kaç kez dışarı çıktığını düşünün. Pansiyon sahibi üç küçük çocuğu olan dul bir kadındı, çocuklara bakmak, giydirmek, okula hazırlamak işi bu kıza düşüyordu. Her cumartesi bütün döşemelerin

silinmesi gerekiyordu. Her gün odaları toplamak, yatak takımlarını, masa örtülerini değiştirmek; cumartesiyi beklemeden boşalan odaları kullanılır duruma getirmek kolay iş değildi. Bu kızcağız ancak gece yarısı uyuyabiliyordu, sabahleyin de pansiyoncu kadının ziliyle beşte uyanıyordu. Bu anlattıklarım kelimesi kelimesine doğrudur, asla abartmıyorum.

Bizim Petersburg'da çok, ama çok düşük bir ücretle çalıştığını bir düşünün; üstelik iyi giyinmesi de gerekiyor. Kendini asla küçülmüş hissetmediğini, yılgınlık göstermediğini belirtirim: Sarsılmaz bir dinginlik içinde, neşeli, girgin, sağlıklı, hayatından çok memnun bir hali vardı. Hayır, bizde kimse böyle çalışmaz;

hiçbir hizmetçi böyle ağır bir işin üstesinden gelemez, yüklü bir ücret alsa bile; hem böyle çalışamaz, yüz kez unutur, döker, taşıyamaz, kırar, yanlışlık yapar, sinirlenir, "kabalaşır," buradaysa Alman kızı tam bir ay hiç sızlanmadan çalışır. Bana göre çok şaşırtıcı bir durum, bir Rus olarak, doğrusu bilemiyorum: Bu tavrı övmeli mi, yermeli mi? Üzerinde uzun boylu düşünmek gerekirse de, göze alıp bu davranışı öveceğim. Burada herkes kendi durumunu, neyse öyle kabul etmiş; kimseye imrenmeden, kuşkuyla bakmadan sakince işini yapıyor, buna alışmış, bir dereceye kadar tatmin edici, hiç değilse büyük çoğunluğunda bu böyle. Yüzyılların deneyimiyle kazanılan, gelişen, her bireyin neredeyse doğduğu günden beri edindiği belirli yöntem ve usullerle oluşan çalışma ortamı onları çekiyor; bu nedenle her biri işini kavrıyor ve tümüyle *hâkim oluyor.* Yalnızca kendi işini biliyor, ötesine karışmıyor. Burada herkes böyle çalıştığı için söylüyorum bunları, sadece hizmetçi değil, patronu da aynı şekilde çalışıyor.

Şu Alman memura bir bakın, altı üstü bir postane memuru. Halkla her gün karşı karşıya olan Rus memuru herkes tanır: Her zaman suratı asık, sinirli bir ruh hali içindedir, her zaman göstermese de davranışlarından bu gizli öfkeyi hemen anlarsınız, Zeus mübarek, kendini beğenmişlik, bir çalım ki sorma! Hele hele oturduğu yerden müşteriye bilgiler veren, para alan, makbuz kesen vb küçük memurlarda bu çok daha belirgindir. Ona bakarsınız, sizinle hiç ilgilenmez, işini bırakmış "başka işle" meşguldür: Uzun bir kuyruk oluşmuş, kalabalık bir bilgi, yanıt, ne bileyim, ödediği paranın makbuzunu almak için debelenip durmaktadır. Nihayet sıra size gelir, bir iki söz edeyim dersiniz, dinlemez, bakmaz bile, başını öte yana çevirir, arkada oturan memurla sohbete girişir, siz iyiden iyiye umudu kestiğinizde, birden işlem yapacakmış gibi evrakı eline alır, içinizi sevinç sarmıştır, umutla beklerken, o ne, yerinden kalkıp, çekip gitmiyor mu! Saat

vurur ve daire kapanır. “Haydi dışarıya, paydos!” Alman’la karşılaştırdığımızda bizim memur günde bir saat çalışmaz. Yurttaşa karşı bir ilgisizlik, umursamazlık, hatta düşmanlık doludur içi!.. Bunun tek nedeni, müşteriyi kılı kırk yaran bir Zeus görmesidir...

Kendisine karşı elinizin kolunuzun bağlı olduğunu söyleyecektir size: “Ben kimim, biliyor musun? Bu bankonun ardı benden sorulur, benim sözüm geçer burada, sinirlenirseniz *polis* çağırırım, sizi kapı dışarı ederler!” Geçmişte uğradığı bir hakaretin, kendi önemsizliğinin hıncını sizden çıkarıyordur. Burada Ems postanesinde genelde iki, en çok üç memur çalışıyor. Mevsim süresince (sözgelimi haziran, temmuz) postaneye binlerce insan girip çıkıyor, işin yoğunluğunu bir düşünün, mektuplar, koliler; iki saat öğlen paydosu hariç bütün gün sürekli çalışıyorlar. Kolileri, mektupları almak, göndermek gerekiyor, bine yakın insan gelip *poste restante* ya da başka konularda danışıyor. Yığılmış onca mektubu gözden geçiriyor, herkesi dikkatle dinliyor, bilgi veriyor, izah ediyor, bunları sabırla, kibarca, sevecen, aynı zamanda onurunu koruyarak yerine getiriyor. Küçük bir böcekken insan oluyor, insanken böcek değil... Ems’e geldiğimden beri, okurlarımdan sabırsızlıkla beklediğim mektuplar henüz elime geçmemişti, her gün *poste restante* gidip soruyordum. Bir sabah kaplıcalardan dönerken masamın üstünde bir mektup buldum. Mektup yeni gelmiş, ismimi hatırlayan, ancak hangi pansiyonda kaldığımı bilmeyen memur, Ems’te bulunanlara ait listeden nerede kaldığımı araştırıp bulmuş, mektup adresi *poste restante* olmasına rağmen, mektubu bana ivedi ulaştırmıştı. Bunun tek açıklaması olabilir: mektup gelmeden bir gün önce postaneye uğramıştım, çok tedirgin oluşum, haliyle, memurun gözünden kaçmamıştı. Söyleyin, bizde kim böyle davranır?

Yukarıda çalışma tarzlarıyla ilgili olarak değindiğim Almanların keskin zekâsına, kavrayış yeteneğine gelince bu konuda dünyada birtakım farklı görüşler hâkim. Almanlardan hiç hoşlanmayan Fransızlar Alman zekâsını biraz durgun buluyorlar, bunda ısrarlılar; elbette bönlük düzeyinde değil. Almanlarda bir çeşit “geç intikalin” söz konusu olduğunu öne sürüyorlar. Biz Ruslar, bilimlerine içten bir hayranlık duymamıza karşın, Almanların akıl durgunluğunu ve kalın kafalılığını her zaman fıkralarla süslemişizdir. Ama bana sorarsanız, Almanların çok güçlü, inatçı karakter özellikleri vardır. *Küstahlığa varan*, kimileyin insanı sinirlendirecek kadar şaşırtıcı ulusal özellikleri var, bu yüzden onlar hakkında yanlış hüküm veriliyor. Almanya’ya ilk gelen yabancılar üzerinde, günlük hayatın içinde Alman

insanının tavır ve hareketleri başlangıçta bazen gerçekten ilginç izlenimler yaratıyor.

Berlin-Ems yolunda bir istasyonda tren beş dakikaya yakın durmuştu. Geceydi, vagonda oturmaktan yorulmuş, biraz açık havada dolaşmak, sigara içmek istemiştim. Herkes vagonlarında uyuyordu, koskoca trende benden başka kimse dışarı çıkmamıştı. Düdük çaldı, o malum dalgınlığım burada da gösterdi kendini, vagonumun hangisi olduğunu hatırlayamıyordum, kapıyı da dışarı çıkarken kapatmıştım. Birkaç saniye durdum, trenin en ucundaki kondüktöre sorayım dedim, birden penceresi açık bir vagondan birinin bana seslendiğini duydum: “Hişt hişt...” “Tamam” dedim. “Bu benim kompartımanım.” Almanlar *maximum* sekiz kişiyle yerleştikleri kompartımanda yol boyunca sürekli birbirlerini gözlerler. Büyük bir istasyonda öğlen ya da akşam yemeği için uzun süreli kalınacaksa, vagondan ayrılırken uyuyan kompartıman arkadaşını yemek vs... İhtiyaçlarını kaçırmaması için mutlaka uyandırmaya özen gösterirler. Bu kişinin bizim kompartımanımızdan olduğunu, yerimi kaybettiğimi fark ederek bana seslendiğini düşündüm. Yaklaştım. Alman’ın endişe dolu yüzü belirdi:

“Was suchen sie? (Ne aramıştınız?)”

“Vagonumu. Sizinle beraber miydik, bu benim vagon mu?”

“Hayır, değil, burası sizin değil, peki vagonunuz nerede?”

“Eyvah, vagonumu kaybettim!”

“Vagonunuzun nerede olduğunu bilmiyorum.”

Son saniyede ortaya çıkan kondüktör bana vagonumu gösterdi. Bu Alman’ın bana niçin seslendiğini, ne istediğini sordu. İnsan Almanya’da yaşayınca, her Alman’ın böyle davrandığı kanısına varıyor.

On yıl önce Dresden’de bulunuyordum, geldiğimin ertesi günü otelden çıktım, resim galerisini gezecektim. Yolu bilmiyordum: Dresden resim galerisi dünya çapında ün yapmıştır, bu nedenle her rastladığım Dresdenlinin bana yolu göstereceğini düşünmüştüm. Caddeyi geçerken bir Alman’ı durdurdum, görünüşüyle kültürlü, ağırbaşlı birine benziyordu.

“Resim galerisinin nerede olduğunu öğrenebilir miyim?”

“Resim Galerisi mi?” dedi Alman bir an duraksadıktan sonra.

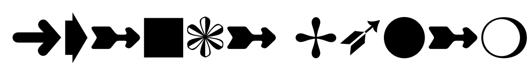
“Evet!”

“Kra-li-yet Resim Galerisi mi? (Kraliyeti özellikle vurgulamıştı.)”

“Evet!”

“Nerede olduğunu bilmiyorum.”

“Efendim, şey... burada başka galeri var mı acaba?”
“Hayır, yok.”

I-Rusça mı, Fransızca mı?

Ems gibi gözde Alman kaplıcaları Ruslarla dolup taşar. Ruslar genelde tedavi olmaya çok meraklıdırlar; Münih'e yakın, suları olmayan bir klinikte Wunderfrau'ya önemli sayıda hasta kontenjanının Rusya'dan sağlandığı söyleniyor. Gerçi bu *frau*'ya[{166}] çoklukla kalburüstü kişiler, yani generaller vs... geliyor, Petersburg'dan hastalıklarıyla ilgili belgelerini yollayarak bin bir rica minnetle daha kış ayından yer ayırtma telaşına girerler. Bu kadın korkunç, şirret mi şirret biriymiş.

Ems'te Rusları hemen fark edersiniz, öncelikle aksanından; Rusça-Fransızca karışımı bu dil yalnızca Ruslara özgüdür. Bu Rus aksanlı Fransızcanın yabancıları bile şaşırtmasından bu zamana uzun yıllar geçti. "Uzun yıllar geçti" diyorum, ama kullandığımız bu aksana hâlâ övgüler düzüyoruz. Biliyorum, şimdi bana, Ruslara özgü Fransızcanın çok eski olduğunu, konularının da, ahlaki öğretilerinin de aşındığını söyleyecekler. Ruslar kendi aralarında Rusça konuşmadıkları için (Rusça konuşsalardı garip kaçardı zaten) benim için bu hiç de şaşırtıcı değildir. Beni hayrete düşüren, Fransızcayı çok iyi konuştuklarını sanmalarıdır. Bu budalaca önyargıyı kafamıza kim soktu? Hiç kuşkuya yer yoktur ki bu önyargı koyu bilgisizliğimizi gösteriyor. Fransızca konuşan Ruslar (yani Rus aydınlarının büyük çoğunluğu) iki genel sınıfa ayrılır: Fransızcası tartışmasız kötü olanlar ve tam bir Paris aksanıyla konuştuğunu sananlar (yüksek sosyetemiz...), oysa kuşkusuz bu ikinci grup da birinciler kadar kötü konuşur.

İlk gruba giren Rus insanı konuşurken işi saçmalığa kadar vardırır. Bir örnek vereyim: Bir akşam Lann kıyısında tek başıma dolaşırken orta yaşta bir Rus çifte rastladım, tedirgin görünüyorlardı, anladığım kadarıyla onları çok ilgilendiren ve kaygılandıran ailevi bir sorunu tartışıyorlardı. Heyecanla konuşuyorlardı, ama kullandıkları dil Fransızcaydı, öyle hantal, kötü, ölü, kitabi cümlelerle konuşuyorlardı ki düşüncelerini ifade etmekte zorlanıyorlar, birbirlerini ikna etmek için adeta yırtınıyorlardı. Rusça konuşmak akıllarına bile gelmiyordu, tersine, birbirlerini anlamamayı göze alarak kötü konuşmayı sürdürüyorlardı, yeter ki Fransızca olsundu! Bu beni hayretler içinde bırakmıştı, bana müthiş anlamsız görünmüştü ya, bu tip olaylarla hayatımda kim bilir kaç kez karşılaşmıştım. İşin en önemli yanı da, az önce "yeğliyorlardı" dememe rağmen burada aslında bir tercihin ya da dil seçiminin söz konusu olmamasıdır: Düpedüz alışkanlıktan, hangi dilde konuşmanın daha uygun olacağını bile sorun yapmadan iğrenç bir

Fransızca konuşuyorlardı. Kullandıkları bu ölü dildeki kabalık, yavanlık ve beceriksiz ifadeler tiksindiriciydi. İkinci grubun, yani yüksek tabakanın Rus aksanlı Fransız dili telaffuz açısından farklı özellik taşır, gerçekten Parisli gibi konuşur, oysa hiç de öyle değildir, daha ilk tümcesinde, öncelikle *R ve L* harflerini çok abartılı ve çirkince *G* gibi telaffuz edişle, özenti kabalığıyla ve nihayet ahlaki bakımdan küstahça bir kendini beğenmişlikle aşırı bir zorlama hemen kendini gösterir. Bu kibirle Petersburg berber çırağı özentisiyle birbirlerine karşı caka satarken, gizlemedikleri çocuksu bir övünmeyle R'leri *G* gibi telaffuz ederler. Burada uşaklık, mide bulandırıcı bir kibir vardır. Her ne kadar siz, bunlar geçmişte kalmış derseniz deyin, sağlıklı, güçlü insanların cılız, sığ, hastalıklı bir dille konuşmayı yeğlemesi şaşırtmaya devam ediyor. Kuşkusuz, bu insanlar konuştukları dilin ne kadar berbat ve sığ olduğunun ayrımında değiller (yani Fransızca değil, kullandıkları dil), gelişmemiş ve sığ olan düşüncelerini dile getirmek için, yeğledikleri bu malzemeyle şimdilik çok hoşnut görünüyorlar. Düşünme yetenekleri yoktur, ilk Fransızca sözcükleri dadılardan ve sonra mürebbiyelerden öğrenmelerine rağmen, Rusya'da doğmuş ve büyümüşse, bir Fransız haline gelmesinin imkânsız olduğunu kavrayacak güçte değildirler; bu dilleri mutlaka ölü olacaktır, ama canlı ve doğal değil, uydurma, hayali ve saçma sapan bir dil olduğunu anlayamıyorlar, çünkü bunu ısrarla gerçek bir dil olarak kabul ediyorlar, kısaca, bu dil hiç de Fransızca değildir, çünkü diğer halklar gibi, bir Rus, Fransız olarak doğmamışsa, yaşayan Fransız dilinin özünü, temelini özümseyecek güçte olamaz, tıpkı berberin kendini beğenmişlikle kullandığı tümceler gibi, benimseyeceği dil yabancı jargon bir dil olacak, ardından da herhalde düşüncelerde küstahlık gelecektir. Bu, hırsızlama bir dildir, bu nedenle hiçbir Parisli Rus ömür boyu bu hırsızlama dille ne kendi deyimlerini, ne de sokağa yakışan, haliyle her berber çırağının kullanabileceği özgün, yeni bir sözcüğü yaratabilir. Turgenyev bir romanında bu tiplerden biriyle ilgili şöyle bir anekdot anlatır: Paris'de *Café de Paris* 'ye giren bir Rus, garsona: "*Garçon*, *bifteck aux pommes de terrer*[{167}] diyor. Bifteğin yeni usule göre nasıl sipariş edileceğini bilen başka bir Rus: "*Garçon, bifteck-pommes!*"[{168}] diyor. Eski usulde: "aux pommes de terre" diye seslenen Rus zor durumda kalıyor tabii. Bu yeni "bifteck- pommes" deyimini bilmediği ve atladığı için, garsonların kendisine küçümsemeyle bakacaklarını düşünerek endişe ve üzüntüye kapılıyor. Bu bir öyküdür, ama yazar belli ki gerçek bir olaydan almıştır bunu. Dilin biçimleri önünde, garsonların

düşünceleri önünde kölece yüz sürerek bizim Parisli Rus doğallıkla Fransız düşüncesi önünde de köle durumuna düşecektir. Böylelikle zavallı beyinlerini hazin bir yazgıya mahkûm edecekler, hayatları boyunca kendi düşüncelerini üretemeyeceklerdir.

Evet, en küçük yaşlardan itibaren anadil yerine yabancı dil öğrenmenin sakıncası üzerine laf ebeliği yapmak -kuşkusuz çok saçma ve geçerliliğini yitirmiş bir konu- çirkinlik derecesinde safdilliktir, ama bence bu konu üzerinde bir çift de olsa söz etmeyecek, düşüncelerimi dile getirmeyecek kadar da eskimiş değildir. Ayrıca, her eski konunun tartışılacak bir yanı mutlaka vardır. Elbette *Yenilik* savında değilim (ne haddime!), ancak yüksek sosyeteden bir annenin beni okuyacağı umuduyla ne olursa olsun, pek yaygın olmayan argümanlarımdan söz etmeyi çok istiyorum.

II-Anayurdun Babası Hangi Dilde Konuşmalı

Anneye şöyle sorardım: Böyle bir dilden haberi var mıydı, sözün doğuş nedeni üzerine ne düşünüyordu? Kuşku yok ki dil (düşüncenin ne olduğunu açıklamayarak) bir kalıptır, gövdedir, düşüncenin dış kabuğudur; başka bir deyişle, örgensel gelişimin son sözüdür. Buradan anlayacağımız şudur: ifade etmek için kavradığım düşünce biçimleri ne kadar zengin olursa o kadar mutlu olurum, kendime de, başkalarına da daha anlaşılır gelir, daha hâkim ve başarılı olurum, söylemek istediğimi daha güçlü dile getiririm; daha derinlikli anlatır, söylediğimi daha güçlü kavrarım; tinsel yönden daha güçlü ve huzurlu, kuşkusuz daha akıllı olurum. Yine sorardım: Bu anne, örneğin insanın elektrik hızıyla düşünebileceğini biliyor mu? Ama bu hızla asla düşünemez; düşünce, konuşmadan hızlı olmakla birlikte, yine de yavaştır. Neden? Mutlaka herhangi bir dilde düşünmek gerekir de ondan. Gerçekten de her hangi bir dille düşündüğümüzün farkında olamayız, yalnız, sözcüklerle düşünmüyorsak bu böyledir, başka biçimde söylersek sözcüğü içimizden geçirirken düşünmeyi yeğlediğimiz -böyle ifade etmek mümkünse- dilin kendiliğinden oluşan temel gücüyle düşünürüz. Açıktır ki düşünmeyi yeğlediğimiz dili ne kadar esnek, zengin ve çok çeşitliliğiyle benimsersek, bu dilde düşüncelerimizi daha rahat, daha derinlikli, daha zengin olarak ifade ederiz. Peki, Avrupa dillerini, örneğin Fransızcayı neden öğreniriz? Bir kere Fransızca okumak, İkincisi de bir Fransız'la karşılaştığımızda anlaşabilmek için tabii; asla kendi aramızda ve kendi kendimize değil... Yabancı dil insana yüksek bir yaşam, düşünce derinliği sağlamaz. Ne olursa olsun bize yabancı gelecektir, çünkü bunun için anadil, yani doğduğun dil gerekir. İşte burada duralım: Rus insanının, hiç değilse yüksek tabakadan Rus insanının büyük çoğunluğu, çok uzun zamandan beri anadilleriyle doğmamıştır, gerçi zamanla yapay Rus dilini gramer ağırlıklı okullarda öğrenmiştir. Elbette büyük bir istek ve çabayla -ölü dille doğduğu halde- yaşayan Rus dilini bir ölçüde kendi kendine öğrenebilir. Bir Rus yazar biliyorum, isim yapmış bu yazar dilini pek bilmediği halde, sonraları sadece genel Rus dilini değil, Rus köylü dilini de öğrenmiş ve köylülerin yaşantısını anlatan romanlar yazmıştır. Bu gülünç durum kimi zaman ciddi boyutlara vararak bizde sık sık tekrarlanmıştır: Büyük Puşkin halkının ruhunu ve dilini dadısı Arina Radionovna'dan istemeye istemeye öğrendiğini ve kendisini eğittiğini itiraf etmişti. "Dil öğrenme" deyimi tam bize, Ruslara göre, çünkü biz yüksek sınıf, uzun zamandan beri halkından, yani anadilinden bütün bütüne kopuk yaşamışızdır (dil ve halk, dilimizde

eşanlamlı iki sözcüktür. Burada ne zengin, ne derin bir düşünce vardır!). “Yaşayan bir dili öğrenmek gerekiyorsa bu ha Rusça, ha Fransızca olmuş, ne fark eder!” diyenler çıkacaktır, ama burada söz konusu olan, Fransız dadılara ve o malum çevreye rağmen Rus dilinin Rus insanına daha kolay gelmesidir, vakit varken bu kolaylıktan mutlaka yararlanmak gerekir. Rus dilini, kendini aşırı zorlamadan, işin bilimine de kaçmadan (bilimden kastım, elbette ilkokulda öğretilen gramer değil sadece) daha doğal kavramak için küçük yaştan itibaren mutlaka, Arina Radionovna örneğinde olduğu gibi, çocuğa boş inançların aşılanacağı korkusuna kapılmadan Rus dadılardan kapmak gerekiyor, -örneğin “Üç Balina” masalı (Tanrım! O çocuk hayatı boyunca bu balinaları unutabilir mi?); ayrıca bazı çok bilmiş anne babaların çocuklarını uzak tutmaya çaba gösterdikleri basit halktan, uşaklardan da çekinmemek gerekir. Sonra ezberin gerici bir eğitim sistemi olmasına bakmadan, okullarda çok eski dönemlerden -vakayinamelerden, bılinalardan,[169] hatta Slav kilise dilinden- kelimeler öğretilmesi yararlı olur. Böylelikle anadili, yani düşündüğümüz dili olabildiğince canlı bir dile benzeyecek kadar kavramakla ve kesin olarak bu dilde düşünme alışkanlığı kazanmakla özgün Rus dilinden, Avrupa dilbiliminin ve çokdilliliğin özelliklerini çıkarmamız çok kolay olacaktır. Gerçekten ilk kaynakları, başka deyişle öz dilimizi mükemmele yakın kavrayınca, yabancı dili de kusursuzca -ama eskisi gibi değil- kavramış olacağız. Yabancı dilden, dilimize yabancı gelen bazı kalıpları hissetmeden alacağız ve düşünce biçimimizle yine kendiliğinden o yabancı öğeleri kaynaştıracağız ve zenginleştireceğiz. Burada çok ilgiye değer bir konu ortaya çıkıyor: Bizim henüz tam temeline oturmamış, yeni, genç dilimizle Avrupa dillerinin çok derin kavram ve düşüncelerini aktarabiliriz: Avrupalı şairler ve düşünürlerin birçok yapıtı dilimize çevrilmiş ve tam doğrulukla aktarılmıştır, bazı çeviriler kusursuzdur. Gelgelelim Rus halk dilinden, edebiyat yapıtlarımızdan pek çoğu Avrupa dillerine, özellikle Fransızcaya kusursuzca çevrilemez ve aynı anlamı asla veremez. Kırklı yılların ortalarında Petersburg’da ünlü bir opera sanatçısının kocası olan Bay Viardo’nun Gogol’den Fransızcaya yaptığı çeviriyi her hatırladığımda gülmeme engel olamam (artık günümüzde bu tür çeviri hataları çok az yapılıyor). Bu çeviride Fransız Viardo’ya, şimdi haklı bir ün yapmış bir yazarımız yardımcı olmuştu, o zamanlar edebiyat alanına yeni girmiş genç bir yazardı.[170] Bu çeviriden Gogol yerine korkunç bir saçmalık çıkmıştı. Birçok yönden Puşkin de çevrilemez; “Kilise Babası Avvakum’un” öyküsü

gibi bir yapıt çevrilseydi, Gogol'deki gibi bir saçmalık çıkardı diye düşünüyorum; daha doğrusu hiçbir şey çıkmazdı. Neden bu böyledir? Söylemesi korkunç, ama Avrupa ruhu kuşkusuz bizden daha olgun ve daha açık kendini gösteriyor olmasına karşın bize göre daha az çeşitli ve daha kendine kapalı olabilir: Evet, bunu söylemek müthiş bir şeyse, hiç değilse umutla ve sevinçle ruh dilimizin tartışmasız çok çeşitli, zengin, çok yönlü ve evrensel olduğunu, çünkü kusursuz bir yapıya henüz sokulmadığı halde, Avrupa düşüncesinin değerini ve hâzinelerini aktarabildiğini kabul etmemeniz mümkün değildir, bu değerlerin tam ve doğru biçimde dilimize aktarıldığını düşünüyoruz. İşte, bu "malzemeden" çocuklarımızı yoksun bırakıyoruz. Neden? Basit, bu "malzemeyi" küçümsüyoruz, zavallı görüyoruz, bu dili, yüksek sosyeteye özgü duygu ve düşüncelerin çirkince ifade edildiği taklit dil sayıyoruz.

Yeri gelmişken, bundan beş yıl önce ülkemizde eğitimde klasik reform denilen bir olay yaşanmıştı. Matematik ve eski iki dil - "Latince ve Grekçe" - zihinsel, hatta ruhsal olarak en gelişmiş kültür aracı olarak kabul edilmişti. Bunu ne bizler kabul etmiş, ne de icat etmiştik: Bu gerçek, evet, yüzyıllar boyu Avrupa'nın deneyimiyle gelişen, hayat bulan bu dilleri onlardan kaptığımız tartışmasız bir gerçektir. Ama mesele şu: Bu iki büyük eski dil ve matematik yoğun biçimde öğretilirken öbür yandan Rus dili tamamen bastırılmış, ikinci plana itilmiştir. Adama sorarlar: Rus dili gerileme sürecine girerken, çocuklarımız nasıl, hangi yöntemle ya da hangi malzemeyle bu iki eski dilin yapısını kavrayacaklar peki? Acaba Latince ve Grekçe eğitimi (üstelik Çek öğretmenlerce) çocuklarımıza gelişme gücü ve yetenek kazandıracak bir mekanizma olabilir mi? Ayrıca *yaşayan* dilin yoğun ve derinlikli öğrenilmesi buna koşut yürütülmediği takdirde bu mekanizmayla baş etmek mümkün müdür? Eski barbar Avrupa'yı uygarlığın ve ilerlemenin yukarı aşamasına çıkaran bu eski iki dilin, insan düşüncesinin bu en kusursuz iki formunun tinsel geliştirici gücü, evet, bütün bu güç, özellikle dilimizin onun içinde zayıflaması sonucu doğal olarak yeni okulumuzu geride bırakmıştır. Yoksa bizim reformcular Rus dilini öğrenmeye hiç de gerek olmadığını, ayrıca anadiliyle doğmadıktan sonra *"yat"*[171] harfinin nerede kullanılacağının ne anlamı olacağını mı düşünmüşlerdir? Şu da var, Rus aydın zümresi anadiliyle doğmuyor, uzun zamandan beri bu böyle. Halkla tam anlamıyla bütünleşmedikçe canlı dilimizin gelişeceğini beklemek hayal olur.

Kendimi kaptırdım, sözde anneyle konuşacaktım, birden klasik reformdan tutun, halkla bütünleşmeye kadar götürdüm konuyu.

Anne, kuşkusuz, sözlerimden sıkılmıştır; sinirle, oturduğu yerden el kol hareketi yapıyor, alaylı bir gülümsemeyle sırtını dönüyordur. Oğlu hangi dilde düşünürse düşünsün anne için hava hoş, daha zarif, daha akıllıca, daha keyifli bir Paris dili olsun da! Gelgelelim anne, böyle bir Fransızcayı öğrenebilmesi için oğlunun tümüyle bir Fransız olması gerektiğini bilmiyor. Fransız dadılarla, mürebbiyelerle bu mutluluğa kesinlikle ulaşamazsınız; yolunuzun üzerindeki ilk istasyona varırsınız ancak. Yani Rusluktan vazgeçmeniz gerekir anlayacağınız... Ah, şu anne, daha iki yaşında Fransız dadının eline teslim ederek çocuğunu zehirlediğini anlamıyor! Her anne baba, örneğin kimi talihsiz çocuklarda aşağı yukarı on yaşlarında başlayan ve gerekli bakım ve ilgi gösterilmemesi halinde onları bazen bir budalaya, iskelete, henüz çocukken kara kuru bir ihtiyar haline getiren o korkunç fiziksel değişimleri bilir. Çekinmeden söyleyebilirim ki dadı, başka biçimde nitelersek Fransız dili, küçükken, konuşmaya ilk başladığından itibaren yine de fiziksel olarak o korkunç alışkanlık, ne olursa olsun tinsel anlamda vardır. Çocuk doğuştan aptal ya da dümdüz biriyse mesele yok; bu durumda ömrünü sığ düşünceleriyle, berber çırağı kültürüyle Fransızca şakalar yaparak geçirir ve yaşamı boyunca aptal olduğunu fark etmeden ölür gider. Ama ya bu kişi yetenekli, düşünen, aklı başında, yüreğinde soylu duygular barındıran biriyse, acaba mutlu olabilir mi? Düşüncelerini ve tinsel gereksinimlerini derinliğine biçimlendirecek malzemeyi kullanmayı bilmemekle ve kendi için açımlanmamış sinik, hastalıklı, hırsızlama, ezbere ve kaba bir dili kullanmakla kendini ve yüreğindekini ifade ederken, sürekli zihinsel ve ruhsal zorlamayla ömrünün sonuna kadar acı çekecektir. (Oh Tanrım! Bu dilin ölü, doğal olmadığını anlamak bu kadar zor mu?) Bu kişi, düşüncesinin kıt, sığ ve kinik, bütün yaşamında anlamını bulan önemsiz, değersiz kalıpların sonucu olarak, özellikle kinik olduğunu, nihayet ruhunun bile kokuştuğunu acıyla fark edecektir. Bu ahlaki düşüş tasadan gelecektir. Kuşkusuz kariyeri zarara uğramayacak: Fransız dadılarla doğan bu gençleri annecikleri mutlaka yurdumuzun gelecekteki babaları olarak hazırlayacaklar, bu çocukların da dadısız bir şey yapamayacaklarını düşünmeye hakları olacaktır. Yüksek makamlara erişecek, hükmedecek ve “milletin canını çıkaracaktır”, düzenler koyacak, emredecektir, kısacası, *plus de noblesse, que de sincerité*[172] sloganıyla, yabancının düşüncesiyle ve cümleleriyle söylevler çekerken sık sık kendinden hoşnut olacaktır. Oysa

birazcık adam olsa bütünde mutsuz olacaktır. Güçsüzlüğünden sürekli acı çekecek, özellikle iğrenç alışkanlıkları nedeniyle, zamanından önce tükenmişliğiyle ıstırap çeken kocamış delikanlılar gibi acılar içinde kıvranacaktır. Çok yazık, bu facianın nedeninin Fransız dili ve dadısı olmadığına hangi anne inandırabilir beni! Abartmadığımı söyleyecek bir tek annenin çıkmayacağını hissediyorum. Gerçeği hiç şişirmeden anlattım, ne var ki düşüncelerime karşı çıkıp, tersine, yabancı dilde yaşamanın daha iyi olduğunu, daha kolay ve rahat, daha tatlı bir yaşam sürülebileceğini, özellikle hayatın sorunlarından ve gereksinimlerinden kaçınmak gerektiğini, Fransızcanın, sadece Fransız dili olarak değil, anadilin yerini alan yabancı bir dil olarak benimsenmesinin hayatın zorluklarını karşılayabileceğini söyleyeceklerdir. Nasıl? Dadılarla büyüyen bu parlak çocuk, sosyete salonlarının yakışıklı delikanlısı mutsuz mu olacak? Üstü başı pırıl pırıl, sağlıklı, yüzü aristokrasinin renkleriyle boyanmış, süslü püslü, yakasına gül takmış bu adam mutsuz olsun! Anne kibirle gülümsüyordur şimdi. Oysa bu olmadan (yani Fransızca eğitimi almadan) zaten Rus aydınların büyük çoğunluğu günümüzde hâlâ kafa işçisinden başka bir şey olamaz, bastığı yeri olmayan, toprağından, köklerinden bağlarını koparmış, Avrupa rüzgârlarıyla savrulan beynelmilel bir budaladır. Oysa dadıların, mürebbiyelerin elinden geçen bu insan, en iyi koşullarda olsa bile, hatta bir şeyler düşünüyor, hissediyor olsa bile, aslına bakarsanız silme züppe bir gençten farksızdır; belki de günün modası birkaç yapıt yutmuştur, ama aklı sonsuz *tenebres'*lerde[173] dolaşmakta, yüreği *argent*'a[174] susamaktadır. Bir kez daha söylüyorum, bu delikanlı elbette yurdun babası olacaktır, bunu yapabilir, o olmayacaksa kim olacak? (Ülkenin babaları bizde gizli danışman sıfatıyla başlıyorlar işe.) Eh, anneye söyleyeceklerim şimdilik bu kadar, ama sadece anneye tabii!..

♣➶❒❄➽■❃➽ ✢➶●➽❍

I-Kaplıcalar Ne Sağlar? Şifa mı, Görgü mü?

Ems'ten söz etmeyeceğim; zaten Ems'le ilgili çok ayrıntılı Rusça kitapçıklar var; örneğin doktor Girshgorn'un Petersburg'da yayınlanan *Ems ve Şifalı Sulan* adlı kitabı. Bu kitapta sağlık bilgilerinden tutun (kaynak sularıyla ilgili) konaklama yerleri, gezilip görülecek yerler, sağlık merkezleri, hatta Ems halkı üzerine en ufak ayrıntılarına kadar bilgiler yer alıyor. Bana gelince, bu tür yazıları beceremem, ama okurlarım ısrarlı olurlarsa, yurduma döndüğümde öncelikle pırıl pırıl güneşiyle, gerçekten harika bir manzarası olan Ems kentinin yerleşmiş olduğu Taunus vadisini, dünyanın dört bir yanından gelen zarif kalabalığı ve bu kalabalık arasında derin, çok derin yalnızlığımı anlatırım! Ama bu yalnızlığıma rağmen yine de bu kalabalık hoşuma gidiyor, özel bir ilgim nedeniyle tabii. Bu kalabalık arasında tanıdık bir Rus'a rastlamıştım, tam bir *paradoksçu,* bir zamanlar, çok yıllar önce benimle tartışırken savaşı savunuyor ve günümüz toplumunda asla duyamayacağınız bir yaklaşımla bütün gerçeği savaşta buluyordu (Günlüğün nisan sayısına bakınız). Çok alçakgönüllü, birinci dereceden devlet memuru görünüşlü biri olduğunu söylemiştim. Herkesin bildiği gibi, biz Ruslar, daha doğrusu Petersburglular, yaşantılarımızı öyle bir düzenlemişizdir ki, birbirimizle görüşürüz, Tanrı bilir kimlerle zaman zaman iş yaparız, dostlarımızı da unutmayız (Petersburglu bir şeyi ya da birini hiç unutabilir mi?), ama bazen tam bir yıl görüşmediğimiz de oluyor. Dostum Ems'e her nasılsa tedavi için gelmişti. Oysa kırkındaydı, belki de daha az.

"Bunda siz haklısınız" dedi. "Buradaki kalabalıktan bir dereceye kadar hoşlanıyor insan, nedenini bilmese bile. Üstelik her yerde bu kalabalıktan, toplumun bu kaymak tabakasından hoşlanıyorlar işte. Bu topluluktan kimseyle senli benli olmanıza da gerek yok, ama bütününe baktığımızda dünyada şimdilik daha iyi bir şey yok..."

"Hadi canım!"

"Sizinle tartışmıyorum, tartışmıyorum!" dedi telaşlı. "Yeryüzünde daha güzel bir toplum düzeni kurulmaya başladığında, insanoğlu, deyim yerindeyse daha mantıklı yaşamaya razı olduğunda, günümüz toplumuna bakmayı, hatta ağzımıza almayı bile istemeyeceğiz, sadece dünya tarihinden bir iki söz, o kadar... Ya şimdi, onun yerine en iyi neyi sunabiliriz, söyler misiniz?"

"Şimdi hali vakti yerinde şu kuru kalabalıktan daha iyi sunulacak ne olabilir? Kaplıcalar için gelmeselerdi ne yapacaklarını, nasıl zaman

geçireceklerini herhalde bilemezlerdi. Ayrı ayrı iyi insanlar - bu doğru, bu kalabalık arasında da vardır, ama bütününde, evet, bütününde, bırakın övgüyü, özel ilgiye bile değmezler!”

“İnsanlara derin nefret duyan biri gibi ya da günümüzde geçerli olduğu için belki de böyle konuşuyorsunuz. ‘Ne yapacaklarını, nasıl zaman geçireceklerini bilemezlerdi!’ diyorsunuz. İnanın, her birinin işi gücü vardır ve bu işleri için hayatlarını bile harcamışlardır. Yaşamı cennet kılamadıkları için suçlu değiller, bu yüzden de acı çekiyorlar. Bakın, bu zavallı çilekeşlerin güldüklerini görmek hoşuma gidiyor.”

“Kibarlıktan gülüyor olmasınlar!”

“Onları perişan eden, cennet oyununa katılmaya zorlayan bir alışkanlıktan gülüyorlar, herhalde böyle nitelendirilebilir. Cennete inanıyor, gönülsüz de olsa bu oyunu oynuyor, ama oyalanmak, vakit geçirmek için oynuyorlar. Şu gelenek, alışkanlık dediğimiz şey çok güçlüdür. Bu alışkanlığı bayağı ciddi bir olay gibi görenler bile var, kuşkusuz onlar için daha iyidir bu: Artık gerçek cennettedirler. Bu insanları severseniz (sevmelisiniz), evet, dinlenme olanağı buldukları ve sıkıntılarını bir an unuttukları için-hayal de olsa mutlu olacaksınız.”

“Canım, şaka mı yapıyorsunuz, onları niçin sevmek zorundaymışım?”

“İnsanlık bunu gerektirir, efendim, başka türlü olamaz, insan nasıl olur da sevilmez! Şu son on yılda insanı sevmemek olur mu? Burada insanları seven bir Rus bayan vardı. Asla şaka yapmıyorum. Sözü fazla uzatmamak için size doğrudan vardığım sonucu bildireceğim, görgülü her toplum. İşte şu karşınızda aristokrat sınıfın oluşturduğu kalabalık birtakım erdemlere sahiptir. Örneğin: bu aristokrat tabaka, size gülünç gelebilir, ama kimi topluluklara, örneğin her yerde alışılmadık bir yaşantı sürdüren tarım toplumlarına göre doğayla daha yakın ilişkide olduğu için iyidir. Fabrikaları, orduyu, ilköğretim okullarını, üniversiteleri artık söylemiyorum; bu saydıklarım anormalliğin üst perdesidir. Buradakiler varlıklı oldukları için daha özgürdürler, bu bakımdan hiç değilse diledikleri gibi yaşayabilirler. Oh, elbette sadece nezaketin ve görgü kurallarının izin verdiği ölçüde doğayla temasa geçerler. Doğaya karşı, masmavi gökyüzünden biz günahkârları aydınlatan şu güneşin altın rengi ışıklarına karşı, açılmaya, çözülmeye, çırılçıplak olmaya- şimdi ikimizin ya da orada bir şairin isteyeceği ölçüde bir kabalıkla tabii- seçim yapmadan değer miyiz, değmez miyiz! Eskiden olduğu gibi, edebin küçük çelik kilidi her yürekte, her akılda asılı duruyor. Bununla birlikte görgünün, doğayla

buluşma yolunda sadece çağımızda değil, kuşağımızda da ufacık da olsa bir adım attığını kabul etmemek olmaz. İnceledim: Çağımızda ileriye gittiğimiz sürece, insanların, doğayla buluşmanın- ilerlemenin, bilimin, mantığın, sağduyunun, beğeninin ve kusursuz tarzın son sözü olduğunu daha iyi anlayacakları ve kabul edilecekleri sonucunu çıkardım. Girin, bu kalabalığın arasına dalın: Şu yüzlerindeki sevince, neşeye bakın! Birbirleriyle çok az konuşuyorlar, yani alışılmadık bir incelikle; hepsi güler yüzlü, tatlı, olağanüstü neşeli. Bir an düşünürsün, yakasına gül takmış şu delikanlının bütün mutluluğu, yanındaki 55 yaşlarındaki şişman bayanı eğlendirmek diye. Gerçekten de kadının etrafında pervane kesilmesine onu iten nedir? Kadının mutlu ve neşeli olmasını mı istiyor gerçekten? Kuşkusuz hayır, mutlaka özel, hem de çok özel, sizinle beni ilgilendirmeyen nedenlerle böyle davranıyor, ama burada asıl önemli olan, hiçbir özel nedeni olmadan, görgü denen şeyin genci bu davranışa yönlendirmesidir; son derece önemli bir sonuçtur bu, görgünün, zamanımızda kimi gencin yaban doğasını ne kadar değiştirdiğini gösterir. Şiir bir “Byron”u ve bir “Korsan”ı, bir “Harold”u, bir Lara’yı[175] çıkarıyor, ama bakın bu kişiliklerin ortaya çıkmalarından az bir zaman geçtiği halde, görgü, bu kahramanları çürüğe çıkarmıştır, çirkin, kötü karakterler olarak kabul edilmişlerdir; hele bizim “Peçorin”, “Kafkas Tutsağı”[176]: Ahlaki bakımdan tamamen olumsuz tiplerdir; kısa zamanda başarıya ulaşmış Petersburg memurudurlar. Peki, neden çürüğe çıkmışlardır? Çünkü gerçekten kötücül tiplerdir bunlar, sabırsızdırlar, açıktan kendileriyle cenkleşirler, o kadar ki, bireyin toplum için, toplumun birey için yaşamasını sağlamak zorunda olan edebin uyumunu bozarlar. Bakın, çiçek taşıyorlar, bu buketler hanımefendilere, sevgililere sunulacak gül demetleri; bu güllerin nasıl seçildiğine, demetin nasıl süslendiğine bakın bir! Kırların kızı asla çiçeği özenle seçip toplamaz, sevdiği delikanlı için ince ince budamaz. Oysa bu güllerin tanesini beş on Alman feniğine satmaya götürüyorlar, kırların kızı asla onlara dokunmaz. Altın çağ henüz gelmedi, şimdi endüstri çağındayız, ama bu sizi ilgilendirmiyor, değil mi? Bu insanların şık giyinmeleri, güzelleşmeleri... Gerçekten de bir cennet. Doğru ya, ‘cennetmiş, cennete benzer bir şeymiş’, sizin umurunuzda mı? Oysa anlamaya çalışsanız, ne keyifli, ne gerçek bir düşüncedir bilseniz! Evet, çiçekler değil de, daha çok ne gidebilir su içmeye, yani iyileşmek umuduna, sağlığa? Çiçek umuttur. Ne tat vardır bu düşüncede! Şu ayeti bir hatırlayın: “Ne giyeceğiz diye endişelenmeyin, bakın şu kır çiçeklerine! Süleyman da

zafer günleri için bu çiçekler gibi giyinmedi, çünkü daha iyisini Tanrı giydirecektir!’[177] Tamı tamına hatırlamıyorum, ama ne güzel sözlerdir bunlar! Bu sözlerde hayatın tüm şiirselliği, güzelliği, doğanın gerçeği vardır. Doğanın gerçeği hükmünü sürdürünce insanlar yürek sadeliği ve sevinciyle, gönülden insan sevgisiyle birbirlerine çiçeklerden taç örecekler, heyhat, bu çiçekler şimdi sevgisiz, 5 feniğe alınıp satılıyor. Yine söyleyeceğim, bunlar sizi ilgilendirmiyor, değil mi? Evet, bence en uygunu bu, aslında insan değişik aşktan kaçınır, minnettarlık gerektirir çünkü, oysa burada parayı çıkarıyorsun, hesap tamam. Aslında altın çağın bir benzeri çıkıyor ortaya, hayal gücünüz varsa bu size yetebilir. Hayır, zamanımızda zenginlik, başkalarının hesabına olsun, özendirilmelidir. Bu zenginlik, geri kalan insan kalabalığına bana asla veremeyeceği bir debdebe ve görgü sağlıyor. Burada beni neşelendiren zarif görüntülere sahibim; oysa mutlu olmak için sürekli para harcanıyor. Mutluluk, neşe her şeyden daha değerlidir; oysa yoksul bir adamım, ama para ödemeden bu genel sevince katılabiliyorum, hiç değilse dilimi şaklatıyorum. Dinleyin: Müzik sesi geliyor, gülüyorlar, kadınlar kuşkusuz, Süleyman’ın zamanında kimsenin giymediği elbiselerle dolaşıyorlar; gerçi bunların tümü bir serap, ama sizi ve beni neşelendiriyor ya! İşin doğrusunu konuşalım, vicdanen düzgün bir adam mıyım? (Bunu tek başıma içimden söylerim.) Ama sular sayesinde, bakın, ben de onların arasına, nasıl denir, kaymağı yiyen insanların arasına katılmış bulunuyorum. Ah, şimdi şu iğrenç Alman kahvesini kim bilir ne keyifle içmeye gideceksiniz! Her neyse, iyi toplumun olumlu yanları olarak görüyorum bütün bunları...”

“Yo, şaka ediyorsunuz, bunlar çok yeni değil.”

“Şaka yapmıyorum, söyleyin, buraya içmelere geldiğinizden beri iştahınız düzeldi, değil mi? ”

“Oo, hem de nasıl!”

“Demek ki mideyi etkileyecek kadar görgünün olumlu yanları varmış, öyle değil mi?”

“Yapmayın Allah aşkına! Suyun etkisi bu, görgünün değil.” “Yo, görgünün olduğuna kuşku yok. Kaplıcalarda suyun mu, görgünün mü etkili olduğu henüz bilinmiyor. Hangisine karar vereceklerini buranın doktorları da bilmiyor; çağımızda tıp biliminin ne kadar ilerleme kaydettiğini belirlemek gerçekte zor. Zamanımızda tıp dalında birtakım düşünceler doğmuştur, oysa eskiden sadece ilaç vardı.”

II-Zamanımız Kadınından İyilik Gören Biri

Bu eskinin adamıyla yaptığım sohbetin tümünü aktarmayacağım tabii; ancak onun için en nazik konunun kadınlar olduğunu biliyordum. Bir gün kadınlar üzerine de sohbet ettik. Çok ilgili olduğumu söyledi.

"Evet" dedim, "örneğin İngiliz kadınlarını inceliyorum, ama özel bir amaçla. Buraya gelirken yolda okumak üzere yanıma birkaç dergi almıştım, biri Granovski'nın Doğu Sorunu üzerine uzun bir yazısı, diğeri de kadınlar üzerine bir kitaptı. Kadınlarla ilgili kitapçıkta çok güzel, çok olgun düşünceler vardı; bir tümce, dikkatle dinleyin, kafamı karıştırmıştı. Yazarı durup dururken şöyle diyor:

> ... gelgelelim İngiliz kadınlarının nasıl olduğunu dünya âlem bilir. Onların kadın güzelliğinin, ruh güzelliğinin yüksek örneğidir. Bizim Rus kadınları bu bakımdan asla İngiliz kadınlarıyla boy ölçüşemez...

Nasıl olur? Buna asla dayanamam. İngiliz kadını, Rus kadınından daha üstünmüş ha! Kesinlikle kabul edemem bunu!" "Bu kitabın yazarı kim?"

"Yazarın şiddetle karşı çıktığım bir tek bu tümcesini çıkarın, aslında kitapçık övülebilir de, ama bunu yapmadığıma göre adını söylemeyeceğim."

"Bu yazar bekâr olsa gerek, Rus kadınının bütün özelliklerini daha keşfedememiş."

"Bunu ince bir alayla söylediniz, ama Rus kadınının 'nitelikleri' derken gerçeği dile getirdiniz. Evet, Rus erkeği kadınlarımıza sırtını dönmemelidir. Ama ne olursa olsun Rus kadını nasıl aşağı görülür, anlayamıyorum doğrusu! Puşkin'in Tatyana'sından, Turgenyev'in, Lev Tolstoy'un kadın kahramanlarına kadar yazarlarımızın gözlerimizin önüne serdiği ideal kadın örneklerini -büyük kanıt olmalarına rağmen- göstermeyeceğim: Sanatta, edebiyatta bu güzellik idealleri işlenmişse, bir yerlerden alınmışlardır, asla uydurma değillerdir. Dolayısıyla bu kadın kahramanlar gerçek hayatta vardır. Örneğin Dekabristler'in eşlerinden, belleklerimizde hâlâ olanca canlılığıyla yaşayan binlerce başka örnekten söz etmeyeceğim. Rus gerçeğini kavrayan bizlerin gözlerden uzak, sonsuz bir özveriyle, o korkunç, karanlık köşelerinde, derme çatma evlerinde, bodrumlarda ahlaksızlığın, çürümüşlüğün batağında yaşamlarını tüketen binlerce kadınımızdan nasıl olur da haberimiz olmaz! Özetle, Avrupa kadınlarının yüksek konumuna bakarak Rus kadınının haklarını savunma gibi bir

çabanın içine girmeyeceğim, sadece şunu söyleyeceğim: Bence her erkeğin öncelikle kendi halkından, kendi ulusundan kadın aramasını, onu sevmesini sağlayacak her halkın, her ulusun bir doğa yasası olmalıdır, ne dersiniz? Erkek kendisinden üstün yabancı kadınla beraber olur, bir de çekiciliğine kapılırsa, o erkeğin ülkesi için ayrışmalar, sarsıntılı günler geliyor demektir. İnanın, son yüz yılda halktan derin kopuşumuzla birlikte buna benzer örnekler sık sık yaşanmıştı. Polonyalı Fransız ve Alman kadınlara kapıldık; şimdi de birçok erkeğimiz İngiliz kadınlara gözlerini dikmiş durumda. Bu belirti bence hiç de rahatlatıcı değildir. Burada iki nokta var, ülkenle manevi olarak bağlarını koparma ve harem zevkleri... Kadınlarımızı anlamayı unutmuşsak, bugünden tezi yok yüzümüzü ona çevirmemiz, onu öğrenmeye çabalamamız gerekmektedir...”

“Düşüncelerinizi seve seve paylaşmaya hazırım, ama bilemiyorum, böyle bir doğa ya da ulus yasası olabilir mi? Sormama izin verin: Adı geçen kitabın yazarının bekâr olduğunu alaylı ifadeyle söylediğimi neden düşündünüz? Yüksek nitelikleri olan Rus kadınıyla tanışmamış olabilirdi. Burada en ufak alayım söz konusu olamaz, bir Rus kadınının bana çok iyilikleri dokunduğunu, beni mutlu ettiğini söyleyebilirim çünkü. Evet, nasıl olursam olayım, size nasıl görünürsem görüneyim, hayatımın bir döneminde bir Rus kadınıyla nişanlanmıştım. Bu güzel kız, nasıl desem, konumu açısından benden üstün biriydi ve erkekler çevresinde dört dönüyordu, o seçimini yaptı ve...”

“Sizi mi tercih etti? Bağışlayın, bilmiyordum!”

“Tam tersi, çürüğe çıkardı beni. Bütün mesele burada zaten! Her şeyi olduğu gibi anlatacağım: Nişana kadar *her şey yolundaydı*; benim için çok özel bir yeri olan bu kızı her gün görüyor, mutluluktan uçuyordum. Bu arada unutmadan, üzerinde pek kötü izlenim bırakmadığımı belirteyim. Evinde aşırı özgür davranan bir kızdı. Bir gün, bir benzerini asla yaşamayacağım bir anda (böyle ifade edebilirim) evlilik sözü verdi. O anda bana neler olduğuna inanamazsınız. Kuşkusuz, bütün bunlar ikimizin arasında geçmişti, hâlâ olanlardan şaşkın eve döndüğümde, bu harika varlığın benim olacağı duygusu gülle gibi ezip geçmişti beni. Mobilyalarıma, kırık dökük, ama benim için gerekli olan eşyaya kaydı gözlerim; kendimden, toplum içindeki konumumdan, görünüşümden, saçlarımdan, berbat eşyamdan, sınırlı aklım ve sığ yüreğimden öylesine utanmıştım ki benim gibi böylesine değersiz bir insanın asla layık olmadığı hâzinelere sahip olacağı düşüncesiyle yazgıma binlerce kez lanet etmeye

hazırdım. Evlilik gerçeğinin pek bilinmeyen yanını, daha doğrusu -üzülerek söyleyeyim- nişanlı erkeklerin çok az beslediği bir duyguyu dile getirmek için bunları anlatıyorum, şöyle ki: Evlenmek için çok, ama çok fazla budalaca bir kibre, bakın, en budalaca, en alçakça bir gurura sahip olmak gerekir ki kibar bir erkeğin asla anlayamayacağı, olmaz saçmalıkta şeylerdir bunlar. Eğitiminden, zülüflerinden, ipek giysilerinden, danslarından, masumiyetinden, saf, aynı zamanda yüksek sosyete inceliği taşıyan yargıları ve duygularından başlayarak, kusursuz güzellikteki bu sosyete dilberiyle, bu harika varlıkla bir anda kendimi nasıl bir tutabilirdim? Düşünün, evime bu haliyle gelecek, bense basit bir gömlekle karşısına çıkacağım. Ne o, gülüyor musunuz yoksa? Oysa bu dehşet verici bir düşünce! Bakın, bir sorun daha var, size şöyle diyebilirler: Mükemmellikten ürküyorsanız, kendinizi bu konuda işe yaramaz hissediyorsanız, kir pas içinde bir çocuk alın (ne olursa olsun ahlaki kirlilik değildir bu); yazık ki her şey bir hiç: Öfkenle uyuşamazsın, amacım bir şeyleri yumuşatmak değil; her neyse, artık ayrıntıya girmeyeceğim, buna benzer işler işte. Örneğin umutsuz, gücüm tükenmiş yatağıma uzandığım zaman (söylemem gerekirse, bitpazarından alınmış, yayları kırık, dünyanın en iğrenç divanı) hiçten, incir çekirdeğini doldurmayan düşünceler üşüşür kafama: ‘Sonunda evleniyorum işte, kadın pılı pırtısı da olacak bundan sonra, patron mu ne işte, üzerinden tüyleri almak...’ Bu düşünceden doğal ne olabilir, bunun neresi korkutucu görünür? Bir geliyor, bir gidiyordu bu düşünce; elimde olmadan geliyor, bir anda zihnimi meşgul ediyordu. Bunu anlamak zorundasınız, çünkü insanın ruhunda ne düşünceler parlayıp sönüyordur, kim bilir; giyotine giderken bile... İşte bunlar geçmişti aklımdan. Çelik kalem uçlarının kirli bırakılmasından oldum olası hazzetmem, sinir krizleri geçirmeme neden olur, sevmediğim için bunları düşündüm, hoş dünyada herkes yapıyor bunu. Neler mi oldu? Böyle büyük bir olayda, zaman bulup da düzeyi düşük düşüncelere kafa yorduğum, aklımı tüylü kadın giysileriyle bozduğum için kendime verdim veriştirdim. ‘Bundan sonra neyi hak edeceksin be kardeşim!’ Kısacası, ömrümü, attığım her adım için, her düşüncem için kendimi sorgulamakla geçirdiğimi hissettim. Bakın neler oldu: Birkaç gün sonra yüzünde alaysı bir gülümsemeyle birden, şaka yaptığını, yüksek mevki sahibi biriyle evleneceğini bana bildirdiği zaman, ben... ben... aslında sevineceğime, öyle bir korkuya kapıldım, öyle çöküverdim ki birden, o bile irkildi ve hiç konuşmadan bir bardak su almak için aceleyle ayrıldı. Kendimi toparladım, korkumun bana yararı olmuştu: Onu ne kadar çok

sevdiğimi ve ona ne kadar çok değer verdiğimi anlamıştı... Evlendikten sonra bana bir gün şöyle demişti: ‘O kadar bilgili, o kadar gururluydunuz ki beni küçük göreceğinizi düşünmüştüm,’ evet, böyle demişti. O zamandan beri hep dost kaldık; yine söylüyorum, biri bir zamanlar bir kadın tarafından, daha doğrusu bir Rus kadın tarafından, elinden tutulmuş, çok mutlu edilmişse işte o kişi bendim ve bunu hiçbir zaman unutmayacağım.”

“Demek, bu özel kadınla arkadaş kaldınız, öyle mi?”

“Evet, biliniz ki çok güçlü bir dostluğumuz oldu, ama seyrek görüşüyoruz; yıldan yıla, belki de daha az. Rus dostlar beş yılda bir görüşürler, fazlasına katlanamazlar zaten. Başlangıçta ziyaretlerine gitmedim, kocasının toplumdaki yeri benden yüksekti çünkü, ama şimdi, evet, şimdi başına bir felaket geldi; onu böyle görmek derinden üzüyor beni. Kocası 62 yaşındaydı, evlenmelerinden bir yıl sonra adam mahkemelik oldu. Bulunduğu görevde verdiği açığı kapatmak zorundaydı, adamın neredeyse tüm servetiydi. Tutukluyken ayaklarından oldu. Şimdi Kreinshnah’da bulunuyorlar, on gün kadar önce ikisini orada görmüştüm; adam tekerlekli sandalyede geziyor. Bilseniz, kocasına öyle ilgi gösteriyor ki! Sürekli sağ tarafında yürüyor, günümüz kadınının yüce görevini yerine getiriyordu, dikkatinizi çekerim, kocasının bıktırıcı yakınmaları, iğneleyici yüze vuruşları da cabası... Onu böyle görmek beni derinden üzmüştü, daha doğrusu ikisini de... Çünkü kime daha çok acınması gerektiğini de hâlâ çözmüş değilim; onları öyle bıraktığım gibi doğru buraya geldim. Size adını söylemediğim için memnunum; ayrıca bu kısa görüşmemizde mutluluk ve Rus kadınının sorumluluğu üzerine görüşlerimi açıklamaya kalkışınca onu sinirlendirmiştim, bu benim için talihsizlik oldu.”

“Oo, elbette, bundan daha iyi bir fırsat arasanız bulamazdınız.”

“Ne o, eleştiriyor musunuz beni? Bunları ona başka kim söyleyebilirdi? Tersine, hiç değilse mutsuzluğumun nedenini bilmek her zaman büyük bir mutluluk gibi görünmüştür bana. İzin verirseniz, konu açıldığına göre, mutluluk ve Rus kadınının sorumluluğu üzerine düşüncelerimi açıklamaya çalışayım. Kreinshnah’da olanların hepsini anlatmadım.”

III-Çocuk Sırları

Burada şimdilik duracağım. Bu adamın kişiliğini gözler önüne sermek ve okurlarımla tanıştırmak istiyorum. Onu küçük öykücü olarak anlatmaya çalışmıştım, ama görüşlerine kesinlikle katılamam. Daha önce bu kişinin "paradoksçu" olduğunu söylemiştim. "İçindekileri bir çeşit öfkeyle döküyor olsa da, zamanımız kadınının mutluluğu ve sorumluluğu üzerine" görüşleri özgün olmaktan uzak, ama onun en hastalıklı yanının bu olduğunu düşünmeden edemiyor insan. Onun anlayışına göre, kadın mutlu olmak ve sorumluluklarını yerine getirmek için mutlaka evlenmek ve olabildiğince çok çocuk, "kadın güçten kesilinceye kadar öyle iki üç değil, yedi, sekiz, dokuz çocuk doğurmalı. Ancak o zaman yaşamla ilişkiye girer, hayatın gerçek yanlarını öğrenir" miş.

"İnsaf edin, yatak odasından çıkmadan..."

"Tersine, tersine! Tepkileri önceden seziyorum ve biliyorum. Her şeyi ölçüp biçtim: 'Üniversite, yükseköğrenim vs... ' Erkeklerin ancak on binincisinin bilim adamı olacağını artık söylemiyorum; size ciddi ciddi soruyorum şimdi: Üniversite evliliğe ve çocuk doğumlarına nasıl karışır? Tersine, üniversite mutlaka tüm kadınlar için, geleceğin bilim insanları için, kısacası bilgili, kültürlü insan yetiştirmek için var olmalıdır, 'evlilik ve çocuk' sonra gelmelidir. Daha akıllıca çocuk doğurmak bugüne kadar yeryüzünde icat edilmemiştir. Bunun için ne kadar akıl depolasan o kadar iyi olur. Çatski[178] yanılmıyorsam şöyle diyordu:

... çocuk sahibi olmaya
Akıl ne gerek!

Böyle duyuruyordu, çünkü koyu bilgisiz, ömrü boyunca başkasının sözleriyle, Avrupa kültürü üzerine nutuklar çeken bir MoskovalIydı; o kadar ki, sonradan anlaşıldığı gibi, vasiyet bile yazamamış ve malını mülkünü 'dostum Soneçka'ya' diye tanımadığı birine bırakmıştı. 'Akıl ne gerek!' üzerine ironi tam elli yıldır süregelmektedir, bizde ancak 50 yıl sonra kültürlü adam çıkmıştır da ondan. Tanrıya şükür şimdi eğitimli, bilgili insanlar var, inanın, dünyada en önemli, en ciddi işin öncelikle çocuk sahibi olmak, çocuk dünyaya getirmek olduğunu ve olmaya da devam edeceğini anlayacaklardır. 'Kimin aklı kıt, lütfen söyler misiniz?' Alın size akılsızlık örneği: Avrupa'da bugünün kadını çocuk doğurmayı bırakıyor. Bizler için şimdilik susuyorum."

“Çocuk doğurmayı mı bırakmış, neler diyorsunuz siz?”

Bu adamın ondan hiç beklenmeyecek tuhaf bir huyu olduğunu bu arada söylemeliyim: Çocukları çok seviyor, çocuk düşkünü; özellikle minimini, “melek gibi” olanları... Peşlerinden koşacak kadar hayran çocuklara. Ems’te bu davranışını herkes biliyor. Çocukların yaya olsun, arabayla olsun dolaşmaya çıkarıldığı ağaçlı yolda gezinmekten hoşlanıyor; bir yaşındaki çocuklarla bile dostluk kurmuş, o kadar ki çocuklar onu görür görmez hemen tanıyorlar, yanlarına gelmesini bekliyorlar, gülücükler gönderip minnacık ellerini uzatıyorlar. Bir Alman dadıya çocuğun kaç yaşında ya da kaç aylık olduğunu sormadan geçmez, onu yere göğe sığdıramıyorlar, bizimki Alman dadıya yaranmak için sezdirmeden gönlünü okşuyor kadının. Özetle, bu sevgisi tutku halini almış. Her sabah kaplıcalarda, ağaçlı yolda, kalabalığın arasında okula giden süslü püslü, ellerinde sandviçleri, sırt çantalı çocukları görmesin, müthiş bir heyecana kapılıyor. Bu çocuk kalabalığının, dört beş yaşında olanların, yani en küçüklerin gerçekten çok sevimli olduklarını kabul etmek gerek.

Bir sabah olağanüstü bir sevinçle:

“Tel que vous me voyez”[179] dedi, “İki düdük satın aldım, ilkokul çocukları için değil, onlar büyük, dün öğretmenleriyle tanışma onuruna eriştim: Olabilecek en erdemli, dürüst insanlardan biri. Ne diyordum, evet, benimkiler tombalak iki kardeşti, biri iki, öteki üç yaşındaydı. Büyük olanı kardeşinin elinden tutmuştu; ikisi de zekiydi; oyuncakların sergilendiği çadırın önünde durmuşlar, ağızları bir karış açık, oyuncakları hayran hayran seyrediyorlardı, ağzınla kuş tutsan bu çocuk hayranlığını sergileyemezsin. Satıcı kurnaz bir Alman kadındı, çocuklara baktığımı fark edince çocukların eline hemen birer düdük tutuşturdu: Efendim, iki markım gitti. Çocukların sevincini anlatamam, düdüklerini öttüre öttüre dolaşıyorlardı. Bu bir saat önceydi, çocukları tekrar görmeye çıktım, hâlâ düdüklerini çalıyorlardı. Size bir ara bu topluluğu göstererek, dünyanın şimdilik bundan daha iyi bir topluluk kuramayacağını söylemiştim. Yanlıştı, ama siz, inkâr etmeyin, inanmıştınız. Tersine, en güzel olan, mükemmel olan: Ellerinde sandviçleri ve sırtlarında çantalarıyla okula giden şu çocuklar... Güneş, Taunus vadisi de neymiş, Allah aşkına! Çocuklar, kahkahaları, sandviçleri, dünyanın dört köşesinden gelen çocukları hayranlıkla seyreden zarif milord ve markizler topluluğu, hepsi bir arada, harika! Kalabalığın çocuklara her gün nasıl hayranlıkla baktığını gördünüz. Ne derseniz deyin, bu, insanlarda ilgi belirtisi ve ciddiyet sıçramasıdır, ama Ems budaladır, saçmalık yapmadan

duramaz; bu yüzden çocuk doğurmayı sürdürüyor; ya Paris, Paris bunu erteledi bile!”

“Ne demek erteledi?”

“Paris’te, Articles de Paris[180] adlı geniş bir sanayi kolu bulunuyor. İpekle, Fransız şarabı ve meyvesiyle tam beş milyar savaş tazminatının ödenmesine katkıda bulunan bir şirket... Paris bu endüstri koluna öylesine saygı duyuyor, öylesine ilgileniyor ki çocuk yapmayı bile unutuyor. Paris’in ardından da bütün Fransa. Bakan, meclislere resmi olarak, *la population reste stationnaire*[181] üzerine günlük bilgi sunuyor. ‘Düşünebiliyor musunuz!’ diyor. ‘Çocuklar doğmuyor, doğsa bile fazla yaşamıyorlar.’ Buna karşılık övünerek ekliyor: ‘Yaşlılarımız ayakta, Fransa’da uzun ömürlü yaşlılarımız var.’ Fransa’nın, meclislerine doldurduğu bu yaşlı insanlar nefes alıyor olabilirler, ama nereden bakarsanız bakın, yine de içi geçmiş ihtiyarlar bence. Uzun ömürlü olmalarına sevinmek neden? Nasıl derler, iskeletleri çıkmamış mı?”

“Sizi, inanın, anlamıyorum; bu Articles de Paris’nin nasıl böyle bir işe yararı dokunur?”

“Mesele çok basit. Bir yazar olduğunuza göre, tutarsız mı tutarsız, ama çok yetenekli Fransız yazar ve eski akımın idealistlerinden Alexandre Dumas Fils’i sanırım tanırsınız. Yine de bu yazarın birkaç iyi, daha doğrusu dişe dokunur çalışmaları var. Fransız kadınının doğurmasını istiyor. Hem de o herkesin bildiği sırrı, burjuva kadınlarının Fransa’da hep ikişer çocuk doğurdukları ve ikiden ne az, ne çok, çocuk yapmama konusunda kocalarıyla bir şekilde anlaştıkları sırrını açığa vuruyordu. Burjuva kadınları iki çocuk doğurduktan sonra isyan bayrağını çekiyorlar, mesele bu. Fazla çocuk istemiyorlar, bu sır şaşılacak biçimde hızla yayılıyor. İki çocuklu bir kuşak ortaya çıkıyor, üstelik mülk altı kişiye kalacağına iki kişiye bölünmüş oluyor. Evet, İkincisi, kadın güzelliği korunmuş oluyor: Uzun zaman sağlıklı kalıyor, böylece dansa, giyime, eğlencelere, yurtdışı gezilerine daha fazla zaman ayırabiliyor. Anne baba sevgisine gelince de, yani olayın tinsel yönüne bakarsanız, iki çocuk, altı çocuktan daha çok seviliyor; ayrıca altı çocuğun yapacağı yaramazlığı bir düşünün, canından bezdirir insanı, etrafı kırar geçirir, işin yoksa uğraş dur! Alacağınız altı çift ayakkabıyı sayın yeter, yandınız demektir vs vs vs. Dumas’yı asıl küplere bindiren bu değil; bu sırrın varlığını bildirmeyi göze alması: Başka deyişle, iki çocuk ne az, ne de çok, hem de kocalarıyla doğal evlilik ilişkilerini zevkle sürdürecekler, tek kelimeyle durumu kurtaracaklar. Dünyada nüfusun hızla artışından

ürken Malthus bile böyle fanteziler üretmemiştir. Eh, bütün bunlar bayağı çekici... Bilindiği gibi, Fransa’da kent ve köy burjuvazisinde çok sayıda mülk sahibi vardır: Onların icadıdır. Evet, onların buluşudur. Ancak bu buluş Fransa’nın dışına da taşmaktadır. Bakın, yirmi beş yıl geçecek, Ems’in akıllandığını göreceksiniz. Dediklerine göre, Berlin bu bakımdan müthiş akıllanmış. Gelgelelim Fransa’da çocuk sayısı azalmış görünse de konuya burjuvanın, yani hali vakti yerinde olanın gözüyle baktıkça, toplumun öteki kesimini dikkate almadıkça, bakan bunun ayrımına varamazdı. Öteki kesim işçi sınıfıdır, dokuz, on, belki de on iki milyon farklı dinden, evlilik dışı yaşayan, ‘zorbalıktan kaçmak’ için, evlilik yerine ‘kendi aralarında mantıklı cemiyetler’ kuran işçi sınıfı... Bu düpedüz çocukları sokağa salıvermektir. *Gavroş'*lar[182] doğuyor, fazla yaşayamadan ölüp gidiyorlar; ayakta kalabilenler yetiştirme yurtlarını, çocuk ıslah evlerini dolduruyor. Bizde gerçekçi olarak nitelendirilen Zola o dönem Fransız işçi sınıfının evlilik kurumunu, yani evlilik dışı yaşama biçimini *Le ventre de Paris*[183] adlı romanında işlemişti. Dikkat buyurmanızı isterim: Gavroşlar artık Fransız değildir; evet, işin bir başka dikkat çekici yanı, mülk sahiplerinin gizlilik içinde ikişer ikişer doğan çocuklarının da Fransız olmamasıdır. Bunu en azından iddia edebilirim, çünkü bu iki karşıt sınıf birbirine benzemektedir. İşte ilk sonuç: Fransa Fransa olmaktan çıkıyor. (Fransa’yı on milyonluk bir ülke olarak görmek mümkün mü?) Şöyle diyenler çıkacağını biliyorum: ‘En iyisi Fransızlar ortadan kalksın, geriye insanlar kalsın’; gerçekten de insanlar mı? Tamam, insan diyelim, ama bunlar yarınların Avrupa’yı yutacak vahşileridir. Yavaş yavaş işlenecekler, niyetlerinden sapma göstermeden, geleceğin ruhsuz, duygusuz aşağılık yaratıkları olacaklar. Bu kuşak fiziksel olarak bozulacak, zayıflayacak, yozlaşacaktır, bunun kuşku götürür yanı yoktur. Ardından da ahlaki çürümüşlük gelecek tabii. Burjuva krallığının ürünüdür bu. Bence bütün bunların nedeni topraktır, yani tarladır ve zamanımızda toprağın özel mülkler halinde bölünmesidir. Hay hay, size bundan da söz edeyim.”

IV-Toprak ve Çocuklar

Paradoksçum: “Toprak her şeydir” diye konuşmasını sürdürdü. “Toprağı çocuklardan ayrı tutmam. Bu düşünce bende kendiliğinden ortaya çıkıyor. Aslında bu konuyu uzatmak istemiyorum; kafa yorarsanız, anlarsınız. Asıl sorun, toprakta yapılan yanlışlıktır. Evet, diğer tüm insani felaketler işte bu toprakta yapılan yanlış uygulamadan meydana gelmiştir. Milyonlarca yoksulun toprağı yok, özellikle toprağın zaten yetersiz olduğu Fransa’da, çocuklarını doğuracakları yerleri yok, kadınlar ahırlarda doğum yapmak zorunda bırakılmıştır; çocuklar demek doğru değil, yarısına yakınının babasını, hatta annesini bile bilmeyen Gavroşlardır bunlar... Tek sınıfın, yani yukarı toplum katının neden olduğu yanlışlık diye düşünüyorum, evet, bir sınıfın ötekine yaptığı insanlığa aykırı bir yanlışlıktır bu. Olaya hangi yönden bakarsak bakalım, toprak konusunda yapılan büyük bir hatadır. Bir sınıfın ötekine yaptığı bir haksızlık değildir sadece, belki de Galya fatihi Hludowicus’dan{184} beri böyle olagelmiştir: Herkese yetecek kadar çok toprakları olmuştu; çok, ama çok geniş bir toprak parçasını ele geçirmişlerdi, hem de hiçbir engelle karşılaşmadan, ülkeyi çok kısa sürede zapt etmişlerdi, öyle ki hiç de olağan değildi bu. Bir şeylerin yapılması, değişmesi, özellikle herkesin toprağı olması, çocukların kaldırımlarda değil, toprakta doğması gerekiyordu. Bunlar nasıl düzelecek bilmiyorum, bilmiyorum, bildiğim şey sadece kadınların hâlâ çocuklarını doğuracak yerleri olmamasıdır. Bence fabrikada çalışsın: Fabrika yasal bir işyeridir, yakınında her zaman işlenmiş toprak oluşur: Bu da onun yasası... Her fabrika işçisi bir yerlerde, güneşin altın ışıklarını döktüğü, üzüm bağlarıyla kaplı özel bir yer, daha doğrusu topluma ait bir *Bahçenin* var olduğunu ve bu Bahçede kendisini seven -öyle sokaklarda yetişme değil- anlı şanlı köylü eşinin bulunduğunu, tahta atlarıyla oynayan ve babaları olduğunu bilen çocuklarıyla karısının kendisini beklediklerini bilir. *Que diable*{185}, her düzgün ve sağlıklı çocuk tahta atıyla beraber doğar, her düzgün baba mutlu olmayı eğer istiyorsa bunu bilmek zorundadır. İşte buraya, bu cennet bahçesine alın teriyle kazandığı parayı getirecektir, bu paranın sokakta bulduğu bir kadınla yenmeyeceğini bilir. Bu Bahçe olmazsa, en kötü ihtimalle ailesiyle birlikte geçimini sağlayacak bir yol da bulamazsa (toprağı az Fransa’da örneğin), fabrikasız edemez, ama olsun, çocuklarının orada toprakla, ağaçlarla, avladıkları bıldırcınlarla büyüdüklerini, okula, kırdaki okula gittiklerini, hayatı boyunca eşek gibi çalıştıktan sonra dinlenmek ve sonra da ölmek için buraya geleceklerini hiç değilse bilsin

yeter. Kim bilir, belki de ailesinin geçimini tamamen sağlayacaktır, sonra fabrika işçisinin endişelenmesine gerek yoktur, belki de Bahçenin ortasına bir fabrika kurulur. Sözün kısası, bunlar nasıl olur, bilemem, ama gerçekleşecek, Bahçe olacaktır. Ems'te, yapay insanlar arasında, yapay bir Bahçede bundan söz ettiğimi, yüz yıl da geçse hatırlayacaksınız. İnsanlık bu Bahçede yeniden doğacak ve bu Bahçede düzelecek. İşte reçete. Bakın neler olmuştu: Önce şatolar kuruldu, şatoların yakınında da toprak damlar; şatolar baronların, toprak evler vasallarındı[186]. Sonra, çevrelenmiş kentlerde, azıcık da olsa, yavaş yavaş burjuvalar ortaya çıkmaya başladı. Zamanla şatolar ömrünü tamamladı ve yüzyılımızın sonuna doğru kral sarayları ve başkentleriyle, saray gibi otelleriyle büyük kentler kuruldu. Çağımızda müthiş bir devrim oldu, burjuvazinin zaferiyle sonuçlandı. Burjuvaziyle birlikte insanoğlunun düşünde bile göremeyeceği koca kentler inşa edildi. 19. yüzyılda yükselen bu kentleri geçmişte görmemiz asla mümkün değildir. Kristal sarayları, dünya sergileri, dünya otelleri, bankaları, bütçeleri, kirlenmiş ırmakları, yüzer iskeleleri, çeşit çeşit şirketleri, çevresinde de fabrikaları ve atölyeleriyle kurulan koca bir kentti bu. Şimdi üçüncü evre bekleniyor: Burjuvazi işlevini sona erdirecek ve yerini bu kez *Yenilenmiş İnsan* alacak. İnsan, toprağı komünlere bölecek ve Bahçede yaşamaya başlayacak. 'Bahçeyle yenilenecek, Bahçeyle yeniden hayat bulacak.' Demek ki sırasıyla şatolar, kentler ve Bahçe... Bunlar elbette benim düşüncelerim, bence çocuklar, gerçek çocuklar, yani insanların çocukları, sokakta değil, toprakta doğmalılar. Sokaklarda sonra yaşanabilir, ama bir ulus, ürünün, ağacın yetişeceği toprakta, tarlada doğmak ve *yeşermek* zorundadır. Oysa Avrupa'da işçi sınıfı şimdi sokaklarda yaşıyor. Çocuklar Adem gibi topraktan fışkıracaklar ve canları oynamak istediğinde, daha dokuz yaşında tezgâhlarda sırt kemiği kırmak için, lanet olası makinenin önünde zihnini köreltmek için, sayısız gaz borularının karşısında hayal gücünü yok etmek için ve *Sodom*'un bile görmediği fabrika ahlaksızlığını yaşamak için burjuvazinin taptığı fabrikaya girmeyecek. On yaşlarında kızlar, oğlanlardır bunlar. Burada olsa neyse, toprağın alabildiğine geniş, fabrikalarınsa yok denecek kadar az olduğu, üç kalem memuruna bir kasabanın düştüğü Rusya'da peki? Oysa geleceğin verimli tohumunu ya da ülküsünü gördüğüm yer, yurdumuz Rusya'dır. Neden mi? Halkımızın hiç değişmeyen bir ilkesi var ki toprak *her şeydir* onun için, bütün geçimini yeraltı ve yerüstü kaynaklarından sağlayacağı inancını taşır yüreğinde; halkımızın geniş çoğunluğunda bu inanç, bu ilke

yaşamaktadır. En önemlisi de bu ilkenin doğal insanlık yasası olmasıdır. Toprakta, tarlada kutsallık, gelenek halini almış bir kutsallık vardır. İnsanı iyi yönde kökünden değiştirmek istiyorsanız -vahşi bir sürüden insan yaratmak diyebiliriz buna- toprağı paylaştırın, amacınıza ulaşırsınız. Toprağımızın ve köy topluluğumuzun çok kötü olduğunu hiç değilse kabul ediyorum; ancak geleceğin ülküsü için yine de geniş bir kaynak var, bu da bir şeydir. Bence düzen topraktadır, toprakla biçimlenir, her yerde, bütün dünyada bu böyledir. Her ülkenin düzeni -siyasal, toplumsal her çeşit düzeni- her zaman toprakla ve o ülkenin toprak mülkiyeti biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Diğer özellikleri toprak mülkiyetine bağlı olarak biçimlenir. Günümüzde Rusya'da aşırı bir düzensizlik varsa bunun nedenini toprak mülkiyeti biçiminde, toprak sahipleriyle köle ve işçilerin karşılıklı ilişkilerinde ve toprağın işlenme biçiminde aramak gerekir. Şimdilik bunlar gerektiği gibi bir düzene oturtulmamıştır, bu durumda diğer sorunların da düzeleceğini beklemek hayal olur. Aslında kimseyi, hiçbir şeyi suçlamıyorum: Dile getirdiğim, bütün dünya tarihidir, bunu anlayalım. Kanımca, toprağın *dirliği* sayesinde toprak köleliğinden bayağı ucuza kurtulduk. Geriye kalanlarda da işte bu dirliği arıyorum. Bu uyumun halkçı kökleri- aramızdaki Potuginlerin hâlâ yadsıdıkları- halkın köklü ilke ve gelenekleridir. Efendim, bütün bu demiryollarımız, yeni bankalarımız, şirketler, krediler, hepsi, bana sorarsanız şimdilik gelip geçici şeylerdir, demiryollarından sadece stratejik olanlarını alıyorum. Bu saydıklarım toprak düzenlemesinden sonra yapılmalıydı, böylece bunlar doğal sürecinde ortaya çıkardı, oysa şimdi yalnızca borsa oyunudur. Bakın, Yahudi'nin kalbi nasıl gümbür gümbür atıyor! Güleceksiniz, kabul etmeyeceksiniz, olsun, dinleyin: yüzyılımızın ortalarında kaleme alınmış, yirmi yıl içinde kölelerini azat etmeyi isteyen bir toprak sahibinin anılarını okumuştum geçenlerde. O yıllar böyle bir haber çok ender duyulurdu. Bir ara köyüne uğrayan toprak sahibi bir okul yaptırıyor ve köy çocuklarına kilise şarkıları öğretmeye başlıyor. Komşusu toprak sahibi ona bir gün şöyle diyor: 'İnanın, hayırlı bir yol bulmuşsunuz kendinize; çocukları eğitiyorsunuz, umarım bu koro için iyi bir alıcı da bulursunuz. Bu herkesin hoşuna gider, sanırım, hatırı sayılır para da öderler.' Küçücük çocukları anne babalarından 'kopararak' satmak doğal görülüyorsa, o halde köylüleri azat etme tezkeresi, Rus yurdunda hâlâ çapraşık, çok garip, anlaşılmayan bir olguydu. Toprak sahibi işte bu garipliği köylülere açıklamaya koyuluyor; köylüler dinliyorlar, şaşırıyorlar, küfrediyorlar ve aralarında uzun süre tartıştıktan sonra sahiplerinin yanma

geliyorlar: ‘Ya, peki toprak!’ diyorlar. Toprak sahibi: ‘Toprak benim,’ diyor. ‘Sizin kulübeleriniz, bitişiğinde de toprağınız var ya! Toprağımda her gün yarıcı olarak çalışacaksınız.’ Kafalarını kaşırlar: ‘Yo, en iyisi eskisi gibi olsun! Biz sizin olalım, toprak da bizim!’ Toprak sahibi hayretler içinde kalıyor: ‘Vahşi sürü, başka ne denir!’ diye kendi kendine söyleniyor. ‘Sefih hayatlarına rağmen özgürlüğü istemiyorlar; insanoğlunun ilk nimetini geri çeviriyorlar vs...’ Zamanla, ‘Biz siziniz, toprak da bizim!’ deyimi, daha doğrusu formülü herkesçe benimsendi ve kimseler de yadırgamadı. Ama her şeyden önemlisi şuydu: ‘Böylesine doğal olmayan, dünya tarihinde bir benzerine rastlanmayan’ anlayış -sadece Avrupa’yla karşılaştırsak bile- nereden çıkmış olabilirdi? Dikkat buyurun, özellikle bugünlerde bizim ukalalar arasında: ‘Gerçekten aydınlarımızın ilgisine değecek, halkın kökleri denen şey bizde var mıdır, yok mudur?’ tartışması kudurmuşçasına sürdürülmektedir. Hayır efendim, izin verin: Rus insanının daha işin başından topraksız kalmayı asla aklının ucundan geçirmediği anlamına gelir bu. Burada asıl şaşırtıcı olan, toprak köleliği kaldırıldıktan sonra da halkın bu formülden vazgeçmek istememesidir; büyük çoğunluğunun topraksız bir hayatı asla hayalinde canlandıramamasıdır. Topraksız özgür olmayı istememek, her şeyin temelinin toprak olduğu anlamını taşır; geriye kalanlar, yani özgürlük de, hayat da, onur da, aile de, çocuklar, düzen, kilise de, hasılı onun için değerli olan her şey topraktan çıkmadır. İşte bu formül nedeniyle komün tipi bir yapıya sarılıyor. Neyin nesidir peki bu komün? Kimi zaman toprak köleliğinden bile ağırdır! Kolektif mülkiyet biçimini herkes tartışıyor, en azından ekonomik gelişmeye nasıl engel oluşturduğunu herkes biliyor, ama aynı zamanda bu yapıda yeni bir tohum, çok verim beklenen, nasıl ortaya çıkacağı belirsiz, ama bizde, rüşeym halinde bulunan, savaşla, başkaldırıyla değil, yüce ve ortak bir uyumla yalnızca bizde gerçekleşmesi mümkün geleceğe ilişkin daha güzel ülküsel bir şeyler yok mudur? Evet, uyumla, çünkü bunun için şimdi büyük kurbanlar veriliyor. Evet, çocuklar Bahçede dünyaya gelecekler ve düzelecekler; on yaşındaki kız çocuklar işçilerle meyhane köşelerinde iğrenç votkalar içmeyecek. Efendim, zamanımızda çocuklarımızı yetiştirmek ne zor şeymiş! Hep çocukları, yalnızca çocukları konuşmak istedim, onları anlattım, sizi de bu yüzden rahatsız ettim. Ama çocuklarımız yarınlarımız değil mi? Ya geleceği seveceksin, ya da bugünden endişe duyacaksın, kuşkusuz ne ben, sanırım ne de siz... Bu nedenle çocuklar her şeyden çok sevilmelidir.”

V-Rusya İçin Çok Önemli Bir Yaz

Ertesi gün garip dostuma şöyle dedim:

“Siz çocuklardan söz edin daha, kaplıca gazinosunda, Rus gazetelerinde yeni okudum, buralı Ruslar da yanımdaydı, bir kadın muhabirin bir Bulgar anneyle ilgili haberiydi, Bulgaristan’da tüm kasaba ve köyleriyle insanları yok etmişler. Köyde sadece bu yaşlı kadın sağ kalmış, yıkılan evinin çevresinde deli gibi dolaşıyormuş. Olayın nasıl olup bittiğini kadına sorduklarında, bilinen sözcüklerle konuşmamış; sağ elini yanağına koyup başlamış ağıt yakmaya; olayı doğaçlamayla anlatmış; evini, ailesini, kocasını, altı çocuğunu, torunlarını... Zalimler gelmişler, ihtiyar kocasını evin içinde yakmışlar; şahinlerini -çocuklarını- kılıçtan geçirmişler, küçük bir kızın ırzına geçmişler, genç bir kızı da alıp götürmüşler, bebeklerin karınlarını yatağanlarla delik deşik etmişler, sonra da evi ateşe vermişler; kimi yakaladılarsa ateşe atmışlar, yaşlı kadın her şeyi görmüş, çocuk çığlıkları duymuş.”

“Evet, ben de okudum” dedi antika dostum. “Mükemmel, mükemmel! Her şeyin başı şiir... Oysa bizim Rus eleştirmen şiiri arada bir göklere çıkarsa da, şiirin yaramazlık için yazıldığını düşünme çabası içinde olmuştur hep. Bu doğal destanı, nasıl derler, kendiliğinden fışkıran bu özgün destanı dinlemek ilgiye değer. Sanatın işi...”

“Ee, yeter artık, numara yapmayın! Gerçi, Doğu Sorunu üzerine konuşmaktan pek hoşlanmadığınızı fark etmedim değil.” “Hayır, ben de ne günlerimi harcadım! Elbette Doğu Sorununda gerçekten saygı duyduğum bir nokta var.”

“Ne gibi?”

“Sözgelimi sevda!..”

“Yok canım, ben eminim ki...”

“Biliyorum, biliyorum, söylemenize gerek yok; tamamen haklısınız. Üstelik işin daha başında kurban etmiştim kendimi. Bakın, Doğu Sorunu gerçekten bu zamana kadar, deyim yerindeyse, bir sevgi sorunu olmuştur ve Slavcılardan çıkmıştır. Çok kişi geçen kış Herseklilerle beraber bu sevda için yürümüştür; bu aşk handiyse meslek haline gelmiştir. Dikkat buyurun, henüz bir şey söylemiyorum; öte yandan sevdada bir mükemmellik vardır, ama bir deri bir kemik kalmış beygirin canını çıkarmak pekâlâ mümkün. İşte bu nedenle bahardan korkuyorum; inanmamamın nedeni bu. Yazın burada kardeşliğin birden elimizden uçup gideceği korkusuna kapılmıştım.

Ama şimdi, evet, şimdi korkmuyorum artık; üstelik Rus kanı aktığı halde, akan kan önemli bir şeydir, ama birleştiricidir de!”

“Kardeşlikten kopacağımızı gerçekten düşündünüz mü?”

“Günahkâr adam öyle sanmıştı. Hem canım, nasıl düşünmesin? Ama artık böyle düşünmüyorum. Bakınız, burada, Ren’e on kilometre uzaklıktaki Ems’te bile, Belgrad’dan haber alınabiliyor. Buraya yeni gelenler, Belgrad’da Rusya’nın suçlandığını duymuşlar; öte yandan *Temps* ve *Debats*'da okudum, Türkler, Sırbistan’a girdikten sonra Belgrad’da halk: ‘Çernyayev defol!’ diye bağırmaya başlamış. Başka muhabirler ve görgü tanıkları, bunun safsata olduğuna, tersine, Sırpların yaptıkları tek işin Rusya’ya tapmak olduğuna, Çernyayev’den de çok şey beklediklerine inandırmaya çalışıyorlar. Bilin ki bu haberlere de, ötekine de inanıyorum. Elbette farklı sesler çıkacaktır, tersi zaten olamaz: Genç bir ulus, askeri yok, savaşmayı bilmiyor, beceri yok, gönül yüceliği hak getire! Çernyayev orada ordu kurmak durumunda kaldı, Sırpların büyük çoğunluğunun bu kadar kısa sürede, bu koşullarda bir ordunun nasıl kurulacağını bilmediklerine adım gibi eminim; iş işten geçtikten sonra anlayacaklar ve o zaman da yeni bir dünya tarihi yazılacak... Ayrıca inanıyorum ki Rusya’nın Sırbistan’ı egemenliği altına alma ve böylece politik olarak sınırsız bir güce ulaşma hayalleriyle yatıp kalktığına inanan çok sayıda Sırp üst düzey yetkili var. Dolayısıyla bu tavrın kardeş sevgisini soğutabileceği endişesi de duydum. Oysa tam tersi oldu, pek çok Rus için bile bu sonuç beklenmedikti. Birdenbire bütün Rusya -askeri, tüccarı, profesörü, Allahın yaşlısı- hep birlikte en önemli sözünü söylemeye başladı. Dikkatinizi çekerim, bu seslerde bir tek olsun toprak ele geçirme söylemi yoktu. ‘Ortodoksluk davası için’ bırakın para bağışlamayı, şimdi başını bile vermeye hazır. Ayrıca, bu.üç kelime ‘Ortodoksluk davası için’ önemli, son derece önemli bir çağrıdır, günümüzde de, geleceğimizde de... Hatta geleceğimizin kesin parolası olduğunu söyleyebiliriz. ‘Toprak ele geçirmeyle’ ilgili hiçbir yerde tek ses olsun duyulmaması çok, ama çok ilginçtir. Avrupa toprak ele geçirme dışında bir yol seçemeyeceği için asla inanmaz buna, bu yüzden bize karşı gürültü koparıyor diye onu suçlamamız yersiz olur. Bunu anlıyor musunuz? Kısacası, Avrupa’yla bu kez kesin çatışmamız başlamıştır ve... ve... bu mutlaka bir kuşku, bir şaşkınlıktan mı başlamalıydı? Avrupa için Rusya bilinmezdir; Rusya’nın her hareketi müthiş şaşkınlığa neden oluyor, sonuna kadar da böyle sürecektir. Evet, Rus yurdu uzun zamandır böylesine tutarlı, bilinçli göstermemişti kendini; ayrıca gerçekten kendimize yakın

kardeşler bulduk, bu yalnızca büyük bir söylem değildir artık. Sadece Slav Komitesi aracılığıyla değil, doğrudan bütün Rusyamızla bunu keşfettik. Benim için beklenmedik olan işte bu, buna asla inanmazdım. Evet, bu ortak uyuma, hep birlikte, yani *kimselerin beklemediği* bu mutabakata biri daha önce söyleseydi yine de inanmakta zorluk çekerdim. Oysa olması gereken gerçekleşmişti. Siz bahtsız Bulgar-Anadan söz etmiştiniz; ben de biliyorum ki, bu yaz başka bir ana sahneye çıktı: Rusya-Ana, yeni öz çocuklarını buldu ve onların yüce hazin çığlıklarını duydu. Özellikle çocukların, anaların çığlıklarını... Geleceğe yönelik güçlü siyasal yol işaretidir bu. Ayrımına varmanız gerek: Rusya 'onların anasıdır, ama efendisi değil!..' Rusya bu duygular içinde olsa bile, yeni evlat, meseleyi kavramayarak başlangıçta -gerçi bir zaman için- Rusya'ya yakınacaktır: Korunmaya ihtiyacı olmadığını, onu dinlemesi gerekmediğini, ama her anne gibi, sonsuz bir sabırla dualarını sürdürmesini söyleyecek belki. Bu yaz, evet, bu yaz olanların tarihimize geçeceğini biliyor musunuz? Rusya üzerine soru işaretleri, belirsizlikler ortadan kalkmıştır. Bu yaz Rus bilinçlenmesinin bir dönüm noktası olmuştur."

Post Scriptum[187]

"Rus halkı bazen müthiş *inanılmaz* oluyor": Bu sözü yazın ben de duydum, yazın olanlar, bu sözü söyleyen için beklenmedik ve "*gerçekten inanılmayacak*" *bir olay* gibi görünüyor çünkü. Güzel de, böyle bir olay neden yeni olsun, aslında Rus halkının yüreğinde uzun zamandan beri yaşayan duyguların, isteklerin dışa vurumu değil midir bu olanlar?

Bir kere bu, ulusal ülkü ve duyguların şahlanışıdır: Bu duygu, ezilen bahtsız Slav kardeşlerine beslediği karşılıksız sevgidir; düşünce de "Ortodoks davasıdır." Bu hareket gerçekten de sanki beklenmedik gibi algılanmıştır. Bu umulmadık olan (herkes için değil gerçi), halkımızın yüksek düşüncesini -"Ortodoksluk davasını"- unutmaması, iki yüzyıllık kulluk ve cehalet döneminde, son zamanlarda artış gösteren ahlaksızlığı, maddeciliği, Yahudiliği, ayyaşlığı unutmasıdır. İkinci beklenmedik olan, kendilerini halkından tam anlamıyla kopmuş sayan yüksek aydın zümrenin, halkın iddiasıyla, "Ortodoks davasıyla" hemen hemen aynı düşünce ve duyguda birleşmesidir. Bu olağanüstü coşkunun ve ruhsal beraberliğin basınımızda da görüldüğünü ayrıca belirtmek isterim. Allahın garibi yaşlı bir kadın elindeki tek kuruşunu Slavlara veriyor ve "Ortodoks davası için!" diye bağırıyor. Gazeteci bu sözü kapıyor ve gazetesinde gerçek bir saygıyla başlık yapıyor, bu gazetecinin tüm benliğiyle kendini "Ortodoks davasına" adadığını görüyorsunuz: Okurken bunu hissediyorsunuz. Belki de hiçbir inancı olmayanlar bile şimdi Rus halkı için Ortodoksluğun, "Ortodoks davasının" ne anlama geldiğini kavrıyor. Ayrıca bunun asla bir kilise ayini, öte yandan bir *fanatisme religieux*[188] olmadığını (Avrupa'da bu ortak Rus hareketi nedense böyle ifade ediliyor), asıl, insanlığın ilerlemesi ve evrensellik anlamı taşıdığını, her şeyi İsa'dan öğrenen, bütün geleceğini İsa'da ve İsa gerçeğinde özdeşleştiren ve İsasız kendini kudretli görmeyen Rus halkınca benimsendiğini de anlıyor. Liberaller, inkârcılar, kuşkucular, adeta sosyal ideoloji yayıcıları gibi, birdenbire -en azından çoğunluğu- coşkulu Rus yurtseveri oluveriyor. Ya, demek ki onlar da böyleymiş, ama bunu bildiğimizi iddia edebilir miyiz, şimdi ne denli boş olduğu anlaşılan o son derece acı verici karşılıklı karalamaları düne kadar işitmemiş miydik? Rus'un, gerçek Rus'un düşündüğümüzden çok fazla olduğunu gördük birden, hem de *hakiki* Rus. Bu insanları kaynaştıran, birleştiren, daha doğrusu aslında özsel olarak geçmişte birbirinden kopmamış olanlara yol gösteren neydi peki? Burada asıl olan, geniş anlamıyla Slav düşüncesinin Slavcılığa özgü olmaktan çıkmış olmasıdır, koşulların zorlamasıyla birden

geçip gidivermiştir, Rus toplumunun yüreğinde ortak bir bilinçle apaçık ifadesini bulmuş, *capcanlı* bir duyguda ulusal hareketle birlikte yürümüştür. Şu "geniş anlamıyla Slav düşüncesi ne demektir?" Bunun ne olduğu herkesçe açıktır: bu her şeyden önce, yani her türlü tarihsel, siyasal vs... yorumlardan önce, bir özveri, kardeşleri için kendini feda etme talebidir; Slav kavimlerinden en güçlüsünün, özgürlükte ve siyasal bağımsızlıkta kendiyle aynı düzeye getirdikten sonra zayıf olanı gönülden gözetme ve bununla Isa gerçeği adına- yani dünya üzerindeki tüm ezilen zayıf halkları savunma ve tüm insanlığa hizmet etme ve sevgi temeline dayalı olarak- gelecekte büyük Slav birliğini kurma görevi duygusudur. Bu asla kuram değildir, tam tersine Avrupa'yla barış halinde olsak da, en hayati çıkarlarımızı bile feda etme bilincine varan bu kardeşlik temeline dayalı Rus hareketi artık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır, ileride de zayıf toplulukların korunması ve insanlığa hizmet etme gibi farklı amaçlarla Slavların birleşmesi zamanla gerçekleşecek mi? Slav topluluklarının geniş çoğunluğu ne acılardan ve korkunç deneyimlerden geçmiştir, gerçekleşmesi bu bakımdan zorunludur... Toprak köleliği düzeninde, cehalet ve onca baskı altında Rus halkının büyük "Ortodoks davasını", yüce Ortodoks sorumluluğunu unutmaması, tersine, çıkar endişesine kapılan, kendi kabuğuna çekilmiş karamsar bir bencil, bir sürü olmaması karşısında düştüğümüz şaşkınlığı az önce belirtmiştik. Galiba bu, Slavlara özgü bir özellik, yani acıyla tinsel yüceliğe ermek; onca aşağılanmışlığa, ezilmişliğe ve köleliğe karşın politik olarak güçlenmek ve karşılıklı sevgi anlayışı içinde, Isa gerçeğinde birleşmek...

Sırtında çarmıhın ağırlığıyla
Yorgun, ey yurdumun toprağı seni
Köle suretiyle kutsayarak geçti
Kutsal babamız Isa!..{189}

İşte bu nedenledir ki Rus halkının kendi ezilen olmuştur, yüzyıllardır çarmıhın ağırlığını taşımıştır, bu yüzden “Ortodoks davasını” ve çilekeş kardeşlerini unutmamış ve tüm ezilen halklara gönülden yardım etme isteğiyle moralini ve yüreğini sağlam tutmuştur. Yüksek aydın zümrenin anladığı işte buydu, tüm benliğiyle halkın bu coşkusuna katılmış ve halkıyla kaynaşmış hissetmiştir kendini. Herkesi saran bu hareket soylu ve insancıldı. Yüce ve birleştirici her düşünce, insanları kaynaştıran sağlam duygular ulusun yaşamında en büyük mutluluk kaynağı olurlar. Bu mutluluk bizi sarmıştır. Toplumsal uyumun yükseldiğini, geçmişimize ait tereddütlerin aydınlandığını, bilincimizin yükseldiğini hissetmemiş olamazdık. Birden toplumla, halkla varılan siyasal bir düşünce belirmişti. Duyarlı Avrupa bunu hemen gördü; olağanüstü dikkatle Rus hareketini izliyor şimdi. Halkımızdaki bu bilinçli siyasal düşünce Avrupa için hiç beklenmedik bir olaydır. Bu harekette mutlaka dikkate alması gereken yeni bir şeyler sezinliyor; onun gözünde saygımız artmıştır. Rusya’nın millet olarak siyasal ve toplumsal çözülmüşlüğüne değgin her Avrupalı’da yer etmiş yanlış anlayışlar ve yapılan yorumlar, şimdi hiç kuşkusuz Avrupa’nın gözünde esaslı bir çürütmeyi hak ediyor: Rusların gerektiğinde birbiriyle kaynaşmayı başarabileceklerini göstermiştir. Ayrıca kendilerini toplumdan soyutlayan aydın güçlerimiz -Avrupa bu tiplerin var olduğuna inanmayı sürdürüyorsa- bundan böyle ister istemez başka eğilimleri ve çıkış yollarını kabul etmek durumundadırlar. Evet, bu dönemden birçok görüş ileride mutlaka değişmelidir. Özetle, Rus halkının hep birlikte katılımıyla gerçekleştirilen bu ortak hareket bazı önemli aşamaları bakımından ulusal bilinci ve olgunluğu göstermektedir ki bu nedenle saygıyı hak ediyor.

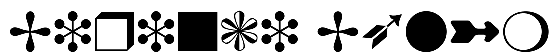
Rus subaylar orada, Sırbistan’da can veriyorlar. Rus subayların ve Çernyayev’in ordusundan ayrılan Rus askerlerin bu davaya katılımı gün geçtikçe artıyor. Kendilerini ateşin içine atan bu insanların, ülkesinde yapacak işi olmayan, serüven ve ün peşinde koşan insanlar olduğunu söyleyebilirler. Ancak bu “serüvencilerin” hiçbiri parayla tutulmadıkları gibi (alınan sağlıklı haberlere göre), çoğu bin bir güçlükle ulaşmıştır oraya; ayrıca bazıları hâlâ orduda görevliydi, geçici süre ayrılmış olmalarına rağmen görevlerini kaybedecekleri kuşkusuzdur. Kim olursa olsunlar,

yaptıklarını duymuyor, okumuyor muyuz? Birçok çatışmada kahramanca savaşıyorlar. Çernyayev'in kurduğu, isyancı Slavlardan oluşan genç ordu bu insanlar sayesinde ayakta durabiliyor. Onlar Avrupa'da Rus adını yüceltiyorlar; kanları kardeşlerimizle kaynaşmamızı sağlıyor. Bu kahramanca ölen gönüllüler asla unutulmayacak, her zaman saygıyla anılacaklardır. Hayır, serüvenci değillerdir: Onlar bilinçli olarak bu davayı başlatmışlardır. Onlar Avrupa önünde gösterdikleri Rus siyasal düşüncesinin ve taleplerinin, Rus iradesinin neferleridir...

Yeni bir Rus kişiliği daha çıkmıştır ortaya, sert, aynı zamanda da dingin ve güçlü - bu, general Çernyayev'dir. Askeri faaliyetleri hâlâ ikide bir değişen başarılarla yürüyor, ama bütününde üstünlük apaçık ondan yana. Sırbistan'da bir ordu kurdu, kararlı, sert, düşüncelerinden sapmayan bir tavır ortaya koydu; ayrıca Sırbistan'da görevi kabul etmekle, Rusya'da kazandığı ününü, geleceğini de bir anlamda kaybetmeyi göze almış oluyordu, geçenlerde açığa çıktığı gibi, Sırbistan'da sadece bağımsız bir ordunun komutanlığını üstleneceğini söyledi ve başkomutanlığa getirilişi de yeni onaylandı. Kurduğu ordu, milislerden, acemi erlerden, eline hiç silah almamış sivillerden oluşuyordu. Son derece riskliydi, başarı kuşkuluydu: Yüce bir amaç için hayatını vermek demekti bu. General Çernyayev ordusunu kurarken, eğitirken, yönlendirirken elinden geldiğince cesur ve kesin sonuç alınabilecek operasyonlar gerçekleştiriyordu. Çok önemli başarılar da elde etmiştir. Ancak son zamanlarda kendisinden iki misli güçlü düşmanın artan baskısı karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ordusunu koruyarak, olası bir kargaşayı engelleyerek geri çekilmiştir ve "savaşta üstünlüğü elinde tutan Türklerin" saldırmayı göze alamadıkları sağlam mevzileri elinde tutmuştur. Olaya gerçekçi bir yorum getirirsek, ana harekâtını güçlükle başlatmıştır. Düşmanın gücü gitgide artarken, Çernyayev'in ordusu hiçbir yerden takviye alamamıştır. Öte yandan Sırbistan Hükümetinin siyasal mülahazaları, Çernyayev'in, davasını sonuna kadar götürmesine engel olmuştur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Çernyayev'in bu harekâtta etkinliği açıkça kendini hissettirmiştir: Askeri yeteneği tartışılmazdır, karakteriyle, azmiyle Rus emelleri ve hedefleri katında kuşkusuz yerini almıştır. General Çernyayev'den ileride söz edeceğiz. Sırbistan'dan ayrılıp Rusya'ya döndüğünde büyük bir saygı ve sevgiyle karşılanması önemli bir olaydır, adı ulusal kahramanlar arasında yerini almıştır. Bilgin olmaya gerek yok: Rusya, Çernyayev'in kendi isteklerine ve emellerine uyan bir davayı başlattığını ve yürüttüğünü, bu

tavrıyla Rusya'nın isteğini Avrupa'ya açıkça gösterdiğini anlıyor. Sonu nasıl biterse bitsin, Çernyayev bu davasından kıvanç duyuyor, Rusya onu hiç unutmayacak, her zaman sevgi ve saygıyla anacaktır.

I-Piccola Bestia[190]

Bundan yedi yıl önce yazı, eylüle kadar Floransa'da geçirmiştim. Italyanlara göre, Floransa yazları en sıcak, kışları en soğuk kent... Yazın Napoli'yi Floransa'dan daha çekilir buluyorlar. Temmuz ayında bir gün, kaldığım otel odasında müthiş bir panik yaşamıştık, pansiyonun sahibi kadınla iki hizmetçi çığlıklarla odama daldılar: Korku içinde, az önce odama koridordan bir *piccola bestia* girdiğini söylediler, bu yaratığı ne olursa olsun bulup yok etmemiz gerekiyordu. Piccola bestia: bir tarantula... Can havliyle aramaya koyulduk; masa, koltuk, kanepe, tüm mobilyaların arkası, sonra yatak odası, anlayacağınız aramadığımız yer kalmadı. Döşemede tepindik durduk, nafile, sır olmuştu. Ertesi gün oda temizliği sırasında da aradık; sonunda buldular, icabına baktılar tabii. Ama benim için çok tatsız bir geceydi, düşünün, bütün geceyi bir piccola bestia'yla birlikte geçirmiştim, neler çektiğimi Allah bilir. Tarantula zehrinin pek öldürücü olmadığını söylerler, ancak tanık olduğum bir olay bunun tersini söylüyor. Bundan 22 yıl önce Semipalatinsk'te bulunduğum dönemde, tedavi görmesine rağmen bir sınır Kazak muhafızı örümcek sokması sonucu öldü. Genelde korkunç bir ateşle, havaleyle kendini gösteriyor. İtalya gibi tıbbın ileri olduğu bir ülkede bu, sorun olmasa gerek; bilemem, doktor değilim, ne olursa olsun böylesi iğrenç bir yaratıkla geceyi geçirmek dehşet verici bir şey... Başlangıçta bu düşünceyi kafamdan kovmuştum, gülmüştüm bile, uyumadan önce Kuzma Prutkov'un "Kondüktör ile Tarantula" masalını (kendi türünde kusursuz bir yapıt...) belleğimden şöyle bir geçirmiş, sonra da uyumuştum. Elbette rahat uyuduğum söylenemez. Uykuyla uyanıklık arasında karabasanlar gördüm, ama sebep tarantula değildi; güneş doğduğunda ancak rahat uyuyabilmiştim. Başımdan geçen bu küçük eski olayı neden anlattığımı biliyor musunuz? Söyleyeyim, sebebi Doğu Sorunu tabii! Bu günlerde kimsenin Doğu Sorununu hiç ağzına almaması, hakkında bir şey yazmaması doğrusu beni bile hayrete düşürmüyor artık!

Bakın, ben şöyle düşünüyorum: Bir piccola bestia Doğu Sorunuyla birlikte Avrupa'ya kaçtı, insanlığı ve onun refahını, barışı seven herkesin, iyi niyetli, dürüst tüm insanların, nihayet, ulusların başlangıçtan beri süregelen kaba çekişmelerinin son bulacağı o mutlu anın özlemini çeken insanların huzurunu kaçırıyor. Aslında insan şöyle bir oturup düşünse, Avrupa'daki diğer tüm siyasal çekişmelerin, Doğu Sorununun kesin olarak çözümüyle ve şu formülle son bulacağını *görebilir.* Doğu Sorunu belki de

kendi içinde bilinmez bir olgudur; geriye kalan tüm siyasal sorunlar doğrudan Avrupa'nın şaşkınlığı ve önyargısıdır. Kısacası, yeni bir dönemin başlangıcı olur, çok açıktır ki Rusya için de farklı bir aşamaya geçiş süreci başlardı, çünkü salt bu sorunun nihai çözümüyle birlikte Rusya toplumsal hayatı içinde Avrupa'yla ilk kez yakın ilişkiler kurar, Avrupa bizi anlamaya başlardı. İşte, bu şansı engelleyen bir piccola bestia'dır, o her zaman vardı, ancak Doğu Sorunuyla şimdi yuvasına çekilmiş durumda. Herkes beklemede, endişeleniyor, karabasanlar, kötü düşler görüyor. Kimdir, neyin nesidir bu piccola bestia, bu kadar kargaşaya yol açan bu yaratık nasıl bir şey? Genel bir çılgınlık hali yaşandığı için bunu tanımlamak olanaksız. Herkes kendi kafasına göre takılıyor, kimse birbirini anlamak istemiyor. Herkes adeta ağılanmış. Bu zehir hızla büyük bir buhrana doğru götürüyor: Şimdi Avrupa'da herkes Babil Kulesi dönemindeki gibi birbirini anlamayı kesmiş durumda sanki, her biri ne istediğini bile anlamayı bırakmış. Yalnızca bir konuda birleşiyorlar: Herkesin gözü, kulağı şimdi Rusya'da; zararlı sürüngenin her defasında buradan çıktığı kanısında. Oysa yalnızca Rusya'da, Doğu Slav kardeşlerinin derin acılarından, evet, insan ruhunu aydınlatan, yüreği yücelten o acılardan başka her şey kuşkusuz alabildiğine açık. Rusya'da Doğu Sorunu her zaman Avrupa'nın tam tersi bir yol izlemiştir: Herkes birbirini açıkça anlıyor, neyi istediklerini tam ve doğru olarak seziyor ve birbiriyle uyum halinde olduklarını hissediyor; bizim garip köylü bile en kültürlü insan gibi, neyi istemesi gerektiğini biliyor. Çarmıha gerilen kardeşlerine karşılık beklemeden, gönül yüceliğiyle yapılan yardımların halkımızda yaşattığı güzel, yüksek duygular insanımızı birbirine kaynaştırıyor. Gelgelelim Avrupa buna inanmak istemiyor. Rusya'nın ne çıkar gütmemesine, ne de bu yüce gönüllü tavrına inanıyor. Özellikle bu "çıkar gütmeme" politikasında ona göre, derin bir muamma ve çekicilik, en önemlisi de akılları karıştıran, herkese karşı düşmanca bir tutum var. İşte bu nedenle inanmak istemiyor ve buna inanmaması yönünde herkese baskı yapıyor. Oysa "bu çıkar gözetmezlik" dikkate alınsaydı sorun Avrupa için on misli daha anlaşılır olurdu; ne var ki "çıkar gözetmeme", bir muamma, bilinmezlik, karanlık bir gizdir! Ah, sizi Avrupa'nın ağılanmışları! Bu giz, yaptıklarını kimseye açıklamak istemeyen, ama hedeflerine sinsice, yavaş yavaş, emin adımlarla, herkesi yanıltarak, bıkmadan usanmadan yürüyen Rusya'daymış! O Rusya Avrupa'ya, Avrupa uluslar topluluğuna, Avrupa uygarlığına kendini zorla kabul ettirerek iki yüzyıldır yaşamaktadır, ama Avrupa her zaman bir kötülük sezerek, nereden

çıktığını ancak Tanrının bildiği, ama neye mal olursa olsun çözülmesi gereken meşum bir muammaya bakar gibi süzmüştür Rusya'yı. İşte, her defasında, özellikle Doğu Sorununda Avrupa'nın, Rusya'ya değgin şaşkınlığı aşırı derecede artıyor, ama bu yaklaşım hiçbir soruna çözüm getirmiyor: "Kimdir, neyin nesidir şu Ruslar? Evet, ne zaman öğreneceğiz onları? Kim onlar, Rus mu? Asyalı mı, Tatar mı, nedir? Hoş, böyle olsaydı mesele hiç değilse daha aydınlanmış olurdu; ama hayır, şu da var, bakın ne diyeceğim, bizden olmadığını kendimiz anlamalıyız. Bir kere bize hiç benzemiyorlar... Peki, şu Slav birliği de ne oluyor? Niçin, hangi amaçlarla? Ne ifade ediyor ve bu tehlikeli birlik yenilik adına bize ne söyleyebilir?" Evet, geçmişte ve her zaman olduğu gibi, sorunu hep kendi kafalarına göre çözmekle bitireceklerdir: "Toprak ele geçirme, fetih anlamına gelir, şerefsizliktir, saman altından su yürütme politikasıdır, gelecekte Batı uygarlığının yıkılması, birleşmiş bir Moğol-Tatar güruhu demektir bu!"

Ancak, Rusya'ya beslenen en derin kin bile ağılanmışları bir araya getirmeyi başaramaz: Doğu Sorunu ne zaman gündeme gelse, tüm Avrupa ülkeleri -bu artık çoktan beri bilinmektedir- o saat kendi çıkarlarını düşünerek ayrı telden hava çalmaya başlarlar. Burada her şey "kim ne istiyorsa zapt edebilir, yağmalayabilir" şeklinde gerçeğe aykırı bir düşünceden çıkmaktadır: "Böylece her şey benim olmalı; başkaları kaparsa, bana hiçbir şey kalmaz yoksa!" Öyle ki bu meşum sorunun sahneye çıktığı her defasında Avrupa'nın o eski, iflah olmaz hastalığı, siyasal didişmeleri nüksetmeye ve gelişmeye başlar. Bu yüzden doğal olarak her ulus, geçici de olsa, sorunu soğutmaya çaba gösterir; en önemlisi de ne yapıp ne edip Rusya'yı bu sorundan uzak tutmak, vazgeçirmek, elini kolunu bağlamak ve korkutmaktır.

işte, karşınızda Disraeli, Beaconsfield vikontu (İsrail kökenli), bir yemekte yaptığı konuşmada, Avrupa'ya çok gizli bir konuda açıklama yapıyor: "Slavları kurtarmak amacıyla Türkiye'ye saldıran Çernyayev'in komutasındaki bütün Rus gönüllüleri, sosyalist, komünist ve komüncü düşünceler besleyen, kısacası Rusya'yı baştan aşağıya saran yıkıcı unsurlardır. Bana güvenebilirsiniz. Ben Beaconsfield'im; Rus gazeteleri yazılarına önem katmak amacıyla bana başbakan diyor: Birinci bakanım, yani gizli belgelere sahibim, öyleyse sizlerden daha bilgili olmam çok doğal. Pek çok şey biliyorum." işte bu Beaconsfıeld'den her tümcesinde bu inciler dökülüyor.

Bizim Lenskileri, Greminleri[191] hatırlatan, kraliçeden rica minnetle soyluluk unvanı elde eden bu albümlük ismi kendisinin uydurduğu kanısındayım; o bir yazardı zaten. Unutmadan, yukarıda şu esrarengiz piccola bestia üzerine birkaç satır karalarken aklıma da gelmedi değil hani, ya okurlarım bu alegoride Beaconsfield'i kastettiğimi düşünmüşlerse!

Ama sizi temin ederim ki piccola bestia diye bir yaratık yok, bu yalnızca bir fikirdir, kişi değil; ne yalan söyleyeyim, Bay Beaconsfield'in piccola bestia'ya benzediğini söylemek ona büyük bir onur bahşederdi aslında. Çektiği söylevde, Sırbistan'ın Türkiye'ye saldırmasını şerefsizce bir davranış olarak gördüğünü ve Sırbistan'ın yol açtığı bu savaşın kirli olduğunu, bu Rus hareketine, Rus heyecanına, bağışlara, bilmemesi olanaksız isteklere ve imdat çağrılarına veryansın ederek, "Haysiyet yargıcı, İngiltere'de, bu yeni bir İsrail'dir!" diyor ve hazret bakın neler yumurtluyor (kelimesi kelimesine aktarmıyorum):

> Rusya kuşkusuz bu düzen bozucu unsurları -gerçi birlik ve dayanışma içine girdiklerini, kaynaştıklarını, uyum içersinde olduklarını ve güç oluşturacak biçimde örgütlendiklerini gözden kaçırsa da- Sırbistan'a göndermekten hayli memnun kalmıştır... Bu yeni korkutucu gücü Avrupa dikkate almalıdır. Rusya gelecekte kurulacak bir Doğu sosyalizmiyle İngiliz toprak sahiplerine gözdağı vermek istiyor. Sosyalizme ilişkin bu küçültücü sözlerim Rusya'da da dikkate alınmalıdır [bunu kuşkusuz içinden söylüyor], Rusya'yı da korkutmak gerekiyor."

Örümcek, örümcek... Piccola bestia, gerçekten korkunç benziyor; evet, küçük iğrenç tüyleriyle bir bestia! Nasıl da hızlı kaçıyor! Alın size Bulgar kırımı: buna meydan veren odur, kendi bulup çıkarmıştır; yazar değil mi? Bu onun *chef-d'oeuvre*[192]*üdür,* yetmiş yaşma erdi, neredeyse yerlere değecek, ölümü yakın, kendi de bunun farkında. Vikontluğundan kim bilir ne kurumlanıyordur! Ömrü boyunca, yazarlığı döneminden beri mutlaka hep bunu hayal etmişti. Bu insanlar neye inanırlar, geceleri nasıl uyurlar, nasıl düşler görürler, yalnızken ne yaparlar acaba? Aman, kalpleri ne inceliklerle doludur!.. Nükteci muhataplarının meclisinde her gün böyle nefis yemekler yerler, akşamlar bir başka olur, sosyete insanları, harika leydiler, iltifatlar, kur yapmalar, ah, yaşamları ne renklidir! İşkembelerine de pes doğrusu! Bir bebek gibi de mışıl mışıl uyurlar. İki papazın başıbozuklar tarafından çarmıha gerildiklerini okumuştum birkaç gün önce, insanın hayal gücünü bile zorlayacak şekilde tam 24 saat işkence görmüşler

ve sonunda can vermişler tabii. Beaconsfıeld mecliste her türlü işkenceyi -en küçüğünü bile- kabul etmiyor görünse de, bu olanları, iki papaz olayını elbette biliyor, “öyle ya, gizli belgelere sahip olduğunu söyleyen kendisi değil mi?” Hiç kuşkusuz, bu sıradan, pis, çirkin, yakışıksız görüntüleri kafasından atmaya çalışacak; ancak tam 24 saat çarmıhta derin acılar çeken bu iki insanın kararmış cesetleri hiç beklemediği anda, sözgelimi şatafatlı yatak odasında, az önceki harika baloda yaptığı nükteli konuşmasının hazzı içinde, dudaklarında huzurlu bir gülümseme, yatmaya hazırlanırken birden Beaconsfield’in başına düşebilir.

“Ee, ne olmuş?” diye düşünmüştür Beaconsfıeld, çarmıha gerili, kararmış iki ceset bunlar... hmm kuşkusuz... “devlet özel şahıs değildir, duygusallık adına çıkarlarımızdan özveride bulunmak olmaz... hele hele siyasette yüksek düşünceler besleyerek çıkarını göz ardı etmek olacak iş değildir.” Beaconsfıeld: “Hayret verici olan” diye devam edecektir, “ne güzel deyimler kullanıyorum ama, yepyeni, değişik, en önemlisi de derli toplu... Gerçekte devlet dediğin... her neyse, en iyisi yatayım... Hımm... Bu iki papaz da kimin nesi? Papazlar? Onlara göre papazdır *-les popes...*- orada, bir yerlere gizleselerdi ya; divanın altına.... *Mais, avec votre permission, messieurs les deux crucifiés,*[193] sizin budalaca inceliğiniz dayanılmaz biçimde bıktırdı beni, *et je vous souhaite la bonne nuit à tous les deux!”*[194]

Beaconsfıeld yatağında tatlı tatlı uyuyor. Düşünde vikont oluşunu görüyordur, çevresinde güller, inci çiçekleri, harika mı harika leydiler... Kusursuz konuşmalar yapıyordur: Ne “bon mots”[195] koalisyonu ezer ezmez büyük alkış alıyordur.

Yüzbaşılarımız, binbaşılarımız, eski püskü giysileriyle, boyunlarında haçları, yaka işaretleriyle eski Sivastopollular, Kafkasya’da çarpışanlar (çoğu böyle anlatılıyor) sosyalist öyle mi? Aralarında kuşkusuz ayyaşlar da vardır; duyuyoruz, biraz sefih askerlerdir, ama asla sosyalist değillerdir. Buna karşılık, bakın, Rus adını yücelterek çarpışmalarda taburunun ön saflarında nasıl kahramanca can veriyorlar, korkak, acemi erler bile ne kahramanlık örneği gösteriyorlar! Sizce bunlar sosyalist, öyle mi? Annelerinin ellerinden tutup getirdiği şu iki delikanlı komüncü ha! (Bu gerçektir.) Oğullarıyla beraber şu yaşlı asker, Tuileries sarayını[196] mı yakmaya can atıyor yoksa? Şu eski erler, Don Kazakları, gezici sağlık ekipleri ve gezici kiliseleriyle oraya giden şu Rus grubu, başpiskoposun kurşuna dizilmesini mi arzulamaktadır? Kreyevler, Rayevskiler, hepsi

Avrupa’ya korku salacak yok edici unsurlar mı? Ya Çernyayev, saf, temiz Rus kahramanlardan biri, *Ruskiy Mir'in* eski yayımcısı, Rus sosyalizminin önderi mi, söyleyin? Tuh yazıklar olsun, gerçekler ancak bu kadar saptırılır! Beaconsfıeld, Ruslar açısından bunların ne biçimsiz, ne utanç verici ve kendi sözlerinin ne ipe sapa gelmez olduğunu bilseydi, konuşmasını belki de bu denli saçmalıklara götürmeyi göze alamazdı.

II-Sözler... Sözler... Sözler...

Bizim de, AvrupalIların da Doğu Sorununun çözümü üzerine bazı düşüncelerimiz insanı hayretler içinde bırakacak cinsten. Yeri gelmişken, bizim basın dünyasında da ağılanmışlar var. Hoş, bütün izlenimlerime burada yer vermek istemiyorum, zira söyleye söyleye dilimde tüy bitti. Bir tek “özerk yönetim biçimi” bile insanın beynini felç etmeye yeter! Bakın, Bulgaristan’a, Bosna’ya, Hersek’e Müslüman nüfusla birlikte aynı hakları vermeye ve bu hakları güçlendirecek yöntemler aramaya başlarsanız, “Doğu Sorunun vs... nereye varacağını asla göremeyiz”. Herkesin bildiği gibi, bu düşünceden Avrupa’da söz sahibi kişiler yararlanmaktadır. Özetle, Avrupa’yı yeniden kurmaktan, suyu topraktan ayırmaktan ya da aklınıza her ne geliyorsa bunlardan daha zor bir kombinasyonu sunmaktadırlar, oysa sorunu çözdüklerini düşünürler, rahat ve hoşnutturlar. Hayır efendim, Rusya buna yalnızca *prensipte* evet derdi, uygulamaya gelince sorunu *kendince* masaya yatırır, enine boyuna incelemeyi yeğlerdi; elbette Bay Fraizer’in gönlünü hoş tutmak için yapmazdı bunu. “Özerklik vermek, kombinasyonlar üretmek, öyle mi?” Peki, nasıl gerçekleştirilecek bu, kim, nasıl yapacak? Kim dinleyecek, kim sözünü dinletecek, söyler misiniz? Nihayet, kim Türkiye’yi yönetecek, hangi gruplar, hangi güçler? Diğer Türklerden *eğitim düzeyi daha yüksek olan* İstanbul’da bile, bu “özerklikten” gerçekten bir şey çıkacak şekilde, Hıristiyan *reayayı* kendine eşit kabul edecek -inancı nedeniyle- bir tek Türk var mıdır? Söylüyorum: “bir tek kişi bile.” Eğer böyleyse, tek kişi olsun çıkmayacaksa, o zaman böyle bir devletle nasıl masaya oturup görüşmeler, anlaşmalar yapılabilir? “Denetim kurmak, tertipler bulmak” diye bazı akıl hocaları buna itiraz edecekler. Öyleyse kendiniz bulun kombinasyonunuzu! Kendine özgü sorunlar vardır, çözülmesi hemen hemen olanaksızdır, sürüncemede bırakılan, geciktirilen tıpkı günümüzdeki sorunlar gibi... Gordion düğümünü ellerinizle çözemezsiniz, oysa parmaklarla çözülürmüş gibi nasıl uğraşmışlardır! Ama İskender geldi, kılıcıyla bitirdi işi, düğüm de böylece çözülmüş oldu!

Örneğin gazetelerde yer alan şu görüşe şimdi ne buyrulur, gazetelerle kalsa iyi: Bu çok eski diplomatik bir görüştür, üstelik pek çok bilim adamı, profesör, romancı, fıkra yazarı, politika üzerine yazı yazanlar, Batıcıların, Slavcıların, düşünceleridir: “İstanbul sonunda kimsenin olmayacaktır, serbest bir kent görünümünde, bütün uluslara açık, kısacası bir çeşit ‘ortak bir kent’ olacaktır. Bu statüyü Avrupa dengesi vs koruyacaktır”. Kısacası

basit, düz, açık bir çözüm yerine daha karışık, doğal olmayan bilimsel bir tertip ortaya çıkacaktır. Yalnız sormak isterim: Avrupa dengesi de ne demek oluyor? Bu denge bu zamana kadar hep en güçlü, eşit ağırlıkta beş Avrupa devleti arasında kurulmuştur (birbirine denk olması, deyim yerindeyse kibarlıktan tabii). İşte, bu beş kurt sere serpe uzanmış, bu iştah açıcı parçanın (İstanbul) ortasında avını birbirinden sakınıyor. Sorunun *meisterstück*[197] çözümü olarak görüyorlar bunu! Çözüm getirecek öyle mi? Ama hepsi bir yığın ilkel saçmalık, hayali ve gerçekleşmesi olanaksız olgular, hatta doğal olmayan dengeler üzerine kurulmuştur. Dünyada siyasi dengeler gerçekten de ne zaman tam anlamıyla kurulmuştur ki? Kesinlikle hiçbir zaman! Kurnaz insanların enayileri kafeslemek için bir zamanlar buldukları sinsice bir formüldür sadece. Rusya enayi değildir, onurludur ve bu yüzden bu denge yasalarına ve gerçeklerinin bozulmazlığına bütün ülkelerden daha çok inanmaktadır, çoğu kez içtenlikle uygulamış ve bu dengelerin koruyucusu olmuştur. Avrupa bu anlamda Rusya'yı son derece küstahça sömürmüştür. Buna karşılık, diğer denge unsuru devletlerden hiçbiri ciddi biçimde bu denge yasalarını enine boyuna düşünmemiştir, ilgilendikleri olmuştur, ama belirli bir zamana kadar kalıcılıktan uzak, biçimci bir yaklaşımı yeğlemişlerdir: Kendi hesaplarına uygun bir sonuç aldıklarında da her biri bu dengeyi hiç endişe duymayarak bozmuştur. İşin en gülünç tarafı da, her zaman yaptıklarının yanlarına kâr kalması ve hemen yeni "bir dengenin" kurulmuş olmasıdır. Rusya, bırakın bir şeyleri bozmayı, birazcık kendi çıkarını düşünecek olduğunda, diğer denge unsurları hemen hep birlikte Rusya'ya karşı tavır almışlardır. "Dengeleri bozarsın ha!" İşte, uluslararası bir İstanbul'da aynı yönteme başvuracaklarına inanın: Beş kurt uzandıkları yerden birbirlerine dişlerini gösterecek, her biri kendi kombinasyonunu üretecektir: Komşu devletle ittifak içine girmek, diğer kurtlan saf dışı bıraktıktan sonra leziz parçadan daha çok yararlanmak gibi... Acaba bu çözüm müdür? Oysa koruyucu kurtlar arasında da kendine özgü yeni tertipler ortaya çıkacaktır: Beş kurttan biri, hem de en siliği, bir gün ansızın çok talihsiz bir olayla, havlamayan bir finoya dönüşecektir. Tabii, dengede bir çatırtı! Bununla kalmayıp kim bilir belki Avrupa'nın geleceğinde, bu beş denge gücünden yalnızca ikisi kalacaktır, o zaman, soruyorum çok bilmiş beyler, sizin kombinasyonlarınıza ne olacak? Aklımdayken bir aksiyomu belirtmeme izin verin: "*İstanbul'un kimseye ait olmayacağı* gibi siyasal bir durum, böyle bir süreç Avrupa'da asla geçerli olamaz." Bu bir aksiyomdur ve başka türlü olması da bence imkânsızdır.

Biraz şaka yapmama izin verirseniz, devletler hâlâ dengeyle uğraşırlarken, İngiltere'nin Cebelitarık ve Malta'da yaptığı gibi, en son anda İstanbul'u da aynı şekilde ele geçireceğini söyleyebilirim. Şimdi Türkiye'nin dokunulmazlığını bir anne şefkatiyle koruyan, onda büyük bir gelecek ve uygarlık gören, onun canlı kaynaklarına inanan İngilizler işin son aşamaya geldiğini görünce Sultanı ve İstanbul'u yutacaklardır. Bu özellikleri, bu eğilimleri o hiç değişmeyen bayağı kibirlerine, zorbalıklarına ve sinsiliklerine de tam uyar doğrusu! Cebelitarık'ta olduğu gibi İstanbul'da da tutunur mu? Bu ayrı meseledir! Söylediklerim şaka elbette, ama fena da sayılmaz hani, yine de bu latifeyi göz ardı etmemek gerek, gerçeğe hayli benziyor çünkü...

II-Tertipler, Tertipler, Tertipler...

Demek ki Doğu Sorununun çözümünde en açık, en sağlıklı, en basit ve doğal yollar ortadayken çeşitli kombinasyonlar peşinde koşuluyor. Hatta diyebiliriz ki bu doğal olmayan çözümler üretildikçe, toplumun ve kamuoyunun daha çok ilgisini çekecektir. Alın size bir “gariplik” daha: Rusya çıkarlarına göre davranmadığını Avrupa’ya yüksek sesle bildirirse sorun bir çırpıda çözülür, son bulurmuş. Hangi saf bu sözlere inanır? Rusya, çıkarsız davrandığını bildirmesi şöyle dursun, bunu *de facto*[198] olarak gösterseydi, Avrupa buna daha çok şaşırırdı. Hiçbir kazanç elde etmeyelim, “İnsanları kollayalım, gözetelim” ve hiç yarar sağlamadan gerisin geri dönelim, yeter ki Avrupa’ya çıkarsız davrandığımızı gösterelim: bu ne anlama gelir peki? Avrupa için bu daha kötüdür: “Onlara hiçbir çıkar beslemeden iyilik yaptıkça, bağımsızlıklarına el uzatmadığını daha güçlüce göstermiş olacaksın; böylelikle sana daha bir güvenle bakacaklar, daha bağlı olduklarını hissedecekler, seni böylece geleceğin güneşi, bir lideri, bir imparatoru olarak göreceklerdir. Gerçi tam bir bağlılık olmayacak tabii, özerk bir yapıda bulunacaklardır: Buna karşılık kendilerini ruhen size bağımlı görecek, hatta bunu ister istemez kabul edeceklerdir.” Slavların Rusya’ya işte bu manevi olarak kaçınılmaz katılımı, Avrupa için dehşet verici gerçeğin, nasıl denir, olabilirliği ve geçerliliği en sonunda bir karabasan gibi üzerine çökecek, gelecekte onun için başlıca tehlike oluşturacaktır. Avrupa sadece güçlerle ve kombinasyonlarla uğraşadursun, bizim işimiz doğa yasaları, doğallık, kardeşlik ve gerçeklerdir. Öyleyse bu durumda Slav topraklarının geleceğini kim belirleyebilir?

Öte yandan Avrupa’da tam anlamıyla karşıt ilkelere dayalı, bir geleceği de *olabilecek* bir kombinasyon var. Bu da İngiliz işidir, İngiltere’nin, Slavları zaman geçirmeden esenliğe kavuşturması ve böylece Slavların yüreğinde sonsuza dek bir Rus düşmanlığı yaratma temeline dayalı, Tory[199] Partisinin, deyim yerindeyse bütün yanlışlıklarını ve tutarsız politikasını bir anlamda düzelten bir kombinasyon... Nihayet Türklere sırtını dönmek ve artık hiçbir özellikleri kalmayan, bir sıkımlık canı kalmış Türkleri saf dışı bırakmak, Balkan Yarımadası Hıristiyan topluluklarından, İstanbul başkent olmak üzere federatif esaslı bir devlet kurmak gibi amaçlar taşıyor. Kurtarılan ve huzura kavuşturulan Slavlar, doğallıkla, bir kurtarıcı olarak İngiltere’nin kollarına atılacak, İngiltere de Slavlara Rusya’yı göstererek: “İyice bakın, sizin asıl düşmanınız orada; sizi kolluyor gibi görünerek, sizi yutmak ve kaçınılmaz şanlı politik geleceğinizden sizleri

yoksun bırakmak için topraklarınızı ele geçirme aşkıyla yanıp tutuşuyor." Böylelikle Slavlar, Rusya'nın saman altından su yürüttüğünden iyice emin olduktan sonra, hiç beklemeden Rusya'ya karşı yeni ve çok güçlü bir kale oluşturacak, "Rusya da hiçbir zaman İstanbul'u göremeyecek ve kıyısından bile geçemeyecektir."

Çok kurnazca, ilk bakışta bu kadar isabetli olamaz gibi görünüyor insana. Aslında çok basit ve gerçek olgulara dayandırılmış. Bir ara buna satır aralarında değinmiştim. Slav aydınlarının bir bölümünde, bazı yüksek temsilcilerinde ve liderlerinde, Rus emellerine karşı gerçekte gizli bir güvensizliğin var olduğu, bu yüzden de Rusya'ya ve Ruslara karşı düşmanca duygular besledikleri gerçeğidir bu. Aslında ben ne halkı, ne de yığınları kastediyorum. Slav halkları (Sırplar ve Karadağlılar) için Rusya hâlâ yollarını aydınlatan bir güneştir, bir umuttur, yoldaştır; bir anadır, koruyucudur, geleceğinin kurtarıcısıdır! Ancak Slav aydın sınıfını ele alacak olursak. İşte bu tamamen farklı bir durum. Bütün aydınlarını katmıyorum tabii; hepsi hakkında böyle konuşmaya cüret edemem. "*Çoğu bundan uzak* olsa bile, yine de içlerinde bakan düzeyinde olanlardan bile (ağustos Günlüğümde söz etmiştim) Rusya'nın sinsi bir politika izlediği, topraklarını ele geçirmek ve kendilerini yutmak hevesinde olduğu düşüncesine kapılanlar bulunabilir." Slav aydınlarından birçoğunun Rusları sevmediğini kendimizden gizlememize gerek yok. Örneğin bizleri hâlâ, kendilerine kıyasla daha olumsuz, handiyse barbar görüyorlar. Toplumsal yaşamımızda, iç düzenimizde, reformlarımızda ve edebiyatımızda elde ettiğimiz başarılarla ilgilenmekten çok uzaklar. En aydını, en kültürlüsü bile Puşkin hakkında ne biliyor? Bilenlerin arasında da Puşkin'in büyük Slav dehasını kabul edenlerin fazla olduğu kuşkuludur. Sözgelişi kültürlü Çeklerin çoğu, Puşkin gibi, kırk elli şaire sahip olduklarına inanır. Ayrıca bu Slav topluluğu, yaşam deneyimi olmayan bir millet olarak, siyasal açıdan şimdi gururuna düşkün, öfkeli bir kişilik örneği veriyor. Kullanılsaydı, İngiliz kombinasyonu böyleleri arasında başarılı olabilirdi. İngiltere'de Whiglerin (İngiliz liberal parti) zaferiyle birlikte sıra bu kombinasyona gelmişken, rağbet görmemesinin nedenini çözmek güç; öte yandan bu kombinasyon o kadar yapay, sahte ve akıldışı ki!

Bir kere, birbirine benzemeyen, farklı kökenli Balkan Yarımadası halklarının -üstelik İstanbul merkezli- birleşmeleri nasıl mümkün olacaktır? Burada Yunanlılar, Slavlar, Romenler bulunuyor. İstanbul kime kalacak peki? Hepsine mi? İşin başında, daha ilk temasta Slavlar ve Yunanlılar

arasında (bütün Slavların uyum içinde hareket edeceğini varsaysanız bile) sürtüşmeler başlayacaktır. “Bir devlet çatısı altında başlarına biri getirilebilir” diyenler çıkacak. Evet, istediğiniz kadar hayal kurabilirsiniz. Peki, kim hükümdar olacak: Slav mı, Yunanlı mı, yoksa Habsburg Hanedanından biri mi? Ne derseniz deyin, hemen ikilikler, çatallanmalar baş gösterecektir. Hele hele olmayacak, düzmece hayallerle, her birine şanlı siyasal gelecek sözleri vererek, Yunanlı ve Slav unsurlar birleştirilemez: Hayır, İngiltere Türkleri defterden silmeyi göze alsaydı o zaman daha farklı olurdu her şey. Bakın, yukarıda şakaya getirdiğim kombinasyon, yani İngiltere’nin İstanbul’u “Slavların hayrına” yutma kombinasyonu bence pekâlâ gerçekleşebilirdi. “Ey Slavlar, İstanbul’un yüzünü ona göstermemek için kuzeyin büyük devletine karşı, sİzlerden kuzeyde bir ittifak, güçlü bir kale oluşturuyorum, çünkü o, İstanbul’u ele geçirirse hepiniz yandınız demektir! O zaman, o yüce, şaşaalı siyasal geleceğiniz gerçekleşmez. Yunanlılar, siz endişelenmeyin, İstanbul sizindir; özellikle sİzlerin olmasını istiyorum, bu yüzden onu işgal ediyorum ya! Yeter ki Rusya’nın olmasın! Slavlar İstanbul’u kuzeyden koruyacak, ben de denizden, kimselere bırakmayacağız. İstanbul’da bir süre için kalacağım, ta ki sizleri burada güçlendirene, sağlam ve deneyimli birleşik bir imparatorluk kurana kadar... O zamana kadar da sizin önderiniz, koruyucunuz olacağım. Cebelitarık, Malta az şey mi? Sonra, ver elini Ege adaları...”

Sözün kısası, Whigler’in faaliyeti yoluna girseydi, yine söylüyorum -bir zaman için de olsa- başarıdan kuşku duymak güç olurdu. Dahası, uzun zaman sürebilirdi de, ancak doğal sınırlara dayanıldığında, bu kombinasyon kara çalmalar, yalan ve akıldışı varsayımlar üzerine kurulmuş olduğundan kesin çöküşler yaşanır, kaçınılmaz olarak çok canlar yanardı.

Rusya’ya atılan iftiraların gerçekle ilgisi yoktur. Hiçbir sis bulutu gerçeğin ışığı karşısında dayanamaz, dağılır gider. Slav halkları Rusya’nın çıkar gözetmediği gerçeğini zamanla anlayacaklar ve bu zaman yaklaştığında da bizlerle manevi birliklerini tamamlamış olacaklardır. Slavlarla etkin beraberliğimiz zaten çok eskilere dayanır, ama şimdi, evet şimdi, asla durmayacak, gittikçe daha güçlenecektir. Slavlar, her türlü kara çalmalara rağmen, Rusya’nın kardeş sevgisiyle yaklaşacağına inanacaklar. Yüce ve kudretli Rus ruhunun tartışmasız çekiciliği aynı kandan olan Slavları etkileyecektir. Küçük birlikler oluşturmakla, sürtüşmeyle, kavgayla, birbirini çekememeyle manevi olarak gelişmenin mümkün olmadığını, bunun ancak bütün Slavların birleşmesi halinde

gerçekleşebileceğini hissedeceklerdir. Rusya’nın büyüklüğü ve gücü kafaları bulandırmayacak ve hiçbirini ürkütmeyecektir; tam tersine, onları aynı merkeze ve aynı köke çeker gibi çekecektir. Bu inanç birliği olağanüstü bir bağ meydana getirecektir. Rus halkının kutsal bildiği değerlerin tümü Rus dini, Rus Ortodoksluğudur; ideallerini, hayatın gerçeğini onda buluyor. Peki, Slav halklarının bu inancı olmasaydı, dört yüzyıl İslam boyunduruğu altında geçirdikleri acılar döneminde onları dinleri değil de, sorarım, ne birleştirir ve ayakta tutardı? Dinleri uğruna öyle acılara katlandılar ki, salt bu, dinlerine ne kadar derinden bağlı olduklarını gösterir. Sonunda Slavlar için Rus kanı da aktı, bu kan hiçbir zaman unutulmayacaktır. Akıl hocaları bu gerçeği gözden kaçırıyorlar; Rusya’yı Slavlara kötüleme fırsatı doğması onları yüreklendirecek, görüşlerini güçlendirecektir. Ancak böyle bir başarı sonsuz değildir. Yine söylüyorum, bir zaman için olabilir bu. Whigler üstün gelirlerse bu kombinasyon kesinlikle rağbet görebilir, bunu aklımızdan çıkarmamamız gerekir. İngilizler son gün gelip çattığında: “Bundan böyle Slavları esenliğe biz kavuşturacağız” diye Rusya’yı uyarmayı göze alabilir.

Gelelim akıtılan kana, ya Rusya savaşa girmeden, orada bulunan gönüllülerimiz Türkleri püskürtüp, Slavları özgürlüğüne kavuşturursa? Haberlere göre Rusya’dan akın akın gönüllü gidiyormuş oraya; bağış ve yardımlar da aralıksız sürüyor; böyle giderse sonunda Çernyayev Ruslardan tam bir ordu kurmayı başarabilir. Böyle bir sonuç, her durumda Avrupa’yı ve diplomatlarını çok şaşırtırdı: “Türklerin hakkından sadece Rus gönüllüleri gelirse, Rusya’yı sert dille eleştirmenin ne anlamı kalır o zaman?” Evet, Avrupa kesinlikle böyle geçirecektir aklından.

Tanrı, Rus gönüllüleri korusun! Rus subayların birçok çatışmada can verdikleri haberi geliyor. Ruhları şad olsun!

Küçük bir eleştiri yersiz kaçmaz umarım. Bence çok gereklidir. Sırbistan’a giden Rus gönüllülerin artmasıyla çarpışmalarda can veren kahramanlar için, az zaman önce gazetelerimizde bir bağış kampanyası başlatıldı; başlık şöyle: “Balkan Slavlarının kurtuluşu için Türklerle çarpışmalarda can veren Rusların aileleri yararına...” Böylece bağışlar akmaya başladı. *Golos*’ta 3000 ruble toplandı; ne kadar çok toplanırsa o kadar iyi olur tabii; ancak bu bağış usulü bana eksik gibi geldi. Görevliler sadece savaşta *can verenlerin* aileleri için bağış toplamaktadırlar. Peki savaş malulleri? Bu bağışla ne kazanacağız? Sonra bu aileler için daha büyük yıkım olmayacak mı? Ölen öldü, ardından gözyaşları dökülüyor, ya diğeri?

Kolu bacağı gitmiş ya da sürekli bakım gerektirecek, doktor denetimine gereksinim duyulacak şekilde yaralanmış, sakat dönmüş. Sakat olsa da yiyecek, içecek, geçim sıkıntısı çeken aileye, söylemek yerindeyse, fazladan bir yük binmiş. Bana soracak olursanız, bu bağış kampanyasında yanlışlık var. “Can verenlerin aileleri yararına!” ifadesi açık değil. Bu aileler içinde hali vakti yerinde olanlar da, pek gereksinim duymayanlar da ve elbette çok muhtaç olanlar da var. Her aileye yardım yapılırsa, darda olanlar için yeterli olmaz; bence başlık şöyle olmalıydı: “*Balkan Slavlarının kurtuluşu için Türklerle çarpışmalarda can veren ya da sakat kalanların muhtaç aileleri yararına... ”* Gerçi bu benim düşüncem, ama birileri çıkar da bu biçimde bir uygulamayı başlatırsa daha isabetli, kuşkusuz, daha yararlı olacaktır. Bu bağış kampanyasının hızla arzu edilen rakamlara ulaşması biricik dileğimdir. Son derece yararlı bir faaliyettir, kesinlikle zorunludur ve belki de Rus düşüncesi uğruna çarpışan yüce gönüllü kahramanlarımıza büyük manevi destek olacaktır.

IV-Cüppeler ve Sabunlar

Doğu Sorunuyla ilgili görüşler arasında inanılmaz derecede gülünç birine rastladım. Bu garip yazı geçenlerde dış basında çıktı: Sayın kalem sahibi, Türkiye'nin darmadağın edilip Türklerin ötelere, Asya'ya sürülmesi halinde dünyada baş gösterecek olayları müthiş bir hayal gücüyle anlatıyor: Bunun korkunç bir felakete, bir kaosa yol açacağı sonucunu çıkarıyor. Arabistan'da ya da Asya'nın bir yerinde yeni bir halifenin ortaya çıkacağı, dinsel fanatizmin hortlayacağı, Müslümanların yeniden Avrupa'ya saldıracağı kehanetinde bile bulunuyor. Bir ulusun toptan, Avrupa'dan Asya'ya sürüleceğini ve topraklarının zapt edileceğini düşünmek elbette olanaksız, aslında aklın alacağı bir şey değil, ancak derin düşünceli beyinlerin işi olur bu. Yazıyı okuduğumda şaşıp kalmıştım; önce, neden söz edildiğini anlayamadım. Kısa bir süre sonra bunun hayal budalası diplomatların zırvaları olduğunu, yani Türkiye İmparatorluğu[200] siyasal olarak ortadan kaldırıldıktan sonra, ardından fiili olarak topraklarının zapt edilmesi ve Türklerin Asya'da bir yerlere sürülmesi gibi bir sürecin başlayacağını sözün gerçek anlamıyla bir sorun olarak ortaya attıklarını anladım. İnsanlarda böyle bir anlayışın yer etmesini kesinlikle anlayamıyorum; korkunç bir kargaşanın ve ardından bir felaketin yaşanacağını söyleyerek toplantılarda, mitinglerde insanları en azından dehşete düşürmüşlerdi. Oysa hiçbir şey olmazdı, bence kesinlikle bir tek Türk bile Asya'ya göç etmezdi. Rusya'da geçmişte buna benzer bir olay yaşanmıştı. Altın Ordu devletinin çöküşü sonrasında Hazar Hanlığı birden o kadar güçlenmişti ki sonunda Rusya toprağının Müslümanlara mı, Hıristiyanlara mı kalacağını hiç kimse kestirememişti. Kazan Hanlığı o zamanlar Rusya'nın doğu tarafındaydı, Astrahan'la hemhuduttu, Volga'yı ellerinde tutuyorlardı, Rusya'nın güneyinde de Kazan Hanlığının güçlü müttefiki Kırım Hanlığı çıkmıştı ortaya ve Rusya içlerine, Moskova'ya kadar yağma akınları düzenliyorlardı. Durum ciddiydi, genç çar Ivan Vasilyeviç, Korkunç Ivan lakabını almamıştı daha, Doğu Sorununu kökünden halletmenin, Kazan'ı ele geçirmekten geçtiğini kavramıştı.

Bu korkunç kuşatmayı Karamzin sonraları olağanüstü bir dille anlatmıştır. Kazanlılar kentlerini müthiş bir direniş göstererek amansızca savunuyorlardı. Ancak yeraltından gedikler açıldı, ardından büyük bir saldırıya geçildi, Kazan zapt edilmişti! Çar Ivan Vasilyeviç Kazan'a girdikten sonra nasıl davransa beğenirdiniz! Bütün sakinlerini, Velikiy Novgorod'da gelecekte çıban başı olmasınlar diye kılıçtan mı geçirdiğini

sanıyorsunuz? T atarları Asya bozkırlarına mı sürmüştü yoksa? Kesinlikle hayır, bir tek Tatar bile göçe zorlanmadı, eski yerlerinde kaldılar, yiğitçe karşı koyan, geçmişin gözünü budaktan sakınmayan, tehlikeli Kazanlıları sonsuza dek sindirilmişti. Çok basit ve tamamen mantığa uygun önlemlerle gerçekleştirilmişti bu: Kentler, kasabalar ele geçirilir geçilmez, hemen Kutsal Meryem’in tasvirleri taşındı, kurulduğundan bu yana ilk kez Kazan’da Hıristiyan duaları okundu. Sonra Ortodoks tapınağının ilk temelleri atıldı, Kazan halkının elindeki silahlar titizlikle toplandı, başında bir Kazan Hanı olmak üzere Rus yönetimi getirildi. İşte bu kadar, bunlar inanılmayacak kadar kısa sürede gerçekleştirildi.

Bir süre geçtikten sonra Kazanlılar bizlere cüppe, sabun satmaya başladılar (bu ticaretin bir düzene göre yapıldığını sanıyorum, yani önce cüppe, sonra da sabun...). Evet, mesele bu şekilde sonuçlandı. Halifeliği siyasal olarak kaldırmak için buna benzer sağlıklı düşünceler akla gelseydi, Türkiye’de de aynı sonuçlar alınabilirdi.

Önce, hiç zaman geçirmeden kutsal Sofya’da Hıristiyan duaları okunurdu: sonra patrik Sofya’yı yeniden kutsardı; Moskova’dan, sanırım aynı gün bir çan yetiştirilir ve gerektiği gibi bir de sultan getirilirdi ve her şey bu şekilde sonuçlanırdı. Aslında bir Türk yasası var, Kuran ayetlerinden geldiği söylenebilir: Silahı yalnızca Müslüman olan taşıyabilir, Hıristiyan reayaya yasaktır. Son zamanlarda Hıristiyanlara da silah taşıma izni verilmeye başlanmış, ancak yüklü bir gümrük vergisi ödemek koşuluyla, yani devlet yeni bir gelir sağlamak amacıyla buna izin vermişti, buna rağmen silah taşıyanlar yine de çok az. Evet, aynı kural, daha ilk gün, yani kutsal Sofya’da ilk Hıristiyan duaları edildiği gün uygulanabilir, tam tersi yapılabilir, silah taşıma Hıristiyanlara zorunlu kılınabilir, ancak gelir için bile olsa Müslümanlara asla izin verilmezdi. Böylece düzen sağlanırdı. İnanmanızı isterim, daha fazlasına hiç gerek yoktu. Bir zaman sonra da Türkler bize hemen cüppe, ardından sabun satmaya başlarlardı ve belki de Kazan’da olanından daha iyi bir sonuç alınırdı. Tarıma, tütün ve üzüm üretimine gelince hepsi yeni düzende, yeni kurallara göre, sanırım öyle hızla, öyle başarıyla gerçekleştirilirdi ki kuşkusuz yavaş yavaş eski Türk devletinin Avrupa’ya olan ödenmemiş borçları bile ödenirdi. Hasılı, faydadan başka bir sonuç alınmaz, ne ufacık bir sarsıntı yaşanır, ne de bir tek Türk Avrupa’dan başka yerlere göçe zorlanırdı...

Doğuda da hiç değişiklik olmazdı. Bir yerlerde, Asya bozkırlarında, ne bileyim, çöllerde belki de bir Halife ortaya çıkabilirdi, ama bırakın

Müslüman fanatizmini, İngiliz fanatizmi bile bu yeni halifeye, Avrupa'ya saldırmak üzere yardım edecek durumda olamazdı, çünkü çağımızda askeri ihtiyaçların karşılanması için hazine bütçesinden daha çok paraya, yeni tip silaha, araç gerece, toplara, yeni yeni fabrikalara ve atölyelere gereksinim duyulacaktı. Özetle, hayırlı bir işten başka bir sonuç çıkmazdı. Umarım bu güzellikler kısa zamanda gerçekleşir, yoksa bu dünyada öylesine kötülükler var ki!..

İ❋❄■❋❄ ✢➶●➣❍

I-İflah Olmaz Tipler

“Yüce ve birleştirici her düşünce, insanları kaynaştıran sağlam duygular bir ulusun yaşamında en büyük mutluluk kaynağı olurlar. Bu mutlu hava bizi sarmıştır. Toplumsal uyumun arttığını, geçmişe ait tereddütlerin aydınlandığını ve bilincimizin yükseldiğini hissetmemiş olamazdık.”

Evet, ağustos Günlüğünde yazımı bitirirken bunları demiştim, yanılmadığım kanısındayım. Toplumu birleştiren sağlam duygular gerçekten ulusların hayatında mutluluk kaynağı olurlar. Bir noktada yanıldığım düşünülürse, sanırım bu olsa olsa “uyum ve anlayış gücümüzün geliştiğini” söylerken bir parça abartıya kaçmam olabilir. Ancak bu konuda şimdilik geri adım atacak değilim. Rusya’yı seven herkes yukarı toplum tabakasının aşağıyla, halkla, halkın yaşamıyla derin kopukluğuna uzun zamandan beri üzülmektedir. Bu kopukluk kimselerin kuşku duymayacağı biçimde ortadadır; işte, bu birbirinden kopuk yaşama alışkanlığı, bana göre, bu yıl Slav davası nedeniyle, bütün halkımızın başlattığı bir Rus hareketinin ortaya çıkmasıyla kısmen de olsa azalmıştır. Elbette bu, halktan kopukluğumuzun tümüyle ortadan kalktığını ve duvarların yıkıldığını göstermez. Bu sürüyor, sürmeye de devam edecektir: ancak bu yıl yaşadığımız tarihsel anların “toplumsal uyumun yükselmesine ve şaşkınlıkların giderilmesine” katkıda bulunacağına kuşku yoktur.

Özetle, bir yandan Rus halkını ve yaşamını daha belirgin biçimde anlamamıza yardımcı olurken, öte yandan, halkımızın adeta Rus olmayan bir yabancı gibi gördüğü ve bu zamana dek “bayım!” diye hitap ettiği bizlere yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Bu yıl hep birlikte katıldığımız bu hareket içinde halkımızın aydınlarımızdan daha sağlıklı, daha açık, daha tutarlı bir tutum sergilediğini itiraf etmemiz gerekir. Halkımızda özlü bir duygu, yalın, güçlü ve sağlam bir anlayış belirmiştir; en önemlisi de şaşırtıcı bir birlik ve beraberlik bilinci... “Slavlara neden yardım edecekmişiz, yardım gerekli mi? Kim daha çok yardım etmeli, kim hiç etmemeli? Ya bir şekilde ahlakımız bozulursa! Yardımı fazla tutarsak devletimize zarar vermez mi? Sonra, kiminle savaşıyoruz, savaşmak illa gerekli mi? vs...” türünden tartışmalara halkımız girmemiştir. Kısacası, bunun gibi binlerce soru yalnızca aydınlarımızın kafasında dolaşıp durmaktadır. Özellikle yüksek aydın sınıfımızda halka hâlâ tepeden bakan, aldığı Avrupa eğitimi ve kültürüyle onu küçümseyen (kimi zaman tümüyle yapmacık) bu yüksek “zümrede” aşırı uyum bozuklukları, sağlıksız bakış açılan, en basit sorunları bile bazen anlamama,

ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememekten ileri gelen saçma sapan tereddütler belirmiştir: “Slavlara yardım etmeli mi, etmemeli mi? Eğer yardım etmemiz zorunluysa, neden? Yardım yaptığımız takdirde niçin ahlaklı ve temiz olacağız?” Bu garip, şaşırtıcı, gülünç sorular sorulmuş, sohbetlerde duyulmuş, bazı olaylarda görülmüş ve basında da yer almıştır. İçinde bulunduğumuz ay, *Vestnik Yevropı'dâ* [Avrupa Postası] “Ülkemize İçeriden Bakış” başlıklı bir yazı çıktı, bu türde yazılan yazılar içinde beni bu kadar hayretler içinde bırakan bir yazı hiç okumamıştım. Yazarı, ezilen Slavlara yapmakta olduğumuz kardeşçe yardımla başlayan Rus hareketine bir yorum getiriyor ve olayı olabildiğince ayrıntılı ele alıyor. Rus halkı ve toplumuyla ilgili bölüm fazla uzun değil, dört beş sayfa; bu bölümü kendimce incelemeye alacağım, daha doğrusu sırasına göre, elbette hepsini aktarmayacağım. Bence bu sayfalar son derece ilginç, deyim yerindeyse başlı başına bir belge niteliğinde. Amacım, yapacağım çalışmanın sonunda kendiliğinden ortaya çıkacak; ayrıca bundan bir ders çıkarmanın da gerekmediğini düşünüyorum.

Bu çok kısa uyarıyı, yazı sahibinin, çeyrek yüzyıl önce toplumumuzda ortaya çıkan artık eskimiş kuramcı Batıcı, bir başka deyişle aydın güçlerimizin şahikası olduğuna dikkati çekmek için yapıyorum; bu kuram günümüzde o kadar eskimiştir ki o ilk, duru haliyle bile çok seyrek karşılaşır insan. Halkından ve Rus yaşamından köklerini koparıp Avrupalılaşmış Rus’un, nasıl derler, türünün son örnekleri, artıkları bunlar, bu Avrupalılaşma, zamanında varlığının kaçınılmaz nedenselliğine sahipti ve özellikle bir bakıma faydayı içinde saklı tutuyordu, ama aslında çok zarar verici ve hâlâ zarar verici olmayı sürdüren önyargılı saçmalıklara yol açmıştı. Bu insanların belli başlı tarihsel faydası olumsuzluk ve çılgınlığın son perdesi kuramlar üretmeye kadar varan sonuçlardaki aşırılıktı (çünkü bu tipler o kadar kibirliydiler ki kararlarından kesinlikle dönmüyorlardı). Bu aşırılık ister istemez zihinsel uyanışa, halka dönmeye, halkla bütünleşmeye yardımcı olmuştur. Yirmi, yirmi beş yıldan sonra, daha önceleri hiç duyulmamış ve Rus yaşamının pratik incelenmesiyle varılan yeni gerçeklerden sonra, eski kuramın bu “son Mohikanları”, kendilerine saygın bir hava vermelerine karşın gülünç duruma düşmüşlerdir. Onların başta gelen gülünç özellikleri, kendilerini hâlâ genç ve tek koruyucu güç, daha doğrusu kendi görüşlerine göre gerçek Rus yaşamının geçtiği yolları aydınlatan “ışık taşıyıcı” olarak görmeyi sürdürmeleridir. Oysa bu yaşamdan öyle kopmuşlardır ki öğrenmeyi tümüyle bırakmışlar, bu yüzden

kendi hayal dünyalarına çekilmişlerdir. Bu kuramsal sahte Batıcılığın halktan ve toplumdan ne kadar kopuk ve toplum yaşamının kimi olağanüstü anlarında, bu kuramın koyduğu görüş ve çözümlerin geçmişte olduğu gibi ne kadar kibirli, tepeden bakan, ama aslında halkın duyguları ve sağduyusunun açık, yalın, sağlam ve sarsılmaz yargılarına kıyasla ne denli zayıf, kararsız, karanlık ve yanılgılarla dolu olduğunu güçlü toplumsal coşku anlarında izlemek ne ilgiye değer ve ibret vericidir! Her neyse, biz yazımıza dönelim.

Yazıyı kaleme alanın hakkını yememek gerek; Slavlar için ulusal ve toplumsal bir hareketi kabul ediyor, başka deyişle, kabul etmeye razı oluyor, bu hareketi hayli içten bile buluyor. Bir de kabul etmeyecekti! iflah olmaz bir Batıcı için fena hizmet sayılmaz. Ancak hâlâ bir şeylerden hoşnut değil gibidir, nedense hareketin başlamasından hoşlanmıyor sanki. Aslında bu hoşnutsuzluğunu doğrudan göstermiyor, ama kendi kendine söyleniyor, homurdanıyor, ayrıntılara takılıp kalıyor. Bana öyle geliyor ki kuramcı Batıcılarımızın en katışıksızı, başta gelen temsilcilerinden olan, bir zamanlar Doğu Sorunu üzerine yazılar yazan, 1854-1856 savaşlarında şimdikinin bir benzeri ulusal bir hareketi kaleme almış Granovski de, diyorum, bu ulusal hareketimizden pek hoşlanmazdı (ağustos Günlüğümde Granovski'yle ilgili yazıma bakınız), kuşkusuz, halkımızı, bir ölçüde gelişmemişliğiyle, yani ilkel biçimleriyle, Avrupai çağımıza yakışmamasıyla, eskisi gibi tembel, geri kafalı bir yığın görmeyi yeğlerdi. Gerçekte bu eski, yaşlı kuramcıların hepsi halkı sevmesine seviyorlardı, ama (yine de bizler için pek belirgin değil bu) o kadar; kuramsal olarak, yani halkı görmek istedikleri biçimlerde ve hayal dünyalarında seviyorlardı ki doğrusunu isterseniz bu asla sevgi olamazdı. Gerçi gerekçeleri belli, kabul etmemiz gerekir, *gerçekleri saptırmalarım bırakın,* halkı hiçbir zaman tam anlamıyla öğrenememişler, öğrenmeyi ve onunla kaynaşmayı gereksiz bulmuşlardır; onu hiç anlamamışlar, böylece çoğu kez halkın ruhunun ve öneminin, derin ve saf duygularının katışıksız temizliğini, doğrudan Rus halkının kalın kafalılığına, bayağılığına, koyu cehaletine yormuşlardır. Karşılannda halk, hoşlandıkları bir hayal, bir imge olarak beliriyordu (çoğunlukla Paris ayaktakımı gibi), halkı tümüyle yadsımışlardı belki: “Her şeyden önce bu savaşın kutsal olduğu düşüncesini kafalardan silmemiz gerek”, evet, Granovski Doğu Sorunuyla ilgili yazısında böyle söylüyordu. “Şimdi bir Haçlı Seferine kalkışamazsın, zaman Haçlı Seferleri zamanı değildir, kimse bir ölüyü kurtarmak için hareket etmez.” vs...

Vestnik Yevropı'nın kuramcısı da aynı havalar içinde: O da sütun başlıklarından hoşlanmıyor, cebelleşip duruyor. Hele hele halkımızın ve toplumumuzun gazete çağrılarına göre değil, kendi istenciyle bağış yapması hiç hoşuna gitmiyor, o, çağımıza yakışan daha aydın bakış açısı istiyormuş. Yine konumuzdan uzaklaştık.

Yazının Slavlardan yana Rus hareketiyle ilgili bölümünün baş kısmını ele alacağım, bu bölüm kendi çapında çok ilgiye değer çünkü; her satır üzerinde durmayacağız kuşkusuz. Bakın yazarımız neler diyor:

II-Kifomokiyevlik[201]

> ... Gerçi bu konuyla ilgili gazetelerde yer alan birçok görüş içinde ilginç ve hayli cüretkâr olanların bulunduğunu kabul etmemek mümkün değildir. Kişiliğini sergileme isteğinden öteye geçmeyen bu görüşler üzerinde durmaya değmez, çünkü bunların bir önemi yoktur, Rus olmayan Rusya yurttaşlarının duygu ve düşüncelerinin de bir bakıma kovuşturmaya uğradığına da dikkat çekmemiz gerekmektedir. Rus ulusunun bünyesindeki bütün etnik topluluklar açısından olayın aslına baktığımızda, bu iyi bir alışkanlık değildir; üzülerek söyleyeyim ki hâlâ bırakamadık. Slavlar için başlatılan bu harekete, “Bizim dindaşlarımız!” söylemini sürekli ön plana çıkararak dinsel bir anlam katmanın aslında yersiz olduğunu dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Slavlara yardım çağrısı, Rus toplumunun heyecanı için, Rus yurttaşlarını kaynaştıran ve birbirinden kopmadığını gösteren hayli yeterli bir gerekçedir. Özellikle dindaşlarımız olduğu için Slavlara sempati gösterirken, ya peki Türkler yararına bağış toplamaya kalkışacak ya da Türk ordusuna katılmak isteyecek Rusya Müslümanlarına ne diyeceğiz? Kafkasya’nın bazı bölgelerinde meydana gelen olaylar endişe vericidir. Ortodoks Velikorus, Rusya’nın büyük evladı olsa bile, Rusya ailesi içinde yalnız olmadığını bizlere hatırlatıyor...

Kimi eski “yol göstericilerin”, bu iflah olmaz kuramcı Batıcılığın günümüzde toplumsal önemden ne kadar kopuk olduklarını, işi nasıl aylakça “Kifomokiyevliğe” kadar vardırdıklarını göstermek bakımından, yukarıda aktardığım bu bölüm yeter de artar bile. Yazar bize sorular soruyor; uydurma, yapay, hayali kuramlarla ve en önemlisi de amaçsız oluşuyla insanı hayretler içinde bırakan bu sorularla adeta bize işkence ediyor. Neymiş efendim, “Bizler dindaşlarımıza bağış yaparsak, bizim Müslüman yurttaşlarımızdan Türklere bağış yapacaklara, yok efendim Türklere katılmak isteyenlere nasıl davranacakmışız?” Allah aşkına, böyle saçma bir soru sorulabilir mi ve insan yanıtlarken en ufak bir tereddüt gösterir mi? Sıradan, her aklı başında Rus hiç duraksamadan en doğru yanıtı verecektir size. Hem sadece Ruslar değil, her Avrupalı da, her Kuzey Amerikalı da bu soruya açık ve net yanıt verir, ancak Avrupalının, yanıt vermeden önce size korkunç bir şaşkınlıkla bakacağından hiç kuşkunuz olmasın. Unutmadan belirtelim, aslında bizim Rus Batıcılığı, yani Avrupacılığı Rus toprağında kök salarken yavaş yavaş kabul görür ve sık sık Avrupa çizgisinden uzaktır, öyle ki kimi “yol göstericiliğe soyunanların” bizlere dayattığı değişik bir Avrupa düşüncesini, Rus anlayışlarında ve Rus kuramcıların hiç bilmediği ve öğrenmeyi de gereksiz bulduğu Rus hayatında öğütürken ne kadar değişime uğradığını öğrenmek bazen olanaksızdır. “Ülkemiz Müslümanlarının şu ya da bunu yapmaları

durumunda nasıl mı davranacağız?” Çok basit: ilkin, Türklerle savaşa girdiğimizde, sözgelişi bizim Tatarlar, Türklere para yardımı yapmaya ya da saflarına katılmaya başlarlarsa, o zaman devletimiz onlara nasıl davranacağını düşünmeden önce, sanırım vatan haini ilan edecektir onları ve böylece işin başında bu hareketi durdurmuş olacaktır. İkincisi, savaş ilan etmememiz durumunda, Türkler, Rus halkının acılarını paylaştığı Slavları kılıçtan geçirecektir, eğer Rusya Müslümanlarının Türkleri bağış yapma ve saflarına katılma biçiminde desteklemesi durumunda acaba siz düşünüyor musunuz ki bir tek Rus’un çıkıp bu olayı öfkelenmeden, yüreği yaralanmadan karşılayacağını? Size göre bütün dert, yapılan yardımlarda öne çıkan din karakteri mi, yani Rus, *dindaş* olarak Slavlara yardım ederken, yurttaşların kanun önünde eşitliği ilkesi göz önünde bulundurularak, Rusya Tatar’ın, dindaşı olan Türkler için bağış yapmasını nasıl yasaklayabilir? Bunu mu söylemeye çalışıyorsunuz? T ersine, buna tam anlamıyla hakkı vardır; çünkü Rus, Türklere karşı Slavlara yardım ederken, Tatarları düşman olarak görmediği gibi, ona savaş da açmaz, oysa bir Tatar, Türk’e yardım etmekle Rusya’dan bağını koparmış, Türklerin safına geçmekle Rusya’ya karşı tavır almış bir vatan haini durumuna düşer. Ayrıca Rus olarak Türklerle savaşan

Slav’a yardım etmemin nedeni, dindaşım olmasıyla birlikte, Türkler üzerinde zafer kazanmalarını arzulamam değil, Müslümanların Slavları dünya haritasından silmeyi kafalarına koymalarıdır, oysa Tatar, Türklerin safına geçerken, salt Hıristiyan olduğum ve sözde Müslümanları yok edecekmişim düşüncesinden hareketle böyle davranır, ama ben hiç de Müslüman’ı kırmaktan yana değilim, amacım yalnızca dindaşlarımı savunmaktır. Slavlara yardım ederken, Tatarların dinine saldırmak aklımın ucundan geçmediği gibi, Türklerin Müslümanlığı beni hiç ilgilendirmiyor: Müslüman olarak kalsınlar, yeter ki Slavlara dokunmasınlar! Burada şöyle diyenler çıkabilir: “Eğer Türklere karşı dindaşlarına yardım edersen, Rusya Tatarlarına da, dinine de tavır almış olursun, çünkü ortada bir şeriat vardır ve Osmanlı sultanı, tüm Müslümanların halifesidir. Kuran’a göre Hıristiyan tebaa özgür olamaz, Müslüman’la eşit haklara sahip değildir; Rus, Hıristiyan tebaaya yardım edince, her Müslüman bu tavrın yalnızca Türklere değil, tüm Müslümanlığa karşı olduğunu düşünür.” Ancak bu durumda çıkacak bir din savaşının tertipçisi ben değil, Tatar olacaktır, bunun tamamen farklı bir anlayış olduğunu kabul etmelisiniz, bu dava için bin bir kurnazlık düşünerek hangi sloganı kullanırsan kullan, sonuç

alamazsın... Siz bütün derdin dindaşlıktan ileri geldiğini düşünüyorsunuz, Slavlara dindaşım olarak yaptığım yardımı Tatarlardan gizleseydim, Slav'a başka gerekçeyle, diyelim ki "Türkler tarafından ezildiği ve özgürlüğü elinden alındığı için!" yardım ettiğimi gösterseydim, Tatarlar buna inanırlar mıydı? Tersine, sizi temin ederim ki Müslüman'ın gözünde, Müslüman'a karşı Hıristiyan tebaaya yardım etmek, hangi gerekçeyle olursa olsun, benim Hıristiyan reayaya din uğruna yardım etmeye gitmemle aynı kapıya çıkar. Oysa siz tutup şöyle diyorsunuz: "Slavlara yardım faaliyeti, Rus toplumunu heyecana getirmede, bütün Rus yurttaşlarını kaynaştıran ve birbirinden kopmadığını gösteren hayli yeterli bir gerekçedir." Dindaşlıktan, birbirinden kopma gerekçelerinden, Rusya Müslümanlarından -bunu da konu ettiniz- yazıp durdunuz. Slavlar yararına Rus yardımları için, ifade ettiğiniz gibi, en güzel ve yüce bir gerekçe ya da "sebep" olarak "özgürlük uğruna mücadeleyi" öneriyorsunuz, anlaşılan "Slavların özgürlüğü için mücadele!" sloganından Tatar'ın çok hoşlanacağına, onu çok rahatlatacağına bayağı eminsiniz, ama inanın, Türklere yardımı göze almışsa, Rusya Müslüman'ı için, savaş hangi sloganla başlatılırsa başlatılsın, gerekçe aynıdır, yine de onu bir din savaşı olarak görecektir. Tatar'ın anlayışı böyleyse, Rus ne yapsın!

III-Bir Önceki Bölümün Devamı

Konuyu uzatmak zorunda kaldığım için üzgünüm. Gelecekte Türkiye ile Fransa arasında bir savaş çıkıp da bu arada Fransa Müslümanları, Cezayir Bedevileri galeyana gelseydi, Fransızların tüm enerjilerini kullanarak onları sindirmeyeceğini mi düşünüyorsunuz yoksa? Ülkesindeki Müslümanlar aman üzülmesin, gönülleri kırılmasın endişesiyle en güzel, en soylu "gerekçelerini" utançla gizlemeye ve kibarlaşmaya başlarlardı, öyle mi? Siz de Rusya için cafcaflı sözlerle ahlak dersi vermeye kalkışıyorsunuz: "Kafkasya'nın bazı bölgelerinde meydana gelen olaylar endişe vericidir (endişe verici olduğunu siz söylüyorsunuz) ve Ortodoks Velikorus'un, Rusya'nın büyük evladı olsa bile, Rusya ailesi içinde yalnız olmadığını hatırlatıyor bize." Tamam, bunların güzel sözler olduğunu kabul edelim, KafkasyalI galeyana gelirse Rusya ne yapacak peki? Müslüman Kafkasyalı, Rus ailenin bu küçük evladı, dini konusunda o kadar duyarlı ki Rus onun ağabeyi Türke savaş açınca, kendisine de, tüm Müslümanlığa da savaş açılmış anlayışıyla hareket ediyor, bu durumda ailenin ağabeyi neden suçlu olsun? Siz, aile içindeki ağabeyin (Velikorus), küçük kardeşin (Tatar ya da Kafkasyalı) ne yapıp ne edip kalbini kırmasın diye endişe duyuyorsunuz. Bu ne insancıl, bu ne aydın bir bakış açısının getirdiği endişedir! Ortodoks Velikorus'un "Rusya'nın ağabeyi olsa bile, yalnız olmadığını" söyleyip duruyorsunuz. Bu ne demek Allah aşkına! Rus toprağı Rus'a aittir, *sadece* Rus'a ve burası Rus yurdudur ve *zerre kadar Tatarlara ait toprak parçası yoktur içinde.* Tatarlar Rus yurdunun eski zalimleri, bu toprağın yabancıları, istilacılarıdır.

Ancak onları sindirip kendi bölgelerine ittikten, kesin bir zafer kazandıktan sonra, iki yüzyıl çektiğimiz acıların yine de öcünü almaya kalkmadık, Müslüman Türk'ün daha önce hiç incinmemiş Hıristiyan reayaya zulmetmesine ve onurunu ayaklar altına almasına benzer bir davranışı kendimize hak görmedik, tersine, size göre aydınlanmış Batı'nın en uygar ülkelerinde bile göremeyeceğiniz eşit haklar bile verdik Tatarlara. Rusyalı Müslümanı, kimileyin Ruslardan, Rus toprağının asıl sahibinden daha çok ayrıcalıklar elde etmiştir... Rus hiçbir zaman Tatar'ın dinini küçümsememiştir, üzerinde asla baskı kurmamış, topraklarından sürmemiştir, inanın, Batı'da, dünyanın hiçbir ülkesinde, gerçek Rus insanının kalbindeki gibi, böylesine geniş, insancıl dinsel hoşgörüye rastlayamazsınız. Tatar'ın bir an önce Rus'tan uzaklaşmaya can attığına da (özellikle Müslüman olması nedeniyle) inanın, Tatar'dan Rus olmaz.

Tatar’a komşu olan herkes buna sizi inandırır. Ne derseniz deyin, Rusya toprağının sahibi yalnızca Rus’tur (Velikorus, Malorus, Belarus, evet, hepsi aynı köktendir) ve sonsuza dek de böyle kalacaktır; Ortodoks Rus, Müslüman Türk’le savaşmak zorunda kalırsa, inanın, kime olursa olsun Rus kendi toprağında kimseye *veto* imkânı tanımaz. Tatarlar nedeniyle kimseye dokunmayacak, yüce gönüllü ve içgüdüsel bir duyguyu -dindaşlarına, ezilen bir Slav’a acıma duygusunu- belli etmekten korkacak kadar Tatarların suyunda gitmek ve ayrıca üstlendiği görevi, geleceğini, en önemlisi Rus davasını devindiren olguların tümünü Tatar’dan gizlemeye çalışmak gerçekten bir Rus için anlamsız ve onur kırıcı bir istek olurdu... Dinime ve din kardeşlerime ilgi gösterdiğim için niçin Tatar’ı tahkir etmiş, nasıl onun inancını hiçe saymış oluyorum? Türklerle her savaşımızın mutlaka dinsel nitelikte olacağına kafayı takmışsa, suçlu olan neden ben olayım? Rus, Müslümanlığın temel kavramlarını değiştiremez ki! Diyorsunuz ki: “Efendim, nazik ol, gizlemeye çalış, onun onurunu kırmamaya özen göster!” Müsaade buyurun, eğer duyguları böyleyse, örneğin camisinin bulunduğu sokakta bir Ortodoks kilisesinin varlığı ona dokunabilir, üzülmesin diye bu kiliseyi hemen kaldırmalı mıyız? Bu davranış, Rus’un kendi topraklarından uzaklaşması anlamına gelmez mi? Rus yurdunda küçük kardeş -Tatar- yaşıyor diye, ne gör, ne duy politikası izleyerek, soruyorum, masaların altına mı saklanmamız gerekir?

“Kovuşturma”dan dem vuruyorsunuz: “Bizim” diyorsunuz, “‘Rus olmayan’ Rus yurttaşlarımızın duygularının bir bakıma *kovuşturmaya* uğradığına da dikkat çekmemiz gerekmektedir (Rus gazetelerindeki yazılar), Rusya’nın bünyesindeki tüm etnik topluluklar açısından olayın aslına baktığımızda bu iyi bir alışkanlık değildir; üzülerek söyleyeyim ki hâlâ bırakamadık.” Bizimki nasıl bir alışkanlıkmış? Bunun Avrupa’dan aktarılan düşünceyi bile adamakıllı kullanmayı beceremeyen ve kendini liberal sayan eski kuramcıların düzmece uyarısı olduğuna inandırmak isterim sizi. Hayır efendim, dinsel hoşgörü ve vicdan özgürlüğü üzerine halka söylev çekmek ne size, ne de bize düşer. Bu konuda halk size de, tüm Avrupa’ya da ders verir. Durum böyleyken gazetelerden ve gazete yazarlarından söz ediyorsunuz. Bu kovuşturma da ne oluyor? Yerleşmiş *hangi alışkanlığımızın* ardından böyle gözyaşları döktünüz? Edebiyatımızdaki izleme alışkanlığı mı bu? Bunlar gerçeklerle doğrulanmayan, kuramcı liberalizmin fantezileridir. Edebiyatımızda hiçbir zaman inançları uğruna, hatta bölgesel yurtseverlik duyguları beslediği için

kimsenin kovuşturmaya uğramadığını bilin. Zaman içinde özel durumlar yaşandıysa, bunlar o kadar ender ve kuraldışı olaylardır ki “bu alışkanlık hâlâ bizi bırakmadı” söylemleriyle, bunu genel ilke katma çıkarmak günahtır, ayıptır. Bu izleme ve kovuşturma ne anlama geliyor, söyler misiniz? Söylemeden geçemeyeceğimiz gerçekler vardır. Hangi yazıdan söz ettiğinizi, neyi ima etmeye çalıştığınızı bilmiyorum. Hatırlıyorum, Kafkasya’da başlayan fanatizm dalgasına ilişkin bir yazı okumuştum; *gerçekten yaşanmış bir olay* anlamında bu endişeyi yazan sizdiniz zaten. Söylendiğine göre, Türkiye’den Kırım’a fanatizmi yaymak için vaizler gitmiş; bu heyecan dalgası gerçekten olmuş mudur, olmamış mıdır, bu durumda bir tahmin yürütemem, doğrusu ben de bilmiyorum. Size sadece şunu soracağım: Gazetelerden biri buna benzer bir söylentiyi ya da olayı yazsaydı, acaba bu, “dinimizden olmayanların duygularını bir bakıma izleme” olarak görülebilir miydi? Evet, buna benzer heyecanlı olaylar gerçekten oldu diyelim, peki, olayları haber olarak vermekle görevli bir gazete nasıl olur da susmayı yeğler? Tehlikeyi önceden haber vererek uyarmayacak mıdır? Susmayı yeğleyip olayları, yani fanatizmi kendi akışına bıraktığında fanatikler de, oradaki Ruslar da zarar görecektir. Devlete bildirmek ve bir kovuşturma ortamı yaratmak için gazete *kasten* yalan haber çıkarıyorsa, kuşkusuz, o zaman bir kovuşturma söz konusu olurdu, olaylar gerçekse ses çıkarmayacak mı, ne? Sonra bizde, inançları, hatta değişik “dinsel duyguları” ya da basitçe duyguları nedeniyle başka dinden olanlardan, doğrusunu söylemek gerekirse, kim zorla toprağından sürülmüştür? Avrupa’nın en uygar bazı devletlerinde yapılanların tersine, bizde bu konuda her zaman gevşek davranılmıştır. Dinsel duygulara gelince, günümüzde bırakın Rus olmayan toplulukları raskolnikleri de kimse dışlamamaktadır, eğer son zamanlarda (Ştunda tarikatının izlenmesi gibi) tek tük olaylar meydana geliyorsa, basınımız sertçe sorgulamıştır bunu. Bu arada, ülkemizdeki Ostsee[{202}] Alınanlarını *dinleri ve duyguları nedeniyle* sürekli izlediğimiz ve baskı altında tuttuğumuz suçlamasında bulunan bazı Alman gazetelerinin iddiasını kabul etmemiz mümkün değildir... Çok, çok yazık, sözünü ettiğiniz kovuşturmaların eksiksiz bilinmesi için herhangi bir olay ortaya koymadınız, bir yazı göstermediniz siz. İnsan kullandığı sözcüklere dikkat etmelidir, anlamını bilmelidir. “Kovuşturma” gibi sözcüklerin şakaya gelir yanı yoktur.

Tabii asıl önemlisi “dindaş” başlığından hoşlanmamanızdır. “Din kardeşliğiyle” olmasın da, başka hangi gerekçeyle yardım edersen et! Bir

kere bu “gerekçe” uydurulmamış, icat edilmemiştir, kendiliğinden ortaya çıkmış, etkisini göstermiş ve herkes tarafından benimsenmiştir. Tarihsel bir gerekçedir ve bu *süreç* hâlâ devam etmektedir. Şöyle diyorsunuz: “Slavlar için başlatılan bu harekete ‘bizim dindaşlarımız’ söylemini sürekli ön plana *çıkararak* dinsel bir anlam katmak *gereksizdir*". Ama tarihi ve gerçek canlı yaşamı ne yapacağız? Dinsel nitelik katmak gerekir mi, gerekmez mi - bu kendiliğinden oluşur. Türk’ün Slav’ı Hıristiyan reaya olarak kendisi gibi eşit haklar istemeye kalkıştığı için öldürdüğünü anlayın artık. Bir Bulgar İslam dinine geçince Türk hemen zulmü bırakacak, onu kendinden bilecektir, Kuran’a göre de böyledir. Dolayısıyla Bulgar bu dayanılmaz acılara katlanmayı göze almışsa, kuşkusuz Hıristiyanlığı içindir, gün ışığı gibi apaçıktır bu. Rus, Slav için özveride bulunurken “din meselesinden” çekinecek midir? Hayır, bir Rus bunu asla düşünmez! Ayrıca tarihsel ve günümüz gerçeklerinden başka, bir Rus hiçbir olguyu Hıristiyanlığın üzerinde tutmaz, düşünmez bile. O, kendi toprağını, toplumunu, Rusya’yı Hıristiyan-“Krestyanstvo”(Köylü) olarak adlandırır. Ortodoksluğu anlamaya çalışın: Bu hiç de kilise ve dinsel gerekler değildir sadece, halkımızın içinde var olan, onsuz hiçbir ulusun yaşayamayacağı temel canlı bir güce dönüşen yaşamsal bir duygudur. Zamanımız Rus Hıristiyanlığında asla mistisizm yoktur, insancıllık, en önemlisi de İsa imgesi vardır, çok önemlidir bu. Avrupa’da uzun zamandır ruhban sınıfını ve kiliseyi tehlikeli görmeyi kendine hak sayanlar var: Orada, özellikle birkaç ülkede, mutlu hayatlara ve hayatın canlı akışına karışıyorlar kuşkusuz, dine de burunlarını sokuyorlar. Bizim dingin, gösterişsiz Ortodoks dinimiz, Avrupa’nın boş inançlarına, karanlık, komplocu, kurnaz, acımasız klerikalizmine hiç benzer mi? Halkla nasıl iç içe olmaz! Ulusal emelleri yaratan halktır, dergilerin yazı işleri değil: “Gerekir ya da gerekmez”, gerçekte nasılsa öyle olacaktır. Sözgelimi yazının devamında şöyle diyorsunuz: “Soylu özgürlük hareketi, kendi savunucularını, Rusları gördü saflarında. Bu açıdan Slav davası -kutsal bir davadır- din kardeşliği ve kabile birliği dayanışmasından bile daha yüce ve soylu bir anlam taşır.” Doğrularınız çok yüce gerekçelere dayandırılmış, iyi de, bu yaklaşım din kardeşliği motifi göstermiyor mu? Burada din kardeşi, bahtsız, ezilen, horlanan, çarmıha gerilen, zulüm görmesine isyan ettiğim, öfkelendiğim insanlar demektir. Şu anlama gelir: “Zulüm görenler için, yakının için canını ver, bunun üzerinde özveri ve kahramanlık yoktur.” Buyurun, size din kardeşliği motifi! Ayrıca insanlığa hayırlı bir dava için “slogan” derdine düşmenin tehlikeli olduğunu

belirtmeliyim. Örneğin dindaşım olarak Slav'a yardım ediyorsam, bunun sloganla filan hiç ilgisi yoktur, bu sadece o andaki tarihsel durumun belirtisidir: "O dindaştır, dolayısıyla Hıristiyandır, bunun için ezilmiş ve acılara maruz kalmıştır!" Eğer "soylu bir özgürlük davası" için yardım edeceğimi söylersem, o zaman bununla yardımımın nedenini ortaya koymuş olurum. Yardıma bir gerekçe aranacaksa, örneğin daha soyluca özgürlük arayışları gösteren Karadağlılar ve Hersekliler o zaman herkesten daha çok yardıma değer görülecektir, Sırplar da daha az; Bulgar kadın ve erkekleriyse -başlangıçta dağlarda önemsiz gruplar dışında- özgürlükleri için hiç de başkaldırmamışlardır. Zalimler çocukları, kundaktaki bebekleri, beş dakika aralıklarla parmaklarını keserek acı çektire çektire öldürürlerken sadece ağıt yakmışlardır anne babalar, yavrularını koruyamamışlar, ağlayıp dövünerek çıldırmış gibi işkencecilerin önünde yerlere kapanmışlar, işkenceyi sona erdirmeleri ve çocuklarını vermeleri için yalvarıp yakararak zalimlerin ayaklarını öpmüşlerdir. Evet, bu böyleyse, yalnızca acı çekmekle yetindikleri, "İnsanoğlunun biricik nimeti" soylu özgürlük davasını yükseltemedikleri için herkesten daha az yardım görmeleri gerekirdi! Bu kadar kötü düşünmediğinizi varsayalım, yalnız insancıllığa nedenler ve "gerekçeler" gösterirken, çoğu her zaman insanın bazen buna benzer yargılara ve sonuçlara varabileceğini anlamalısınız. En doğrusu, felakete uğradığı için o insana doğrudan yardım etmek! Dindaşına yardım anlamı da taşır bu; yine söylüyorum, "dindaş" sözcüğü hiç de dinsel bir parola değildir, yalnızca tarihsel bir olgudur. "Dindaşın" gönül yüceliğiyle dolu özgürlük davasına tutkuyla bağlandığına ve değer verdiğine, üstelik gerektiği zaman canını verebileceğine inanın. Ben yalnızca Avrupa düşüncelerinin Rus gerçekliğine yanlış uygulanmasına karşıyım...

IV-Korkular ve Tehlikeler

En eğlendirici tarafı da sayın kuramcımızın günümüz heyecanı içinde, Slavlar için başlattığımız hareketin bizler için ciddi tehlike oluşturduğunu düşünmesi ve bütün gücüyle bizleri uyarma telaşına kapılmasıdır. Bizler hareketin çekimine kapılırken kendimize "olgunluk diploması" vereceğimizi ve fırının üzerine çıkıp uyuyacağımızı düşünüyor. İşte yazdıkları:

> Sık sık okuduğumuz Slavlar yararına yardımlar ve bağışlara bakarak: "Bu olaylar Rus toplumunda sevindirici bir canlılığın belirtisidir ve toplumumuzun olgunluğa erdiğini vs... gösterir" gibi sonuçlar çıkarmak bir anlamda tehlikelidir. Ülkeler arası sorunlara eğilme ve uluslara destek bildirileri nedeniyle aynada hayranlıkla kendini seyretme ve sonra da görevini yerine getiren bir memurun huzuruyla uyuma eğilimi bizde o kadar fazladır ki bütün bu benzer yargılar, belli dereceye kadar doğru görünmekle birlikte, tehlikelidir. Gerçekten de Kırım Savaşının başlangıcında özveriye ve kahramanlığa hazır oluşumuz bizleri çok sevindirmişti, 1863'te şansölyemizin bildirisi (telgraf), ülkemizde Kuzey Amerikalı deniz subaylarına yapılan sevgi gösterileri, Giritliler için yapılan bağışlar, Petersburg ve Moskova'daki Slav yazarlara övgüler nedeniyle toplumsal olgunluğumuza alkış tutmuştuk. O dönemde çıkan gazete yazılarını bir gözden geçirin, kimi sözlerin tıpkı tıpkısına yinelendiğini göreceksiniz. Sırayla kutladığımız ve yere göğe sığdıramadığımız bu "olgunluklardan" ne çıktığını ve bizleri ne düzeye getirdiğini kendimize soralım... Bu eğilim içinde olurken "olgunluk diploması" almayı henüz talep etme hakkımız olmadığını hatırlamak zorundayız...

Bir kere, burada baştan sona kadar sarf edilen sözlerin gerçekle uzaktan yakından ilgisi yoktur. "Görevini yerine getirmiş bir memurun huzuruyla uyuma eğilimi bizde o kadar fazladır ki" vs... gibi... Bu "uykuya eğilim", önyargılı, gevezelik yapmayı aşırı seven, hiçbir şey yapmayan, her zaman fırının üzerine çıkıp yan gelip yatan ve ahlak dersi nutukları atan, yakışıklılığıyla kendinden geçerek sürekli kendini aynada seyreden iflah olmaz kuramcıların gerçekdışı suçlamalarından biridir. Yalınkat suçlamalarla şimdi yerden yere vurulan bu önyargı Rus'un iş olanağı sağlanamadığı, bir şeylerle uğraşmasına izin verilmediği ve sürekli yasaklamalarla karşılaştığı için fırın üzerinde tembel tembel uzandığı ya da kumar oynadığı zamanlarda ortaya çıkmıştı. Gelgelelim duvarlar yıkılır yıkılmaz Rus insanı fırına tırmanma isteğini bir kenara bırakarak kendini bıkmadan usanmadan çalışmaya vermiş, işe karşı aşırı bir istek ve sabırsızlık örneği göstermiştir. İşi hâlâ beceremiyorsa nedeni kesinlikle yapamaması değil, tam iki yüzyıl aklımıza gelen her işi yadırgama

alışkanlığıyla, işe sağlıklı yönden yaklaşmanın, işi becerebilmenin o kadar kolay olmamasıdır. Sizin yaptığınız, eski anılara dalarak nasihat çekmekten, insanımızı azarlamaktan öteye geçmiyor. Evet, eski zamanların batıl görüşlerini hiç değilse yeniden gözden geçirirler ve düzeltirler diye, bulundukları yükseltiden lütfedip de Rus yaşamının anlamını kavramayı, hiç yoksa bu hayatın içinde bir şeyler öğrenmeyi kendilerine yediremeyen eski kuramcılar içindir bu sözlerim.

"Olgunluk diploması" saçmalıkları tam Kifa Mokiyeviç'e yakışır bir endişedir. Olgunluk diplomalarını kendimize dağıtıp rahatlayacak ve hem de huzurla uyuyacakmışız, bakın hele! Tersine, uzun zamandır kendine olgunluk diploması veren, esrimeye, öğütler vermeye, tatlı bir uyuşukluğa eğilimli eskimiş kuramcıların işidir bu, oysa bu yıl olduğu gibi, insanlarımızı bir araya getiren, kaynaştıran canlı, diri hareketler gelecekteki büyük başarıları ve olumlu gelişmeleri ateşleyen güç kaynağı olurlar, böyle anlar sadece olumlu iz bırakır. Rus toplumunun kendine hayran olduğunu ve sürekli aynada kendini seyrettiğini de nereden çıkardınız? Gerçekler bununla çelişmektedir. Tam tersine, dünya üzerinde kendine en güveni olmayan, kendini en çok eleştiren millettir Rus halkı. Bizler yalnızca Slavlara acımakla kalmadık, köylüleri de özgür kıldık, soruyorum, Rus ulusunun tarihinde ne zaman Rus hayatının şu son on yılı kadar kuşkucu, kendi kendini denetleyen bir dönem yaşanmıştır? Bu yıllarda kendimize güvensizlikte işi hastalık derecesine, kendimizi haksız yere küçümsemeye, dayanılmaz alaylara kadar vardırdık ve olgunluğumuzla kendimizden geçtiğimiz günler çok çok gerilerde kaldı. Giritlilere ilgi gösterdiğimizi, denizcileri karşıladığımızı ve her defasında da olgunluğumuzu ön plana çıkardığımızı, ama bu olgunluktan da bir sonuç çıkmadığını söylüyorsunuz. Anlaşılan, sadece Rusya'nın değil, tüm insanlığın günlük yaşamındaki olayları da anlamayı büsbütün bırakmış görünüyorsunuz. Biraz abartıya kaçarak o zamanlar başarılarımızla ve kendimizle kıvanç duymuşsak, bu tavrın yaşamaya hevesli, hayata daha sıkı sıkıya sarılan, inanan, üstlendiği göreve ciddiyetle bakan diri, genç toplumda doğal karşılanması gerekir. Her yerde, her zaman, her ulusun başından geçmiştir bu. Dünyadaki en eski kitaplardan birini alın, zaferi üzerine duyduğu o *ilk,* capcanlı coşku yeryüzünün en eski kabilelerinde bile vardır, dolayısıyla bu genç halklar yeni bir hayata ve geleceğe inançla bağlı oldukları koşullarda bu heyecan, kuşkusuz, dünya kuruldu kurulalı var olmuştur. Başarılarımıza ve nihayet aylaklığı bırakıp kendimizi işe vermeye duyduğumuz coşkulu heyecan

zamansız olabilir, ama uyarıcının endişelere kapılarak abarttığı kadar tehlikeli midir? Tersine, gerçek bir hayatı ağırbaşlılıkla, içten ve coşkun duygularla anlamış olan bu insanlar kendilerini bir böbürlenmenin uyuşukluğuna kaptıramazlar. Sıcak bir kaynak gibi doğan, fışkıran hayatın asla durmayacağına inanın, kendine duyulan hayranlık, esrime hemen geçiverir, güçlendikçe kurtarıcı silkiniş, sürekli ileri devinimle daha baskın çıkacaktır. Kendimize gelmekle birlikte, yine de kurtarıcı, diri, soylu, o masum coşkumuza saygı duyacağız. “Bu olgunluktan ne çıkar?” diye soruyorsunuz. İşte, yaşadığımız anlar karşımızdadır, belki de çıkmıştır. Slav konukları kabul sırasında Giritlilere duyduğumuz heyecan yaşanmazdı, hiçbir şey çıkmazdı tabii. Toplum kendine çeki düzen verdi, düşüncelerin ve hayat anlayışının o bilinen döngüsüyle tanıştı. İnsaf edin, bunlar dünyada aşama aşama gerçekleştirilir, halklar da yavaş yavaş biçimlenir, öyle sığ düşünceli, kılı kırk yaranların işi değildir bu. “Harekete kendimizi çok kaptırmışız” diyerek neden sinirleniyorsunuz öyle? Ancak, yaşlı rolü oynayan zamanımızın sağduyulu gençliğinin öküzün altında buzağı araması tehlikeli bir yöneliştir. Canlı bir hareketi kesinlikle sevmiyorsunuz, ukalalık yapmaktan hoşlanıyorsunuz sadece, ne diyeyim, bu sizin tarzınız! Kuşkusuz şimdi Avrupa’yı öne süreceksiniz: “Slavlara yaptığımızı, Fransa İtalya’ya yapmadı mı? Fransız toplumu İtalya’nın kurtuluşundan sonra kendisini eskiye göre daha mı olgunlaşmış gördü?” diye. Şu yazdıklarınıza bir bakın, bu örneğiniz yenilir yutulur cinsinden değil! Yalın örnek olarak bula bula Fransa’yı mı buldunuz? Fransız ne zaman kendini aynada seyretmemiştir, güzelliğine hayran olmamıştır? Örneğin I. Napolyon döneminde dayanılmaz kibirleri, kendini beğenmişlikleri ve refah içinde yaşamaları tüm Avrupa’nın nefretini üzerine çekmişti. Gerektiği gibi her zaman böyleydiler, ta ki 1871 yılı gelip çatana kadar... Şimdi Fransa içten dağılmış bir ulus görünümündedir, bu nedenle onu bu açıdan incelemek hayli zordur. Peki, bir İngiliz ya da özellikle Alman hakkında bakalım neler söyleyeceksiniz? Aman efendim, şu Almanlar aynada kendilerini seyretmekten nasıl hoşlanmazlar, nasıl övünmezler! Tarihsel yargılarınız ne kadar isabetli: “Slavlara şimdi yaptıklarımızı Fransa İtalya’ya yapmamış mıdır?” Hayır, hele Fransa, inanın, İtalya için asla buna benzer bir hareketin içine girmemiştir. III. Napolyon sırf kendi siyasal gerekçeleri nedeniyle kurtarmıştır Kuzey İtalya’yı, III. Napolyon olmadan, onun politik öngörüsü olmadan, Fransız halkının *kendisi* İtalya’yı kurtarma çabasına girer miydi, orası bilinmez!.. Fransa, siyasal olarak ele geçirmek için değil, İtalya’nın

yalnızca kurtuluşu için yola çıksaydı, bu kurtuluş gerçekleşebilir miydi? Bu konuda bir karara varmak, en azından çok güçtür... Bize öyle geliyor ki III. Napolyon da, Fransa da kendilerini birkaç kez yanıltan Kont Cavour'un sonraları gösterdiği özveriyi yine de pek heyecan duymadan izlemişlerdi, İtalyanların Roma üzerinde gelecekteki her türlü hak iddiaları üzerine, Fransız hükümeti *"Jamais!"* (Asla! (Fransızca)) diye karşı durduğu zaman, Fransa halkı belki de bu jamais'e duygululukla kulak vermiştir. Hiç kuşkuya yer yoktur ki yine de bizim şu anda Slavlara yaptığımızdan daha fazlasını İtalya'ya yapmıştı. Bu dava daha sonuçlanmadı, gelecekteki sonuçlarını ancak Tanrı bilir, ama böylesine gönülden, sevgiyle ve büyük özveriyle desteklenen Slav hareketinin, Kuzey İtalya'nın III. Napolyon tarafından kurtarılması gibi ibret verici kahramanlık örneğine ihtiyacı olduğunu düşünmek yine de güçtür. Hoş, siz Macarları bile Rus halkına soylu bir örnek olarak gösterdiniz. Özellikle şu yakışıklı, yüce gönüllü Macarları, öyle değil mi, ha, ne dersiniz? Slav ilgisinin büyümesini sağlayacak her çeşit düşünceye ve girişime bu ne sığ, körü körüne nefrettir? Evet, Rusya'ya karşı bu ne kin, bu ne öfkedir!.. Böyle bir halkı örnek olarak nasıl önümüze getirmeyi düşünebilirsiniz?

V-POST SCRIPTUM

Yine söylüyorum, konuyu uzattığım için çok üzgünüm; iyi kalpliliğinden, zekâsından kuşku duymayacağımız, ancak biraz eskimiş bir yazarın bu çok masum sözlerinde ve bu sözlerin üslubunda pek de hayırlı olmayan yakın bir geleceğin seslerini duyar gibi oldum ve bu nedenle kendime hâkim olamadım... Elbette bu geleceğin muhtemel seslerinin *Vestnik Yevropı'da* yazılanlarla ortak bir yanı yok, nedense bana öyle geldi işte! Slavlar için başlatılan bu hayırlı, soylu Rus hareketi koşulların zorlamasıyla gerçekten de tam bir başarısızlıkla sonuçlansaydı da herkes bir köşeye çekilip sesini kesseydi, ah, muzaffer bir edayla, zafer kazananların masumiyetten uzak, ne alaylı ve zehirli yeni çığlıklarını duyardık!.. Bir süre için susanlar ya da "soylu coşkulara" övgüler düzenler o zaman nasıl seslerini yükselteceklerdir kim bilir! Bu yüce heyecanlara kahkahalarla gülecekler, bu coşkuya kendini kaptıranlar nasıl utanacaklar, sineceklerdir. Hatta birçok zavallı: "Evet, bunu daha önceden anlamamız gerekirmiş" diye içinden geçirecektir. Zaferlerini kutlayanlar: "Ee, inananlar, ne kazandınız bakalım? Bir araya gelmenizden, 'ortak düşüncelerinizden' ne çıktı, gördünüz işte!" diye yüzlerine haykıracaklar. "Yiğitler burunlarını çekmekle kaldılar! Aklı başında insan işin nereye varacağını önceden kestirir; bakın işte, bir şey çıktı mı? Beş paraya değmezmiş! Kendilerine bir de olgunluk diploması hazırladık; söyleyin beyler, büyüdünüz mü şimdi? Hayır, kardeşim, kendi köşeciğine çekilsen, eskisi gibi kıs kıs gülsen daha hayırlı bir iş yapmış olurdun." Evet, bunlar duyulacaktır, ayrıca kişinin kâğıda dökemeyeceği bir yığın başka sözler... Çok geçmeden yine ne kinik davranışlar göreceğiz, bir o kadar da kendi gücüne, Rusya'nın gücüne karşı bir kuşku ve güvensizlik... Rusya'yı yeniden karalamaya, pislik atmaya başlayacaklar! Ne çok kupa oğlanı bitecek! Kim bilir ne kadar çok yüreği tertemiz genç yine toplumdan uzaklaşacak! Yeniden ayrılmalar, yeniden sarsıntılar... Aklıma gelmişken, Vikont Beaconsfield kuşkusuz bizim yıkıcı unsurlardan söz ederken yalanlar kıvırdığını biliyordu. Ona göre Rusya'daki toplum düzenini bozan bu unsurların -varsa tabii- Rusya'nın bu yıl gerçekleştirdiği bu coşkulu hareketin etkisiyle değişebileceğini Beaconsfield sezmişti belki de, kuşkusuz böyle bir düşünce Vikont tarantulanın hayli canını sıkardı, o zaman, yani bu "coşkusal atılımın" başarısızlığı kim bilir onu ne kadar sevindirirdi! Neye sevineceğini o artık biliyor! Ama... ama bu gerçeğe benzemiyor mu? Bu gerçekleşecek mi acaba? Bir karabasan bu, evet, bir düş, başka bir şey değil!..

✣✫İ✮

✢❉❐❉■❋❉ ✢➶●➽❍

I-Basit Gibi Görünen Karışık Bir Dava

Altı ay önce 6 yaşındaki üvey kızını dördüncü kat penceresinden atan kadının davası ekimin on beşinde karara bağlandı, hatırlarsınız, küçük kız mucize eseri kurtulmuştu. Sanık Yekaterina Kornilova 20 yaşındaydı, köylü kadınıydı ve dul bir erkekle evlenmişti. Verdiği ifadeye göre, kocası sürekli tartışma çıkarıyormuş, akrabalarını ziyaret etmesine izin vermediği gibi, onları evine kabul etmiyormuş, ölen eski eşini ikide bir örnek göstererek onu sürekli azarlıyor, önceleri evde işlerin daha düzeninde gittiğini yüzüne vuruyormuş. Kısacası, adam, karısını "kendisinden nefret edecek duruma getirmiş", kadın kocasından intikam almak için, sürekli itilip kakılmasına neden olan kocasının eski karısından olma kızını pencereden atmayı aklına koymuş. Kısaca olay, çocuğun mucizevi biçimde kurtulması dışında, göründüğü kadarıyla çok basit ve açık. Mahkeme davaya bu açıdan, yani "olayın basitliği" açısından baktı ve on sekiz yaşından büyük olduğu için cezai ehliyeti olan Yekaterina Kornilova'yı 2 yıl 8 ay kürek ve bitiminde de ömrünün sonuna kadar Sibirya'da sürgün cezasına çarptırdı.

Ancak olayın basitliği ve açıklığına rağmen karanlıkta kalan yanları var. Sanık (çok hoş bir yüzü vardı) hamileliğin son döneminde yargılanmıştı ve bu yüzden her ihtimale karşı mahkemeye bir doğum uzmanı da çağrılmıştı. Suçun işlendiği mayıs ayında (demek ki sanık 4 aylık hamileydi) Günlüğümde pek ayrıntıya girmeden, bizim "avukatların" her zamanki o alışıldık, beylik yöntemlerine değinerek bu olaydan satır aralarında söz etmiş, şöyle demiştim: "İnsanı isyan ettirecek bir olaydır bu... Yalnız, canavar olarak gösterilen bu üvey annenin davranışları *çok tuhaf,* belki de sanığa verilecek cezanın hafifletilmesini sağlayabilecek titiz bir araştırmanın yapılması gerekir." İşte bunları yazmıştım o zaman. Şimdi olayı şöyle bir izleyelim. İlkin, sanık suçunu kabul etmiş, eylemini gerçekleştirdikten hemen sonra, kendiliğinden karakola gitmiş ve suçunu itiraf etmiş. Kocasına duyduğu öfke yüzünden, nefret etmeye başladığı üvey kızını, bir gün önce, öldürmeyi tasarladığını, ancak o akşam kocasının evde olmasının o gün için eylemini engellediğini anlatmış. Ertesi gün sabah işe gitmeden önce pencereyi açmış, pencere denizliğindeki saksıyı kenara çekmiş, kızın pencereye çıkmasını ve aşağıya bakmasını söylemiş. Kız, anlaşılan, pencereye çıkmış -kim bilir, belki de pencereden bakmayı kendi istemişti- pencereye tırmanır tırmanmaz dizleri üzerinde durmuş, pencereye yaslanarak aşağıya bakmış; üvey anne arkadan yaklaşıp ayaklarından kaldırmış ve zavallı kız aşağıya düşmüş. Suçlu kadın, çocuğun boşlukta

uçuşunu kısa bir an izledikten sonra (kendisi böyle anlatıyor) pencereyi kapatmış, giyinmiş, odanın kapısını da kilitledikten sonra olanları anlatmak için doğruca karakolun yolunu tutmuş. İşte olay bu, epeyce basit görünüyor, ama bir o kadar da olağandışı, öyle değil mi? Sanıkları hayal ürünü gerekçelerle akladıkları için bizim jüri üyelerini hâlâ sık sık kınıyorlar. Bazen insanların, daha doğrusu yabancıların ahlaki duyguları kabarıyor. Suçluya merhameti anlıyoruz, ama mahkeme gibi önemli ve yüce bir kurumda kötüyü iyi olarak nitelemek olmaz, oysa buna yakın beraat kararları her zaman alınmış, yani kötülük *neredeyse* iyilik olarak görülmüştür. Burada ortaya çıkan ya sahte bir duygululuk ya da mahkemenin temel ilkesini anlamamadır; mahkemede ilk işin, ilk prensibin, kötülüğün olabildiğince saptanması ve kamuoyu önünde kötülük olarak gösterilmesi ve nitelendirilmesi olduğunu kavramamadır bu. Oysa mahkemede, suçlunun ıslah olacağı düşüncesi ve alacağı cezanın azaltılması yönünde bir eğilim, bir istek söz konusudur; bunlar değişik, mahkeme davalarından tamamen farklı, geniş ve derin boyutta, toplumsal yaşamın diğer alanlarıyla ilişkili olan sorunlardır ve itiraf etmek gerekir ki bu alanlar belirlenmekten, toplumsal faaliyetleri buna göre biçimlendirmekten hayli uzaktır, işin doğrusu konunun esasından, abecesinden bile habersiziz. Mahkemelerimizde şimdilik *bu farklı iki düşünce* birbirine karışıyor ve nasıl sonuçlanacağını da Tanrı bilir... Suçun hiç de suç olarak kabul edilmemesi gibi sonuçlar ortaya çıkıyor; tersine, mahkeme, topluma suç diye bir kavramın olmadığını, suçun sadece -dikkat edin- toplumun anormal olmasıyla ortaya çıkan bir hastalık olduğunu ilan ediyor adeta! *Kimi* özel uygulamalarda ve belli olaylar kategorisinde dâhiliğe yakın, şaşmaz, ama bütününe, topluma uygularken tam anlamıyla yanlış bir düşünce gibi görünüyor, çünkü burada birkaç çizgi var ki bunu çiğneyip geçmek mümkün değildir; yoksa insanı tamamen kişiliksiz kılmak, benliğini ve hayatını elinden almak ve ilk rüzgârla savrulan bir tüy parçası durumuna düşürmek, kısacası günümüzde yeni bir bilimin keşfettiği, yeni bir insan kişiliği gibi ilan etmek gerekirdi. Hem böyle bir bilim henüz yoktur. Zira katilin kesin itirafıyla kanıtlanan ve güçlenen bir suçu: “Suçlu değildir, yapmamıştır, öldürmemiştir” diyerek kabul etmeyen jüri üyelerinin, acıma duygusuyla aldığı bu karar (gerçekten hatasız oldukları, yerinde karar verdikleri ender durumlar hariç) halkı hayretler içinde bırakmış, toplumda alaylara ve akıl karışıklıklarına yol açmıştır. Köylü Kornilova için verilen kararı (2 yıl 8 ay kürek cezası) şimdi okuduktan

sonra aklıma ne gelse beğenirsiniz: İster misiniz şimdi onu aklasınlar: “Suçlu değildir, öldürmeye teşebbüs etmemiştir, pencereden atmamıştır” desinler! Her neyse, düşüncemi geliştirmek için kendimi birtakım duygulara, soyut düşüncelere kaptırma niyetinde değilim; bana öyle geliyor ki bu davada sanığı aklamak için aslında çok geçerli bir neden var: hamile olması...

Herkesin bildiği gibi, hamilelik döneminde bir kadın (üstelik ilk bebeğiyse) akıl almaz biçimde boyun eğdiği birtakım tuhaf etkilere ve duygulanmalara maruz kalır sık sık. Kimi zaman bu etkilenimler -gerçi ender durumlarda- anormal, olağanüstü saçmalıklara varabilir. Burada dikkat çekici olan şey ender görülmesidir (yani olağanüstü olaylar olmasıdır); bu durumda insanın yazgısına karar verecekler için, bu tür olaylara her zaman rastlanabileceği düşüncesi aslında yeterlidir. Suçlunun ruh halini inceleyen doktor Nikitin (suçun işlenmesinden sonra), öfke ve etkilenim söz konusu olmakla birlikte Kornilova’nın suçunu *bilerek* işlediğini belirtmiştir. Ama bu *bilerek* sözü burada ne anlama gelmektedir? İnsan böyle bir eylemi çok ender olarak bilinçsizce gerçekleştirir, ancak uyurgezer durumda, hezeyan içinde, ne bileyim, ateşler içinde yanarken eyleminin bilincinde olmayabilir. Gelgelelim tıp bile sanığın cezai ehliyetinin bulunup bulunmadığını tam doğrulukla saptayamaz. Delileri ele alalım: Çılgın davranışları bilinçleri tamamen yerindeyken ortaya çıkar, yaptıklarını hatırlarlar; dahası bilinçlerinin yerinde olduğunu gösterirler ve karşınızda kendilerini savunmaya bile kalkarlar, sizinle tartışırlar; bazen sizi aptala çevirecek kadar mantıklı sözler ederler. Elbette doktor değilim, ama örneğin çocukken duyduğum, Moskova’da hamile bir kadınla ilgili bir olayı hiç unutmam. Her hamile kalışında, belli dönemlerde dayanılmaz bir hırsızlık tutkusuna kapılıyordu. Misafirlikte olsun, kendi evinde olsun tanıdıklarının eşyalarını, paralarını aşırıyordu; dışarıda -mağazalarda, dükkânlarda, nerede olursa olsun- bu isteğine engel olamıyordu. Sonra bu çaldığı eşyayı ait olduğu yere iade ediyordu. Oysa varlıklı, kültürlü, iyi bir çevresi olan bir kadındı; birkaç gün geçtikten sonra da bu tuhaf tutkusundan arınıyor, hırsızlık yapmak hiç aklına gelmiyordu. O zamanlar doktorlar başta olmak üzere herkes bu davranışın, gebelik döneminde geçici olarak görülebilen bir etkilenim olduğuna karar verdi. Oysa hiç kuşku yok ki hırsızlığı bilinçli yapıyordu, hem de göstere göstere... Bilinci tamamen yerindeydi, yalnız o anda kendine hâkim olamıyordu. Tıp biliminin bu olaylara hâlâ tam doğrulukla yanıt vereceği şüphelidir, yani bu olayların

psikolojik yanma: İnsan ruhunda yarattığı kırılmalar, olaya kendini kaptırma ve etkilenme, aklı başındayken deli gibi davranma hangi yasalara göre ortaya çıkmıştır, ne anlama gelmektedir, bilinç burada ne gibi rol oynamaktadır? Gebelik döneminde kadının etki altında kalması ve istemi dışında hareket etmesi yeterlidir ve herhalde tartışmasızdır... Burada olan, bir kez daha söylüyorum, bu olağandışı etkilenimin çok seyrek de olsa görülmesidir: Yargılayanların vicdanlarına seslenebilir, böyle durumlarda, bu olayların her zaman olabileceği konusunda onlarda yeterli ölçüde bir kanaat oluşabilir. Şöyle dediklerini varsayalım: "O kadın gibi hırsızlık yapmamış ya da olağandışı bir şey bulmamıştır, yani basitçe, hakaretlere uğramasına neden olan, kocasının eski karısından olma üvey kızını öldürmeye teşebbüs etmiştir." Ancak bu sizin düşünceniz: O kadar *basit değil,* mantıklı olmakla beraber kabul ediniz ki hamile olmasaydı bu mantık pekâlâ geçerli olmayabilirdi. Sözgelimi şöyle olurdu: Kocası tarafından hakarete uğrayan kadın, üvey kızıyla yalnız başına kaldığında, kocasına duyduğu kinle aşırı sinirli halde, içinden şöyle geçirirdi: "Herifçioğluna inat, şu çocuğu pencereden bir fırlatsam!" Evet, böyle düşünürdü, ama *yapmazdı. İ*çinden geçirmekle yetinir, eyleme dönüştürmezdi. Ama hamileyken *düşündü ve eylemini gerçekleştirdi.* Mesele, iki durumda da aynı mantığın olmasıdır; ancak aralarında büyük fark var.

Jüri sanığı aklasaydı en azından şuna dayandırabilirdi: "Bu aşırı etkilenimler çok seyrek görülse de yine de vardır; ya bu olayda da hamileliğin etkisi varsa?" Buyurun size bir görüş... Hiç değilse bu acıma duygusu herkesçe anlaşılır bir durumdur ve kafa karışıklığı da yaratmaz. Burada asıl mesele, yanlışlığın su yüzüne çıkmasıdır: Cezalandırma yerine merhamet etme yanlışlığına düşme her zaman yeğdir ve bunu denetimden geçirmek de asla mümkün değildir. Kadın kendini suçlu sayıyor, sonra suçunu itiraf ediyor, bu tavrını duruşma boyunca 6 ay sürdürüyor. Vicdanen ve ruhen kendini suçlu bularak öylece Sibirya'ya gidecek ve son anında pişmanlık duyarak, kendini bir cani olarak görerek ölecek; üstelik dünyada hiç kimse, kendi de, suçunu belki de hamileyken meydana gelen bir etkilenmeyle işlediğini bilmeyecek; her şeyin nedeni bu etkilenme, hamile olmasaydı bu olay meydana gelmeyecekti... Hayır, bu iki hatadan en iyisi merhameti seçmekti, insana rahat bir uyku verirdi... Neler söylüyorum ben? Kafası meşgul insan uyku filan düşünmez; böyle yüzlerce işi vardır; kendini yatağa atar atmaz zaten yorgunluktan derin bir uykuya dalar. Bütün yıl buna benzer bir, bilemedin iki işi olan boş gezen birinin düşünecek çok zamanı

olur. Böyleleri can sıkıntısından iş yapacakmış gibi görünürler. Kısacası, aylaklık bütün kusurların anasıdır.

Oysa duruşmaya bir doğum uzmanı da çağrılmıştı, bakınız: Suçlu kadınla beraber daha doğmamış bebeği de mahkûm etmişlerdi. Ne dersiniz, bu garip bir durum değil mi? Diyelim ki yanlış, ama gerçeğe ne kadar benzediğine de hak verin. Gerçekten de daha doğmadan, onu emzirecek anneyle birlikte Sibirya'ya sürgün cezasına mahkûm oluyor. Anneyle giderse babadan yoksun olacak; eğer dava döner dolaşır da çocuk babaya bırakılırsa (adam bunu yapabilir mi, bilemem) bu kez annesiz kalacak... Kısacası, daha dünyaya gelmeden zavallının bir ailesi olmayacak, sonra büyüyecek ve annesiyle ilgili her şeyi öğrenecek. Zararı yok, en iyisi olaya *basit* tarafından bakmak. Böyle yaparsanız tuhaf hayaller kaybolur. Hayatımızda da böyle olmalı. Akıl almaz gibi görünen bu çeşit olayların gerçekte her zaman çok olağan ve çirkinliğe yakın bayağılıklar olduğunu düşünüyorum. Gerçekten şöyle bir bakın: kocası Kornilov yine dul kalacak, öyle ya, karısı Sibirya'ya gönderileceğine göre evlilik yasal olarak bozulacak ve adam özgür kalacak, karısı ya da değil, yakında ona bir çocuk dünyaya getirecek (yola çıkmadan önce bu doğum gerçekleşecek çünkü), sancılar başlayınca iyi bir hastanede ya da onu kapatacakları bir yerde çocuğunu dünyaya getirecek, korkarım, Kornilov ziyaretlerde kadına gayet soğuk davranacak; belli mi olur, belki de pencereden uçan kızı da yanında olacaktır, çok sıradan, zorunlu ihtiyaçlardan, efendim, önemsiz bir keten parçasından, kadının yolda giyeceği, ayağını sıcak tutacak bir bot ya da keçe çizmeden söz edecekler. Kim bilir belki de ayrı düştükleri için samimi davranacaklar, öncelikle tartışmayacaklardır. Birbirlerini belki de suçlamayacaklar, kısacası, yalnızca kaderlerine üzülecekler, birbirlerine acıyacaklardır. Pencereden atılan kız, yine söylüyorum, herhalde babasından kaçarak, her gün "anacığına" yiyecek taşıyacak: "Al anacık, babam sana çay ve şeker gönderdi, yarın da kendi gelecek." Nihayet kesin ayrılık anı gelip çattığında, ikinci ve üçüncü zil arasında demir kapılarda vedalaşırken ağlamaları çok dokunaklı bir sahne yaratacak, kız şaşkın, anne ve babasına bakarak hüngür hüngür ağlamaya başlayacak, onlar da birbirlerinin ayaklarına kapanacak, adam: "Bağışla, cancağızım Katerina Prokofeyna, beni kötülükle anma!" diyecek, kadın da: "Sen de beni bağışla efendim, Vasiliy İvanoviç!" (ya da nasıl diyecekse) diye karşılık verecek. "Ben senden daha suçluyum, suçum büyük..." Herhalde bu sahnede yer alacak kucaktaki bebek de çığlığı basacaktır (giderken çocuğu yanma mı

alacak, yoksa babaya mı bırakacak?). Özetle, halkımızdan hiçbir zaman böyle bir şiir çıkmaz, öyle değil mi? Dünyanın en yavan halkıdır bizimki, bu, utanç verici bir özelliğimizdir. Sözgelimi Avrupa'da böyle mi "olurdu?" Kim bilir ne tutkular, ne intikamlar yaşanırdı! Hadi buyurun, böyle bir olayı öykü haline getirmeyi bir deneyin, tüm ayrıntılarıyla, genç kadından başlayarak pencereden küçük kızın atılmasına, kadının, çocuğun yaralanıp yaralanmadığına bakış anma ve hemen karakola gitmesine; duruşmadaki doğum uzmanına, şu son veda sahnesine ve birbirlerinin ayaklarına kapanmalarına kadar... Evet, gözlerinizde canlandırın; aslında ben yazmayı isterdim, "kuşku yok ki bir şey çıkmazdı." Oysa "bölünmüş hayatlarla, sezgisel yönü güçlü" tipleriyle romanımızdan, poemalarımızdan daha güzeli çıkabilirdi. Doğrusunu isterseniz, benim anlayamadığım, yazarlarımızın bu tip ayırtıları neden göremedikleridir: Önümüzde konu duruyor işte, sadece asıl gerçeği, tüm özelliklerini katarak yaz, olsun bitsin!.. Hay Allah, neler söylüyorum? Eski kuralı birden unutuverdim: Mesele konuda değil, bakışta; bakış varsa konu da bulunur; hayır, körsünüz siz, hangi konuda olursa olsun şöyle elle tutulur bir şeyler bulup çıkaramazsınız! Ah, bakış önemli bir iştir: Kiminin bakışına göre yapıtın bir anlamı vardır, kimi için de entipüften şeylerdir...

Kornilova için verilen kararın zaman içinde hafifletilmesi olanaksız mı? Gerçekte bu davada bir hata olabilir. Evet, bir hata varmış gibi görünüyor.

II-Basitlik ve Küçümseme Üzerine

Şimdi değişik bir konuya gireceğim. Basite alma üzerine düşüncelerimi belirtmek istiyorum. Başımdan geçen küçük, çok eski bir olayı hatırladım. Aşağı yukarı otuz yıl önce, kimine göre "en karışık", kimine göre de "düz düşünmenin" egemen olduğu dönemimizde, bir kış akşamı Meşçanskaya Sokağındaki, evime çok yakın olan okuma salonuna uğramıştım: O zamanlar eleştirel bir yazı yazmayı düşünüyordum, alıntı olarak kullanmak üzere Thackeray'in bir romanına ihtiyacım vardı. Salonda beni bir bayan karşıladı (o günlerin hanımı). Kitabı sordum, sert bir tavırla dinledi.

"Bu tür saçmalıklara dayanmamız mümkün değil!" diye birden çıkıştı. Sesinde anlatılmaz bir küçümseme vardı; inanın, bunu hak etmemiştim.

Elbette pek şaşırmadım, işin aslını biliyordum. O yıllar buna benzer çok olay yaşanıyordu, nedendir bilinmez birden heyecanla, beklenmedik biçimde başlayıvermişti. Düşünce ayağa, tam anlamıyla sokağa düşmüştü. O zamanlar bundan büyük ölçüde nasibini alan Puşkin'di ve "Çizmeler"[203] göklere çıkarılıyordu. Altta kalamazdım, sinirlenmemeye çalışarak:

"Nasıl, anlamadım, Thackeray'i saçma mı buluyorsunuz?" dedim.

"Bunu sorduğunuz için utanmalısınız. Geçmiş geride kaldı. Şimdi mantıklı talep zamanı..."

Bayanı bana verdiği dersin hazzı içinde bırakarak oradan ayrıldım. Bu bakış açısındaki sıradanlık beni çok şaşırtmıştı, o zaman gerçekte bu *basitliği* ve buna bağlı olarak Rusların genelleştirmeye olan o müthiş ataklığını düşünüp durmuştum. İşi kolayından almaktan, önemsememekten haz almamız en azından çok şaşırtıcı... Bu olayın küçük, aynı zamanda gülünç, kadının da gelişmemiş, özellikle eğitim görmemiş aptalın biri olduğu, bu kadına, bu küçük olaya yer vermeye değmeyeceğini, bu kadına gelinceye kadar Rusya'nın ne aptallarla dolup taştığını, Rusya'da birdenbire ukala tiplerin türediğini, kadının da bunlardan biri olduğunu söyleyecekler. Bunu ben de biliyorum; sonra bu kadının sadece konuşmayı becerdiğinin, üstelik "mantıklı talepten" ve Thackeray'den söz ederken başkasının ağzıyla konuştuğunun farkındaydım. Yine de bu küçük olayı bir mukayese, bir apolog, hatta bir simge olarak bugüne kadar hiç unutmadım. Bugünün düşüncesini, "mantıklı talebini" ve sadece Thackeray'e değil, bütün Rus halkına değgin yargıları iyice anlamaya çalışın: Bu ne işi kolayından almadır, bu ne düzlüktür, entipüften şeylere karşı bu ne çabuk tatmin olma, fazla kafa yormamak için hükümle yetinmeye, endişeden uzak kalmaya bu

ne genel çabadır!.. İnanın, daha uzun zaman süreceğe benzer. Bakın: Şimdi herkes bu yıl ortaya çıkan halk hareketinin içtenliğine ve gerçekliğine inanıyor; ama bu inanç artık doyurmuyor, daha basiti aranıyor. Komisyon üyelerinden biri pek çok mektup aldığını anlatmıştı bana, mektuplarda şöyle sorular varmış: "Neden illa Slavlar? Slavlara Slav olarak niçin yardım etmemiz gerekiyor? Böyle bir durum İskandinavya'da yaşansaydı, bizler Slav olarak onlara aynı biçimde yardım etmeyecek miydik?" Tek kelimeyle, bu soruların nedeni, Slav söyleminin ön plana çıkarılmasıydı. (Geçen ay Günlükte değindiğim, *Vestnik Yevropı'da* din kardeşliği sloganıyla ilgili yaşanan endişeyi bir hatırlayın.) Görüldüğü kadarıyla ilk bakışta burada ne basitlik, ne de sorunu basite indirgeme isteği vardır; bu sorularda, tersine, bir tedirginlik duyumsanıyor, ama bu olayda basitlik nihilizme ve *tabula rasa'ya* varma isteğinde yatıyordu, bir bakıma rahatlama anlamı taşıyordu. Bu sorularda üstü kapalı da olsa "mantıklı talep" ve "bu sizin utancınız" gibisinden bir şeyler kendini gösteriyordu.

Kuşku yok ki aydınlarımızdan, daha doğrusu yüksek aydın zümresinden, halkımızın söylediği dingin, gösterişsiz, ancak güçlü ve sağlam sözlerden hiç hoşlanmayan çok insan var, nedeni bu sözleri anlamamaları değil, tam tersine, bu sözlerin bazılarını o kadar güzel anlamışlardır ki onların gücü karşısında şaşkınlığa uğramışlardır. En azından şimdi, güçlü tepki belirtileri görülüyor. Eski temalara, sözgelimi, "Slavlara kardeşimiz vs diye yardım etmek gibi tamamen kaba ve aydınlanmayla ilgisi olmayan meselelerde aceleci davranmak, kendini kaptırmak gereksizdir" gibi sözlere, temalara tutku derecesinde bağlanmanın yol açtığı güdüsel homurdanmalar ve her düşünceye karşı çıkma biçiminde eskiden olduğu gibi şimdi de duyduğumuz masum sesler değildir söylemek istediğim. Hayır, zamanı geçmiş kuramları nedeniyle her düşünceye karşı olumsuz yaklaşan, sürekli eski ezberlenmiş tümceleri ağızlarına sakız eden bu akıllı liberal ihtiyarcıklardan söz etmiyorum, asıl üzerinde durmak istediğim konu, belirtilerine bakacak olursak bu halk hareketine karşı çok yakın zamanda yüzünü gösterecek olan gerçek tepkidir. İşte bu tepki doğallıkla, hiç sağa sola sapmadan, Rusya'ya bakış açılarını uzun zamandır en basit düzeye indirerek "her şeyin eskisi gibi gelenekçi düzen içinde kalması için bütün bu oluşumları aslında yasaklamak gerekir" demeye hazır bayları içine alıyor ister istemez. İşin kolayına kaçan insanların bu "olaydan" hoşlanmamaları ham hayal olması değildi; başka deyişle, böyle gerici, ipe sapa gelmez sıradan bir eylemin sanki bilinçli,

gerçek bir hareket gibi ortaya çıkması anlamında değil hoşnutsuzlukları. Böyle olsaydı bir anlam ifade ederdi, basit bir kırgınlık olurdu, hepsi o kadar. Tersine, olaydan hazzetmemelerinin asıl nedeni, hayal ürünü olarak görülen bu hareketin herkes tarafından anlaşılır olmasıydı: “Efendim, nasıl böyle rahatlıkla anlaşılır, nasıl böyle kolayca, yalın ve akla yatkın bir durum alır?” işte bu öfke, az önce söylediğim gibi, bütün güçleriyle bu “oluşumu” küçümsemeye, akla uygunluktan sürü güdüsüyle ortaya çıkan, ilkel, örgütsüz, iyi niyetli de olsa zarar verici bir hareket düzeyine düşürmeye çaba gösteren küçük yaşlı aydınlarımız arasında destek buldu. Özetle, bu tepkilerini, her yolu deneyerek, bütün güçlerini kullanarak, öncelikle davayı küçümseme çabalarında yoğunlaştırmışlardır: Oysa kimi olaylarda bu aşırı küçümseme anlayışından kişisel dava kaybedilebilir bazen. Bazı olaylarda basitlik sahibine zarar verir. Basitlik değişime kapalıdır; basitlik “düzlüktür”, kendini beğenmişliktir aynı zamanda. Basitlik analizin düşmanıdır. Giderek mesele anlaşılmaz olmaya, görünmemeye bile başlar size; öyle ki tam tersi olur, yani bakış açınız bu basitlik yüzünden ister istemez fantastik bir durum alır. Bu, karşılıklı ilişkilerimizden, uzun zaman önce başlayan ve gittikçe güçlenen- bir Rusya’nın, ötekiyle bağlarını koparmasından ortaya çıkmıştır. Kopukluğumuzun asıl kaynağı *bir Rusya'nın öteki Rusya’ya bakışındaki basitliktir.* Çok uzun zaman önce, bilindiği gibi, yüksek Rusya’nın halkçı Rusya’ya o alışılmadık, garip bakışındaki küçümsemenin ilk ortaya çıktığı Petro döneminde başlamıştı bu. İşte o zamandan beri de bu küçümseme, olayları basite indirgeme anlayışı kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.

III-İki İntihar Olayı

Geçenlerde yazarlarımızdan biriyle (büyük bir sanatçı) hayatın gülünç yanları ve olayları saptamanın, bunu bugünün sözü olarak nitelendirmenin zorlukları üzerine sohbet etme fırsatım oldu. Daha önce, *Akıldan Bela'yı*[204] kırk yıldır bilen biri olduğumu, fakat bu güldürünün en parlak tipi olan Molçalin'i gereği gibi ancak, Molçalin'i bana anlatan ve onu yergisel yapıtlarından çıkardığını söyleyen yazarıyla görüştükten sonra anlayabildiğimi belirtmiştim. (Hâlâ Molçalin'den söz açabiliyorum, bilinen, ünlü bir izlektir aslında.)

Muhatabım bana: "Biliyor musunuz!" dedi birden. Düşüncelerimin onu uzun zamandır derinden şaşırttığı belliydi. "Dinleyin, ne yazarsanız yazın, ne çıkarırsanız çıkarın, ağzınızla kuş tutsanız gerçeği asla olduğu gibi anlatamazsınız. İstediğiniz kadar betimleyin, gerçeğine göre yavan kalacaktır. Bir yapıtta, günlük yaşamımızdan belli bir olayı aktarırken en gülüncüne ulaşabileceğinizi, en ilginç yanını yakalayabileceğinizi mi sanıyorsunuz? Asla! Gerçeklik, gözlemlerinizin ve imgeleminizin yaratabileceği her şeyi aşan, sizin henüz düşünmediğiniz evreyi sunar bir bakıma size."

Yazmaya başladığım 1846 yılından beri, belki de daha önceden bunu biliyordum, bu olgu, sanatın -göreceli cılız döneminde- faydacılığı aklımı karıştırmış, çoğu kez şaşırtmıştır beni. Gerçekten, farklı yönden bir inceleyin, gerçek yaşamın olayları, ilk bakışta, hiç de sanıldığı gibi açık değildir, eğer yetenekliyseniz ve bakış derinliğine de sahipseniz Shakespeare'de olmayan ne derinlikler bulursunuz onda. İşte işin püf noktası da burada zaten: *"Kim bu bakış derinliğine sahip ve kim bu güçtedir?"* Yazınsal yapıtları yaratmak ve yazmakla yetinmeyip olayı derinliğine sezmek için insanın bir şekilde sanatçı olması gerekir. Kimi gözlemci için gündelik yaşamın olayları dokunaklı bir basitlikle geçip gider, üstünde düşünmeye ve incelemeye değmeyecek kadar anlaşılırdır. Bir başka gözlemci için aynı olaylar kimi kez o denli endişe verici olur ki, (sık sık karşılaşırız)- onları genelleştirme, basitleştirme, doğru çizgiye çekme ve bununla rahatlama gücünü kendinde bulamaz- başka bir kolaycılığa yönelir ve *doğrudan*, bütün sorunlarını da yanında götürmek, yitik, yorgun beynini dağıtmak için sıkar kurşunu. Ancak bu, birbirine zıt iki durumdur, ama ikisi arasında insanın var olan önemi yer alır. Doğaldır ki gündelik hayatın olayları bizler için hiçbir zaman ne tükenir, ne de sonuna ve başına varılabilir. Bize tanıdık gelen gündelik yaşamın sadece görünen

vazgeçilmez tarafıdır, ancak başlangıçlar ve sonlar kişioğlu için şimdilik fantastiktir.

Aklıma gelmişken, bana pek çok mektup yazan okurlarımdan biri, tuhaf, çözülmemiş bir intihar olayı bildirdi, bu olaydan kısaca söz etmek istiyorum. Gerek içten, gerek dıştan bakıldığında bu intihar bir muamma! Bu bilmeceyi, insan doğasının özelliklerini dikkate alarak, “herhangi bir konu üzerinde durmak ve rahatlamak” için bir şekilde anlamaya çalıştım. İntihar eden 23-24 yaşlarında bir kızdı, tanınmış bir Rus göçmenin yurtdışında doğan, safkan Rus, ancak yetişme tarzıyla Rus olamamış kızıydı. Gazetelerde, o günler herhalde, bu kızla ilgili biraz bulanık, ama çok ilgi çekici ayrıntılar yer almıştı. “Pamuğa kloroform dökmüş ve yüzüne bağlamış, böylece ölmüştü”. Ölmeden önce de aşağıdaki notu bırakmıştı:

> Je m’en vais entreprendre un long voyage. Si cela ne réussit pas, qu’on se rassemble pour fêter ma résurrection avec du Cliquot. Si cela réussit, je prie qu’on ne me laisse enterrer que tout à fait morte, puisqu’il est très désagréable de se réveiller dans un cercueil sous terre. Ce n’est pas chic.{205}

Bu çirkin ve kaba tavırda, bence bir meydan okuma gösteriyor kendini, belki de öfke, hınç... ama neden, neye karşı? Basitçe, kaba yaradılışlı olanlar maddesel, görünen, dış nedenlerle canlarına kıyarlar, oysa bıraktığı notun üslubundan kızın böyle bir nedeni olmadığı anlaşılıyor. Bu öfkenin nedeni ne olabilirdi? Sıradanlığa, hayatın yavanlığına mı? Bu tipler yaşamın inkarcıları, o malum yargıçları mıdır ki insanoğlunun dünyaya geliş “saçmalığına”, bu olgunun anlamsız rastlantısallığına, o uzlaşmaz, gerici nedenin zorbalığına hınç dolu olsunlar? Küçükken baba ocağında ona öğretilen düz düşünme katına yükselemeyen, olayların düzlüğüne isyan eden bir varlıktır karşımızdaki. İşin en olumsuz ve pis tarafı da bu zavallı kızın, besbelli, her çeşit somut kuşkulardan yoksun ölmesiydi. Bilinçli kuşku, sözü edilen sorunlar, büyük olasılıkla onun yüreğinde yoktu; çocukken öğretilen her şeye, her söze doğrudan inanmıştı, en doğrusu da budur. Öyleyse basitçe “soğuk karanlıklardan, can sıkıntısından” acılar çekerek yaşamına son vermişti, daha doğrusu, hayvani ve bilinçsiz bir ıstırapla yaşamayı boğucu bulmuştu; yetersiz hava gibi bir şeydi bu. Ruhu güdüsel olarak bağnazlığa dayanamamış, yine güdüsel olarak karmaşıklığı talep etmişti.

Bir ay kadar önce Petersburg gazetelerinde küçük puntolarla Petersburg’daki bir intihar olayına ilişkin haber yer almıştı: Dikiş dikmekle geçimini sağlamaya çalışan bir kız dördüncü kattan kendini aşağıya atmıştı.

“Boğaz tokluğuna bile çalışacak bir iş bulamamıştı çünkü.” Kendini boşluğa bırakırken sıkı sıkıya yapıştığı *bir tasvir tutuyordu elinde.* Tasvir elde bir intihar tuhaf, duyulmamış özellikte bir olaydı. Uysalca bir boyun eğmeyle gerçekleştirilen intihar olayıydı bu. Göründüğü kadarıyla burada bir yakınma, bir serzeniş yoktu: Basitçe, yaşamak dayanılmaz gelmişti ve “Tanrı böyle istemişti,” dua ederek ölmüştü kızcağız. Ne kadar *basit* görünürse görünsün, uzun süre insanı düşündüren bazı olaylar vardır; gözlerinizin önünden bir türlü gitmezler; kişide suçluluk duygusu bile uyandırabilirler. Canına kıyan bu uysal varlık elimde olmadan kafamı kurcalıyor. Geçen yaz ayındaki göçmen kızın intiharını bana işte bu olay hatırlatmıştı. Ama ne kadar birbirinden farklı iki can, tıpkı birbirinden çok farklı iki gezegen gibi... Ah, bu ne farklı iki ölüm!.. Bu iki candan -böyle gereksiz bir soru yakışık alırsa ve uygun görülürse- dünyada en çok acı çekeni hangisiydi acaba?

IV-Hüküm

Can sıkıntısından, kuşkusuz, maddesel nedenlerden intihar eden birinin son sözleri:

“… Gerçekten de: Bu doğa hangi değişmez yasaları nedeniyle beni dünyaya getirme hakkını kendinde buldu? Bilinçle yaratıldım ve doğayı *kavradım*: Düşünen bir varlık olarak istencim dışında beni, bilinçli bir varlığı nasıl yaratma hakkını kendinde bulabilir? Düşünen, dolayısıyla acı çeken ben daha fazla acı çekmek istemiyorum, çünkü acı çekmeye niçin razı olayım ki? Doğa, bilincim yoluyla bütünün içinde bir uyumu bildiriyor bana. İnsanoğlunun bilinci dinlerin bildirisiyle işlendi, gelişti. Doğa bana ne olduğumu, ‘bütünün uyumuna’ katılamayacağım, hiçbir zaman içinde yer alamayacağım, dahası bu uyumun ne olduğunu hiç anlamayacağım halde, yine de bildiriye boyun eğmemi, sinmemi ve bu uyum nedeniyle acı çekmeyi kabullenmemi ve yaşamaya razı olmamı söylüyor. Seçim bilinçli olarak bana bırakılsaydı, yaşadığım sürece elbette mutlu olmayı isterdim; ben sonsuza dek yok olduktan sonra, bütünden ve uyumundan bana ne! Bu bütün ve uyum benden sonra yaşayacak mı, daha doğrusu benimle birlikte yok olup gitmeyecek mi? Öldükten sonra onu yaşatmak için kendimi ne diye yorayım? işte soru budur... Bir hayvan gibi, yani canlı, ama düşünemeyen bir varlık olarak yaratılsaydım benim için belki de daha iyi olurdu; oysa bilincim uyumu değil, tersine, uyumsuzluğu seçiyor, çünkü uyumla mutlu olamam. Bakın, bu dünyada kim mutludur ve hangi insanlar *yaşamayı kabullenirler*! Asıl, hayvana benzeyen, az gelişmiş bilinçleriyle onlara yakın varlıklar... Bunlar seve seve yaşamayı isterler, ama hayvan gibi yaşamak koşuluyla, yani yemek, içmek, uyumak, yuva kurmak, çocuk doğurmak için... İnsanoğluna göre, yemek, içmek, uyumak malına mal katmak ve yağmalamak anlamı taşır; hele hele yuva kurmak tam bir yağmalama demektir. ‘Bugüne kadar olduğu gibi yağmalamadan, çalıp çırpmadan mantıklı temeller üzerine, bilimsel, şaşmaz toplumsal ilkeler üzerine pekâlâ yuva kurulabilir, hayat düzene sokulabilir’ diye karşı çıkanlar olabilir. Olsun, yine de soracağım: Neden? İnsan toplumunda doğru, adaletli, mantıklı, ahlaki ilkeler koymaya ve bunları uygulamaya bunca çaba niçin? Buna elbette kimseler yanıt veremez. Verecekleri yanıt ancak şu olurdu: ‘Haz almak için.’ Evet, bir bitki ya da inek olsaydım ben de haz alırdım, ama şimdi kendime sürekli sorular sorarken nasıl mutlu olabilirim? Anne babama, yakınlarıma, onların da bana duydukları en büyük, *en özlü* sevgide bile mutlu olamam, çünkü yarın bütün bunlar yok

olacak: Ben de, mutluluk da, sevgi de, tüm insanlık da hiçliğe, geçmişin kargaşasına gömülecek, bunu biliyorum. İşte bu koşullar altında asla mutlu olmayı kabullenemem; ne mutluluğu kabul etmeyi istediğimden, ne de ilkeler nedeniyle madundandır; nedeni benim için açık, yarın bir hiç olacağımı bile bile mutlu olamam. Bu, doğal bir duygudur, baş edemem, yenemem onu. Ben öldükten sonra insanlık benim yerime sonsuz kalsaydı o zaman teselli bulabilirdim belki. Oysa gezegenimiz sonsuz değil, insanoğlunun vakti -benimki gibi- bir anlık!.. Yeryüzünde ne kadar hakça, akla uygun, mutlu, dürüst bir toplum kurarsanız kurun, yarın bir hiç olacaktır. Doğanın eski, erki sınırsız, değişmez ölüm yasalarına göre bu nedense kaçınılmazdır, ama inanın bu düşüncede, burada kimsenin suçu olmadığı, bana dayanılmaz ve onur kırıcı gelen insanoğluna aşırı saygısızlık vardır.

Nihayet, yeryüzünde insanlığın mantık ve bilimsel temeller üzerine kurulduğu masalını varsaysak -insanoğlunun eninde sonunda mutluluğa ulaşacağına inansak- bile insanı isyan ettiren, dayanılmaz bir düşünce var ki bu, mutluluğa ulaşana kadar insanoğluna binlerce yıl acı çektirmenin, kendi değişmez, tutucu yasalarına göre doğa için zorunlu olmasıdır, bir de buna doğanın, insanoğlunun mutlu olmak için ödemek zorunda olduğu acılara rağmen, -üstüne üstlük bir hayvandan gizlediği halde, benden ve bilincimden hiç gizlemeden- nedense her şeyi bir anda hiçe dönüştürmesinin kaçınılmaz olduğunu da ekleyelim. İnsanın aklına ister istemez çok eğlenceli, ama dayanılmaz şu hüzünlü düşünce geliyor: ‘Ya insanoğlu yeryüzünde uyuşabileceği benzer bir varlık var mı yok mu diye salt bakmak için dünyaya arsız bir örnek olarak salıverilmişse?’ Bu düşüncenin asıl acı verici yanı, bir suçlunun olmaması, kimsenin örnek kılınmaması ve lanetlenmemesi, sadece ve sadece her şeyin bana tümüyle anlaşılmaz gelen, bilincimin asla uyuşamayacağı doğanın ölü yasalarına göre olup bitmesidir. Ergo:{206}

Mutlulukla ilgili sorularıma, mutlaka bütünün uyumu içinde mutlu olabileceğim yanıtını bilincim yoluyla doğadan aldığım için (benim için bu apaçık ve hiçbir zaman anlayacak güçte değilim)

Doğa, ondan hesap sorma hakkını bende görmediği ve bana yanıt veremediği için (istemediğinden değil, yanıt veremediğinden)

Doğa, sorularıma yanıt vermek amacıyla bana *beni* görevlendirdiği için (bilinçsizce) ve bana bilincimle yanıt verdiğine inandığım için (çünkü bütün bunları kendi kendime konuşuyorum).

En nihayet, böyle kurulmuş bir düzende, ben hem davalı, hem de davacı -sanık ve yargıç- rolünü üstlendiğim için doğanın bu gülünesi durumunu tam anlamıyla budalaca bulduğum, bu saçmalığa katlanmayı da kendi açımdan aşağılanmak olarak gördüğüm için,

Öyleyse tartışmasız olan davalı-davacı, sanık-yargıç görevimde bana teklifsizce ve hayasızca acılar çektiren doğayı kendimle birlikte ortadan kaldırmaya mahkûm ediyorum, çünkü doğayı yok edemem, bu nedenle kendimi yok edeceğim, yalnızca can sıkıntısı sonucu, içinde yaşayan bir suçlunun olmadığı tiranlığı alaşağı etmek için yapacağım bunu...”

N. N.

İ❋❇■❃❇ ✢➶●➽❍

I-Doğu Sorununun Yeni Evresi

Doğu Sorunu ikinci aşamasına girdi. İlki sona erdi, ancak Çernyayev'in yenilgisi sonucu değil. Suvorov da İsviçre'de, geri çekilmek zorunda kaldığından yenilgiye uğradığı söylenmişti: Suvorov'un acaba yenildiğini kabul edebilir miyiz? Rusların olumsuz koşullarda Fransa'ya sürülmesinin suçlusu o değildi. Suvorov'la Çernyayev'i karşılaştırmıyoruz, söylemeye çalıştığımız sadece Suvorov'u geri çekilmeye zorlayan nedenleri ortaya koymak. Aslında Petersburg'da geleceğin kimi komutanları Çernyayev'i, askeri faaliyetlerimizi yüksek sesle eleştirmeye başladılar; şimdi siyasetçiler de Slavları ve Rusları "elverişsiz koşullarda savaşa soktuğu" gerekçesiyle Çernyayev'i suçlu buluyorlar ve demediklerini bırakmıyorlar. Gelgelelim bizim bu geleceğin komutanları daha Çernyayev deneyimlerini yaşamamışlardır; bunlar sıcağı sıcağına çatışmaya girmeden, barut koklamadan düşünmeyi yeğliyorlar. Politikacılara gelince, İsviçre'deki Suvorov çukuru destanını hatırlamaları yerinde olur: Bir çukur kazılmasını emrediyor ve çukura atlayarak, askerlerine: "Madem bana itaat etmiyorsunuz, ardımdan gelmek istemiyorsunuz, öyleyse!.." diyerek, üzerini toprakla örtmelerini söylüyor. Bu davranışı erleri derinden etkiliyor tabii, komutanlarını hemen çukurdan çıkarıyorlar ve ardından yürüyorlar. Eh, Sırbistan'da Çernyayev'e kazılan entrikalar çukurundan, anlaşılan, onu çekip çıkaran Rus halkı olmuştur. Çernyayev'in ulusal kahraman olduğunu unutmuşsunuz beyler, onu çukura gömmek kimin haddine!

Doğu Sorunu bütün Rusların yüreklerinde kutsal bir çağrı gibi yankılanan, düşmanlarımızın yüreklerinde de korku salan çarımızın sert buyruğuyla ikinci aşamasına girmiş oldu. Porte{207} köşeye sıkıştı, notayı yedi, ya sonrası... zamanla daha belirsiz bir durum alabilir. İstanbul'da bir konferansın yapılacağı söyleniyor (nerede olursa olsun, bu o kadar önemli değil), diplomat toplantıları işte. Bu durumda yine diplomasi düşkünleri düğün bayram edecek!

Ve işte Rusya'nın bu sert çıkışından sonra Avrupa basınının bizlere karşı o her zamanki kibirli havalara gireceği elbet belliydi. Macarlar bile ültimatomdan bir gün önce, onlardan korktuğumuzu, bu yüzden de karşılarında hık mık ettiğimizi ve irademizi göstermeye çekindiğimizi yazdılar. Onlardan çekindiğimizi düşünen Ingilizler yine oyunlar çevirecekler, bizi gösterecekler. Şu Fransa bile konferansta kibirle, "ne istediği ya da istemediğine dair" boy gösterecek, oysa Fransa'dan, kendi ülkesinde "ne isteyip, ne istemediğinden" bize ne? Artık 1853'lerde

değiliz[208], belki de hiçbir zaman Rusya'nın düşmanlarından bu kadar zarar gördüğü bir dönem yaşanmamıştır. Ama olsun, bizim Petersburglu meraklıları rahatlatmak bakımından diplomasi yine hükmünü sürdürsün varsın. Ya Bulgarların, Slavların bu iki ay içinde başlarına neler gelecek bakalım. İşte soru... Bir dakika beklenmesi bile hayati sorunlarla bizi karşı karşıya bırakabilir. Evet, bu iki ayda başlarına neler gelecek? Belki de yine Bulgar kanı akıtılacak! Osmanlı bu notayı korkaklığından almadığını softalarına göstermek zorunda. Bakın, Bulgaristan bunun cezasını çekecek: "Konferansa Bulgar kelleleri keseceğimize göre, Ruslardan falan korkmuyoruz zahir." Böyle bir durumda bizler ne yapacağız peki? Konferansta öfkemizi dile getirecek miyiz? Ancak Osmanlı hükümeti yaptıklarını inkâr edecek, her şeyi Bulgarların üstüne yıkacak, belki de incinmiş bir tutum sergileyecek ve hemen bir araştırma komisyonu görevlendirilmesini isteyecek ve şöyle diyecek: "İşte, Avrupa temsilcileri beyler, Rusya'nın bizi nasıl yaraladığını ve olanlardan bizi sorumlu tuttuğunu gözlerinizle gördünüz!" Öte yandan Bulgarlar toptan kılıçtan geçirilecek, Avrupa basını da belki yine "başıbozukları" destekleyecek ve Rusya'nın gururundan Türkleri suçladığını, konferansı bile bile karıştırarak savaş istediğini bile söyleyecektir... Avrupa'nın savaştan daha kötü bir barış önereceği olasıdır; silah zoruyla, ulusların heyecanları ve endişeleriyle, karanlık beklentilerle geçecek bir barış belki de bütün yıl sürecektir. Koca bir yıl yine belirsizlik... Evet, bu barış sürecinden sonra kuşkusuz yine savaş davulları çalacaktır. Slavlara barış gerek, ama böylesi değil. Hem onların gereksinimi barış değil, kesin bir sonuçtur.

Çernyayev'e karşı hâlâ sesler yükseliyor, şimdilik ilk başlatanlardan geliyor bu sesler. Bekleyin, bu koro gitgide çoğalacak ve sertleşecektir. Burada önemli olan Çernyayev değil, bu yılın gelişen hareketine tepkidir. *Petersburgskaya Gazeta* Çernyayev'e yüklenenlere mükemmel bir yazıyla karşılık verirken, *Birjevıye Vedomosti*, abonelerini yitireceği, okurların dergiden uzaklaşacağı konusunda uyardı, ama bunun şimdi gerçekleşeceği kuşku götürür: *Birjeviye Vedomosti' nin* tatmin etmeye çabaladığı çok, pek çok insan var şimdi. Gözlerini hırs bürümüş, kötü niyetli, sinirli, öncelikle kendilerini düzenin insanı gören kişilerdir bunlar. Onlar için bu yılın hareketi yalnızca bir kargaşadır, Çernyayev de utanmaz adamın teki: Bir general, ama heyecan peşinde koşan gönüllü bir serüvenci. Düzenin, daha doğrusu bürokrasinin bu insanları arasında başka bir cins daha vardır ki bunlar düzen âşıklarıdır, "böyle Ortaçağ işi bir harekete, bunca gücün

harcanmasına, örneğin okullar vs... dururken” diyerek üzüntüyle bakan yüksek aydın tabakanın insanlarıdır. Çernyayev’e saldıranlar, Rus kanının boşuna akıtıldığını, *Rusya için yararsız olduğunu* haykırıyorlar. *Novoye Vremya* nedense herkesin utandığı *idealizm* sözcüğünden çekinmeden yarar üzerine güzel bir yanıt verdi. Hareketin daha başında, haziran ayı Günlüğümde Rusya’nın bu hareketten ne gibi bir çıkar sağlayacağını dile getirmiştim. Rusya gibi koca bir organizma yüce ve manevi bir değerle ışımak zorundadır. Rusya’nın çıkarı Slav kasabalarını ele geçirmede değil, onlara içten ve sıcak yaklaşmada, onların koruyucusu olmada, kardeşçe kaynaşmada ve Slav dünyasının birleştirilmesine bakışımızın ve ruhumuzun onlara ulaştırılmasındadır. Tek maddi yarar sadece “üründür.” Rusya gibi devasa yapının tatmin olması kolay değildir. Bu ne bir hayaldir, ne de kuru sözlerdir: Bunun yanıtı bütün Rus halkı ve onun bu yıl başlattığı harekettir. Özveriyle, çıkarını düşünmemeyle, *haklı bir dava uğruna manevi acı çekme* isteğiyle öne çıkan *bu hareketin* başka halklar arasında hemen hemen bir örneği yoktur. Böyle bir halk düzen için kaygı uyandırmaz, ipten kazıktan kurtulmuş bir halk değildir, tersine, sağlam bir görüşü olan, sarsılmaz, ilkeleri olan bir halktır, gerçeği arayan ve nerede bulacağını bilen, uysal, ama güçlü, dürüst, yüce idealler peşinde koşan, kutsal bildikleri yiğit İlya Muromets[209] gibi, özveri aşkıyla dolup taşan, yüreği temiz bir halktır. Böyle bir halkın koruyucusu yürek bu halkla kıvanç duymalıdır, o yürek sevinecektir, halk biliyor bunu! Hayır, Rus halkı düzensiz bir sürü değildir!

II-Çernyayev

Çernyayev'in savunucuları bile, onu cesur bir generalin dışında bir deha olarak görmüyorlar artık. Oysa Slav davasında tüm hareketin başında bulunması bile derin öngörüsünü gösterir; bu tür davaların ruhuna varabilme yalnızca üstün güçlerin işidir. Slav davası her ne pahasına olursa olsun *başlamak* zorundadır, daha doğrusu etkin bir aşamaya geçmek zorundadır; Çernyayev olmadan da bu dava gelişim kazanamaz. Asıl derdin onun bu harekete itilmesi, dolduruşa getirilmesi ve suçunun harekâta zamansız başlaması olduğunu söyleyecekler. Ancak büyük Slav davasına mutlaka ivme kazandırılmalıdır; zamanı konusunda tartışmalara girmek doğru mudur bilemem. Ama Slav hareketi başlamışsa, başında Rusya değil de kim bulunacaktı? Rusya'nın bu harekette kendine çizdiği hedefi Çernyayev anlamış ve Rus mücadelesini başlatmıştır. Karar vermek, bu adımı atmak... Hayır, hayır, üstün yeteneği olmayan insan bunu yapamaz.

Bütün bunlara gurur düşkünlüğünün neden olduğunu, Çernyayev'in bir serüven arayıcısı, ün peşinde koşan biri olduğunu söyleyecekler. Ama gurur düşkünleri bu gibi durumlarda doğru olana ulaşmayı severler, kesin bir başarısızlığın söz konusu olduğu o bilinen sınıra gelip dayandıklarında, göze de alırlarsa, işi hemen bırakırlar. Rusların yardımı olmadan yalnızca Sırplarla *çok kısa sürede* askeri bir başarının kesinlikle elde edilemeyeceğini Çernyayev kuşkusuz sezmişti: Şimdi çok şey biliniyor artık ve kuşku götürmeyecek biçimde kendi içinde açıklama bulmuş durumda. Ama Çernyayev bu işi bırakmaz, çünkü mesele sadece *ivedi* bir askeri başarıyla sınırlı değil: Bu davada Rusya'nın ve Slav topraklarının geleceği söz konusu, Rusya'nın acil yardımına duyulan umut bile ne olursa olsun yanlış değildir, zira Rusya kararlı olarak kendini göstermiştir. Bu biraz erken olabilir, ancak Çernyayev hiçbir konuda yanlış adım atmamıştır. Ah, onun yerinde kim olsa bu kadar uzun süre beklemezdi; özellikle gurur peşinde koşan şu kariyer sahibi beyler... Çernyayev'i eleştirenlerin onun çektiklerinin yarısına bile dayanamayacaklarına eminim. Çernyayev yüce bir davaya hizmet etmiş biridir; ortada söylendiği gibi gurur düşkünlüğü falan yoktur ve her şeyini -geleceğini, unvanını, kariyerini ve belki de davayı bırakmayarak hayatını bile- hiçe saymayı yeğlemiştir. Rusya'nın onuru ve *çıkarı* için çalıştığından ve bunun bilincinde olduğundan böyle davranmıştır. Slav davası Rus davası demektir ve kesin çözümü sadece Rusya'nın ve Rus düşüncesinin bulacağı anlamına gelir bu. Çernyayev de Rus düşüncesinin temsilcileri olarak onun saflarına katılan ve bayrağı

altında birleşen Rus gönüllüleri için kalmıştır orada. Bu gönüllüleri kaderleriyle bir başına bırakamazdı, kuşkusuz yüce gönüllü bir davranıştır bu. Çernyayev'i eleştirenler onun yerinde olsalardı, her şeyi -Rusya'yı, ülküsünü, gönüllüleri, bu dava uğruna orada kimler bulunuyorsa hepsini- bırakır kaçarlardı! Doğruları dile getirmek gerek...

Çernyayev'i askeri yönden de sorguluyorlar. Bir kere, bu tür askeri harekât Çernyayevvari kıskaç taktikleri değildir, İkincisi Çernyayev'in "elverişsiz koşullarda" yürüttüğü askeri harekâtın tümünü, onu eleştiren beylerden hiçbiri gerçekleştiremezdi.

"Bu olumsuz koşulların" askeri faaliyetleri ne dereceye kadar etkilediğini tarih gösterecektir; ancak belli başlı özellikleri artık bilinmektedir, taktik açıdan bile yanından geçilmeyecek kadar kendine özgüdür. Eğer doğruysa, Çernyayev'e karşı tezgâhlanan oyunlar öyle bir noktaya gelmiştir ki Rus generale kuşkulu bir nefretle bakan Sırp üst düzey görevlileri, Çernyayev'in ordusu için hayati olabilecek taleplerini en kritik anda *dikkate* almamışlar, onu son ve kesin çatışmadan bir gün önce topçu mühimmatından yoksun bırakmışlardır. Bu noktaları açıklamadan askeri faaliyetleri eleştirmek, sorarım, gerçekle ne ölçüde bağdaşabilir? Bütün bunlar benzerine rastlayamayacağınız oyunlar ve öfke nöbetleridir: Kuşkuyla baktıkları general hâlâ birliklerinin komutanıdır ve Sırbistan topraklarına orayı savunmak için girmiştir. İşte can sıkıntısıyla ve nefretle sadece hoşlanmadıkları bir insanı silmek için her şeyi -yurdunu, askerini bile- feda edebiliyorlar. En azından alınan kesin bilgilere göre bu doğrudur. Avrupa'nın tüm muhabirleri ve gazeteleri bu oyunun canlı tanıklarıdır: Çernyayev Sırbistan'a ayak bastığından itibaren bu oyunlar Belgrad'da başlamış ve kesilmeden sürmüştür. Ingiliz politikacıları bu oyuna epeyce katkıda bulunmuşlardır; nedendir bilinmez, bazı Ruslar da buna yardımcı olmuşlardır. Çernyayev'in başlangıçta Sırp yöneticilerini yaralamış olabileceği çok mümkün. Ama asıl neden, Çernyayev'e karşı kuruntulu, dinmek bilmeyen öfkeleriydi; kuşkusuz yukarıda sözünü ettiğim neden, yani pek çok Sırp'ın, Rusların kendilerini kurtarmaları halinde bunun sadece Rusya'nın işine yarayacağı, topraklarını ele geçireceği ve böylece "şanlı politik geleceklerinden" yoksun kalacakları önyargısına saplanıp kalmasıdır. Bilindiği gibi, Sırbistan, Slav hareketinin başında olmak üzere sultanı yendiği takdirde, birkaç milyonluk Sırp Krallığının "o şanlı gelecekleriyle" Slav birliğine dönüşeceğini hayal ederek Çernyayev gelmeden önce Türkiye'ye savaş ilan etmiştir. Bunu hayal edenler Sırp

egemenleridir sadece. Kısacası, bu hayalcilerin, omuzlarına oyuncak apolet takan ve kendilerini general sanan yedi yaşındaki çocuklardan farkları yoktur. Çernyayev ve gönüllüler de doğal olarak, kendilerinden sonra Rusya'nın bu toprakları "İleride ele geçireceği" tehdidiyle *bu grubu* korkutmuş olmalılar. Geçenlerdeki askeri yenilgiden sonra hiç kuşkusuz şimdi yoğun bir kampanyaya başlayacaklar, başlamış bile olabilirler. Bu hayalciler içlerinden, belki de yüksek sesle, bu yenilginin Ruslardan kaynaklandığını öne sürerek işi küfre kadar vardırmışlardır. Ama bir süre geçtikten sonra kurtarıcı bir tepki ister istemez oluşacak, çünkü bu kuruntu sahibi Sırplar yine de sıkı yurtseverdirler. Bu topraklar için hayatlarını ortaya koyan Rusları unutmayacaklar. Ruslar zamanla topraklarından çekilecek, ama bu büyük düşünce yaşayacaktır. Yüce Rus ruhu onların kalplerinde kalıcı izler bırakacaktır, onlar için akıtılan Rus kanından kahramanlıklar gelişecektir. Zamanla, zaten Rus yardımının çıkar gözetilmeksizin yapıldığına ve toprakları uğruna canlarını veren hiçbir Rus'un onların topraklarını ele geçirmeyi düşünmediğine inanacaklardır!

Ancak bu yaşanan tatsızlıklar bizi Slavlardan ayırmamalıdır. İki Sırbistan vardır: Sırp yukarı tabakasıdır biri, heyecanlı, ateşli, deneyimsiz, henüz ayakta duramayan, yürürlükte olmayan, ama buna karşılık tutkuyla geleceğe ait düşler kuran, aralarında partileriyle ve Sırbistan'la kıyaslanmayacak ölçüde büyük ve bağımsız olan, çok uzun zamandan beri varlığını sürdüren ulusların bile hiçbirinde göremeyeceğimiz boyutlara varan oyunlarıyla bir Sırbistan... (Heyecanlı, deneyimsiz olmanın sonucudur bu.) Ötekisi, siyasal açıdan yaşamak için çırpınan, yalnızca Rusya'yı kurtarıcısı ve kardeşi sayan, Rus çarını yollarını aydınlatacak bir güneş gibi gören, Rusları seven, onlara inanan halkçı Sırbistan'dır. Tartışmasız en seçkin siyasi gazetemiz olan *Moskovskiye Vedomosti'de* bu konuda yazılanlar bu denli güzel ifade edilemezdi. İşte yazı:

> Düşmanca oyunlar her iki tarafı olumsuz etkilese de, Rus halkının Sırbistan'a beslediği duyguların değişmeyeceğine inanıyoruz. Sırp Prensliği tarımcı toplumdur, barışseverdir; askeri alanda gösterdikleri destansı kahramanlıklarını uzun barış sürecinde unutmayı bilmiş, buna karşılık uzun geçmişleri olan her ulusta birlik beraberliği sağlayan köklü ulusal bilinci geliştirmeyi henüz başaramamıştır. Sonuç olarak Sırp Prensliği ulus olarak nitelendirilemez: Bir örgen olarak önemi olmayan bir halktır. Ama Sırpların coşkuyla ve hep birlikte zulüm altında ezilen aynı kandan kardeşlerine yardıma koştuğunu da unutmuyoruz. Rus halkı Sırpları bu korkunç dönemde yalnız bırakmamıştır, akan Rus kanı bu harekete katılanların ne kadar temiz, ne kadar özverili ve çıkarını düşünmeden hareket ettiğini, Rusya'nın

> Sırbistan'ın durumundan kendisine çıkar sağlamaya çalıştığı yaygaralarıyla sürdürülen düşmanca karalamaların ne kadar akıldışı olduğunu göstermiştir! Kan ve inanç bağı olan iki halkın kardeşçe sevgisinin bir halkası olarak Sırbistan için canlarını veren kahraman Rusların hatırası herkese örnek olsun!

Bağlıyorum: Bu yaz yaşadığımız *endişeler* (?) dışında, maddi kayıplara da uğradık diyelim, ordumuzun teşkili ve geliştirilmesine birkaç milyon harcadık (bu kuşkusuz iyi bir şey), olsun, bu yılın hareketiyle *seçkin* insanlarımızın ortaya çıkması, evet, yalnızca bu, hiçbir şeyle kıyaslanmayacak kadar önemli bir sonuçtur. Hoş, Avrupa'nın en kültürlü ulusları kesin olarak bilselerdi ve hep birlikte kimin gerçek seçkin insan sayılabileceğini belirleselerdi, o kişi acaba Avrupa'ya, Avrupa insanı gibi görünür müydü?

III-Seçkin İnsanlar

Seçkinler: üzerinde biraz durmaya değer bir konu. En geniş hak eşitliğinin sağlandığı koşullarda bile, onlar olmadan ne ulus, ne de toplum varlığını sürdürebilir. *Seçkinler* doğallıkla iki çeşittir: Birincisi, gerçek bir kahraman gibi, halkın da, ulusun da gönül rızasıyla ve özgür iradesiyle önünde derin bir saygıyla eğildiği, İkincisi, halkın ve ulusun tamamının ya da büyük bölümünün önlerinde bir çeşit zorlamayla eğildiği seçkinlerdir, bu İkincilerin seçkin sayılması, öyle tam anlamıyla değil, şarta bağlıdır. Bu "şarta bağlı" seçkinler sınıfının, başka deyişle sağlam bir yönetim ve düzen gibi büyük amaçlar için resmi olarak en iyi kabul edilenlerin varlığından yakınmak olmaz: Çünkü bu tür "seçkinler" tarihin yasalarına göre ortaya çıkmış ve bu zamana kadar bütün uluslarda ve devletlerde dünyanın başlangıcından beri yaşayagelmişlerdir; yoksa hiçbir toplum kurulamaz ve üzerinde bir bakıma gönülden kabul edilen bir baskı olmadan, kendini bir bütün halinde birleştiremezdi. Her toplum ayakta kalabilmek, varlığını sürdürebilmek için birine ya da bir güce mutlaka saygı duymak zorundadır; en önemlisi de toplum olarak, herkes dilediği gibi değil. İlk kategoride yer alan seçkinler, yani karşılarında herkesin ya da ülkenin büyük çoğunluğunun yürekten ve kuşku duymadan eğildiği, gerçekten kahraman ruhlu insanlar, mükemmel oldukları için bazen tutulmaz olurlar, zaman zaman tanımlanmaları zorlaşır; tuhaflıklarıyla, özgün yanlarıyla gösterirler kendilerini, oysa dıştan bakıldığında sık sık çirkin, uygunsuz davranışlar bile sergilerler; işte bu durumda, ilk seçkinlerin yerine *koşullu seçkinler*, daha doğrusu, "Bu adamlara saygı göstereceksiniz!" diyen seçkin insanlar tabakasının resmi korunması altında ikinci grup seçkinler oluşur. Bu "şarta bağlı" olanlar, aynı zamanda birinci kategorinin seçkinleriyle de uyuşurlarsa (birinci sınıf içinde ne olursa olsun çirkin davranışlar pek sergilenmez çünkü), gerçek bir kahramanlık ve erdemlilik örneği gösterirlerse hedeflerine ulaşacakları gibi, çok fazlasını da elde ederler. Önce prens drujinası,[210] sonraları boyarlar[211], rahipler (sadece üst düzey), bazı ünlü tüccarlar bile bu tür seçkin insanlar sınıfını oluştururlar bizde, ancak tüccarlar fazla değildir. Altını çizmek gerekir ki bu seçkin insanlar bizde de, Avrupa'da da sonunda her zaman kahramanlık ve erdem yasalarını geliştirmişlerdir; gerçi bu yasa, kuşkusuz, bütünün içinde hep şarta bağlı olmuştur ve kimi zaman halkın düşünceleriyle de büyük farklılıklar göstermiştir, yine de bazı açılardan bu yasa hayli yüksek değerler taşıyordu. "Seçkin insan" -kahramanca davranması kendisinden talep edilmişse-

sözgelişi yurdu uğruna ölmek zorundaydı ve gerektiği şekilde gerçekten ölüyordu, “bu nedenle bizim sınıfımızın acıları da büyük olacaktır” sözü onların sloganı olmuştur, kuşkusuz bu, onursuzca davranmaktan daha iyiydi yine de, çünkü kişi onursuzluğu seçmişse tehlike anında her şeyi, herkesi bir kenara bırakır ve köşe bucak saklanmaya çalışır, kaçar: “Ben yaşayayım, hedeflerim var olsun, bu bana yeter, dünyanın canı cehenneme!” Bu tavır uzun sürmüştür bizde, bir kez daha belirteyim, Rusya’da bu koşullu seçkinler, çok ama çok sık, pek çok yönden halkın koşulsuz seçkinleriyle ülkülerde buluşmuşlardır. Elbette hepsi değil, ama en azından söyleyebiliriz ki o zamanlar boyarların halkına manevi yakınlaşması, Avrupa’da hemen hemen aynı dönemde gücü elinde tutan tiran- şövalyelerin kölelerine yakınlaşmasından daha güçlüdür.

Ne var ki birdenbire bizim seçkinler organizasyonunda köklü değişimler baş gösterdi: Seçkinler, çarlık fermanına göre, birinin ötekine üstün tutulduğu on dört sınıfa ayrıldı, bu oluşum sınıf adı altında basamaklar şeklindeydi. Öyle ki bu on dört sınıf için tamamen Almanca terimler kullanıldı. Bu değişim, bir sonraki gelişiminde, konan ilk hedeflerine kısmen ulaşamadı, çünkü eski “seçkinler” hemen bu yeni 14 sınıfta yerlerini aldılar, boyar yerine “dvoryan”{212} unvanı aldılar. Ne olursa olsun bu değişim bir dereceye kadar amacına ulaşmıştır, çünkü bu değişimle eski duvar iyice aralanmıştı. Aşağı toplum katından, terminolojimize göre demokratik güçlerden -özellikle seminaristlerden{213}- yeni güç dalgaları oluştu. Bu dalga seçkinler için hayat verici ve çok verimli oldu, eski köklerini aşırı küçümsemelerine, unvan hırsıyla katışıksız dvoryanlar haline gelmelerine rağmen, o döneme göre parmak ısırtacak kadar, yeni dünya görüşüne sahip, yetenekli, kültürlü insanlar ortaya çıktı. Seminaristlerin dışında, örneğin halktan, tüccarlardan bu “seçkinler” sınıfına girenlerin çok az olduğunu ve soyluların ülkenin başında kalmayı sürdürdüğünü de belirtmemiz gerek. Bu sınıf ahlaksızca örgütlenmişti, o yıllar Avrupa’nın her yerinde zenginlik, özel mülkiyet, para babaları uzun zamandır egemenliklerini sürdürürken, orada yine de erdeme, özveriye, seçkin, nitelikli insanlara gönülden saygı duyuluyordu. Rusya’da -hâlâ belleğimizdedir- sözgelimi bir generale o kadar değer veriliyordu ki çok zengin bir tüccar onu evine yemeğe davet etmeyi büyük onur sayıyordu. Birkaç gün önce, gerçek olduğunu bilmeseydim asla inanmayacağım küçük bir anekdot okudum, yüksek sosyeteden Petersburglu bir hanımefendiyle ilgiliydi: bir konserde insanların gözü önünde, on milyonluk serveti olan bir

tüccar, karısını koltuğundan atıyor ve kendi oturuyordu; üstelik milletin önünde kadına ağzına geleni de söylüyordu. Şunun şurasında 30 yıl önce olmuş bir olaydı bu! Söylemek gerekir ki aslında bu "seçkinler" yerlerini sağlamlaştırırken, çok faydalı bazı kuralları da benimsemiş, örneğin kendileri için eğitimi *zorunlu* kılmışlardır; dolayısıyla bu seçkinler tabakası aynı zamanda Rusya'nın aydın sınıfını oluşturuyordu; ne olursa olsun, Rus aydınlanmasının koruyucusu ve taşıyıcısıydılar. Söyleyecek sözümüz yok, şeref kurallarının da tek koruyucusu ve taşıyıcısıydılar; yalnız Avrupa kalıplarına göre tabii; öyle ki, bu kuralların biçimi sonunda muhtevanın içtenliğine tamamen üstün gelmiştir: Onur çoktu ya, onurlu insanlar gitgide azalıyordu. Bu dönemde, özellikle dönemin sonuna doğru "seçkinler" sınıfı, "İyi insan" kavramını dikkate aldığımızda halktan kopmuşlardır, o kadar ki halkın "seçkinler" üzerine anlayışlarına kahkahalarla bile gülüyorlardı. Ama birden Rusya'nın yaşadığı en büyük devrimlerden biri gerçekleşti: Toprağa bağlı kölelik düzenine son verildi ve her alanda köklü değişimler meydana geldi. Aslında 14 sınıf ayakta gibiydi, ama "seçkinler" sanki sarsılmıştı. Yığınların arasındaki eski güçlerini ve cazibelerini sanki yitirmişlerdi. "Seçkin insana" bakış açısı değişmişti. Doğrusunu söylemek gerekirse kısmen değişmişti, ama iyi yönde değil; dahası seçkin kavramında tutarsızlığa, belirsizliğe varan bir şeyler oluyordu; bununla beraber eski bakış açısı artık doyurmuyordu, böylece çok insan kendi kendine şu soruları sormaya başladı: "Peki, şimdi kim seçkin sayılacak, en önemlisi bunlar nereden çıkacaklar, kim onları seçkin ilan etmeyi üzerine alacak, hangi temeller üzerinde? Bunu kim üzerine alabilir? Nihayet bu yeni temeller yeterince biliniyor mu? Üzerine çok şeyin yeniden kurulması gereken bu temellere kimler inanacak sonra?" Gerçekte, pek çok insan bu soruları sormaya başlamıştı artık.

IV-Aynı Konu Üzerine

Bütün sorun, geçmişin “seçkin insanlarında” o otoriter koruyuculuğun zayıflamış olması, resmen ortadan kaldırılmasıydı. Böylelikle “seçkinler”in eski kast biçimi tam olarak bozulmamakla beraber, en azından iyice yerinden oynaması ve çözülmesi başlangıç için rahatlatıcıydı. Eski saygılarını ne kadar kazanmaya çabalasalar da, her birinin ister istemez “koşula bağlı seçkinlikten” doğal olanına geçmeleri gerekecekti. Böylece “bu doğallığın” yavaş yavaş eski “seçkinlerin” yerini alması umudu belirmişti. Ama bu nasıl gerçekleşecekti? Kuşkusuz, bilmece olarak kalıyordu bu. Çok saygın, ama heyecanlı, hoşgörülü birçok kişi için burada asla bir muamma söz konusu olamazdı. Kimileri her şeyi kitabına göre halleder, kimileri de amaca ulaşıldığını, “doğal” insanın, bugün ön safları henüz tutmuyor olsa da, yarın ışığı bir görsün, mutlaka gerçekleşeceğini bile düşünmüştür... Ancak meseleye fazla kafayı takan bu insanlar geçmiş üzerine sorular sormaktan geri durmamışlardır: “Bu doğal olanlar da kimmiş, günümüzde onları nasıl adlandıracağımızı bilenimiz var mı? Tersine, onların idealleri kesin olarak hükmünü yitirmedi mi? Herkesin kabul ettiği ‘seçkinler’ nerede şimdi? Toplum kimi ve neyi sayacak ve kime özenecek?”

Tamı tamına bu ifadelerle söylenmemiş olabilir, ama kuşku yok ki bu “heyecanı” toplumumuz şu ya da bu biçimde yaşamıştır. Coşkulu ve heyecanlı insanlar kuruntu sahiplerine “yeni insanın” keşfedildiğini, belirlendiğini ve yaratıldığını “haykırdılar.” Sonunda bu yeni ve “seçkin” insanın kültürlü, aydın ve geçmişin *önyargılarından, boşinançlarından uzak* olduğu hükmüne vardılar. Kültürlü insanın her zaman dürüst insan anlamına gelmeyeceği ve bilimin henüz kişioğlunu erdemli kılamayacağı basit anlayışı çok insan tarafından kabul edilemezdi. Genel bir kararsızlığın ve belirsizliğin yaşandığı bu zamanda bazıları şöyle düşünmeyi denemişlerdir: “Acaba halka ya da halkın kaynaklarına mı dönmeli?” Ne var ki bu halkın “kaynakları” öteden beri çok kişinin karşı çıktığı, nefretle karşıladığı bir sözdü; üstelik halk da özgürlüğünü elde ettikten sonra, iyi yanlarını, erdemlerini olsun anlatmada nedense pek aceleci davranmıyordu; o kadar ki bu tür sorunların çözümünü halkta aramak, kuşkuları beraberinde getirmişti. Tersine, tam bir düzensizlik, ahlaksızlık, ayyaşlık, başarısız bir özyönetim, vurguncular, eski toprak sahiplerinin yerini alan toprak ağaları ve nihayet Yahudiler... Evet, konuşulanlar bunlardı hep. “En aklı başında” yazarlar bile, toplumda vurguncuların ve toprak ağalarının egemenliklerini

sürdürdüklerini, üstüne üstlük halkın onları gerçek “seçkin” olarak kabul ettiğini yazıyorlar. Sonunda halkımızın da seçkin insan kavramını yaratmada geniş anlamda bilgili ve becerili *olamayacağı*, bilgili olması şurada dursun, bu özveriye katılacak gücü bulunmadığı, önce okuma yazma öğrenmesi gerektiği ve onu eğitmek, geliştirmek için okullara ihtiyaç duyulduğu gibi liberal bir anlayış belirdi. Kabul etmek gerekir ki bu kuruntulu tiplerin çoğu şaşkındı ve buna nasıl yanıt vereceklerini bilmiyorlardı.

Oysa yeni bir tehlike, yeni bir bela kapıya dayanmıştı: “para babaları!” Eskinin “koşullu seçkinlerinin” yerini şimdi, çok kazanan yeni bir *şarta bağlılık* almıştı. Ah, kuşkusuz para babası eskiden de vardı, her zaman milyoner tüccar olarak varlığını sürdürmüştü, ama hiçbir zaman son zamanlarımızdaki kadar önem kazanmamış, göklere çıkarılmamıştı. Avrupa’nın her yerinde para ve sermaye etkin rol oynamasına rağmen, ülkemizle karşılaştırdığımızda, bizim eski tüccar toplum hiyerarşisinde pek önemli bir yer tutmazdı. Gerçeği söylemek gerekir, tüccarın fazla bir değeri yoktu. İleride tekrar bu konuya döneceğim: Sadece zengin tüccarlardan söz edeceğim; paranın büyüsüne kapılıp ahlaken düşmeyenler, Ostrovski’nin tüccar tipleri gibi yaşantı sürüyorlardı, bir karşılaştırma yaparsak, belki de çoğu kötü değildi, sayıca fazla, aşağı tüccar sınıfı da halkla hemen hemen bir arada yaşıyordu. Ama geçmişte tüccar zenginleştikçe daha kötü olmuştur. Aslında o bir köylüydü, ama sefihti. Eski para babası tüccarlar iki sınıfa ayrılırlar; birincisi, milyonlarına bakmayarak sakal bırakmayı sürdürenler ve geniş konaklarındaki aynalarına ve parke döşemelere rağmen hem fiziksel, hem de manevi olarak domuz gibi yaşayanlar... Tek iyi yanları, çanlara ve dolgun sesli zangoçlara düşkün olmalarıdır. Ama bu meraka karşın halkla manevi bağlarını tümüyle koparmışlardır. Halk ve milyoner iş sahibi kadar ahlaki bakımdan birbirine benzemezi düşünmeniz çok zordur. Ovsyannikov geçenlerde Kazan’dan Sibirya’ya götürülürken, görenlerin anlattığına göre, arabadan sadaka niyetine birkaç kapik atmış köylülere. Köylüler de saf saf toplayıp ona atmışlar: Halkın önemini ve ruhunu hiç anlamamanın, halkıyla bağlarını manevi olarak koparmanın en üst derecesidir bu olay. Halk hiçbir zaman bu beyefendilerin işyerlerinde olduğu kadar köle durumuna düşürülmemiştir!

Öteki sınıfa mensup zengin tüccar öncelikle frakı ve tıraşlı sakalıyla, debdebeli Avrupa tarzı konağı, piyano eşliğinde İngilizce, Fransızca dersleri alan kızları, sık sık düzenlediği bağış kampanyaları, kendisinden aşağı

düzeyde olana karşı gösterdiği sabırsız kibri, olağan “ziyafet” generaline küçümsemeyle, aynı zamanda da yüksek makam sahibi olması nedeniyle önünde dalkavukça eğilmesiyle kendini belli eder, kim bilir nasıl bir çıkar sağlamak ya da oyun çevirmek için generali baloya, yemeğe davet etmiştir, bu balo da sırf general için düzenlenmiştir. Özel kişileri yemeklere davet etme çabaları gündelik hayatın bir programı haline gelmiştir. Aşırı hırstı bu: Neredeyse para babası tüccar dünyada sadece bunun için yaşıyordu. İster istemez bu eski zengin tüccar Tanrıya tapar gibi milyonlarına tapıyordu: Para onun gözünde her şeydi; para onu hiçlikten çekip alıyor, onu önemli biri kılıyordu. Bu “bozulmuş köylünün” kaba ruhunda (çünkü o, giydiği fraka rağmen köylü olmayı sürdürmüştür) hiçbir zaman ne bir düşünce, ne bir duygu fİlizlenebilirdi, oysa bu düşünceler, bu duygular hiç değilse bir an için onu milyonların üstünde düşünme katma çıkarabilirdi. Dış cilaya rağmen bu tür tüccar ailesi ister istemez eğitimsiz yetişiyordu. Milyonlar eğitimi engellemekle kalmıyor, koyu bilgisizliğin de kaynağı oluyordu: Böyle bir para babasının hiç eğitim almadan da her şeye sahip olan oğlu üniversiteye başlıyor, bu zengin çocukları paralara gömülürken bir de soyluluk unvanı alıyorlardı. Ahlaksızlığın dışında, bu zevk düşkünü bayağı gencin ruhunda, ilk gençlik yıllarından itibaren yurt, onur, görev ve dünya üzerine en çarpık anlayışlardan başka hiçbir zenginlik barınmıyordu. Dünya görüşündeki sapmalar dehşet vericiydi, çünkü onun için belit halini alan şu görüş her şeyin üstündeydi: “Parayla her şeyi satın alabilirim, saygının her çeşidini, erdemi, onuru rüşvetle elde edebilirim, rüşvetle istediğim her şeyden sıyrılabilirim!” Zengin malikânelerde büyüyen bu gençlerin yüreklerindeki sığlığı düşünebilmek gerçekten güç. Kibirden ve başkalarından geri kalmamak için bu milyoner belki de yurdu için hatırı sayılır bağışta bulunuyordu, örneğin bir tehlike halinde (hoş, böyle bir olay yalnızca 1812’de yaşanmıştır), ancak bu bağışı ödül karşılığı yapıyordu ve her zaman, yaşamının her anında herkese, her şeye, çıkarı bunu gerektiriyorsa ihanet etmek için bir Yahudi’yle bile beraber olmaya hazırdı. Yurtseverlik, yurttaşlık duyguları kalplerinde hemen hemen hiç yoktu.

Elbette kast anlamında Rus tüccar sınıfından söz ediyorum. Her zaman her yerde istisnaları olur. Avrupa kültürüyle ve yurttaşça özveriyle öne çıkan tüccarlarımız bulunabilir, ama yükünü tutmuşların arasında bunlar çok az, hatta parmakla sayılacak kadar azdır; kastın özyapısını istisnalar bozmaz.

İşte, bu eski tüccarın eski çevresi günümüzde birdenbire yüzünü gösteriverdi. O, Avrupalı vurguncuya, Rusya'da önceleri pek bilinmeyen borsa oyuncusuna benzedi. Zamanımız tüccarının artık evine, yemeğe ya da bir partiye "önemli" kişi davet etmesine ihtiyacı yok; o artık borsada, hissedar toplantılarında, özel bankalarda gerekli kişilerle sık sık yakın ilişkiler kurabilmektedir; kendisi artık en saygın kişi sıfatı kazanmıştır. Daha önemlisi, kendini birdenbire toplumda yüksek mevki sahibi biri olarak görmesi, Avrupa'da uzun zamandır fiilen paranın hükmünü sürdürdüğünü düşünmesi ve elbette bu makama layık olduğundan hiç kuşku duymamasıydı. Özetle o, öncekilerin yerini aldığına ve "seçkinler" sınıfına mensup olduğuna aşırı bir safdillikle gitgide inanmaya başlamıştı. Felaketin büyüklüğü, böyle saçmalıkları düşünmesi değildi, başkalarının da (epeyce çoktular) göründüğü kadarıyla onun gibi aynı düşüncede olmasıydı. Şimdi *büyük çoğunluk* paraya her şeyden fazla değer veriyor. Bu tehlikeye karşı 'kuşkusuz' tartışmalar başlayacaktır. Ancak bu aleni paraya tapmanın artık kuşku götürecek yanı olmadığı gibi, birden akıl almaz ölçülere vardığı da bir gerçek. Yine söylüyorum: Paranın gücü geçmişte de biliniyordu, ama Rusya'da hiçbir zaman, bugünkü kadar yüksek ölçüde değerlendirilmemiştir, bu kadarını ancak dünyada görebiliriz. Resmi olarak Rus insanının sınıflandırılması içinde yer alan geçmişin paralı tüccarı bile, toplum hiyerarşisinde bir memurun yerini değiştiremezdi. Günümüzdeyse eski hiyerarşi, hiçbir zorlamaya uğramadan yeni seçkinin müşfik, harika, yeni "koşulu" önünde adeta ikinci planda kalmaya kendiliğinden hazır. Bugünün borsacısı kendine hizmet etmesi için yazar bile kiralıyor, avukat etrafında pervane kesiliyor, esip savuruyor: "Bu akıl cambazlığının, yürek kuruluğunun yeni tarzı, evet, olabildiğince her türlü sağlıklı duygunun saptırılması, talep ve istekler ölçüsünde bıkmadan usanmadan sürdürülen her çeşitten acımasız, cezasız kalan, haklara saldırı biçimidir." Bu yeni eğilim artık günümüz simsarına yaranıyor, ona övgüler düzüyor. Sakın "Strusberg davasını" ima ettiğimi sanmayın: Bu davada, yakayı ele veren müvekkillerini, ideal olarak ilan eden ve tüm Moskova'nın "en seçkinleri" kategorisine sokarak (aşağı yukarı buna yakın) onlara övgüler düzen avukatlar çam devirmişlerdir yalnızca. En ufak ciddi bir görüşe sahip olmadıkları gibi, sabırsız ve ölçü duygusundan uzak olduklarını, eğer ülkemizde "Avrupalı yetenek" rolünü üstlenmiş görünüyorlarsa, bunun adam yokluğundan ileri geldiğini göstermişlerdir. Gerçekten onlar, diplomatlar gibi, daha fazlasını elde etmek için olabildiğince araştırma

talebinde bulunmuşlardır: “Hayır, efendim, haklı oldukları gibi, kutsallık derecesinde temizdirler!” diyerek ipin ucunu kaçırmışlardır. Bir defasında duruşma salonunda bulunanlar dayanamamış, yuh çekip ıslıklamışlar. Elbette avukatlar her şeyden önce diplomat değillerdir; esasında bu karşılaştırma doğru da değil. Aslına bakarsanız müvekkilinden söz ederken Incil üslubuyla şöyle sorması gerekirdi: “Sayın jüri üyeleri, içinizde günaha girmemiş olanınız var mı peki?” Durun, karara karşı değilim: Karar doğrudur, önünde eğiliyorum; sadece bir tek banka üzerinde de olsa, evet, böyle bir karar çıkmalıydı. “Kanundan kaçamayan” talihsiz Moskova İkraz Bankasının “toplum vicdanında” mahkûm olduğu ilginç bir davaydı bu. Buradan bütün bankalarımızın, borsamızın, tüm simsarların -henüz yakayı ele vermemelerine rağmen- halkın önünde yargılandıkları anlamı çıkmaz mı? İşin doğrusunu konuşalım, kim suçlu, kim kusurlu peki? Kimileri onların aldıkları cezayı az buldu. Liandow’u kastetmediğimi belirtmeliyim: Bu suç gerçekten olağandışı, bunun üzerinde pek durmak istemiyorum, ama “dolandırıcılıktan” hüküm yiyen Daniel Schumacher, inanın, daha çok ceza almıştır. Yüreğimizin sesine kulak verelim: Pek çok insanımız aynısını yapmaz mıydı? Yüksek sesle itirafa gerek yok, insan içinden geçirebilir. Ama yaşasın adalet, yine onlara hapishanenin yolunu gösterdik! “Alın size işte, borsa ve kokuşmuşluk dönemi için, bencil davranışlarımız için, yaşamın sevinci ve hazları üzerine kirli maddiyatçı anlayışlarımız, alçakça ve cılızca kendimizi koruma güdümüz için!..” Hayır, bir bankanın yargılanması, kişisel kusur ve günahlarımız için yararlıdır...

Aman Tanrım, nerelere dalıp gittim! “Strusberg davasını” mı yazmaya niyetlendim yoksa? Her neyse, uzatmayacağım. “Seçkin insanlardan” nerelere geldim, aslında gerçek seçkin insan kavramının, “doğal” olanının bile, toplumumuzda sarsıntılara neden olabileceği tehlikesini vurgulamaktı amacım. Eski yıpranmış, dağılmıştır; yeniyse hayal dünyasında dolaşmaktadır, gerçekten de gözlerimiz önünde Rusya’da henüz duyulmamış gelişimiyle olumsuz bir şeyler çıkmıştır. Bu yeni güce, paraya, zenginliğe olan eğilim aşırı kuruntulu insanları ürkütmüştür. Bizler, toplumun yüksek aydın sınıfı, yeni putların çekiciliğine kapılmış olabiliriz, ama ne olursa olsun öyle iz bırakmadan silinip gitmeyiz: Aydınlanmanın meşalesi tam iki yüzyıl boşuna yanmadı üzerimizde. Aydınlanmanın tüm silahlarıyla donanırsak canavarı alt edebiliriz. En kirli borsa ahlaksızlığını. İşte Moskova İkraz Bankasının ipini çektik! Gelgelelim halkımız -100 milyonluk halkımız, Yahudi’nin içinde at oynattığı, bu “bilinçsiz”, sefih,

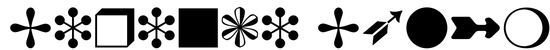
“duygusuz kitle”- paranın gücüyle palazlanan maddiyatçılık ucubesinin peşinden gidenlere nasıl dur diyecekti? İhtiyaçları, yırtık pırtık giysileri, vergileri, kıt ürünü, günahları ve kusurları, berbat votkası ve kırbaç cezasıyla mı? Halkımızın birden paranın artan gücü karşısında hemen teslim olacağından ve her kuşağın bir öncekini aratacağı cinsten iğrenç bir köleliğin baş göstereceğinden, sadece zor karşısında yılmakla kalmayıp manevi olarak da tüm istenciyle boyun eğeceğinden korktuk. Öncelikle şöyle diyeceğinden korktuk: “İşte, önemli olan bu, güç burada. İşte huzur, mutluluk burada! Bunun karşısında eğileceğim ve peşinden gideceğim!” Çok, çok tehlikeli, en azından uzun bir zaman sürebilecek tehlikeli günlerin habercisi olabilirdi. Çoğumuz böyle kara kara düşünüyorduk ki birden...

Birden bu yaz, ayrıntılarını gelecek Günlüğüme bırakacağım bir şeyler oldu. İşin “mizahına” kaçmadan, sade biçimde kalbimden geçenleri *kısaca* dökeyim. Bu yaz öylesine duygu yüklü ve kıvanç verici bir olay yaşandı ki, inanılmaz! inanılmaz, çünkü biz bu halka gereken değeri vermemiştik, ondan umudumuzu kesip “seçkin Rus insanı nasıl olmalı?” sorusu üzerine kendini gösteremeyeceğini düşünerek, onu kabaca bu işten anlamaz ilan ettik. Bu halkın yapısı gereği maddiyatçılığın ve manevi ahlaksızlığın batağına saplandığını, manevi köklerini unuttuğunu, yüreğinde artık yaşatmadığını sandık; ülkülerini yoksullukla, ahlaksızlıkla yitirdiğini ya da saptırdığını düşündük. Birden bu “tekdüze yaşam süren, bilinçsiz sürü” (bazı aklıevvellerin bakış açılarına göre tabii), yüz milyonluk ve binlerce kilometre karelik bir alana yayılmış bu yığın, sessiz, cansız, sürekli rüşeym halinde, konuşurken ya da bir şey yaparken o sonsuz güçsüzlüğüyle, o doğal, ezeli boyun eğmesiyle gördüğümüz, bildiğimiz bu Rusya birdenbire silkiniveriyor, gösterişsiz, ama kendinden emin ben de varım diye haykırıyor... Üstelik coşkulu uğurlamalarla ellerinde değnekleri yüzlerce insan yeni bir Haçlı Seferine yürüyor (bu hareket artık böyle nitelendiriliyor, bu Rus hareketini Haçlı Seferiyle karşılaştıranlar İngilizlerdir), orada işkence ve zulüm gördüklerini duyar duymaz, kardeşleri için Sırbistan’a akın ettiler. Evinde sakin sakin oturmak yerine, galeyana gelerek yayan yollara düşen bir baba, yaşlı asker binlerce kilometrelik yolu sora sora, kardeşleri için Türklere karşı dövüşmeye gidiyor, yanma dokuz yaşındaki çocuğunu da almış (bu gerçektir). “Ben gideyim, geride kızımı koruyacak bir Hıristiyan bulunur” demiştir.

Sorulara: “Gideceğim, Hak yolunda hizmet vereceğim!” diye yanıt veriyor ve yürüyor... Böyle binlerce örnekle karşılaşabilirsiniz! Önceden, örneğin kışın, biri çıkıp da böyle bir olayın yaşanacağını söyleseydi inanır mıydık, gerçekte başlamış olan (ama gerçekleşmesi uzak) bir “Haçlı Seferi”ne, sorarım, inanır mıydık? Şimdi bile, gözüyle gördüğü halde insanın inanası gelmiyor; kişi ister istemez bazen kendi kendine soruyor: “Bu nasıl olabilir, kimsenin asla ummadığı böyle bir hareket nasıl gerçekleşebilir?” diye. Rus yurdunun neye derin saygı duyduğunun, neye inandığının, Rusya’nın neyi “en iyi” saydığının, kimi “seçkin insan” gördüğünün yüksek sesle dile getirilmesidir bu. Bu insanlar kimdi, hangi ülküler, düşünceler kendini göstermişti? İşte bu soruları gelecek Günlüğüme bırakıyorum. Aslında bu ülküler, bu “seçkin insanlar” ilk bakışta kendini belli ediyor zaten, açık seçik görünüyor: Halkın gözünde “seçkin insan” maddiyatçılığın çekiciliğine kapılmayan, ona tapmayan, yılmadan usanmadan kendisini Tanrı davasına adayan, gerçeğin üzerine titreyen, gerektiğinde gerçeğe hizmet aşkıyla evini, ailesini bırakarak, hayatını feda ederek yürüyen kişidir. Biz, aydınların, Rusyamızda “seçkin insan” imgesinin silinmediğine, tersine, geçmişe kıyasla daha güçlü parladığına; yayıcısının, koruyucusunun ve taşıyıcısının -aydın kibrimizle, aynı zamanda safdil cehaletimizle “yetkisiz” kıldığımız- o basit Rus halkı olduğuna şimdi yürekten ve kendimizden emin olarak inanmamızın nedenleri üzerinde durmak istiyorum; halkın “seçkin insana” göstereceği çok saf, çok basit biçimler olmasına rağmen, “eğitimimizin” talep ve ihtiyacının “seçkin insan” sorunsalında, halkın göstereceği yolla tam olarak ne şekilde uyuşabileceğini irdelemek isterdim. Biçim değil, içeriği önemlidir (gerçi biçimi de kusursuzdur). İçeriği tartışma götürmez. İşte sevinçle yeni bir umuda sarılmamızın nedeni: Ufkumuz tamamen açılmıştır, yeni güneşimiz bütün ihtişamıyla doğuyor... Yeter ki halkla barışalım ve anlayış içinde kaynaşalım: “Seçkin insan” sayacağımız kişi, bu yaz hareketinden sonra belki de Rus tarihinde yeni bir sayfa açmış olacaktır...

Uysal Kız

(Fantastik Bir Öykü)

Yazardan

Günlüğün alışıldık kalıpları dışında bu kez bir öyküye yer verdiğim için sanırım okuyucularım beni bağışlarlar. Ama gerçekten de bu ayın büyük bölümünü bu öykü üzerinde çalışmakla geçirdim. Yine de okurlarımın beni hoş görmelerini isterim.

Şimdi gelelim öyküye: Bu öyküyü son derece gerçekçi olarak nitelediğim halde, "fantastik" başlığını attım. Öykü fantastik öğeler taşıyor aslında, özellikle öykünün biçimi; bunu baştan açıklamayı gerekli görüyorum.

İşin önemli yanı, bunun ne öykü, ne de bir not (anı) olmasıdır. Bir koca düşünün, birkaç saat önce pencereden atlayarak intihar eden karısı masada uzanmış cansız yatıyor. Adamın kafası karmakarışık, düşüncelerini henüz toplayamamış; olup bitenleri anlamak, "düşüncelerini bir noktada toplamak için" odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyor. Üstüne üstlük, şu kendi kendine konuşan iflah olmaz ipohonri{214} hastalarından. Durmuş, kendi kendine konuşuyor; olayı anlatıyor, kendine *bir açıklama getirmeye çalışıyor.* Sözleri tutarlı olmasına karşın mantık yürütmede ve duygularında kimi kez kendiyle çelişiyor. Hem kendini aklıyor, hem de kadını suçluyor; meseleyle ilgisi olmayan açıklamalar getiriyor: Düşünce ve kalpteki kabalık da, duygu yoğunluğu da hemen kendini gösteriyor burada. Yavaş yavaş olayı kendince *yorumluyor* ve "düşüncelerini bir noktada" toplamayı başarıyor. Gözleri önünde canlanan bir dizi anı, sonunda onu karşı konulmaz biçimde *gerçeğe* götürüyor ve gerçek, olağanüstü biçimde aklını ve yüreğini yüceltiyor. Başlangıcındaki düzensizliğiyle karşılaştırdığımızda, öykünün havası sonlara doğru değişiyor. Talihsiz adamın önünde -en azından kendisi için-gerçek apaçık biçimde ortaya çıkıyor.

Konusu bu. Öykünün süresi birkaç saat: Kuşkusuz, kopuk kopuk ve aralarla birbiriyle bağlantısı olmayan olaylarla: kâh kendi kendine konuşuyor, kâh bir yargıcı çağnştıran, hayali bir dinleyiciye hitap ediyor. Gerçek hayatta da her zaman böyle olur. Bir stenograf kulak misafiri olup bu adamın söylediklerini bir bir not etseydi, benim kurguladığım kadar akıcı ve pürüzsüz olmazdı sanıyorum, ama bana öyle geliyor ki yine de psikolojik sıra aynı kalırdı. Öykümde hayali olarak değerlendirdiğim olgu işte bu not tutan stenografla ilgili düşüncedir (ancak bundan sonra yazıma biçim verirdim). Kısmen buna benzer yöntemler sanatta, edebiyatta birkaç kez kullanılmıştır: Örneğin Victor Hugo *İdam Mahkûmunun Son Günü* adlı başyapıtında böyle bir yöntem kullanmıştır, gerçi stenograf tutmamıştı, ama

bir idam mahkûmunun, bırakın son gününde, son saatinde, hatta son dakikalarında bile anılarını yazabileceğini düşünerek çok güç, olağandışı bir kurgu yöntemine başvurmuştur. Bu fantastik tarza başvurmasaydı, yazdıkları arasında en gerçekçi olan bu yapıtı asla yaratamazdı.

I-Ben Kimdim, O Kimdi?

.... O şimdilik burada, her şey iyi: Yaklaşıyorum, her dakika ona bakıyorum; oysa yarın alıp götürecekler, o gidince burada tek başıma nasıl kalacağım? O salonda, iki oyun masasını birleştirmişler, üzerinde yatıyor öyle, yarın tabutu getirecekler, beyaz, ince ipek kumaştan bir tabut, gerçi konu bu değil, bu değil...

Odada sürekli dolaşıyor, olaya kendimce açıklama getirmeye çalışıyorum. İşte, altı saattir yaptığım bu, ne ki düşüncelerimi bir noktada toplayamıyorum. Yaptığım tek şey dolaşmak, dolaşmak, dolaşmak... Bakın, nasıl oldu! Her şeyi bir düzene göre anlatacağım (düzen!). Baylar, yazar falan değilim, bunu anlayacaksınız, ama olsun, olayı anladığım gibi aktaracağım, işin en dehşet yanı da bu işte: her şeyi anlıyorum!..

Her şeyi öğrenmek, yani olayı en baştan ele almak gerekirse, *Golos*'a verdiği ilan parasını ödemek için eşyasını rehin bırakmak üzere bana gelmişti; ilanda, kentten ayrılmayı da kabul eden bir mürebbiye olduğunu, evlerde ders verebileceğini vs... bildiriyordu. İlk böyle olmuştu, kuşkusuz, başkalarından ayrı tutmuyordum onu: Herkes gibi gelip giden bir müşteriydi. Sonra farklı görmeye başladım. Sarışın, incecik, orta boylu bir kızdı; bana karşı durgun, sanki utanıyormuş gibi davranıyordu. (Sanıyorum başkalarıyla da böyleydi; elbette beni de ötekilerle bir tutuyordu, daha doğrusu, onun gözünde bir rehineci değil, bir erkektim.) Parayı alır almaz, hemen sırtını döner, dükkândan ayrılırdı. Hiç konuşmazdı. Ya diğer müşteriler, fazla para koparmak için tartışır, yalvarır, pazarlık ederlerdi. Bu kız böyle değildi, ne verirsem alır giderdi... Sanırım her şeyi karıştırıyorum... Evet, öncelikle rehin bıraktığı eşyalar şaşırtmıştı beni: Gümüş yaldızlı küçük küpeler, silinmiş kötü bir madalyon -yirmi kapiklik bir şeydi- kız da on kapikten fazla etmeyeceğinin farkındaydı; ancak bu eşyaların onun için çok değerli olduğu yüz anlatımından belli oluyordu; gerçekten de anne babasından ona kalan sadece bunlardı, bunu sonradan öğrenmiştim. Eşyaları görünce gülmeme engel olamadım. Aslına bakarsanız böyle davranmam, müşterimle arama mutlaka mesafe koyarım: Az söz, nazik ve sert, "sertlik, sertlik, sertlik..." Gelgelelim bir gün eski püskü giysi kalıntısı (aynen böyleydi) getirince kendimi tutamayıp nükteli bir iki söz söyleyecek oldum. Aman Allahım, nasıl parlamıştı! İri mavi gözleri adeta kıvılcımlar saçıyordu! Getirdiği "kalıntıyı" hiç konuşmadan aldı ve çıkıp gitti. Derken bu kızda *bambaşka* bir şeyler olduğunu ilk kez fark ettim, evet, buna yakın, yani kendine özgü bir şeylerin olduğunu

düşünmekten kendimi alamadım. Evet, hatırlıyorum, bir başka izlenim, yani her şeyin kuşkusuz sentezi olan çok önemli bir izlenim: Ah, öylesine küçüktü ki daha on altı yaşındaydı. Tam olarak on altısına varmasına üç ayı vardı. Aslında söylemek istediğim bu değildi, sentez bu değildi. Ertesi gün yine geldi. Dobronravov ve Mozer'e o kürküyle gittiğini sonradan öğrendim, ama onlar altın dışında bir şey kabul etmezler, bu nedenle de ilgilenmemişler. Oysa bir defasında ondan işlemeli bir taşı kabul etmiştim (bu da berbat bir şeydi), sonra aklıma gelince şaşırmıştım: Ben de altın ve gümüşten başka bir şey kabul etmiyordum ki. Evet, ondan taşı almıştım, ikidir o kızı düşünmüştüm, hatırlıyorum.

Bu kez, yani Mozer'den çıktıktan sonra kehribar bir ağızlık getirdi, meraklısı için fena parça değildi, ama altınla çalıştığımızdan bizim için yine de bir değer taşımıyordu. Dünkü *isyanından* sonra geldiği için onu sert karşıladım. Sertlik dedimse yavan bir sertlik tabii. Ancak çıkarıp ona iki ruble verirken, kendimi tutamayıp biraz da kızgın: "Bunu yalnızca *sizin için* yapıyorum" dedim. "Mozer sizden böyle bir şeyi kabul etmezdi." "Sizin için"i özellikle ve *bilinen anlamda* vurgulamıştım. Kızgındım. "Sizin için" i duyunca yine parladı, fakat sesini çıkarmadı, parayı itiraz etmeden aldı. "Boşuna yoksulluk dememişler!" Ah, nasıl öfkelenmişti! Onu incittiğimi anlamıştım. Ayrıldıktan sonra kendi kendime söylendim: "Ona karşı kazandığım zafer iki rubleye değer miydi?" Ha ha ha!.. Hatırlıyorum, bu soruyu iki kez sormuştum kendime: "Değer mi, değer mi?" Gülerek evet anlamında başımı sallamıştım. O an çok neşelenmiştim. Fena bir duygu değildi bu: Bilerek, belli bir amaçla böyle davranmıştım; onu bir çeşit sınamak istemiştim, çünkü onunla ilgili birtakım düşünceler dolaşmaya başlamıştı kafamda. Onunla ilgili bu üçüncü düşüncenin *bambaşka* bir anlamı vardı.

... İşte her şey o günden sonra başladı. Onu konuşmaya zorlayarak hakkında bütün ayrıntıları öğrenmek için kolları sıvadım ve kızın gelişini özel bir sabırsızlıkla beklemeye koyuldum. Yakında geleceğini hissediyordum. Geldiğinde konuşmaya başladık, sesim inanılmaz derece yumuşaktı. İyi bir eğitim almıştım, nasıl davranılması gerektiğini çok iyi biliyordum. Hmm, derken onun uysal, sessiz biri olduğunu anladım. İyi huylu ve uysal yaradılışta olanlar uzun süre direnemezler, gerçi pek açılmazlar, ama sohbetten kurtulmayı da hiç beceremezler: Ağızları sıkıdır, ancak sohbet ilerledikçe çeneleri açılır; sohbeti sürdürmek istiyorsanız sıkılmayınız yeter! Kuşkusuz ilk konuşmamızda hiçbir açıklamada

bulunmadı. *Golos*'a verdiği ilan ve bununla ilgili diğer ayrıntıları sonradan öğrendim. Kalan son gücüyle gazetelere ilanlar veriyordu. Başlangıçta sanırım kibirli bir dil kullanmıştı: “Kent dışında da çalışabilecek bir mürebbiyeyim, şartlarınızı postayla bildirin!”, sonraları: “Ders vermeye, arkadaşlık etmeye, ev işlerine, hasta kadına bakmaya uygun biriyim, dikiş de dikebilirim” vb... bilinen şeyler! Elbette bunlara değişik yollarla yenileri ekleniyordu, ama sonunda iş umutsuz bir durum alınca, büyük olasılıkla: “Ücretsiz, boğaz tokluğuna” şekline dönmüş olmalıydı. Hayır, yine de bir iş bulamazdı! O zaman onu son bir sınamadan geçirmeye karar verdim: *Gol*os'un o günkü sayısını elime aldım ve ona bir ilan gösterdim: “Öncelikle orta yaşlı bir dulun evinde küçük çocuklara mürebbiyelik işi arayan genç, öksüz bir kızım. Ev işleri de yapabilirim.”

“Bakın, bu ilan bu sabah çıktı” dedim. “Bu kadın mutlaka akşama kadar iş bulmuştur. İlan dediğin böyle olur!”

Yine parladı, yine gözleri alevle yandı, arkasını döndü ve çıktı. Bu davranışı çok hoşuma gitmişti. Her şeyden artık emin olmuştum; korkmuyordum: İncik boncuklarını da kimseler almıyordu. Zaten verecek incik boncuğu da kalmamıştı. Öyle de oldu, üçüncü gün geldi, yüzü sapsarıydı, tedirgindi, evinde bir şeyler olduğunu anlamıştım, evet, gerçekten olmuştu. Bunu birazdan anlatacağım, önce onun üzerinde nasıl bir etki yarattığımı ve saygı kazandırdığımı hatırlatmak istiyorum. Kafamda birden bir plan oluşuverdi. Elinde tasviri görünce aklıma gelivermişti (göze alıp getirmişti). Ah, dinleyin, dikkatle dinleyin!.. İşte, her şey o gün başladı, çok şeyi birbirine karıştırmışım... En ince ayrıntılarına kadar her şeyi anlatmaya çalışacağım, mesele bu. Düşüncelerimi bir noktada toplamaya çaba gösteriyorum, ama olmuyor. Ah, ayrıntılar, ayrıntılar!..

Bebeği kucağında bir Meryem Ana tasviriydi bu. Çok eskiden kalma bir aile tasviriymiş, çerçevesi gümüş yaldızlı, eh, altı ruble falan ederdi. Tasvirin onun için çok değerli olduğunu yüzünden anlamıştım. Tasviri, çerçevesini çıkarmadan rehin bırakmak istiyordu.

“Sadece çerçeveyi alsam, tasvir sizde kalsa olmaz mı?” dedim. “Nereden bakarsanız tasvir yine de.”

“Sizi engelleyen bir şey mi var?”

“Hayır, efendim, böyle bir şey yok, belki de siz...”

“Ee, çıkarın o zaman!”

“Bakın!” dedim bir an düşündükten sonra. “Çerçeveyi çıkarmayacağım, şuraya kandilin altındaki kivota,[215] diğer tasvirlerin arasına koyacağım.

(Dükkânı açtığım ilk günden beri her zaman kandili yanık bırakırdım.) Buyurun işte on ruble!”

“On ruble istemem, bana beş ruble verin, tasvirimi mutlaka geri alacağım.”

“Ne, on rubleyi istemiyor musunuz?” Gözlerinin alevlendiğini görünce: “Tasvirin değeri bu” diye ekledim. Sustu. Beş rubleyi çıkarıp verdim.

“Kimseyi küçümsemeyin, ben de ne zorluklardan geçtim, daha da kötüsünü, bayan; şimdi gördüğünüz gibi böyle bir iş yapıyorsam... Katlandığım çok şeyden sonra ben...”

“Ne yani, toplumdan öç alıyorsunuz, öyle mi?” diye birden sözümü kesti. Sesinde ince bir alay vardı, ama masum bir alay gibi görünmüştü (yani öylesine, çünkü beni kesinlikle başka erkeklerden farklı görmüyordu, çünkü kırmadan söylemişti bu sözleri). “Vay, vay!..” diye içimden geçirdim. “Demek böyle bir kızsın, ha, öyle mi? kişiliğin hemen kendini belli ediyor, yeni eğilimlilerden...”

“Bakın!” dedim yarı şaka, yarı gizemli: “Ben, ben kötülük yapmak isteyip iyilik yapan o bütünün bir parçasıyım.”

Birden çabucak büyük bir *ilgiyle* bana baktı, daha çok çocuksu ilgi gibi geldi bana.

“Bir dakika durun!” dedi. “Bu nasıl bir düşünce, neredendi? Bu sözleri bir yerlerde duymuştum...”

“Kafanızı yormayın. Mefistofeles kendini Faust’a bu sözlerle tanıtıyor. Faust’u okudun mu?”

“Hayır, yalnız...”

“Yani okumadınız. Okumak gerekir. Dudaklarınızdaki o alaylı kıvrımı görüyorum yine. Tefeci rolümü gizlemek için kendimi Mefıstofeles olarak tanıtmaktan zevk aldığımı lütfen düşünmeyin! Tefeci tefecidir. Bunu biliyoruz, efendim.”

“Ne tuhafsınız... Böyle bir şey söylemek aklımın ucundan geçmedi.”

Aslında şöyle demek istiyordu: “Sizin kültürlü biri olduğunuzu beklemiyordum,” ama böyle düşündüğünü biliyordum; kendimi müthiş beğendirmiştim.

“Görüyorsunuz” dedim. “İnsan her meslekte pekâlâ iyilik yapabilir. Kuşkusuz kendimden söz etmiyorum, diyelim ki kötülükten başka bir şey yapmıyorum, ama...”

“Elbette her işte iyilik yapmak mümkün” dedi çabucak, delici gözlerle bakıyordu. “Özellikle her işte...” diye ekledi. Ah, hatırlıyorum, her anını

hatırlıyorum! Şunu eklemek isterim: Gençler, şu sevimli gençler, mantıklı ve dolu dolu, bir şeyler söylemek istedikleri zaman, bunu çok içten ve saf yüreklice doğrudan gösterirler, “İşte sana akla yatkın, derinlikli bir şeyler söyleyeceğim” der gibi bir anlatım belirir yüzlerinde. Bizim gibi adamlarda olan şöhret düşkünlüğünden eser yoktur onlarda. Bunlara nasıl aşırı değer verdiklerini, inandıklarını, saygı duyduklarını ve onlar gibi sizin de saygı duyduğunuzu düşündüğünü görürdünüz. Ah, içtenlik! işte başarı getiren budur. Bunu kızda görmek ne harika!

Hatırlıyorum, hiçbirini unutmadım! Dükkândan ayrılır ayrılmaz hemen kararımı vermiştim. Aynı gün onunla ilgili araştırmalarımı sürdürmek ve son kalan ayrıntıları en ince noktasına kadar öğrenmek için derhal işe koyuldum; geçmişiyle ilgili ayrıntıları, yanında çalışan ve birkaç gün önce eline bir iki ruble tutuşturduğum hizmetçisi Lukerya’dan öğrendim. Anlattıkları o denli korkunçtu ki bu kadar kötü durumdayken, geçenlerde yaptığı gibi gülebilmesini ve Mefistofeles’le ilgilenmesini doğrusu tuhaf karşılamıştım. Fakat... gençlik işte! Onun hakkında gururla ve sevinçle bunu düşünmüştüm o zaman, çünkü burada gerçekten bir yüce gönüllülük vardı: “Ölümün kıyısında olmasına rağmen, Goethe’nin sözleri ışık saçıyor!” der gibiydi. Gençlik azıcık yanlış yönlere sapsa da her zaman yüce gönüllüdür. Yani onun için, sadece onun için böyle düşünüyordum. En önemlisi de o zamanlar onu *kendime* aitmiş gibi görmem ve gücümden asla kuşku duymamamdı. Bilin ki bu durumda hiç kuşku duymamanız, insana en haz veren düşüncelerden biridir.

Ama bana neler oluyor? Böyle davranırsam nasıl toparlayacağım kendimi? Çabuk, daha çabuk, bu iş böyle olmaz, Tanrım!..

II-Evlenme Teklifi

Onunla ilgili öğrendiğim “İnce ayrıntıları” kısaca açıklayacağım: Bundan üç yıl önce anne babasını kaybetmiş, darmadağınık yaşayan teyzelerinin ellerine kalmıştı. Onlar için darmadağınık demek hafif kalırdı. Biri duldu. Çok nüfuslu bir aileydi; kadının birbirinden küçük altı çocuğu vardı. Öteki teyzesi hiç evlenmemiş iğrenç bir kocakarıydı. Hoş ikisi de iğrençti ya! Babası memurdu, kâtipti, meteliksiz bir soyluydu anlayacağınız, kısacası: Her şey lehimeydi. Bir bakıma yüksek bir çevreden gelmiş sayılırım: İsim yapmış bir alaydan emekli ştabs-kapitan’dım[216], doğuştan soyluydum, bağımsızdım vs vs vs... Tefeciliğime gelince, teyzeleri buna saygıyla bakarlardı ancak. Üç yıl teyzelerinin kölesi olmuştu adeta. Bu ağır koşullarda bile sınavlara girmiş, başarmıştı, günlük yaşamın ağır yükünden bir süre için kurtulması gerekiyordu, bu, yüce ve soylu bir şeylere duyduğu özlemini ve isteğini gösteriyordu! Peki, onunla neden evlenmek istedim? Gerçi beni boş verin şimdi, sonra konuşuruz... Sanki bu önemli! Teyzesinin çocuklarına öğretmenlik yapıyor, iç çamaşırı dikiyordu, zamanla işler çoğaldı, çamaşırla kalmayıp döşemeleri silmeye başladı. Bazen dövüyorlardı bile, bir lokma ekmeği bile başına kakıyorlardı. Onu satmaya kadar da vardırmışlar işi. Tuh, yazıklar olsun! İğrenç ayrıntılara girmeyeceğim. Bütün hayatını sonradan bana anlatmıştı. Komşuları göbekli bir bakkal tam bir yıl olup bitenleri izlemişti, ama sıradan bir adam değildi, iki bakkal dükkânı vardı. İki kadın eskitmişti ve bir üçüncüsünü arıyordu. İşte, kıza göz koymuştu: “Sessiz birine benziyor, yoksulluk içinde büyümüş, yetimlerim için onunla evleneceğim.” Gerçekten çok çocukluydu. Kızı istemişti; teyzeleriyle sık sık görüşmeye başlamış, üstüne üstlük adam elli yaşındaydı; kız dehşete düşmüştü. İşte, *Golos*'ta çıkan ilan için bana uğradığı bu sıralardı. Sonunda kendisine zaman vermeleri için teyzelerine yalvarmış. Zaman tanımışlar, ama sadece bunu, başka da hiçbir şey, başının etini yiyorlarmış: “Senin gibi fazladan bir boğaz olmadan bile nasıl geçineceğimizi bilmiyoruz!” Her şeyi biliyordum artık, o sabah kararımı verdim. Aynı akşam, elinde dükkânından aldığı 50 kapik değerinde yarım kilo şekerlemeyle bakkal onlara gitti; kız adamla otururken, mutfakta bulunan Lukerya’ya seslendim, kapıda beklediğimi, hanımıyla çok önemli bir konuyu görüşmek istediğimi gizlice kulağına fısıldamasını söyledim. Kendimden memnundum. Aslında o gün son derece keyifliydim.

Kız, çağırmamın şaşkınlığını henüz üzerinden atamamışken, Lukerya’nın yanında konuyu açtım, teklifimi kabul ederse bunu mutluluk

ve şeref sayacağımı söyledim... İkinci olarak, ayaküstü yaptığım bu teklifin onu şaşırtmaması için: "Özü sözü doğru bir adam olduğumu, onunla ilgili her şeyi öğrendiğimi" ekledim. Dürüst biri olduğumu söylerken yalan atmıyordum. Ee, bırakalım bunları. Onunla konuşurken kibarca davranmanın, yani kültürlü biri olduğumu göstermemin dışında, farklı özelliklerimi de sergiliyordum, önemli olan da buydu. Eh, bunu kabullenmenin ne zararı olabilirdi ki! Kendimi yargılamak istiyorum, yapıyorum da, *pro et contra*{217} konuşmalıyım ve konuşuyorum. Aptalca da olsa, bunu sonraları keyifle hatırlamışımdır: O sıra hiç utanç duymadan ilkin ona ne çok yetenekli, ne de zeki olduğumu söyledim; hatta pek iyi biri olmadığımı, pis bir bencil olduğumu (bu ifadeyi hatırlıyorum, yolda yürürken uydurmuştum ve çok beğenmiştim), çok, ama pek çok olumsuz yanlarımın bulunduğunu da söyleyerek konuşmamı bitirmiştim. Bunları nasıl söylediğim malum: kibirle söylemiştim. Kusurlarımı yüce gönüllülük göstererek anlatırken elbette erdemlerimden söz etmeyecek kadar dikkatliydim. "Efendim, buna karşılık şu şu iyi özelliklere sahibim" gibi... Çok korktuğunun farkındaydım, ama hiçbir şeyi yumuşatmadım, bununla yetinmeyip korktuğunu göre göre üstüne gitmiştim: Karnını doyuracağımı, ama başlangıçta giysileri, tiyatroları, baloları unutmasını, amacıma ulaştığımda zamanla bunların da olabileceğini söyledim. Bu kararlı, sert tonumdan çok hoşlanmıştım. Bu arada, böyle bir işi üzerime aldıysam, yani tefecilik yapıyorsam bunun bir amacı olduğunu, özel bir durumum olduğunu eklemiştim... Ama böyle konuşmakta haklıydım: Gerçekten de bir amacım ve özel bir durumum vardı. Bir dakika beyler, bu tefecilik işinden hayatım boyunca nefret ettim, aslında insanın kendisi hakkında böyle gizemli cümleler kullanması gülünç gelebilir, ama "toplumdan hıncımı" alıyordum ya; gerçekten de, gerçekten de, gerçekten de!.. O sabah "öç aldığıma" ilişkin iğneleyici sözlerinde haksızlık etmişti. Daha doğrusu, bakınız, ona doğrudan: "Evet, toplumdan öç alıyorum" deseydim, birkaç gün önceki sabah gibi, kahkaha atsaydı, o zaman gerçekten de saçma sapan bir şey çıkardı ortaya. Ama derin imalarla, gizemli sözlerle karşındakinin hayal gücünü etkilemen mümkün. Kaldı ki o günler hiç korkularım yoktu: Onun karşısında kapıda bir kurtarıcı olarak dikilirken, her durumda şu göbekli bakkalın ona benden daha aşağılık geldiğini biliyordum. Evet, bunu anlıyordum. Ah, insan alçaklığı hemen anlar! Ama bu bir alçaklık mıydı? Bu durumda insan nasıl yargılanabilir? O zamanlar onu sevmemiş miydim?

Durun: Elbette ona evlenme teklifinde bulunurken, cennet sözleri vermiyordum; tersine, ah, tersine: "İyilik yapan ben değil, *siz* olacaksınız" gibi laflar etmiştim. Evet, kendimi tutamamış, bu sözler ağzımdan dökülmüştü, belki de budalacaydı, çünkü yüzünde belirip kaybolan kıvrımı fark etmiştim. Ama bütününde kesin olarak kazanan bendim. Durun, bütün bu pisliği anlatmak istiyorsam, son bir alçaklık daha yapayım, kapıda öyle dikilirken kafamdan şöyle geçirmiştim: "Uzun boylu, düzgün vücutlu, kültürlü birisin, övmek gibi olmasın ama yakışıklı adamsın da..." İşte kafamda bu düşünceler gezinip durmuştu. Elbette kapıda bana "*evet*" dedi. Ama, ama evet demeden önce uzun süre düşündüğünü de belirteyim: O kadar düşünmüştü ki "Ee, peki?" demekten kendimi alamamıştım, hatta kendimi tutamayıp: "Evet, ne diyorsunuz, efendim?" diye kibarca sormuştum.

"Biraz bekleyin, düşünmeliyim."

Küçücük yüzüne öyle ciddi bir ifade yayılmıştı ki o heyecanlı anda bile fark etmiştim bunu! Alınmıştım: "Yoksa tüccarla benim aramda seçim mi yapıyor?" Ah, o zaman anlayamamıştım! Evet, hiçbir şeyi, hiçbir şeyi anlayamamıştım! Bugüne kadar da anlamış değilim. Hatırlıyorum, Lukerya peşimden koşmuş, yürürken durdurarak, telaşla: "Sevgili hanımımla evleneceğiniz için" demişti, "Tanrı sizi ödüllendirecek, efendim, yalnız bunu ona söylemeyin, o gururludur."

Vay, gururlu ha! Gururlu kadınları severim. Böyleleri, onlarda bıraktığınız etkiden kuşku duymadığınız zamanlar özellikle güzel olurlar, öyle değil mi? Ah, seni alçak, beceriksiz adam! Nasıl da memnundum! Biliyor musunuz, kapıda bana "evet" demek için düşünüp dururken, ben şaşkınlık içindeydim, o an kızın aklından neler geçtiğini söyleyeyim mi? "Orada ya da burada mutsuz olacaksam en kötüsünü, yani şu göbekli bakkalı seçsem daha iyi olmaz mı? Sarhoşken beni öldüresiye döver hiç değilse!" Ha? Siz ne düşünüyorsunuz, bunları aklından geçiremez miydi?

Şimdi bile anlamıyorum, evet, olanları hiç mi hiç anlamıyorum. İki mutsuzluktan en kötüsünü, yani tüccarı seçmeyi düşünebileceğini az önce söylemiştim. Peki, o günler en kötü kimdi - ben mi, yoksa bakkal mı? Goethe'den alıntılar yapan tefeci mi, o tüccar parçası mı? Al işte, bir soru daha, nasıl bir soru? Bunu anlayamazsın: Yanıtı masada yatıyor işte, sen de buna "soru" diyorsun! Lanet olsun bana! Hiçbir değerim yok, bir işe yaramıyorum... Ayrıca değerli olmuşum, olmamışım bu saatten sonra ne

önemi olacak benim için? Buna artık karar veremem. En iyisi yatmak... Başım çatlayacakmış gibi ağrıyor.

III-İnsanların En Soylusuyum,

Ama Buna Kendim Bile İnanamıyorum

Uyuyamadım. Başım böylesine zonklayıp dururken nerede? Her şeyi, bütün bu pisliği anlamayı nasıl da istiyorum! Ah, bu pislik! Onu nasıl bir bataklıktan çekip çıkarmıştım! Kendisi de bunu anlamış, davranışlarımı değerlendirmiş olmalıydı zaten! Değişik düşünceler o zamanlar hoşuma gitmişti, örneğin kırk bir yaşındaydım, o ise sadece on altı. Bu yaş farklılığı duygusu beni büyülemişti, çok, çok hoş bir duyguydu!..

Örneğin düğünün *a l'anglaise*[218] olmasını istemiştim, yani kesin olarak sadece ikimiz, yalnızca iki şahit huzurunda, bunlardan biri Lukerya olacaktı; sonra hemen trene binip, örneğin Moskova'ya gidecektik (orada ara sıra işim oluyordu), iki haftalığına bir otele yerleşecektik. Fakat o bu niyetime karşı çıktı, istemedi, ben de onu istemek için hayatta kalan tek yakınları olarak teyzelerine gitmek ve onlara saygılarımı bildirmek zorunda kaldım. Boyun eğdim ve teyzelere gerekeni yaptım. Bu iğrenç yaratıklara yüzer ruble verdim ve daha da vereceğime söz verdim; teyzelerinin bu adice davranışlarından üzülür diye elbette ona söz etmedim. Teyzeleri bir anda kuzu oldular! Çeyizi konusunda bir tartışma yaşandı: Hiçbir şeyi yoktu, evet, hiçbir şeyi, zaten kendisi de istemiyordu. Çeyizsiz asla olmayacağını nihayet ona kabul ettirmeyi başardım, ona çeyiz yaptım, çünkü benden başka kim yapacaktı ki? Ee, canım cehenneme! Bir şeyler öğrensin diye hiç değilse değişik düşünceler aşılayabilmiştim. Belki de çok tez canlı bir yapım vardı. En önemlisi de, daha ilk günden, kendini tutmaya çalışsa da, bana sevgiyle atılıyor, akşamları geldiğimde sevinçle karşılıyordu beni, çocukluğunu, doğduğu evi, anne babasını (sesinin o masum büyüleyici tonuyla) nasıl cıvıldayarak anlatırdı! Ne var ki kendinden geçercesine anlattıklarını buz gibi dinlerdim. Düşüncelerim bu kadar işte! Coşkularını, sevinçlerini suskun karşılardım, ama iyi niyetli, içten bir suskunluktu bu, kuşkusuz... Farklı insanlar olduğumuzu, benim bir muamma olduğumu çok geçmeden sezmişti. Hele hele muamma benim işimdi. İşte bunun için, sırf gizemli bir hava yaratmak için bu saçmalıkları yapmıştım belki de! En başta sertlik, bu sertlikle onu evime getirmiştim. Sözün kısası, o günler memnun olmamla birlikte, tam bir düzen kurmuştum. Ah, hiç çaba göstermeden kendiliğinden oluyordu bu. Zaten başka türlü de olamazdı, karşı konulmaz bir durum nedeniyle bu düzeni yaratmak zorundaydım, sahi, ne diye kendimi kötülüyorum ki? Bu yol gerçekti. Hayır, bir dakika dinleyin, yargılayacaksanız, bilerek yapmalısınız bunu... Dinleyin!

Nereden başlayacağım, çünkü bu çok güç benim için. İnsan kendini aklamaya kalksın bocalar, kolay iş değildir bu. Bakınız: Sözgelişi gençlik paraya değer vermez, elinin tersiyle iter, oysa ben hemen parayı öne sürerdim, aklım fikrim paradaydı. Öyle çok sözünü ettim ki gittikçe sessizleşmeye başladı. Kocaman gözlerini açarak bana bakıyor, ses çıkarmadan dinliyordu. Dinleyin, gençlik yüce gönüllüdür, yani iyi kalpli gençler soylu, coşkulu duygulara açık olurlar, ama hoşgörüleri bazen en ufak bir olumsuzluk karşısında küçümsemeye dönüşür. Bense onun açık ve içten olmasını, yüreğini geniş tutmasını istiyordum, içten bir bakış açısı aşılamak istiyordum, söyleyin, bu doğru değil mi? Basit bir örnek vereceğim: Benim gibi biri, onun gibi ilginç yaradılışta olan birine mesleğini nasıl açıklamış olurdu? Elbette doğrudan girmemiştim konuya; yoksa iş başka şekle dönüşür, yaptığım iş için özür diliyorum anlamı çıkardı, ben de, nasıl desem, gururumla hareket ettim, neredeyse hiç konuşmadan söylemem gerekeni söyledim. Tek kelime etmeden konuşmakta ustayımdır, ömrümü suskun konuşarak geçirmişimdir ve bütün ıstırapları da tek kelime etmeden kendi kendime yaşadım. Ah, böylece mutsuz bir insan oldum! Herkes tarafından dışlanmış, bir köşede unutulmuştum, ama kimse, evet, kimse bu çektiklerimi bilemez! On altı yaşında bir kız birdenbire ciğeri beş para etmez adamlardan hakkımda bilgi edindi ve her şeyi öğrendiğini sandı; oysa ben her şeyi yüreğimin derinlerine gizlemiştim! Hep sustum, özellikle, evet, özellikle onun yanında sustum, ta ki o güne kadar. Niçin susmuştum? Çünkü gururlu bir adamdım. Bensiz, ama o şerefsiz adamların hikâyelerine aldırmadan hakkımda her şeyi kendisinin öğrenmesini istedim; bu insanı *kendi kendine* anlamasını, ona ulaşmasını istedim! Evime aldığım için bana saygı duymasını bekledim. Çektiğim acılar yüzünden karşımda adeta yakarır gibi durmasını istedim, bunu hak ediyordum. Ah, her zaman gururluydum! Ya hep, ya hiç; başka türlüsünü istemiyordum! Yarım bir mutluluk asla bana göre değildi; çünkü tamamını istiyordum. İşte bu yüzden o zaman şöyle davranmak zorundaydım: “Hakkımda her şeyi kendin anlamaya çalış ve değerlendir!” Kendimi anlatan ben olsaydım, karşısında hık mık etseydim, saygı görülmeyi isteseydim, kabul edersiniz ki, sadaka dilenmek anlamına gelirdi bu ...ama... ama... niçin bunlardan söz ediyorum ki!

Aptalca, aptalca, aptalca! Doğrudan ve acımasızca (acımasızlığı özellikle vurguluyorum), yüce gönüllü gençliğin kusursuz olduğunu, ama bunun bir değer ifade etmediğini o sıralar bir iki sözle ona açıklamıştım.

Neden değeri yoktu? Çünkü gençliğe ucuza mal oluyordu; yaşanmadan kazanılıyordu, bütün bunlar, nasıl denir, “yaşamın ilk izlenimleriydi”{219}, zorlu bir işin içinde görelim bakalım sizleri! Ucuz yüce gönüllülük her şeyden kolaydır; hayat bile feda edilebilir, bu da ucuza kaçmaktır, çünkü burada sadece “kanın kaynaması ve gücün fazla gelmesi,”{220} güzelliğin tutkuyla istenmesi söz konusudur! Kahramanca gönül yüceliğini ele alın bir, zorlu, dingin, hiç duyulmamış, ışıltısız, çok özverilere mal olan, bir parça olsun ün getirmeyen, kara çalmalarla dolu, evet, kahramanca bir gönül yüceliğini ve sizin gibi parlak bir insanı, dünya üzerinde herkesten daha onurlu olmasına rağmen herkesin önünde alçak duruma düşüren yüceliği bir düşünün! Hadi bakalım, deneyin bu kahramanlığı! Hayır, efendim, biliyorum, bunu hemen geri çevireceksiniz! Oysa benim, benim yaptığım hayatım boyunca bu kahramanlığı taşımaktı. Önce tartıştı, hem de nasıl! Sonra sustu, tek kelime konuşmadı bile; sadece kocaman, dikkatli gözlerini dehşetle açarak beni dinledi ve... ve... Birden yüzünde güvensiz, sessiz, iyiye işaret olmayan çarpık bir gülümseme gördüm. İşte bu gülüşle evime getirmiştim onu. Doğrusu, gidecek yeri de yoktu...

IV-Planlar, Planlar, Planlar

Önce hangimiz başlattık?

Kimse. Daha ilk günler, nasılsa kendiliğinden oluvermişti. Onu sertlikle eve getirdiğimi söylemiştim; ancak daha ilk adımda yumuşadım. Henüz nişanlıyken, rehine dükkânında çalışma biçimi, rehin alman eşyalara nasıl para ödeneceği konusunda gerekli açıklamalarda bulunmuştum, o zaman hiç sesini çıkarmamıştı (bunu dikkate alın). Üstelik büyük bir hevesle işe koyulmuştu. Elbette daire, mobilyalar, her şey eskisi gibi kalmıştı. Dairem iki odalıydı: biri, bir bölümü dükkânın bölündüğü büyük bir salon, diğeri de daha geniş, bizim yatak ve oturma odası olarak kullandığımız bölümdü. Mobilyalarım dökülüyordu; teyzelerinin mobilyaları bile benimkilerden iyiydi. Üzerinde tasvirlerin bulunduğu lambalı komodin dükkân bölümündeydi; öteki odada kitaplığım ve anahtarı bende duran bir küçük çekmece vardı; yatak, masalar, sandalyeler vs... İhtiyaçlarımız, yani günlük mutfak masrafları için -tabii benim, onun ve kandırarak getirdiğim Lukerya için- günde bir rubleden fazla veremeyeceğimi nişanlıyken kendisine söylemiş: “Üç yılda otuz bin rublem olmalı, yoksa para biriktiremeyiz” diye eklemiştim. İtiraz etmemişti, ben yine de yemek parasına otuz kapik ilave etmiştim. Tiyatro konusunda da öyle. Evlenmeden önce, tiyatroya gitmemizin zor olacağını söylemiştim, ama ayda bir kez gitmeye razı olmuştum, hem de birinci sınıf bölümden... Birlikte gidiyorduk, üç kez gitmiştik, sanırım “Mutluluğu Kovalıyorum” ve “Öten Kuşlar” oyununu izlemiştik. (Ah, lanet olsun, lanet olsun!) Sessizce gidiyor, sessizce dönüyorduk. Niçin, niçin daha ilk günlerden suskunluğu kabullenmiştik? Başlangıçta aramızda tartışma hiç olmadı, öylece susuyorduk işte... Hatırlıyorum, o günlerde beni gizlice izliyordu; bunu fark eder etmez sessizliğim daha da arttı. Aslında sessizliği isteyen o değildi, bendim. Bir, bilemedin iki kez heyecanla bana koşmuş, beni kucaklamak istemişti, ne var ki hastalıklı, isterik bir taşkınlıktı bu, sağlıklı bir mutluluk ve kendime saygı duyulmasını istediğimden bu davranışlarını soğuk karşılamıştım. Ayrıca haklıydım: Bu heyecanlı davranışlarının hemen ertesinde tartışmaya başlardık.

Hem tartışma falan değildi bu, suskunluk sürüyordu ve gittikçe daha küstah olmaya başlamıştı. “Başkaldırı ve bağımsız olmak...” işte hepsi buydu, yalnız bunu pek beceremiyordu. Evet, o uysal yüz gitgide küstahlaşıyordu. İnanır mısınız, ona iğrenç bir yaratık gibi görünüyordum, evet, bunu anlamıştım. O taşkınlık anlarında çileden çıkıyordu, bundan en

ufak kuşkum yoktu. Yoksa sözgelimi bu kadar pislik ve yoksulluktan, yerleri temizlemekten kurtulduktan sonra maddi sıkıntıda olmamıza burun kıvırması düşünülebilir mi? Bakın efendim, darda değildik, sadece tasarruf yapıyorduk, ihtiyaç olan her şeyi sağlıyordum, örneğin çamaşır, temizlik vs... Derli toplu kocanın eşine çekici geldiğini düşünmüşümdür her zaman. Gerçi sıkıntıda oluşumuzdan değil, tasarrufta aşırıya gitmemden hoşlanmıyordu. "Bunun bir amacı var, karakterinin sağlamlığını kanıtlamaya çalışıyor," evet, buna benzer şeyler aklımdan geçiyordu. Sonra birden tiyatrodan da vazgeçti. Yüzündeki alaylı kıvrım gün geçtikçe daha sık görülmeye başladı. Ben de daha çok sessizleşiyordum, evet, suskunluğum gitgide derinleşiyordu.

Ya aklama! Burada önemli olan şu rehinci dükkânıydı. Müsaade buyurun efendim: Bir kadının, hem de 16 yaşında bir kadının kocasını dinleyeceğini biliyordum. Kadınların hiçbir özgün yanları yoktur, bu, bu bir belittir, şimdi bile, evet, şimdi bile benim için bir belittir bu! Ya orada, salonda yatan peki!.. Gerçek gerçektir, bu durumda Mili[221] bile hiçbir şey yapamaz! Oysa seven kadın, ah, seven kadın sevdiği insanın kusurlarına, zorbalığına bile tapar. Aklamak için öyle bahaneler uydurur ki erkek arasa kendi kötülüklerini, kusurlarını bulamaz. Bu soylu bir davranıştır, ama özgün değildir. Kadınları mahveden, bu özgünlükten yoksun olmalarıdır. Yine söylüyorum, niçin ikide bir o masayı bana işaret ediyorsunuz? Özgün bir şey mi masada yatan? Yok, hayır!..

Dinleyin: O zaman aşkından emindim. Boynuma sarıldığına göre seviyordu demek ki. Daha doğrusu sevmeye çaba gösteriyordu, sevmeyi arıyordu. Böyleydi işte, sevmeyi istiyor, arıyordu. Asıl sorun da burada bağışlanması gereken bir kötülüğün olmamasıydı. Siz: "Bir tefeci!" deyip kestirip atacaksınız, bunu herkes söylüyor. Tefeci olmamın neresi kötü? En gönlü yüce biri tefeci olabildiğine göre, bunun bir nedeni olmalı, değil mi? Bakın beyler, düşünceler vardır... yani insan kimi düşüncelerini kelimelere döktüğünde çok aptalca sonuçlar ortaya çıkabilir. Ben bundan utanırdım. Neden mi? Nedeni medeni yok, çünkü bizler kötü adamlarız ya da gerçeklere katlanamayız, fazla bildiğim bir şey yok bu konuda. Az önce "en gönlü yüce kişi" demiştim. Bu anlamsız gelebilir, ne var ki gerçektir. Gerçeğin ta kendisidir! Evet, o zamanlar kendimi sağlama almayı ve bu rehinci dükkânını açmayı istemekte *haklıydım:* "Sizler beni dışladınız, insanlar yani, sizler küçümseyen bir sessizlikle beni aranızdan kovdunuz. Sizlere olan tutkulu sevgime, davranışlarıma yaşamım boyunca utanç verici

bir kınamayla karşılık verdiniz. Öyleyse şimdi sizinle kendi aramda duvar örmeye, 30 bin ruble biriktirmeye ve yaşamımı, ne bileyim, Kırım'da, güney kıyılarında, dağlarda, asma bağlarında, 30 bin rublemle satın aldığım çiftliğimde ve en önemlisi de sİzlerden uzakta, ama sizlere kin duymadan, yüreğimdeki yüce düşüncelerle, sevdiğim kadınla, eğer Tanrı verirse çocuklarımla, çevre köylülerin destekleriyle yaşamaya hakkım var..." Kuşkusuz, içimden söylüyordum bunları, tutup bu düşlerimi ballandıra ballandıra ona anlatsaydım, bundan daha budalaca ne olabilirdi? işte gururlu sessizliğimin nedeni. İşte suskun oturmamızın nedeni... Bunu nasıl anlayabilirdi? 16 yaşındaydı, çocuk sayılırdı; gerekçe ve acılarımdan neyi anlayabilirdi? Burada olan, katı bir doğruculuk, hayatın anlamına varamama, gençliğin ucuz inançlarıdır, "güzel kalplerin" yanımızdan bakmadan geçmeleri ve... ve... asıl önemlisi rehinci dükkânı... artık yeter! (Dükkânda kötü olan kişi ben miydim, orada insanlara nasıl davrandığımı görmüyor muydu, milleti mi kazıklıyordum?) Ah, şu dünyada gerçekler ne kadar korkunç! Bu güzel, bu halim selim, bu göksel varlık bir zalimdi, ruhumun dayanılmaz tiranı, bir işkenceciydi! Bunu söylemezsem kendime iftira atmış olurum! Onu sevmediğimi mi sanıyorsunuz? Onu sevmediğimi kim söyleyebilir? Bakın: Burada bir alay, burada yazgının ve doğanın acı bir alayı var! Bizler lanetlenmişiz, insanoğlunun hayatı gerçekte lanetlidir (bu arada benim de tabii...). Bazı konularda hatalı davrandığımı kabul etmem gerekirmiş. Evet, yanlış olan bir şeyler vardı. Her şey açıktı, planım gökyüzü kadar aydınlıktı: "Sert ve kibirli olacağım, kimsenin ruhumu yatıştırmasına ihtiyacım yok, suskun acılar çekerim." Evet, hepsi buydu, yalan söylemiyordum, yalan söylemiyordum... "Bunda gönül yüceliğinin olduğunu kendisi sonra görecek, ama şimdi sezemez. Bunu zamanla anlar anlamaz, bana on misli değer verecek ve ellerini göğsünde kavuşturarak bana yalvaracaktı." İşte plan... Ama unuttuğum ya da gözden kaçırdığım bir şeyler olmalıydı. Beceremediğim bir şeyler vardı sanki. Ama yeter, yeter artık. Kimden bağışlanma isteyeceğim ki şimdi? Her şey bitti, cesur ve gururlu ol be adam! Kabahatli olan sen değilsin...

Ne olmuş, gerçeği söyleyeceğim, gerçekle yüzleşmekten asla korkmuyorum: o kabahatliydi... o kabahatli!..

V-Uysal Kız Başkaldırıyor...

Aramızdaki kavgalar, birdenbire rehin bırakılan eşyalara kendi kafasına göre değerinden yüksek paralar vermesiyle başladı ve iki kez bu konuda benimle tartıştı. Bunu kabul edemeyeceğimi söyledim. Derken bir yüzbaşının karısı düştü.

Yaşlı kadın bir madalyonla gelmişti, ölmüş kocasından kalmıştı, yani bir hatıraydı. Otuz ruble vermiştim. Kadın madalyonu korumam için yalvarıp yakarmıştı bana. Elbette koruyacağımı söyledim. Sözün kısası, beş gün sonra çıkageldi ve madalyonu 8 ruble bile etmeyecek bir bilezikle değiştirmek istedi; tabii ki razı olmadım. O sıra karımın bakışlarından olumlu bir şeyler sezmiş olacak ki benim bulunmadığım bir gün gelerek madalyonu bilezikle değiştirmişti.

Aynı gün durumu öğrenince kısa, ama sert, mantık sınırlarını aşmamaya özen göstererek bir konuşma yaptım. Yatağa oturmuştu, gözlerini yere dikmiş, sağ ayağının ucunu ileri geri hareket ettirerek halıya sürtüyordu (her zaman böyle yapardı); dudaklarına kötücül bir gülümseme gelip oturmuştu. Hiç sesimi yükseltmeden, sakince, paranın *benim* olduğunu, hayata *kendi* gözlerimle bakmaya hakkım olduğunu ve onu evime kabul ederken, ondan hiçbir şeyi gizleme niyetinde olmadığımı bildirdim.

Ansızın ayağa fırladı ve tir tir titremeye başladı. Ne yapsa beğenirsiniz? Müthiş bir tekme savurdu bana, sinir kriziydi bu, vahşi bir hayvandan farkı yoktu. Şaşkınlıktan kalakalmıştım: Ondan böyle bir hareket asla beklemiyordum. Ancak kendime hâkim oldum, herhangi bir harekette bulunmadım ve yeniden eski sakin ses tonuyla, benim işlerime artık karışmamasını, dükkân tarafına geçmemesini söyledim. Yüzüme doğru bir kahkaha attı ve evden çıkıp gitti.

Evi terk etmeye hakkı yoktu. Bensiz hiçbir yere gidemezdi, nişanlıyken böyle bir anlaşma yapmıştık. Akşama doğru döndü, tek kelime konuşmadım.

Ertesi sabah yine ayrıldı, öbür gün de... Dükkânı kapattım ve teyzelerine gittim. Düğünden sonra onlarla ilişkimi kesmiştim; birbirimize gidip gelmiyorduk. Gördüğüm kadarıyla teyzelerinde değildi. Beni merakla dinlediler ve açık açık gülerek: “Bu er ya da geç başınıza gelecekti” dediler. Bana güleceklerini bekliyordum. Evde kalmış olan yaşça küçük teyzeye hemen 100 ruble vereceğimi söyledim, 25 rublesini peşin verdim. İki gün sonra bana geldi. “Bu işe Yefımoviç adlı bir subay karışmış.” dedi. “Bir teğmen, sizin alaydan arkadaşınızmış.” Çok şaşırmıştım. Bu Yefımoviç

denilen adamın alayda yapmadığı kötülük kalmamıştı bana, bir ay kadar önce de bir iki kez rehin bırakma bahanesiyle utanmadan dükkânıma uğramıştı, hatırlıyorum, karımla birlikte bana gülmüşlerdi. Hemen ona yaklaşıp geçmişte aramızda geçenleri hatırlatarak bir daha buraya adım atmamasını söylemiştim; o zamanlar aralarında bir şeylerin olacağı hiç mi hiç aklıma gelmemişti. "Küstah, kendini bilmez adamın teki!" diye düşünmüştüm. Teyze geliyor ve durup dururken, bu adamın karısıyla buluşacağını ve işin içinde kendilerinin eski bir tanıdığı, hem de bir albayın karısı olan Yuliya Samsanovna adlı bir kadının bulunduğunu ve bildiriyor "karınız da şimdi ona gidiyor" diyor!

Bu olayı kısa geçeceğim. Bana aşağı yukarı 300 rubleye mal oldu, ama 48 saat içinde düzen kuruldu, kararlaştırılan gün bitişik odada kapının ardında durup karımla Yefİmoviç'in ilk *rendezvous*'sunu izleyip{222} dinleyecektim. Bu olayın beklentisi içindeyken, bir gün önce aramızda kısa, ancak ikimiz için de son derece önemli olan bir olay geçti.

Akşam olmadan eve dönmüştü. Yatağa oturmuş, yine alaylı, ayağının ucunu halıya sürterek bana bakıyordu. Bana böyle bakarken birden aklımdan şöyle bir düşünce geçti: Şu son bir ay, son iki hafta içinde tanınmayacak derecede değişmişti, denebilir ki yaradılışıyla taban tabana zıt davranışlar sergiliyordu: Saldırgan, kavgacı biri olup çıkmıştı; arsızlaşmış diyemeyeceğim, ama dağınık, sürekli kavga çıkarmak isteyen bir hali vardı. Evet, kavga arayan... Ancak uysallığı bir engeldi. Böyle bir kadın kendini kaybettiği, ölçüyü kaçırdığı zaman kendine zarar verdiğini, kendini sıkıştırdığını, utancıyla, iç temizliğiyle baş edemeyeceğini açıkça gösterir. Bu yüzden böyle kadınlar bazen ölçüyü öyle bir kaçırırlar ki gördüklerinize inanamazsınız. Oysa ahlaksızlığı meslek haline getirmiş bir kadın, tersine, her zaman olayı yumuşatır ve üzerinizde üstünlük talepleriyle dikilen bir edep ve düzen görünüşü altında olayı daha iğrenç bir hale sokar.

"Düello etmekten korktuğunuz için mi alaydan kovuldunuz?" diye sordu birden. "Bu doğru mu?" Gözleri hummalı bir ateşle yanıyordu.

"Doğru, subaylar aralarında karara varmışlar, alaydan uzaklaşmamı istediler, gerçi daha önce istifamı vermiştim."

"Korkak davrandığınız için mi kovdular?"

"Evet, korkaklıkla suçladılar beni. Ancak düelloyu geri çevirmem korktuğumdan değildi, kendimi hakarete uğramış saymadığımdan onların acımasızca verdikleri karara boyun eğmek istemedim ve hasmımı düelloya davet etmedim." Burada kendimi tutamayıp: "Bilin ki" dedim, "böyle

zalimce bir kurala karşı olmak ve sonuçlarına katlanmak, düelloyu kabul etmekten çok daha fazla cesaret isteyen bir iştir.”

Kendimi tutamamıştım, bu sözlerimle kendimi aklamaya kalkışmıştım; ona da bu gerekiyordu, bu alçalmamın yeni bir örneğiydi.

Kinle gülümsedi.

“Sonra üç yıl Petersburg sokaklarında serseri serseri dolaştığınız, iki üç kapik için dilendiğiniz ve bilardo masaları altında sızıp kaldığınız doğru mu?”

“Senna’da, Vyazemski sığınma evinde gecelediğim oldu. Evet, bu doğru, alaydan ayrıldıktan sonra birçok yüz kızartıcı şeyler ve düşkünlük yaşadım, ama ahlak olarak bir düşme değildi bu, çünkü o zamanlar davranışlarımdan tiksinen bizzat bendim. Sadece irademin ve aklımın dumura uğramasıydı, umutsuzluğun getirdiği bir düşmeydi bu. Ama bunlar geçti...”

“Tabii ya, şimdi de zengin bir adamsınız!”

Yani rehinci dükkânına bir göndermeydi bu. Ama kendimi tuttum. Hakkımda küçük düşürücü açıklamalar yapmayı çok istediğini fark etmiştim, ama izin vermedim. Tam bu sırada zil çaldı. Salona girdim. Bir saat sonra geldi, dışarı çıkmak için giyinmişti, önümde durdu:

“Düğünden önce bunlardan hiç söz etmemiştin ama!” Karşılık vermedim, çıkıp gitti.

Böylece ertesi gün buluşma yerine gittim, yazgımın bana ne tür bir yol çizeceğinin beklentisi içinde kapının ardına gizlendim. Cebimde de bir tabanca vardı. Şık giysisiyle masada oturuyordu, Yefimoviç de karşısına oturmuş soytarılık yapıp duruyordu. Ne olduğunu mu soruyorsunuz? Aynen öyle oldu (bunu söylemeyi kendime şeref sayıyorum), evet, her şey aynen tahmin ettiğim gibi sonuçlandı; gerçi sezgilerimin bilincinde değildim. Anlaşılır biçimde ifade ettim mi, bilmiyorum.

işte olanlar: Tam bir saat dinledim, bir saat boyunca, soylu ve yüksek ruhlu bir kadınla ahlaksız, bön bir adamın, sürüngen bir yaratığın karşılıklı söz düellosuna tanık oluyordum. Müthiş şaşkınlık içinde, nereden diye düşünüyordum, bu saf, uysal, bu az konuşan kız bunları nereden biliyordu? Nükte yeteneği güçlü bir gülmece yazarı bile, erdemlerin soylu biçimde küçümsendiği, böylesine alaycı, safdil kahkahaların olduğu bir sahne yaratamazdı. Kullandığı sözcükler ne kadar parlak, küçük sözcükler!.. Hiç duraksamadan verdiği yanıtlar nasıl da ince bir zekânın ürünüydü! Adamı kınayışı ne denli gerçekçiydi! Aynı zamanda da o kadar çocuksu, saf!

Erkeğin aşk sözcüklerine, tavır ve hareketlerine, tekliflerine sadece gülmüştü. Kolaylıkla kıza yanaşacağı düşüncesiyle buluşmaya gelen adam hiç beklemediği bu kararlılık karşısında süngülerini indirdi. Başlangıçta bir an karımın cilve yapacağını düşünmüştüm, evet, “ahlaksız, ama çok zeki bir yaratığın kendini olduğundan daha değerli göstermesi gibi cilve yapacağını düşünmüştüm.” Ama hayır, gerçekten güneş gibi ışıyordu, artık içimde kuşku falan kalmamıştı. Deneyimsiz bir kız, bana olan yapmacık, ama taşkın nefretinden böyle bir buluşmayı gerçekleştirmiş, ancak olaylar bu kerteye varınca hemen gözleri açılıvermişti. Ne şekilde olursa olsun beni küçük düşürmek için kendini oraya buraya savuran biri görünümündeydi, ama böyle bir pisliğe bulaşmayı göze alamadı. Yüksek sosyetenin aşağılık yaratıklarından Yefımoviç ya da şu bu, kim olursa olsun günahsız, temiz, idealleri olan bir kızı ayartabilir miydi? Tersine, kahkaha uyandırdı yalnızca. Bütün gerçek kızın yüreğinden taşıverdi ve öfkesi alaysı bir patlayışla fışkırdı. Yine söylüyorum, bu soytarı adam sonlara doğru adeta sersemlemişti. Kelimeleri güçlükle bir araya getirerek konuşmuş, suratı asık oturmuştu, öyle ki düştüğü bu alçaltıcı durumun öcünü almak için kıza olmadık hakaretler savuracağından bile korkmuştum. Tekrar ediyorum, şerefim hakkı için, konuşulanları hemen hemen hiç şaşırmadan dinlemiştim. Sanki bildiğim bir şeyle karşılaşacakmışım gibi gitmiştim oraya. Hiçbir şey çıkmayacağı inancıyla, onu asla suçlamayı düşünmeden gitmiştim, ama yanımda yine tabanca getirmiştim, bu gerçek! Onun farklı davranabileceğini nasıl düşünmüştüm? Sonra onu niçin sevmiştim, neden ona değer vermiştim ve onunla evlenmiştim? Elbette o zamanlar benden çok nefret ettiğine inanıyordum, ancak bir o kadar da ahlaksız olmadığına inancım vardı. Birden kapıyı açarak buna son verdim. Yefımoviç ayağa fırladı, karımın elinden tuttum ve birlikte çıkmamızı rica ettim, Yefİmoviç neden sonra kendine gelince, tiz bir kahkaha savurdu:

“Vay, vay, kutsal evlilik hakkına itirazım yok” dedi ve arkamdan: “Götürün, götürün!” diye bağırdı. “Gerçi onurlu bir insanın sizinle düello etmesi pek yakışmaz, ama karınıza olan saygımdan... yine de göze alırsanız emrinizdeyim...”

Karımı kısa bir an eşikte durdurdum: “Bak, duyuyor musun?” dedim.

Eve kadar yol boyunca hiç konuşmadık. Koluna girmiştim, karşı koymamıştı. Tersine, korkunç derecede şaşırmıştı; tabii bu durumu eve kadar sürdü. Eve girer girmez bir sandalyeye oturdu ve gözlerini dikerek bana bakmaya başladı. Yüzü son derece solgundu, ama dudaklarında yine o

alaylı gülümseme vardı, bu kez ciddi ve sert bir meydan okumayla bakıyordu, herhalde buluşmanın ilk anında tabancayla onu vuracağım kanısındaydı. Silahı sessizce cebimden çıkardım ve masanın üzerine koydum. Bir bana, bir tabancaya bakıyordu. (Dikkatinizi çekerim: Tabancadan anlıyordu. Dükkânı açtığım ilk gün satın almıştım ve doldurmuştum. Dükkânı açarken, kocaman bir köpek almayı, Mozer’in yaptığı gibi güçlü kuvvetli bir uşak tutmayı hiç düşünmemiştim, kararım böyleydi. Dükkânda müşterilere kapıyı aşçı kadın açardı. Ama bu meslekle uğraşanların kendilerini düşünmeleri gerekir; her olasılığa karşı kendilerini korumak zorundadırlar, benim de dolu bir tabancam vardı. Evime geldiği daha ilk günlerde tabancayla çok ilgilenmiş, silah hakkında bilgi sahibi olmak istemişti, ben de silahın düzenini, özelliklerini anlatmıştım ona, hatta bir keresinde atış yapmaya bile ikna etmiştim. Evet, bütün bunları dikkate alınız.) Onun korku dolu bakışlarına aldırmadan yarı soyunmuş yatağa uzandım. Çok güçsüzdüm, saat on bire geliyordu. Hiç kımıldamadan sandalyede oturmasını sürdürüyordu, bir saat kadar böyle oturdu, sonra mumu söndürdü ve giyinik olarak divana uzandı. İlk kez benimle yatmıyordu, bunu da dikkate alınız...

VI-Korkunç Bir Anı

Şimdi sıra bu korkunç anıda...

Sabahleyin uyandım, sanırım saat sekizdi, oda tamamen aydınlıktı. Ansızın uyanmıştım, bilincim yerindeydi ve birden gözlerimi açtım. O, masanın yanında duruyordu ve elinde de tabanca vardı. Uyandığımı ve ona baktığımı fark etmedi. Birden elinde silah bana yaklaştığını gördüm. Hemen gözlerimi kapattım. Uyur numarası yapmaya başladım.

Yatağıma yaklaştı ve başımda durdu. Her şeyi duyuyordum, odada derin bir sessizlik vardı, bu sessizliği de duyumsuyordum. Kendimi kasmış olmalıyım, elimde olmadan gözlerim açılıverdi. Gözlerini bana dikmişti, ta gözlerimin içine bakıyordu; tabancayı şakağıma dayadı. Gözlerimiz karşılaştı, bakışımız bir saniyeden az sürmüştü. Gözlerimi kapadım ve o anda beni neyin beklediğini hiç düşünmeden, kımıldamamaya, gözlerimi açmamaya karar verdim.

Derin uykuda birinin birden gözlerini açtığı, hatta bir iki saniye başını kaldırdığı, çevresine göz gezdirdiği ve sonra bilinçsizce başını yeniden yastığa koyarak, hiçbir şey hatırlamadan uykuya daldığı gerçekten rastlanan bir durumdur. Gözlerimiz karşılaşıp tabancayı şakağımda hissettikten sonra hemen gözlerimi kapatmış, derin bir uykudaymışım gibi hiç kımıldamamıştım, gerçekten de uyuduğumu, hiçbir şeyin farkında olmadığımı kesin olarak düşünebilirdi, ayrıca benim gördüğümü gören birinin *öyle* bir anda gözlerini kapatması inanılacak gibi değildi.

Evet, gerçekten olağandışı bir durumdu. Ama gerçeği yine de tahmin edebilirdi. Bu düşünce şimşek gibi bir anda çakmıştı beynimde. Ah, insanın aklına birçok şey bir anda gelebiliyordu. Ah, bir saniyeden de kısa bir sürede ne düşünceler, duygular yaşamıştım! Yaşasın şu elektrik hızındaki insan düşüncesi! Eğer uyumadığımı tahmin etmişse ve biliyorsa (bunu seziyordum), o zaman ölümü kabullenme isteğimle onu ezmiş oluyordum ve eli titreyebilirdi. Eski kararlılığı bu yeni olağanüstü etkiyle kırılabilirdi. Uçurumun tepesinde duran birinin aşağıya, uçuruma gizil bir gücün çekimiyle sürüklendiğini söylerler. Bir çok intihar ve cinayet olayının silahın elde olmasıyla yakın ilgisi olduğunu düşünmüşümdür. Burada da bir uçurum söz konusuydu; burada da şaşırması olanaksız 45 derecelik bir açı ve tetiği çekmeye çağıran karşı konulmaz bir güdü vardı... Gelgelelim her şeyi gördüğüm, her şeyi bildiğim ve sessizce ölümü beklediğim bilinci hedefi tutturmasını engelleyebilirdi.

Sessizlik sürüyordu, birden şakağımda, saçlarımda demirin soğuk dokunuşunu hissettim. Siz şimdi soracaksınız: “Kurtulacağımı kesin olarak umut ediyor muydum?” diye. Tanrı biliyor, yanıtım şöyle olurdu: Hiçbir umudum yoktu, ancak yüzde bir şansım olabilirdi. Neden ölümü bekliyordum peki? Ben de şu soruyu sorayım: Taptığım kadın bana tabanca doğrulttuktan sonra yaşamışım, yaşamamışım ne önemi vardı? Ayrıca, aramızda süren bu savaşımın, bu korkunç ölüm kalım savaşının, arkadaşları tarafından korkaklıkla suçlanarak dışlanan, dünün ödleğinin bir çeşit düellosu olduğunu bütün benliğimle anlıyordum. Gerçeği, yani uyumadığımı sezmişse, bunun düello olduğunu benim bildiğim kadar biliyordu.

Ne bileyim, belki de böyle bir duyguya kapılmadım, belki de o zaman böyle düşünmemiştim; ancak aklıma gelmemiş olsa bile bunun böyle olması gerekiyordu, çünkü hayatımın her anında yalnızca, evet yalnızca bunu düşündüm.

Ama siz yine: Olası bir cinayetten onu niçin kurtarmadığımı soracaksınız. Ah, bu anı her hatırlayışımda sırtımdan soğuk terler boşanırken, bu soruyu binlerce kez sordum kendime. Ama o sıralar yüreğim korkunç bir umutsuzluğun karanlığına gömülmüştü. Ölecektim, kendi yok oluşumu hazırlıyordum; bu durumda bir başkasını nasıl kurtarabilirdim ki? Bu arada birini kurtarıp kurtarmayacağımı da nereden çıkarıyorsunuz? O zaman neler çektiğimi kim bilebilir?

Bilincim kaynayışlardaydı, saniyeler geçti, ölüm sessizliği sürüyordu; hâlâ tepemde dikiliyordu, birden bir umutla sarsılıverdim! Hemen gözlerimi açtım! Odada değildi. Yataktan kalktım: Kazanmıştım, o, sonsuza dek kaybetmişti!..

Semaverin bulunduğu odaya girdim, semaver her zaman birinci odada bulunur, çay servisini hep o yapardı. Hiç konuşmadan masaya oturdum, doldurduğu çayı ondan aldım. Dört beş dakika sonra bakışlarımı ona çevirdim. Yüzü ölü gibi bembeyazdı, dünden daha kötüydü, bana bakıyordu. Birden, evet, birden ona baktığımı fark edince yüzünde soru sorar gibi ürkek bir ifade belirdi ve solgun dudaklarıyla zayıfça gülümsedi. “Demek ki hâlâ bir kuşku var içinde: ‘Biliyor mu, bilmiyor mu, gördü mü, görmedi mi?’ diye hâlâ kendine soruyor olmalı!” Hiç ilgilenmiyormuşum gibi gözlerimi başka yöne çevirdim. Çay faslı bittikten sonra dükkânı kapattım, çarşıya çıktım. Demir bir karyola ve paravana satın aldım. Eve dönünce karyolanın salon tarafına yerleştirilmesini ve paravanayla da

kapatılmasını söyledim. Bu karyola onun içindi, hiç konuşmadım, sözsüz de olsa anlamıştı, bu karyola her şeyin farkında olduğumu kuşkuya yer vermeyecek biçimde ona anlatıyordu. Geceleyin her zaman yaptığım gibi, tabancayı masanın üzerine koydum. Yatma saati geldiğinde hiç konuşmadan usulca yeni yatağına yattı. Evliliğimiz sona ermişti. "Kaybetmişti, ama bağışlanmamıştı!" Geceleyin sürekli sayıkladı, sabahleyin de ateşlendi. Tam altı hafta hasta yattı.

İ❋❇■❋❇ ✢➶●➽❍

I-Gurur Düşü

Lukerya artık yanımda kalamayacağını, hanımının cenazesinden hemen sonra ayrılacağını bildirdi. Diz çöküp beş dakika yalvardım, bir saat bile yalvarabilirdim, düşünüyorum düşünüyorum, hepsi hastalıklı düşünceler, hasta bir beyin, yalvarıp yakarmak neye yarar, bu günah! işin tuhaf yanı da uykularımın bozulması: Büyük bir acıda, en büyük bir acıda ilk güçlü patlayıştan sonra insanın uyuyası gelirmiş. İdam mahkûmları son gecelerinde bile derin derin uyurlarmış. Böyle olması gerek, doğal bir olay, yoksa buna dayanacak güçleri olmazdı... Divana uzanmıştım, ama gözüme bir türlü uyku girmiyordu.

.... Altı hafta süren hastalığı boyunca ben, Lukerya ve hastaneden getirttiğim deneyimli bir hemşire gece demeden, gündüz demeden ona bakmıştık. Paraya acımıyordum, onun için para harcamayı nasıl da istiyordum! Doktor Schroder'i çağırdım ve on ruble vizite ücreti ödedim. Karım artık kendine gelmeye başladığı zaman yanında artık pek görünmüyordum. Peki, ne diye bunları anlatıyorum ki? Tamamen ayağa kalktıktan sonra onun için yeni satın aldığım masada hiç konuşmadan oturuyordu. Evet, ikimizin de hiç konuşmadığı bir gerçekti; daha doğrusu bir süre sonra konuşmaya başladık, ama genel konulardı bunlar. Elbette bile bile konuşmayı uzatmak istemiyordum. Onun da gereksiz konuşmaktan kaçındığının farkındaydım. Onun yönünden bu gayet doğal geliyordu bana: "Çok sarsıldı ve tam anlamıyla kaybetti" diye düşünüyordum. Elbette olup bitenleri unutması ve duruma alışabilmesi için zamana ihtiyacı vardı. Böylece sessizliğimizi sürdürüyorduk, ama her an kendimi geleceğe hazırlıyordum. Onun da böyle düşündüğünü sanıyordum, şimdi onun aklından neler geçirdiğini kestirmek benim için müthiş ilgi çekici olurdu.

Daha söyleyeceklerim var; evet, kuşkusuz hastayken onun için ne acılar çektiğimi, nelere katlandığımı kimse bilemez. Ama acılarımı içime gömmüştüm, iç çığlıklarımı göğsümde bastırıp Lukerya'dan bile gizlemeye çalışıyordum. Asla düşünmüyordum, olan biteni öğrenmeden ölüp gitmesini aklıma getirmek istemiyordum. Tehlikeyi atlatıp sağlığına yeniden kavuştuğunda, hatırlıyorum, ben de hemen endişelerimden kurtulmuş, yatışmıştım. Bununla yetinmeyip *geleceğimizi olabildiğince uzun bir zamana ertelemeye, kendi haline bırakmaya* karar verdim. Evet, o zaman bana tuhaf, değişik bir şey olmuştu. Nasıl nitelendireceğimi bilemiyorum: Bir zafer kazanmıştım ve bu zaferin bilincinde olmak tam anlamıyla bana

yetiyordu. Böylece kış geçiverdi. Ah, o kış hiçbir zaman bu kadar mutlu olmamıştım.

Bakınız, o ana kadar, yani eşimin başına gelen o korkunç felakete kadar yaşamımda bir tek dehşet verici dış etkili bir olay vardı ve her gün, her saat ezdi beni: ünümü, adımı sanımı yitirmeme neden olan alaydan kovuluşumdu bu. Kısaca, bana acımasızca bir haksızlık yapılmıştı. Arkadaşlarım, anlaşılması güç yaradılışım, belki de gülünç yapım yüzünden beni gerçekten sevmemişlerdi, gerçi sizin için yüce, kutsal ve saygı duyulması gereken kimi özelliklerin, aynı zamanda arkadaşlarınız arasında nedense gülünç karşılandığı olmuştur. Ah, okul sıralarında bile hiç sevmemişlerdi beni! Hiçbir yerde, hiçbir zaman sevilmedim. Lukerya da beni sevmezdi. Alaydaki olay da bana olan sevgisizliğin bir sonucuydu; kuşku yok ki bu olay tümüyle bir rastlantının ürünüydü. Bir bulut gibi yanınızdan geçip giden, sizinle ilgili olmayan bir olay yüzünden mahvolmanızdan daha dayanılmaz ve insanı yaralayan bir şey yoktur. Bir aydın için acı veren bir aşağılanmadır bu. İşte olay:

Tiyatroya gitmiştim, ara verildiğinde bar bölümüne geçmiştim. İçeride otururken, süvari eri A... birden içeri daldı ve burada bulunan subayların huzurunda iki süvari erine, alayımızın subaylarından Yüzbaşı Bezumtsev'in az önce bir skandal çıkardığını, "zil zurna sarhoş" olduğunu söyledi. Bu konuşma fazla sürmedi, ama ortada bir yanlışlık vardı, çünkü yüzbaşı Bezumtsev sarhoş değildi ve hadise falan da çıkarmamıştı. Süvari erleri şimdi başka konudan söz ediyorlardı, olay böylece kapanmıştı, ama ertesi gün bu küçük olay alayımızda dilden dile konuşulmaya başlamıştı, olay döndü dolaştı bana dokundu; alayımızdan barda bulunan tek subay bendim, süvari eri A..., Yüzbaşı Bezumtsev hakkında atıp tutarken, benim olaya müdahale etmemem sorgulanıyordu alayda. İşte konuşulanlar buydu. Sonra hangi gerekçeyle eri uyaracaktım? Eğer o askerin Bezumtsev'le alıp veremediği bir şey varsa, bu ikisinin arasında bir konuydu, benimle ne ilgisi olabilirdi? Subaylar aralarında, bunun kişisel bir olay olmadığı, alayı da ilgilendirdiği yargısına varmışlardı; ben alayımızın mensubu olarak orada bulunuyordum ve sessiz kalmakla, böylece barda bulunan subaylara ve diğer kalabalığa, kendimin ve birliğimin onum konusunda, alayımızda pek duyarlı olmayan subaylar olabileceğini göstermiştim. Böyle bir yargıya varmalarını kabul edemezdim. Şimdi biraz geç kalınmış olsa da asker A... İle resmen görüşerek bu sorunu kökünden çözmemi bildirdiler bana. Bunu istemedim, öyle kızmıştım ki gururla önerilerini reddettim. Ardından da

hemen istifamı verdim. İşte bütün hikâye bu. Ordudan gururlu, ancak onuru yaralanmış biri olarak ayrıldım. Aklım ve iradem adeta felce uğramıştı. Bu arada Moskova'daki kız kardeşimin kocasının, içinde benim küçük de olsa payımın bulunduğu küçük servetimizi bitirmesi de bu döneme rastlamıştı, beş parasız ortalıkta kalmıştım. Özel bir işletmede çalışabilirdim, ama yapmadım: O parlak üniformalardan sonra sözgelimi demiryollarında bir memur olarak çalışamazdım. Öyleyse utançsa utanç, rezillikse rezillik, düşkünlükse düşkünlük - ne kadar kötü olursa o kadar iyiydi - seçimimi yapmıştım. İç karartıcı anılarla dolu üç yıl ve Vyazemski düşkünlerevi... Varlıklı olan yaşlı vaftiz annem bundan bir buçuk yıl önce Moskova'da ölmüştü. Hiç beklemediğim halde vasiyetinde birkaç eşyayla birlikte bana üç bin ruble bırakmıştı. Biraz düşündüm ve yazgıma nasıl yön vereceğime karar verdim. Rehinci dükkânı açacaktım ve insanlardan bir çeşit bağış dilenecektim: Yeterli parayı biriktirdikten sonra küçük bir ev alacak, eski kötü anılardan uzak yeni bir hayata başlayacaktım. İşte planım buydu. Bununla beraber karanlık geçmişim ve sonsuza dek lekelenen onurlu adım her saat, her dakika beni ezdi. Derken evlendim. Öylesine mi aklıma gelmişti, bilmiyorum. Onu evime götürürken bir dostu da yanım sıra getirdiğimi düşünmüştüm, bir dosta çok ihtiyacım vardı. Ama bu dostun, işlenmesi, biçim verilmesi ve hatta üzerinde egemenlik kurulması gereken bir dost olduğunu açıkça görmüştüm. İyi de, 16 yaşında ve önyargılı birine her şeyi bir çırpıda nasıl anlatacaktım? Örneğin tabancanın da içinde bulunduğu korkunç bir olayın rastlantısal yardımı olmadan korkak olmadığıma, alayda beni haksız yere korkaklıkla suçladıklarına nasıl inandırabilirdim? Ama bu tabanca olayı tam zamanında yetişmişti. Silahın karşısında dayanarak, karanlık, ezinçlerle dolu geçmişimin öcünü almıştım. Kimseler bilmese de *o* biliyordu ve bu benim için her şey demekti, çünkü o benim için her şeydi, hayallerimde yarattığım güzel geleceğimin umuduydu. Ömür boyu beraber olacağım tek insandı, başkalarına ihtiyacım yoktu ve işte her şeyi öğrenmişti; düşmanlarıma katılmakla haksız yere aceleci davrandığını en azından biliyordu. Bu düşünce büyülemişti beni. Onun gözünde artık alçak biri olamazdım, sadece tuhaf bir adamdım, ama meydana gelen olaylardan sonra bu düşünceden hoşlanmamazlık edemezdim: Gariplik kusur değildir, tersine, kimi zaman kadınlara çekici de gelebilir. Sözün kısası, finali bilerek uzatıyorum: Olup bitenler şimdilik huzurum için yeterliydi ve hayallerim için birçok görüntü ve malzeme

vardı. Evet, işin en iğrenç yanı da hayalci olmamdı: Yeterli malzemem vardı, karım için de düşündüğüm - *o bekleyebilirdi...*

Böylece bütün bir kış bir şeylerin olacağının beklentisiyle geçti. Küçük masasına geçip oturduğu zamanlar ona gizlice bakmaktan keyif alırdım. Gündelik işlerle ilgilenir, akşamları bazen kitaplığımdan aldığı kitapları okurdu. Kitap seçimi de lehime olduğunu gösterecekti. Dışarıya hemen hemen hiç çıkmıyordu. Hafif karanlığın çöktüğü öğleüstleri yürüyüşe çıkarırdım onu, bir bakıma hava almaydı bu. Ama bu kez pek sessiz değildik. Sessiz olmamamız, konuşmamız gerektiği görüntüsü vermeye özen gösteriyordum. Yalnız daha önce dediğim gibi, sözü ikimiz de pek fazla uzatmak istemiyorduk. Ona "zaman tanımanın" gerektiğini düşündüğüm için bile bile böyle davranıyordum. Kuşkusuz tuhaftı, ona gizlice bakmaktan hoşlandığımı bir kez olsun aklıma getirmemiştim, onu da kış boyunca beni gizlice süzerken yakalamamıştım. Bunu yapmaktan çekindiğini düşünüyordum. Hastalığından sonra zaten davranışları çok değişmişti, tavırlarında bitkinlik, ürkek bir uysallık vardı. Hayır, en iyisi beklemek - bir gün nasıl olsa birden sana gelecek.

Bu düşünce adeta büyülemişti beni. Bir ekleme yapacağım: Bazen bile bile kendimi ateşlediğim, gerçekten aklımı ve yüreğimi öyle bir yönlendirdiğim oluyordu ki sanki ona kırgın olduğum duygusuna kapılıyordum. Bir süre devam etti bu. Ama nefretim hiçbir zaman gelişemez, yüreğimde asla yerleşemezdi. Hem bunun sanki bir oyun olduğunu hissediyordum. O zamanlar bir karyola ve paravana satın alarak evliliğimi bitirirken asla, evet, asla ona suçlu gözüyle bakmadım. Suçu varsa, bunu hafiflik olarak görmem değil, daha ilk günden, yataklarımızı ayırmadan önce bile onu tamamıyla bağışlamadığımı düşünmemdi. Bu benim tuhaf yanım, çünkü ahlaki konularda katıyımdır. Tersine, o, gözümde öylesine kaybetmiş, öylesine ezilmiş, öylesine küçük düşmüştü ki bazen onun bu durumundan haz duymama karşın acı içinde, ona üzüldüğüm olurdu. Bu eşit olduğumuz düşüncesi hoşuma gidiyordu.

Kışın bilerek bazı iyi davranışlar sergilediğim olmuştur. İki borcu silmiş, yoksul bir kadına rehin almadan para vermiştim. Karıma da bunlardan söz etmedim, öğrensin diye de yapmamıştım bunu, ama yaşlı kadın gelip yerlere kadar eğilerek minnettarlığını bildirmişti. Böylece mesele ortaya çıkmıştı. Bana öyle geliyor ki yaptığım bu iyilik onun hoşuna gitmişti.

İlkbahar gelmişti, nisan ortalarıydı, pencerenin iki kepengini açmıştık; güneş suskun odalarımızı parlak ışıklarıyla aydınlatıyordu. Ama önümde bir sis perdesi vardı ve bu örtü aklımı köreltiyordu. Yomsuz, korkutucu bir perde!.. Bu sis perdesi birden gözlerimin önünden nasıl kalkmıştı anlayamamıştım, şimdi her şeyi bütün berraklığıyla görüyor ve anlıyordum. Acaba bir rastlantının ürünü müydü? O beklenen gün gelmiş miydi, güneşin parlak ışığı mıydı felç olmuş beynimde düşünceler, önseziler uyandıran? Hayır, ne düşünce, ne de sezgiydi, burada söz konusu olan, evet, burada olan birden tınlamaya başlayan bir sinir teliydi, uyuşmuş bir sinir teli... birden harekete geçmiş, canlanmış, uyuşmuş ruhumu ve şeytani kibrimi ışığa boğmuştu. Birden yerimden sıçradığımı hatırlıyorum. Evet, beklenmedik, olağanüstü bir olaydı. Akşam inmeden, öğleden sonra saat beşte olmuştu...

II-Perde Birden İniverdi

Asıl konuya girmeden önce bir çift sözüm daha var. Bir ay önce onda tuhaf bir dalgınlık fark etmiştim; sessizlik değil, dalgınlıktı basbayağı. Bunu da birden fark etmiştim. Başını eğmiş dikiş dikiyordu ve ona baktığımı görmüyordu. O kadar zayıf, yüzü o kadar solgundu ki birden sarsıldım, evet, dalgınlığıyla beraber bu görünüşü derinden etkilemişti beni. Birkaç gün önce, özellikle geceleri kuru kuru öksürdüğünü duymuştum. Hemen kalkıp, ona bir şey demeden, doktor Schroder'e koşmuştum.

Schroder ertesi gün geldi. Karım çok şaşırmıştı, bir bana, bir Schroyder'e bakıyordu.

Belli belirsiz bir gülümsemeyle: "Ama ben iyiyim" dedi.

Schroder onu iyi bir muayeneden geçirmedi (şu doktorlar da bazen işlerini nasıl da savsaklıyorlar), öteki odaya geçtiğimizde doktor, hastalıktan sonra böyle olayların görülebileceğini, baharda deniz kıyısına gitmemizin, bu olmazsa bir kır evine yerleşmemizin fena olmayacağını söyledi sadece. Sözün kısası karımın durumuyla ilgili hiçbir şey söylememişti. Schroder çıktıktan sonra bayağı ciddi:

"Ben çok iyiyim, çok iyiyim" dedi.

Konuşurken, sanırım utancından, kıpkırmızı olmuştu. Evet, herhalde utanmaydı bu. Ah, evet şimdi anlıyorum: Onun hâlâ *kocası olduğumdan* ve gerçek bir koca olarak üzerine titrememden utanıyordu. Ama o zaman anlamamıştım ve yüzünün kızarmasını alçakgönüllülüğüne yormuştum. (Ah, şu sis perdesi!)

İşte, bu olaydan bir ay kadar sonra parlak güneşli bir nisan günü, dükkânda oturmuş hesap yapıyordum. Birden, aman Tanrım, yan odada usuldan şarkı mırıldandığını duydum, masasında dikiş dikiyordu. Bu yeni olay üzerimde sarsıcı bir etki yaratmıştı. Bunu hâlâ açıklayabilmiş değilim. Şarkı söylediğini hiç duymamıştım, eve ilk geldiği günlerde, birlikte eğlendiğimiz, atış talimi yaptığımız zamanlarda söylemiş olabilirdi. O zamanlar sesi ne kadar güçlü, uyumlu, yanlış perdeden de çıksa ne kadar tatlı ve sağlıklıydı! Oysa şimdi şarkı öylesine zayıf çıkıyordu ki! Ah, bu içli içli söyleyiş değildi! (Bu bir romanstı.) Sanki sesinde çatlak, kırık bir şeyler vardı. Yapamıyordu, zayıf, hastalıklı bir sesti. Alçak perdeden söylüyordu, birden sesini yükseltince boğuklaştı, kesiliverdi. Ah, nasıl da acınası bir sesti! Boğazını temizledi ve yeniden ağır ağır söylemeye başladı...

Heyecanıma gülecekler, kimse beni anlayamaz, neden çok heyecanlandığımı kimseler anlayamaz! Hayır, onun için üzülmüyordum, bu

tümüyle bambaşka bir şeydi. Önce, en azından ilk dakikalarda sersemlemiş, müthiş derecede etkilenmiştim, bu korkunç, tuhaf, hastalıklı, neredeyse kin dolu bir şaşkınlıktı: “Şarkı söylüyor, hem de yakınımda! *Beni unutmuş olmasın sakini”*

Müthiş bir sarsıntıyla yerimde kalakalmıştım, sonra ayağa fırladım, şapkamı aldım ve kendimde değilmişim gibi dışarı çıktım. En azından niçin ve nereye gittiğimi bilmiyordum. Lukerya paltomu giydirmeye çalışıyordu.

Ruh gibiydim: “Şarkı mı söylüyordu?” dedim. Lukerya bir şey anlamamış gibi bana baktı. Şaşkınlığı bir süre devam etti; gerçekten anlaşılmaz biriydim ben.

“İlk kez mi şarkı söylüyor?”

“Hayır, siz olmadığınız zaman bazen söyler.”

Her şeyi hatırlıyorum. Merdivenlerden indim, dışarı çıktım ve rastgele yürümeye başladım. Sokağın köşesine kadar yürüdüm, sağa sola bakınıyordum. Gelip geçenler bana çarpıyordu, aldırmıyordum. Arabacıya seslendim, Politseyski Köprüsü yönünü gösterdim; niçin oraya gidecektim, doğrusu bilmiyordum. Nedense arabaya binmekten vazgeçtim, arabacıya yirmi kapik verdim.

Anlamsızca gülerek: “Sizi rahatsız ettiğim için...” dedim. Yüreğime ansızın bir sevinç dalgası yayılmıştı.

Hızlı adımlarla eve döndüm. Yırtınırcasına çıkan titrek, zavallı ses yüreğimde yine çınlamaya başlamıştı. Soluğum kesilmişti. Gözlerimin önünden sis perdesi kalkıyordu, kalkıyordu! Değil mi ki yanımda şarkı söylüyordu, beni tümüyle unutmuş demekti - bu apaçık ortadaydı ve korkutucuydu. Yüreğimde hissediyordum bunu. Ama içimi dolduran sevinç bu korku duygusunu bastırıyordu.

Ah, kaderin acı alayı, hayır, başka hiçbir şey olamazdı, bütün kış yüreğimde coşkudan başka bir duygu olamazdı, peki, kış boyunca nerelerdeydim ben? Ruhumla birlikte miydim? Merdivenleri hızlı hızlı çıktım; içeri ürkerek mi girdim, hatırlamıyorum. Yalnızca döşemenin ayaklarımın altında sallandığını hatırlıyorum, ırmakta yüzüyor gibiydim. Odaya girdim, eski yerinde hâlâ oturuyor, başını eğmiş dikiş dikiyordu, artık şarkı söylemiyordu. Bana çabucak ve ilgisizce baktı, bakıştan çok, odaya giren birine karşı içgüdüsel bir davranıştı.

Doğru ona yürüdüm ve hemen yanındaki sandalyeye deli gibi çöktüm. Korkmuş gibi çabucak bana baktı: Elini tuttum, ona ne söylediğimi, neler söylemeye çalıştığımı hatırlamıyorum, çünkü doğru dürüst

konuşamıyordum. Sesim çıkmıyor, adeta bana itaat etmiyordu. Evet, neler söylediğimi bilmiyordum, sadece nefes alıp veriyordum.

“Konuşalım... bak, bir şeyler desen...” Anlamsız, birbirini tutmayan sözler söylüyordum, mantıklı davranmanın yeri miydi? Korkudan irkildi, korku içinde, yüzüme bakarak geriledi, birden gözlerinde *sert bir şaşkınlık* belirdi. Evet, şaşkınlık ve *sertlik*... Gözlerini açmış bana bakıyordu. Bu sertlik, bu sert şaşkınlık bir anda beni allak bullak etmişti. “Senin aşkın demek böyleymiş, senin aşkın...” tek kelime söylemeden şaşkınlık içinde sanki bunu der gibiydi. Evet, yüzünden her şeyi okumuştum, her şeyi.... Tepeden tırnağa sarsılmıştım. Ayaklarına kapandım. Kendini hızla geri çekti, ama tüm gücümle ellerine yapışmıştım.

Umutsuzluğumu anlıyordum, ah, anlıyordum! İçimde öylesine bir heyecan dalgası vardı ki, inanın, öleceğimi sandım. Mutluluktan müthiş bir esrimeyle ayaklarını öpüyordum. Evet, mutlulukla, ölçüsüz, sınırsız bir mutlulukla, üstelik çaresiz umutsuzluğumun bilincinde böyle davranıyordum. Ağladım, bir şeyler söylemeye çabaladım, ama sesim çıkmıyordu. Kapıldığı dehşet ve şaşkınlık yerini kaygı verici bir düşünceye, olağanüstü bir soruna bırakmıştı, bakışları tuhaf, hatta vahşiydi, olanları öğrenmek istiyordu ve gülümsedi. Ayaklarını öpmemden çok utanmıştı, ayaklarını geri çekti, bu kez ayaklarının az önce durduğu yeri öpmüştüm. Bunu görmüştü, utancından gülümsedi, (insan utancından güldüğü zaman nasıl olur, bilirsiniz.) Histeri krizi başlamıştı, görüyordum, elleri titriyordu, ama bunları düşünmüyordum, onu sevdiğimi, yerden kalkmayacağımı söylüyordum. “İzin ver elbiselerini öpeyim, ömür boyu sana tapayım!..” Bilmiyorum, hatırlamıyorum, birden hıçkırmaya başladı, sarsıldı, korkunç bir sinir nöbetine tutuldu. Onu korkutmuştum.

Yatağına götürdüm. Kriz geçtiği zaman yatağında doğruldu, derin bir ıstırapla ellerime yapıştı ve yatışmam için yalvardı. “Yeter, kendine işkence etme, ne olur sakin ol!” dedi ve yeniden ağlamaya başladı. Sabaha kadar başından ayrılmadım, iki hafta sonra onu Bologna’ya denize götüreceğimi, o içli, kırık sesini az önce dinlediğimi, dükkânı kapatacağımı, Dobronravov’a satacağımı, yeni bir *hayata* başlayacağımı söyledim, en önemlisi “Bologna... Bologna...” dedim. Beni dinliyordu, ama korku içindeydi. Korkusu gitgide artıyordu. O an beni ilgilendiren bu değildi; evet, benim için önemli olan, ayaklarına yeniden kapanmayı, öpmeyi, ayaklarının durduğu yeri öpmeyi gittikçe artan bir yoğunlukta istememdi. “Senden başka hiçbir şey istemeyeceğim” diye yalvarmak... Evet, her

dakika tekrarlıyordum bu sözleri, “İstersen bana yanıt verme, benimle hiç ilgilenme, yeter ki bir köşeden sana bakmama izin ver, kulun kölen olayım!..” Ağlamaya başladı.

“Oysa beni öylece terk edeceğini sanmıştım. ” Bu sözler karımın dudaklarından istemeden çıkmıştı, o kadar kendiliğinden çıkmıştı ki belki de ne söylediğinin kendisi de hiç farkında değildi, oysa akşamleyin söylediği sözler benim için çok önemli, en acılı, en anlaşılır ve kalbime bıçak gibi işleyen sözlerdi! Her şeyi açıklıyordu bana, ama yanımdayken, karşımdayken karşı konulmaz bir umuda kapılıyor, çok mutlu oluyordum. Ah, o akşam onu çok yormuştum, anlıyordum, ama her şeyi hemen düzeltebileceğimi düşünüyordum. Gece yarısına doğru tamamen güçten düştü, yatması, biraz dinlenmesi için yalvardım. Hemen derin bir uykuya daldı. Sayıklayacağını bekliyordum; bazen belli belirsiz sayıklardı. Sürekli ayaktaydım, ses çıkarmamaya özen göstererek onu yokluyordum. Üç rubleye aldığım acınası karyolada yatan şu hasta varlığa bakarak baş ucunda ellerimi göğsüme götürdüm. Diz çöktüm, ama uyurken (istenci dışında) ayaklarını öpmeye cesaret edemedim. Tanrıya dua etmeye durmuştum ki birden sıçradım. Lukerya durmuş bana bakıyordu, mutfaktan çıkmıştı. Onun yanma gittim ve yatmasını, yarının “bambaşka bir gün” olacağını söyledim.

Buna körü körüne, çılgınca inanıyordum. Ah, içimi ne büyük bir coşku ve sevinç kaplamıştı! Yalnızca sabahın olmasını bekliyordum. Asıl önemlisi de belirtilerine karşın kötü bir olayın olacağına hiç inanmıyordum. Sis perdesi kalkmış olduğu halde, aklım hâlâ karmakarışıktı, uzun süre kendimi toparlayamamıştım... ta ki bu güne kadar, bu güne kadar! Hem o sıralar kendimi nasıl toparlardım: O zaman henüz yaşıyordu, burada karşımdaydı, ben de onun yakınındaydım. “Yarın uyanacak, ona her şeyi anlatacağım, o her şeyi anlayacak!..” İşte o zamanki düşüncelerim basit ve açıktı, coşkumun nedeni buydu! Asıl önemlisi Bologna yolculuğuydu. Nedense Bologna’nın her şey olduğuna inanıyordum. Bologna’da kesinlikle bir şeyler vardı. “Bologna’da, Bologna’da...” Çılgın gibi sabahın olmasını bekliyordum.

III-Çok İyi Anlıyorum,

Bunlar sadece birkaç gün önce olmuştu, beş gün, sadece beş gün önce, geçen sah günü... Ah, hayır, hayır, sadece birazcık bekleseydi, karanlığı hemen dağıtırdım! Yoksa yatışmamış mıydı? Ertesi gün şaşırmış görünmesine rağmen beni gülümseyerek dinlemişti... En önemlisi, bütün zaman, o beş gün, şaşkın ve utangaçtı. Korkuyordu da, evet, çok korkuyordu. Bunu tartışmayacağım, tersini düşünmek delilik olur: Evet, korkuyordu, nasıl korkmasın ki? Ne zamandır birbirimize yabancıydık. Durup dururken biri alışkanlıklarından vazgeçmişti ve ardından bu olanlar... Ama onun korkularıyla ilgilenmiyordum, karşımda yepyeni bir şeyler ışıldıyordu! Gerçek, hatalı davrandığım bir gerçek. Belki de birçok hata vardı. Ertesi gün kalkar kalkmaz, daha sabahtan (çarşamba günüydü) hemen bir hata yaptım: Birden ona arkadaşım gibi davrandım. Çok aceleci davrandım, çok, ama itiraf etmem gerekirdi, ama itiraftan daha fazlası gerekiyordu! Hayatım boyunca kendimden bile gizlediğim şeyi gizlememekti bu. Kış boyunca tek iş yapmıştım, sürekli aşkından emin olduğumu anlatmaya çabaladım. Tefeciliğin aklımı ve irademi yok ettiğini söyledim durdum. Kişisel günah çıkarma ve övünmeden başka bir şey değildi bu. Bardaki olayda gerçekten korkakça davrandığımı da söylemiştim, yaradılışımdan, kuruntumdan bulunduğum ortam, barın havası beni sersemletmişti, evet, sarsmıştı: Sonra nasıl çıkacaktım ortaya, budala durumuna düşmeyecek miydim? Düellodan değil, asıl budala duruma düşmekten korkmuştum... Sonra da bunu itiraf etmek istemedim, herkese de, ona da bu yüzden acı çektirdim. Sırf işkence etmek için evlenmiştim onunla. Sanki ateşler içinde yanıyor gibi konuşuyordum. Ellerimden tuttu, susmam için yalvardı: “Abartıyorsun, kendine boşuna işkenceler çektiriyorsun!” yine hıçkırmaya başladı, kriz geçirmek üzereydi! Artık konuşmamamı, belleğimi zorlamamamı rica etti.

Ricalarına aldırmıyordum, daha doğrusu dinlemiyordum: Bahar, Bologna... Orada güneş, ikimiz için yeni bir güneş doğacaktı, sadece bunları söylüyordum! Dükkânı kapattım, işleri Dobronravov’a devrettim. Karıma, vaftiz annemden kalan 3000 ruble hariç, geri kalan parayı yoksullara dağıtmasını söyledim, bu 3000 rubleyle Bologna’ya gider, döndüğümüzde de alın teriyle kazanacağımız parayla yeni bir hayata başlardık. Böyle planlamıştık, çünkü bu konuda olumsuz bir şey söylememişti, sadece gülümsemişti. Beni üzmemek için, nezaketen gülmüş gibiydi. Bir derdi olduğunu hissediyordum. Bunu anlamayacak kadar aptal ya da bencil

olduğumu sakın düşünmeyin! En ince ayrıntılarına kadar görüyordum. Herkesten daha iyi görüyor ve biliyordum; çaresizliğim apaçık ortadaydı.

Ona kendimle, onunla, hatta Lukerya'yla ilgili her şeyi anlattım. Ağladığımı da söyledim... Gerçi konuyu değiştirmiştim, bazı olayları hiç hatırlamaması için özel çaba gösteriyordum. Hatta üzerine bir canlılık gelmişti, bir iki kez, hatırlıyorum, hatırlıyorum... Siz kalkıp, ona baktığımı, ama hiçbir şey görmediğimi nasıl söylersiniz? Ah, *bu* olmasaydı, her şey yeniden başlardı. Daha üç gün önce söz okumadan, bu kış okuduğu kitaplardan açıldığında Gil Blas ile Grenada Başpiskoposu arasında geçen sahneyi bana gülerek anlatmıştı[223]. Tıpkı evlenmeden önceki gibi ne çocuksu, ne hoş bir gülüştü (ama bir anlıktı, bir an!); ne kadar mutluydum! Beni iyice şaşırtmıştı, piskopos konusunda tabii: Kışın oturup bu seçkin yapıtı okuduğuna göre, demek ki yüreği bir ölçüde yatışmıştı, mutluydu. Bu aynı zamanda rahatladığı, onu *bırakacağıma* inanmaya başladığı anlamına geliyordu. "Beni *böylece terk* edeceğini düşünüyordum!.." Evet, salı günü böyle demişti! Ah, on on iki yaşında bir çocuk ancak böyle düşünür! Gerçekten inanmıştı, her şeyin *böyle* kalacağına gerçekten inanmıştı: O kendi masasında, ben kendi masamda, evet, 60-70 yaşına kadar böyle yaşayacaktık. Birden, bir koca olarak, sevgiye hasret bir koca olarak yaklaştım! Ah, ne korkunç bir yanılgı, ne yanlış anlama! Ah, körmüşüm ben, kör...

Diğer bir hatam da ona hayranlıkla bakmamdı; kendime hâkim olmam gerekirdi, yoksa bu aşırı sevinç gösterisi onu ürkütebilirdi. Kendimi dizginlemiş, ayaklarını öpmeyi bırakmıştım ya, bir kez olsun kocası, evet, kocası olduğumu göstermedim, ah, bu aklıma gelmemişti, yaptığım sadece ona tapmaktı! Ama sürekli sessiz olmam mümkün değildi, konuşmadan hiç duramazdım. Onunla konuşmanın bana haz verdiğini, benden daha kültürlü olduğunu söyledim karıma. Kıpkırmızı olmuştu, utanarak abarttığımı söyledi. Burada kendimi yine tutamamış, budalaca, kapının ardında durup, o aşağılık yaratıkla yaptığı söz düellosunu dinlerken, çocuksu saflığına rağmen keskin zekâsından, ince nüktelerinden ne büyük keyif aldığımı müthiş bir heyecanla anlatmıştım. İrkilmiş, yine abarttığımı mırıldanmıştı, birden yüzü asıldı, elleriyle yüzünü kapattı ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı... Yine kendimi tutamadım: Ayaklarına kapanıp yeri öpmeye başladım, sahne yine salı günkü gibi sinir kriziyle son buldu. Bu dün akşamdı, oysa sabahleyin...

Evet, sabahleyin! Çılgın adam, bu sabahtı, bu sabah, daha birkaç saat önce!

Dinleyin ve iyice anlamaya çalışın: Birkaç saat önce semaverin önünde dünkü krizinden sonra karşılaştığımızda sakinliği çok şaşırtmıştı beni. İşte mesele buradaydı! Bütün gece, dün olanlar yüzünden korkudan titremiştim. Birden yanıma geldi, karşımda durdu, ellerini göğsünde kavuşturarak (ah, demindi daha, demin!) suçlu olduğunu, bunu bildiğini, suçluluk duygusuyla kış boyu acılar çektiğini, bu acının hâlâ sürdüğünü, yüce gönüllülüğümü takdir ettiğini söyledi ve sonra: “Senin sadık eşin olacağım, sana daima saygı duyacağım!” diye ekledi. Bu anda ayağa fırladım ve onu çılgınca kucakladım! Öptüm, uzun bir ayrılıktan sonra eşine kavuşan bir koca gibi yüzünden, dudaklarından öpüyordum. Sonra dışarı çıktım. Topu topu iki saat... Yurtdışı pasaportu için... Oh, Tanrım, yalnızca beş dakika, beş dakika erken dönebilseydim!.. Kapının önündeki kalabalık, bana çevrilen bakışlar... Oh, Tanrım!..

Lukerya (ah, şimdi onu asla bırakmam, o her şeyi biliyor, kış boyunca yanımızdaydı, bana her şeyi anlatır) “Siz eve dönmeden sadece yirmi dakika önce” diye olayı anlatmıştı: “Bir konuyu danışmak için hanımımın bulunduğu odaya girdim, ne soracağımı hatırlamıyorum şimdi, tasvirin (Meryem Ana tasviri) yerinden çıkarılmış durumda masanın üzerinde hanımımın önünde durduğunu, onun dua eder gibi eğildiğini gördüm. ‘Neyiniz var efendim?’ diye sordum. ‘Bir şeyim yok Lukerya, sen çıkabilirsin.’ dedi. Birden: ‘Dur Lukerya!’ diye seslendi. Yanıma yaklaştı ve beni öptü. ‘Mutlu musunuz, efendim?’ diye sorunca, ‘Evet, Lukerya’ dedi. ‘Beyefendinin çoktan gelip sizden özür dilemesi gerekirdi,’ dedim, ‘Tanrıya şükür düzeldiniz!’ ‘Peki Lukerya!’ dedi, ‘Git artık!’ Yüzünde tuhaf bir gülümseme vardı.” işin ilginç yanı Lukerya on dakika sonra tekrar hanımına bakmak için dönmüş. “Duvarın dibinde duruyordu, pencerenin önünde, kolunu duvara dayamış, başını da koluna yaslamıştı, öylece duruyor, düşünüyordu. Öyle dalmıştı ki odada durduğumu, ona baktığımı fark etmedi, baktım, sanki gülüyor gibiydi; duruyor, düşünüyor, bir yandan gülümsüyordu. Bir süre izledikten sonra usulca dönüp dışarı çıktım, dalmışım, birden pencere kanatlarının açıldığını duydum. Uyarmak için hemen yanına koştum, ‘Efendim, dışarısı serin üşütürsünüz’ diyecektim ki birden gördüm, pencereye çıkmıştı, kanatlar ağzına kadar açıktı, sırtı bana dönüktü ve elinde tasviri tutuyordu. Kalbim yerinden oynadı: ‘Hanımım,

hanımım!’ diye haykırdım. Duymuştu, döner gibi yaptı, ama dönmedi, bir adım attı ve tasviri göğsünde bastırarak kendini boşluğa bıraktı.”

Avlunun çok sıcak olduğunu hatırlıyorum sadece. En dehşeti, herkes gözlerini bana çevirmişti. Bir gürültü, uğultu koptu önce, sonra sesler kesildi, geçmem için yol açtılar, tasviriyle yerde yatıyordu. Ses çıkarmadan yaklaştığımı, uzun süre ona baktığımı hayal meyal hatırlıyorum, kalabalık çevremi almıştı ve her kafadan bir ses çıkıyordu. Lukerya da buradaymış, ama onu görmüyordum. Benimle konuştuğunu söylüyor. Sadece bana yüksek sesle bir şeyler diyen işçiyi hatırlıyordum: “Ağzından bir avuç kan geldi, bir avuç kan, bir avuç...” yerdeki kanı gösteriyordu. Sanırım parmağımla kana dokundum, iki parmağım arasında yaydıktan sonra kana baktım. (Bunu hatırlıyorum.) İşçi hâlâ bağırıyordu: “Bir avuç kan, bir avuç kan!”

“Ne demek, ne bir avucu?” diye haykırdım, anlattıklarına göre ellerimi kaldırarak adamın üzerine saldırmışım.

Ah, saçmalık! Yanlış anlama! İnanılmaz, imkânsız!

IV-Sadece Beş Dakika Geç Kalmıştım

Değil mi? Bu gerçek değil mi? Bunun olabileceğini kim söyleyebilir? Ne için, neden öldü bu kadın?

Ah, inanın anlıyorum, ama neden öldüğü yine de bir sır. Sevgimden ürkmüştü, bunu kabul edip edemeyeceğini ciddi olarak kendine sormuş ve bu soruya fazla dayanamayınca ölmeyi istemişti. Biliyorum, biliyorum, kafa yormama gerek yok: Çok umut vermişti; yerine getiremeyeceğinden korktu, bu açık. Burada son derece korkunç nedenler var.

Neden öldü? Bu soru büyük bir bilmece olarak önümde duruyor. Çınlıyor, beynime vuruyor. Eğer *böyle* kalmayı isteseydi, onu *öylece* bırakırdım. Ama o buna inanmadı, inanmadı. İşte bütün mesele bu! Hayır, hayır, doğru söylemiyorum, hiç de böyle değil. Açıkçası bana karşı dürüst olması gerektiği için: Sevmek tam anlamıyla sevmek demektir, bir tüccarı sevmek gibi değil. Saf, temiz bir ruha sahip olduğu için, bir tüccarı sevebileceği kadar bir sevgiyle yetinerek beni kandırmak istemedi. Yarım ya da daha küçük bir sevgiyle beni oyalamak istemedi. Çok dürüsttü. İşte bütün olay bu, efendim! Yüreğini geniş tutmasını istemiştim ondan, aşılamaya çalışmıştım. Hatırladınız mı? Tuhaf bir düşünce!

En çok merak ettiğim şuydu: Bana saygı duyuyor muydu? Beni küçümseyip küçümsemediğini bilmiyordum. Beni küçük gördüğünü sanmıyorum. Gerçekten de çok tuhaf: Bütün kış beni küçümseyebileceği neden bir kez olsun aklıma gelmemişti? Bana *sert bir şaşkınlıkla* baktığı ana kadar beni hor görmediğine kesinlikle emindim. Şu *sert bakış*... Derken beni küçümsediğini anladım birden. Artık değişmezce anlamıştım, sonsuza dek böyle kalacaktı! Ah, yaşasaydı, yaşasaydı da ömrümün sonuna kadar beni aşağılasaydı! Daha birkaç saat önce etrafta dolaşıyor, konuşuyordu. Kendini pencereden niçin attığına kesinlikle anlam veremiyorum! Beş dakika önce bunu nasıl düşünebilirdim? Lukerya'yı çağırdım. Lukerya'yı asla bırakmam, asla!

Ah, ne olursa olsun anlaşabilirdik ikimiz. Ancak kışın birbirimizden kopmuştuk, yoksa birbirimize alışmamız imkânsız mıydı? Niçin, niçin bir araya gelemedik, yeni bir hayata başlayamadık? Ben yüce gönüllü biriyim, o da. İşte birleşme noktamız! Birkaç kelime daha, bir iki gün daha, fazla değil, o her şeyi anlayacaktı.

En önemlisi, bütün bunların bir rastlantı -basit, ilkel, eski kafalılığın yol açtığı bir olay- olması, işin en acı veren yanıydı. İşte yakan, acıtan buydu! Beş dakika, hepsi hepsi beş dakika geç kalmıştım. Beş dakika önce

gelseydim, kafasına koyduğu o korkunç eylem bir bulut gibi bir anda geçiverir, bir daha asla bunu aklına getirmezdi. Her şeyi anlamasıyla biterdi. Şimdi yine boş odalar, yine yalnızım!.. Saatin sarkacı tıkırdıyor, o kendi âleminde, üzüleceği bir şey yok... Kimsem yok, kalmadı. İşte benim trajedim!..

Bir aşağı bir yukarı dolaşıyorum. Biliyorum, biliyorum, fısıldamayınız öyle: Rastlantılardan, beş dakika geç kalışımdan yakınmam gülünç mü geldi size? Ama bu apaçık duruyor ortada. Bir düşünün, not bile bırakmadı. Evet, intihar edenlerin hep yaptıkları gibi "Ölümümden kimse sorumlu değildir" gibi bir not bırakabilirdi. Lukerya'yı zor duruma sokacağını hiç mi düşünmedi? Onunla yalnızdı, "İtmiş olabilir" demezler miydi? En azından elinde tasviriyle pencerede durduğunu ve sonra kendini boşluğa bırakmasını avludan ve eve bitişik müştemilatın penceresinden dört kişi görmeseydi, onu suçsuz olduğu halde ite kaka götürmezler miydi? Çevrede bulunan ve olayı gören insanların olması da bir rastlantıydı. Hayır bütün bunlar ansızın olmuştu, bir güdüyle... Beklenmedik ve olağandışı! Tasvirin önünde dua etmesi ne anlam taşıyordu? Ölmeden önce son duası gibi açıklanamaz. Bu an, belki de on dakika sürmüştü, başını koluna yaslamış şekilde duvarın yanında durup gülümserken kararını vermiş olabilir. Aklından bir düşünce geçmiş, başını döndürmüş ve bu düşünceye karşı koyacak gücü bulamamıştır.

Siz ne söylerseniz söyleyin, bu apaçık bir yanılgıydı. Benimle pekâlâ yaşayabilirdi. Ya nedeni kansızlıksa? Düpedüz kansızlıktan, yoksa hayata karşı bütün enerjisini yitirmesi mi? Kışın bitkin düşmüştü, yorulmuştu. İşte bu, bu...

Geç kalmıştım!

Tabutunda nasıl da ince görünüyor! Küçücük burnu nasıl da sivrileşmiş!.. Kirpikleri ok gibi... Düştüğünde hiçbir yeri kırılmamıştı, kırılmamıştı... Sadece o "bir avuç kan!" Yani bir tatlı kaşığı dolusu... İç kanamadan... Tuhaf, saçma bir düşünce: "Gömülmese olmaz mı?" Çünkü onu götürürlerse... oh, hayır, götüremezler, olmaz! Ah, onu götürmek zorundalar, biliyorum, deli değilim, hiç de sayıklamıyorum, tam tersine, zihnim hiçbir zaman böyle açık olmamıştı, yeniden kimsenin olmadığı ıpıssız bir ev, yine iki oda, yine dükkânımla birlikte yalnızlığım... Saçma, saçma, saçmalık işte burada! Ona çok acılar çektirdim: işte hepsi bu!

Yasalarınızdan bana ne? Gelenekleriniz neyime yarar, töreleriniz, yaşantınız, devletiniz, inancınız? Yargıçlarınız varsın yargılasın beni,

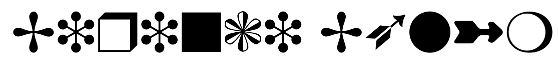
mahkemelere çıkayım, halk mahkemelerinize, hiçbirini kabul etmeyeceğimi söylerim. Yargıç öfkeli bağırır: “Lütfen susun, subay efendi!” Ben de ona bağırırım: “Bana boyun eğdirecek gücün nerede senin!” Benim için her şeyden de değerli olan varlığı neden koyu bir tutuculuk mahvetti? Şimdi yasalarınızdan bana ne! Alır başımı giderim. Benim için hepsi bir!..

O kör, sağır, bir ölü şimdi, beni duyamaz! Ah, biliyor musun, seni nasıl bir cennetle çevirecektim! Cennet benim içimdeydi, çevresine yayardım! Beni sevmişsin sevmemişsin, ne önemi var? Her şey *böyle* olurdu, her şeyi *öylece* olduğu gibi bırakırdım. Sen benimle arkadaş gibi konuşurdun, böylece mutlu olurduk, birbirimize bakar sevinçle gülerdik. Böyle yaşardık. Başkasını sevsen bile dert etmezdim, etmezdim... O adamla giderdin, gülerdin, ben de caddenin karşı kaldırımından bakardım sana!.. Ah, yalnızca bir kez gözlerini açsaydı! Bir an için, yalnızca bir an!.. Daha demin, sadık bir eş olacağına yemin ederken baktığı gibi baksaydı bana! Ah, tek bakışla her şeyi anlardı!

Geri kafalılık, ah, doğa! İnsanoğlu yeryüzünde yapayalnızdır. İşte felaket! Rus bahadırı: “Meydanda sağ kalan var mı?” diye gürler. Ben de bağırıyorum, kimse yanıt vermiyor. Güneş evrene hayat vermiş diyorlar. Güneş doğacak ve onu ışığa boğacak. Her şey ölü, ölüler her yerde... Sadece yalnız insanlar, çevrelerinde derin bir sessizlik. İşte dünya!., insanlar birbirinizi sevin! Kim söylemişti bunu? Kimin öğüdü? Saatin sarkacı duygusuzca, sinir bozucu biçimde tıkırdıyor... Gecenin ikisi... Ayakkabıları onu bekliyormuş gibi küçük karyolasının yanında duruyor... Hayır, dayanamam, yarın onu götürecekleri zaman, ben ne olacağım?

✢İ✲ ✹✡✺✡✲☆★ ✧➜★✯➜Ğ➜ ☆☆✎ ✣İ✭✳

I-Yine Basit Gibi Görünen, Karışık Dava Üzerine

İki ay önce ekim Günlüğümde suçlu bir kadından, Katerina Prokofyeva Kornilova'dan söz etmiştim; kocasına duyduğu büyük öfkeyle mayıs ayında altı yaşındaki üvey kızını pencereden aşağıya atmıştı. Bu dava özellikle, altıncı kattan atılan küçük kızın yara almadan kurtulmasıyla biliniyor, şimdi gayet iyi. Ekim yazımın ayrıntılarına girmeyeceğim, okurlarım herhalde unutmamışlardır. Yalnız o yazımın amacıyla ilgili kısa bir hatırlatma yapmak istiyorum: Bu dava birden bana olağandışı görünmüştü, bu olaya *basit* gözle bakmamam gerektiği kanısına vardım. Talihsiz kadın hamileydi, kocasının azarlamaları onu çok öfkelendirmiş ve derinden üzmüştü. İşlediği suçun nedeni, yani kendisini azarlayan ve üzen kocasından öç almak değil, "gebeliğin neden olduğu bir etkilenim" olabilirdi. Kanımca bu özel, pek üzerinde durulmayan, ama tartışmasız kimi hamilelerde, garip kırılmalar, tuhaf boyun eğmeler, etkilenmeler ve akli dengesi yerinde olduğu halde, bazen deli gibi davranmayla kendini gösteren ruhsal ve fiziksel değişimleri Kornilova da birkaç gün, hatta birkaç hafta geçirmiş olabilirdi. Çocukken duyduğum bir olayı örnek vermiştim, gebeliğin belli dönemlerinde garip arzulara kapılan Moskovalı hamile bir kadın, kendini zaptedemiyor, hırsızlık yapmadan duramıyordu. Oysa bu hanımefendi faytonlarla geziyordu, varlıklıydı, çalmaya ihtiyacı yoktu, ama bilinci tamamen yerinde olduğu halde hırsızlık yapıyordu. Bilincini koruyordu; ancak tuhaf bir sürüklenmeyle çalmadan edemiyordu işte. İki ay önce bunları yazmışım; ne yalan söyleyeyim öylesine, umutsuzca yazmıştım: Kadına verilen o korkunç cezaya rağmen, zamanla da olsa zavallı kadının bahtsız kaderini değiştirmek ve cezasını hafifletmek olanağı yok muydu? O yazımda kendimi tutamamış, bir suçlunun bilinci yerindeyken eylemini gerçekleştirmiş ve suçu kesin olarak kanıtlanmış olmasına rağmen jüri üyelerimiz öncelikle kadınlar için beraat kararı veriyorlarsa, Kornilova da beraat edebilirdi demekten kendimi alamamıştım (çocuk bekleyen zavallı Kornilova'nın küreğe ve ömrünün sonuna kadar Sibirya'da ikamet cezasına mahkûm edilmesinden birkaç gün sonra, katil Kirilova, o garip kadın beraat etmişti). İki ay önce yazdıklarımı tekrar aşağıya geçiriyorum:

"Jüri sanığı aklasaydı en azından şuna dayandırabilirdi: 'Bu aşırı etkilenim çok seyrek görülse de yine de vardır; ya bu olayda da hamileliğin etkisi varsa?' Buyurun size bir görüş... Hiç değilse bu acıma duygusu herkesçe anlaşılır bir durumdur ve kafa karışıklığı da yaratmaz. Burada asıl mesele, yanlışlığın su yüzüne çıkmasıdır. Ceza yerine, merhamette yanlışa

düşme her zaman yeğdir ve bunu denetimden geçirmek de asla mümkün değildir. Kadın suçunu itiraf ediyor, sonra bu tavrını duruşma boyunca 6 ay sürdürüyor. Vicdanen ve ruhen kendini suçlu bularak Sibirya'ya gidecek ve son anında pişmanlık duyarak kendini cani görerek ölecek; üstelik dünyada hiç kimse, kendisi de suçunu hamileyken meydana gelen bir etkilenmeyle işlediğini belki de bilmeyecek; her şeyin nedeni bu etkilenimdi, hamile olmasaydı bu olay meydana gelmeyecekti... Hayır, bu iki hatadan en iyisi acımayı seçmekti."

Bunları yazdıktan sonra düşüncelerimin etkisiyle, yakında hapiste doğurmak zorunda kalacak olan 20 yaşındaki bu zavallı kızın kocasıyla yeniden buluşacağını hayal etmiş, yazıma eklemiştim. Kocası (şimdi özgür, başkasıyla evlenebilir) belki de hapishaneye onu ziyarete gidecek, kadın cezasını çekeceği yere gidene kadar belki de birlikte ağlayıp, birlikte üzülecekler. O korkunç olayı yaşayan kızcağız olanları unutarak "anacığına" gidecek ve gönülden ona sokulacak. Evet demir kapılı yolda vedalaşma sahnesini bile anlatmıştım. Bu "hayallerim" kağıda kendiliğinden dökülmüştü, bir etki, bir tablo yaratmak için değil, doğrudan hayatın bir gerçeği olarak hissedip yazmıştım, evet, burada olan -koca karısını, kadın da kendini kesin olarak suçlu saymakla birlikte- aslında birbirlerini bağışlamadan, yeniden barışmadan *edemeyecekleri* gerçeğiydi, nedeni sadece Hıristiyanca değil, kendiliğinden, içgüdüyle doğan bir duyguydu, ortada kesin bir suç vardı, ikisinin basit bakış açılarına göre bu açık ve tartışılmazdı; aslına bakarsanız *belki de hiç suç yoktu;* sanki kişinin istenci dışında, her ikisinin yazgısını Tanrının çizmesi gjbi tuhaf, açıklanamaz bir şeydi bu.

Yazımı bitirip dergiye verirken, hayallerimin bende yarattığı duygulanmayla, tutuklu olan Kornilova'yı ziyaret etmek için içimde dayanılmaz bir istek duymuştum. İtiraf edeyim ki benim için çok ilginç bir gözlem oldu bu: Kornilova'yı hayalimde canlandırırken doğru tahminlerde bulunmuş muydum? Kornilova'yı kısa zamanda ziyaret etme ve onunla tanışma fırsatı bulmam çok yararlı oldu. Ben bile şaşırmıştım: Bakın, hayalimde canlandırdıklarımdan çoğu gerçek görünüyordu: Sanki orada bulunmuşum gibi doğru tahminler yapmıştım. Kocası gerçekten ziyaretine geliyor, birlikte ağlayıp, birlikte üzülüyorlardı; birbirlerinden af diliyorlar, hüzünle vedalaşıyorlardı. Kornilova bana "Kız da gelirdi" demişti, "ama şimdi okulda." Bu dağılmış ailenin yaşantısına fazla girmeyeceğim için üzgünüm, burada çok ilgiye değer ayrıntılar var, elbette kendi çapında.

Yanıldığım noktalar var tabii, ama o kadar önemli değil: örneğin Kornilov Alman ceketiyle dolaşıyordu, düşündüğümden daha gençti, devlet tahvilleri sevk bölümünde çalışıyordu ve bir köylü için hatırı sayılır ücret alıyordu; dolayısıyla düşündüğümün tersine parasız sayılmazdı.. Kadın burada da yasaya uygun şekilde dikiş dikiyor, düzenli para kazanıyordu. Özetle, konuşmaları sadece “Yol için keten bezi, çay, şekerle...” sınırlı değil, daha düzeyliymiş. Ziyaretine ilk kez gittiğim zaman bebeği dünyaya geleli birkaç gün olmuştu, oğlan değil, kız çocuğuydu vs vs vs... Küçük yanılgılar ve farklılıklar, ama önemli olan yanlışlığın olmamasıydı.

Doğum sonrası konulan özel bir bölümde kalıyordu; bebek köşede bitişik yatakta yatıyordu; bir gün önce vaftiz edilmiş. İçeri girdiğimde titrek, zayıf bir sesle hırlamıştı, yeni doğan çocuklarda görülür. Aklımdayken burası nedense hapishane olarak adlandırılmıyor, “tutukevi” diyorlar. Gerçi içeride epeyce suçlu bulunuyor, çeşit çeşit, ilginç suçlar işlemiş insanlar, zamanı gelince onlardan da söz ederim belki. Gardiyanların suçlulara insanca davranışlarını görünce, en azından kadınlar bölümünün bende rahatlatıcı bir izlenim bıraktığını sözlerime eklemeliyim. Sonra, yeni doğum yapmış kadınların bir arada bulunduğu koğuşu da gezdim. Saygıyı hak eden iyi kalpli müdürlerinin kadınlara gösterdiği özeni, ilgiyi gözlerimle gördüm. Aslında uzun boylu bir inceleme yapmadım, ama öyle sözler, tavırlar, ayırt edici özellikler vardır ki çok şeyi anlatırlar. İlk ziyaretimde Kornilova’nın yanında yirmi dakikaya yakın kalmıştım: Sevimli, çok genç, aydın görüşlü, hatta çok saf bir kadındı. Gelişimin onu ilk anlarda hayli şaşırttığı yüzünden okunuyordu, ama girişte kendimi tanıtınca, dertlerini paylaşacak biri olarak *kendine* yakın gördü beni ve daha açık davranmaya başladı. Konuşkan, hazırcevap biri değildi, ama kendinden emin, içten, gördüğüm kadarıyla dürüst davranıyordu, yüzü hep gülüyordu, ama yapmacıklı bir tavır, gözlerinde lütuf dileyen bir bakış yoktu. Benimle eşitmiş gibi konuşuyordu. Henüz yeni doğum yapmasından ve geçenlerde hakkında verilen kararı hatırlatmamdan olsa gerek (hamileliğin son günlerinde hüküm yemişti) biraz heyecanlandı ve duruşmalarda aleyhine verilen ifadeleri hatırlayınca da ağladı; görgü tanıklarının ifadelerinde belirttiği gibi, olay günü o sözleri kesinlikle kullanmamış. Bu doğru olmayan ifadeler onu çok üzmüş, hiç sinirlenmeden konuşması beni şaşırtmıştı: “Demek yazgım böyleymiş!” diye yakınmıştı sadece. Sözü yeni doğan bebeğe getirdiğimde, yüzüne birden mutlu bir gülümseme yayılıvermişti:

“Dün vaftiz edildi.”

“Adı ne?”

“Benim gibi, Katerina!”

Kürek cezasına çarptırılan annenin karardan hemen sonra tutukevinde dünyaya getirdiği çocuğuna gülümsemesi (karara kadar henüz doğmamış olan bu yavru da anneyle birlikte hüküm giymiş oluyordu), evet, annenin bu gülümsemesi, bende çok tuhaf, ağır bir duygu yaratmıştı. Kelimeleri seçerek suçuyla ilgili sorduğum sorulara verdiği yanıtlarda kullandığı üslup çok hoşuma gitmişti. Sözcükleri dolandırmadan, kaçamak yanıtlar vermeden, öyle içten ve açık konuşmuştu ki burada kendini aklama gibi bir niyetinin olmadığını hemen fark etmiştim. İsnat edilen suçu işlediğini kesin olarak itiraf ediyordu. Azıcık da olsa olayda kusurlu olduğu halde, kocasına (ona duyduğu öfkeyle üvey kızını pencereden atmıştı) karşı öfke duymadığı gibi, tam tersi ifadeler kullanması şaşkınlığımı bir kat daha artırmıştı; olayda bütün suçu kendisinde buluyordu: “Ah, bunlar nasıl oldu?” demişti. “Evet, kötülük yapmak istedim, ancak her şey iradenin dışında oldu bitti, başkasının iradesiymiş gibi...” (Soruma) yanlış hatırlamıyorsam şöyle yanıt vermişti: “Olayı bildirmek için karakola gittim, ama aslında hiç gitmek istemiyordum, oraya kendiliğimden gitmiştim, nedenini bilmiyorum, kendi aleyhime de ifade verdim.”

***

Ziyaretimden bir gün önce avukatı Bay L...’ nin temyize başvurduğunu öğrendim; zayıf da olsa bir umut ışığı vardı demek. Ama benim bir başka umudum daha vardı, şimdilik sessiz kalacağım, görüşmemizin sonlarına doğru bu umuttan Kornilova’ya söz etmiştim. Bunun başarıya ulaşacağına pek inanmadan dinlemişti beni, ama onunla ilgilendiğime gönülden inanmış ve bana teşekkür etmişti. “Kendisine nasıl yardımcı olabilirim?” soruma, neden söz ettiğimi hemen anlayarak, hiçbir ihtiyacı olmadığını, parası ve işi olduğunu söylemişti. Ama bu sözlerde en ufak bir alınganlık yoktu; parası olmasaydı, belki de küçük bir yardımımı geri çevirmeyecekti.

Daha sonra iki kez ziyaret ettim. Bu arada Kornilova’nın ceza kararından birkaç gün sonra, katil Kirilova hakkında verilen beraat kararma bilerek değindim, ancak tavrında en ufak bir kıskançlık ya da yakınma görmedim. Kendini tamamen suçlu görme eğilimindeydi. Onu yakından incelerken, bu çok ilginç kadında, benim de ilgimi çeken, dengeli, düzenli, özellikle neşeli bir karakter yapısı sezdim birden. Yine de hatıraların ona

derin acı verdiği belliydi: Rahmetli karısını örnek gösteren kocasının kınamalarını dinlerken ve benim de tahmin ettiğim gibi ölen kadını kıskanarak hıncını çocuktan çıkarması, “onu sevmemesi” kadını derinden üzüyordu. Ayrıca kocasının özgür olarak başka bir kadınla yeniden evlenebileceği düşüncesi belirgin biçimde aklını karıştırıyordu, bana bir keresinde, geçenlerde kocasının ziyaretine geldiğini, kendisine “Şimdi evlenmemi de nereden çıkardın?” dediğini sevinçle anlatmıştı, bu konuyu kocasına ilk önce o açmıştır diye düşünmüştüm. Bir kez daha söylüyorum, mahkûmiyet kararından sonra, kocasıyla ilişkilerinin resmen kesileceğini, evlilik sözleşmesinin fiilen sona ereceğini kadın biliyordu. Öyleyse aralarında çok ilginç konuşmalar geçtiğini sanıyorum.

Bu ziyaretlerde birkaç görevliyle ve bölüm şefi yardımcısı A.P.B.’yle Kornilova hakkında konuşma fırsatım oldu. Kornilova’nın onlarda yarattığı olumlu hava beni şaşırtmıştı. Bu arada Bayan A.P.B. bana ilginç bir gözlemini anlattı: Kornilova buraya geldiğinde (işlediği suçtan hemen sonra) bambaşka bir varlıkmış, kaba, saygısız, kötü, sürekli ters cevaplar veren biriymiş. İki üç hafta geçmiş geçmemiş birdenbire korkunç derecede değişivermiş; “şimdi olduğu gibi” sevecen, saf, uysal bir varlık olup çıkmış. Bu gözlem *dava* için çok elverişli görünmüştü bana. Ama aksiliğe bakın ki *dava* sonuçlanmış, karar verilmişti. Geçenlerde kararın temyize gönderildiğini ve Yargıtay’dan döndüğünü (Ağır Ceza Kanunu, sayfa 693) ve yeni jüri üyelerinin katılımıyla davaya başka bir mahkemede yeniden bakılacağını bildirdiler. Kornilova artık hükümlü değil, bir sanık, kocasının da hâlâ yasal karısı! Bu yeni bir hayat, yeni bir umut demektir. Dilerim, çok acılar çeken bu genç kadının yaşamı yeni bir ceza kararıyla karartılmaz. Böyle sarsıntılar insan ruhu için ağırdır: Ruhunda çok derin yaralar açar. Kurşuna dizmek üzere, kişiyi bağladığın direkten birden çözüyor, ona umut veriyorsun, gözlerindeki bağı çıkarıyor, ona güneşi gösteriyorsun ve beş dakika sonra da yeniden direğe bağlamaya götürüyorsun, yaşayacağı o korkunç dehşeti bir düşünün! Kornilova’nın o ağır suçunu işlediği sırada hamile olmasını bakalım ufacık olsun gerçekten dikkate alacaklar mı? Suçlamanın en önemli noktası, sanığın eylemini gerçekleştirirken *bilincinin* tamamen yerinde olması; elbette bu durumda bilinç nasıl bir rol oynayacak göreceğiz. Bilinci tamamen yerinde olabilir; ancak bilinci tamamen açık olmasına rağmen, o anda ortaya çıkan hamileliğin yol açtığı etkilenimle, delice, sapkınca bir isteğe karşı koyacak gücü kendinde bulamamıştır. Olanaksız mı görünüyor? Hamile olmasaydı, öfkeyle dolu olduğu anda,

içinden belki de şöyle geçirebilirdi: “İğrenç kız, babası bir daha ölmüş annesini örnek göstererek beni itip kakmaması için şu kızı bir pencereden atsam!” Evet, bir an böyle düşünürdü, ama yapmazdı; hamileyken *kendine hâkim olamadı* ve eylemini gerçekleştirdi. Özellikle böyle olamaz mıydı? Çocuğu bir gün önce pencereden atmak istediğini, kocasının orada olması nedeniyle yapamadığını itiraf etmesi ne anlama geliyor? Mantıkla ve uzun boylu düşünerek (saksıların yerinin değiştirilmesi vs gibi) bir gün sonra cinayet işlemeye niyetlenme, yine de önceden tasarlanmış, olağan bir cinayet olarak kesinlikle yorumlanamaz: Burada asıl doğal olmayan bir durum var. Bir düşünün: Kızı boşluğa bırakırken ve düşüşünü pencereden izlerken (kız yere düştüğü anda kendini kaybetmişti ve pencereden bakınca belli ki öldüğünü sanmıştı) katil pencereyi kapatmış, giyinmiş ve suçunu itiraf etmek üzere doğru karakola gitmişti. Kendinden emin ve sakin, soğukkanlı biçimde cinayeti tasarlamışsa niçin kendini ele versin? Kim, hangi tanıklar çocuğu pencereden attığını görmüşlerdi, çocuk dikkatsizlik sonucu düşmüş olamaz mıydı? Eve dönen kocasını, çocuğun kazara düştüğü, kendisinin bir suçu olmadığı konusunda hemen inandırabilirdi (böylece kocasından hıncını alır, kendini de temize çıkarırdı). Pencereden bakarken, çocuğa bir şey olmadığını görseydi, dolayısıyla çocuk sonra ifade verseydi bile bundan korkması gerekmezdi: Arkadan ayaklarının kaldırılarak aşağıya atıldığını söyleyen 6 yaşındaki bir çocuğun ifadesinin sorgu yargıcının gözünde ne anlamı olurdu? Evet, mahkemeye davet edilen doktor bilirkişilerden her biri, dengesini kaybedip düştüğü anda, çocuğun bunu ayaklarından tutulduğu ve aşağıya itildiği şeklinde algılayabileceğini doğrulardı. Peki, neden işlediği suçu anlatmak için hemen karakola gitti? Kuşkusuz şöyle yanıt verecekler: “Umutsuzdu, öyle ya da böyle intihar etmek istedi.” Aslında farklı bir açıklama peşinde koşmak mümkün değildir, sadece bir açıklaması var, bu *hamile kadın* ruhsal gerginlik içindeydi ve dağılmıştı. Şu sözleri çok ilgiye değerdir: “Karakola gitmek istemedim, ama nasılsa gittim işte.” Öyleyse hezeyan içindeydi, bilinci tamamen yerinde olduğu halde *iradesi dışında hareket ediyordu.*

Öte yandan tanık olarak bayan A.P.B. olaya çok güzel bir açıklama getirdi: “Tamamen farklı bir varlıktı, kaba, kötü ve birden, bir iki hafta geçmeden birden değişti: Uysal, sakin yaradılışlı, sevecen biri olup çıktı.” Peki neden? Bakın, gebeliğin bilinen o olumsuz dönemi -“irade bozukluğu, akli dengesi yerinde olduğu halde deli gibi davranışlar” dönemi- sona erdi,

gebeliğin getirdiği bu sapkınlıklar geçiverdi ve bambaşka bir kişiliğe büründü.

Buyurun, bir kez daha ağır cezada yargılanacak. Acılar çekmiş, yaralanmış, 20 yaşında, hayatına yeni yeni başlayan bir kadını, kucağında emzirdiği bebeğiyle *ikinci kez* yine kürek cezasına mahkûm edecekler, ezecekler, canını çıkaracaklar -peki, sonuçta ne olacak? Bu ağır cezaya fazla dayanacak mı? Ruhu katılaşmayacak mı, ahlaken düşmeyecek mi, ölene kadar nefretle dolu olmayacak mı? Kürek cezasıyla kim bu zamana kadar ıslah olmuştur? Burada dikkati çeken en önemli nokta, kadının hamileyken açıklanması çok zor ve kuşku götürmez bir gücün, ağır bir etkilenmenin içine girmesidir. İki ay önce olduğu gibi yine söylüyorum: “Cezada yanlışlık yapmaktansa, merhamette yanılmak daha evladır.” Bu bahtsız kadını aklayın, bu genç varlık tümüyle yok olup gitmesin; belki de ileride onun için ne hayatlar olacak, iyilik ve güzelliklerle dolu başlangıçlar... Bu ağır cezayla büsbütün mahvolacak, çünkü ruh çürümeye, bozulmaya başlayacaktır; oysa şimdi, çektikleri ona korkunç bir ders oldu; belki de ömür boyu kötülük yapmaktan alıkoyacak, en önemlisi de bu genç canda kuşkusuz var olan iyilik tohumlarının filizlenmesine ve olgunlaşmasına yardım edecektir. Yüreği gerçekten katı ve kötü olsa bile, sanırım göstereceğiniz bir merhamet mutlaka kalbini yumuşatırdı. İnanmanızı isterim bu kalp ne katı, ne de kötüdür; bunu söyleyen yalnızca ben değilim. Kişiyi aklamak, bunu *göze almak* doğru bir davranış değil mi?

II-Geciken Bir Ahlak Dersi

Günlüğümün ekim sayısı başıma iş açtı, bir bakıma tabii. Söz konusu sayıda “Hüküm” başlıklı, bende de bir parça kuşku bırakan kısa yazım yer alıyordu. “Hüküm”, kendisini aklama amacıyla, belki de *ibret* olsun diye tabancayla intihar eden birinin itiraflarını, son sözlerini içeriyordu. Düşüncelerine özellikle değer verdiğim kimi dostlarım, yazımdan övgüyle söz etmişlerdi ya, kuşkularımı da doğrulamışlardı. Bu çeşit intiharların içyüzünü açıklıkla yansıtan, bulunmuş bir formül olarak övüyorlardı, ama bir yandan kuşkularını dile getiriyorlardı: Her okur yazımın amacını anlayabilecek miydi? Tersine, bazı okurlarda tamamen olumsuz bir etki yaratmaz mıydı? Dahası, aklını kendini vurmakla ya da asmakla bozan biri, yazıyı okuduktan sonra intiharın çekiciliğine kapılmaz, bu korkunç niyetini daha da güçlendirmez miydi? Sözün kısası, bende doğan aynı kuşkulan dile getiriyorlardı. Sonuçta, yazının bitiminde amaç, hatta yazıdan çıkarılacak ders yazar tarafından çok açık ifadelerle verilmeliydi, doğru olan buydu.

Ben de aynı düşüncedeyim; yazıma başlarken bir ders çıkarmamın gerektiğini düşünmedim değil, ama nedense açık seçik yazmaya utanmıştım. Okurlarımdan en safdil olanların bile, bu denli sade yazılmış yazının *asıl* amacını, çıkarılacak ahlak dersini anlamayacak kadar boş olduklarını düşünmek utanç verici gelmişti bana. Benim için amaç o kadar belirgindi ki ister istemez herkesin anlayacağını düşünmüştüm. Demek ki yanılmışım.

Bir yazarın herhangi bir konuyla ilgili doğru bir eleştirisini anlamadığını itiraf etmek birkaç yıl önce ayıp sayılırdı, çünkü bunu itiraf edenin dar kafalılığını, cahilliğini, zekâ ve ruh gelişiminin sığlığını, akıl yeteneğinin zayıflığını gösterirdi. Oysa günümüzde tersine: “Ben bundan hiçbir şey anlamıyorum!” cümlesi handiyse kibirle, en azından önemli bir özellikmiş gibi sık sık söylenebiliyor. Kişi, bu cümleyle, dinleyicilerinin gözünde o saat en saygın köşeye oturtuluyor, en gülüncü de, kazandığı bu saygının ucuzluğundan hiç utanmadan kendini böyle görmesi. “Rafaello’dan bir şey anlamıyorum” ya da “Shakespeare’de ne var diye okuyayım dedim, ama ne yalan söyleyeyim ciddi, şöyle dişe dokunur bir şey bulamadım” sözleri, şimdi keskin zekânın belirtisi sayıldığı gibi, bir erdem, neredeyse tinsel kahramanlık katma çıkarılıyor. Böyle hükme, kuşkuya bir Shakespeare ya da bir Rafael mi maruz kalacaktı?

Burada kendi sözlerimle aktardığım kibirli cehalet üzerine eleştiri yeterince doğrudur. Gerçekten ölçüsüz bir cehalet gururu başladı. Az

gelişmiş, kalın kafalı insanlar bu zavallı özelliklerinden hiç mi hiç utanç duymuyorlar; tersine, öyle duruma geliyorlar ki bu onlara “güç katıyor.” Yazın alanında ve özel yaşamda geniş çapta soyutlanmanın başladığını ve bilimin çok yönlülüğünün kaybolduğunu ben de gözlemliyorum: Ağızlarından köpükler saça saça rakiplerini yerden yere vuran insanlar onca yıl rakiplerinin yazdıklarından tek satır bile okumamışlar: “Bunlar görüş falan değil, okuyacak kadar aptal olmadım!” diye kestirip atmışlardır. Gerçekte burada öne çıkan gurur düşkünlüğü, gerisi boş. Zamanımızda, daha doğrusu öncelikle son on yılda, böylesine aşırı tek yanlılık, kendi kabuğuna çekilme, kendini yalıtma, sabırsızlık belirgin biçimde kendini göstermektedir. Ayrıca çok kişide yüzsüzlük derecesinde bir cesaret belirdi: Bilgisi kıt insanlar, kavrayışı, bilgisi on misli fazla olanlarla, hem de yüzlerine karşı alay edebiliyorlar. En kötüsü de meselelere “at gözlüğüyle bakmanın” gittikçe daha fazla hüküm sürmeye başlamasıdır: Örneğin uygulama, eğretileme, alegori sezgisi gözle görülür biçimde kaybolmuştur. Nükteyi, şakayı anlamayı çoktan bıraktık (genelde), ne var ki bu, bir Alman düşünürünün görüşüne göre, dönemin zihinsel ve tinsel düşüklüğünün en açık belirtisiymiş. Evet, sürekli aynı çizgide, aynı yönde giden sevimsiz, asık yüzlü, kalın kafalı tipler ortaya çıktı. Gençlerden, liberal görüşlü olanlardan mı söz ettiğimi sanıyorsunuz? Bunların yaşlılar ve tutucular olduğuna inanın. Gençlere özenen (günümüzde de yaşlılığa), gündelik yaşamın sorunlarından, yeni insanlardan ve genç kuşaktan zerre kadar bir şey anlamayan bu garip düz muhafazakârlar, sinirli ihtiyarcıklar yirmi yıl önce çıkmışlardı sahneye. Onların bağnazlığı, doğrusunu isterseniz, “yeni insanların” bağnazlığından daha katı, daha insafsız ve ahmakçaydı. Ah, bütün bunlar belki de temiz isteklerinin fazlalığından, yüce gönüllü, ancak yeni önyargılarla sığlaşan yüreklerinden ileri geliyordu, ama onlar yeni düz düşünenlerden bazen daha kör davranıyorlardı. Düz düşünenleri sorgularken çok farklı yönlere saptım galiba.

Günlük okurlara ulaşır ulaşmaz “Hüküm” başlıklı yazımın amacıyla ilgili bir yığın soruyla karşılaştım: “Bu sizin ‘Hüküm’ yazınız da ne oluyor? Bununla intihar eylemini mazur mu göstermeye çalışıyorsunuz yoksa?”

Kimi bundan nedense memnunmuş gibi göründü. İşte, geçenlerde yazar N.P. iltifat-küfür karışımı küçük bir yazı gönderdi. Moskova’da günlük dergi *Razvileçeniye*’de çıktı. Bu dergiyi okuyanlardan değilim, Bay N.P.’nin söz konusu sayıyı göndereceğini de sanmıyorum; bu nedenle yazarın bana

gönderdiği iltifatlar dolu yazıyı aynen aktarıyorum. Yazımı eleştirirken alay etmekten de geri durmuyor:

> "Yazarın Günlüğü" nün ekim sayısını okudum ve düşünmeye başladım: Bu sayıda çok iyi konular olduğu kadar, çok fazla da *gariplikler* vardı. Kısaca şaşkınlığımı belirteceğim. Sözgelişi, can sıkıntısından intihar eden birinin "yargıları" bu sayıda neden yer almıştır? Kesinlikle bir anlam veremiyorum, neden? Yarı çılgın bir adamın hezeyanları olarak görülebilirse de bu *görüşlerin bunu bilmesi ve öğrenmesi gereken herkes için* yoruma açık olduğu öteden beri kuşkusuz bilinmektedir, bu nedenle *günümüzde* böyle bir olayın F. Dostoyevski gibi bir yazarın günlüğünde yer alması, anlamsız olduğu gibi, aynı zamanda acınası bir çağdışılık örneğidir. Şimdi *demir gibi, katı anlayışlar ve* pozitif düşünceler çağıdır. "Her ne pahasına olursa olsun yaşamak!" bayrağını elinde tutan bir çağdır!.. Her yerde olduğu gibi istisnalar vardır elbette, *yargıda bulunarak* ya da hiç konuşmadan gerçekleştirilen intiharlar vardır, ama kimse şimdi kaba, ucuz kahramanlığa aldırmıyor artık: çok ahmakça kahramanlıktır bu! İntiharın, özellikle *mantık yürüterek* gerçekleştirilen intiharın, yüksek "bilinç" ve nedendir bilinmez kahramanlık derecesine yükseltildiği bir dönem yaşanmıştır, fakat bu *çürümüş* dönem bir daha dönülmemek üzere geçmişe gömüldü, Tanrıya şükür, üzülecek bir durumumuz yok.
>
> Bay Dostoyevski'nin günlüğünde yer verdiği kişi gibi hükümlerde bulunarak intihar eden insanlar asla merhameti hak etmiyorlar; en bayağısından bir bencil, gurur düşkünü ve toplumun en zararlı üyeleridir böyle tipler. Hakkında hiç konuşulmasın, bu budalaca eylemini uygulamaz zaten; takındığı tavrı, yapmacıklı kişiliğini artık sürdüremez, hiç kafa yormadan ölmek varken tutup düşüncelerini yazar...
>
> Ah, toplumun utanmaz, yüzsüz tipleri! Kibirli şövalyeler!

Bu yazı beni üzdü. İntihar eden bu kişinin asla merhameti hak etmediğini ileri süren Bay N.P. bu zavallı gence "merhamet" duyulsun diye mi "Günlüğümde" yer verdiğimi düşünüyor yoksa? Elbette Bay N.P.'nin kişisel görüşü bu kadar önemli olmayabilirdi. Ama işin önemli tarafı, Bay N.P.'nin bu durumda hiç kuşkusuz genel bir kişiliği, tam koleksiyonluk, bir ölçüde az önce sözünü ettiğim yüzsüz ve düz düşünen tipi -N.P.'nin de üzerinde durduğu, en "katı anlayışları" benimsemiş o yüzsüz tipi- ifade ediyor olmasıdır. Bu koleksiyonlukla ilgili düşünce, inanın, dehşet vericidir. Bu olayın bana fazla dokunduğunun farkındayım. Ama sözü dolandırmadan söyleyeceğim: Bu kadar duyarlı davranmama karşın, bu koleksiyonluk tiplere yanıt vermeyebilirdim, onu küçümsediğimden değil (insanlarla neden konuşmayayım!), sadece dergimde az yer olduğu için. Şimdi yanıt veriyorsam, yer harcıyorsam, kendi kişisel kuşkularıma, yani kendime yanıt vermeyi istediğimdendir. Ekim ayı yazıma ertelenmeyecek bir ahlak dersi

eklemem, onu açıklamam, hatta yazının amacını enine boyuna ortaya dökmem gerektiğini anlıyorum. Konuyu açıklığa kavuşturmak için söylemek istediğimi söyleyeceğim, gevezelik olarak değerlendirilse bile... Hiç değilse vicdanım rahatlayacak. İşte yanıtım:

III-Kanıtsız İddialar

“Hüküm” başlıklı yazım, insan yaşamının temel ve en yüksek düşüncesiyle, insan ruhunun ölümsüzlüğü inancının zorunluluğu ve değişmezliği düşüncesiyle ilgilidir. “Mantıksal bir intiharla” yaşamına son veren kişinin bu itirafının özünde yatan, şu yargıdan çıkan zorunluluktur: İnsanın kendi ruhuna ve ruhun ölümsüzlüğüne inançsızlık doğal değildir, akıl almaz ve dayanılmazdır. Mantıksal intiharın formülünü bulduğumu açıkça ifade ettiğimi düşünmüştüm. İntihar eden kişinin ölümsüzlüğe inancı yoktu zaten, daha başta açıklıyor bunu. Kendi hayatının anlamsızlığı ve amaçsızlığı düşüncesiyle ve çevresini kuşatan insanların bağnazca suskunluğuna duyduğu nefretle adım adım yeryüzünde insan varlığının tam anlamıyla saçmalık olduğu kaçınılmaz yargısına varıyor. Hayvanlara benzeyen ve az gelişmiş bilinçlerine, sık sık bedensel isteklerine göre hareket eden insanların ancak, yaşamayı *kabul edecekleri gerçeği* bir güneş gibi önünde beliriyor. Onlar hayvan gibi yaşamaya razılar, yani “yemek, içmek, uyumak, yuva kurmak, çoluk çocuk sahibi olmak için...” Gerçi işkembesini doldurmak, boşaltmak, uyumak, yumuşak bir koltukta oturmak bir süre kişiyi yeryüzüne çekecektir; ancak üstün kişileri değil. Öte yandan bu üstün örnekler dünya üzerinde egemenliklerini sürdürüyorlar ve her zaman sürdürmüşlerdir; süre tamamlandığı zaman milyonlarca insanın peşinden gitmesiyle sonuçlanacaktır bu süreç. Büyük söz, büyük düşünce ne anlama gelir? (İnsanoğluna hava gibi gerekli olan) bu sözü, bu düşünceyi ilk kez zavallı, önemsenmeyen, hiçbir değeri olmayan, sürekli ezilen, baskı altında tutulan ve bu izlenme ve unutulmayla bu dünyadan geçip giden insanlar kullanmışlardır. Ama sözler ve düşünceler ölmez, iz bırakmadan silinip gitmez, hiçbir zaman kaybolmaz, yeter ki bir kez daha söylensin! Bu bile insanoğlu için ne kadar şaşırtıcıdır! Bir sonraki kuşak ya da yirmi otuz yıl sonra belki de üstün bir düşünce herkesi, her şeyi saracak ve peşinden sürükleyecektir. Ne milyonlarca insan, ne maddesel güçler, ne göründüğü kadarıyla korkunç ve değişmez olan para, ne kılıç, ne kudret, sadece önceleri fark edilmeyen o düşünce, insanoğlunun en önemsizinin düşüncesi kazanacaktır zaferi. Bay N.P. Günlüğümde bu itirafın yayınlanmasının “gülünç ve acınası biçimde anakronizme” hizmet ettiğini yazıyor (kime, neye hizmet ediyor?), çünkü “‘demirden’, katı anlayışlar ve pozitif düşünceler çağıdır; ‘ne pahasına olursa olsun yaşamak’ sancağını elinde tutan bir çağdır.” Böyle diyor. (Evet, evet, demek bu yüzden zamanımızda aydın sınıf arasında intihar olayları bu kadar arttı!) Bu “demir”in, zamanı

geldiğinde kimi düşünceler karşısında -"demirden anlayışla" aklını bozmuş baylara başlangıçta bu düşünce her ne kadar önemsiz görünse de- tüye dönüşeceğini Bay N.P.'nin ve ona benzeyenlerin inanmalarını isterim. Geleceğimiz için, hem de çok yakın geleceğimiz için bizleri bekleyen en büyük tehlikelerden biri -biraz ilginç, kişisel ön saptamam olacak bu- Rus aydın zümresinin çok geniş çoğunluğunda insan ruhuna ve ruhun ölümsüzlüğüne derin inançsızlığın gitgide artarak iyice yerleşmesidir. Dahası, bu inançsızlığın bir inanç halini alarak güçlenmesidir (yine de bu inanç fazla yoğun değildir), ama insan varlığının bu yüce düşüncesine karşı bu garip umursamazlık her yerde kökleşiyor, bazen bu kayıtsızlık alaylara kadar varıyor; bu tavrın bizde hangi yasalara göre, nereden çıktığını da Tanrı bilir, salt bu yüce düşünceye değil, yaşamsal olan her şeye, yaratan, besleyen, onu sağlıklı kılan hayatın gerçekliğine, çürümüşlüğü, kokuşmuşluğu ortadan kaldıran her şeye karşı güçleniyor bu ilgisizlik. Bu duyumsamazlık Avrupa uluslarıyla karşılaştırdığımızda bugün handiyse Rus karakter özelliği olup çıkmıştır. Bu aymazlık Rus aydın zümresine gireli uzun zaman olmuştur ve çok yıkıcı etkisi olduğuna da kuşku yoktur. Yüce düşünceler olmadan ne insan, ne de ulus ayakta kalabilir. Dünya üzerinde *tek* yüce düşünce, insan ruhunun ölümsüzlüğü düşüncesidir, çünkü kişioğlunu canlı tutabilen, yaşamın içindeki diğer bütün büyük düşüncelerin *tek kaynağı budur, salt bu düşünceden fışkırırlar.* Bu konuda benimle tartışabilirler (yani yeryüzündeki bu yüce kaynağın tek olduğu üzerine), ancak tartışmaya girmeyeceğim ve düşüncelerimi bir kanıta dayandırmadan ortaya dökeceğim. İnsan bir kalemde düşüncelerini açıklayamaz, iyisi mi yavaş yavaş gitmeli... İleride zamanımız olacak.

Benim intiharcı, bir kere düşüncesinin, başka deyişle kendini öldürmeyi kaçınılmaz görmesinin tutkulu sözcüsü, bununla beraber ne umursamaz, ne de katı bir insandır. Gerçekten acılar çekiyor, çırpınıyor, sanırım bunu az önce açıkça dile getirdim. Onun için apaçık olan, yaşamanın olanaksızlığıdır; haklı olduğunu, bunu çürütmenin asla mümkün olmadığını çok iyi biliyor. Önünde karşı konulmaz biçimde en büyük, en yaşamsal sorunlar duruyor: "O, hayvan gibi yaşamanın iğrençliğine, anormalliğine, insanoğlu için yetersiz olduğu bilincine vardığı zaman, yaşamanın ne anlamı olur ki? Bu durumda onu dünyaya bağlayacak ne gibi bir gerekçe olabilir?" Evet bu sorulara yanıt bulamıyor ve bunu da çok iyi biliyor, çünkü onun deyişiyle, "bütünün uyumunun" var olduğu bilincini kavradığı halde: "Ama bunu anlamıyorum" diyor. "Asla anlayacak gücüm yok, bu

uyuma katılmayacağım, bu artık kaçınılmaz ve kendiliğinden çıkıyor.” İşte, bu açıklık onu hızla bu sona yaklaştırıyor. Felaket neredeydi, nerede yanılmıştı peki? Eelaket salt ölümsüzlük inancını yitirmesindeydi.

Ama o, coşkuyla uzlaşmanın peşinden gidiyordu (yani yaşadıkça arıyordu, acılar çekerek arıyordu); bunu “insan sevgisinde” bulmayı istiyordu: “Ben değil, böylece insanlık mutlu olacaktır belki de ve zamanla o yüce uyuma ulaşacaktır. Bu düşünce beni dünyaya *bağlayabilirdi*” diye kaçırıyor ağzından. Hiç kuşkusuz soylu bir düşüncedir bu; gönül yüceliğiyle dolu ve acı verici, ama tartışılmaz inanç, insanoğlunun yaşamının aslında kendisi gibi anlık olması; yarın “uyuma” erişildikten sonra (ulaşılacak bir hayal olduğuna inanıyorsa) insanoğlunun yine kendisi gibi, tutucu doğa yasalarının zorlamasıyla, üstüne üstlük bu hayale erişene kadar uğradığı nice acılardan sonra *hiçliğe* dönüşmesidir -işte bu düşünce ruhunu tümüyle alt üst ediyor, ama asıl insanlığa duyduğu sevgi nedeniyle isyan ediyor; insanlık adına onu yaralıyor -düşüncelerin yansıması yasasına göre- insanlığa duyduğu sevgiyi onun içinde yok ediyor. Ailelerde buna benzer olaylar çok yaşanmıştır: Açlıktan kırılan bir ailede, çocuklarının ıstırabı dayanılmaz duruma geldiğinde, anne babanın bu *dayanılmaz acı* karşısında çok sevdikleri çocuklarından nefret ettikleri sıkça görülmüştür. Ayrıca, iddia ediyorum, acı çeken insana yardım etmede ya da yararlı olmada, acısını hafifletmede tam anlamıyla aciz kalan bilinç, aynı zamanda siz bu insanın acısına kesin olarak inanıyorken, yüreğinizdeki *insan sevgisini kine bile dönüştürebilir.* Demirden düşüncenin ardından giden beyler inanmazlar buna, üstelik asla kavrayamazlar: Onlar için insan sevgisi ve mutluluğu ucuz şeylerdir; öteden beri de üzerinde pek düşünmeye değmeyeceği yazılmış çizilmiştir. Niyetim onlara kesinlikle gülüp geçmek şimdi: İnsan sevgisinin tamamıyla akıl almaz, anlaşılmaz, *hatta insan ruhunun ölümsüzlüğü genel inancını taşımıyorsa dayanılmaz* olduğunu belirtiyorum *{şimdilik* yine kanıt göstermeden). İnsandan ölümsüzlük inancını çekip alanlar, hayatın yüce amaçları bakımından bu inancı “insan sevgisiyle” değiştirmeye çaba gösteriyorlar, diyorum ki, onlar kendi kendilerine parmak kaldırıyorlar, çünkü insan sevgisi yerine, inancını kaybedenin yüreğine yalnızca kin tohumları serpiyorlar. Demirden düşünce ukalaları bu savlarıma varsın omuz silksinler. Ama bu düşünce onların bilgeliğinden de bilgedir. Bu düşüncenin zamanı geldiğinde insanlığın aksiyomu olacağına kesin inanıyorum. Gerçi şimdilik bir temele dayanmadan konuşuyorum.

İnsan sevgisinin *gerçekte düşünceler gibi* var olduğunu ve bunun insan zekâsı için en erişilmez düşüncelerden biri olduğunu cesaretle vurguluyor ve iddia ediyorum. Özellikle düşünce olarak. Bu sevgiyi yalnız tek duygu boşa çıkarmaz. Bu duygu, salt insan ruhunun ölümsüzlüğü genel inancında mümkündür (yine kanıtsız...).

Sonuç olarak, ölümsüzlük düşüncesinin yitirilmesiyle intihar, gelişimleri içinde hayvanların az üstüne çıkan her insan için bile kesin ve kaçınılmaz bir zorunluluk oluyor. Oysa ölümsüzlük düşüncesi sonsuz yaşam sunarken, insanoğlunu daha bir toprağa bağlar. Burada bir çelişki var gibi görünüyor: Hayat çoksa, başka bir deyişle, dünyanın dışında da ölümsüzse, o halde şu yeryüzü yaşamına böylesine değer vermek niçin? Oysa tersi bir durum ortaya çıkıyor, çünkü insanoğlu kendi ölümsüzlüğüne olan inancıyla yeryüzünde kendi mantıksal amacına ulaşmaktadır. Ölümsüzlüğe inanç yitirildiğinde kişinin dünyayla bağı kesilir, kopar, daha bir zayıflar, çürür; hayatın yüce anlamının yitirilmesi (sadece bilinçsiz acı biçiminde hissedilse de) kuşku yok ki kişiyi peşinden intihara sürüklüyor. Buradan ekim yazımdan çıkarılabilecek ahlak dersi şu olabilir: "İnsanoğlunun var olması için ölümsüzlük inancı gerekiyorsa, o halde bu inanç insanın doğal hâzinesidir, eğer böyleyse insan ruhunun ölümsüzlüğü *hiç kuşkuya yer olmayacak biçimde vardır.* " Özetle, ölümsüzlük ülküsü yaşamın kendisidir, gerçek yaşamdır, hayatın kesin reçetesi ve insan için gerçeğin ve kusursuz bilincin ana kaynağıdır. İşte, yazımın amacı buydu ve yazımı okuyan herkesin bunu anlayabileceğini düşünmüştüm.

IV-Gençlik Üzerine

Çağımızda büyük sorunlarla hiç uğraşmayan insanların da intihar ettiklerini söyleyecekler; bununla beraber görünüşte hiçbir neden yokken gizemli biçimde kıyıyorlar canlarına. Gerçekten çok intihar olayıyla karşılaşıyoruz (çok olması yine de bir muamma), dıştan baktığımızda hiçbir nedeni olmayan, maddi yetersizliğin, kırık aşk acılarının, kıskançlığın, hastalığın, hipokondrinin ya da bir cinnetin sonucu olmayan, sebebini ancak Tanrının bileceği tuhaf, giz dolu bir yığın intihar... Çağımızda bu tür olayların nedense bir çekiciliği var ve görmezden gelemeyeceğimiz kadar hızla yayıldığından, çok insan için endişe verici bir sorun haline gelmiştir. İntihar olaylarının elbette ayrıntılarına girmeyeceğim, zaten yapamam. (İntihar olaylarıyla ilgili pek çok mektup alıyorum. Bu konuda neler düşündüğümü, nasıl bir açıklama getireceğimi öğrenmek istiyorlar.) Bununla beraber kuşkusuz inanıyorum ki genellikle, doğrudan ya da dolaylı olarak bu kişiler, tek ve aynı ruhsal hastalıktan, içlerinde o yüce var olma düşüncesinin olmamasından canlarına kıymaktadırlar. Bu anlamda çağdaş Rus hastalığı haline gelen ilgisizliğimiz, umursamazlığımız insanlarımızı içten içe kemirmektedir. Gerçektir, günümüzde dua eden, kiliseye giden kimi insan, ruhun ölümsüzlüğüne inanmıyor; daha doğrusu inanmak şöyle dursun, hiç mi hiç düşünmüyor. Gelgelelim hiç de katı düşünceli değil, ne sürü gibi yaşıyor, ne de düşkün bir hayat sürüyor bu tip. Oysa tek bu inançtan, az önce vurguladığım gibi, hayatın yüce anlamı ve yaşama isteği doğuyor. Ah, yine söylüyorum, hiçbir düşüncenin ardından gitmeden, hayatın yüce anlamından yoksun, basitçe hayvan gibi -bayağılık anlamında- yaşamak isteyen çoktur; ama meselenin en ilginç tarafı, görünüşte son derece kaba saba, hatta ahlaksız olmalarına rağmen pek farkında olmadan hayatın yüce anlamına ve amacına uzun zamandır özlem duymalarıdır. Bu insanların yemeğe, kulebyaka'lara[{224}], cins küheylanlara, sefahata, rütbelere mevkilere, karşılarında el pençe divan duranlara, uşaklara düşkünlükleri nedeniyle değildir sıkıntıları. Bu tipler görünüşte *nedensiz*, ama mutlaka bir tasadan dolayı beyinlerine kurşunu sıkıverirler; bilinçsizce olmakla birlikte hiçbir yerde bulamadıkları yaşamın yüce anlamına duydukları özlemden yaparlar bunu. Ayrıca bu insanlardan bir kısmı önce rezilce, alçakça bir skandal çıkararak öldürür kendini. Ah, çoğuna baktığımızda, "hayatın yüce amaçlarına duydukları özlemden" canlarına kıydıklarına inanmak kuşkusuz güçtür. "Evet onlar ne bir amaç düşünmüşler, ne de lafını etmişlerdir, yaptıkları sadece 'alçaklıktır'". İşte

genel kanı budur! Diyelim ki hiç düşünmedi, alçaklık yaptı: Kesin olarak bilebilir misiniz, bu yüce özlemin, toplum yaşamında bazen hangi dolambaçlı yollarla yüreklere nüfuz ettiğini ve bulaştığını? Düşünceler havada uçuşur, ama mutlaka kuralına göre; düşünceler çok güç sezinlediğimiz yasalara göre var olurlar ve yayılırlar; düşünceler bulaşıcıdır; yaşamın genel havası içinde, yalnızca çok kültürlü ve gelişmiş beyinlere ulaşan bazı düşüncelerin, kaygıların ya da özlemlerin eğitim düzeyi düşük, kaba ve hiçbir zaman hiçbir şeye ilgi duymayan kişilere bulaşabileceğini ve ruhunu etkisi altına alacağını bilir misiniz? Bana belki de hayatın deneyimlerinden geçmemiş gençlerin, hatta çocukların bile günümüzde intihar ettiklerini söyleyecekler. Şu gençliğimizin, bizde hayatın yüce anlamının olmamasından acılar çektiğine ve bunu özlediğine gizli bir inancım var. Ailelerimizde hayatın yüce amaçlarına ilişkin bir tek söz ağza alınmaz; ölümsüzlük düşüncesine, bırakın kafa yormayı, sık sık yergisel yaklaşırız; çocukluğumuzdan beri böyledir, anne babalar özellikle böyle yetiştirirler.

Geçenlerde usta yazarlarımızdan biri görüşlerime karşı çıkarak: “Bizde aile denen şey hiç yok!” demişti. Yazık ki bir bakıma gerçek bu: Hayatın yüce amaçlarına karşı o bilinen genel kayıtsızlığımızın, ülkemizin belirli kesimindeki ailelerimizi sarstığına kuşku yoktur. Genç kuşağımızın, kendi ülkülerini ve hayatın yüce anlamını kendisi arayıp bulmak durumunda kaldığı en azından apaçık ortadadır. Ancak bu gençliğin toplumdan yalıtılması ve kendi haline terk edilmesi korkutucudur. Zamanımızda, hayatımızın bu çetin döneminde çok, ama çok ciddi, önemli bir sorundur. Gençliğimiz onu hayatın yüce anlamına ulaştıracak kurtarıcı ışığı hiçbir yerde bulamayacak duruma getirilmiştir. Gençlik bugün aklı başında insanlarımızdan ve genelde önderlerinden bunu alabilir; yine söylüyorum, ortada sadece yergisel bakış açısı vardır ve asla *olumlu* yanı yoktur, yani neye inanmak, neye saygı duymak ve tapmak, neye yönelmek... işte gençliğimize gerekli olan budur, en çok bunu istemiş ve her zaman istemeye devam edecektir! Oysa aile ve okul çevresinde doğru öğütlerden bir şeyler gençliğe aşılanabilseydi, yine ailede de, okulda da buna ilgisiz kalanların pek çoğu, pratik ve gündelik yaşamın çekici yanlarından ve amaçlarından çok buna eğilim gösterirdi (istisnaları olur tabii). Gençler 6 Aralıkta Kazan Meydanında, en azından *Moskovskiye Vedomosti’nin* dikkat çektiği *olaylara* baktığımızda, birkaç işini bilen madrabazın elinde kuşku yok ki “kamçılanan sürü” durumuna düşürülmüştür; bu olaydan ne çıkmış,

ne elde edilmiştir? Sonrasını bilemem. Burada elbette bir pislik, başkasının sesiyle kötü niyetli, ahlaksızca maymun tarzı bir öykünme söz konusudur; ne var ki gençleri yüce ve güzel şeyler adına, en büyük amaçlar için şaşırtıcı bir özveri adına topladıklarına inandırarak bir araya getirebilmişlerdir. Bazı gençlerde buna "kendi ülküsünü arama" diyelim, ama bu gençler geriye kalanlar üzerinde egemenlik kurarak onları peşlerinden sürüklüyorlar, bu apaçık ortadadır. Ülkülerinin bu denli çarpık oluşunda şimdi kim suçlu peki? Elbette kendileri, ancak suç sadece onlarda değildir. Kuşku yok ki onları kuşatan günümüz gerçekliği, yaşamsal ve gerçek olan her şeyden çarpık biçimde kopuştan ve en basit konuları bile anlamada gösterdikleri yeteneksizlikten onları kurtarabilirdi, ama işin asıl önemli olan yanı, Rus yurdunun büyük eleştirmenleri havasında gönençli bir huzurla son günlerini yaşayan, halkından uzun zamandan beri bağlarını koparmış "babalarını" bile dehşete ve şaşkınlığa düşürecek şekilde genç kuşağımızda köklerinden, halkın gerçeğinden bir kopma sürecinin başladığıdır. İşte ders - aileye de, okula da, sırtı pek, dediğim dedik eleştirmenlere de ders: Şimdi onlar *kendi sonuçlarını* öğrenemeyecekler ve sırtlarını dönecekler; ama suçu yine *kesin olarak* babalarda bulmak doğru mu? Kendileri de o özel, kaçınılmaz yasaların ve zamanımız çarlığının büyük reformlarına kadar Rus aydın zümresinin neredeyse iki yüzyıldır tepesinde dikilen yazgının ürünleri ve sonuçları değil mi? Hayır, iki yüzyıldır toprağından ve *her işten* kopmaya sürüklenmeleri boşuna değildir. Suçlamakla bir yere varılmıyor, çarelerini aramak ve ilacını bulmak gerek. Bence bir çıkış yolu var: Evet, ilacı halkta, onun kutsal değerlerinde ve onunla kaynaşmadadır. Ancak buna ilerde değineceğim. Ben ve Günlük bir bakıma bu çıkış yollarını göstermek için girişmiştir bu işe, bir ölçüde katkı sağlayacağına inanıyorum.

V-İntihar ve Kibir Üzerine

Şu Bay N.P.'nin işini bitirmemiz gerekiyor. Onun "yaradılışında" olanların başına ne gelmişse ona da aynısı gelecek: Onlar açıklığı övmek yerine küçümsemeye daha isteklidirler. Bir başka mesele de şudur: "Biz bunu anlamıyoruz, demek ki çok derin!"

Benim intiharcımın "düşüncelerinin" yarı çıldırmış bir insanın sayıklaması olduğunu ve "*çoktan beri de bildiğini*" söylüyor. Bu "yargıların" yazım çıktıktan sonra ona "bildik" geldiği düşüncesindeyim ben. "Yarı çıldırmış insanın sayıklaması" olayına gelince (Bay N.P.'ye ve benzerlerine aşina mı geliyor yoksa?), evet, bu hezeyan, başka deyişle intiharın kaçınılmazlığı sonucuna varma, birçokları için, Avrupalılar için bile bir çeşit son buluştur. Ben "bilimin son buluşunu" açıkça, herkesin anlayabileceği biçimde, fazla ayrıntıya girmeden, ama salt bunu yalanlamak için vurguladım, ne fikirle, ne de mantıkla, çünkü akıl yürütmeyle çürütülemez (yalnızca Bay N.P.'yi değil, kim olursa, bu "deli sayıklamasını" mantıksal olarak çürütmeye davet ediyorum), evet, mantıkla değil, ama o inançla, insan ruhunun ölümsüzlüğüne inancın gerekliliği sonucuna vararak; bu inancın yeryüzünde canlı bir yaşamın -sağlığın, sağlam düşüncelerin ve yargıların- tek kaynağı olduğuna inanarak...

Sonuçta çok gülünç bir durum çıkıyor ortaya. Ekim sayısında göçmen kızın intiharından söz etmiştim: "Pamuğa kloroform dökmüş, yüzünü bağlamış ve yatağına uzanmıştı. Böylece öldü. Ölmeden önce şu notu bırakmıştı: 'Uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Eğer kendimi öldürmeyi başaramazsam, Cliquot kadehleriyle kutlasınlar yeniden dünyaya gelişimi. Eğer başarırsam tek dileğim, öldüğümden emin olarak beni gömmeleridir; yoksa toprağın altında tabutta uyanmak hoş olmaz, üstelik pek de şık olmaz.'"

Bay N.P. intihar eden şu "basit" kıza, kibri elden bırakmayarak sinirleniyor ve "davranışını hiç de ilgiye değer" bulmuyor. Son derece safça sorduğum "Bu intihar eden iki kişiden hangisi dünyada daha çok acı çekmiştir?" sorum için bana yükleniyor. Burada çok gülünç bir şey oluyor. Birden şöyle ekliyor: "Hayata dönüşünü ellerde şampanya kadehleriyle (ellerde olacak elbette!) *kutlamayı* arzulayan insanın bu hayatta pek *acı çekmediğini* söyleyebilirim; yaşam koşullarını hiç değiştirmeden, bu koşulları pek düşünmeden hayata sevinçle katılabiliyorsa böyle demeye hakkım var..."

Ne gülünç, ne saçma bir anlayış! Anlaşılan şampanya onun başını iyice döndürmüş: “Şampanya içen, demek ki acı falan çekmezmiş”. İyi de, şampanyayı o kadar sevseydi, içmek için yaşamayı yeğlerdi, oysa yaşamına son vermeden önce şampanyadan söz ediyordu, yani işin şakaya gelir yanı yoktu; her halde öleceğini iyi biliyordu. Şans eseri ölmeyeceğine inanmıyordu; böyle bir olasılık onu sevindirmezdi, zira yeniden kendine gelmek, onun için yeni bir intihar girişimi demekti. O halde şampanyanın bir önemi yoktu burada, yani hiç de içme isteği falan değildi bu, bunu açıklamamız mı gerekir? Ölürken iğrenç, pis bir maskaralığı, çarpıklığı göstermek için şampanyadan söz etti. Evet, şampanyayı seçti, çünkü “yeniden hayata dönmesi” durumunda, bu tablodan daha iğrenç, daha kokuşmuş olanını bulamamıştı. Dünyada bıraktığı ne varsa, bu pislikle aşağılamak, yeryüzü yaşamını lanetlemek, içine tükürmek ve bunu geride bıraktığı yakınlarına bildirmek için böyle yazmayı gerekli görmüştü. 17 yaşındaki bu zavallı kız neden böylesine hınç doluydu? (NB: 17 yaşındaymış, 20 değil, ekim yazımda yanlışlık yapmışım, bu olayla ilgilenenler beni uyardılar sonra.) Bu hınç, öfke kimeydi? Kimse onu incitmemişti, hiçbir gereksinimi yoktu, öldü, göründüğü kadarıyla hiçbir nedeni yoktu. Yalnız özellikle şu not, böyle bir anda çirkin, öfkeli bir sapkınlığa götürmesi (bu açık), hayatının bu çirkin davranışından ölçüsüz derecede daha temiz olduğunu, bu hırçın tavrının aşırı öfke olduğu düşüncesi uyandırmaktadır, tersine, korkunç acılar çeken bir ruh hali içinde bulunduğunu, yaşamının son anlarında düştüğü umutsuzluğu göstermektedir. Nedenini bilmeden, uyuşukluğun getirdiği can sıkıntısıyla yaşamına son verseydi, o zaman bu maskaralığı yapmazdı. Bu ruh durumunu insancıllığına yormak gerek. Burada apaçık bir ıstırap vardı ve acılar çekerken kesinlikle tinsel bir tasadan, özlemden öldü. 17 yaşında bu duruma gelmeyi nasıl başarmıştı? İşte, zamanımızın dehşet verici sorusu budur! Tasadan (çok erken bir tasadan), amaçsız, boş bir hayat yüzünden, baba ocağında çarpık kuramların, hayatın yüce anlamı ve amacı üzerine yanlış anlayışların öğretilmesi, ruhun ölümsüzlüğü inancının bile bile yüreğinden koparılması sonucu bu genç kızın canına kıydığını vurgulamaya çalıştım. Sözlerim bir varsayım olsun varsın; bu amaçla değil de, Bay N.P.’nin düşündüğü ve varsaydığı gibi, sırf bu çirkin notu bırakmak için mi ölmüştü? “Kimse ölüsünden tiksinilmesini istemez.” Ne kadar şık olursa olsun, insanın kendi canına kıyması ciddi iştir, intihar salgını aydın zümrede daha sık görülüyor, bıkmadan usanmadan sürekli araştırılması ve izlenmesi

gereken yaşamsal bir konudur. Bir buçuk yıl kadar önce Adalet Bakanlığında görevli bilgili, yetenekli bir zat, intihar edenlerin, ölmeden on on beş dakika önce bıraktıkları bir yığın mektup ve not göstermişti bana. 15 yaşındaki bir kızın iki satırlık notunu hatırlıyorum: Faytonda giderken kurşunkalemle kargacık burgacık yazılmış bir not aklımdan hiç çıkmıyor; gideceği yere varmadan kızakta kalbine tabancayla ateş ederek hayatına son vermiş.

Bay N.P. gibi biri bile bu ilgiye değer mektup yığınlarını ayrıntılı inceleseydi belki de yüreğinde bazı değişimler olur, dert sıkıntı bilmeyen kalbine bir kuşku saplanırdı diye düşünüyorum. Ama bilemem. Ne olursa olsun bu tür olaylara öyle kibirle değil, insancıl açıdan yaklaşmak gerekir. Bu olaylarda suçlu olan belki de bizleriz ve hiçbir demirden düşünce, zamanı ve süresi geldiğinde dingin ve kibirli yaşantımızın acıklı sonuçlarından bizleri kurtaramaz.

Bu kadar yeter. Sadece Bay N.P.'ye değil, çok kişiye yanıt vermiş oldum böylece.

İ❋❉■❋❉ ✢➶●➣❍

I-Çocuk Yaşamından Bir Anekdot

Unutmamak için anlatıyorum

Petersburg'un epeyce uzak bir köşesinde bir anne ile, 12 yaşında bir kızın öyküsü bu. Aile varlıklı değil, ancak annenin bir işi var, geçimlerini sağlıyor, kız Petersburg'da okula gidiyor. Her gün okula Gostino Dvor yönünden evlerinin bulunduğu semte kadar çalışan halk tipi yolcu arabasıyla gidip geliyor. Bu toplu taşıma aracı belirli saatlerde günde birkaç kez Petersburg'un dış semtlerine yolcu taşıyor.

Bundan iki ay önce güneşli günler geride kalmış, ansızın kış bastırmıştı, ısı birkaç derece düşmüştü. İşte böyle soğuk günün birinde akşamüzeri anne kızına:

"Saşa kızım!" diyor. "Kaç akşamdır farkındayım, derslerini pek çalışmıyorsun sanki; yoksa derslerini iyice belledin mi?" "Ah, anacığım, bu kadar endişelenme, çalıştım, bütün hafta çalıştım, merak etme!"

"Öyle diyorsan öyledir kızım."

Ertesi gün Saşa okula gider. Akşam saat altıya doğru Saşa'yı her zaman evinin önüne kadar getiren görevli, arabasından atlayarak, "anneye" kızının yazdığı şu notu veriyor:

"Sevgili anneciğim, bütün hafta kötü bir kız oldum. Üç zayıf not aldım, sana hep yalan söyledim. Eve dönmeye utanıyorum, artık dönmeyeceğim; elveda sevgili anneciğim, beni bağışla! Senin Saşa."

Annenin düştüğü dehşeti tahmin edersiniz kuşkusuz. Hemen Saşa'yı bulmak için kendini sokağa atıyor. Ama nerede bulacaktı, nasıl? Onlara yakın ilgi gösteren bir tanıdıkları sabaha kadar da olsa, kente inip Saşa'nın okuldaki yakınlarından soruşturulmasını öneriyor. Saşa pişmanlık duyup bir süre sonra döndüğünde, annesini bulamayınca yine kaçarsa? Anne evde kalıp, iyi kalpli adamın yakın ilgisine güvenmek zorundadır. Kızı sabaha kadar bulamadıkları takdirde durumu hemen polise bildireceklerdi. Anne evde kalırken ne korkunç saatler geçirmişti kim bilir! Bu saatleri anlatmıyorum, tersi zaten düşünülemez.

Anne olayı şöyle anlatmıştı: "Evet, saat ona doğru birden karda tanıdık ayak sesleri duydum, sonra merdivenlerde ve avluda... Kapıya fırladım. Saşa karşımdaydı!

'Anacığım, ah, sevgili anacığım, sana geldiğim için ne kadar mutluyum!'"

Kadın avuçlarını açıp yüzüne götürmüş, sonra yorgun, bitkin kendini yatağa atmıştı, öylesine yorgun, öylesine bitkin!. Tabii ilk çığlıklar,

sorular... Anne kızını kırmamaya özen göstermişti.

“Ah, anacığım, dün sana derslerim hakkında yalan söyledikten sonra karar vermiştim; okula gitmeyecek, eve dönmeyecektim, çünkü okula gitmeyeceğime göre, gidiyorum diye seni nasıl kandırabilirdim?”

“Bunu nasıl düşünebildin kızım? Ah, yanımda değil, okulda değil, nerede kalırdın?”

“Sokaklarda diye düşünmüştüm, gündüzleri hep sokakta dolaşırdım. Gocuğum sıcak tutuyor, çok üşüyünce de pasajlara girerim, yemek yerine her gün bir ekmek alırım, su o kadar önemli değil, nasıl olsa kar da var. Sadece ekmek bana yeter. 15 kapiğim var, ekmeğe üçer kapik, beş gün yeterdi.”

“Ya sonra?”

“Sonrasını bilmiyorum, hiç düşünmedim.”

“Peki geceleri, geceleyin nerede kalacaktın?”

“Gece mi? Bunu düşündüm. Karanlık çöker çökmez her gün demiryoluna, oraya, uzaklara, kimselerin olmadığı, bir sürü vagonun bulunduğu gara gitmeyi düşündüm. Hareket halinde olmayan bir vagona çıkardım, sabaha kadar içinde uyurdum.

Gittim de. İstasyonun bir ucuna kadar yürüdüm, kimsecikler yoktu, o tarafta vagonları gördüm, bazıları hareket etmeyecek gibi görünüyordu. Kimseler görmeden birine çıkayım dedim. Ayağımı atmıştım ki birden istasyon bekçisi bağırdı:

‘Hey nereye çıkıyorsun. Bu vagonlarla ölü taşınıyor.’

“Bunu duyar duymaz yere atladım, baktım bana doğru yaklaşıyor- ‘Burada ne arıyorsun?’ dedi. Adamdan bir an önce uzaklaşmalıydım, kaçarken ardımdan bir şeyler söyledi. Hızla yürüdüm, çok korkmuştum. Caddeye çıktım, yürürken bir ev gördüm, kocaman bir ev, taştan, inşaat halinde, sadece tuğlaları örülmüş, etrafı da çitle çevriliydi. Ne yapıp ne edip oraya girmeyi düşündüm, kimseler görmezdi, karanlıktı. Yan sokağa saptım, pencere boşluklarına tahta çakmışlar, ama girecek bir yer arıyordum. Çukur gibi bir yerden girdim, topraktı, sokuldum, duvarlara tutuna tutuna köşeye yürüdüm, burada tuğla ve tahtalar istif edilmişti. Tahtaların üzerinde uyuyabilirdim. Öyle de yaptım. Birden bir ses duydum; biri fısıltı halinde konuşuyordu. Doğruldum, uzak köşede sessizce konuşmalarını dinledim, oradan beni izliyorlar gibi geldi. Çok korkmuştum, aynı yoldan koşarak uzaklaştım, dışarı fırladım; arkamdan bağırıyorlardı, kaçmayı başarmıştım. Oysa evin boş olduğunu sanmıştım.

Dışarı çıkar çıkmaz birden nefesim tıkandı. Ah, öyle yorulmuştum ki! Caddede dolaşmaya başladım, insanlar da dolaşıyorlardı, saatin kaç olduğunu bilmiyordum. Nevski Bulvarına çıktım, Gostiniy yakınlarında dolaşıyordum; bir yandan da ağlıyordum. ‘Ah, bir hayırsever geçse de, şu zavallı, yatacak yeri olmayan kıza acısa!’ diye düşünüyordum. Ona itiraf ederdim, o da bana ‘Hadi, bizim eve gidelim’ derdi. Hep bunları düşünüyordum, yürüyor, bir yandan etrafıma bakıyordum. Bizim arabanın durduğunu gördüm, bu son seferi olacak, çoktan gittiğini sanmıştım. ‘Ah, anneme gitmek istiyorum!’ dedim. Arabaya bindim. Anacığım sana kavuştuğum için ne kadar sevinçliyim! Seni bir daha aldatmayacağım, derslerime çok iyi çalışacağım, ah anacığım, anacığım!”

Anne: “Kızıma soruyorum” diye hikâyesine devam ediyor. “Yoksa Saşa, okula gitmemek, sokaklarda yaşamak için mi bunları uydurdun?”

“Dinle anneciğim, burada aynı benim gibi bir kızla arkadaş oldum, çok oluyor, ama başka okula gidiyor. İnanır mısın, neredeyse hiç okula gitmiyor. Evde de okula gittiğini söylüyormuş. Bana da okulun can sıkıcı olduğunu, sokağı çok eğlenceli bulduğunu söylemişti. ‘Evden çıktığım gibi, hemen sokağa kendimi atıyorum’ diyor. ‘İki hafta okula uğramadım, vitrinlere, mağazalara bakıyorum, pasajlarda dolaşıyorum, ekmek yiyorum, evde olmam gereken saate kadar böyle dolaşıyorum.’ Bunları öğrendikten sonra ‘Ben de böyle yapacağım’ diye düşündüm, okul da beni sıkmaya başlamıştı. Düne kadar yapamamıştım, bildiğin gibi dün sana yalan söyledim ve kararımı verdim.”

Bu küçük olay gerçek. Annesi elbette şimdi önlemlerini almıştır. Bana anlattığında Günlükte yer vermemin iyi olacağını düşündüm. Bana kuşku yok ki tam bir *incognito*[225] koşuluyla izin verdi. Mutlaka şimdi itirazlar yükselecek: “Bunlar tek tük olaylardır, kız biraz aptal olduğu için böyle davranmıştır vs...” Hayır, kızın asla aptal olmadığını biliyorum. İlk çocukluklarını geçmiş, ama daha ergenlik çağma gelmemiş bu varlıkların insanı hayretler içinde bırakan hayaller kurduklarını, kararlar aldıklarını biliyorum. Bu yaş (12-13) olağanüstü ilginçtir; hele kız çocuklarında erkeklere göre daha ilginçtir. Bir erkek çocukla ilgili bir olay hatırlıyorum: Dört yıl önce olmuştu, gimnazyumun birinden Amerika’ya gitmek üzere kaçan ve kentten epeyce uzaklaştıktan sonra tabancalarıyla birlikte yakalanan üç öğrenciyi gazetelerden hatırlarsınız. Gerçekte bir ya da iki kuşak önce genç insanlarımızın kafalarında, bugünün gençlerinde olduğu gibi hayaller, fanteziler uçuşur dururdu, ama günümüz gençliğinin kuşku ve

düşünceleri pek uzun sürmüyor, birden karar verebiliyor. Eskiden bir genç, Hoffmann ya da George Sand'ın, örneğin Venedik üzerine öykülerini okuduktan sonra, Venedik'e kaçmayı düşünmesine rağmen (böyle bir olay biliyorum), niyetini yine de gerçekleştiremez, yeminler ettirerek sırrını bir arkadaşına açardı; günümüz gençleriyse kafasına koyuyor ve hemen hayata geçiriyor. Gerçi geçmiş dönemin gençlerini bağlayan, anne babalarına, belli inançlara ve ilkelere duydukları bir sorumluluk duygusuydu. Zamanımızda bu bağlar ve duygular biraz zayıflamıştır. İster dış, ister iç etkilerden olsun davranışlarında bir sınır tanımazlık söz konusu. Belki de bu yüzden kafaları tek taraflı çalışıyor, ama bunların bir nedeni olduğu kuşku götürmez.

Burada önemli olan, aptallığın sonucu meydana gelen tek tük olaylardan asla olmamasıdır. Bir kez daha söylüyorum, bu çok ilginç yaş dönemi eğitimcilerimizin, "işleri olan" olmayan anne babaların yakın ilgisini gerektiriyor. Bunlar, yani bu korkunç olaylar ne kadar kolayca başlarına geliyor, üstelik kimin? Öz çocuklarımızın... Annenin anlattığı bu olayda şu bölümü gözlerinizde canlandırın bir: "Kız *birden* yorgun düşmüş, yürüyor, ağlıyor, harıl harıl yatacak yer arayan zavallı kız, kendisine acıyacak, evine alacak iyiliksever biriyle karşılaşmanın hayallerini kuruyor." Öyle hemen kolayca bulacakmış gibi, bizde her yer, sokaklar, varlıklı evler "iyilik sever insanlarla" sanki kaynıyormuş gibi, kızın aşırı saflığını ve henüz olgunlaşmadığını gösteren bu isteği bir düşünün! Ya sonra sabahleyin? *Utancım* itiraf etmek, bu yarınların yeteneği her şeyi içine atarken, *anılarla uyuşmak,* sonra da başka bir açıdan düşünüp durmak, düşünmek, ama çok değişik bir imgelemle, yavaş yavaş kendiliğinden; sonuna doğru da olayı tekrarlama isteği ve sonra da bütün geriye kalanları... Daha 12 yaşında bir çocuk! Tam bir bilmece! Evet, gerçekten tam anlamıyla bir giz... Okula gitmek yerine, mağaza vitrinlerini seyreden, pasajlarda dolaşan şu arkadaşı kız, bizimkine yol göstermiş midir? Daha önce buna yakın okumak istemeyen, *gezmekten hoşlanan* bir erkek çocuk duymuştum. (Başıboş gezinme alışkanlığı, Avrupalı'dan farklı oluşumuzu gösteren, sonra aşırı tutkuya dönüşen ve genellikle küçük yaşlardan itibaren ortaya çıkan, Ruslara özgü bir hastalıktır. Halkımızın bu tutku derecesindeki alışkanlığına ileride mutlaka günlüğümde yer vereceğim.) İşte, böylece *başıboş kız* çocuklarımızın da olduğunu görüyoruz. Diyelim ki burada şimdilik tam bir *masumiyet* var; cennet meleği de olsa, "iyilik ve kötülük anlayışından" yine de kaçınamaz, kıyısından olsun, hayallerle olsun bulaşır. Sokak zaten canlı, işlek bir okuldur. Önemli olan, tekrar tekrar söylüyorum: Asıl mesele,

burada çok ilgiye değer bir yaş döneminin olmasıdır, bir yandan en çocuksu, dokunaklı masumluğu ve toyluğu içinde barındıran, öbür yandan da susuzluğa yakın çabuk algılama yeteneği ve pek çok anne baba ve eğitimcinin görüşlerine göre bu çağda ortaya çıkması pek kestirilemeyen düşüncelerle ve imgelemle hızlı kavrayış yeteneği kazandıran bir yaş dönemi... İşte, bu birbirine zıt iki olgu, bu genç canların, birbirine benzemez iki yarısının birleşmesi, yaşamlarında son derece tehlikeli bir duruma yol açıyor.

II-Yakında Çıkacak “Svet” Dergisine Katılmam Üzerine Bir Açıklama

“Yazarın Günlüğü”nde (yine ekim sayısında) Profesör N.P. Vagner’in 1877’de çıkaracağı *Svet* [Işık] dergisiyle ilgili bir ilan yer almıştı. İşte bu ilan dergimizde çıkar çıkmaz, ileride bu dergi içinde yer alıp almayacağımı öğrenmek isteyenlerin sorularıyla karşılaştım. N.P. Vagner’in çağrısı üzerine *Svet* dergisine öykü verebileceğimi, katılımımın bununla sınırlı kalacağını ulaşabildiğim herkese bildirdim. Ama mektupların ardı arkası kesilmediğinden dergim aracılığıyla da bildirmem gerekiyormuş; bu mektuplardan, okurlarımda nedense *Svet* dergisine katılmamım ilanda belirtilenden daha geniş boyut alacağına değgin bir kanaat oluştuğunu görüyorum. Başka deyişle, tamamen *Svet* dergisine *geçeceğim,* yeni çalışmalara başlayacağım, eskisini genişleteceğim, katılımcı ya da genel yayın yönetmeni olmamakla birlikte, bu derginin mutlaka düşünceleri, amaçları ve tasarımlarıyla yakından ilgileneceğim kanısı oluşmuş.

Şunu özellikle belirtmek isterim: 1877 yılında sadece “Yazarın Günlüğü”nü yayınlayacağım, bu yıl olduğu gibi *bütün* yazarlık faaliyetim “Günlük” çerçevesinde olacaktır. *Svet’in* yayımına gelince, ne amaç, ne düşünce, ne de yayın yönetmeni olarak katılacağım bu dergiye. İleride yayın hayatına girecek bu derginin düşüncesi bile benim için tümüyle bilinmezdir, öğrenmek için ilk sayısının çıkmasını bekliyorum. *Svet* dergisine yakınlığım onunla ilgili ilk ilanın aradan uzun zaman geçmesine rağmen tek bir gazetede bile yayınlanmaması ve sadece “Yazarın Günlüğü” nde çıkmış olmasındandır sanıyorum. Şurası kesindir ki başka bir dergiye öykü vermek, kendi dergini bırakmak ve o yayın organına geçmek anlamı taşımaz. En içten dileğim, Sayın N.P. Wagner’in bu girişiminin başarılı olmasıdır, bu dilek yalnızca kişisel beklentilerime ve dergisinde farklı, özgün yararlı bir şeyler görme inancıma dayanır; ancak *Svet* dergisi üzerine henüz ayrıntılı bir bilgiye sahip değilim. Bu dergi benim için şimdilik meçhul ve bildiklerim okur kitlesinin gazetelerden öğrendiklerinden öteye gitmiyor.

III-Şimdi Sorun Hangi Noktada

Yıl sona erdi, bu on ikinci sayıyla “Yazarın Günlüğü”nün ilk yılı bitiyor. Okurlarımdan övgü dolu mektuplar aldım; oysa dile getirmek istediklerimden yüzde birine bile yer veremedim; çok şeyi işin başından beri yeterince açık ifade edemediğimi gelen mektuplardan anlıyorum; hatta yanlış anlaşılmışım, kuşkusuz bunun suçlusu benim. Yetersiz de olsa bir şeyler anlatmayı başardım, bu yıl ele aldığım konulardan okurlarımın artık önümüzdeki yıl da Günlüğün eğilimini ve karakterini anlamış olacaklarını umut ediyorum. Günlüğün şimdilik belli başlı amacı, elimizden geldiğince ulusal manevi özelliğimizle ilgili düşünceyi açıklamak, günümüz gerçekleri içinde bu düşünceyi ortaya koymaktır. Bu anlamda Günlük sözgelimi 1876 yılında “Slav davası” olarak nitelendirdiğimiz ve ansızın yükselen ulusal ve halksal hareketimize geniş yer verdi. Önümüzdeki yıl da anlatacağız: Günlük her ayın siyasal olaylarını gündeme getirmek savında değildir; ancak günümüz siyasal olayları içinde daima milli ve halksal bakış açımızı saptamak ve dile getirmek çabası içinde olacaktır. Örneğin bu yılın “Slav hareketine” ilişkin yazılarımızdan okurlar, Günlüğün, bu davanın özellikle Ruslar için taşıdığı anlam ve önemini anlatma çabasında olduğunu; günümüzdeki önemine bakarak bizler için bu davanın salt Slavcılık açısından, yani sorunu siyasal olarak koymadığımızı anlamışlardır. Slavcılık -bir başka deyişle Rus halkıyla ve kendi aralarında bütün Slav unsurların birleşmesi- sorunun siyasal yönüdür; yani sınırlar, bölgeler, denizler, limanlar, İstanbul vs... ile ilgili sorunlardır; gerçi bunların tümü hiç kuşkuya yer yoktur ki Rusya ve gelecekteki kaderi için çok önemli, en başta gelen sorunlardır; ancak bizim için Doğu Sorununun özü, ulusal bilinç içinde çözümlenmesi bakımından bunlarla bitmiyor tabii. Çok önemli olan bu sorunlar bir anlamda ikinci planda kalmaktadır artık, çünkü ulusal anlayışa uygun olarak, bütün bu davanın asıl ruhu, hiç kuşkusuz, tümüyle Doğu Hıristiyanlığının, yani Ortodoksluğun gelecekteki yazgısıdır. Halkımız ne Sırpları, ne Bulgarları tanır bilir; bağışlarıyla, gönüllüleriyle yaptıkları yardımlar ne Slavlar, ne de Slavcılık içindir, Ortodoks Hıristiyanların, din kardeşlerimizin İsa inancı uğruna, Türklerden, Allahsız Agaryanlardan[226] gördükleri vahşeti duydukları için, halkımız işte bir tek bunun için bu yılın hareketini başlatmıştır. Günümüzde ve gelecekte Ortodoks Hıristiyanlığının kaderi Rus halkının düşüncesini, İsa’ya hizmetini ve İsa için özveri ve kahramanlık isteğini içerir. Bu gerçek istek, halkımızda çok eski dönemlerden beri aralıksız yaşayagelen bu kutsal istek, halkımızın ve

devletimizin karakter özelliği içinde bugünkü gibi hiçbir zaman büyük önem taşımamıştır. Moskova staroverleri örgütlendi, içlerinden (mükemmel) bir sağlık ekibi kurdular ve Sırbistan'a gönderdiler; oysa Sırpların starover olmadıklarını, bizlerle olduğu gibi dinsel bağ içinde bulunmadıklarını pekâlâ biliyorlardı. Burada asıl Ortodoks Hıristiyanlığın gelecekteki kesin yazgısına değgin bir düşünce, farklı zaman ve sürelerde olmakla birlikte tüm Doğu Hıristiyanlarının gelecekte bütünüyle birleşmesi umudu dile getirilmiştir; halkımızın Hıristiyanlara zulmeden Türklere karşı Hıristiyanlara yardım etmesi -gelecekte karşılaşılması muhtemel geçici inanç farklılıklarına rağmen- Sırpları kendisi gibi gerçek Hıristiyan saymış olmasındandır. Bu bakımdan bu özverinin tarihsel önemi vardır; bizde mutlu, yatıştırıcı düşünceler uyandırır ve Hıristiyanlığın kaderinde Rus halkının -zaman zaman yapay mezhep sürtüşmeleriyle dağınık havada görünmesine karşın- amaçlarının yattığı öncü işaretimizi de bir ölçüde doğrular. Halkımızda, tartışmasız, Rusya'nın salt İsa'ya hizmet etmek ve *evrensel* Ortodoksluğunu gâvurlardan[227] korumak için var olduğu anlayışı doğmuş ve güçlenmiştir. Halktan biri size görüşünü doğrudan dile getiremiyorsa, iddia ediyorum, halkımızın arasında görüşünü tamamen bilinçli olarak söyleyecek çok kişi vardır, bu grup geri kalanlar üzerinde tartışmasız söz sahibi olacaktır. Söyleyebiliriz ki bu düşünce halkımızın yüzde doksanında bilinçlidir, aksi takdirde halkın duygularında kapalı kalırdı, öyleyse sadece bu açıdan baktığımızda Doğu Sorunu Rus halkınca doğru anlaşılmıştır. İşte beyler, işte bu çok önemli bir olgudur!

Eğer öyleyse, Doğu Sorununa bakış açımızı daha somut, elle tutulur bir şekle sokmamız gerekiyor. Köhnemişliğiyle ve gerçek ulusal düşüncelerini yitirmesiyle tamamen yapay ve doğal olmayan bir yapı haline gelen bazı Avrupa devletleri gibi, Rusya, değil eğitimiyle, zenginlikleriyle, kültürüyle vs... halkıyla ve halkın ruhuyla güçlü bir ülkedir. Daha uzun süre böyle olacağını sanıyorum. Ama halkımız, Slav, daha doğrusu Doğu Sorununu salt Ortodoksluğun yazgısı anlamında kavrıyorsa, o zaman buradan, bu davanın ne rastlantısal, ne geçici, ne de dış politik bir sorun olduğu, tersine, Rus halkının doğrudan ruhuyla ilişkili olduğu, dolayısıyla kesin çözüme varana kadar kesintisiz ve sürekli bir eylem olduğu apaçık görülür. Bu açıdan Rusya Doğu'ya ilişkin tutum ve taleplerinden artık vazgeçemez, hedeflerinden sapamaz, çünkü kendi kendini yadsımak anlamına gelir bu. Bu sorun bir süre için koşullara bağlı olarak, bazen farklı yönlere girmek *zorunda kalıyor* -istesek bile- emellerimize gem vurmaya ve bizleri

koşullara boyun eğmeye zorluyor olsa da, bu sorun genelde Rus halkının yaşamının temeli gibi zamanla mutlaka ana hedeflerine, yani başka Ortodoks unsurlarla, Slav ayrımı yapmadan, bütün Ortodoks halkların İsa'da ve kardeşlik bilinci içinde birleşmesi hedefine ulaşmak zorundadır. Bu birleşme pekâlâ siyasal olmayabilir. Bu durumda sorunlar sözün tam anlamıyla Slav, yakın anlamıyla politik, (yani denizler, boğazlar, İstanbul vs...) olmak üzere, elbette asıl göreve aykırı düşmeyecek biçimde kendiliğinden çözülecektir. Böylelikle, bir kez daha söyleyelim, ulusal açıdan bu sorun kaçınılmaz ve kesintisiz bir nitelik almalıdır.

Avrupa bu bakımdan ulusal ülkümüzü hiç anlamamakla, başka deyişle, ülkülerimizi kendi kıstaslarına göre değerlendirmekle, bizim fetihçi, saldırgan, toprak ele geçirme sevdalısı olduğumuzu ikide bir gündeme getirmekle, aslında bu işin yaşamsal önemini çok iyi kavradığını göstermektedir.

Avrupa için sorun hiç de bizim fetihçi olduğumuz, toprak ele geçirmekten başka bir düşüncemiz olmadığı falan değildir: Onun için önemli olan, geçmişte olduğu gibi, her zaman Slavlara arka çıkma niyetlerimizin sürekliliğidir ve asla bu tutumumuzdan vazgeçmeyecek olmamızdır. Şimdi bu gerçekleşiyor ve Slavlara yardım ediyorsak, Avrupa'nın gözünde bu, bütün ülkelerinin inandığı gibi, ona karşı yavaş yavaş Doğu'da yükselttiğimiz kaleye taş döşüyormuşuz anlamına geliyor; endişesi bu yüzden... Çünkü Slavlara destek vermekle, yüreklerinde Rusya'ya ve gücüne gitgide inancı yerleştirmekle kalmıyor, yol gösterici ışık gibi, Rusya'yı bütün Doğu'nun ve bütün Slavlığın merkezi gibi görmelerini sağlıyoruz. Avrupa'yı yatıştırmak için Rusya dürüstçe geri adım atmaya hazır olduğu halde, bu düşüncenin güçlenmesi Avrupa'nın gözünde fetihçi bir tavır olarak algılanıyor. Avrupa asıl sorunun Balkan Yarımadasındaki Rus kazanımlarında değil, bu *düşüncenin kök salmasında* olduğunu çok iyi biliyor, Rus politikasının bu meselede çok bilinçli hareket ettiğini de anlıyor. Öyleyse Avrupa Rusya'dan neden çekinmesin ki?

İşte, Avrupa'nın her türlü çareye başvurarak Slavları himayesine alma isteğinin nedeni, daha doğrusu onları bizden uzaklaştırma ve bize karşı -eğer olabilirse- kışkırtma isteğinin nedeni... İşte, Paris görüşmelerini elden geldiğince uzatmanın, Belçika ve Avrupa jandarması vs... gibi tasarıların nereden doğduğunun nedeni... "Aman yeter ki Rusya olmasın, ne yapıp ne edip Rusya'yı yeter ki Slav bakış ve düşüncelerinden uzak tutalım, hatta

tümüyle belleklerden silelim!” sorunun hangi noktada olduğunu görün işte!..

IV-“Gafil Avlanan Pyotr” Üzerine Bir Çift Söz

Son günlerde pek çok kişi, aydın zümremizde yaz heyecanından sonra bir soğukluk, inançsızlık, kinizm, hatta bir öfkenin belirdiğinden söz ediyor. Slav hareketimizden ciddi olarak hoşlanmayan birtakım kişilerin dışında, diğerlerini, bana sorarsanız, iki genel söylem zor durumda bırakmış olabilir. İlki, deyim yerindeyse, *Yahudileşmektir.* Burada ekonomik açıdan savaşın zararından dem vuruluyor, banka iflaslarından, hisselerin düşeceğinden, ticaretin zayıflayacağından, askeri açıdan da sadece Avrupa’nın değil, Türklerin önünde de -silahsız, savunmasız insanların celladı, kelle avcılarını, Rus atasözüne göre, “kuzu karşısında aslan, aslan karşısında kuzu kesilen” Türk *başıbozuklarını* unutarak- evet, Türklerin karşısında bile güçsüz kalacağımızdan korkmaktadırlar. Peki, Yahudileşmeye bu aşırı istek neden? Yanıt belli: Birincisi ve en önemlisi, yumuşak koltuklarında rahatça oturmaktan yoksun kalacaklarıdır; ancak işin ahlaki boyutuna girmeden İkincisini belirtelim: Bizi bekleyen görevde ulusal ve tarihsel anlayışın tam anlamıyla bir hiç olduğunu düşünmeleridir. Onlar bu davayı düpedüz, istediğiniz zaman vazgeçebileceğiniz geçici, bir çeşit kapris olarak anlamaktadırlar: “Birazcık oyalandık, yeter artık, şimdi iş zamanı!” Bu iş borsa, ekonomi tabii...

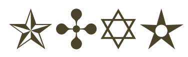
İkincisi, iflah olmaz Avrupalılaşma düşkünlüğümüzdür. Bunlar hâlâ en uç sorular sormaktadırlar: “Slavlardan bize ne, neden Slavları sevmek zorunda olalım? Bireysel gelişime, okullara bir faydası olmayan eğilimlerin peşinden koşmak bize zarar vermiyor mu? Milliyetçiliğin ardına takılırken, insancıllığı unutmuyor muyuz? Nihayet, halkımızda dinsel fanatizm uyandırmıyor muyuz? vs vs vs...” Özetle, bunlar radikal sorular olmakla birlikte geçmişte kalmış, eski, artık aşınmış sorulardır. Burada önemli olan, Rusya’nın cesurca, kendi başına karar verme düşüncesi karşısında çok eski, bayatlamış tarihsel korkularımızdır. Bir zamanlar bu tipler liberal ve ilericiydiler, böyle görülüyorlardı; ancak onların dönemi geride kalmıştır ve bugün gerici olmaları dışında onlara bir anlam yüklemek son derece güçtür. Oysa otuzlu kırklı yılların düşünceleriyle kendi dingin mutluluklarında hâlâ kendilerini ilerici sayıyorlar. Geçmişte demokrat deniyordu onlara, günümüzdeyse halka tiksinerek bakan aristokratlardan daha ileri gittiklerini söylemekten başka elimizden bir şey gelmiyor. Onlann sadece halkımızın sevimsiz, karanlık yanlarını açığa vurduklarını söyleyeceklerdir, ama asıl sorun, bu özelliği ortaya dökerken, halkın içindeki aydınlığı, hatta denebilir ki bu ışık içinde karanlık görerek alay etmeleri ve onu küçük görmeleridir.

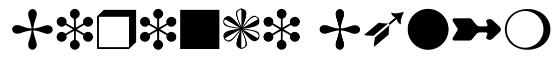
Onlar ne ışık, ne de karanlık görmüşlerdir! Gerçekte bizim Avrupalılaşmış aydınlarımızın anlayışlarını inceleyecek olursak Rus halkının sağlıklı, doğru ve özgün gelişimine düşmanca bir tutum içinde olmalarının dışında hiçbir şey göremeyeceğimiz gerçektir.

Bunlar su katılmadık safdilliktir. Hoş, halkı seviyorlar, ama kendilerine göre, ama işin asıl önemli yanı, bunlar zamanla bir araya getirilecek, açıklığa kavuşturulacak mı? Bu arada büyük olaylar baş gösterecek, bizim aydın güçler hazırlıksız yakalanacaklardır. Peki, geç kalınmış olmayacak mı o zaman? Atasözü şöyle der: "Pyotr'u sabahtan avlarsan, gün doğar, kokmaya başlar."{228} Biraz kaba saba ifade edilmiş atasözüdür, ama doğrudur. Avrupalılaşmış Rus'un başına gelen Pyotr'la aynı değil midir? Onun da kokusu çıkmaya başlamamış mıdır? İşin ciddi tarafı da, sanırım, buna benzer durumun günümüzde ortaya çıkmasıdır.

Oysa birbirimizden kopuk ve ayrı yaşamamızın -daha ilk başladığı günden beri- kuşku ve şaşkınlıklar üzerine temellendiği benim için hemen hemen bir aksiyomdur, hem de en kabasından, hiçbir önemi olmayan bir şaşkınlıktır bu. En acı verici olan da bunun daha uzun zaman herkes için anlaşılmaz kalacağıdır. En ilgiye değer konularımızdan biri de budur.

✑✘✗✗

I-Üç İdea

Yeni yılın bu ilk yazısına, geçen yıl kaldığım yerden başlıyorum. Aralık Günlüğümde son cümle şöyleydi: "Birbirimizden kopuk ve ayrı yaşamamızın -daha ilk başladığı günden beri- kuşku ve şaşkınlıklar üzerine temellendiği benim için hemen hemen bir aksiyomdur, hem de en kabasından, hiç önemi olmayan, geçici bir şaşkınlıktır bu." Yine söylüyorum: Bütün tartışmalarımızın, birbirimizden kopuk yaşamamızın nedeni kalbin değil, aklın yanılgıları ve hatalarıdır, işte kopukluğumuzun özü bu saptamadadır. Bu aslında hayli teselli edicidir. Akıl yanılgıları ve şaşkınlıklar, yürek yanılgılarına göre daha çabuk silinip kaybolur; mantıksal açıklamalardan ve tartışmalardan çok, kendi içinde zorunlu ve gerçekçi sonuçları barındıran ve bir anda olmasa bile, mutlaka çok kısa sürede, bazen bir sonraki kuşağı beklemeye gerek kalmadan ortaya çıkan ve doğru yolu gösteren canlı, gerçek yaşamın içinde geçen olayların tartışılmaz mantığıyla şifa bulurlar. Yürek yanılgıları değildir bu. Yürek yanılgıları çok önemli bir şey: Bazen bütün ulusu etkileyen, hangi gerçekler karşısında olursa olsun, bu gerçekler doğru yolu ne kadar gösterirse göstersin, iyileşmeye yanaşmayan, tersine bu gerçekleri kendi tarzına uyduran, hastalıklı ruhuyla onları kendi içinde eriten, durumunun farkında olduğu halde, iyileşmeyi *istemeyerek* ülkenin bile hızla yıkımına yol açan bir körlüğü beraberinde taşıyan bir illettir bu. Aklın yanılgılarını hafife aldığım, kısa sürede silinip gideceğini söyledim diye kimse peşinen gülmesin bana. Bırakın beni, kim olursa olsun, bu anlamda toplumumuzda yerleşmiş inançları, sözleriyle etkileyeceğine ve değiştireceğine inanmış bir silici görevi üstlenmesi asıl işin en gülünç yanı olurdu. Bunun bilincindeyim. Ancak kişinin inançlarından utanması olanaksızdır, şimdi gerekli olan bu değil, kendini dinlemeyecekleri, alayla karşılanacağı ve çağdaşlarının üzerinde etki yaratamayacağı kaygısına düşmeden, kim ne söylemek istiyorsa söylesin. Bu açıdan "Yazarın Günlüğü" kendine çizdiği yoldan asla sapma göstermeyecektir, egemenlerin, gücü elinde bulunduranların baskısı karşısında asla boyun eğmeyecek, çağın ruhundan asla geri düşmeyecektir, ikiyüzlü davranmayacak, yalvar yakar olmayacak, gizli hesaplar peşinde koşmayacaktır. Geçen yılki yayınlarımızdan sonra bunları söyleyebileceğimizi sanıyorum. Geçen yıl büyük bir coşku ve inançla gündeme getirdiğimiz konulardan pek çoğunun gerçekte bize zarar verdiğini çok iyi biliyor ve anlıyorduk; başka telden çalsaydık bize zarar yerine yarar getireceğinin de farkındaydık.

Tekrar edelim: Günümüzde *herkesin* düşüncelerini elden geldiğince, bazı görüşlerin saf çıplaklığından çekinmeden bizce daha açık ve içten dile getirmesi gerekiyor. Gerçekten bizleri, yani bütün Rusya'yı belki de olağanüstü, büyük olaylar bekliyor. Aralık "günlüğümü" bitirirken: "Bu olaylar birden bastırabilir, aydın güçlerimiz de hazırlıksız yakalanabilir, o zaman iş işten geçmeyecek midir?" demiştim. Bunu vurgularken salt "yakın geleceğin" siyasal olaylarını kastetmiyordum; gerçi bu olaylar, kendilerinden başka hiçbir şey düşünmeyen en sığ, en "Yahudileşmiş" beyinleri de sarsıyor elbet. Gerçekten dünya nelere gebe? Bırakın yüzyılımızın şu kalan 25 yılını, bulunduğumuz yılda neler olabileceğini kim kestirebilir? Avrupa tedirgin, buna kuşku yok. Bu endişe geçici olabilir mi? Tabii ki hayır! Görünen o ki dünya, uygarlığın başlangıcından beri beklediği çağa, o bin yıla yaklaştı. Dünyanın önünde üç düşünce duruyor; sanıyorum kesin olarak özlü duruma getirilmiştir bunlar. Bir yandan, Avrupa cephesinden, büyük acılara ve bilinmezliklere yazgılı, "olacak mı, olmayacak mı, yaşayacak mı, yoksa sonu mu geldi?" gibi sorularla tereddütler yaşayan Katolik düşüncesi... Söylemeye çalıştığım Katolik dini değil, *Katolik düşüncesidir.* Tam bin yıl bu düşünceyle biçimlenmiş ve iç içe yaşamış ulusların yazgısıdır kastettiğim. Sözgelimi Fransa bu bakımdan yüzyıllarca Katolik düşüncesiyle özdeşleşmiş, adeta bütünleşmiş bir ülkedir; kuşku yok ki Romalılardan aynı ruh içinde miras aldığı bu düşüncenin önderidir. *Hemen her şeyini,* dinsel kurumlarını (Cizvitler, tanrıtanımazlar fark etmez, hepsi bir...) yitiren, kiliselerini birçok defa kapatan, hatta bir ara kendi Tanrısının meclisine bile onay vermek durumunda kalan, 1789 Devrimi ideolojisinden kendine özgü Fransız sosyalizmini, yani İsasız, İsa dışında bir toplum düzenini -böyle bir Katolikliği İsada gerçekleştiremezdi zaten- geliştiren, evet, konvansiyon devrimcileriyle, tanrıtanımazlarıyla, sosyalistleriyle ve bugünün komüncüleriyle Katolik devleti olma özelliğini hep sürdürmüştür, hâlâ da sürdürmektedir, Katolik ruhu ve sözü damarlarına bulaşan bu Fransa, su katılmadık tanrıtanımazlarının ağzıyla: "*Liberté*, *Egalité*, *Fraternité -ou la mort*"{229} ilan etmiştir, yani papa Katoliklikte liberté, égalité, fraternité sözlerini ilan ve formüle etmek zorunda kalsaydı aynı yukarıdaki sözleri söylerlermiş gibi ilan etmiştir; zira aynı sözler, aynı ruh Ortaçağ papasının sözleri ve ruhudur. Bugünün Fransız sosyalizmi göründüğü kadarıyla, neye mal olursa olsun Katolik dini ve onun Tanrısı olmadan yaşamayı ve ayakta kalmayı isteyen insanları ve ulusları bezdiren, bunaltan Katolik ideolojisine

karşı ateşli ve meşum bir protesto olarak çıkmıştır ortaya, fiilen geçen yüzyılın sonlarından itibaren başlayan (aslında daha eskiye dayanır) ve gerçekte Katolik düşüncesinin en sadık ve değişmez devamı olan bu düşüncenin eksiksiz ve kesin olarak tamamlanması ve yüzyıllar boyu gelişen kaçınılmaz sonucudur bu protesto. Çünkü Fransız sosyalizmi, Eski Roma'dan alınan ve tümüyle Katoliklikte yaşatılan insanlığın "kuvvet zoruyla" birliği temeline dayanır. Böylece insan ruhunun, Katoliklikten kurtarılması düşüncesi, özüyle sözüyle maddeciliğiyle, zorbalığı ve ahlaki ilkeleriyle aynen benimsenen Katolikliğin dar kalıplarına mahkûm edilmiştir.

Öte yandan eski Protestanlık başkaldırıyor. Roma'ya ve onun eski pagan ve yenilenmiş kölelik düşüncesine karşı, dünyada bütün insanlığa hükmetme düşüncesine ve gerek maddi, gerekse manevi uygarlığına karşı, ta Arminius[230] ve Teutoberger[231] ormanları çağından beri 19 yüzyıldır savaşımını sürdürüyor. Almandır, insanlığın Katolik uygarlığında değil, yalnız kendi bünyesinde yeniden canlanacağına körü körüne inanan Almandır bu. Bütün tarihi boyunca yalnızca hayaller kurmuştur, hâlâ aşırı biçimde Luterci saçmalıkta formüle edilen ve birleşen, tepeden bakmacı düşüncesini açıkça söylemek için kendi birliğini kurma hayalleri ve tutkusuyla yanıp tutuşmuştur; Hıristiyan Katolik ülkelerin en büyüğü ve öncüsü olan Fransa'yı beş yıl önce bozguna uğrattıktan sonra Almanya yeniden doğuşunu kimsenin engelleyemeyeceğinden ve dünyanın başına kendisinden başka kimsenin geçemeyeceğinden, artık zaferinden tamamen emin, buna gururla ve sapmadan inanıyor. Alman ideolojisi ve ruhunun dünyada en üstün olduğuna, yalnızca Almanya'nın dünyaya bir şeyler öğreteceğine inanıyor. Diyelim ki dünyada yeni yeni filizlenmeye başlayan, kendi içinde anlamı olan bir oluşum söz konusu, dünyayı yönetme görevine soyunan Almanya'nın bu oluşumun dışında kalacağını düşünmek bile Alman'a gülünç gelir. Oysa parantez içinde de olsa belirtmek hiç de yersiz kaçmaz: Almanya tarih sahnesine çıktığından bu zamana kadar geçen 19 yüzyıl sadece protestoyla yetinmiş, varlığını henüz hissettirmemiştir; sadece yadsımayla, düşmanını protesto etmekle ayakta kalmayı sürdürmüştür. O kadar ki Almanya kesin bir zafer kazanıp 19 yüzyıl karşı durduğu şey ortadan kalksa, düşmanının ardından manevi olarak yıkıma uğraması gibi çok, ama çok ilginç bir durumla karşı karşıya kalabilir, çünkü *ne için yaşayacak, neye karşı protestoda bulunacak?* Şimdilik bunlar aşırı hayallerim olarak kalsın; iyi de, Luther Protestanlığı bir gerçek olarak

duruyor karşımızda: Protesto eden ve *yadsıyan* bir inançtır, yeryüzünde Katoliklik zamanla kaybolacağı gibi, ardından Protestanlık da silinip gidecektir, çünkü protesto edeceği bir şey kalmayacak, doğrudan tanrıtanımazlığa doğru yol alacak ve bununla son bulacaktır. Ne diyeyim, bunlar da kuru hayallerim olsun! Alman, Katoliklik gibi, aynı şekilde Slav düşüncesini de küçümsemektedir, bir farkla tabii: Katolikliği her zaman güçlü ve kudretli düşmanı gördüğü halde, Slav düşüncesini bir hiç olarak değerlendirmekle kalmıyor, son ana kadar kabul etmemek gibi bir tavır içine giriyor. Yalnız son zamanlarda Slavları kuşkuyla süzmeye başlamıştır. Gerçi Slavların bir amacı, düşüncesi olabileceği, "dünyaya yeni bir şeyler" söyleme umudu taşıyabilecekleri hâlâ Alman'a saçma gelmektedir; ancak Fransa'nın bozgunundan sonra Almanya kara kara düşünmeye başlamıştır, geçen yıl ve bugünlerde baş gösteren olaylar kuşkularını hafifletmemiştir. Şimdi Almanya'da tedirgin bir hava hâkim: Her ne olursa olsun, Doğu idealarından önce Batı'daki işini bitirmesi gerekiyor. Fransa'nın, az yara almış Fransa'nın Almanya'yı tedirgin etmediğini ve bu tedirginliğin sürmediğini, bozgundan bu zamana kadar geçen beş yılda Almanya'nın Fransa'nın işini bitiremediğini kim yadsıyabilir? 1875'te bu endişe Berlin'de doruk noktasına ulaşmıştı; hâlâ zamanı varken Almanya ezeli düşmanı Fransa'yı yok etmek için saldırabilirdi, ama bazı olağanüstü zorlu nedenler buna engel oldu. Maddi olarak gittikçe güçlenen Fransa'nın iki yıl öncesine göre şimdi gün geçtikçe Almanya için daha büyük tehdit oluşturduğuna kuşku yoktur. Almanya, düşmanın işini savaşsız bitiremeyeceğini, dahası toparlandığını, güçlendiğini hisseden Fransa'nın kendisine savaş açacağını biliyor, belki de üç dört yıl sonra Almanya için iş işten geçmiş olacak. Avrupa'nın doğusunda kendine özgü karşıt düşüncelerin ansızın yayılması, başkaldırıların yoğunlaşması, kendi içinde de birçok sorun yaşaması Almanya'nın kendini bir zaman için rahat hissetmesine ve Batılı düşmanına, uykularını kaçıran ezeli kâbusu Fransa'ya saldırmasına yol açabilir, çok yakın bir zamanda bu olabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse Doğu'da sorunların daha da gerginleşmesi, içinden çıkılmaz durum alması Almanya için daha kötüdür, o aşırı kibrine rağmen korku ve endişeyi daha çok hissedecektir; en azından bunu göz önüne almamız mümkündür.

Oysa Doğu'da gerçekten de şimdiye kadar görülmemiş duyulmamış bir üçüncü dünya ülküsü doğmaktadır -Slav düşüncesi, birden parlayan bir düşünce- insanlığın ve Avrupa'nın kaderine yön verecek üçüncü bir fırsat

olabilir. Doğu Sorununun çözümüyle insanlığa yeni bir unsurun, hâlâ durağan ve gelenekçi, gizilgüç olarak yerinde duran, ama ne olursa olsun insanlığın yazgısını kararlı ve güçlü biçimde etkileyebilecek yeni bir dünyanın katılacağını herkes açıkça görüyor şimdi. Nedir bu düşünce, Slav birliği beraberinde ne taşımaktadır? Bütün bunlar hâlâ belirsizliğini korumaktadır, ama yeni bir şeyler söyleyeceğine ve içinde bir şeyler barındırdığına kimsenin kuşkusu yoktur. Bu üç dünya düşüncesi çözüm için hemen hemen aynı zamanda buluştu. Bunlar elbette bir kapris değildir, herhangi bir miras paylaşımı savaşı ya da yüksek sınıftan iki bayanın geçen yüzyıldaki gibi ağız kavgaları değildir. Burada genel, kesin bir şey var, insanoğlunun *bütün kaderine* tam anlamıyla çözüm getiremese de, eski Avrupa insanlık tarihinin sonunun başlangıcını yanında taşıyan bir şey, Tanrının elinde olan ve insanoğlunun, sezse bile, henüz anlayamadığı, gelecekte kendi yazgısının çözümüne bir başlangıç...

Bu tür olaylar kendi akışında duracak mıdır? Böylesine kapsamı geniş düşünceler -değersiz, Yahudice, üçüncü dereceden düşünceler- karşısında boyun eğecek midir? Aklı başında her insanın ister istemez aklından geçireceği sorulardır bunlar: En nihayet, bu olguların çözümünü bir zaman için ertelemek mümkün mü, bu yararlı mıdır, değil midir? Bilgelik, hiç kuşku yok ki, ulusu korumayı, kollamayı, insanlığa yararlı olmayı ve insancıllığı gerektirir, ama bazı düşüncelerin tutucu, güçlü ve insanı kendine çeken bir yanı vardır. Tepeden kopan ve yuvarlanan bir kayayı ellerinle tutamazsın. Rusya’nın, dünyanın dikkatini üzerine çeken iki büyük gücü var: milyonlarca insanımızın birbiriyle kaynaşması, manevi bölünmezliği ve çarıyla sıkı sıkıya kaynaşması. Sonuncusu elbette tartışılmaz, ama bizim gafil Pyotrların halkın düşüncelerini anlamaları şöyle dursun, anlamayı kesinlikle istemezler.

II-Hayaller. Ştunda ve Redstokistler[232]

Yalnızca "Avrupalılaşmışlar" ve "gafiller" mi halkı anlamak istemeyenler? Başkaları da var, daha beterleri hem de. Bu "gafil Pyotrlar" hiç değilse Slavlar için halkımızın bu yıl başlattığı hareketin hakkını veriyorlar, ama bu "beter" dediklerim asla... Pyotrların birçoğu bu hareketin pek çok özelliklerinden hoşlanmasalar da, kendilerine göre en azından övüyorlar; onlarsa, bütün Rusya'nın tanıklığına karşın doğrudan yadsıyorlar bu hareketi: "Yok efendim, bu harekette dişe dokunur hiçbir şey yok, işte o kadar. Olmamıştır, olamaz da! Halk herhangi bir yerde savaşmak istediğini ne haykırmış, ne de ilan etmiştir." Doğrudur, halkımız asla bağırmaz ve uluorta duyurmaz, halkımız sağduyulu ve sakin yaradılışlıdır; hem öyle savaş yandaşı falan da değildir, Hıristiyan oldukları için zulmedilen kardeşlerinin çektiği acıları heyecanla gönülden paylaşır, ama gerektiğinde çarın yüce buyruğunu duyduğunda bu yüz milyonluk kitle hepsi birden yürüyecektir, tek beden halinde, uyum içinde bu yüz milyonluk kitle elinden gelen her şeyi yapacaktır. Avrupa'nın yakın geleceğinin gizemini ve belirsizliğini koruması nedeniyle, bu birliğin gücünü değerlendirmeden geçmek ve bazı zorlama tahminlere ve düşüncelere gömüldüğümüz anlarda bu gücü dikkate almamak mümkün değildir. Tanrı savaş göstermesin, kim ister savaşı, ama belirtmemiz gerekir ki "kutsal bir dava uğruna, kardeş sevgisi uğruna" dökülen kanın büyük anlamı vardır, çok şeyi temizleyebilir, yıkayabilir, yeniden yaratabilir; bizleri kirlenmişlikten ve aşağılanmışlıktan arındırarak yüceltebilir...

Bunlar sadece "sözdür, düşüncedir" elbet. Önüne ne çıkarsa hepsini ardından sürükleyip götüren ve insanoğlunun, tıpkı denizin gelgitlerine yasak koyamayacağı gibi, irade gücüyle olsun, kurnazlığıyla olsun asla kendini kurtaramayacağı tarihsel süreçlerin varlığından söz ettim sadece. Ne var ki geçen yılın o coşku ve heyecanlarından sonra şimdi, kahredici bir kinizm almış başını gidiyor, insanı yaralayan bir kinizm sevinci; insani coşkuların üstüne çıkmış, alçaklığa duyulan bir sevinçtir bu, halkı küçümsemeleri bir tarafa, neredeyse yadsıyan, eskiden olduğu gibi, büyük 19 Şubat devrimine[233] kadar tam iki yüzyıl halkımızı sadece kol gücü ve bilinçsiz bir sürü gibi gören bu insanların sevinç çığlıkları onur kırıcıdır: "Bu halka mı özenecekmişim! Bir düşüncesi var ha! Hadi canım sen de, kim arayıp da bulmuş bu düşünceyi?" İşte, günümüzde hemen hemen her dakika duyacağımız sözlerdir bunlar. Halkın tinsel gücüne duyulan inançsızlıktır bu ve kuşkusuz Rusya'ya inanmamaktır. Bu inkârcıları

yönlendiren çeşitli pek çok neden işin içine girmiştir burada tabii, ama çok açık olduğuna inanın! Burada dikkati çeken en önemli mesele, bu kişilerin Rusya'dan tümüyle habersiz olmalarıdır. Bazıları halk için, halkın çıkarı ve iyiliği için, düşünebiliyor musunuz, Ştunda mezhebini bile hoş görüyorlar: "Yine de eski ulusal anlayışların az üstündedir, biraz da olsa halkımızı yüceltebilir." Seyrek karşılaştığımız düşünceler olduğunu sakın düşünmeyin. Yeri gelmişken, şu uğursuz Ştunda da ne oluyor? Alman göçmenlerin yanında çalışan birkaç Rus işçi günün birinde, Almanların kendilerine göre daha bolluk içinde yaşadıklarını görünce, bunu onların değişik düzen ve yaşantılarına bağlar. Burada bulunan Alman papazlar çok iyi düzenleri ve değişik inançları olduğu için gönenç içinde yaşadıklarını anlatır dururlar. İşte, bizim bu cahil Ruslar bir araya gelip, İncil'in farklı yorumlanışını dinlemeye ve sonra da bu şekilde okumaya ve yorumlamaya başladılar, bu gibi durumlarda her zaman görülen şey yaşandı: Çok değerli, kutsal sayılan suyla dolu bir kap taşınıyor, herkes yerlere kapanarak o hayat veren suyun bulunduğu kabı öpmeye başlıyor, sonra doğrulup bir ağızdan bağırıyorlar: "Sizi körler sizi! Ne diye kabı öpüp durursunuz? Değerli olan içindeki sudur, kap değil, içindeki değerlidir. Sizler tutup camı öpüyorsunuz, kaba tapıyorsunuz, kutsallığı cama yoruyorsunuz, içerdiği hâzineyi tamamen aklınızdan silecek kadar. Sizi puta tapanlar sizi! Kabı atın, parçalayın; hayat veren suya tapın yalnızca, cama değil!.," Böylece kap kırılıyor ve can veren su, değerli içerik toprağa karışıyor, kayboluyor tabii. Kap paramparça olmuş, su sır olmuştur. Ama su toprağa sızarken bir telaş alıyor herkesi: Bu kez kabın kırılan parçalarında kalan suyu kurtarma harekâtı başlıyor, bunun için hemen yeni kap bulmaları gerekmektedir; aralarında tartışma başlıyor: Bu kabı nasıl ve hangi malzemeden yapacaklardır? *Daha işin başında* tartışma kızışıyor; bir iki derken tartışma "söze" gidiyor. Bu "söze" tapmaya eskisinden daha çok hazırlar, yeter ki bir an önce yeni bir kap bulunsun; gelgelelim, tartışma öylesine alevleniyor ki insanlar kendi aralarında düşman kamplara bölünüyor, kendi bölgelerinden topladıkları büyüklü küçüklü taslarla her grup değerli sudan bir iki damla alıp götürecektir, artık birbirlerinden tam anlamıyla kopmuşlardır. Her biri kendi payına düşeni kurtarmaya çalışır, her grup kendi burnunun doğrultusunda hareket eder, öteki grupları tamamen kafasından silmiştir. Puta taparlık böylece kırılan kap parçaları kadar çoğalıyor. Martin İvanoviç Luther'den[234] çok önce başlayan, çok, ama çok eski bir dönem, ama tarihin değişmez yasalarına göre biçimlenen bizim bu Ştunda tarikatının da

hemen hemen öyküsü aynı: Herkesin bildiği gibi onlar da bölünmüşlerdi, sözleri tartışmışlar, her biri korkusunun ve vicdanının sesine uyarak -en önemlisi de *işin ta başından beri*- İncil'i yorumlamıştı, zavallı, talihsiz cahil zümre! Bunca dürüstlüğe, bunca yararlı girişime, bunca acıya dayanma isteğine rağmen, burada iflah olmaz bir budalalık, ukalaca ikiyüzlülük, gurur düşkünlüğü, "yeni din adamlığı" payesiyle bir gurur sarhoşluğu, hatta yalan dolan, sinsilik bile vardır, en önemlisi de "başlangıçtan", yani dünyanın yaratılışından, kadın ve erkeğin, iyilik ve kötülük kavramının ortaya çıkışından, hatta Tanrı var mı yok mu tartışmasının yapıldığı zamandan beri bunlar vardı. Böyle çaresiz olmaları ve her şeye baştan başlamak zorunda kalmaları üzerine ne düşünüyorsunuz? Bu çok kişinin hoşuna gidecektir, özellikle: "Efendim, bir kere akıllarını kullanarak yaşayacaklar, öyleyse mutlaka söyleyecek bir şeyleri olacaktır" diye düşünenler çok hoşlanacaktır. Ne yargı ama! Yüce gerçek anlamında bu cahil kitleye açıklanması, ancak geçmiş çağların işe yaramaz artıkları gibi değerlendirilerek bir kenara atılmaması gereken, yüzyılların deneyimiyle kazanılan değerli hazine gerçekte onun için kaybolmuştur. Gelişme, ilerleme, aydınlanma o kişi için korkunç gerileme sürecine girmiştir artık, çünkü kendi kabuğuna, yalnızlığına çekilmiş, çıkmayı istemiyor, bir çeşit raskolnikvari bir yalnızlığa vurmuş kendini, beklenen "sağduyulu" yeni düşünceler yerine herkesin bildiği, o çok eski en pagan putlar dikiliyor, yıkmayı bir deneyin hadi! Aslında Ştunda tarikatından ürkmememiz gerekir, acımak bile pekâlâ mümkün. Ştunda'nın hiçbir geleceği yoktur, genişçe yayılma olanağı bulamaz, çok kısa sürede silinir gider ve her halde Rus halkının karanlık tarikatlarından biri olan "Kamçılılar" tarikatıyla kaynaşır. Kamçılılar dünyanın en eski tarikatlarından biridir ve kuşkusuz bir anlamı olan ve çok eskiye dayanan iki nişane ön plana çıkar: Dönme ve kehanet. Templar[235] tapınak şövalyelerini de döndükleri ve kehanetlerde bulundukları için yargılamışlardı. Quakerler[236] de dönerler ve kehanette bulunurlar, pifiya[237] da dönmüş, kehanetle uğraşmıştır. Tatarina tarikatı da dönmüş ve kehanette bulunmuştu, bizim Redstokistler de büyük olasılıkla dönmeyle, kehanetle sonuçlanacaktır, günümüzde de görülüyor artık. Bu karşılaştırmaya pek kırılmıyorlar. Bu arada, çok kişi bu iki tarikatın bizde aynı zaman içinde tesadüf etmesine gülecektir: Ştunda üyeleri halktan, Redstokistlerse toplumumuzun en kibar çevresindendir. Burada gülünecek bir durum yok aslında. Bu iki tarikatımızın ortaya çıkış tesadüfüne gelince,

bir tek nedeni var, cehaletten, kendi dinini tam anlamıyla kavrayamamaktan olduğuna hiç kuşku yoktur.

III-İşkenceyle Öldürülen Rus Kahraman Foma Danilov

Geçen yılın baharında, Türkistan 2. Avcı Taburundan Üsteğmen Foma Danilov'un işkence görerek öldürülmesiyle ilgili *Ruskiy İnvalid*'de yayınlanan bir haber bütün gazetelerde yer aldı. F. Danilov 1875'te Margelan'da Kıpçaklara esir düşmüştü, Müslüman olmayı ve İslama hizmet etmeyi reddettiği için, akla hayale gelmedik yöntemlerle vahşice öldürüldü. Kıpçak hanı, Hıristiyanlığını inkâr ederse onu bağışlayacağını söylemişti. Danilov dinine asla ihanet etmeyeceği ve tutsak da olsa Rus olarak çarına ve Hıristiyanlığa hizmet etmeye devam edeceği yanıtını verdi. Zalimler son nefesini verene kadar işkence ettiler, dayanma gücüne hayran kaldıkları Danilov'a *batır,* yani yiğit demekten kendilerini alamamışlardı. Bu haber o günlerde bütün gazetelerde yer almasına rağmen toplumda özel bir tartışma konusu yapılmadı, pek etkisi olmadı, gazeteler de bu haberi olağan gazete *entrefilet'i*[238] olarak geçince, *özellikle* üzerinde durmaya gerek görülmedi. Kısacası, borsa ağzıyla Foma Danilov "sessiz sedasız" geçti. Sonra herkesin bildiği gibi Slav hareketi başladı; Çernyayev, Sırplar, Kireyev, bağışlar, yardımlar, gönüllüler olayı yaşandı ve şehit Danilov olayı büsbütün unutuldu gitti (daha doğrusu basında), geçenlerde nasılsa birden bu olaya ilişkin ek ayrıntılar ortaya çıktı. Samara ili, Buhuruslan ilçesi, Kirsanovka köyünde yaşayan Danilov ailesiyle ilgili Samara valisinin talimatı üzerine yapılan bir araştırma sonucunda edinilen bilgiler şöyle: Foma Danilov geride 27 yaşında bir eş, 6 yaşında bir çocuk bırakmış; darlık içinde yaşıyorlarmış. Samara valisi büyük insanlık örneği göstererek aileye gereken yardımın yapılması için kolları sıvamış. Korkunç işkenceler gören büyük Rus kahramanının hayatta kalan eşi Yefrosinya ve kızı Ulita'ya yardım konusunu zemstvo toplantısında gündeme getirmiş, Meclis oybirliğiyle gereken kararları almış. Kız burslu olarak bir okula yerleştirilmiş, 1320 ruble toplanmış, 600 ruble kız reşit olana kadar bankaya yatırılmış, geriye kalan para dul eşe teslim edilmiş. Ayrıca Karargâh komutanlığı, Danilov'un eşine devlet hâzinesinden yılda 120 ruble maaş bağlandığını valiliğe bildirmiş. Sonra, sonra... günümüzde yaşanan endişeler, siyasal kaygılar, çözüm bekleyen bir yığın sorun ve iflaslar vb nedeniyle bu olay her halde unutulmaya yüz tutacak...

Aslında toplumumuzun bu hayranlık uyandıran tavra karşı kayıtsız kaldığını söylemek istemiyorum. Ama az konuşulduğu bir gerçektir ya da kimsenin *özel ilgi* göstermediğini söylemek daha doğru olur. Belki de bir yerlerde, örneğin tüccarların, din adamlarının yanında kendi kendilerine

konuşuyorlardır, ama toplum içinde, aydınların içinde değil... Halkımız bu yüce şehidi hiçbir zaman unutmayacaktır: Bu kahraman hak yolunda korkunç işkencelere uğramıştır; bu yüceliği hak ediyor, halkımız bunu değerlendirecek ve hatıralarında daima yaşatacaktır, böyle kutsal davaları zaten unutmaz. O malum sözleri yine duyar gibiyim:

“Bir gücü, etkisi olduğu şüphesiz, bunu kabul ediyoruz, ama yine de anlaşılmayan karanlık bir yanı var, nasıl denir, Nuh nebiden kalma kavramların ötesine geçmiyor, O halde neden *özellikle* üzerinde duralım ki? Bizim dünyamız bu değil; aydın bilinciyle öne çıkan farklı bir davadır, güçtür bizde olan. Farklı çilekeşler, farklı güçler vardır, bin misli yüce ülküler - evrensellik bilinci gibi mesela...”

Bu mantığa uygun, aydın ağızlarına rağmen Danilov’la ilgili *farklı bir şeyler* söylemek yine de kabul edilebilir, pekâlâ hoş görülebilir geliyor bana, hatta aydınlarımız bu olaya biraz ilgi gösterselerdi, kendilerini bu denli küçültmezlerdi diye düşünüyorum. Beni her şeyden önce aydınlarımızın tepki vermemeleri, hiç hayret belirtisi göstermemeleri şaşırttı. Halkımızı ayrı tutuyorum: Onun şaşırmasına gerek yok, şaşırmaz ki, Foma’nın davranışı ona olağanüstü gelmez, çünkü burada halkımızın kendine ve öz benliğine duyduğu büyük inanç vardır. Bu kahramanlığı büyük bir duygulanmayla karşılar. Benzer olayın, yani böylesine yüce bir cesaret örneğinin Avrupa’da yaşandığını varsayalım, Almanlar, Fransızlar, İngilizler kim bilir ne çığlıklar koparарak dünyaya ilan ederlerdi bunu! Bakın beyler, Türkistan Taburunun bu meçhul askerini nasıl gördüğümü öğrenmek ister misiniz? Bu, gerçekten de Rusya’nın, bütün Rusya’nın, halksal Rusya’nın simgesidir, bizim çok bilmiş takımının, kiniklerin, yüce ruhunu, yüksek duygu ve düşünce şahlanışını yadsıdıkları Rusya’nın gerçek örneğidir bu meçhul asker. Dinleyin, sizler ne de olsa bu kiniklerden değilsiniz, sadece Avrupalılaşmış aydınlarsınız, yani özde çok iyi kişilersiniz: Geçen yaz halkımızın gösterdiği o olağanüstü şahlanışı yadsımazsınız zaten: İnsanlarımız evlerini, çoluk çocuğunu bırakıp din uğruna ezilenler için, tıpkı 900 yıl önce Avrupa’nın ilk Haçlıları gibi, kim bilir nerelere, hangi araçlarla ölüme yürüdüler, bu yeni Haçlı belirişini örneğin Granovski “pozitif meseleler ve ilerlemeler çağımızda vb.” yüzde yüz gülünç ve onur kırıcı bulurdu. Olsun, bu yaz hareketimiz sizce körü körüne, hatta akıldışı, başka deyişle “Haçlı Seferi” gibi görünsün, ama olaya birazcık geniş gözle baktığımızda hiç değilse sağlam, yüce gönüllüce olduğunu itiraf etmemek mümkün değildir.Yüz binlerce insanın saplanıp

kaldığı kinizmin, geri kafalılığın, ahlaksızlığın, kokuşmuşluğun üzerinde ansızın yüce bir bilinç yükseldi. Aslında sizler iyi bilirsiniz, hâlâ iyi kalpli, sağduyulu kabul edilmekle birlikte, halkımız hakkında örgütlü hareket edemeyen, kendini tamamen günahlara, boş inançlara kaptıran, handiyse silme ahlaksız, bilinçsiz bir yığın olduğunu söyleyenler çok aramızda. Bir dakika, bir aksiyomu açıklamama izin verin: Halkın manevi gücü ve gelecekte neye yetenekli olduğu üzerinde bir yargıya varabilmek için, çoğunda bazen alçalmaya kadar varan olumsuzluklarını değil, zamanı geldiğinde yükselteceği o büyük bilinci de dikkate almamız gerekir. Çünkü ahlaksızlık geçici bir talihsizliktir, her zaman bir önceki ve geçici nedenlere -köleliğe, yüzyılların baskısına, nasırlaşmışlığa- bağlıdır. Oysa gönül yüceliği sonsuz bir armağandır, halkla birlikte doğan, üstelik kölelik, yokluk ve perişanlık dönemlerinde olsun, derin saygı duyulan halkın yüreğine işlemiş, zedelenmemiş kendiliğinden bir armağandır bu...

Dış görünüşüyle Foma Danilov, Rus halkının, basit halk tipinin en yalın, en gösterişsiz örneklerinden biriydi belki. (Hoş, çok insanımız bunun hiç farkında değildir ya!) Belki de bir zamanlar gezip eğlenmeye, içmeye hayır dememişti; Tanrıyı her zaman anmasına rağmen dinine pek bağlı biri de olmayabilirdi. İşte, birden kalkıp dinini değiştirmesini emrediyorlar, dediklerini yapmazsa sonu işkenceyle korkunç bir ölüm... Bu tür işkencelerin var olduğunu, Asyalılara özgü olduğunu da bu arada hatırlatalım! Canını bağışlayacağını söyleyen hanın karşısında dikiliyor, buyruğunu geri çevirdiğinde, hanın küplere bineceğini, Kıpçak gururuna dokunarak: “Hıristiyan köpeğine bak hele, İslamı küçük görüyor!” diye haykıracağını iyi biliyor. Kendisini neyin beklediğini bildiği halde, zalimlerin şaşkın bakışları arasında, bu sıradan Rus korkunç işkencelerle ölümü seçiyor. Beyler, şunu bilin ki içimizden hiç kimse bunu göze alamazdı. Herkesin gözü önünde acı çekmenin kimi zaman güzel yanları bile olabilir, ama burada, ıssız bir köşede her şey bilinmezlik içinde olup bitmiştir; kimse bakmamıştır ona; hem Foma bu kahramanca davranışının Rusya’nın dört bir yanında ses getireceğini düşünememiş, herhalde tahmin edememiştir. Öyle sanıyorum ki ilk Hıristiyan çilecileri, şahadetlerinin ürkek ve tereddütlü insanlara örnek teşkil edeceği ve pek çoğunu İsa’ya döndüreceği inancıyla, işkence görürlerken bir ölçüde avunmuş, ruhları hafiflemiştir. Bu kutsal hafifleme Foma için olmamıştır: Kimbilecek, işkencecilerin ortasında yapayalnızdı. Daha gençti, köyünde, uzaklarda genç karısını ve kızını bırakmıştı, bir daha onları göremeyecekti, ama olsun:

“Yine de!” diye düşünmüştü, “vicdanımın sesine göre hareket edeceğim, acılara dayanacağım!” Gösteriş olsun diye değil, asıl gerçek için böyle davranmıştı! Yalan, sofizm vicdanla el ele gitmez: “Müslümanlığı kabul etmiş görünürüm, kandırmış olmam, zaten kimseler görmeyecek ki, sonra inkâr ederim, hayatın anlamı yücedir, kendimi dine, kiliseye adarım, hayırlı işler yaparım, olur biter!” Böyle olmadı tabii, dürüstlük şaşırtıcı, kendiliğinden oluşan, kişioğlunun ilk örtüsüz duygusudur. Hayır, beyler, bizim böyle davranacağımız kuşku götürür!

Bizleri bilemem, ama yine söylüyorum, Danilov’un kahramanlığı halkımız için şaşırtıcı değildir. Bu olay Rus halkının adeta portresini, bütün bir resmini yansıtmaktadır; bunun, kuşkusuz, benim için de, sizler için de bir değeri vardır. Halkımız gerçeği gerçek olduğu için sever, öyle gösteriş olsun diye değil...

Varsın kaba olsun, alçalmış, günahkâr, gösterişsiz olsun, ama zamanı gelir, bütün halkın katılacağı bir dava başladı mı, maddeciliğin, tutkuların, para ve mülk hırsının baskısıyla ve korkunç bir ölümle karşı karşıya bulunduğu anda bile gösterdiği ruh atılımının ölçüsü akıllarınızı durdurur. Bir ödül, bir övgü beklemeksizin, tavrını gösteriş yapmadan açık ve kesin biçimde gösterecek, “inancımın peşinden giderim!” diyecektir. En insafsız tartışmacılar bile, halkın ülkülerinin “geri kalmışlığı” üzerine tek kelime edemezler; çünkü burada sorun, bu ülküler geri midir değil midir tartışması asla değildir. Burada olan, soylu bir özveri adına ortaya çıkan büyük irade gücüdür. (Halk ülkülerinin “geri kalmışlığına değgin” bu gülünç görüşe tam bir tarafsızlıkla yer verdim.)

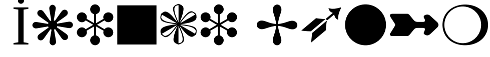
Dinleyin beyler, meseleyi doğrudan koymak zorundayız: Ben açıkça bu halka bizlerin öğreteceği bir şey olmayacağını düşünüyorum. Bu sofistçe yaklaşımdır, doğrudur, ama arada bir insanın aklına esiyor işte. Elbette, halktan daha bilgili ve kültürlüyüz, güzel de, ona ne öğretiyoruz peki? İşte sıkıntı buradadır. Sanattan, matematikten, teknolojiden söz etmiyorum tabii, biz öğretmezsek, gelir Almanlar öğretir para karşılığı. Peki, bizler neci oluyoruz, Rus halkının öz kardeşleri değil miyiz, öyleyse onları *aydınlatmak* görevimiz değil mi? Ahlaki, yüce duygular ve düşünceler aşılamalıyız ona. Nasıl yapacağız, bu “cahil” canları nasıl aydınlatacağız? Aydın, bilgiyle donanmış halk yaratmak... işte beyler, yetkimiz ve görevimiz budur, yüce Hıristiyanlık anlamında yetkimizdir: İyiliği, doğruyu bilen, yaşamın gerçek sözünü bilen, koyu bilgisizliğin karanlığında dolaşan kardeşlerini, İncil’de de yazdığı gibi, asıl gerçeğin *ışığıyla aydınlatmak*

zorundadır. Peki, bu karanlıklarda gezinenlere neyi öğreteceğiz, bizden daha iyi kendisi bilmez mi bunu? Öncelikle bilim yararlıdır elbette, ne dersiniz beyler, öğretmemiz gerekir değil mi? Ama halkımız bilimin ışık, bilgisizliğin cehalet olduğunu bizden önce söylemedi mi? Sözgelişi boşinançların yok edilmesine, putların yıkılmasına ne diyelim? Oysa bizler de önyargıların dipsiz uçurumlarında dolaşmıyor muyuz? Öyle putlar dikmişizdir ki halkın doğruca bizlere söyleyeceği şudur: "Önce doktora git, kendini tedavi ettir!..''(Putlarımızı mükemmelce inceliyor artık!) Özsaygıya, kişisel onura ne diyeceğiz peki? Bizlerle kıyaslarsak halkımızın, kendine özsaygısı daha fazla, onura bizden daha derin saygı duyuyor ve anlıyor. Gerçekten de burnundan kıl aldırmayan müthiş kendini beğenmiş tipleriz biz, aslında kendimize saygı falan duyduğumuz yok, erdemse hak getire, zerresi yok... Başkalarının inançlarına saygı duymayı biz mi öğreteceğiz halka? Halkımız başkalarının inancına saygı duymayı Büyük Petro'dan beri göstermiştir, oysa bizler, görüş ve inançlarımızdaki en ufak aykırılığı bile hoş görmez, her şeyden önce kendine saygı duymayanın başkasına da saygılı olmayacağını unutarak, bu küçücük aykırılılığa alçaklık damgasını yapıştırırız hemen. Soruyorum, halkın kendine ve kendi gücüne olan inancını biz mi öğreteceğiz ona? Halkımızın arasında binlerce Foma Danilov vardır. Gelgelelim bizler Rus'un gücüne asla inanmıyoruz, üstüne üstlük bu inançsızlığı büyük bir aydınlanma, handiyse kahramanlık sayıyoruz. Peki, bu durumda ona ne öğretebiliriz? Halkımızın sevdiği, saydığı, gönlünün aktığı her şeye nefrete yakın tiksinti duyuyoruz. Halk için yanıp yakıldığımızı nasıl söyleyebiliriz, neremiz halkçı bizim? "Halkın daha iyi olmasını isteyerek onun cehaletinden üzüntü duyduğumuza göre, bu onu daha çok sevdiğimiz anlamına gelir" diyerek düşüncelerime karşı çıkanlar olabilir. Hayır, beyler, bin kere hayır: Halkı kitabi ve şekli değil, gerçekten sevseydik, onunla kaynaşır ve körü körüne Avrupa'dan aldığımız modellerle halkımızda silip yok etmeye uğraştığımız değerleri öğrenme çabasına girerdik; belki de o zaman aklımızdan bile geçiremeyeceğimiz çok şeyi kendi kendine öğrenirdi.

Aslında bizleri tek avutacak yanımız halkın karşısında o büyük kibrimizdir; ulusalcı olduğu için, bunda bütün gücüyle direndiği için hor görür, küçümseriz onu, evrensel düşüncelerin peşinde giden bizlerse bunu biricik hedef edindik, dolayısıyla aşırı biçimde halka tepeden baktık. Halktan kopmamızın, bir araya gelemememizin, sürekli sürtüşmemizin özü budur. Doğrudan şunu söylüyorum: Bu sorunu çözseydik, uzlaşma

noktasını bulsaydık, o vakit halkla aramızda olan uyuşmazlığın sonu gelirdi. Aslında bu nokta vardır, bulmak da son derece kolay. Bir kez daha söylüyorum, en aşırı uyuşmazlığımız bile aslına bakarsanız bir hayalden başka bir şey değildir.

Ancak nedir bu uzlaşma noktası?

I-Bilimdışı Uzlaştırıcı Bir Düşünce

Öncelikle en tartışmalı, en nazik konudan başlıyorum.

"Uzun zaman ayakta kalmak istiyorsa, her büyük ulus dünyanın kurtuluşunun kendinde, yalnızca kendinde olduğuna, başka ulusların önünde yer almak için yaşadığına ve onları kendine bağlamak ve önceden belirlediği amaca yöneltmek için var olduğuna inanmak zorundadır."

Dünyadaki bütün büyük ulusların, en eskisinden, en yenisine kadar, böyle olduğunu, bu uluslardan her birini kendi dönemlerinde insanlığın yazgısı üzerinde dünya çapında geniş nüfuz kazanmasını sağlayan güce bu inancın yükselttiğini iddia ediyorum. Hiç kuşkusuz eski Roma da, sonraki Katolik dönemi Roma'sı da böyleydi. Katolik düşüncesini eski Roma'dan miras alan Fransa da böyledir. Fransa yakın geçmişteki acı yenilgisiyle düştüğü aciz duruma kadar, iki yüzyıl en azından manevi ve zaman zaman da siyasal olarak tartışmasız kendini hep dünyanın önderi ve dünyanın geleceğini yönlendiren bir devlet gördü. Protestanlık ve sonsuz vicdan ve araştırma özgürlüğü şiarıyla, dünya Katolik ideolojisine ve nüfuzuna bayrak açan Almanya da aynı hayalleri kurmuştur hep. Yine söylüyorum, gücünün ve gelişiminin doruğunda olan bütün büyük devletler *aşağı yukarı* aynı inancı taşımışlardır. Bütün bu söylediklerimin yanlış ve yanılgılarla dolu olduğunu söyleyecekler, sözgelimi bu halkların kendilerine özgü bilincine, Avrupa uygarlığının kurulmasına ve gelişmesine birlikte katılan bu büyük Avrupa uluslarının ortak öneminden söz eden kendi bilim adamlarının ve düşünürlerinin bilincine dikkat çekeceklerdir, bu bilinci ben de yadsımıyorum elbet. Bu bilincin kesin vargılarının, gerçekte halkların canlı yaşamının sonucu olduğunu söylemem gereksiz sanıyorum, ama hiç yoksa, halkların evrensel uyumu üzerine orada ne yazılırsa yazılsın, bu düşünürlerin aynı zamanda evrensel uyumu ve uygarlığı birlikte yaratan bu ülkelerin halk yığınları gibi, aynı şekilde özlü, içten, canlı duygularla *inançlarını sürdürdüklerine* dikkat çekmek istiyorum. Onlar (örneğin Fransızlar) bütün birliğin başını çekmişler, öncü ve yönetme görevini üstlenmişler, diğerlerini peşlerinden sürüklemişlerdir. Söz konusu halklardan bir şeyler almış olsalar da çok azdır: Buna karşılık o halklar onların ruhu ve düşünceleriyle yaşayabilirler ancak, her şeyi bu düşüncelerinden alacaklar er ya da geç onların ruhuyla kaynaşmaktan başka yapacakları bir şey yoktur. Ruhen bezmiş, un ufak olmuş bugünün Fransa'sında işte bu düşüncelerden biri vardır, yeni diye sunulan, ama bize göre tamamen eski dünya Katolik ideasının doğal aşaması ve gelişmiş

biçiminden başka bir şey değildir, Fransızların hemen hemen yarısı sadece kendileri için değil, dünyanın da kurtuluşunun bu düşüncede saklı olduğuna inanıyor - ki bu aslında onların Fransız sosyalizmidir. Bu düşünce, yani sosyalizmleri elbette yalan ve umutsuzlukla doludur, ama mesele niteliğinde değildir şimdi, var olması, canlı bir hayatla yaşaması ve Fransa'nın geriye kalan büyük çoğunluğunda olduğu gibi, inançlarında bezginlik ve kuşku yaratmamasıdır. Öte yandan, İngilizlere bakarsanız, yukarı ve aşağı tabakadan, ister bir lord ya da eğitimli, eğitimsiz bir işçi olsun, inanın, her şeyden önce, gerek kişisel, toplumsal ve siyasal, gerekse dünya insanı olarak geçirdiği yaşamının her evresinde İngiliz olmaya, İngiliz tavrını ve görünüşünü korumaya, hatta İngiliz olarak insanlığı özellikle sevmeye çaba gösterir. Bana diyecekler ki eğer bu böyleyse, her şey ileri sürdüğüm gibiyse, o zaman o büyük uluslar için, hayallere kapılma ve kendini beğenmişlik alçaltıcı olurdu, sadece kendi çıkarlarını düşünmeleriyle ve anlamsız şovenizmleriyle önemleri sıfıra inerdi, bu durum o uluslara yaşamsal güç sağlaması şöyle dursun, tersine, zararlarına yol açar, yaşam kaynaklarını soysuzlaştırırdı. Bunun gibi çılgın ve kibirli düşüncelere özenmenin bir değeri yoktur; tersine, önyargıları ortadan kaldıran mantığın ışığıyla silinip gidecektir. Evet, böyle söyleyecekler. Bu saptamaların bir yandan doğru olduğunu var sayalım, ama meselenin öbür yanma da bakmamız gerekir burada, o zaman alçaltıcı olmadığı gibi, tam tersinin çıkacağı anlaşılacaktır. Henüz yaşam deneyimleri edinmemiş bir gencin kendi kendine zamanla bir kahraman olacağı hayalleri kurmasında yanlış olan ne var? İnanın, bu gurur ve kibir dolu hayaller belki de bu genç için, "mutluluk kahramanlıktan daha iyidir" ilkesine inanmış on altı yaşındaki bir delikanlının sağduyusundan daha hayat verici ve yararlıdır. Yaşadığı bir yığın dertten ve başarısızlıktan sonra bile bu gencin yaşamının, ömrünün sonuna kadar yumuşak koltuğa oturmaya yazgılı da olsa, zeki çocukluk arkadaşının huzurlu yaşamından yine de daha çekici ve güzel olabileceğine inanın. Kişinin kendini bu tür hayallere kaptırması ahlaka aykırı değildir, hele hele alçakça bir kendini beğenmişlik kesinlikle değildir. Aynı uluslarda olduğu gibi: Sağduyulu, dürüst, ılımlı, her çeşit heyecandan uzak, işadamlarıyla, armatörleriyle gönenç ve huzur içinde yaşayan ülkeleri ele alalım; üstelik Tanrı da yanlarında olsun, yine de daha ileriye gidemezler; insanlığa ufacık olsun yararı dokunmayan ortada kalmış bir ulus çıkacaktır mutlaka: Bu enerjileri yoktur, mağrur değillerdir, bütün büyük ulusların bindikleri o üç kıpır kıpır balina altlarında yoktur. Dünyaya son sözü

söyleyebilme ve bunu isteme, artan diri gücüyle bu sözü sürekli yenileme inancı; ülkülerin kutsallığına, insanlığa sevgiyle hizmet etme gücüne inanç, evet beyler, bu, uluslar için yüksek yaşam belirtileridir; uluslar yalnızca bu inançla insanlığa, bir görev olarak belirledikleri faydayı, kendi yaşam gücünün ve ortaya çıkışları sırasında -özelliklerine göre saptadığı-geleceğin insanlığına miras olarak aktaracakları örgensel düşüncesinin bütününü, evet, salt bu inançla taşırlar. Yalnızca bu inançla ulus güçlü kalır ve yüksek düzeyde bir hayatı sürdürmeyi hak eder. Eski dönemlerin efsanevi şövalyeleri, kendilerine ait olan "adalet, ahlak temizliği ve yoksulluk!" öğüdüne sadık kaldıkları zaman, yollarına ne çıkarsa çıksın -hayaletler, canavarlar, yaratıklar- alt edecekleri ve amaçlarına ulaşacakları inancını taşımışlardır yüreklerinde. Bu söylencelere, halk şarkılarına, ancak bir Don Kişot'un inanacağını, ulusların gerçek yaşamında böyle yasaların geçerli olmadığını söyleyeceksiniz. Evet, beyler, sizleri suçüstü yakalıyorum ve sizlerin de birer Don Kişot olduğunuzu, içinizde böyle düşünceler, onun gibi duygular taşıdığınızı ve buna inandığınızı, bu düşünceyle insanlığı değiştirmeye çabaladığınızı açığa çıkarıyorum!

Gerçekte neye inandığımızı söyleyeyim mi? *Bütün insana- evrensel insana*, başka deyişle, ulusal çıkarları öne çıkararak, bu zamana kadar halkların özgürce ilişkilerini zorlaştıran doğal engellerin ve önyargıların aklın ve bilincin ışığı karşısında zamanla silinip gideceğine, böylece akıl ve sevgi gücüyle kolektif bir uyuma çabalayarak, halkların kardeş gibi tek ruhla bir arada yaşayacağına inanıyorsunuz. (Üstelik ben de sizinleyim.) Ne o, şaşırdınız mı baylar, bu inancınızdan daha yüce ve kutsal ne olabilir? Yalnız meselenin önemli bir yanı var, evet, bu inancı artık dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz, örneğin ulusal kimliklerinin keskince çizildiği, coşkulu da olsa kuramdan başka bir anlam ifade etmediği Avrupa'da hiçbir ülkede göremezsiniz bu inancı. Oysa sizde baylar, yani sizde falan değil, sizi bilmem, ama beyler, bizde, bütün Ruslarda bu temel, canlı, evrensellik inancı vardır; aydın toplumumuz da, sıradan halkımız da bilinçli biçimde ve derin bir duyarlılıkla buna inanır, zaten halkımızın dini de buna inanmayı emreder. Beyler, Rus aydınları içinden sadece kendinizi "dünya insanı", gerisini de Slavcı, milliyetçi mi sandınız yoksa? Tabii ki hayır: Slavcılar ve milliyetçiler de sizler gibi aynı inancı besliyorlar, sizden daha sağlam üstelik! Sadece Slavcıları ele alalım: Kurucuları, öncüleri ve önde gelen temsilcilerinin ağzıyla ne bildirmişlerdir peki? Onlar açık ve kesin yargılarıyla Slavcılıkla el ele ve onun öncülüğünde, Rusya'nın bütün

dünyaya yüce sözünü bildireceğini, sözün özellikle bütün insanlığın birleşmesi öğüdü olacağını, özgür bilinç için ahlaki sınırları pozitif bilimle belirlerken, aynı zamanda birbirinin kuyusunu kazarak, birbirini karalayarak, yalan söyleyerek kendi uygarlıklarında var olma mücadelesi yüzünden insanları ve ulusları yapay ve doğal olmayan biçimde bir araya getiren kişisel çıkar duygusunu bir kenara ittiğini duyurdular. Slavcıların düşüncesi, bütün özgür Slav birliğinin başında olma görevini Rus halkına veren, bireysel gönül yüceliği temeline dayalı, yalandan ve maddiyatçılıktan uzak, gerçek ve geniş bir sevgi ruhu içinde birlikti. Bu düşüncelerimin inandırıcılıktan uzak masa başında yazılan soyut görüşler olduğunu söyleyeceksiniz. Kimin nasıl inanacağı değildir mesele, asıl mesele, farklı seslere rağmen, hepimizin bütün insanlığın birleşmesi ortak düşüncesinde buluşmasıdır. Kendi içinde şaşırtıcı olması kuşku götürmez bir gerçektir, çünkü böylesine yaşamsal ve temel bir istek hiçbir halkta yoktur. Eğer böyleyse, bizim çok sağlam, belirlenmiş ulusal düşüncelerimiz var demektir, özellikle *ulusal*... Ulusal Rus düşüncesi ve eninde sonunda bütün insanlığı içine alacak bir evrensel birlik düşüncesi varsa, zamanı gelene kadar aramızdaki aykırılıkları ortadan kaldırıp bir an önce Rus ve ulusal devlet olmamız hepimizin yararınadır demektir. Bütün çıkış yolumuz, bu düşünceyi şu ya da bu taraf mı gerçekleştirecek gibi gereksiz tartışmalara girmemek, kapandığımız odadan çıkarak hep birlikte doğrudan işe başlamaktır.

Uzlaşma noktası bu işte...

II-Avrupa'da Sadece Strütskiyiz[239]

Peki, işe nasıl başladınız? Aslında çok uzun zaman önce başlamıştınız, bütün insanlık için, yani düşüncelerinizin zaferi için neler yaptınız? Avrupalı -gerçi dış görünüşte- olma tutkusuyla Avrupa ülkelerinde amaçsız sürtmekle başladınız işe. Koca 18. yüzyılı dış görünüşümüzü değiştirmekle geçirdik. Kendimizi Avrupa zevklerine, giyim kuşamına alıştırdık; yüzümüzün buruşmasını gizlemeye çalışarak en iğrenç yemeklerini yedik: “Nasıl bir İngiliz’im görüyorsunuz, Cayenne[240] biberi olmadan asla bir şey yiyemem!” Şaka yaptığımı mı sanıyorsunuz? Asla. Başka türlü başlamanın olanaksız olduğunu biliyordum. Daha Petro öncesi Moskova Çarlığı ve Patrikler döneminde, o zamanın moda düşkünlerinin öncülerinden Moskovalı bir genç, Fransız kostümü giymiş, beline de Avrupa kılıcı takmıştı. Bizler özellikle kendimizi ve kendimize ait olanı hor görmekle, tiksinmekle başlamak zorundaydık, ne ileri ne geri hareket ederek tam iki yüzyıl yerimizde çakılı kalmışsak, herhalde doğanın bize biçtiği süre buydu. Aslında yol aldık: Özellikle Avrupa’yı ciddi ciddi anlamaya başladığımızda, kendimize ait olan her şeyi gittikçe daha fazla küçümsemeye başladık. Gerçekte Avrupa’da milliyet farklılıkları, keskin ulusal çizgiler değildi aklımızı karıştıran. Bizler “bütün çelişkileri doğrudan ortadan kaldırmakla” ve “Avrupalının” bütün insan tipini benimsemekle işe başladık, yani onları birbirine bağlayan *ortak* yanlarını daha baştan fark etmiştik - bu çok ilginç bir durumdu. Zamanla aklımızı yavaş yavaş kullanmaya başlayınca, uygarlığa sarıldık ve hemen körü körüne ve sadakatle, uygarlığın bütün insanlığı birleştirme işlevi olan “evrenselliği” içinde barındırdığına inandık. Avrupalılar bile, biz yabancılara bakarken bu coşkulu inancımız karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediler, oysa o zamanlar kendilerine olan inançlarını yavaş yavaş yitirmeye başlamışlardı. Rousseau ve Voltaire’in ortaya çıkışını coşkuyla karşıladık; Karamzin’in 1789’da “Ulus-devletler” çağrısına derin bir duygulanmayla sevindik, yüzyılımızın ilk çeyreği sonunda, boşa çıkan hayalleri ve düşünceleri için Avrupalı öncülerle beraber umutsuzluğa kapılsak bile inancımızı yine de yitirmezdik, üstüne üstlük AvrupalIları yatıştırmaya çalışırdık. Kendi yurdunda Rus’un su katılmamış “beyaz”ı Avrupa’da birdenbire “kızıl” oluverdi. Son derece ilginç ayırt edici bir özellik. Sonra 1850’lerde bazılarımız Fransız sosyalizmine katılma şerefine erişti ve hiç tereddüt etmeden bu sosyalizmi, evrensel birliğin kesin olarak çözümü, bizleri hâlâ alıp götüren hayallerimizin gerçekleşmesi olarak gördüler, yani kişisel

çıkarları, bencilliği, insanlığa aykırı davranışları, ekonomik bunalımları ortadan kaldırmayı, kişi özgürlüklerini koruyan bir düzen kurulmasını bizler hedefe ulaşma olarak görüyorduk, ama bu kafalarımızı asla karıştırmamıştı. Tam tersine, kimi Avrupalı derin düşünürlerin hüzünlü şaşkınlığını görünce, aşırı bir küstahlıkla, alçaklıklarından tutun, enayiliklerine kadar demediğimizi bırakmadık. Birey ve ulus arasındaki *ahlaki* sınırları tümüyle pozitif bilimin belirleyeceğine inandık, hâlâ da inanıyoruz. (Bilim sanki -bunu yapabilirse- *deneyim tamamlanmadan* önce, yani insanoğlunun yeryüzündeki kaderi belirlenmeden bütün sırları açabilirmiş gibi!) Bizim toprak sahipleri kölelerini satıp Paris'e toplumsal içerikli dergi çıkarmaya gittiler, bizim Rudinler[241] barikatlarda can verdi. Zamanla Rus toprağından öylesine koptuk ki halkımızın ruhuna aykırı olan bir öğretiyi benimseyecek kadar her türlü anlayışımızı yitirdik. Gerçekte Rus halkının kişiliğini hiçe saymakla kalmadık, karakteri falan olmadığını söyleme cesaretini bile gösterdik. Halkı tamamen kafamızdan sildik ve despotça bir rahatlıkla (sorunu ortaya koymadan), ona gösterdiğimiz, daha doğrusu emrettiğimiz her şeyi halkımızın peşinen kabulleneceğine inandık. Halka değgin pek çok gülünç fıkra dolaştı dilden dile. Bizim evrenselciler her zaman, köylü reformundan sonra bile, köylünün efendisi olmayı sürdürdü.

Vardığımız nokta neydi peki? Çok ilginç, garip sonuçlar elbette: Avrupa'da herkes bizi alaya almaya, seçkin, şüphesiz zeki aydınlarımıza da kibirli bir hoşgörüyle bakmaya başladı. Rusya'dan göçler, yani Rusya'yı tamamen kafalarından silenlerin siyasal amaçlı göçleri bile bu kibirlerini azaltmamıştır. Avrupalı kesinlikle, ama kesinlikle kendinden saymak istememiştir bizi: *Grattez le russe et vous verrez le tartare*.[242] Hâlâ bu böyledir. Atasözlerine bile girdik. Avrupalı'ya yaranmak için milliyetimizi aşağıladıkça bizi daha küçük görmeye başladılar. Karşılarında kuyruk salladık; yüz sürerek, "Avrupa" bakış açımızı ve düşüncelerimizi dile getirelim dedik, dinlemeye bile tenezzül etmediler; bıyık altından gülerek, başlarından savmak istercesine, onları "gereği gibi anlamadığımızı" eklemeyi de unutmadılar. Tatarken (les tartares) nasıl Rus oluruz diye şaşkınlıklarını belirttiler. Rus değil, dünya insanı olmak istediğimizi onlara bir türlü anlatamadık. Aslında son zamanlarda bir şeylerin farkına vardılar. Onlar için korkunç ve tehlikeli bir işin peşinde olduğumuzu anladılar; 80 milyon nüfusun karşılarında dikildiğini, Avrupa düşüncelerini

kavradığımızı, kendilerinin Rus düşüncelerinden habersiz olduklarını, öğrenmeyi başarsalar bile kavrayamayacaklarını; biz her dili konuştuğumuz halde onların sadece kendi dillerini bildiklerini anlamaya başladılar, evet, artık çok şeyin farkındalar ve bu nedenle kaygı duyuyorlar. Böylece *doğrudan* bizi düşman bellemeleriyle ve gelecekte Avrupa uygarlığının yıkıcısı olarak görmeleriyle sonuçlandı bu serüven. Dünya insanı olma tutkumuzu nasıl anladıklarını görün işte!

Avrupa'dan vaz geçmemiz asla mümkün değildir. Avrupa bizim ikinci yurdumuzdur, bunu coşkuyla söyleyenlerin ve her zaman söyleyecek olanların başında ben gelirim. Avrupa, Rusya gibi, *neredeyse hepimiz için* aynı değeri taşır: Yafet[243] kavmi... bizim düşüncemiz de, bu kavmin bütün unsurlarını birleştirmektir, hatta çok daha ileriye giderek S*am'a ve Ham'a*[244] kadar... Neden olmasın?

Her şeyden önce Rus olmak gerekir. Ulusal Rus düşüncesi evrensellikse, öncelikle herkesin Rus olması gerekir, o zaman ister istemez ilk adımdan itibaren her şey değişir. Rus olmak, kendi halkını küçük görmekten vazgeçmek demektir. Halkımıza ve ülkemize saygı ve sevgi duyduğumuzu Avrupalı görünce, bize de hemen saygı duymaya başlayacaktır. Gerçekten de: Ulusal bilinçle daha özgün ve güçlü biçimde gelişseydik, kendi köklerimize dönseydik, Avrupa ruhuna daha yakın hissederdik kendimizi, Avrupa'ya yakınlaştıkça onun için daha anlaşılır olurduk. O zaman kibirle sırtını dönmez, can kulağıyla dinlerdi bizi. Herhalde bizler de farklı insanlar olurduk. Sonunda kendi kendimiz olunca maymun değil, insan imgesi kazanacağız, özgür varlıklar olacağız, ne köle, ne uşak, ne de Potugin, o zaman bizi insandan sayacaklar, ne ülkeden ülkeye sürten aylaklar, ne de Avrupalılığın, liberalizmin ve sosyalizmin beş para etmez insanı görecekler bizi. Halkımızda ve ruhunda Avrupalı'ya mutlaka anlaşılır gelecek yeni sözler bulacağımız için onlarla daha akıllıca konuşacağız. Ayrıca halkımızda küçümsediğimiz pek çok şeyin karanlık değil ışık, ahmaklık değil zekâ olduğunu anlayacağız, buna varınca, şimdiye kadar hiç duymadıkları böyle bir sözü Avrupa'ya söyleyeceğiz. Gerçek toplumsal düşünceyi halkımızdan başka hiçbir ulusun içinde barındırmadığına, halkımızın düşünce ve ruhunun bilincinin ulusal kimliklere, kişi hak ve özgürlüğünün korunmasına eksiksiz saygı temeline ve bu özgürlüğün -ne giyotin, ne de uçurulan yüz binlerce kafayla değil- gerçek kardeşlik talebiyle, işle, canlı örnekleriyle *sağlama alınan* sevgi birliği öncü işaretine dayalı bütün insanlığın birleşmesi olduğuna inanacağız.

Doğrusu, birini inandırmayı gerçekten isterdim. Bu bir şakaydı. Ama insanoğlu zayıftır: Olur a, gencin biri çıkar da bu yazdıklarımı okur...

III-Petraşevskiciler Üzerine

Herkesin bildiği gibi, 6 Aralık Kazan olayına katılanlar hakkında dava açıldı. Davanın seyrini okurlarım gazetelerden öğrenmişlerdir. Ancak, kırklı yılların sonunda ortaya çıkan, benim de katıldığım ve karşılığını Sibirya'da 10 yıl sürgün ve 4 yıl kürek cezasıyla ödediğim ünlü suç örgütü Petraşevskiciler'le ilgili gazetenin birinde çıkan eleştirel bir yazı beni şaşırttı. Bu eleştiri *Petersburgskaya Gazeta'da* çıkmıştı. Kazan olayıyla ilgili bir başyazıda yer alıyordu. Bu yazıda Bay Stronin'in "Bilim Olarak Politika" adlı makalesinden birkaç güzel satır aktarılmış. Tamamına aşağıda yer veriyorum. "Halka" giden gençlerimize yararlı olur:

> Halkın ayağına gitmek için, elinizdeki fırsatı kullanın, o size gelecektir. Hizmetçiniz, uşağınız, aşçınız, oda hizmetçiniz, kapıcınız, arabacınız vardır herhalde. Demokrat olmak istiyorsanız, masada yanınıza oturtun, aile hayatınıza sokun. Her budala liberalin öğretmeye kalktığı -Tanrı var mı yok mu, bildirisi var mı gibi- konular yerine, toplama çıkarmadan, okuma yazmadan başlasanız daha iyi olur. Bu arada öğrencilerinize karşı dürüst, dikkatli, ağırbaşlı olunuz, pek de senli benli olmayın, iyilik örnekleri sergileyin, hiç değilse iyi huylar...

Şimdi gelelim Petraşevski meselesine, yazar başyazısında bakın neler diyor:

> "Kazan hadisesi"ni ister istemez akla getiren ve (toplumun bilincinde daha çok yatıştırıcı yanını gösteren) bir diğer düşünce, bu gibi üzücü olayların kahramanlarının her defasında, en ateşli kişilerin gözünde bile gittikçe önemlerini, nüfuzlarını kaybetmeleridir. Bir zamanlar, elli yıl önce Rusya'da siyasal suç örgütü olarak ortaya çıkan "Dekabristler" soylu aydın sınıf içinden çıkmıştı. Kırklı yıllarda siyasal suçlu tipi büyük ölçüde düzeyini düşürdü ("Petraşevskiciler"); altmışlı yılların başında bu tip, sözde düşünen "işçi sınıfına" kadar ("Çernişevskiciler"), yetmişli yılların başında da okumamış, okulu yarım bırakmış, adi nihilistlere kadar düşmüştür ("Neçayevciler"); Dolguşinski olayında propagandacılar çevresinde yarı okumuş karga meclisi olarak anılırlar; nihayet "Kazan olayında" sadece yarı okumuş kargalar meclisi olarak kalmıyor, aynı zamanda Avrupa unsuru ve başıboş işçilerin çok renkliliğiyle boy gösteriyor. Bu düzey düşüklüğünün nedeni, zamanımız çarlığının liberal reformlarından sonra, bu tür siyasal suç örgütlerine toplumun gelişmiş unsurlarının pek itibar etmemeleridir, ancak bu propaganda birliği halk yığınlarını daha az etkileyebilir; zira halk bu davetsiz peygamberi nasıl karşıladığını göstermiştir...

Yazarın bizdeki devrimci propagandanın hiç değeri olmadığına ilişkin görüşü, açıkça dile getirmese de doğrudur; sorunu faydalı biçimde koyabilmek için doğru ve gerçekçi saptamalar yapmak gerektiği açıktır. Ama Petraşevskiciler'le ilgili şunu söyleyebilirim ki yazar, Dekabristler'le karşılaştırarak, onları siyasal suç örgütlerinin yozlaşmasına örnek gösterirken haksızlık ettiğini düşünüyorum. Bu "yozlaşmayla" ilgili görüşe yabancı değilim, duyalı çok oldu ve basınımızda defalarca yazıldı, şimdi bu konu üzerinde durmamın nedeni yeniden bu görüşle karşılaştığım içindir. Bence siyasal suçlu tipinde köklü değişimler son yirmi yılda ortaya çıkmıştır bizde; ancak Petraşevskiciler'in Dekabristler'den farkı yoktur, hiç yoksa yazarın yazısında belirttiği tipin belli başlı belirtilerine göre... Yazar, Dekabristler'in toplumun "soylu aydın çevresinden çıktığını" söylüyor. Petraşevskiciler'i ondan ayıran nedir peki? Dekabristler'in bünyesinde varlıklı, yüksek zümreyle ilişki içinde bulunan insanlar gerçekten daha fazla olabilir, ama zaten Dekabristler Petraşevskiciler'den sayıca çok fazlaydı ve Petraşevski örgütü içinde varlıklı, seçkin zümreyle ilişkide olan azdı. Kaldı ki toplumun yukarı katı Dekabristler'in amaçlarını ve temel düşüncelerini hiç de paylaşmamıştır, dolaylı olarak bile katılmamıştır, dolayısıyla asla özel bir anlam katmamıştır onlara. Dekabrist tip Petraşevskici'den daha savaşçıydı; Petraşevski örgütünde de elbette savaşçı nitelikte insan vardı. Özetle, yazarın farklılığı nerede gördüğünü anlamış değilim. İki grup da, tartışmasız, *toprak sahibi "soylu sınıfın"* arasından çıkmaydı, yani o zamanın siyasal suçlu tipinin ayırıcı özelliği buydu, bu bakımdan her iki örgütün kesinlikle birbirinden farkı yoktur. Petraşevskiciler arasında bir iki sınıf atlayıp soylular arasına girenler bulunsa da (çok azdır) sadece kültürlü insan sıfatıyla, Dekabristler'de de olabilirdi bu. Aslında esnaflar ve sınıf atlayanlar her iki örgütte de azdı, nedeni o zamanlar aralarına katılmamış olmalarıdır. "Aydın kişiliğe" gelince, Dekabristler'in, Petraşevskiciler'den daha nitelikli ve aydın olduğunu söyleyen yazar burada çok yanılmaktadır. Dekabrist örgüt, Petraşevskiciler'e göre daha az kültürlü insanlardan oluşmaktaydı. Petraşevski grubunda yüksek eğitim kurumlarından -üniversitelerden, Aleksandrovski lisesinden, hukuk fakültelerinden, yüksek uzman yetiştiren okullardan- mezun olmuş kişiler çoğunluktaydı. Çoğu öğretmendi ve özel olarak bilimle uğraşan insanlardı. İdamdan kurtulduktan sonra pek çoğu ülkemizde tanındı. Sadece Sibirya'ya sürgün olanları değil, bütün Petraşevskiciler'i ele alırsak, Rusya'nın çeşitli köşelerinde kalelere, Kafkasya'ya sürgün ya da en ücra köşelere uzaklaştırma cezasına

çarptırılanlar ve gözetim altında tutulanlardan pek çoğu büyük bir onurla bilim alanında yararlı çalışmalar yapmış ve sivrilmiştir, aralarında profesör, doğabilimci, bilim derneklerinde sekreter, dergi sahibi, şair ve romancı çoktur. Bir kez daha söylüyorum, Petraşevski grubu üyeleri Dekabristler'den daha eğitimli kişilerdi.

Anlaşılan, araştırmacılar Petraşevskiciler'in Dekabristler'den sayıca az olmalarına rağmen kısa zamanda ortaya çıkmalarını ve bünyelerinde Dekabristler'den daha çok gençlerin bulunmasını tipin "yozlaşması" olarak görüyorlar.

Yazımı bitirirken gerçekte Rus devrimci tipinin bulunduğumuz yüzyıl boyunca ilerici, aydın zümrenin halktan ne kadar kopuk olduğunun çok belirgin örneğini oluşturduğunu belirtmek isterim. Onlar halkın gerçek ihtiyaçlarını ve isteklerini bir kenara bırakan, bu istekleri öğrenmeye bile çaba göstermeyen, halkın yaşamını kolaylaştıracağı yerde, onun ruhuna ve doğal yaşantısına uymayan -anlasa bile asla kabullenmeyeceği- çok büyük hedefler koymuş bir zümreydi. Bizim devrimciler koca yüzyılda dişe dokunur bir şey söylememişlerdir. Günümüzdeyse çok ve karmaşık nedenlerden -Günlüğün gelecek sayısında bundan mutlaka söz edeceğiz- Rus devrimci örneği halktan öylesine farklı bir görüntü çizmiştir ki iki tarafın da birbirini anlaması gerçekten çok, ama çok zordur: Halk devrimcinin tam olarak neyi istediğini anlamamaktadır, devrimciler halktan kopuşlarının farkında bile olamayacak kadar farklı alanlarda dolaşmışlardır (Petraşevski grubu bunu fark etmişti yine de), tersine, halkın anlamadığı dilden konuşmaları bir yana, halkın er ya da geç kendilerini mutlaka anlayacağına da derinden inanmışlardı. Avrupalılaşma dönemimiz hükmünü tamamlayıp sona erdiğinde ve kendi toprağımıza, köklerimize döndüğümüzde bu karmaşa kendiliğinden son bulacaktır.

Zamanımız çarlığının köklü dönüşümleriyle, geçmişte olduğu gibi öyle soyut, kapalı değil, gerçek hayatın içinde halkın ihtiyaçlarının etkin ve bilinçli biçimde belirlenmesi çalışmaları başlamıştır. Böylelikle artık halkını ve kendi toprağını anlayan, şimdiye kadar hiç duyulmamış farklı bir Rus aydın sınıfı doğuyor. Bu yeni sınıf gelişecek, güçlenecek ve yarınlara emin adımlarla yürüyecektir, buna derinden inanıyorum. Geleceğimiz, bütün umudumuz bu yeni insanlardır...

IV-Rus Yergisi. “Ham Toprak “Son Şarkılar”. Eski Anılar

Bu ayımı edebiyatla geçirdim, okuduğum birkaç “seçkin yapıttan” birini büyük heyecanla okudum. Bu arada unutmadan söyleyeyim, geçenlerde günümüz Rus yergisi üzerine bir yabancının yazısını okumuştum. Fransa’da yayınlanmış. Bu yazıda ilgiye değer bir yargı var, sözleri tamı tamına hatırlamıyorum, yazı biraz uzundu, aklımda kaldığı kadarıyla anlamı aşağı yukarı şöyleydi: “Rus yergisinin Rus toplumunda nitelikli davranışlardan sanki çekiniyormuş gibi bir havası var. Bu gibi davranışlar karşısında Rus yergisi, her nedense endişeye kapılıyor, bu iyi davranışın kaynağında bir pislik bulana kadar da kendine gelemiyor. Derken birden seviniyor ve avazı çıktığı kadar bağırıyor: ‘Bu hiç de iyi bir davranış değilmiş, sevinmeye değmezmiş, bakın kendiniz de görüyorsunuz, burada da bir alçağın olduğu gün gibi ortada!”’

Yazarın bu görüşü doğru mudur? Haklı olmadığı kanısındayım. Bildiğim, yerginin bizde çok parlak temsilcilerinin olduğudur, okurlarımız da çok beğeniyor. En azından aynı okur kitlesinin daha çok olumlu güzellikten hoşlandığına inamyorum, adeta susuyor ona. Kont Lev Tolstoy’un Rus okurlarınca çok sevilen, ayırtıların, renklerin yazarı olduğuna kuşku yoktur.

Yergi türümüz parlak olmasına karşın bazen gerçekten öyle belirsizliğe düşüyor ki insana adeta ıstırap çektiriyor, insan konuşmada zorlanıyor. Hicvimizin ne demek istediğini bütününde anlamak kesinlikle olanaksızdır. Hiç kaynağı olmadığı düşüncesine bile kapılabiliyor insan, bu olabilir mi? Hicvimiz neye inanıyor, kimin neyin kirli çamaşırlarını ortaya dökmeye çalışıyor? Adeta bir muamma, bilinmezliğin karanlığında boğulup gidiyor. Kendisini iyiden sayıp saymadığını öğrenmek mümkün değil.

İnsan bu sorun üzerinde böyle tuhaf düşüncelere kapılıyor işte. Turgenyev’in *Ham Toprak* romanını okudum, ikinci bölümünü bekliyorum. Aklıma gelmişken: Otuz yıldır yazıyorum, bu otuz yıl içinde birçok defa hep aynı eğlenceli gözlem gelmiştir aklıma. Eleştirmenlerimizin tümü (kırk yıla yakın da edebiyatı izlerim), hayatta olanlar olmayanlar, daha doğrusu hatırladıklarım, hepsi zamanın Rus edebiyatıyla ilgili ciddi sayılabilecek bir rapor hazırlamakla işe başlarlardı (örneğin, geride kalan yılın raporları dergilerinin ilk sayısında, yani ocak ayında yayınlanırdı), bu edebiyat eleştirmenleri aşağı yukarı aynı anlama gelen şu cümleleri handiyse büyük bir aşkla kullanırlardı: “Rus edebiyatının bu kadar verimsiz olduğu çağımızda”, “Rus edebiyatının bu kadar çöküş dönemine girdiği

çağımızda”, “edebiyatımızdaki bu ağır durgunluk döneminde”, “Rus edebiyatının çöllerinde avare avare dolaşırken” vb. Binlerce ama, anlamları aynı... Aslına bakarsanız bu kırk yılda Puşkin’in son dönem yapıtları çıkmış, Gogol başlamış ve bitmiş; Lermontov, Ostrovski, Turgenyev, Gonçarov ve daha onlarca üstün yetenekte yazar ortaya çıkmıştır. Bu saydıklarım sadece şiir, roman, öykü türündedir. Hangi ülkenin edebiyatında olursa olsun, bu kadar kısa sürede bizdeki kadar bunca yetenekli yazarın hemen hemen hiç çıkmadığını söyleyebiliriz, hem de peş peşe... Gelin görün ki o malum “Rus edebiyatının durgunluğu”, “Rus edebiyatının çöllerinde” saçmalıklarını günümüzde de (hatta daha geçen ay bile) okudum. Gerçi bu sadece eğlenceli bir gözlemim benim. Ayrıca tümüyle masum, pek de önemi olmayan bir görüşüm. O halde gülebiliriz!

Ham Toprak'tan elbette söz etmeyeceğim, herkes ikinci bölümünü bekliyor. Konuşmam doğru olmaz. Turgenyev’in yapıtlarının sanatsal değerini eleştirmek ne haddime! Yalnız bir yerin altını çizmek istiyorum: Romanın doksan ikinci sayfasında (*Vestnik Yevropı’ya.* bakınız) yukarıdan on beş ya da yirmi satır, sanıyorum romanın ana fikrini oluşturuyor, yazarın tamamıyla kendi bakış açısı yansıtılmış bu satırlarda. Ama üzülerek belirteyim, bu bakış açısı tümüyle yanlış, paylaşmam mümkün değil. Romanın kahramanlarından Solomin aracılığıyla yazarın düşünceleri ortaya konuyor.

Otoçestvenniye Zapiski'nin ocak sayısında Nekrasov’un “Son Şarkıları”nı okudum. Nekrasov’dan beklenecek her zamanki tutku yüklü şiirler, bu zamana dek hiç söylenmemiş sözler... Hasta adamın bu ne acılı çığlıklarıdır böyle! Şairimiz çok hasta -bana kendi söylemişti- durumunu açıkça biliyor. Ah, bir türlü inanmak istemiyorum!.. Sağlam, ama hassas bir bünyesi var. Korkunç ıstırap çekiyor (hastalığı bir çeşit barsak ülseriymiş, tanısı zor bir hastalık), baharı çıkaramayacağına inanmıyorum, bahar gelince yurtdışına kaplıcalara gider, iklim değişikliği hastalığına iyi gelir, düzelir, buna inanıyorum. İnsanlar bazen ne tuhaf oluyor, hayatımız boyunca çok az görüştük, aramızda, nedendir bilinmez, anlaşılmaz bir kopukluk oldu, ama birlikte bir olayımız var ki hiçbir zaman unutmadım. Hayatımızda ilk karşılaşmamızdı bu. Ne ki geçenlerde Nekrasov’a uğramıştım, hastaydı, bitkindi, ilk sözüne o günleri hatırlatmakla başlamıştı. O zaman, tam kırk yıl önce öylesine canlı, hayat dolu, güzel bir olay yaşamıştık ki unutmamız mümkün değil! İkimiz de yirmisinden biraz fazlaydık. Petersburg’da yaşıyordum, nedenini kendim bile bilmediğim

belirsiz amaçlarla askeri mühendislik görevimden istifa edeli bir yıl olmuştu. 1840 mayısıydı. Kışın başında birden ilk yapıtım olan *İnsancıklar*'a başladım, o zamana kadar henüz bir şey yazmamıştım. Öykümü bitirdikten sonra ne yapacağımı, kime götüreceğimi doğrusu bilmiyordum. D.V. Grigoroviç'ten başka edebiyat çevresinden kimseyi tanımıyordum. Grigoroviç'in *Petersburg Laternacıları* adlı o zamanın bir dergisinde küçük bir yazısı çıkmıştı, o kadar. Hatırladığım kadarıyla yaz gelince köyüne yerleşmeye niyetliydi ve geçici bir süre Nekrasov'un evinde kalıyordu. Bana uğradığı bir gün "Öykünü getir!" dedi. (Henüz okumamıştı.) "Nekrasov gelecek yıl bir dergi çıkarmak istiyor, ona göstereceğim." Öykümü götürdüm, Nekrasov'u kısa bir an görmüştüm, el sıkıştık. Yapıtımla gelip, Nekrasov'la tek kelime konuşmadan oradan ayrılmak beni utandırmıştı. Başaracağıma çok az ihtimal veriyordum, bu "Anayurt Notları grubundan" kulağıma gelenlere göre çekiniyordum. Belinski'yi de birkaç yıldır büyük coşkuyla okuyordum, ama Belinski bana korkunç ve acımasız biri gibi görünüyordu, "Benim *İnsancıklar*'la alay edecek!" diye düşünmekten kendimi alamamıştım. Öykümü tutkuyla, neredeyse gözyaşları içinde yazmıştım. Elimde kalem, öykü üzerinde kafa yorarken: "Acaba bu, bu dakikalar, bütün bunlar" diye düşünüyordum, "bir serap, yalan yanlış duygular olmasın sakın!" Ama kısa bir an böyle düşünmüştüm ve kuruntularım birden geçivermişti.

Aynı gün, öykümü teslim ettiğim günün akşamı kentin uzak bir köşesinde oturan bir arkadaşıma gitmiştim; sabaha kadar *Ölü Canlar'ı* tartıştık, kaç kez okuduğumuzu hatırlamıyorum. O zamanlar gençler arasında çok rastlanan bir durumdu bu; iki üç kişi buluşur: "Gogol okumadan olur mu, beyler!" diyerek bir yerde oturur, belki de bütün geceyi Gogol okumakla geçirirler. Gençler arasında heyecanlı, atak kişiler çoktu; sanki bir şeylerin olmasını bekler gibiydiler. Gündüz gibi apaydınlık bir Petersburg gecesinde, sabaha karşı saat dörtte eve döndüm. Güzel, ılık bir ilkbahar günüydü, odama girince hemen yatmadım, pencereyi açtım ve önünde oturdum. Birden kapının çıngırağı çaldı, şaşırmıştım, gelenler Nekrasov'la Grigoroviç'ti, büyük bir heyecanla içeri dalıp beni kucaklamaya koştular, ikisi de neredeyse ağlayacaktı. Dün akşam eve erken dönmüşler; öykümü şöyle bir göz gezdirmek için okumaya başlamışlar: "On sayfadan ne olduğu görülür" diye düşünmüşler. On sayfadan sonra bir on sayfa, derken bir on sayfa daha, bütün geceyi yüksek sesle okuyarak geçirmişler, bitkin düşüne kadar sürdürmüşler okumayı. Grigoroviç'le sonra

baş başa kaldığımızda şöyle anlatmıştı: “Nekrasov üniversite öğrencisinin öldüğü bölümü okuyordu. Babanın tabuta koştuğu o sahnede baktım. Nekrasov’un sesi titremeye başladı, bir iki derken dayanamadı, öykünüze eliyle vurdu: ‘Ah, inanılmaz!’ dedi. Sabaha kadar sizden söz ettik.” Öyküyü bitirdiklerinde (tam yedi forma) hemen bana gelmek istemişler: “Uyumak da neymiş, gidip uyandıralım, bu onun için uyumaktan çok değerlidir!” Evet, böyle düşünmüşler. Sonraları Nekrasov’un kişiliğini dikkatlice incelediğimde, o ana hep hayret etmişimdir: İçine kapanık, kuşkucu, dikkatli, pek sokulgan olmayan bir yaradılışı vardı. En azından bana öyle görünmüştür, çünkü o an, ilk karşılaşmamızda gerçekten ne derin duygular, coşkular yaşamıştık. Yarım saate yakın kalmışlardı, bu yarım saatte Tanrı bilir neler konuştuğumuzu, çığlık çığlığa, soluk almadan şiirden, gerçekten, zamanın siyasal olaylarından, eksik olur mu, elbette Gogol’den, *Müfettiş*'ten, *Ölü Canlar'dan* bölümler okuyarak ve en başta da hiç kuşkusuz Belinski’den... Nekrasov heyecanla: “Bugün hemen öykünüzü Belinski’ye götüreceğim” demişti. “Ah, bilseniz -ne adam, ne adam! Tanışırsınız, nasıl bir insan olduğunu görürsünüz”. İkisi de omuzlarımı sarsarak: “Şimdi güzelce bir uyku çekin, biz gidiyoruz, uyandıktan sonra da doğruca bize gelin!” deyip ayrıldı. Ah, bu olanlardan sonra nasıl uyuyabilirdim? Ah, ne coşku, ne başarıydı bu Tanrım! Ama en önemlisi o an yaşadığım derin duygulardı, dün gibi hatırlıyorum, şöyle düşünmüştüm: “Toplumun değer verdiği, sevdiği insanlar kutlanırlar, her zaman el üstünde tutulurlar, onlar da gözyaşlarıyla gelmişlerdi, hem de sabahın dördünde, uyandırmaya çekinmemişlerdi, çünkü bu olay uykunun çok üstündeydi. Ah, ne güzel!” İşte bunları düşünmüştüm, uyku da ne oluyormuş!

Nekrasov aynı gün öykümü Belinski’ye götürmüş, Belinski’ye derin saygı duyuyordu, sanırım yaşamı boyunca herkesten çok onu sevmişti. O sıralar Nekrasov ses getirecek bir yapıt henüz üretmemişti, ancak bir yıl sonra başaracaktı. Nekrasov kendini birden Petersburg’da bulmuştu, bildiğim kadarıyla daha 16 yaşındayken ailesiz, tek başına kalmıştı. Galiba 16 yaşından beri yazıyordu. Belinski’yle tanıştığından haberim yoktu, ama Belinski yazmaya başladığı günden beri anlamıştı onu ve belki de Nekrasov’un şiirlerindeki o hava çok etkilemişti onu. Nekrasov’un gençliğine ve aralarındaki onca yaş farkına rağmen o zamanlar böyle anlar olabiliyor ve kişiyi derinden etkileyen, koparılmaz bağ oluşturan sözler söylenebiliyormuş demek. Nekrasov İ*nsancıklar*'la Belinski’nin karşısına çıktığında: “Yeni bir Gogol doğdu!” diye heyecanla bağırmış. Belinski sert

bir ifadeyle: “Sizde de Gogoller mantar gibi bitiyor!” diye karşılık vermiş. Nekrasov akşamüzeri uğradığında Belinski onu heyecanla karşılamış. “Getirin, çabuk o genci getirin!” diye haykırmış.

Böylece beni Belinski’ye götürdüler (öykü ilk okunduktan üç gün sonra). Hatırlıyorum, ilk bakışta dış görünüşü beni hayli şaşırtmıştı -burnu, alnı; nedense “bu korkunç, yaman eleştirmeni” başka türlü hayal etmiştim. Beni son derece saygılı ve ölçülü karşıladı. “Ne olabilir ki, bu işler herhalde böyle oluyor” diye geçirmiştim içimden, ama dakikalar geçmek bilmiyordu; her zamanki alışkanlıkların dışında bir şeyler oluyor hissine kapılmıştım: Yazarlığa yeni yeni başlayan 22 yaşındaki bir genci karşılayan önemli birine, büyük bir eleştirmene benzemiyordu sanki, daha doğrusu bir an önce söylemek istediği sözlere ve duygulara saygısından bana öyle gelmişti. Çakmak çakmak yanan gözleriyle bana döndü: “Siz farkında mısınız?” dedi birkaç kez tekrarlayarak o her zamanki çın çın öten sesiyle. “Siz, siz neler yazdığınızın farkında mısınız?” Çok heyecanlandığında sesi hep böyle çıkardı. “Siz sadece bir sanatçı gibi derin bir sezgiyle bu öyküyü yazdınız, ancak, gözlerimizin önüne serdiğiniz, bize gösterdiğiniz bu korkunç gerçeğin anlamına varabildiniz mi? Yirmi yaşınızda bunu anlamanız kolay değildir. Ama sizin şu mutsuz memurunuz, insanlara karşı gerçekten öyle özverili davranıyor, kendisini öyle bir duruma getiriyor ki ezilmişliğinden kendini mutlu görmeye bile çekiniyor, en ufak bir sızlanmayı neredeyse küstahlık sayıyor, mutsuzluğu bile kendine hak görmekten çekinmiyor, iyi kalpli generali ona 100 ruble verdiği zaman ‘Ekselansları, benim gibi değersiz adama acısın, inanılmaz bir şey bu!’ diye düşünüyor; şaşkınlıktan dağılıp gidiyor, yok oluyor. ‘Ekselansı’ yerine ‘ekselansları’ demeniz ne ilginç! Bu kopan düğme, memurun, generalin elini öptüğü sahne... bu mutsuz adama duyulan acıma duygusu değildir burada olan, müthiş, müthiş! Ya memurun minnettarlığını ifade ettiği sahne!.. Bu bir trajedidir! Soruna damarından girmişsiniz, en dikkati çeken yanı da her şeyi bir kalemde gözler önüne sermeniz... Biz gazeteciler, eleştirmenler yalnızca yargılarız, bunu sözlerle açıklamaya girişiriz, ama siz sanatçılar tek bir çizgiyle, elle dokunulabilecek ve en kalın kafalı okurca anlaşılabilecek kadar bir kalemde özünü bizlere sunarsınız. İşte sanatın sırrı buradadır! Sanatçının gerçeğe hizmeti budur! Gerçek gözlerinizin önünde açıldı, sanatçı olarak size bildirildi, bir armağan olarak verildi, bu armağanın değerini bilin ve ona sadık kalın! Büyük bir yazar olacaksınız...”

Belinski’nin bana söyledikleri bunlardı işte. Sonraları benimle ilgili bütün düşüncelerini hâlâ hayatta olan pek çok ünlü kişiye açıklamış. Belinski’nin yanından müthiş bir esrimeyle çıktım. Evinin köşesinde bir an durdum, gökyüzüne, aydınlık, pırıl pırıl güne, gelip geçenlere baktım, yaşamımda sonsuza dek sürecek bir dönemin, utku anının, tutkulu hayallerle dolu dünyamda bile düşünemediğim yeni bir şeylerin başladığını bütün varlığımla duyumsuyordum (o yıllar iflah olmaz bir hayalciydim). Utanarak: “Gerçekten bu kadar büyük olabilir miyim, bu mümkün mü?” demiştim kendi kendime. Çekingenlik karışımı bir coşkuydu bu. Yo, bana gülmeyin lütfen, büyüdüğümü sonraları asla düşünmedim; ama o gün bu duyguma karşı koymam mümkün olabilir miydi? “Ah, bu övgülere layık olacağım, ah, ne adamlar, ne adamlar! Evet, layık olacağım, onlar gibi güzelliklere varabilmek için çaba göstereceğim, ‘inançlı, sadık’ olacağım. Ah, ne uçarı, hafif düşünceli bir adamım ben, bu kötü, utanç verici özelliklerimi Belinski bir öğrenseydi! Edebiyatçıların onurlarına çok düşkün, kibirli olduğunu söylerler. Aslında bu tür insanlar sadece Rusya’da vardır, onlar yalnızdılar, ama onların gerçeği, evet, gerçeği yararlıydı, iyiydi, gerçek daima ahlaksızlığa ve kötülüğe üstün gelecektir; kazanacağız, ah, onlarla beraber olmak, onlara katılmak!..”

Hep bunları düşünmüştüm, bütün ayrıntılarıyla o an gözlerimin önünde. O anı hiçbir zaman unutmadım. Hayatımın en coşkulu anıydı. Sibirya’da kürekteyken o anı hatırladığımda kendimi tinsel olarak ne kadar güçlü hissederdim! İşte, tam otuz yıl sonra, birkaç gün önce uğradığım Nekrasov’un başucunda otururken o anı yeniden yaşadım. Pek ayrıntısına girmeden sabaha karşı birlikte geçirdiğimiz o yarım saati hatırlattım Nekrasov’a. O anları hatırladığını çok iyi görüyordum, unutmayacağını biliyordum. Kürek cezasından döndüğümde, Nekrasov, kitabından bir şiir göstermiş: “Bunu senin için yazdım” demişti. Oysa bütün hayatımızda birbirimizden kopuk yaşamıştık. Derin acılar içinde kıvrandığı yatağında şimdi ömrünü tamamlamış dostlarını anıyor:

Öngörülü şarkılar henüz bitmedi,
Kurban gittiler gençken hınca, ihanete.
Duvarlarda asılı portreleri
Beni süzüyorlar derin sitemle.

Sitemle biraz ağır kaçmış burada. Bizler “vefalı” olmadık mı, olmadık mı? Bırakalım vicdan versin hükmünü. Siz yine de bu acılı şarkıları okuyun, okuyun da şifa bulsun bizim sevgili, tutkulu ozanımız! Acıların tutkulu ozanı!..

V-Bir İsim Günü

Kont Tolstoy’un *Çocukluk ve Delikanlılık* romanını hatırlar mısınız? Öykünün kahramanı bir erkek çocuktur. Öteki çocuklardan, örneğin erkek kardeşi Valodya’dan farklı bir yaradılışı vardır. Henüz 12 yaşındadır, yaşıtlarından çok değişik düşünceler esmektedir başında. Tutkuyla dolup taşan hayaller, duygulardır bunlar ve onları kendine saklamasının daha iyi olacağını biliyordur. Sıkılgan, saf yürekli, aynı zamanda çok gururlu bir çocuktur, bu özellikleri hayallerini uluorta dökmesine engel olmaktadır. Erkek kardeşini kıskanıyor, onu kendinden daha yakışıklı ve becerikli buluyor; bir yandan kardeşinin ahlakça kendisinden daha düşük olduğunu gizliden gizliye seziyor, ne var ki bu düşüncesinden vazgeçiyor ve önemsiz sayıyor. Sık sık aynanın karşısına geçip kendini seyrediyor ve berbat bir yaratık olduğu sonucuna varıyor. Kimsenin onu sevmediği ve küçümsediği kuşkusuna kapılıyor... Her neyse, bu çocuk çok farklı, olağandışı biri, oysa orta sınıf soylu ailesinden, Puşkin’in sözlerine göre, Kont Lev Tolstoy tamamen bu soylu çevrenin yazarı ve anlatıcısıydı. Moskova’nın bu büyük ailesinin konağında konuklar toplanmıştır; kız kardeşinin isim günü kutlanmaktadır; anne babalarıyla birlikte çocuklar da gelmiştir. Oyunlar danslar başlar. Hantal kahramanımız herkesten kötü dans etmektedir; keskin zekâsıyla sivrilmeye çalışır; ne yazık ki onca sevimli, hoş kızların arasında bu çabası işe yaramaz, herkesten kötü olduğu kuruntuları yer bitirir onu. Umutsuzluk içinde kıvranıp dururken, herkesi allak bullak edecek bir olay yaratmaya karar verir. Birden kendini kaybeder; kendisinden yaşça büyük, burnu havada, onu sinek gibi gören delikanlıların gözleri önünde öğretmenine dil çıkardıktan sonra var gücüyle suratına bir yumruk atar. “Şimdi nasıl biri olduğunu görsünler!” Çocuğu ite kaka sürükleyip kilere kapatırlar tabii. Kendini sonsuza dek mahvolmuş görerek başlar hayaller kurmaya: Evden kaçmıştır, orduya girer, çatışmalarda can verir, çok Türk’ü ağır yaralı yere sermiştir. Zafer! Kurtarıcımız nerede diye hep birlikte bağrışırlar silah arkadaşları, öperler, kucaklarlar onu. Şimdi Moskova’dadır, kolu sargılı Tver bulvarında cakayla dolaşmaktadır, onu çar karşılar... Birden başka bir hayale geçer, kapı açılır ve elinde sopasıyla öğretmeni girer içeri, bütün hayalleri toz gibi dağılır gider. Sonra diğerleri başlar: “Neden sevilmediğini” düşünür. “Herhalde sokakta buldular beni, bunu benden saklıyorlar...” Bu hayal fırtınası arttıkça artar: Kendini öldürüverir, kilere girerler ve ölüsünü bulurlar: “Zavallı çocuk!” diye üzüntülerini bildirir herkes. “Aslında iyi çocuktu!” Babası, öğretmenini suçlar: “Onu

öldüren sizsiniz” der. Hayalci burada gözyaşlarına boğulur... Böylece öykü çocuğun sayıklamaları ve hasta düşmesiyle son bulur. Çocuğun ruh dünyasını çarpıcı biçimde gözlerimizin önüne seren son derece şaşırtıcı, ruhbilimsel bir çalışmadır bu öykü.

***

Bu öyküye ayrıntılı yer vermemim bir nedeni var, özellikle üzerinde durdum. K...’ dan, on iki yaşında bir erkek çocuğun intiharını bildiren bir mektup almıştım, yukarıdaki öyküyle çok benzer yanları var. Mektuba yer veriyorum, tek kelimesini bile değiştirmeden, olduğu gibi sunuyorum, ilgiye değer acı bir *olay!*

> 8 Kasımda öğleden sonra, 12-13 yaşlarında bir erkek çocuğun kendini asarak öldürdüğü haberi kentte büyük bir heyecan yaratmıştı, gimnazyum öncesi kurslara katılan bir öğrenciymiş. Sınıf öğretmeni, dersleri iyi olmadığı için çocuğa, akşam saat beşe kadar okulda kalma cezası veriyor. Çocuk yalnız başına dolaşıp durmuş okulda; gözüne ilişen bir makaranın halatını çözmüş ve çalışkan öğrencilerin isimlerinin yazılı olduğu tahtanın -ki o gün getirilmiş bu tahta- çivisine halatı bağlamış ve kendini asmış. Yan odada yerleri silen görevli zavallı çocuğu görünce hemen müfettişe koşmuş ve durumu bildirmiş; çocukcağızı ipten çözmüşler, ama kurtaramamışlar... Neden intihar etmişti peki? Yaramaz, içine kapanık bir çocuk değilmiş, hem dersleri de iyiymiş, yalnız son zamanlarda sınıf öğretmeninden zayıf not alıyormuş, zaten bunun için cezalandırılmış... Anlatılanlara göre, çocuğun babası çok sert bir adammış ve o gün çocuğun isim günüymüş. Kim bilir belki de çocuksu bir sevinçle, anne babasının, kardeşlerinin evde onu nasıl karşılayacaklarını hayal etmişti! Sen tut bomboş binada aç susuz tek başına otur, babanın korkunç öfkesini düşün dur, ezilmişliği, düştüğü utancı ve belki de çekeceği cezayı... Ah, intihar usullerinden haberi vardı tabii. (Zamanımızda hangi çocuk bilmiyor ki!) Çocuğa yazık, müdüre yazık, insan ve öğrenciler üzerine titreyen harika eğitimciye yazık, böyle bir olayın okullarında meydana gelmesi korkunç bir şey... Aralarında hazırlık sınıfında okuyanlar olmak üzere ölen çocuğun arkadaşları bu olayı öğrenince ne hissedecekler? Böyle bir eğitim sistemi çok mu inandırıcı, çok katı değil mi? Sorarım, kırık notlara (birlere, ikilere), öğrencilerin kendilerini astıkları iftihar tahtalarına gereğinden fazla önem verilmiyor mu? Eğitimimizde biçimciliğin ve katılığın ön plana çıkması aşırı değil mi?

Elbette isim gününü kutlayamayan şu bahtsız küçük delikanlıya çok yazık oldu ve beni derinden üzdü; ancak bu acı *olayın* muhtemel nedenlerine pek girmeyeceğim, özellikle “ders notlarına - birlere ikilere, yersiz sertliklere vb.” Bunlar eskiden de vardı ve intiharla da sonuçlanmıyordu, gözle görülür neden bu değil. Kont Tolstoy’un

"delikanlısından" bu bölümü iki olayın benzerliği açısından ele aldım; ancak büyük farklılıklar var. Kuşku yok ki doğum gününde Mişa, ne hınçla, ne de kapıldığı bir korkuyla canına kıymıştır. Bu iki duygu (öfke ve aşırı korkaklık) sıradan duygulardır ve *kendi içinde bir çıkış yolu* bulunurdu. Ama ceza korkusu, hele hele aşırı kuruntuya kapıldığında, çocuğu gerçekten etkileyebilirdi; aynı zamanda çok karışık bir ruh hali de olabilirdi, burada Kont Tolstoy'un öyküsünde anlattığına benzer bir durum pekâlâ mümkündür, yani sarsıcı, ezici, bilinçli olmayan çocuk soruları, bunaltan, adaletsizliğe karşı gittikçe güçlenen bir duygu, erken yaşlardaki korkunç ve acı verici bir hiçlik duygusu, hastalıklı biçimde içinde gelişen bir soru: "Niçin beni kimse sevmiyor?" Kendini acındırmaya yönelik tutkulu bir istek, yani *herkesin onu sevmesine* duyduğu tutkulu bir istek... başka çok, pek çok bilinmezlikler, ayırtılar... Asıl sorun, bu ayırtılardan şu ya da bunun mutlaka olmasıdır, ama yeni bir gerçeğin, öteden beri var olan orta dereceden soylu çevreden Moskovalı bir toprak sahibinin huzurlu evinde olandan tümüyle farklı bir gerçekliğin çizgileri var burada; bu ailenin *anlatıcısı* Kont Lev Tolstoy olmuştur, eski toprak sahipliği temeli üzerinde kök salan eski Rus soylu sınıfı için henüz yeni, bilinmez, ancak köklü bir değişimin, en azından farklı, pek bilinmeyen biçimlere dönüşümün başladığı zamanda oluşan bu aile tipidir sözünü ettiğimiz. Burada isim günü kutlanacak çocuğun olayında tamamen zamanımıza özgü olan bir yan var. Kont Tolstoy'un çocuğu aşırı duygusallığı ve acılı gözyaşlarıyla hayaller kurabiliyordu: *Yakınlarının* kilere gireceğini ve ölmüş olduğunu görünce kendisini sevmeye başlayacaklarını, acıyacaklarını, üzüleceklerini ve kendilerini suçlu bulacaklarını... Düşünün intiharını bile hayal etmişti, ama sadece *hayal kurmaktı bu.* Bu aristokrat ailenin katı kuralları 12 yaşındaki çocukta yankı bulurdu, ama hayallerini *eyleme kadar* götürmezdi; buradaysa *hayal etmiş ve eylemini gerçekleştirmiştir.* Amacım günümüzde salgın haline gelen intihar olaylarından söz etmek değil sadece, bunu belirtmek isterim. Burada Rus toplum hayatının genişçe bir bölümünün, gözlemlerden ve *araştırıcılardan tümüyle* uzak kaldığı anlaşılıyor. Orta sınıf aristokrat çevremizin hayatının yazarlarımızca bütün parlaklığıyla işlendiği hiç yoksa ortadadır, ama Rus yaşamının hayli önemsiz, kıyıda köşede kalmış bölgeleri vardır. Herhalde çok sayıda olan bu yerlerin *araştırıcıları* kim olacak peki? Uzun zamandır var olan, ama özellikle şimdi toplum hayatımızda daha çok hükmünü sürdüren bu kargaşada, normal bir yasayı, hatta *Ariadne yumaklarını*[245] ve sanatçı için Shakespeare

ölçülerini bulmak olanaksızsa, o zaman kim bu kargaşanın hiç değilse bir kısmını -Ariadne yumaklarını hayal etmeden- aydınlığa çıkaracak? Asıl önemlisi de, büyük sanatçılar için erkenmiş gibi, bunu herkesin adeta kanıksamasıdır. Bozulmuş bir hayatımız olduğuna kuşku yok, buna bağlı olarak aile kurumu da bozuluyor, dağılıyor. Yeni ilkeler üzerinde bir hayatı bir an önce kurmamız kaçınılmaz görünmektedir. Kim bu ilkelerin farkına varacak, kim gösterecek bunları? Bu çözülmeyi ve yeni kurulacak bir toplum hayatının yasalarını adım adım da olsa kim belirleyecek ve anlatacak? Yoksa daha erken mi? Ancak eski -geçmiş- bütünüyle ortaya döküldü mü?

Yazı İşlerinden

I. Geçen aralık ayı Günlüğümde gerekli açıklamaları yaptığım halde, yeni çıkan *Svet* dergisinde görev alıp almayacağıma ilişkin mektuplar hâlâ sürüyor, yanıt vermem için pul da koymuşlar. Bir kez daha bildiriyorum. *Svet* dergisinde görev almayacağım. N.P. Wagner ve yazı işleriyle hiçbir ilgim yoktur.

II. Yazı işlerimize sınavlarıyla ilgili bir yazı gönderen Bayan A.O.A.'dan doğru adresini bildirmesini rica ediyoruz. Mohova sokaktaki adresi yanlış.

Ş✷✢✡✶

✢❉❒❉■❋❉ ✢➶●➼❍

I-*Sahte Peygamberler ve Ay'ı Nohuda Çevirmeyi Sürdüren Topal Fıçıcılar. Kimsenin Tanımadığı Büyük Rus İnsanı*

Doğu Sorunu eskisi gibi karşımızda dikiliyor. Elimizin altında ne varsa-maslenitsalar'la[246], "Hasat kutlamalarıyla", iflaslarla, kupa valeleriyle[247]- kendimizi istediğimiz kadar oyalamaya ve "Yok kardeşim ortada bir şey, bunların hepsi özenti, toptan uydurma!" diyerek ister kinizmden sıyrılmaya çalışalım, küçük çocuklar gibi korkunç hayaletler görmemek için ister başımızı yastığın altına gömelim, kaçacak delik yok, bu hayalet karşımızda, hiçbir yere de gitmemiş, eskiden olduğu gibi şimdi de ayakta ve tehdit olmaya devam ediyor. Herkes -içi kin dolu kinik de, samimi bir yurttaş da, orada burada sürterek gününü gün eden gamsız da, tembel de- henüz çözümlenmemiş, tamamlanmamış, ancak çok acil ve zorunlu, er ya da geç bizleri mutlaka sağlıklı bir çözüme zorlayacak bir şeylerin var olduğunu seziyor ve bunu aklından çıkarmıyor. Aynı şu dizelerdeki gibi:

Hem bir şeyler yapmak gerek
Hem de bitirmek...

En azından bir şeylerin yapılması ya da bitirilmesi gerekiyorsa, eh, bitirmek en iyisi olurdu tabii. Oysa zaman su gibi akıp gidiyor, bahar kapıda; "Bahar bizi neden mi ilgilendiriyor?" Kimileri zamanın geçtiğini haykırıyor; bunu ancak Tanrı bilir, iyi işler için her zaman vakit bulunur. Evet, bahara doğru bir hareketlilik yaşanacak mı, bilemedin bir yılda kesin bir sonuç alınacak mı? Aslına bakarsanız Avrupa'da hiçbir ülke Doğu Sorununun yıllara sarkacağına pek ihtimal vermiyor; hem Türkiye'nin bir yıl dayanacağı da şüpheli... Sorun Türkiye değil, ondan ne kalacağıdır. Bir yılda elde edilecek kesin bir sonuç Avrupa'nın belki de yararına olacaktır, eh, diğerlerine pek yararı dokunmaz; onlar, özellikle Tuna ardındaki topluluklar ne olacak? Onları da Rus halkı düşünsün!

Evet, düşünüyor, siz ne derseniz deyin, bütün kışı, geçen yaz ayındaki kutsal hareketimizi var gücümüzle yadsımakla geçirdiğimiz söylenmesine rağmen bence bu hareketin coşku ve heyecanı Rusya'nın her köşesinde kışın da sürmüştür, hiç duraksamadan, emin adımlarla, ancak çarının vereceği yüce buyruğun beklentisi içinde sakince, Finlandiya'nın buzlu kayalıklarından sıcak ülke Kolhida'ya[248] kadar, ellerinde koca yarımlık

şişeleriyle pis ayyaşları, sefil yaratıkları Rusya kişiliğinde incelemeyi beceren (özellikle bu yaz) sahte peygamberlerimize rağmen, bu tavrını sonuna kadar sürdüreceğine kuşku yoktur. Bizim bu peygamberlerin halkın nasıl yaşadığını öğrenmemeleri bence daha hayırlı bir iş olur: Hiç olmazsa burunlarını sokmazlar, ortalığı bulandırmazlar, karışırlar da yanlış yere bulaşırlar. Mesele şudur: Batıcılığımızın ve Avrupa kültürüyle "aydınlanmış" Rusya'ya bakış açımızın, ülkemize gelip yerleşen topal bir fıçıcının nohuda döndürdüğü Ay'dan hiç mi hiç bir farkı olmamasıdır, bunu geçmişte de yapmıştı ve hâlâ rezilce aynı pisliği sürdürüyor, her an, her dakika bunu sergiliyor; işte geçenlerde yüzünü gösterdi: İleride daha çirkefçe yapacaktır, ee, bırakalım onu: Bir Alman, üstelik topal, acımak gerek zavallıya!

Rusya'nın bu gülünç kâhinlerle işi ne? Şimdilik kaşımayacağız, zamanı geçti.

Gazeteler bir ara, bu kış savaşta ailelerinin parçalanması sonucu yetim kalmış çok sayıda çocuğun Slav topraklarından Moskova'ya getirildiğini yazdı. Çeşitli kurumlara ve ailelerin yanına yerleştirmişler. Bu hayırlı işin devamı gelirse çok seviniriz, Rusya'nın her yerinde geniş çapta örgütlenmeler başlamış: Bu sadece bir hayır işidir; ama bu yavrucakların korunmaya ihtiyaçları var, *geleceğin* Slav gençleri değiller mi? Yeri gelmişken, kendime birkaç kez sorduğum soru şuydu: Kırımdan ve yakıp yıkmadan sonra zalimlerin elinden canını zor kurtararak Sırbistan'a, Karadağ'a, Avusturya'ya, neresi olursa kaçan yüz binlerce aç Bulgar ve Bosna-Hersekli nasıl beslenecek? Karınlarını doyurmak için ne kadar para gerektiğini; oysa ne Sırbistan'ın, ne de Karadağ'ın parası olduğunu, bu yetmiyormuş gibi gıda sıkıntısının da had safhada bulunduğunu dikkate aldığımızda yüz binlerce küçük çocuğun nasıl besleneceği, kışın ne giyeceği konusunda insan ne yapacağını bilemiyor. Birkaç gün önce yine Moskova'ya getirilen 3-13 yaş grubu "kız çocuklardan oluşan bir kafile", hemşirelere ait Koruma Derneğine yerleştirilmiş. Hemşireler bu Sırp çocukları buraya daha önce getirilen Bulgar çocukların yanma yerleştirmişler, Sırpça bilen görevli bir hemşire çocuklarla yakından ilgileniyormuş, çocuklar çok sevinmişler, yüzleri aydınlanmış. Çocuklar kuşkusuz cana yakın olurlar, ama geçenlerde Moskova'dan dönen bir dostum bu çocuklarla ilgili son derece ilginç bir olay aktardı bana: Sırp ve Bulgar çocukları ayrı ayrı köşelerde oturuyorlarmış, birbirleriyle konuşmayı, oynamayı hiç istememişler, Bulgarlarla neden oynamadıklarını

bir Sırp çocuğa sorduklarında, yanıtı şu olmuş: “Türklerle savaşmak için onlara silah verdik, onlar da silahları gizleyip savaşmaya gitmediler.” Bence bu çok ilginç bir ayrıntı. 8-9 yaşında bir kız böyle söylüyorsa demek ki bu sözleri babalarından duymuştur, babaları çocuklarına bunları anlatıyorsa, öyleyse Balkan Slavları arasında kuşku götürmez ciddi bir sürtüşme var demektir. Doğrudur, Slavlar arasında ezelden beri vardı bu sürtüşme. Bunu destanlarında, halk şarkılarında yaşatmışlardır, Rusya merkezli geniş bir birlik kurulmadan Slavların dirliği sağlanamaz, ayrıca Rusyasız -Sırp aydın toplumu ya da Avrupa tarzını benimsemiş uygar Çekler ne düşünürlerse düşünsünler- Slavlar varlıklarını sürdüremezler, yeryüzünden silinip giderler... Çoğu hayalcidir bunların. Hemen hemen hepsi...

Puşkin’in “Batı Slav Şarkıları”nda yer alan “Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı”nı, bilmem, hatırlayanınız var mı? İsyancılar başlarında Radivov olmak üzere Türklere karşı harekete geçerler:

Dalmaçyalılar imrenerek birliğimize
Uzun ince bıyıklarını burdular,
Yana devirip başlıklarını, hep birlikte
Bizi de alın yanınıza diye haykırdılar.
………………………………………
Emrindeki Boşnaklarla koca Beylerbeyi
Bize doğru Banyaluka’dan harekete geçti,
Duyunca at kişnemelerini düşmanın
Ve görünce güneşte parlayan eğri kılıçlarını
Büyük Zenitsa Irmağı kıyısında hain Dalmaçyalılar
Korkudan çil yavrusu gibi dört bir yana dağıldılar...

Az önce ‘“Batı Slav Şarkıları’nı bilir misiniz?” diye sormuştum ya, herkesin adına hemen yanıt vereyim: Puşkin’in ne “Batı Slav Şarkıları”nı, ne de “Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı”nı bilir kimse. Evet, orada sözlü halk edebiyatı derleyicilerini, bu konunun uzmanlarını ve çok yaşlı insanları saymazsak... Kötü bir yanılgım olsun, ama bundan çok eminim. Oysa beyler, “Batı Slav Şarkıları”nın Puşkin’in başta gelen yapıtlarından biri olduğunu, tam elli yıl önce yazılmış olan bu yapıtın geleceğe değgin haberler vermesini ve siyasal önemini bir kenara bırakalım, biliyor musunuz? O zamanlar bu şarkıların ülkemizde gün ışığına çıkması başlı başına bir olaydır: Rusların Slav sezgisidir bu, Rusların Slavlarla gelecekte

kardeşlik ve sevgi temeline dayalı birliğini öne çıkaran kâhince dizelerdir. Ne yazık ki Puşkin'in söz konusu "külliyatına" ve bu şarkıların başyapıt olduğuna ilişkin bir tek görüş, bir eleştiri okumadım bu zamana dek. Evet, sıradan yapıt olarak değerlendirilmiştir, oysa, dediğim gibi, bir başyapıttır, taşıdığı anlam ve önemi çok büyüktür. Bence Puşkin'i hâlâ öğrenemedik: Oysa Rus bilincinin uzun süre belirleyicisi bir dehadır. O, Rus'tu, yaratıcı gücüyle halkına, halkının öz kaynaklarına dönen su katılmamış bir Rus'tu, gelgelelim bizler her şeyi topal fıçıcıdan öğrenmeyi yeğliyoruz. Puşkin Rus insanını bütünüyle yüreğinde duyan, içinde sindiren ve Rus insanını, halkına, Rus ailesine, Avrupa'ya, topal fıçıcıya, Slav kardeşlerine nasıl bakması gerektiğini tavrıyla gösteren ilk Rus olmuştur. Rusların hiçbirinde böylesine insancıl, yüce, sağduyulu ve gerçekçi bir bakış açısı göremiyoruz. Ancak bunun üzerinde şimdilik uzun uzadıya durmayacağım, yalnızca "Şarkılardan" söz edeceğim. Herkesin bildiği gibi, Puşkin bu şarkıları Prosper Merimee'nin *La Guzla* adlı şiir külliyatından Fransızcadan çevirmiş ve uyarlamıştır, itirafına göre bu şarkılar Paris kökenli değildir.

III. Napolyon'un uzaktan akrabası, sonraları *senateur*[249] olan bu usta Fransız yazar (şimdi hayatta değil) "Guzla"da Slav görüntüsü vererek aslında Fransızları yansıtmıştır, hem de Parisli Fransızları; başka türlüsünü beceremezler zaten: Gerçek Fransız için dünyada Paris'ten başka bir yer yoktur çünkü. Puşkin, Merimee'nin yapıtını okuduktan sonra, Paris'e yazara bir mektup yazarak isteğini bildirmiş ve Merimee'nin Fransızlarını Slav olarak Rusçaya uyarlamış ve böylece "Batı Slav Şarkıları" Ruslara akraba olan gerçek sahiplerine, Slavlara dönmüş oldu. Bu şarkıları Sırbistan'da duyamazsınız, bundan hiç kuşkunuz olmasın. Başka şarkılar söylüyorlar, ama fark etmez: Puşkin'in yarattığı şarkılar - Slav ruhu, Slav gelenek ve görenekleri, Slav tipi, tarihi ve önemiyle- Slav yüreğinden kopup gelen halk şarkıları ve söylenceleridir. Geçen yaz Ruslara derin kuşku ve güvensizlikle bakan Sırp aydınlara Puşkin'in "Kara Georgi" ya da "Büyük Zenitsa Savaşı Şarkısı"nı göstermeyi isterdim! Bu iki şarkı Puşkin şiirlerinin ilk dönem pırlantalarıdır. (Okullarımızda bırakın öğrencileri, büyük olasılıkla öğretmenlerin de bu şarkılardan habersiz olmalarının nedeni belki de budur, ama öğretmenler bu şarkıları şimdi duyacak olsalardı ağızları bir karış açık kalır, bu kadar güzelliği ne *Kafkas Tutsağı'nda* ve ne de *Çingeneler'*de[250] bulurlardı.) Ah, hiç değilse bu şarkılar okullarımızda geçen yıl okutulsaydı! Gerçi, işin gidişine bakılırsa, büyük Rus insanlarından bu en bilinmez olanını kısa zamanda öğrenmeleri şüphelidir,

böyle düşünüyorum, aydınlarımız içinden binlerce, on binlerce kişinin onun ne denli büyük bir şair ve Rus insanı olduğunu anlamadıklarını, anıtı için bile maddi manevi gerekli çabayı göstermediğimizi -bu ayıbımız tarih sayfalarında yerini alacaktır- söyleyerek büyük Puşkin'imizi böyle tanımlayabiliriz. Sırplar, Puşkin'in "şarkılarını" okusalardı, özgürlükleri için ne düşündüğümüzü, onlara sevgi ve saygı duyup duymadığımızı, onlarla sevinip sevinmediğimizi, egemenliğimiz altına almak isteyip istemediğimizi, evet, bütün bu sorulara gerekli yanıtları bulabilirlerdi! Şiiri bırakalım artık, "önemsiz konulara daldım" diye bana yüksekten gülerlerse gülsünler! Bunlar az şeyler değildir. Puşkin'i daha uzun zaman konuşmamız gerekecek.

II-Dev Müsveddeleri. “ Çevre”nin Küçük Düşürülmüş Evladı. Sırt Derisi Yüzmeyle İlgili Bir Olay. Uygarlığın Büyük Çıkarları. “Bu Değere Satın Alınıyorlarsa Onlara Lanet Olsun!”

Geçen ay, “barış anlaşması yapılıp yapılmayacağı” kararma varmak amacıyla birden bir araya gelen Sırp bezirgânlar (gazetelerin yazdığına göre bir buçuk saatliğine), birtakım nedenler öne sürerek -onlardan beklendiği biçimde- barıştan yana olmadıklarını gösterdiler. Barışa baştan bir yanılgı sonucu, bakanlığın bir çeşit ince oyunları sonucu razı oldukları söyleniyor. Her ne olursa olsun bu vurguncuların savaşın sürmesinden çekinmedikleri az çok doğruysa, o vakit bu yaman tavırları dikkate alındığında adama ister istemez sorarlar: “Rusya’da Sırpların korkaklığı üzerine ayyuka çıkan söylentiler nereden geliyor?” diye. Sırbistan’dan mektuplar alıyorum, oradan gelenlerle konuşuyorum, orada kalan ve Sırplardan coşkuyla söz eden ve Rusya’da onların korkak ve bencil olduklarını düşünenlere ateş püsküren bir gencin mektubu bayağı etkiledi beni. Bu heyecanlı Rus göçmeni, Çernyayev ve Novoselov’a bağlı Sırp askerlerin kendilerini kasten yaralamalarını bile hoş görüyor. Bakın neler diyor: “Yürekleri o kadar sevgi dolu karısını, çocuklarını, anasını, bacısını, kardeşlerini, nişanlısını, atını, köpeğini, hasılı neyi var neyi yoksa terk ettiği o ‘çevreyi’ o kadar çok seviyor ki her şeyi göze alıp bir an önce sevgili yuvasına dönmek için kendini askerliğe yaramaz hale getiriyor!” Bakın, bu yumuşak yürekliliği, bütün bu süreci anlıyorum, bu durumda, tamam çok yumuşak yürekli olurlar, ama yüreklerinin neyi istediğini pek kavrayamadıklarından aynı zamanda anayurtlarının da en kıt akıllı çocuğudurlar. Böyle bir “çevrede” yaşayan Sırp’ı kime benzetirim bilir misiniz! Hani ailesinden ya da parçalanmış bir aileden birden kendini okulda bulan çocuklar vardır, çocukluğunuzdan hatırlarsınız bu tipleri: O zamana kadar bu zavallı ailesiyle beraber yaşamıştır, kendi evinden başka hiçbir yeri bilmemiştir, ama birden ne oluyor, onlarca yeni arkadaş, yabancı yüzler, bir gürültü patırtı ki sorma, eviyle hiç ilgisi olmayan, çok değişik bir ortam, Tanrım ne işkence! Evinde aç kaldığı, üşüdüğü olmuştur elbet, ama hiç değilse seviliyordur, sevilmese de *kendi evindedir.* Evinde kendisiyledir, oysa burası... müdürden bir tek tatlı söz duymamıştır, öğretmenlerinin sert tutumları, kafasının almadığı bilgiler, dersler, uzun koridorlar, acımasız kopiller, küçük görenler, alay edenler... Acımasız, kötü kalpli arkadaşları: “Hiç kalpleri yoktur, ne anneleri, ne babaları vardır”. O zamana kadar bu garibe, yalan söylemenin, insanı incitmenin kötü ve utanç verici olduğu

söylenmiştir ya, burada yalanın, aldatmanın, gönül kırmanın, alay etmenin bini bir paradır. Bir yandan evini düşünerek sürekli ağlaması arkadaşlarınca hiç hoş olmayan bir davranıştır; "sınıfın şanını" iki paralık etmektir bu. Sonunda acımasızca sille tokat girişirler, bütün sınıf, hem de hınç duymadan, sırf eğlence olsun diye; bir defayla yetinmezler. Böyle talihsiz çocuklarla okul çağlarımda çok karşılaştığımı da bu arada belirteyim, her eğitim kurumunda buna benzer suçlarla karşılaşabilirsiniz, hem de ne suçlar! Çocuk boş bulunup şikâyet etmeyi denesin, aman Allahım, öldüresiye döverler (hatta öldürene kadar sürdürürler dayağı); öğrenciler döverken acımasız ve dikkatsiz olurlar. Muhbirlik yapıyor diye bütün yıl yapmadıkları eziyet kalmaz, onunla hiç konuşmak istemezler, zavallıyı parya haline getirirler, bu arada okul idaresine ne demeli, bu ne insafsızca umursamazlıktır! Çocukluğumda bu tür sorunlarla ilgilenen bir tek eğitimci hatırlamıyorum, günümüzde de aynı alışkanlıklarını sürdürdüklerini söyleyebilirim: Şikâyetleri kabul eden sadece memurlar oluyor, oysa okula başladıktan sonra aile, yuva özlemi çeken bu çocukların içinden yetenekli ve çok başarılı gençler mezun oluyor. Ailelerinden koparılan çocuklarsa koşullar ne olursa olsun ortama kısa zamanda uyum sağlarlar, hiçbir zaman yuva özlemi çekmezler, diğerlerinin üzerinde de egemenlik kurarlar; sekiz yaşından beri kötü huylarıyla sivrilen bu çocukların yetenekleri sınırlıdır, malın gözüdürler; işleri güçleri hır çıkarmak, kirli işlerin peşinden koşmaktır. Bunlar çok genel yargılardır kuşkusuz, ama yine de okula başlarken yuva özlemi çekmeyen bu yaramaz çocuğun ya ailesi yoktur, ya da ailesi çok kötüdür.

Okula başladığı ilk günlerde eziyet çeken çocuğu, yazın okuduğum, kendini kasten yaralayan o acemi Sırp askeriyle karşılaştırdım elimde olmadan, bu delikanlının zavallı, düşüncesizce, sürü güdüsüne, hayvansı bir içgüdüye yakın, silahını bir kenara fırlatıp bir an önce evine kaçma isteğini ancak o aynı duyguyla açıklayabilirdim. Yalnız burada farklı bir durum var ki bu istekte inanılmaz bir bönlüğün kendini göstermesidir. Onun gibi başkalarının da kaçması durumunda yurtlarını savunacak kimsenin kalmayacağı, bunun sonucu olarak Türklerin bir zaman sonra gelerek, üzerine titrediği "çevresini" yerle bir edeceği; annesini, nişanlısını, kardeşlerini, atını, köpeğini kılıçtan geçireceği düşüncesini adeta kafasından silip atmıştır bu delikanlı. Gerçekte pek çok Sırp'ın yüreğinde öz yuvasına duyulan merhamet duygusu yurt sevgisinin üstüne çıkmamıştır, bu çok ilgiye değer bir fenomen... Doğrusu, savaşları sona erip barış imzalandığı

bugün, Sırp yukarı aydın zümresinin, toplumun aşağı tabakasına göre farklı nedenlerden yurtlarına karşı acıya varan bir duygu pek beslemediklerini söylemek mümkündür. Bu durum çok güçlü siyasal gurur düşkünlüğüyle açıklanabilir. İşte, bu yüksek kalpler ülkenin "büyük" çıkarları nedeniyle, alt tabakanın gündelik gereksinimleriyle uğraşacak zamanı hemen hemen bulamamışlardır. Yine de burada aşağı sınıftan Sırp için, bence, çok ilgiye değer bir görüş ortaya atılabilir. Kendini savaşa elverişsiz hale getirmek ve savaş alanından kaçmak salt yürek yumuşaklığı ve anlayış kıtlığıyla açıklanamaz. Bana öyle geliyor ki silahını bir kenara fırlatıp tabanları yağlarken aslında kötü bir iş yaptığını, bu davranışını "onaylamayacak" ilk kişinin kendisi olacağını anlayacak durumdaydı, ama savaştan kaçınca yurdunu savunmasız bırakacağını da aklının ucundan geçirmemişti: "Kireyevler, Çernyayevler, ardından gönüllüler, sert Sırp komutanlar varken o da kim oluyormuş? Değersiz bir zerrecik, işe yaramaz, pisin teki, başka da hiçbir şey değil, kaçsa kimsenin ruhu duymaz..." Bana göre bu düşünceler geçiyordu içinden garibin; çok ilginç bir durumdur bu, halkı anlatıyor: Bir yanda kendini her zaman dev aynasında gören, tek Sırbistan vaatleriyle bütün Slavların kalbini kazanmayı hayal eden, Rusya'ya karşı türlü oyunlara kalkışan, kısacası zamanımızın uygar AvrupalIları, Horvatoviçler, Marinoviçler, başka deyişle bir çeşit Moltkeler, Bismarcklar... Öte yandan, bu devlerin yanında "çevrenin" aşağılanmış evladı, tam dört yüzyıl esaret altında horlanan çocuk: Yüzyılların ezilmişliğiyle kendini bir hiç, toz zerresi gibi görüyor. "Kodamanlar ne güne duruyor? Beni fark etmezler. Ben önemsiz bir adamım, onlarsa sert beyefendiler..." Bir yerde okumuştum, bu zatı muhteremlerden birkaçı, silahını bırakıp kaçmaya çalışan bu gariban Sırp'ın beynini dağıtmış. "Nasıl sert, disiplinli prensler olduğumuzu görsünler işte!" Sıradan halkını sinek gibi gören birkaç kendini beğenmiş, insanlıktan nasibini almamış kişilerdir bunlar.

Akıllarını "şanlı bir gelecekle" bozan Sırp toplumun bu yukarı sınıf üyeleri, şurası muhakkak ki, siyasal, tarihsel, toplumsal, daha doğrusu her bakımdan çok ilginç tiplerdir.

Çernyayev'in oradan ayrılıp Rus gönüllüleri de ülkesine gönderdiği bugünlerde, onlardan, yani askerlerden, geçen yaz hiç duymadığımız bir görüş bizlere kadar ulaştı: Sırpların düzenli ordu içinde savaşma becerilerinin bulunmadığını, düz arazide hareket yeteneklerinin olmadığını; Sırp ulusal direnişinin "küçük savaş", başka biçimde söylersek, ormanlarda, vadilerde, boğazlarda yürütülen partizan-çete savaşı olduğunu ileri

sürüyorlar. Tamam, bu olabilir, diyeceğimiz yok, ama barış imzalandıktan sonra bu çete gruplarını nasıl denetim altında tutacaksınız peki? Şüphelidir. Bu askeri görüşe en azından tutunacaklar, eh, böylesine sıkıntılı bir ortamda hiç yoksa teselli edicidir. Barış uzun süreli olacak mı? Rusların tek bireyine kadar gönülden katıldığı bu Sırp savaşı üzerine son sözümüz şöyle olur: Bence Sırplar daha savaşın ilk günlerinden beri bize karşı duydukları aşırı bir güvensizlikle bizi ve yaptığımız yardımları yok sayacaklardır. Zihinsel olarak kendilerini geliştirdikçe bu güvensizlik duygusunun gitgide daha güçleneceği yargısına varmak mümkündür, öyleyse uzun süre Sırpların bize karşı bu güvensizliklerini öncelikle kafamıza pek takmamamız, bildiğimiz yolda yürümemiz gerekiyor. Doğu Sorununda bir gerçeği bıkmadan usanmadan dikkate almamız zorunludur: Temel Slav sorunu, onların sadece zulmedenlerin elinden kurtarılması değildir, asıl önemlisi, onları özgürlüğe kavuştururken hiç değilse bize borçlu olduklarını pek hissettirmemektir (sadece Russuz yapabilirlerse tabii, başka türlü asla olmaz!).

Moskova'ya getirilen Slav çocuklar arasında -yine Moskova'dan gelen dostum anlatmıştı- dokuz yaşlarında bir kız çocuk sık sık baygınlık geçiriyormuş. Sırbistan'da yaşadığı dehşet verici bir olayı hatırladıkça kendini kaybediyormuş. Kızla çok ilgilenmişler. Olay geçen yaz ayında geçiyor: Çerkezler gözleri önünde babasının derisini yüzmüşler, hem de baştan aşağı yüzmüşler zavallıyı. Bu korkunç anı büyük olasılıkla ömrünün sonuna kadar belleğinden silinmeyecek. Yıllar acısını küllendirebilir belki, ama bu acı nasıl hafifleyebilir, bilemem. Ah, uygarlık! Kendi çıkarlarından başka gözü hiçbir şey görmeyen Avrupa, çocukların gözleri önünde babalarının derilerini yüzen Türklere dur diyecek, öyle mi? Avrupa uygarlığının büyük çıkarları kuşkusuz (ticaret, deniz taşımacılığı, pazarlar, fabrikalar), AvrupalIların gözünde bunlardan daha değerli ne olabilir? Bırakın elle dokunmayı, düşünülmesine bile izin verilmeyen çıkarlar, ama, ama "lanet olsun, Avrupa uygarlığının bu çıkarlarına lanet olsun!" Benim değil, *Moskovskiye Vedomosti* dergisinin çığlığıdır bu. Bu çığlığa, bu haykırışa katılmayı onur sayıyorum. Uygarlığın bu çıkarları layığını bulacak, korunması uğruna insan derisi yüzülmesi zorunluysa tarih önünde lanetlenecektir! Yazık ki bu gerçek: Uygarlığı korumak adına deri soymayı kaçınılmaz görüyorlar!

III-İnsan Derisi Yüzme ve Buna Bağlı Olarak Çeşitli Sapkınlıklar. Uşakça Görüşlerde Otoriteye Duyulan Nefret

"İnsanların, evet, hangi insanların mı derileri yüzülüyor? Dünyanın küçük bir köşesinde yaşayan bir avuç insanın, Ruslar avazı çıktığı kadar bağırmasa kimsenin duymayacağı Osmanlı Hıristiyan reayanın beyler...[251] Gelgelelim bu canlı yapının geriye kalan büyük bölümü de sapasağlam, gününü gün ediyor, gönenç içinde yaşıyor, ticaretle uğraşıyor, fabrikalar kuruyor!"

Ayılıp bayılan bu zavallı Bulgar çocuğun başına gelenleri sabah öğrenmiştim, aynı gün yolum Nevski Bulvarına düşmüştü. Hiç abartmıyorum, karşı kaldırıma çocuklarını on beş dakikada geçiren anneler, bakıcılar gördüm ve elimde olmadan hayli inandırıcı bir düşünce geliverdi aklıma: "Uygarlık!" diye içimden geçirdim. "Bu uygarlığa kim karşı çıkmaya cesaret edebilir?" Hayır, uygarlığın da bir anlamı, önemi var, baylar: Nevski Bulvarında huzurla dolaşan çocuklarımız babalarının derilerinin yüzüldüğünü, annelerimiz, Bulgaristan'daki gibi, gözleri önünde süngülere geçirilen ve havalara kaldırılan bebeklerini hiç olmazsa görmüyorlar. Bu kazanımımız uygarlığın hanesine yazılsın! Bu yalnızca Avrupa'da, daha doğrusu yeryüzünün bir köşesinde, dünyaya oranla küçük bir köşesinde olsun (korkunç bir düşünce!), yine de vardır; orada, öz kardeşlerimizin derilerinin yüzülmesiyle, ağır bir bedelle küçük bir köşede hükmünü sürdürüyor diyelim, böyle olmakla beraber hiç yoksa bizde de var! Düşünsenize, geçmişte, hatta yakın geçmişte hiçbir yerde, Avrupa'da da yoktu, şimdi bizim Avrupa'da bu varsa, dünyamızın yaratıldığından bu yana ilk kez oluyor! Hayır, ne olursa olsun ivme kazanmıştır, belki de geriye dönüşü de asla yok, bu çok ciddiye alınması gereken, kişinin istenci dışında ruhuna yön veren bir düşüncedir; öyle geçiştirilecek, dikkate alınmayacak bir olay değildir. Peki, barışa ne diyeceğiz? Ya barış, evet, barış, yine eskiden olduğu gibi uygarlığa ve bütün kazanımlarına rağmen bir muamma olarak karşımızda durmaktadır. Barış nasıl sonuçlanır, Tanrı bilir bunu, ileride belki olabilir, hem de yakın bir gelecekte...

"Yaşa be uygarlık!" diye haykıracaktım ki birden büyük bir kuşkuya kapıldım: "Nevski Bulvarının çocukları için kazanılmış mıdır bu? Yoksa bir hayal mi, aldanış olmasın sakın?"

Dinleyin beyler, "hayal mi değil mi, hayale yakın bir şey mi?" diye üzerinde düşünüp durdum, burada, Nevski Bulvarındaki çocukların gözleri önünde babalarının derileri yüzülmüyorsa, bu, rastlantıdan başka bir şey

olamaz; daha doğrusu “toplumumuza bağlı olmayan birtakım nedenler” söz konusudur burada, evet, kolluk kuvvetleri başımızda dikiliyordur çünkü. Aman peşinen belirteyim: Amacım hiç de alegori yapmak ve “evlat, kulağını aç iyice beni dinle: ‘Beş ruble çalarsan lanetim üzerine olur, yüz bin ruble götürürsen ömür boyu hayır dua ederim, anlaşıldı mı?’” diye yedi yaşındaki çocuğuna öğüt veren zamanımızın bir işçisinin, bir babanın dertlerine, sıkıntılarına gönderme değildir asla! Oh, hayır, ne söylediğimi biliyorum. Tepeden tırnağa yüzülmüş deriyi anlıyorum, geçen yaz Bulgaristan’da yaşandı, muzaffer Türklerin bayıldıkları bir öldürme, işkence yöntemi... İşte, bu deri yüzme hadisesini Nevski’de göremiyorsak, yine ısrar ediyorum, “rastlantıdır, bizlere bağlı olmayan nedenlerdendir”, her şeyden önce şimdilik yasaklanmış olmasıdır, uygarlığımıza rağmen belki de bize zararı dokunmamasıdır.

Bana soracak olursanız, aslında gelenek ve göreneklerden, ne bileyim, inanç olarak benimsenen kurallardan, önyargılı davranmaktan çekiniyorlar; “işinin eri” biri, sırt derisi yüzmenin mide bulandırıcı olmakla beraber ortak dava için bazen faydalı bile olduğunu “gösterseydi” ve tutup bu anlamda, işin uzmanı havalarda, “amaca ulaşmak için her yol mubahtır” deseydi, inanın, o saat uygulayıcıları bitiverirdi, üstelik en neşelileri... Bunlar saçma paradokslarım olsun varsın! İçtenlikle onaylarım, hem de seve seve, bu tamı tamına böyle olurdu. Uygarlık vardır, yasaları vardır, inançları da vardır; ama yeni bir moda başlasın, çok insan hemen değişirdi. Herkes değil elbet, küçük bir grup kalırdı ki -sizlerle biz sevgili okurlarım- derisi yüzülenlerin mi, yoksa yüzenlerin mi arasında bulunduğumuzun belirsizliği içinde şaşar kalırdık. Kuşkusuz, yüzüme karşı, bütün bunların laf salatası olduğunu, asla böyle bir alışkanlığın söz konusu olamayacağını, en azından uygarlığın bunları aştığını söyleyeceklerdir. Baylar, böyle derseniz, yaptığınız safdilliktir derim. Gülüyorsunuz, öyle mi? Peki, Fransa’da (daha yakını neresi olabilir?) 1793’te, hem de Voltaire ve Rousseau gibi aydınlanmacılardan sonra, uygarlığın en kutsal ilkesi gibi gösterilerek deri yüzme modası almış başını yürümemiş miydi? Bunların artık tarih sayfalarında kaldığını söyleyeceksiniz bu kez, yalnız dikkat buyurun, günümüzden söz etmemek için tarihe başvuruyorum, inanın, insanın aklında da, yüreğinde de tam bir sapkınlık olması çok mümkündür, zamanımızda, olayların seyrine baktığımızda, bırakın olabilirliğini, kaçınılmazdır da. Bakın, neyin iyi neyin kötü olduğunda birleşen kaç insan vardır? Değil oradaki “gerçeklerde”, karşımıza ilk çıkan sorunlarda da

vardır bu. Bizde ne hızlı çark etmeler, değişimler yaşanır, aklınız durur! Moskova'daki şu kupa valeleri ne oluyor? Bence bunlar, köylü reformlarını çekemeyen Rus soylularının bir fraksiyonudur sadece. Toprak sahibi olmasalar da toprak sahiplerinin çocuklarıydı. Köylü reformundan sonra kravatına fiske vurarak ıslık çalmışlardır bu adamlar. Burada tek neden köylü reformu değildi tabii, düpedüz "yeni düşünceleri" kaldıramamışlardır. "Bize öğretilenler değil mi ki boş inançlardır, ne diye ardından gideyim ki? Ortada hiçbir şey olmadığına göre, istediğim gibi davranabilirim - işte düşünce!" Bu düşüncenin bizde inanılmaz ölçüde yaygınlaştığına dikkatinizi çekerim; yandaşlarının onda dokuzu peşinden gidiyor, başka şekilde söylersek, bizim ilericilerin onda dokuzu yeni düşünceleri başka türlü kavramayı beceremiyor. Örneğin Darwin bizde yüzde yüz yankesici olur çıkardı, kupa oğlanı da bu çeşitten biridir işte. Tamam, insanoğlu yüzyıllardır yaşayagelen, bir kısmını değişmez bellediği insancıl ilkeleri yüreğinde biriktirmiştir. Bütün bu ilkelere, dine, uygarlığa rağmen her zaman hiç önemsenmeyen halk yığınlarının kendini kurtaracağını söylemeye çalışıyorum sadece. Zaferin hanesine yazılacak bir gerçek, ama günümüzdeki olayların seyrine baktığımızda insanlar sanki hep aynı kalıyorlar, yani büyük çoğunluk, görev ve onur duygusunda birazcık olsun sağlam anlayışlara sahip değildir, küçücük bir moda başlasın, o anda hepsi anadan doğma ona koşarlardı, hem de ne keyifle! Kurallar vardır, ama kurallara pek hazır olmayan insanlar da vardır. Hazırlıklı olmaya gerek olmadığını, kuralları bulup çıkarmanın yetebileceğini söyleyenler çıkacaktır. Çırılçıplak koşmaya can attığına göre, ne dersiniz, kurallar uzun süre dayanabilir mi?

Bence bir şeyi doğru ve bir anda kavramak mümkündür, derinliğine sezilebilir, ama bir kalemde insanlaşmak kolay bir iş değil, işlenmesi, yoğrulması gerekir. Disiplin gerektirir. Zamanımızın kimi düşünürleri üzerlerindeki bu bezdirici disiplini kabul etmiyorlar: "Bu, bal gibi zorbalıktır efendim, özgürlük gerek!" Oysa bu özgürlük, büyük çoğunluğu, yabancı düşünceler karşısında uşaklığa götürür, insanoğlu hazıra konmaya bayılır çünkü. Yetmezmiş gibi: Bu düşünürler genel yasalar ilan ediyorlar, yani kılını kıpırdatmadan insanı sözde mutlu kılacak kurallar, yeter ki bu kurallar işlemeye başlasın! Bu düşüncenin geçerliliği olsaydı bile *yetersiz kişilerle* hiçbir kural, en anlaşılırı bile gerçekleşmezdi. İşte, gerçek yurttaş, bu aralıksız disiplinle ve kendi üzerinde sürekli çalışmakla yaratılabilir.

“Ham toprağı” sürmek için önce kendi üzerimizde bu yüce gönüllü çabadan başlamamız gerekiyor, yoksa toprağı sürmemizin bir anlamı olmaz.

Ne diyorsunuz? Ama neyin iyi, neyin kötü olduğunu, evet, asıl önemli olan işte bunu bilmememizdir. Bu açıdan her türlü duyarlılık yitirilmiştir. Geçmişin bütün otoriteleri saygınlığı ortadan kaldırmış, yerine yenisini koymuşlardı, biraz akıllı olanımız yenisine inanmıyor; kim tinsel açıdan daha güçlüyse, yurttaşlıktan hemen kupa valesine dönüyor. Dahası, sırt derisini yüzmeye bile kalkışır inanın, hem de ortak dava için bunun yarar sağlayacağını, dolayısıyla kutsal olduğunu bile söyler. Neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilemedikten sonra insan kendi üzerinde nasıl ve ne anlamda bir çabaya girişecektir?

IV-Metternichler ve Don Kişotlar

Sözlerimin havada kalmaması için bu konuya ilerde tekrar döneceğim. Aslında deri falan yüzdüğümüz yok, ayrıca ülkemizde hiç hoşlanmayız bundan (ama Tanrı bilir: Meraklısı sık sık gizler, düşkünü az bilinir, bir süre utanır, “önyargılı olmaktan” korkar vs...). Hoşlanmıyorsak ve *asla kalkışmıyorsak*, uygulayıcılarından nefret etmemiz gerekir. Nefret etmekle yetinmeyip deri yüzene her ne olursa olsun engel olmalıyız... Ama gerçekte böyle mi? En öfkelimiz bile gerektiği gibi tavır koymaz. Sözünü ettiğim yalnızca Slavlar değil tabii. Eğer acıyorsak, acıma duygumuzun ölçüsünde davranmak zorundayız, öyle 10 ruble bağışla değil... Elindekilerin hepsini vermenin mümkün olmadığını söyleyecekler. Nedenini bilmesem bile buna tamam diyorum. Güzel de, neden vermeyelim peki? İşin önemli yanı, burada kendi doğası içinde bile insanın kesinlikle bir şey anlamamasıdır. Burada birden geniş yetkeyle “uygarlığın çıkarları” meselesi çıkıyor karşımıza.

Sorun bilimsel yoldan doğrudan doğruya ve utanmazca ortaya konuyor. “Uygarlığın çıkarları”: bu, üretimdir, zenginliktir, refahtır, para gereksinimidir. İşçi sınıfının müthiş katkısıyla düşük fiyata, gelişmiş, geniş, aralıksız bir üretim gerekir. İşçiye ücret verirken, düşük fiyata tüketim maddesi de sağlarız. Avrupa’da ne kadar huzur olursa o kadar düşük fiyat gerçekleşir. Öyleyse Avrupa’da huzur gereklidir. Savaş davulları üretimi olumsuz yönde etkiler. Sermaye korkaktır, savaştan ödü kopar, bir köşeye saklanır. Türklerin, Hıristiyan tebaanın derilerini yüzme haklarına dur denecekse, o zaman savaşa girmek gerekiyor, savaş çıkarsa, ilk başta Rusya girer, bu çok karmaşık, ağır, bütün dünyayı içine alan bir savaş demektir; o zaman üretime elveda demek gerekecektir, işçiler sokaklara dökülür. İşçi sokakta tehlikelidir. Meclis konuşmalarında işçi sınıfının tehlikeli ve huzuru bozucu olduğunu, sosyalizmi can kulağıyla dinlediklerini bütün dünyaya ilan edecekler. “Hayır, beyler, ıssız bir köşede deri yüzsün, bundan daha iyidir. Türklerin deri yüzme haklarına dokunmak olmaz. Doğu Sorununu kökünden halletmek, deri yüzmeye izin vermek gerek. Hem nedir ki bir deri? Avrupa’nın esenliği için iki üç dericiğin lafı mı olur? Yirmi bin, otuz bin olmuş, ne önemi var? İstiyoruz efendim, görmeyeceğiz, kulaklarımızı tıkayacağız!..”

İşte Avrupa’nın görüşü (belki de kararı), işte *uygarlığın çıkarları,* lanet olsun! Kuşku götürmez akıl sapkınlıkları (özellikle Rusların) daha bir laneti hak ediyor. Yöneltilen soru düpedüz şu: “On milyonlarca işçinin sokaklara

dökülmesi mi, yoksa Türklerin bir iki milyon Hıristiyan reayaya zarar vermesi mi daha iyidir?” Sayıları döküyorlar, akılları sıra rakamlarla korkutuyorlar. Ayrıca siyasetçiler ve bazı akıl hocaları çıkıyor: yurttaş ahlakıyla devlet ahlakının ayrı ayrı öğeler olduğunu gösteren bir aksiyomun, bir öğretinin var olduğunu söylüyorlar, demek ki, bireyin alçaklık olarak gördüğü şey devletle ilgili olunca yüce bilgelik katma çıkarılabiliyor!

Bu öğreti çok yaygındır ve çok eskiden beri de vardır. Allah kahretsin! Önemli olan, rakamların bizi korkutmamasıdır. Avrupa nasıl istiyorsa öyle hareket etsin, bizler farklı olalım. Kötülüğün geçer akçe olduğunu bilerek, kendini mutlu hissetmektense zulümle mutluluğun satın alınamayacağına inanmak daha iyi... Rusya hiçbir zaman kendi azılı Metternichlerini ve Beaconsfıeldlerini yaratmayı becerememiştir; tam tersine, daima Avrupa, hayatını kendisi için değil, başkaları için, “bütün insanlığın ortak çıkarları” için yaşamıştır. Aslına bakarsanız bu iki yüzyılda, Avrupa’ya zaman zaman özendiği, kendi Metternichlerini yarattığı olmuştur, ama sonunda Rus Metternichinin Don Kişot’a dönüştüğünü de bir ölçüde hep göstermiştir, bu tavrıyla Avrupa’yı da çok şaşırtmıştır. Don Kişot’la kuşkusuz alay edilmiştir, ama şimdi görünen, sürecin tamamlandığı, Don Kişot’un güldürmeye değil, korkutmaya başladığıdır. Önemli olan, hiç kuşkusuz, Rusya’nın Avrupa’daki konumunu kavraması ve yel değirmenleriyle savaşmaya girişmemesidir. Bununla beraber sadık bir şövalye olarak kalmıştır, onlar için asıl korkutucu olan da budur zaten. Gerçekten de: Avrupa “Rus fetihçileri, Rus sinsiliği” gibi yakıştırmalarla yeri göğü inletiyor, tek nedeni, gerektiği zaman kendi yığınlarını ürkütmektir, yaygaracılar da buna hiç inanmıyorlar, hiçbir zaman da inanmamışlardır. Tersine, şimdi onları endişeye düşüren, akıllarını karıştıran, Rusya imajında dürüstlüğün, çıkar gözetmezliğin ön plana çıkması ve toprak ele geçirme gibi bir isteği nefretle karşılamasıdır. Rusya’nın hiçbir yolla, siyasal ödünlerle satın alınamayacağını, çıkarcı ve zorba bir işe çekilemeyeceğini biliyorlar. Ya rüzgâra kapılırsa... ama büyük şövalye Don Kişot’un kendini boş hayallere kaptırmayacak kadar bazen müthiş kurnazlık ettiği olurdu. İngiltere, Fransa ve Avusturya, evet, Avrupa’da, fırsatını bulduğunda, şiddete dayalı çıkar amaçlı siyasal kazanımlar elde etmek için aralarında ittifak kurmayan tek ülke çıkar mı? Kendini daha pahalıya satabilecek anı kaçırmasın yeter! Sakat bir ittifaka ve çıkar birliğine çekemeyeceğiniz tek ülke Rusya’dır, Rusya aynı zamanda güçlü bir ülkedir ve canlı öz- yapısı

gözle görülür biçimde gelişmektedir. Öyle günbegün değil, saatbesaat güçlenmektedir, Avrupa bunu çok iyi anlıyor (arada bir çıkıp "Bu dev kütle sallanıyor" diye bas bas bağırsa da), öyleyse bu güçten nasıl ürkmesin!

Bu arada, Rusya'nın dış politikasındaki bu dürüst bakış açısının ve bütün insanlığa hizmet etme anlayışının sık sık kendi zararına yol açtığı tarihle de doğrulanmaktadır, bunu gözden uzak tutmamak gerekir. Avrupa'yla karşılaştırdığımızda tamamen kendimize özgü bir yanımızdır bu. Ayrıca Rusya'nın bu dürüst bakış açısı o kadar az ilgi görmüştür ki bizde çok kişinin buna inandığı bile şüphelidir. Bu durumda elbette Rus siyasetinin birtakım *yanlışlıklarım* hesaba katmamak gerekir, çünkü mesele çok eski dönemlerin başarısızlıklarıyla değil, şimdi politikamızın ahlaki yapısı ve ruhuyla ilgilidir. Evet, geçmişte yel değirmenleri olmuştur, ama yine söylüyorum, o günler çok geride kalmıştır.

Hayır, bu ciddi iş: Yanlışlıklar ve deri yüzme pahasına elde edilen gönencin, sorarım, ne yararı olur? Gerçek, birey için neyse, ulus için de aynıdır. Elbette bazen kaybetmek, geçici bir zaman sıkıntı çekmek, pazardan yoksun kalmak, üretimin düşmesi ve pahalılığın artması mümkün; ancak ulusun sağlam canlı yapısı manevi olarak baki kalır, hiç kuşkusuz, ulus maddi olarak daha çok kazanır. Söylememiz gerekirse, Avrupa tartışmasız öyle bir noktaya gelmiştir ki günübirlik çıkarları bir değer ifade etmediği halde geçici kazanımı her şeyin üstünde tutmaktadır, yalnızca günü yaşadıklarından, yarının ne getireceğini göremiyorlar; Rusya, bizler, halkımızda var olan sarsılmaz değere hâlâ inanıyoruz, bu bakımdan sürekli ve büyük yararın izini sürüyoruz. Bunun için bizler, siyasal organizma olarak bir iki günle sınırlı değil, her zaman değişmeyen ahlaki ilkelere inandık. İnanın, Don Kişot da çıkarını bilen ve hesabını yapan bir insandı: Eğer eskisi gibi şövalye olarak kalacaksa, bu onur bilinci içinde, kendi onuruyla ne kazanacağını biliyor; ayrıca bu yolda iyiliğe ve gerçeğe duyduğu tutkuyla kaybetmeyeceği ve bir sonraki eyleminde böyle bir bilincin kendisini güçlendireceği inancını taşıyor içinde. Nihayet böyle bir politikanın var olduğuna, ayrıca ulus için en iyi okul olduğuna inanıyor. Bir kupa valesi şu sözleri yüzüme çarpmaya cüret etmemelidir: "Zaten sizde her şey önceden kararlaştırılmış, çıkar üzerine kurulmuş." Gencimiz de ülkesini tutkuyla sevmeli, gerçeği ve ülküyü başka tarafta, toplumun dışında aramaya kalkmamalıdır. Çok çetin dönemlerden, ağır sınavlardan geçildiği zaman bu gencin yurdunu derinden sevmesiyle sonuçlanacaktır her şey! Gerçek, güneş gibidir, asla gizleyemezsin: Rusya'nın görevi, bizde olsun,

Avrupa’da olsun çarpık zihinlere karşı açıkça tavrını koymak olacaktır. Bizde neden, hiçbir yerde bir örneğine rastlamadığımız akıl sapkınlıkları olabiliyor? Çünkü aydın toplum katı tam 150 yıl Rus toprağından köklerini koparmaktan, ilişkisini kesin olarak bitirmekten ve Rusya’yla yalnızca kançılarya aracılığıyla bağlantıya geçmekten öteye gidememiştir. Zamanımız çarlığının dönüşümleriyle yeni bir dönem başladı. İş rayına girdi ve artık bu süreci durdurmak mümkün değildir.

Avrupa Rusya imparatorunun sonbahar bildirisini okudu ve Rusya’yı hatırlamaya başladı, sadece günü değil, uzun bir zaman dilimini, geleceği de kara kara düşünmeye başladı. Gerekiyorsa ezilenler için, zavallılar için, bugün için zararımıza bile olsa, kılıçlarımızı çekelim. Buna karşılık Rusya’nın öz görevine, gücüne ve gerçeğine; Avrupa ülkelerinin uygarlığın çıkarları uğruna bir köşede ölüme terk ettiği Slavlara yapılacak bir yardımın asıl uygarlığın gerçek çıkarlarına hizmet olduğu inancımız daha bir güçlenecektir.

Her insanda olduğu gibi, siyasal organizmalarda da aynı gerçek -İsa gerçeği- kabul edilmelidir. Nerede olursa olsun bu gerçek yaşatılmalı, hangi ulus olursa olsun bu gerçeği aydınlatmalıdır. Yoksa her şey karanlığa gömülür, birbirine karışmaya başlar, kinizm batağına saplanır gider. Tinsel değerlere ve bireye karşı durursanız, bu durumda halkın canlı yapısı nasıl yaşayabilir? Yetke gerek, ışık saçmaya güneş gerek. Işık Doğu’dan yükselecektir. Evet, bütün insanlık için yeni günün şafağı Doğu’dan yükselecektir. Güneş tümüyle yüzünü gösterdiğinde, işte o zaman, “uygarlığın gerçek çıkarlarının” ne olduğunu anlayacak herkes. Yoksa üzerinde: “*Après nous le déluge*” (Bizden sonra tufan) yazılı bir bayrak dalgalanır! Böylesine koca bir “uygarlık” Avrupa insanını bu düşünceye itecekse o zaman bu şiar kendisinin sonu olmayacak mıdır? İş buna doğru gidiyor, bilesiniz...

İ❋❉■❊❉ ✢➶●➽❍

I-Günümüzün En Belli Başlı Sorunlarından Biri

“Yazarın Günlüğü”nü çıkardığım şu bir yılı aşkın zaman içinde, çağdaş Rus yazarlarından elden geldiğince az söz etmeye çalıştığımı okurlarım fark etmişlerdir, zaman zaman bu konu üzerinde bir iki uygun söz söyleme durumunda kalırsam, bu sadece coşkulu ve övücü üslupla olur, oysa kendimi gönüllü bağlamam, ne büyük bir yanlışlık! Ben bir yazarım, “yazarın günlüğü” diye bir bölüm çıkarıyorum, edebiyatımızda olup bitenlerle bütün yıl ilgilenen biriyim: O halde güçlü izlenimlerimi nasıl olur da gizleyebilirim? “Öyle ya, edebi roman yazarıyım, öyleyse edebiyata ilişkin her eleştirim mutlaka övgü dışında, yanlı bir davranış olarak değerlendirilecektir; çok eski olaylardan mı söz etsem yoksa?” İşte, elimi kolumu bağlayan düşünce bu!

Ne olursa olsun, bu tavrımdan vazgeçmeyi göze alacağım bu kez. Aslında yazınsal eleştiri şeklinde girmeyeceğim konuya, yalnız gerektiği durumda, “bir vesileyle”... Şimdi bir nedeni var: Bir ay kadar önce, uzun zamandır edebiyatımızda pek benzeriyle karşılaşmadığımdan hayretle okuduğum, günümüz edebiyatına ilişkin ciddi ve hayli ilginç biri düştü elime. Bu yazar-sanatçının, öncelikle büyük romancının üç dört sayfasında “bugünün sorununu”, günümüzün Rus siyasal ve toplumsal sorunlarıyla ilgili çok şeyi -adeta hepsi bir arada toplanmışçasına- okudum diyebilirim. En önemlisi de yaşadığımız zamanın ilginç özellikleriyle birlikte, bu sorunun şimdi ortaya çıkmış gibi konması ve çözümsüz bırakılmasıdır: Sözünü ettiğim bu birkaç sayfa Kont

Lev Tolstoy’un *Ruskiy Vestnik*'in ocak sayısında çıkan *Anna Karenina* adlı romanıdır.

Romanın ayrıntılarına girmeyeceğim, sadece gerekli bir önsöz olacak bu. Herkes gibi romanı daha önceden okumaya başlamıştım. Başlangıçta çok beğendim; başımı kaldıramıyordum; ayrıntılarına kadar bayağı hoşlanmıştım; ancak bütününde ilgim azaldı. Bunu bir yerlerde okumuşum gibi gelmişti bana, evet, hâlâ belleklerde tazeliğini koruyan, Kont Tolstoy’un *Çocukluk ve Delikanlılık*, *Savaş ve Barış* adlı yapıtlarında da aynı hava vardı. Konusu farklı olmakla birlikte Rus aristokrat ailenin aynı hikâyesi. Örneğin aralarında atlardan başka konuşacak konuları olmayan, hatta başka konu bulamayan Vronski gibi tipler, at cinslerini öğrenmek ilgi çekiciydi, ama sıkıcı ve çok kategorik... Sözgelimi, bir dostumun nitelendirdiği gibi, bu “üniformalı aygırın” aşkı, olaya yalnızca ironi katmak için anlatılmış olmalı. Yalnız yazar beni, ironiyle değil, ciddi olarak

kahramanın iç dünyasına götürdüğünde canım sıkıldı. Birdenbire bütün önyargılarım çözülüverdi. Kadın kahramanın ölüm sahnesi (sonra kadın yine iyileşti), derken yazarın ana düşüncesini kavradım. Bu değersiz ve kokuşmuş yaşamın tam ortasında ezelden beri değişmeyen yüce yaşam gerçeği ortaya çıkıverdi ve bir anda her şeyi aydınlattı. Bu değersiz, sahte, bir hiç olan tipler yalnızca doğa yasasının, insanlığın ölüm yasasının gücüyle birden insanlığa yaraşır dürüst ve gerçek kişiler oluverdiler. Bütün kabukları kırıldı ve onların tek gerçekleri çıktı ortaya. Sonuncular birincilik katma yükselirken, ön safta yer alanlar (Vronski) birden sonunculuğa düşüverdiler ve bütün ihtişamlarını yitirdiler, hiç oldular; gelgelelim düşerken, bir önceki konumlarına göre daha saygıya layık, daha gerçekçi ve ölçüsüz derecede iyi oldular. Kin ve yalan, hoşgörü ve sevgi sözcükleriyle söylenmeye başlandı. Sığ sosyete kavramları yerine insanlık yüzünü gösterdi. Herkes birbirini bağışladı ve akladı. Sınıfsallık ve ayrıcalık birden anlamını yitirdi ve akıldışı görüldü. Bu kartondan insanlar, gerçeğine benzemeye başladı! Ortada suçlu görünmüyordu: Herkes tartışmasız kendini suçladı ve böylece kendini aklamış oldu. Okur, inanmamız gereken yaşam gerçeğinin, elle tutulur ve kaçınılmaz gerçeğin varlığını, sık sık en yüce saydığımız, aslında en değersiz ve utanç verici olan hayatımızın ve heyecanlarımızın yaşamsal gerçeğin koşulları karşısında tutunamayarak, silinip kaybolan değersiz, hayali bir uğraşıdan başka bir şey olmadığını hissetmiştir. Bu işarette önemli olan, tam açık olmasa bile, hatta bazı hayatlarda görülmemesine karşın, bu anın gerçekten de var olmasıdır. Yazar bu anı bulup çıkarmış ve müthiş bir gerçeklik içinde bizlere sunmuştur. Yazar aslında bu gerçeğin var olduğunu, sadece inançla ve düşünceyle değil, kaçınılmaz, zorunlu ve somut bir olgu olarak gözlerimiz önüne sermiştir. Anlaşılan, yapıtına başlarken yazar, bunu özellikle göstermek istemiş. Bu değişmeyen, ezeli gerçeği Rus okuruna hatırlatması gerekiyordu: Çoğumuz bu gerçeği unutmaya başlamıştık. Olağanüstü yükseltilere çıkarması ayrı dursun, bu hatırlatmayla yazar iyi bir iş yapmıştır.

Sonra beni şaşırtan bölüm geldi çattı. “Günün meselesine” uygun düşen, en önemlisi de ne önyargısı, ne de belli bir amacı olan, sadece romanın sanatsal özünden çıkan sahneyi altıncı bölümde gördüm. Böyle olmakla beraber, yine söylüyorum, bu benim için beklenmedik oldu ve beni şaşırttı: Böylesi bir “güncel meseleyi” doğrusu beklemiyordum. Yazarın, kahramanlarını gelişimleri içinde “gökler” katma çıkarmayı göze alacağını

nedense düşünmemiştim. Aslında buradaki gerçekliğin bütün anlamı bu göğe erdirmede, yargının aşırılığındadır, yoksa roman bu olmadan havada kalırdı, ne günümüz, ne de temel Rus çıkarlarına uyardı: Rus hayatının ufak bir köşesi yansıtılmış olur, bu hayatın içinde en yaşamsal, en tedirgin edici durumların bile bile görmezlikten gelindiği bir anlatım olurdu. Doğrusu bu ya, eleştiriye girmemem gerekirdi, bu benim işim değil. Sadece bir sahneye dikkat çekmek istedim. Bizlere buğun daha karakteristik gelen yanlarıyla, iki kişilik vardır bu sahnede, üzerinde durduğum sadece bu iki tiptir, başka bir şey değil, yazar bu iki kişiliği günümüzün sosyal önemi içinde ilginç yanlarını öne çıkararak gözlerimizin önüne seriyor.

Bu iki tip doğuştan soylu ve toprak sahibi; köylü reformu sonrası dönemde ele alınıyorlar. Her ikisinin de "toprak köleleri" vardı, şimdi soru şu: Köylü devriminden sonra soyluluk anlamında bu iki toprak sahibinden geriye ne kalmıştır? Bu iki örnek son derece yaygın ve genel olduğu için yazar bir ölçüde soruya yanıt bulmaya çalışmıştır. Bu iki örnekten Stiva Oblonski bencil, derin bir Epikürcü, Moskovalı, İngiliz Kulübü üyesidir. İkisi de genelde masum, sevimli *joueur*[252], etliye sütlüye karışmayan, keyfince yaşayan, sadece kendini düşünen tipler olarak görülürler toplumumuzda. Genelde kalabalık aileleri olur, eşlerini, çocuklarını severler, ama az düşünürler. Hafif kadınlardan çok hoşlanırlar, sınıfsal ilişkilere, kuşkusuz, kibarlığa bayılırlar. Kültür düzeyleri düşüktür, ama sanata meraklıdırlar ve her konuda konuşmaktan hoşlanırlar. Köylü devriminden sonra bu soylu tipi işi kavramakta gecikmedi: Ne olursa olsun hâlâ eskilerden bir şeylerin kaldığını sanıyordu, öyleyse değişmesine gerek yoktu - *Après moi le déluge* (Benden sonra tufan). Karısını ve çocuklarının geleceğini düşünmüyordu, kalan servetiyle ve ilişkileriyle "kupa oğlanı" yazgısından da kurtulmuştu, ama serveti tükenseydi ya da oturduğu yerden maaş alması güçleşseydi, sık sık zekâsını ve yeteneğini kullanarak kupa valeliğine soyunacağı kuşkusuzdu, elinden geldiğince çok kibar yüksek sosyete oğlanı olurdu. Eskiden kumar borcunu ödemek ya da âşığını hoşnut etmek için kölelerini askere yazdırırdı yüzde yüz; bu anılar yine de canını hiç sıkmıyordu, tümüyle belleğinden silmişti. Soyluydu, ama soyluluğa hiç değer vermemiş, toprak köleliğinin kaldırılmasından sonra da yok saymıştı: Onun için önemli olan itibarlı *birinin* gözüne girmek, sonra yüksek dereceden memurlarla, zenginlerle sıkı fıkı olmaktı. Demiryolcular ve bankerler gücü temsil ediyorlardı; onlarla dostluk kurmakta gecikmedi. Yakını ve toprak sahibi olan Levin (kendi yurtluğunda yaşayan, tamamen

zıt bir kişilikti) kendi görüş açısından zarar verici bulduğu fırıldak tiplere, demiryolculara takıldığı, onların yemeklerine, akşam partilerine katıldığı için Stiva'yı sorgulamaya başlamıştır. Oblonski sertçe ona karşı çıkar. Aslında hısım olduklarından beri aralarında kırıcı, soğuk ilişkiler doğmuştu. Üstelik çağımızda soylu davranışları yalanlayan bir adi, her zaman daha güçlüdür, çünkü sağduyulu erdemli tavır sergiler, soylu davranan, idealiste benzemekle gülünç görünür zaten. Sohbet avda başlar, yaz gecesidir. Avcılar köyün harman yerinde konaklamışlardır, saman üstünde geceleyeceklerdir. Oblonski, demiryolculara ve türlü dalaverelerine, imtiyaz satın almalarına horgörüyle yaklaşmanın pek bir anlam ifade etmeyeceğini, bu insanların herkes gibi çabalarıyla, akıllarını kullanarak hareket etmekle sonuçta değer yarattıklarını söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

> Levin: "Belirlenmiş emeğe orantılı olmayan her türlü kazanç şerefsizliktir" dedi.
>
> "Orantılı olup olmadığını kim belirleyecek peki?" diye araya girdi Oblonski. "Dürüst olan, olmayan emek arasındaki çizgiyi sen belirlemedin. Şefim işi benden daha iyi bildiği halde, ondan daha fazla maaş almam şerefsizlik midir?" "Orasını bilemem."
>
> "O halde ben söyleyeyim: İşletmende çalışmanın karşılığında diyelim 5000 ruble kazandığın halde, şu köylü ne kadar çalışırsa çalışsın aldığı paranın 50 rubleyi geçmemesi, şefimden fazla almam kadar dürüstçe değildir."
>
> ……………………………
>
> "Ama izin verin" dedi Levin, "benim 5000 ruble kazanmama karşılık köylünün 50 ruble almasının adaletsiz olduğunu söylüyorsun: Bu doğru, adaletsizliktir, ben hissediyorum ki..."
>
> "Hissediyorsun, güzel de, mülkünü onunla paylaşmayı hiç düşünmüyorsun". Stepan Arkadyeviç, Levin'in özellikle damarına basmak ister gibiydi.
>
> "Vermem, çünkü kimse benden talep etmiyor ki! Hem istesem bile dağıtamazdım... kimseye..."
>
> "Köylüye ver bakalım, reddeder mi?"
>
> "Nasıl vereceğim? Birlikte gidip tapu işlemimi yapacağım?" "Bilemem, buna hakkın olmadığına inanıyorsan..."
>
> "Pek emin değilim, tersine, toprağı dağıtmaya hakkım olmadığını, toprağa ve aileme karşı sorumluluğum bulunduğunu hissediyorum."
>
> "Ama, izin verin, eşitsizlik, adaletsizlik olduğunu düşünüyorsan, öyleyse neden öyle davranmıyorsun?"
>
> "Yo, davranıyorum, ama olumsuz biçimde köylüyle aramdaki farkı büyütmemeye çalışıyorum."
>
> "Kusura bakma, ama bu bir paradoks ... "

……………………..……

“Orası öyle dostum, İkisinden biri olmalı: Ya şimdiki toplum düzeninin adaletli olduğunu kabul edeceksin, o zaman kendi haklarını savunursun ya da benim yaptığım gibi haksız imtiyazlardan yararlandığını itiraf edeceksin ve bu imtiyazlardan keyif duyarak yararlanacaksın!..”

“Hayır, bu haksız olsaydı, bu nimetlerden keyifle yararlanmazdın; en azından ben yapamazdım, en önemlisi de burada suçlu olmadığımı hissetmem...”

II-“Günün Meselesi”

İşte konuşma bu. Bunun “günümüz meselesi”, hem de en su katılmamışından bir “günün meselesi” olduğunu kabul edin. Ne kadar bize özgü, ne katışıksız Rus özelliğidir bu. Bir kere, kırk yıl önce bu düşünceler Avrupa’da başlar başlamaz bu ülkülerin ilk “mükemmel” yorumcuları -Saint Simon ve Fourier- orada çok kişi tarafından biliniyordu, oysa bizde Avrupa’nın batısında gelişen bu yeni hareketi o zamanlar bütün Rusya’da çok çok elli kişi biliyordu. Bu “sorunları” şimdi toprak sahipleri avda, harman yerinde gecelerken durup dururken konuşuyorlar, çok ilginç biçimde ve en yetkili ağızmış gibi yorumluyorlar; en azından sorunun olumsuz yanı çözülmüş, geri dönülmeyecek şekilde karara bağlanmış görünüyor. Aslına bakarsınız bu adamlar yüksek sosyeteden toprak sahipleridir ve İngiliz Kulübünde sohbet ederler; gazete okurlar, gazetelerden ve başka kaynaklardan olup biteni izlerler; bununla beraber ne bir profesör, ne işin uzmanı olan sadece sosyete toplumunun bu Oblonskiler’i, Levinler’i için hayli ülküsel kaçan bu tür gevezeliklerin yaşamsal tema kabul edildiği bir gerçektir, bu çizgi, diyebilirim ki, gerçek Rus zekâ düzeyinin en kendine özgü yanlarından biridir. Bu sohbetle yazarın ortaya koyduğu ikinci en ilginç özellik, işçiyi, yoksulu sevindirmek için kılını kıpırdatmayan, cebinden tek kuruş vermek şöyle dursun, tersine, fırsatını buldu mu onu soyup soğana çeviren bir insanın, bu yeni düşüncelerin adaletli olması üzerine ahkâm kesmesidir. Ama bir laf cambazı neşesiyle ve hafifliğiyle bir çırpıda insanlık tarihinin iflasına imza koyabiliyor ve olmaz bir saçmalıkla gerçek düzen ilan edebiliyor: “Buna tamamıyla katılıyorum!” Dikkatinizi çekerim, bu Stivalar nedense ilk kabul edenler olmuştur. Stiva, Hıristiyan düzenini, bireyi, aileyi aynı özelliklerle sorguluyor, hoş, bu onun için bir değer ifade etmiyor ya, bizde bilim olmadığı halde bu baylar bilimden uzak olduklarını, buna daha dün başladıklarını bile bile, başkasının ağzıyla, hiç utanıp sıkılmadan, hiç tereddüt etmeden sorunları bu ölçüde çözmeye kalkışabiliyor. Ancak burada üçüncü ilginç bir özellik var: Bu beyefendi doğrudan neler diyor: “İki şıktan biri olmalı: Ya şimdiki toplumsal düzeni adaletli kabul edeceksin, o zaman kendi haklarını savunmuş olacaksın ya da *benim yaptığım gibi haksız biçimde ayrıcalıklardan yararlandığını itiraf edeceksin ve bu ayrıcalıkları keyifle kullanacaksın!*” Aslında bütün Rusya için hüküm vererek ve onu mahkûm ederek tıpkı ailesinin ve çocuklarının geleceği üzerine karar verir gibi açıkça bunun kendini ilgilendirmediğini bildiriyor: “Alçağın biri

olduğumu, ancak kendi keyfime göre alçak kalacağımı biliyorum. *'Apres moi le deluge"'*. Serveti olduğu için rahattır, ama servetini yitirince ...neden kupa valesi olmasın ki! En düz yol bu... Öyleyse bu yurttaş, işte bu evcimen adam, bu Rus insanı ne su katılmadık Rus özelliği taşıyor! Bu adamın yine de kuraldışı olduğunu söyleyeceksiniz. Nereden kuraldışı oluyormuş ki! Belleğinizi bir zorlayın, şu son yirmi yıl içinde ne yüzsüzlükler, ne kolayca dönüşler, köklü inançlardan ve ilk karşılaştığımız bir şeye -hiç kuşkusuz, yarın olunca iki kuruşa satmak için- balıklama ne atlayışlar gördük! "Apres moi le deluge"den başka ahlaki birikimimiz asla, evet, asla olmadı.

Ama en ilginci de bu çok sayıda ve her yerde sözü geçen örneğin yanı sıra bir başka farklı Rus soylu toprak sahibi tipinin, sözünü ettiğimiz örneğin tam zıddı olan bir tipin bulunmasıdır. Levin'dir bu, ama Rusya'da Levinler handiyse Oblonskiler kadar karanlıkta kalmış tiplerdir. Yazarın romanında yarattığı tipten, onun kişiliğinden söz etmiyorum, söylemeye çalıştığım, özünde olan, tek, ama en belli başlı özelliğidir, bu özelliğin şaşırtacak denli bizde, daha doğrusu bizim kinikler ve meselelere Kalmukvari yaklaşanlar arasında korkunç yayıldığını iddia ediyorum. Bu özellik bir süredir kendini gösteriyor, hem de sürekli; bu tipler hummalı biçimde kendi sorularına yanıt bulmaya çabalarlar, hiçbir çözüm getiremedikleri halde, umut doludurlar, tutkuyla inanırlar. Bu özellik tam anlamıyla Levin'in Stiva'ya yanıtında ifadesini buluyor. "Hayır, eğer bu adaletsizce olsaydı, sen keyif duyarak bu nimetlerden yararlanamazdın, *hiç değilse ben yapmazdım, önemli olan kendimi suçlu hissetmememdir*

Doğrusunu isterseniz çözüm bulana kadar, içi rahat etmeyecektir: Kabahatli mi, değil mi? Söyler misiniz, ne dereceye kadar avutacaktır kendini? Son kerteye vardıracak, gerekirse, eğer sadece gerekirse, bunun gerekli olduğunu gösterirse, o zaman, "alçak da olsam keyfımce yaşamayı sürdüreceğim" diyen Stiva'dan farklı olarak o, "Vlas'a" dönüşecektir; aşırı duygululuğa ve korku krizine tutularak varını yoğunu dağıtan ve yollara düşen Nekrasov'un Vlas'ı olacaktır.

Tapınaklar kurmaya
Yollara düştü Vlas...

Eğer kiliseler inşa etmeye niyetlenmese bile, canla başla buna benzer bir şeyler yapacaktır. Bakın, tekrar ediyorum, bu özelliği bir an önce söylemeyi çok istiyorum: Bu yeni insan tipi günümüzde çok fazladır, yalnızca gerçeği

arayan, yalansız dolansız bir gerçeğin peşinden giden, bu gerçeğe ulaşmak için varını yoğunu feda eden insanlar çoktur ülkemizde. Son yirmi yıl içinde ortaya çıkmışlardır, gitgide çoğalıyorlar; gerçi onları geçmişte de, her zaman, Petro öncesinde de görebilirdik. Yalnızca tek gerçeğe gereksinimi olan, dürüst insanların var olduğu geleceğin Rusya'sıdır bu. Ah, bu insanların içinde ne büyük hoşgörüsüzlük de vardır: Acemiliklerinden hiçbir koşulu, açıklamayı bile kabul etmezler. Gerçeklik duygusunun onları alıp götüreceğini var gücümle haykırmak istiyorum. En belli başlı özellikleri kesinlikle aynı dili konuşmamaları, şimdilik farklı sınıflara ve inançlara bağlı olmalarıdır: Burada soylular da vardır, işçiler de; dindar da, inançsız da vardır; zengin, yoksul, bilgili, bilgisiz, yaşlılar, gençler, Slavcılar, Batıcılar da vardır. Görüş ve inançlarda bin kat uçurum, ama gerçeğe ve dürüstlüğe sarsılmaz, karşı konulmaz bir istek, gerçek uğruna her biri hayatını koyacak, bütün maddi gelirlerini gönülden bırakacak, diyeceğim hepsi birer Vlas olacaktır... Bu dediklerimin akıl almaz, yaman bir fantazya olduğunu, bizde bu ölçüde dürüstlüğün, *dürüstlük arayışının* olamayacağını haykıracaklardır. Korkunç ahlaki bozuklukla birlikte, bunun var olduğunu, Rusya'nın geleceğindeki insanları gördüğümü, onları fark etmemenin olanaksız olduğunu, ömrünü tamamlamış kinik Stiva ile yeni insan Levin'i yan yana koyan yazarın, çok sayıda sefih insanı barındıran, ama kendi hükmüyle sona erecek Rus toplumunu, kişinin suçlu olduğu inancını taşımayacağı, ruhunu bu suçluluktan arındırmak içini varını yoğunu esirgemeyeceği yeni bir gerçekliğin toplumuyla karşılaştırdığını söylemek istiyorum. Burada dikkat çekici olan, aslında toplumumuzun neredeyse iki gruba ayrılmış olmasıdır. Tembelleri, yetenek yoksullarını, aymazları bir kenara bıraktığımızda, Rus hayatını bütünüyle kaplayacak kadar geniştir. Yazarın gözlerimizin önüne serdiği bu "günün meselesinde" en ayırt edici Rus özelliği, yeni insan Levin'in karmaşık sorununa çözüm *getirememesidir.* Başka deyişle *suçlu olduğunu düşünerek* kendince çıkarına olmayan bir çözüme varıyor, ama kişiliğinden sağlam, gerçek olan bir şeyler taşıveriyor ve o an son kararını vermekten alıkoyuyor onu. Oysa Stiva, suçlu olup olmadığı hiç umurunda olmayan Stiva öyle mi? En ufak duraksama göstermeden kararını veriyor, işine bile geliyor bu: "Değil mi ki her şey bir saçmalık, kutsallık diye bir kavram yok, öyleyse her şey mubahtır, zaman sorunum da yok, korkunç Yargı Gününe daha çok var!" Bir başka ilginçlik de, sorunun en zayıf tarafının Levin'i şaşırtması, onu açmaza düşürmesidir, bu temiz Rus tarzıdır ve yazar tarafından tam

doğrulukla ortaya konmuştur. Burada asıl mesele, Rusya'mızda bunun sadece kuram olması ve uzun zamandan beri tarihsel ve pratik deneyimleri olan Avrupa'dan, yabancı düzenden, alışkanlıklardan alman düşünceler ve sorunlar olmasıdır. Ne yapacağız peki? Bizim bu iki aristokrat Batıcıdır, Avrupalılığın getirdiği saygınlıktan kurtulmaları öyle kolay değildir, Avrupa'ya haraç vermek zorundadırlar. İşte Levin, bu Rus yüreği, bu temiz Rus yüreği sorunun tek çözüm olanağını Avrupai koyuş biçimiyle harman ediyor. Tarihsel "hak" ile Hıristiyanca çözümü birbirine karıştırıyor. Konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir kurgu yapalım: Avda Stiva'yla yaptığı o akşam sohbetinden sonra Levin düşünceli, ayakta dikilmektedir, dürüst bir insan olarak acı çekmektedir; daha önce kendi için bulanık olan, dolayısıyla hâlâ aklını kurcalayan sorunu çözmeyi arzulamaktadır.

"Evet" diye geçiriyor içinden yarı kararlı. "Evet, bu ciddi olarak böyleyse o zaman Veslovski'nin az önce söylediği gibi neden yiyelim, içelim, avlanalım, hiçbir şey yapmayalım, yoksulun da kıyamete kadar çalışmaktan anası ağlasın? Evet, Stiva haklı, neyim var neyim yoksa yoksullara dağıtmalı ve onlar için çalışmalıyım."

Yoksul bir köylü, Levin'in yanı başında belirir ve şöyle der:

"Evet, gerçekten malını mülkünü biz yoksullarla paylaşmak zorundasın, bizler için çalışmalısın."

Kuşkusuz sorunu çözerken, daha doğrusu geniş anlamda sorunu çözerken Levin tamamen haklı çıkar, "gariban köylü" de haksız. Ama sorunun konuş biçimindeki bütün fark buradadır. Çünkü ahlaki kararını, tarihsel olanıyla harman etmesi mümkün değildir, yoksa kuramcı Rus kafalarında -malın gözü Stivalar'ın ve kalben temiz Levinler'in kafalarında- şimdi bile süren çıkışı olmayan bir kargaşa doğar. Avrupa'da hayat ve pratik, sorunu koymuştur, ülküsünün çıkış yolu saçma da olsa, yine de bugünkü sürecinde gerçekçidir, birbirinden tümüyle farklı iki görüşü, en azından ahlaki ve tarihsel olan bakış açısını birbirine karıştırmaması bakımından gerçekçidir. Kısaca bu düşüncemizi açalım isterseniz.

III-Avrupa'da Günün Meselesi

Avrupa’da derebeylik vardı, şövalyeler vardı. Ama bin yıl içinde burjuvazi güçlendi ve sonunda Avrupa’nın her yerinde savaşı başlattı, yaktı yıktı, şövalyeleri kovdu ve yerine kendi geçti. “*Ote toi de la que je m'y mette*” (Yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim!) sözü hükmünü sürdürmeye başladı her yerde. Gelgelelim eski efendilerinin yerine geçtikten ve mülkiyeti ele geçirdikten sonra burjuvazi halkı, işçi sınıfını tamamen görmezden geldi, kendilerinden saymayarak, bir parça ekmek yüzünden, kendi refahı için salt kol gücüne dönüştürdü onları. Bizim Rus Stiva içinden kendisinin haksız olduğu, ama bilinçli olarak alçak kalmayı istediği yargısına varıyor; palazlanmış çünkü, sırtı pek, gününü gün ediyor: Yabancı Stiva bizim düşüncemize katılmıyor, kendini tümüyle haklı görüyor, kuşkusuz bunu kendince mantıklı nedenlere dayandırıyor; zira ona göre burada asla *hak* falan söz konusu olamaz, yaşanan sadece bir *tarih*, tarihsel bir süreçtir. O, şövalyelerin yerini aldı, çünkü güç kullanarak yendi onu, mücadele döneminde değersiz, güçten düşmüş şövalyesiyle birlikte olan işçi sınıfının güçlenebileceğini, gittikçe de daha büyüyeceğini çok iyi anlıyor. Tamamen güçlendiğinde de, bir zamanlar şövalyeye yaptığının aynısını kendisine yapacağını, “yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim” diyeceğini seziyor. Hak neresinde bunun, burada olan yalnızca tarihsel süreçtir. Hoş, uzlaşmaya yanaşabilir, ne yapıp ne edip düşmanıyla iyi geçinmeye çalışabilirdi, bunu denedi de. Çünkü karşısındaki düşmanın asla uzlaşmaya yanaşmayacağını, bölüşmek şöyle dursun, *neyi varsa hepsini* isteyeceğini seziyor, üstelik deneyimleriyle biliyordu. Ayrıca, geri adım atması halinde savaşa hazırlanmada onu zayıf düşürürdü, o zaman hiç ödün vermemeye karar verdi. Durumu umutsuz görünüyordu; ancak mücadeleye girmeden önce maneviyatını güçlü tutmak insanoğlunun doğasına özgü bir durumdur; umutsuzluğa kapılmaz, tersine, mücadele gücünü giderek geliştirir, bütün gücüyle her türlü çareye başvurur, gücü henüz vardır; düşmanı zayıf düşürebilir ve yapacağı şimdilik yalnızca budur.

Avrupa’da bu iş şimdi hangi aşamada? Aslında, geçmişte, hatta yakın zaman önce Avrupa’da sorun *ahlaki açıdan* konulmuştu. Furyeristler, Kabetçiler vardı; çok çeşitli ince konularda talepler, tartışmalar ve görüşmeler vardı. Ancak günümüzde işçi sınıfının önderleri bu tür girişimlere bir zaman için dur demişlerdir. Onlar açıkça savaş çıkarmak istiyorlar, ordu kuruyorlar, dernekler çatısı altında toplanıyorlar, sandıklar kuruyorlar ve zaferlerine inanıyorlar: “Gerçi orada çok kan dökülecek, ama

zaferden sonra her şey kendiliğinden kurulacak.” Burjuvazi, işçi sınıfı önderlerinin işçileri düpedüz yağmayla kandırdığını, bu durumda işin ahlaki yanının bir değeri olmadığını anlıyor. Ama bugünün önderleri arasında bile, yoksulların tinsel haklarından dem vuran elebaşları var. Üst düzey liderler, davanın yumuşatılması ve ona yüce adalet havası verilmesi için bu başı çekenlere pek ses çıkarmıyorlar. Bu “manevi” elebaşların arasında düzenbaz, ama coşkuyla davaya inanmış çok insan vardır. Onlar açıkça, kendileri için bir şey istemediklerini, yalnızca insanlık için çalıştıklarını, amaçlarının insanlığın esenliği için yeni, farklı bir düzene ulaşmak olduğunu söylüyorlar. Burjuva da burada onları yeterince sağlam bir zeminde bekliyor ve işçi sınıfıyla kardeş olmaya ve mülkü silahla, kanla bölüşmeye kendini zorladıkları için onları kınıyor. Bu, gerçeğe çok benzemesine karşın elebaşları da onlara, burjuvaları halkın gerçek dostu olabilecek yetenekte görmedikleri yanıtını veriyorlar; bu nedenle de onları kendilerinden saymayıp üzerine doğrudan zor kullanarak gidiyorlar: “Kardeşlik sonra kurulacak, işçi sınıfından sizler, evet, sizler kafası kesilmeye yazgılı yüz milyon insansınız, o kadar. İnsanoğlunun mutluluğu için yok edilmeniz gerekir!” Bu elebaşlardan bazıları, kardeşliğin hiçbir şekilde gerekli olmadığını, Hıristiyanlığın da bir kuruntu olduğunu ve gelecekteki insanın, bilimin temellerine dayalı kurulacağını açıkça dile getiriyorlar. Bu görüşler burjuvayı sarsmıyor olabilir tabii, inandırıcı da gelmeyebilir. Burjuva anlıyor ve bilimsel temeller üzerine kurulacak bu toplumun ham hayal olduğunu, insanı burada doğanın yarattığından tamamen farklı bir varlık olarak gördüklerini söyleyerek bu düşünceye karşı çıkıyor, kişi için tartışmasız bireysel haklardan, özgürlükten vazgeçmenin güç ve olanaksız olduğunu; yarattıkları geleceğin insanından birey olarak aşırı özveri talep ettiklerini; böyle bir insanın, bir jurnal örgütünün ve baskıcı iktidarın aralıksız denetimini kurarak korkunç zorbalıkla ancak yaratılabileceğini söylüyor. Sonuç olarak geleceğin insanını şiddete dayalı değil, uyumlu bir toplumda birleştirebilecek gücü gösterme çağrısı yapıyor. Buna karşı o elebaşları, insanoğlunun bilinçle vardığı faydayı ve gereksinimi öne çıkarıyorlar ve insanın böylece kendini yıkımdan ve ölümden kurtarmak için gerekli her adımı gönülden atmaya razı olacağını söylüyorlar! Burjuva, faydanın ve kendini savunma güdüsünün hiçbir zaman tek başına tam ve

uyumlu bir birliği yaratacak güçte olamayacağını, hiçbir faydanın, eksiksiz birey hakları ve özgürlüğünün yerini alamayacağını ve dolayısıyla geçmişte olduğu gibi, tümünün varsayımdan öteye geçmeyeceğini vurgulayarak itiraz ediyor. İşin sadece ahlaki yönünü harekete geçirirlerse, işçi sınıfı onları dinlememeye başlayacaktır, ama peşlerinden gidip mücadele için örgütlenirlerse, bunun tek nedeni yağma vaatleriyle ayartılmaları, yıkım ve savaşın heyecanına kendilerini kaptırmaları olacaktır. O halde eninde sonunda sorunun ahlaki yönünü tamamen yok saymaları gerekecektir, çünkü eleştiriye açık hiçbir yanı yoktur; burada gerekli olan savaşa hazırlanma sadece...

İşte, soruna Avrupa tarzı yaklaşım budur. Şu ya da bu taraf kesinlikle haklı değildir, her iki taraf da kendi kusur ve günahlarından yok olup gidecektir. Yine söylüyoruz, biz Ruslar için en ağır olan, Levinler'in bile bu sorunlar üzerinde kafa yormalarıdır; oysa sorunun olabilir çözümü, özellikle Rusvari çözümü, yalnızca Ruslar için değil, bütün insanlık için tinsel olarak, yani Hıristiyanca konmasıdır.

Avrupa'da bu düşünce elbette akıldışı görülür, sonunda milyonlarca kelle kesilip sel gibi kanlar akıtıldıktan sonra akılları başlarına gelecek ve sorunun dinsel olarak ortaya konmasını kabul etmek zorunda kalacaklar, çünkü tek kurtuluş yolu yalnızca bu düşüncededir.

IV-Sorunun Rusvari Çözümü

“Yemenin, içmenin, ava gitmenin, gününü gün etmenin vs...” ağrınıza gittiğini hissediyorsanız ve sayılmayacak kadar çok olan “yoksullar” için gerçekten üzüntü duyuyorsanız, o zaman malınızı mülkünüzü onlara dağıtın, isterseniz ortak fayda için özveride bulunun, onlar için çalışmaya verin kendinizi ve “para edinme hırsının olmadığı, kimsenin başkasının hakkına tecavüz etmediği göklerden alın hâzinenizi”,[253] Vlas gibi yollara düşün:

Ruhundaki büyük gücü
Hak yolunda hep harcadı...

Tapmaklar için Vlas gibi yollara düşmeyi istemiyorsanız, bütün yoksulların ruhunu aydınlatmaya adayın kendinizi; ona yol gösterin, bir şeyler öğretin. Sizin gibi başkaları da malını mülkünü “yoksullara” dağıtsaydı, dünya nimetlerinin bu dağıtılan bölümü, denizde yalnızca bir damlacık kadar olurdu. Bunun için kendinizi daha çok bilime, aydınlanmaya ve sevgiyi güçlendirmeye vermeniz gerekir. Gerçekten zenginlik o zaman gelişecektir; çünkü gerçek hazine, sırmalı, allı pullu giysilerde değil, insanların birleşmesi, kaynaşması sevincinde, bir felaket anında kişinin kendine ve çocuklarına bu uyumlu toplumun yardım elini uzatacağı sağlam umudundadır. Zayıf kümeler olduğunuzu, “mülkü sadece ben dağıtırsam, hizmete sadece ben koşarsam, bununla hiçbir yere varamam, hiçbir şeyi değiştiremem” demeyin sakın! Tersine, sizin gibi birkaç kişi de olsa yeter, arkası zaten gelir. Aslında mülkü *illa* dağıtmanız gerekmeyebilir, çünkü gönül işinde zorlama, biçimsellik, resmilikten, yavan bir söylemden öteye geçmez. “Sözü yerine getirdim” düşüncesi kibre, biçimciliğe ve tembelliğe yol açar. Yüreğiniz neyi emrediyorsa onu yapmalısınız: Mülkünüzü dağıtmak istiyorsanız dağıtın, insanlar için çalışmak mı istiyorsunuz, yapın o halde, ama elinize el arabasını alıp: “Ben efendi falan değilim artık, köylü gibi çalışmak istiyorum!” diyen kimi hayalciler gibi davranmayın. El arabası da biçimciliktir.

Tersine, bilim adamı gibi insanlığa yararlı olabileceğinizi hissediyorsanız, o halde üniversiteye gidin ve kendinize gerekli olanağı sağlayın. Ne mülk dağıtma, ne de köylü kaftanı giyme zorunda olursunuz: Bunlar, dediğim gibi, biçimciliktir, sizler için zorunlu ve önemli olan tek şey, içten olarak kendiniz için olabilir gördüğünüz her şeyi *derin bir sevgi*

ve gerçek adına yapabilme kararlılığınızdır. Ne derseniz deyin, "sade yaşama" özentisi sadece ve sadece gösteriştir, hatta halka karşı bir saygısızlıktır, sizi daha küçültür. Siz sade yaşayamayacak kadar "çok çeşitli yanları olan" birisiniz. Zaten eğitimli oluşunuz köylü olmanıza izin vermez. En doğrusu, köylüyü kendi katınıza yükseltmektir.

İçten ve alçakgönüllü olun, hiç değilse "sade yaşamaktan" daha iyidir. Ama en önemlisi kendinizden korkmamanızdır. "Bu meydanda savaşçı yok!" demeyin sakın. Gerçeği içtenlikle arayan, çok güçlüdür. Duyun diye ikide bir: "Hiçbir şey yaptırmıyorlar, insanın elini kolunu bağlıyorlar, umutsuzluğa, düş kırıklığına uğramamıza neden oluyorlar vs" diye bağırıp çağıran zevzeklere özenmeyin, bunlar laf ebeleridir, tembellikleriyle caka satan edepten yoksun roman kahramanlarıdır. Topluma yararlı olmak isteyen, elleri kolları tamamen bağlı da olsa, yüzlerce hayırlı iş yapabilir. Gerçek eylem adamı yola çıktıktan hemen sonra, "yaptırmıyorlar ki!" demeyecek kadar iş görecektir önünde, mutlaka arayıp bulacak ve bir şeyler yapmayı başaracaktır. Gerçek eylem adamı bunu bilir. Düşünsenize, bizde sadece Rusya'yı anlamak ne çok zaman almıştır! Rusya'yı tanıyan insanımız çok azdır çünkü. Düş kırıklığı yakınmaları düpedüz saçmalıktır: Yükselen bir yapıya duyulan bir sevinç -bu yapıda sadece kumunuz olsun yeter- bütün susuzluğumuzu giderecek, sizleri yatıştıracaktır. Tek ödül, hak ediyorsanız, sevgidir. Diyelim ki, size ödül gerekmiyor, ama sevda işi yapıyorsunuz ya, öyleyse sevgi için çaba göstermemeniz olanaksızdır. Sevgi olmadan da bunları kişisel çıkarınız için yapmak zorunda olduğunuzu, yoksa zorla yaptıracaklarını kimse demesin size. Hayır, Rusya'da özellikle özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramlarıyla ilgili olarak başka inançları yerleştirmemiz gerekiyor. Dünyanın şu halinde özgürlüğü aşırılık sayıyorlar, oysa gerçek özgürlük, sonunda ahlaki değerlere ulaşmak, her zaman ve her durumda kendi kendinin gerçek efendisi olmak için kendine ve tutkularına gem vurmak demektir. Oysa tutku taşkınlıkları sadece köleliğe yol açar. Bakın, bugünün neredeyse bütün dünyası, özgürlüğü servet edinmede ve bu birikimi yasalarla güvence altına almada görüyor: "Param var, öyleyse istediğim her şeyi yapabilirim; param var, öyleyse kimse sırtımı yere getiremez, kimseden yardım dilenmeye ihtiyacım yok, yardım istememek büyük özgürlüktür!" Oysa bu özgürlük falan değil aslında, kölelik, paranın kölesi olmak demektir. En büyük özgürlük, maddi birikim yapmamak, para peşinde koşmamak, tersine, "sahip olduklarını başkalarıyla paylaşmak, insanların hizmetine koşmaktır."

Eğer kişi buna yetenekliyse, tutkularına egemen olacak ölçüde güçlüyse, neden onu özgür saymayalım ki? Bu en büyük irade belirtisidir. Sonra bugünün kurulu dünyasında eşitlik nasıl bir şey? Herkesin birbirine imrenerek bakması, kibir, kıskançlık: “O akıllı, o bir Shakespeare, yeteneğiyle kasılıp duruyor; onu küçük düşürmeli, silmeli!” Oysa gerçek eşitlik kendini şöyle belli eder: “Benden yakışıklı, yetenekli, akıllı olman beni ne ilgilendirir? Aksine, seni sevmek hoşuma gider: Ama senden değersiz de olsam, insan olarak kendime saygı duyarım, bunu biliyorsun ve bana da saygı duyuyorsun, beni sayman, sevmen mutlu eder beni. Yeteneğinin ölçüsünde, bana ve herkese benim sana yaptığımdan yüz misli faydan dokunursa hayır dualarım seninle olur, sana hayran olur, minnettar kalırım, sana böyle davrandığım için de utanç duymam; tersine, size olan gönül borcumla senin için de, herkes için de, yetersiz yeteneğim ölçüsünde çaba gösterirsem mutlu olurum bundan. Asla gönül borcumu ödemek için değil, hepinizi sevdiğimden böyle davranırım.”

Herkes bunu söylesin, yalnızca ekonomik faydadan değil, eksiksiz gönenç içinde bir yaşamla, dolu doluya bir sevgiyle kardeş olacaktır.

Bu söylediklerimin hayal ve “sorunun Rusvari çözümünün Tanrının bir işi olduğunu”, bunun ancak “Gökyüzü Egemenliğinde” gerçekleşebileceğini söyleyeceklerdir. Evet, “Gökyüzü Egemenliği” hüküm sürüyor olsaydı Stivalar kim bilir nasıl küplere binerlerdi! Ancak şunu dikkate almanız gerekir, fantazya olarak nitelendirilen “sorunun Rusvari çözümü” Avrupai çözümlerden çok daha az hayalcidir ve daha olasılıklıdır. O insanları, yani “Vlasları” bütün toplum tabakalarında uzun zamandan beri, hem de çok sık görüyoruz ve göreceğiz; Avrupa’nın hayal ettiği “geleceğin insanını” hiçbir yerde görmedik henüz, yalnızca ırmak gibi kanlar akıtılarak gerçekleşeceğini kendi söylüyor zaten. Birlerle, onlarla bir yere varılamayacağını, bütün toplumu kapsayan belli ilkeler ve düzenler gerektiğini söyleyeceksiniz. İyi de, kusursuz bir toplum yaratmak için böyle yollar ve ilkeler var olsaydı ve hatta uygulamaya geçmeden önce *a priori* hayallerden ve ayrıca eski toplum düzeninden alınmış “bilimsel” verilerden bunları sağlamamız mümkün olsaydı, o zaman buna hazırlıklı olmayan insanlarla hiçbir ilke tutunamaz, tam tersine, ağır yükten başka bir anlamı olmazdı. Yukarıda sözünü ettiğim, henüz anlaşamayan, görüş ve inançlarında gruplara, kamplara bölünmüş, buna karşılık her şeyden önce gerçeği arayan, nerede bulacağını bir öğrensin, ona ulaşmak için her şeyini, hatta hayatını bile vermeye hazır geleceğimizin insanına sonsuz inancım

var. İnanın, onlar gerçeğin yoluna girerlerse, onu sonunda bulurlarsa, herkesi peşlerinden sürüklerler, zorla değil, özgürce... Bakın, ilk adımı küçük kümeler atacaktır. Buyurun, “işlenmemiş toprak önünüzde”, işte pulluk... Öncelikle insanlara “nasıl olmaları gerektiğini” öğretmeli, bunu kendinizde gösterin. Kendinizde uygulayın, herkes peşinizden gelecektir. Bunun neresi ütopya, neresi akıldışı, hiç anlamıyorum! Aslında insanımız çok sefih ve korkaktır, bu yüzden inanmıyoruz ve cesaret edemiyoruz. Şimdi asıl mesele bizler değil, yarınlardır. Halkımız kalben temizdir, ama eğitim gerek ona. Kalbi temiz olanlar çevremizde saygınlık kazanıyorlar; işte, önemli olan budur! Her şeyden önce buna inandırmak gerek, bunu fark etmeyi bilmek gerek. İşte temiz kalpli bir öğüt: İlk adımı atmadan önce soğukkanlı davranmak, kendine hâkim olmak gerekir; başkalarını zorlamak yerine bunu önce kendinde denemelisin işte, ilk adımın sırrı buradadır.

Bir Mektuba Yanıt

“Yazarın Günlüğü” yazı işlerine gelen bir mektubu aşağıda veriyorum:

Saygı değer beyefendi

Fyodor Mihayloviç!

“Yazarın Günlüğü” nün ocak sayısı için adınıza 2 ruble 50 kapik göndermiştim; sayının 1 Şubatta çıktığını gazetelerden öğrendim; bugün ayın yirmi beşi, dergiyi hâlâ almış değilim! Nedenini öğrenmek isterdim. Sizin için bilemiyorum, ama abonelere karşı bu yaklaşımınız bana garip görünüyor!

Bir zaman sonra bu sayıyı göndermeyi düşünüyorsanız adresimi aşağıda bildiriyorum: Novohopersk. Şehir Zemsvo Hastanesinde doktor. V.V.K. No. 25/18-77

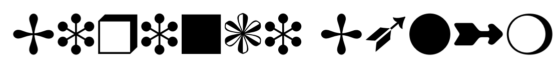
Yazı İşlerinin Yanıtı

Saygıdeğer Beyefendi,

Abonelerimizden, özellikle bu yılın başında sık sık böyle şikâyetler aldığımızı üzülerek bildiririz. Abone defterlerini incelediğimizde sayıların abonelere çoktan gönderildiğini öğreniyoruz, yolda kayboluyor demek. Abone sayılarıyla karşılaştırdığımızda bu aksaklıkların az olduğunu görüyoruz, ama olduğu gerçek, sadece bizde değil, diğer yayınevlerinde de oluyor. Genelde aboneleri rahatlatmak için, açıklamaya gerek görmeden bir sonraki sayıyı gönderiyoruz: Kaybolan sayıyı bulmamız kolay değil. İşler yılın ortasına doğru bir düzene girecek, yıl sonuna kadar da bu aksaklıkların hiç yaşanmayacağını umuyoruz.

Ama siz sayın beyefendi, her türlü olasılık varken, sayının size ulaşmamasını doğrudan yazı işlerimizin hatasına bağlıyorsunuz. Mektupta kullandığınız üsluptan, özellikle “bir zaman sonra dergiyi bana göndermeyi düşünüyorsanız vs...” deyişinizden anlaşılıyor bu. Yazı işlerimizin bilinçli olarak derginizi alıkoyduğunu düşündüğünüz bu sözlerinizden açıkça belli oluyor. Dergiyi ne zaman alacağınız konusunda artık endişelenmenize gerek yok, çünkü 2 ruble 50 kapikinizi adresinize gönderiyor, daha fazla endişelenmemenizi istiyoruz. Sayın beyefendi, sizin de şaşkınlıkla karşılamayacağınız, anlaşılır ve doğal nedenlerden yazı işlerimiz bunu yapmak zorundadır.

I-Bir Kez Daha “İstanbul Er ya da Geç Bizim Olmalı” Meselesi Üzerine

Geçen yıl, haziran Günlüğümde “İstanbul er ya da geç bizim olmalı” diye yazmıştım. Ne coşkulu, ne şanlı günlerdi: Bütün Rusya, ruhuyla, yüreğiyle ayağa kalkmış ve “gönülden” din kardeşlerimiz için, akıtılan Slav kanı için gâvura karşı, İsa’ya, Ortodoksluğa hizmet aşkıyla harekete geçmişti. O sayıda “Ütopik Tarih Anlayışı” başlıklı bir yazım yer alıyordu; bu sözlerime derinden inanıyor, ütopya olarak görmüyordum. Şimdi bu sözlerimi tümüyle doğrulamaya hazırım. Bakın, İstanbul’la ilgili neler yazmışım:

“Evet, Haliç ve İstanbul bizim olacaktır, bir kere, kendiliğinden gerçekleşecek bu, öncelikle zamanı geldiği içindir; eğer şu an zamanı henüz gelmemişse de, gerçekten çok yakındır, belirtileri bunu gösteriyor; daha önce gerçekleşmemişse zamanı gelmediği içindir.”

Sonra düşüncelerimi, niçin olgunlaşmadığını, ayrıca vakti gelmeden neden geliştirilemeyeceğini açıklamıştım. “Eğer Büyük Petro’nun aklına gelseydi” demiştim:

“... Petro, Petersburg kentini kurmak yerine, İstanbul’u ele geçirmeyi düşünseydi, bana öyle geliyor ki, Sultanı darmadağın edecek kadar gücü olsaydı bile, bence, kimi nedenlerden bu düşüncesinden hemen vazgeçerdi, çünkü zamanı değildi ve Rusya’nın yıkımıyla bile sonuçlanabilirdi.

“Bize birtakım faydaları dokunmuş olmakla birlikte -şimdiki yolu belli olmadan önce- Çuhon Petersburg’unda Rus gelişimini felce uğratan komşu Almanların etkisinden kurtulamamışken, güçlü ve kadim uygarlığın mirasıyla kendine özgü başlı başına koca bir kent olan İstanbul’da, kaba ve bize hiç benzemeyen Almanlardan kıyaslanmayacak derecede ince olan, daha çok ortak noktamız bulunan, kalabalık nüfuslu, saraylarda yaşayan, iktidarı etkileyebilecek güçte ve Ruslardan önce bilime, kültüre ermiş, denizcilik bilgileri ve becerileriyle değil Petro’nun ardıllarını, Petro’yu bile büyüleyebilecek Yunanlıların etkisinden nasıl kurtulabilirdik? Sözün kısası, onlar Rusya’yı siyasal olarak ele geçirebilirler, adım adım onu, ne bileyim, yeni bir Asya yoluna sürükleyebilirlerdi. Rusya yeniden kendi kabuğuna çekilir, kuşkusuz, o zamanın Rusya’sı bunu kaldıramazdı. Rusya’nın gücü, ulusallığı kendi akışında durdurulurdu; Kudretli Velikorus kasvetli, karla kaplı Kuzeyde kendi dünyasına çekilirdi. Çargrad’ın yenilenmesine hizmet etmekten öteye gidemezdi ve belki de sonunda onun peşinden gitmeyi bile zorunlu görmezdi. Rusya’nın Güneyi Yunan tehdidine maruz kalırdı; hatta

belki Ortodoksluğun iki ayrı dünyaya bölünmesi izlerdi bunu. Yenilenmiş İstanbul ve köhne Rusya... Özetle, bu iş tam anlamıyla zamansız olurdu. Şimdi durum hayli farklıdır."

"Şimdi (demiştim), evet, şimdi başkentini taşımamak koşuluyla Rusya İstanbul'u ele geçirebilir. Petro döneminde de, Petro'dan uzun zaman sonra da bu yapılamazdı zaten. Şimdi Çargrad bizim olabilir, ancak kimilerinin hayal ettiği gibi ne Rusya'nın ve ne de bütün Slavların başkenti olabilir (diye eklemiştim)"

"Kendi aralarında siyasal bütünlüklerini sağlamış olsalar bile Slavların Rusya olmadan Yunanlılarla mücadelelerinde güçleri tükenir. İstanbul'un Yunanlıların mirası olduğunu kabul etmek asla mümkün değildir: Dünyanın en önemli yeri olan İstanbul sadece Yunanlılara bırakılamaz, ayrıca onlara büyük gelir. Ancak Rusya ne adına, hangi ahlaki hak adına İstanbul'la ilgilenirdi? Hangi yüce amaçlara dayanarak onu Avrupa'dan talep edebilirdi?"

(Bakın şöyle yazmışım:)

"Evet, Ortodoksluğun öncüsü olarak, onun koruyucusu ve kollayıcısı olarak, Rusya'nın kadim arması üzerine İstanbul'un çift başlı kartalını koyan III. İvan'dan beri kendisine saptadığı ve kuşkusuz Büyük Petro'dan sonra belirginleşen ve Rusya'nın kendi görevini yerine getirecek gücünü kavradığı ve fiilen Ortodoksluğun da, Ortodoks halkların da gerçek ve tek koruyucusu durumuna geldiği zaman üstleneceği roldür bu. İşte bu nedeni, kadim Çargrad üzerindeki bu hakkı, bağımsızlıklarına kıskanılacak derecede bağlı olan Slavlar ve Yunanlılar anlayacak ve üzülmeyeceklerdir.Üstelik bununla kaçınılmaz olarak Rusya'dan başlatılacak -Slav olsun, Yunanlı olsun fark etmez- bütün Ortodoks unsurları ilgilendiren siyasal ilişkilerin gerçek özü kendini hissettirecektir. Rusya onların koruyucusudur, lideri de olabilir, ama efendisi değil; anasıdır, ama sahibi değil... Zamanla bu unsurların çarı olacaksa, bağımsızlıklarını ve kimliklerini kendileri belirlemekten çok, Rusya'nın hamiliğini ancak kendileri istemeleri halinde olabilir."

Bu düşünceler geçen haziran ayı yazımda, ivedi yerine getirilmesi zorunlu bir istek olarak değil, yakınlığını uzaklığını söylemenin güç, ancak sezgiyle varılabilecek o tarihsel an gelip de süre tamamlandığında uygulamaya konulması gereken bir olgu olarak kafamda kendiliğinden belirlenmişti. O günden bu zamana dokuz ay geçti. Geçen zamanı şöyle bir

aklımdan geçiriyorum da, şimdi ortada elle tutulur bir şey olmadığını görüyorum: Hepimizin tanık olduğu o coşku ve heyecan dolu anlar, başlangıçta duyulan o büyük umutlar yerini, şimdiye kadar hiçbir sonuç getirmeyen endişelere bıraktı, öyle ki nasıl çözümleneceğini sadece Tanrı bilir (ancak böyle ifade edilebilir sanıyorum). Nasıl çözülür: Silaha mı sarılırız, yoksa bir kez daha uzlaşmacı bir çözüm yolunu yeğleyerek uzun süre rafa mı kaldırırız, bilemem! Ne olursa olsun, nedense tam bu zamanda, İstanbul'un kaderi üzerine kaleme aldığım haziran yazıma tamamlayıcı ve aydınlatıcı bir iki söz eklemeyi çok istiyorum. Rusya ister barışa yanaşsın, isterse geri adım atmaya niyetlensin, ben yine iddiamı sürdürmek istiyorum: İstanbul er ya da geç bizim olacaktır... yalnız bu kez bakış açım farklı, başka yönden ele alacağım konuyu.

İstanbul'un bizim olmasının nedeni, ne ünlü bir limana ve körfeze sahip bulunması, ne "yeryüzünün merkezi" olması ve ne de kapandığı evinde artık boyu tavana değen, denizlerin, okyanusların özgür havasını içine çekmek için enginlere açılmak isteyen Rusya gibi koca bir deve gerekli olduğu bakış açısındandır. Rusya'nın İstanbul'a neden ilgisiz kalmayacağı düşüncesine en önemli yanıyla dikkat çekmek istiyorum. Bu görüşün yukarıda sıraladıklarımdan daha öncelikli olduğunu gözler önüne sereceğim, kanımca olayı bu açıdan kimse ele almıyor şimdi; en azından uzun bir zaman gündeme getirilmemiş, unutulmuştur; oysa bu görüş açısı çok önemlidir.

II-Rus Halkı Kendi Görüş Açısından Doğu Sorunu Üzerinde Sağduyulu Bir Anlayışa Ulaşmıştır

Sizlere biraz garip gelecek, ama Doğu’da tam dört yüzyıl Türk boyunduruğu -bütün olumsuzluklarına rağmen- Hıristiyanlığa ve Ortodoksluğa faydalı olmuştur. İki yüzyıllık Tatar egemenliği döneminde Rusya’da kiliseler nasıl güçlendirilmişse, bu dört yüzyıllık esaret döneminde de din kurumlan etkin duruma getirilmiş, en önemlisi de insanları birlik ve beraberlik çatısı altında tutmayı sağlamıştır. Doğu’nun ezilen, zulüm gören Hıristiyan halkı tek teselliyi İsa’da, onun dininde, ulusal kimliğinin ve özelliğinin biricik ve son dayanağı olan kilisede bulmuştur. Bu son birlik umududur, parçalanan gemiden kalan son kiriştir; kilise bu toplulukları ulusal olarak korumuştur çünkü, İsa inancı, onların hiç değilse bir kısmının köklerini ve tarihlerini unutarak fetihçilerle kaynaşmasını engellemiştir. Ezilen Doğu halkları bunları hissetmiş, çok iyi kavramış ve kilise etrafında sımsıkı kenetlenmişlerdir. Öte yandan, İstanbul fethedildiğinden beri Doğu Hıristiyan dünyası yalvaran bakışlarını, ister istemez birden, Tatar boyunduruğundan yeni kurtulmuş uzaktaki Rusya’ya çevirmişti, Rusya’yı geleceğin güçlü bir devleti ve kendi kurtuluşunu sağlayacak birleştirici merkez görmüştü adeta. Rusya hiç tereddüt etmeden Doğu’nun bayraktarlığını üstlenmekle ve İstanbul’un çift başlı kartalını kendi armasına koymakla bütün Ortodoksların önünde görevini kabul etmiş oluyordu: Ortodoksluğu ve Doğu halklarını kesin bir yok oluştan kurtarmak! Aynı zamanda bütün Rus halkı, Rusya’nın ve çarının Doğu dünyasının gelecekteki kaderi üzerinde üstlendiği bu yeni rolü tartışmasız onaylamıştı. İşte o zamandan beri, çarlarının çok sevilen unvanını halk ona yakıştırmış ve şaşmadan ona “Ortodoks”, “Ortodoks Çar” diye hitap etmiştir. Çarını böyle nitelerken bu unvanla, onun görevini, koruyucu ve kollayıcı ve birleştirici- ve Tanrı buyruğu gürlediği zaman, İslam vahşetinden ve dinsel sapkınlıklar içinde boğuşan Batı Avrupa’dan, bütün Hıristiyanlığın ve inananların kurtarıcısı- görevini üstlenmiş oluyordu. İki yüz yıl önce, özellikle Büyük Petro’dan başlayarak Doğu halklarında büyük bir inanç ve umut doğmaya başlamıştı: Rusya’nın kılıcı Doğu’nun savunulması için orada birkaç kez parlamıştı. Kuşkusuz, Doğu halkları Rusya çarını yalnızca kurtarıcı değil, kendileri için geleceğin çarı görüyorlardı. Gelgelelim bu iki yüz yıl içinde bu topluluklarda Avrupa kültürü, Avrupa etkisi belirmişti. Aydın toplum katı, bizde de olduğu gibi, Doğu’da da Ortodoks düşüncesine yavaş yavaş kayıtsız kalmaya başlamış,

bu düşüncenin hem Doğu, hem de Rusya için yeni ve yüce bir yaşamın yeniden doğması ve canlandırılması olduğunu bile inkâra kalkışmıştı. Rusya'da, örneğin aydın sınıfın büyük bölümü, bu düşüncede Rusya'nın asıl görevini, geleceğin vasiyetini ve yaşamsal gücünü görmeyi bile istememiştir. Tersine, hepsi bunları yeni, farklı öğütlerde aramaya başlamıştı. Batıcı anlayışla pek çok kişi, kilise kurumunda ruhsuz bir biçimcilik, kişisellik, bir çeşit ayinsellik, geçen yüzyılın sonundan itibaren de bilincin, düşüncenin ve canlı yaşamın terk edildiğine ilişkin boş inançlar ve katı bir dinsellik görmeye başlamıştı. Batı kalıplarına uygun ekonomik görüşler, yeni siyasal öğretiler ortaya çıkmıştı, eskiyi düzeltmeye ve onu aşmaya yönelik yeni bir ahlak anlayışı belirmişti. Sonunda eski düşüncelere inançsızlığı aşılaması mümkün bilim doğdu. Doğu halklarında da bundan ayrı olarak ulusal düşünceler uyanmaya başlamıştı: Türk boyunduruğundan kurtulduktan sonra bu kez Rusya'nın kucağına düşme gibi bir korkunun içine düşmüşlerdi. Bununla birlikte Doğu'nun ve Hıristiyan kilisesinin kurtarılması ideası, milyonlarca sıradan Rus insanında ve çarlarında hiçbir zaman ölmemiştir. Geçen yaz bütün halkımızın katılımıyla gerçekleştirilen hareket, halkımızın kadim umutlarının ve inancının rafa kaldırılmadığını göstermiştir, bu hareket aydın sınıfımızı o denli şaşırtmıştır ki inanmak istememiş, kuşkulu bir alayla bakmıştır; başta kendilerini olmak üzere, herkesi bu hareketin uydurma, makam, rütbe peşinde koşan birtakım çapulcuların tertiplediği bir eylem olduğuna inandırmaya çaba göstermiştir. Gerçekten de bugün aydınlarımız arasında, halkımızın bu davada kendi politik, toplumsal ve ahlaki görevlerini *bilinçli olarak* kavradığını, aralarından ayrılan küçücük bir gruptan başka kim düşünebilir? "Bu kaba, cahil, bilinçsiz yığın, daha dünün toprak kölesi, bugünün kötü ayyaşı, üstlendiği görevin İsa'ya hizmet ve çarının da Hıristiyan dininin koruyucusu ve Ortodoksluğun kurtarıcısı olduğunu kavradığını ve buna inandığını nasıl düşünebilirdi? Bu yığın kendini sürekli Hıristiyan (Krestyanin) olarak adlandırsa ne önemi var? Ne din, ne de İsa üzerine bir anlayışa sahiptir, en basit duayı bile bilmez." Genelde halkımız için söyledikleri bunlardır işte. Kimler söylüyor peki? Ülkemizde Ştunda Tarikatını yayan Alman papazı ya da ülkemize bir süre için gelen siyasi gazete muhabiri bir Avrupalı ya da yüksek tabakadan, Tanrıya inanmayan, günümüzde mantar gibi biten aydın bir Yahudi mi ve nihayet yurtdışına yerleşen ve oturduğu yerden Rusya'yı ve halkını elinde yarımlık şişeyle ayyaş bir serseri gibi gören biri mi olduğunu sanıyorsunuz? Oh, hayır,

bizim Ruslar, seçkin tabakamızın geniş bir kesimi böyle düşünmektedir; ancak bu tipler halkımızın dua bilmese de, Hıristiyanlık ruhunun, Özünün ve gerçeğinin belki de dünya üzerinde hiçbir halkta görülmeyecek ölçüde -bütün kusurlarına rağmen- yüreğinde yaşadığından ve kök saldığından kuşku duymazlar. Ne var ki bir tanrıtanımaz ya da dinsel inançları zayıf Rus Avrupacı, dini, biçimci ve sofu anlayışların dışında pek anlamıyor. Halkımızda sofuluğa yakın bir şey görmüyor, işte bu yüzden halkın dinden hiçbir şey anlamadığı, gerektiği zaman dua ettiği, aslında dinine karşı kayıtsız olduğu, biçimcilikle ruhunu köreltti̇ği hükmüne varıyor. Halkımızda Hıristiyan bilincini bir türlü görmek istemiyor, çünkü bu bilinci uzun zaman önce kendisi yitirmiş, üstelik bu bilincin nerede bulunduğunu ve nereden estiğini bilememiştir. Bu “sefih” ve cahil halkımız sever, ama alçakgönüllüyü, divaneyi sever: Yargı Günü gelip çattığında, İsa uğruna adaletsizce onca acılara katlanan, düşkünün ve mazlumun, güçlülerin üzerinde yükseleceği inancını efsanelerinde, söylencelerinde yaşatır. Halkımız gerçeğin yolunda hayatını adayan, yoksulun, zayıfın, mazlumun, vefalının, yüreği temiz olanın kurtarıcısı, temiz, alçakgönüllü Hıristiyan kahramanı yüce İlya Muromets ve Slav azizlerinin hayat hikâyelerini anlatmaya, dinlemeye bayılır. Bu yiğit destan kahramanlarına sahip olurken, onları sayarken, severken Doğu’da ezilen, onuru kırılan kardeşlerimizin ve halkların zaferine inanmayacak mı halkımız? Halkımız yüce ve alçakgönüllü münzevilerine, kendini adayanların anılarına derin saygı duyar; yüce Hıristiyan şehitlerinin hikâyelerini çocuklarına anlatmayı sever. Bu hikâyeleri bilir, ezberlemiştir, derin saygıyla, duygululukla, içtenlikle anlatılan ve hâlâ unutmadığım bu kahramanlık hikâyelerini ilk kez halktan dinlemiştim. Ayrıca halkımız, tövbe ederek malını mülkünü dağıttıktan sonra gerçeğin, emeğin ve yoksulluğun gösterişsiz, ama yüce kahramanlığına doğru sevgiyle yollara düşen “Vlasları” her gün çıkarmaktadır bağrından... Her neyse, Rus halkına ileride yine döneceğiz; zamanla ilgi odağı olmayı, hiç yoksa dikkatleri üzerine çekmeyi başaracaktır. Halkın bir anlamı, bir önemi olduğunu anlayacaklardır ve nihayet bu da çok önemli bir noktadır, büyük küçük olsun, Rusya’nın önemli tarihsel anlarında halksız yapamayacaklarını, Rusya’nın *halk* olduğunu, bir Avusturya olmadığını, geçmişte, tarihsel yaşamımızın her zorlu döneminde sorunun daima halkın bilinci ve bakış açısıyla, halkıyla bütünleşen çarlarıyla çözüldüğünü anlayacaklardır. Aydınlarımızın genelde gözünden kaçırdığı, sadece ciddi tarihsel olaylar patlak verdiğinde hep

hatırlanan son derece önemli tarihsel bir özellik bu. İstanbul’dan söz ederken bakın nerelere geldik...

III-Günümüze Çok Uygun Düşen Görüşler

Doğu kilisesi ve temsilcileri bütün dünyanın patriği, dört yüzyıl esaret altında yaşayan kiliseleri Rusya'yla ve kendi aralarında barış içinde yaşamıştır, yani din işlerinde: Büyük karışıklıklar, sapkınlık mezhebi yandaşları, raskolnikler yoktu, bunun için ortam da yoktu. Ama bulunduğumuz yüzyılda, özellikle son yirmi yılda Büyük Doğu savaşından sonra çürümüş bir cesetten yayılan iğrenç kokular geliyor sanki: "Hasta adamın" ölüm ve dağılma sezileri, saltanatının yok olması en yaşamsal endişesi oldu. Doğu'yla ilgili genel görüşmelerin yapıldığı şu günlerde, Avrupa'da Slavlar hesabına konuşan tek ülke Rusya, evet, hiç kuşkusuz yalnızca Rusya onları kesin olarak kurtarabilir, oysa aydınlanmış Avrupa dünyasının öteki ulusları ve krallıkları bu ezilen Doğu halklarının yeryüzünden silinmesine kuşkusuz sevinirlerdi. Üzülerek söyleyeyim ki Doğu Hıristiyan tebaanın aydın kesimi Rusya'yı yardıma çağırıyor çağırmasına, ama nedense Türklerden korktukları kadar bizden de korkuyorlar: "Rusya bizleri Türklerden kurtaracak; ancak 'hasta adam gibi' bizi yutacak ve ulusal kimliğimizi geliştirme olanağını tanımayacak bize." İşte, bütün umutları yerle bir eden, temelden yoksun, boş düşüncelerdir bunlar. Ayrıca kendi aralarında şimdi ulusal rekabet gittikçe kızışıyor; ulusal yapılanmanın ilk ışıkları parlar parlamaz başlamışlardır didişmeye. Daha geçenlerde Yunanlılarla Bulgarlar arasında, gelecekte meydana gelebilecek olayların sanki habercisi gibi, din kisvesi altında, aslında ulusal duyguların körüklediği dinsel bir sürtüşme yaşandı. Bütün dünyanın patriği Bulgarların tavrını küstahlık olarak değerlendirip kınarken, seçimle gelen kilise eksarhını[254] keyfîce aforoz ederken, din işlerinde "yeni ve yıkıcı ulusal ilkelere", kilise yasalarını ve dinsel itaati kurban etmenin mümkün olmayacağını gösteriyordu. Oysa kendisi Rum olarak, Bulgarları aforoz ettiğini söylemekle, aynı ulusal çıkarlara, ancak Slavlara karşı Yunan çıkarlarını öne çıkaran ilkelere hizmet etmiş oluyordu tabii. Özetle, "hasta adamın" ölmesiyle birlikte kendi aralarında çok geçmeden ilk ağızda karışıklıkların ve dinsel nitelikli çatışmaların başlayacağını, hiç kuşkusuz Rusya'ya zarar vereceğini kestirmek için kâhin olmaya gerek yok, Rusya elini ayağını çektiği ve Doğu Sorununun çözümünde etkinliğini yitirecek oldubittilerle de karşı karşıya kaldığı takdirde zararı büyük olacaktır. Ayrıca Doğu'nun kaderinde ön planda rol almaktan kendini soyutlaması halinde, bu karışıklıklar Rusya açısından daha ağır sonuçlara yol açabilir. "Türkler devlet olarak yok olma sürecine girdiğinde, İstanbul'un kesinlikle

‘uluslararası’ bir kent durumuna getirilmesi gerekir; başka deyişle, İstanbul’u ele geçirme kavgaları yaşanmaması için genel, herkese açık, serbest bir kent görünümü almalıdır” diye bas bas bağıranlar var. (Yalnız Avrupa’da değil, bizde de bazı yüksek politik kafalardan böyle sözler çıkıyor.) Bu kadar yanlış bir düşünceyi insan istese bile uyduramaz.

Nedenine gelince, bir kere yeryüzünün bu en önemli, görkemli noktasına uluslararası, yani sahipsiz kent kimliği verilemez; bu “uluslararası” İstanbul’u korumak ve kollamak, ama aslında İstanbul’a kendi çıkarları için sahip olmak amacıyla dost sıfatıyla, filosuyla birlikte burada İngilizlerin, boy göstereceği kesindir. Bir yere yerleşmeye görsün, oradan sökülüp atılması çok zor, yapıştı mı bırakmayan bir millettir. Üstelik İngilizleri İstanbul’un Rumları, Slavları ve Müslümanları davet edecek, iki elleriyle yapışıp gitmesine izin vermeyeceklerdir, bunun tek nedeni, aynı neden: Rusya’dır: “İngilizler kurtarıcımızdır, bizi Ruslardan kurtaracaklardır.” İngilizlerin, genelde bütün Avrupa’nın kendileri için ne ifade ettiğini henüz anlayamamışlarsa söyleyecek sözümüz olamaz. Hoş, İngilizlerin (aslında Rusya’nın dışında bütün Avrupa’nın) onların esenliğini, yani bütün Hıristiyan reayanın esenliğini sağlamak gibi niyetleri olmadığını onlar *şimdi* herkesten daha iyi biliyorlar. Geçen yaz ayındaki Bulgarların yaşadığı dehşet sessizce ve gizlice bir gün yine tekrarlansaydı (bana sorarsanız çok mümkündür), isterse on kez olsun bu katliamı Avrupa’da ilk arzulayanların başında İngilizlerin geleceğini bu Hıristiyan reaya çok iyi bilmektedir, ama kesinlikle canavarca duygulardan değil: Oranın halkları insancıldır, aydınlanmıştır, bu yüzden katliamın sürmesi Hıristiyan tebaayı yeryüzünden siler, o kadar yıkıcı olurdu ki Balkan yarımadasında Türklere başkaldıracak kimse kalmazdı. İşin gerçeği: Bir tek sevimli Türkler kalırdı geriye, Türk değerli kâğıtları bütün Avrupa borsalarında bir anda yükselirdi; Rusya da savunacağı, koruyacağı kimse kalmadığından “onuru ve cebinde fetih planlarıyla” tasını tarağını toplayıp evinin yolunu tutardı. Hıristiyan reaya bu inceliği şimdi sadece Avrupa’dan bekleyebileceğini iyi biliyor. Ama “hasta adam” sonunda bir şekilde kendiliğinden ya da Rusya’nın kılıcıyla ölseydi, durum dünyada birden çok farklı bir boyut alırdı. Bütün Avrupa hemen birbiriyle yarış edercesine, yeni kurulacak devletlere müthiş bir aşkla tutulur, hemen “onları Rusya’dan kurtarmak için” bir bir sökün ederlerdi. “Enternasyonalizm” düşüncesini o topluluklarının düzenine ilk olarak Avrupa’nın sokacağını düşünmek gerekir. “Hasta adamın” ölüsü üzerinde kurtarılmış halklar arasında karışıklığın, çatışma ve rekabetin

mutlaka alevleneceğini ve bunun kendisine yarayacağını Avrupa çok iyi anlamaktadır: Böylece müdahale etmeye, asıl önemlisi, “hasta adamın” mirasını paylaşmak için Balkan halklarının birbirlerine girmesini kesinlikle istemeyen Rusya’ya karşı onları kışkırtmaya bir gerekçe oluşturacaktır. Avrupa’nın aleyhimize kullanacağı bir kara çalma olamaz burada. İngilizler onlara: “Türklere karşı sizlere yardım edemememizin nedeni Rusya’dır” diyecekler. Boşuna bir çabadır, zira onlar “İngiltere’nin Doğu Hıristiyan topluluklarının kurtuluş davalarıyla asla ilgilenmeyeceğini ve Rusya’yla manevi bağları nedeniyle kendilerine düşmanca davrandığı için, zorunlu görse de, buna hiçbir zaman rıza göstermeyeceğini çok iyi biliyorlar ve anlıyorlar. İngiltere’nin Rusya’ya beslediği düşmanca duyguların Doğu Hıristiyanlarında da kök salması kendine gereklidir” *(Moskovskiye Vedomosti*, sayı 63). İşte, bu halklar bunu biliyorlar, ama şimdilik içlerinden geçirip, kuşkusuz, Rusya’yla ilgili gelecek hesaplarını yapmışlardır. Biz de onların Rusya’ya taptığını sanıyoruz.

İngilizlerin himayesine aldırmadan, bu uluslararası kentin ev sahipliğini ne olursa olsun kentin ezeli sahibi Rumlar yapacaktır. Rumların kendileri için daha tehlikeli ve tehdit edici unsur gördükleri için Slavlara, Almanlara duyduklarından daha çok kuşkuyla bakacaklarını düşünmemiz gerekir, kuşku da yerini şiddete bırakacaktır. Elbette aralarında çatışmayacak, birbirlerine savaş ilan etmeyecekler; zira en azından ciddi olarak buna hamileri izin vermez. İşte, bu açıktan, gizlenmeyen sürtüşmenin zorluğu nedeniyle başka çatışmalara girecekler, öncelikle kilise karışıklıkları niteliği alacaktır. En uygunu olduğu için buradan başlayacaktır; işte bunu anlatmak istiyordum.

Bulgarlar ve İstanbul için planlar hazırlandığı için böyle diyorum. Bu açıdan Rumlar güçlüdür ve güçlerinin farkındalar. Oysa benzer kilise çatışmasının bir kez daha baş göstermesi bütün Doğu için de, elini ayağını bu bölgeden çekmesi ve onlar üzerinde hamilik görevini ve sıkı denetimini çok kısa süreli olsun bırakması halinde Rusya için de ileride onarılması çok güç, korkunç sonuçlara yol açabilir. Gerçi geleceğin ne getireceğini şimdiden kestirmek kolay değildir, bunlar birer varsayım; ancak varsayım da olsa dikkate almamak, gözden kaçırmak bağışlanmayacak hata olur. Gerçekte Türk egemenliğinin sürmesini ve “hasta adamın” sağlığına kavuşmasını mı arzulamalıyız yoksa? Bu isteğe varmamız mı gerekir? “Hasta adam” öldüğü, en önemlisi Rusya, Doğu’nun kaderi üzerine bitirici etkisini yarı yarıya azalttığı ve Avrupa’ya ödün verdiği takdirde, bunun

büyük olasılıkla Balkan yarımadasında, belki de sonra bütün Doğu'da yüzyıllardır ayakta kalan kilise birliğinin temellerim sarsacağı açık değil mi? Hatta şöyle diyebiliriz: Çatışma çıksın çıkmasın, "hasta adam" öldüğü takdirde, büyük olasılıkla yeniden tesis edilecek kilise faaliyetlerine ışık tutacak bir düstur için büyük kilise meclisi olmadan *ne olursa olsun* sorun çözülemeyecektir. Neden bu önceden düşünülmez? Zulüm ve baskılar altında geçen bu dört yüzyıl boyunca Doğu kilisesi temsilcileri her zaman Rusya'nın öğütlerini dinlemişlerdir; yalnız yarın Türk boyunduruğundan kurtulup bir de Avrupa'nın himayesine girdikleri zaman hiç tereddüt etmeden Rusya'ya karşı farklı ilişkiler içine gireceklerini bildirecekler. Doğu kilise temsilcileri, yani başta Rumlar, Rusya'nın Slavlardan yana tavır aldığını görünce, artık öğütlerine ihtiyacı olmadığını Rusya'ya bildirmekte gecikmeyeceklerdir. Evet, beyler, tam dört yüzyıldır ellerini açarak Rusya'nın yardımını bekledikleri için böyle davranacaklar. Rusya'nın durumu gittikçe güçleşecektir. Bulgarlar da hemen, İstanbul'da yeni bir Doğu papasının egemenlik sürdüğünü haykıracaklar ve kim bilir böyle davranmakla haklı olacaklardır. Uluslararası İstanbul, geçici bir süre olsun, aslında yeni papaya koltuk görevi yapacaktır. Rusya'nın Rum'un yanında yer alması, Slavları kaybetmek anlamına gelecek o zaman, Slavların yanında olması durumunda da gelecekte aralarında çıkması olası çatışmalar, çok tatsız, çok ciddi kilise karışıklıkları demek bu. Doğu Sorununda Rusya'nın ezelden beri güttüğü o hiç değişmeyen kararlı ve ilkeli politikasını şaşmaz biçimde sürdürmekle bu sıkıntılardan kurtulacağımız açıktır. Rusya hiçbir Avrupalı devlet önünde, hangi gerekçeyle olursa olsun, bu meselede geri adım atmamalıdır; bu dava bizim için ölüm kalım meselesidir çünkü. Bu yeni ve henüz ayağı yere sağlam basmayan Doğu halkları arasında meydana gelmesi çok mümkün ve ağır sonuçlar doğurabilecek dinsel çatışmalarının önünü almak için İstanbul er ya da geç bizim olmalıdır. Bütün dünya patriğinin Bulgar anlaşmazlığında sergilediği tavır kötü bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Bir kere İstanbul'u ele geçirmemizden hiçbir şey çıkmaz. Rusya'nın attığı her adımı kıskançlıkla izleyen Batı devletleri, bugünlerde yeni ve henüz hayal gibi görünen, ancak gelecekte üretilmesi olası kombinasyonları hâlâ bilmiyorlar ve küçücük olsun kuşku duymuyorlar. Şimdi öğrenseler bile anlamazlar, yine de özel bir önem vermezlerdi; ancak iş işten geçtikten sonra akılları başlarına gelecek. Doğu Sorununu kesin olarak bütün Ortodoks Hıristiyanların kurtuluşu ve gelecekteki büyük kilise birliği olarak anlayan Rus halkı, tersine, yeni

kargaşalar ve yeni anlaşmazlıklar görürse çok sarsılacak ve en sonunda olay özellikle dinsel nitelik alırsa, yeni sonuçları belki de yaşantısını derinden etkileyecektir. İşte bu nedenledir ki bu büyük sorundan tamamen vazgeçmemiz, bu soruna ezeli ilgimizi zayıflatmamız asla mümkün değildir. Evet, ne yalnızca görkemli bir liman ve ne de bu meşum sorunun çözümüyle sıkı sıkıya ilişkisi olan Rusya'yı denizlere, okyanuslara bağlayan tek yol olduğundan, ne de Slavların dirilişi ve ne de birleşmesi için... Hayır, amacımız derindir, ölçülemez derecede derin... Rusya bütün Doğu Hıristiyanları için, ayrıca dünyadaki Ortodoksluğun kaderi ve birleşmesi için gereklidir ve kaçınılmazdır. Halkımız ve devletimiz daima böyle anlamıştır bunu... Özetle, bu korkutucu Doğu Sorunu -Avrupa'yla kesin çatışmayı da, yeni, güçlü, verimli ilkeler üzerinde onunla kesin olarak birleşmemizi de içinde barındıran bu sorun- yazgımız, görevimizdir; en önemlisi de tek çıkış yolumuzdur. Hoş, bu sorunun çözümünün bizler için şimdi ne kadar önemli olduğunu Avrupa nereden anlayacak? Kısacası, Avrupa'da şimdi sürdürülen diplomatik görüşmeler ve anlaşmalar ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın, önümüzdeki yüzyılda da olsa, *İstanbul eninde sonunda bizim olacaktır!* Yolumuzdan sapmadan, kararlılıkla yürümeli ve aklımızdan hiç çıkarmamalıyız. İşte, sorunun Avrupa sürecini özellikle vurgulamak istedim.

İ❋❉■❊❉ ✣➶●➼❍

I-“Yahudi Sorunu”

Aman şimdi “Yahudi sorununu” gündeme getireceğimi sakın düşünmeyin! Şaka olsun diye attım bu başlığı. Öz çocukları arasında üç milyona yakın Yahudi nüfusuna sahip Rusya’da Yahudilerin konumu gibi kapsamı hayli geniş bu sorunu kaldıracak güçte değilim. Bu sorun benim ölçülerimi aşar. Ama bu konuda yine de bazı görüşlere sahibim tabii, kimi Yahudilerin düşüncelerimle birden ilgilenmeye başladıklarını görüyorum. Son zamanlarda onlardan mektuplar almaya başladım. Yahudilerden nefret ettiğim, üstelik “sömürücü” bir toplum olarak kusurları nedeniyle değil, sırf Yahudi kavmine, başka deyişle “Yahuda İsa’ya ihanet etti!’’düşüncesiyle kin beslediğim için onlara “saldırdığımı” üzüntüyle bildirerek ciddi ciddi beni kınıyorlar. Bunları yazanlar “aydın” Yahudiler, yani kendi topluluklarının “boş inançlarını” uzun zamandan beri paylaşmadıklarını, aşağı tabakadan Yahudilerin tersine dinsel gereklerini yerine getirmediklerini, kendi kültürlerini, geleneklerini aşağı düzeyde gördüklerini, Tanrıya bile inanmadıklarını her fırsatta sizlere göstermeye çalışan Yahudiler bunlar. (Bu görüşümü asla genelleştirmiyorum, özellikle belirtirim.) Yahudi toplumunu koruyan “yukarı Yahudi tabakasının” bu baylarına kırk yüzyıllık Yehova’yı unutmanın ve ondan uzaklaşmanın aslında büyük günah sayıldığını da bu arada ekleyeyim. Yalnızca milli duygulardan değil, başka nedenlerden de büyük ölçüde günah... İşin en ilginç yanı şu: Tanrıtanımaz bir Yahudi akıl almaz gibi geliyor bana; Yahudi’yi Tanrısız düşünmek olacak iş değil.

Çok geniş bir konudur bu, şimdilik bırakalım. Beni en çok şaşırtan, halk olarak, ulus olarak Yahudi nefretimin nereden ve nasıl çıktığıdır. Sömürücü olarak, birtakım günahları için Yahudi’yi kınamama bir dereceye kadar bu baylar fırsat veriyor, evet, bunlar laftır sadece: Aslında aydın Yahudi kadar sinirli, duyarlı ve alıngan birini bulmak çok güç. Hem ben ne zaman ve nasıl Yahudi’ye halk olarak nefretimi belirtmişim? İçimde hiçbir zaman böyle bir duygu beslemedim, beni tanıyan, benimle görüşen her Yahudi bunu bilir; söze başlamadan önce suçlamayla karşılaşmaktan çekinerek, özellikle ileride konu edilmemesi için sözlerime hep dikkat etmişimdir. Yoksa Yahudi’yi “*Jid*” olarak nitelediğim için mi “nefretle” kınıyorlar beni? Bir kere, onurlarına dokunacağını hiç düşünmedim. İkincisi, “Jid”i, yanılmıyorsam, yazılarımda belirli bir düşünceyi belirtmek için kullandım: “Jid, Jidleşmek, Jid saltanatı vb...” Burada belirli bir anlayış, eğilim, çağımızın özelliği dile getirilmektedir. Bu düşünce tartışılabilir,

paylaşılmayabilir, ama sözcük kişiyi incitmemeli. Okumuş yazmış bir Yahudi'nin bana gönderdiği epeyce uzun ve güzel kaleme alınmış mektubundan bir bölüm aktaracağım sizlere; pek çok yanıyla ilgi çekici buldum. Halk olarak sözde Yahudilere duyduğum nefret nedeniyle beni kınayan en ilginç mektuplardan biri. Elbette mektup sahibi Bay N.N.'nin adını vermeyeceğim.

> ... Kesinlikle anlam veremediğim bir konuya değinmek istiyorum. "Günlüğünüzün" neredeyse her sayısında fışkıran bu "Jid" nefretiniz nereden geliyor?
>
> Genelde sömürücü yanma değil de, doğrudan Jid'e karşı isyan içinde olmanızın nedenini öğrenmek istiyorum, halkımızın boş inançlarına, önyargılarına sizin kadar ben de katlanamıyorum -onlardan çok zarar gördüm- ama bu topluluğun damarlarında acımasız bir sömürü tutkusunun kaynadığını asla kabul edemem.
>
> Siz toplum hayatının şu temel yasasını anlamıyor musunuz ki bir devletin istisnasız *bütün* yurttaşları o devletin varlığı için zorunlu olan bütün yükümlülükleri yerine getiriyorlarsa devletin sağladığı bütün olanaklardan ve haklardan aynı ölçülerde yararlanmak durumundadırlar ve yasaları çiğneyen için, toplumun zararlı üyeleri için, herkes için aynı yaptınmlar söz konusudur? Öyleyse neden hep Yahudilerin haklan kısıtlanıyor, neden onlar için özel yok etme yasalarının yürürlükte olması gerekiyor? Yabancının: Bir Alman'ın, İngiliz'in, Rum'un sömürüsüne ne demeli peki? (Yahudiler ne de olsa Rus tabiiyetinde bulunuyorlar.) Onlarınki Yahudi sömürüsünden daha iyi mi yoksa? Ya Rusya'nın her yerinde mantar gibi biten Rus Ortodoks vurguncuları, toprak ağaları, mültezimler, kan içiciler, dar bir çevrede etkisini sürdüren Yahudilerden, sizce, daha mı iyi görülüyor ne?" Falan kişi, filan kişiden daha iyi...

(Sayın mektup sahibi burada, Rusların da bu sömürüden geri kalmadığını göstermek amacıyla birkaç ünlü Rus vurguncuyla Yahudilerin karşılaştırmasını yapıyor. Ama bu neyi kanıtlar? Vurguncumuzla övünüp, onu özenilecek bir örnek olarak göstermiyoruz ki? Tersine, diğerleri gibi rezilin, alçağın teki olduğunu her fırsatta kabul ediyoruz.)

Buna benzer binlerce soru yöneltebilirim size.

> Oysa siz "Jid" diyerek bu anlayışa Rusya'daki yoksul üç milyon Yahudi yurttaşını da katmış oluyorsunuz, bunların hiç yoksa iki milyon dokuz yüz bini perişan yaşantılarını düzeltmek için umutsuzca savaşım veriyor, onlar sadece başka uluslardan değil, tanrılaştırdığınız Rus halkından da ahlaken temizdirler. Bu "Jid" nitelemesine devlet kademelerinde sivrilmiş, yüksek eğitim almış saygın Yahudileri de katıyorsunuz. Örnek mi istiyorsunuz, buyurun...

(Burada Holsteinov dışında vermeyi doğru bulmadığım birkaç isim sayıyor. Yahudi kökenli oldukları ortaya çıkar diye bundan hoşlanmayabilirler.)

> ... Ya toplum için insanlığın yararı için çalışanlar, bir Holstein? [Slav davası uğruna Sırbistan'da kahramanca ölenlerden biri]. "Jid" nefretiniz Disraeli'ye{255} bile uzanıyor... Disraeli, dedelerinin bir zamanlar İspanyol Yahudisi olduğunu herhalde bilmiyordu ve kuşkusuz "Jid" bakış açısıyla İngiliz muhafazakâr politikası gütmemişti(?).
>
> Hayır, üzülerek söylüyorum, sizin, Yahudi cemaatinin ne yaşantısından, ne ruhundan, ne de kırk yüzyıllık tarihinden haberiniz var. Yazık, çünkü ne olursa olsun siz, kesinlikle dürüst olan siz, geçim sıkıntısı çeken koca topluluğu, oturdukları salonlarda ne basından, ne de sömürülenlerin cılız öfkesinden çekinen, gücü ellerinde tutan dünyanın kudretli "Jidleri" gibi görerek bilinçsizce zararlarına çalışmış oluyorsunuz. Bu konuyu uzatmamın bir yararı yok, bitiriyorum! Düşüncelerimle sizi ikna edeceğimi de pek sanmıyorum zaten, ama birazcık olsun inanmanızı isterdim.

Mektuptan alıntı yaptığım bölüm bu. Yanıt vermeden önce, bu saldırının aşırılığına ve alınganlığın derecesine dikkatinizi çekmek isterim. (Çünkü bu kadar ağır bir suçlamayı üzerime almak istemem.) Günlüğümün bütün sayılarına bakınız, "Jid" üzerine eleştirilerim kesinlikle bu saldırıyı hak edecek ölçüde olmamıştır. Sonra, sayın mektup sahibinin birkaç satırında Rus halkına değinirken, yoksul halkımıza bayağı tepeden bakmaktan kendini alamadığını da görmeden geçemeyiz. Aslına bakarsanız, Rusya'da, Rus halkında tükürülmedik yeri kalmış bir Allah'ın kuluna rastlayamazsınız (Şçedrin'in veciz sözü). Yahudi'ye bu anlamda daha "hoşgörülü" davranılmıştır. Şurası kesindir ki bu acımasız saldırı Yahudilerin Ruslara hangi gözle baktığının açık bir kanıtıdır. Bu bay gerçekten kültürlü ve yetenekli bir insan (ama önyargılı davrandığını sanıyorum); Ruslara bu tür duygular besleyen okumamış Yahudi'den ne beklenir? Suçlamak için söylemiyorum: Bunlar doğaldır; Yahudilerle bir arada yaşamak istemememizin nedenlerinde, belki de suçlu olan tarafın sadece Rus halkı olmadığını, elbette iki taraf için de pek çok neden bulunduğunu söylemek istiyorum yalnızca, ama hangi tarafın ağır bastığını söylemek güçtür. Birkaç sözle haklı olduğumu göstereceğim; sorunu genel çerçevede ele alacağım. Tekrar edeyim, bu sorunu derinliğine inceleyecek güçte değilim, ama bir şeyler söyleyebilirim yine de.

II-Pro et Contra[256]

Yahudi topluluğunun kırk yüzyıllık tarihini öğrenmenin çok güç olduğunu varsayalım, ama yazgısına, atılan her adımın ve söylenen her sözün ardından ezilmişliğine, acılarına, çektiklerine her an, her dakika bu denli yakman başka bir topluluğun her halde dünya üzerinde bulunmadığını her şeyden önce biliyorum. Avrupa'da egemenliğini sürdüren, borsalara, dolayısıyla devletlerin politikasına, iç işlerine, ahlaki yaşantılarına yön verenler sanki onlar değilmiş sanırsınız. Diyelim ki yüce gönüllü Holstein, Slav ideası uğruna canını veriyor. Güzel de, Yahudi düşüncesi dünyada bu kadar güçlü olmasaydı, belki de (geçen yılın) "Slav sorunu" Türklerin değil, Slavların lehine çoktan çözümlenmiş olurdu. Lord Beaconsfield'in bir zamanlar İspanyol Yahudilerinden olduğunu unuttuğuna (herhalde unutmamıştır) inanmaya hazırım; ancak son yıllarda *kısmen* Yahudi bakış açısıyla İngiliz muhafazakâr politikası güttüğüne kuşkum yoktur. "Bir dereceye kadar da" olsa düşünmemek elde değildir.

Diyelim ki bu dediklerim temelden yoksun, hafif sözler. Geri adım atmaya hazırım. Ama ne derseniz deyin Yahudilerin ezildikleri, sindirildikleri ve aşağılandıkları çığlıkları hiç de inandırıcı değildir. Benim görüşüme göre, Rus işçisine köylüsüne Yahudilerden daha çok ağırlık yüklenmiştir. Bu bay bir başka mektubunda şöyle diyor:

> Rusya'daki, diğer Rus olmayan topluluklar gibi, aynı yurttaşlık haklarının onlara da [Yahudilere] sağlanması zorunludur; bundan sonra ancak devlete ve yerli halka karşı yükümlülüklerini yerine getirmeleri beklenmelidir. [Düşünsenize, Yahudiler hâlâ temel haklarından yoksunlarmış: Bütün Yahudi unsurların korkunç yer darlığı nedeniyle oturmak istediği yeri özgürce seçme hakları yokmuş!]"

Biraz düşünün Bay mektup sahibi, bana gönderdiğiniz mektubun bir başka sayfasında, "Rus emekçi halk yığınlarını Yahudilerden çok sevdiğinizi ve onlara acıdığınızı" söyleyen siz (bir Yahudi'den beklenemeyecek coşkunlukta söylenmiştir), evet, yalnızca şunu düşünün, "Yahudi'nin oturacağı yeri serbestçe seçme hakkından yoksun bırakıldığını" söylerken, toprak köleliği düzeninde ne sıkıntılara, ne zorluklara katlanan yirmi üç milyon "Rus köylüsüne" ne diyeceksiniz peki? Onların durumu, hiç kuşkuya yer yok ki, "oturacağı yeri seçme" sorunundan çok daha ağırdı. Söyleyin hadi, Yahudiler o zamanlar onlara acımış mıdır? Sanmıyorum, Rusya'nın güneyi ve batısı bu soruma gereken yanıtı verir. Hayır, Rus

halkının sahip olamadığı haklar için o yıllarda da seslerini yükseltmişler, çok eziyetler çektiklerinden yakınmışlar, "haklarımızı verdiğiniz zaman ancak bizden devlete olan yükümlülükleri yerine getirmemizi isteyebilirsiniz" demişlerdir. İşte, sonunda kurtarıcı{257} ortaya çıktı ve yerli halkı özgür kıldı; soruyorum, peki kim, evet, kim köylüyü av gibi görerek ilk önce üzerine atılmış, en çok kim onun kusurlarından yararlanmış, kim tükenmez altın madeniymiş gibi onu sömürmeye başlamıştır? Kim ulaşabildiği yerde hemen eski toprak ağalarının yerine geçmiştir? Tek farkla toprak ağaları köylüyü aşırı sömürmelerine karşın, yine de köylülerini kırıp geçirmeye çalışmamış, her halde kendi yararına, kol gücünü yok etmemek için onları korumuştur, oysa Yahudi, Rus kol gücünü işe yaramaz hale gelinceye kadar tüketmiş, hakkını aldıktan sonra basıp gitmiştir. Yahudiler yazdıklarımı okur okumaz hemen kıyameti koparacaklar, adım gibi biliyorum bunu. Sözlerimin baştan aşağıya yalan ve kara çalma olduğunu, "ahlaki bakımından sadece diğer dünya halklarından değil, Tanrılaştırdığım Rus halkından da temiz olan" (mektup sahibinin sözleridir bunlar) bu apak meleklerin "kırk yüzyıllık geçmişini bilmediğim" için bu saçmalıklara kendimi inandırdığımı söyleyeceklerdir. Varsın onlar dünyadaki bütün halklardan, haliyle Ruslardan da ahlakça temiz olsunlar, birkaç gün önce *Vestnik Yevropı*'nın mart sayısında şöyle bir haber okudum: Yahudiler Amerika'nın güney eyaletlerinde, azat edilen milyonun üstünde zencinin peşine düşmüşler ve o malum değişmez "altın madeni" anlayışıyla, yüzyıllardır sömürülen bu zavallı zencilerin toyluğundan ve kusurlarından yararlanarak kendilerine tabi kılmışlar. Bu yazıyı okuduktan sonra, birden, beş yıl önce aklıma takılan bir olayı hatırladım şimdi: Zenciler köle sahiplerinden kurtulmasına kurtulmuşlardı ya, ayakta kalabilmeleri zor görünüyordu, çünkü dünyanın her tarafını mesken tutmuş Yahudilerin bu diri avın mutlaka peşine düşmeleri kaçınılmazdı. Evet, o zaman böyle düşünmüştüm ve sonraları da birkaç kez: "Oranın gazetelerinde Yahudilerden hiç söz edilmesin, zencilerin Yahudiler için bir hazine olduğu yazılmasın, bu mümkün olabilir mi? Bu tatlı avı nasıl kaçırırlar!" diye düşündüğüm olmuştu. Beklediğim gerçekleşti, gazeteler yazdı, okudum. *Novoye Vremya*'da (sayı 371) Kaunas'tan{258} çok ilginç bir haber okudum: "Orada Yahudiler yerli Leh halkına musallat olmuşlar, handiyse hepsini içkiden öldürecek duruma getirmişler. Bereket ksendzler{259} zavallı ayyaşları cehennem azaplarıyla korkutmuşlar da, içki içmeyenler cemiyeti kurarak onları kurtarmışlar". Aydın kafalı olduğu belli haberin sahibi,

ksendzlere ve cehennem azaplarına hâlâ inanan halkı için doğrusu bayağı utanç duyuyor, aynı zamanda da şöyle bildiriyor: “Ksendzlerin peşinden gittiler ve o yörenin aydın ekonomistleri, halkı özellikle tefeci Yahudilerin elinden kurtarmak amacıyla köy ziraat bankaları kurdular; Yahudilerin belirlemesine göre değil, gerçek piyasa fiyatına göre ana ihtiyaç maddelerini sağlayabilecekleri köy pazarlarını da örgütlediler.” Evet, bunların hepsini okudum ve koro halinde yaygaraya başlayacaklarını, bu haberlerin hiçbir şeyi kanıtlayamayacağını, asıl Yahudilerin yoksul ve ezilen olduğunu, bütün bunların yalnızca “ayakta kalabilme savaşımından” ileri geldiğini, bunu ancak aptalların göremeyeceğini söyleyecekler; Yahudiler varlıklı olsalarmış, dünyayı şaşırtacak denli en insancıl yanlarıyla gösterirlermiş kendilerini! Lehlerin ve zencilerin, limon gibi suyunu çıkaran Yahudilerden daha yoksul olduğu apaçık ortada; ne var ki Yahudi’nin tek düşkün olduğu ticaretten iğreniyorlar (haberi okuyalım); İkincisi, kişinin karnı tok sırtı pekse, insancıl ve ahlaklı olmak o kadar zor olmasa gerek. Birazcık “ayakta kalma savaşımı” tamam, öyleyse sakın bana dokunma! Bana sorarsanız hiç de melek özelliği değildir bu; üçüncüsü, *Vestnik Yevropı* ve *Novoye Vremya’dan* bu iki haberi çözüm getirici ve önemli bir olay olarak ele almıyorum elbette. Gelmiş geçmiş bütün toplulukların tarihini yazmaya kalksak, zorlanmadan buna benzer yüze yakın büyük olay bulabilirdik; öyle ki bir iki olayın fazladan bir önemi olmazdı; buna karşılık ilginçtir, evet, çok ilgiye değerdir, size tartışma sırasında ya da tek başınayken Yahudi ve işleri üzerine birazcık bilgi gerektiği zaman, okumak için kütüphaneye gitmeyin, eski kitapları ya da eski notlarınızı karıştırmayın, çabalamayın, aranmayın, kendinizi paralamayın; sadece yerinizden kımıldamadan, sandalyenizden bile kalkmadan elinizi masa üzerinde duran gazeteye uzatın yeter... iki, bilemedin üçüncü sayfada bulursunuz: İlgilendiğiniz Yahudi’yle ilgili bir habere mutlaka rastlarsınız, o çok ilginç, aynı konuyu, yani şu bildiğimiz kahramanlıkları! Bu kavmin kırk yüzyıllık tarihi konusunda kara cahil olsanız da, kabul edin, sizin için bu okuduklarınızın bir anlamı olacak, bir şeyler gözleriniz önünde açılacaktır. Yahudilere nefretle bakıldığını, bu yüzden doğruların söylenmediğini söyleyecekler. İstisnasız herkes yalan söyler elbet, çok karşılaştığımız olaylardandır; ancak bu durumda hemen şu soru geliyor insanın aklına: Eğer herkes istisnasız yalan söylüyor ve böylesine derin bir nefretle dolu oluyorsa o zaman bu tavrın bir nedeni olmalı, değil mi? Bu

ortak kinin belli bir anlamı olmalıdır. Belinski'nin bir zamanlar haykırdığı gibi "sözlerin bir anlamı vardır, değil mi?"

"Yaşanacak yerin özgürce seçilmesi!" Sorarım, hangi Rus yerlisi oturacağı yeri seçmede tamamen özgürdür? Devletin uzun zamandan beri gözünden ayırmadığı Rus yerli halkın oturacağı yeri özgürce seçmesinde, eski toprak köleliği döneminden kalma arzu edilmeyen baskılar ve kısıtlamalar hâlâ sürdürülmüyor mu? Gelelim Yahudilere, gördüğümüz kadarıyla son yirmi yılda bu söz konusu haktan alabildiğine yararlanmışlardır. Hiç yoksa eskiden görmedikleri, duymadıkları yerlere yerleşme olanağı bulmuşlardır. Durum böyleyken Yahudiler nefretten, kısıtlamalardan yakınıyorlar. Yahudilerin yaşantısı üzerine yeterli bilgim olmayabilir, ancak bildiğim bir şey var ki herkesle tartışmaya hazırım bunu: Bizim basit halk tabakasında "Yahuda İsa'ya ihanet etmiştir!" şeklinde Yahudi'ye *a priori* önyargılı, bönce dinsel kin yoktur. Bunu küçük çocuklardan, ayyaşlardan duysanız bile, halkımız, yine söylüyorum, Yahudi'ye körü körüne bir nefretle bakmaz. 25 yaşında tanık oldum buna. Sıradan insanlarla aynı koğuşlarda, aynı ranzalarda yatmıştım. Aramızda birkaç Yahudi de vardı, ama kimse onları ne *küçümsüyor,* ne de dışlıyordu. Dinsel gereklerini yerine getirirlerken (Yahudiler özel giysilerini giyerler, yüksek sesle dua ederlerdi) bu ibadet biçimini kimseler yadırgamaz, ne karışır, ne de alay ederlerdi. Bay mektupçu, sizin anlayışınıza göre bu kaba saba Ruslardan bu tür davranışlar beklenebilirdi, değil mi? Tam tersine, onları izlerken şöyle diyorlardı: "Onların dini böyle, böyle dua ediyorlar işte"; yanlarından sessizce, neredeyse yüreklendirerek geçerlerdi. Ama Yahudiler nedense kendilerini Ruslardan soyutlarlar, birlikte yemek yemek istemezlerdi, inanın tepeden bakarlardı bize (Hem de nerede! Hapishane gibi bir ortamda!) ve genelde Rus'a, "yerli" halka karşı nefretlerini, tiksindiklerini belli ederler. Aynı şekilde kışlalarda da, Rusya'nın her yerinde de böyle davranırlar: Şöyle bir sorup soruşturun, kışlalarda Yahudi olarak, Jid olarak inançları ve gelenekleri nedeniyle küçümsenen, onuru kırılan bir Yahudi görecek misiniz bakalım? Hiçbir yerde rastlayamazsınız, halkımızda da böyledir. Aksine, sizi temin ederim, gerek kışlalarda, gerekse başka yerlerde sıradan Rus insanı Yahudi'nin onunla yemek yemek istemediğini, Ruslardan tiksindiğini, köşe bucak kaçtığını iyi bilir (Yahudiler bu davranışlarını hiç gizlemeye çalışmazlar), bu küçümseyici tavra rağmen bizim sıradan Rus sakince ve açıkça: "Onun inancı böyle, dinsel inancına göre bizimle yemek istemiyor, bir köşeye çekiliyor" (yani

kötü bir niyetle yapmıyor bunu), işte bu yüce nedene vararak gönülden Yahudi'yi hoş görüyor. Bu arada aklıma bazen türlü fantazyalar geliverir: Ya Rusya'da tam tersine Ruslar üç milyon, Yahudiler seksen milyon olsaydı, acaba Rusların hali ne olurdu, neye dönerlerdi? Nasıl hor görürlerdi, neye benzetirlerdi Rusları acaba? Aynı eşit hakları verirler miydi? Serbestçe ibadet olanağı sağlarlar mıydı? Düpedüz köle haline dönüştürmezler miydi? Daha beteri, derimizi yüzmezler miydi? Uzak geçmişlerinden, kadim tarihlerinden biliyoruz, başka topluluklara yaptıkları gibi katliam yapıp Rus halkının kökünü kazımazlar mıydı? Hayır, efendim, inanın Rus halkında asla Yahudi'ye karşı körü körüne bir nefret yoktur, olsa olsa ondan hoşlanmaz, yerine göre, kimileyin bu hoşnutsuzluk güçlü olabilir. Hoş, bunun olmaması zaten düşünülemez, vardır, ama nedeni asla ne Yahudi olmasından, ne etnik, ne de dinsel nefrettendir. Rus yerli halkın değil, Yahudi'nin kabahatli olduğu bazı nedenlerden doğmuştur bu nefret.

III-Status in Statu[260]*. Kırk Yüzyıl Varlığını Sürdürme*

Nefret, hem de kör inançtan: işte Yahudilerin yerli Rus halkını suçlamalarının nedeni... Söz kör inançlardan açılırsa, sorarım, siz ne dersiniz? Yahudi Rus'un kendisine duyduğundan daha mı az önyargılıdır Rus'a karşı? Yoksa biraz fazla mı? Sıradan Rus insanının Yahudi'ye karşı tavrını örnekleriyle size sundum; masamda da Yahudilerin mektupları duruyor, dahası aşağı sınıftan değil, aydınların mektupları... "Yerli halka" öyle nefret var ki bu mektuplarda! En önemlisi de bunları farkında olmadan, bilinçsizce yazmış olmaları.

Bakın, yeryüzünde tam kırk yüzyıl, yani neredeyse insanlık tarihi boyunca, hem de sağlam ve yıkılmaz bir birlik içinde varlığını sürdürecek; defalarca topraklarını, siyasal bağımsızlığını, yasalarını, hatta dinini kaybedecek ve sonra her defasında yeniden bir araya gelecek, farklı görünüşte de olsa *eski düşünceleri* üzerinde yeniden doğacak ve yasalarını, dinini yeniden yaratacak... Hayır, beyler, böyle uzun ömürlü, sağlam, böylesine akıl almaz derecede güçlü ve dinamik, dünyada bir eşi görülmeyen böyle bir halk *status in statu* olmadan varlığını sürdüremezdi, bu statükoyu her zaman ve her yerde binlerce yıllık dağılma ve sürgün süreçlerinde korumayı başarmıştır. "Status in statu" dan söz ederken asla herhangi bir suçlamada bulunmak istemiyorum.

Bu "status in statu" nasıl bir şey, ezelden beri değişmeyen bu düşüncenin özü nedir?

Bunu anlatmak uzun iş, kısa bir yazıya sığdırılamaz, hem geçen şu kırk yüzyıla rağmen daha *zamanı ve süresi* gelmediği için çok zordur, bu büyük toplulukla ilgili insanoğlunun son sözü ileride söylenecektir. Pek derinine girmeden bu "status in statu"nun bazı belirtilerinden pekâlâ söz edilebilir, hiç değilse dıştan... Bu belirtiler: Kendini soyutlama ve bunu dinsel dogmalar katına çıkararak yabancılaşma, başka topluluklarla kaynaşmama, dünyada bir tek halk kimliğinin -Yahudiliğin- var olduğu düşüncesine inanç, diğer halkları ne olursa olsun yok sayma... "Yabancıların arasına girme, kendi kimliğini koru, bil ki Tanrının *biricik* kulu hâlâ sensin; diğerlerinin kökünü kazı ya da köle haline getir, sömür. Dünya üzerinde zaferi kazanacağına, herkesin sana boyun eğeceğine inan. Herkesi küçümse, hiçbir topluluğun yaşantısıyla ilişki içinde olma! Topraklarını ve siyasal kimliğini yitirsen de, dünyanın dört bir yanma dağılsan da, bütün ülkeler arasında -şu bu fark etmez- sana vaat edilen nimetlerin tümünün orada olduğuna inan, bunların mutlaka gerçekleşeceğine daima inan. Varlığını

sürdürdükçe hor gör, birbirinizle bağınızı güçlü tutun, sömür -bekle, bekle!..” İşte, bu “status in statu” nun aslı budur, sonra, kuşkusuz, bu düşünceyi yaşatan içsel, gizil birtakım yasalar da vardır.

Siz beyler, aydın Yahudiler, karşı savcılar, saçma sapan sözler ettiğimi, eğer bir “status in statu” varsa (yani varmış, şimdiyse çok az izi kalmışmış) bunun tek nedeninin zulüm ve izlenme olduğunu, ortaçağdan beri, daha da önce bu dinsel “tenkil” hareketinin bu statüyü doğurduğunu, sadece kendini koruma güdüsünden bu “satus in statu” nun ortaya çıktığını ve hâlâ sürüyorsa bunun nedeninin Yahudilerin henüz “yerli halkla” eşit haklara sahip olmamasından ileri geldiğini söyleyeceksiniz. Bakın, bana öyle geliyor ki ona eşit haklar verilseydi, şu kendi “status in statu” sundan dünyada vazgeçmezdi, dahası “status in statu”yu yalnızca başka nedenlere ve etkilere, kendini koruma duygusuna yormak az gelirdi. Üstelik tam kırk yüzyıl kendini korumada direnme yetersiz bile kalırdı, bu kadar uzun bir süreyi korumak da usandırırdı. Dünyanın en güçlü uygarlıkları bu kırk yüzyılın yarısına bile ulaşamamışlardır ve politik güçlerini ve etnik kimliklerini yitirmişlerdir. Burada temel neden salt kendini koruma duygusu değildir; devindiren, alıp götüren bir düşünce, yukarıda söylediğim gibi insanoğlunun son sözünü söylemede zayıf kaldığı evrensel, derin bir şeyler vardır. Öncelikle dinsel bir yanı var, buna kuşku yok. Sonra ilk Yehova’nın adıyla, kendi düşüncesiyle ve akidesiyle halkını sağlam amaçlara yöneltmeyi sürdüren yol göstericisi vardır, bu artık açıktır; ayrıca, yine söylüyorum, Yahudi’yi Tanrısız düşünmek olacak iş değil; hem aydın Yahudiler arasında tanrıtanımazların bulunduğuna da inanmıyorum: Hepsinin hamuru aynı, kim bilir dünya bu aydın Yahudilerden daha neler görecek! Çocukluğumda Yahudi efsanelerini okumuş, dinlemiştim, hiç sapmadan ısrarla Mesih’i bekliyorlardı, aşağı tabakadan da, yukarı tabakadan da (bilim adamı, düşünür, Kabalist[261], haham) insanlar Mesih’in onları yine Kudüs’te toplayacağına ve kılıcıyla bütün halkları dize getireceğine inanıyorlar; bu nedenle Yahudiler, hiç değilse büyük çoğunluğu, tek mesleği tercih ediyor: altın ticareti ve altın işlemeciliği. Mesih belirdiği zaman, yurtları olmayan yabancı topraklara bağlı kalmayı istemedikleri için, edindikleri altın ve değerli taşları yanlarında götürmek çok uygun olacağı için. Ne zaman mı?

Yanacak, aydınlanacak sabah şafağı.
Kimval,[262] timpal[263] ve flütlerle

Yanımızda altını, gümüşü ve kutsallığı
Götüreceğiz kadim yurda, Filistin'e.

Yine söylüyorum, destan olarak duydum bunları, ama bu davanın özü, içgüdüsel karşı konulmaz bir coşkuyla Yahudi yığınlarında kesinlikle yaşamakta olduğuna eminim. Yalnız davayı canlı tutabilmek için elbette bu "devlet içinde devlet" olgusunu koruması zorunludur. Yapılıyor da. O halde tek neden zulüm ve izlenme meselesi değildir, ardında başka bir *düşünce* yatmaktadır.

Gerçekten Yahudilerin böyle kendine özgü, onları bir bütüne ve özel bir nedene bağlayan katı iç düzenleri varsa, o zaman Yahudi *haklarını* Rus yerli halkın haklarıyla tam doğrulukla karşılaştırılması sorunu ciddi ciddi düşünülmelidir. İnsanlık ve adalet gerektiren, insanlık ve Hıristiyanlık yasaları emreden her şey ister istemez Yahudiler için de geçerli olsa gerektir. Eğer onlar düzenleriyle, kimlikleriyle, kabilesel ve dinsel ayrılmalarıyla, Avrupa'nın en azından bu zamana kadar izleyerek geliştirdiği düşünceye taban tabana zıt olan kendi ilke ve gelenekleriyle donanmış olarak, Rus halkıyla *her bakımdan* eksiksiz hak eşitliği talep ettikleri takdirde, yerli halkın aleyhine daha çok, daha geniş ve daha önemli ayrıcalıklar elde etmiş olmayacaklar mı? Kuşku yok ki burada Rus olmayan toplulukları gösteriyorlar: "Görüyorsunuz işte, onlara Ruslar gibi eşit haklar tanınıyor, Yahudileri Rusya'daki bu yabancı topluluklardan daha zararlı gördükleri için bizden korkuyorlar. Oysa neresi zarar verici Yahudi'nin? Yahudi halkının kötü yanları varsa bunun tek nedeni, cehaletiyle, eğitim düzeyinin düşüklüğüyle, kendi başına hareket etmede gösterdiği yeteneksizliği ve zayıf ekonomisiyle Rus halkının buna katkıda bulunmasıdır. Rus halkı aracısını, yöneticisini, işinde ekonomik vasisini, alacaklısını kendi talep ediyor, kendi çağırıyor onu; kendi elleriyle teslim oluyor. Oysa Avrupa'ya bir bakın: Oranın halkları güçlü ulusal gelişimleriyle, uzun zaman önce edindikleri iş deneyimleri ve çalışma becerileriyle ruhen güçlü ve bağımsızdırlar, böyle bir ortamda Yahudilere hak vermekten çekinmezler! Fransa'daki Yahudilerin *status in statu* nedeniyle zarar verici oldukları duyulmuş görülmüş müdür?"

Sağlam bir düşünce gibi görünüyor, ama satır aralarında şöyle bir anlam çıkıyor sanki: "O halde halkın cahil ya da özgür olamadığı, ekonomik bakımdan az geliştiği yerler tam Yahudi'ye göre, bu da Yahudi'nin işini iyi bildiğini gösterir!" Oysa bu etkisiyle orada eğitim düzeyini yükselteceği,

bilimi ve yerli halkın ekonomik gücünü ve yeteneğini geliştireceği yerde, Yahudi nereye yerleşmişse oranın halkını daha çok küçümsemiş, ahlakını bozmuş, eğitim düzeyini düşürmüştür, insanlar ekonomik açıdan ezilmiş, içinden çıkılmaz, acımasız bir yoksulluk ve umutsuzluk daha rezil biçimde yayılmıştır. Yahudi'yi neyin sürüklediğini, yüzyıllardır onu kışkırtanın ne olduğunu hangi bölgemizden olursa olsun yerli halkımıza bir sorun bakalım, tek yanıt alırsınız: *Acımasızlık!* Evet, "onları yüzyıllardır kışkırtan tek şey acımasızlıkları ve alın terimizi ve kanımızı doymazca içme tutkusudur." Gerçekten de ülkemizin kenar bölgelerinde Yahudi'nin bütün çabası, *yörenin yasalarından yararlanarak* yerli halkı var gücüyle kendine bağımlı kılmaktır. Ah, her zaman *yasalardan, haklardan* yararlanma olanağı bulmuşlardır. *Yerli halka kıyasla haklarının yetersizliğinden yakınsalar da* halkın bağımlı olduğu kişilerle dostluk kurmayı her zaman becermişlerdir. Yahudiler bu hakları da yerli halkın üstündedir. Yerleştikleri bölgelerde on yıl, yüz yıl içinde neler yaşandığına Rus taşra bölgemizin tarihi tanıklık eder. "Neler olmuştur?" diye mi soruyorsunuz? Bu bakımdan ülkemizde Yahudilerin korkunç nüfuzuyla boy ölçüşebilecek, Rus olmayan topluluklarından birini olsun gösterebilir misiniz? Arasanız bile bulamazsınız; Yahudiler Rus olmayan diğer toplulukların karşısında bu özelliklerini korumuşlardır ve bunun tek nedeni, kuşkusuz, özünde, Yahudi olmayan her halka, her oymağa ve her bireye acımasızca bir saygısızlığın yattığı şu ünlü status in statu'dur. Bu nasıl bir gerekçedir ki Batı Avrupa ülkeleri onların haklarından gelemediklerine göre, Rus halkı burada suçlu olsun? Rusya'nın uzak bölgelerinde yaşayan halk (sırf yüzyılların acımasız politikaları nedeniyle) AvrupalIlardan daha zayıf düşmüş, elinden tutulması gerekirken, kesin olarak sömürülmemiş, ezilmemiş midir?

Status in statu'nun Avrupa'da, örneğin Fransa'da bir sakınca yaratmadığını söylerlerse bundan kuşku duyarım. Hıristiyanlığın ve düşüncesinin orada çöktüğü ortadadır; suç Yahudi'de değil, kendindedir. Ancak pek çok eski düşüncenin yerine kendine ait olanı koyan Yahudiliğin Avrupa'da hatırı sayılır başarısını dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Tamam, insan bütün dönemlerde maddiyatçılığı hep tanrılaştırmış, özgürlüğü var gücüyle cebini doldurma ve servet edinme aracı olarak görme eğiliminde olmuştur. Ancak bu istekler hiçbir zaman çağımızda olduğu kadar açıktan ve ibret verici biçimde yüce ilkeler katma yükselmemiştir: "Herkes kendi için, yalnızca kendi için; insanlar arasında her çeşitten ilişki salt kendi için!" (geçen yüzyılın sonunda eski dünya

düzeninin yerini alan ve bütün Avrupa dünyasında çağımızın en belli başlı düşüncesi olarak yerleşen burjuvazinin temel ideolojisi), işte zamanımız insanının, hatta kötü olmayanların, emekçilerin, cana kıymayanların, çalmayanların benimsediği ahlaki düstur budur... Oysa aşağı toplum tabakalarına karşı acımasızlık, kardeşlik duygularının yok edilmesi, zenginin yoksulu sömürmesi geçmişte de vardı, kuşkusuz, her zaman da olacak, ancak bu kadar yüce bir gerçek ve bilim katma çıkarılmamıştır, Hıristiyanlık bu maddiyatçılığı günah saymıştı; şimdiyse, tam tersine, erdem katına yükseltiliyor. Öyleyse Avrupa'nın her yerinde Yahudilerin at oynatmaları, sermayeyi istedikleri gibi yönlendirmeleri, kredinin hâkimi olmaları, yine söylüyorum, uluslararası politikada söz sahibi olmaları boşuna değil, gelecekte de olacak. Yahudi elbette biliyor: Saltanatı, eksiksiz saltanatı yaklaşıyor. Karşısında insancıl duyguların, gerçeğe susuzluğun, Hıristiyan duygularının, Avrupa devletlerinin ulusal, hatta halkçı gururlarının zayıflayacağı düşünceler zaferi zaferi yaklaşıyor. Tam tersine, maddiyatçılığın, *kişisel çıkar* sağlamanın yol açtığı kör, kösnül tutkuların ve cebini doldurma hırsının, evet, insanoğlunun tinsel ve kardeşçe birliği yoluyla onu kurtuluşa götürecek olan Hıristiyan ideası yerine yüce amaç, mantık ve özgürlük kabul edilen değerlerin hüküm süreceği günler yakındır. Bütün bunların orada Yahudilerden gelmeyeceğini söyleyecekler ve bana güleceklerdir. Elbette Yahudiler değildir sadece, ama bu yeni ilkeler, ahlaki ilkeler düzeyine çıkarılacak kadar üstün gelir de Yahudiler Avrupa'da gönence ve hatırı sayılır bir güce ulaşırlarsa, burada Yahudilerin hiç etkileri olmadığı yargısına varmanın mümkün olamayacağını söylerim ben. Düşünceme karşı olanlar, aksine, Yahudilerin yoksul, hem de her yerde yoksul olduklarını, özellikle Rusya'da yalnızca Yahudi yukarı sınıfının, bankerlerin, borsa krallarının zengin olduğunu, geriye kalan onda dokuzunun geçim sıkıntısı çektiğini, bir dilim ekmek için çırpındığını, simsarlığa soyunduğunu, ekmek parası için her çeşit hırsızlığı yaptığını öne süreceklerdir. Evet, bunlar doğru olabilir, ama neyi kanıtlar ki? Yahudi'nin emeğinin (en azından büyük çoğunluğunun), sömürüsünün yanlış ve doğal olmayan, kendi cezasını bünyesinde taşıyan olağandışı bir şey olduğu anlamına gelmez mi bu? Yahudi aracı olmak ister, başkasının emeğini satar. Sermaye birikmiş emektir: Yahudi başkasının emeğini satmayı sever! Ama bunlar ne olursa olsun şimdilik hiçbir şeyi değiştirmez; buna karşılık Yahudi kodamanları, insanlığın üzerinde egemenliğini sürdürmekte, daha sağlam ve güçlü olarak dünyaya kendi kimliğini, kendi benliğini kabul

ettirmeye çaba göstermektedirler. Yahudiler aralarında çok iyi insanlar olduğunu dünyaya haykırıyorlar. Oh Tanrım! Bütün mesele bu mu? Şu an *iyi ya da kötülerden* söz etmiyoruz. Aralarında iyi insanlar yok mudur? Toprağı bol olsun, Parisli James Rothschild kötü bir adam mıydı? Olayın bütününden, ülküsünden, “başarısız” kalan Hıristiyanlığın yerine bütün dünyayı saran bir *Jidlikten, Jid düşüncesinden* söz ediyoruz.

IV-Yine de Kardeşlik Var Olsun!

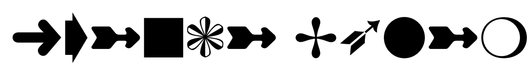
Peki, neden böyle diyorum? Yoksa bir Yahudi düşmanı mıyım? Yüce gönüllü, aydın bir Yahudi kızının bana yazdığı, içtenlikle ve heyecanla kaleme aldığından kuşku duymadığım mektubunda dile getirdikleri doğru mu acaba? Onun sözlerine göre, sözde “her fırsatta acımasızca saldırdığım bu bahtsız” kavmin düşmanı mıyım gerçekten? “Kendisinden başka kimseyi düşünmeyen Yahudi topluluğu vs gibi sözler ederek bizleri aşağıladığınız gün gibi ortada” diye yazıyor. Hayır, bu “gün gibi ortada” ifadesine de, olayın kendisine de itiraz ediyorum. Tersine, “insancıllığı ve dürüstlüğü gerektiren, insanlık ve Hıristiyanlık yasaları talep eden her şey Yahudiler için de geçerli olsa gerektir!” diyorum. Az önce bundan söz etmiştim, şimdi buna bir ekleme daha yapacağım; yukarıda dile getirdiğim görüşlerime rağmen, resmî mevzuat çerçevesinde, Yahudi haklarının olabildiğince yerli halkla eşit düzeyde genişletilmesinden yana olduğumu söylemek istiyorum (NB: Gerçi bazı durumlarda Yahudilerin şimdi daha çok hakka sahip oldukları gerçektir, daha doğrusu yerli halka göre *olanaklardan daha çok yararlanmayı bilmişlerdir).* Burada aklıma sözgelişi şöyle bir fantezi geliyor: Ya zavallı yoksul köylümüzü türlü kötülüklerden, dertlerden koruyan köy cemiyeti herhangi bir nedenle sarsıntılar geçirir de, derken bu azat edilmiş köylüye, bunca deneyimsiz, her şeye kolayca kanan, hâlâ köy cemiyetinin eline bakan bu gariban köylüye bir Yahudi musallat olursa!.. Aman Allahım, neler olmazdı! Yarın elinde avucunda ne var ne yoksa, bütün varlığı Yahudi’nin eline geçiverirdi ve öyle bir dönem başlardı ki, bırakın toprak köleliğini, Tatar boyunduruğu bile yanında hiç kalırdı!

Yalnız bu “fantazya”ma ve yukarıda yazdıklarıma karşın yine de kesinlikle eksiksiz hak eşitliğinden yanayım, çünkü İsa’nın yasası, Hıristiyanlığın ilkesidir bu. Eğer böyleyse durduk yerde ne diye sayfalar dolusu yazdım? Kendimle *çelişkiye* düştüysem, bununla neyi anlatmak istemiş olabilirim peki? Bakın, olay şu: Önce kendimle çelişmiyorum, Yahudi’ye geniş haklar verilmesinde yerli Rus insanını engelleyici unsur görmüyorum; yalnız bu engellerin Ruslardan çok Yahudilerde bulunduğunu ileri sürüyorum, gönülden istenen şimdiye kadar gerçekleşmemişse, burada Rus, Yahudi’ye göre daha az kusurludur. Rus insanıyla bir arada bulunmak istemeyen, ondan köşe bucak kaçan aşağı sınıftan Yahudileri buna benzer örnek olarak az önce göstermiştim, oysa Rus insanı sıradan Yahudi’ye kin duymadığı gibi, tam tersine, “demek ki inançları böyleymiş!” diyerek meseleyi kavramış ve Yahudi’yi hoş görmüştür. Sıradan Yahudi’nin Ruslara

karşı o aynı ölçüsüz, kibirli önyargıyı sıkça aydın sınıf Yahudilerde de görürüz. Hoş, Rus halkını sevdiklerini yüksek sesle ilan ederler, hatta biri bana, Rus halkının dinle ilgisi olmadığını, Hıristiyanlıktan bir şey anlamadığını ileri sürerek, bundan üzüntü duyduğunu yazmıştı. Bir Yahudi için hayli iddialı sözlerdir bunlar. Akla hemen bir soru geliyor: Bu yüksek eğitim almış Yahudi, Hıristiyanlığı anlıyor mu? Biz Ruslara en ağır gelen Yahudi doğasına özgü olan o kendini beğenmişlik, kibirdir. Soruyorum beyler, içimizde birbirini anlamada Rus mu, Yahudi mi yeteneksizdir? Bu konuda, yemin ederim, Rus'u daha çok temize çıkarırım: Rus'un hiç olmazsa Yahudi'ye karşı dinsel kini (kesinlikle) yoktur. Sonra önyargılı davranmaya gelince, hangisinde daha çoktur? Yahudiler, yüzyıllardır olduğu gibi, şimdi de zulme ve ağır baskılara uğradıklarını, Yahudi doğasını sorgularken hiç değilse bunu Rus'un dikkate alması gerektiğini söyleyip dururlar hep. Pekâlâ, dikkate alıyoruz, bunu kanıtlayabiliriz de: Rus aydın katında Yahudiler çok konuşulmuştur. Peki Yahudi: Hep yakınıp dururken ve Rusları sorgularken, Rus halkının yüzyıllar boyu uğradığı zulmü ve baskıları hiç dikkate almış mıdır, alıyor mudur? "Tarihsel geçmişlerinde" nerede olursa olsun, Yahudilerden daha az felaketler gördüğünü iddia etmek mümkün mü? Evet, beyler, zalimlerle bir olup onlardan iltizam koparanların ve böylece zulmeden durumuna düşenlerin Yahudi değil de, Rus olduğunu öne sürmek ne ölçüde gerçekle bağdaşabilir? Bunlar olmuştur, bir vakıadır, tarihsel gerçeklerdir; oysa hiçbir yerde Yahudi halkının bu tür davranışlarından pişmanlık duyduğuna tanık olmadık; bu yetmiyormuş gibi kendisini az seviyor diye Rus halkını suçlamaya kalkıyor.

"Amin, amin!" Eksiksiz dinsel kabile birliği olsun, hiçbir zaman hak eşitsizliği yaşanmasın! Bunun için öncelikle düşüncelerime karşı olanlardan, bana mektup yazan Yahudilerden, Ruslara karşı daha hoşgörülü ve adaletli olmalarını rica ediyorum. Yahudilerin kibri, Rus kavmine karşı olan o ezeli "kederli nefreti" yalnızca bir önyargı, "tarihsel bir illetse", *kuralları ve düzeni pek derinlere yerleşmemişse,* o zaman bu olumsuzluklar bir an önce dağılsın, yok olsun, birlik ruhuyla, tam bir kardeşlik sevgisi ve bağıyla, karşılıklı yardımlaşma ve toprağımıza, devletimize, anayurdumuza yüce hizmet bilinci içinde birbirimizle kaynaşalım! Karşılıklı suçlamaları yumuşatalım, sorunun anlaşılmasına engel olan, o ezeli suçlamalar bendini yıkalım! Rus halkına kefilim: Ah, inanın, farklı dinden olmasına, bu farklılığın tarihsel gerçekliğine karşın derin bir saygı anlayışı içinde Yahudi'yi kendine tam kardeş bilecektir, yine de bu kardeşliğin, kusursuz

bir kardeşliğin kurulması için *her iki tarafın kardeşçe duygular içinde olması gerekiyor.* Yahudiler, azıcık olsun, bu kardeşlik duygusunu devindirecek tavrı göstersinler! Yahudi halkı arasında yaşanan akıl karışıklığını gidermeyi derinden arzulayan, arayış içine giren, üstelik insancıl, şimdi bile çok kişi olduğunu biliyorum. Susmayacağım, gerçeği gizlemeden bu konu üzerinde düşüncelerimi belirtmeyi sürdüreceğim. Yararlı amaçların peşinden koşan, insancıl kişilerin düş kırıklığına uğramamaları, maneviyatlarını bozmamaları için; bir dereceye kadar önyargılarından sıyrılmaları ve böylelikle davayı kolaylaştırmaları için Yahudi topluluğunun haklardan olabildiğince eksiksiz yararlanmalarını istiyorum, böylece yerli halkın zararına olmadan bu haklardan yararlanma ve kabul etme gücünü Yahudi halkı da bizlere bir ölçüde göstermiş olacaktır. Rus tarafından da ileri, hatta daha cesurca bir adımın atılması mümkündür... Tek sorun şudur: Yahudiler arasında iyi insan olmayı, değişmeyi başaracak kaç kişi vardır, farklı dinden ve soydan insanlarla *gerçek* kardeşlik birliği gibi yeni ve yüce bir amacı ne ölçüde benimseme gücünde olacaklardır?

I-Bir “Dünya İnsanı”nın Cenaze Töreni

Günlüğümün bu sayısında bu kez çok konuya yer vermek istemiştim. İşte yine aynı şey oldu, bir iki sözle bitirmek istediğim konu gördüğünüz gibi epeyce sayfa işgal etti. Yıl sonuna kadar ele almak istediğim o kadar çok konu var ki hepsine yer vermem galiba zor olacak. Bunlar özellikle değişik konular olmalı. Her konuyu gündeme taşımak olanaksız olduğundan insan zorlanıyor.

Bu kez ciddi, “önemli” konuları geçmek, arada da olsa sanattan söz etmek isterdim! Rossi’nin Hamlet’ini izledim. Hamlet yerine Bay Rossi’yi izlediğim sonucuna vardım. İnsanın her konuya girmeye niyeti yoksa, en iyisi hiç girişmemesi. Semiradski’nin tablosundan, en çok da sözü, sanatta idealizme, gerçekçiliğe getirmek, ne bileyim, Repin’den, Rafael’den söz etmek isterdim (birazcık), uygun zamanı bulana kadar sanırım ertelemem gerekecek.

Sonra Günlüğü çıkardığımdan bu zamana kadar aldığım sayısız mektuplar, özellikle imzasız olanları hakkında daha çok yazmak isterdim. Aldığım mektuplara genelde yanıt vermem, haliyle imzasız olanlarına da; ancak geçen bu altı ay içinde aldığım mektuplar üzerine (hepsi genel konularımızla ilgili) hiç değilse kendi bakış açıma göre bazı ilginç gözlemlerim oldu. Bugünlerde zihinsel durumumuz ve aklı başında olan insanlarımızın neyle ilgilendikleri, eğilimleri ve kimler oldukları üzerine, ayrıca yaşa, cinsiyete, sınıflara, hatta bölgelerimize göre öne çıkan ilginç özellikler üzerine deneyimlere dayanarak en azından bir iki kişisel eleştiri yapılabilir. Günlüğümün gelecek sayılarından birini, örneğin imzasız mektuplar ve ilginç yanlarına ayırmayı düşünüyorum, tatsız bir durumun çıkacağını sanmıyorum, çünkü çok çeşitli konuları içeriyorlar. Elbette en ilginç olanları dışında hepsine yer veremem, konuya hâkim olup olmayacağımı bilemediğim için ayrıca çekinirim de.

Şimdi bir mektuptan alıntı yapacağım, imzasız da değil, iyi tanıdığım biri, Bayan L...’nin mektubu, kendisi genç bir Yahudi kızı, onunla Petersburg’da tanışmıştım. Bana M...’den yazmış. Kişiliğine saygı duyduğum bir insan, “Yahudi sorunu” üzerine hemen hiç konuşmamıştık; oysa görebildiğim kadarıyla sıkı Yahudilerden biriydi. Mektubunda “Yahudi sorunu” başlıklı yazıma çok ilginç bir açıdan yaklaşıyor; aynı temaya girseydi fazla kaçardı. Burada o izlek yok, bir ölçüde sorunu tersinden alıyor, aynı zamanda sorunun çözümüne bir anıştırma var sanki. Mektubunun, M...’de toprağa verilen doktor Hildenburg’un cenaze

töreniyle ilgili bölümüne olduğu gibi yer verme cüretinde bulunduğum için Bayan L... büyük incelik göstererek beni bağışlasın, bu içten, duygu yüklü satırları gerçekte cenaze töreninin etkisiyle yazdığı belli oluyor. Bir Yahudi'nin, Yahudi kızının duygularını geçiştirmeye gönlüm el vermedi.

Cenaze marşının o canlı etkisi hâlâ üzerimde yazıyorum. 84 yaşında hayata gözlerini kapayan doktor Hildenburg'u bugün toprağa verdik. Protestan olduğundan cenaze önce kirche'ye{264} götürüldü, oradan da mezarlığa... Tören sırasında hiçbir zaman böylesine içli duygular, böylesine yürekten kopan sözler ve acılı gözyaşlarıyla karşılaşmadım... Öyle darlık içinde öldü, ki cenazesini bile kaldıracak parası yoktu.

M...'de 58 yıl doktorluk yapmıştı. Bu zaman içinde insanlık için çok iyi işler yaptı. Ah, Fyodor Mihayloviç, bilseydiniz onun nasıl bir insan olduğunu!.. Doktordu, kadın doğumcuydu, adı hiçbir zaman unutulmayacak, hatırası kuşaktan kuşağa aktarılacaktır, hakkında efsaneler bile söylenir olmuştu. Basit halkın babasıydı, herkes "baba" diye hitap ederdi, adeta taparlardı ona, halk bu insanın ölümüyle neleri yitirdiğini anladı. Tabutunda yatarken (kilisede) onun için ağlamayan, ayaklarını öpmeyen bir tek insan göremezdiniz, özellikle çok yardımını gören, ruhu cennette huzur bulması için gözyaşları içinde dua eden Yahudi kadınlar... Bugün eski aşçımız bize uğramıştı, çok yoksul bir kadındı, anlattıklarını aynen aktarıyorum: "Sonuncu çocuğumun doğumuna gelmişti, evde hiçbir şey olmadığını görünce çıkarıp 30 kapik verdi, sonra her gün uğradığında çorba kaynatmam için 20 kapik bıraktı, iyileştiğimde de iki keklik yolladı." Yoksul bir kadına doğum için çağrıldığı bir gün (her zaman ona baş vururlardı) doğacak çocuk için kullanılacak bez görmeyince, üst gömleğini ve başındaki örtüyü (başına örtü bağlardı) çıkarıp kesmiş ve oraya bırakmış.

Oduncu bir Yahudi'yi tedavi etmiş, ardından adamın karısı hastalanmış, sonra da çocukları... Günde iki kez uğruyormuş, hepsini sağlığına kavuşturduktan sonra Yahudi'ye: "Bana ne ödeyeceksin bakalım?" diye takılmış. Bir tek keçisi kaldığını, onu da gerekli ödeme yapmak için o gün satacağını söylemiş oduncu. Öyle de yapmış, 4 rubleyi doktora götürmüş. Doktor bu 4 rubleye 12 ruble ekleyerek uşağını inek almaya pazara göndermiş, bir saat sonra ineği oduncuya teslim etmişler, ineği getirenler: "Doktorun keçi sütünün zararlı olduğunu sizlere bildirmemi istedi" demişler.

İşte, ömrünün sonuna kadar böyle yaşadı. Köylerde, kasabalarda yoksul insanlara 30, 40 ruble dağıttığı olurmuş; çok örnekleri var.

Ona kutsal biri gibi cenaze merasimi düzenlediler. Bütün dar gelirliler dükkânlarını kapatarak cenazesine koştular. Protestan dininden olan birini son yolculuğuna uğurlarken dinen uygun olmadığı halde, tabutun başında Zebur'dan dualar okuyan Yahudi çocukları da vardı, tören sırasında tabutun önünden geçerek çocuklar yüksek sesle bu duaları okudular. Sinagoglarda ruhu huzura kavuşması için ayinler düzenlendi; ayrıca tören boyunca kentin bütün kiliselerinde çanlar çaldı. Askeri bando da bulunuyordu, rahmetli için görev yapmayı onur bilerek Yahudi müzisyenler de gelmişti. Dar gelirli halk beşer onar kapik bırakmıştı, varlıklı

Yahudiler hatırı sayılır miktarda para bağışlamışlardı. Siyah ve beyaz şeritle çevrelenmiş taze çiçeklerden üzerine yaldızlı harflerle rahmetlinin önemli hizmetleri yazılmış şahane büyük çelenkler hazırlanmıştı, ben seçemedim, hangi hizmetini oraya sığdırabilirdiniz ki?

Mezarının başında hem Protestan papazı, hem de Yahudi haham konuştu. İkisi de gözyaşlarına engel olamadı. Doktor Hildenburg, zavallı ihtiyarcık yıpranmış üniformasıyla yatıyordu; başı eski bir örtüyle bağlanmıştı, o aziz, sevgili başı, sanki uyuyordu gibiydi, yüzü o kadar canlıydı ki!..

II-Tek Tük Bir Olay

Münferit olay diyeceklerdir. Tamam, beyler, yine kabahatliyim: Bu Günlüğün ikinci bölümünde başlık attığım “Yahudi sorununun” handiyse çözümünü yine münferit bir olayda görüyorum. Aklımdayken, bu saygıya değer yaşlı doktoru neden “dünya insanı” olarak niteledim? Dünya insanı değil, daha çok bütün insandır. M... ülkemizin batısında büyük bir kent, bu kentte çok Yahudi yaşıyor, Almanlar, Lehler, Letonyalılar, tabii ki Ruslar bulunuyor, hepsi bu yüce gönüllü yaşlı adamı kendinden sayıyor. O bir Protestan, katışıksız bir Alman’dı: İnek satın alıp yoksul Yahudi’ye yollamasında tam bir Alman inceliği var... Önce “Neyle ödeyeceksin?” diye şaşırtıyor. Yoksul adam “velinimetine” borcunu ödemek için son keçisini satarken kuşkusuz zerrece sızlanmamıştı; aksine keçisi dört rubleden fazla etmediği, yaşlı adama fazla ödeme yapamadığı için, “yoksullar için didinip duran bu saygın adamın da yaşaması gerek değil mi!” diye üzülmüştü garip. “Ailesine yaptığı iyiliğin karşılığında dört rublenin değeri mi olurdu?” Yaşlı adam da içinden gevrek gevrek gülmüştür, ama yüreği nasıl yanmıştır kim bilir! “Evet, şu fakire Alman inceliğini bir göstereyim” demiştir. Yahudi’ye ineği götürdüklerinde, ah, yüreği nasıl hafiflemiştir adamcağızın! Belki de bütün gecesini loğusa Yahudi kadının yoksul kulübesinde geçirmiştir. Seksen yaşında bir adam hiç değilse birazcık uyuyabilse, yaşlı, yorgun kemiklerini dinlendirebilseydi! Ressam olsaydım bu “gerçek yaşamdan tabloyu” mutlaka yapardım. Yahudi loğusa kadının o gecesini!.. Sanatta gerçekçiliğe müthiş bayılıyorum; ne var ki bizim kimi çağdaş gerçekçilerin tablolarında, güçlü bir şair ve aynı zamanda duyarlı bir ressam olan birinin geçenlerde Semiradski’nin tablosundan bana söz ederken ifade ettiği o *tinsel merkez yoktur.* Yapmayı düşündüğüm bu “tabloda” herhalde bu merkez mutlaka bulunurdu. Üstelik ressam için harika bir konu olurdu. İlk planda kokudan durulmayan Yahudi kulübesinin dayanılmaz yoksulluğu... Burada mizaha bile çokça yer verilebilir. Yeri gelmişken, mizahta zaten derin duygular esprisi vardır, hoşlandığım bir tanımlama. İnce duyguyla ve zekâyla kulübedeki kap kacak, bu işe yaramaz kırık dökük eşyaların sadece işlevlerini değiştirmekle ressam çok derin anlamlar katabilir tabloya, bu *eğlendirici* yer değiştirmeyle kalbinizi birden tırmalayabilir. Ayrıca ilginç bir aydınlatma da yapılabilir: Eğri büğrü bir masada her yanı yağ içinde koca bir mum, buz bağlamış küçük pencereye yeni günün ışığı vuruyor, yoksul insanlar için zorlu yeni bir günün... Yoksul kadınlar hep şafak sökerken doğum yaparlar: Bütün gece korkunç acılar çektikten sonra,

sabaha karşı doğururlar. İşte yorgun, yaşlı adam, anneyi bırakıp bebeği kollarına alıyor. Doğum için ne bir örtü, ne de eski püskü bir bez parçası vardır. (Yoksulluk böyledir, beyler, yemin ederim, en saf gerçekliktir bu, nasıl desem, fantastik sayılabilecek bir gerçekliktir karşımızdaki.) Bu dini bütün, namuslu adam eski doktor gömleğini sırtından çıkarmış, kundak bezi için parçalara ayırmıştır. Yüzünde ağırbaşlı ve duygu dolu bir anlatım vardır. Zavallı Yahudi bebek yatakta doktorun karşısında debelenmektedir, Hıristiyan doktor, bebeği kollarına almıştır ve üzerinden çıkardığı gömleğiyle bir güzel kundaklamıştır. İşte Yahudi sorununun çözümü, beyler! 80 yaşında, üstü çıplak, sabah soğuğuyla tir tir titreyen doktor bu tablonun en can alıcı yeridir, doktorun oynaştığı yeni doğan bebeğine bakan bitkin annenin de, yaşlı adamın da canlı yüzünü anlatmama gerek yok. İsa yukarıdan bu olanları görüyor, doktor biliyor bunu: "Bu biçare Yahudi bebek büyüyecek ve belki de doğuş öyküsünü hatırlayarak sırtından gömleğini çıkaracak ve bir Hıristiyan'a verecek." Saf ve soylu bir inançla hep doktoru düşünecek... Gerçekten olabilir mi bu? Büyük olasılıkla hayır, ama olabilir de, yine de şu dünyada *bunun* gerçekleşebileceğine inanmaktan başka elimizden bir şey gelmez. Oysa doktor inanmıştı, çünkü bunu gerçekleştirdi: "Ben yaptım, başkaları da yapacaktır; onlardan üstün ne yanım var?" Kanıtlarla güç topluyordu böyle diyerek. Yeni doğum yapmış yorgun bitkin Yahudi kadın lime lime elbiseler içinde sobanın başında cebelleşiyor. Bir demet yongayla evin erkeği giriyor içeri, kapının açılmasıyla iğrenç kokulu bir buhar dalgası odanın içini dolduruyor. Keçe yatakta yerde iki Yahudi çocuk mışıl mışıl uyuyor. Özetle, güzel bir aksesuar çıkabilir. Ayrıca loğusa kadın için doktorun bıraktığı 30 kapik çorba parası masanın üzerinde, bir ayrıntı olabilir: Üç kapiklik bakır paralar, öyle rastgele değil, düzgün biçimde üst üste konulmuş... Sedefi şaşılası biçimde kullanan Semiradski'nin tablosunda olduğu gibi, sedef de tabloda yerini alabilir. Doktorlara bazen güzel armağanlar verirler (fazla para ödememek için), işte bu tabloda masada bakır paraların yanında doktorun pekâlâ sedef sigaralığı durabilir. Zor değil, "tinsel merkezli" bayağı iyi bir tablo çıkabilir. Yapmanızı öneririm.

Ender olaylardan, öyle mi! İki yıl önce Rusya'nın Güney eyaletlerinden birinden, adı her neyse (unuttum), bir doktorla ilgili bir yazı okumuştum. Adam sıcak bir günde sabahleyin denizin serin sularından çıkmış, keyifle kahvesini içmek üzere evine doğru bir yol yürüyor. Gelelim olayın can alıcı noktasına. Tam bu sırada denizde boğulan birine yardım için doktora

koşturuyorlar. Keyfini bozmak istemeyen doktor gerekli müdahaleyi yapmak istememiş. Herhalde bu davranışı nedeniyle yargılanmıştır. Bakınız, belki de bu adam yeni düşünceleri benimsemiş, kültürlü, ilerici, ancak herkes için yürürlükte olan yasaları ve hakları, münferit olaylara kayıtsız kalarak "mantık çerçevesinde" talep eden biriydi. Belki de bu tür olayları sakıncalı bile buluyordu, sorunun genel çözümüne sırtını dönerek olaylara "ne kadar kötü, o kadar iyi" düşüncesiyle yaklaşıyordu. Ne ki bu tek tük olaylar olmadan insanın genel hakları gerçekleşemez. Bu bütün insan da kendi halinde biriydi, ama mezarı başında bütün kenti bir araya toplamayı başarmıştır. Rus ve Yahudi kadınlar hep birlikte tabutunda yatan bu soylu insanın ayaklarını öpmüş, onun etrafında kenetlenmiş, birlikte gözyaşları dökmüşlerdir. Tam 58 yıl bu kente hizmet etmiş, 58 yıl tükenmeyen sevgisiyle tabutu başında herkesi ortak bir heyecan ve gözyaşlarıyla bir defa da olsa bir araya getirmiştir. Bütün kent onu son yolculuğuna uğurlamış, *bütün* kiliselerin çanları çalmış, her dilden dualar okunmuştur. Protestan papaz rahmetlinin açık mezarı başında gözyaşları içinde konuşmuş, sonra sözü yanında bekleyen haham almış, o da konuşurken gözyaşlarını tutamamıştır. Şu "Yahudi sorunu" çözülür gibi olmamış mıdır? Protestan papazı ve haham ortak sevgi anlayışı içinde kaynaşmamış mıdır, Hıristiyan ve Yahudi, rahmetlinin mezarı başında kucaklaşacak duruma gelmemiş midir? Burada olan, mezarlıktan ayrılırken herkesin eski önyargılarını yeniden gözden geçirecek olmasıdır: Su taşı deliyor, işte bu "bütün insanlar" dünyayı birleştirerek ona üstün geliyorlar; saplantılar, kör inançlar her münferit olayla azalacak ve sonunda büsbütün silinip gidecektir. Bu yaşlı adamın efsanesi yaşayacaktır. Bayan L..., insan sevgisiyle dolu adamın "aziz başı" üzerinde ağlayan Yahudi kızı da böyle diyor mektubunda. Efsaneler de bu davanın ilk öncü adımlarıdır, "yeryüzünün bu muzafferleri üzerine" canlı, belleklerden asla silinmeyen kutsal anılardır bunlar. Kazananlara ve "dünyada gerçekten kalıcı izler bıraktıklarına" inanmakla siz hemen hemen bir bütünde birleştiniz demektir. Bunlar çok basit, ancak karmaşık gibi görünür: Münferit olaylar olmadan birliği sağlamanın olanaksız olduğuna inanmanız gerekir, şimdi toplumumuzda dağınık bir hava hâkim, ancak bu insanlar birleşmeyi gerçekleştireceklerdir. Düşünce ve inanç yaratıyorlar, canlı bir deneyim sunuyorlar; o halde bir göstergedir. Herkes onlar gibi iyi oldukça hiç de beklememiz gerekmeyecek: O kadar güçlüler ki dünyayı kurtarmak için çok azı bile yeter!... Öyleyse neden umutlu olmayalım ki?

✪i✳✡✪

✤❇❐❇■❃❇ ✤➶●➧❍

I-Savaş: Biz Herkesten Güçlüyüz

İki hafta önce: “Savaş, savaş ilan edildi!...” diye yeri göğü inletiyorduk. Kimi “Savaş çıkacak mı?” diye sorarken diğeri “İlan edildi, ilan edildi!” diye heyecanla karşılık veriyordu. “Tamam, ilan edildi de, bakalım olacak mı?” diye sürdürüyorlardı konuşmayı.

Doğru, böyle sorular sorulmuştur, hâlâ da soruluyor. Bu insanların güvenlerini yitirmeleri, yalnızca uzun süreli diplomatik gecikmeler nedeniyle değil; burada farklı bir içgüdü vardır. Herkes bir şeylerin kesin olarak başladığını, geçmişin, çok uzun süren bir geçmişin sonu geldiğini; yeni bir oluşuma, geçmişi ikiye bölen ve onu artık farklı bir yaşam için yeni baştan canlandıracak ve yaratacak bir şeye adım atıldığını hissetmektedir... İşte bu adımı atan Rusya’dır! Burada bizim o “çok bilmişlerin” inançsızlığı hemen kendini gösteriyor. İçgüdüsel bir sezidir, ama inançsızlık sürüp gidiyor: “Rusya! Ne yapacak, cesur davranacak mı? Hazır mı? Yalnızca maddi değil, manevi olarak da hazır mı? Karşımızdaki Avrupa, dile kolay, Avrupa... Ya Rusya!... Böyle bir adım için nedir Rusya?”

Ama halkımız bu farklı, yenileyici büyük adımı atmaya hazır olduğuna inanıyor. Bu, başında çarı olmak üzere savaşmak için ayağa kalkmasıdır. Çarın bildirisi duyulur duyulmaz halk kiliselere akın etti, bu coşku, bu heyecan Rusya’nın her köşesinde görüldü. Çarın savaş bildirisini duyar duymaz halk haç çıkarıp birbirini coşkuyla *kutladı.* Gözlerimizle gördük bunu, duyduk; hatta burada, Petersburg’da da buna tanık olduk. Geçen yıl olduğu gibi aynı olaylar yaşandı: Bütün kasabalarda, köylerde halk, gücü ölçüsünde -para, eşya- eline ne geçtiyse, biricik geçim kaynağı arabalarını bile bağışladı, binlerce insan tek bir bedenmiş gibi haykırdı: “At arabası, bağış da neymiş, hep birlikte savaşmaya gideceğiz!” Burada, Petersburg’da hasta ve yaralı askerler için binlerce ruble toplandı, hiçbir bağışçı *adlarını* bile kayda geçirmedi. Böyle olaylar çok, yakında yüzlercesi, binlercesi olacaktır, bunlar kimseyi şaşırtmaz! Bu olaylar halkımızın gerçek uğruna, kutsal bir dava uğruna harekete geçtiğini, savaşa hazır olduğunu ve gideceğini gösterir. Ah, bizim ukalalar, geçmiş yıllarda yaptıkları gibi, yine bildiklerini okuyacaklar ve bu olayları yadsıyacaklar; sesleri belirgin biçimde kesilmiş olmakla birlikte, geçenlerde olduğu gibi, yine halkla alay etmeyi sürdürüyorlar. Neden gülüyorlar, kendilerine bu aşırı güven nereden geliyor? Kendilerini hâlâ güçlü -ki bunsuz hiçbir şey yapamazlar- sandıkları için alaylarını sürdürüyorlar. Oysa güçleri tükenmek üzere, sonları yakın... Korkunç düşüşleri an meselesi, hızla sona yaklaşıyorlar, bu düşüş su yüzüne

çıktığı anda, başka ağızla konuşmaya başlayacaklar, ama herkes onların başkasının ağzıyla bir şeyler gevelediklerini duyunca onlardan uzaklaşacak ve çarıyla birlikte beslediği o kutsal umuda sarılacaktır.

Bu savaş bize gereklidir; Türklerin zulmü altında ezilen “Slav kardeşlerimiz” için değil sadece, kendi kurtuluşumuz için biz de bu savaşı başlatacağız: Savaş, çürümüşlüğün batağında tinsel acılar içinde otururken soluduğumuz o zehirli havayı temizleyecektir. Bizim akıl hocaları kıyameti koparacaklar ve asıl ülkedeki iç karışıklıklardan, düzen bozukluğundan boğulduğumuzu, ölecek duruma geldiğimizi, bu yüzden savaşın bizim için hiç de gerekmediğini, tam tersine, vahşi sürüleri, ahmak kafalıları insan yapmak, düzeni, dürüstlüğü, onuru aşılamak için aslında uzun süreli bir barışın zorunlu olduğunu söyleyecekler: “O halde gidin, Slav kardeşlerinize yardıma koşun!” diye koro halinde şarkılarını bitireceklerdir. Bu durumda öğrenmek ilgiye değer, onları daha iyi duruma getirecek bir süreci bakalım hangi biçimde sunacaklar. Ortada apaçık bir şerefsizlik varken kendileri nasıl bir onur kazanacaklar? Nihayet, yine meraka değer, halktan ve her yerde tanık olduğumuz ulusal duygulardan kopmalarını nasıl ve neyle temize çıkaracaklardır? Hayır, gerçek yalnızca çile çekilerek elde edilebilir. Milyonlarca insan harekete geçiyor, acılar çekiyor, sonra da iz bırakmadan çekip gidiyor; gerçeği hiçbir zaman anlamamaya görevlendirilmiş gibi... Onlar başkasının düşüncesiyle yaşarlar; hazır sözlerin ve örneklerin peşinden giderler, kolay inanırlar. Kendileri için itibarın, saygının Avrupa olduğunu bir ağızdan haykırırlar. Düşüncelerine karşı olanları, düşünce uşaklığını aşağılayan herkesi, kendi köklerine, halkın karakter bağımsızlığına inananları yerin dibine batırırlar. Ne var ki bu kuru gürültücü insan kalabalığı, içlerinden birkaç kişinin gerçeğe biraz olsun yaklaşmasında ya da en azından sezgisel de olsa varmasında tutucu bir unsur görevi üstlenmiştir aslında. Bu birkaç kişi zamanla pek çok kişiyi peşinden sürüklemiş, hareketi benimsemiş, düşünceler yaratmış ve ne yapacağını bilemez halde çırpınıp duran insan yığınlarına bu düşüncelerini aktarmıştır. Böyle tek tük kişiler artık bizde de var. Kimimiz, hatta çoğumuz onları anlıyoruz. Ama şu çok bilmişler hâlâ gülmeye devam ediyorlar ve hâlâ büyük güç olduklarına inanıyorlar. Sınırı geçen birliklerimiz hakkında, hem de bağıra çağıra bakın neler diyorlar: “Geziyorlar, sonra da gerisin geri dönüyorlar”; “Savaş falan değil bu, ne savaşı, savaşmak neyimize! Bu yaptıkları, sırf onur kazanmak adına yüzlerce milyona mal olan askerî

intikaller, manevralar düpedüz!” İşte meseleye üstü kapalı bakış açıları budur. Ayrıca üstü kapalı mıdır gerçekten?

Diyelim ki yenildik ya da düşmana üstün geldiğimiz halde, birtakım nedenlerin zorlamasıyla hiçbir şey elde edemeden barış yaptık, evet, böyle bir durumla karşı karşıya kalsaydık, ah, şu bizim çok bilmişleri seyredin o zaman; kim bilir nasıl düğün bayram ederlerdi! Birkaç yıl yine ne kinizm, karalamalar, alaylar baş gösterir, yeniden canlanışa ve güce çağrı için değil, sırf alçaklığın, kişilikten yoksunluğun, güçsüzlüğün zaferi için nasıl kendini hiç görmenin, kendine öfke duymanın çılgın curcunası yaşanırdı! Tıpkı geçmişte olduğu gibi, yine Rus halkının ve özgünlüğünün yadsınmasıyla yeni bir nihilizm başlardı. En önemlisi de öylesine güç kazanırlar ve kök salarlardı ki hiç kuşkusuz yüksek sesle kutsal Rusya’mıza bile dil uzatırlardı. Gençlik yeniden aileyi, baba ocağını yok bilir, Avrupa’nın büyüklüğü ve kişilikten yoksun sorumluluklarımız üzerine artık kabak tadı veren, bayatlamış sözlerini sürekli dillerine dolayan büyüklerinden köşe bucak kaçarlardı. Yine eski teraneler, eski sözler sürdürülür, uzun zaman yeni söz söylenmezdi! Hayır, bize savaş ve zafer gerekli. Yeni söz savaşla ve zaferle gelecektir, gerçek bir hayat başlayacak, eskiden olduğu gibi, öyle boş gevezelikler ederek değil! Geçmişten bize ne: Hâlâ geçmiş mi, beyler!

Yalnız her olasılığa hazırlıklı olmamız gerekir: Başlayan bu savaşta diyelim ki en kötü, aklımızın ucundan bile geçiremeyeceğimiz kötü bir sonuç almış olsak bile, kuşkusuz, bizi canımızdan bezdiren o iğrenç, kahredici acıları çekeceğiz, ama o dev kütle sarsılmayacak ve er ya da geç kendine ait olanı mutlaka alacaktır. Bu sadece umut değildir, eksiksiz bir inançtır, bu kütlenin asla sarsılamayacağına duyulan inançtır, şimdi orada hemen hemen her ulus bu kütlenin, çatırdayan köhne yapılarının üzerine çökeceğinden korkmaktadır, bu kütle, Avrupa önündeki gücümüzdür. Bu dev kütle, halkımızdır. Bu *ulusal* savaşın başlangıcı ve savaşla ilgili kısa zaman önce ortaya çıkan durumlar görmeyi bilen herkese ulusal bütünlüğümüzü ve diriliğimizi, bizim o pek bilmişlere bulaşan yozlaşmışlığın bir ölçüde halksal gücümüze dokunmadığını apaçık göstermiştir. Bu bilgiç beyler, Avrupa karşısında bakın bize nasıl hizmette bulunmuşlardır? Daha geçenlerde, bir zavallı ve hiç olduğumuzu bütün dünyaya açıkça ilan etmişler; adeta alay edercesine, Rus *halkı* diye bir halk olmadığı için ulusal bilinçten yoksun olduğumuzu, halkımızın ve ruhunun Moskova’daki birkaç değersiz hayalcinin fantazyalarıyla icat edildiğini, seksen milyon Rus’un geri kafalı, ayyaş, vergi veren köylü yığınından

ibaret olduğunu; çarın halkıyla bütünleşmesi gibi bir saçmalığın asla olmadığını ve yalnızca biçimsel olarak bildirilerde yer aldığını; tersine, toplumun çatırdadığını, nihilizmin halkı içten içe kemirdiğini, askerlerimizin silahlarını bırakıp koyunlar gibi kaçtığını; orduda mühimmat ve erzakın bulunmadığını, dolduruşa geldiğimizi, ölçüyü kaçırdığımızı, "hatta dayanılmaz" utanç verici bir şamarın okkalısını son anda yemeden var gücümüzle geriye çekilme gerekçeleri aradığımızı, Avrupa'nın bize bir yol, bir gerekçe bulması için dua ettiğimizi söyleyerek herkesi inandırmaya çalışmışlardır. İşte, bizim akıl hocalarının ne üzerine ant içtikleri ortada, ancak onlara kızmak da yersiz; bakış açıları ve anlayışları budur, adeta kanlarına işlemiştir. Evet, gerçekten yoksul bir ülkeyiz, birçok bakımdan acınacak haldeyiz; bizde gerçekten kötü niyetli insan o kadar çok ki ukalalar, hele hele "bizim çok bilmişlerse" bunlar, kendilerini değiştiremezler ve "Rusya'nın işi bitik, acımaya da değmez!" diye bağırmasalar çatlarlar. Buyurun, bizim bu çok bilmişlerin üstüne titredikleri bu görüşleri, özellikle bizleri yerinde incelemek, Avrupalı bakış açısıyla araştırmak ve gücümüzü Avrupa ölçülerine göre kıyaslamak üzere savaş başlamadan önce ülkemize akın eden Batılı muhabirler yoluyla Avrupa'ya ulaştı. Sadece bizim bu "çok bilgili, çok zeki" adamlarımızın sözlerine kulak vermişlerdir ister istemez. Halkın gücünü ve ruhunu hepsi şöyle bir gözden geçirmiş ve "Rusya ölüyor, Rusya bir hiçmiş, hiç olmuş" haberleri Avrupa'da dilden dile dolaşmıştır. Ezeli düşmanlarımızın ve iki yüzyıldır Avrupa'da kök söktürdüğümüz, Rusya'dan nefret eden yürekler sevinçle titremiştir, binlerce Avrupalı Yahudi'nin ve onlarla birlikte Yahudileşmiş milyonlarca "Hıristiyanın" yürekleri oynamıştır, Beaconsfield'in de yüreği sevinçle hoplamıştır: Rusya'nın nihai ve şerefsizce bir şamara kadar dayanacağı, ama savaşa girmeyeceği, güçlü bir "barışsever" olduğu kulağına söylenmiştir. Ama Avrupalılara bu körlüğü bağışlamakla Tanrı bizi kurtarmıştır; Rusya'nın çöktüğüne, bir hiç olduğuna bayağı inanmışlardı, işin tuhafı da bizi sözde incelemişlerdi. Rus halkını, canlı gücünü, evet, o müthiş gerçeği gözden kaçırmışlardı: Çarın halkıyla bütünleşmesi! Evet, *işte bunu* gözden kaçırmışlardı! Ayrıca asla anlamadıkları ve inanmadıkları bir mesele daha vardı, evet, çarımız gerçekten barışseverdi ve gerçekten insan kanı akıtılmasını istemiyordu: Bunların politikamızdan kaynaklanan "siyasi manevralarımız" olduğunu düşünüyorlardı. Şimdi bile işin farkında değiller: "Yurtseverliğin" bizde çarın bildirisinden sonra ortaya çıktığını haykırıyorlar. Acaba bu yurtseverlik midir, çarımızın halkıyla yüce bir dava

için kaynaşması *salt* yurtseverlik midir? Burada asıl önemli olan gücümüzdür, Rusya'yı hiç, ama hiç anlamıyorlar, her ne olursa olsun dünyada hiçbir gücün bizi yenemeyeceğini, savaşı belki de kaybedebileceğimizi, ama ulusal ruh birliği ve bilinciyle yenilmez kalacağımızı anlamıyorlar! Biz ne her şeyi Paris olan Fransa, ne de varlığı kendi burjuvazisinin borsalarına ve oranın hükümetlerinin yalnızca bir saatliğine hiç zorlanmadan satın aldığı işçilerinin "uysallığına" bağlı Avrupa'yız. Evet, bilmiyorlar ve anlamıyorlar, *istemeyegörelim*, bütün Avrupa'nın ne Yahudileri, ne milyonları, ne milyonlarca altını, ne de milyonlarca ordusu bizimle baş edebilir, bir isteyelim, kimse bize arzulamadığımız bir süreci dayatamaz, böyle bir güç dünyada yoktur. Gelgelelim burada asıl dert, bu sözlerime sadece Avrupa'nın ve bizim çok bilmiş, akıl timsali insanlarımızın değil, aydın sınıfımızdan gerçek Rusların da gülecek olmasıdır. Bizler hâlâ kendi kendimizi ve Tanrıya şükür ayakta kalan ezeli gücümüzü anlamıyoruz. Bu iyi insanlarımız, uçsuz bucaksız ve kendine özgü bir karakter özelliğine sahip ülkemizde hiçbir şeyin Avrupa'ya benzemediğini ve askeri taktiklerimizin bile onlardan çok farklı olduğunu (bu çok genel bir konu!), Avrupa savaş taktiklerinin temeli olan para ve 600 bin kişilik eğitimli taarruz birliklerinin topraklarımızda tökezleyebileceğini ve düşmanın bilmediği, kökleri uçsuz bucaksız Rus toprağının doğasında, Rus ruhunun özünde olan yeni gücümüze toslayabileceğini anlamıyorlar. Bu iyi niyetli insanlarımız *şimdilik* bunu bilmesinler (bilmesinler, korkmaya devam etsinler!), ama çarımız biliyor bunu, halkımız da hissediyor. I. Aleksandr sakalını bıraktığını ve halkıyla beraber ormanlara yürüyeceğini, ama kılıcını elinden bırakmayacağını, Napolyon'a boyun eğmeyeceğini söylerken bu kendimize özgü gücümüzün önemini kavramıştı ve elbette bu güce çarpan bütün Avrupa dağılır giderdi, çünkü böyle bir savaş için ne parasal güç, ne de organizasyon birliği yeterdi. Ruslar böylesine güçlü olduklarını kavradıkları zaman, artık savaşmak istemedikleri bilincine varacaklardır, o zaman Avrupa bize inanır ve Amerika'nın keşfedilmesi gibi, bizi *keşfetmeye* verir kendini. Yalnız yabancılardan önce, kendi kendimizi keşfetmemiz, aydınlarımızın da halkından bağlarını koparmanın, kendini yalıtmanın artık anlamsız olduğunu anlamaları gerekmektedir...

II-Savaş Her Zaman Felaket Değildir, Bazen Kurtuluştur

Bizim akıl hocaları işin başka tarafına da yapıştılar: İnsanlık, hümanizm çığırtkanlığına soyundular, şimdi akıtılan kana ve savaşla canavarlaştığımıza, lekelendiğimize ve ülke içinde gitgide esenlik ve başarıdan, inanç yolundan, bilimden uzaklaştığımıza ağıtlar yakmaya başladılar. Savaş elbette ki bir felakettir, ancak bu yargıda yanlış olan çok şey var ve asıl önemlisi, kutsal saydığımız değerler uğruna canını verme yürekliliği kuşkusuz burjuva katehizis'inden daha ahlakidir, bu derslerden usandık artık, yeter! Yüce bir düşünce uğruna ulus bilincinin şahlanışı, evet, coşkudur bu, canavarlık değil. Kuşkusuz yanıldığımız nokta yüksek düşünceler saydığımız olgulardadır, kutsal olarak değerlendirdiğimiz şerefsizlikse, ahlaksızlıksa eğer, doğanın cezasından kurtulamayız: Ahlaksızlık ve rezillik ölümü barındırır içinde; er ya da geç ister istemez kendi kendini cezalandırır. Örneğin savaş, temelinde bütün halklar için geçerli kendi ulusal kimliklerini geliştirme genel yasasıyla ilişkili olmakla birlikte zenginliğin elde edilmesinden ve gözünü hırs bürümüş borsacının taleplerinden çıkmadır, ancak bu gelişim sürecinden geçmesi mümkün olmayan bir sınır var ki aşılması halinde her çeşit kazanım ve gelişim artık fazlalık anlamına gelir, sonu ölümle bitecek bir illeti barındırır içinde. Sözgelimi İngiltere, Türkiye'ye karşı yürütülen bugünkü Doğu savaşma, kendi ekonomik çıkarlarını düşünerek, yok olmanın sınırına gelmiş insanların çığlıklarına kulak asmadan başlamış olsaydı, kuşku yok ki, kılıcını kendi üzerine kaldırır, er ya da geç başına inerdi. Tersine, Rusya'nın gireceği bu savaşta göstereceği kahramanlıktan daha kutsal, daha temiz ne var? Yine de şöyle diyecekler: "Rusya zor durumda olan bu toplulukları yalnızca kurtarmak ve bağımsızlıklarına kavuşturmak amacıyla bu savaşa giriyor görünse de gerçekte bu hareketiyle bu topluluklardan zamanla kendine müttefik, dolayısıyla güç kazandıracağı açıktır, öyleyse bu, İngiltere'nin de peşinden koştuğu o aynı ulusal kimliğin geliştirilmesi yasasının geçerliliği anlamına gelir. 'Panislavizm' de o koca gücüyle Avrupa'yı ürküteceğinden, nasıl biz hiç duraksamadan ve tavrımızla salt siyasal öngörüyü ve sağduyuyu kılavuz edinerek yürümeyi kendimize hak görmüşsek, Avrupa da aynı bizim gibi kendini koruma yasasına uygun biçimde pekâlâ bizi durdurma hakkına sahip olabilir. Haliyle burada ne kutsallık, ne de şerefsizlikten söz edilebilir, dünya üzerindeki bütün ulusların, özellikle gelişmiş toplulukların kayıtsızca boyun eğdiği ve ezelden beri hiç değişmeden gelen hayvansı bir içgüdü vardır. Bununla

birlikte kazanılan bilinç, bilim ve insancıllık er ya da geç mutlaka gelişmemiş ulusların ezelden beri süregelen bu vahşi güdülerini zayıflatacak, bütün halklarda barış, evrensel birlik ve insancıllığın sonunda başarılacağı isteğini güçlendirecektir. Öyleyse ne olursa olsun kanı değil, barışı yaymamız gerekiyor.”

Kutsal sözlerdir bunlar! Ancak şu durumda bu düşüncelerin Rusya’ya ilişkilendirilmesi doğru değildir ya da daha iyi bir ifadeyle bütün Avrupa’nın yaşamakta olduğu bu tarihsel süreçte Rusya’nın bazı istisnaları olabilir; evet, bu böyle. Gerçekten çıkar gözetmeden ve doğru yoldan sapmadan, ezilen halkların yeniden doğuşu ve özgürlükleri için sefer açan Rusya, zamanla bu topluluklarla gücüne güç katarsa, bu durumda herkesi kendi gibi gören Avrupa’nın asla beklemediği kuraldışı bir örnek olabilir. Özgür kıldığı topluluklarla beraber ittifakı -gerçi bir ölçüde- güçlendirirken Avrupa’ya savaş açmayacaktır, Avrupa’nın her zaman yaptığı gibi, Rusya ondan bir toprak parçası ya da buna benzer bir şeyi zorla koparmayacaktır. Avrupa, Rusya’ya karşı yeniden birleşme olanağı bulsaydı, var olduğundan beri Avrupa’da her ulusun yaptığı gibi, içlerinden biri komşusuna karşı hiç beklemeden güçlenme olanağı bulurdu. (Bu, Avrupa’nın barbarlık dönemlerinden günümüze, daha birkaç yıl önce yaşanan Fransa-Prusya savaşma kadar böyle olagelmiştir. Onların uygarlıkları nereye kaybolmuştu? En gelişmiş, en kültürlü ulus, kendisi kadar güçlü bir ulusa saldırmış ve fırsattan yararlanarak vahşi bir hayvan gibi kemirmiş, kanını akıtmış, milyarlarca ruble haraç adı altında posasını çıkarmış, onu iki eyalet halinde bölmüştür! Evet, bu olanlardan sonra Rusya’nın önemini kavrayamıyorlarsa Avrupa suçlu mudur gerçekte? Avrupa’nın gururlu, bilgili, güçlü ulusları Rusya’nın belki de kendi kurtuluşları için tayin edildiğini, bu kurtuluş sözünü yalnızca Rusya’nın söyleyeceğini hayallerinde de olsa düşünebilecek, anlayabilecekler mi?) Evet, onlardan zorla bir şey almayacağımız gibi, çok güçlenmemiz halinde (fetihle, zorbalıkla değil, sevgi ve kardeşlik birliği içinde), evet, bu koşullarda silaha başvurmadan, tersine, gücümüzün dinginliği içinde sevgi dolu bir dünyanın, bütün insanlığı içine alan evrensel birliğin ve çıkarsız ilişkilerin örneği olma fırsatını yakalamış olacağız. Rus olmayan unsurları baskı altında tutmadan esenliğe, huzura kavuşturmak istediğimizi, tersine bunu, insanlığın, halkların dostluk ve kardeşlik bağlarını tamamlayarak evrensel birliğe, görkemli ve koca bir ağaç gibi, mutlu bir dünyayı sarmalayacağı ana kadar, birini ötekiyle tamamlayarak, organik özelliklerini kendimize

aşılayarak, aşının tutması için kendimizden bir dal vererek, onlarla ruhumuzla, yüreğimizle kaynaşarak, onlardan bir şeyler öğrenerek ve bizden de onlara bir şey katarak, bu toplulukların daha özgür, daha bağımsız gelişmelerinde, onlarla kardeş birliğinde gördüğümüzü dünyaya ilk biz bildireceğiz. Bizim şu “dünya insanları”, o kendilerine tükürenler “hayal gibi” görünen sözlerime gülerlerse gülsünler, ama buna halkımızla birlikte yürüyeceğimize inanıyorsak niçin suçlu olalım ki? Halka sorun, askerlere sorun: Niçin ayağa kalkıyorlar, neden savaşa gitmek istiyorlar? Tek bedenmiş gibi, İsa’ya hizmet için, ezilen kardeşlerini kurtarmak için gittiklerini söyleyeceklerdir, içlerinden hiçbiri toprak ele geçirmeyi aklından bile geçirmiyor. Burada özellikle, evet, bu savaşla Rusya’nın gelecekte üstleneceği görevle ilgili düşünce ve amaçlarımızı göstermiş olacağız ve asıl, Slav toprakları kurtarıldıktan sonra (Avusturya’nın bunu kendi çıkarına hayal etmesi gibi), en ufak parçasına bile göz koymayacağımızı, tersine, karşılıklı bir anlaşmaya uygun olarak bu toprakları koruma altına alacağımızı, bütün Avrupa’dan da olsa, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını savunacağımızı göstereceğiz. Eğer böyleyse, düşüncemiz kutsaldır, savaşımız hiç de geri kalmış ulusların “ezeli ve hayvanca içgüdüsü” değildir; asıl, inanma mutluluğuna eriştiğimiz o sonsuz barışa ulaşmanın, evrensel birlik *gerçeğine,* insancıllığın başarılı *olacağı gerçeğine* ulaşmanın ilk adımıdır! Sonuç olarak, her zaman barışla yatıp kalkmak yetmiyor, kurtuluş salt barışta değildir, neye mal olursa olsun bazen savaş da gerekir...

III-Akıtılan Kan Kurtuluş Olacak mı?

"Neler söylüyorsunuz siz? Bu akıtılan kan, ne olursa olsun insan kanıdır!" diye çok bilmişler kıyameti koparacaklar, doğrudur, bütün bu parlak, coşkulu sözler kanla ilgilidir; belli amaçlar için söylenmiş, değeri olmayan iddialı sözler kalabalığı olarak görülebilir de. Örneğin borsacı insanlıktan söz etmeye bayılır. Günümüzde insanlığı ağızlarından düşürmeyenlerin çoğu aslına bakarsanız hümanizm bezirgânlarıdır. Oysa kan savaşsız belki de daha fazla akıtılmaktadır. İnanın, kimi durumlarda savaş -tümünde değil (iç savaşların dışında)- *özellikle* çok az kan akıtılarak, çok az acı çekilerek ve çok az güç harcanarak ülkeler arasında huzurun sağlanabildiği, bir ölçüde olsun ülkeler arasında olağan ilişkilerin kurulduğu bir süreçtir aslında. Elbette acı vericidir, ama böyleyse elden ne gelir! Sonsuz ıstıraplar çekmektense kılıcı kınından sıyırmak daha iyi değil mi? Uygar ülkeler arasında bugünün barışı ne bakımdan savaştan daha iyi? Tam tersine, savaş değil, asıl barış, uzun süreli bir barış insanları canavarlaştırır, acımasız yapar. Uzun süreli bir barış her zaman zorbalığı, korkaklığı, kabalığı, kök salmış bir bencilliği ve en önemlisi de zihin durgunluğunu doğurur. Uzun süreli barışta yalnızca cellatlar ve halkları sömürenler palazlanır. Barış zenginliğin yaratılması temeline oturtulmuştur, ne var ki bu zenginlik insanların onda biri içindir, toplumun bu onda birlik sınıfı hırsla servet edinme hastalığına tutulurken geriye kalan onda dokuzlara -parasız pulsuz tabii- bu hastalığı bulaştırır. Bu sınıf ahlaksızlık, yüzsüzlük, vurdumduymazlık illetine tutulur. Tek elde toplanan zenginlikten, buna sahip olanlarda kaba duygular doğurur. İncelik duygusu kaprisli aşırılıklara ve doğal olmayan tutkulara dönüşür. Kösnül duygular aşırı biçimde gelişir. Bu tutku acımasızlığı ve korkaklığı doğurur. Kösnül duygulara kapılan insanın kaba hantal ruhu ahlaksız ruhtan daha acımasız olur. Parmağından akan kanı görünce bayılan kimi şehvet düşkünü, yoksul köylüye acımaz, çok küçük bir borcu yüzünden onu hapseder. Zorbalık, kendini güvence altına almanın yol açtığı yoğun ve korkakça bir endişeyi doğurur. Ödleğin bu kaygısı uzun süreli barış döneminde panik derecesinde bir korkuya döner, toplumun bütün katmanlarına yayılır ve korkunç bir para kazanma ve biriktirme hırsı doğurur. Dayanışma ve işbirliğine, kardeşliğe, yardımlaşmaya inanç yiter ve yüksek sesle şu görüş ilan edilir: "Herkes benim için, yalnızca benim için!"; yoksul, zenginin kendisine nasıl bir kardeş olduğunu anlar, herkes kendi köşesine çekilir, dış dünyayla ilişkisini keser; bencillik soylu duyguları köreltir. Toplumda yüksek hayatı ayakta

tutan ve uzun süreli barış döneminde uyuyan canları uyandıran yalnızca sanattır. Sanatın salt uzun bir barışta gelişebileceğini nereden uydurmuşlardır? Oysa bu çok yanlış: Sanat, yani *gerçek* sanat, barış döneminde baş gösteren ahlaksızlığın, hantallığın yol açtığı ruh tembelliğine tavır aldığı için gelişir; tersine, yarattıklarıyla bu dönemlerde daima ülkülere çağrı yapar, başkaldırı ve öfke duyguları uyandırır, toplumu heyecana getirir, sık sık, bulunduğu çirkef çukurundan çıkmaya ve silkinmeye susamış insanları acı çekmeye zorlar. Sonuçta görülecektir ki burjuvazilerde uzun süreli barış ne olursa olsun sonunda çoğu zaman savaş gereksinimi doğurur, acıklı bir sonuç olarak, kendisinin neden olduğu bu savaşı çekecektir, ama artık büyük devlete değer büyük ve haklı amaçlar için değil, zavallı borsa çıkarları, sömürücülere gerekli yeni pazarlar, para babaları için zorunlu olan yeni köleler yüzünden, özetle, kendini savunma gereksinimiyle uzaktan yakından ilgisi olmayan, tam tersine, asıl ulusal organizmanın kaprisli, hastalıklı durumunu gösteren nedenlerden çıkacaktır. Çıkarlar ve bu yüzden başlatılan savaşlar yozlaşmaya neden olacak ve belki de halkı tamamen yıkıma uğratacaktır, oysa yüce bir amaç için, ezilenlerin kurtarılması için, çıkar gözetmeden, kutsal düşünce uğruna başlatılan bir savaş kirlenmiş zehirli havayı temizleyecektir, ruhu iyileştirecektir, utanç verici korkaklığı, uyuşukluğu ortadan kaldıracaktır, sağlam, tutarlı hedefler saptayacak ve şu ya da bu ülkeden uygulanması istenecek düşünceler yaratacak ve bu düşünceleri anlaşılır kılacaktır. Böyle bir savaş her bireyi özveri bilinciyle, ulusun ruhunu da karşılıklı dayanışma ve bütün üyelerinin birliği ilkesi ve bilinciyle güçlendirecektir. En önemlisi de kişiyi: “Biz asla düşmedik, kokuşmadık ve insanlığımızı yitirmedik!” deme büyüklüğüne, hayırlı bir dava ve eksiksiz görev bilincine yükseltecektir. Bakınız, şu bizim barışseverlik ve hümanizm havarileri geçenlerde propagandalarını nereden başlattılar: İnsanlığa karşı bir acımasızlıktan. Bizlere çağrıda bulunan çilekeşlere yardım yapmayı istemediler ve başkalarını da engellediler. Ne kadar duygulu, ne kadar insancıl kişilermiş ki bizler için gerekli olan bir özveriyi, tinsel kahramanlığı soğukkanlıca ve alayla geri çevirdiler. Rusya’yı, büyük bir ulusa asla yakışmayacak en kirli yola çekmeye çalıştılar; Slav çilekeşlerini, kardeşleri gibi gören halkı hor görmelerini, haliyle kendi sahte Avrupa kültürlerinin aşağısında gördükleri halkın gücünden kibirli kopukluklarını söylemeye gerek yok. Sevdikleri tez şuydu: “Doktora görün kardeşim, kendini tedavi ettir!” “Başkalarını iyileştirmeye, kurtarmaya koşarsınız, ama ülkenizde bir okul yapmazsınız.” Yaklaşımları

işte budur. Ne yapalım, biz de şifa bulmaya gideriz! Okul elbette önemli bir meseledir, ama okullara ruh ve yön gerek, işte, bizler de şimdi yüreklerimizi, ruhumuzu güçlendirmek ve sağlıklı bir yol bulmak için gidiyoruz. Tanrı bu zaferi bağışlarsa bulacağız da. Yakın zamana kadar düşüncelerimizdeki utanç verici yalpalanmalara, anlamsızca benimsediğimiz ve öykündüğümüz Batı kültürünün bizlerde yarattığı ölü durgunluğa rağmen maddi çıkardan uzak, kutsal bir görevi yerine getirmenin bilinciyle, kanımız pahasına insanlığa hizmet etme bilinciyle, yenilenmiş bir güç ve enerji bilinciyle döneceğiz.

En önemlisi, halkla bütünleşmemiz, sıkı sıkıya kaynaşmamızdır, çünkü iki yüzyıldır tutulduğumuz hastalık, iki yüzyıl hiçbir şey yapmamamızın getirdiği güçsüzlük yalnızca onun yanında, onun kökleriyle şifa bulacaktır.

Toplum eğer sağlıksızsa, hastalığın pençesinde inim inim inliyorsa uzun süreli barış gibi hayırlı bir işin gerçekte topluma yarar yerine zarar getireceğini söylememiz mümkündür. Aslında bu görüşün bütün Avrupa için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa tarihine şöyle bir baktığımızda ta başlangıçtan beri savaşsız bir kuşak geçmemiştir. Öyleyse savaş bir şeyler için zorunludur, iyileştirici gücü vardır, insanlığı rahatlatır. Ama soyut olarak düşündüğümüzde insanda derin öfke uyandıran bir görüştür, ama uygulamada da böyledir, hastalıklı organizma için barış gibi hayırlı bir iş zarara dönüşebilir çünkü. Her ne olursa olsun yalnızca düşünceler için, yüce ve soylu ilkeler için -maddi çıkar, toprak ele geçirme hırsına ve gurur düşkünlüğüne kapılmadan - girişilen savaş insanlığa yarar getirir. Tersi bir savaş yalnızca ülkeleri yolundan saptırmaya, her zaman yıkımlarına neden olur. Bizler değil, ama çocuklarımız İngiltere’nin sonunu göreceklerdir. Şimdi dünyada her ülke için “zaman yakındır.” Zamanıdır!..

IV-“Sessiz Çar”ın Doğu Sorunu Üzerine Düşünceleri

Geçen yıl Kiev’de yayınlanmış bir derlemeden bir alıntı getirdiler bana: Çar Aleksey Mihayloviç ve patrik Nikon dönemi, Moskova Devleti. Başdiyakoz Pavel Aleppski’nin notları. Kiev 1876, s. 90-91. Yabancı bir yazıdan bir sayfa, ama yaşadığımız dönem için o kadar ilgiye değer, o kadar anlamlı ki! Sanırım okurlarımız bu yazının tamamı hakkında az bilgiye sahipler, birkaç satırını Günlükte vermeyi düşündüm. İki yüzyıl önce yaşamış olan “uysal çarın” kurtarıcı çar olamaması nedeniyle akıttığı gözyaşlarını anlatıyor. Çar Aleksey Mihayloviç’in Doğu Sorunu üzerine düşünceleridir.

> Kutsal paskalyada (1656) çarımız Moskova’da bulunan Yunanlı tacirlerle öpüşürken[265] söz arasında şöyle dedi: “Sizleri tutsaklıktan kurtarayım, sizler için kurtulmalık vereyim, ister misiniz?” “Nasıl istemeyiz, tersini düşünmek mümkün mü, çarım?” dediler Yunanlı tacirler. Çar konuşmasını sürdürdü: “Peki, o halde, ülkenize döndüğünüzde patrikten, rahiplerinizden rica edin, Tanrıya dua etsinler; Tanrı, düşmanlarımızın kafalarını kesme gücünü bana bağışlaması için benim için ayin düzenlensin!” Sonra gözyaşları içinde saray erkânına dönerek şöyle dedi: “Dinimiz düşmanın ellerinde, inim inim inleyen bu zavallı insanların köleleştirilmesi kalbimi paralıyor, *Tanrım beni Yargı Günü çağıracak, ama o zavallıları kurtarmayı başarırsam, o andan asla korkmayacağım!*
>
> Devlet işlerinde şu kötüye gidiş daha ne kadar sürecek, bilemiyorum, ama babamın, hatta daha önceki dönemlerden bugüne kadar, köle durumuna getirilen insanlara yapılan eziyetleri şikâyet için gelen patriklerin, piskoposların, rahiplerin ve efendilerinin zulmünden, baskılarından kaçarak gelen köylülerin ardı arkası kesilmedi. *O Yargı Günü Tanrımın bana soracağı sorulardan korkuyorum. Aklımdan şöyle geçirdim: Tanrı bütün ordumu, hâzinemi harcamamı emretsin, kanımın son damlasına kadar savaşacağım ve bu zavallı insanları kölelikten kurtarmak için elimden ne gelirse yapacağım"*. Saray erkânı bir ağızdan şöyle dedi: *“Yüce Tanrı sana kalbinin arzularını bahşetsin!”*

İ❋❇■❋❇ ✣➶●➽❍

I-Gülünç Adamın Düşü (Fantastik bir öykü)

Ben gülünç bir adamım. Şimdi de deli diyorlar bana. Geçmişte olduğu gibi, onların gözünde hâlâ gülünç bir adam olarak kalsaydım, rütbece bir terfi olurdu bu. Ama kızmıyorum artık, şimdi bana sevimli görünüyorlar. Hele hele bana güldüklerinde, evet, nedense asıl güldükleri zaman sevimli buluyorum onları. Onlara bakarken hüzünlenmeseydim, onlarla birlikte gülebilirdim, kendim için değil, onları sevdiğim için gülerdim. Benim bildiğim gerçeği onların bilmemesi hüzünlendiriyor beni. Ah, gerçeği yalnızca benim biliyor olmam ne zor şey! Onlar bunu anlamazlar. Hayır, anlamayacaklar. Geçmişte tuhaf görünmekten acı duyardım. Ne görünmesi, düpedüz öyleydim! Her zaman tuhaf biriydim, biliyorum bunu, belki de doğuştan böyleydim. Gülünç biri olduğumu yedi yaşlarımda anlamıştım. Sonra okula başladım, üniversiteye girdim, gelgelelim okudukça gülünçlüğümü daha açık seçik görüyordum. O kadar ki derinlere daldıkça sanki tüm üniversite biliminin tuhaflığımı kanıtlamak için icat edildiğini bile düşünmeye başladım. Bilimde olduğu gibi, hayatta da sürüyordu bu. Yıllar geçtikçe her bakımdan gülünç olduğum bilinci bende gitgide arttı ve güçlendi. Bana her zaman gülüyorlardı. Ama tuhaf olduğumu bu dünyada bilen biri varsa, o kişinin sadece ben olduğumu ne kimse biliyor, ne de seziyordu, işte, en ağrıma giden bilmemeleriydi, ama kabahatli olan bendim: O kadar mağrurdum ki asla kimseye itiraf etmek istemiyordum. Bu gurur yıllar geçtikçe daha da büyüdü, gün gelir de tuhaf olduğumu kim olursa olsun birine itiraf edecek olsaydım, bana öyle geliyor ki, o gün akşam tabancayla beynimi dağıtırdım. Ah, gençken kendimi tutamayıp arkadaşlarıma itiraf ederim diye ne işkenceler çekerdim! Ancak delikanlılığa ayak bastıktan sonra bu korkunç özelliğim geçen her yıl kafamda daha çok belirginleştiği halde, her nedense biraz durulmuştum. Özellikle “nedense” diyorum, çünkü hâlâ nedenini anlamış değilim. Belki de, ne bileyim, sürekli benim dışımda gelişen bir nedenle yüreğimdeki korkunç acının yoğunlaşmasıydı bu: Beni dünyada her şeyin *boş olduğu* inancına götüren buydu. Uzun zamandan beri seziyordum bunu; ancak bu inanca kesin olarak varmam bu yıl birdenbire oldu. Evet, birden dünya varmış yokmuş, benim için *hiç fark etmediğini* hissettim. Bütün benliğimle çevremde hiçbir şey olmadığını işitmeye, duyumsamaya başladım. Her şeye rağmen, başlangıçta, geçmişte pek çok şey varmış gibi görünüyordu bana; gelgelelim sonra geçmişte de hiçbir şeyin olmadığını anladım, nedense öyle görünmüştü. Yavaş yavaş hiçbir zaman hiçbir şeyin olmayacağına inandım.

Ve bu andan sonra birden insanlara öfke duymayı bıraktım; onları neredeyse fark etmemeye başladım. Doğrusu bu entipüften şeylerde bile kendini göstermeye başlamıştı: Sözgelimi yolda yürürken insanlara çarptığım oluyordu. Dalgınlığımdan falan değil. Düşünecek neyim vardı ki? O zamanlar düşünmeyi tam anlamıyla bırakmıştım: Benim için hepsi birdi. Hiç değilse sorunlarımı çözseydim; bir tekini bile çözememiştim; çok muydu? *Fark etmiyordu benim için* ve böylece sorun filan kalmadı!

İşte, bu andan sonra birden gerçeği öğreniverdim. Evet, geçen kasım ayında olmuştu bu, kasımın üçünde, o günden beri her anını hatırlıyorum. Olabilecek en iç karartıcı akşamlardan biriydi. Gece saat on birde eve dönmüştüm, özellikle hatırlıyorum, bundan daha kasvetli bir akşamın olamayacağını düşünmüştüm. Sadece ruhsal olarak değil, hava gerçekten berbattı. Gün boyu yağmur yağmıştı, insanın içine işleyen soğuk, sevimsiz bir yağmurdu, bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Hatırlıyorum, insana açık bir düşmanlık besler gibiydi; birden saat on birde durdu ve bu kez müthiş bir nem başladı; yağmurdan daha soğuk ve bunaltıcıydı, her şeyin üzerinden, kaldırım taşlarından, sokak aralarından, gözün görebildiği uzaklardan buram buram yükseliyordu. Sokaktaki bütün gaz lambalarını söndürseler, bunun beni rahatlatacağını düşündüm bir an, lambalar nesneleri aydınlattığından, insanın daha bir içini daraltıyordu. O gün hemen hiçbir şey yememiştim, akşamüzeri bir mühendise uğramış ve iki dostuyla birlikte akşamı geçirmiştim. Hiç konuşmamıştım, sanırım benden sıkılmışlardı. Birbirlerine meydan okur gibi bir konuyu tartışıyorlardı. Tartışma birden kızıştı. Ama pek umursamıyorlardı, bunu görüyordum, laf olsun diye tartışıyorlardı işte. Birden onlara dönüp: “Hey, beyler, gerçekte hiç aldırmıyorsunuz, değil mi?” dedim. Bozulmadılar, ama bana güldüler. Nedeni ayıplamamam ve hiçbir şeye aldırmamamdı, evet, benim hiçbir şeye aldırmadığımı anlamışlar, bu onları neşelendirmişti.

Sokak fenerlerini düşünürken gökyüzüne baktım. Koyu karanlıktı, ama öbek öbek bulutların arasından dipsiz kara lekecikleri açıkça seçebiliyordum. Birden bu lekelerin birinde küçücük bir yıldız fark ettim ve dikkatle incelemeye başladım. İzlerken birden bir düşünce geldi aklıma: Evet, bu gece kendimi öldürecektim. Daha iki ay önceden aklıma koymuştum, çulsuzun teki de olsam güzel bir tabanca satın almış ve aynı gün doldurmuştum. İki ay geçmişti, ama tabanca hâlâ kutusunda duruyordu; o kadar umursamaz davranıyordum ki ciddi bir anımı yakalamaya can atıyordum, nedenini bilmiyordum. Böylece tam iki ay her gece eve

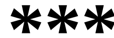
dönerken beynimi dağıtmayı düşündüm. Hep o anı bekliyordum. Ta ki şu küçük yıldız bana bir fikir verene kadar, kesin olarak bu gece yapacaktım. Bu yıldızın neden beni etkilediğini doğrusu bilmiyordum.

Gökyüzünü seyrederken, ansızın küçük bir kız çocuğu dirseğime yapıştı. Sokak bomboştu ve kimsecikler yoktu. Az ötede bir arabacı drojkasında{266} kestiriyordu. Kız sekiz yaşlarındaydı, üzeri sırsıklam olmuştu, başında başörtüsü vardı, özellikle delik deşik, ıslak potinlerini hatırlıyorum, şimdi bile aklımdadır, potinleri gözlerimin önünde bir beliriyor bir kayboluyordu. Dirseğimden dürttü ve bana seslendi. Ağlamıyordu, ama sesi kesik kesik çıkıyordu, tir tir titrediği için ne dediği anlaşılmıyordu.

Nedense dehşet içindeydi ve umutsuzca: “Anacığım, anacığım!” diye bağırıyordu. Yüzümü çevirdim ve hiç konuşmadan yoluma devam ettim, arkamdan koşuyor, beni dürtüklüyordu, sesinde çok korkmuş çocuklardaki o çaresizliği gösteren anlatım vardı. Bu sesi bilirim. Gerçi kızın sözleri anlaşılmıyordu, ama annesinin bir yerlerde ölmek üzere olduğunu ya da başına benzer bir şey geldiğini anladım, annesine yardım için birini çağırmaya, bir şeyler bulmaya koşmuştu. Peşinden gitmedim, tersine kızı savmak düşüncesi geçti içimden. Önce bekçi bulmasını söyledim. Küçücük kollarını çaresizce birbirine kavuşturdu, yine nefes nefese hizamda koşmasını sürdürdü, beni bırakmıyordu. Sabrım tükenmişti; ayaklarımla kızı itekleyerek çıkıştım. “Ama bayım, bayım!” dedi sadece, birden beni bıraktı ve can havliyle karşı kaldırıma koştu: Orada biri vardı, beni bırakıp şimdi ona yapışmıştı.

Beşinci kata çıktım. Ev sahiplerinin eline bakıyordum. Oda demeye bin şahit ister; yarım daire biçimli tavan penceresi olan küçücük bir odada kalıyordum. İçeride, bir sedir üzerine kitaplarımı koyduğum bir masa, iki sandalye ve bir de rahat bir koltuk.... eskiydi, ama Voltaire tarzı bir koltuktu. Oturdum, mumu yaktım ve düşünmeye başladım. Tahta perdeyle ayrılmış bitişik odada kıyamet kopuyordu. Üç gündür sürüyordu. Emekli bir yüzbaşı kalıyordu, konukları vardı, su katılmadık altı serseri oturmuş votka içiyorlar, eski kartlarla ştos{267} oynuyorlardı. Dün gece kavga çıkmıştı, iki konuk saç saça baş başa kavga etmişti. Ev sahibesi şikâyet ederdi etmesine, ama yüzbaşıdan ödü kopuyordu. Ufak tefek, zayıf bir kadın, hastalanan üç küçük çocuğuyla diğer bir odada kalıyordu. Kadın ve çocukları yüzbaşıdan ölesiye korkuyorlardı, bütün gece tir tir titrerler, sürekli haç çıkarırlardı, en küçükleri korkudan sinir nöbeti geçirmişti. Bu yüzbaşı -adım gibi

biliyorum- Nevski Bulvarından gelip geçeni durdurur, para dilenirdi. Ordudan atılmıştı, ama işin tuhafı (zaten bunun için anlatıyorum bunları), bizim daireye yerleştiği bir ay öncesinden bu yana yüzbaşının bende en ufak bir can sıkıntısı yaratmamış olmasıydı. Kuşkusuz daha ilk gün onunla tanışmaktan kaçınmıştım, ilk karşılaşmamızda benden sıkılmıştı, bölmenin arkasında ne kadar bağırırlarsa bağırsınlar, varmışlar yokmuşlar umurumda bile değildi. Sabaha kadar öylece oturuyor, doğrusunu isterseniz onları kafamdan öyle siliyordum ki seslerini bile duymuyordum. Gün doğana kadar uyumuyordum, aşağı yukarı bir yıldır böyle. Masanın yanındaki koltukta bütün gece oturuyor, hiçbir şey yapmıyor, sadece gündüzleri kitap okuyordum. Sadece oturuyor, düşünmüyordum bile, aklıma bazı düşünceler gelmiyor değildi; onları kendi hallerine bırakıyordum. Mum bütün gece yandı. Masaya sessizce geçtim, tabancayı çıkardım ve önüme koydum. Tabancayı masanın üzerine koyduğumda, hatırlıyorum, “gerçekten böyle mi?” diye sormuştum son derece kararlı. “Evet!” diye karşılık vermiştim. Yani beynimi dağıtacağımı, kendimi bu gece öldüreceğimi biliyordum, ama o an gelene kadar masa başında daha ne kadar oturacağımı bilmiyordum. Ah, o küçük kız olmasaydı kendimi çoktan vururdum kuşkusuz.

Görüyorsunuz işte: Dünyayı takmadığım halde, sözgelimi acıyı hissedebiliyordum. Evet, biri bana vursa acıyı duyabilirdim. Bu, tinsel açıdan da aynıydı: Çok üzücü bir şeyler olsun, içimde acıma duygusu uyandırabilirdi, aynı, hayattan kopmadığım, ona değer verdiğim günlerdeki gibi... O kıza acımıştım aslında, ona kesinlikle yardım edebilirdim. Peki, neden yapmadım bunu? O an aklıma gelen bir düşünceden: Koluma yapışıp benden yardım isterken birden kafamda bir soru belirmiş ve yanıtını bulamamıştım. Yersiz bir soruydu, ama sinirlenmiştim. Aynı gece hayatıma son vermeye karar verdiğime göre, öyleyse dünyadaki her şeye şimdi eskisinden daha çok boş vermem gerekiyordu; işte bu vardığım sonuç yüzünden sinirlenmiştim. Peki, neden birden her şeyi umursadığımı, kıza acıdığımı hissetmiştim? Zavallı kıza çok acıdığımı hatırlıyorum; benim durumumda olan biri için son derece inanılmaz, tuhaf bir acıydı bu. Doğrusu o anki duygumu kelimelerle tam anlatamıyorum, ama masada otururken evde de peşimi bırakmamıştı bu duygu ve uzun zamandır duymadığım bir öfkeye kapıldım. Düşünceler peş peşe akıyordu. Eğer sıfırı tüketmemiş bir insansam, bir hiç haline gelmedikçe yaşıyor olduğum,

öyleyse acı çekebileceğim, sinirlenebileceğim ve davranışlarımdan utanç duyabileceğim açıkça görülüyordu. Tamam diyelim, ancak iki saat sonra hayatıma son vereceksem, o zaman bu kızın benim için ne önemi olacaktı; bana neydi utançtan, dünyada olup bitenlerden? Hiç olacağım, salt hiç olacağım. *Tam anlamıyla* yok olacağımın, dolayısıyla salt bir hiçliğin söz konusu olacağı bir durumda kıza karşı en ufak bir acıma duygusu beslememin ve yaptığım alçaklıktan utanç duymamın bir anlam ifade etmeyeceği bilinci miydi yoksa? Yerlerde tepinmemin ve zavallı bir çocuğa vahşi bir sesle bağırmamın nedeni, "yalnızca acıma duygusunun olmaması değildi, evet, insanlık dışı bir alçaklık yapacaksam, şimdi yapmalıydım, çünkü iki saat sonra her şey sona erecekti. Bu yüzden bağırdığıma inanır mısınız? Şimdi bundan hemen hemen eminim. Hayatın ve yeryüzünün sanki bana bağlı olduğunu açık seçik görüyordum. Şimdi dünyanın sadece benim için yaratıldığını da söylemek mümkün: Çünkü kendimi öldüreceğim ve dünya en azından benim için olmayacak. Gerçekten de benden sonra kimsenin var olmayacağı, bilincim söner sönmez dünyanın da o anda bir hayalet gibi, bilincimin bir parçası gibi karanlığa gömüleceğini, yok olacağını söylemiyorum daha, çünkü bütün dünya, bütün insanlık- benim, yalnızca ben... Hatırlıyorum, oturduğum yerden düşünürken, peş peşe kafama üşüşen yeni soruları tümüyle başka açıdan ele almış ve tam anlamıyla değişik, yeni bir şey keşfetmiştim. Şöyle tuhaf bir düşünce gelivermişti aklıma: Örneğin Ay'da ya da Mars'ta yaşasaydım, imgelemin sınırlarını zorlayacak denli, orada en rezilce, en alçakça bir davranışta bulunsaydım, insanın yalnızca düşünde ya da karabasanlarında göreceği ve hissedeceği bir aşağılanmaya ve şerefsizliğe uğrasaydım ve sonra dünyada kendime gelip, o gezegende yaptıklarımı bilincimde koruyor olsaydım, ayrıca oraya asla ve hiçbir zaman dönmeyeceğimi bilseydim, Ay'a bakarken: *Bunlar bana vız gelir!"* der miydim, demez miydim? Davranışlarım için utanç duyar mıydım, duymaz mıydım? Sorular yersiz ve gereksizdi; zira tabanca önümde duruyordu ve bütün benliğimle biliyordum ki *bunu* mutlaka gerçekleştirecektim, ama sorular beni heyecanlandırmış, adeta çıldırtmıştı. Önce bir şeyleri çözmeden şimdi ölmem mümkün değilmiş gibi bir duyguydu. Sözün kısası, kız beni ölümden kurtarmıştı, çünkü bu sorularla intiharımı ertelemiştim. Bu arada yüzbaşının odasında sesler kesilmişti... İskambil oyununu bırakmışlar, her biri bir köşeye çekilmişti; arada bir hırlayışları duyuluyordu; isteksizce küfürleşiyorlardı. Derken birden hiç başıma gelmeyen bir şey oldu, koltukta sızıvermiştim.

Hiç farkına varmadan içim geçmişti. Bildiğiniz gibi düşler son derece tuhaf şeylerdir: Müthiş bir açıklıkla, en ince ayrıntılarına kadar, kuyumcu işlemesi gibi gözleriniz önünde belirir, örneğin zaman ve mekânın farkına varmadan birinden ötekine geçtiğini görürsünüz sanki. Sanırım mantığı değil, arzuları yönlendirir; beyni değil, yüreği, oysa mantık bazen ne olmadık kurnazca işler yapar! Öte yandan düşte mantığın başına inanılmaz şeyler gelir. Örneğin kardeşim beş yıl önce ölmüştü. Kimi zaman düşümde gördüğüm olur: Benim işlerime katılır, birbirimizle ilgileniriz, düş sürerken kardeşimin öldüğünü ve toprağa verildiğini bilirim ve hatırlarım. Öldüğü halde yanımda olmasına ve benimle beraber çalışmasına neden şaşırmıyorum peki? Neden mantığım bunlara meydan veriyor? Artık yeter, düşüme döneyim. Evet, bu düşü o gece gördüm, kasımın üçünde! Bunun sadece bir düş olduğunu söyleyip benimle dalga geçiyorlar. Bana Gerçeği bildirdikten sonra düşmüş değilmiş, fark eder mi? Bir kere gerçeği görmüşseniz ve öğrenmişseniz, uyuyor olsanız da, yaşasanız da onun gerçek olduğunu ve başka da bir şey olmadığını bilirsiniz. Ee, düş olsun varsın! Öve öve bitiremediğiniz hayatı intiharımla söndürmek istemiştim, ama ah o düşüm, o düşüm!... Bana yüce, yepyeni güçlü bir yaşamı bildirdi!

Dinleyin!

O malum konular üzerine bir şekilde kafa yorarken, farkına varmadan sızdığımı söylemiştim. Birden düşümde koltuğa oturmuş durumda tabancayı elime aldığımı ve kalbime, başıma değil kalbime dayadığımı gördüm; oysa önceden kesinlikle başıma, tam şakağıma ateş etmeyi düşünmüştüm. Göğsüme tabancayı dayadıktan sonra bir iki saniye bekledim; mum, masa ve karşımdaki duvar birden hareket etmeye, dalgalanmaya başladı. Hemen tetiğe dokundum.

Bazen düşünüzde yüksekten düştüğünüz, bıçakla delik deşik edildiğiniz ya da dövüldüğünüz olur, ama asla acı duymazsınız, karyolaya çarptıysanız başka, o zaman acıyı hissedersiniz, her zaman da acıdan uyanırsınız. Benim düşüm de böyle oldu: Acı duymadım, ama tetiği çekmemle birlikte, tepeden tırnağa sarsıldığımı hissettim, her şey bir anda karardı ve çevremi korkunç bir karanlık kapladı. Gözlerim görmüyor, kulaklarım duymuyordu sanki. Sert bir şeyin üzerinde sırtüstü yatıyordum; görmüyordum, en ufak bir hareket yapamıyordum. Çevremde dolaşıyorlar, bağırıyorlardı; yüzbaşı kaba sesiyle bir şeyler homurdanıyor, ev sahibesi keskin çığlıklar atıyordu,

sonra sesler kesildi, kapalı bir tabutta taşıyorlardı beni. Tabutun kalkıp inişini hissediyordum, bunu düşünüyordum ve birden ilk kez bir düşünceyle sarsıldım, evet, ölmüştüm, tamamıyla ölmüştüm, en ufak kuşkum yoktu. Ne görüyor, ne de kımıldıyordum; ama hissediyor, düşünebiliyordum. Sonra çok geçmeden bu düşünceyle hemen yatıştım, her düşte yaşandığı gibi alışkınca, tartışmasız, gerçeği kabul ettim.

İşte, beni defnediyorlar, görüyorum. Herkes uzaklaşıp gittikten sonra tek başıma kaldım. Hareket edemiyordum. Önceleri beni toprağa verdiklerini düşündüğümde, mezar imgelemimde nem ve soğuk duygusuyla birleşirdi hep. Şimdi de böyleydi, çok üşüdüğümü, özellikle ayak parmaklarımın ucunun üşüdüğünü hissediyordum, başka da hiçbir şey...

Yatıyordum, işin tuhafı, ölülerin bir beklentisi olamayacağını kesinlikle kabullenerek hiçbir şey yapmadan bekliyordum. Ama nem boğucuydu. Ne kadar zaman geçmişti -bir saat, birkaç gün ya da daha fazla mı- bilmiyordum. Ansızın, kapalı olan sol gözüme tabutun kapağından sızan bir su damlası düştü, bir dakika sonra bir daha, dakikada bir damlıyordu. Birden korkunç bir öfkeye kapıldım, ardından fiziksel bir acı duydum: “Bu, yaram!” diye düşündüm. “İşte ateş ettiğim yer, işte kurşun...” Su her dakika kapalı gözüme damla damla düşüyordu. Birden seslendim, sesten farklı bir şeydi bu, çünkü hareketsiz yatıyordum, bütün gücümle başıma gelenlerin suçlusu O yüce kudrete seslendim:

“Sen kim olursan ol, eğer varsan ve şimdi olanlardan daha akla yatkın bir şeyler varsa, ne olur burada gerçekleşmesine izin ver! Eğer sen sonraki hayatın rezilliği ve saçmalığıyla o akılsız intiharım yüzünden benden öç almayı düşünüyorsan, bil ki çileci yalnızlığım milyonlarca yıl sürse de, uğrayacağım en korkunç işkence, sessizce hissedeceğim o aşağılanmayla hiçbir zaman kıyaslanamaz!”

Böyle seslendim ve sustum. Bir dakika kadar tam bir sessizlik oldu, gözkapaklarıma bir damla daha düştü, şimdi her şeyin kesinlikle değişeceğini sınırsız ve sarsılmaz biçimde biliyor ve buna inanıyordum. Birden mezarım açıldı, daha doğrusu açılmış mıydı, yoksa kazılmış mıydı, bilmiyorum, ama karanlık, meçhul bir varlık beni çekip aldı ve kendimizi bir anda boşlukta bulduk. Birden kendime geldim: Koyu karanlık bir gece vardı, asla, asla böyle bir karanlık olamazdı! Yeryüzünden uzaklaşarak hızla boşlukta yol alıyorduk. Beni taşıyan varlığa hiçbir şey sormuyordum; gururluydum ve bekliyordum. Bir yandan da korkmadığıma kendimi inandırmaya çalışıyordum, korkmadığım düşüncesine hayranlıktan adeta

uyuşmuştum. Ne kadar zaman gittik hatırlayamıyordum: Her şey tıpkı, zamanı ve mekânı, var oluşun ve aklın yasalarını atlayıp geçtiğin, sadece yüreğinin hayal ettiği noktalarda takılıp kaldığın düşler gibi gerçekleşiyordu. Karanlıkta küçücük bir yıldız gördüğümü hatırlıyorum. “Sirus mu?” diye sordum, elimde olmadan çıkmıştı bu ses; oysa hiç konuşmak istemiyordum. Beni götüren varlık: “Hayır!” diye karşılık verdi. “Evine dönerken bulutların arasından gördüğün yıldızın ta kendisi!...” İnsan suretinde bir varlık olduğunu biliyordum. İşin tuhafı, bu varlıktan nedense hoşlanmamıştım, derin tiksinti bile duydum. Aslında kalbime ateş etmekle tam bir yok oluş bekliyordum. Oysa şimdi kuşkusuz insan olmayan, ama *canlı* bir varlığın kollarındaydım. Düşün garip anlamsızlığı içinde: “Öyleyse ölümün ötesinde de bir hayat var!” diye düşündüm bir an, ama yüreğim özsel olarak tüm derinliğiyle benimle kalmıştı: “Yeniden *var olacaksam*, birinin karşı konulmaz iradesine göre yeniden yaşayacaksam yenilmeyi ve aşağılanmayı asla istemem!” Bu sözleri içimden geçirdim tabii. “Senden korktuğumu biliyorsun ve bu yüzden küçümsüyorsun beni!” dedim, içinde itiraf bulunan bu sözlerden kendimi alamayarak ve bu aşağılanmayı kalbimde iğne yeri gibi hissederek söylemiştim yol arkadaşıma. Karşılık vermedi, birden beni hor görmedikleri, alaya almadıkları, bana acımadıkları, yolumuzun yalnızca beni ilgilendiren bilinmeyen, gizemli bir amacı olduğu duygusuna kapıldım. İçimdeki korku gittikçe yoğunlaşıyordu. Sessiz yol arkadaşımdan dilsiz, ama acıtan, adeta içime işleyen bir ileti alıyordum. Karanlık, ıssız bir boşlukta hızla yol alıyorduk. Bildik takımyıldızlar çoktan geride kalmıştı. Uzayda ışınlarını binlerce, milyonlarca yıl yeryüzüne ulaştıran yıldızların olduğunu biliyordum. Belki de bu boşlukları geride bırakmıştık. Yüreğimi daraltan korkunç, bezdirici acıyla bir şeylerin olacağını bekliyordum. Birden çok tanıdık, beni adeta çağıran bir duyguyla sarsıldım: Birden güneşimizi görmüştüm! *Dünyamızı* yaratan *Güneş* olamazdı bu; *bizim Güneşimizden* sonsuz uzaklıklarda bulunuyorduk, ama nedendir bilinmez bizim Güneşimizin bir eşi, tekrarı olduğunu bütün varlığımla hissediyordum. Tatlı, beni çeken, çağıran bir duyguyla yüreğim sevinçle yandı: Beni yaratan o dünyanın gücü yüreğimde yankılanıyordu, onu yeniden canlandırmıştı, ölümümden sonra ilk kez eski hayatımın gücünü hissettim.

“Ama bu Güneşse, bizim Güneşimizin aynısıysa, evet, gerçekten de aynı Güneşse!” diye haykırdım. “Peki, o zaman Dünya nerede?” Yol

arkadaşım bana karanlıkta bir zümrüt gibi parıldayan küçük bir yıldız gösterdi. Doğruca o yöne gidiyorduk.

“Evrende böyle tekrarlar acaba mümkün mü, böyle bir doğa yasası olabilir mi? Eğer orada böyle bir dünya varsa, bizim dünyamız gibi olabilir mi? Tamamen aynı, mutsuz, zavallı ve aynı zamanda değerli, sonsuzca sevilen ve bizler gibi en soysuz evlatlarında bile o acı çektirici aşkı doğuran aynı dünya olabilir miydi?” Terk ettiğim o eski dünyama duyduğum coşkulu, karşı durulmaz bir aşkla sarsılarak böyle haykırmıştım. Önümde incittiğim o zavallı kız çocuğunun hayali belirmişti.

“Her şeyi göreceksin!” diye yanıt verdi. Sesinde bir çeşit hüzün vardı.

Gezegene hızla yaklaşıyorduk. Önümüzde gittikçe büyüyordu. Okyanusu, Avrupa’nın sınırlarını artık seçiyordum, birden içimde tuhaf, yüce ve kutsal bir kıskançlık duygusu alevlendi: Böyle bir tekrar nasıl olabilirdi, neden? Seviyorum, ben, soysuz herif, kalbime ateş ederek hayatımı ebedi olarak söndürürken üzerine kanımı bulaştırdığım, o terk ettiğim dünyamı sevebilirim ancak. Asla, evet, asla o dünyayı sevmekten vazgeçmedim, o gece ondan ayrılırken bile her zamankinden daha acı veren yoğunlukta sevmemiştim. Bu yeni dünyada acı var mı? Bizim dünyamızda salt acı çekerek sevebiliriz, evet, sadece acı yoluyla!... Başka türlü sevmeyi beceremeyiz, başka sevgi bilmeyiz. Sevmek için acı çekmek istiyorum. Gözyaşları dökerek, terk ettiğim dünyayı tüm susuzluğumla öpmek istiyorum, hayır, kesinlikle başka bir hayatı kabul etmek istemiyorum!

Yol arkadaşım nihayet beni bıraktı. Birden ne olduğunu anlamadan cennet gibi, güneşli harika bir günün göz alan parlaklığında başka dünyada buluverdim kendimi. Ayaktaydım. Dünyamızdaki Yunan takımadalarını oluşturan adaların birinde ya da bu takımadalara bitişik anakaranın kıyısında bir yer gibi gelmişti bana. Ah, her şey tıpkı dünyamızdaki gibiydi; ancak bir farkla, yüce, kutsal bir şölenle ve nihayet ulaşılmış bir utkuyla parlıyordu her yer, zümrüt yeşili dingin bir deniz usul usul kıyılara vuruyor, handiyse bilinçli bir sevdayla öpüyordu kıyıları. Renk renk çiçeklerle kaplı harika ağaçlar bütün ihtişamlarıyla dikiliyordu; gür yaprakları, huzur veren, kulağı okşayan hışırtılarla aşk sözcükleri fısıldıyormuş gibi beni selamladıklarına emindim. Çimenler parlak mis kokulu çiçeklerle ışıldıyordu. Kuşlar sürü halinde gökyüzünde uçuyor, hiç ürkmeden gelip gelip omzuma, kollarıma konuyor, sevimli, titreşen kanatlarıyla sevinç içinde bana dokunuyorlardı. Ve sonunda bu gezegenin mutlu insanlarını gördüm ve tanıdım. Yanıma geldiler, hemen çevremi aldılar, kucaklayıp

beni öpmeye başladılar. Güneş çocukları -kendi güneşlerinin çocukları- ah, ne kadar da güzeldiler! Bizim dünyamızda böylesi insan güzelliği hiç görmemiştim. Olsa olsa çocuklarımızda bebeklik çağında bu güzelliğin zayıf bir yansıması olabilirdi. Bu mutlu insanların gözleri parlak bir ışıkla yanıyordu. Yüzleri zekâyla, bir çeşit dinginliğe varmış bir bilinçle ışıyordu. Yüzlerinde şen bir anlatım vardı; konuşmalarında çocuksu bir sevinç çınlıyordu. Ah, yüzlerine daha ilk bakışta, her şeyi, evet, her şeyi anlamıştım! Bu dünya Adem ve Havva'nın günahlarıyla kirlenmemişti; bu insanlar günah nedir bilmiyorlardı, tüm insanlığın mitlerine göre, Adem ve Havva'nın yaşadığı cennet gibi bir yerde yaşıyorlardı, tek bir fark vardı: Bu dünyanın her tarafı cennetti. Bu varlıklar sevinçle gülümseyerek etrafımı alıyor, sevip okşuyorlardı; barınaklarına götürdüler, her biri beni avutmak için sıraya girmişlerdi sanki. Bana hiçbir şey sormadılar, her şeyi sanki biliyormuş gibiydiler, bana öyle gelmişti, yüzümdeki ıstırabın izini bir an önce silmek için adeta yarış ediyorlardı.

***

Beni yine dinleyin: Peki, bu yalnızca düş olsun! Ama bu saf ve güzel insanların sevgi duyguları sonsuza dek benimle kaldı, sevgilerinin şimdi oradan bana aktığını hissediyorum. Onları gördüm, tanıdım ve onlara inandım, onları sevdim; onlar için acılar çektim. Ah, daha o zaman, bu insanları birçok bakımdan hiç anlamadığımı fark etmiştim; bana, benim gibi çağdaş ilerici bir Rus'a, aşağılık bir Petersburglu'ya sözgelişi, bunca şeyi bildikleri halde, bizim bilimimize sahip olmamaları çözümü zor bir bilmece gibi görünüyordu. Yalnız çok geçmeden bilimlerinin bizim dünyadakinden farklı olarak bir çeşit duygu yoluyla karşılanıp beslendiğini, isteklerinin de çok farklı olduğunu ayrımsadım. Hiçbir şeyi arzulamıyorlardı ve huzur doluydular, bizim, hayatı anlamaya çalışmamız gibi bir çabanın içinde olmuyorlardı. Dolu doluya bir yaşamları vardı çünkü. Ama bilimleri bizimkine göre daha yüce ve derindi, çünkü bizim bilim insanoğluna hayatın ne olduğunu anlatma arayışına giriyor, insana yaşamayı öğretmek için hayatı kavrama derdine düşüyordu. Onlar nasıl yaşayacaklarını bilim olmadan da biliyorlardı; bunu anlıyordum, ama bir türlü bilimlerini kavrayamamıştım. Bana ağaçlarını gösteriyorlardı, onları seyrederken besledikleri sevginin yoğunluğuna anlam veremiyordum: Diğer canlı varlıkları kendileri gibi görüp, onlarla konuşuyorlardı. Bakın, onlarla konuştuklarını söylerken yanılmıyorum! Evet, onların dilini keşfetmişlerdi,

onları anladıklarına emindim. Bütün doğaya -kendileriyle birlikte barış içinde yaşayan, onlara saldırmayan, sevgi gücüyle uysallaştırdıkları hayvanlara da- böyle bakıyorlardı. Yıldızları göstererek anlamadığım bir şeyler söylemişlerdi bana; ama inanıyordum, yıldızlarla salt düşüncede değil, canlı bir yolla iletişim kuruyorlardı. Ah, onları anlama çabasına girmedim, bunsuz da seviyorlardı beni; bununla beraber beni asla anlamadıklarını biliyordum ve bu yüzden dünyamızdan hiç söz etmedim. Karşılarında durup, yaşadıkları toprağı öpüyordum yalnızca; öylece suskun onlara tapıyordum, beni seyrediyorlar, hiç utanç duymadan tapınmama izin veriyorlardı, çünkü bundan çok hoşlandıkları belliydi. Benim için pek üzülmüyorlardı. Bazen, olabilecek en derin bir sevgiyle bana karşılık vereceklerinin mutluluğu içinde gözyaşları dökerek ayaklarını öptüğüm zaman benim için ıstırap çekmiyorlardı. Hayretler içinde kendime soruyordum: Benim gibi birini nasıl oluyor da hiç incitmiyorlar, bir kez olsun kıskançlık duyguları kabarmıyordu! Benim gibi yalancı, sürekli böbürlenen biri nasıl oluyor da onlara kuşkusuz yabancı olan dünyamıza ilişkin bildiklerinden söz etmemiş, en azından onlara duyduğu sevgiden bu varlıkları şaşırtmayı istememişti? Çocuklar gibi hareketli ve neşeliydiler. Harika korularında, ormanlarında dolaşıyorlar, güzel şarkılar söylüyorlardı, doğal ve hafif yiyeceklerle besleniyorlardı - meyveler, ağaç balı, evcilleştirdikleri hayvanların sütleri vs... Besin ve giyecek konusunda özel çabaları yoktu. Aşk onlarda da vardı, çocuklar doğuyordu, ama bizim dünyamızda hemen hemen herkese bulaşan ve insanoğlunun tüm günahlarının kaynağı olan o *aşırı* kösnül duygu taşkınlıklarını hiç görmedim. Mutluluklarına katılan yeni doğan çocuklarına çok seviniyorlardı. Aralarında ne sürtüşme, ne bir kıskançlık vardı; ne anlama geldiğini bilmiyorlardı bile. Çocuklar herkesin çocuğuydu, çünkü hepsi tek bir aileyi oluşturuyordu. Onlarda ölüm olmakla birlikte hastalık yoktu, ama zamanı gelen yaşlılar sessizce ve huzurla sonsuz uykularına çekiliyorlardı; son yolculuklarına uğurlamak üzere çevrelerinde toplananları, yüzlerinde ışıltılı bir gülümsemeyle, veda anında bir bir kutsadıktan sonra huzurla gözlerini kapıyorlardı. Bu törenlerinde keder, gözyaşı hiç görmedim, azalan, ancak dingin, hükmünü tamamlamış, edilgen duruma geçmiş bir heyecana varan bir sevgi sezmiştim. Ölümden sonra da dünyasal beraberliklerinin kesilmediğini düşünmek mümkündü, ölümsüzlük kavramını sorduğum zaman beni anlamamışlardı, gördüğüm kadarıyla ölümsüzlükten içgüdüsel olarak o kadar emindiler ki bu soru onlar için bir

anlam taşımıyordu. Tapınakları yoktu, ama Tüm Evrenle canlı, kesintisiz bir birlik içindeydiler. İnançları yoktu, buna karşılık dünyevi sevinçleri yaşadıkları doğanın sınırlarına vardıkları zaman, yaşayanlar için de, ölenler için de Tüm Evrenle daha geniş, daha derin bir ilişkinin başlayacağı görüşüne dayalı sağlam, köklü anlayışları vardı. Bu an'ı sevinçle, acele etmeden, acı çekmeden, ama birbirlerine aktardıkları sezgileriyle kavrıyorlardı. Sezgilerini birbirine aktararak oluyordu bu. Akşamları yatmadan önce toplu halde ezgiler söylemeyi seviyorlardı. Biten günün yaşattığı duyguları bu şarkılarla aktarırlardı, günle vedalaşırken onu överlerdi. Doğaya -denizlere, ormanlara, övgüler düzerlerdi. Birbirlerine şarkılar söylemeyi sever, birbirlerini çocuklar gibi överlerdi; çok sade ezgilerdi, ama yüreğin birinden çıkar, ötekine işlerdi. Yalnızca şarkılarda değil, yaşamlarının her anı birbirlerini sevmekle geçiyordu. Bu, birbirlerine duydukları ortak, evrensel bir sevgiydi. Büyüleyici, coşkulu bazı şarkılarını hemen hiç anlamıyordum. Sözlerini bilsem de anlamına varamıyordum. Usum yetersiz kalıyordu sanki, yine de yüreğim bu şarkılara kendiliğinden akıyordu. Onlarla sık sık konuşuyordum, bütün bunları uzun zaman önce hissettiğimi, bu sevinçleri, utkuyu kendi dünyamızda kimi zaman bende dayanılmaz ıstıraplara varan çekici bir duyguyla yaşadığımı; onların duygularını ve güzelliklerini kalbimim rüyalarında, hayallerimde hissettiğimi; dünyamızda günün doğuşunu bir gün olsun gözyaşları dökmeden izlemediğimi söyledim. Dünya insanlarına duyduğum kinde her zaman bir acının olduğunu anlattım: Onları sevmeden neden nefret edemiyordum; onlara duyduğum aşkta acı olduğu halde, neden onları bağışlamadan duramıyordum; kin duymadan neden sevemiyordum? Evet, bunları anlatıyordum. Beni ilgiyle dinliyorlardı, ama tek kelimesini bile anlamadıklarını yüzlerinden okumuştum, bunları söylemekten pişmanlık duymadım: Terk edip gittiğim insanlar için duyduğum acının yoğunluğunu hissedeceklerini biliyordum. Evet, içime işleyen sevgiyle bana baktıkları zaman, evet, onların yanındayken, ruhumun onlarınki kadar masum, dürüst, günahsız olduğunu hissettiğim zaman onları anlamamamı pek dert etmedim. Hayatın doluluğu duygusu karşısında soluğum kesilmişti ve sessizce onlara taptım.

Ah, şimdi herkes yüzüme baka baka benimle alay ediyor, yukarıda anlattığım ayrıntıların düşte görülmesinin mümkün olmadığını, olsa olsa sayıklama anında kalpte doğan bir duygunun derinden hissedilmesi olabileceğini, ayrıntıları da uyandıktan sonra uydurduğumu ileri sürüyorlar.

Gerçekten de böyle olduğunu anlattığım zaman, Tanrım, nasıl kahkahalarla gülmüşlerdi bana; nasıl bir neşe doğurmuştu! Ah, evet, kuşkusuz düşümdeki tek duygu yenmişti beni, yüreğimde kanayan bir yara gibi salt o duygu canlı kalmıştı! Yalnız düşümün gerçek imgeleri ve biçimleri, yani düş anında gerçekten de gördüklerim, uyumla öylesine tamamlanmış, öylesine büyüleyici ve güzel, öylesine gerçektiler ki, kuşkusuz, uyandıktan sonra onları insanoğlunun kıt sözcükleriyle ifade edememiştim, o kadar ki belleğimden silinmiş olmalıydı. Gerçekten o ayrıntıları istencim dışında, bir an önce aktarmak için, kuşkusuz, tutkulu bir istekle değiştirerek uydurmak zorunda kaldığım anlamına geliyordu. Ama bu anlattıklarımın doğru olduğuna nasıl inanabilirdim? Belki de anlattıklarımdan bin misli daha güzel, daha ışıltılı ve sevinçli olamaz mıydı? Hadi düş olsun diyelim, ama bunlar yaşanmamış olamazdı. Dinleyin, size bir sır vereceğim: Yaşadıklarım belki de hiç düş değildi! Çünkü burada düşlerde bile görmenin olanaksız olduğu, insanı dehşete düşüren bir olay yaşandı. Bu düşü kalbim doğurmuş olsun, ama kalbim sonraları başıma gelen o korkunç olayı yaratacak güçte miydi? Bu olup bitenleri tek başına nasıl uydurmuş olabilirdi ya da şu beş para etmez kararsız kalbim, hiçbir değeri olmayan aklım gerçeği böylesine açığa çıkaracak kadar güçlenebilir miydi? Ah, kendiniz karar verin! Bu zamana kadar gizlemiştim, şimdi bu gerçeği açıklayacağım. Bütün mesele şu, ben...ben... o insanları bozdum, yaşamlarını altüst ettim...

Evet, evet, onları mahvetmemle sonuçlandı her şey! Bunun nasıl olduğunu tam olarak ne açıklayabiliyor, ne de hatırlıyorum. Bin yıl süren bir düştü sanki ve bütününden bana geriye tek duygu kaldı. Bildiğim, orada işlenen “ilk günahın” nedeni olduğumdu. İğrenç bir trişin gibi, bütün ülkelere bulaşan veba mikrobu gibi, daha önce mutlu ve günahsız olan bu gezegene mikrobumu bulaştırdım. Yalanı öğrendiler, yalanı sevdiler, çekiciliğini tattılar. Ah, başlangıçta *masumca* başlamıştı belki, şakayla, cilveyle, gönül oyunlarıyla, aslında belki mikropla, ne var ki bu yalan mikrobu yüreklerine girdi, çok hoşlandılar. Ardından hızla kösnül duygular doğdu, bu tutku kıskançlığı, kıskançlık acımasızlığı doğurdu... Ah, bilmiyorum, hatırlamıyorum, ama çok geçmeden ilk kan döküldü: Şaşırdılar, dehşete düştüler; birbirlerinden ayrıldılar, koptular. Birbirlerine düşman birlikler oluştu. Yüze vurmalar, sitemler başladı. Utancı öğrendiler ve bunu erdem olarak yücelttiler. Onur kavramı ortaya çıktı, her birlik kendi sancağını dalgalandırdı. Hayvanlara eziyet etmeye başladılar; bir arada

yaşadıkları hayvanlar dağlara ormanlara kaçtılar, vahşileştiler, onlara düşman oldular. Aralarında çıkar mücadeleleri, sen-ben kavgası başladı. Farklı dillerde konuşmaya başladılar. Acıyı tattılar, tutkuyla bağlandılar, acı çekmek için yanıp tutuştular ve Gerçeğe sadece acıyla varılabileceğini söyleyip durdular. Sonra bilim ortaya çıktı. Kötülük, zorbalık doğunca bu kez kardeşlikten, insanlıktan söz etmeye başladılar, bu düşünceleri benimsediler. Suç işlemeye başladıklarında adaleti keşfettiler ve bunu korumak için de yasalar çıkardılar; yasaları sağlamlaştırmak için de giyotini icat ettiler. Neler yitirdiklerini hayal meyal hatırlıyorlardı, bir zamanlar masum ve mutlu olduklarına inanmayı bile istemediler. O eski mutluluklarının geri gelebileceği düşüncesine gülüp geçtiler; bunu hayal olarak nitelediler. Bu mutluluğu biçim ve imge olarak gözlerinin önünde canlandıramıyorlardı, ama ilginç ve tuhaf bir durum vardı: Eski mutluluklarına duydukları bütün inançlarını yitirirlerken, onu bir masal olarak nitelerlerken yeniden saf ve mutlu olmayı öylesine derinden istediler ki bu arzuları önünde çocuklar gibi yerlere kapandılar, bu arzularını tanrılaştırdılar, tapınaklar kurdular ve kendi düşüncelerine, kendi “arzularına”, aynı zamanda ulaşılmaz ve gerçekleşemez olduğuna derinden inanarak, ama gözyaşları dökerek, yerlere kapanarak taptılar. Yitirdikleri saf, mutlu hayatlarına dönmelerini sağlayacak bir mucize gerçekleşseydi ve birisi tutup o mutluluğu gösterseydi ve isteyip istemediklerini sorsaydı kesinlikle geri çevirirlerdi. Şöyle demişlerdi bana: “Tamam, biz kötü, yalancı, adaletsiz olalım, bunun *bilincindeyiz* ve bunun için gözyaşları döküyoruz, korkunç acılar çekiyoruz, bizleri yargılayacak olan ve kim olduğunu bilmediğimiz o bağışlayıcı ‘Yargıçtan’ belki de daha çok biz kendimize işkence edip cezalandırıyoruz. Ama bizim bilimimiz var, onun sayesinde yeniden gerçeği arayıp bulacağız, ama bilinçli olarak. Bilim duygudan daha yücedir, yaşam bilinci hayatın üstündedir. Bilim bize bilgeliği verecek, bilgelik yasaları ortaya çıkaracak. Mutluluk yasaları bilimiyse mutluluğun üstündedir.” Söyledikleri işte bunlardı; bu sözlerden sonra da herkes, karşısındakinden çok kendini sevmeye başladı, ayrıca başka türlü davranamazlardı zaten. Herkes kişiliğini öylesine kıskançlıkla öne çıkardı ki bütün güçleriyle başkalarını aşağılamaya ve küçümsemeye verdi kendini; bu uğurda hayatlarını bile öne koydular. Kölelik doğdu, gönüllü köleler bile ortaya çıktı: Zayıf, kendisinden daha zayıf olanları ezmeye yardımcı olsun diye, güçlüye isteyerek boyun eğdi. Gözyaşları içinde insanlara ulaşan vaizler türedi ve insanlara kibirlerinden, yitirdikleri

uyum ve ölçüden, kaybettikleri utanç duygusundan söz ettiler: Ya alaya alındılar ya da taşlandılar. Tapınak önlerinde kutsal kanlar aktı. Bu olanlara rağmen yeniden birleşmeyi düşünen kimseler çıktı ortaya: Başkalarından çok kendini sevmeye devam ederek, aynı zamanda kimsenin hayatına karışmadan herkesin bir arada, uyumlu bir toplum içinde yaşaması mümkünmüş gibi... Bütün savaşlar bu düşünceden çıktı. Savaşanlar aynı zamanda bilimin, bilgeliğin ve kendini koruma duygusunun, sonunda, kişiyi sağduyulu ve uyumlu bir toplumda birleşmeye zorlayacağına, ama öte yandan davayı hızlandırmak için "bilgelerin" düşüncelerini anlamayan "akılsızları" zaferlerine engel olmasınlar diye hızla yok etmeye çalışacaklarına kesin olarak inanıyorlardı. Ancak kendini korumu güdüsü hızla zayıflamaya başladı. Doğrudan "ya hep, ya hiç" diyen kibirli, gözü doymaz kişiler türedi. Her şeye sahip olmak için zorbalığa başvurdular, bunu başaramazlarsa kendilerini yok edeceklerdi. Hiçliğin sonsuz erinci uğruna yok olmayı, kendini yok etmeyi kült olarak benimseyen dinler doğdu. Neden sonra bu varlıklar boş, anlamsız çabalardan yoruldular; yüzlerinde acının izleri belirdi, bu varlıklar güzelliğin acı olduğunu, çünkü düşüncenin salt acıda var olabileceğini ilan ettiler. Acıyı ezgilerinde terennüm ettiler. Aralarında çaresizce dolaşıyor, onlar için gözyaşları döküyordum, ah, yine de seviyordum onları, yüzlerinde acının hiç olmadığı, saf, günahsız, güzel oldukları o eski günlerinden daha da çok seviyordum belki. Acı hiç var olmadığı için bir zamanlar cennet olan, kirlettikleri o dünyayı şimdi daha çok seviyordum. Heyhat, her zaman acıyı ve kederi sevmiştim ben, ama salt kendim için, kendim için, onlar için üzülmüş, ağlamıştım. Umutsuzluk içinde kendimi suçlayarak, lanetler ederek, kendimi aşağılayarak, onlara ellerimi uzattım. Her şeye ben, yalnızca ben sebep olduğumu, ahlaksızlığı, mikrobu, yalanı ben bulaştırdığımı söyledim! Beni çarmıha germeleri için yalvardım. Nasıl çarmıh yapılacağını öğrettim. Kendimi öldürmeye gücüm yoktu, yapamadım. Bana işkence etmelerini istiyordum; acıya susamıştım, işkenceler içinde kanımın son damlasına kadar akıtılmasını istiyordum. Ne var ki bana sadece güldüler ve sonunda bana deli gözüyle bakmaya başladılar. Beni hoş gördüler, istediklerini elde ettiklerini, olan olduğunu, başka türlü olamayacağını söylediler. Artık beni tehlikeli bulduklarını, konuşmaya devam edersem beni tımarhaneye kapatacaklarını söylediler. İşte o zaman, ruhuma öylesine güçlü bir acı çöktü ki yüreğim daraldı, bir an öleceğimi hissetim. Ve birden, tam burada uyanıverdim.

Sabah olmuştu; daha doğrusu gün ışımamıştı daha, saat altı sularıydı. O koltukta kendime geldim, mumum yanıp bitmişti; bitişik odadan, yüzbaşılardan ses gelmiyordu, dairemizde alışık olmadığım derin bir sessizlik vardı. İlk yaptığım müthiş bir şaşkınlıkla ayağa fırlamak oldu; başıma buna benzer bir olay hiç gelmemişti, en küçük kırıntısı bile: Örneğin koltuğumda böyle hiç uyumamıştım. Ayağa fırlayıp yeni yeni kendime gelirken, birden önümde doldurulmuş, hazır tabancayı fark ettim, hemen kendimden uzaklaştırdım. Ah, şimdi hayat, hayat!... Kollarımı havaya kaldırdım ve heyecanla sonsuz gerçeğe seslendim; hayır, seslenmedim, hıçkırmaya başladım; bütün benliğimi ölçüsüz bir sevinç dalgası sarmıştı. Evet, hayat ve gerçeği yayma!... O anda insanlara yol göstermeye karar verdim, elbette bütün yaşamım boyunca! Yaymaya, insanlara anlatmaya gidiyorum, neyi mi? Gerçeği, çünkü onu gördüm, gözlerimle gördüm, onun utkusunu gördüm!

İşte, o zamandan beri bu gerçeği anlatıyorum! Ayrıca bana gülenleri herkesten daha çok seviyorum. Neden böyle, bilmiyorum ve açıklama getiremiyorum. İnsanlar şimdi yolumu şaşırdığımı söylüyorlar, yani şimdiden böyle olduktan sonra ileride ne olurmuşum. Aslında bu, gerçek: Zihnim bulanıyor, belki de ileride daha kötüye gidecek. İnsanların yolunu aydınlatan öğütler verirken, hangi sözcükleri kullanmak, neler yapmak gerektiğini bulana kadar, kuşkusuz bu akıl karışıklığı bir süre daha peşimi bırakmayacak, çünkü o kadar kolay değil. Bunu gayet açık biçimde görüyorum zaten. Ama biraz dinleyin: Bu durumda kimin aklı karışmazdı ki? Oysa herkes aynı yöne gidiyor, hiç değilse buna çaba gösteriyor, bilgesinden, en pislik soyguncusuna kadar, yalnız yolları farklı... Eski bir gerçek bu, ama burada yeni olan şu: Artık yolumu şaşıramazdım, çünkü gerçeği gördüm. İnsanların güzel ve mutlu olabileceğini gördüm ve biliyorum. Dünyada yaşama becerilerini yitirmedikten sonra kötülüğün insanoğlunun doğal davranışı olduğuna inanamam. Oysa herkes nedense sadece bu inancıma gülüp geçiyor. Neden inanmayayım ki? Gerçeği gördüm, kafamdan uydurmuş falan değilim, gördüm, gördüm diyorum size. *Canlı imgesi* sonsuza kadar ruhumu doldurdu. Onu öylesine kusursuz bir bütünlükte gördüm ki insanoğlunda olmayacağına inanamam. Öyleyse nasıl yolumu şaşırmış olabilirim? Birkaç kez elbette yolumdan sapmış olabilirim,

insana yabancı gelecek sözcükler bile kullanmış olacağım, ama uzun süreli değil: Gördüğüm o somut, canlı imge her zaman benimle olacak, daima ruhumu iyileştirecek ve yolumu aydınlatacaktır. Ah, çok dinç, çok diri hissediyorum kendimi, yürüyeceğim, bin yıl da sürse yürüyeceğim. Onları mahvettiğimi başlangıçta gizlemeyi bile düşündüğümü bilmenizi isterim, ama bu hataydı, evet, ilk hatam! Ama gerçek, *yalan* söylediğimi fısıldıyordu bana, beni korudu ve yolumu aydınlattı. Peki, cennet nasıl kurulacaktı! Sözlerle anlatamayacağım için, doğrusu bilemiyorum. Düşüm sona erer ermez, sözler belleğimden uçup gitmişti. Hiç değilse en önemli, en gerekli olan sözcükler... Olsun: yürüyeceğim ve usanmadan sürekli konuşacağım; çünkü gördüklerimi aktaramasam da, yine de her şeyi kendi gözlerimle gördüm. İşte, benimle alay edenler bunu anlamıyorlar: Gördüklerimin, “sözde bir düş, sanrı, bir sayıklama olduğunu” söyleyip duruyorlar. Ee, buna bilgelik mi denir? Kibirlerinden geçilmiyor! Düş? Evet, nedir düş? Hayatımız bir düş değil mi? Daha fazlasını söyleyeceğim: Varsın bu gördüklerim hayal ürünü olsun, cennet diyelim ki var olmasın (zaten bunu anlıyorum!), ne olursa olsun gerçeği anlatmak için o yüce yürüyüşümü sürdüreceğim. Oysa bu çok basit, bir günde, bir *saatte* bakmışsın her şey birden kuruluvermiş! Önemli olan başkalarını kendiniz gibi sevmeniz, önemli olan bu işte, hepsi bu!... Başka da bir şey gerekmiyor: Onu nasıl gerçekleştireceğini hemen bulacaksın. Oysa bu milyarlarca kez tekrarlanan ve söylenen eski bir gerçek; ne var ki insanları bir araya getirememiş! “Yaşam bilinci, yaşamın üstündedir, mutluluk yasaları bilimi mutluluğun üstündedir.” İşte, neyle mücadele etmemiz gerektiği!... Yapacağım da. Herkes isterse bu gerçekleşir.

O küçük kızı arayıp buldum... Yürüyeceğim, yürüyeceğim!..

II-Sanık Kornilova'nın Beraat Etmesi

Bulunduğumuz yılın 22 Nisanında bölge mahkemesi, yeni heyet ve jüriyle sanık Kornilova'nın davasını ikinci kez karara bağladı. Geçen yıl mahkemenin verdiği karar, tıbbi bilirkişilerin yetersizliği nedeniyle Yargıtay'dan geri dönmüştü. Sanırım okurlarımın çoğu bu davayı iyi hatırlar. Genç bir üvey anne (o zaman henüz reşit değildi) hamileyken sürekli eski karısını örnek göstererek kendisine eziyetler eden kocasına öfkelenmiş, aralarında geçen büyük bir tartışmadan sonra, kocasının eski karısından olan altı yaşındaki üvey kızını pencereden (yaklaşık on metre yükseklikten) aşağıya atmıştı, mucize eseri çocuğa bir şey olmamıştı: Bir yeri kırılmamış, zarar görmemiş, hemen kendine gelmişti; şimdi sağlığı yerinde. Genç kadının bu canavarca eylemi olağandışı, esrarengiz diğer davranışlarına da uyum gösteriyordu ve ister istemez akla şu soruyu getiriyordu: Akıl sağlığı yerinde miydi? Sözgelimi hamileliğin etkisi altında olabilir miydi? Kocası işe gittikten sonra, sabahleyin uyanır uyanmaz, doğru çocuğun yanına gitmiş, uyandırmış, sonra elbisesini, ayakkabılarını giydirmiş, kahvaltı yaptırmıştı ve sonra pencereyi açarak çocuğu aşağıya atmıştı. Çocuğa ne olduğuna bile bakmadan pencereyi kapatmıştı;{268} giyinmiş doğru karakola gitmişti. Olayları baştan sona anlatmış, sorulara son derece kaba ve tuhaf biçimde yanıt vermişti. Bir saat geçtikten sonra çocuğa bir şey olmadığını söylediklerinde kayıtsız ve soğukkanlı, yüzünde ne neşe, ne bir üzüntü, sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi, "ne dokuz canlıymış!" diye mırıldanmıştı. İki ayrı tutukevinde kaldığı 2,5 ay asık yüzlülüğünü, kabalığını ve suskunluğunu sürdürmüştü. Derken her şey bir anda geçiverdi: Doğum yapana kadar geçen dört ay ve sonrasında -ilk mahkemede ve mahkemeden sonra- inanılmaz derecede değişmişti, tutukevi kadın bölümü şefi onu yere göğe sığdıramıyordu: Kişiliğine denge gelmiş, sakin, sevecen, açık, konuşan biri olup çıkmıştı. Gerçi bunları daha önce yazmıştım. Özetle, eski karar Yargıtay'dan dönmüş, 22 Nisanda Kornilova'nın beraatıyla sonuçlanan yeni bir duruşma başlamıştı.

Ben de mahkemedeydim, pek çok izlenimler edindim. Üzülerek söyleyeyim ki, hepsini anlatamayacağım, bir iki cümleyle sınırlamak zorundayım. Ayrıca daha önce bu davaya epeyce yer verdiğim için, okurlarımı bilgilendirmem gerekir, dolayısıyla davanın sonucundan okuyucularımı haberdar etmeyi gereksiz saymıyorum. Bu duruşma, ilkinden daha uzun sürdü. Özellikle, oluşturulan jüri mükemmeldi. Yeni bir tanık çağrılmıştı: tutukevi kadın bölümü şefi... Kornilova'nın karakteri üzerine

çok inandırıcı ve sanığın lehine ifade verdi. Sanığın kocasının ifadesi de çok iyiydi: Çok dürüst davranarak aralarında geçen tartışmayı, karısının üzerine yürüyüşünü gizlemedi ve karısını suçsuz buldu. İçten ve açık konuştu. Bir köylüydü, ama Alman ceketiyle dolaşıyor, kitap okuyordu, ayda 30 ruble kazanıyordu. Ayrıca bilirkişi seçimi de çok iyiydi, altı kişi çağrılmıştı, hepsi tıp alanında tanınmış, ünlü kişilerdi; beşi ifade vermişti: üçü, sanığın hamile olmasının, suçun işlenmesinde -bu olayda da- *etkilenimin* söz konusu olabileceğini tereddüt etmeden bildirdi, kişiyi *suç işlemeye itebileceğini* söyledi. Sadece doktor Florinski bu görüşe katılmadı, neyse ki psikiyatr değildi ve sözleri pek dikkate alınmadı. Son olarak bizim ünlü psikiyatr Dyukov ifade verdi; bir saate yakın konuştu; savcının ve başkanın sorularını yanıtladı. İnsan ruhunu ve hastalıklı yanlarını bu kadar derinliğine kavramış bir insan tasavvur etmek hayli zor. Uzun yılların deneyimiyle, çok ilgiye değer gözlemlerinin zenginliğiyle beni şaşırtmıştı. Bana gelince, bilirkişiyi büyük bir hayranlıkla dinledim. Bilirkişinin görüşleri sanığın tamamen lehineydi: Korkunç eylemini gerçekleştirdiği sırada sanık kadının gebeliğin yol açtığı bir etkilenim içinde bulunduğunu kuşkuya yer vermeyecek biçimde *kanıtlarıyla* açıkladı.

Savcı tehdit eder gibi konuşmasına rağmen, suçun tasarlanarak işlendiği savından vazgeçti, yani suç aşırı bir öfke anında işlenmişti. Sanığın avukatı, davavekili Lyustik bazı suçlamaları büyük bir ustalıkla püskürttü, en önemlisi de, kadının üvey kızına uzun süredir kin duyduğu savının, koridor dedikoduları olduğunu vurgulayarak tümüyle çürüttü. Mahkeme başkanının uzun söylevinden sonra jüri üyeleri çekildi ve 15 dakikadan az bir süre sonra, çok sayıda dinleyici kitlesinin coşkularına neden olan beraat kararıyla içeri girdiler. Birçoğu haç çıkardı, kimi birbirini kutladı, tebrik etti. Koca beraat eden karısını aynı gün, gece on birde evine götürdü, bir yıla yakın ayrılıktan sonra, hayatı boyunca ders olacak büyük bir izlenimle, çocuğunun mucizevi kurtuluşundan başlayarak bu davaya Tanrının apaçık elinin değdiğini hissederek, mutlu kadın evine dönmüştü.

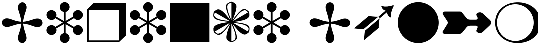
Okurlarıma

Okurlarımın olağanüstü hoşgörülerine sığınıyorum. Geçen yıl yaz ayında tedavi olmak amacıyla Ems'e yaptığım gezi nedeniyle Günlüğün temmuz ve ağustos sayılarını, aynı anda 31 Ağustosta çıkarmak zorunda kalmıştım; elbette sayfa sayısı iki sayıyı kapsayacak genişlikteydi. Bu yıl hastalığımın daha da artması üzerine mayıs ve haziran sayılarını birlikte çıkarmak zorundayım. Sonra geçen yıl olduğu gibi temmuz ve ağustos da aynı sayı içinde yer alacak ve ağustosta okurlara ulaşacak. Eylül ayından itibaren Günlük düzenli olarak her ayın sonunda çıkacaktır.

Böylece, doktorların kararma göre Petersburg'dan ayrılırken yazı işleri binamızın eylüle kadar kapalı olacağını bildirmeliyim. Başka kentlerden aboneler ve okurlar, *Petersburglular gibi* gerektiği durumda, eskiden olduğu gibi, *dileklerini* yazı işlerine ulaştıracaklardır. Bu mektuplar hemen yazı işleri müdürüne iletilecek, şikâyetlere ve dileklere zaman geçirilmeden eskisi gibi yanıt verilecektir. Aynı şekilde, adıma gönderilen bütün mektupları hemen bana ulaştıracaklar. Bu konuda yazı işleri en iyi yolları kullanacak. Abone kaydı sürdürülecek, abone olanlar herhangi bir tatsızlıkla karşılaşmayacaklardır.

"Bir Yazarın Günlüğü" nün abone ve okurları beni bağışlayacaklar mı, bilemiyorum. Hastalığımın belirsizliğini koruması, ileriyi görmemde beni zorluyor. Okurlarımın hemen hemen hepsi bu zamana kadar bana hep gönülden yaklaştılar. Bu yaklaşımda büyük bir içtenlik olduğuna inanıyorum. Şimdi de sizlerden böyle bir davranış bekleme cesaretinde bulunabiliyorum. '

I-Kahin Johann Lichtenberg'in Kitabından. 1528 Yılı

Bana çok eski bir belge yolladılar. Aslında zamanımızın olayları ve savaşları üzerine kehanetleri içeren, uzun yıllar önce yazılmış alegorik bir belge. Genç bilim adamlarımızdan biri Londra'da bulmuş, Kraliyet Kütüphanesinde, eski tip büyük boy "Kehanetler Kitabı" "*Prognasticationes*", yazarı Johann Lichtenberg, 1528'de basılmış, Latince. Az rastlanır bir eser, dünyada tek denebilir. Puslu görüntülerle Avrupa'nın ve insanlığın geleceği anlatılıyor. Mistik bir kitap. Bana gönderilen, çok ilgi çekici bulduğum satırlara yer vereceğim.

Fransız Devrimi (1789) ve I. Napolyon dönemi kehanetlerinden sonra (Napolyon söz konusu kitapta büyük kartal-*aquila grandis* olarak adlandırılıyor) gelecekte Avrupa'da meydana gelecek olaylara değiniyor:

> "Post haec veniet altera aquila quae iğnem fovebit in gremio sponsae Christi et erunt tres adulteri unusque legitimus qui alios vorabit. Exsurget aquila grandis in Oriente, aquicolae occidentales moerebunt. Tria regna comportabit. Ipsa est aquila grandis, quae dormiet annis multis, refutata resurget et contremiscere faciet, aquicolas occidentales in térra Virginis et alios montes Super-bissimos; et volabit ad meridiem recuperando amissa. Et amore charitatis inflammabit Deus aquliam orientalem volando ad ardua alis duabos fulgens in montibus christianitatis."{269}

Kuşku yok ki biraz puslu bir tablo, ancak "yıllarca uyuyan, *savaş kaybetmiş* (NB: Avrupa'yla 22 yıl önce yaptığımız Kırım Savaşı kastediliyor olamaz mı?), Doğu'nun büyük kartalı birden silkiniyor ve Batı suları insanlarını titretiyor." Bu anlatımın çağımızda meydana gelen olaylara benzerlik taşıdığını kabul edin, "ışıltılı kanatlarıyla" kartal doruklarda uçtuğu halde, kehanetin tersine, "Batı suları insanlarının" karşısında hâlâ tir tir titreyen bizim Avrupalılaşmış akıl hocaları bunu dikkate almasalar da, benziyor. Ama titreyen kartal değil, bu çok bilmişler. Sonra, Johann Lichtenberg'in kehanetini günümüz olaylarıyla ilişkilendirdiğimizde, "Bakirenin yurdunda Batı suları insanları" açıkça İngiltere'yi akla getirmiyor mu? Yalnız, burada neden "Bakirenin yurdu" deniyor? 1528'de Kraliçe Elizabeth yoktu. Lichtenberg'in bu benzetmesi hiç saldırı görmemiş toprak (Büyük Britanya adası) anlamında kullanılmış olamaz mı? Bir zamanlar, Napolyon'un girdiği Avrupa başkentleri için: "Saldırıya uğramış başkent, kızlığı bozulan bakireye benzer!" ifadesi kullanılmıştı. Ayrıca kehanete göre kartal başka "çok kibirli doruklara" da

korku salıyor, kayıplarını telafi etmek için Güneye uçuyor, burada en dikkat çekici olan, "Tanrının Doğu kartalını merhamet aşkıyla coşturması, kartalın Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıldayarak zorlu işlere uçmasıdır." Tam günümüze uyan bir kehanet olduğuna hak verin. Kartalımız ezilen, zulüm gören Slav kardeşlerimiz için merhametle coşmamış mıdır? İsa'nın merhameti, geçen yıl ve bu yıl halkımızı "zorlu işlere" yönlendirmemiş midir? Kim yadsıyabilir bunu? Gerektiği kadar dua bilmeyen bu halk ve halkın içinden çıkan askerlerimiz Kırım'da, Sivastopol önlerinde yaralı Fransız askerlerini tedavi etmiş: "Bizimkiler oldukları yerde yatsın, beklesinler; nasılsa onlara bakarız, Fransızlar yabancı, *önce* onları tedavi etmeliyiz!" diyerek savaş alanından sedyeyle taşımışlardır. Safça, gönül yüceliğiyle dolu ve biraz nükteyle söylenmiş de olsa, burada İsa Mesih yok mudur? Öyleyse cahil, ama iyi yürekli, evet, kara cahil, ama barbar olmayan halkımızda bu, İsa ruhu ve bilinci değil de nedir? Evet, İsa Mesih'in gücüdür bu, kartalın "zorlu işlere" kanat açtığı günümüzde Rus gücü, İsa'dan aldığı güçtür bu. Gerçi bizim akıl hocaları Rusya'nın ve Doğu'nun kaderine halkımızın tüm benliğiyle katılması gerçeğini ve düşüncesini var güçleriyle bastırma çabalarına girseler de, zamanımızda açık biçimde görülen halkımızın yüreğindeki İsa bilinci ve "merhamet ateşinin" binlerce örneğiyle karşılaştırdığımızda, Sivastopol üzerine anlatılan bir tek öykünün ne anlamı olur? Günümüzde meydana gelen olayları kavrayamaz diyerek halkımızın "barbarlığına, dar kafalığına", cehaletine ve gelişmemişliğine getirmeyin işi! Davanın ruhunu mükemmel anlıyor, emin olun, halkımız dört yüzyıldır bunun bilincindedir. Yalnız bugünün diplomatlarını tanısaydı, asla anlamazdı; öyle ya kim anlayabilir onları? Evet, doğrudur yüce halkımız vahşi sürü gibi yetiştirilmiştir, en baştan beri, bin yıl boyunca ne acılar çekmiştir; yeryüzünde bu denli acılara maruz kalmış, dışlanmış, ahlaksızlığın batağına çekilmiş, aşağılanmış bir tek halk gösteremezsiniz, ama bu çekilen ıstıraplar, perişan halkımızı birbirine kaynaştırmış, gücünü birleştirmiştir. Çok bilmiş beyler, onu "barbarlıkla, kara cahillikle" suçlamayın öyle, çünkü sizler halkımız için kılınızı kıpırdatmadınız, hiçbir şey yapmadınız. Tersine köşe bucak kaçtınız ondan, iki- yüzyıl önce onu kendi başına bıraktınız; sadece vergi ve haraç veren bir yaratığa çevirdiniz, aydın Avrupalı beyler, bir köşeye fırlatıp attığınız, ezip suyunu çıkardığınız, vahşi hayvan gibi inine sürdüğünüz halk gelişti, İsa'sı yanındaydı ve 20 yıl önce merhamet ateşiyle tutuşan kuzey kartalının kanatlarını açarak onu sarmaladığı o büyük güne kadar yalnızca

Onunla yaşadı... Doğrudur, halkımızın içinde çok yaban vardır, ama bunu uluorta söylemeniz gerekmiyor. Yüzyılların birikimidir bu yabanlık, yosun gibi bitmiştir, ama temizleniyor, temizlenecektir. Asıl dert vahşi olmak değil, vahşiliği erdem katma yükseltmektir. Ne haydutlar gördüm, vahşeti hayat felsefesi edinmiş, ahlaksızlığı ve zayıf iradesiyle alçaklığın dipsiz batağına saplanmış nice insanlar tanıdım; ancak bu sefih yaratıklar, bu bezgin sürüler hiç değilse hayvan olduklarını biliyorlardı, düştüklerini hissediyorlardı, Tanrının onlara bağışladığı dingin, aydınlık anlarda azıcık da olsa kendilerini sorgulayabiliyorlardı. Hayvanlığın her şeyin üzerinde bir put gibi yükselmesi, insanların onu bir erdem gibi görerek tapması ayrı bir iştir. Lord Beaconsfıeld ve ardından giden bizim Beaconsfıeldler ve Avrupacılar tüm insanlığın uğradığı bu canavarlığa ve zulme kulaklarını tıkamış, gözlerini yummuşlardır. “Uygarlığın çıkarları” uğruna, Slav olarak adlandırılan oymakların, yani kendi içinde artık yeni bir anlam kazanmaları nedeniyle köklerinin kazınması gerekir anlayışı adına ve nihayet içten içe çürüyen köhne uygarlık uğruna İsa’ya ihanet etmişlerdir. İşte, erdem olarak sunulan örgütlü ve yüceltilen canavarlık budur ve ona Batı’da da, Rusya’da da puta tapar gibi tapıyorlar. “Tanrının yanılmaz elçisi, hiçbir derdi sıkıntısı olmayan papa yeryüzündeki şu son günlerinde Tanrısına biraz daha yaklaşırken Hıristiyanlık için, İsa adına savaşa giren, sert eleştirilerde bulunduğu Ruslara karşı, kendi *yanılmaz* saptamasına göre bu eleştirinin tek nedeni, Türklerin, papayı tanımayan Rus “zındıklarından” daha tercih edilir olmasıdır. Hıristiyanlara zulmeden Türklerin, evet, Ruslara karşı zaferini gizliden gizliye arzulamadı mı? Bu, canavarlık, barbarlık değil de nedir? Evet, Johann Lichtenberg’in kehaneti günümüze bayağı uyuyor. Kartalın iki yana açılmış kanatlarıyla korkudan titreteceği “çok kibirli doruklar” aklınıza papayı getirmiyor mu? Bu arada kehaneti tamamlayalım: Kâhin Lichtenberg “İsa’nın nişanlısının bağrında ateş yaratan kartal uçup gelecek ve üç evlilik dışı ve bir meşru çocuk dünyaya gelecek, meşru olan ötekileri yakacak” demekle acaba neyi kastediyordu? Dinsel ve mistik dilde “İsa’nın nişanlısı” deyimi genelde her zaman kilise anlamında kullanılmıştır. Bu üç evlilik dışı ve bir meşru çocuk kimdir? Onu kâhin olarak kabul etmemiz gerekirse, sanırım burada üç mezhep amaçlanmış olmalı: Katoliklik, Protestanlık ve... ve... peki üçüncü yasal olmayan neyin nesi, sonra şu meşru olan hangisidir?

Her neyse, Johann Lichtenberg’in kehanetlerini bırakalım. Bu kehanetler üzerine ciddi görüşler bildirmek çok zordur; kimi kehanetler

gerçeğe yakın öğeler taşısa da hepsi mistik bir alegoriden öteye geçemez.

Yalnız örtüşen yanları az mı? Aslında bu kehanet kitabı 1528'de yazılmış ve yayınlanmıştır. Bu tarih hayli ilgi çekicidir. O yıllarda bu türden geleceğe değgin öngörüler kaleme alınmış olmalı. Zaman, büyük Protestan reformu savaşlarına denk düşmesine karşın, bu dönemde Protestanlar, reformcular ve kâhinler pek çoktu. Bilindiği gibi, sonraları birbiriyle mücadeleye giren özellikle Protestan orduları arasında çılgın "peygamberler, biliciler, *Convulsioner'ler*" türemişti. Eski bir kitaptan Latince bir alıntı yaptıysam (yine söylüyorum, var olduğuna kuşkum yok) sadece çok ilgiye değer bir olgu olduğu içindir. Bir mucize, hem de mucizeler mucizesi olduğundan değil... Gerçeklik içinde meydana gelen çok şey bizlere sık sık olağandışı gibi görünür. Gerçekliği çoğu zaman, onu görmek *istediğimiz* gibi görürüz; *kafamızda önceden kurduğumuz gibi* kendimizce yorumlamayı isteriz. Kimi zaman görmek istediğimizi değil, *gerçekte olanı* gördüğümüzde, bunu doğrudan mucize sayarız, çok rastlanan bir durumdur bu, inanın, bazen *görmek istemediğimiz* gerçekten çok, bir mucizeye, olağandışılığa daha çok inanırız. Dünyada herkes için böyledir; insanoğlunun bütün hikâyesi budur.

II-Küfürlü, İmzasız Mektuplar Üzerine

Yurtdışına çıkmadım, şimdi Kursk eyaletinde bulunuyorum. Doktorum yazı köyde, hem de Kursk gibi bir yerde geçireceğimi öğrenince köyde Yessentuk[270] suyu içmemi sağlık verdi ve Ems suyuna bünyem alıştığı için, bu suyun bana daha iyi geleceğini de ekledi. Hastalığımı açıklamam üzerine sıcak ilgilerini esirgemeyen okurlarımdan içtenlikle dolu mektuplar aldığımı bildirmeyi görev sayıyorum. Yeri gelmişken söyleyeyim, gerçekte Günlüğümü çıkarmaya başladığım ilk günden beri gönlümü okşayan, çalışmalarımı övücü, destekleyici birçok imzalı, imzasız mektup alıyorum, okurlarımdan bu kadar ilgi göreceğimi ve bunu hak ettiğimi doğrusu hiç beklemiyordum. Bu mektupları en değerli hâzinem olarak kalbimin bir köşesinde saklayacağım; bunu dergi aracılığıyla bildiriyorsam bu yapmacıklı bir tavır mıdır? Bu genel ilgiyi değerlendirmem ve ona saygı duymam çirkin bir davranış olarak görülebilir mi? Ama övündüğümü, havalara girdiğimi söyleyenler çıkıyor yine de. Söylerlerse söylesinler, övünmediğimi, sadece minnettarlığımı, içten duygularımı ilettiğimi ben biliyorum ya, bu yeter, bu sözlerimin kimi beyefendileri kızdıracağını anlamayacak kadar toy değilim. Ancak bu baylar herhalde benim için çok azınlıkta kalırlar. Günlüğümü çıkardığımdan bu zamana kadar geçen bir buçuk yıl süresince aldığım yüzlerce mektup içinden en azından yüzü (daha çok olabilir) imzasızdır, ama bu yüze yakın imzasız mektuptan sadece iki tanesi tam anlamıyla derin bir öfke ve düşmanlıkla kaleme alınmıştır. Görüşlerimi paylaşmayan bu mektuplar doğrudan doğruya görüşlerime karşı çıkışları içeriyor, ağırbaşlı, içten, işi kişiselliğe dökmeyen imzalı, imzasız mektuplara -çok fazla olduğundan- yanıt veremeyeceğim için üzgünüm. Ancak şu sözünü ettiğim iki mektup hariç, sadece görüşlerime karşı çıkmak için değil, sanki küfretmek için kaleme alınmışlar, işte bu mektupların sahibi baylar, teşekkürlerimi bildirmeme yüzde yüz sinirlenecekler. Mektuplardan İkincisi, hastalığımı okurlarıma açıklamama değiniyor, mektup sahibi ciddi ciddi kızmış: Hastalık gibi özel, kişisel bir meseleyi yayın yoluyla nasıl bildirmeye cüret edermişim, bu açıklamam nedeniyle mektubunda çok çirkin ve yakışıksız bir bölüm yazmış. Ama asıl amacını bir kenara bırakmış, küfrediyor, ister istemez bu konuyla ilgilenmek zorunda kaldım, şöyle ki: Sağlığımın bozulması nedeniyle tedavi için Petersburg’dan ayrılmayı zorunlu görmüşsem ve bu yüzden mayıs sayısını zamanında değil de haziranla birlikte yayınlamak durumunda kalmışsam -zira Günlüğümün her sayısında sonraki sayının çıkacağı zamanı

sürekli bildiririm- mayıs sayısının haziranla birlikte çıkacağını hiçbir gerekçe göstermeden doğrudan bildirmemin nezaketsizlik olacağını düşünmüştüm, bunun nereden ileri geldiğini niçin açıklamayayım? Sonra hastalığımdan sayfalar dolusu mu söz ettim? Bunlar elbette boş işler, eğer yazınsal ve toplumsal edep duygusuyla sarsılan biri söz konusu olsaydı, edebiyatın dışında kısmen de olsa, ilgi çekici, belki de saygın, ancak çıkarsız bir edebiyat sevgisiyle dolu, daha doğrusu yazınsal görgü kurallarının yerine getirilmesinin saygın ateşiyle yanan, isteklerini nezakete kadar vardırmakla beraber, bu isteklerini saygın ve ilginç kaynaklardan çıkaran bir beyefendi olurdum, bu yüzden sırf kibarlıktan bu gibi imzasız mektuplara bir tür saygıyı geri çevirmezdim. Sövgü her şeyi berbat etti: Amacın yalnızca küfür olduğu açıktı. Tamam, bunu konu etmeme değmezdi, ama imzasız mektuplardan biraz söz etmeyi öteden beri düşünüyordum, elime fırsat düştüğü için de memnunum.

Mesele, böylesine kararsız ve geçici, böylesine dolu doluya değişimlerin yaşandığı, çok az kişinin hoşnut olduğu çağımızda (evet, böyle olmalı) aldatılan, unutulan ve kendi haline terk edilen, “Neden her yerde *onlar* var, ben yokum; neden benimle kimse ilgilenmiyor?” diye kahırlanan insanların aşırı ölçüde artmasının uzun zamandır bana kaçınılmaz görünmesidir. Bazı beyefendiler, kişisel öfke ve doyumsuzluk, daha doğrusu ülküler açısından doyumsuzluk yaşadığı durumlarda kibriti eline alıp hiç düşünmeden önüne ne çıkarsa tutuşturmaya hazır bir ruh hali içindeler, bu o kadar ıstırap verici bir duygudur ki bunu çok iyi anlıyorum. Bu duyguyu sorgulamak için öfkeden çok, insancıl duygularla donanmak gerekir. Ancak kibritle tutuşturmak aşırılıktır; başka deyişle güçlü, Byron doğasının yazgısıdır. Neyse ki, bu güçten uzak olan karakterler için korkunç olmayan yollar da var. Bu yol... basitçe karalamak, kara çalmak, atıp tutmak ya da imzasız küfür dolu mektuplar yazmak... Kısacası, ne zamandır zihnimi kurcalıyordu bu, hâlâ düşünüyorum, evet, çağımız mutlaka büyük dönüşümlerin ve olayların yaşandığı bir dönem olsa gerektir, buna kuşku yok, ama bununla birlikte küfürlü imzasız mektupların yoğun biçimde arttığı dönemdir de. Edebiyata gelince, burada hiç kuşkuya yer yok: Küfürlü imzasız mektuplar, deyim yerindeyse günümüz Rus yazınının olmazsa olmaz parçasını oluşturur ve bütün akımlara eşlik eder, bu çeşit mektupları yayıncılardan, yazarlardan kimin alıp almadığını yayınevlerinden soruşturdum, kısa sürede beklenmedik biçimde etki yaratan ve kendilerinin bile ummadığı kadar okur kitlesinin beğenisini kazanan bir yayınevinin katılımcılarından biri, küfürlü

çok imzasız mektup aldıklarını, hiç okumadıklarını, sadece mektupları açtıklarını söylemişti bana. Bu mektuplardan bir ikisini ayrıntılı anlatacak oldu, daha ilk sözünde kahkahama engel olamadım. Evet, bu kadar gülünç olmalıydı; bizim bu toy mektupçular, sanırım, küfür arttıkça, mektuplarının o kadar masum ve zararsız olacağını akıllarına getirmiyorlardı. Hoş bir ayırt edici özellik: Bizim imzasız mektup sahiplerinin ateşli olduklarını, ancak kendilerini tutamadıklarını, bu ağır mektubun üslubu ne kadar ince, ne kadar saygın olursa, o kadar kötü ve zarar verici bir etki yaratacağını anlamadıklarını gösterir. O halde sinsilik, ikiyüzlülük bizde henüz gelişmemiştir, İkincisi, bu olay *bir üst* aşamaya girmemiştir, demek ki işin daha başında bulunuyoruz, bu o ilk aşırı coşku ancak bu kadarmış, ölçülü, hesaplı bir kin duygusunun ürünü değilmiş. Bir İspanyol'un, yani amacına ulaşmak için çok kurban vermeye hazır, dayanma gücünü geliştirmiş bir İspanyol'un hıncı değildir. Bizim meçhul küfürcü, Lermontov'un *Maskeli Balo* oyununda, geçmişte küçük rütbeli bir subaydan tokat yiyen, 30 yıl öcünü almayı inceden inceye hesaplayarak inzivaya çekilen o kudretli, gizemli yabancıdan hayli uzak... Hayır, şimdi geçerli olan hemen küfrü basan, olayı bununla bitiren Slav karakterimizdir. (Yoksa hemen barışacağından çekinir.) Bu tavrın bir anlamda sevindirici olduğunu kabul edin, çünkü burada, nasıl denir diri, capcanlı gençlik heyecanına yakın bir şeyler var, ama çok çirkin bir davranış olduğunu da kabul etmemiz gerek. Bir gözlemimi daha belirtmeyi yararlı görüyorum: Genç kuşak, yani gençler, yeniyetmeler sanırım imzasız küfürlü mektup yazmazlar. Gençlerden çoğunlukla imzalı mektuplar alıyorum. Dostluk duyguları içeren mektupları da imzasız olanlar... Bazı konularda düşüncelerimi paylaşmayan gençler her zaman imzalı mektup gönderirler. (İmzasız küfürlü mektubun üslubuna bakarak gençlerimizin kaleminden çıkmadığını çok kolay anlayabilirsiniz.) Demek ki gençlerimiz, bir kere sert dille mektup yazılabileceğini, ama atılan imzanın mektuba büyük değer katacağını ve imzanın mektubun havasını olumlu yönde değiştireceğini, mektuba içtenlik, cesaret, görüşlerini savunma ve gereken yanıtı verme ruhu kazandıracağını, ayrıca ifadelerdeki sertliğin, hakaret etme isteğini değil, görüşlerini dile getirirken kapıldıkları heyecanı gösterdiğini anlıyorlar. Özetle, mektubuna adını yazmayan küfürcü, özellikle sokak adabıyla ve öncelikle arzularını tatmin etmek için sövüyor, başka bir amacı yok. Zaten alçakça davrandığını, kendine, daha doğrusu mektubun sağlayabileceği etkiye zarar verdiğini biliyor, ne var ki küfretme

gereksinimi işte budur. Bu özelliği, yani bu gereksinimi gözden uzak tutmamamız gerekir, çünkü bu istek aydın toplumumuzda hâlâ *egemenliğini sürdürüyor.* Böyle bir özelliğin hüküm sürdüğüne, abartma olmadığına ve şimdi bu gelişim noktasında bulunduğumuza inanıyorum diye bana gülmesinler hemen. Kaldı ki kişinin hayatı boyunca bir tek sövgü mektubu yazmadan bile sürekli küfürbaz ruh hali içinde olabileceğini anlamanız gerekir, bu da dikkate alınacak bir düşünce değil mi? Bakın, bir buçuk yılda sadece iki küfürlü mektup aldım; bu, çalışma ortamımın darlığı kadar, saf yürekli ve fark edilmezliğimi, aynı zamanda da dürüst insanlarla işim olduğunu gösterir. Benden daha fazla göze görünen etkin kişilerse (haliyle benden daha çok suçlanırlar), yayınların özelliğine ve türüne göre çok geniş sahada hareket etmek durumunda olanlar, benim gibi bir buçuk yılda sadece iki değil, belki de yüzlerce imzasız mektup alıyorlardır. Sözün kısası, Avrupa uygarlığının bizlere insancıllığı çok az benimsettiği ve en ufak tatsız bir olayda bile, hiç beklemeden doğrudan küfre başvuran insanların bizde sayılmayacak kadar çok olduğu kanısındayım; hem de kapı ardında, ceza korkusu yaşamadan güven içinde daha çok düzüyorlar küfürlerini, işte imzasız mektup bu olanağı veriyor adama: Mektubu dövemezsin, mektup utanma nedir bilmez...

Çok eski dönemlerde bizde Avrupai bir onur yoktu. Bizim boyarlar aralarında açık biçimde küfürleşir, dövüşürlerdi ve bir şamar büyük felaket sayılmaz, onurun kırıldığı anlamına gelmezdi. Buna rağmen Avrupa kalıplarında olmasa bile, hiç de ondan aşağı kalmayan, kendilerine göre kutsal ve ciddi bir onurları vardı, bu onur yüzünden boyar kimi kez elinde neyi var neyi yoksa -servetini, maiyeti karşısındaki konumunu, çar lütfunu bile- hiçe sayabiliyordu. Ama giyim kuşamdaki değişikliklerle, Avrupa kılıcının girmesiyle bizde yeni, Avrupa tarzı bir onur başladı ve şu koca iki yüzyılda ciddi biçimde benimsenmedi; üstelik eski unutuldu, boş verildi, yenisine de kuşkuyla, güvensizlikle baktık. Daha doğrusu mekanik olarak aldık, onurun ne anlama geldiğini unuttuk, onura olan gönülden gereksinimi yitirdik, bir iki istisnası dışında bunu kabullenmek gerçekten korkunç bir şey!

Bu iki yüzyıllık Avrupa giyim kuşamı dönemimizde onur ve vicdan, sizlere tuhaf gelecektir, ama tarihimizin bu Avrupa sürecinin değmediği halkımızda daha çok ve hem de bütünüyle korunmuştur. Halkımız ister kirli, barbar, ister kaba saba, cahil olsun, onun yukarı toplum katından kıyaslanmayacak ölçüde kalben temiz olduğu inancını hayatım boyunca

taşıdım, bu görüşlerime en ufak bir hoşgörü göstermeden, isterlerse gülüp geçsinler; aydınlık düşünceleri derinden benimsemesi bir yana, aydın zümrede sık sık görülen yoz antitezleri kavramayacak, bu iki düşünceden hangisine gündelik yaşamında inanacağını ve öncelikle yer vereceğini bilmeyecek, dahası, akıl ve ruh hâzinelerinin gelişim zenginliğinin -bu zenginlikte sıkıntıdan ve tiksintiden içini hafakanlar bassa da- Avrupa aydınlanmasının nimetleri olduğunu, aynı zamanda yabancı uygarlığın henüz bozmadığı basit halkımızla, safdilliği ve inançlarındaki dürüstlük nedeniyle acımasızca alay edildiğini görmeyecek kadar zihin karışıklığı içinde olmamıştır, buna hep inandım. Ancak bu çok geniş kapsamlı bir konudur. Basitçe söyleyeyim: Halkımız içinden en kaba insanımız bile bizim "büyük toplum adamının" bazı düşüncelerinden, dürtülerinden utanç duyar; aydınlarımızın pek çok faaliyetine tiksintiyle, nefretle baktıklarına eminim. Kişinin, kimsenin onu görmediği kapılar ardında tek başınayken alçakça davranmasını ve sırf tanığı olmaması ve kimsenin görmemesi nedeniyle bunu ahlaki olarak kabul edilebilir saymasını halkımızın anlamadığına, uzun zaman da anlayamayacağına inanıyorum, oysa bu özellik dehşet verici boyutta, hem de zerre kadar utanç duymadan, tam tersine, aydın bir bilincin yüksek özelliklerinden ve zekâdan ileri gelen aşırı bir doyumla aydın zümrenin günlük yaşamına girmiştir. Halkın anlayışına göre, kapılar ardındaki alçaklık uluorta yapılan alçaklıkla eş değerdedir. Oysa bu halka hiç düşünmeden ağzı bozuk, aşağılık, değme tutucu bir küfürbaz ve küfürden haz alan yaratıklar gözüyle bakarız. Bunun artık çok gerilerde kaldığını ve değiştiğini bu arada unutmamamız gerekir. Gençlik çağlarımda, asker kişilerin çoğunda, halk kökenli Rus askerlerinin aşırı ölçüde küfürden, ağzı bozuk insandan hoşlandığı inancı vardı. Bazı komutanlar popüler olmak için sözgelimi eğitimlerde öyle incelikli ve olmadık sövgülere başvururlardı ki askerler renkten renge girer, sonra da koğuşlarında komutanlarının söylediklerini unutmaya çalışırlar, biri hatırlatmaya davranmasın, hep beraber üzerine çullanırlardı. *Buna ben de tanık olmuştum.* Komutanlar Rus askerlerine öykünmekten ne keyif alırlardı! Bu bir şey mi? Gogol bile *Dostlarla Mektuplaşmalar*'ında, milletin önünde toprak kölesini paylarken mutlaka sert sözcükler kullanmayı öğütlüyor, hatta küfür etkileyici olsun diye anlaşılır incelikteki küfürden çok, daha kırıcı, içinde, nasıl derler, olabildiğince tinsel sövgünün daha çok bulunmasını söyleyerek örnekler göstermiştir. Gelgelelim Rus halkı sağlam küfreder, ama çoğu değil (inanırlar mı buna?), asıl önemlisi (tartışmasızdır)

ahlaki incelikten çok mekanik, kasıttan çok alışkanlıktan küfreder. İşte bu sonuncusu, yani kasıtlı küfür sadece serkeşlerde, ayyaşlarda, halkın aşağıladığı serserinin allahında, hasılı çok az kişide görülür. Halk alışkanlıktan küfretse de, bunun çok çirkin bir davranış olduğunu, toplumda hoş karşılanmadığını bilir. Bence halkı küfür alışkanlığından vazgeçirmek, ahlaki bir çabayı gerektirmez, bu içgüdüsel bir alışkanlıktır, bunu ortadan kaldırdığımızda sorun kolaylıkla çözülebilir. Halkımızın düzeysiz küfür meraklısı olduğu görüşü, düşüncemi sorarsanız, bilindiği gibi halkımızı hiç anlamamasının sonucu, onunla manevi bağlarını koparan aydın sınıfımız içinde kök salmıştır aslında. O yıllar halkımıza değgin bir yığın farklı, yanlış düşünceler belirmişti. Halkımızın kesinlikle küfürbaz olmadığı tanıklığıma, bu zamana kadar düşündükleri ve yazıp çizdikleri gibi, isterlerse inanmasınlar; tanıklığımın doğru çıktığından ben eminim ya, bu yeter! Halka beslediğim umutlar genç kuşağımız için de geçerli. Bizim dönemimize ve kuşağımıza göre, halkımız ve genç aydın kuşak pek çok açıdan daha yakın ilişki içine girecekler ve birbirlerini daha başarılı biçimde anlayacaklar. Gençliğimiz ağırbaşlıdır, bütün dileğim kendilerine daha akıllıca yön çizmeleridir. Gençlikten söz açılmışken: Geçenlerde çok genç biri, ses çıkaramayacağım bir sorunla ilgili mektubunda bana çok sert eleştirilerde bulunmuş, (asla terbiye sınırlarını aşmayan) bu sert mektubunun altını *en toutes lettres*{271} imzalamış, ayrıca adresini de yazmış. Gerekli açıklamada bulunmak için evime davet ettim. Geldi, konuya yaklaşımındaki ciddiyeti ve heyecanı beni şaşırtmıştı. Kimi konuda benimle aynı görüşteydi ve düşünceli ayrıldı. Genç kuşağımızın, yaşlı kuşaktan daha tutarlı tartıştığını, daha doğrusu tartışma biçimlerinin düzeyli olduğunu belirtmeliyim: Dinliyorlar ve muhatabının konuşmasına izin veriyorlar, nedeni açık: onlar için sorunun aydınlanması gururlarından daha değerli... Ayrılırken mektubundaki sert üsluptan üzüntü duyduğunu söyledi, bu üslup ikiyüzlülükten uzak bir onurla ortaya çıkmıştı. Gençlerimizin lideri yok; bu nasıl olur! Oysa onlara ne kadar gereksinim duyarlar -liderliği tam hak etmeseler de- birazcık içten olanların peşinden nasıl coşkuyla atılırlar, bilemezsiniz! Geleceğin lideri nasıl olmalı, kim olursa olsun mu? Ayrıca Rus yazgımız böyle nitelikli insanları bizlere bağışlamayacak mı? İşte sorular!..

III-Günümüz Yaşamından Suçlayıcı Bir Öykü Tasarısı

Aslında imzasız mektupları henüz bitirmedim. Mesele şu, böyle bir kişi roman ya da öykü içinde son derece ciddi yazınsal tip olarak işlenebilir. Asıl önemlisi, burada olaya değişik bir açıdan, genel insani açıdan bakmanın ve bu görüş açısını genelde Rus karakteriyle ve özellikle günümüzde bu tipin ortaya çıkış nedeniyle bağdaştırmanın gereğidir, bu yapılabilir. Gerçekten de bu kişilik üzerinde bir parça çalışmaya başlayın, böyle insanların toplumda mutlaka var olacağını ya da açıkçası bu tipleri zamanımızda beklemek zorunda bulunduğumuzu ve sayıları nispeten azsa, bunun Tanrının özel bir lütfu olduğunu hemen itiraf edeceksiniz. Evet, yakın zamanımızın dengesiz aileleri arasında, çocuklarına yaşamsal sorunlara karşı umursamazlığı ve sadece ham hayal bir gelecek üzerine, ama günümüzün sözde *her şeye amade* gerçekçileriyle duygusuz kincilerin inanmaya eğilimli oldukları bir şeye tedirginliği aşılayan her zaman huysuz, kuşkucu babaların yanında yetişen bu insanlar ne yazık ki böyledir. Dahası kendi kuşkucu, bilinçsiz, ama her zaman hoşlandığı cılız kahkahalarını da aktarır çocuklarına. Son yirmi, yirmi beş yıl içinde, kalan son köle tazminatlarını da harcayan ve çocuklarına yoksulluk ve alçakça öğütler dışında hiçbir şey bırakmayan bu mide bulandırıcı, kıskanç babalar, böyle aileler az mıdır? Diyelim ki bir genç memurluğa başlıyor. Dış görünüş hak getire, boy yok, bos yok, “zekâ yok”, ilişkileri sıfır... Gerçi herkes gibi ortalama bir zekâya sahiptir, ama yirmi beş yıldır liberalizm sandığımız amaçsız bir alaycılıkla yetiştirildiğinden, kahramanımız zekâsını kesinlikle bir deha görecektir kuşkusuz. Ah, Tanrım, insan en ufak manevi dayanma gücünden yoksun yetiştirilmişse nasıl sınırsız bir gurura kapılıverir! Başlangıçta kurumdan yanına varılmaz, ama aklı başında olduğundan (bu tipi ortalama insandan daha akıllı görmeyi yeğliyorum, çünkü her iki durumda da böyle bir tipin ortaya çıkması olasıdır) kısa bir süre sonra alaycılığın yine de hoş olmayan bir davranış olduğunu ve onu hiçbir yere vardırmayacağını anlar. Baba hâlâ oğlundan memnunsa, yaşlı bir bunak olmasındandır, hiç yoksa liberal bir adamdır. Evet, oğlu gözünde yine de bir dehadır; şimdilik kendini göstermede zorluk çekiyordur, o kadar. Ah, tabii, içinden şöyle hatırı sayılır her türlü çirkinliği yapmaya hazırdır: “Alçaklığı neden işinde kullanmasın ki? Sonra zamanımızda alçaklığın alçaklık olduğunu kim kanıtlayabilir? vs vs vs...” Kısacası, o zaten bu hazır sorulara göre yetişmiştir. Ama çok geçmeden alçaklığı işinde kullanmak için bile münhal görev beklemesi gerektiğini, öte yandan alçaklığa manevi istekten

işe kadar hayli mesafe bulunduğunu, öncelikle, yani pratikte düzeyi tutturması gerektiğini anlayacaktır. Biraz aptal olsaydı hemen işini hallederdi tabii: “Büyük emeller yerinde dursun, hangi iş olursa olsun bir an önce yerleşmeli; tatsız tuzsuz olsun, dert değil, uslu uslu, inanarak sonunda iş sahibi olmak var!” Ancak onur da, üstün olduğuna duyduğu inanç da onu bir süre engeller: Zihninde anlı şanlı yazgısını şu ya da bu gelecekle birleştiremez: “Hayır efendim, biz şimdilik karşı taraftanız, beni istiyorlarsa, kendileri gelsin, önümde eğilsinler.” İşte böyle düşünür, şimdilik birinin ona yalvarmasını bekler; öfkelendikçe öfkelenir, zaman geçmektedir; oysa ta burnunun dibinde biri ondan daha üst makamlara adımını atmıştır bile, bir diğeri çoktan yerleşmiştir, üçüncüsü, göz koyduğu müdür koltuğuna kurulmuştur, aksiliğe bakın ki bu üçüncü kişiyle “aynı üniversitede” okumuşlardır; okul dergisinde yayınladığı yazılarıyla bir dâhi olarak ün yapmıştır üstelik, yerini alan bu adama takma bir ad bulmuş ve hakkında alaylı şiirler düzmüştür. “Hayır, bu bana hakarettir! Olamaz, neden ben değil de o? Her yer, evet her yer tutulmuş, ah, olamaz!” diye söylenecektir kendi kendine. “Bu benim kariyerim değil, memurluk da neymiş, çuvalı koysan görev yapar, benim alanım edebiyat, efendim!..” Böylece yayınevlerine yapıtlarını göndermeye başlayacaktır, önce *incognito,* sonra da ismini adresini bildirerek. Kuşkusuz, ona yanıt vermeyecekler; sabırsızca yayınevlerinin kapısını aşındıracaktır. Gönderdiği yazılarını iade ettiklerinde işi şakaya, öfkeli bir alaya dökecek, daha doğrusu yırtınıp duracak, ama hiçbiri fayda etmeyecek. “Ne yapsam nafile, her yer tutulmuş” diye acılı bir kahkahayla düşünecektir. Asıl, her zaman, her yerde bütün gücüyle kendisinden daha değersiz olanların izini sürmesi onu yiyip bitirecektir. Hoş, insanın, kendisinden daha iyilerinin olduğuna aslında sevinebileceğim asla anlayamazdı zaten! İşte o zaman ilk kez bir fikir gelir aklına, evet, aradığını bulmuştur, onu en çok yaralayan yayınevine öfke dolu imzasız bir mektup gönderecektir. Yazar, gönderir, bir daha... hoşuna gitmiştir. Ne var ki yine hiçbir sonuç alamaz, eskisi gibi etrafı yine boş, sessiz ve sağırdır. “Hadi oradan, bu meslek de ne oluyormuş!” der ve kesin kararını verir, “bir yere yerleşecektir.” *Birini* seçer, özellikle müdürünü... Burada bir şekilde tesadüfler de, ilişkiler de yardımcı olacaktır. Gogol’ün Poprişçin’i de kalem uçlarını sivriltmekle ünlenmişti, bu amaçla ekselanslarının dairesine çağrılmış ve orada iki kalem sivriltip müdürün kızına vermişti; ancak Poprişçinler’in dönemi artık geride kaldı, ayrıca günümüzde kalem açmıyorlar, hem kahramanımız

kişiliğine ihanet etmez: Kafasında kalem uçları değil, en cesurundan hayaller var. Özetle, müdürün kızını büyülediğine ve kendisi için yanıp tutuştuğuna emindir artık. “İşte kariyer buna denir!” diye düşünür. “Sonra zeki bir erkek onlar sayesinde kariyer yapamadıktan sonra kadınlar ne işe yarardı? İşin gerçeğine bakacak olursak burada baştan aşağıya kadın sorunu vardır. Ama en önemlisi utanma yoktur: Kadınlarla yola çıkan az mı?” Ama tıpkı Poprişçin’e olduğu gibi, tam bu sırada yaver çıkıverir ortaya. Poprişçin tam kişiliğine göre davranmıştı: İspanya kralı hayalleriyle aklını oynatmıştı. Ne doğallık! Kimseyle ilişki kuramayan, kariyersiz, korkak, bireysel karar verme gücünden yoksun, üstüne üstlük o malum Petersburg döneminde umutsuz hayallere kapılmaktan ve peşinde gitmekten başka bu itilip kakılan Poprişçin ne yapabilirdi başka? Ama bizim Poprişçin, günümüzün Poprişçin’i, otuz yıl hiç bozulmadan aynı kalan Gogol’ün Poprişçin’i olduğuna bizleri kesinlikle inandıracak durumda değildir. Bizimkinin ruhunda fırtınalar, yıldırımlar, horgörü ve alay vardır; o da hayallere kapılmıştır, ama çok farklıdır bu hayalleri. Daha önce bir kez kullandığı imzasız mektuplar aklına gelir ve böylece yazmayı göze alır, ama öyle dergilere, yayınevlerine değil; daha temiz iş, efendim: Kendi için yeni verimli bir aşamanın başladığını hisseder. Aman Allahım, kendisini görür diye ev sahibesinden nasıl köşe bucak kaçar! Hücresine kapanmıştır; nasıl tir tir titrer korkudan! Çalakalem yazmaya girişir, ikide bir değiştirir, karalamayla, hakaretlerle, küfürle dolu tam dört sayfa mektup... Hazdan eriyerek tekrar tekrar okur, uykusuz sabahı etmiştir, şafakla birlikte mektubu mühürler, yaver damada gönderir. El yazısını değiştirmiştir, endişelenecek bir durum yoktur. Başlar saatleri saymaya, evet, mektup mutlaka yerine ulaşmıştır şimdi, damada gönderilen, nişanlısıyla ilgili bir mektuptur bu. Hiç kuşkusuz yazılanları reddedecek, korkacaktır, aslında bu mektup değil, bir “şaheserdir!” Genç dostumuz tüm benliğiyle bir alçak olduğunu bilecek, ama bundan sadece haz duyacaktır: “Zamanımız, düşünce ve derinliğin çatallanma zamanı, şimdi hayatını düz mantıkla geçiremezsin!”

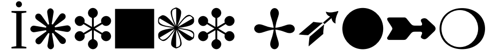
Mektup gereken etkiyi göstermedi tabii, düğün yapılmıştı: ama olan olmuştu bir kere, kahramanımız adeta ün sevdasıyla yanıp tutuşmaktadır. Poprişçin gibi bir bakıma hayallere dalmıştır. Heyecanla yeni işe, imzasız mektuplara verir kendini. Generali hakkında bilgiler toplar. Sinirsel bir gururla, öfke ve kıskançlıkla, önemsiz memuriyet hayatıyla yıllarca içinde birikenleri kusmaya başlar. Yolladığı bir dizi mektupla generalin her

davranışını eleştirir, acımasızca alaya alır. Başlangıçta nasıl da hoşlanmıştır bundan! Evet, generalin attığı her adımı, eşini, âşığını, bağlı olduğu bakanlığın geri zekâlılığını, her şeyi, her şeyi kâğıda döker. Yavaş yavaş hükümet işlerine de burnunu sokar, Bakanlığa mektuplar düzer, senli benli üslupla Rusya'yı değiştirmeyi önerir. "Hayır, bakanın şaşırmaması mümkün değildir, bu dâhice görüşler allak bullak edecektir onu, mektup eline, yani filanca kişinin eline bir geçsin... Sözün kısası cesaret *mon en- fant,*[272] yazarını araştırmaya başlarlarsa, hiç sıkılmadan hemen kendimi belli ederim." Özetle, yarattığı eseriyle kendinden geçecek ve her dakika mektubun açılışını, yüzlerinin aldığı şekli hayal edecektir... Bu ruh hali içinde birtakım yaramazlıklara da girişecek: Keyiflenmek için bazı gülünç tiplere de yazacak; bir Yegor Yegoroviç'i bile unutmayacak, imzasız yolladığı mektubunda, karısının bölge polis komiseriyle aşk yaşadığını bildirerek ihtiyar masa şefini çılgına çevirecektir. (En önemlisi, yazdıklarının yarı yarıya doğru olmasıdır.) Böylece bir süre geçecek, ama o da nesi, birden tuhaf bir düşünceye kapılacak: bir Poprişçin, öyle az buz değil, Poprişçin'in ta kendisi olduğunu, ama milyon kere alçak bir Poprişçin ve sinsice gerçekleştirdiği bu karalamaların, bütün bu imzasız şaheserlerinin aslında seraptan başka bir şey olmadığını; üstelik en mide bulandırıcı, en alçakça, en utanç verici bir serap, İspanya kralı olma düşünden de kötü olduğunu düşünecektir. Oysa burada ciddi bir durum vardır, hiç de utanç verici değildir bu: "Rezillik de ne demek şimdi? Rezillik saçmalıktır, günümüzde bundan sadece eczacılar korkar," evet, gerçekten de korkunç bir durumdur, gerçekten korkunç... İşin asıl önemli yanı, sağduyu sahibi olmasına karşın bu yeni kariyeriyle kendinden geçerken, özellikle bakanlığa gönderdiği mektuptan sonra kendini tutamaması ve ağzından bir şeyler kaçırmasıdır. Kime mi? Alman kadına, ev sahibesine, eh, hepsini değil elbette, kadın yine de pek anlamamıştır, sadece bir kısmını. Yürek taşkınlığıyla ağzından kaçırdığı birkaç cümlecik işte, ama iş bu kadarla kalsa iyi, Alman kadından bir ay önce oda kiralayan, bakanlığın sessiz sakin bir memuru koridorda yanından geçerken sinirli biçimde, kendi halinde "ahlaklı" bir memur olduğunu, kimi beyefendilerin yaptığı gibi imzasız mektuplar yazmadığını durup dururken birden söylemesin mi! Bizimkinin yüzünün aldığı şekli varın siz düşünün! Hem de nasıl! Başlangıçta korkuya kapılmamıştır, üstelik alttan alarak, yılışarak memuru sigaya çektikten sonra mektuplardan haberi olmadığına inanmıştır, ama, ama... ya biliyorsa! Öte yandan dairede çoktandır bir söylenti dolaşmaktadır: Biri müdüre kent

postanesinden ağır hakaretler, küfürler içeren mektuplar göndermektedir; bu kişinin mutlaka burada çalışanlardan biri olduğu söylenmektedir. Zavallı başlar kara kara düşünmeye, geceleri gözüne uykular girmez. Her neyse çektiği işkenceleri, korkularını, düştüğü aciz durumu kolaylıkla gözlerinizde canlandırabilirsiniz. Sonunda herkesin olanları bildiğine, zamanı gelene kadar da konuşmayacağına inanır; görevden alınmasına çoktan karar verildiğinden, işin elbette bununla sınırlı kalmayacağından emindir artık, tek sözle aklını oynatacak duruma gelmiştir. Dairede oturduğu bir gün her şeye, herkese karşı sınırsız bir öfke nöbetine tutulur, başlar söylenmeye: “Ah, sizi aşağılık, lanet olası herifler! Nasıl böyle ikiyüzlü davranırlar? O kişinin *ben* olduğumu hepsi biliyor, yanımdan geçerken aralarında fısıl fısıl konuşuyorlar; hakkımda dairede hazırlanan dosyadan haberleri olduğuna eminim ve... ve... hiçbirinde tıs yok, ikiyüzlü herifler! Benden gizliyorlar! Yaka paça götürülüşümü görmeye kim bilir nasıl can atıyorlardır! Olmaz, olamaz!..” İşte, bir saat sonra bir evrak imzalatmak işi ona düşmüştür. Ekselanslarının odasına girer, evrakı saygıyla masaya bırakır; general işiyle meşguldür, ona bakmaz, ses çıkarmadan çıkmak üzere döner, kapı koluna elini atmıştır ki ansızın geri döner ve uçurumdan yuvarlanıyormuş gibi kendini ekselanslarının ayaklarına atar. “Nasılsa mahvolacağım, iyisi mi her şeyi itiraf edeyim” diye bir saniye düşündükten sonra: “Ancak daha sessizce ekselansları” der. “Yalvarırım daha sessizce ekselansları! Birileri bizi duymasın, size her şeyi bir bir anlatacağım, her şeyi!” Delirmiştir adeta. Şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kalan ekselanslarının karşısında ellerini aptalca göğsüne kavuşturmuş şekilde yalvarmaktadır. Tepeden tırnağa titreyerek kesik kesik, birbirini tutmayan sözlerle her şeyi, şaşkınlığını henüz üzerinden atamamış, hiçbir şeyden kuşkulanmayan ekselanslarına itiraf eder. Ama kahramanımız bildiğinden şaşmaz, neden generalin ayaklarına kapanmıştır dersiniz? İlkin hastalık derecesindeki derin kuruntusundan böyle davrandığı kuşkusuzdur, ama *asıl nedeni bu değil tabii*, korkudan ne yapacağını bilemeyen, küçük düşen, kendini suçlayan bizim mektupçu her zaman olduğu gibi yine budalaca bir kendini beğenmişlikle esriyerek, onu dinledikten sonra dehası karşısında sarsılan ekselanslarının, yurdunun çıkarı için nice evraklar imzaladığı ellerini iki yana açacağını ve kendisini kucaklayacağını düşünmesidir: “Vah zavallı genç, yetenekli adam, ne hallere düşmüşsün böyle! Oh, hayır, ben, ben, her şeyin suçlusu benim, seni hep izledim! Bütün suç bende. Oh Tanrım, köhne düzenimiz ve önyargılarımız yüzünden

şu yetenekli gencimizi ne hallere düşürmüşüz! Hadi gel, gel seni bir kucaklayayım, makamı birlikte paylaşalım... biz... biz ikimiz daireyi tepeden tırnağa değiştirelim, devrim yapalım!” Tabii böyle olmamıştır, sonra, kısa bir süre sonra büyük bir utanç ve ezilmişlik içinde generalin doğrudan suratına gelen tekmelerini hatırlayınca, acılı yazgısını ve insanları suçlayacaktır: “Aslında yaşadığım şu zamana kadar insanlara kollarımı açmıştım; ama karşılığında ne elde ettim peki?” Ona en doğal ve günümüzün ruhuna yakışır bir son bulmak mümkündür; örneğin memuriyetten kovulan kahramanımız düzmece bir evlilik için kiralanıyor, 100 rubleye, üstelik nikâhtan hemen sonra herkes kendi yoluna gidecektir. Şçedrin bir yapıtında buna benzer bir olaya yer veriyor, bölge komiserinin söylediği gibi: “Pek hoş ve soyluca!..”

Özetle, meçhul küfürbaz tipi bence öykü için hiç de fena sayılmaz. Ciddi bir konudur. Ama burada kuşkusuz bir Gogol gerekir, ama böyle bir fikre rastlantı eseri bulaşmaktan memnunum. Bu konuda roman yazmaya bile kalkışabilirim.

I-Eskinin Toprak Sahipleri-Geleceğin Diplomatları

Yoksa konudan çok mu uzaklaştım? Köyde olmamın içimi rahatlattığını söylemiştim. Bir Rus köyünde, bulunmayalı epeyce zaman oldu. Köye birazdan döneceğim, şimdi kısaca köyün bende yarattığı olumlu havadan söz etmek istiyorum, bunun nedeni de yurtdışında hiçbir iş yapmadan aylak aylak dolaşan Rusları buralarda görmememdir. Gerçekten de büyük ölçüde ulusal birlik ve yurtseverlik duygularına gereksinim duyduğumuz, gözlerimiz yollarda ülkemizde Rus aradığımız, Rus beklediğimiz, Rus görmeye can attığımız böyle bir dönemde, 25 yıldır her gün süren göçlerle aydınlarımızın yerleştiği yurtdışında, evet, safkan Rus insanının, bu işlenmemiş kusursuz cevherin yabancı topraklarda yurtsuz, kimliğinden, kişiliğinden yoksun beynelmilel zavallı bir pisliğe dönüşmesini görmek insana derin acı veriyor. Babalardan söz etmiyorum, babaların düzeleceği yok, Allah yollarını açık etsin, ne diyeyim, asıl derdim, yurtdışında mahvolup giden zavallı çocukları... Babalar bizim o sicilli Rus Avrupacılara bile gülünç geliyorlar artık. Savaş muhabiri olarak yurtdışında bulunan Bay Burenin bir yazısında, zamanının çoğunu Avrupa’da geçiren, bu kez savaşı, “savaş oyununu” izlemek için orada bulunan (epeyce uzak mesafeden izleyeceğine kuşku yoktur) ve bu beyefendilerin trenlerde kırk yıldır yaptıkları aynı nükteleri tekrarlayan, başka deyişle Rus ruhuna ve Slavcılara ince alaylar düzen “muhterem saçlarına ak düşmüş” bizim kırklı yılların Rus Batıcılardan biriyle çok eğlenceli karşılaşmasını anlatıyor. Rusya’da “ciddi, ağırbaşlı, aklı başında insan için yapılacak iş olmadığı için” Avrupa’da yaşıyormuş! (NB. Bu alıntıyı belleğime kazıyorum.) En başarılı nüktelerinden biri şöyleymiş: “Birliklerimizin Bulgaristan’a girmesi ve Slavcılığın yeniden canlandırılmasına bağlı olarak özel vagonlarda Hamyakov hayaletinin taşınması için demiryollarına emirname yayınlanmış...” Ama bu ak saçlı beyefendiye, kırklı yılların pek muhterem Batıcı liberal ölü duası okuyucusunun gölgesine çok benzediğini, ama onca yıldan, bir de saçlarını ağarttıktan sonra hâlâ kırklı yıllarda kalan aynı düşünceleri tekrarlayıp durmuşsa o, Granovski’nin kendi bile olsa, savaş alanına Hamyakov’un hayaletini taşımak için demiryollarına emir yayınlandığını ve Rusya’da akıllı adamın yapacak bir işi olmadığını söyleyen bu bay gibi mutlaka soytarı durumuna düşeceğini söylemek mümkün.

Yirmi yıl önce Avrupa’ya göç edenlerin çoğu toprak sahipleriydi (bu sözü aklımda tutuyorum). O zamandan beri göç her yıl artarak sürmektedir.

Yurtdışına yerleşenler toprak sahipleriyle sınırlı değildi tabii; her çeşit insan vardı aralarında, hepsi olmasa da büyük çoğunluğunu Rusya'dan az çok nefret edenler oluşturuyordu. Bu nefretin nedeni, kiminin, “kendi gibi dürüst, aklı başında kişilerin Rusya'da yapacak işleri olmadığına” ruhen inanmasıydı, kiminin de inanç falan bir tarafa, başka biçimde söylersek, doğal ve fiziksel açıdan-iklimi, arazisi, ormanları, düzenleri, tarihi, azat edilen köleleri, hasılı aklınıza ne gelirse- tiksindirici bulmasıydı. Bu nefretin, çok durağan ve kayıtsızlığa varacak denli edilgin olabileceğini belirteyim. Burada asıl hissedilen elde köle tazminatlarının bulunmasıdır, ayrıca köylülerin özgür kılınmasıyla pek çok kişide, bütün yapının -köyün, toprak mülkiyetinin, soyluluğun ve Rusya'nın- bozulduğu inancının yer etmesidir. Toprak köleliği ortadan kaldırıldıktan sonra, tarımsal emeğin yeterli örgütlenmeden, araç ve gereçten yoksun kaldığı bir gerçektir, doğaldır ki bu köklü değişim özel toprak mülkiyetinde, diğer tarihsel devrimlerde göremeyeceğimiz kadar sarsıntı ve endişe yaratmıştır. Böylelikle toprak sahipleri ellerinde avuçlarında ne varsa satıp savdılar ve bir bölümü (azımsanmayacak kadarı) soluğu yurtdışında aldı. Ama kendilerini ne kadar haklı bulurlarsa bulsunlar, yurttaşları ve çocukları önünde, göç nedenlerinin bencilce bir “aylaklığın” itkisi olduğunu gizleyemezler. Böylece o zamandan beri Rus özel toprak mülkiyeti korkunç bir karmaşaya sürüklenmiş, mülkler alınıp satılmış, sahipleri ikide bir değişmiş, yapısı değişikliğe uğramış, toprak çoraklaşmış ve mülk yeni bir Rus toprak sahipleri sınıfını oluşturanların elinde kalacak bir biçime dönüşmüştür, sonunda alacağı şekli tahmin etmek zor, ancak gelecekte Rusya'nın en önemli sorunlardan biri olacağı kuşkusuzdur. Bu artık bir doğa yasasıdır, yalnızca Rusya'da değil, dünyanın her yerinde böyledir: Toprağa sahip olanlar her bakımdan o ülkenin de sahipleridir. Her zaman, her yerde böyle olmuştur. Ama bizde köy komününün bundan farklı, yani efendi olduğunu söyleyenler çıkacaktır. Güzel de, komünün sorunları kesin olarak çözümlenmiş midir? On beş yıl önce, diğerleri gibi, köy yapısı da yeni bir evreye girmemiş midir acaba? Bu konuya ileride döneceğim, şimdilik görüşlerimi kabataslak özetleyeceğim: Bir ülkede toprak sahipliği *önem taşıyorsa, o* zaman bu ülkede buna bağlı her şeyi -yani her bakımdan, özel olsun genel olsun- ciddiye almak gerekir. Örneğin günümüzde eğitim ve halk okulları üzerine bir telaştır sürüp gidiyor; oysa ben toprak mülkiyetinde ve tarımda sağlıklı ve ciddi bir örgütlenmeye gidildiği zaman, okullarımızın da sağlam ve ciddi bir yapıya kavuşacağına; iyi bir tarımın

okuldan değil, tersine, iyi tarımdan (başka deyişle temeli sağlam toprak mülkiyetinden) iyi okullar yaratılacağına inanıyorum. Bu örneğe koşut olan aklınıza ne geliyorsa: Düzen de, yasa da, ahlak da, ulusların zekâsı da ve nihayet ulusal organizmanın doğru yönlendirilmesi de ancak o ülkede sağlam bir toprak mülkiyeti düzeni kurulduğu zaman biçimlenir. Aynı şekilde toprak mülkiyetinin yapısı için de benzer sözler söylenebilir: İster feodal, ister demokratik yapıda olsun toprak mülkiyetinin karakteri nasılsa, bütün ulusun da karakteri aynıdır.

Ancak eski toprak sahiplerimiz bugün yurtdışında dolaşıyorlar, zenginler gibi yanlarında çocuklarının mürebbiyeleri, dadıları, Avrupa sularında, kentlerde, restoranlarda fiyatları artırarak geziyorlar, kısa pantolonlu, İngiliz kostümlerine bürünmüş, süslü çocuklarını Avrupalılara gösteriyorlar. Avrupalı bakıyor ve şaşkınlığını gizleyemiyor: “Vay, Rusya’da ne zenginler varmış, en ilginci de ne kültürlü, ne Avrupa kültürü tutkunu insanlarmış! Bu zamana kadar uğradıkları baskılar yüzünden yurtdışı pasaportu alamamışlar, ama rant işinden elini eteğini çekmiş o kadar çok toprak sahibi ve para babası ortalıkta görünüyor ki şimdi, inanın, Fransa’daki rantçılardan daha çoklar.” Avrupa’ya istediğiniz kadar dil dökün, bu tiplerin tepeden tırnağa Rus olduklarını, ortada asla bir rantçılığın bulunmadığını, tersine ana sermayelerini tükettiklerini anlatın, Avrupa elbette bu akıl almaz Rus varlığına inanmayacaktır, ayrıca bir anlam da veremeyecektir. Asıl önemlisi, Alman kaplıcalarında, İsviçre gölleri kıyılarında sürten bu zevk düşkünleri, Paris restoranlarında su gibi para harcayan bu Lukulluslar, evet, hepsi paralarının bir süre sonra tükeneceğini ve İngiliz kostümüyle dolaşan çocuklarının, sevgili meleklerinin yarın Avrupa’da avuç açacaklarını (evet, dileneceklerini!), Fransız ya da Alman işçisi olacaklarını (Fransız ve Alman işçisi olacaklar!) -yüreklerinde bir sızı- seziyorlar. Gelgelelim, *apres nous le delug* deyip işin içinden çıkıyorlar, “Efendim, kim suçlu: Bütün Rusya, aklı başında dürüst insanların hâlâ iş yapmasının olanaksız olduğu hantal Rusyamız ve düzenimiz tabii.” Böyle düşüneceklerdir işte, kırklı yılların su katılmamış Batıcıları olarak niteleyebileceğimiz en liberal düşünceli olanlar da içlerinden belki şöyle geçirecekler: “Ee, çocuklarımız parasız kalırlarsa dünya mı batar, karşılığında bizlerden düşünce, gerçek ve kutsal düşünce biçimlerinin soylu mayasını alıyorlar. Rusya’dan uzaklarda yetişen bu çocuklar papazları ve ‘anayurt’ gibi saçma sapan kavramları bilmeyecekler. Anayurdun körü körüne bir inanç, evet, dünyada olabilecek en yıkıcı

boşinanç olduğunu anlayacaklar. Bu çocuklardan soylu evrensel kafalar çıkacaktır. Bizler, evet, sadece biz Ruslar bu yeni akıllara ilkeler belirleyeceğiz. Kalan paramızı yurtdışında harcamamızın nedeni, er ya da geç Avrupa'yı yenileyecek olan geleceğin dünya yurttaşlığının temelini atmayı istememizdir ve herkesten önce biz başlattığımız için bu adımın şerefi bizim olacaktır!..” Gerçi böyle diyenler sadece o “ak saçlı ihtiyarlar”, yani hâlâ azınlıkta olanlar, çünkü ileri düşünceli olanları ne kadardır ki! Daha çok işini bilendir bunlar, “ak saçlı ihtiyarların” içinde bile yüce gönüllü *çok değildir*, sonunda yine “elinden tutan birine” bel bağlayacaklar: “Doğrudur, burada bütün servetimizi harcayacağız, olsun, yine de bir kazanımımız olacak, ‘anayurtta’ bize yararı dokunacak birçok tanıdık ve ilişkiler... Kaldı ki çocuklarımızı liberal bir ruhla yetiştireceğiz, bir beyefendi olarak, aslına bakarsanız bu her şeyden daha önemlidir. Onlar çok yüksek önemli mevkilerde yüzecekler, liberalizm de ülkemizde hep iktidar çevresinde kendini göstermiştir ve daima beyefendilikle el ele gitmiştir, çünkü kibar liberalizm, nasıl denir, yüksek derecede tutuculuk içindir ve faydalıdır, bizde her zaman fark edilmiştir. Başka ne olsun, çocuklarımızı yurtdışında yetiştiriyoruz, onları tam yerinde diplomatlığa hazırlıyoruz demektir. Buranın elçiliklerinde, konsolosluklarında ne harika ve sayılmayacak kadar çok ziftleneceğin makam vardır! Huzur da, iyilik de, para da, güven de çocuklarımıza yeter de artar bile, hem hizmet her zaman gözler önündedir. Sonra temiz iştir, fiyakalıdır, efendicedir. İş mi? İşten kolay ne var: Eli yüzü düzgün, kavga çıkarmaktan hoşlanan ve başı derde girdiğinde yardım için soluğu konsoloslukta alan bir Rus'la karşılaştın diyelim, ‘böylelerini adam yerine koymayız, tepeden bakar, kulak asmayız.’ Oturduğun yerden şöyle bir gerinip başlarsın konuşmaya: ‘Size inanmıyoruz, kavgayı çıkaran sizsiniz; burada o kadar düzgün, temiz yer varken kendinizi hâlâ sevgili yurdunuzda mı sanıyorsunuz? Bu tatsız olayın sebebi sizsiniz, üstelik yabancı makamları rahatsız ediyorsunuz; aynada yüzünüze bir bakın, ne hallere düşmüşsünüz!’ Buyurun, bütün hizmet budur işte! Özetle, çocuklarımız insanların içine çıkabilecekler, efendim, yeter ki ilişkiler olsun; bakın her şeyden önce insan yakınını gözetmeli, gerisine aldırma gitsin!”

Bu demektir ki yurtdışında yaşayanlar arasında gönlü yüce insan azdır, az çok ilişkilere güvenirler. Peki, bu ilişki nasıl bir şeydir? Eh, bir anlamı olsa da bu *kumaş* çok kısa sürede zaten yıpranacaktır. İlişkiler dışında ne olur ne olmaz diye birazcık olsun Rusya'yı öğrenmeye çalışsaydı uzaklık

bir engel olmazdı. Oysa şimdi, reform ve yeni ilkeler döneminde, aksi gibi, bizde herkes kendi aklına göre yaşamını sürdürmek istiyor, herkes bunu istiyor, hiç kuşkusuz aydınlanmış bir düşünce; ama asıl sıkıntı şu: genel bir istek olmasına rağmen bireysel akıl hiçbir zaman bugünkü kadar cılız olmamıştır. Neden böyledir? Çözemiyorum, ayrıca çok da zordur; ancak nedenlerden biri bizim şu melek çocukların kesinlikle aptal olacaklarıdır, adım gibi biliyorum. Eskimiş olmakla birlikte bu neden üzerinde durmak istiyorum. Gerçi söyleyeceklerim geçen yıl dile getirdiklerimin aynısı olacak. Nedeni Rus dilidir, başka deyişle yurtdışında yabancı mürebbiyelerle ve dadılarla büyümelerinden Rus dilinin, ana dilin yetersiz kalmasıdır. Bu yetersizlik geçmişte de vardı, her zaman da olacaktır; ne var ki, günümüzde olduğu gibi, yüzlerce küçük meleğin yurtdışında büyüdüğü bir dönem hiç yaşanmamıştır. Bu çocukları diplomatlığa hazırlıyorlar diyelim, diplomasi dili de bilindiği gibi Fransızcadır; Rusçayı gramer olarak bilmek yeter. Gerçekten böyle mi? Bu sorun adiliğe varacak denli eskimiştir, ama o denli çözümsüz bırakılmıştır ki geçenlerde bu konu Bay Turgenyev'in Fransızca bir yapıtıyla ilgili olarak üstü kapalı biçimde basında da yer aldı. Şöyle bir görüş üzerinde duruluyordu: "Bay Turgenyev için Fransızca ya da Rusça yazmak ne fark eder, burada yasaklanan bir durum mu var?" Rus dilinin piri Turgenyev gibi ünlü bir yazar için elbette yasaklama filan söz konusu olamaz, böyle hayalleri varsa neden Fransızca yazmasın, üstelik Fransızcayı anadili gibi bildikten sonra. Bu bakımdan Turgenyev'e söylenecek sözümüz olamaz, ama... ama geçen yıl Günlüğümde, yurtdışında bulunduğum aylarda, Avrupa'da yaşayan bir Rus anneyle melek çocukları için, Fransız dilinin zararları üzerine yaptığım yorumlara devam etmemin kaçınılmaz olduğunu görüyorum. Anne şimdi meleklerini diplomatlığa hazırlıyordur, özellikle diplomasiye değgin sözlerimi tekrarlamak tatsız kaçabilir, yine de göze alacağım.

Bu kez anne, başlamama bile izin vermeden: "Neler diyorsunuz siz, diplomasi dili Fransızca değil mi?" diye sözümü kesecek. Heyhat, geçen yıldan beri tepeden süzerek beni küçümsemeye hazırdı zaten. "Tamam, saygıdeğer hanımefendi!" diye yanıt veriyorum. "İtirazınız güçlü, tartışmasız düşüncenize katılıyorum. Ama bir kere, Rus dilinin kusursuz öğrenilmesiyle ilgili sözlerimin Fransızca için de geçerli olması gerekir zaten, öyle değil mi? Gerçekten kendi yapısal zenginliğini Fransızca yansıtmak için Fransız dilini de en zengin biçimiyle benimsemek gerekiyor. Biliniz ki ait olduğunuz halkın nasıl doğduğunu, yani nasıl konuştuğunu,

insanın ancak o dile kusursuz sahip olmakla öğrenebileceğine dair doğanın böyle bir gizi, böyle bir yasası vardır. Sizi incittiğim için yüzünüzü ekşitiyorsunuz, bana alayla bakıyorsunuz. El kol hareketi yaparak, geçen yıl size söylediklerimi yinelediğime inandırmak istiyorsunuz beni. Peki efendim, karşınızda geri çekiliyorum, *bir hanımefendinin* konusu da değil üstelik. Evet, dediğim gibi meydanı düpedüz size bırakıyorum ve Rus insanının Fransızcayı kusursuz biçimde kavrayabileceği konusunda sizinle aynı düşüncedeyim, yalnız bir şartla: Fransa'da doğmak, orada büyümek ve doğduğu ilk günden Fransız olmak... Oo, bakıyorum neşeniz yerine geldi, gülümsüyorsunuz, ama saygıya değer hanımefendi, bir konuda dikkatinizi çekmek isterim, her türlü olanağa, başka biçimde söylersek, uzun zamandır yurtdışında yaşamanıza, onca paraya, Parisli dadılara vs sahip olmanıza rağmen melek çocuğunuz için bunu gerçekleştirmeniz asla mümkün değildir. Öte yandan, doğuştan yeteneği de dikkate alın, çünkü meleğinizi Bay Turgenyev'le kıyaslamak zaten mümkün değildir. Söyleyiniz, Turgenyevler ne kadardır ki? Aman, neler söylüyorum ben! Yine hata yaptım, karıştırdım: Sizin melek evladınızdan her halde bir Turgenyev, hatta bir kalemde üç Turgenyev çıkabilir, bırakalım bunu ve... "Ama" diye lafı ağzımdan alıyorsunuz birden. "Diplomatların hepsi zaten zeki olurlar, akla neden bu kadar taktınız ki? İnanın, sadece ilişkiler yeter. *Mon mari*[273]... " "Tamamen haklısınız sayın hanımefendi!" diye hemen araya giriyorum: "Tamam, ilişkiler olsun, eşinizi elimden geldiğince konunun dışında tutarak, ben yine de ilişkilere bir parça zekâ karışırsa hiç de fena olmaz diyorum. Bir kere, diplomatlar hiç de diplomat oldukları için akıllı değillerdir, çünkü diplomasi yokken de akıllı insanlar vardı; son derece aptal çok diplomat olduğuna emin olun." Dayanamayıp: "Oh, hayır! " diye yine sözümü keseceksiniz. "Kusura bakmayın ama, diplomatlar her zaman zeki insanlardır, hepsi yüksek mevki sahibidirler, en soylu meslektir." "Sayın bayan, sayın bayan!" diye bağırıyorum. "İlişkilerden, dilleri iyi bilmekten söz ediyorsunuz, iyi de ilişkiler sadece makam sağlar, orada, efendime söyleyeyim... Bir düşünün: Küçük meleğiniz Avrupa restoranlarında büyüyor, yurtdışındaki vikontlarla, bizim kontlarla dostluk kurarak günün gözde koketleriyle gününü gün ediyor, ama sonra... Evet, bütün dilleri biliyor bilmesine, ama hiçbir anlam ifade etmiyor bu. Kendi diline sahip olmayınca, doğallıkla bütün ulusların duygu ve düşünce artıklarına sarılıveriyor, daha gençken beyni, deyim yerindeyse, tatsız tuzsuz bir çorba haline geliyor, bölük pörçük duygu ve düşüncecikler

barındıran ve düşüncelerini ifade etmede düz mantıkla hareket eden beynelmilel kıt akıllı biri olup çıkıyor. Bir diplomattır, ama onun için ulusların tarihi tam bir maskaralığa dönüşüyor. Ulusların, halkların nasıl yaşadığını, canlı yapılarında hangi yasalar bulunduğunu, bu yasalarda bütünlüğün gözlenip gözlenmediğini görmüyor, düşünmüyor bile. Dünya olaylarına örneğin 'falan kraliçe, filanca kralın metresine diş biliyor, iki krallık arasında bu yüzden savaş çıkıyor' yaklaşımıyla bakmaya, böyle bir sonuç çıkarmaya hazır. İzin verirseniz, olaya sizin bakış açınızdan yaklaşacağım. Sözgelimi şu ilişkiler... ama ilişkiler elde etmek için kişilik gerekir, yani kibar, yumuşak, iyi niyetli, aynı zamanda sert ve direşken olmak gerekir... Diplomat aslında etkileyici olmalıdır; bir başka deyişle, karşısındakini büyülemeli, işin içinden başarıyla çıkmalıdır, ne dersiniz sayın bayan? İnanın ya da inanmayın önemli değil, kendi anadilini tam olarak öğrenmeden, kullanmasını bilmeden kişiliği dengelemenin mümkün olmadığını; hele hele küçük melek doğuştan varlıklı ve iyi huyluysa zamanla onda birtakım düşünceler, duygular doğacağını ve onu içten içe ezeceğini, çocukluğundan beri kavradığı, derinlikten yoksun hazır anlatım biçimlerini ararken ve talep ederken, yani dil olmadan, dilin gelişmiş biçimi, inceliği olmadan, anadilinin en ufak ayrıntılarına hâkim olmadan, sizin oğlunuzun hiçbir zaman kendinden hoşnut olmayacağını size açık biçimde söylerken -ister inanın, ister inanmayın, önemli değil- bölük pörçük düşünceler özlü anlatımı karşılamakta yetersiz kalacaktır; zihninde ve yüreğinde biriken malzeme temel ve sağlam ifadeler talep edecektir... Delikanlı endişelenecek, dalgınlaşacak, içerikten yoksun, amaçsız düşüncelere gömülecek ve sonra homurdanıp duran, çekilmez biri olup çıkacak, giderek sağlığı bozulacak, sıkıntıdan belki de mide ülseri olacaktır, bu dediklerime inanıp inanmamak size kalmış bir mesele...

"Bakıyorum katıla katıla gülüyorsunuz, kendimi yine kaptırdım, kabul ediyorum (Tanrım, söylediklerim ne kadar gerçek!), ama bitirmeme izin verin, az önce diplomatların yine de akıllı kişiler olduğunu söyleyerek düşüncelerinizi paylaştığımı, karşınızda geri adım attığımı hatırlatmama izin verin; yalnız, hanımefendi beni öyle bir noktaya getirdiniz ki bundan sonra bu konuda görüşlerimin en mahrem olanlarını sizden gizleyemem artık. Sayın bayan, 19. yüzyılın tamamında bütün ulusların diplomasisinde, yani dünya diplomasisinde aklı başında insanların çok az olduğunu birkaç kez düşündüğüm olmuştur. Şaşırtıcı bir durumdur bu. Tersine, bulunduğumuz çağın Avrupa tarihinde bu diplomat sınıfının dar

düşünenleri... yani hepsi az çok akıllıdır, buna kuşku yoktur, evet, hepsi ince zekâya sahiptirler, iyi de, bu nasıl bir zekâdır, sorarım! Bu kafalardan biri olsun olayın özüne inmiş midir, Avrupa'yı tuhaf, korku verici, nereye varacağı belirsiz bir yerlere doğru sürükleyen, ancak günümüzde sezgisel yönleri zayıf olanların bile açık seçik gözleri önünde ortaya çıkan gizemli yasaları kavramış, önceden sezebilmiş midir? Hayır, efendim, söylenebilir ki bu kadar saygın ve seçkin olan bu zümreden ne böyle bir diplomat, ne de zekâ çıkmıştır! (Elbette bunları söylerken Rusya'yı, anayurdu hariç tutuyorum, çünkü yapısal özelliğimiz bakımından bu 'apayrı bir meseledir.') Tersine, yüzyılımızda en gerçekçi anlayış savlarıyla tilki gibi kurnaz, entrikacı diplomatik zekâlar çıktı diyelim, hemen önlerinde duran günümüz çıkarlarını (hem de en yüzeysel ve hatalı çıkarları) hiçbiri görememiştir! Kopmuş bir ipliği bağlamak, deliği yamamak, ayakkabıya taban çekmek, bir eşyayı yaldızlamak pekâlâ yeninin yerine geçiyor, işte bizim işimiz, işte çalışmamız! Bunların nedenleri vardır, en önemlisi, ilkelerin ayrışması, halkla bağlarını koparma ve diplomatik zekâların, başka deyişle insanlardan kendini yalıtmış yüksek toplum katının kendi dünyasına çekilmesi, örneğin Kont Cavour'u alın, zeki bir insan değil midir, diplomat değil midir? Dâhi olarak kabul edildiği, ayrıca öldüğü için onu örnek alıyorum, ama bakın neler yapmıştır:

Amacına ulaşmış, İtalya'yı birleştirmiştir; neydi bu: İtalya 2500 yıl, birleştirici, evrensel bir düşünceyi, kabuğundan çıkmayan aklın spekülasyonunu ve soyut bir düşünceyi değil, gerçek, örgensel bir düşünceyi, ulus hayatının, evrensel hayatın ürününü barındırmıştır içinde. Bu, tüm insanlığın birleşmesi ülküsüydü, başlangıçta eski Roma, sonra da papalık... 2500 yıl İtalya'da doğan ve gelip geçen halklar, bu evrensel düşüncenin taşıyıcıları olduklarını kavramışlar, anlamayanlar da en azından hissetmişlerdi. Bilim ve sanat bu evrensel anlayış içinde biçimlenmiş ve yayılmıştı. Bu evrensel düşünce sonunda orada kendiliğinden aşındı, tükendi ve silinip gitti diyelim (gerçi böyle olacağı kuşkuludur), peki, bu düşüncenin yerini şimdi ne almıştır, bugün İtalya'nın nesi kutlanmaktadır, Kont Cavour'un diplomasisinden sonra bu düşüncenin ulaştığı en iyi nokta neydi? Her türlü gizli yeryüzü emellerini yitirmiş ikincil derecede bir krallık yerini manevi değil, mekanik olarak (yani eski evrensel birlik olarak değil) aşınmış burjuva ilkelerine bırakan (ilk Fransız devrimi döneminden beri bu ilkenin otuzuncu kez tekrarlanmasıdır bu), evet, ikinci derecede bir birleşik krallık ortaya çıkmıştır; üstelik ödenmemiş borçlarıyla ikinci planda

kalmasından hoşnut bir krallık... İşte olanlar buydu, işte Kont Cavour'un yaratısı! Özet olarak, günümüz diplomasisi 'küçük işlerde, canavar kesilir!' Prens Metternich derinlikli düşünen, dünyanın en usta diplomatlarından biri sayılmıştır, tüm Avrupa'da hatırı sayılır bir etkisi olduğu kuşkusuzdur. Öte yandan onun düşüncesi nasıl bir şeydi, kendi zamanında başlayan çağını nasıl anlıyordu ve geleceği nasıl görüyordu? Heyhat, başlayan yüzyılın temel düşüncelerini polis düzeniyle sindireceğine karar verdi ve bunu başaracağına derin inancı vardı! Şimdi de Prens Bismarck'a bakalım, öyle ya o da tartışmasız bir deha, ancak..."

Onuruna dokunduğu için mağrur bir tavırla: *"Finissons monsieur!"*[274] diye sertçe sözümü kesiyor anne. Kuşkusuz birden irkileceğim. Sanırım anlaşılmadım, annelerle bu tür konuları konuşmak şimdilik olanaksız görünüyor, çok çamlar devirdim. Peki, şimdi diplomasiyi kimle konuşabiliriz? İşte bu soru işareti. Ne ilgiye değer bir konu değil mi, hem de zamanımızda, fakat!..

II-Dünya Sorunları Karşısında Diplomasi

Ne kadar da önemli bir konu! Çünkü yaşadığımız dönem nasıl bir şey? Hikmet sahibi kişilerin hepsi çağımızın öncelikle diplomasi çağı olduğunu, dünyanın kaderinin sadece, evet, sadece diplomasiyle belirleneceğini söylüyorlar. Örneğin, nasıl bir şeyse, şimdi farklı bir savaş ilan edildiğini öne sürüyorlar. Böyle bir savaşın olduğunu ben de duydum, gazetelerde okuyorum, bir yerlerde savaşa benzer bir şeyler oluyorsa, her halde anladığımız türden değil... En azından bu savaşın hiçbir harekete, yani özellikle salt diplomaside "karmaşık olarak" nitelendirilen son bakış açısına göre devletin uyguladığı olağan intikallere karışmadığı, bu askeri intikallerin, manevraların vs... aslında her zaman zorunlu olduğu, gerçek anlamda diplomasinin yukarı aşamasından biri olması dışında hiçbir değer ifade etmediği söyleniyor. Bu şekilde inanmak gerek. Ben kendi açımdan buna inanmaya hazırım, çünkü bunlar insanı çok rahatlatan şeyler, ama ilgi çekici olduğu kadar korku verici de: Örneğin bir Doğu Sorunu bizde olduğu gibi, belki de daha önce tüm Avrupa'da da birden alevlenmişti, bu çok anlaşılır bir durum: Herkes, diplomat olmayanlar bile (evet, özellikle diplomat değillerse), Doğu Sorununun var olduğunu, daha doğrusu dünyanın en başta gelen, insanoğlunun yazgısının en önemli, çözülmesi gereken *sorunlarından* birini ve gelecekteki insanoğlunun kaderinin yeni bir aşamasını teşkil ettiğini biliyor. Bilindiği gibi, bu ne Doğu Avrupa'nın, ne Slavların, ne Türklerin, ne de Bulgarların sorunudur sadece, bütün Batı Avrupa'yı da ilgilendirmektedir ve asla denizlerle, limanlarla, girişlerle, çıkışlarla ilgili değildir; daha derin, esaslı, daha kendiliğinden olan, yaşamsal, en belli başlı sorunlardan biridir. Bu yüzden Avrupa'nın tedirginliği anlaşılırdır ve belli ki diplomasiye çok iş düşmektedir. Peki, diplomasinin bu soruna yaklaşımı nasıl? İşte sorum! Doğu sorununda nasıl bir yol izliyor (özellikle şimdi)? Diplomasinin işi, şimdi her yönüyle Doğu Sorununa el koymak ve ilgilenen ilgilenmeyen herkesi ortada sorun falan bulunmadığına, yapılanların ufak çapta askeri intikaller ve manevralar olduğuna ve hatta mümkünse böyle bir sorunun bırakın başlamasını, dünyada hiçbir zaman var olmadığına, sadece yüz yıl önce diplomatik nedenlerden etrafı puslu dumanların sardığına ve bu dumanın hâlâ dağılmadığına inandırmaktır. İçtenlikle söylüyorum ki burada tam yerinde bir muammayla karşı karşıya bulunmasaydık bunlara inanmak mümkün olabilirdi; ancak bu artık diplomatik bir muamma değildir (asıl dert burada!), çünkü diplomasi asla böyle bilmecelerle uğraşmaz, dahası,

küçümseyerek reddeder, üstün beyinlerin bir değeri olmayan hayalleri sayar. Bu muamma şöyle formüle edilebilir: Neden bu sorun her zaman, özellikle son zamanlarda, yani 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe daha belirgin, daha gözle görülür biçimde ortaya çıkar, niçin dünyaya ilişkin bir olaya azıcık dokunmaya görsün, herhangi bir yerde çıkan dünya sorunuyla aynı zamanda tırmandırılır ve *diğer bütün* dünya sorunları ikinci plana itilir, örneğin dünyayı ilgilendiren ve şimdi karşımızda duran Doğu Sorununu Avrupa yok sayar da, hiç beklenmedik biçimde Fransa'da birden bir sorun, hem de dünyayı ilgilendiren bir Katolik sorunu patlak verir? Katolik sorunu, günleri sayılı papa nedeniyle değildir sadece, bu dinin temsilcisi olarak Fransa yüzyıllardır sağlam bir yapıya sahip Katolik kurumunun bünyesinde bir değişimin yaşanmaması ve asla kaybolmaması için elinden geleni yapmak zorundadır, çünkü Katoliklik tam on dokuz yüzyıl eski doğal düzeni birleştiren ortak bir bayrak -gelecekte, yaşamsal ve kaçınılmaz bir oluşuma karşı, yeni bir düzen içinde evrenselliği tehdit edici unsur taşıyan değişimlere ve tüm Batı Avrupa hayatında toplumsal, ahlaki, köklü dönüşümlere karşı ya da bu yenilikler gerçekleşmese bile en azından korkunç sarsıntılara ve 1789 Fransız Devrimi kalıbına göre örgütlenen ve gelişen her yerde burjuva krallıklarının tahtını, onları kovup yerlerine geçmekle tehdit eden büyük devrimlere karşı birleştirici bir bayrak- olarak kabul edilir. Kısa bir süre konudan uzaklaşıp zorunlu gördüğüm *note bene* düşeceğim, zira 19. yüzyılın en civcivli döneminde zaten Katolik olan Fransız devletine, Katolik dininin temsilcisi dememi bazı akıl hocalarının, özellikle liberallerin gülünç bulacaklarını düşünüyorum! Bu yüzden, düşüncelerimi açıklama gereği duyuyorum. Bir temele dayandırmadan diyebilirim ki bünyesinde bırakın papaya, Tanrıya inanan bir tek kişi kalmadığı halde, yine de Katolik ve Katolikliğin temsilcisi, daha doğrusu tüm Katolik organizmasının bayrağı olmayı sürdüren bir ülkedir Fran-

sa çok uzun zamandan beri, hatta belki de Fransa'nın, Fransa olmayı bırakıp farklı bir yapıya dönüştüğü zamandan beri böyledir bu. Üstelik: sosyalizm de Fransa'da Katolik kalıplarına göre, Katolik örgütlenmesinden ve hamurundan başlayacaktır - Fransa bu derecede Katolik bir ülkedir işte! Üzerinde şimdilik fazla durmak istemiyorum, yalnızca önemli gördüğüm bir iki noktanın altını çizmek istiyorum: Soruyorum, sözgelimi Mareşal Mac-Mahon'u niçin durup dururken birden Katolik sorununa çekmişlerdir? (Gerçi hemen, her yerden zaferle çıkan, diplomaside de *"J'y suis et j'y*

reste”[275] parolasıyla dikkatleri üzerine çeken) bu cesur general bence buna benzer bir olayı *bilinçli* olarak yükseltecek bir devlet adamı değildi. Ama eski Avrupa sorunlarından ciddisini başlatmış ve yapabileceği kadar yükseltmiştir, ama asıl önemlisi: Neden, neden özellikle tam bu sırada, dünyanın bir başka köşesinde, bir başka dünya sorunu, Doğu Sorununun kızıştığı anda başlatılmıştır? Neden soruna sorun katmış, aralarında göründüğü kadarıyla hiçbir bağ bulunmadığı halde başka bir soruna yol açmıştır? Üstelik bu iki sorunun birlikte çıkması bu kadarla kalmıyor: Evet, Doğu Sorunuyla başlamıştır ve eğer bu, doğal sürecinde gelişirse ardından bir yığın sorunu da beraberinde getirecektir. Özetlersek, Avrupa’nın ve insanlığın bu en önemli sorunları çağımızda her nedense aynı zamanda çıkarılmıştır. İşte bu şaşırtıcıdır. Bütün sorunların illa birlikte çıkması şartı bir muamma! Neden böyle söylüyorum? Diplomasi bu meselelere küçümseyerek bakmaktadır çünkü. Diplomasi bu gibi tesadüfleri reddetmekle kalmıyor, üzerinde düşünmeyi bile istemiyor. Bunlar saçmalık, boş laflar ve hayallerdir: “Burada hiçbir şey yok! Basitçe, Mareşal Mac-Mahon’un ve sevgili eşinin canı bir şeyler istedi, işte bunlar ortaya çıktı!” Bu nedenle, yazımın başında zamanımızın öncelikle diplomasi dönemi olduğu ve gerisinin hayalden öteye geçemeyeceği biçiminde görüş bildirmeme rağmen, ilk olarak ben inanmamak zorunda kaldım buna. Hayır, bir bilmece! Sorun yalnızca diplomasiyle çözülemez, başka şeyler de gereklidir. Ne yalan söyleyeyim, bu yargım nedeniyle çok mahcup hissediyorum kendimi; bu yüzden diplomasiye inanma eğilimindeydim, ama bütün bu yeni sorunlar, sadece yeni sıkıntılar, başka da hiçbir şey değil...

III-Rusya Hiçbir Zaman Diplomasi Dışı Çözümlerde Bugünkü Kadar Güçlü Olmamıştır

Aslında ortaya bir mesele attım ya, şimdilik pek temele dayandırmadan geliştirdim. Bu, günümüzün sorunundan (yani birinin patlak vermesiyle, handiyse bir anda dünya sorunlarının toplamı haline gelen) inanılmaz derecede basit ve doğal bir başka sorun aklıma gelmiştir hep, işte bu kadar basit ve olağan olduğu için akıllı dediğimiz kişiler hemen hemen hiç ilgi göstermemişlerdir buna. Gelelim bu soruna: Evet, diplomasinin her zaman her yerde insanlığın en temel ve belli başlı sorunlarının çözümleyicisi olduğunu ve bu görevini sürdüreceğini varsayalım, peki, Avrupa sorunlarının çözümü diplomasinin iki dudağı arasından çıkacak söze mi bağlı kalacak? Tersi olamaz mı, her sorunda, o bilinen yatıştırıcı güçle, diplomasiyle, yani *yamalarla* çözümün olanaksız hale geleceği bir evre, bir nokta, evet, yok mu? Tüm dünya sorunlarının her zaman diplomasi, dolayısıyla sağlıklı bir bakış açısıyla açıklığa kavuşturulmasına bir diyeceğimiz yok; falanca devletin sınırlarını genişletmek istemesi ya da filanca cesur generalin, kişisel olarak canının bir şey çekmesi ya da, ne bileyim, ünlü bir hanımefendinin bir şeylerden hoşlanmaması vb... yaklaşımlardan çok (burada kesinlikle geri çekiliyorum, çünkü karmaşık), ama yine de belirli bir süreç, hatta en gerçekçi nedenler ve bu nedenlerin açıklanmasında, ansızın tuhaf, farklı güçlerin, örneğin anlaşılmaz ve muamma gibi görünen, ama birden her şeye egemen olan, toptan her şeyi bir anda ele geçiren, dağdan kayar gibi, belki de uçuruma sürüklenir gibi körlemesine, karşı konulmazca kendine çeken bir aşama, işin sürecinde böyle bir nokta olamaz mı? Aslında şunu öğrenmek istiyorum: Diplomasi kendisine ve yöntemlerine hep böyle mi bel bağlayacak, benzer güçlerden, aşamalardan hiç mi çekinmeyecek ya da hiç mi onları sezmeyecek? Yazık ki her zaman böyle oluyor, bu yüzden: Ona nasıl inanırım ve güvenirim, çıldıracak duruma gelmiş, sefih insanlığın kaderinin kesin çözümcüsü olarak nasıl kabul ederim diplomasiyi?

Ah, Kaydanov'un geniş kapsamlı tarihinde ne yüce ve derin bir deyiş vardır! *Yeni Tarih* adlı yapıtında Fransız Devriminin ve I. Napolyon'un ortaya çıkışını özetliyordu, bu cümlenin başı hâlâ hatırımdadır. İşte cümle: "Büyük Friedrich hayata gözlerini yumduğu zaman Avrupa'nın her yerine derin bir sessizlik çökmüştü; böylesine fırtına öncesi bir sessizlik hiçbir zaman hissedilmemişti." Bu cümleden ne anladığınızı söyleyebilir misiniz? Gerçekten de o zaman, yani Büyük Friedrich öldüğü zaman, en uzak ihtimal

olsun Avrupa'da önümüzdeki otuz yılda insanlığın ve Avrupa'nın başına gelecekleri kim önceden kestirebilirdi? Oranın aydınından, yazarından, gazetecisinden, profesöründen söz etmiyorum. Bilindiği gibi o zamanlar bu kişiler büyük şaşkınlık içindeydiler. Örneğin Schiller Ulusal Meclisin açılışına övgüler düzüyordu; Avrupa'yı dolaşan genç Karamzin bu olaylara müthiş bir duygulanmayla bakıyordu, Petersburg'da da bundan daha önce Voltaire'in mermer büstü bütün heybetiyle dikkatleri çekiyordu. Hayır, doğrudan en bilge kişilere, insanlığın yazgısına karar verenlere, yani diplomatlara soruyorum: "Önümüzde otuz yılda olacakları görebilmişler midir?"

Ama asıl korkunç olan şu: Eğer bunu diplomatlara sorsaydım (bu arada belirteyim, hemen her Avrupalı diplomat, "Kaydaşka"yı okumuştur), lütfedip beni dinleme inceliği gösterselerdi, herhalde kibirli bir kahkahayla: "Rastlantısallığı sezmenin mümkün olmadığı ve tüm hikmetin yalnızca her çeşit rastlantısallığa hazırlıklı olmaktan geçtiği" şeklinde yanıt verirlerdi.

Efendim, nasıl mı! Söyleyeyim: Tek bir diplomatı sorularımla endişelendirmediğim için (ayrıca buna cesaret edemem), kendim uydursam da tipik bir yanıttır bu, ama benim sıkıntım, böyle yanıt vereceklerinden kesinlikle emin olmamdır, bunun için tipik nitelemesi yaptım. Çünkü geçen yüzyılın sonunda meydana gelen bu olaylar diplomatların gözleri önünde olmuştur, nasıl *rastlantısal* olur, söyler misiniz? Bu olaylar olmuştur, vardır. Sözgelişi Napolyon da baştan aşağıya rastlantısallık demek, Napolyon ortaya çıkmayıp, üç yaşında Korsika'da kızıldan ölseydi, insanlığın üçüncü sınıfı burjuvazi elinde yeni bayrak, Avrupa'nın çehresini değiştirmeye atılmaz (hâlâ sürüyor), Paris'te evinde oturur, belki de işin başında silinip giderdi!

Bence bütün mesele, köhne Avrupa'da, bulunduğumuz yüzyılın muazzam bir olayla, yani 18. yüzyılın bitişine pek benzemeyen, ancak dünyanın, en azından eski Batı Avrupa'nın çehresini değiştirecek kadar, büyük, kendiliğinden ve müthiş bir olayla sona erecek olmasıdır. Bakın bizim çok bilmişler, *rastlantısallığı* vs... sezmenin olanaksızlığını ileri sürecek olurlarsa, dahası akıllarına sonla ilgili bir şey gelmiyorsa, o zaman...

Tek kelimeyle: Yamalar, yamalar, yamalar...

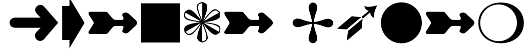
Ne yapalım, sağduyulu davranacağız, bekleyip göreceğiz. Kuşkusuz, bu yamalar da gerekli, faydalı, mantıklı ve pratiktir de. Özellikle yama politikasıyla, sözgelimi düşmanı yanıltmak olasıdır. İşte şimdi yaptığımız

savaş, Avusturya'nın bize düşmanca bir tutumla sırtını çevirmesi durumunda onu "yamayla" aldatmanın tam sırası, büyük sevinçle atlar üzerine, çünkü kimdir Avusturya? Neredeyse bir nefeslik canı kalmış, çöktü çökecek, Türkiye gibi "hasta adam" belki ondan daha kötü durumda. İkiliklerin, kendi içinde düşmanca birleşmelerin, toplulukların, düşüncelerin, her çeşitten sürtüşmelerin ve zıt eğilimlerin timsalidir Avusturya; Macarlar, Slavlar, Almanlar ve Yahudi saltanatı... Eh, şimdi de diplomasinin kur yapmasıyla havaya giren Avusturya hâlâ çok anlam ifade edebilecek ve yazgıların çözümünde sesini duyurabilecek bir güce sahip olduğunu ciddi ciddi düşünebilir. Slavların kaderlerini çizmede bu tür kur yapmalar ve yamalar yoluyla beliren bu coşkusal hayali yanılgı yararlıdır da, çünkü bir süre için düşmanı oyalayabilir; kimsenin ondan çekinmediğini, gücü falan olmadığını birden gördüğü karar anma doğru moralinin bozulmasıyla sarsılabilir, düpedüz mahcup olabilir. Oysa İngiltere başka: Daha ciddi bir iştir, son zamanlardaki girişimlerine baktığımızda hayli tedirgin edicidir. İngiltere'yi öyle yamalarla, kur yapmalarla uyutamazsın. İngiltere'ye ne dersen de, kılıcını çekmiş, büyük düşünceler bayrağını açmış, Tuna ırmağını geçmiş, dünyanın şimdi en büyük, en güçlü ulusunun, apaçık kendi zararına ve sadece İngiltere'nin yararına giriştiği sorunları gerçekten çözmeyi isteyeceğine kesinlikle inanmaz. Çünkü Slav unsurların yazgılarını iyileştirme *ne olursa olsun* İngilizler için açık zarardır. Yamalarla kesinlikle kimseyi kandıramazsın; inanmazlar! Aslında İngiltere hiçbir şeye inanmaz. Ayrıca hangi argümanlarla ikna olacaktır? "O halde birazcık *başlayayım*, ama bitirmeyeyim:" Ama politikada işe başlama her şeydir, çünkü başladın mı sonunu er ya da geç getirirsin. Bugün olmasa bile yarın mutlaka bitirirsin, önemli olan budur. Kısaca, onlar kül yutmazlar, bu yüzden bizim de İngilizlere inanmamamız ya da olabildiğince az inanmamız gerekiyor, içimizden tabii. Yeter ki biz de, İngiltere'nin bir zamanlar olduğu gibi, şimdi de çok kritik durumda bulunduğunu anlayabilelim. İngiltere'nin bu kritik durumu doğru biçimde ve tek sözle şöyle formüle edilebilir: *Kendini yalıtma*, zira İngiltere bugünkü kadar hiçbir zaman korkunç bir yalnızlığa sürüklenmemişti. Şimdi Avrupa'da bir müttefik, bir *entente cordiale*[276] bulsaydı ne kadar sevinirdi! Ama İngiltere'nin sıkıntısı, ittifaka girmenin bu denli zor olduğu bir dönemin Avrupa'da hiç yaşanmamış olmasıdır. Çünkü Avrupa'da şimdi bütün dünyayı ilgilendiren sorunlar ve çelişkiler aynı zamanda baş göstermiştir; öyle ki her ulus, her devlet *evinde kendisine ait bir yığın* sorunla

boğuşmaktadır. İngiltere'nin çıkarları dünyanın değil, uzun zamandan beri her şeyden ve herkesten yalıtılmış, yalnızca kendisinin ilgilendiği çıkarlar olduğundan, İngiltere en azından bir zaman için tamamen yalnız kalacaktır. Kuşkusuz: "Ben sana sağlıyorum, sen de bana!" ifadesinde bulan karşılıklı çıkar politikası güdenlerle uzlaşabilirdi. Ancak bugün Avrupa'da yaşanan endişelerin özelliğine baktığımızda, buna benzer entente cordiale yapmak zor görünüyor, en azından şu anda; bir süre beklemek gerekiyor; yarınların neler getireceğine bakarak, müttefik olarak yamanacağı an gelecektir. Bunun ötesinde İngiltere'ye öncelikle yararlı bir müttefik gerekiyor, yani her şeyi ondan alacağı, elinden geldiğince *bir şey* vermeyeceği bir müttefik... Hoş, böyle faydalı bir müttefik, İngiltere'nin bu yalnızlığında asla beklenmemelidir. Ah, İngiltere'nin bu yalnızlığından yararlanabilseydik! Ama burada başka bir ses: "Ah, fazla kuruntulu olmasaydık da dünya sorunlarının varlığına ve bunların hayal falan olmadığına inansaydık ne olurdu!" diyor. En önemlisi de aydın sınıfımızın geniş çoğunluğunun nedense her zaman, Avrupa'nın gerçekçi olmadığını kabul etmesi, olayları hep neden sonra gecikmeli izlemesidir. Geleceği göremiyorlar, sürekli geçmişe, hem de çok uzak geçmişe göre hüküm verme çabası içindeler.

Oysa dünya sorunları gerçekten var, nasıl inanmazlar, hem de Ruslar. Bu sorunlardan ikisi çoktan patlak verdi ve insan hikmetiyle değil, kendiliğinden bir güçle, kendi temel örgensel talepleriyle bir yerlere doğru sürükleniyor artık; diplomasinin tüm hesaplarına rağmen çözümsüz kalamaz. Yalnız üçüncü bir dünya sorunu vardır ki çıkmak üzeredir, çıktı bile diyebiliriz. Bu sorunu kısaca Almanya, aslında bütününe baktığımızda tüm Avrupa olarak nitelendirmek mümkün, Avrupa'nın ve diğer dünya sorunlarının kaderiyle örgensel olarak bundan daha güçlü çakışan başka bir sorun olamaz. Ama anlaşılan Almanya kadar sakin, daha rahat hiçbir ülke yok: Almanya, tehlikeli gücünün rahatlığıyla bakıyor, gözlüyor ve bekliyor. Herkes az çok ona muhtaç, bir dereceye kadar ona bağımlı. Ancak... bunların hepsi bir hayal!.. Sonra şu da var: Avrupa'da herkes kendi derdiyle uğraşıyor, hepsi doğrudan kendisini ilgilendiren, olmak ya da olmamak derecesinde yaşamsal, çok ciddi sorunlarla cebelleşip duruyor şimdi: Bakın, buna benzer bir sorun Almanya'da da var, hem de diğer dünya sorunlarının çıktığı sırada. İşte Avrupa'nın durumu bu, bir adım öne geçerek, bu anda Rusya için artık bir yararın gerekmediğini ekleyeyim. Çünkü Avrupa Rusya'ya hiçbir zaman bu kadar gereksinim duymamıştır, gözünde bu denli

güçlü görünmemiştir ve ayrıca Rusya bu eski Avrupa'da baş gösteren çok ciddi, endişe verici ve köklü, ancak Rusya'ya değil, Avrupa'ya *özgü olan* sorunlardan da bu kadar uzak olmamıştır. Rusya'nın müttefikliği bugün olduğu kadar hiçbir zaman böylesine yüksek değerlendirilmemiştir Avrupa'da. Rusya köhne bir Avrupa değil, yeni bir Avrupa, başlı başına, kendisine özgü güçlü bir dünya olduğu için öyle sevinç gösterileri yapmamıştır ve bu dünya için, özellikle şimdi güç bakımından yeni ve yüksek bir aşamaya girme ve köhne Avrupa'nın elini kolunu bağlayan *meşum,* yaşamsal sorunlarından bağımsız hareket etme dönemi başlamıştır.

I-Dünya Alman Sorunu, Almanya-Protestocu Ülke

Almanya'yı, bugünkü görevini, onun şimdiki kaçınılmaz, aynı zamanda dünyayı ilgilendiren sorununu konuştuk. Nedir bu görev? Geçmişte, yakın geçmişte, bir yıl ya da iki ay önce değil de neden şimdi Almanya için sıkıntı verici bir durum yaratmaktadır?

Almanya'nın bu meselesi geçmişte de vardı, her zaman da olacak. Bu onun *Protestanlığıdır;* yalnızca Luther zamanında belirlenmiş Protestanlık şiarları değil, onun her zamanki Protestanlığı, değişmez *protestoculuğudur bu.* Roma dünyasına karşı, Arminius'tan başlayarak, Roma'yla, Roma sorununa değgin her olaya karşı, zamanla eski Roma'dan yeni Roma'ya ve Roma'dan ideolojisini ve kalıbını alan, onun dünyasını benimseyen bütün topluluklara, Roma'nın mirasçılarına ve bu mirası alan herkese karşıdır bu protesto... Bazı okurlarımın bu görüşlerime omuz silkerek güleceklerine eminim. "Nasıl olur, efendim, 19. yüzyılda, yeni düşünceler ve bilim çağında hâlâ Ortaçağda yaşıyormuş gibi Katoliklik ve Protestanlık böyle yorumlanır mı? Hâlâ bu kadar koyu dindar, çılgın insanlar varsa, eşsiz arkeolojik bir eser gibi özel koruma altına alınmışlardır ve kapandıkları hücrelerinde de alaya alınarak, ayıplanarak ömür tüketiyorlardır, aslında bunlar parmakla sayılacak kadar azdırlar, küçük kümeler halinde yaşarlar. O halde dünya politikası olarak böyle büyük bir davada, onları nimetten saymak mümkün mü?"

Hayır, kastettiğim dinsel *protesto* değil. Eski Roma ideolojisinin geçici formülleri üzerinde durmuyorum; aynı şekilde Roma'ya karşı ezelden beri süregelen Alman protestoculuğu üzerinde durmadığım gibi... Bundan iki bin yıl önce başlayan ve çeşitli kalıplar ve biçimlerle sürekli değişime uğrasalar da hâlâ ölmemiş temel düşünceyi alıyorum sadece. Roma düşüncesinin mirasçısı bütün Batı Avrupa dünyası bu eski düşüncenin günümüzdeki yeni biçimleriyle boğuşmaktadır. Görmeyi bilen için bu o kadar anlaşılırdır ki açıklama bile gerektirmez.

Eski Roma insanlığın evrensel birliği düşüncesini yaratmıştı ve bu felsefeyi evrensel monarşi biçiminde hayata geçirmeyi ilk düşünen devletti (buna kesin inancı vardı). Gelgelelim bu formül -dikkatinizi çekerim düşünce değil- Hıristiyanlık karşısında çöktü. Çünkü bu, Avrupalıların düşüncesidir, Avrupa uygarlığı bu düşünceyle kurulmuştur, salt onun için yaşamaktadır. Bütün dünyayı içine alan *Roma* monarşisi düşüncesi yalnızca çöktü ve evrensel birlik, yeni bir düşünce halinde İsa'da yerini aldı. Bu yeni düşünce, yani insanlığın dinsel birliği, Doğu ve tamamen zıddı Batı Avrupa,

Roma Katolikliği ve papalığı olarak ikiye bölündü. Batı Roma Katolikliği Hıristiyanlığın ilkelerini yitirerek ve eski Roma mirasını bu ilkelere katarak kendi doğrularına göre oluştu. Roma papalığı, yeryüzündeki tüm toprakların ve halkların sahibi olmadan Hıristiyanlığın ve düşüncesinin dinsel değil, devletsel olacağını, başka deyişle, başında Roma imparatorunun değil, papanın bulunacağı bir dünya Roma monarşisi yeryüzünde kurulmadan Hıristiyanlığın bir anlam ifade etmeyeceğini ilan ediyordu. Böylece tamamen eski Roma dünyasının ruhuna uygun bir dünya monarşisi denemelerine girişiliyordu; yalnız farklı biçimde tabii. Doğu düşüncesinde öncelikle insanlığın İsa'da dinsel birliği, sonra da İsa'da gerçekleşen bu birliğin itkisiyle ve kuşkusuz onun içinden akıp gelen -Roma anlayışının tersine- sağlam bir sosyal devlet birliği düşüncesi yatıyordu. Roma anlayışı da önce dünya monarşisi görünüşünde güçlü bir devlet birliğini sağlamak, zamanla da herhalde dünyanın hâkimi sıfatıyla papanın buyruğu altında dinsel birliği gerçekleştirmekti.

O gün bugündür Roma dünyasında bu deneyim öne çıktı ve sürekli değişim gösterdi. Bu denemenin gelişmesiyle Hıristiyan dininin temel ilkeleri tam anlamıyla silindi. Sonunda Hıristiyanlık ruhen yadsınırken eski Roma dünyasının mirasçıları papalığa da yüz çevirdi. Aslında eski Roma dünya birliği formülünün yeni biçiminden ve son çeşitlemesinden başka bir şey olmayan o korkunç Fransız Devrimi patladı. Ancak bu yeni formülün yetersiz olduğu ortaya çıktı, yeni ideoloji tamamlanamadı. Eski Roma emellerini miras alan bütün topluluklar için düş kırıklığı ve derin umutsuzluk yaratan bir süreçti bu. Elbette 1789'dan sonra kendine siyasal üstünlük sağlayan toplumun bir kesimini, yani burjuvaziyi kazandı ve daha ötelere gitmeye gerek olmadığını bildirdi. Bununla birlikte doğanın değişmez yasalarına göre kendilerini sürekli evrensel endişeler ve insan organizmasının gelişimi için zorunlu olan yeni kavramlar ve söz formülleri aramaya koşullandıran kafalar ezilen ve kandırılan, 1789 Fransız Devrimiyle ilan edilen bütün insanlığın birliği parolası içinde pay almayan yığınlara koştular. Onlar kendi düşüncelerini, özellikle bütün insanlığın birliği zorunluluğunu, dörtte bir azınlığın, toplumun geriye kalan büyük çoğunluğunu sırf hammadde kaynağı ve kendi gönençleri için sömürü aracı olarak bırakarak, bu azınlığa hayat hakkı ve eşit bölüşümü sağlamakla değil, tersine: Her ne biçimde olursa olsun herkesin katılımıyla ve dünya nimetlerinden eşit şekilde yararlanma temeline dayalı olarak öngördükleri bir evrensel birliği ilan ettiler. Bu kararı hayata geçirmek için engel

tanımadan, her yola, yani Hıristiyan uygarlığıyla uzaktan yakından asla ilgisi olmayan yollara başvurdular.

Peki, Almanya bu zaman içinde, bu iki bin yıl boyunca ne yapmıştır? Bu büyük, gururlu ve kendine özgü halkın en ilgi çekici, en belli başlı özelliği tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren hiçbir zaman birlik yanlısı olmaması, kendi ilke ve gelenekleri, kendi eğilimleri içinde en uçtaki Batı Avrupa dünyasıyla, yani eski Roma emellerinin ardıllarıyla birleşmeye yanaşmamasıdır. Varlığını hissettirmese de, eski Roma düşüncesi yerine formüle ettiği kendi katı düşüncesini hayata geçiremese de (hâlâ ortaya koymuş değildir) iki bin yıl boyunca bu Avrupa dünyasını *protesto etmiştir,* ama öyle geliyor ki evinde bu yeni düşüncesini gerçekleştirecek ve insanlığı peşinden sürükleyecek güçte olduğuna da inanmıştı. Arminius döneminde Roma'yla savaştı, sonra Roma Hıristiyanlık döneminde daha çok yeni Roma'yla yüksek iktidar mücadelelerine girişti. Nihayet Alman dünyasının tinsel, kendiliğinden oluşan ilkelerinden yeni karşı koyma formülleri üreterek çok güçlü biçimde protesto etti: Geniş araştırma özgürlüğü ilan etti ve Luther sancağını dikti. Patlama korkunçtu ve tüm dünyada ses getirdi; protesto biçimi bulunmuş ve kapsamı genişletilmişti, gerçi hâlâ yadsıyıcı, hâlâ yeni ve *olumlu* bir söz söylenmemiş olsa da etkileyiciydi.

Böylece Alman ruhu, bu protesto biçimiyle varlığını hissettirdikten sonra geçici bir süre sanki uyuşmuştu. Biçimlendirilen bu eski katı birlik düşüncesi, karşıtı önünde zayıf kalmasına koşut olarak ortaya çıkmıştı. Batı Avrupa ailesi Amerika'nın keşfiyle yeni gerçeğe, yeni bir evreye köklü bir değişimi gerçekleştirmek için yeni bilim ve ilkeler arayışına girdi. Fransız Devrimi sırasında bu nitel değişimin ilk denemesi başladığı zaman Alman ruhu büyük bir şaşkınlık yaşadı ve bir zaman için kişiliğini ve kendine olan inancını yitirdi. Batı Avrupa'nın yeni düşüncelerine karşı hiçbir biçimde kendini gösteremiyordu. Luther Protestanlığı ömrünü çoktan tamamlamıştı. Alman icadı araştırma özgürlüğü kavramı dünya bilimince çoktan benimsenmişti. Almanya'nın bu büyük organizması kendini ifade edecek, nasıl denir bir bedeni, biçimi olmayan biri gibi hissediyordu kendini. İşte o zaman Almanya'da dıştan da olsa düzgün bir organizmada birleşmek için ısrarlı bir talep doğdu. Batı Avrupa ailesiyle ezeli mücadelesinin gelecekteki süreçlerine bağlı olarak burada çok ilginç bir rastlantıyı vurgulamamız gerekir: Bu ezeli, birbirine düşman iki kamp, eski Avrupa'ya egemen olmak isteyen iki kamp kendi aralarında çok benzeyen bir görevi (hemen hemen) aynı zamanda kavramışlar ve uygulamışlardır. Batı Avrupa dünyasının

gelecekteki yeni, henüz hayali, daha doğrusu insan toplumunun yeni sosyal ilkeler üzerinde yeniden yaratılması formülüdür bu. 19. yüzyılın neredeyse tamamında, yalnızca bilim temsilcilerinin, idealistlerin, hayal düşkünlerinin ilan ettiği bu formül son yıllarda birdenbire görüntüsünü ve gelişim tarzını değiştirmiş ve şöyle belirlenmişti: Önüne koyduğu görevin kuramsal tanımını ve yeniden oluşturulmasını şimdilik terk etmek ve hayallerini sonraya bırakıp doğrudan doğruya uygulamaya geçmek yani açıkça mücadeleyi başlatmak, bu amaçla da yeni düşüncenin gelecekteki savaşçılarını bir örgüt çatısı altında birleştirmek, başka deyişle 1789'da kandırılan *dördüncü sınıfa mensup* insanların -malı mülkü olmayanların, işçilerin, yoksulların- birliğini kurmak, sonra da bu zamana kadar hiç duyulmamış yeni bir dünya devrimini başlatmak... Tüm dünya emekçilerinin uluslararası dayanışması, toplantılar, kongreler, yeni düzenler, yasalar, tek kelimeyle Batı Avrupa'da hükümranlığını sürdüren köhne düzeni alaşağı etmek için *bütün eski Batı Avrupa'da* gelecekte yeni bir *status in statu'nun* temeli atıldı. İşte düşman kamplardan birinde bunlar olurken, Alman dehası, her çeşit eylem ve girişimden önce, eskimiş Katolik düşüncesinin yeni biçimi olan düşmana karşı yeni denemelerine girmeden önce kendi siyasal birliğini tamamlamak ve siyasal organizmasını kurmak, ancak bunları gerçekleştirdikten sonra ezeli düşmanıyla hesaplaşmak olduğunu kavramıştı. Böyle de oldu: Almanya birliğini gerçekleştirdikten sonra düşmanına saldırmış, onu kan ve ateşe boğarak, düşmanıyla yeni bir savaş sürecine girmiştir. Meseleyi silahla halletmiştir, şimdi kökten ve manevi olarak işini bitirmesi gerekiyor. Birdenbire şimdi Almanya için yeni endişeler, beklenmedik dönüşümler ve hedefe varmasını zorlaştıran etmenler ortaya çıkmıştır. Mesele nedir ve bu yeni dönüşümler ne oluyor?

II-Dâhi-Kuşkucu Adam

Almanya'nın bu meselesi, bu yeni *beklenmedik* sıkıntısı, hiç kuşkusuz uzun zamandan beri dıştan gözleniyordu. Meselenin asıl önemli yanı, bu endişenin bugün Fransa'da ansızın baş gösteren klerikal devrim sonucu su yüzüne çıkmasıdır. Almanya'nın bu kuşkusunu kısa ve özlü olarak şöyle ifade edebiliriz: "Alman organizması bir bütünde tam olarak birleşmiş midir, tersine, son yirmi beş yılda Alman yöneticilerinin üstün çabalarına karşın eskiden olduğu gibi parçalanma belirtileri mi göstermektedir? Dahası: Salt siyasal olsun birleşebilmiş midir? Fransa- Prusya savaşma ve bu savaş sonrasında şimdiye kadar duyulmamış yeni bir Alman imparatorluğunun varlığına rağmen bu bir hayal olmasın?" Hayli karışık bir iştir bu.

Bu sorunu karmaşık duruma sokan nedenlerden en önemlisi, Almanların büyük çoğunluğu arasında son zamana kadar bunun hiç akla getirilmemiş olmasıdır. Bir esrime ve gurur, sınırsız gücüne duyduğu kusursuz inanç, bunların hepsi, Fransa-Almanya savaşından sonra bütün Almanların başını döndürmüştür. Geçmişte çok az askeri başarıları olmasına rağmen, bu ulus şimdi şaşılacak biçimde hep kazanan taraf olmuştur, evet, bu ulus, tarihin neredeyse bütün dönemlerinde yenilmemiş olan düşmanını bozguna uğratmıştır. Mükemmel teşkil edilmiş, kendine özgü yepyeni taktikler geliştirmiş ve ayrıca başında üstün nitelikli komutanları olan bir ordunun kazanmaması olanaksızdı. Bu yüzden Alman'ın gurur sarhoşluğuna kapılmasına pek şaşırmamak gerek. Burada her Alman'ın o değişmez kibir dolu övünmesini -Alman doğasına özgü bu ezeli özelliği- dikkate almamız da gerekmez. Öte yandan, daha dün dağınık bir görüntüde bulunan siyasal yapıdan birden öyle kusursuz bir bütün ortaya çıktı ki her Alman burada, birliğin tamamlandığına, Alman organizmasının yeni, parlak ve yüksek bir gelişim aşamasına girdiğine inanır, bundan asla kuşku duymazdı. Böylece gurur ve şovenizm doruklara çıkmakla kalmamış, hafif, uçarıca düşünceler de kendini göstermeye başlamıştı; bırakın savaş yanlısı bir bakkalı ya da ayakkabıcıyı, profesör de, bakan da aynı şekilde düşünüyordu: "Burada ne gibi sorunlar olabilir ki?" Ama yine de Fransa- Prusya savaşından hemen sonra kuşkulanmaya, derin derin düşünmeye başlayan küçük de olsa bir Alman grup vardı. Bu grubun en önemli üyelerinin başında tartışmasız Prens Bismarck geliyor.

Bismarck Alman orduları hâlâ Fransa'dayken "kan ve kılıçla" çok az iş yapıldığını, önünde böylesine büyük bir hedef dururken fırsattan hiç değilse

iki misli yararlanması gerektiğini çok açık biçimde görmüştü. Gerçekte Almanya'nın kazandığı zafer az buz değildi, üstelik uzun süre etkilerini göstereceği açıktı, evet, Almanya'nın kazanımı ölçüsüz derecede fazlaydı. Fransa, Alsace ve Lorraine'i düşmana terk ettikten sonra, koca devlet toprak açısından öyle küçük bir ülke durumuna düşmüştü ki, birkaç başarılı muharebeyle Alman orduları Fransa'nın başkentine girebilirdi ve Fransa stratejik bakımdan tümüyle çökerdi. Ancak zaferlere ne kadar güvenilebilir, bir iki başarılı çarpışmaya bel bağlamak ne ölçüde doğrudur? Aslında Fransa-Prusya savaşında, Almanlar Fransızları değil, sadece Napolyon'u, onun askeri taktiklerini yenmişlerdi. Fransa'da bu denli kötü teşkil edilmiş ve kötü yönetilen ordular her zaman olmayacaktır, hanedan çıkarları nedeniyle generallerine ve memurlarına gereksinim duyarlarken, sağlam bir ordu kurmayarak hazin yanılgılara düşen gaspçılar da olmayacaktır. Bir Sedan her zaman tekrarlanmayacaktır, çünkü Sedan aslında bir rastlantıdır ve Prusya kralının lütfü olmadan, Napolyon'un imparator olarak bir daha Paris'e dönemeyecek olmasından çıkmıştır. Her zaman Mac-Mahon gibi yeteneksiz, Bazaine gibi hain generaller de olmayacaktır. Daha önce hiç karşılaşmadıkları bu olağanüstü zaferle yediden yetmişe kendinden geçen Almanlar zafere sadece becerileri sayesinde ulaştıklarına inanabilirlerdi, ama yukarıda sözünü ettiğimiz kuşkucu kesim, savaşı kaybeden, darmadağın olan, derinden sarsılmış düşmanın üç milyar savaş tazminatını bir çırpıda ödemesi ve yüzünü bile buruşturmaması karşısında farklı düşünebilirlerdi. Bu durum elbette Prens Bismarck'ı kaygılandırmıştı.

Öte yandan, kuşkucu grubu başka bir soru bekliyordu ve belki de çok daha önemliydi bu: İçeride canlı yapının siyasal ve toplumsal birliği tamamen gerçekleştirilmiş miydi? Avrupa'da hemen hemen her ülkede, Rusya'da da kimse bu konuda şimdiye kadar kuşkularını dile getirmemişti. Genelde Ruslar, Almanya'da son on, on beş yılda olup bitenleri rastlantısal olmayıp doğal, kesin, artık değişmemesi gereken bir gerçek olarak görmüşlerdir. Meydana gelen olaylar bizlerde inanılmaz ölçüde saygı duygusu uyandırmıştır. Oysa Prens Bismarck gibi dehaların gözünde, doğal sürecinde giden her olayın kesin olarak sağlam kabul edilmesi şüphelidir. Şimdi sağlam olarak görülen pekâlâ hayal olabilir. Almanların siyasal olarak uzun zaman o birbirinden kopuk yaşama alışkanlıklarının bir bardak su içer gibi birden kaybolacağını düşünmek zordur. Doğası gereği Alman direngendir. Kaldı ki bugünün Alman kuşağı zaferlerle havaya sokulmuştur; gurur sarhoşudur ve liderlerinin demir gibi kolu dayanma güçlerini

geliştirmiştir. Ancak yakın gelecekte bu liderler bu dünyadan ayrılacakları ve yerlerini başkalarına bırakacakları zaman, bir süre için bastırılmış güdüleri ve sorunları su yüzüne çıkacak. Büyük olasılıkla da birliğin ilk zamanlardaki coşkusal gücü kaybolacak, tersine, o zamana kadar yapılanları derinden sarsacak karşıt bir enerji doğacaktır yine. Artık uyumayan, uyuşuk uyuşuk yerinde oturmayan Batı'daki azılı düşman, aldığı o ağır darbeden sonra silkinip kendine geldiğinde -neden başlayacağı belli- dağılma ve ayrışma eğilimleri baş gösterecektir. Üstelik burada deyim yerindeyse bir doğa yasası var: Almanya yine de *ortada* bir ülkedir; ne kadar güçlü olursa olsun bir tarafında Fransa, öte yanında Rusya bulunuyor. Doğrusu, Ruslar şimdilik kibar görünüyorlar. Ama ya birden, müttefike kendileri değil, asıl Almanya'nın ihtiyacı olduğunu anlarsa? Üstelik: *Göründüğü kadarıyla Fransa-Prusya savaşından sonra Rusya'yla ittifak Almanya için kaçınılmaz bir görevdir.* Şu da var, Rusya'nın güçlü olduğuna ve saygınlığına pek inanmayan Bismarck gibi biri bile tutumunu değiştirebilir. Doğrusu, Fransa'daki olayın seyrini tamamen değiştiren o umulmadık serüvene kadar Prens Bismarck Rusya'nın uzun zamandır sürdürdüğü inceliğe güveniyordu, ama birden bu olay patlak verdi! Tek kelimeyle olağandışı bir şeyler oluyordu.

Herkes için alışılmadıktı, ama Prens Bismarck hariç! Anlaşılan, dehası bu "serüveni" sezmişti. Söyleyin lütfen, onun dehası, keskin gözleri değil mi asıl düşmanını önceden gören? Neden böylesine derin Katoliklikten nefret ediyordu, neden Roma'dan (yani papadan) çıkan ve yayılan her düşünceyi, eylemi gözlem altına almıştı -hem de uzun yıllar- söyler misiniz? Yeni papa seçimi yaklaşırken, İtalyan hükümetinin yardımıyla yeryüzünde papalığın kaynağını ezmek yerine, neden öngörülü davranarak İtalyan *müttefikliğini* kazanmak için çok çaba göstermişti? (Böyle ifade edilebilir.) Katolik dinini değil, bu dinin Roma ilkelerini gözüne kestirmişti. Ah, elbette her zaman Alman gibi, bir Protestan gibi davrandı! Batı Avrupa'ya, asıl düşmanına karşı yürüdü, ama Avrupa'nın liberal, dâhi düşünürlerinin pek çoğu, büyük Bismarck'm, önemini çoktan yitirmiş papaya karşı harekâtını fille sineğin savaşını izler gibi seyretmiştir. Kimi bunu deha garipliğiyle, üstün bir adamın kaprisleriyle açıklıyor. Ama işin aslı, Roma düşüncesinin kendi içinde ve Almanya'nın düşmanları arasında hâlâ ne kadar güçlü ve gelecekte bu düşmanlarını bir araya getirebilecek birleştirici güç olduğunu dünya politikacıları içinde değerlendirme *becerisi gösteren* tek üstün politikacı olmasıdır. Kaçınılmaz anda (Bismarck'a göre

bu kesindi) Almanya’nın ezip geçtiği düşmanlarını yeniden korkunç bir bütünde birleştirecek bayrağın sadece Roma düşüncesinde olduğunu önceden görmüştü. İşte bu dâhice öngörü hemen doğrulandı: Savaştan yenilgiyle çıkan Fransa’da Almanya’ya karşı harekete kalkışabilecek bütün gruplar dağıtılmış, bir teki bile üstün olamamış, Fransa’da iktidarı ele geçirememişlerdir. Her biri farklı amaçlara yelken açtığından bir türlü birleşememişlerdir ve işte şimdi papanın ve Cizvitlerin sancağı bu birleştirici görevi üstlenmektedir. Düşman başkaldırmıştır, düşman artık Fransa değildir, papanın kendisidir. Roma düşüncesini miras alan ve her şeye ve herkese önderlik eden, Almanya’ya saldırmaya hazırlanan papanın kendisidir. Ancak olup bitenleri açık biçimde anlatabilmek için gözlerimizi Almanya’nın düşman kamplarına dikkatlice çevirelim.

III-Kızgınlar ve Güçlüler

Papa ölüyor. Günleri sayılı. İsa'yı Roma düşüncesi olarak kabul eden Katoliklik uzun zamandan beri korkunç çalkantılar içinde. Kaçınılmaz an yaklaşıyor. Yanlış bir adım atılamaz, çünkü Roma düşüncesi için ölüm anlamına gelir bu. Tüm Avrupa devletlerinin baskısıyla yeni papa "özgür iradeyle" seçilmemiş olacak, ilkesel olarak dünya hükümranlığını, yeryüzü hükümdarlığını sonsuza dek reddetmeye razı olacak bir papayla karşı karşıya kalınabilir. Bu hükümdarlığı Papa IX. Pius reddetmemişti. (Tersine, Roma'yı, son toprak parçasını elinden aldıkları ve mülkiyetine sadece Vatikan'ı bıraktıkları o en kritik anda, beklenenlerin aksine, yanılmazlığını ve aynı zamanda şu savı öne sürmüştü: Yeryüzü egemenliği olmadan Hıristiyanlık dünya üzerinde kök salamaz; aslına bakarsanız dünyanın hâkimi olduğunu bildiriyor, Katolikliğin önüne de dogmatik olarak doğrudan doğruya dünya monarşisi hedefini koyuyor ve yeryüzünde Tanrı ve İsa adına bu monarşinin ardından gidilmesini buyuruyordu.) Ah, kuşkusuz Papa Pius bizim mizahçıları nasıl gülmekten kırıp geçirmişti o zamanlar: Esip gürleyen "Yalancı bir pehlivan, tıpkı bizim Hlestakov!" Eğer yeni seçilen papa böylece dolduruşa getirilir, Avrupa'nın baskısıyla, kardinaller meclisini bile Roma düşüncesinin düşmanlarıyla uzlaşmaya zorlarsa, işte o zaman yandı demektir! Bir kere, düzgün, doğru biçimde seçilen, dolayısıyla yanılmaz bir papa, ilke olarak, dünya hükümdarlığı unvanını kabul etmez, o halde kıyamete kadar böyle kalacaktır. Öte yandan, kardinaller meclisinin yeni seçtiği papa kesin olarak tüm dünyaya, hiçbir şeyden vazgeçmeyeceğini, tamamıyla eski düşünceyi izleyeceğini ve Roma'nın ve Roma Katolikliğinin tüm düşmanlarını aforoz etmekle işe başlayacağını bildirirse? O zaman Avrupa devletleri onu tanımaz; bu durumda da Roma Kilisesinde sonuçları tahmin edilemez, derin sarsıntılar meydana gelebilirdi.

Hoş, hemen hemen bütün Avrupa'nın siyasetçileri ve diplomatları için bütün bunlar saçmalık, entipüften işlerdir, öyle değil mi? Vatikan'a kapatılmış, iyice düşmüş, son yıllarda Avrupa'nın gözünde önemini yitirmiş, ilgilenmenin bile ayıp karşılandığı bir papa!.. Avrupa'da pek çok aydın düşünceli, özellikle zeki, en liberal insan böyle düşünüyordu. Allokustiya'lar[277] ve syllabus'lar[278] yayınlayan, hacıları kabul eden, beddualar eden günleri sayılı papanın onların gözünde şenlik soytarısından bir farkı yoktu. İsa'yı çölde ayartmaya çalıştığı sırada şeytanın kafasından çıkma, dünya üzerinde organik olarak bin yıldır varlığını sürdüren, en

büyük dünya düşüncesi -örnek alınmıştır, ama ortadan kalkması an meselesidir- olduğu görüşü tartışmasız bir gerçek kabul edilmiştir. Burada yanılgı elbette bu düşüncenin dinsel öneminde, birbirine karışan iki anlamındadır: “Çünkü Roma yorumuna göre dünyada Tanrıya inanan çok azdır, Fransa’da da halk hiç inanmaz, yüksek sınıf da inanmaz, sadece kafa yorar, öyleyse aydınlanma çağımızda papa ve Roma Katolikliği nasıl bir güce sahip olabilir ki?” Keskin zekâlıların inandıkları budur işte. Ancak dinsel düşünce ile papa düşüncesi ayrı ayrı şeylerdir aslında, birbirine karıştırmamak gerekir. İşte, bu papa düşüncesi günümüzde, daha iki ay önce birdenbire öylesine canlılık ve güç gösterdi ki Fransa’da en köklü siyasal devrimi gerçekleştirdi ve Fransa’nın boynuna yuları geçirdi, peşinden sürükledi.

Son yıllarda Fransa’da cumhuriyetçiler mecliste çoğunluğu oluşturmuşlardı, usul usul, hiç sarsılmadan güzelce davalarını yürütmüşlerdi. Orduyu yenilemişler, hiç tartışmadan büyük paralar harcamışlar, ama savaşı düşünmemişlerdi, hem Fransa’da, hem de Avrupa’da barış yanlısı bir parti varsa, bunun, kuşkusuz, cumhuriyetçiler olduğunu herkes anlamıştı. Liderleri ölçülü ve alışılmadık sağduyulu davranışlarıyla boy göstermişlerdi. Aslında bu insanlar soyut düşünen idealistlerdi, geçmişin sicilli, çok güçsüz insanlarıydı. Kendilerini hâlâ genç hayal eden liberal yaşlılar topluluğu... Onlar her zaman ilk Fransız devrimin düşüncelerine, yani üçüncü -sözün gerçek anlamında burjuva- sınıfının zaferine takılıp kalmışlardır. Tam anlamıyla Temmuz monarşisiydi bu, ama bir farkla, cumhuriyet olarak adlandırılmış, kralları (“tiranları”) olmamıştır. Onların yaptığı tek yenilik, -1848 Temmuz’unda krallık hükümetinin çekindiği, herkesi kapsayan genel oy hakkı ilan etmeleriydi, ancak bu, tehlikeli bir durum yaratmadığı gibi, tersine, burjuvazinin çok işine gelmişti. Sonraları III. Napolyon hükümetinin çok yararına olmuştu. Yaşlılar bundan çok tatmin olmuşlardı, cumhuriyetçi olmaları çocuklar gibi teselli ediyordu onları. “Cumhuriyet” sözcüğü onlarda gülünç ülküsel bir anlam taşıyordu. Bu masum parti Fransa’nın, başka deyişle kent burjuvazisinin ve toprak sahiplerinin isteklerine pekâlâ yanıt verecek gibi görünüyordu, ama tam tersi oldu. Gerçekte, tek nedeni, Fransa’da cumhuriyetin her zaman güvenilmez hükümet olarak görülmesidir. Cumhuriyetçilerden hep nefret edilmiş olmakla beraber, burjuva sınıfının büyük çoğunluğu, zayıf olmaları nedeniyle sürekli küçümseyerek bakmıştır onlara. Bu tavırlarını açıktan göstermeseler de, en azından saygı

duymamışlardır. Halk da zaten hiçbir zaman onlara inanmamıştır. Asıl mesele cumhuriyetçi rejimlerin Fransa'da her dönemde iktidar olmasıyla Fransa'nın adeta sağlamlığını ve kendine güvenini yitirmesidir. Cumhuriyet bu zamana kadar hep, sayısız toplumsal denemeler ve sınır tanımayan gasp edenler arasında gidip gelmiştir, bu her zaman olduğundan, toplum cumhuriyetçilere böyle bakmaya alışmıştır, cumhuriyet yönetimi başlasın, kendilerini iki arada bir derede hissetmişlerdir hep, cumhuriyetçiler ne kadar sağduyulu bir yönetim gösterirlerse göstersinler, burjuva sınıfı kendini onların döneminde er ya da geç kızıl bir isyanın baş göstereceğine ya da bir monarşi yönetiminin geleceğine inandırmıştır. Örneğin III. Napolyon monarşisi sosyalistlerle uzlaşma denemelerine girmeyi bir şekilde gösterdiği halde, burjuvazinin cumhuriyetten çok, monarşiyi yeğlemesiyle sonuçlanmıştır her şey, oysa dünyada hakiki cumhuriyetçiler kadar sosyalistlere düşman kimse yoktur: Cumhuriyetçiler için önemli olan, cumhuriyet sözüdür; sosyalistlerse sözün değil, eylemin ardından giderler. Sosyalistlerin ilkelerine göre hepsi bir - cumhuriyetmiş, monarşiymiş, Fransa ya da Almanya'ymış, fark etmez. Aslına bakarsanız zamanla papanın kendilerine faydası dokunacağını görseler yüzde yüz papalık bile ilan ederlerdi. Onlar hey şeyden önce *kendi davalarının* peşindeler, yani dördüncü sınıfın dünya nimetlerinden eşit ölçüde yararlanması hakkı bütün dertleri, peki hangi bayrak altında? Hangisi olursa olsun, en zorba yönetim de olsa umurlarında değil...

Prens Bismarck'ın sosyalizmden papalık kadar nefret ediyor olması ve Alman hükümetinin özellikle son zamanlarda yaygınlık gösteren sosyalist propagandadan ürkmesi dikkate değerdir. Hiç kuşkuya yer yoktur ki bunun nedeni sosyalizmin ulusal gelenek ve görenekleri yok sayması, ulusallığı içten içe kemirmesidir, oysa ulusallık Alman birliğinin temel ideolojisidir; Almanya'da son yıllarda olup bitenlerin asıl nedeni budur. Prens Bismarck meseleye asıl şu açıdan bakıyor olabilir: Sosyalizm bütün Batı Avrupa'nın gelecekteki gücüdür, papalık zaman içerisinde terk edilip, temsilcilerinin tasfiye edilmesi durumunda, sosyalizmin kucağına düşecektir ve onunla birleşecektir. Böyle düşünüyor olabilir. Papa dilenci gibi yalın ayak, yoksulların karşısına çıkacak ve öğrenecekleri ve isteyecekleri her şeyin başlangıçtan beri İncil'de olduğunu, bunu öğrenmenin zamanının artık geldiğini, papa olarak onlara İsa'yı bağışlayacağını ve karınca uygarlığına inandığını söyleyecektir. Roma Katolikliğine gerekli olan İsa Mesih değil (bu artık açık), bütün dünya egemenliğidir: "Düşmana karşı hepinizin

birleşmesi gerek, benim gücüm altında birleşin, çünkü dünyanın bütün hükümdarları ve iktidarları içinde bir tek ben *evrenselim,* öyleyse birlikte yürüyelim!" Prens Bismarck bu tabloyu mutlaka önceden görmüştü, Roma düşüncesinin yaşamsal gücünü, her ne yolla olursa olsun onu ayakta tutacak enerjiyi görecek kadar keskin görüşe sahip dünyada tek diplomat oydu. Bu düşünce, sosyalizm ideolojisi yaşamakta müthiş ısrarlı, onu yok etmekse artık güç, bir yılandır o! İşte, bunu sadece papalığın ve Roma düşüncesinin baş düşmanı olan Bismarck kavrıyor!..

Kendilerini hâlâ genç gören bunaklar, Fransız cumhuriyetçileri bunu anlayacak durumda değillerdi. Bu beyler salt liberalliklerinden ruhbanlardan nefret etmişlerdir, ama papayı zayıf ve değersiz, Roma düşüncesini de ömrünü tamamlamış saymışlar. Bu tehdit edici klerikal partiyle, sadece politik açıdan olsun, kendilerine daha fazla kaleler katmak için bile bir arada yaşamayı kavrayamamışlardır. Hiç değilse klerikalleri şimdilik bu şekilde damarlarına basarak kızdırmamaya ve yaralamamaya çalışırlar, çok yakında yapılacak yeni papa seçiminde yardım sözü bile verebilirlerdi; gelgelelim ya kendi inançlarını kusursuz görmelerinden, ya da düpedüz işin kolayına kaçmalarından tam tersini yaptılar. Son zamanlarda ruhbanları saf dışı etmeye başlamışlardı, papalığa destek çıkan tek Fransa'nın kaldığı bu sırada Papa IX. Pius'la birlikte papalığın ortadan kalkması gibi müthiş bir şans da doğuyordu ayrıca. Çünkü zorunluluk halinde Avrupa'da "özgürce" papa seçimi için, seçilmiş papanın özgürlüğü için kim silahına sarılırdı? Üstelik bu silah güçlü kudretli birinin elinde olmalıydı. Fransa'dan ve onun milyonlarla ifade edilen ordusundan başka bir seçim kalmıyordu geriye. İşte o Fransa düşmanlarının başında! Doğrusu bu ya Mareşal Mac-Mahon uysal bir insandı; ama sürekli baskı altındaydı ve kendini kurtaramamıştı: Mecliste cumhuriyetçi ve liberal çoğunluk ve partilerden hiçbiri onu değiştirmek gücüne sahip değildi. Özet olarak, cumhuriyetçi çoğunluğu söküp atmak pek o kadar kolay değildi ve işte birden küçümsenen, önemsenmeyen, o güçsüz denilen ruhbanlar kimsenin hiç beklemediği biçimde Mac-Mahon'a destek çıkıyor ve dünyaya onu kudretli biri olarak gösteriyorlar. Ruhbanlar partilere, kendi sancakları altında sadece Mac-Mahon'la birleşmenin mümkün olabileceğini bildiriyorlar. Bu açık tavır karşısında şaşırıp kalanlar hemen onlarla uzlaşıyor. Gerçekten de: Lejitimistler'in, Bonapartçılar'ın asıl can düşmanı cumhuriyetçi çoğunluktu. Bu partilerden her biri başına buyruk hareket etse, hiçbiri bir yere varamaz, oysa birleşmeleri halinde bu partiler güç

oluştururlar, cumhuriyetçileri yenerler, dağıtabilirler. Cumhuriyeti tamamen ezdikleri zaman artık her parti kendisiyle ilgilenebilecek ve kuşkusuz her biri başarı şanslarını artırdıkça daha çok ruhbanların gözüne girecektir. Din adamları bunun matematiksel hesabını yapmışlardır, birleşme gerçekleşmiş, senatonun ruhban çoğunluğu Mac-Mahon'a cumhuriyetçileri dağıtma izni vermiştir.

IV-Kara Ordu, Uygarlığın Yeni Bir Unsuru Olarak Lejyon Düşüncesi

Kimsenin hiç ummadığı bir güç ve beceri gösterdikten sonra ruhbanlar kuşku yok ki daha ileriye gidecekler. Kendileri için kaçınılmaz gördükleri anda Almanya'ya savaş ilan edeceklerdir. İşte bunu Bismarck hemen anlamıştı! Onlar en önemli meseleyi halletmişlerdi: Mac-Mahon Fransa'yı maceralı bir politikaya sürüklemeye razı olmuştu. İleride baş gösterecek olaylar karşısında duracaklar mıydı? Ya Fransa'nın savunulması; onlara yarar sağladıkça Fransa onlara gerekliydi. Evet, Fransa'yı koruyabilirlerdi: Bu ülke onların biricik umuduydu ve yüzyıllarca onlara hizmet etmişti! Ama onlar için bin yıldır beklenen o kaçınılmaz an gelip çatmıştı şimdi; Fransa'yı böyle yakaladıktan sonra canını çıkarıncaya kadar neden emip suyunu çıkarmasın, varlığını neden riske atmasın! Fransa'nın verebileceği her şeyi ondan almalıydı, hele hele bir dakika bile geç kalmamalıydı: Birazcık gecikme iş işten geçti anlamı taşırdı onlar için, Bismarck'ı bir an önce püskürtmesi gerekiyordu, çünkü papa seçiminde zararı dokunacak biri varsa bu, kuşkusuz, Bismarck'tı. Üstelik Bismarck şu anda yalnızdı, müttefiki yoktu: (Onun tek umudu) Rusya şimdi Doğu Sorunuyla uğraşıyordu. Nihayet geçici bir süre de olsa Bismarck'ı sindirmeyi başarırlarsa, olabildiğince çabuk, önce *geleceğin* temellerini atmalıydılar: Bu başarılı süreçten yararlanması, Fransa'dan, söz dinleyen, sağlam bir müttefik yaratması, bunun için de Fransa'da *ciddi*, köklü ve sürekli bir devrimi gerçekleştirmesi gerekiyordu. Elbette tüm bunlar büyük risk taşıyordu; Cizvit papazlar dışında diğerleri tereddütlü davranabilirlerdi. Asıl önemlisi şu anda bunu göze almaktan başka seçeneklerinin bulunmamasıydı... Almanya'yla savaşmadan ve *ciddi* anlamda bir dönüşüm gerçekleştirmeden Fransa'da yalnızca dinsel bir devrimle yetinmeleri kesinlikle olamazdı. Davaları böyle bir sürece gelip dayanmıştı. Onlar için ölüm kalım meselesiydi artık, az şey elde etmek ve hükümet içinde sadece itibar kazanmakla yetinirlerse, bu, hiçbir fayda sağlamamakla birdi, fazlasını istiyorlardı çünkü! Bunun için açıktan, hiç çekinmeden riske girmeleri gerekiyordu, çünkü tümüyle bunu göze almak zorundaydılar. Yok eğer başlangıçta bu gözü pekçe girişim başarısız olur da sözgelimi Almanlar kazanır, Fransa'yı yine ezip geçerlerse ruhbanlar için bundan kötüsü olamazdı (yani uslu uslu oturup devrimi başlatmazlarsa): "serüvene" daha kalkışmadıkları dönemde, başka deyişle, en beterinde kalırlardı ki bundan kötüsü düşünülemez. Fransa başka... Yine yenilirse hiç kuşkusuz

yok olur. Ancak Cizvitler böyle durumda hemen geri adım atacak millet midir? Fransa'nın kazanması durumunda *çok şey* elde edeceklerini biliyorlar, Fransa'yla öyle güçlenirler ki kimse onları söküp atamaz. İşte bunun için, Fransa'nın henüz duymadığı özel yöntemleri vardır.

Öbür devrimciler, en azgınları ya da kızıl olanları bile devrim yaparken kısmen de olsa genel duruma, hatta yasalara uygun davranırlar. Oysa Cizvit devrimciler yasa falan tanımazlar, hem de *inanılmaz ölçülerde.* Bu kara ordu insanlığın, uygarlığın dışında bir olgudur; yalnızca kendi içinden çıkmadır. Bu *status in statu'dur,* papanın ordusudur. *Salt kendi düşüncesinin* zaferi gereklidir bu orduya, isterse yoluna çıkan her şey yok olsun, geriye kalan güçler kırılsın, onlarla uzlaşmayan uygarlık, toplum, bilim, hasılı her şey ortadan kalksın! Olay istedikleri biçimde süreç alırsa, Fransa'yı yeni baştan biçimlendirmeleri, iyice işlemeleri ve bu zamana kadar kimsenin duymadığı ve bir daha asla direnme kokusu duyurmayacak bir süpürgeyle Fransa'yı süpürmeleri ve sonsuza kadar Cizvit vesayeti altında ülkede yeni bir canlı yapı yaratmaları gerekiyor.

Bütün bunlar ilk bakışta çok saçma gelebilir. Fransız gazetelerinde (bizimkilerde de) iyi niyetli insanlar, yakın zamanda yapılacak Fransa meclis seçimlerinde ruhbanların mutlaka meclise gireceklerinden eminler. Fransız cumhuriyetçileri içten bir safdillikle, oraya buraya dağıtılan polis şefleri ve belediye başkanlarının, tüm *activité dévorante'ın*{279} pek işe yaramayacağına, tersine meclis çoğunluğunu oluşturan eski cumhuriyetçilerin seçileceğine ve hemen Mac-Mahon'un tasarılarını *veto* edeceklerine inanıyorlar; sonra ruhbanlar kovulacak, onlarla birlikte belki de Mac-Mahon'a da kapı gösterilecektir. Ancak bu görüş temelden yoksundur; herhalde ruhbanlar bu duruma pek üzülmeyecekler. Asıl sorun saf, kalben temiz ihtiyarcıkların, uzun yaşam deneyimlerine rağmen, büyük inatla işlerinin nasıl bir halkla olduğunu bir türlü anlamak istememeleridir, çünkü seçimler biraz ruhbanların aleyhine dönmeyegörsün, anayasal hakmiş, kanunmuş demeden yeni meclisi dağıtacakları açıktır. "Yasal olmayacağından bu mümkün değildir" diye karşı çıkanlar olacak. Bu kara ordu için yasa da ne oluyormuş beyler! Onlar halim selim Mac-Mahon'a bu olayda öyle çılgınca kararlılık örneği sergilemesini telkin ediyorlar ki (gözler önünde olan gerçeklerdir bunlar) böylesi bir yol bir kez olsun Fransa'da izlenmemiştir: Bu, *askeri despotizmdi.* Bu eski yöntemi birkaç kez, örneğin Napolyonların da kullandığı gürültülerini koparacaklar şimdi! Yine de belirtmeden geçemeyeceğim, hiç de dedikleri gibi değildir: Bu

yöntem *tüm açıklığıyla gerçekten* Fransa’da bir kez olsun kullanılmamıştır. Mareşal Mac-Mahon ordunun güvenini kazandıktan sonra yeni kurulacak bir Fransa temsilciler meclisini dağıtabilir, *olumsuz bir durumla karşılaşırsa*, doğrudan silaha davranabilir ve ardından tüm ülkeye çekinmeden, *ordunun böyle istediğim* bildirebilir, imparatorluğu çökmüş Roma imparatoru gibi, bundan böyle “sadece lejyon anlayışının geçerli olacağını” ilan edebilir. O zaman genel bir kuşatma ve askeri despotizm başlayacaktır, bakınız, Fransa’da pek çok kişi bundan hoşlanıyor! *Bütün Fransa'nın oy çokluğuyla* savaşa evet diyecekleri ve gerekli bütçeyi de sağlayacakları bir halkoylamasına bile gerektiğinde başvuracaklarına inanın! Geçenlerde Mareşal Mac-Mahon ordusuna seslenirken aşağı yukarı bu anlama gelen sözler sarf etmişti ve ordudan da tasvip görmüştü. Ordunun onun tarafında olduğuna kuşku yok. Üstelik mareşal şimdi o kadar ileri gitti ki, tüm politikasını *“J’y suis et j’y reste” (Oturdum bir kere, inmem!)* sözleriyle ifade etmiş olmasına rağmen durması olanaksız, artık başka türlü davranamaz. Bilindiği gibi, bu cümlenin daha ilerisine de gitmemişti; kuşkusuz bu savın başarısı için belki de Fransa’nın varlığını bile tehlikeye atacaktır. Buna benzer bir tavrı Fransa-Prusya savaşında sergilemiş, Bonapartçıların etkisiyle bile bile sırf Napolyon hanedanına bağlılığından, Fransa’yı ordusundan yoksun bırakmayı göze almıştı. Ruhbanlar her halde ona, *J’y suis et j’y reste’*sini sağlamışlardır. Kendi bayrakları altında partileri, yani Bonapartçılar’ı ve lejitimistler’i birleştirdikten sonra Mac-Mahon’a, gerektiğinde Shambord ve Bonapart olmadan da pekâlâ başarılı olabileceğini, onları göreve çağırmanın kesinlikle gerekli olmadığını, basitçe Mac-Mahon’a da diktatör ve daimi yönetici, yani yedi yıl değil, ölene kadar hükümdar kalacağını ustaca *göstermişlerdir. J’y suis et j’y reste* savı işte bu şekilde gerçekleşecektir, ama ordunun rızasıyla tabii; zamanla da Fransa’nın kabul etmesi kaçınılmazdır, çünkü iktidarın başında sert diktatör eli çok kişinin hoşuna gidecektir. Benzer pohpohlayıcı *ifadeler* mutlaka söylenmiştir. Belki de MacMahon gibi birinin bu işlere girişeceğine ve gerçekleştireceğine kuşkuyla bakılacak. Bir kere işin ilk yarısını başlayıp bitirmiştir; ama bu birincisi ikinci yarıya kıyasla kararlılık belirtisi bakımından hiç de kolay olmayan bir yarıdır. İkincisi, bu tip insanlar, kendi başlarına pek girişken olmazlar, başkasının güçlü, kararlı etkisine birden girerlerse işte o zaman çok güçlü ve artık geriye dönülmez kararlılık örneği gösterebilirler; dâhi falan olduklarından değil, tam tersi nedenlerdendir bu. Burada önemli olan,

kavrama yeteneği değil, basitçe, dolduruşa gelmedir; bir kez kışkırtmaya gör, bir noktaya, duvara toslayıncaya, boynuzlarını kırıncaya kadar giderler.

V-Pek Sevimsiz Bir Sır

Bütün bunları Almanya çok güzel biliyor. Hiç değilse prens Bismarck'ın etkisinde bulunan yarı resmi yayın organları kaçınılmaz bir savaşa inanıyor. Kim önce ve ne zaman saldıracak -belli değil, ama çok kısa zamanda birden patlayabilir. Kuşkusuz, bir dehşet daha esip geçebilir. Bütün umut Mareşal MacMahon'un aldığı büyük sorumluluktan çekinmesi ve bir zamanlar Ajax gibi yol ortasında ne yapacağını bilemez durumda kalmasından geçiyorsa... o zaman bu kendi yıkımını göze almış olur, bunu kavramaması olacak iş değildir. Yol ortasında şaşkınlık belirtisi, ihtimal de olsa buna güvenmek kuşku götürür. Bismarck Fransa'da olanları şimdilik büyük bir ilgiyle izliyor: Gözlüyor ve bekliyor. Bismarck için tehlike, işin beklediği anda başlamamasıdır. Şimdi elleri kolları bağlı. Asıl can sıkıcı olan, bu zamana kadar özenle gizlenen çıbanların açılmasıdır. İşte, Almanların bu ana çıbanından daha önce söz etmiştim: Bu, Rusya'nın birden kendini güçlü, özellikle şimdi, şu anlarda gücünün olabilecek en üst düzeyde bulunduğunu, kararlı biçimde varlığını hissettirdiğini ve daha önemlisi, herhalde *Fransa-Prusya savaşından sonra Rusya'yla ittifakın Almanya için kaçınılmaz bir görev olduğunu* anlamasından duyulan bir korkudur. Bu Alman sırrı birden ortaya çıkabilir; Almanya için bu utanç verici olacaktır. Almanya, son yıllarda bize karşı dostane politikalar izlemesine rağmen, bu sırrı yine de unutmamıştır. Özellikle basın bu anlamda hareket etmiştir. Almanlar kimsenin yardımına gereksinim duymayan güçlü karakter özelliklerine uygun olarak bu zamana kadar hep dingin, gururlu bir tavır içinde olmuşlardır. Ama şimdi elbette yumuşak karnı ortaya çıkacak. Çünkü ruhbanların elinde olan bir Fransa kaçınılmaz bir savaşı göze alırsa, ilk saldıran olursa, bu saldırıyı püskürtmek ya da Fransa'yı yenmek öyle kolay olmayacaktır, onu ebediyen zayıf düşürmesi, bir fırsatını bulup ezmesi gerekir - işte mesele budur! Kaldı ki Fransız ordusu bir milyondan fazla olduğundan düşmanının işini bitirmek için mutlaka *işi sağlama almak* zorundadır, yoksa kesinlikle herhangi bir harekâta girişemez. Rusya'nın kesin sözünü almaktan başka güvencesi yoktur. Kısaca, işin en tatsız tarafı bütün bunların böyle ansızın olmasıdır. Bütün eski hesaplar karışmıştır, artık olayları hesaplar yönlendiriyor, hesaplar olaylara hükmediyor. Fransa bugün yarın savaşı başlatabilir, yeter ki evindeki sorunları bir düzene soksun. Herkesin açıkça gördüğü gibi maceralı bir politikaya atılmıştır; durum böyleyse bu serüven nerede duracaktır, duvarı, sınırı nered.edir? Almanların yakın zamanlarda, özellikle son yılda başına buyruk davranması

da işin bir başka tatsız yanıdır. Bu yıl Rusya'nın da Avrupa'daki dostlarını inceleme çabası içinde olduğunu unutmayalım; Almanya da Rusya'nın bu ilgisini biliyor ve olaya çok kibar, ağırbaşlıca yaklaşıyor. Kuşkusuz Slavların her hareketi Almanya'yı her zaman biraz tedirgin etmiştir, ama açıkça söylenebilir ki Rusya'nın iki ay önceki savaş ilanında bile Almanya'nın hoşlanacağı bir yan vardı. İki ay önce Almanya'da: "Hayır, şimdi onlar kesinlikle kestiremiyorlar" diye düşünmüşlerdi. "Onlara muhtaç olduğumuzu söylüyorlardı, tersine, şimdi Ruslar Tuna önlerinde, 'Alman ırmağı' önünde dururlarken asıl bize ihtiyaç duydukları ve savaşın sonunda bizim inandırıcı sözümüz olmadan edemeyecekleri kanısındalar. Rusların böyle düşünmesi iyi, bize gelecekte fayda sağlar." Birçok ince düşünceli Alman hakkımızda sanırım böyle düşünüyordu, Alman basını da aynı doğrultuda yazılar yazıyordu, ansızın baş gösteren klerikal hava olayları başka yöne çevirdi: "Ah, şimdi anlıyorlar, evet, her şeyi görüyorlar! Ayrıca Rusya'nın bir an önce Doğu Sorununu halletmesi ve kurtulması gerek. Ancak ona baskı yapmak pek yararlı olmaz. İngiltere ve Avusturya'dan çekiniyor olabilir mi? Sanmam. Rusya'ya karşı baskı için İngiltere ve Avusturya'yla ittifaka girmeyi düşünmek gereksiz olur: Ayrıca onlar desteklemiyorlar, Rusya da öfkeleniyor. Tuhaf bir durum! İşini bir an önce bitirmesi için Rusya'ya yardım etmeli mi? Bakın bu olabilir; savaşa girmeden, örneğin Avusturya'ya politik baskıyla bu yapılabilir... İşte politikacılar şimdi böyle düşünüyorlar. Bunlar sık sık oluyor, gerçekten de var.

Özetle, Rusya'nın her zaman güçlü olduğu, ama şimdi, özellikle şimdi bütün Avrupa ülkeleri içinde en güçlü durumda bulunduğu, Rusya'nın kararlı biçimde varlığını hissettirmesinin Avrupa'da şimdi olduğu kadar hiçbir zaman yüksek ölçüde değerlendirilmediğine ilişkin görüş ve inançlarımı dile getirmek istedim. Rusya Doğu'da uğraşmakla beraber, kararlı tavrı Avrupa politikası kantarında, Rusya'nın iradesi ve isteği doğrultusunda çok ağırlıkları sallayabilir. Kuşkusuz İngiltere de, Batı Avrupa'da sıkıntı yaratacak yeni olayların çıkması *olasılığı* nedeniyle, Rusya'nın gözünde bir parça prestij kaybettiğini anlıyor ve nihayet Rusya'nın kararlılığını sürdürmesi halinde İngiltere'nin asla savaşı göze alamayacağını, ama "hasta adamın" ölümünden sonra, Avrupa'nın zaten bu sıkıntılı anlarında savaşa girmek yerine mirası bir an önce paylaşma hesabı yapacağını en kuşkucu Rus'un bile kavradığını biliyor. Gerçekten Batı Avrupa'da beklenmedik, ciddi olaylar baş gösterdiğinde, o bilinen değişmez

çıkarlarına ters düşen sıkıntılı bir işe bulaşmayı İngiltere kesinlikle göze alamaz; hemen üstüne çökecek bir av kokusu aldığı zaman, uygun anı kollayarak alışkanlığı gereği mutlaka gözlerini dört açarak izleme pozisyonuna geçecektir. Şimdi Rusya'yla aralarında çok ciddi bir sorunun baş göstermesi (yani Batı Avrupa olaylarının sonuçları belirlenmeden) İngiltere'nin hesabına gelmez. Öte yandan, Avusturya *yalnız başına* kalınca ne yapacak?

Üstelik Batı Avrupa'daki klerikal karışıklıkların kısmen de olsa onu endişelendirmemesi inanılacak gibi değildir. Avusturya da, kuşkusuz, herkes gibi olayların zamanla çözümlenmesini bekliyor; onun da diğerleri gibi bir ölçüde elleri kolları bağlı. Evet, Rusya dışında herkesin elleri kolları bağlı. Demek ki *bu beklenilmeyen olgu* yararımızadır. İnsanoğlunun yazgısına karar verirken *bu beklenilmeyeni* hesap etmemek nasıl mümkün olabilir?

Dünyayı Tanrı ve yasaları yönetiyor; gerçekten de Avrupa'da yeni ve çözümü güç karışık olaylar meydana gelirse, er ya da geç bunun mutlaka gerçekleşmek durumunda olduğu anlamına gelmez mi bu? Dilerim ben yanılmış olayım, yani geleceğin karanlık bulutlarının dağılması ve bu öngörülerimin politikadan hiç anlamayan birinin sadece "coşkulu" fantazyaları olması Tanrıdan tek dileğim. Burada önemli olan şu: Almanya'daki, savaş beklentisi içinde olan ve kehanette bulunan yarı resmi yayın organlarının haklı olup olmadıklarıdır. Öte yandan Mac-Mahon'un bakanları her çeşit suçlamadan önce, tüm güçleriyle Fransızları ve tüm dünyayı, savaşı Fransa'nın başlatmayacağına inandırmaya çalışacaktır. Bunların hiç değilse kuşku verici olduğunu ve işin gidişine göre de çok, ama çok yakın zamanda bunu kuşkuların çözümünün izleyeceğini kabul edin. Peki, şu "lejyon düşüncesine" bağlı kalırlarsa? Böyle olursa iş kötüye varır, Fransa'nın sonu olur. Aslında bu, dünyada bir tek onun başına gelebilir. Umarım olmaz: Başlangıcı iyi değil, örneği de pek iyi olmayacak...

I-Türk Aşıkları

Bugünlerde mantar gibi Türk düşkünleri türemeye başladı; kuşkusuz, nedeni onlarla savaş halinde bulunmamız olsa gerek. Bir Rus'un Türklere hayranlığını belirtir tarzda konuşmasına yaşamım boyunca tanık olmadım. Şimdi Türklerin avukatı kesilenleri sık sık duyuyorum, hatta bu tiplerle ben de karşılaştım. Hem de ne ateşlilerine! Burada istek elbette özgünlüğüyle kendini gösteriyor. Gelgelelim bu Türk düşkünleri - bilim adamı, öğretmen, profesör...

"İslam âlemi, Hıristiyan âlemine bilimi getirmiştir. Araplar bilimle ışırken Hıristiyanlar cehaletin koyu karanlığına gömülmüşlerdi" vs... vs... vs...

Bakın, dikkatinizi çekerim, burada cehaletin nedeni olarak Hıristiyanlık gösteriliyor. Burada Buckle, burada Draper vardır. Tersinden baktığımızda Müslümanlığın ışık, Hıristiyanlığın da karanlığın kaynağı olduğu anlamı çıkıyor. Ne yalnızlığa mahkûm bir mantık! Buradan, İslam dininin zamanımızda Hıristiyanlıktan daha aydınlık olduğu çıkıyor. Neden mumlarını böyle erken söndürmüşler, sormamız gerek!

"Ama efendim, onlar tek Tanrıya inanıyorlar, oysa Hıristiyanlar..." Müslüman'ın tek Tanrı kavramına, yani Tanrının tek olduğu öğretisinin kusursuzluğuna övgü, sanki Hıristiyan öğretisinden daha yüceymiş gibi gösteriliyor, pek çok Türk sevdalısının ezberinde olan sözlerdir bunlar. Ama burada önemli olan, bu Türk âşıklarının halkından kopuk yaşamaları ve halkı anlamamalarıdır. Halkıyla bağlarını kopardıktan sonra onlar sıradan basit Rus insanının aklından geçenlerle ilgili kendi kendilerine şaşırtıcı kavramlar yaratmayı becermişlerdir. "Din işlerinden anlamayan, dua etmeyi bile bilmeyen" denmesi alışkanlık haline getirilmiş basit halkımızın her zaman yine de aklında ve yüreğinde çok özgün, ama *sağlam* ve yalın, neye inandığı üzerine doyurucu bir inanç saklıdır; bununla birlikte hiç kuşkusuz inançlarını açık seçik ve mantığa uygun ifadelerle dile getirebilen çok azdır. Halkıyla köklerini koparmış "aydın", bu okuma yazması olmayan köylünün Tanrıdan başka Tanrı olmadığına ve Tanrının tek olduğuna inancını öğrense kim bilir nasıl şaşıp kalırdı! Aynı zamanda Rus köylüsü İsa Mesih'in gerçek Tanrısı olduğunu, Tanrı Baba'dan doğduğunu ve Kutsal Meryem Ana'da beden bulduğunu bilir ve buna derin bir saygıyla inanır. (Rus köylüsünün hepsi bunu bilir.) Halkından kopmuş Rus aydını her şeyden önce, Rus köylüsünün böyle öğretilere sahip olması ihtimalini bile düşünmek istemez: "O kadar geri kalmış, o kadar cahil ki hiçbir şey öğrenemez, sonra

öğretmeni hani?” Bu zatı muhterem, “din işlerinde” köylünün öğretmeninin bir bereketli tarla -tüm Rusya toprağı- olduğunu, inançlarının bu kutsal topraklarla beraber doğduğunu ve ölene kadar yüreğinde gelişip kök saldığını asla anlayamaz. Ama kimi Rus düşünürüne en akıl almaz gelen, basit halkın kendi anlayışları içinde nasıl yolunu şaşırmadığıdır. Halkın özlü ve yüce, sıcak ve derin inancı üzerine her türlü anlayışı uzun zamandır yitirmiş olan bu tipler, sıradan Rus insanının, Tanrının oğlu kavramında yatan yüce Hıristiyan gizine inanırken, aynı zamanda en yalın biçimde Tanrının bir olduğu inancında kalabilmesini aklına sığdıramazlar. Basit halkın bu yalın, *özlü* inancını tembelliğin ve dar kafalılığının, her çeşit eleştiriye uzak olmasından ileri gelen kavram karışıklığı alışkanlığına, herhangi bir konu üzerinde kafa yormayı yadırgamasına, nihayet, “acınası” zekâ düzeyine, ezilmişliğine, ahlaki düşüklüğe, yoksulluğa, toprak köleliğine vb bağlar. Rus halkını *inceleyen* Rus bilim adamı ısrarla, inatla bunları söyler durur. Örneğin Ortodoks Rusların ikonalara tapmaları nedeniyle kınanmaları da aynı süreç içinde ortaya çıkmıştır. Luterci bir papaz, gerçek Tanrıya inanırken aynı zamanda bir “çerçeveye”, aziz tasvirine tapmanın nasıl olabileceğini asla anlayamamıştır ve putperestlik olduğunu düşünmeden edememiştir. Rus aydını da sık sık bu papazla aynı yargıda birleşmiştir. Ortodoks halk bu tasvirlerin mucizelerine inandığı halde, ikonaya taparken bu “çerçeveyi” *azıcık olsun* Tanrı yerine koyan *bir tek* Rus köylüsü yoktur. Evet, tasvirin mucizevi gücünün Tanrıdan değil, tasvirden geldiğini söyleyen *bir tek Rus göremezsiniz.* Ancak bu tamamen ayrı bir mesele. İşte, sıradan Rus insanının bu anlayışını ne Luterci papaz, ne halkıyla köklerini koparmış bir Rus aklına sığdırabilir, ne de var olduğuna inanır.

Türklerin “Tanrı birdir” anlayışının kusursuzluğu üzerine görüşlerini daha da pekiştirmek için Müslümanların cennetini örnek gösteriyorlar. Bunları, Türklerin tektanrıcılığına derin saygı duyanlarla din bilimi tartışmalarına girmek için söylemiyorum, böyle bir niyetim yok. Aslında bu Türk düşkünleri halkımızın *sağlam* din anlayışını fazla dillerine dolamış durumdalar; oysa onların, kim nasıl inanırsa inansın umurlarında değil. İşte bu yüzden ben sadece olaya halkın dinsel anlayışları açısından bakarak açıklama getirmek istedim.

II-Altın Fraklar. Düz Düşünenler

Türk sevdalıları yetmiyormuş gibi bu kez de *kişisel* düşünce talepleriyle pek çok insan çıktı ortaya: "Her şey saçma, dava falan yok; adresler saçma, bu, Rus tarzı değildir. Sağlık ekipleri saçma, bu, Rus tarzı değildir. Aşırı duygulanma efendim... Slav'ı, Bulgar'ı icat ettiler, Türkler Bulgarlardan iyidir, her şey saçma. Türk'ü seviyorum..."

Yüksek politikanın soysuz, incelikli bir türü falan değildir bu. "Yüksek politika" bizde de var, bu kuşku götürmez; ancak bu, evet, bu düpedüz kibirdir. Kibir iki çeşit olur: Biri aşırı ölçüde bastırılmış olanı, kendini illa göstermek ve sivrilmek için farklı davranma kesin isteğidir; öbürü de kendini olağanüstü büyük görmeden ileri gelen kibirdir. "Yüksek sınıf' Rus insanı kendi büyüklüğünü kaldıramaz. İnanın, simli kumaştan altın frak giyme olanağı bulsaydı, başkalarına ve aşağı tabakaya benzememek için açıkça giyer, hiç utanmazdı. Bizim "yukarı toplum katından" kimseyi bu zamana kadar altın fraklı görmemişsek, nedeni büyük olasılıkla terzilerin dikmek istememeleridir, bundan eminim. "Ben herkesten zekiyim, ben büyüğüm. Herkes savaşa böyle bakıyor, ama ben onlar gibi düşünmek istemiyorum. Büyük olduğumu herkese göstereceğim..."

Altın fraktan ve icadının Rus toplumsal ve ruhbilimsel temellerinden, gözle görülür örneklerden vs... söz etmek isterdim, sevimli bir konu, bunu aklımın bir köşesine yerleştireceğim. Ancak şimdi altın frakı burada bırakıp "düz düşünenler" üzerine biraz konuşalım. Düz düşünenler çeşit çeşittir - iyiler ve kötüler, akıllılar ve aptallar, dürüstler ve dürüst olmayanlar vb... Bizde sayılmayacak kadar çokturlar. Bu tipler aynı noktaya takılıp kalırlar, bu noktadan onları ayırmanız ağzınızla kuş tutsanız mümkün değildir: *J'y suis et j'y reste*... diyen bizim Mac-Mahonlarımızdır.

Birliklerimizden subaylarımızın, erlerimizin kahramanca çarpıştıkları haberleri geliyor. Bunlar gençlerimiz. Yakın zamana kadar geleceğimizin umudu olan gençlerimize karşı her nedense bir inançsızlık doğmuştu; çok kişi, gençlikte sadece kinizm görüyordu ve onu körü körüne inkarcılıkla, ruhsuzlukla, umursamazlıkla, ahmakça intiharlarıyla suçlamıştı, ama şimdi bu hava birden düzelmiş görünüyor: O gençler şimdi yüce gönüllülük, özveri, şeref ve görev aşkıyla yanıp tutuşuyorlar. Askerlerin önünde yürüyorlar, tehlikenin göbeğine ilk atılan onlar oluyor...

"İyi de, böylesine bilinçli, sonu kaçınılmaz bir ölüm olabilecek bir işe atılmak için insanın ya deli, ya da sarhoş olması gerekir. Bunun başka türlü açıklaması olamaz."

“Ne diyorsunuz? Rusya’ya hizmet ettiğini, yurdu için canını ortaya koyduğunu, yüce gönüllü bilinç taşıdığını düşünmüyor musunuz?”

“Yumrukla.”

“Nasıl yani? Savaşta dövüşmek gerekir, başka nasıl faydalı olunabilir ki?”

“Hmm. Örneğin okullar.”

“Okulların da sırası var. Bu genç okullara derin görev bilincini aşılayacaktır, soylu anılar, halkla bütünleşme...”

“Ne demek halkla bütünleşme?”

“Ortak dava için birlik ve dayanışma içinde bulunmak. Subaylarımız ve erlerimiz şimdi *orada* tek yürek olmuşlar, yürekleri aynı duygu ve heyecanla çarpıyor. Aydın sınıf halka yakınlaşıyor, yeniden ona dönüyor, lafla değil, tavrıyla gösteriyor bunu ve bu askerin içinden çıktığı halka saygı duymayı öğreniyor; halkımız kendine saygı duymayı öğreniyor, bir komutan, bir efendi gibi değil, insan olarak, gönülden yapıyor bunu. Çernyayev’in Uspenski Katedralinde gözyaşları içinde kucakladığı köylüye değgin geçenlerde yaşanan olayın derin bir anlamı vardır. Siz halkı eğitmek istiyorsunuz, ama hemen kendi düşüncelerinize, davanıza saygı duymaya zorlamakla ve onu kalben kendinize çekmekle başlıyorsunuz işe. Halk aydın insana *kişisel* olarak saygı duydukça ulusal eğitimin daha sağlıklı biçimde gelişeceğine kuşku yoktur. Böylelikle halkın saygı ve sevgisini kazanırken milli eğitim davasına da, aynı şekilde, şimdi kafanıza taktığınız okullara da yarar sağlamış oluyorsunuz.”

“Kuvvet zoruyla saygı kazanmak, halkı yumrukla saygı duymaya zorlamak!”

“Hayır, burada olan salt yumruk değildir, burada her şeyden önce yücelik, burada hayatını göz göre göre feda etme isteği vardır. Evet, kaçınılmaz bir ölümün kucağına kendini atmak vardır. ‘Gençliğinin baharında insanı hayatını feda etmeye ne zorlayabilir?’ diye soruyor, şaşkınlığınızı belirtiyorsunuz. Sarhoşluk ve delilik yakıştırmanız alegoridir ve deyim özellikleri dışında açıklanamaz. Onu buna zorlayan ne mi? Şan şeref tutkusu, davranışlarını izleyen yurdundaki yurttaşlarının övgüsüne layık olma, adını yüceltme isteğidir.”

“Hah, kariyer yapmak!”

“Ama gönül yüceliğiyle dolu duygular, heyecanlardır bunlar. Binlercesi hep beraber, omuz omuza... İnsanoğlu, salt coşkusal heyecanlardan ibaret değildir tabii; insan bütün bir dünyadır, yeter ki yüreğinde yüksek duygular

barındırsın! Akıttığı her kan ve buna daima hazır olmak, o ana kadar alçakça davranmış adamı bile yüceltir ve ölene kadar da onurlu davranmak sorumluluğunu aşılar. Basınımızda ne zamandır, bu insanların savaştan sonra havaya girecekleri, kendini beğenmişlik ve gururun ortaya çıkacağı, eğitimi, sivil elbiseyi küçümseyecekleri, azacakları ve bu tavrın toplumda yaygınlık kazanacağı kuşkuları belirmişti. Ancak yersiz, boş korkulardır bunlar. Güzel günler gelecek, umutlar yeşerecek, Kopeykin,{280} 'deyim yerindeyse kan döken" Kopeykin gibi boy göstermeyecektir, bu gerçek, ama her nedense insanlarla sadece alay ediyorlar, kendilerine de zararları dokunuyor. Ahlaki yarar bin misli olacak. Kinizm endişesi dağılacak, şerefli özveriye saygı doğacaktır."

"Yumruğa da."

"Hayır, bayım, burada sadece dövüşenler yok, henüz çocukturlar, yürekleri apak çocuklar... O daha yeni gelmiş, orada, uzaklarda az zaman önce vedalaştığı annesinin, kız kardeşinin her dakika kendisini andıkları duygusu yüreğinde yiğitçe ileri atılıyor... Acaba bu saçmalık, aşırı duygulanma mıdır sadece? En sonu bu kahramanların yüksek bilinç taşımadığını düşünmek!.. Rusya'nın zor bir görevi üstlendiğini, bu görevin karmaşık durum alacağını anlıyor o. Şimdi herkes Rusya'nın yalnızca Türkiye'yle savaşa girmeyeceğini, Türk ordularını İngiliz generallerin yönettiğini, İngiliz subayların, sterling karşılığı çok sayıda istihkâmlar inşa ettiğini, İngiliz filosunun Türkleri savaşmaya teşvik ettiğini ve nihayet ortalıkta İngiliz birliklerinin dolaştığını (Asya Türkiye'sinde) görüyor. Onlar bu olan bitenleri biliyorlar ve Rusya'ya derin bir inançla hizmet etme vaktinin geldiği bilinci içinde ölüme atılıyorlar. Daha Bulgarlardan, küçük düşürülmüş, zulüm gören çilekeş 'Slav kardeşlerimizden' söz etmiyorum. Bunun modası geçmiş bir izlek olduğunu düşünmek bizim utancımızdır... Ama onların yüreklerinde böyle bir düşünce yok. Soruyorum, acaba siz bu gençlerde insanlığa, ezilenlere, zulüm görenlere, onurları ayaklar altına alınanlara hizmet etme yüksek bilinci olmadığını mı düşünüyorsunuz?"

"İnsanlığa yumrukla hizmet etmek!"

"İnsaf edin Allah aşkına, durun size bir anekdot aktaracağım. Daha önce buna yer vermiştim, Bulgaristan'daki vahşetten sonra Moskova'ya getirilen anasız babasız çocukların yerleştirildiği bir yuvada on yaşlarında hasta bir kız çocuk var, gözleri önünde Türklerin babasını diri diri yüzmelerine tanık olmuş (bu dehşeti unutabilir mi?). Bu barınakta hasta bir Bulgar kız daha var, o da on yaşlarında, geçenlerde anlatmışlardı. Tuhaf bir hastalığı varmış:

Yavaş yavaş eriyormuş kızcağız, sürekli uyku halindeymiş. Uyuyormuş, ama uyku onu güçlü tutacağı yerde daha fena yapıyormuş. Çok ciddi bir hastalıkmış. Bu kız belki de çoktan ölmüştür. Korkunç olaylar yaşamış zavallı. İki üç yaşındaki erkek kardeşini, küçücük yavruyu Türkler almış, önce gözlerini oymuşlar, sonra da kazığa geçirmişler. Yavrucuk ölene kadar uzun süre inlemiş, tamamen gerçek bir olay bu. Bu kız yaşamı boyunca bu yaşadığı dehşeti unutabilir mi? Bütün olay kızın gözleri önünde olmuş. Doğa belki de bu zavallılara bilerek bu uyku hastalığını bağışlamıştır, yoksa tanık oldukları bu dehşeti sürekli hatırlamaya dayanamazlardı. Şimdi gözlerinizde bir canlandırın, Türkler bir bebeğin gözlerini oymaya hazırlanırlarken oradasınız. Söyleyin, Türk'ü durdurmak için atılmaz mıydınız, hem de o meşhur yumruğunuzla engel olmaz mıydınız?"

"İyi, ama yumruk yine de yumruktur!"

"Öyle ya, onlara saldırmazdınız, yapabileceğiniz tek hareket zavallının bedeninden Türk'ün bıçağını çekip çıkarmak olurdu! Burada neden kuvvete başvurulmaz, inanılacak gibi değildir!"

Aklıma gelmişken, bizim Türk düşkünleri bıçaklarını ellerinden kapmaya çalışırlar mıydı? Böyle yapacaklarını sanmıyorum, asla da inanmıyorum.

✶✣✯★✵✺✍✡Ğ✵✳✶✯✳

✢❇❒❇■❃❇ ✢➶●➽❍

I-Moskovalı Bir Dostla Sohbet.

Yeni Bir Kitap Hakkında Kısa Bir Yazı

Mayıs-Haziran Günlüğümü geç de olsa Petersburg'da çıkardıktan sonra, Kursk eyaletine doğru yola çıktım. Moskova'dan geçerken, seyrek görüştüğüm, ama görüşlerine çok değer verdiğim çok eski Moskovalı bir tanıdığa rastladım; günümüzden, üzerinde pek durmadığım, çok ilgi çekici konular öğrenmeme rağmen sohbetimizin tamamına yer vermeyeceğim. Dostumdan ayrılırken, Moskova'dan 150 kilometre uzaklıkta, çocukluğumun ve delikanlılığımın geçtiği köyü kestirme yoldan ziyaret etmek istediğimi söyledim. Bu köy bir zamanlar anne ve babama aitti; ancak uzun zaman önce yakın bir akrabamızın mülkiyetine geçti. Görmeyeli kırk yıl olmuştu, ne zamandır ziyaret etmek istiyordum; bu küçücük, kıyıda köşede kalmış köy, hayatım boyunca ne derin izlenimler, değerli anılar bırakmıştı bende!

"Bakın" dedim dostuma, "sizin de çocukluğunuzdan böyle anılar ve böyle yerler mutlaka olmuştur, hepimizin vardır. İlginç olan şu: Zamanımız çocuklarının ve gençlerinin değerli anıları var mı? En önemlisi nelerdir? Hangi türdendir?"

Zamanımız çocuklarının kutsal anıları elbette vardır, yoksa yaşam tatsız tuzsuz bir şey olurdu. Çocukluk döneminden geleceğe taşman kutsal ve değerli hatıralar olmadan insan yaşayamaz. Gördüğüm kadarıyla bazıları bunu hiç düşünmüyor, ama yine de bu anıları farkında olmadan yüreğinde yaşatıyor. Bu anılar ağır, acı verici olabilir; ancak çekilen acılar zamanla kişinin ruhunda kutsal anılar haline gelebilir. İnsanoğlu genelde öyle yaratılmıştır ki acı çekmekten bir çeşit haz duyar. Kişi ayrıca kaçınılmaz olarak geçmişindeki bazı olayları, gelecekteki yolunu çizmek ve buna göre kişisel ahlak dersi çıkarmak için bir şekilde kaydetme eğilimindedir. Aynı zamanda en güçlü, en etkili olanları her zaman çocukluktan kalan anılarıdır. Bu yüzden çocuklar geleceklerine en güçlü ve kutsal olanlarını taşırlar. Ama bu anıların neler olduğu, hangilerini yanlarında götürecekleri, bu değerli hâzinenin onun için nasıl biçimleneceği, evet hepsi elbette ciddi, önemli sorulardır. Eğer bu soruların yanıtı biraz olsun önceden verilseydi, günümüzde yaşanan endişeli kuşkular giderilebilir ve belki de çok kişi Rus gençliğine kıvançla inanırdı; asıl önemlisi de geleceğimizi, Rusyamızın puslu geleceğini bir ölçüde hissetmiş olurduk. Ama asıl dert, Rus hayatında günümüzdeki kadar, puslu geleceğimiz üzerine sezgi ve öngörülerin kısır olduğu bir dönemin yaşanmadığıdır. Ayrıca Rus ailesi şimdiki gibi hiçbir zaman bu kadar sarsıntılı, ahlaki çöküş içinde, bu kadar dağınık, dengesiz

olmamıştır. Örneğin Kont Lev Tolstoy’un, *kendi* dönemini ve ailesini yansıtmasını ya da *Savaş ve Barış't*aki gibi derli toplu ve apaçık anlatımla canlandırılmış olan bir *Çocukluk ve Delikanlılık'ı* şimdi nerede bulursunuz? *Bu yapıtlar uzak geçmişin tarihsel tablolarından başka bir şey değildir.* Bunların güzel tablolar olduğunu söylemek istemiyorum; zamanımızda tekrarlanmasını hiç de istemem, söylemek istediğim bu değil. Ben sadece *kişiliklerden*, tiplerin kusursuzluğundan, yerinde kullanılmasından ve belirginlikten söz ediyorum, bu karakterler sayesindedir ki Kont Tolstoy’un bu iki yapıtındaki gibi, o dönem tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Şimdi bu yok, belirginlik, açıklık yok. Bugünün Rus ailesi gitgide *gelişigüzel* aile haline geliyor. Evet, günümüz Rus ailesi ne yazık ki bu durumdadır... Eski özelliğini kaybettiği gibi, beklenmedik, farklı bir yapıya doğru hızla değişmektedir... Rus ruhuna uygun, arzulanan, doyurucu yeni bir yapıyı yaratacak güçte midir bu aile? Bazı aklı başında, ciddi kişiler, günümüzde Rus ailesinden artık söz edilemeyeceğini, ‘hiçbir değer ifade etmediğini’ doğrudan söyleyebiliyorlar. Elbette bu söylenenler, basit halkımızın değil, Rus aydın sınıfının, yani yukarı toplum katının aileleri için geçerlidir. Ama aşağı sınıf Rus ailesi sorun olarak karşımızda durmuyor mu?”

Muhatabım: “Bakın” dedi, “halkımızda yeni sorunların çok kısa bir zaman içinde ortaya çıktığı, tartışmasız bir gerçek. İşte sorun, bizim sorunumuz, hem de en önemlisinden, bu zamana kadar hiç görülmemiş, duyulmamış, yeni bir yığın sorun, bunlar doğaldır. Halkın bu sorunlarına kim yanıt verecek peki? Kim bu soruları yanıtlamaya istekli, kim aranıp bulunacak? Evet, kim beklemede ve hazırlanıyor? İşte soru, bizim sorumuz, üstelik son derece önemli.”

“Elbette, son derecede önemlidir. 19 Şubat devrimi[281] ve sonraları yapılan diğer dönüşümler gibi, hele hele okuma yazma seferberliği gibi (ilişkisi çok az görünüyor olsa bile) toplumsal hayatımızın dönüm noktaları hiç kuşkuya yer yoktur ki ardından pek çok sorunu beraberinde getirmiştir ve hâlâ da bu süreç yaşanmaktadır, belki de zamanla biçimlenecek, bir araya getirilecek, bir düzene sokulacaktır Gerçekten de bu sorunlara kim eğilecek? Halka daha yakın kim duracak? Din adamları mı? Ancak din adamlarımızın halkın sorunlarına yanıt vermemeleri uzun zaman oldu. Çıkarlarını hiç düşünmedikleri, sadece kiliseye hizmet amacıyla yaşadıkları için kimselerin tanımadığı, fark etmediği, büyük bir heyecanla kendini İsa’ya adamış papazlarımız tabii var, ama üzülerek söylemeliyim, bu gibiler

parmakla gösterilecek kadar az, geriye kalanlar da, ancak onlardan çok istek gelirse, iş olsun diye sadece sorulara yanıt veriyorlar, belki de sonra ihbar bile ediyorlardır. Başka bir din görevlisi kendini öyle olur olmaz maddi taleplerle kiliseden uzaklaştırmış ki kimse akıl danışmak için ona gitmiyor. Buna benzer çok şey eklenebilir. Şimdilik bunu bırakalım. Sonra halka en yakın duranlar sadece köy öğretmenleridir. Peki, ne yararları dokunuyor, neye hazırdırlar köy öğretmenlerimiz? Yeni yeni başlayan, ama gelecekteki önemini göz ardı etmeyeceğimiz bu yeni oluşum bu zamana kadar ne sunmuştur bizlere ve neye yanıt verecek durumdadır? En iyisi buna yanıt vermemek. Bu demektir ki kentlerde, köylerde, yollarda, sokaklarda, çarşı pazarda gelip geçenden, boş gezenlerden, nihayet eski toprak sahiplerinden (yüksek görevdeki memurları ister istemez buraya almıyorum tabii) alınacak yanıtlar gelişigüzel olacaktır. Ah, belki de sorulardan daha çok yanıt olacaktır, iyi ve kötü, aptalca ve akıllıca bir yığın yanıt, temel özelliği de, sanırım, her yanıtın üçer yeni soru doğurması ve *crescendo*[282] gitmesidir. Sonuçta müthiş bir kargaşa, inanın kargaşa daha iyidir: Sorunların üzerinde durmadan aceleyle çözüm üretmek kargaşadan daha beterdir."

"Asıl önemlisi, bu konuda konuşacak bir şeyin olmaması. Kuşkusuz ortaya konacaktır, bizsiz de, yanıt veren olsun olmasın, bu sorun gündeme getirilecektir. Rusya güçlüdür, nelere dayanmıştır! Ayrıca Rusya'nın görevi ve hedefi, yüzyıllardır kendisine çizdiği yoldan dönmek değildir, üstelik onun ölçüsü de bu değildir. Rusya'ya inanan, onun *her zorluğun,* her sorunun üstesinden gelebileceğini ve bu zamana kadar olduğu gibi, o aynı eski, kutsal Rusya'mız olarak kalacağını biliyor, çehresi ne kadar değişirse değişsin, bu değişimden korkmamız yersiz, sorunları hafife almamak, geciktirmemek gerekiyor: Rusya'ya inanan için bu utanç vericidir. Rusya'nın üstlendiği görev o denli yüksek, bu görevin sezgisi o denli açıktır ki (hele hele şimdi, bu dönemimizde, bu anlarda) ona inanan kişi her türlü kuşku ve endişeden uzak olmak zorundadır. Kutsal kitapta söylendiği gibi 'Burada aziz sabrı ve inancı gerekir.' "

***

O sabah, *Ruskiy Vestnik* dergisi yayın işlerince geri çevrilen *Anna Karenina'nın* sekizinci ve son bölümünün yayınlanmasına ilişkin gazetelerde bir ilan görmüştüm, oysa bu romanın baştan itibaren bütün bölümleri *Ruskiy Vestnik'te* yayınlanmıştı. Bu sekizinci son bölümün,

derginin eğilimine ve yayın yönetmeninin görüşlerine ters düşmesi, yazarın özellikle Doğu Sorununa ve geçen yılki savaşa bakış açısıyla ilgili olarak kabul edilmediği herkesçe biliniyordu. Kitabı bir an önce almak istiyordum. Dostumla vedalaşırken, bu kitabın içeriğinden mutlaka haberi olduğunu bilerek kitaptan söz ettim. Güldü.

"Bir yapıt ancak bu kadar masum olabilir" diye yanıt verdi. "*Ruskiy Vestnik* neden yayınlanmasına izin vermemiş, anlamış değilim! Üstelik yazar anlaşmazlık durumunda istedikleri biçimde kayıt ya da dipnot kullanma izni vermişti de... Dipnotu bu nedenle kullanmışlar, bakın yazar..."

Dostumun önerdiği bu dipnotun içeriğine girmeyeceğim, bununla beraber hâlâ gülmesini sürdürerek kitap hakkında düşüncelerini belirtti. Sonunda ciddiyetle ekledi:

"*Anna Karenina*'nın yazarı üstün edebi yeteneğine rağmen, sadece burunlarının önünü gören, bu yüzden de bir noktaya takılıp kalan Rus kafalarından biridir. İki yanını görmek için kişinin boynunu sağa sola döndürmesi gerekir; bu tipler açıkça bu yeteneğe sahip değiller: Bunun için onlara gerekli olan bütün gövdelerini döndürmektir. İşte o zaman tamamen çelişkili şeyler söyleyebilirler, çünkü ne olursa olsun her zaman çok içtendirler. Bu dönüş hemen gerçekleşmeyebilir, ama bir ay sonra olabilir, o zaman saygı değer yazar öyle bir coşkuya kapılır ki gönüllülerin gönderilmesi, yaraların sarılması gerektiğini bile haykırabilir, herkes bizim söylediğimizi söyleyecektir."

Kitabı satın aldım ve okudum, öyle pek de "masum olmadığını" gördüm. Çağdaş yazarlarımızı ve yapıtlarını eleştirmek beni çok rahatsız etmesine rağmen, bu kitaptan Günlüğümde mutlaka söz etmeye karar verdiğimden (bu sayıda olabilir) dostumla kitap üzerine sohbetimizi buraya aktarmamın yersiz kaçmayacağını düşündüm, bu nedenle arkadaşımdan bu nezaketsizliğimi bağışlamasını rica ediyorum...

II-Söylentiler ve “Hep Bir Şeyler Gizleniyor” Tutkusu. “Gizleniyor” Sözcüğünün Bir Geleceği Olabilir, Bu Nedenle Baştan Önlem Almalı. Yine Rastgele Aile Üzerine

Ziyaret etmek üzere yola çıktığım “çocukluğumun geçtiği bu yerler” Moskova’dan 150 kilometre uzaklıkta, 140 kilometresi demiryoluyla gidiliyor, bütün yol tam dokuz saat tutuyor. İstasyonlar, aktarmalar... Aktarma için bazen üç saat beklediğimiz oluyor. Bir de buna Rusya demiryollarındaki tatsızlıkları, görevlilerin, “şeflerin” size ve ihtiyaçlarınıza karşı kibirli umursamazlıklarını ekleyin! Rus demiryollarının öteden beri herkesçe bilinen parolası şudur: “Yol insan için değil, insan yol içindir...” Karşılarında yolun insanlar için icat edildiğini söylemeye bir niyetlenin, kondüktörlerden başlayarak şefe kadar bu aksiyomdan kuşkulanan, sizi alaylı bir şaşkınlıkla süzmeyen bir tek demiryolu çalışanı göremezsiniz. En önemlisi, sizi dinlemeyecektir bile.

Unutmadan söyleyeyim, bu yaz en azından dört bin kilometre yol gittim, yollarda, kasabalarda karşılaştığım insanlar bu kez beni hayli şaşırtmıştı; millet her yerde savaşı konuşuyordu. Savaşla ilgili her haberi can kulağıyla dinleyen, sorup soruşturan basit halkımızın bu ilgisi, aşırı merakı inanılacak gibi değildi. Vagonlarda gazete okuyan köylüler bile gördüm, çoğu yüksek sesle okuyordu. Yanlarında oturduğum oldu: Bir esnaf önce sizi dikkatle süzer, hele elinizde gazete görmesin, hemen büyük bir incelikle: “Nerelisiniz?” diye sorar. Moskovalı ya da Petersburglu olduğunuzu söylerseniz (aslında güneyden, örneğin Odessa’dan olmanız ona daha ilgi çekici gelir), “Savaştan ne haber?” diye soruyu yapıştırıverir. Sonra, yanıtınızla ya da yanıtlama isteğinizle ona birazcık güven verin, yine aradaki mesafeyi koruyarak bu kez birden esrarlı bir havaya bürünür, size iyice sokulur ve sesini alçaltarak: “Alışılmadık bir şeyler yok mu?” diye sorar, yani gazetelerde yazılanlardan daha özel, gizlilik içeren bir haberin olup olmadığını öğrenmektir niyeti. Savaş ilan ettiği için devlete karşı hoşnutsuzluğunu belirten kişiye rastlamadığımı bu arada ekleyeyim, hatta kötülükten haz duyanlardan bile. Evet, böyle tipler vardır, ama burada pis sevinç duygusunun başka bir türü yaşanıyor şimdi. Örneğin, tren durduğu sırada peronda dolaşmaya çıkın, hemen şu sözleri duyarsınız: “Bizden on yedi bin ölü varmış, daha demin telgrafla bildirmişler...” Bir delikanlı hamasi nutuklar atıyor, yüzünde pis bir sevincin getirdiği esrimeyi hemen yakalayabilirsiniz, on yedi bin Rus’un ölümüne içinden sevinmesi falan değil bu, hayır, burada farklı, nasıl denir, “insanlar yanmışsa, her şey, mal

mülk, para, hayvan da yanıp kül olmuştur”, işte buna benzer bir duygu var burada: “Ey Ortodoks Hıristiyanlar, beni dinleyin! Her şey yanmış kül olmuş, insanlar cascavlak ortalıkta kalmış!” İşte bu anda adamın yüzünde kötücül bir sevinçten ileri gelen esrime duygusu belirir. Ancak “on yedi bin” meselesine gelince, bu farklı bir durumdur: “Böyle bir telgraf varmış, ama geçiştiriyorlar, bizlerden saklıyorlar, hâlâ söylemiyorlar, gördünüz, bizzat okudunuz...” İşte anlamı. Daha fazla dayanamadım, kalabalığa yaklaştım ve bu haberlerin asılsız, çok saçma söylentiler olduğunu, on yedi bin askerimizi öldürmelerinin mümkün olamayacağını, hepsinin sağ salim olduğunu söyledim. Delikanlı utanır gibi oldu (esnafa benziyordu, köylü de olabilirdi), ama pek değil: “Biz cahil insanlarız” dedi. “Bunları biz uydurmuyoruz, böyle işittik!” Kalabalık hemen dağıldı, zaten kalkış düdüğü de çalmıştı. Dikkatimi çeken, bu küçük olayın 19 Temmuz öğleden sonra saat beşte olmasıydı. Bir gün önce, yani 18 Temmuzda Plevne kuşatması başlamıştı. Demiryolunun tam ortasında, trende bulunmamız bir yana, kime olursa olsun, böyle anlamsız telgraf nasıl çekilmiş olabilir? Kuşkusuz ilginç bir rastlantı. Ayrıca bu gencin yalan yanlış söylentiler yayan bir palavracı olduğunu sanmıyorum; daha doğrusu gerçekte birisinden duymuş olabilirdi. Bu yaz Rusya’nın dört bir yanında, başarısızlık ve felaketler üzerine gerçekle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan, ama kötü söylentiler çıkaran çok fazla kişinin türediğini düşünmek gerekir, sadece basit yalandan ibaret değil, bu söylentiler elbette belirli bir amaçla çıkarılıyor.

Halkımız bu savaşta yurtseverlik duygularıyla coşarken, geçen yıldan beri savaşın amacını ve önemini *bilinçle* kavramışken, çarına böylesine coşkuyla ve derin bir saygıyla inanmışken, savaş alanından haberlerin geçiştirilmesi ya da gizlenmesinin bırakın yararını, tümüyle zararlı olacağı açıktır. Hiç kuşkusuz kimse stratejik planları, harekât öncesi ordu sayısını, askeri sırları vs... öğrenmeye çalışmıyor; ancak Macar muhabirlerin bizden önce öğrendiklerini, hiç değilse onlardan önce bilmemiz çok mu zor? (Şimdi önemli ölçüde işler düzene girdi: Hemen hemen her gün Başkomutanlığın resmi haberlerinden halkımız bilgilendiriliyor.)

Başka bir trene aktarma nedeniyle üç saat beklemek zorunda kaldığımız istasyonda otururken ruh halim berbattı, canım çok sıkılmıştı. Yapacak başka bir işim olmadığından düşünmeye başladım: Neden canım sıkkındı, genel nedenlerin dışında, rastlantısal, dolaysız bir nedenim yok muydu? Çok geçmeden bu nedeni bulunca gülmeye başladım. İki istasyon önce vagonda yaşadığım bir olaydı bu. Kompartımana birden bir beyefendi

girmişti, yurtdışında amaçsız dolaşan Rus beyefendi tipine çok benziyordu. Yanında sekiz yaşlarında oğlu vardı, belki daha küçüktü. Çocuk çok şık giyinmişti; üzerinde Avrupalı çocukların giydiği son moda kıyafetler vardı, çok şık bir ceket, pırıl pırıl ayakkabılar, patiskadan iç gömleği vs... Babanın çocuğuna özen gösterdiği belliydi. Çocuk koltuğa yeni oturmuştu ki babasına: "Baba, bir sigara verir misin?" dedi. Baba hemen elini cebine attı ve sedef bir sigaralık çıkardı, uzun zamandır birlikte içtiklerini gösterircesine, gayet olağanmış gibi iki sigara çekip birini oğluna uzattı. Baba kendi âlemindeydi, çocuk pencereden dışarıyı seyrediyor, sigarasını bir güzel tüttürüyordu. Kısa sürede bitirdi; on beş dakika geçti geçmedi, "Baba, bir sigara daha verir misin?" dedi. Aynı tavırlarla sigaralarını içtiler, iki istasyon süresince onlardan hiç ayrılmamıştım, çocuk hiç yoksa dört sigara içmişti. Böyle bir olaya hayatımda hiç tanık olmamıştım, şaşkınlıktan kalakalmıştım. Bu küçücük çocuğun zayıf, narin, henüz gelişmemiş akciğerlerinin bu korkunç alışkanlıkla ne duruma geleceğini düşünebiliyor musunuz? Bu kötü alışkanlığı nasıl edinmişti? Babayı izlerken düşünüyordum: Çocuklar kuşkusuz zeki, açıkgöz olurlar, ama bir baba çocuğunun bu korkunç zehri içmesine nasıl izin verebilir? Verem, solunum yollarından tutun, akciğer kanserine kadar, evet beyler, bu zavallı çocuğu tartışmasız bekleyen bu korkunç hastalıklardır, yüzde doksan, kaçarı göçeri yok, bunu herkes bilir, ama bir baba yavrusuna doğal olmayan, aşırı zararlı bir alışkanlığı aşılıyor işte! Bu beyefendi davranışıyla neyi kanıtlamaya çalışıyordu? Bunu kesinlikle zihnimde canlandıramam: Önyargılara karşı bir küçümseme mi, yeni bir düşünceyi uygulamak mı, geçmişte yasak olan davranışların saçmalık olduğunu kanıtlamak mı, ne, yoksa her şeyin mubah olduğu anlayışı mı? Anlayamıyorum. Bu olaya, inanın, hiçbir açıklama getiremedim, tam bir bilmece... Dediğim gibi, hayatım boyunca böyle bir babayla karşılaşmadım; bir daha karşılaşacağımı da sanmam. İnsanı derin hayretler içinde bırakan böyle babalar varmış demek! Gülmeyi hemen kestim tabii. Başta gülmemin nedeni, kötü ruh halimin nedenini kısa sürede bulmamdı. Olayla doğrudan ilgisi olmasa bile nasılsa birden arkadaşımla, zamanımız çocuklarının küçük yaştan itibaren edindikleri değerli, kutsal hatıraları yanlarında götürmeleri ve sonra günümüz *rastgele* aileleri üzerine yaptığımız dünkü sohbeti hatırladım... İşte tatsız düşüncelere yine daldım!

Soracaklar: Bu rastgelelik de neydi, bu sözcükle ne demek istiyordum? Yanıtlayayım: Zamanımız Rus ailesinin rastgeleliği, bence babaların ailesel ilişkilerde, bütün babalar için genel ve kendi aralarında birleştirici öğe olan,

inançla bağlandıkları ve çocuklarına aşılamaya çabaladıkları, hayata sıkı sıkıya sarılmayı öğrettikleri hayat felsefelerini yitirmeleridir. Dikkat buyurun: Bu görüş, bu inanç belki de yanlıştır, zira seçkin çocuklar babalarının bu inancını ileride yadsıyabilirler, en azından kendi çocukları için bu inancı düzeltebilirler, ama yine de toplumu ve aileyi birbirine bağlayan bu ortak inancın varlığı - düzenin, yani kuşkusuz değişime, gelişime ve ilerlemeye uğrayan ahlak düzeninin kaynağıdır, diyelim ki bu böyle, ama ya düzen... Oysa zamanımızda düzen falan yoktur, çünkü babalar neye inanırlarsa inansınlar ortak, birleştirici bir güç yok, bunun yerine: İlk olarak baştan aşağıya geçmişin yadsınması (oysa bu yadsımanın hiçbir olumlu yanı yoktur); İkincisi, olumlu, ancak ortak ve birleştirici özelliği olmayan, her kafadan ayrı ses çıkması misali, uygulamadan, denemelerden yoksun, mucitlerine bile derin kuşkuyla bakılan küçük gruplara ve kişilere bölünmüş girişimler, bu girişimler bazen güzel bir başlangıç yapabiliyor; geçmişin saçma olduğu ilkesine dayalı, eski adına ne varsa tümüyle sünger çekilmesi varsayımına benzer, tutarsız, tamamlanmamış, bazen örneğin yedi yaşında bir çocuğu sigaraya alıştıracak kadar en budalaca zirzopluğa kadar varan alçakça girişimler... Nihayet üçüncü olarak, işine karşı gevşek, tembel, bencil babalar: "Ee, ne olacaksa olsun, ne diye kendimi üzeyim ki, herkes gibi çocuklar büyüyecek, hizaya gelecekler, ama çok çabuk bıkıyorlar, o zaman dünyaya hiç gelmeselerdi." Böyle olunca sonuçta Rus ailesinin dağılmışlığı, dengesizliği ve *rastgeleliği* çıkıyor ortaya. Umut mu? Bu Tanrıya kalmış bir iş: "Belli mi olur, Tanrı bizlere ortak bir düşüncecik bağışlar, yeniden bir araya geliriz belki!"

Böyle bir aile düzeni iç karartıcı bir durum yaratıyor, bu karamsar hava gittikçe tembelliğe, sinirli insanlarda kinik, öfkeli bir gevşekliğe yol açıyor. Ancak günümüzde tembel ruhlu olmayan, tersine, çalışkan çok baba var. Genelde bu babalar düşünce sahibidirler. Örneğin akla yatkın konulara kulak veren, birkaç ciddi kitap okuyan böyle baba ailesine olan sorumluluğunu ve çocuklarının eğitimini bir bifteğe kadar düşürebiliyor: "Kanlı biftek ve elbette Liebig!" vs... Bir vakitler mizah yeteneğiyle tanınmış, kendine göre dürüst mü dürüst biri de çocuklarının üç dadısına kapıyı gösteriyor: "Ah, bunlar ne hinoğlu hindir bilseniz! Yasakladım, dün çocuğun odasına girmiştim, bir de ne göreyim! Lizoçka'yı beşiğine yatırmış, ona Meryem Ana duaları okuyor ve haç çıkarıyor: 'Tanrım, anneye babaya merhametini esirgeme!' Yasaklamayıp da ne yapacaktım! İngiliz kadını tutmaya karar verdim, daha iyi olmaz mı, ne dersiniz?" Bir

üçüncüsü, daha on beş yaşındaki oğluna utanmadan kadın ayarlıyor: “Bilirsiniz, çocuklar kötü alışkanlıklara eğilimli olurlar; yoksa sokağa düşecek ve iğrenç bir hastalık kapacak... Yo, oğluma bunu baştan sağlamam en iyisi!” Dördüncüsü, on yedi yaşındaki oğluna “ilerici fikirler” aşılayacaktır, çok doğal biçimde, “eğer kutsallık diye bir kavram yoksa, o halde her türlü alçaklığı yapmak mümkündür” diyerek bu ilerici düşünceleri (genelde güzel düşüncelerdir bunlar) bu düzeye düşürebilir. (Çünkü hayat ve deneyim üzerine erken edinilen kavramlardan ne çıkabilir ki?) Bu durumda babaların heyecanlı olduklarını varsayalım, ama çoğundaki bu coşku, ciddiyetle, düşünceyle, ıstırapla haklı kılınabilir mi? Bizde bu örnekler az mı? Genelde bu, başkasının ağzıyla liberal bıyık altından gülmedir ve her şeyin ötesinde çocuğun geleceğine taşıyacağı babasıyla ilgili gülünç anılar ve komik imgesidir.

Bu “çalışkan babalar” pek o kadar fazla değildir; tembelleri daha çoktur. Toplumda yaşanan çözülmeler, ahlaksızlık ve geçiş dönemleri gevşekliğe ve duyumsamazlığa yol açar, çünkü bu dönemlerde yolunu şaşırmayan, önünü açıkça gören çok azdır. Pek çoğu yolundan sapar, ipin ucunu kaçırır ve sonunda umursamazca: “Ah, siz!” diye başlar söylenmeye. “Şöyle akıllı uslu konuşmayı beceremedikten sonra bu sorumluluk da ne oluyormuş? Sadece kendi hayatımı yaşayayım yeter, sorumlulukmuş!” Bu tembel babalar zenginse her şeyi *gerektiği gibi* yerine getirir: Çocuklarını güzel giydirir, iyi besler, mürebbiyeler, öğretmenler tutar; çocuklar sonunda üniversiteye başlarlar, ama... burada artık baba yoktur, aile yoktur, çocuk çırılçıplak hayata adım atar, gönülden yaşamamıştır, geçmişiyle, çocukluğuyla, ailesiyle gönül bağı kalmamıştır. Daha durun, bitmedi: Bu çocuklar zengin takımından, hepsinin geliri var; böyleleri ne kadardır ki? Çoğunluk, korkunç çoğunluk yoksuldur, böylece babalarının ailelerine gevşek davranmasıyla da bu çocuklar tam anlamıyla tesadüfe terk edilmiş oluyorlar! Babalarının endişeleri, gereksinimleri, çocukluk yıllarından itibaren yüreklerinde sevimsiz tablolar, bazen zehir gibi işleyen anılar olarak iz bırakır. Çocuklar yüz yıl da yaşasalar, babalarının ödlekliğini, aile içi tartışmaları, kavgaları, suçlamaları, acılı yüze vuruşları ve hatta boşboğaz olarak görülerek kendilerine okunan lanetleri ve en beteri de para ve mevki uğruna babalarının sergiledikleri alçaklıkları, iğrenç davranışları, kirli oyunları ve rezilce yüz sürmeleri hiç unutmazlar. Sonra da yaşamında uzun süre, belki de ölene kadar, bu utanç verici anılar çöplüğünü gerçekçi ve dürüst biçimde yumuşatmak, dolayısıyla ilk yıllarını hüzünle yanlarında

geçirdikleri bu yaşlı insanlara *hoşgörüyle* bakmak yerine, çocukluğundan hiçbir izlenim edinmeden onları körü körüne suçlamaya eğilimli olurlar. Yalnız daha iyi olanların çoğu, bu *anılar* pisliğini yanında taşımakla kalmayıp en çirkefini bile bile içinde biriktirir; sonra anne babaları gibi acılı bir diş bilemeyle değil, hiç umursamadan işinde kullanmak üzere ceplerini bu pislikle doldurarak yola çıkar: “Herkes pisliğe bulanmış dolaşıyor, ülkülerden dem vuranlar sadece hayal budalalarıdır; çirkef baba, evet, pislik içinde yüzen baba en iyisidir.” “Peki sizin derdiniz ne? Ailelerinin pisliklerini temizlemek ve söylediğiniz gibi babalarına *hoşgörüyle* bakmak için çocukluk çağlarından alıp götürecekleri bu anılar da ne oluyor?” Yanıt vereyim: “Koca bir toplumda buna yanıt yoksa, tek başıma ben ne diyebilirim?” Az önce söyledim, zamanımız babalarında ortak olan, onları birleştiren hiçbir bağ yok. Büyük düşünce yok (kaybolmuş), yüreklerinde bu düşünceye derin inanç yok. Buna yakın bir inanç ancak çocukların anılarında, hem de beşikten beri onları sarmalayan korkunç ahlaki kirliliğe, yoksulluğa, dayanılmaz koşullara rağmen, *güzel olanı* ortaya çıkarma durumundadır! Ah, uzak geçmişten de kalsa yüce bir düşünce ve inanç biçimini kalplerinde yaşatan, zavallı çocuklarının kıvrak zekâlarına ve tutkulu ruhlarına yüce düşünce ve duygu tohumlarını ekebilen ve sonraları çocukları tarafından -onca yaptıklarına karşın- tek bu iyiliği için gönülden bağışlanan kötü babalar da vardır. Olumlunun ve güzelliğin kaynağından yoksun çocuğun hayat yoluna adım atması çok zordur. Olumlunun ve güzelliğin kaynağı olmadan kuşakları hayatın dolambaçlı yollarına salmak olanaksızdır. Bakınız, bugünün babaları acaba coşkulu ve çalışkan oldukları için mi buna inanmıyorlar? Ah, onlar birleştirici, ortak, ahlaki ve toplumsal düşünceler olmadan kuşakları yetiştirmenin ve yaşam yoluna salıvermenin mümkün olmadığına tümüyle inanıyorlar! Ne var ki hepsi bütünü yitirmiş, parçalara bölünmüştür; tek birleştikleri nokta yadsımaydı, bir de olumluyu aramada gelişigüzel davrandılar, bölündüler, aslında kendilerine inançları yoktu, çünkü başkasının diliyle konuşuyorlardı; yabancı yaşamını, yabancı düşünceyi benimsemişlerdi; Rus yaşamıyla her türlü bağlarını koparmışlardı.

Yine söylüyorum, ateşli babalar azdır, tembelleri sayılmayacak kadar çoktur. Aklıma gelmişken, Cunkovski davasını hatırlıyor musunuz? Kısa zaman önce açılan bir davaydı ve Kalujski Bölge Mahkemesinde 10 Haziranda görülmeye başlandı. Ortalığın toz duman olduğu günümüzde bu dava pek ilgi görmedi. *Novoye Vremya* gazetesinde okumuştum, başka

yayın organlarında yer alıp almadığını bilmiyorum. Peremışlski[283] toprak sahiplerinden 50 yaşındaki Binbaşı Aleksandr Afanasyev Cunkovski'nin davasıydı. Karısı Yekaterina Petrova Cunkovskaya kırk yaşındaydı. Anne ve baba, küçük çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'ya acımasız davranmakla suçlanıyorlardı... Unutmadan, Nikolay'ın 13, Olga'nın 12, Aleksandr'ın 11 yaşında olduklarını belirteyim. Biraz daha ileri giderek sanıkların beraat ettiklerini de söyleyeyim.

Bence bu dava kesinlikle gerçek yaşamımızın birçok ilginç yanlarını yansıtmaktadır; oysa burada insanı en çok şaşırtan, bu davanın son derece olağan ve her gün karşılaşabileceğimiz olaylardan olmasıdır. Bu tip Rus ailelerinin günümüzde çok olduğunu hissedersiniz, ancak *ayak tabanını kaşıtmak* gibi (bundan uzun boylu söz edeceğim), garip bir olayla karşılaşmanız biraz zordur tabii, ama işin özü, temel özelliği buna benzer pek çok ailenin tek ve aynıdır. Yukarıda söz ettiğim "tembel aile"ye örnektir bu. Tam ve doğru bir örnek sayılmasa da (özellikle bazı çok müstesna ve karakteristik ayrıntılarına baktığımızda) yine de hayli ilgiye değer bir örnektir. Okurlarım hüküm versinler. Moskova Adalet Şurasının kararı uyarınca sanıklar mahkemeye verildi; *Novoye Vremya*'dan alıntı yaparak, gazetede yer aldığı şekilde, yani özet vererek suçlamadan okurlarımı bilgilendirmeye çalışacağım.

III-Anne Baba Cunkovskiler'in Öz Çocuklarıyla Davası

Belirli bir gelirleri, gerektiği kadar da hizmetkârları olan sanık Cunkovskiler'in, çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'ya karşı davranışları diğer çocuklarına göre çok farklıydı. Onlara kötü davrandıkları ve anne baba olarak gerekli sevgiyi göstermedikleri gibi, çocukları kendi hallerine terk etmişler, gereken özeni göstermemişlerdi, çocuklar kötü besleniyorlar, eski püskü giysilerle dolaşıyorlardı, bir masa ve yatak bulunan ayrı bir bölümde yatıyorlardı, ayak kaşıma gibi tuhaf işlere zorlanıyorlardı, bütün bunlar böylece çocuklarda -az sonra anlatacağım- ölen kız kardeşlerine kötü davranacak kadar hoşnutsuzluk ve öfke uyandırmıştı. Anne babanın bu ilgisizliğinden çocukların ruh sağlığının etkilenmemesi, kuşkusuz, düşünülemezdi. Davadan anlaşıldığı gibi örneğin Olga ileri derecede sara hastasıydı; ayrıca çocukların ahlaki gelişimleriyle hiç ilgilenmeyen, onlara gerekli bakımı ve ilgiyi göstermeyen sanık anne baba, küçük çocukların yetiştirilmesinde kesinlikle kabul edilmez sert önlemlere başvurmuşlardı. Uzun süre tuvalette kapalı tutmuşlar, soğuk bir odaya terk etmişlerdi, neredeyse aç bırakıyorlar, bazen yemek yemeleri ve uyumaları için hizmetçilerin odasına gönderiyorlardı, böylece çocukları bu yetenekleri sınırlı insanların arasına sokarak, onları sözde terbiye etmiş oluyorlardı, nihayet ellerine ne geçtiyse -kamçıyla, atlar için kullanılan ağaç dallarıyla, bazen yumruklarıyla sürekli dövüyorlardı, bir defasında, insanın bakmaya dayanamayacağı kadar insafsızca dövmüşler, bu dayak sonrası çocuğun sırtı beş gün ağrımış, yaraları kapanmamıştı (Aleksandr'ın ifadesi). Bu tür dayaklar her zaman yaramazlıkları sonucu olmuyordu, hiç neden yokken keyfice dövüyorlardı. Cunkovskiler'in çamaşırlarını yıkayan asker karısı Sergeyeva, ifadesinde, sanıkların, öbür çocuklardan ayrı, tek odada üzerlerinde gelişigüzel bir örtü (delik deşikti) keçe bir yatakta yatan çocukları Nikolay, Aleksandr ve Olga'yı hiç sevmediklerini anlatmıştı. Hizmetçilerin yediklerini yiyorlar, bazen aç kalıyorlardı. Giysileri içler acısıydı: yazın gömlekle, kışın ince kısa gocuklarla dolaşıyorlardı. Anne Cunkovskaya çocukların gözünde bir üvey anneden bile beterdi; onları dövüyordu, özellikle Aleksandr'ı, eline ne geçerse, bazen yumruklarıyla... Nikolay'ı bir defasında o kadar kötü dövmüş ki görmek bile dehşet vericiymiş. Çocuklar yaramaz olmasına yaramazmış, ama ne de olsa çocuk bunlar. Onları asıl canından bezdiren şey, akşamları bir saatten fazla süren ve uykusu gelene kadar annelerinin ayağının altını kaşımalarıymış. Bu işi önceleri hizmetçi yapıyormuş, Sergeyeva da nasibini almış, ama elleri

şiştiği için sonunda kabul etmemiş. Usaçkova ifadesinde, Aleksandr, Olga ve Nikolay'ın döşemede, çamurlu yastıklarda yattıklarını, buranın "domuz barınağından bile pis olduğunu, tepeden tırnağa çamura bulaştıklarını" söylemişti. 1875 Ağustosuna kadar çocukların öğretmenliğini yapan soylu bir aileden gelme Lyubimov bu üç çocuğa çok kötü bakıldığını, bazen yalın ayak dolaştıklarını anlattı. 1874 Ağustosunda işinden ayrılan ve duruşmaya gelmediği için mahkemede yazılı ifadesi okunan çocukların mürebbiyesi güzel Şişova'nın (Nikolayevski Enstitüsü adaylarındandı) ifadesine göre, Cunkovskaya bencil bir kadındı, aynı kocası gibi, Aleksandr ve Nikolay'ı sevmiyordu. Sanıkların evinde genelde düzen yoktu, çocuklarına, herkese ve kendilerine bile kayıtsız davranıyorlardı. Evde bütün işler birbirine girmişti, karmakarışıktı, evde sürekli sıkıntılı bir hava egemendi, anne baba ev işlerini çekip çeviremiyorlardı. Endişelerden, sıkıntılardan uzak kalmaya çalışan Cunkovskaya çocukları cezalandırma görevini kocasına yüklemişti, o da bunu layıkıyla yerine getirmişti. Gerçekte Şişova çocukların dövülmesine tanık olmamış, ama çocuklar dövülürken "şiddet uygulanmadığı kanısında..." Pedagog adayı devam ediyor: "Çocuklar yaramazlık yaptığında anneyle ben çocukları tuvalete kapatıyorduk; ancak bu bölme öbür odalardan soğuk değildi, ısıtılıyordu." Şişova da çocukları kemerle dövmüş, ama "küçük kemermiş..." Çocukların birkaç gün aç bırakıldığına da hiç tanık olmamış.

Sonra Nikolay ve Aleksandr sorgu yargıcına ifade verdiler, konuşmaları ölçülüydü, ifadelerinde kırbaçla, atlara vurulan kamçıyla ve öğretmen Lyubimov'un sopasıyla dövüldüklerini söylemişlerdi. Aleksandr hasta kız kardeşi Olga'ya mutfaktan sırf patates getirdi diye annesi fena halde dövmüştü onu, sırtı beş gün sızlamış, çok acı çekmişti.

Cunkovski gerekçesini, çocuklarının ahlakının bozulduğuna dayandırmış, kanıt olarak şu olayı göstermişti: Büyük kızı Yekaterina öldüğü zaman, Nikolay ve Aleksandr bahçeden bir dal keserek, masada yatan ölünün yüzüne vurmuşlar: "Bizi şikâyet edersin ha, biz de seninle böyle eğleniriz işte!" demişler.

Duruşmada sanıklar suçlamaları kabul etmediler.

Sanık baba, çocuklarının eğitimine maddi gücünün üzerinde para harcadığını, ama amacına ulaşamadığı için üzüldüğünü, çocuklarının daha kötüye gittiğini öne sürmüştü.

Büyüğü (Nikolay) gimnazyuma başlayana kadar çok iyi bir çocukmuş, okulda hırsızlığa başlamış; o zamana kadar pek çok dua biliyormuş, ancak

kendini Katolik ilan ettiği için bildiği duaları bir kenara bırakmış, bunun sonucu Tanrının yasalarını öğrenememiş, oysa "Nikolay'ın doğum kâğıdında Ortodoks yazıyormuş." Bunlar babanın ifadesi...

Cunkovski, çocuklarına mürebbiyeler tuttuğunu, ama hepsinin -öğretmende de olduğu gibi- karısıyla kendisinde büyük hayal kırıklığı yarattığını, baba olarak çocuklarıyla ilgilendiğini, onların zamanla düzeleceğinden umutlu olduğunu söyleyerek ifadesini bitirmiş.

İşte dava bu. Sanıklar, az önce söylediğim gibi, aklandılar. İlgi çekici olan aklanmaları değil, mahkemeye çıkarılmaları ve yargılanmalarıydı. Kim, nasıl suçlayacak onları ve neyle? Tamam, onları suçlayacak ve gerekçelerini somut biçimde ortaya dökecek ceza mahkemeleri vardır, ama yasaya göre kurulmuş jüri üyeli ceza mahkemeleriyle bu olmaz. Hiçbir yasada çocuklarına gevşek, ilgisiz ve acımasız davrandıkları için babaları suçlayan bir madde yok. Yoksa Rusya'nın yarısını, hatta daha fazlasını yargılamak gerekirdi. Hem şu acımasız davranışlar da neyin nesi oluyor? Acımasız, korkunç, insanlık dışı dayaksa... Küçük çocuğuna çok kötü davranmakla suçlanan Kroneberg'in davasında avukatı hiç unutmuyorum, yasalar kitabını açtım, acımasız davranışlar, dayaklar vs... ilgili maddeleri okudum, niyetim Kroneberg'in suçunun bu maddelerden hiçbirine uymadığını bir çeşit kanıtlamaktı, düsturun söz konusu maddelerinde insanlık dışı davranışlar, dayaklar vs... çok açık biçimde tarif ediliyordu, hatırlıyorum, yasada belirtilen suçu oluşturan davranışlar o kadar dehşet vericiydi ki başıbozukların Bulgarlara yaptığı işkencelerden -kazığa oturtma, sırt derisinden kemer yapmaya kadar varmasa bile- kesinlikle farkı yoktu, kaburgaların, el ve ayaklarının kırılması türünden eylemlerdi işte, o kadarını bilemem, ama güzel Şişova'nın ifadesinde belirttiği gibi, "kemerle dövme vs..." yasanın suç unsuru taşıyan maddelerine kesinlikle girmeyebilir. "Kırbaçla dövülmüşmüş!" Kim çocuklarını bu şekilde dövmüyor ki? Rusya'nın onda dokuzu elinde kırbaçla dolaşıyor. Ceza yasasına böyle bir suç koymak mümkün değil. "Hiçbir neden yokken bir patates için dövmüşmüş!" "Hayır efendim, patates için değil!" diye yanıt verebilirdi Bay Cunkovski. "Burada söz konusu olan ahlak bozukluğu, o canavarlar ölen kızım Yekaterina'nın yüzüne vurmuşlardır, olaylar birbiriyle ilişkili." "Tuvalete kapatmışlarmış", "Tuvalet sıcak, efendim, daha ne istiyorsunuz, hücre her zaman hücredir!" "Hizmetçilerin yemek yedikleri, domuz ağılını andıran bir yerde, ince şiltede, yırtık pırtık yorganda yatırıldıkları için mi cezalandırılacak anne baba?" "Efendim,

bunun neresi cezalandırma? Yırtık pırtıkmış, ne yırtığı, zaten gücümün üstünde çocuklarıma para harcamışım, yasa cebimdeki parayı hesaba katmaz umarım!” “Ama çocuklarınızı sevmiyormuşsunuz.” “Müsaade buyurun efendim, ceza korkusuyla çocuklara iyi davranmamı emreden yasada bir madde gösterin, üstüne üstlük yaramaz, acımasız, hırsız, canavar çocuklarınız da varsa...” “Peki, çocuklarınızı terbiye etmek için başvurduğunuz şu acımasız yöntemlere ne diyorsunuz?” “Ceza yasası ceza korkusuyla ne tür bir eğitim sistemini öngörüyormuş, efendim? Hayır, bu kesinlikle yasanın işi değildir...”

Kısacası, Cunkovskiler’in ceza mahkemelerinde yargılanmalarının mümkün olmadığını söylemek istiyorum, işledikleri suçtan bir şey çıkmadı. Oysa okur, burada bir sorunun yattığını, belki de tam bir trajedi olduğunu hissediyor. Ah, beyler, bu başka bir mahkemenin davası olabilir, ancak nasıl bir mahkemenin?

Nasıl mı? Pedagog adayı Şişova’ya kulak verin mesela, yazılı ifadesinde kendince bir yargıya varıyor. Çocukları kemerle dövdüğünü de belirtelim (“küçük bir kemermiş!”). Ama çok zeki bir kadın. Şişova’nın tanımlamasına göre, Cunkovskilerin kişiliklerini tam doğrulukla ve akıllıca saptamak çok zor. Bayan Cunkovskaya için *“bencil bir kadın”* diyor. Cunkovskilerin evi *düzensizmiş... Sanık anne baba herkese, kendilerine bile ilgisizmiş.* İşleri karmakarışıkmış, evde sürekli sıkıntılı bir hava egemenmiş; ev idaresinde hayli beceriksizlermiş. Acı çekiyorlar, oysa herkesten çok huzur arıyorlar: *Endişe ve sıkıntılardan uzak yaşamak için sürekli çabalayan* Cunkovskaya çocuklarını cezalandırma işini kocasına yüklüyor... Özetle, Bayan Şişova, anne babanın acımasız, ruhsuz, bencil ve asıl önemlisi tembel oldukları düşüncesiyle evden ayrılıyor. Her şey tembellikten, kalpleri uyuşmuş: Bu gevşeklik elbette evde sürekli dengesizliğe, ev işlerinde düzensizliğe yol açıyor, oysa aradıkları huzurdan başka bir şey değil: Ah, sizler, istediğim sadece tek başıma yaşamak! Bu uyuşukluk neden, niçin her şeye bu kadar ilgisizler? Tanrı bilir! Gündelik hayatımızın karmaşası içinde zorlukları anlamak onlara ağır mı geliyor? Yoksa günümüz yaşamı tinsel özlemlerine, arzularına, sorunlarına az mı yanıt veriyor? Nihayet çevrelerinde olanları anlayamamaktan ileri gelen bir çözülme süreci midir yaşadıkları, düşüncelerini toparlayamamışlar, düş kırıklığına mı uğramışlardır yoksa? Bilmiyorum, bilemiyorum; ama göründüğü kadarıyla bir zamanlar, hatta şimdi “güzel ve yüce’nin” peşinden giden aydın insanlardı. Ayak kaşıtma olayı burada hiçbir çelişki yaratmaz.

Bu olayın tembelliğin getirdiği uyuşuk bir düş kırıklığına yakın anlamı vardır, yalnızlık, huzur, sıcaklık isteği.... Burada gerilimler, yani uyuşukluk, yalnızlık ve huzur isteği kadar, başka biçimde söylersek her çeşit görev ve sorumluluktan kaçma isteği kadar değildir. Kuşkusuz burada bencillik vardır; benciller sorumluluk karşısında kaprisli ve korkak olurlar: İçine, görevle kendini bağlamaya karşı ödlekçe bir tiksinti, kin duygusu yerleşmiştir. Altını çizmek isterim ki her türlü sorumluluktan sürekli kaçma isteği, çoğu zaman bencil kişiliklerde ortaya çıkar ve gelişir; aksine, karşısına kim çıkarsa çıksın, herkesin nedense kendisine mecbur olduğu, bir çeşit göreve, haraca, vergiye zorlanıyor duygusuna kapılır. Çok anlamsız bir kuruntu olmasına rağmen, kişinin yüreğine iyice çöreklenir, sonunda sinirsel bir hoşnutsuzluğa, herkese ve her şeye karşı acılı, sık sık hınç duygusu haline dönüşüverir. Bu hayal ürünü sorumlulukların yerine getirilmemesi, sonunda kişiyi gönülden yaralıyor, öyle ki bazen hayatınız boyunca bu ruh halindeki bencilin neden size sürekli kin ve öfke duyduğunu bir türlü anlayamazsınız. Bu hınç duygusunu kimileyin insan öz çocuklarına bile besleyebiliyor -ah, öncelikle çocuklara!.. Çocuklar bu garip bencilliğin asıl kurbanlarıdır, öyle ya onlar elinizin altında değiller mi? Üstelik toplum denetiminden uzaklar: “Çocuklar benim, bana aitler!” Çocuklarına karşı sorumluluklarını kısmen yerine getirememekten doğan, sizlerden küstahça hep bir şeyler isteyen (hayır, küstahça değil, çocukça!), huzura ihtiyacınız olduğunu anlamayan, bu dinginliği yok sayan, sürekli karşınızda dikilip duran çocuklarınıza duyduğunuz öfkeye pek şaşırmayın öyle! Öz çocuklara bile beslenen bu kin duygusunun sonunda gerçek bir hınca, cezasız kalacağı kışkırtması ve özendirmesiyle canavarlığa bile dönüşeceğini söylüyorum diye şaşırmayın! Evet, uyuşukluk daima vahşeti doğurur, canavarlıkla sonuçlanır. Canavarlığın kaynağı acımasızlık değil, asıl tembelliktir. Bu kalpler acımasız değil, uyuşuktur. Huzuru seven, ayaklarının altını kaşıtacak kadar rahatına düşkün, nihayet *sadece kendisinin* huzur bulamadığına kinlenen -çünkü şu hanımefendinin çevresinde düzensizlik hâkimdir ve bu karışıklıkla sürekli kendisinin ilgilenmesi gerekmektedir- evet, bu kadın sonunda dayanamıyor, yatağından fırlayıp kamçıya el atıyor ve öz çocuğunu eşek sudan gelinceye kadar dövüyor, yorulmadan, kinle, pis bir sevinçle, o kadar ki hizmetçi “bakmanın bile insana korku vereceğini” belirtiyor. Gelelim nedenine: Acıkan kız kardeşine (saralıydı) mutfaktan patates getirdi diye, yani kardeşini düşündüğü için çocuğunu dövmüştü, evet, beyler, yüreği temiz

olduğu için, kalbi katılaşmadığı için dayak yemişti çocuk. “Patates getirmeni yasaklamıştım. Bu kadar iyi olacağına, benim gibi kötülük yapsaydın ya!” Hayır, efendim, bu düpedüz histeri nöbeti! Çocuklar çamurlar içinde yatıyorlar, “domuz ağılı yattıkları yerden daha temiz!”, üçünün üzerinde lime lime yorgan var. “Ne olmuş? Onlar bunu hak etti” diye düşünebiliyor öz anne. “Bana rahat huzur vermiyorlar!” Yüreği katı olduğu için böyle düşünmüyor, hayır, yüreği belki de doğuştan iyiliklere ve güzelliklere açıktı, evet, çocuklar ona rahat yüzü göstermiyorlar; kadın hayatı boyunca hiç huzur görememiş, yaşamı gitgide çekilmez hale geliyor; derken çocuklar büyüyor, yaramazlık ediyorlar, daha çok ilgi ve çaba gerektiriyor (“Neden, neden doğdular sanki?”). Hayır, burada sinir krizi de olsa, yılların getirdiği bir birikim var: İşte, ailenin bu hasta annesi (hem de aşırı derecede) ve Bay Cunkovski mahkeme huzuruna çıkıyorlar. Adam pekâlâ iyi biri olabilir, iyi bir eğitim de almış, belli, umursamaz değil, tersine, babalık sorumluluğun bilincinde, yürek acıları çekecek kadar bilincinde. İşte bu adam neredeyse ağlamaklı, mahkemede çocuklarını göstererek yakınıyor: “Onlar için elimden gelen her şeyi yaptım, öğretmenler, mürebbiyeler tuttum, iyi yetişmeleri için maddi gücümün üstünde para harcadım, ama onlar birer canavar. Hırsızlığa başladılar, ölen ablalarının yüzüne vurdular!” Kısacası, o kendini tamamen haklı görüyor. Çocuklar da mahkemedeydi tabii; “ölçülü, dikkatli ifade vermeleri” ilgiye değer, yani az şikâyetçi oldular, kendilerini çok az savundular; yine beraber yaşayacakları anne babalarından korktukları için böyle davrandıklarını sanmıyorum. Tersine, kendilerine kötü davranan babalarının yargılanıyor olması onları cesaretlendirebilirdi. Sadece babalarıyla mahkemelik olmaları rahatsız etmişti çocukları, baba çocuklarının geleceğini ve küçücük yüreklerinde o günden sonra ne gibi duygular ve izlenimler bırakacağını ve geleceklerine ne taşıyacaklarını hiç düşünmeden, kötü huylarını, utanılacak davranışlarını açığa vurduğu ve onları mahkemede uluorta topluma şikâyet ettiği halde, anne babanın yanında durmak, aleyhe tanıklık yapmak onlara ters gelmişti. Adam haklı olduğuna inanıyor. Bayan Cunkovskaya da tümüyle geleceğe inanıyor, tümüyle, tümüyle!.. Kadın mahkemeye çocukları için tuttukları öğretmen ve mürebbiyelerin işe yaramaz ve yetersiz olduklarını, onlarda hayal kırıklığı yarattığını, kocasının çocukların eğitimini ve yetiştirilmesini üzerine aldıktan sonra “tamamıyla düzeleceklerini” söylüyor (böyle, böyle, böyle!..). Umarım öyle olur, ancak...

Şimdi burada duralım, küçük Cunkovskiler’in yaramazlıklarından söz edelim biraz.

Aleksandr ve Nikolay’ın, kendilerini sürekli şikâyet ettiği için ölen kız kardeşlerinin yüzüne dal parçasıyla vurmaları elbette insanı çileden çıkaracak iğrenç bir davranıştır. Yalnız biraz tarafsız olmaya özen gösterirsek, inanın, bu kabul edilemez hareketin yalnızca çocuk yaramazlığı, özellikle “çocuk fantazyası” olduğunu görürüz. Burada bozulmuş bir ruh değil, çocuk imgelemi vardır. Çocukların yaradılışı gereği hayal güçleri geniştir ve hele hele belli yaşlarda aşırı hayal düşkünü olurlar, kavrayışları çok güçlüdür, özellikle bireylerinin iç içe yaşadıkları, her an, her dakika birbirlerini gördükleri ailelerde yine de çocukların kendi dünyalarına çekildikleri ayrı köşeleri olur, baba kendi işiyle uğraşmakta, çocuklarına zaman ayıramamaktadır: “Hadi, kitaplarınızın başına, yaramazlık yok!” Evet, çocukların duyduğu sadece budur, ayaklarını sallamaktan bile çekinerek kitaplarını okumak için belirledikleri köşelerine çekilirler. “Domuz ağılında” geceleri yatarken ya da bezdirici derslerine otururken ya da tuvalete kapatılırken küçük Cunkovskiler tuhaf hayaller kurabilirlerdi - iyisini de, kötüsünü de, masalsı, fantastik olanını da: “Biraz büyük olsaydım, savaşa gider, sonra geri dönerdim; öğretmen: ‘Neredeydin, sınıftan çıkmaya nasıl cüret edersin? diye sorardı. Ben de cebimden Georgi’yi çıkarır, boynuna ipi geçirir asardım; öğretmen birden dehşete kapılır, dizlerime kapanırdı!” gibi. Kız kardeşleri öldüğü zaman üçü üstlerine delik deşik yorgam çekip köşelerinde ısınırken içlerinden biri şöyle uydurabilirdi: “Nikolay, biliyor musun, Tanrı, onu kötü olduğu, bizleri şikâyet ettiği için cezalandırdı. Şimdi yukarıdan bize bakıyor, şikâyet etmeye can atıyor ya, artık yapamaz. Yarın yüzüne kırbaçla hafifçe vuralım, yukarıdan bize baksın, şikâyet edemeyeceği için tepinip dursun!” Yemin ederim, yavrular birkaç gün sonra böyle alçakça bir budalalık yaptıkları için gönülden pişmanlık duymuşlardır. Çocukların yüreği yumuşaktır. Bununla ilgili küçük bir olay biliyorum. Yedi çocuklu bir anne ölmüştü. Yedi yaşlarındaki kızı annesinin öldüğünü görünce başlıyor çığlık çığlığa ağlamaya. Susturmak için ne yapsalar ne etseler fayda etmiyormuş. Çocuk bir çeşit sinir krizine tutulmuş. Evde bu sırada zengin kapılarında yüz sürerek yaşayan Dura adlı bir kadın bulunuyormuş. Kızcağızı yatıştırmak için şöyle demiş: “Ağlama, ağlayıp duruyorsun, ama annen seni sevmezdi ki, hatırlıyor musun, seni bir gün cezalandırmıştı, bir köşeye koymuştu seni, hatırlasana!” Dura’ya en iyi yol bu görünmüştü: Yanılmadı da. Kız

ağlamasını birden kesmiş. Dahası ertesi gün annesi toprağa verilirken kırık, soğuk bir sesle: “O beni sevmiyormuş!” diye mırıldanmıştı. Üzülmek, hırpalanmak, sevilmemek düşüncesi her nedense hoşuna gitmişti. İnanın, sekiz yaşında bir çocuğun başına gelen gerçek bir olaydır bu. Ama bu “çocuk fantazyası” kısa sürdü. İki gün geçti geçmedi annesini özlemeye başladı, hastalandı ve sonra hayatı boyunca, bu kızın annesini saygıyla anmadığı bir günü bile geçmedi. Küçük Cunkovskiler’in, ölü kardeşlerine yaptıkları elbette cezasız kalamazdı, hem de hatırı sayılır bir cezayı hak etmişlerdi; ancak bu anlamsız, fantastik, özellikle çocuk davranışını asla kötü kalpliliğe yormamak gerekir. Dua ezberlememek için gimnazyumda kendini Katolik ilan eden Nikolay’ın bu tavrı da aşırı bir çocuk yaramazlığıdır: Arkadaşları önünde yapılan klasik bir şarlatanlıktır: “Eh, sizler oturup uslu uslu dua ezberleyin bakalım, ben yırttım, herkesi kandırdım, Allahtan, soyadım da Polonyalıya benziyor.” Bu olayda, *her okulda* karşılaşabileceğimiz -aptalca, çirkince, ama sertçe cezalandırılması gereken türden- bir yaramazlık vardır; çocuk böyle davrandı diye ne umutsuzluğa düşmek, ne de düzenbaz olacak kadar ahlakının bozulduğuna inanmak gerekir. Ama baba Cunkovski buna inanmış görünüyor: Yoksa mahkeme önünde ağlarcasına çocukları için yakınmazdı.

Bizim mahkemelerde sık sık karşılaşırız, sanık beraat ettiğinde (suçu sabit olduğu halde jürinin sırf yufka yürekli davranması yüzünden suçlu salıverilir) mahkeme başkanı serbest bırakıldığına ilişkin kararını açıklarken ona bazı öğütler verir: Beraat kararını nasıl verdiğini, ileride yine başını belaya sokmaması için bundan ne gibi dersler çıkarması gerektiği üzerine bir çeşit öğütlerde bulunur. Başkan burada tüm toplum ve devletimiz adına konuşmaktadır; önemli sözlerdir bunlar, yüce öğütlerdir. Sanık Cunkovskiler’e beraat kararını açıklarken bu türde öğütler ya da önemli sözler söylenmemiş olabilir, bilmiyorum. Başkan onları serbest bırakırken neler söylemiş olabilirdi? Mahkeme başkanı ben olsaydım neler söylerdim acaba?

IV-Mahkeme Başkanı Olarak Hayali Öğütlerim

Sanıklar, aklandınız, ama unutmayın, bunun dışında başka bir mahkeme daha var -vicdanınızın mahkemesi! Biraz zaman alacak, biliyorum, ama bu vicdan mahkemesinin sizleri aklaması için bugünden tezi yok kolları sıvamalısınız. Çocuklarınızın eğitimine bundan sonra büyük çaba harcayacağınızı söylediniz: Buna daha önce niyetlenseydiniz herhalde bugün çocuklarınızla birlikte bu mahkeme salonunda olmazdınız. Yalnız bazı endişelerim var: İyi niyetinizi gerçekleştirmek için yeterli gücü kendinizde bulabilecek misiniz? Böyle bir işte sadece kuru bir karar yeterli olmaz; kendinize sormanız gerekir: “Çaba ve sabır bunu gerçekleştirmeye yetecek mi?” diye. Sizlerin, çocuklarına kin besleyen acımasız anne babalar olduğunuzu söylemeye ne cüret edebilirim, ne de isterim. Hem öz çocuklardan nefret etmek, aslında doğal olmayan, bu yüzden de akıllara sığmayan bir duygudur. Evet, küçük çocuklardan nefret etmek akıl almazdır, hatta gülünçtür. Gelgelelim gevşeklik, umursamazlık, çocukların yetiştirilmesi gibi en başta gelen doğal ve yüce yurttaşlık sorumluluğunun uyuşuk bir ruh haliyle savsaklanması, yadırganması gerçekte çocuklarına karşı sevgisizliği, nefreti, bir çeşit kişisel hınç duygusu doğurur, hele hele çocuklar büyüdükçe, istekler çoğaldıkça, daha çok ilgi ve çaba göstermeniz gerektiğini kavradıkça hoşlandığınız yalnızlığınızdan, huzur arama isteğinizden özveride bulunmanız gerekecektir. Öte yandan, ilgiden yoksun başıboş bırakılan çocukların artan yaramazlıkları, kötü huylar edinmeleri, beyinlerinde ve yüreklerinde gelişen gözle görülür sapkınlıklar anne babanın içinde, onlara karşı derin bir nefretin doğmasına yol açabilir, çileden çıkarabilir. Çocuklarınızın kusurlarına sıcak gözyaşları dökerek yakınmanızı burada dinledik ve çocukları yüzünden onuru kırılan bir babanın derin, içten acısına tanık olduk. Ama bir an düşünün ve kendi kendinize hüküm verin: Çocuklar neden böyle oldu, bu duruma düşmemeleri için ne yapılabilirdi? Örneğin çocukları tembel oldukları ve yaramazlık yaptıkları için birkaç saat tuvalete kapattığınız duruşmada ortaya çıktı. Kuşkusuz, hücre hücredir, zaten tuvaletiniz de *sıcakmış*, öyleyse burada acımasız dayaktan söz edilemez, öyle mi, mesele bu kadar basit mi? Tuvalette birkaç saat kapalı kalırken bu yüz kızartıcı, küçük düşürücü durumu duyumsayan çocuk katılaşabilir, oturduğu yerden fantastik, utanmazca, sapıkça hayaller kurabilir; kesin olarak sevgisini, evet, doğduğu büyüdüğü yuvasına ve siz anne babaya karşı sevgisini yitirebilir, çünkü size olan duygularına ve onun insani onuruna hiç değer

vermediğinizi aklına getirebilir, oysa çocuklarda, en küçüğünde bile gelişmiş insani onur vardır; bunu kendinizde fark edebilirsiniz. Bu düşünceleri, en önemlisi de -çocuk izlenimleri de olsa- bu güçlü duygu ve düşünceleri gelecekteki yaşamlarına taşıyacaklarını, yüreklerinde yer edeceğini ve belki de ölene kadar unutmayacaklarını sanıyorum hiç düşünmediniz. Çocuğun kalbini kesinlikle yaralayacak bir yere kapatmaktan, bununla utanılacak duruma sokmaktan ve onu alay edilecek duruma düşürmekten kaçınmak için öncelikle ne yaptınız? İlerideki yaşamında bu sorunu mutlaka gündeme getirecek, önüne yatıracaktır. Çocuklarınız için elinizden gelen *her şeyi* yaptığınızı ileri sürüyorsunuz, buna kendinizi adeta inandırmışsınız, her şeyi yaptığınıza yine de inanmıyorum. Bunu üzüntülü tonda dile getirdiğiniz zaman da bu konuda derin kuşkular içinde bulunduğunuz kanısındayım. Çocuklarınıza öğretmenler, mürebbiyeler tuttuğunuza ve maddi gücünüzün üstünde para harcadığınıza inandırmaya çalışıyorsunuz herkesi. Öğretmenin çocuklar için gerekli olduğuna kuşku yoktur; öğretmen tutarken elbette istekli bir baba gibi davrandınız; ama öğretmenle iş bitmiyor, çocuklarınızın eğitimi için öğretmen tutmak, görgü, bilgi anlamına gelmiyor, çocukları öğretmene *teslim etmek*, nasıl denir, ayak bağı olmamaları ve sizi rahatsız etmemeleri için yükü üzerinizden atmak şeklinde de değerlendirilebilir. “Gücünüzün üstünde” para harcayınca babalık görevini yerine getirdiğinizi sandınız. Oysa sizi temin ederim ki onlar için yapabileceğinizin en azını yaptınız; babalık görevi ve sorumluluğundan para ödeyerek, deyim yerindeyse, bir çeşit rüşvetle sıyrıldınız, böylece her şeyi hallettiğinizi sandınız. O küçücük çocuk yüreklerinin her an, her dakika anne babanın yüreğiyle kaynaşmayı ve sevgi, gönülden saygı ve güzele özenmenin örneği kadar acıda da onlar için olmanızı istediğini unuttunuz. Bilgi bilgidir, ancak baba her zaman çocukları karşısında aklın ve yüreğin bilimden çıkaracağı ahlaki sonucun bir şekilde en seçkin ve somut örneği olmak zorundadır. Çocuklarınıza göstereceğiniz örtüsüz ilgi ve onlara duyduğunuz sevgi, kalplerini güneş gibi ısıtır, yüreklerine serptiğiniz bu tohumdan kuşkusuz bereketli ve yararlı bir ürün çıkardı. Ama siz hiçbir şey ekmeden, çocuklarınızı yabancı bir hasatçının eline bıraktınız, sonra da bu işe hiç uymayan bereketli hasatlar beklediniz; üstelik bu hasadı oldukça erken görmek istediniz, alamayınca da sertleştiniz, öfkelendiniz... küçücük çocuklara, öz çocuklarınıza, hem de erken, çok erken!..

Nedeni ortada, çocukların yetiştirilmesi, hayatın türlü zorluklarına, olanakların kıtlığına ve yoksulluğa rağmen kimi anne baba için tatlı bir uğraş ve sorumluluktur, kimileri için, hali vakti yerinde olan anne babalar için de çok ağır ve dayanılmaz gelen bir görevdir. İşte neden, paraları varsa bunu kullanarak sorumluluklarını hemen başkalarının omuzlarına yüklemeye çalışırlar. Para işe yaramazsa ya da bizde çoğunluğu oluşturan aileler gibi hiç geliri yoksa genelde sertliğe, şiddete, dayağa, kırbaca başvurur. Ailede dayağın ana kaynağı tembel ruhlu anne babalardır, dayak uyuşukluğun kaçınılmaz sonucudur. Emekle, sevgiyle, çocuklarla beraber, onlar üzerinde, aralıksız bir çabayla gerçekleştirilecek ve çocuklarla birlikte yapılacak her şeye, sağduyuyla, telkinle, açıklamayla, sabırla, eğitimle ve örneklerle ulaşılacak her şeye en çok gevşek, tembel, ama sabırsız babalar ancak dayakla varmayı düşünürler: "Uzun uzadıya anlatmam, emrederim, öğüt vermem, öğrensin diye dil falan dökmem, zorlarım!" Bu tavırdan nasıl bir sonuç çıkar peki? Çocuk anasının gözüdür; içinden mutlaka boyun eğmiş görünür ve sizi yanıltır, kırbacınız bir işe yaramaz, sadece ahlakını bozar. Çocuğun zayıf, korkak ve sevecen bir kalbi olduğunu unutuyorsunuz. Nihayet çocuğun iyi yürekli, saf, özü sözü bir varlık olduğunu kafanızdan siliyor, baştan yıldırıyorsunuz onu, sonra sertleşiyor, çocuğun kalbini yitiriyorsunuz. Çocuğu sevdiği kişiden koparmak çok zordur, ama bir koptu mu korkunç, doğal olmayan, erken bir küstahlık ve şiddet doğar; doğruluk duygusu sapıtıverir. Bunların hepsi elbette şiddetin anne babanın bencilliğinden kaynaklanması ve tarla sahibinin kendi ekmediği tarladan bereketli hasat beklemesi halinde söz konusudur. Bu durumda, duracakları yeri bilmeden, şiddeti ve adaletsizliği artıran babalardır, çok sık karşılaşılan bir durumdur bu. "İyilik yapma, benim gibi kötü ol!" İşte bu söz sonunda slogan haline geliverir ve mutfaktan hasta kardeşine getirilen patates için, bu iyi davranış için bile çocuk cezalandırılır: Sorarım, yürek nasıl katılaşmasın, düşünceler nasıl sapıtmasın? Şiddet yokken, hatta onları sevdiğinizde, bu kez onları hor görerek, küçümseyerek cezalandırdınız: Pis bir odada ince bir şiltede yatıyorlar, sizlerle değil, hizmetçilerle yemek yiyorlar. Böyle davranmakla kuşkusuz suçlu olduklarını düşüneceklerini ve düzeleceklerini sandınız. Tam tersine, onlara hınç ve öfke duyduğunuzdan, kötülük olsun diye böyle hareket ettiğinizi düşünmek gerekmez mi? Ancak mahkeme bu hükme varmadı ve davranışlarınızı bir eğitimcinin yanlış yöntemlerine bağladı. Şimdi de onları eğitmeye, bir şeyler öğretmeye

sıvanıyorsunuz: Eşiniz bunu kolay görmesine rağmen zor iştir Bay Cunkovski.

Çocuklarınız şu an salonda değiller, çıkarılmalarını emrettim; bu yüzden sizi bekleyen zor görevinizin en önemli bölümüne geçebilirim. Bakın, asıl mesele iki tarafın birbirini bağışlamasıdır. Küçücük yürekleriyle bu acılı, tatsız izlenimlere neden olmaları, acımasız davranmaları ve kusurları nedeniyle onları bağışlamanız gerekiyor. Sizin de bencilliğiniz ve ilgisizliğiniz, onlara karşı duygularınızın değişmesi, acımasız davranmanız, nihayet buraya düşmeniz ve onlara kötü davrandığınız için yargılanmanız nedeniyle çocuklarınızdan bağışlanma beklemeniz gerekiyor. Bu olayda kendinizi suçlu görmediğiniz ve salondan çıkar çıkmaz hemen onları suçlayacağınız için böyle diyorum, böyle yapacağınıza eminim! Öyleyse çocuklarınızın bu zorlu eğitimine başlarken kendinize şu soruyu sorun: "İşlediğim suç nedeniyle onlar değil de ben mi suçluyum yoksa?" Eğer kendinizi suçlu görürseniz, o zaman bu ağır görevinizi başaracaksınız demektir! Tanrı bakış açınızı değiştirmiş, vicdanınızı aydınlatmış demektir! Aksini düşünürseniz, en iyisi başlamadan bu niyetinizden vazgeçmektir!

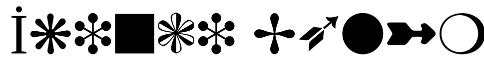
İkincisi, sizi bekleyen en zor görev çocuklarınızın bu eski izlenimlerini ve anılarını bir an önce değiştirmek, kalplerinden silip atmaktır. Gelgelelim burada unutturulması ve düzeltilmesi gereken o kadar çok şey var ki, şaşkınım: Nasıl bir yöntem kullanarak üstesinden geleceksiniz? Ah, çocuklarınızı sevmeyi öğrenirseniz buna ulaşırsınız. Ama sevgi çaba gerektirir; sevgiyi öğrenmek gerek, yüreğinizle buna inanıyor musunuz? Nihayet, bu güzel girişiminizde bazı önemsiz, basit, en bayağısından, şimdi aklınıza getiremediğiniz gündelik uğraşların sizi durdurmayacağına, pes ettirmeyeceğine inanıyor musunuz? Bundan emin misiniz? Örneğin gayretli, aklı başında her baba gündelik aile hayatında çocukları önünde o bilinen dağınık, düzensiz, pervasız ve sefih yaşamaktan kaçınmanın, kötü ve çirkin alışkanlıklardan, en önemlisi de çocuklarının kendisiyle ilgili çocuksu düşüncelerine, aile hayatında babanın sergilediği umursamaz davranışlarını izlerken çocuklarda sık sık doğabilen sevimsiz, çirkin ve gülünç izlenimlere alaylı ve kayıtsız kalmaktan sakınmanın ne kadar önemli olduğunu bilir. İnanır mısınız, istekli bir baba bile bazen çocukları için önce kendisini eğitmek zorundadır. Ah, anne babalar iyi kalpliyse, çocuklarına sıcak ve derinden bir sevgi besliyorlarsa çocuklarının pek çok kusurlarını bağışlarlar ve zamanla gülünç ve en çirkin olanlarını unutmakla kalmayıp, bazı çok rezil davranışlarını bile sorgulamazlar; tersine, yürekleri mutlaka

hafifletici nedenler bulacaktır. Ancak uzlaşma bilmeyen, katı ailelerde bunlar tamamen farklı yönde gelişebilir. Mahkemede ortaya çıktığı gibi eşiniz uyumadan önce ayaklarını kaşıtmak gibi, hastalık sayılabilecek bir alışkanlık edinmiş. Hizmetçi kadın bu görevin kendisi için acı çektirici olduğuna, "ellerinin şiştiğine" tanıklık etti. Hizmetçinin yerine bu kaşıma işine zorlanan bu çocuğu, kendi çocuğunuzu gözlerinizin önüne getirebiliyor musunuz? Ah, anne onu gönülden, içten sevmiş olsaydı çocuk şimdi de, gelecekte de, her zaman kendisi için değerli olan bu varlığın güçsüzlüğünü -ayak kaşımaya zorlandığı o anlarda bir parça öfkelense de, canı sıkılsa da- mutlaka içten bir gülümsemeyle anardı. Gözlerimde canlandırıyorum da, kendisini sevmeyen ve durduk yerde yatağından fırlayıp dövmeye başlayan annesinin karşısında bu anlamsız görevi yerine getirmek için bir saati aşkın oturduğu o anlarda çocuk aklından neler geçirmiş, neler hissetmişti, olaya nasıl bakmıştı kim bilir! Ondan bu hizmetin talep edilmesi, kuşkusuz çocuğa alçaltıcı, küçük düşürücü gelmiş olmalıydı. Bir evlat olarak gerekli olmadığını, annesinin kendisini hor gördüğünü, unuttuğunu, ne olduğu belirsiz ince bir şiltede yatırdığını, sadece dövülmek ve ayak kaşıtmak için hatırlanıyorsa evlat değil, deyim yerindeyse, kaşağı olduğunu anlamamış, daha doğrusu hissetmemiş olamazdı! Siz tutup bu olanlardan sonra ahlaklarının bozulduğunu, acımasız canavarlar olduklarını, "hırsızlığa başladıklarını" ileri sürerek çocuklarınızı şikâyet ediyorsunuz. İmgeleminizi bir parça zorlayın, oğlunuzun geleceğini, diyelim ki otuz yıl sonrasını hayal edin ve çocukluğunun bu devresini nasıl tiksintiyle, nefretle ve horgörüyle hatırlayacağını düşünün... Ölene kadar belleğinden silinmeyecektir. Bunun kuşku götürecek yanı yoktur. Bağışlamayacak, hatıralarından, çocukluğundan nefret edecektir, doğduğu evi, bu yuvada yaşayan herkesi lanetle anacaktır! Bu hatıralarını şimdi mutlaka silmeniz gerekiyor; yenisini koymanız, farklı, yeni, güçlü ve kutsal izlenimlerle onu yok etmeniz gerekiyor - ne büyük bir çaba! Düşünülmesi bile korkunç! Hayır: Üstlendiğiniz görev eşinize göründüğünden çok daha zor!

Sözlerime sinirlenmeyin, üzülmeyin öyle! Bunları söylerken zorunlu bir görevi yerine getiriyorum. Toplumumuz, devletimiz ve yurdumuz adına konuşuyorum. Siz babasınız, onlar çocuklarınız, siz bugünün, onlarsa yarınların Rusya'sı: Rus babalar eğer yurttaşlık sorumluluğundan kaçmaya, yalnızlığı aramaya, başka deyişle, halkından, toplumundan ve en temel yurttaşlık görevinden kinikçe ve uyuşukça kendini yalıtmaya başlarlarsa

Rusya'nın hali ne olacaktır peki? En korkuncu da bunun yaygınlık kazanmasıdır: Siz yalnız değilsiniz, başkaları da sizin gibi aynı yanılgılara düşüyorlar, değişik formüller altında olabilir, ama işin saygı uyandıran yanı, kötü olmadığınız gibi, bazı zamanımız babalarından iyi olmanızdır; çünkü ne olursa olsun şimdiye kadar yerine getirmeseniz de, yüreğinizde sorumluluk bilinci körelmemiş. Salt görev yadsıması sizde yok. Ruhsuz bencillerden değilsiniz, tersine, öfke dolusunuz, kendinize mi, çocuklarınıza mı, bunu bilemem; ancak başarısızlığınıza üzülme gücünü gösterdiniz ve çocuklarınız için derinden üzüldünüz... O halde başarısızlığınızı düzeltme kararlılığınızda Tanrı size yardım edecektir. Sevginin izini sürün, sevgiyi yüreğinizde biriktirin. Sevgi o denli güçlüdür ki bizleri yeniden yaratır. Üzerlerinde olan doğal hakkımızla değil, salt sevgiyle çocuklarımızın yüreklerini satın alabiliriz. Üstelik doğa, çocuklarımız önündeki bütün sorumluluklarımız arasından en fazlasıyla bizleri ödüllendiriyor, çocuklarımızı sevmemenin olanaksızlığı doğanın bizlere bir armağanı. Onlar nasıl sevilmez! Çocukları sevmeyi bırakırsak, bundan sonra sevebileceğimiz kimimiz kalır, o zaman bizler ne oluruz? Yalnızca çocuklar için, onların altın beyinleri için İsamız bizlere, "Zamanları ve süreleri kısaltmayı" vaat etti, bu sözü hatırlayın. İnsan toplumunun en mükemmele evrimleşme çilesi çocuklar için kısalacaktır. Bu mükemmellik gerçekleşsin ve sonunda uygarlığımızın acıları ve yaşadığı kuşku ve şaşkınlıklar son bulsun!

Şimdi gidin, aklandınız!..

I-Yine Soyutlama Üzerine. “Anna Karenina”nın Sekizinci Bölümü

Bizim Rus aydınlarından çoğu, günümüzde: “Ne halkı? Ben halkın kendisiyim.” demeyi alışkanlık haline getirmiştir. *“Anna Karenina'nın.* sekizinci bölümünde, yazarın çok sevdiği Levin kendi kendine *halktan olduğunu* söyler. Daha önce *Anna Karenina'*dan söz ederken “kalben temiz Levin” nitelendirmesini yapmıştım. Bu kalben temizliğine eskisi gibi inancımı sürdürürken, Levin’in halktan olduğuna inanmam; tersine, büyük bir aşkla kendini yalıtmış bir kişi olarak görüyorum onu. Günlüğümün başında söz ettiğim *Anna Karenina’nın* sekizinci bölümünü okuduktan sonra bu kanıya vardım. Levin kuşkusuz gerçek olarak vardır, ama gerçekten yaşamış bir kişi değildir, romancının yarattığı bir tiptir sadece. Bununla birlikte yazar -üstün bir yetenek, müthiş zeki ve Rus aydın çevresi ona derin saygı duyuyor- evet, yazar bu ideal, yani uydurulmuş kişilikte günümüz Rus gerçekliği içinde kısmen kendi bakış açısını yansıtmaktadır ve bu ilgiye değer yapıtı okuyan herkes için açıktır bu. Böylelikle gerçekte var olmayan Levin’e bakarak, en ilgi çekici çağdaş Rus insanlarından birinin, günümüz Rus gerçekliğine bakışı üzerine bir yargıya varabiliriz. Büyük sarsıntıların yaşandığı, gerçek olayların hızla değişime uğradığı çalkantılı yüzyılımızda yargıya varmak için ciddi bir belge niteliği de taşımaktadır. Son iki yıl içinde Doğu Sorununa bağlı olarak topyekûn başlattığımız ulusal harekete, Rus halkını derinden ilgilendiren bu davaya ünlü bir Rus yazarın bakış açısı kesin bir doğrulukla, yakında kitap halinde basılacak olan bu yapıtın *Ruskiy Vestnik* yayın işlerinin görüş ayrılıkları nedeniyle geri çevirdiği bu sekizinci bölümde yansıtılmıştır. Bu bakış açısının özü şöyle ifade edilebilir: İlkin, ulusal olarak nitelenen bu hareket halkımızca asla paylaşılmamıştır, halk böyle bir hareketi anlamamıştır bile; İkincisi, bunların hepsi önce belirli kişilerce bile bile uydurulmuş, sonra da satışları artsın diye basın tarafından desteklenmiştir; üçüncüsü, gönüllülerin hemen hemen hepsi ya düşkün, ayyaş ya da düpedüz ahmak insanlardır; dördüncüsü, Slavlar için Rus ulusal ruhunun sözde şahlanışı sadece belirli kişilerin uydurması, satılmış basının desteklemesi değildir, özüne aykırı bir özenti ve sahteliktir. Nihayet beşincisi, Slavlara yapılan insanlık dışı duyulmamış zulüm biz Ruslarda özlü bir acıma duygusu uyandıramaz, “Slav zulmüne karşı özlü bir duygu *yoktur ve olamaz”*. Son ifade kesindir.

Böylece “yüreği temiz Levin” kendi yalnızlığına çekilmiş ve kendini toplumdan yalıtmıştır. Aslında onun bakış açısı ne yeni, ne de özgündür.

Geçen kış Petersburg’da hemen hemen böyle düşünen ve toplumda hatırı sayılır yeri olan pek çok insanın işine gelmiş ve hoşuna gitmiştir. Bu yüzden kitabın henüz çıkmaması üzücü! Levin’in kasvetli yalnızlığının, kendini sevimsiz bir ortama kapatmasının nedenini belirleyemem. Gerçekte Levin heyecanlı, “tedirgin”, her şeyi irdeleyen yapıda bir insandır; katı bir yargıda bulunmamız gerekirse, kendine hiç inancı olmayan biridir diyebiliriz. Ama her şeye rağmen “yüreği temiz” bir insandır, tasavvur edilmesi zor olmakla birlikte, gizemli, kimi kez de gülünç yollarla, doğal olmayan, kalıcı yoz bir duygunun bazen temiz yüreklere sızabileceğinde ısrarlıyım. Çok kişi doğrulayacağı halde (yukarıda belirttiğim gibi), ben yine söyleyeceğim. Levin’in kişiliğinde yazarın birçok bakımdan -üstelik sanatını bile kimileyin feda ederek, handiyse düşüncelerini Levin’e söyleterek- kendi kişisel inançlarını ve görüşlerini yansıttığı benim için bir gerçektir, yalnız yazarın yansıttığı Levin kişiliğini asla yazara benzetmiyorum. Birtakım acı şaşkınlıklar keşfedince böyle diyorum, yazarın anlattıklarından çoğu sanatsal biçimde betimlenen tip olarak açıkça Levin kişiliğinde, özellikle hep Levin’le ilgilidir, yine de ünlü bir yazardan bunu beklemezdim!

II-Bir Slavcının İtirafları

Günlüğümü yayınlamaya geçen yıldan başlarken edebiyat eleştirisine girmeyeceğimi ilke olarak benimsediğim halde burada bazı duygularımı dile getirmek zorundayım. Ancak edebiyat yapıtıyla ilgili olarak dile getirmiş olsam da duygular eleştiri değildir, gerçek bir “günlük” yazıyorum, yani günlük olaylar içinde beni çok şaşırtan konular hakkında izlenimlerimi aktarıyorum, işte, ben de -nedense- bilerek, sırf Rus edebiyatıyla ilgili diye edindiğim izlenimlerden belki de en güçlülerini gizlemek gibi uydurma bir sorumluluk yüklemişim kendime. Elbette bu kararın temelinde doğru bir düşünce vardı, ama bu kararı harfi harfine uygulamak yanlıştır, bunun katı bir tavır olduğunu anlıyorum şimdi. Üstelik bu zamana kadar üzerinde hiç konuşmadığım bir edebi ürün, benim için sadece bir yapıt değil, artık değişik bir anlamı olan bütün bir *olgudur.* Çok safça ifade etmiş olabilirim; ancak şöyle söylemeyi göze alıyorum: Bu romandan, kurgudan, şiirden edindiğim izlenimler yüreğimde, bu baharda savaş ilanı gibi büyük bir olayla çakışmıştır. Bu iki gerçek, bu iki izlenim zihnimde aralarındaki gerçek bağı ve benim için karşılıklı ilişkinin sarsıcı noktasını gün ışığına çıkardı. Bana gülmek yerine kulak verseniz iyi olur.

Birçok yönüyle Slavcı görüşleri benimsemiş olsam da tam anlamıyla Slavcı değilim. Bu zamana kadar Slavseverler farklı anlaşılmıştır. Kimileri için şimdi bile Slavcılık eskiden olduğu gibi, sözgelimi Belinski için, sadece oturduğu yerden fikir yürütme boş işler anlamı taşımaktadır. *Doğrusunu isterseniz* Belinski Slavcılık anlayışında pek derine gitmemiştir. Başkaları için Slavcılık (çok kişi için, Slavcıların bile büyük çoğunluğu için) -Rusya’nın yüksek buyruğu altında keskin bir siyasal bağımlılık olmayabilir- bütün Slavların özgürlüğü ve birleştirilmesi özlemi anlamına geliyor. Nihayet, kimine göre de Slavcılık, Slavların Rusya’nın buyruğu altında birleşmelerinden başka, birleşik Slavların başında tüm dünyaya, tüm Avrupa’ya ve uygarlığına dünyada henüz duyulmamış yeni sözünü söyleyecek ve varlığını hissettirecek olan büyük Rusya’mıza inananların dinsel birliğidir. Bu yeni söz gerçekten tüm insanlığın kardeşçe ve kökleri Slav dehasında, öncelikle uzun zaman acılar çekmiş, yüzyıllarca suskunluğa mahkûm edilmiş, ama daima geleceğin aydınlatılması ve Batı Avrupa uygarlığında yaşanan yığınla acılı, uğursuz yanlış anlamaların çözümü için büyük gücü bünyesinde barındıran yüce Rus halkının ruhunda yatan yeni bir evrensel birlik içinde birleşmesi yararına söylenecektir. İşte ben bu inancı taşıyanların tarafındayım.

Bunlar çok eskimiş sözler, çok eski inançlar diyerek gülmeye, alay etmeye de gerek yoktur, şurası gerçek ki bu inanç ölmemiş, bu sözler hep söylenmiştir; tersine, gittikçe daha da güçleniyor, çevresi genişliyor, yeni yandaşlar, inançlı eylem adamları kazanıyor, sonunda yalnız bu bile karşı olanları, bu *öğretiye* gülüp geçenleri az da olsa ciddi biçimde ilgilendirebilir, bu öğretiye müzmin hale gelmiş yersiz düşmanlıktan çekip çıkarabilir. Şimdilik bu kadarı yeter. Burada asıl önemli olan, çözümü geciktiren geçici başarısızlıklara rağmen, bu savaşta tam ve arzulanan bir sonuç elde edilmese de, sonuna kadar götürülecek yüce özveri savaşımızı baharda başlatmamızdır. Bu özveri öylesine yüce, savaşın amacı Avrupa için o kadar inanılmazdır ki, Avrupa kuşkusuz bizim *sinsiliğimize(!)* karşı öfkelenecek, savaşı başlatırken Avrupa'ya bildirdiğimiz amacımıza inanmayacaktır; açıktan, resmi politik ittifak olmasa bile, düşmanımızla ittifak kuracak, elinden gelen bütün gücüyle bizlere zarar verecektir; bize düşman olacak, gizli olmakla birlikte, açık bir savaş beklentisi içinde bizimle mücadele edecektir. Bütün bunların duyurduğumuz amacımızdan ileri geleceğine kuşku yoktur! "Doğunun yüce kartalı Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıyarak gökyüzünde yükseldi!"; bu kartal ülkeler fethetmek, toprak ele geçirmek, sınırlarını genişletmek istemiyor, sadece ezilenleri, sindirilenleri kurtarmak, yeniden hayat vermek, onlara ve tüm insanlığa yararlı olmak için yeni bir yaşamın temellerini atıyor. Kim ne düşünürse düşünsün, bu davaya isterse kuşkuyla baksın, aslında amaç budur, işte Avrupa buna inanmak istemiyor! İnanın, Avrupa'yı Rusya'nın ne olası gayretleri, ne de bu tür göreve ve amaçlara girişecek yetenekte olması ürkütüyor. Bunun özellikle altını çizmek isterim. Rusya'nın hiçbir çıkar beklemediği işe girişmesi Avrupa'ya öyle ülkeler arası alışkanlıklar dışında geliyor ki, Rusya'nın tavrını doğal olarak, çok eskiden olmuş bitmiş Haçlı Seferlerinin karanlık çağlarına benzer bir harekete günümüzde kalkışacak kadar *ahmak ve hiçbir değeri olmayan*, "geri kalmış, vahşi, aydınlanmamış" bir ulusun barbarlığı gibi görmekle kalmıyor, ahlaka aykırı, Avrupa için tehlikeli ve sözde yüksek uygarlığı için tehdit edici unsur olarak değerlendiriyor. Bakınız, Avrupa'da şimdi bizleri kimler seviyor? Bizim o pek ünlü, deyim yerindeyse su katılmadık *dostlarımız* bile her *başarısızlığımıza sevindiklerini* açıkça ilan ediyorlar. Rusların yenilgisi kendi zaferlerinden daha tatlı geliyor, sevindiriyor, gönüllerini okşuyor. Başarı elde etmemiz durumunda bu dostlarımız, Rusya'nın kazanımlarından

daha fazlasını elde etmek için bütün güçlerini seferber etmekte kendi aralarında çoktan anlaşmışlardır...

Ancak buna sonra döneceğim. Bahar ayında başlattığımız bu savaştan sonra Rusya'nın gelecekteki yüce, evrensel rolüne inananların yüreklerinde hissetmek zorunda oldukları duygulardan söz etmiştim. Zayıflar ve zulme uğrayanlar için, onlara hükmetmek amacıyla değil, özgür kılmak için başlatılan, dünyada uzun zamandan beri duyulmamış bu savaşın amacı inananlarımız için, inançlarını güçlendiren bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Bu ne hayal, ne de tahmindir, *başlayan* bir gerçekliktir. "Hâlâ başlamışsa, Slav birliğinin başında olmak üzere Rusya'nın Avrupa'ya söyleyeceği o büyük, yeni söze kadar varacaktır bu. Avrupa anlamasa da ve daha uzun zaman inanmayacak olsa da bu söz artık kendini hissettirmeye başlamıştır." "İnancını yitirmeyenler" bunu böyle düşünüyor. Evet, izlenim çok önemli ve sarsılmazdı, kuşkusuz buna gönül verenlerin inancını daha da güçlü kılacak ve sağlamlaştıracaktı. Yalnız bu öyle önemli bir mesele haline geldi ki tedirgin edici sorular peş peşe sorulmaya başladı: "Rusya ve Avrupa! Rusya Türklere savaş ilan etti, eninde sonunda Avrupa'yla bir çatışma ortamına girmeyeceğini kim söyleyebilir? Avrupa'yla çatışma değil, Türklerle birkaç cephede savaşmak demektir," inananlar hep böyle anlamışlardır. Peki, bizler başka çatışmalara hazırlıklı mıyız? Gerçekte söz söylenmiştir, ama bırakın Avrupa'yı, bu sözü bizde herkes anlıyor mu? İşte biz inananlar, kardeşlerimizin tüm Avrupa'yı ilgilendiren meşum sorununun savaşsız, kan dökmeden, kin duymadan çözüm kaynaklarının sadece Rusya'da olduğunu, ama Avrupa kendi kanında boğulduğu zaman Avrupa'da kimse bu sözümüzü daha önce duymadığı, duysa bile anlamayacağı için Rusya'nın bu sözü söyleyeceği öngörüsünde bulunuyoruz. Evet, biz inananlar buna derin inanç besliyoruz; peki, ülkemizde Ruslar bize ne yanıt verecekler? Hepsinin çılgınca öngörüler, hezeyanlar, olmaz hayaller, histeri krizi olduğunu söyleyecekler, bizlerden kanıtlarını, kesin belirtilerini ve daha önce gerçekleşmiş olayları öğrenmek isteyecekler. Şimdi *öngörümüzü* doğrulamak için ne gösterelim onlara? Rus tinsel gücünün belirme derecesinin önemi açısından bizde yeterince anlaşılmamış olan köylülerin özgürlüğünü mü? Şimdi bile peşini bırakmayan, kirleten ve tanınmayacak biçimde özelliklerini bozan onca pisliğe ve çamura rağmen yüzyıllar boyu onu ezen kütlenin altından günümüzde gittikçe daha açık biçimde dışavuran kardeşliğimizin doğallığını mı, bu Tanrı vergisi özelliğimizi mi? Bunları ne kadar ortaya

dökersek dökelim, bütün bu gerçeklerin hezeyanlarımız, çılgın hayallerimiz, tutarsız, karmakarışık kavramlar olduğu ve, hiçbir şeye kanıt oluşturacak güçte bulunmadığı yanıtını verecekler yine. Evet, tamamına yakını bize böyle yanıt verecektir, oysa zerre kadar kendini anlamayan, kendine az inancı olan bizler Avrupa'yla karşı karşıya geleceğiz, öyle mi? Avrupa ne müthiş, ne kutsal bir kıtadır! Ah, bilir misiniz beyler, bizler için, hayal düşkünü Slavcılar için, sizin deyişinizle Avrupa'ya kin besleyenler için bu Avrupa'nın, bu "kutsal harikalar ülkesinin" ne kadar değerli olduğunu! Bilir misiniz, bu "harikaları" nasıl sever, onlara nasıl saygı duyarız; Avrupa'nın büyük kabilelerini, topluluklarını ve gerçekleştirdikleri "güzel ve yüce şeyleri" kardeşçe duygularla en çok biz sever, sayarız! Bu değerli, bizim için *yurt* olan bu kıtanın yazgısının bizleri nasıl ilgilendirdiğini, ufkunu gitgide saran kara bulutların bizleri nasıl endişelendirdiğini ve gözyaşları dökecek kadar yüreklerimizi acıttığını bilir misiniz? Bizim Avrupacı ve Batı hayranı beyler, bizim kadar, Avrupa'nın ezeli düşmanı gördüğünüz hayalci Slavcılar kadar asla sevmediniz Avrupa'yı! Hayır, bizim için çok değerlidir, -Doğu'da yaşatılan yüce Hıristiyan ruhunun gelecekteki yeryüzü zaferidir ve onunla karşı karşıya gelme tehlikesinin bulunduğu bugünkü savaşta, Avrupa'nın geçmişte ve her zaman olduğu gibi bizi yine anlamayacağından, bize kibirle, küçümsemeyle bakarak, kılıcını göstererek, hâlâ vahşi, konuşmaya değmez barbarlar olarak görmesinden en çok endişe duyan biziz. Evet, bizi anlasın diye ona ne söylememiz ve göstermemiz gerektiğini kendi kendimize sorduk. Gelgelelim, bizi *anlamasını* ve saygı duymasını sağlayabilecek bir etkinliğimiz ne yazık ki az. Temel düşüncemizi, öne çıkardığımız "yeni sözümüzü" Avrupa uzun, çok uzun zaman anlamayacaktır. *Şimdi* ona anlaşılır, onun *şimdiki* bakış açısına göre anlaşılır olgular gerek. Bize soruyor: "Nerede sizin uygarlığınız? Ülkenizde hep tanık olduğumuz kargaşada ekonomik güçleriniz toparlanmış, düzen sağlanmış mıdır? *Hani nerede sizin biliminiz, sanatınız, edebiyatınız?"*

III-Bir Olay Olarak “Anna Karenina”nın Özel Önemi

O günlerde, yani bu bahar ayında bir akşam sokakta çok sevdiğim bir yazarımızla karşılaştım. Çok seyrek görüşüyorduk. Birkaç aydır, rastlantı işte, hep sokakta karşılaşıyorduk. Nedense herkesin “pleyad”[{284}] olarak adlandırdığı çok ünlü beş altı yazarımızdan biriydi. En azından eleştirmenler, okurlar, onları diğer bütün yazarlardan ayrı tutmuşlardır. Bu, eskiden beri yeterli olmuş, bu beş “pleyad” pek genişlememiştir. Sevdiğim bu romancıyla karşılaşmak beni çok sevindiriyor. Yaşlandığına, artık yazmayacağına hiç inanmadığımı, inanmak istemediğimi ona söylemekten hoşlanıyorum. Onunla kısa sohbetlerimizden doğru ve sağgörülü sözler kapmışımdır. Bu kez de bir şeyler konuştuk, savaş da başlamıştı zaten. Bu kez doğrudan *Anna Karenina’ya* getirdi sözü. *Ruskiy Vestnik'te* sona eren romanın baştan yedi bölümünü yeni okumuştum. Muhatabım aslında pek heyecanlı biri değildi, ama bu kez *Anna Karenina'yla* ilgili görüşlerindeki heyecanı ve kesin kararlılığı beni şaşırtmıştı.

“Eşsiz bir şey” dedi. “Belki de ilk. Yazarlarımızdan kimse onun yanma varamaz. Avrupa’da hangi yazar buna benzer bir yapıt çıkarabilir? Edebiyatlarında son yıllarda, hatta daha önce de bununla boy ölçüşebilecek bir roman yazılmış mıdır?”

Tamamen paylaştığım bu yargısında beni asıl şaşırtan, birçok bakımdan o yıllar kendiliğinden ortaya çıkan sorunlara ve yaşanan şaşkınlıklara değgin Avrupa’ya işaretin tam yerinde olmasıydı. Bu yapıt benim gözümde Avrupa’ya karşı bizleri sorumlu kılan ve ona gösterebileceğimiz bir gerçeğin doğrudan doğruya ölçüsü gibi görünmüştü. Bazıları gülecek, altı üstü edebiyat, bir roman olduğunu, Avrupa’ya romanla ulaşmanın, bu kadar abartının anlamsız kaçacağını söyleyecekler. Evet, gürültü koparacaklarını, güleceklerini biliyorum, ama endişelenmeyin öyle, olayı abartmıyorum ve olaya sağduyuyla yaklaşıyorum. Bunun sadece bir roman, gerekli bir damlacık olduğunu biliyorum, ama benim için önemli olan bu damlanın olması, yaratılması, evet, gerçekten var olmasıdır; varsa, Rus dehası bu *olguyu* yaratabildiyse, öyleyse Rus dehası güçsüzlüğe mahkûm olamaz; yaratabilir, zamanı ve süresi geldiğinde *varlığını* hissettirebilir ve sonuna kadar götürebilir. Ayrıca bunu damla olarak görmemeliyiz. Burada abarttığımı aman söylemeyin: Çok iyi biliyorum ki bu yazar kuşağının değil herhangi bir üyesinde, tümünde de üstün ve yaratıcı güç değerlendirmesi yaparak bir abartma içine girdiğimi göremezsiniz. Tartışmasız “yeni sözlerle” çıkan gerçek dehalar tüm edebiyat tarihimizde topu topu üç

kişidir: Lomonosov, Puşkin ve biraz da Gogol... Bu kuşak *(A nna Karenina*'nın yazarı dahil) doğrudan en büyük Rus kişiliklerinden biri olan, ama hâlâ anlaşılmayan, yorumlanamayan Puşkin'den çıkmıştır. Puşkin'in iki temel düşüncesi vardı, bu iki düşünce, Rusya'nın gelecekteki görevinin ve amaçlarının, dolayısıyla gelecekteki yazgımızın ilk örneğini oluşturur. İlk düşünce: Rusya'nın *evrenselliği,* evrensel sevgi gücü ve dehasının bütün dönemlerin ve dünya halklarının dehalarıyla derin, tartışmasız ve gerçek yakınlığıdır. Puşkin'in ortaya koyduğu bu düşünce sadece yol gösterici bir işaret, bir öğreti, kuram, bir hayal ya da bir kehanet değildir; aynı zamanda *yaşamın içinde de* uyguladığı, üstün yapıtlarında değişmezce yer alan ve bu yapıtlarıyla ortaya konan bir düşüncedir. O, kadim dünyanın insanıydı, bir Alman, bir İngiliz'di, emellerinin hüznünü derinliğine kavrayan bir deha *(Veba Döneminde Bir Şölen),* Doğu'nun da ozanıydı. Rus dehasının bütün halkları kavradığını, onlara öz yakını gibi yaklaştığını, onlarla tam olarak *özdeşleştiğini,* evrenselliğin ve çok çeşitlilikler gösteren ulusları gelecekte birleştirme ve aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırma görevinin yalnızca Rus ruhuna bağışlandığını bütün dünyaya söyledi ve bildirdi. Puşkin'in ikinci temel düşüncesi halka dönmesi ve yalnızca onun gücüne beslediği büyük umudu ve Rus dehasını ve onun görev bilincini sadece halkta, evet, tamamen halkta bulmamızı sağlayan kutsal öğüdüdür... Puşkin bunu göstermekle kalmamış, gerçekte uygulayan ilk kişi olmuştur. Petro reformlarından Puşkin'e gelene kadar hiç yüzüne bakılmayan halkımıza gerçek bilinçli dönüşümüz sadece Puşkin'le başlamıştır. Zamanımız *pleyad'ı* onun öğütlerine göre yapıtlarını vermiştir, Puşkin'den sonra "yeni" hiçbir söz söylenmemiştir. Bu yazar kuşağında ilk filizlenmeler Puşkin'le olmuş, onun ışık kaynağından beslenmiştir. Kaldı ki bu kuşak onun gösterdiklerinden çok azını geliştirmiştir. Bununla beraber yeteneklerini o kadar zengin, derinlikli ve canlı işlemişlerdir ki Puşkin hiç kuşkusuz haklarını teslim ederdi. *Anna Karenina* -konusu, elbette düşüncesi açısından- ne yeni, ne de olağanüstü bir yapıttır. Bu yapıt yerine Avrupa'ya elbette doğrudan bir kaynak, başka biçimde söylersek, Rus dehasının ve gelecekte tüm insanlığı içine alan yüce, evrensel birlik görevi üzerine hakkının özgün, en parlak, en sağlam ve tartışma götürmez kanıtı olarak Puşkin'in kendisini gösterebilirdik. (Heyhat, ne kadar gösterirsek gösterelim, Avrupa uzun zaman bizi okumayacak, okusa bile anlamayacak ve gerektiği gibi değerlendiremeyecektir. Ayrıca değerlendirecek gücü de hiç yoktur, nedeni yeteneğinin yetersizliği değil, tıpkı Ay'dan gelmişiz gibi,

bizi başka dünyanın insanı gibi görmesidir; öyle ki varlığımızı bile zor kabul ediyor. Bütün bunları biliyorum, yukarıda "Avrupa'ya işareti" sadece Avrupa önünde bağımsızlık hakkımıza olan kişisel inancımız anlamında söylüyorum.) Yine de *Anna Karenina* sanatsal olarak bu dönemde Avrupa edebiyatından bir benzeriyle kıyaslayamayacağımız, tam zamanında ortaya çıkan, kusursuz bir yapıttır. İkincisi, düşünce olarak bizden, özbeöz *kendimizden,* Avrupa dünyası önünde karakterimizi ve ulusal "yeni sözümüzü" ya da en azından kaynağını -Avrupa'nın hiç duymadığı, ancak bütün kibrine rağmen kendisine gerekli olan sözü- içinde barındıran bir yapıt... Burada edebiyat eleştirisine girecek değilim, kısa geçeceğim. *Anna Karenina'da* insani kusura ve suça bakış açısı vardır. Doğal olmayan koşullarda bulunan insanlar ele alınmıştır. Kötülük onlardan önce gerçekleşiyor. Kendilerini yalanlar burgacına kaptıran insanlar suç işliyorlar ve karşı konulmaz biçimde mahvolup gidiyorlar: Bilindiği gibi Avrupa izleklerinden çok sevilen, çok eski bir düşüncedir bu. Peki, Avrupa'da böyle bir sorun nasıl çözülüyor? Orada her yerde iki türlü çözüm yolu vardır. İlk çözüm: Yasayla konmuş, yazılmış ve özlü duruma getirilmiş, binlerce yıldır böyle olagelmiş, iyilik ve kötülük kavramı saptanmış, derinliğine araştırılmış, boyutu ve dereceleri insan ruhu üzerinde aralıksız çabayla ve toplum yaşamında insanoğlunun birleştirici gücünün ölçüsü üzerinde yürütülen büyük bilimsel çalışmalarla bilge kişilerce belirlenmiştir. İşte, bu konulan yasaların körü körüne uygulanması emrediliyor. Yasayı çiğneyen, suç işleyen -özgürlüğüyle, malı mülküyle, hayatıyla, maruz kaldığı insanlık dışı davranışlarla- ödüyor karşılığını. Biliyorum ki -onların uygarlığı söylüyor- "bu körü körünedir, insanlığa aykırı ve dayanılmazdır." Çünkü yolun ortasında insana kesin formül bulmak mümkün değildir; ancak başka çaresi de olmadığına göre yazılmış olana dayanmak gerekir, insanlık dışı da olsa tamı tamına tutunmak gerekiyor; bu olmazsa sonuç daha kötüye gider. Buna karşılık büyük Avrupa uygarlığı olarak nitelediğimiz düzenin onca anlamsızlığına ve anormalliğine karşın yine de insanoğlunun tinsel gücü ayakta kalsın, zarara uğramasın, toplumun mükemmele gittiği inancında tereddüt etmesin, güzellik ve yücelik kavramlarının silindiğini, iyilik ve kötülük anlayışının tersyüz edildiğini, doğallığın koşullar karşısında sürekli değiştiğini, doğallığın ve yalınlığın aralıksız yalanlarla boğulduğunu düşünmesin yeter. Diğeri bunun zıddı olan çözüm: "Toplum doğal olmayan biçimde kurulduğu için, olanlardan bireyi sorumlu tutmak mümkün değildir. Öyleyse suç var olmadığına göre kişi eylemi nedeniyle sorumlu

tutulamaz. Suçlara ve insani kusurlara son vermek için, toplumun ve düzenin anormalliğini ortadan kaldırmak gerekir. Mevcut düzeni iyileştirmek umutsuz olduğuna, üstelik ilacı bulunmadığına göre, toplumu tepeden tırnağa değiştirmek ve eski düzeni bir süpürgeyle adeta temizlemek gerekir. Zamanla değişik ilkeler üzerinde, henüz bilinmeyen, ama mevcut düzenden daha sağlıklı, tersine, başarma şansı yüksek yeni bir düzenin kurulması... En büyük umut bilimdir." Demek ki bu ikinci çözümde: Dünya kan ve ateşe boğulana kadar bir karınca uygarlığı bekleyecekler. Batı Avrupa dünyası insani kabahat ve suçlarla ilgili başka çözümler sunmuyor.

Rus yazarının insani kabahate ve suça bakışında açıkça görülüyor ki insanı anormallikten, dolayısıyla suçtan ve günahlardan ne karınca yuvası, ne "dördüncü sınıfın" zaferi, ne yoksulluğun ortadan kaldırılması, ne de emeğin örgütlenmesi kurtarabilir. Bu, müthiş bir derinlikle ve güçle, bu zamana kadar bizde görülmeyen sanatsal anlatım gerçekliğiyle, ruhbilimsel olarak bu yapıtta dile getirilmiştir. Kötülüğün, sosyalist-doktorların varsayımlarından daha derinlerde, insanoğlunun içinde gizli olduğu elle tutulacak kadar açıktır, hangi toplumsal düzende olursa olsun kötülükten kurtulamazsın, günahın ve anormalliğin kaynağı olan insan ruhu aynı kalır ve nihayet insan ruhunun yasaları o kadar bilinmez, bilime o kadar yabancı, o kadar belirlenmemiş, o kadar gizlerle doludur ki, hayır, ne doktor, ne de *kesin* yargıçlar bulabilirsiniz. "İntikam benim, iyiliğin ve kötülüğün karşılığını yalnızca ben veririm!"{285} diyen sadece O'dur. Bu dünyanın *bütün* gizini ve insanoğlunun kesin yazgısını bir tek O bilir. Kişioğlu, kusursuzluğunun kibriyle, şimdilik hiçbir çözüm arayışına girmemiştir, zamanlar ve süreler henüz gelmemiştir. Beşeri yargıç kendisinin kesin yargıç olmadığını, günahkâr olduğunu, teraziyi elinde tutarken henüz çözülmemiş sırrın yasası önünde eğilmiyor ve tek kurtuluşa -Merhamete ve Sevgiye- başvurmuyorsa bu terazinin gülünç olacağını bilmek zorundadır. Yolunun ve alınyazısının bilinmezliğinden, kötülüğün gizemli ve uğursuz kaçınılmazlığından umutsuzluk içinde yok olup gitmemesi için insanoğluna çıkış yolları gösterilmiştir. Romanın ana kahramanı{286} ölümcül hastalıkla yatağında yatarken, suçluların, düşmanların birdenbire kardeşçe duygular içinde birbirlerini bağışlayan, karşılıklı olarak kendilerini bağışlatan yüce varlıklar haline geldikleri; yalanı, ikiyüzlülüğü, suçu üzerlerinden attıkları ve böylece bir anda buna hak kazandıkları, eksiksiz bilinçle kendi kendilerini akladıkları romanın en güzel sahnesinde, sondan bir önceki bölümde yazar bunu dâhice bize gösteriyor. Ama sonra, romanın bitiminde,

o iç karartıcı korkunç, adım adım izlenen insan ruhunun düşüşü sahnesinde; o karşı konulmaz durumun anlatımında, kötülüğün insanın benliğine egemen olarak onun her hareketini bağladığı, her türlü direnme gücünü ve düşüncelerini, ruhuna çöken öç tutkusuyla, bile bile ışık yerine gönülden kabul ettiği karanlıkla mücadele isteğini felce uğrattığı o sahnede, teraziyi elinde tutan beşeri yargıç için çıkarılacak o kadar ahlak dersi vardır ki hiç kuşkusuz korku ve şaşkınlık içinde şöyle haykırırdı: “Hayır, her zaman intikam olamam ben, her zaman ben bedel ödetmem!” ve kurtuluş için sürekli gösterilen ışığı küçümsediği ve *bilinçli olarak* yadsıdığı için düşmüş suçluyu insafsızca suçlamazdı, en azından tümüyle uygulamazdı...

Edebiyatımızda böylesine güçlü düşünceleri yansıtan yapıtlarımız varsa, neden *zamanla kendi* bilimimiz, toplumsal ve ekonomik çözümlerimiz olmasın? Avrupa neden bizim özgünlüğümüzü ve *kendimize* özgü sözümüz olduğunu kabul etmesin? İşte kendiliğinden ortaya çıkan sorular. Doğa bizlere sadece yazın yeteneği bağışlamıştır gibi gülünç bir görüşü kabul etmek mümkün değildir. Gerisi tarihin, nedenlerin ve dönemin koşullarının sorunudur. Avrupalıların hüküm vermesini bekleyene kadar, hiç değilse bizim Avrupalılar böyle bir sonuca varsalardı...

IV- Köylüden Tanrı İnancı Edinen Toprak Sahibi

Şimdi duygularımı dile getirirken, yazarın bağımsız olarak yayınladığı o talihsiz sekizinci bölümde, bütün Rusya'nın hep birlikte katıldığı yüce davadan uzak kalmasının, kendini toplumdan yalıtmasının ve Rus halkına dayandırdığı paradoksal yanılgısının beni nasıl etkilediğini okurlarım anlayacaklar. Yazar düpedüz halkın en değerli hâzinesini ondan çekip alıyor ve onu hayatının temel anlamından yoksun bırakıyor. Halkımızın, dini uğruna acılar çeken kardeşleri için Rusya'nın her köşesinde gönülden başlattığı hareket olmasaydı, yazarın çok daha hoşuna giderdi bu. Bu hareket gözler önünde cereyan etmesine rağmen bu anlamda olayı kabul de etmiyor. Bütün bunlar elbette kurmaca roman kahramanlarının kişiliklerinde ifadesini buluyor, ama yine söylüyorum, bu kişiliklerin yanında yazar kendini de çok açıkça belli ediyor. Gerçekte özlü sözlü, içten bir yapıt bu, yazar yürekten yazıyor. Hatta nazik konular (burada da *nazik konular* vardır) romanda bilmeden konmuş gibidir, öyle ki konuların tüm inceliğine rağmen siz onları doğrudan söz gibi alıyorsunuz ve en ufak iğretiliğe ihtimal vermiyorsunuz. Buna karşılık bu kitabı yine de pek masum bulmuyorum. Şimdi bu kitabın, küçük gruplara ayrılmış kimi "evet efendimcilerin" dışında kimseyi etkilemeyeceğini sanıyorum, etkileyemez. Ünlü bir yazarın bu şekilde kaleme aldığı olay çok üzücü. Geleceğimiz için de üzücüdür. Aslında konuya girsem daha iyi olacak.

İtirazım var, beni özellikle çok şaşırtan noktalar üzerinde durmak istiyorum.

Önce Levin'den başlayalım, -romanın ana kahramanı olduğu bellidir; diğer kahramanların yıkıma uğradıkları ya da acı çektikleri anormalliklerin bir şekilde zıddı olarak olumlu tip örneğini Levin sergilemektedir. Anlaşılan, Levin'e çizilen bu kişilik yazarın tasarımıdır. Ancak Levin henüz kusursuz değildir; hâlâ eksik bir yanı vardır. Levin'in herhangi bir kuşku nedeni olmaması ve soru işareti bırakmaması için, olaya buradan girmek ve yanıtını almak gerekiyor. Doğrudan asıl konuya girmeyip Levin üzerinde durmamın nedenini okurlar ileride anlayacaklar.

Levin mutludur, roman onun büyük ün kazanmasına doğru yol almaktadır; ama manevi dünyası ona yetersiz gelmektedir. İnsanlığın değişmez sorunları ona acı veriyor: Tanrı, sonsuz hayat, iyilik ve. kötülük vb... İnanmadığı için ve her şeyle avunmayla, yani bencillikle, kendi kişiliğine hayranlık duymayla ya da kişisel putlara tapmayla, gurur düşkünlüğüyle yatışamadığı için acı çekiyor. Yüce gönüllülük belirtisi, öyle

değil mi? Zaten Levin'den azını beklemek olmazdı. Aklımdayken, Levin'in çok okuyan biri olduğu anlaşılıyor: Dost çevresi düşünürler, pozitivistler, basitçe doğalcılar... Gelgelelim, hiçbir şey tatmin etmiyor onu, tersine, gitgide aklını daha çok karıştırıyor; o kadar ki işlerinden boş zaman bulduğunda ormanlarda, kırlarda alıyor soluğu, sinirleniyor, Kiti'sine gerektiği kadar önem vermiyor. İşte bir gün köleleri olan Mityuha ve Fokanıç'ın değişik ahlaki özelliklerini anlatan bir köylüyle karşılaşıyor.

> "Mityuha nasıl kazanmasın! Ezip suyunu çıkarır adamın, Hıristiyan'a acımaz. Ya Fokanıç dayı adamın derisini hiç yüzer mi? Alacağını falan hiç düşünmez, insan olarak almaz."
>
> "Alacağıyla neden ilgilenmez peki?"
>
> "Öyle işte, insanlar çeşit çeşittir: Kimi sadece kendi için yaşar, mesela Mityuha'nın tek yaptığı işkembesini şişirmektir; ama Fokanıç dürüst ihtiyardır. Ruh için yaşar, Tanrıyı dilinden düşürmez."
>
> Levin birden sesini yükselterek: "Tanrıyı dilinden düşürmez, ruh için yaşar da ne demek?"
>
> "Efendim, hepimizin bildiği doğrulara göre, Tanrının gösterdiği doğrulara göre. İnsanlar çeşit çeşittir efendim. Mesela siz bayım, siz insanı kırmıyorsunuz."
>
> "Evet, evet, hadi bana allahaısmarladık!" dedi Levin heyecandan soluyarak; arkasını döndü ve bastonunu kapıp hızla evinin yolunu tuttu.

Hoş, yine ormanda alıyor soluğu ve kavak ağacının dibine uzanıyor; içi kıpır kıpır, düşüncelere dalıyor. Mucize sözcük bulunmuştur; köylünün, "Ruh için yaşamak, Tanrıyı anmak!" cümlesiyle yüzyılların gizi çözülmüştür. Köylünün söylediği elbette yeni bir şey değildi, bunu çoktan beri kendisi de biliyordu, ama mujik yine de onu düşünmeye yöneltmiş ve en nazik anda ona çözümü fısıldamıştı. Bunun ardından Levin'in beyninde şaşmaz, açık düşünceler kaynaşmaya başlamıştı. Şöyle düşünüyordu: "Hayatın insanoğluna ne *sunduğunu*, insanın dünyaya nasıl geldiğini ve nelere uyması gerektiğini (istemese bile) mantık yoluyla aramak niye? Her insan iyilik ve kötülük kavramıyla doğar; öyleyse doğrudan doğruya yaşamak amacıyla dünyaya gelir; iyilik için yaşamak, kötülükten hoşlanmamak... köylü de, efendi de, Rus, Fransız, Türk de bununla doğar, hepsi iyiliğe derinden saygı duyar." (NB. Gerçi çok kişi kendi kafasına göre davranır.) "Ben de" diyor Levin, "bunları matematikle, bilimle, mantıkla kavramayı istiyordum ve mucizeler bekliyordum, oysa bu bana dünyaya

gelişimle armağan olarak verilmiş. Armağan olarak verildiğine göre, doğrudan kanıtları vardır: Dünyada herkes *komşusunu kendisi gibi sevmesi gerektiğini*{287} anlar ya da anlayabilir. Gerçekte bu, İsa'nın bizlere bildirdiği gibi, bütün insanlığın *yasasıdır.* Oysa bu bilinç doğuştandır, öyleyse armağan olarak bağışlanmıştır, çünkü mantık asla böyle bir bilgeliğe varamaz. Neden? Çünkü 'komşunu sevmek' mantıksal açıdan bakarsak akla uygun değildir."

"Bunu nereden aldım? [Levin kendi kendine konuşuyor] Komşumu sevmem ve onu ezmemem gerektiğine mantık yoluyla mı vardım peki? Bunu çocukken söylemişlerdi bana ve *sevinçle inanmıştım*, çünkü yüreğimde olanı söylemişlerdi bana. Peki, kim buldu bunu? Akıl olamaz. Mantık, var olma savaşımını, isteklerimi engelleyen herkesi boğmak için gereken yasaları keşfetti. Bu, mantığın sonucudur. Oysa mantık başkasını sevmeyi keşfedemez, çünkü mantığa aykırıdır bu."

Sonra Levin'in gözleri önünde geçenlerde çocuklarıyla olan bir sahne canlandı. Çocuklar kâse içinde mum aleviyle yaban çileği kaynatmaya, ağızlarına doldurdukları sütü çeşme gibi birbirlerinin ağzına fışkırtmaya başlamışlardı. Anne çocukları iş üstünde yakalayınca, kâseyi kırar, sütü dökerlerse, bir daha kâseleri ve sütleri olmayacağını söyleyerek öğütler vermişti. Ancak çocuklar buna pek inanmamışlardı, çünkü "yararlandıkları nesnenin boyutunu gözlerinde canlandıramazlar ve bu yüzden kıracakları nesnenin yaşamalarını sağlayan şeyin ta kendisi olduğunu düşünemezlerdi."

Çocuklar: "Bunların hepsi kendiliğinden oluyor" diye düşünmüşlerdi. "Burada ilgiye değer bir şey yok, çünkü hep böyle gelmiş, böyle gidecektir. Her zaman da böyledir. Bunu düşünmemiz gerekmez, bu hazır: Canımız, değişik, kendimizden bir şey bulmak istedi. İşte biz mum aleviyle kâsede yaban çileği pişirmeyi ve birbirimizin ağzına çeşme gibi süt akıtmayı bulduk. Yeni ve çok eğlenceli bir buluş, kâseden içmekten de kötü bir yanı yok ayrıca."

"Doğa güçlerinin ve insan yaşamının anlamını mantık yoluyla arayıp bulurken, bizler de aynısını yapmıyor muyuz, ben de yapmadım mı? [diye düşünmeye devam ediyordu Levin.]

Bütün felsefi kuramlar, tuhaf ve insana yabancı düşünceler yoluyla insanı çoktan beri bildiği, onsuz yaşayamayacağını şaşmaz biçimde anladığı bilgi düzeyine çıkarırken aynı şeyi yapmıyor mu? Kuramının gelişmesinde her düşünürün, hayatın asıl anlamını köylü Fyodor kadar önceden bildiği -ama bir nebze olsun köylüden daha fazla değil- sadece kuşkucu akıl yoluyla herkesin bildiği gerçeğe dönmek istediği açıkça görülmüyor mu? Öğrenmeleri, kabı kendileri yapmaları, sütü sağmaları vs... için tek başına bırakalım çocukları! Yaramazlık yaparlar mıydı? Açlıktan ölürlerdi. Hadi bakalım, tek Tanrı anlayışından ve yaratandan yoksun tutkularımızla, düşüncelerimizle bizleri bir başına bırakın! Ya da iyiliğin var olduğu anlayışından, ahlaki kötülüğü açıklamaktan yoksun bırakın!

> Hadi bakalım bu kavramlar olmadan bir şeyler yaratın! Sadece bozarız, çünkü tinsel olarak tokuz, özelikle çocuklar...

Özetlersek, kuşkular sona erdi ve Levin inandı - peki neye? Bunu hâlâ kesin olarak belirlememiş, ama inanıyor işte. Bu inanç mıdır? Kendine sevinçle şu soruyu soruyor: “Acaba bu inanç mı?” Henüz olmadığını düşünmek gerekiyor. Dahası: Levin gibi kişiliklerde kesin bir inancın olabileceği biraz şüphelidir. Levin kendini halk olarak nitelemeye bayılıyor, ama bu bay, Kont Lev Tolstoy’un genellikle anlatıcısı olduğu orta sınıf soylu çevreden Moskovalı bir beyefendidir. Köylü, Levin’e yeni hiçbir şey söylemediği halde, onda düşünceler uyandırdı ve bu düşünceyle inanç başladı. Ne var ki burada Levin hiç de halk olmadığını, “ben halktanım” demenin olanaksız olduğunu anlayabilirdi. Buna ileride değineceğiz. Sadece şunu söylemek istiyorum: Levin gibiler ne kadar halkla beraber yaşarlarsa yaşasınlar ya da halkın yakınında olurlarsa olsunlar, bunlar asla halk olamazlar; üstelik birçok açıdan da halkı kesinlikle anlayamazlar. Halk olmak ve bunu istemek için az kendini beğenmişlik ya da kapris gerekir. Diyelim ki o toprak sahibi, çalışan toprak sahibi, köylülerin işinden anlıyor, kendi biçiyor, telegayı koşmayı beceriyor, petek balıyla taze salatalığın iyi gittiğini biliyor. Ama ne kadar çabalarsa çabalasın, ruhunda *aylaklık* olarak, ne kadar direşken olursa olsun, yine de doğuştan edindiği, halkın kuşkusuz her efendide gördüğü -iyi ki bizim gözümüzle bakmıyor- fiziksel ve ruhsal aylaklık olarak niteleyebileceğim bu davranışın izi kalıyor. Buna sonra döneceğiz. Ama inancı yeniden altüst oluyor, kendini perişan ediyor, uzun süre dayanamıyor: Bir mertek yerinden çıkıveriyor ve yapı bir anda çöküveriyor. Kiti gitti ve tökezledi. Neden böyle tökezlemişti? Ayağı sürttüyse o halde bu kaçınılmazdı; şu şu nedenlerle tökezlediği açıkça ortada. Burada her şeyin, çok katı belirlenmiş yasalara dayandığı besbelli. Eğer böyleyse demek ki her yerde bilim öne çıkıyor. Ya sanat? Onun işlevi hani? Nerede insani sorumluluk? Eğer sanat yoksa nasıl olur da Tanrıya inanırım? vs... vs... vs... Düz bir hat alın ve sonsuzluğa çekin. Özetle, bu dürüst adam en avare, kaotik bir ruhu barındırmaktadır içinde, zamanımızın Rus aydın beyefendisi başka türlü olamazdı zaten, üstelik bir de orta sınıf aristokrat çevreden geliyorsa...

O malum inanca eriştikten topu topu bir saat sonra Levin bunu parlak biçimde gösteriyor, Rus halkının, genelde insanların hissedebileceği duyguları beslemediğini gösteriyor, en zorbaca halkın ruhunu bozuyor, bu

yetmiyor, insansal acılara karşı içinde bir acıma duygusu uyanmadığını bildiriyor. Slavların uğradığı zulme karşı, sadece kendisinde değil, tüm Rus halkında da "özlü bir duygunun olmadığını, olamayacağını" ilan ediyor: Ben Rus halkının kendisiyim. Onlar hayli ucuz değerlendiriyorlar Rus halkını. Aslında onlar eskimiş tahmincilerdir. Köylüden inancı edindikten sonra bir saat geçti geçmedi, mum ışığıyla yine yaban çileği pişirmeye gitti...

I-Kibir Asabiliği

Çocuklar koşup geliyor ve Levin'e konukların geldiğini bildiriyorlar. "Bakın, biri el sallıyor!" Konuklar görünüşlerine bakılırsa Moskova'dan. Levin konukları ağaçların altına oturtuyor, onlara taze salatalıkla bal ikram ediyor. Konuklar da balla birlikte Doğu Sorununa girişiyorlar. Her şey konuşuluyor, geçen yılı hatırlayın: General Çernyayev, gönüllüler, bağışlar... Sohbet çok geçmeden kızışıyor, çünkü herkes aşırı bir istekle ön planda olmaya çalışıyor. Bayanlardan başka, konuşanlardan başı çeken Moskovalı bir profesör sevimli, ama biraz aptalca biri... Sonra onu zeki, çok bilgili bir adam izliyor. Bu beyefendi Levin'in anne bir kardeşi Sergey İvanoviç Koznışev... Bu kişilik romanda ustalıkla verilmiş ve sonunda "kırklı yılların insanı" olduğu anlaşılıyor. Sergey İvanoviç Slav hareketine coşkuyla katılmış, Slav komitesi ona çok görev yüklemiş, öyle ki geçen yaz ayını hatırlayınca, onun işini bırakıp tam iki haftalığına köye gelebileceğini düşünmek hayli zor. Aslında bu durumda, arı kovanlarının bulunduğu bir yerde halk hareketi üzerine sohbet olmazdı, öyleyse sekizinci bölüm sırf bu sohbet için yazılmıştır. Bakın, bu Sergey İvanoviç, iki üç ay önce Moskova'da uzun süre üzerinde çalıştığı ve umut bağladığı Rusya hakkında bilimsel bir kitap yazmış; ancak kitap beklenen ilgiyi görmemiş, hem de utanılacak biçimde, kimse bu kitaptan söz etmemiş. İşte bu Sergey İvanoviç burada Slav davasına veriyor kendini, hem de ondan hiç beklenmeyecek bir heyecanla. Demek ki, davaya sarılması pek doğal değildi. Slavlara karşı bu coşkusu- *ambition rent*ree'den{288} başka bir şey değil. Levin'in böyle bir muzafferin altında kalmak istemeyeceğini açıkça hissediyorsunuz. Sergey İvanoviç önceki bölümlerde gülünç bir tip olarak ustaca veriliyordu. Oysa sekizinci bölümde kesin bir açıklıkla görülüyor ki romanın sonunda sırf Levin'in üstünlüğü için Sergey kaide görevi olarak tasarlanmış, ma çok başarılı bir tip.

Buna karşılık başarısız kişilerden biri yaşlı bir prenstir. Burada oturduğu yerden Doğu Sorununu yorumluyor. Bırakın Doğu Sorununda, romanın bütününde başarısız bir tiptir. Romanın, olumlu güzelliği kişiliğinde yansıtmakla görevlendirilen -zayıf ve gülünç yanlarıyla gerçekliğe aykırı düşmeyerek tabii- olumlu kahramanlarından biridir; ama çok saygın biri. Hem iyi kalpli, hem de sağduyulu, ancak Fonvizin'e{289} özgü sağduyu değildir, tıpkı terbiye edilmiş eşek gibi aynı sözleri tekrarlayıp duran bir sağduyudur işte, başka da bir şey değil." Hayır, burada mizah da vardır, insani yanlar da. Burada eğlenceli olan, bu yaşlı adamın mizah görevini

üstlenmesidir. “Hayat mektebini” geçerken, bu çok çocuklu, aynı zamanda işinde gücünde olan baba, yaşlılığına yakın, çevresindeki her şeye bir bilgenin dingin gülümsemesiyle bakıyor, ama pek öyle yumuşak ve zararsız gülümseme değildir bu. Öğüt veriyor, aman akıl oyunlarına gireyim demeyin: Tersleyiverir! İşte birden talihsiz bir olay oluyor: Nükte için görevlendirilen bu sağduyulu adam, nedenini Tanrı bilir, bu yeteneğini yitiriveriyor, hem de bayağıca. Aslında roman boyunca nükte yapmak için adeta yırtınıyor, ama istekte kalıyor bu, ne yaparsa yapsın hiçbir şey çıkmıyor. Okur sonunda incelikten bu girişimleri, daha doğrusu, nükte adına bu yırtınmaları onun hanesine yazmaya hazır, gelgelelim, işin en berbat yanı, bu sekizinci bölümde zekice sözler etmemek için görevlendirilen bu adam (burada yaşlı prens yine bildiğini okuyor) toplumumuzun bir kesimi ve halkımız hakkında küstahça karalayıcı sözler sarf ediyor. İyi kalpliliğin yerini gerek Rus halkını ve gerekse onda güzel olan bütün değerleri hiçe sayan bir kulüp inkârcısı alıyor. Bir kulüp asabiliği, yaşlılığın getirdiği bir hırçınlık duyuluyor. Gerçi yaşlı prensin siyasal kuramı *hiç de* yeni değil. Prens olmasa da her an binlercesini duyabileceğimiz sözlerdir bunlar.

> “Ben de!” dedi yaşlı prens. “Yurtdışındaydım, gazeteleri okudum; ne yalan söyleyeyim Bulgaristan dehşetinden önce bile, Rusların neden böyle birdenbire Slav kardeşlerine bu kadar düştüklerini ve onlara neden hiçbir şekilde sevgi duymadığımı kesinlikle anlamış değilim. Buna çok üzüldüm, garip bir yaratık olduğumu [görüyor musunuz bir de espri yapıyor: Garip bir yaratık olduğunu içinden geçirdiğini düşünmeniz yeter!], ya da Karlsbad’ın[{290}] beni etkilediğini düşündüm [eşsiz bir nükte]! Ama buraya gelince rahatladım [kuşkusuz!]. Slav kardeşlerle değil, Rusya’yla ilgilenen benden başka kişilerin de olduğunu görüyorum...”

İşte derinlik buna derim! *Yalnızca* Rusya’yla ilgilenmek gerekirmiş. Öyle ki Slavlara yardımı düpedüz Rus davası olarak görmüyormuş; bunun Rusya’nın davası olduğunu kabullenseydi, “*yalnızca* Rusya’yla ilgilenmek gerekir” demezdi, çünkü Slavlarla ilgilenmek ister istemez Rusya’yla ve üstlendiği görevle ilgilenmek anlamına gelirdi. Prensin dünya görüşü bu, demek ki Rus çıkarlarını anlamada bu kadar sığ düşünüyor. Bunu insan nasıl duymaz, binlerce defa işitiyoruz, başka alanlarda da... Ama bu çok alçakça, çok kötü bir şey. Birkaç dakika önce başlayan bir sohbetti bu. Yaşlı prens Sergey İvanoviç’e şöyle soruyor:

> "Allah aşkına açıklar mısınız Sergey Ivanoviç, bütün bu gönüllüler nereye gidiyor, kiminle savaşıyorlar?"
>
> Sergey İvanoviç gülerek: "Türklerle" diye yanıt verdi. "Peki, kim Türklere savaş ilan etti? İvan İvanoviç Ragozov, Kontes Lidya Ivanova ve Madam Stael mi?"

İşte baklayı ağzından çıkarıyor. Meseleyi buraya getirmek istediğini anlıyorsunuz, belki de bu nedenle Karlsbad'dan hemen geldi. Ancak bu, farklı türden bir sorudur artık, prensin bu konuda söyledikleri sanki iyi değil gibi... Kuşkusuz bu yeni görüş değildir, peki neden tekrarlanıyor? Geçen kış pek çok insan, Rusya'da birilerinin Türklere savaş ilan ettiğini öne sürmüştü. Bu olmuştur, ama bu düşüncecik geziyor, dolaşıyor, mucidine geri dönüyordu. Çünkü Rusya'da hiç kimse geçen yıl Türklere savaş falan ilan etmemiştir; bunu öne sürmek en azından *abartıdır.* Aslına bakarsanız Sergey İvanoviç işi sonra şakaya vuruyor; yalnız tam bir *enfant terrible*[{291}] olarak saf, dürüst Levin düpedüz prensin aklından geçenleri dile getiriyor.

> Sergey İvanoviç yaşlı adama: "Kimse savaş ilan etmedi" dedi. "Sadece insanlar kardeşlerinin acılarını paylaşıyorlar, onlara yardım etmek istiyorlar."
>
> "Ama prens yardımdan değil, savaştan söz ediyor" dedi Levin yaşlı adama arka çıkarak. "Prens devletin izni olmadan, özel kişilerin savaşa katılamayacaklarını söylüyor."

Görüyor musunuz, Levin nelerle ilgileniyor! Mesele doğrudan doğruya ortaya konmuştur artık, ayrıca Katavasov'un zirzoplukları da açıklama bulmuştur. İşte Levin'in az sonra söyledikleri:

> "Evet, benim teorim şu: Savaş bir yandan öyle barbarca, acımasız, öyle korkunç bir olaydır ki bir tek kişi bile, -Hıristiyan demiyorum- savaşı başlatma sorumluluğunu kişisel olarak üzerine alamaz, savaşı kaçınılmaz duruma getiren, ona davet çıkaran devlet olabilir. Öte yandan bilime göre de, sağduyuya göre de devlet işlerinde, özellikle savaş işinde yurttaşlar kişisel iradelerinden feragat ederler."
>
> Sergey İvanoviç ve Katavasov itiraza hazır aynı anda konuşmaya başladılar. Katavasov:
>
> "İşin püf noktası da bu efendim" dedi. "Devletin yurttaş iradesine cevap vermediği durumlar olabilir, o zaman toplum kendi iradesini gösterir."
>
> Ancak Sergey İvanoviç bu itirazı onaylamadı, bu açıktı.

Sözün kısası geçen yıl devletin dışında birileri tarafından Türklere savaş ilan edildiği gerçekten söylenmiş ve desteklenmiştir. Levin, Katavasov'un aptal olduğunu, Katavasovlar'a her yerde rastlanacağını, geçen yılki hareketin özellikle Katavasov gibi kişilerin düşüncelerine ters geldiğini, çünkü bunun bir muhalefet etme oyunu değil, gerçek Rus ulusal hareketi olduğunu, anlayabilirdi. Oysa Levin kendi bildiğini okuyor suçlamayı sonuna kadar götürüyor; onun için değerli olan gerçek değil, kendi uydurduklarıdır. Bakın bu konuda ne ilginç yargılarla görüşlerini bitiriyor:

> ...O [Levin], Varegler'in{292} göreve çağrılması efsanesinde görüşlerini dile getiren Mihayliç ve halkla sohbet ediyordu, o zaman halk şöyle demişti: "iktidar olun, bizleri yönetin. Sizlere seve seve, eksiksiz boyun eğeceğimize söz veriyoruz. Her türlü zorluğu, aşağılanmayı ve fedakârlığı üzerimize alıyoruz, ancak biz düşünmeyelim, biz karar vermeyelim." Oysa halk şimdi, Sergey İvanoviç'in sözlerine göre, böylesine yüksek bir bedelle satın alınan hakka yüz çevirmiş oluyordu.

Kamuoyu yanılmaz yargıçsa bir devrimin, bir komünün, Slavların yararına bir hareketin neden meşru olmadığını söylemek bile istiyordu...

Duyuyor musunuz? Bu beyleri ne düşünceler, ne de somut olgular yollarından çeviriyor. Prensin ve Levin'in bu tür suçlamalar yapmamasının daha iyi olacağını söylemiştim; birinin onuru kırılan bir gurur düşkünü, diğerinin de Paradoksçu olduğunu kimse görmüyor. Belki de gerçekte Levin de gönlü yaralı bir gurur düşkünüdür, çünkü insanoğlunun gururunun birden nasıl kırılacağı bilinmez! Oysa mesele ortada, suçlama anlamsız, ayrıca böyle bir suçlama olamaz, çünkü olması mümkün değildir.

II-Tout Ce Qui N'Est Pas Expressément Permis Est Défendu[293]

Geçen yıl ne Rus devleti, ne de Rusya'da birileri savaş açmıştır Türkiye'ye, savaş Slav topraklarında, iktidarı elinde bulunduran Slav prensleri, yani Slav liderleri Sırp Milan ve Karadağlı Nikolay, tabiiyetindeki Slavlara karşı kırım ve yağma hareketlerine girişen, zulmeden Türklere karşı bayrak açmışlardı, bunların arasında zalimlere başkaldırdıkları için bu insanlık dışı vahşete maruz kalan Hersekliler de vardı. Herseklilerin uğradığı duyulmamış işkence ve kırımı bütün Avrupa öğrenmiş, bu dehşetle ilgili haberler Rusya'ya aydın çevreye, sonra da halka ulaşmıştı. Olağandışı olduğundan Rusya'nın her köşesine yayılmıştı bu haberler. Yaşlılar, hastalar, hamile kadınlar, anasız babasız kalmış çocuklar, yüz binlerce insan evlerini terk edip canlarını kurtarmak için, aç susuz, yalın ayak, bin bir zorluklar içinde, geride malını mülkünü bırakarak Türk topraklarından komşu ülkelere kaçıyordu. Prensler, kilise ileri gelenleri bu perişan insanlar için seslerini yükselttiler ve bağış kampanyaları düzenlediler. Buna halkımız da katıldı, dergilerin yazı işlerine, belirli yerlere, Slav Komitelerine bağlı şubelere bağışlar çığ gibi akmaya başladı. Burada devlete karşı ya da ahlaka aykırı kanunsuz bir durum yoktu. Tersine, yalnızca hayırlı bir iş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkiye'ye savaş açan Slav prenslerine gelince, bunda ne Rusya'nın, ne de Rusya'da herhangi birinin parmağı vardı. Aslında iktidarı elinde tutanlardan biri olan Sırp Milan bağımsız bir kral değildi; aksine Türk sultanına vasal bağlılığı vardı; öyle ki Rus gazetelerinden biri, prensi kendi "süzerenine"[294] bayrak açtığını yazarak onu, yani isyancı prensi şiddetle kınıyordu. Ama bütün bunlar yine de Prens Milan'ın sorumluluğu kendisine ait kişisel meselesiydi. Geçen yıl Rusya'da kimse savaş ilan etmemiştir, öyleyse sultana karşı bir tavrı olmamıştır. Oysa yardımlar arttıkça artmıştır; ancak bu ayrı bir mesele. Geçmiş yıllarda Orta Asya'da askeri başarıları nedeniyle ülkemizde biraz tanınan orta yaşlı, henüz tuğgeneral rütbesinde bir Rus generali, geçici bir süre boşta olması nedeniyle kendi isteğiyle Sırbistan'a gitti ve Prens Milan'a yardımcı olmayı önerdi. General göreve kabul edildi ve atama gerçekleşti, ama Rusya'da uzun süre dedikodusu yapıldığı gibi Sırp ordusunda başkomutan sıfatıyla bulunmuyordu. Geçici bir süre için görev almıştı. Derken Rus gönüllüleri akını başladı; gerçi daha önce de, Çernyayev'den önce de Sırbistan'da Rus gönüllüler vardı kuşkusuz; bunun yanında bütün Rusya'nın katıldığı bağış kampanyaları başladı. Geçen yıl içinde bu savaşa kaç gönüllünün katıldığı bilinmiyor, bini geçtiğini

sanmam, ancak bütün Rusya kararlılıkla onları Sırbistan'a uğurlamıştı, uğurlayan halk, öfkeli Levin'in direttiği gibi ciğeri beş para etmez insanlar değil, gerçek halktı; Levin gönüllüleri de hiçe sayıyordu; ama bu doğru değildi, bu hareket bir köşede olup bitmedi; bu hareketi herkes biliyordu, herkes görmüş ve inanmıştı, evet, herkes, yani bütün Rusya bunun hayırlı bir dava olduğuna karar vermişti. Halkımız öylesine duygulu, yüksek bilinç gösterdi ki geçen yıl Slavlar için başlattığı bu hareket tarihimizde en güzel sayfalardan biri olarak yerini alacaktır. Aslında bu halkı Levinler'e karşı savunmak ve halkın bir hiç ve sürekli yakman bir yığın değil, tersine, davasının bilincine varmış insanlar olduğunu bu adamlara kanıtlamak, bence, tamamen yersiz, gereksiz bir çaba olur, üstelik halkımız için alçaltıcı olur. Asıl önemli olan bütün bunların açık, herkesin gözü önünde olmasıdır, yazılan, konuşulan, belleklerde tazeliğini koruyan, unutulmayan bu şaşırtıcı, karakteristik olayların artık her yerde kendini göstermesidir, kimse tartışamaz bunu. Halkımızı sonraya bırakalım, gönüllülere gelince, kardeşleri için (Note bene. Kireyev) sergiledikleri yüce özverinin yanında, aralarında sırf yiğitlik, kabadayılık ve serüven vb... için giden neden olmasın! Her zaman karşılaştığımız gibi bunlar olmuştur. Her yerde olacaktır, aralarında ne kadar boş geveze, sefih, ayyaş insan olduğunu bilmek mümkün değildir, gönüllüler arasında böyleleri olsa bile, bu insanlar orada yüce bir dava uğruna canlarını vermişlerdir; bu yüzden onları yerin dibine batırmak, onlara küfür derecesinde saldırmak yersizdir. Bu gönüllülerin *silme* ayyaş, serseri, kopuk, düşkün takımından olduğunu ileri sürmenin en azından bir anlamı yoktur; çünkü bir kez daha söylüyorum, bu iş bir köşede gerçekleştirilmemiş, herkesin gözleri önünde olup bitmiştir. Ne olursa olsun, geçen yıl Rus hükümetinden kimse komşu devlete kesinlikle savaş ilan etmemiştir. Ivan İvanoviç Ragozov ve Kontes Lidya İvanovna isteseler bile Türklere savaş açamazlardı. Dahası, onlar gönüllüleri ayağa kaldıramaz, kimseyi ayartamaz, kiralayamazlardı, herkesin kesin olarak bildiği gibi bu davaya *gönülden* katılmıştır her biri. Sorarım, bu tiplerin gönüllülere ne yardımı dokunmuştur, ayrıca hasta, sakat, perişan binlerce insana, Slav yurduna para yardımı yapmışlar mıdır, Slavları savunmak için, -ah, bu olmuştur, olmuştur, hem de büyük bir istek ve coşkuyla- kan içici Türkleri yok etmek için başkaldıranlara maddi destek sağlamışlar mıdır? Bütün mesele: Savaş ilan edilip edilmemesi mi? Edilmemişse, o zaman bu girişimleri devlet yasaklayacak mı, başka deyişle Hıristiyanlar için savaşanlara yardımcı olmak, Türkleri durdurmak

yasaklanacak mı? Yasaklanacağını yine de sanmıyorum, çünkü bu apaçık ortada olan bir dava, herkes görmüş ve gönülden katılmıştır; gönüllüler de devletten yurtdışına çıkış pasaportu almışlardır. Gerçi bilmiyorum, belki de "özel şahısların devletin izni olmadan savaşa *katılamayacaklarını* " öngören bir yasa maddesi vardır; yani devletin özel izni olmadan yabancı ülkelerin askeri hizmetine girmeyi yasaklayan bir madde olabilir. Evet, gerçekten de çok eski, ama henüz kaldırılmamış yasa maddesi vardır; ancak devlet bu maddeyi istediği biçimde kullanabilir. Peki, Levin hazretlerine ne oluyor? Neden bu olanlar onu ilgilendiriyor? Üstelik bundan endişe duyuyor...

"Pardon monsieur, mais il me semble que tout ce qui n'est pas expressément défendu est permis."

"Au contraire, m-r: Tout ce qui n'est pas expressément permis est défendu."{295}

Fransa'da doğan, düzensizliğin adamı ile düzenli bir yaşam süren kişinin gülünç, kısa sohbeti işte! O zaten düzenin yorumcusudur, bu düzenin yanında yerini almıştır; onun anlatıcısı, bir çeşit avukatıdır, böyle bir kişiliktir artık. Levin'e ne demeli peki? Bu konunun nasıl uzmanı kesilir? Bir hakkın yitirilmesinden korkuyor hep. Oysa halkımız hep birlikte ezilen Hıristiyanların acılarına katılırken haklı olduğunu, çarının buyruğuna karşı gelmediğini, çarıyla gönülden birlikte olduğunu çok iyi biliyor. Evet, halkımız bunu anlıyor. Gönüllüleri giydirenler de aynı bu şekilde düşünmüşlerdir. Devletin iradesine karşı gelmek gibi -içinden de geçirse- saçma bir düşünceyle kendini avutacak tek bir kişi yoktur. Sabırla ve büyük umutla çarın buyruğunu beklediler, hepsi çarları için yanılmadıklarını hissetmişti. Savaş ilanı suçlaması tek kelimeyle kendiliğinden ortadan kalkacak, güçlenmesi olanaksız hayali bir suçlamadır.

Durum böyleyken Levin ve yaşlı prens bu suçlama nedeniyle halkı aklamaya bayağı hevesliler. Geçen yılın hareketine halkın katılımını açıkça kabul etmiyorlar; buna karşılık halkın hiçbir şey anlamadığını, üstelik algılayamayacağını bütün bunların zorlama gazetelerin kışkırtması olduğunu, abone sayılarını artırmak için, Ragozov gibi tiplerin düzmece işleri olduğunu ileri sürüyorlar.

Sergey İvanoviç: "Kişisel görüşler burada hiçbir anlam taşımaz" dedi. "Bütün Rusya -halkımız- bağımsız iradesini gösterdiği zaman, burada kişisel görüşün yeri olamaz." "Kusura bakmayın ama, ben böyle görmüyorum" dedi prens. "Halk hiçbir şey bilmiyor!"

Konuşmalara kulak misafiri olan Dolli: “Hayır, baba!” diye araya girdi. “Nasıl bilmezmiş. Ya pazar günleri kilisede olanlar?”

“Pazar günleri kilisede ne demek canım?” diyen prens konuşmasını sürdürdü. “Papaza okuması emredildi, o da okudu; ama halk hiçbir şey anlamadı, her vaazda olduğu gibi sadece iç çekip durdular. Onlara, ibret verici, yatıştırıcı bir dava için kilisede yardım toplandığı söylendi, evet, onlar da nedenini bile bilmeden çıkarıp birer kapik verdiler.”

Gerçeğe aykırı düpedüz zırvaca sözler bunlar, prensin dudaklarında da kolayca açıklama buluyor işte: “Ne kadar iyi olursa olsun sadece içlerini çekip durmuşlar, hiçbir şey anlamamışlardır” anlayışıyla kölelerini aşağılamaktan, kendini ölçüsüz derecede onların üstünde görmekten kendini alamayan eski toprak kölesi taraftarından, halkın eski efendisinden çıkma bir görüş bu. Hiç değilse Levin eski toprak köleliği yandaşı gibi davranmıyor.

“Sormama gerek yok” dedi Sergey İvanoviç. “Evet, haklı bir davaya hizmet etmek için Rusya’nın her köşesinden akın eden yüzlerce insan gördük, görüyoruz, düşüncelerini, amaçlarını açıkça dile getiren, cebindeki son kapiği bağışlıyor ya da nedenini söyleyip gidiyorlar. Peki, ne anlama geliyor bu?” Heyecanlanmaya başlayan Levin:

“Bence anlamı şu” dedi. “Seksen milyonluk halkımızın arasında, *Hive’ye, Sırbistan’a, bir Pugaçev tarzı çeteye şimdi olduğu gibi her zaman katılmaya hazır* yüzlerce değil, on binlerce *toplumsal konumunu yitirmiş, dünyayı umursamayan adam* bulunur.”

“Sana, ne yüzlerce insandan, ne de gamsızlardan söz ediyorum” diye kızgın karşılık verdi Sergey İvanoviç. “Serseriler değil, halkın seçkin temsilcileridir kastettiğim.” Son kalan servetini savunur gibiydi. “Bağışlara ne demeli peki? Halk doğrudan kendi iradesini ortaya koyuyor.”

Levin: “Bu ‘halk’ sözcüğü pek belirgin değil” dedi. “Volost kâtipleri, öğretmenler, köylünün de belki de binde biri ancak bu davanın ne olduğunu biliyor. Mihaylıç gibi geri kalan seksen milyon iradesini göstermek şöyle dursun, nasıl ifade edebileceği konusunda en ufak anlayışa sahip değildir. Sorarım, bu hareketin halkın iradesi olduğunu söylemeye nasıl hakkımız olabilir?”

Ayrıca burada belirtmek gerekir ki geçen yılki bu hareketi için “halkın iradesi” ifadesini ikide bir kullanmak yersizdir, hem hiçbir yararı da yoktur, çünkü kesinlikle bir anlam ifade etmez. Geçen yıl kendini gösteren halkın iradesi değil, sırasıyla halkın büyük ıstırabı, İsa’ya varma çabası ve dinsel gerekleri yerine getirme gibi kişisel günah çıkarma, tövbe etmedir, evet, aşağı yukarı bu biçimde ifade edilebilir... Bunu az sonra açıklayacağım,

ama önce Levin'in dudaklarından dökülen *Pugaçev çetesine vs... katılma* gibi geçen yılın gönüllüleri hakkındaki görüşlerinden çok memnun olduğumu ekleyeyim. Hiç değilse bu görüşü şimdilik kesinlikle yazara yormayacağım; beni çok sevindiren şey, yazarın tüm gücüyle yaratıcılığını gösterdiğini anlamış olmam: Edebi kişilik olarak yarattığı aşırı heyecanlı hipokondrik Levin'in tartışmanın bu anında kendi bildiğini okuyacağını, yani gerek gönüllüler, gerekse onları uğurlayan Rus halkı üzerine görüşlerini tahkirle, sövgüyle bitirmeyeceğini yazar hissetmişti. Gelgelelim halkın geçen yılki hareketi için suçlanması çok budalacaydı, gerçekten dilden dile dolaşıyordu, Pugaçev çetesi iması da gerçekten o anda tesadüfen söylenmişti, işte bu nedenle burada elimden geldiğince çok kısa bir açıklama yapmak istiyorum: Slavlara yardım amacıyla tüm halkımızın geçen yıl başlattığı bu hareketin *bilinçli* mi değil mi meselesini nasıl anlamamız gerekiyor? O malum çevrelerde gerçekten tam bir bilmece bu çünkü: "Nasıl olur efendim, halk Slavları daha dün duymuş, hiçbir şeyden haberi yok, ne coğrafyasını, ne tarihini biliyor!.. Oo, bir de bakıyorsun, Slavlar için neredeyse düz duvara tırmanacaklar, şu Slavlar da ne sevilesi halkmış böyle!" Belirli çevrelerden başka, yaşlı başlı insanlar da, yaşlı prens gibi kulüp köşelerinde bu konuya iyice takılıp kalmış durumdalar. Göründüğü kadarıyla Levin de buna bayılıyor, çünkü belli amaçlarla belli kişilerin bu hareketi tezgâhladığı üzerine Levin'in yaptığı açıklamaların bu temayla desteklenmesi çok mümkündü. Aslına bakarsanız Sergey İvanoviç, Levin'e karşı, bu halk hareketinin bilinçli olduğunu savunuyormuş gibi görünüyor; ancak kötü savunuyor, öfkeleniyor; yukarıda söylediğim gibi gerçekte gülünç duruma düşüyor. Oysa ezilen Hıristiyan kardeşleri için halkımızın beslediği duygu o kadar bilinçli ve anlaşılır, o kadar açık ve tam doğrulukla belirlenmiştir ki uyarı yapmaktan kendimi alamadım: kafa karışıklığından, özellikle *bilmecelerden* kaçınmak için bu davayı nasıl anlamak gerekir?

III-Doğu Sorununun Temel Anlamının Eğitimsiz ve Okuma Yazma Bilmeyen Rus Halkınca Nasıl Yanılgısız Kavrandığı Üzerine

Rus halkının ve devletinin ta başlangıcından, Rus yurdunun kutsandığı o ilk günden beri Rusya'dan Kutsal Topraklara, İsa'nın naaşına ve Afon'a vb hacılar akın etmiştir. Daha Haçlı Seferleri döneminde bir Rus keşiş Kudüs'ü ziyaret etmiş, Kudüs kralı "Baldwin" tarafından sevgiyle karşılanmıştır, bu gezisini anılarında çok güzel anlatmıştır. Sonraları Doğu'ya, kutsal yerlere ziyaretler kesilmeden günümüze kadar sürmüştür. Afon'da yaşayan Rus papazlardan birçoğu şimdi Rusya'dadır. Böylelikle kara cahil, okuma yazma bilmeyen Rus halkı, yani sıradan Rus köylüsü, tarihi, coğrafyayı bilmediği halde, kutsal topraklara ve oranın Doğu Hıristiyanlarına dinsiz Agaryanların, Müslümanların ve Türklerin hükmettiğini ve Doğu'nun her yerinde Hıristiyanların olağanüstü zor koşullar altında yaşadıklarını uzun zamandan beri çok iyi bilmektedir. Rus halkı bunları derin yürek acılarıyla anlamaktadır; kutsal yerlere ziyareti, ezelden beri günahlardan arınma, ruhu temizleme özverisi olarak değerlendirmesi, evet yüreğinin daima oraya akması Rus halkının tarihsel özelliğidir. Yaşlı kadınlar, erkekler, emekli askerler cebinde bir kapiği olmayan binlerce insan, omuzlarında acınası heybeleri coğrafyayı bilmeden bazen aşırı yokluk içinde köylerinden yollara düşüp kutsal topraklara bin bir güçlükle de olsa ulaşmayı başarmıştır. Ülkelerine döndükleri zaman yolculuk hikâyelerini halk derin saygıyla dinlemiştir. Genelde "dinsel" hikâyeleri Rus halkı çok sever. Köylüler, çocuklar, kent esnafı, tüccarlar bile derin duygululukla, iç çekerek dinlemişlerdir bu öyküleri. Sözgelimi bir soru: Çetyi-Minei'yi kim okumuştur? Manastırdan biri, yüksek tabakadan görevi gereği bir profesör ya da sabah akşam ayinlere giden, oruç tutan pinpirik bir garip... Ayrıca bulmanız da zordur: Satın almanız gerek. Okumak için isteyin, kimse vermez. Çetyi Minei öğretisinin Rusya'nın her tarafında çok yaygın olduğuna bilmem inanır mısınız? Ah, elbette bütün kitabın değil; hiç yoksa ruhu yayılmıştır, neden böyledir? Çünkü kadın olsun erkek olsun kutsal azizlerin hayat hikâyelerinin anlatıcısı pek çoktur. Kendilerinden bir şey katmadan Çetyi Minei'yi eksiksiz ve pek güzel anlatırlar; herkes can kulağıyla dinler. Okuma bilmediğim çağlarımda bu hikâyeleri ben de dinlemiştim. Yıllar sonra hapishanede haydutlardan da dinledim. Bu haydutlar nasıl iç çekerek dinlerlerdi! Kitaptan okunmaz, ezberden anlatılırdı. Bu ve buna benzer kutsal yerlere değgin hikâyelerin Rus halkı

için, deyim yerindeyse ruhu arındırma, tövbe etme gibi bir işlevi vardı. Kötü kalpli, işe yaramaz insanlar, vurguncular, zorbalar bile verdikleri sözü yerine getirmek ve ruhlarını temizlemek için sıkk sık kutsal yolculuklara çıkmaya garip ve dayanılmaz istek duymuşlardır. Özveriyle, binbir zahmetle, Doğu'ya ve Kudüs'e olmasa bile, Rusya'daki kutsal yerlere, Kiev'e, mucizeler yaratan Solovetski'ye akın etmişlerdir. Nekrasov büyük bir sanatçı olarak kendi yüce Vlas'ını yaratırken, imgeleminde çile zincirleri içinde, tövbe eden bir gezginden başka bir tip yaratamazdı. Halkımızın yaşamında bu ayırt edici özellik tarihseldir, ilgilenmeden geçmek olanaksızdır, çünkü bir tek Avrupalı halkta bile yoktur bu özellik. Bundan ne sonuç çıkarabiliriz, söylemesi güç, bir de halkımıza okullarla, eğitimle, okuma yazmayla ve tartışmasız çok şeyi değiştiren yeni sorunlarla yaklaşıyorlar. Ama şimdi yalnızca onunla, bir tek onunla, evet, halkımızın geçen yıl kardeş Slavlar için başlattığı, bugünse neredeyse alayla karşılanan hareketin *bilinçli oluşunu, bütün muammayı* açıklamak sadece bu özellikle mümkündür. Doğrudur, halkımız Slavları hemen hemen hiç tanımıyordu; Levin'in söylediği gibi, bırakın binde biri, oralarda bir Sırp'ın, Karadağlı'nın, Bulgar'ın, din kardeşlerimizin bulunduğunu daha az kişi biliyordu. Buna rağmen halkımızın tamamına yakını, hiç yoksa *büyük çoğunluğu* Ortodoks Hıristiyanların İslamın boyunduruğu altında inim inim inlediğini, kutsal yerlerin -Kudüs'ün, Afon'un- başka dinden olanların elinde bulunduğunu biliyordu. Rus halkı bundan yirmi yıl önce, müteveffa çar önce Türkiye'yle ve sonra da Sivastopol[un düşmesi] ile sonuçlanan Avrupa'yla savaşı başlattığı zaman, atalım, kutsal topraklarda köleleştirilen, korkunç eziyetler çeken Hıristiyanları duymuştu. İşte o zaman, savaşın başında halkımızın da hiç unutmadığı, kutsal topraklar sözünü yöneticiler söylemeye başladı. Ayrıca, Slav zulmü, geçen yılki coşkulu hareketimizden çok önce başlamıştı, hemen hemen her yıl Rusya'da bu haberler konuşuluyor, yazılıyordu. Daha o zamanlar halk arasında: “Türkler yine saldıracaklar mı?” gibi sözler dolaşıyordu, ben de duymuştum. Bana öyle geliyor ki zamanın bütün bunlara, yani geçen yılın hareketine (uzak bir görüş de olsa) bir şekilde yardımı olmuştur, söz gelişi köylülerin özgürlüğü -bakın kaç yıl geçti- ne getirmiştir ve halk çevresinde ne görmüştür? Evet, gittikçe artan sarhoşluğu, günbegün çoğalan ve güçlenen vurguncuları, çevresindeki koyu yoksulluğu, yabanlaşan kişiliğini, ah, çoğunun, pek çoğunun kalbine belki de bir acı, pişmanlık acısı, kendini suçlu görmenin, iyiyi, kutsallığı aramanın kederi çökmüştür! İşte birdenbire, kilise için, dini

için, İsa için, başını veren, çarmıha gerilen, zulmedilen kardeşlerinin acılı çığlıklarını duyuyor (çünkü onlar hac'ı reddedip Müslüman olurlarsa bağışlanıyor, ödüllendiriliyorlardı, halk kuşkusuz bunu biliyordu). Hemen bağış çağrıları yükseldi, ardından Hıristiyanlara yardıma giden bir Rus generali duyuldu, peşinden de Rus gönüllüleri yola çıktı, bütün bunlar halkı derinden sarstı tabii. Özellikle, yukarıda ifade ettiğim gibi, adeta *günahlarından arınma, dinsel gerekleri yerine getirme çağrısı olarak* sarstı. Kimi gitmemiş, elindeki son kuruşunu bağışlamıştır, ama gönüllüleri herkes, bütün Rusya uğurlamıştır. Yaşlı prens, Karlsbad'da oturduğu yerden bu hareketi anlayamazdı, en civcivli zamanda dudaklarında nükteyle geri dönmüştür. Bu kulüp ihtiyarı Rusya'dan, Rus insanından ne anlayabilirdi zaten! Zeki Levin ondan daha iyi kavrayabilirdi, ama onun da aklı karmakarışıktı, halkın tarihi, coğrafyayı bilmediğini söylüyor, asıl önemlisi, ona bile sormadan Ragozovlar'ın savaş ilan etmesine canı sıkılıyor. Ancak ilan edilmiş bir savaş yoktu, ama halkımızı duygusal bir pişmanlık, arınma, kutsallığa, İsa davasına, Onun çarmıh acılarına gönülden katılma tutkusu sarmıştı, evet, olanlar buydu! Öyle ki bu hareketin özü bir pişmanlık, günah çıkarma olduğu gibi, aynı zamanda tarih sayfalarına geçecek bir olaydı. Dikkatinizi çekerim, Rus halkına özgü olan bu tarihsel özellikten, başka deyişle, onun "Tanrı davasına", kutsal topraklara, ezilen Hıristiyan kardeşlerine ve genel olarak *tövbe ve kutsallık ifade eden* her şeye bu aşırı isteğinden söz ederken Rus halkını asla göklere çıkardığımı sanmıyorum: Ne övüyorum, ne de yeriyorum, yapmaya çalıştığım *birçok şeyin açıklanabileceği* gerçeğini belirlemektir. Peki ne yapmalı, bizde böyle bir *tarihsel özellik var mıydı?* Bundan ne çıkacağını tam bilmiyorum, ama belki de çok şey çıkabilir de. En belli başlı ve en ayırt edici ulusal özelliklerine bakarak, halkların yaşamında her zaman ilgiye değer, önemli sonuçlara varılabilir. Sözgelişi Rusya'nın Sultanla *her* savaşında halkımızın gösterdiği bilinçli ulusal tavrın kaynağı yukarıda sözünü ettiğim tarihsel özelliktedir, dolayısıyla tarihi, coğrafyayı bilmediği halde bu savaşa coşkuyla katılmasına şaşmamak gerekir. Bilmesi gerekeni biliyor. Ah, halkımız kara cahildir, bu kuşku götürmez, hatta ahlaki ilişkiler bakımından, içine işlemiş kadim tarihsel özelliği üzerine pek güzel, pek bilgi kokan sözler edilebilir. Bu yolculukların, kutsal yerleri ziyaret etmenin, bunu bir görev ve zorunluluk haline getirmenin sığ bir anlayış olduğunu Rus insanına söyleyebilirler. Hayırlı bir iş için uzaklara gitmenin yersiz olduğu, ayyaşlığı, serseriliği bırakmasının, refahını, parasal birikimini

düşünmesinin, karısını dövmemesinin, okullarla, yollarla, caddelerle vs... ilgilenmesinin, kısacası, “aydınlanmış Avrupa devletlerine” benzemesi için Rusya’ya, anayurduna hizmet etmesinin kendi için daha iyi olacağını söyleyebilirler. Nihayet, bu kutsal toprakları ziyaret etmenin Tanrıya hiç de gerekmediğini, çünkü ne kendine, ne ailesine, kimseye hiç fayda getirmeyeceğini, tersine, zarar vereceğini, çünkü ruhunu arındırmak için uzun süreli ayrılırken, aslında bencilce bir amaç için evini ocağını bıraktığını, oysa boş zamanlarını yakınlarının yararına, çiftliğinde oturup hayvanlarına vs... bakmakla geçirmesinin Tanrının daha hoşuna gideceğini telkin edebilirler. Özetle, bu türden pek güzel sözleri sayıp dökebilirler; peki, ya bu tarihsel özellik ve iyilik arayışı halkımızda *yalnızca* kutsal yerleri ziyaret ya da özveri görünüşü altında *günahlarından arınma*, *pişmanlık* biçiminde kendini gösteriyorsa? Akıllı Levin hiç değilse “aydınlanma” beklentisiyle, *bu tarihsel çizgiyi* halkın hanesine yazabilirdi. Gönüllülerin ve onları uğurlayan halkın yüksek duygularla hareket ettiğinin, hayırlı bir iş yaptığının bilincinde olduğunu (bunu kabul etmemek zaten mümkün değildir) en azından anlayabilirdi, dolayısıyla ne olursa olsun onlar halkın seçkin temsilcileriydi. Elbette “aydınlanma” ateşiyle parlamıyorlardı, ama ne ruhunu yitirmiş, ne gamsız, ne hiçten, ne de çenesi düşük insanlardı; tersine, halkın en iyilerindendi belki de. Bu doğrudan doğruya İsa davası olarak, çok, pek çok insanın kalbinin derinliklerinde bir kurtuluş, ruhu günahlardan arındıran bir dava olarak görülmüştür. Bu dava için halkımızın içinde bir tek kişi bile çarına karşı suç işlediği duygusuna kapılmamıştır! Tersine, merhametli kalbiyle Kurtarıcı-çarın halkının yanında olduğunu biliyordu. Çarın buyruğunu, onun sözünü coşkulu bir duygululuk ve umutla beklemiştir; bizler de büyük Rus halkının, ona bağladığımız büyük ve değişmez umudu boşa çıkarmadığına oturduğumuz köşeden için için sevindik. İşte bu yüzden halkımıza ve gönül yüceliğiyle dolu gösterişten uzak bu hareketine, bir Pugaçev, bir komün vs... yakıştırması yapmak nasıl mümkün olabilir? Delice öfkelere kapılan Levin gibi bir hipokondrik ancak bu lafları edebilirdi. Alınganlık, başka nedir!

IV-Levin'in Sarsılması. Bir Soru: Uzaklık, İnsancıl Duyguları Etkileyebilir mi? Tutsak Bir Türk'ün Görüşleri Bizim Bazı Hanımefendilerin İnsancıl Düşünceleriyle Bağdaşabilir mi? Nihayet, Öğretmenimiz Bize Neler Öğretiyor?

Levin'in sarsıntısına sonra geleceğim. Levin, Slav acılarına katılmakta, Slavların uğradığı zulme karşı *özlü bir duygunun olmadığını, asla olamayacağını* doğrudan doğruya ve yılışık bir tavırla söylüyor. Sergey İvanoviç de şöyle diyor:

> ... Burada savaş ilanı yoktur, sadece insanlık ve Hıristiyanlık duygularının ifade edilmesidir bu. Kardeşlerimizi, aynı kandan, aynı dinden olan kardeşlerimizi öldürüyorlar. Diyelim ki kardeşlerimizi, dindaşlarımızı değil, sadece kadınları, çocukları, yaşlıları öldürüyorlar. İnsan galeyana gelir, Ruslar da böyle bir dehşete dur demek için yardıma koşuyorlar. Bir düşünün, sokakta yürüyorsun ve sarhoşların bir kadını ya da çocuğu dövdüğünü görüyorsun, sanırım savaş ilan edilip edilmediğini hiç soruşturmadan bu adamların üzerine atılır, zor durumda olanı savunurdun."
>
> "Ama öldürmezdim" dedi Levin.
>
> "Hayır, öldürürdün."
>
> "Bilemem. Böyle bir olaya tanık olsaydım, doğal duygularımın akışına bırakırdım kendimi; ama peşinen söyleyemem. Slavların uğradığı zulme karşı özlü bir duygu yoktur, olamaz da."
>
> Sergey İvanoviç hoşnutsuzluğunu belirtir biçimde yüzünü asarak: "Senin için belki yoktur. Ama başkaları için vardır" dedi. "Dinsiz Agaryanların boyunduruğu altında inleyen Ortodokslar üzerine söylenceler halk arasında hâlâ canlılığını korumaktadır. Halkımız, din kardeşlerinin ıstırabını duydu ve varlığını hissettirdi."
>
> "Olabilir" dedi Levin kaçamaklı. "Ama ben görmüyorum, ben halktanım, hissetmiyorum bunu."

Buyurun yine: "Ben halktanım!" lafları!.. Yine söylüyorum: Daha iki saat önce, bu Levin köylüden o malum inancı almış, hiç yoksa nasıl inanca varacağı konusunda ipuçları elde etmiş. Burada ne köylüyü övüyor, ne de Levin'i yeriyorum, hem ikisinden kimin inancı sağlam, kimin tinsel gücü daha yüksek ve gelişmiş vs... bu konuda şimdi yargıda bulunamam. Ancak kabul etmelisiniz, tekrar ediyorum, Levin sadece bu olaydan, halk arasında *derin* farkı kavrayabilirdi. Bir de tutup "Ben halkım!" diyor. Halk olduğuna neden bu kadar inanıyor? Yaylıyı koşuyor, ballı salatalık yemenin keyifli

olduğunu biliyor ya, bu ne kendini beğenmişlik, bu ne kibir, bu ne tepeden bakmadır!

Ama asıl önemli olan bu değil. Levin “Slav zulmüne karşı içten, özlü bir duygu yoktur ve *asla olamaz* ” diye insanları inandırmaya çalışıyor, “Halkımız din kardeşlerinin ıstırabını duydu ve kendini gösterdi” diye itiraz geliyor. “Olabilir, ama ben görmüyorum. Ben halkım ve *bunu hissetmiyorum!*” diye yanıt veriyor...

Yani acıma mı? Dikkat edin, Slavların uğradığı zulme karşı acıma ve özlü duygu üzerine Sergey İvanoviç’le yaptığı tartışma bir şekilde Levin’in zaferiyle sonuçlanması amacıyla, üstü kapalı tasarlanmıştır. Sözgelimi Sergey İvanoviç ısrarla, bir kadının sarhoşlar tarafından dövüldüğünü görse, Levin’in hemen atılıp kadını kurtaracağını söylüyor. Levin “Ama öldürmezdim!” diye itiraz ediyor. Sergey İvanoviç “Hayır, öldürürdün!” diye diretiyor, kuşkusuz bu anlamsız bir çıkış, çünkü dövülen bir kadına yardım ederken kim sarhoşları öldürmeyi düşünür ki? Kurtarmak için atılır, öldürmeye değil. Oysa mesele hiç de sokak kavgası falan değil, karşılaştırma yanlış, aynı kefeye konamaz. Slavlardan, uğradıkları soykırımdan, işkencelerden konuşuyorlar; Levin de Slavlardan söz ettiğini biliyor. Yardım edip etmeyeceğini bilemeyeceğini, hiçbir şey görmediğini, *hiçbir şey hissetmediğini* vs... söylerken demek ki (sarhoşların dövdüğü kadının değil) Slavların uğradığı zulme karşı acıma hissi duymadığını söylemeye getiriyor, bu zulme karşı içten, özlü bir duygunun asla olmadığı, olamayacağı görüşünde de diretiyor. Bunu üstelik apaçık biçimde belli ediyor.

Burada çok ilgiye değer ruhbilimsel bir olay var. Kitap iki buçuk ay önce çıkmıştı, o zamandan beri de Slavların uğradığı sınırsız işkence ve acıların tümüyle gerçek olduğu biliniyordu, gerçeğin ta kendisi, bütün ülkelerin, şimdi binlerce görgü tanığının doğruladığı bir gerçek. Bu bir buçuk yılda Slavların maruz kaldığı vahşet üzerine öğrendiklerimiz, en hastalıklı, en kudurmuş bir imgelemin fantezisini aşıp geçiyor. Bir kere bu öldürmelerin gelişigüzel değil, sistemli, bile bile, olabildiğince kışkırtıcı ve özendirici olduğu biliniyor. Binlerce, on binlerce insan kılıçtan geçirilmiştir. İşkencelerde öyle incelikler vardı ki geçmişte bir benzerini ne okuduk, ne de duyduk. Çocuklarının gözleri önünde insanların canlı canlı derileri yüzülüyor; annelerin gözleri önünde bebekleri süngülere geçirilip havaya kaldırılıyor; kadınların ırzına geçiliyor, tecavüz anında hançerle delik deşik ediliyor. En dehşeti çocukların işkenceler içinde acı çektire çektire

öldürülmesi... Levin efendi de *hiçbir şey* (!) hissetmediğini söylüyor ve Slavların uğradığı baskı ve şiddete karşı halkımızda içten bir acıma duygusu olmadığını, olamayacağını aşırı bir heyecanla iddia ediyor. Halkımızda bu duygunun var olduğuna, buna defalarca tanık olduğuma Bay Levin'i inandırmak isterdim. Örneğin duygularından söz etmekten pek hoşlanmayan bir bayla karşılaşmıştım, iki yaşındaki bir oğlanın kız kardeşinin gözleri önünde gözlerine şiş sokulduğunu ve sonra kazığa geçirildiğini, ölene kadar korkunç acılar içinde uzun süre çığlıklar attığını işitince bu bay hastalanmış, sabaha kadar uyuyamamış; iki gün sonra onu, işini yapamayacak kadar ağır ruh hali içinde bulmuşlar. Bu bayın onurlu ve tartışmasız dürüst bir insan olduğuna, bir hiç, bir Pugaçev çetesi üyesi olmadığına Levin'in inanmasını isterdim. Slavların uğradığı vahşete karşı toplumumuzun bütün tabakalarında güçlü, içten duygular beslendiğini dile getirmek isterdim. Ama Levin bu duygunun hem *olamayacağını,* hem de hiçbir şey hissetmediğini söyleyip duruyor. Bu benim için bir muammadır. Elbette duygusuz, kaba, sapkın duygular içinde olan insanlar vardır, ama Levin herhalde böyle değil, tamamen duygulu bir insan görüntüsü veriyor. Burada uzaklık etkileyici olmasın! Gerçekten de kimi kişilerde bu *psikolojik* özellik yok mudur? "Ben görmüyorum ki, benden uzakta oluyor bunlar, hiçbir şey hissetmiyorum işte!" Şaka bir yana, Mars gezegeninde insanlar yaşadığını, orada bebeklerin gözlerinin oyulduğunu canlandırın gözünüzde. Dünyada olmamıştır diye üzülmezdik, en azından çok üzülmezdik, öyle mi? Aynı olay dünyanın çok uzak bir köşesinde yaşanabilir: "Eh, dünyanın öbür ucunda, bizde değil ki!" Bunu doğrudan doğruya söylemese de düşünüyor, yani hiçbir şey *hissetmiyor.* Mesafe insani duyguları gerçekten etkiliyorsa akla ister istemez şu soru geliyor: "İnsanlık hangi mesafede sona eriyor?" Levin de bu konuda bizleri derin bir bilmeceyle karşı karşıya bırakıyor. Düpedüz *öldürüp öldürmeyeceğini bilemediğini* söyleyebiliyor.

"Eğer böyle bir olaya tanık olsaydım, doğal duygularımın akışına bırakırdım kendimi, ama peşinen söyleyemem."

Ne yapacağını bilemezmiş! Oysa bu adam duygulu, o kadar duygulu ki öldürmekten korkuyor... bir Türk'ü... Şöyle bir sahne canlandıralım gözümüzde: Levin orada, Sırbistan'da, elinde süngülü tüfeği dikiliyor; kendinden iki adım uzaklıkta bir Türk kendinden geçmiş, hazla, kollarına aldığı, bir bebeğin gözlerini oymaya hazırlanıyor; çocuğun yedi yaşlarındaki ablası, kardeşini Türk'ün elinden kurtarmak için atılıyor. Bizim Levin düşünceler içinde bekliyor, tereddüt geçiriyor:

“Ne yapacağımı bilmiyorum. Hiçbir şey hissetmiyorum. Ben halkım. Slavların uğradığı vahşete karşı içten bir duygu yoktur ve olamaz da!..”

Evet, bu sözlerinden sonra cidden nasıl davranırdı? Evet, çocuğu nasıl kurtarırdı? Çocuğun öldürülmesine göz mü yumardı acaba, yoksa çocuğu kurtarmak için hemen zalim Türk’ün üzerine mi atılırdı?

“İyi de, çocuğu kurtarmak için Türk’ü saf dışı etmek gerekmez mi?

“Evet, yap sen de!”

“Yap demek kolay da, ya Türk çocuğu vermek istemez, yatağanına davranırsa! O zaman Türk’ü öldürmem gerekmeyecek mi?”

“O halde öldür be kardeşim!”

“Hayır, yapamam! Hayır, Türk’ü öldürmek olmaz! Bebeğin gözlerini oysun daha iyi, canını çıkarsın. Ben Kiti’ye gideceğim...”

İşte Levin böyle davranmak zorunda, görüşlerinden, konuşmalarından doğrudan bu çıkıyor. Türk’ü öldürmek durumuyla karşı karşıya kaldığı takdirde, düpedüz kadına ya da çocuğa yardım edip etmeyeceğini *bilmediğim* söylüyor. Bu arada Türk’e de müthiş acıyor.

> “Yirmi yıl önce susardık [Sergey İvanoviç söylüyor], ama şimdi Rus halkı hep birlikte ezilen kardeşleri için canını vermeye hazır, sesini yükseltiyor; bu yüce bir adımdır, gücün belirmesidir.”
>
> “Ama bu sadece canını vermek değil, Türk de öldürmektir” dedi Levin ürkek. “Halk, ruhu için özveriye hazır; öldürmeye değil.”

Yani başka bir deyişle: “Kızım, al şu paraları, ruhumuzun kurtuluşu için bağışlıyorum, kardeşçiğinin de gözleri oyulsun varsın. Türk’ü öldürmek olmaz”.

İleride yazar, Levin’den şöyle söz edecektir:

> O, aralarında kardeşi de olmak üzere pek çok insanın, başkentten gelen yüzlerce çenesi düşük gönüllünün anlattıklarına dayanarak, halkın iradesini ve intikam ve yok etme duygusunda ifadesini bulan düşüncesini gazeteler yoluyla yansıtmaya yetkili olmasını kabul edemezdi.

Bu doğru değildir: *İntikam duygusu* kesinlikle yoktur. Savaş şu an, bu kan içicilerledir. Rusların çok insancıl davrandıklarını duyuyoruz. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki bazı Avrupa orduları da bu düşmana bizim şu an davrandığımız gibi davranırdı. Geçenlerde bizim bir iki gazetede, barbarlıkları ve işkenceleriyle maruf Türklere aynı biçimde karşılık

vermenin bu vahşeti azaltmada işe yarayıp yaramayacağı üzerine bir görüş yer almıştı. Tutsakları ve yaralıları burunlarını, çeşitli organlarını kesmek gibi akla hayale gelmedik işkencelerden sonra öldürüyorlar. Kundaktaki bebekleri öldürmede adeta uzmanlaşmışlar, eğlence olsun diye, yoldaşları başıbozukların delice kahkahaları arasında bebeği iki bacağından kavrayıp bir anda gövdesini ikiye ayırıyorlar. Bu yalancının piri, bu basit millet, gerçekleştirdiği canavarlığı kabul etmiyor. Sultanın nazırları tutsak öldürmenin mümkün olmadığına, zira "Kuran'ın bunu yasakladığına" dünyaya inandırmaya çalışıyorlar. Daha geçenlerde insancıl Alman imparatoru, Rusların sözde barbarca davrandıklarına dair Türklerin gerçekdışı resmi şikâyetlerini öfkeyle geri çevirdi, ve onlara inanmadığını bildirdi. Bu alçak ülkeye insanca davranmak mümkün değildir, ama insanca davranıyoruz işte. Kişisel görüşümü dile getirmekte sakınca görmüyorum, tutsakları ve yaralıları öldürdükleri açığa çıkan Türklere karşı misillemede bulunmamak en doğrusudur. Bu önlemin vahşetlerini azaltacağı kuşkuludur. Ruslar tutsak düştükleri zaman, kafalarını hemen kesmeye başlayacaklarından *tamamen emin* korku ve güvensizlik içinde baktıklarını söylüyorlar. Bu savaşı Ruslar yüce gönüllüce ve insanca sürdürsün, misillemeyle gölge düşürmesin, bu en doğrusu olacaktır. Ancak bebeklerin gözlerinin oyulmasına asla izin verilemez, bu canavarlığa kökünden son vermek için zalimlerin elinden silahları almak, zulme uğrayanları bir an önce kurtarmak gerekiyor. Endişelenmeyin, ellerinden silahları aldığımızda, aynı bizim Kazan Tatarları gibi -daha önce söz etmiştim- yapacaklar, sabun ve cüppe satmaya başlayacaklardır. Onları silahsızlandırmak ancak savaşla mümkün olabilir. Yalnız bu bir intikam savaşı olamaz. Levin'in Türkler konusunda içi rahat olsun...

Levin'in geçen yıl Türkler için gönlü rahat olabilirdi. Acaba Rus insanını, Rus askerini tanıyor mu? Dış basın, Rus askerinin çarpışmada Türk'ü amansızca süngülediğini, ama tutsak Türklerle tayınını bölüştüğünü, yedirip içirdiğini, onlara acımayla yaklaştığını gördüklerini yazıyor. İnanın, bu garip asker, Türk'ü tanıyordu, bu Türk tutsağın eline geçmeyegörsün, kellesinden olacağını biliyor, evet, bu Türk tutsağın başka kellelerle birlikte tepeleme bir hilal meydana getireceğini, yanında da bedenin öbür parçalarından yüzkarası bir yıldız yükselteceğini çok iyi biliyor. Rus eri bunların hepsini biliyor, yine de savaşta yorgun bitkin düşmüş tutsak Türk'ü besliyor: "Hıristiyan değil, ama hiç olmazsa bir insan!" diye düşünüyor. Bir İngiliz gazete muhabiri buna benzer olayları görünce şöyle demiş:

“Centilmenler ordusu”. Levin de centilmenler ordusu olduğumuzu herkesten daha iyi bilebilirdi. Bulgarlar, bazı kasabalarda kaçan Türklerin geride bıraktıkları mülklerine ne gibi bir işlem yapılacağını altesleri Rus başkomutanına sorduklarında komutan şöyle yanıt vermiş: “Mallar mülkler toplanacak ve bir köşede muhafaza altına alınacaktır. Tarlalar ekilecek, toplanan ürün, emeğin karşılığı üçte birlik bölümü alındıktan sonra, Türkler dönene kadar depolanacak, onlara teslim edilecektir.” Bu da bir centilmenin sözü; yine söylüyorum, Levin Türkler konusunda rahat olabilirdi: Sorarım, nerede intikam, nerede misilleme? Ayrıca Rus toplumunu en ince ayrıntısına kadar bilen Levin aydın zümremizde sık sık görülen sahte Avrupalılığımızdan ve anlamsız bağnazca duygulanmadan Türklerin bizleri kurtaracağını da düşünebilirdi. Vagonlarla sevk edilen tutsak Türklere çiçekler atan, has tütünler, çikolatalar taşıyan hanımefendilerimizi acaba duymuş mudur? Tren hareket eder etmez bir Türk’ün ağzında biriktirdiği koca bir balgamı, arkalarından mendil sallayan insancıl Rus hanımefendi grubuna fırlattığı basında yer aldı. Bu duygusuz Türk’ün yaklaşımını hoş görmek elbette güç, Levin de, Türk’e sevecen davranan bayanlarımız açısından burada sadece histerik bir duygululuk ve sahte liberal bir Avrupalılık olduğu yargısına varabilir: “Bakın ne kadar insancılmışız, işte Avrupa tarzı gelişmemiz, bunu nasıl da güzel gösteriyoruz!” Levin’in kendisi: Aynı bağnazca tavrı, aynı aşırı duygusal Avrupalılaşmışlığı vaaz etmiyor, dile getirmiyor mu?

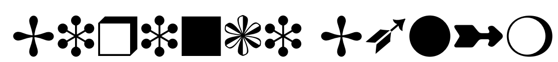
Ruslar savaşta, dürüst bir çarpışmada *intikam duygulan* beslemeden, acımasız ölüm araçlarını ellerinden almanın başka türlü yolu olmadığı için Türkleri öldürüyorlar. Geçen yıl da böyle olmuştu. Öldürmeyelim diye ellerindeki silahları almazsak neler olacağı ortada, yine kadınların göğüslerini kesmeye, bebeklerin gözlerini oymaya başlayacaklar. Ne yapmalıyız peki? “Aman Türkleri öldürmeyelim de, gözler oyulsun daha iyi” mi diyeceğiz? Bu anlayış çarpıklığı en bönce, en çirkince duygululuktur, çılgınlığa varan “bağnazlıktır,” tam bir sapkınlıktır. Kaldı ki Türk’ü öldürmek zorunda olan Rus askeri de can veriyor, hem de ne acılara, ne işkencelere uğrayarak... İntikam için mi, öldürmek için mi galeyana gelmiştir halkımız? Bütün köyleri ve kasabalarıyla yok edilenlere, öldürülenlere, tecavüz edilen kadınlara, işkence edilen çocuklara, dünyada kimsenin arka çıkmadığı insanlara Rusya’nın yardıma koşması kaba, gülünç, neredeyse ahlaka aykırı bir intikam tutkusu, kan içicilik olarak değerlendiriliyor! Bu duyguculuğun yanında bu acımasızlık da ne oluyor?

Levin'in de mutlaka çocukları vardır; nasıl seviyordur onları, evde, bir olaymış gibi, banyoda çocuğunu yıkarken, tecavüze uğramış, memeleri kesilerek öldürülmüş annelerinin yanında can çekişen, kafatasları parçalanmış çocukları, kitlesel kırımları dinlerken, okurken kalbi nasıl sızlamaz! Bir Bulgar kilisesinde, kentin baştan aşağıya yağma edilmesinden sonra tam iki yüz ceset buldukları böyle bir olay oldu. Levin bunları okuyor ve düşünceler içinde bekliyor:

"Kiti'nin neşesi yerindeydi, bugün yemeğini büyük bir iştahla yedi; oğlumuzu banyoda yıkadık, o bana göstermiş oldu: 'Dünyanın bir başka köşesinde olup bitenler beni ilgilendirmez; *Slavların uğradığı zulme karşı özlü bir duygu yoktur ve olamaz da;* çünkü *hiçbir şey* hissetmiyorum!"

Levin, epopesini bununla bitirmiş midir? Yazar bize onu namuslu, onurlu bir örnek olarak mı göstermek istemiştir? *Anna Karenina'nın* yazarı gibi insanlar toplumumuzun ışık tutucularıdır, öğretmenleridir, biz de öğrencileri... Peki, ne öğretiyorlar bizlere?

I-Talihsizler ve Başarısızlar

Fransız cumhuriyetçileri ve onların Fransız cumhuriyeti kadar talihsiz olanını düşünmek çok zordur. Bu kurum dünyada ilk kez bundan yüz yıl önce çıkmıştı ortaya, işte o zamandan beri, kurnaz gaspçıların kendi çıkarları hesabına cumhuriyeti zorla ele geçirdikleri her defasında (şimdi üçüncüsünde) küçük bir grubun dışında kimse çıkıp ciddi olarak savunmamıştır onu. Bir kez olsun tüm halkın katılımıyla güçlü biçimde destekleyeni olmamıştır. Üstelik yaşaması gerektiği zamanlarda cumhuriyetin geçici değil, kesin bir olgu olduğunu çok ender görmüşlerdir. Buna karşın ülkenin kendilerine sempati duyduğuna Fransız cumhuriyetçileri kadar inanan olamaz.

Aslında geçen yüzyılda ve 1848'de Fransa'da ilk iki cumhuriyeti kurma denemeleri, özellikle bu denemelerin başlangıcında o zamanın cumhuriyetçilerinin ülkenin onayına bel bağlayacak temelleri yine de vardı. Oysa bugünün cumhuriyetçileri -cumhuriyetleriyle birlikte herhangi birinin çıkarına en kısa zamanda iktidara el koymayı amaç edinmiş bugünün cumhuriyetçileri- ülkenin onlara biraz sempati duyması durumunda bile, göründüğü kadarıyla, hiçbir biçimde sağlam bir gelecek umudu olamamışlardır. (Halkın bu desteği sağlam değildir, olamazdı, çünkü onlar salt yadsımayla varlıklarını sürdürüyorlar, daha iyisi olmadığı için ayaktalar.[296]) Oysa kendi kaçınılmaz düşüşlerinin eşiğinde tam zaferlerine inanıyorlardı. Bu bahtsız insanlar, şu talihsiz üçüncü cumhuriyet -az önceki halk deyişi misali- müteveffa Thiers kabul etse de, nasıl bir şey! Bu üçüncü cumhuriyetin ortaya çıkışını bir hatırlayalım. Bu cumhuriyetçiler yirmi yıla yakın "gaspçının" çökeceği ve "ülkenin onları yeniden çağıracağı" o "şanlı" anı beklediler. Peki, ne oldu? Sedan'dan sonra iktidarı ele geçirince bu başarısızlar istemedikleri, ama görkemli Wilhelm şatosunda sigarasını tüttürmeye giderken o gasp edenlerin armağan gibi bıraktığı korkunç savaşın bütün sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldılar. Bu sinsi, kurnaz gasp eden iktidarını yeniden ele geçirdikleri için onlara diş biliyordu, Alman şatosunun harika bahçesinde dolaşırken herhalde suçunu onların zayıf omuzlarına yıkarak öcünü aldığını hatırladıkça dakikalarca kıs kıs gülmüştü. Çünkü orada neler olursa olsun Fransa, yine de bir süre geçtikten sonra gasp edenin yaptıklarını unutup, iktidara geçer geçmez umutsuz bir savaşı sürdürdükleri, barışa yanaşmadıkları, toplam üç milyon frank gibi iki büyük tazminat ödedikleri, ülkeyi perişan ettikleri, acemice savaştıkları, ülkeyi denetimsiz, düzensiz, gelişigüzel yönettikleri için gasp edenden daha

çabuk, en azından daha çok, cumhuriyetçileri suçlamıştı, o zamanın diktatörü Gambetta'yı da ülkeyi iyi yönetemediği için suçlamışlardı; oysa onun hiçbir suçu yoktu, tersine, o zamanın ağır koşullarında elinden gelebilecek her şeyi yapmıştı. Kısacası, cumhuriyetçilerin beceriksizliği, ülkeyi yıkıma sürükledikleri suçlaması tuttu ve bugün de çok ciddi ve sağlam biçimde bu tutum sürdürülüyor. Diyelim ki felaketin ilk nedeninin İmparator Napolyon olduğunu biliyorlardı, "iyi de, ellerine aldıkları işi neden doğru dürüst yapamadılar? Bu yetmiyormuş gibi daha kötüsü düşünülmeyecek kadar da bozdular." İşte suçlama! Dahası: Bu suçlamanın yanı sıra iktidar oldukları ilk günden tuzağa yakalandıkları gibi bir düşünceyle küçültücü, gülünç bir durum da yüklenmişti sırtlarına, acaba o zaman farklı davranabilirler miydi? Bu savaşı kabul etmemeleri, Sedan'dan sonra iktidarı ele geçirdikleri ilk günden barış yapmaları tamamen olanaksızdı: Almanlar o zaman tazminat ve toprak talep edebilirlerdi, bu koşullarda barış yapsalardı cumhuriyetçilerin hali ne olurdu? Düpedüz korkaklıkla, ülkeyi utanç verici bir duruma düşürmekle, "hâlâ bir orduya sahipken" direnmeyip şerefsizce teslim olmakla suçlanırlardı. Bu yeni cumhuriyetlerinin böyle damgalanması pek dert değildi. Çünkü onlar için cumhuriyet ve onun Fransa'da kurulması ülkenin kurtarılmasından çok daha değerliydi, her şeyi hazırlamışlardı, bu yüzden savaşın sonunda büyük bir utançla karşı karşıya kalacaklarını açıkça hissederek savaşmak zorundaydılar. Önü de utanç, arkası da[297]; durum ne talihsizlik ve ne de trajediydi sadece, bazı ilişkiler bakımından da gülünçtü, çünkü "tirandan" sonra iktidarı ele almayı bu şekilde hiç düşünmemişlerdi.

Her şeye rağmen yine de gönül rahatlığıyla iktidar olmaları, yani Fransa için üzülmemeleri bu komediyi daha çok su yüzüne çıkarmıştı, hoş, aralarında pek duygulu ve cumhuriyet olarak nitelendirildiği takdirde yurduna gerçekten hizmet aşkıyla dolu insanlar vardı. Cumhuriyeti ikinci plana itmeye bile hazır şu ya da bu kişiler bulunuyordu, yeter ki Fransa esenliğe kavuşsun (bu kişilerin çok olduğunu sanmıyorum)! Ama burada asıl olan, Almanlarla barış imzalayıp ülkeyi huzura kavuşturur kavuşturmaz, tüm ülkenin kendilerine kesinlikle hayranlık duyacağını hayal etmeleriydi. İşte bu tam komediydi! Fransız cumhuriyetçilerinin hemen hemen hepsinde, bir tek "cumhuriyet" sözcüğünün ve ülkeyi sadece cumhuriyet olarak adlandırmanın yeteceği, Fransa'nın sonsuza kadar mutlu olacağı gibi uğursuz ve yıkıcı bir inanç vardır. Tüm başarısız cumhuriyetleri hep engelleyici dış nedenlere, gasp edenlerin, kötü niyetli insanların

varlığına yormuşlardır ve cumhuriyeti Fransa toprağına bağlayacak -ancak koca yüz yıl içinde güçlendirilemeyen ve derinlere işlemeyen- köklerin inanılmaz cılızlığını bir kez olsun akıllarına getirmemişlerdir. Ayrıca cumhuriyetçiler bu altı yılda, III. Napolyon'dan sonra miras aldıkları bu gülünç durumun hâlâ sürdüğünü ve eski sıkıntı geçmiş gibi görünse de şimdi onları *çok gülünç* ve Fransa'da artık tutunamayacakları duruma getirecek eskinin benzeri yeninin kapıda beklediğini bir nebze olsun düşünmemişlerdir, bu belki de çok yakın zamanda gerçekleşecektir. Bu komedi geleceğin büyük derdidir, yine eskisi gibi ülkeye yüce hizmet görevlerini *bilinçli olarak* yurdun yıkımı için yerine getirmeleridir, ayrıca yine geçmişte olduğu gibi, kesinlikle tartışma götürmez bir derttir bu, 1871'de düştükleri tuzağın hemen hemen aynısıdır ve nihayet bu can sıkıcı duruma ilave olarak, her şeyin, derinden nefret ettikleri ve adını lanetle andıkları III. Napolyon'dan miras aldıkları o eski bela gibi olmasıdır. Gerçekten de: Fransa Cumhuriyetinin en istekli izleyicisi ve bu kurumu gönülden onaylayan dünya üzerinde kim olabilir? Elbette Prens Bismarck. Fransa'da cumhuriyet var oldukça bir "intikam" savaşı olanaksızdır. Cumhuriyetçilerin Almanlara yine savaş açmayı göze alabileceklerini bir düşünün! Prens Bismarck bunu anlıyor. Öte yandan, Fransa'nın kırk milyonluk kocaman canlı yapısının Almanya'nın utanç verici vesayetinde ilelebet kalamayacağı da gün gibi ortadadır. Yaralar sarılır, sarsıntılar unutulur, yeni güçler gelişir, esenliğe varılır, yeni ordular kurulur, askeri araç gereçler imal edilir; uzun zaman siyasal olarak söz sahibi olmuş bir ülke, Avrupa'da yeniden eski misyonunu, eski konumunu elde etmeyi istemez mi? Bu an, şimdi hiç de uzak olmayabilir; içsel güç birikimi, ülkeyi Bismarck'ın vesayetinden kurtarmaya ve ülkeyi eski *bağımsızlığına* kavuşturmaya yönelmelidir (Fransa'yı şimdi bağımsız olarak nitelemek kesinlikle mümkün değil). İşte, bütün Fransa, atacağı ilk yeni adımdan itibaren başını kendi cumhuriyetine çarpabilir. Bir kez daha söylüyorum, bugünün cumhuriyetçilerinin Prens Bismarck'a, onunla savaşı göze alacak kadar, bir şekilde kabalık etmek isteyeceği düşünülebilir mi? Bir kere savaşı Fransa istemiş olsa bile, peşlerinden kim gidecek? İkincisi, kaçınılmaz olarak akla gelebilecek bir düşünce: Ya Almanya Fransızları yine bozguna uğratırsa? İşte o zaman Fransa'da cumhuriyetin kesin sonu olur bu, çünkü Fransa, eskiden olduğu gibi ön sıralarda yer almayı ve "intikam savaşını" kendi istediğini unutarak bu yenilginin hesabını onlardan soracak ve onlara ebediyen sırt çevirecektir... Öte yandan,

Cumhuriyetçiler birbirine kenetlense, yeni seslere, çığlıklara kulak tıkasa, savaş ilan etmese, bu kez ülke emellerine karşı tavır anlamına gelirdi bu, ülke, yine onları kapının dışına kor ve ilk ortaya çıkacak becerikli bir lidere hemen teslim olurdu. Kısacası, Sedan öncesi, Sedan sonrası bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz! Oysa ülkede yeni bir heyecan, yeni bir coşku belirmesine rağmen Cumhuriyetçiler aslında Prens Bismarck'ın "himayesinde" bulunduklarını ve Fransa'nın yıllar geçtikçe gücünü ve yapılanmasını geliştirdikçe bunu anlayacağını, böylece kendilerini daha çok küçümseyeceğini, önce içlerinden, sonra da açıkça ve yüksek sesle hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

Ama Cumhuriyetçiler bu gülünesi durumu kabullenmezler tabii. Tutkulu insanlardır. Tersine, "Cumhurbaşkanı" Mac- Mahon onları yerlerinden ettikten ve ekim ayı meclis seçimine kadar hapsettikten sonra daha bir yüreklendiler. Şimdi "onlar ezilenler safındaydılar," bu yüzden kendilerini haleyle çevrelenmiş hissettiler ve Fransa'nın birden aşka gelerek *Marseillaise'i* söyleyeceğini, *"On assass nos frères!"* ("Kardeşlerimizi öldürüyorlar!") -bu eski, Paris sokak devrimcilerinin ünlü haykırışıydı ve ardından hemen barikatlar kurmaya atılırlardı- diye haykıracaklarını beklemişlerdi. Ne olursa olsun "meşruiyetin", yani ülkenin geleceğinin gaspçısı damgasını yiyen Mareşal Mac- Mahon'a öfke içinde, meclise cumhuriyetçi yeni milletvekillerini katarak yine eski cumhuriyetçi çoğunluğu seçeceğini bekliyorlar, o vakit yeniden toplanan meclis mareşale sert bir nota verecek, mareşal de yasallıktan çekinerek kuyruğunu bacaklarının arasına kıstıracak ve silinip gidecekti. Bu "meşruiyetin" gücüne sarsılmaz biçimde inanacaklar, sebebi yeteneklerinin zayıflığı değil, partilerinin bu iyi niyetli insanlarının, kabak tadı veren aynı konuyu söyleyip durmaları, zamanlarını uzun, çok uzun süre aynı köşede geçirmeleri. Tutkuyla bağlandıkları cumhuriyetleri için uzun zaman acı çekmişlerdir, bu yüzden de misilleme savaşma inanmışlardır; işin asıl şaşırtıcı yanı, Rusya'da bizim birçok gazetenin "bu meşruiyetin" yakın ve kaçınılmaz zaferine inanmasıdır. Ama Mac-Mahon lütfedip boyun eğmiyor, ülkeye çok şaşırtıcı bir bildiri yayımlıyorsa bu meşruluk nasıl güçlenecektir? Ülkenin galeyana gelmesiyle mi? Ancak Fransa'da her zaman benzer durumlarla karşılaşıldığı gibi mareşal ülkesinde çok geçmeden pek çok yandaş bulacaktır. Öyleyse ne yapılabilir? Barikatlar kurmak mı? Gelgelelim bu zamanın silahları, topları eski barikatların kurulmasına olanak vermez. Evet, cumhuriyeti gönülden istese bile Fransa

barikat kurmaya yanaşmaz. Yüzyılın siyasal kargaşası ve çalkantılarıyla yorgun ve bitkin düşmüş Fransa gücün nerede olduğunu pek ince eleyip sık dokumadan hesap edecek ve ona boyun eğecektir. Güç şimdi *lejyonların* elindedir, ülke de sezinliyor bunu. O halde sorulacak soru şudur: “Kimin içindir bu lejyonlar?”

II-İlgi Çekici Bir Kişilik

Avrupa uygarlığında gelecekte varlığını hissettirecek yeni bir güç olarak lejyonlardan, başka bir deyişle mareşal cumhurbaşkanının bildirisinden mayıs-haziran Günlüğümde söz etmiştim. Bakın, iki ay önce yazdıklarım çıktı. Mareşal bu şaşırtıcı bildirisinde yasal yollardan ayrılmayacağını, barış vb... sözleri vermekle birlikte, ülke kendi düşüncelerini paylaşmaz, yakında yapılacak seçimlerde eski cumhuriyetçi çoğunluğu meclise taşırsa, o zaman ülkenin görüşlerine sırası gelince katılmamak ve seçim sonuçlarına boyun eğmemek zorunda kalacağını açıkça söylüyor. Mareşalin bu şaşırtıcı tutumunun bir gerekçeye dayandırılması gerekir. Gücünden ve başarısından bu kadar emin olmasaydı, ülkesi için böyle bir dille ve üslupla konuşmazdı. (Fransa herhangi bir köy değildir.) Bu nedenle, onun tüm umudunun çok güvendiği ordusu olduğu bellidir. Gerçekten de mareşalin Fransa'da yaptığı yaz gezilerinde birçok kentte ve kasabada, onu hayli kuşkulu karşıladıkları görülüyor, ama ordu ve donanma her yerde tam olarak bağlılığını göstermiş ve mareşali gönülden karşılamıştı. Mareşalin elbette iyi kalpliliğinden, daha doğrusu masum duygularından kuşku duymak olmaz. Ülkenin meşru görüşünü dinlemeyeceğini önceden bildirerek aykırı davransaydı, ülke de ona kulak asmasaydı, o zaman mareşal ülkeyi kendince esenliğe kavuşturmayı istediğinden, bu esenliği sağlayacağına inanırdı. O halde mareşalin ahlaki niteliklerinden değil, başka bazı özelliklerinden kuşkulanmak gerekir... Gerçekten de mareşal herhangi bir kimsenin himayesinde olmadan edemeyen karakterde bir insan görüntüsü sergilemekte, öte yandan bu kişilik son derece ilginç bazı özellikler taşımaktadır. Örneğin bir soru: Kimin için çalışıyor? Kimin için bu kadar çaba gösteriyor ve tehlikeyi göze alıyor? Baştan aşağıya vesayete bulaştığına kuşku yok; oysa Mac-Mahon'un yine de bütün Avrupa'da tek başına olduğuna, kesinlikle kimsenin koruması altında bulunmadığına, tersine, kendi başına hareket ettiğine inanıyorum. (Gerçi bu benim kişisel görüşüm.) Onu eline geçiren işini bilen insanlar herhalde ondaki bu inancı belirli bir zamana kadar ayakta tutmuşlar ve bu arada var güçleriyle, her nereye olursa olsun onu yönlendirerek bir dediğini iki etmemişlerdir. Buna uygun karakter özelliği taşıdığını, gururuna düşkün olduğunu kuşkusuz bildikleri içindir bütün bunlar. Ancak bu tip uyanık insanları sadece tek partide -çok güçlü klerikal partide- bulmak olasıdır. Fransa'da diğer partiler bu beceriyi gösterememişlerdir. Bir soru daha: Mareşal birilerinin himayesindeyse, kimdir bunlar? Bakın, şimdi Bonapartçıların çok

endişelendikleri, çok aday gösterdikleri, mareşalin de onların adaylarına destek çıktığı, seçimde zaferlerinden emin oldukları, orduya güvendikleri, veliaht prensin çoktan anakaraya çıktığı, her yerde prensin Paris'e gideceğinin konuşulduğu çok iyi bilinmektedir. Peki, "cumhurbaşkanlığına" oldu gözüyle bakan Mac-Mahon'un sırf veliaht prensi tahta çıkarmak için tutup bu kadar sıkıntılı, tehlikeli bir sorumluluğu üzerine alacağına inanmak mümkün mü? Hayır, bence olamaz (yine tamamen kişisel görüşüm bu)! Yalnız burada olsa olsa özel birtakım kombinasyonlar vardır, örneğin gazetelerde çıkarılan yaklaşık bir ay önce imparator prensin sözde mareşalin kızıyla nişanlandığı gibi bazı söylentiler... Ancak böyle özel, gizli kombinasyonlar yoksa, hâlâ özel anlaşmalar ya da görüşmeler söz konusu değilse, düşüncemi sorarsanız mareşalin herhangi birine göre, *kendi çıkarına* ülkeyi esenliğe kavuşturmaya daha istekli göründüğünü söylerim, eğer Bonapartçı adayları destekliyorsa, yine de onlardan çok güvenilir olduğuna, onları sonra istediği gibi yönlendireceğine inandığındandır. Böyle birinin aklına kim bilir ne düşünceler geliyordur! Yakın zaman önce bir piskoposun mareşali karşılama konuşmasında, onun anne tarafından Büyük Karl'ın soyundan geldiği anlamında sözler sarf etmesi boşuna değildir. Kısacası, birkaç yıl cumhurbaşkanlığı dönemi gerçekten onun ruhunda birtakım sinir bozucu, fantastik izlenimler uyandırmış olabilir. Kaldı ki bir askerdi. Aslında bu yargıların hepsi gizemli bir kişiliği açıklamaya yarayan hayali denemelerdir sadece. Gerçek şimdilik, mareşalin din adamlarının elinde olduğu, onlar tarafından yönlendirildiğidir, mareşal bunun tam tersini, yani din adamlarını asıl kendisinin yönlendirdiğini ve sözünden çıkmadıklarını düşünse de bu böyle. Onlar artık mareşalin ellerinde elbette değiller, Fransa'nın kaderinin bugün kesinlikle *sadece onlara*, ruhbanlara bağlı olduğu görülüyor. Bu korkunç yeraltı oyunlarının hâlâ sürdüğüne kuşku yoktur. Din adamlarının günümüz Batı Avrupa hareketinde büyük rol oynadıklarını Avrupa daha işin başından bilmesine rağmen ruhbanların yine de *bu rolün boyutunu ve gücünü* bu zamana kadar gizledikleri, zikzaklar çizdikleri, belirli bir zaman için başkalarından, mareşalden, örneğin Bonapartçılardan sakladıkları, böylece davanın tasarlanan hedefine ulaşmasına kadar süreceği anlaşılıyor. Aslında mareşal ya da imparator prens olsun başaracakmış, umurlarında bile değildir. Kişisel sempatileri yoktur, olması da gerekmemektedir. Onlar için varsa yoksa görevdir: Fransa'nın bir an önce silaha sarılması ve Almanya'ya saldırmasıdır. İşte, bu amaç için onlar papaya arka çıkmada beceriksiz kalan cumhuriyetçileri

ezdiler. Şimdi sessizce ve kurnazca etrafı kolluyorlar: Bakalım şans kimden yana olacak? İmparator prens gerçekten savaş ilanı konusunda onlardan daha şanslı olduğunu gösterirse, o zaman ruhbanlar belki de ona yamanıp, Mac-Mahon'u dikkate almadan, prensi Paris'e götürebilirler. Ama şimdilik mareşali destekler gibi görünüyorlar. Aklıma gelmişken, geçenlerde mareşal bir konuşmasında şöyle demiş: "Cumhuriyet kurumlarını ortadan kaldırmak niyetinde olduğuma dair söylentiler kulağıma geliyor; ancak ben cumhurbaşkanlığını kabul ederken onları koruma sözü verdiğimi unutmuş görünüyorlar." Cumhuriyetçilerin bütün suçlamalarına rağmen, bu sözler mareşalin ahlaki açıdan masum olduğuna ilişkin görüşü tamamıyla doğrulamaktadır. Dürüst bir asker olarak demek ki bu şeref sözü çok değerlidir ve kuşkusuz sözünden dönmeyecektir. Ama cumhuriyeti devam ettirirken aynı zamanda cumhuriyetçileri saf dışı etmeye niyetliyse, o zaman cumhuriyeti, cumhuriyetçiler olmadan sürdürmeyi amaçlamaktadır. Gerçekte onun böyle siyasal bir programı olduğuna ve bu programın tamamen uygulanabilir olduğuna onu inandırdıklarını düşünmek gerekir burada. Bu program açıkça *"J'y suis et j'y reste* (Oturdum ve inmeyeceğim; buradayım, burada kalacağım) iddiası olmakla beraber, cumhurbaşkanlığı süresinin, dolayısıyla şeref sözünün sona ereceği 1880'e kadar bütün politik görüşlerinin döngüsünü oluşturmaktadır. O zaman hayaller kurmaya başlayacak: "Cumhurbaşkanlığını bırakacağını görünce, bu soylu ülke ona laf cambazlarından kurtarması için değişik, yeni bir görevi, bir Büyük Karl olmayı önerecek ve o zaman işler yine tıkırında gidecek." Mareşal'in gerçekten de verdiği sözü tutmayı ve cumhuriyet kurumlarını muhafaza etmeyi istemesi durumunda, onun kurnaz devindirici güçleri, cumhuriyetçiler olmadan da korunan bu cumhuriyetin gelecekteki planlarına engel olması halinde, mareşali ister istemez hemen bir Bonapart'a çevireceklerdir. Bu nedenle her olasılığa karşı yararına olduğuna inandırarak, onu Bonapartçı adayları desteklemeye çektikleri açıktır. Ne olursa olsun kendini kurtaramayacağı sağlam bir himaye içinde olmayı sürdürecektir. Özet olarak, dünyayı büyük ve yeni olaylar beklemektedir, lejyon olayı, geniş bir Katolik hareketi hissedilmektedir. Papanın sağlığı "yeterli biçimde" basında yer alıyor. Papanın ölümü Fransa'daki seçimlere ya da seçim sonrası olacaklara rastlarsa seyredin cümbüşü. O zaman Doğu Sorunu bir anda bütün Avrupa'yı içine alan bir sorun haline gelebilir.

III-Üç Ay Önce Yazdıklarıma Atıf

Bu görüşüme mayıs-haziran Günlüğümde ayrıntılı biçimde yer vermiştim, ancak bu yazımın en önemli yerine, yani tüm Avrupa'da şimdi ve gelecekte baş gösterecek olaylarının kaynağının *Katolik kumpasında* ve çok yakında papanın ölümüyle ve yeni papa seçimiyle çakışması pek muhtemel büyük bir Katolik hareketinde *olduğunu* vurguladığım yazımın bu en önemli yerine kimseler ilgi duymamış ve yazım sessiz sedasız geçip gitmiştir (basında).

Ama şimdi bu görüşümün iki ay öncesine göre daha güçlendiğine eminim artık. O zamandan beri tahminlerimi doğrulayan o kadar olay gerçekleşti ki artık doğruluğuna kuşkum yok. İki üç aydır bizde de, yabancı basında da bu konuda bir şeyler yazılıyor, ama hâlâ kesin bir yargıya varmaya çekiniyorlarmış gibi bir hava var. İşte, geçenlerde *Moskovskiye Vedomosti* manşetten çok güzel bir yazı yayınladı *(Moskovskiye Vedomosti*, No. 235). İngiliz gazete muhabirlerinin görüşlerini yansıtan bir alıntı bu:

> İngiliz muhabirler olaya çok içten biçimde açıklık getiriyorlar. Onların yorumlarına göre, Avrupa politikasının anahtarı Almanya'nın elinde ve Almanya Rusya'yı gayet anlaşılır nedenlerden eskisinden daha sağlam desteklemeye hevesli. İlkin, Rusya'nın stratejisindeki başarısızlığın, göründüğü kadarıyla Prusya'ya karşı hâlâ birtakım sıkıntıları olan Avusturya'yı yüreklendirdiği ve canlandırdığı Berlin'de açıkça görülüyor. Sonra Almanya'nın can düşmanı Fransa ve Katolikliktir; bu iki güç sempatisini Türklerden yana kullanıyor. Doğu karışıklığının başlarında Fransa'nın Rusya'ya biraz cilve yaptığı doğrudur; evet, o zamanlar Fransa bize bir parça ilgi duymuş olsa da; bu ilgi şimdi soğumakla kalmamış, tamamıyla Türklerin tarafına dönmüştür. Savaşçı Katolikliğe gelince, sadece bugün değil, ta başından beri kararlı biçimde ve büyük istekle herkesin bildiği gibi shezmatik{298} Rusya'ya karşı dini bütün Türkiye'yi kanatları altına almıştı. Aşırı istekli ruhbanların kabalığı o dereceye vardı ki içlerinden biri Kuran için gönül okşayıcı sözler etti, öyle ki ultramontan{299} "Germania" bile Türklerin düşman Ruslara karşı kazandıkları başarılardan memnunluk duymakla birlikte çareyi gerekli çıkışlar yaparak, bu gibi münasebetsizlikleri hafifletmede buldu; ancak, İslama bu sempatiyi açık biçimde yansıtmak acemiceydi. Katolikliğin mot d'ordre'ının{300}, Fransa kamuoyunun Türkler lehine dönmesine mükemmel uyum göstermesinden, Katolik Avusturya'nın da çıkarları Rusya'ya karşı olduğundan Berlin, Güney Almanya'nın ultramontan ve ayrılıkçı çıkarlarını, Ingiltere'yi bile zamanla içine çekebilecek Katolik ve anti-Rus ligi olasılığını doğal olarak tehlikeli görmektedir. İngiliz muhabirlerin yorumları böyle, ama kuşku yok ki bu çeşit oyunlarda başı çeken İngiltere'dir.

O halde geçmişte olduğu gibi Türkiye’yle baş başa kalacağız demektir.

Bunların hepsi güzel de, hâlâ doğru dürüst bir açıklama, kesin bir söz yok, kimsenin düşüncelerini açıkça dile getirmeye yanaşmaması şaşırtıcıdır; sezgiler bile gereken yoğunlukta değil sanki. Bu yazıda *savaşçı Katoliklikten*, Bismarck’ın kafasındaki Katolikliğin öneminden, bu sıralar Fransa’ya etkisinden, nihayet *ligden*, *Berlin’in doğal olarak çekindiği noktanın Güney Almanya’nın ultramontan ve ayrılıkçı çıkarlarını*, *İngiltere’yi bile içine çekebilecek bir Katolik ve anti-Rus ligi* olasılığından bir yığın laf edilmektedir. Oysa bu ligi ve *şu meşhur Katolik komplosunu* ilk kez ben, hem de iki ay önce gündeme getirmiştim, ama son ve kesin sözümü söylemiş, yani tüm sorunun bu komploda olduğunu, Avrupa’da her şeyin şimdi bu komploya dayandığını, hatta Doğu savaşının da can çekişmekte olan Roma Katolikliğinin bu büyük oyunu sonucu çok kısa bir zamanda bütün Avrupa’yı da içine alan bir sorun haline geleceğini belirtmiştim. Oysa İngiliz “muhabirlerin görüşlerinde”, *Moskovskiye Vedomosti’nin* bu güzel yazısının bütününde sanki bu düşünceyi hâlâ kabul etmeye yanaşmama gibi bir hava seziliyor; bunun yerine de, “Bu oyunda İngiltere’nin etkin rol oynadığına kuşku yoktur” ve “o halde *eskisi gibi Türkiye’yle tek başımıza kalacağız demektir”* biçiminde görüşler öne sürülüyor. Bu doğru mudur gerçekten? Tek başına kalmak mıdır? Tersine, çok yakın gelecekte sadece Türkiye’yle değil, birden bütün Avrupa’yla karşı karşıya kalacağımızı göstermez mi bu?

Bugünün olayları içinde artık fark edilen ve kabul edilmeye başlanan bu “askeri Katoliklik” de ne oluyor, gerçekten “tutku” derecesinde bu savaşkanlığı da nereden geliyor ki Katoliklik, shizmatik Rusya’ya karşı, dini bütün Türkiye’yi “kanatlan altına” alıyor? Bunların hepsi sadece “Rusya’nın shezmatik ülke olmasından mı? Bugün Katolikliğin o kadar sıkıntısı, yaşamsal endişeleri var ki eski kilise çekişmelerini düşünecek zamanı yok. Asıl önemlisi de Berlin’de bu kadar korkulara neden olan bu “Katolik ligi” de nereden çıkmıştır? İşte, yaklaşık iki buçuk ay önce bunları uzun uzadıya dile getirmiştim. Vardığım sonuç şu: Şimdi başkalarının da kabul ettiği bu ligin, dünya Roma egemenliğinin yeni baştan canlandırılması görünüşü altında, sağlam, şu an Avrupa’nın her yerinde varlığını sürdüren örgütlü bir Katolik *komplosu* olduğu, bu komplonun Avrupa’da şimdi cereyan eden olayları derinden etkileyeceği, bugün oynanan *oyunların* kaynağının ne orada, ne burada, ne de sadece

İngiltere’de, hiç kuşkuya yer olmayacak biçimde dünya Katolik komplosunda olduğudur!

Savaşçı Katoliklik kudurmuşçasına ve “tutkuyla” bize karşı Türklerden yana tavır alıyor. İngiltere’de olsun, Macaristan’da olsun, bugün savaş yanlısı bu ruhbanlar kadar Rusya’ya çılgınca kin besleyen yoktur. Bırakın başpapazı, papanın kendi bile yüksek sesle Vatikan Meclisinde sevinçle “Türklerin zaferinden” söz etmiş, Rusya için “korkunç bir gelecek” biçmiştir. Ölmek üzere olan bu yaşlı adam, üstelik “Hıristiyanların başı” Rus yenilgilerini her duyuşunda neşelendiğini uluorta söylemekten sıkılmamıştır. Roma Katolikliğinin şimdi gerçekten “savaştığı” ve fiilen, yani *silahla* Avrupa’daki korkunç ve ezeli düşmanlarına karşı şimdi savaş açtığı kabul edilirse, bu tutkulu kin tamamen anlaşılmış olacaktır. Roma Katolikliğinin, başka deyişle dünya papa monarşisinin korkunç düşmanı kimdir peki? Kuşku yok ki Prens Bismarck. Almanya’nın ve Bismarck’ın papalığın o zamanlar asıl savunucusu Fransa’yı ezip geçtiği ve böylece Roma’nın denetimini elinde tutan İtalya kralının ellerini kollarını bağladığı o görkemli anda Roma papanın elinden alınmıştı. O gün bugündür Katolikliğin bütün derdi Almanya’ya ve Prens Bismarck’a düşman ve rakip olanların izini sürmek olmuştur. Prens Bismarck öteden beri Roma Katolikliğinin, onca yüzyıl Roma’ya ve onun her türlü görünüş altındaki ideolojisine, tüm müttefiklerine, hamilerine ve yandaşlarına karşı tavır alan Protestan Almanya’nın ezeli düşmanı olduğunu çok iyi anlıyordu, ayrıca Katolikliğin *şimdi de* varlığını sürdürdüğünü, yani Birleşik Almanya için bu önemli anda bu birleşmeye, yani Prens Bismarck’ın neredeyse bütün ömrünü verdiği bu yapının tamamlanmasına engel olan en zarar verici öğe olduğunu da iyi bilmekteydi. Yine Berlin’de, zamanla Güney Almanya’nın ultramontan ve ayrılıkçı çıkarlarını kendisine çekebilecek Katolik ve anti-Rus ligi “olasılığından” endişe duyuluyordu, üstelik Berlin’de, Katolikliğin, er ya da geç mutlaka, 1871’de Almanya’ya karşı şerefi iki paralık olan ve büyük bozguna uğrayan Fransa’nın gelecekte yükselişine vesile olacağını, bu nedeni başkalarından çok Roma Katolikliğinin sağlayacağını, haliyle Birleşik Almanya için en büyük tehlikenin başka hiçbir yerde değil, asıl Roma Katolikliğinde saklı olduğunu uzun zamandır seziyorlar, bundan endişe duyuyorlardı. Berlin’in bu öngörüsünün nedeni doğal olarak şu kaçınılmaz görüşlerdir: Birincisi, dünyada şimdi o Fransa’dan başka papalığın savunucusu yoktur, sadece kılıcına güveniyor, *yeter ki bu kılıcı elinde yine sağlamca kavrasın!* İkincisi, Roma Katolikliği ezilmiş düşman

görüntüsünden uzaktır; bu düşman bin yıldır ayakta; tutkuyla yaşamak istiyor, yaşama gücü olağanüstü, hâlâ büyük gücü var, dünya papa egemenliği gibi, tarihsel bir ideolojisi var, bir anda silinip gidemez. Özetle, Berlin'de sadece düşman değil, gücü de biliniyordu. Berlin muharebeye başlamadan düşmanlarını küçümsemez.

Katoliklik yaşamaya bu kadar istekliyse, ayakta kalması gerekiyorsa ve onu koruyacak kılıç sadece Fransa'nın elinde bulunuyorsa, bir de uygun an beklenirse, buradan Roma'nın Fransa'nın elinden kurtulamayacağı sonucu çıkar. Bu elverişli an Doğu Sorunuyla -Rusya-Türkiye savaşıyla- ilkbaharda başlamıştır. Gerçekte: Almanya'nın müttefiki kimdir? Elbette Rusya. Roma da bunu çok iyi anlıyor. Rusya'nın "başarısızlıklarına" papanın sevinmesinin nedeni işte bu: Demek ki papa egemenliğinin en korkunç düşmanının ana müttefiki, ezeli müttefikinden yalıtılmış durumdaydı, öyleyse Almanya şimdi tek başına kalmıştı, işte Katolikliğin uzun zamandan beri beklediği an gelmişti: Ezeli nefreti körüklemek ve Fransa'yı Almanya'ya karşı bir intikam savaşma sokmak

için şimdi değil de ne zaman bundan daha uygun fırsat olabilirdi?

Öte yandan Katoliklik için şimdi başka kaçınılmaz süreçler o kadar yakın ki artık bir dakika bile geç kalınması mümkün değildir. Papanın ölümü ve yeni papa seçimi kaçınılmaz biçimde yaklaşmaktadır, papa seçimini var gücüyle etkileyerek papa egemenliğine nihai ve korkunç darbeyi indirmek ve böylece papayı dünya metropoliti ve hükümdarlığından sıradan bir patriğe dönüştürmek ve elinden gelirse yeni seçilecek papanın rızasıyla Katolikliği iki düşman kampa bölerek onun çöküşünü, ana hedeflerini, iddialarını ve umutlarını sonsuza kadar tarihin sayfalarına gömmek için Prens Bismarck'ın zekâsını ve gücünü kullanacağını Roma iyi bilmektedir. Katoliklik Bismarck'a karşı acil önlemler almada nasıl telaşlı davranmasın? İşte tam bu sırada yine Doğu Sorunu gündeme giriyor. Hoş, şimdi Fransa için, onca yıldır aradığı müttefiki şimdi bulmak mümkün. Tam bir koalisyon bile kurabilir. Avrupa baştan aşağı kan ve ateşe boğulsun, önemli değil, yeter ki papa kazansın, bütün bunlar İsa'nın Romalı vaizleri için tabii!..

Böylece çalışmaya başladılar. Kuşkusuz önce Fransa'nın onlardan yana olmasını sağlamak gerekiyordu. Bu nasıl olacaktı? Çoktan yapmışlardı. Şimdi Avrupa'nın tüm politikacıları ve Avrupa basını Fransa'da mayıs darbesini ruhbanların gerçekleştirdiğini kabul ediyor; ancak bir kere daha söylüyorum, içinde barındırdığı temel önemini bir gerçek olarak sanki

kabul etmek istemiyorlar. Herkes ruhbanların Fransa'daki darbeyi sırf sahalarını daha çok genişletmek, belirli çıkarlar ve imtiyazlar, geniş haklar elde etmek amacıyla gerçekleştirdiklerine sanki dört ay öncesinden karar vermiş gibi... Oysa bu darbeye radikal değil, yani acil ve ivedi bir Fransa-Almanya savaşı -özellikle savaşı- başlatmak gibi (papanın ölümünden sonra Roma Kilisesinde çıkabilecek büyük karışıklıklar nedeniyle) bir amaçla girişilmediğini düşünmek olacak iş değildir! Bakınız, iş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, onlar istediklerini elde edecekler; Fransa'nın kazanması halinde belki de papanın yine dünya egemenliğini elde edeceği bir savaşı başlatacaklardır.

Onlar şaşırtıcı ustaca işler yapmışlardır, en önemlisi de başarıları için en uygun anı seçmişlerdir. Papayı hiç desteklemeyen ve hiçbir zaman Almanya'yla savaşı göze almamış olan cumhuriyetçileri kovmakla işe başlamaları gerekiyordu. Onları kovdular. Ayrıca Mareşal Mac-Mahon'u bir daha düzeltemeyeceği bir hataya (özellikle düzeltemeyeceği) zorlamalıydılar, o da bu hatayı yaptı: Cumhuriyetçileri kovdu ve tüm Fransa'ya, onların artık dönmeyeceğini bildirdi. Demek oluyor ki işe sağlam bir başlangıç yapmışlardı, ruhbanlar şimdilik rahattılar, Fransa meclise cumhuriyetçi çoğunluğu taşırsa, mareşalin hepsine yol vereceğini biliyorlardı. Gambetta da mareşalin ya ülkenin kararına boyun eğmesini, ya da koltuğunu bırakması gerektiğini duyurmuştu. Gambetta'nın ardından cumhuriyetçiler de böyle karara varmışlardı, ne var ki mareşalin meşhur *"J'y suis et j'y reste"* (Oturdum bir kere, inmem, buradayım, burada kalacağım) parolasını unutmuş görünüyorlardı, o da zaten koltuğundan inmeyecekti. Mareşalin bütün umudunun lejyonların sadakati olduğu açıktı. Lejyonların mareşale ya da kime olursa olsun bağlılığından din adamları da yararlanmak istiyorlardı. Onlar için kesin olarak yalnızca hükümet darbesi tamamlanmış olurdu, devleti kendi kafalarına göre yönetiyorlardı zaten. İş büyük olasılıkla şöyle sonuçlanacaktı: Gasp edenlerin çevresinde olacaklar, onları yönlendireceklerdi. Onlar olmasa bile iş onlarsız da kendiliğinden yürür, asıl noktaya getirirlerdi, sadece hükümet darbesi yapılmış olurdu: *Fransa'da meydana gelen her hükümet darbesinin* Prens Bismarck'ı nasıl derinden etkilediğini biliyorlar. Bismarck yıllar geçtikçe güçleneceğinden çekinerek 1875'te Fransa'ya savaş açmaya niyetlenmişti. Himaye ettiği cumhuriyetçiler herhangi bir gerekçeyle Bismarck'a savaş açmayı göze alamadılar, Bismarck, düşmanı olan devletin başında onları görünce, her yıl güçlenmelerine rağmen içi hâlâ rahattı. Bununla birlikte Fransa'da her yeni

darbe kuşkusuz onu aşırı endişeye düşürüyordu. Ne zaman mı: Almanya doğal müttefiki Rusya'dan yoksun kaldığı, Almanya'nın düşmanı birçok Katolik unsuru bünyesinde barındıran Almanya'nın (eski rakibi) Avusturya'nın birden değerini anladığı ve İngiltere'nin Doğu savaşının başından beri sinirsel bir sabırsızlıkla Avrupa'da kendine müttefik beklemeye ve aramaya başladığı zaman!.. Ya Fransa -Berlin'in düşünüp taşınması gerekiyor- gelecekteki yeni hükümetiyle, başında ve çevresinde onu yönlendiren ve sözünü geçiren din adamlarının cirit attığı Fransa, evet, ya bu Fransa birden bir "intikam" savaşma kalkışırsa, bunu başlatmak için şimdiki gibi uygun bir anın ve kendisini destekleyecek böylesi önemli müttefikleri hiçbir zaman bulamayacağını sezerse? Tam bu sırada ya papa ölürse? (Çok mümkündür.) Ya ruhbanlar Bismarck'ın papa seçimine bakış açısının, Fransa'nın görüşüne ters düştüğünü söyleyerek yeni Fransız hükümetini bunu Bismarck'a bildirmeye zorlarlarsa? (Cumhuriyetçilerin kovulmaları halinde bu yüzde yüz olacaktır.) Fransız hükümeti 1871'de kaybettiği kentlerden birini savaşarak geri almayı başarırsa (Avrupa'da güçlü müttefik bulma olasılığı nedeniyle), iktidarını ve ülkedeki etkisini en azından yirmi yıl sağlamlaştıracağını anlarsa? Ah, insan nasıl olur da endişe duymaz!

Burada küçük, ama çok önemli bir nokta daha var: Alman tepeden bakar, kibirlidir; Alman itaatsizliğe dayanamaz, Fransa bu zamana kadar Almanya'nın tam olarak güdümünde bulunuyordu, hemen hemen her attığı adım için ona hesap vermek zorundaydı; sözgelimi tümen, tabur sayılarını artırırken gerekçelerini bildirmek, neredeyse özür dilemek durumundaydı, birden bu Fransa başkaldırma küstahlığı gösteriyor! Öyle ki ruhbanlar hiç çekinmeden savaşı ilk başlatanın handeyse Prens Bismarck olduğunu ileri sürebilirler. Bismarck 1875'te savaşı başlatmak istemişti zaten. Savaş açmaması Fransa'yı ebediyen kaybetmesi demekti. Aslına bakarsanız şimdi 1875 yılı değil elbet, ama Avusturya, Almanya'nın tarafında yer alırsa, işte o zaman... Sözün kısası geçenlerde bir araya gelen Almanya ve Avusturya'nın yüksek düzeyde bakanları, herhalde yalnızca Doğu Sorununu konuşmamışlardı. Dünyada dış politika açısından şimdi en avantajlı duruma gelen bir devlet varsa, bu kesinlikle Avusturya'dır!

IV-Avusturya'nın Şimdi Aklından Neler Geçirdiği Üzerine

Şimdi tutup Avusturya'nın kaynadığını, ülkenin yarısının hükümetin icraatlarına karşı olduğunu söyleyecekler. Macaristan'da gösterilerin ardı arkası kesilmiyor. Macaristan Türklere destek çıkarak Rusya'ya karşı tavır almaya adeta can atıyor. Ortada açık bir İngiltere-Macaristan-Polonya komplosu bile var. Öte yandan Avusturya toprakları içindeki Slav unsurlar şimdi hükümetin yanında yer alıyor görünseler de Avusturya onlara yan gözle ve kuşkuyla bakıyor; belki de Macarlara baktığından daha fazla... Eğer doğruysa, şu anda Avusturya'nın, bir Avrupa devletinde olabilecek en kazançlı siyasal konumda bulunduğundan söz edilebilir mi?

Evet, bu gerçektir. Hiç kuşkusuz bir Katolik faaliyetinin Avusturya'da da sürdürüldüğü doğrudur. Ruhbanlar uzak görüşlüdürler, bu ülkenin günümüzdeki önemini kavramamaları, fırsattan yararlanmamaları düşünülebilir mi? Katolik ve "koyu Hıristiyan" olan bu ülkede akla hayale gelmedik gerekçeler ve formüller görünüşü altında her çeşitten dalgalanmayı ateşlemek için kuşkusuz fırsatı kaçırmıyorlar. Bakın: Avusturya bu dalgalanmalara çok kızıyor gibi görünüyor ya, Allah bilir aslında pek kızmıyordur, belki de tam tersine: *Ne olur ne olmaz diye* bu karışıklıktan ileride yararlanmak için gözetiyordur da... Avusturya kendini politik açıdan en şanslı ülkeler arasında hissetse de, günümüzün olayları nedeniyle, *uzun vadeli* ve belirli bir politikaya pek yanaşmamaktadır, sadece çevresini kollamakta ve *sağduyunun* ona neyi emredeceğini beklemektedir. Eğer bir karara varacaksa, bu olsa olsa *kısa vadeli,* üstelik koşullu bir politika olur. Avusturya içi rahatken genelde acele etmeden karar verir, herkesin kendisine baktığını ve muhtaç olduğunu bilerek bir süre bekler; kendi seçtiği, yakın ve kaçınılmaz bir nimet nedeniyle hazla yutkunduğu avına gözlerini diker.

Geçenlerde iki Alman devlet başkanı yaptıkları görüşmede belki de birçok "şartı" gündeme getirmiş olabilirler. En azından Avusturya hükümeti evinde herkesin duyacağı biçimde, Doğu Sorununun Avusturya'nın çıkarları dışında gelişmeyeceğini ve çözülmeyeceğini bildirmiştir, son derece geniş bir görüş bu. Böylece Avusturya silaha sarılmadan, Rusya'nın başarılarında -böyle bir durum olursa- hatırı sayılır payı olacağına, tersi durumda belki de payının daha da artacağına inanmaktadır. Bu kısa vadeli politikaya uyar. Ya uzun vadede? Şimdi herkes ona gereksinim duyuyor, düşüncelerini, yansız politikasını bulmaya çalışıyor; oturduğu yerden sırf: "Hımm..." dediği için vaatlerde bulunuyorlar belki, onu ödüllendiriyorlar. Ama şimdi kendi

değerini anlayan bu devlet, başbakanlarının dostluk havasında geçen görüşmelerine karşın kimsenin henüz bilmediği uzun vadeli politikasının getireceği şansa bel bağlayamaz, buna eminim. En son ve kaçınılmaz ana kadar, bu politikanın -Avusturya'nın gelenek ve göreneklerinden gelen ezeli politikasının- nasıl olacağını kimsenin bilmediği kanısındayım. Şimdi açgözlülükle Fransa'ya gözlerini dikmiş, onun yazgısını bekliyor; yeni, çok ilginç olaylar bekliyor; asıl önemlisi de aşırı kendini beğenmiş havalara girmesi... Nasıl heyecan duymasın ki: Belki de çok yakında uzun vadeli politikasına bile karar verebilir, hem de kesin olarak: Onun bu heyecanı kuşkusuz çok hoş, ama güçlü Avusturya Fransa'da meydana gelebilecek her darbede (o kadar yakın, o kadar muhtemel ki!), hatta her hükümet değişikliğinde (yeter ki cumhuriyetçi olmasın!) Fransa'nın yeni yöneticilerinin savaşı istememeleri, tersine, bütün güçleriyle eski düzeni korumaya çalışmaları halinde bile Fransa'yla Almanya'nın karşı karşıya gelmesinin *kesinlikle kaçınılmaz* olduğunu çok iyi anlıyordu. Ah, Avusturya, ulusların yaşamında iradeleri ve hesapları dışında onları belirli bir harekete çeken anların olduğunu kavramada herkesten daha yetenekli, bu yazgının ta kendisi!

Şimdi hayali bir düşüncemi anlatmama izin verin (sadece hayal tabii). Neler getireceği belirsiz, civcivli anların yaşandığı günümüzde, olaylar açıklık kazanmadığından, Avusturya'nın kuşkusuz bir karara varamadığı bu *çok uzun vadeli* politikası üzerine neler düşündüğünü hayal edeceğim. Ancak biri kapıya dayanmış, bunu görüyor, biri hemen girmek istiyor, hatta kapının kolunu çevirmiş, ama kapı hâlâ kapalı; biri girecek, kimse onu tanımıyor. Fransa'da bilmece çözülecektir, Avusturya şimdilik oturuyor ve *düşünüyor,* nasıl düşünmesin, kılıçlar çekilir, Almanya ve Fransa birbirine kesin olarak girerse kimden yana tavır alacak, kiminle olacak? İşte size çok *uzun vadeli* bir soru; ancak çok yakında Avusturya'nın buna yanıt vermesi gerekecek!

Çünkü değerini şimdi nasıl bilmesin: Kimin için silaha sarılırsa o kazanacak. İki Alman imparatorluğunun başbakanlarının görüşmelerde ne konuştuklarını kimse bilmiyor, ama aralarında mutlaka üstü kapalı konuşmalar geçmiş olmalıdır. Nasıl olmasın! Belki de imadan fazlası vardır, apaçık konuşulmuş ve bir şeyler *önerilmiştir.* Özetle, ona bir yığın vaatte bulunulmuştur, buna kuşku yok; o kadar ki Avusturya Fransa'yla savaş durumunda Almanya'nın müttefiki kalırsa bundan *fazlasıyla* kazançlı çıkacağına derinden inanıyor. Alt tarafı tarafsız kalacak, iyi davranışının

karşılığını alacağı umuduyla beş altı ay yerinde uslu uslu oturacak! Buyurun, bundan keyifli ne olabilir! Çünkü Fransa'ya karşı etkin desteğini, sanıyorum, hiçbir başbakan ondan koparamaz; Avusturya böyle bir yanılgıya düşmeyecektir: Fransa'ya öldürücü bir darbe vurulmasına katılmayacaktır, tersine, belki de son kaçınılmaz anda diplomasiyi devreye sokarak onu savunacak, böylece ödülünü daha bir sağlama alacaktır. İkinci bir Fransa zaferinden sonra koca bir dev haline gelecek olan Almanya'nın şefkatli kolları arasında Avusturya'nın *Fransa'dan tamamen yoksun* kalması mümkün değildir. Bu dev belki de bir süre sonra onu öyle bir saracak, kolları arasında kazara öyle bir sıkacaktır ki sinek gibi ezecektir. Derken nihayet sağındaki öteki Doğu devi yüz yıllık derin uykusundan tamamen uyanacaktır.

Avusturya içinden: "Kuralına uygun davranmak iyi, güzel de..." diye geçirecek. Kısacası şimdi kafasından başka bir düşüncenin, daha fantastik bir düşüncenin geçmemesi mümkün değil. Evet, imgeleminde şöyle canlandıracak:

"Fransa'da bu sonbaharda bile bir darbe olabilir, hatta daha önce, sonra kısa sürede de sona erer. Cumhuriyet düşer ya da sadece *bir adı kalırsa*, kışın Almanya'yla bir sürtüşme meydana gelebilir. Ruhbanlar çoktandır buna çaba gösteriyorlar; bir de papa bu sıralarda ölürse, o zaman yeni papa seçimi bir anda çatışkılara ve uyuşmazlıklara yol açabilir. Gerçi papa ölmese de çatışma ve sürtüşme olasılığı her zaman vardır! Sadece Almanya kesin tavır alırsa, bahara doğru savaş çıkabilir. Avrupa'nın diğer köşesinde, Türkiye'ye karşı bir kış harekâtı herhalde kaçınılmaz olacaktır, öyle ki müttefiki Rusya bahara kadar kendi işiyle uğraşacak. Bir intikam savaşı patlarsa, Fransa'nın kendine hemen iki müttefik bulması demektir bu: Türkiye ve İngiltere...

Öyleyse Almanya yalnız başına kalacaktır... İtalya var, ama bu hemen hemen yalnız kalmakla birdir. Tamam, Almanya mağrurdur, güçlüdür. Ama Fransa kendini toparlamayı başardı: Bir milyonluk ordusu var; İngiltere'nin de bir şekilde desteği söz konusu. Almanya'nın, kendi kıyı kentlerini İngiliz donanmasından koruması; dolayısıyla orduyu, topçuyu, mühimmatı, araç gereci, erzakı gözetmesi gerekecektir. Bu zorunlu önlemler Almanya'yı yine de zayıf düşürülebilir." Avusturya düşünmeye devam ediyor: "Özetle Fransa bensiz de başarıyla savaşabilir; hiç değilse 1870 yılına göre iki misli şansı var; çünkü Fransa o zamanlar düştüğü hataları bu kez sanırım tekrarlamayacaktır. Sonra Fransa yenmiş, yenilmiş beni ilgilendirmez, ben

yine de Doğu'da istediğimi alacağım: Doğu'da Avusturya'nın çıkarlarına ters çözümler üretilemez. Bu böyle bilinmelidir. Ama... ya ben 'nihai' anda karar özgürlüğümü akıllıca saklı tutarken Fransa'ya arka çıkar, üstelik silaha sarılarak onun yanında yer alırsam?"

Gerçekten ne olur o zaman? Avusturya bir anda üç düşmanın ortasında bulur kendini: İtalya, Almanya ve Rusya... Ancak Rusya kendi savaşıyla uğraşıyor, bu saldırılarla ilgilenecek hali yok. Her durumda İtalya'dan da çekinmemesi pek mümkündür. Geriye bir tek Almanya kalıyor, ama Avusturya'ya kuvvet sevk etmesi Almanya'yı zayıflatabilir, elbette büyük çapta güç yığmayacak, çünkü askeri gücünün tümü Fransa için gereklidir. Gerçekten de Avusturya kararını Fransa'nın müttefikliğinden yana kullanırsa, Almanya savaşmak istemese bile, Fransa Almanya'ya saldırır. İtalya ve Almanya'ya karşı Avusturya, İngiltere, Fransa ve Türkiye - bu korkunç bir koalisyondur. Çok, çok büyük bir başarı mümkün olabilir.

Kazanmaları halinde Avusturya Sadova'daki bütün kayıplarını geri alabilir, üstelik fazlasıyla! Ayrıca Doğu'da çıkarlarını ve vaat edilenleri de kesinlikle yitirmez. Asıl önemlisi, Katolik Almanlar arasında tartışmasız nüfuz kazanmasıdır. Almanya yenilsin ya da yenilmesin, savaştan pek başarı elde etmeden dönerse Alman birliğinin temeli derinden sarsılacaktır. Katolik Güney Almanya'da ruhbanların bütün güçleriyle kışkırttığı, Avusturya'nın da kuşkusuz bundan yararlandığı ayrımcılık baş gösterecektir. Belki de Katolik ve Protestan olmak üzere iki Almanya, iki birleşik Alman imparatorluğu doğacaktır. Avusturya bir süre sonra Alman unsurlarla güçlenince "meşhur düalizmine" başvurabilir. Macaristan'ı o eski -kendisini sayan, sözünü dinleyen- konuma getirebilir ve sonra da kuşkusuz bünyesindeki Slav unsurları sonsuza dek yönetebilir. Kısacası, sayısız kazanımlar sağlayabilir! Nihayet Almanya galip taraf olması durumunda bile, bu kadar güçlü koalisyon karşısında 1871'deki gibi *kesin* bir zafer elde edemeyeceğinden bir felaket yaşanmayacak, tersine hırpalanmış çıkacaktır. Demek ki sonuçları pek de kötü olmayan bir barış yapılabilecek. "Öyleyse kimin tarafında olacak? Ne taraf daha iyi, peki kim daha kârlı çıkacak?"

Avrupa'daki olayların gidişine bakılırsa böyle radikal soruları içinden geçiren Avusturya olmalı.

V-Kapıya Dayanan Kim? Kim Girecek? Kaçınılmaz Yazgı

Bu bölüme başladığımda, şimdi Avrupa'nın basın sayfalarını dolduran olaylar, haberler henüz çıkmamıştı; bu bölümde tahmini olarak yazdıklarımın yüzde doksam doğrulanmıştır. Günlüğümün gelecek sayısı 7 Ekimde çıkacak, bugün ayın yirmi dokuzu, bu bölümde yazmayı göze aldığım, deyim yerindeyse "kehanetlerim" kısmen eskimiş -ki bu "öngörülerimi" bu olup bitmiş olaylardan aynen çıkarmıştım- evet, eskimiş olacaktır. Yalnız Günlük okurlarıma mayıs-haziran sayısını hatırlatmak istiyorum. Avrupa'nın yakın geleceğine ilişkin yazdıklarımın hemen hemen hepsi doğru çıkmıştır ya da *doğrulanmak üzeredir.* Ancak bu yazımla ilgili daha o günler bazı görüşler duymuştum: Yazımı "çılgınlığa varan bir hezeyan", aşırı bir fantazya olarak değerlendirmişlerdi. (Aslında bunlar kendine özgü tiplerdir!) Ruhban sınıfının komplosunun gücü ve önemiyle düpedüz alay ediyorlar, üstelik böyle bir komployu kesinlikle kabul etmiyorlardı. Gerçi bundan iki hafta önce bu konuyu "iyi bilen" birinden, papanın ölümünün ve yeni papa seçiminin tamamen önemsiz bir olay olduğunu ve Avrupa'da önemsenmeden geçip gideceğini işitmiştim. Oysa Bismarck'ın buna ne kadar önem verdiği, Berlin'de Crispi'yle neler konuştuğu artık biliniyor.

Prens Bismarck'ın dehasının daha Fransa-Prusya savaşından beri, yeni birleşik Almanya'nın can düşmanının, bütün Avrupa'yı sarabilecek büyük bir "intikam" savaşma yol açacak Roma Katolikliği olduğunu kavradığını mayıs-haziran sayısında yazmıştım. Bu görüşümü saçma bulmuşlardı. Bütün bunların nedeni ne bizde, ne de Avrupa basınında kimsenin -dünyayı endişelendiren ve çoktan patlak vermiş bir Doğu savaşma rağmen- bu gibi sorunlarla yeterince ilgilenmediği bir zamanda çıkıp bunları dile getirmemdi. Herkes o sıralar sorunun Doğu savaşıyla sona ereceğini hayal ediyordu. Gerçi bugün de, yakın gelecekte kaçınılmaz bir Avrupa savaşma hemen hemen inanmıyorlar. Tersine, kışa kadar barışın imzalanacağını söyleyen konunun uzmanı bir İngiliz'in görüşlerini ciddi ciddi dikkate alanlar çıktı (Nordscott'un konuşması). Buna göre yazımın bu bölümünü önceden eskimiş saymam belki de gereksiz: Olaylar çoktan kendini göstermiş de olsa, büyük önemi dışa vursa da Avrupa'nın üzerinde uğursuz, korkunç, en önemlisi de zamanı yakın bir şeyler de uçuşsa, evet, bütün bunlara rağmen, pek çok kişinin yorumlarımı şimdi yine yanlış, gülünç, hayali ve abartılı bulacağı kanısındayım, çünkü olup bitenleri gerçekte olanından kat kat önemsiz ve değersiz görüyorlar. Örneğin tam bu sırada

Fransa'da seçimler yaklaşıyor ve Fransa hemen meclise eski cumhuriyetçi çoğunluğu sokacak, bu çok mümkün ve işte herkesin Fransa'nın esenliğe kavuştuğu, kara bulutların dağıldığı, hiçbir çatışmanın çıkmadığı, Mac-Mahon'un suçunu itiraf ettiği, güçsüz ruhban sınıfının utanç içinde silinip gittiği ve Avrupa'da yeniden barış ve "meşruluğun" başladığı gürültüleri koparacağını biliyorum. Bu bölümde "tahminlerimi" boş hayallerimin ürünü olarak görecekler. Yine olup bitmiş olaylara yanlış, özellikle hiçbir yerde görülmeyecek kadar önem verdiğimi söyleyeceklerdir. O halde yine bekleyelim, doğru, şaşmaz yolun nerede olduğunu o zaman görelim. Sonuç olarak: Herkesin gözleri önünde açılan bu yolun önemli noktalarını ve aşamalarını hatırlatmak için bir kez daha açıklamayı deneyeceğim, herhalde bu saptanmış yola ister istemez herkes girmiş olacak. Akılda kalıcı olsun diye maddeler halinde sunacağım. Aslında bu bölümün basit, ama kesin özeti olacak bu:

1) Cizvit güruhunun başı, günleri sayılı papanın çok önceleri çizdiği bu yol Roma'dan, Vatikan'dan başlıyor ve uzanıyor. Doğu Sorunu kızıştığı zaman Cizvitler, uygun zamanın geldiğini anlamışlardı. Çizdikleri yoldan Fransa'ya girdiler ve hükümet darbesi yaptılar, Fransa istemediği halde, Cizvitler onu Almanya'yla kaçınılmaz bir savaşın içine sokacak duruma getirdiler. Prens Bismarck bunları çok önceden sezmiş, anlamıştı. En azından bunu gören sadece oydu ve herhalde bugüne kadar üzerinde birkaç yıl epeyce düşünmüştü. En ciddi düşmanının, çok yakın bir gelecekte sonsuza dek silinecek olan papa Katolikliğinin vereceği son var olma savaşının dünya için büyük önemini kavramıştı.

2) Bugün bu meşum mücadele artık tamamlanıyor, son savaş korkunç hızla yaklaşıyor. Fransa bu büyük savaş için seçilmiş ve görevlendirilmiştir, evet, savaş çıkacak. Savaş kaçınılmaz, bu gerçek... Aslında hâlâ küçük bir şans var, bu da ertelenmesi, ancak bu çok kısa süreli olur. Ama ne olursa olsun kaçınılmazdır, yakındır!

3) Savaş başlar başlamaz yüzünü hemen bütün Avrupa'ya çevirecektir; Doğu Sorunu, Doğu savaşı kaderin zorlamasıyla bütün Avrupa'yı içine alan bir savaşa dönüşecektir. Bu savaşın en önemli bölümü Avusturya'nın kesin kararı olacaktır: Kılıcını kimden yana çekecek? Öte yandan, bu son ve kaçınılmaz savaşın en önemli, en can alıcı noktasını Roma Katolikliğinin bin yıllık sorununun çözülmesi ve yerine öngörülü bir iradeyle yeni bir Doğu Hıristiyanlığının kurulması oluşturacaktır. Böylece bizim Doğu Sorunu kendimiz için belirlediğimiz olağanüstü önemiyle -son

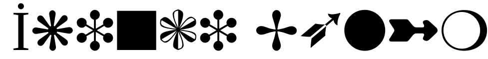
ana kadar bunu kabul etmeyenlerin, bu misyonun anlamını kavramaktan ve açık seçik görmekten uzak olanların gözleri önünde meydana gelse de- bütün insanlığı kapsayan evrensel birlik anlayışına doğru yol alacaktır ve nihayet,

4) (Bunu tüm varsayımlarımdan en kuşkulusu, en fantastiği görürlerse görsünler, bunu peşinen kabul ediyorum.) Bu savaşın Doğu'nun, Doğu ittifakının lehine sonuçlanacağına, Doğu savaşı tüm Avrupa'yı da içine alsa Rusya'nın korkacak bir şeyi olmadığına, genişlemesinin aslında daha yararlı olacağına inanıyorum. Ah, bunca değerli insanın kanı akacağına göre savaş elbette korkunç bir şey! Ancak, bu akıtılacak kanın -işin çığrından çıkıp uzaması halinde, dökülecek on misli kandan- Avrupa'yı kurtaracak olması hiç değilse teselli edicidir. Buna karşılık bu büyük savaş kuşkusuz kısa zamanda bitecek. Ama bir yığın sorun böylece kesin olarak çözülmüş olacaktır (Fransa'nın kaderiyle birlikte Roma Katolikliği, Almanya, Doğu, İslami sorunlar...). Geçmişte bir türlü çözülemeyen onca sorun bu savaşla çözülecek, Avrupa'nın çehresi öyle değişecek, insani ilişkilerde öyle büyük ilerlemeler kaydedilecek ki bu büyük yeniden canlanmanın şafağında köhne Avrupa'nın bu son çılgınca hareketinden ürkmenin, tinsel acılar çekmenin belki de gereksiz olduğu ortaya çıkacaktır.

Nihayet, bir düşüncemi daha eklemek istiyorum: Bütün dünyada meydana gelen olaylar üzerine, üstelik en önemlisine yüzeysel bakarak "bugünün dünden, yarının da bugünden farkı yoktur" mantığıyla hükümde bulunmak ilke haline getirilirse, o zaman ulusların ve insanlığın tarihiyle bütün bütüne çelişen bir ilke olduğu açıkça görülmez mi? Oysa bunu sözde gerçekçi ve sağduyulu bir mantıkla dayatıyorlar; o kadar ki herkesin yarın olacağını beklediği bir olayın bir gün öncesine göre tamamen farklı bir sürece girebileceğini düşünme cesaretini gösterenleri alaya alıyorlar ve ıslıklıyorlar. Olaylar bastırdığı zaman çok insan, örneğin ruhban hareketinin hiç önemi olmadığı, Gambetta sözünü söyleyince geçmişte olduğu gibi her şeyin yeniden kurulacağı; Türkiye'yle savaşımızın en çok kışa kadar süreceği ve o zaman yine geçmişte olduğu gibi borsa oyunlarının, demiryolculuğun boş boş yurt gezilerinin başlayacağı, rublenin yükseleceği vs olarak almayacaklar mı meseleyi? Geçen yüzyılın sonunda Fransa'dan başlayan ilk Avrupa devrimi arifesinde işlerin akıl almaz biçimde eski düzende sürmesi öncü akıllar için Avrupa'da apaçık bir gerçekti. Oysa genel eyaletler bilincinin eşiğinde, bu davanın başladığı günün hemen ertesinde alacağı şekli bütün dünyada kim önceden görür ve söyleyebilirdi?

Bu kalıba girdikten sonra, örneğin I. Napolyon'un aslında 1789'da başlayan hareketin ilk tarihsel aşamasının tamamlayıcısı olarak tayin edildiğini kim söyleyebilirdi önceden? Dahası, Napolyon döneminde belki de herkes, bütün Avrupa, Napolyon'un ortaya çıkışını geçen yüzyılın sonundan itibaren dünyanın eskimiş çehresini değiştirme işlevini üstlenen dünya yasasıyla en ufak bağlantısı olmayan, tümüyle dışsal bir rastlantının sonucu görmüştü...

Evet, şimdi de biri kapıyı çalıyor; biri, farklı biri yeni sözlerle kapıyı açmak ve içeri girmek istiyor... Peki, kim girecek? İşte soru: Tamamen yenilenmiş bir insan mı, yoksa yine ömrünü tamamlamış, eskimiş biz insancıklara benzeyen biri mi?

I-Yalan Yalanla Kurtulur

Bir gün Don Kişot, hüzünlü kişiliğin bu ünlü şövalyesi, dünyanın gelmiş geçmiş şövalyelerinin en saf, en yüce gönüllü, en kalbi temiz olanı Don Kişot, sadık seyisi Sancho'yla serüven peşinde yolculuklara çıkarken birdenbire onu uzun süre düşündüren kuşku ve şaşkınlığın içine gömülüyor. Olay şu: Yaşamöykülerini şövalye romanları adı verilen ve gerçeğe yakın olayları işleyen kitaplardan öğrendiğimiz Galyalı Amadis'ten başlayarak büyük eski zaman şövalyeleri (yeri gelmişken iyi bir Don Kişot edinmek için küçük yurtluğumun değerli hisselerinden birkaçını bile satmıştım), evet, bu şövalyeler, bütün dünya için yararlı işler yapmalarını ve şanlı yolculukları sırasında yüce amaçlarına ulaşmalarını ve nihayet sevgililerine kavuşmalarını engelleyen, cinleri, kötü kalpli büyücüleri ve yaratıklarıyla binlerce savaşçısı olan koca bir orduyla ansızın karşı karşıya geliyorlardı: Şövalye bir canavarla ya da dehşet orduyla karşılaşınca genelde şöyle oluyordu: Kılıcını sıyırıyor ve maneviyatını güçlendirmek için sevdiği kadının adını haykırıyordu; sonra düşmanın tam ortasına tek başına dalıyor, hepsini bir anda cansız yere seriyordu, bu anlaşılır gibi görünüyor, ama Don Kişot'u kuşku içinde bırakıyordu: Şövalye ne kadar güçlü kuvvetli olursa olsun, hatta hiç yorulmadan tam yirmi dört saat yenilmez kılıcını sallayıp dursa da, tek çarpışmada yüz binlerce düşmanı bir vuruşta yere sermesi ona inanılmaz görünüyordu. Her birini öldürmek için zamana ihtiyaç vardı, kılıcını sürekli kullansa bile yüz binlercesini öldürmek için çok zaman gerekirdi. Oysa birkaç saatte bunu tek kişi yapamazdı. Gelgelelim gerçekçi denilen bu kitaplarda olayın tek çarpışmayla bittiği anlatılıyor. Peki, bu nasıl olabilir?

Don Kişot nihayet: "Dostum Sancho!" dedi, "bu bilmeceyi sonunda çözdüm. Bu dev yaratıklar, bu kötü kalpli büyücüler cin oldukları için orduları da büyülü ve kötü ruhlu. Bu orduların bizim gibi insanlardan oluşmadığını düşünüyorum. Bu insanlar bir sanrı, büyünün eseri, büyük olasılıkla bedenleri bizimkine benzemiyor; örneğin daha çok salyangozu, solucanı, ne bileyim, bir örümceği andırıyor. Haliyle şövalyenin kunt, keskin kılıcı güçlü kollarıyla bu yaratıkların üzerine inince, adeta hava gibi hiçbir tepki vermiyor, bir anda uçup kayboluyor. Eğer böyleyse gerçekten şövalye bir kılıç darbesiyle üç beş gövdeyi yarıp geçiyor, hele birbirlerine yakın duruyorlarsa onunu bir çırpıda saf dışı bırakabilir. İşin birkaç saat içinde, zamanından önce bitmesinin nedeni bu işte. Bütün orduyu, kötü yaratıkları, zebanileri gerçekten öldürebilir."

Burada insan ruhunun en derin, en giz dolu yanlarından biri büyük yazar ve ruhbilimci tarafından gözler önüne serilmiştir. Ah, böyle büyük yapıtlar artık yazılmıyor; bu kitaplar insanoğluna yüzyılda bir nasip olur. İnsan doğasının en derin ve gizli yanlarını bu kitabın her sayfasında keşfetmeniz mümkündür. Şu sağduyu, akıl ve kurnazlık timsali, temkinli Sancho'yu alın ele, dünyanın en çılgın adamına yoldaş olmuş; özellikle o, başka biri değil! Onu hep aldatıyor, çocuk gibi kandırıyor; aynı zamanda da sevecenliğe yakın yüceliğiyle kalpleri fetheden büyük zekâsına inanıyor; bu büyük şövalyenin fantastik düşlerine derinden inanıyor ve sonunda bir ada fethedeceğinden bir kez olsun kuşku duymuyor! Dünya edebiyatının başyapıtlarıyla gençlerimizin ciddi biçimde tanışmasını nasıl da arzuluyor insan! Okullarda edebiyat bölümlerinde şimdi neler öğretiyorlar, bilmiyorum; ancak insan dehasıyla yaratılan yapıtların bu en üstün, en hüzünlü olanıyla gençlerimizin tanışması kuşku yok ki ruhlarını büyük düşüncelerle yükseltir, kalplerinde büyük sorunlara ilgi uyandırır, sonsuz ve budalaca bir puta, kendini beğenmişliğe, pis bir sağduyuya tapınmaktan akıllarını uzak tutmaya yardımcı olurdu. Kitaplardan bu en *hüzünlüsünü* insanoğlu "Yargı Gününde" yanma almayı unutmayacaktır. İnsanın ve insanlığın, bildirilen en derin ve meşum sırrını işaret edecektir. Ahlak güzelliğini, ruh temizliğini, saflığını, yumuşaklığını, gözü pekliğini ve nihayet yüce aklını gösterecektir. İşte bütün bu değerler de sık sık (yazık ki sıkça) bir hiç haline gelmekte, insana bir yarar sağlamadan geçip gitmektedir, hatta insan maskara durumuna bile düşüyor. Bunun tek nedeni: İnsanın sıkça ödüllendirildiği bu en soylu ve en zengin armağanlar arasında, bu zenginliği ve gücü yönetecek, bu gücü fantastik ve çılgınca bir eylem yoluna değil, insanlığın iyiliği için doğruya, adalete yöneltecek olan bir tek armağanın -*dehanın*- yetersiz olmasıdır. Ancak deha, yazık ki, kabilelere, halklara o kadar az, o kadar seyrek bağışlanmıştır ki uğursuz anda olayların gerçek anlamını kavrayamadıkları ve *yeni bir söz* bulup çıkaramadıkları için ıslıklara, alaylara, taşlanmaya uğrayan kimi yüce gönüllü kişilerin ve insanlığın ateşli dostlarının çabalarını sorgulayan kaderin kötü alayının bir izlencesi, evet, onca yüce ve soylu güçlerin boş yere yıkımının sahnelendiği bu izlence, insanlığın dostunda, kahkaha yerine acılı gözyaşları doğurarak ve hâlâ temiz ve inançlı yüreğini kuşkuyla hırçınlaştırarak umutsuzluğa düşürebilir.

Cervantes'in insan yüreğinde fark ettiği ve bizlere sunduğu yüzlerce derin başka gözlemleriyle birlikte, aslında en ilgiye değer özelliğini

vurgulamak istiyorum. Dünyanın bu en hayalperesti, en fantastik, insan imgeleminin ancak bu kadar uydurabileceği hayallere deliliğe yakın kendini kaptıran bu adam birden, neredeyse tüm inancını sarsan kuşkuya ve şaşkınlığa kapılıyor. Onu neyin sarstığı ilgiye değer: Ne çılgınca davranışlar, ne insanoğlunun iyiliği için dolaşan gezginci şövalyelerin varlığı, ne de “bu gerçekçi kitaplarda” anlatılan müthiş tansıklar saçmalığıdır bu; hayır, tam tersine, doğrudan ilgisi olmayan, ikinci planda kalan tamamen özel bir nedeni var bunun. Hayal düşkünü kahramanımız ansızın *gerçeğe özlem duyuyor!* Büyülü orduların belirmesi değildir onun aklını karıştıran: Ah, bu zaten kuşkunun dışındadır, bu güzel, bu yüce şövalyeler tüm yiğitliklerini -bütün bu sınamalar onlara bağışlanmasaydı, evet, kıskanç koca yaratıklar, kötü kalpli büyücüler olmasaydı- başka nasıl gösterebilirlerdi! Gezginci şövalyenin ülküsü öylesine yüce, öylesine güzel ve yararlı, soylu Don Kişot’un kalbi öylesine büyülenmiştir ki, ülküsüne inanmaktan vazgeçmesi onun için olanaksızdı ve ülküsüne, görevine, Dulcinea’ya ve insan sevgisine ihanetle eşdeğer olurdu. (İnkarcı, alaycı ve zeki bir berber olan Carrasco’ya yenildiği ikinci yolculuğundan döndükten sonra cinnet nöbetlerinden kurtulduğu, *aklı başına geldiği zaman*, başucunda ağlayan Sancho’yu kederli bir gülümsemeyle yatıştırarak, kutsal yüreğine sığdırdığı büyük sevgi gücüyle bütün dünyayı severek, bu dünyada artık yapacak işi kalmadığını anlayarak hemen öldü.) Hayır, kafasını karıştıran sadece sağlam, matematiksel bir düşünceydi. Bir şövalye ne kadar güçlü olursa olsun, kılıcını nasıl sallarsa sallasın, yüz binleri bulan bir orduyu, birkaç saatte, hatta bir günde, hem de topunu saf dışı bırakarak yenmesi yine de olanaksızdı. Gerçekçi şövalye romanları böyle yazıyordu; öyleyse yazılanlar düzmeceydi, bir kere yalan varsa, demek hepsi yalan... Peki, *gerçek* nasıl kurtarılacak? İşte, gerçeğin kurtarılması için başka hayallere dalıyor, ama bu ikinci üçüncü hayaller ilkinden daha ipe sapa gelmez, daha fantastik, salyangoz bedenli yüzlerce binlerce yaratık uyduruyor kafasından. Ama şövalyenin keskin kılıcı bu yaratıklara normal insana göre on misli daha hızlı inip kalkıyor. *Realizm* demek ki doyurucu, *gerçek kurtarılmıştır,* kuşkusuz ilk ve asıl hayale, sırf *ilk gerçekliğin* kurtarılması için uydurulan bu çok daha saçma ikinci hayal sayesinde inanmak mümkün olmaktadır.

Kendinize şu soruyu sorun: “Yaşamımda bu gibi olaylar yüz kez başıma gelmemiş midir?” diye. Bakın, siz kendi hayalinizi, düşüncenizi, yargınızı, görüşünüzü ya da sizi şaşırtan dışsal bir olguyu, nihayet sizi büyüleyen

eşinizi sevdiniz. Tüm benliğinizle aşkın peşinden koşuyorsunuz. Aslında ne kadar körü körüne olursa olsun, ne kadar kalp kazanırsanız kazanın, eğer bu aşkınızda -sırf ondan bir put yaratmak ve ona tapmak için- bir dolu yalan, *sanrı*, o ilk abarttığınız tutkunuzla ve saptırdığınız coşkunuzla bir şeyler varsa, o zaman elbette bunu içinizden gizlice hissediyorsunuzdur, içinizi bir kuşku kemiriyor, kafanızı karıştırıyordur ve sevdiğiniz düşünüzle beraber içinizde gezinip duruyor ve usul usul hayatınıza karışıyordur. Ne yani, içinizden de olsa, birden nasıl rahatladığınızı anlamıyor musunuz? Sırf ilk kuşkunuzu ortadan kaldırdığı için, tutkuyla inanmaya çabaladığınız yeni hayaller ve en kabasından yalanlar uydurduğunuz olmamış mıdır?

II-İnsan Kabul Edilen Salyangozlar. Bizim İçin Daha Yararlı Olan Nedir: Bizimle İlgili Gerçeğin Bilinmesi mi, Yoksa Hakkımızda İleri Geri Konuşulması mı?

Günümüzde neredeyse bütün Avrupa az ya da çok Türk'e sevdalanmıştır. Önceleri, örneğin bir yıl önce Avrupa, Türklerde büyük ulusal güçler aramaya çalışmıştı, ama aynı zamanda da Avrupa devletlerinin hemen hemen hepsi Rusya'ya sırf duyduğu nefretten böyle davrandığını içinden geçirmiyor değildi. Gerçekte, Türkiye'de doğru ve sağlıklı ulusal bir organizmanın bulunmadığını, dahası bu organizmanın kesinlikle kalmadığını, çözüldüğünü, zehirlendiğini ve çürümeye yüz tuttuğunu, Türklerin düzgün bir devlet olamayacağını, zira Asyalı bir sürü olduğunu anlamamaları mümkün değildi. Gelgelelim Türk-Rus savaşının başlamasından beri, bu ulusun canlı bir yapıya sahip olduğunun görülmesi bir yana, zamanı geldiğinde bu canlı yapının gelişme ve ilerleme gösterebileceği, bazı Avrupa devletlerinde gerçek ve ciddi bir görüş olarak benimsenmiş ve yavaş yavaş güçlenmiştir. Bu hayal birçok Avrupalı kafayı gittikçe daha bir büyülüyor; sonunda bize de bulaştı: Rusya'da kimileri Türkiye'nin birdenbire gösterdiği beklenmedik ulusal bir güçten dem vurmaya başladı. Ama Avrupa'da bu görüş hiç değilse Rusya nefretinden güçlenmişti, oysa bizde bir yerde ya da herhangi bir olayda "başarısızlığımız" söz konusu olmasın, toplumumuzun aydın katının her zamanki özelliği olan o korkunç karamsar yargılar aceleciliğinden ve korkaklığından ileri geliyor. Don Kişot'un dağılmış zihninde ortaya çıkan aynı şey Avrupa'da da oldu, olayın özü tümüyle aynı, ama ters biçimde: *Gerçeği* kurtarmak için salyangoz bedenli insanlar uydurmuştu Don Kişot, bunlarsa Rusya'nın güçsüz ve hiç olduğuna değgin teselli edici aşıl hayallerini kurtarmak için, gerçek salyangozlardan, ona kan can, ruh, beden giydirerek, sağlıklı insan organizması yaratmışlardır. En kültürlü Avrupa devletleri hırsla Rusya'yla ilgili su katılmadık saçmalıkları yayıyorlar şimdi. Avrupa eskiden de çok az tanırdı bizi; böylesine aydın, kültürlü ulusların, nefret ettikleri ve sürekli çekindikleri bir halkı incelememeleri doğrusu çok şaşırtıcıdır. AvrupalIların bizimle ilgili bilgilerinin kıtlığı ve birçok açıdan bizi anlamaması bu zamana kadar bir bakıma faydalı olmuştur bize. Bu nedenle şimdi de zararı dokunmayacaktır. Rus subay ve erlerinin savaşma yeteneği, yüksek disiplini, kahramanca direnişi karşısında şaşkınlıklarını belirten onlarca savaş muhabirinin tanıklığına rağmen, Rusya'nın "askeri devlet olarak utanılacak zayıflığını" öne sürerek

ülkelerinde bağırıp dursunlar; örneğin savaşın başlangıcında Rus karargâhının, ciddi de olsa, bir ulusun her zaman başına gelebilecek hatalarını düzeltilmesi olanaksız görmekle kalmayıp, bunu ordumuzun ve ulusumuzun her zamanki yapısal eksikliği olarak varsın değerlendirsinler (son iki yüzyıl boyunca savaşlarda onları sık sık hırpaladığımızı unutarak). Nihayet, *en ağırbaşlı* siyasal yayın organlarıyla, Petersburg'un Vıborg bölgesinde, başını nihilistlerin çektiği büyük bir halk ayaklanmasını ve Petersburg'un kurtarılması için Rus askeri komutanların, Dinaburg'dan demiryolu boyunca iki alayın sevk edilmesi taleplerini doğru bir habermiş gibi Avrupa'ya bildirsinler ve bütün bunları kör bir hınçla söyleyip dursunlar, önemli değil. Bir kez daha söylüyorum, bunlar bize zarar yerine fayda getirir, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar, hiç kuşkusuz "Avrupa uygarlığının en tehlikeli düşmanı olarak", bize karşı ülkelerinde her yerde nefret duyguları uyandırmak istemişlerdir, işte, askeri devlet olarak, devlet organizması olarak bizleri şerefsizliğe yakın gülünç ve düşmüş duruma sokmuşlardır. İyi de, bu kadar güçsüz ve önemsiz bir devlet nasıl olur da kendine karşı koalisyonlar yaratır ve korku salar? Kendi kamuoyunu bize karşı kışkırtması onlara özellikle gerekiyor. Öyleyse kendi zararlarına böyle konuşuyorlar; bu, bize zarar değil, fayda sağlar. Sonunu bekleyelim bakalım.

Rus halkının uğrunda çarının kılıcını çektiği bu yüce davasının doğruluğuna, bu davanın er ya da geç tartışmasız zaferine olan sarsılmaz inancı, azim ve kararlılığı üzerine tam ve gerçek bilgilerin sonunda Avrupalılara ulaştığını düşünmek... Nihayet, Rusya için bu savaşın yüksek derecede ulusal bir savaş olduğunu, bıkmadan usanmadan söyledikleri gibi halkımızın asla durağan ve ruhsuz bir yığın olmadığını, tersine, gücünü, güçlü organizmasını kavrayan, tek bedenmişçesine kaynaşan, ordusuyla gönülden ve kendi istenciyle bütünleşen bir halk olduğunu düşünmek, ah, bütün bunlar onlarda ne korkular, ne endişeler uyandırırdı kim bilir! Hiç kuşkusuz, bu, zayıflığımıza, düşmüşlüğümüze karşı sürdürdükleri ince kara çalmalardan çok, Avrupa'nın bize karşı gerçek ve açık bir koalisyonuna yol açardı. Hayır, Vıborg'daki isyana inansınlar, bu iyi. Buna inanmaları bizi sadece yüreklendirir.

Ama Avrupa'da bunlar anlaşılır olgular, nedeni de açık. Ancak Türk ulusunda birdenbire yeni ve canlı bir gücün belirdiğine ülkemizde inanmak, sarsılmak, endişelenmek nasıl mümkün olabilir? Türk bu gücünü nasıl göstermiş? Fanatizmle mi? Fanatizm güç değil, küflenmişliktir, bizde şimdi

Türk gücüne inanan bu tipler bunu yüz kez, bin kez vaaz etmişler, Türk zaferlerinden söz etmişlerdir hep. Oysa saldırılarımız bir iki kez püskürtülmüştür, aslında bu olumlu değil, olumsuz bir başarıdır. Sivastopol'u savunurken, Fransız ve İngilizleri, çok kayıplar verdirerek püskürtmüştük; ne var ki o zamanlar Avrupa bu başarılarımızı hiç ağzına almamıştı. Biz son iki ay askeri açıdan Türklerden daha zayıftık; sorarım, neden bundan yararlanmayı bilmediler peki, neden bizi Balkanlar'dan söküp, Tuna ötesine sürmediler? Tersine, asıl mevzilerimizi her yerde tuttuk, Türkleri her yerde püskürttük. Geçenlerde Tserkovna önlerinde olduğu gibi yaklaşık sekiz taburumuzla onların on taburunu darmadağın ettik. Türk gücüne inananlar, bizden daha iyi olan tüfeklerini, toplarını gösteriyorlar. Ancak bizim sadece Türklerle değil, aslında Avrupa devletleriyle de savaştığımızı, birçok İngiliz subayının Türk ordusunda görev yaptığını,Türk ordusunun Avrupa sermayesiyle donatıldığını, Avrupa diplomasisinin pek çok bakımdan, daha savaşın başında, doğal müttefikimizin yardımından ve Türkiye topraklarına ulaşan yollarımızdan bile bizleri yoksun bırakarak elinden gelen her türlü engellemeyi yaptığını unutmuş görünüyorlar. Ayrıca Avrupa bize olan nefretiyle Türk fanatizmini de kuşkusuz körüklemiştir. Nihayet ordumuzun geri bölgelerine saldırılar düzenlemek amacıyla Avrupa'da silahlı, paralı büyük bir çete faaliyetinin tezgâhlandığı açığa çıkmıştır. Buna ek olarak yakın zaman önce bunu tamamlamak için kasalarından hayli yüklü bir para Türkiye'ye kredi olarak ayarlanmıştır, bu akıl almaz kredi sırf Türkiye'nin salyangozlar devleti değil, etiyle kemiğiyle aynı Avrupa devletleri gibi canlı yapıya sahip olduğu düşüncesinden çok hoşlanmaları nedeniyle verilecekti. Peki, ne zaman, Türkler, tüm eyaletlerinde sel gibi insan kanı akıttığı zaman mı, Bulgarları bir tek kişi bırakmayacak şekilde yok etmek amacıyla Türkiye'nin bizzat kendi yöneticileri arasında aleni bir kumpas kurulduğu zaman mı olmuştu? Türkler şimdi Bulgarlardan yağmaladıkları erzak, at ve büyükbaş hayvan sürüsüyle ordusunu besleyerek ve destekleyerek savaşıyorlar bizimle. Türkler bu zengin eyaletlerini yakıp yıkmaktan kendilerini alamıyorlar. Kendi ülkesinin işte bu yıkıcılarına, bu cana kıyıcılara uygar geçinen Ingilizler kredi vermişler ve onların ekonomisine bir de güvenmişlerdir! Ne yapalım, öyle olsun, orada yine de anlaşılır bir durumdur bu olup bitenler. Ama bizde Türklerin gücü nasıl olur da kabul edilebilir? Kendi toprağını yakıp yıkması, ülkenin Hıristiyan nüfusunu kökünden yok etmesi, soruyorum, güç müdür? Evet, böyle bir güç savaşın bitimine kadar onlara

yetmez. Savaş lehimize döndükten sonra Türklerin askeri ve ulusal gücünün bu hayali yapısı ansızın çökecek ve kapağın açılmasıyla fışkıran buhar örneği fanatizmiyle birlikte uçup gidecektir.

Bizim bazı aklı evveller sözle ve basın yoluyla Slav sorununa lanet okuyorlar: “Slavlar ve Slav birliğine değgin bütün bu fantazyalar içimize işlemiştir! Birileri bu Slavları boynumuza asmıştır, neden mi? Avrupa’yla sürekli didişmek, bugün de, yarın da her zaman bize olan güvensizliklerini, nefretlerini sürdürmek için!.. Slavcıların canı cehenneme! vs vs vs... ” Ama bu akıllıların yaygaraları, sanırım, Slav ve Doğu Sorunu üzerine yalan yanlış bilgilenmeden kaynaklanıyor; çoğu son ana kadar bu sorunlarla ilgilenmemiştir bile. Bu yüzden onlarla tartışmak olanaksız: Aslında onların bilmediği, Doğu Sorununun (Slav sorunuyla birlikte) ne Slavcıların, ne de herhangi bir tarafın uydurması olduğudur, çok zaman önceden, kendiliğinden, -Slavcılardan önce, sizden bizden, Büyük Petro ve Rus imparatorluğundan bile çok önce- vardı bu sorun. Büyük Rus oymaklarının tek Rus devleti halinde ilk birleştiği, yani Moskova Çarlığı döneminde doğmuştur. Doğu Sorunu Büyük Petro’nun yüksek derecede benimsediği ve Moskova’yı terk ederken Petersburg’a taşıdığı, Moskova Çarlığının ezeli düşüncesidir. Bu düşüncenin Rus devletiyle, Rus ruhuyla örgensel bağını Petro derinliğine kavramıştı. İşte neden: Bu ideal Petersburg’da canlı tutulduğu gibi, aynı zamanda Petro’nun ardıllarınca *Rusya için saptanmış bir görev* olarak kabul edilmişti. İşte, bu düşünceyi terk etmemenin, ihanet etmemenin nedeni!.. Slav ideasından vazgeçmek, Doğu Hıristiyanlığının yazgısı sorununu (NB. Doğu Sorununun özü) çözümsüz bırakmak, Rusya’yı paramparça etmek, yerine yeni, ancak hiç de Rus olmayan bir şey uydurmakla aynı anlama gelir. Bu, devrim falan değil, sadece kendini yok etmedir; bu nedenle akıl almazdır, çünkü böylesine bir bütünü ortadan kaldırmak ve onu tamamen farklı bir organizmada yeniden yaratmak mümkün değildir. Bu ülküyü Rus AvrupalIlardan en kör olanları anlamıyor ve kabul etmiyor, tabii onların bu rezilliğine borsacılar da katılıyor. Rusya’da ceplerini doldurmaktan başka gözleri hiçbir şey görmeyen, bu yüzden de Rusya’ya yalnızca maddi çıkarları ve kasalarını doldurma açısından bakan günümüzün insanını borsacı olarak değerlendiriyorum. Onlar şimdi koro halinde ticaretin durgunluğunu, borsa krizini, rublenin değer kaybettiğini haykırıp duruyorlar. Ama bizim bu borsacılar kendi alanları dışında olup bitenleri anlayacak kadar uzak görüşlü olsalardı Rusya’nın bu savaşa girmemesinin kendileri için daha kötü olacağını

kavrayabilirlerdi. Borsa “işleri” de olsun, ulus gerçek anlamda, yani gerçek, canlı bir yaşamla kendi doğal görevini yerine getirerek yaşantısını sürdürsün, yoksa Yahudilerin ve borsacıların ellerinde canlandırılmak istenen bir kadavra olsun diye değil... Düşmanlarımızın küstahça ve kırıcı meydan okumalarından sonra eğer bu savaşı başlatmasaydık, zulüm gören çilekeşlere yardım etmeseydik, kendi kendimizi alçaltmış olurduk. Oysa kendinden kuşku duyma, ahlaki çöküş ve ardından kinizm “işlere” engel olmaktadır. Uluslar yüksek duygularla, insanları birleştiren ve aydınlatan büyük düşüncelerle, halkıyla kaynaşmakla ve nihayet halkın yüksek sınıfı kendiliğinden yanında kabul ettiği zaman ayakta kalırlar, ulusal gücün kaynağı bunlardır, ulusu canlı tutan ne borsa spekülasyonu, ne de rublenin değerine takılıp kalmaktır. Ulus tinsel olarak geliştikçe, maddi olarak da zenginleşir... Aman, ne eskimiş sözler ediyorum!

III-Aydın Rus İnsanının Geleceğine Hafiften Dokundurma. Geleceğin Rus Kadınının Tartışmasız Yazgısı

Günümüzde tuhaf şaşkınlıklar, tuhaf endişeler yaşanıyor. Rus başarılarından, Rus zaferlerinden basbayağı *ürkenler* bile var. Rus'un kötülüğünü istediklerinden değil bu korkuları, tersine, her Rus yenilgisinde yürekten acı çekiyorlar, iyi insanlar, ama Rus başarılarından, Rus zaferlerinden korkuyorlar işte, "çünkü efendim, savaş kazanıldıktan sonra kendimize aşırı bir güven gelir, kendimizi dev aynasında görürüz, şovenizm, durgunluk baş gösterir!" Ancak bu iyi kalpli insanların tek yanılgısı, Rusya'nın ilerlemesini hep kendi kendini aşağılamada görmeleridir. Evet, şimdi bize en çok *gerekli* olan özgüvendir. Kendimizi küçük görme değil, kendimize saygı duymamız gerekiyor. Endişelenmeyin: Durgunluk olmaz. Savaş yeniyi öyle aydınlatacak, eskiyi öyle tersyüz edecek ki, son zamanlarda boş, anlamsız bir eğlence haline gelen kendine küfretmeyle, sataşmayla sağlayamazsınız bunu. Bununla beraber bizim bilgiç-ifşacıların geçmişte, bir hiç, gülünç bir saçmalık, hatta ilkellik saydıkları, aslında bizim tümüyle özümüzü oluşturan pek çok değer çıkacak ortaya. Ayrıca gurur sarhoşluğuna, şovenizme kaptırmayız kendimizi öyle, Rus toplumunda böyle duygular nerede ve ne zaman yaşanmıştır? Bunu ileri sürenler düpedüz Rus tarihini bilmiyorlar. Sivastopol'dan sonra pek çok kişi, esrime haline geçtiğimizi söyledi: Kendimize duyduğumuz aşırı güven bizi mahvetmiş! Oysa aydın sınıfımız, Sivastopol'dan önceki dönem kadar ayrışma içinde ve özgüvenden yoksun hiçbir zaman olmamıştı.

Aklımdayken belirteyim: Sivastopol'dan sonra kendimizden geçtiğimizi yazanların, bize sataşanların arasında, o zamanlar gerçekleri ortaya dökmeleri toplumda sıcak ilgi uyandıran, büyük ilgi gören yeni kuşak genç yazarlar da vardı. Ancak iyiliğin peşinden koşan bu yazarların arasına o zamanlar öyle yüzsüz, kirli, işin özünü hiç bilmediği halde kendini Rusya'nın kurtarıcısı ilan eden insanlar katılmış, öylesine bir curcuna yaşanmıştı ki -üstelik aralarında Rusya'nın açık düşmanları da vardı- sonunda yetenekli insanların katıldığı ve başlattığı bu davaya zararları dokunmuştu. Ama temiz kalpli, her yerde yenilenmeye, yeni düşüncelere susamış, yalan dolanla işleri olmayan, kendini satmayan, inançlı, yetenekli insanlar olduklarından başlangıçta başarılı bir görüntü çizmişlerdi. Tersine, Rusya ve çıkarları için, Rusya'nın yeniden yaratılması için, halk ve toplum için var olduklarını düşünmüşlerdi. Ama Rus insanının büyük çoğunluğunun hayal kırıklığına uğraması ve onlara sırt çevirmesiyle

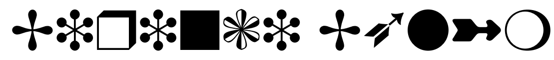
sonuçlanmıştı bu hareket, ardından borsacılar, demiryolu bankerleri sökün etti: Şimdi bu hatalar herhalde tekrarlanmayacaktır, çünkü yeni düşüncelerle, yeni güçlerle donanmış yeni insanlar ortaya çıkacaktır.

Bu yeni insan, kendine saygı duymaktan ürkmeyecek, ama eskinin peşinden gitmekten korkacaktır. Bilgiçlerden çekinmeyecek: Alçakgönüllü olacak, ama bizim ukalaların hayallerinden bile geçiremeyecekleri deneyimle, gerçek yaşamdan edindikleriyle çok şey bilecek, öğrenecektir. Bu deneyimlerine göre Rus insanına ve Rus halkına saygı duymayı öğrenecektir. İşte, bu bilgi birikimini hep yanında taşıyacak, bu bilgiler onun yolunu aydınlatacak, onun temel dayanak noktasını oluşturacaktır. Bu yeni insan, tüm felaketlerimizi, tüm *acizliğimizi* yalnızca Rus doğasına ve Rus karakter özelliğine yüklemeyecek - ki bizim çok bilmişlerde bu, beylik sözlere dönüşmüştür, çünkü bu kolay bir iştir, zekâ gerektirmez. Binlerce suçlamaya maruz kalan Rus ruhunun, Rus insanının asla kabahatli olmadığının tanıklığını ilk yapan olacak; Rus insanının doğrudan erişme olanağı bulduğu her yerde, orada onun kendi işini başkalarından daha iyi yapma gücünde olduğunu gösterecektir. Ah, sonunda bu yeni insan bütün gösterişsiz tutumuna rağmen, bizim akıl hocalarının ve hatta kalben çok temiz ve gerçek faydanın peşinde koşan bu tiplerin kötülüğün kaynağını araştırırken iki arada bir derede kaldıklarını anlayacaktır! Kuşkusuz savaştan sonra ortaya çıkacak bu yeni insana halktan ve Rus gençliğinden bir yığın diri güç katılacaktır. Savaştan önce de vardılar, ama onları fark etmemiştik, burada biz hep kinizmin, ahlaki çöküşün sahnelerini görmeyi beklerken, onlar orada öyle bilinçli özveri, öyle içten duygular ve canını esirgemeye eksiksiz bir inanç sergilediler ki bizler burada sadece şaşkınlıktan kalakaldık: Peki, nereden çıktı bütün bunlar? Kimi yabancı gazete muhabirleri, bazı Rus subaylarını, asıl amacı -yurt ve görev aşkını- bir kenara bırakarak ün, nişan, kariyer peşinde koşan gurur düşkünü olmakla suçlamışlardır. Böyle subaylarımız varsa, o delikanlıları ya da rütbece küçük subayları, anayurdunun ve haklı davalarının alçakgönüllü hizmetkârlarını bu muhabirlerin yakından tanımaları hiç de fena olmazdı. Onlar ki erleriyle birlikte, ne ödül için, ne gösteriş için, ne de kariyer için, büyük yürek taşıdıkları için, ordumuzda neredeyse son erine kadar sayılmayacak kadar çok olan Hıristiyan, *önemsiz,* ama büyük Rus insanları oldukları için, tam bir özveriyle, kahramanca şehit düşmüşlerdir. Bakın, geleceğin yeni insanından söz ederken ne zaman döneceklerini bekleyen askerlerimizi göstermiyorum sadece. Diğerleri de sayılamayacak kadar çok,

her şeyden önce *Rus insanına inanma isteğiyle dolu insanlardır hepsi;* ancak, ortaya çıkıp hükmünü sürdüren bu genel yadsımaya ve karamsarlığa karşı harekete geçememiş, kendilerini gösterememişlerdir. Ama şimdi orada Rus insanının, kendi gücüne duyduğu *inançla* dikkatleri çektiğini görünce, ister istemez yüreklenecekler ve katışıksız Rus gücünün burada da olduğuna inanacaklar: Kaynağı buradan, Rus toprağından fışkırmıştır, buradan değil de nereden çıkardı? Cesarete gelirken alçakgönüllüce, ama davalarını benimseyerek, kimsenin kuru gürültüsüne pabuç bırakmadan omuz omuza vereceklerdir. Bunlar eski, ne kadar eski sözler! Bizim bilgiç ihtiyarcıklar hâlâ *genç* olduklarına ve en yeni sözleri sadece kendilerinin söyleyeceğine inanıyorlar!

Rus toplumunu kurtaracak bir canlanmada başlıca görev tartışmasız Rus kadınlarına düşüyor. Rus kadınının böylesine parlak, böylesine yüksek davranış örneği gösterdiği bu savaş bittikten sonra, toplumumuzda onu bekleyen yüce geleceğine kuşkuyla bakmak olanaksızdır. En sonunda yüzyıllardır süregelen önyargılar silinip gidecek ve “barbar” Rusya kendi evinde, yurdunda Rus askerinin “anasına”, “kız kardeşine”, Rus insanı için çileler çeken tüm fedakâr kadınlara hak ettiği değeri verecektir. Bunca kahramanlıklar ve fedakârlıklar göstermiş bu kadını eğitim, iş ve hizmet bakımından erkeklerle eşit kılmamakta diretmek, bu kadar özverili davranan, toplumumuzun tinsel yenilenmesinde, ahlaki olarak yükselmesinde bütün umutlarımızı bağladığımız böyle bir kadına reva mı? Bu artık utancımızdır, akıl işi değildir, hem bu bize bağlı da olamaz artık, çünkü Rus kadını hak ettiği yere kendi ulaşmıştır; ona şimdiye kadar koyduğumuz sınırın basamaklarını çoktan aşıp geçmiştir. Hangi yükseltilere erişebileceğini, neler yapabileceğini bizlere göstermiştir. Gerçi bu şekilde *Rus kadınından* söz ederken, Türkleri çikolatalarla besleyen ince ruhlu, kibar bayanlarımızı kastetmiyorum tabii. Türklere böyle kibar davranmalarında bir sakınca yok elbet, ama yine de orada *o kadınların yaptıkları* bu değildir zaten, *bunlar* olsa olsa eski Rus hanımefendileridir; *oysa öbürlen* yeni Rus kadınlarıdır. Ancak, sözünü ettiğim, kendilerini hak yoluna ve insanlığa hizmete adamış kadınlar değil sadece; onlar ortaya çıkışlarıyla bize, Rus yurdunda, toplumsal çabaya ve özveriye hazır yüce gönüllü çok kadın bulunduğunu kanıtladılar. Evet, Rus toprağından değil de başka nereden çıkardı bu kadınlar? Rus kadını ve onun toplumumuzdaki tartışmasız yazgısı üzerinde özel olarak durmak istiyorum, bu nedenle bu konuyu önümüzdeki “Ekim” sayısında tekrar ele alacağım.

I-Okura

Sağlığımın gitgide bozulması ve özellikle Günlüğümü zamanında okurlarıma ulaştırmama engel olması nedeniyle yayınıma iki yıl kadar ara verme kararı aldım. Bunun için son derece üzgünüm, zira geçen yıl Günlüğe başlarken okurlarımdan bu denli sıcak ilgi göreceğimi doğrusu hiç beklemiyordum. Bu içten katılım hiç kesilmeden bu zamana kadar sürdü. Bunun için hepinize candan teşekkür ederim. Bana mektupla başvuranlara özellikle minnettarlığımı belirtmek isterim: Yeni şeyler öğrendim bu mektuplardan. Gerçekten de iki yıl süren Günlük yayını bana çok şey öğretti ve birçok yönden de beni daha da güçlü kıldı. Ne yazık ki kesin olarak bırakmak zorundayım. Aralık sayısıyla yayın sona erecek. Sanırım ben de, siz okuyucularım da belli bir zamana kadar birbirimizi unutmayacağız.

II-Her Zamanki Eski Askeri Kural

Şu an sürmekte olan savaşta yaptığımız askeri hatalar Avrupa'da da, Rusya'da da yazıldı, konuşuldu. Konuşmalar şimdi de devam ediyor. Askeri faaliyetlerimizin tam doğrulukla, eksiksiz değerlendirilmesi kuşkusuz gelecekte mümkün olabilir; başka bir deyişle, hiç değilse savaş bittikten sonra ancak sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir; ancak az çok doğru bir yargıya varabilmek için yine de yeterli ölçüde bazı veriler bulunuyor. Üzerinde durmak istediğim askeri hatalarımız değil, bu konuda bilgim yetersiz (gerçi bizde işin uzmanı olmayanlar herkesten çok heyecanlanıyorlar). Bu zamana kadar askeri bilimle pek açıklanmamış, yeterince incelenmemiş, bugünün koşullarında değerlendirilememiş, kuramsal olarak tahmin edilmesi mümkün, ama bu savaşa kadar uygulamada hemen hemen hiç doğrulanmamış günümüzün bir gerçeğini vurgulamak istiyorum yalnızca (ama hataları değil). Evet, bu savaştan önce askerlik sanatında pratik olarak doğrulanmamış bu talihsiz olgu, kaçınılmaz olarak çok güçlü biçimde ve kesin bir doğrulukla, aksi gibi bu harekâtta kendini göstermiş oldu, çünkü bu askeri olgu Türklerin ulusal savaş karakterine, daha doğrusu savaş karakterinin temel çizgilerine tam anlamıyla uyuyordu. Ayrıca şöyle bir yargıda bulunmak mümkün: Bu askeri olgu belki de Türksüz açıklanamazdı, en azından yakın geçmişte cereyan eden savaşlara rağmen (örneğin Fransa-Prusya savaşı gibi büyük çapta savaşlar...). Avrupa'da bu olgu hâlâ tanımlanamamıştır. Şimdiki savaşın acı deneyiminden sonra kuşkusuz bu askeri gerçek harp sanatına girecek ve kendi önemine göre değerlendirilmiş olacak. Ancak bu savaşta bizim için *kaçınılmaz olan*, Rus ordusunun, deyim yerindeyse, bütün pratik önemi içinde bu açıklanamaz askeri olguya çatmış olması ve önemini belirleyinceye kadar en azından bizlere büyük kayıplar verdiren bu olayın açıklanması görevinin biz Ruslara düştüğü gerçeğidir. Oysa pek çok kişi, bizde de, bu açıklanamaz olgu yüzünden uğradığımız büyük kaybı askeri hatamız olarak görme eğiliminde, oysa burada hata değil, kaçınılmaz bir durum söz konusudur, bizim yerimize sözgelimi Alman ordusu da olsa bu olgunun karşısında ne yapacağını bilemezdi... Gerçi daha çabuk değerlendirir, hemen önlemler alırdı. Söylemek istediğim, bu harekâttaki sadece hatalarımız değil, aslında hatanın kaynağıdır; bu hatalardan en büyüğüne yerimizde hangi AvrupalI ordu olsa düşerdi. Yine söylüyorum, biz bu açıklanamaz askeri gerçeğe çattık; açıklaması yapılana kadar kayıplar verdik, bunu tartışmasız hata saymak olmaz. Peki, neydi bu olgu?

Gençken İstihkâm Okulunda yüksek askeri mühendislik eğitimi almıştım. O zamanlar değişmez kabul edilen bir görüş, bir istihkâmcılık aksiyomu vardı. (Ancak parantez açarak hemen söyleyeyim: İstihkâmcılığı, askerliği bırakalı çok uzun zaman oldu, bu bakımdan en ufak bir bilgim olduğunu kesinlikle iddia edemem.) İstihkâm Temel Okuluna girmiştim. Otuzlu yılların sonunda altı yıl kurs gördüm, temel kursu bitirdikten ve okuldan ayrıldıktan sonra sadece bir yıl askeri mühendis olarak görev yaptım ve istifa ederek edebiyatla uğraşmaya başladım. Totleben benden üç dört yıl önce mezun olmuştu. Kaufman'ı subay temel kursundan hatırlıyorum. Küçük Kaufman'la ben bir ara hâlâ kondüktördük. Benden büyük Radetski, Petruşevski ve İolşin'le aynı sınıftaydık. Aynı sınıftan olan arkadaşlar arasında doğru yoldan ayrılıp sarsıntılı, belirsiz bir yola yelken açan üç kişi vardı - ben, Grigoroviç ve ressam Trutovski. (Her neyse bunlar uzun zaman önce oldu.) Evet, bu istihkâmcılık aksiyomu şuydu: zaptedilmez kale olamazdı, yani kale ne denli güçlendirilirse güçlendirilsin, ne kadar ustalıkla savunulursa savunulsun, er ya da geç mutlaka zaptedilirdi. Saldırı sanatı kale savunma sanatına ve taktiklerine üstün gelir. Gerçekte bu görüş elbette kuramsaldır: Her iki istihkâmcılık sanatının -kale saldırısı ve savunulması- en önemli özelliği soyut olarak ele alınmasıdır. Elbette istisnalar kuralı bozmaz; okulda o zamanlar ele geçirilmez kabul edilen bazı kaleler anlatılmıştı bizlere. Örneğin Cebelitarık; gerçi bu kaleyi kulaktan dolma biliyorduk. Ama bilimsel açıdan Cebelitarık'ı yine de aşılmaz kalelerden saymamak mümkün değildir, kale saldırısı sanatının her zaman savunma taktik ve sanatına üstün geleceği, sarsılmaz bir belitti.

Ama uygulamada işin rengi değişik. Bazı kaleler şu ya da bu nedenlere göre düşmanın asıl güçleri karşısında uzun süre dayanabileceğinden, düşmanın gücünü zayıf düşüreceğinden ve böylelikle kendisinden beklenenden daha fazlasını yapabileceğinden zaptedilmez özellik kazanabilir (böyle olmadıkları halde). Örneğin Totleben, ne kadar güçlü savunursa savunsun, Sivastopol kalesinin eninde sonunda düşeceğini mutlaka biliyordu; ancak müttefikler kaleyi kuşatma altına alırken Sivastopol'un bu kadar yoğun güç gerektireceğini herhalde tahmin edememişlerdi. Tersine iki ay içinde ele geçireceklerini, Sivastopol'un, alınması dışında Rusya'ya yapılacak aralıksız saldırılar için geniş bir harekât planının sadece bir bölümünü teşkil ettiğini düşünmüşlerdi. Sonunda ele geçirilmesine rağmen, işte bu Sivastopol aşılmaz kale gerçeğine ışık tutan bir örnek olmuştur. Totleben'in uzun süreli, müttefikler

için beklenmedik, dâhiyane savunma planı, müttefik güçleri askeri ve mali yönden o kadar kayba uğratmış ve sarsmıştı ki Sivastopol'u ele geçirdikten sonra tasarladıkları saldırıları faydasız görmüşlerdi, en azından düşmanlarımız, bizim kadar barış masasına oturmayı istemişlerdir! Sivastopol'u iki ay içinde ele geçirmeyi başarsalardı, barış önerileri bu kadarla kalır mıydı? Dolayısıyla, geçilmez kaleler kesinlikle *gerekmiyor*, üstün bir savunmayla, savunanların kahramanca direnişiyle, kale geçilmez olmasa bile düşmanın gücü kırılabilir. Böyle olmakla beraber, Sivastopol ne kadar dâhice savunulursa savunulsun eninde sonunda düşecekti; iki düşmanın kuvvetleri belli bir eşitlikteyse, saldıran kuvvet her zaman savunma kuvvetini geçer. (Yani uygulamada değil, yine kuramsal anlamda söylersek bu böyledir; zira taarruz eden, uzun bir kuşatma sonrası ele geçiremeyeceğinden değil, az kayıpla başka bölgede yapacağı başka saldırıları hesaba katarak -tek yolsa eğer- bazı kalelerden geri çekilmek zorunda kalmıştır.)

III-Aynı Kural, Ancak Farklı Görünüşte

İşte bu askeri olgu, daha doğrusu askeri aksiyom, Türklerle şu an sürdürmekte olduğumuz savaşta birdenbire sarsılmış gibi oldu. Nasıl mı? Ne "uzun zaman" dayanan güçlü istihkâmlarla, ne de kalenin ele geçirilemez biçimde berkitilmesiyle, evet, çok kısa sürede yapılan basit, "geçici" sahra tahkimatıyla... Geçmişte bu tahkimat hesapta yoktu, evet, sahra tahkimatıydı bu olay... Bu sahra istihkâmları sadece muharebe alanını güçlendiriyordu; ama bu alanı aşılmaz kılmıyordu. Bizim Borodino yakınlarında da tabyalar inşa edilmişti ve kendi çapında fayda sağlamıştı, başka bir deyişle, savaş alanı güçlendirilmişti; ama düşmana ağır kayıplar verdirmekle birlikte yine de ele geçirildi, hem de çatışmanın ilk gününde...

Ve işte Plevne önlerinde tamamen yeni, farklı bir şeyler oldu. Bu, basit, "geçici" (geçmişte de pek önemi olmayan) bir dizi sahra tahkimatıydı, bu tahkimat muharebe alanını geçilmez kale durumuna getirmiş, eski yöntemlerle ele geçirilmesini olanaksız kılmış, başlangıçta tahmin ettiğimizden iki üç misli kuvvet gerektirmiş ve bu zamana kadar da kale hâlâ ele geçirilememiştir. Bu korkunç tahkimat dizisi eski savunma silah ve gereçleriyle yapılsaydı, Rusların yoğun, başarılı, aralıksız saldırılarına karşı dayanabilir miydi? Elbette hayır: Kendi çapında fayda sağlar, saldırıyı sadece zorlaştırırdı, ama 50.000 kişilik Rus ordusu, hiç kuşkusuz kahramanca bir saldırıyla -30 Ağustostaki gibi— tabyaları ele geçirir, Osman Paşa'nın 50.000 kişilik ordusunu darmadağın ederdi; yani iş, sayıca eşit iki ordunun çarpışması biçiminde sonuçlanır, kesinlikle takviyeye gerek olmazdı. Oysa şimdi başarısız iki saldırı girişiminden sonra ordumuzun gücünü iki katma çıkarması kaçınılmaz olmuştur; bu hiç değilse hedefe varmada sadece ilk adımdır.

Peki, mesele neydi? Evet, mesele günümüzün silahlarıydı tabii. Türkler çok kısa sürede hazırladıkları siperler gerisinde mevzilenerek, taarruz eden Rus kuvvetlerini kurşun yağmuruna tutabiliyorlardı; taarruz kolu *glasise*{301} ulaşıncaya kadar toptan yok edilmesi ihtimal dışı değildir. Plevne'yi eski yöntemlerle ele geçirmek tümüyle mümkündür; yani eski cephe saldırısıyla, istihkâm faaliyetleri olmadan, Borodino Savaşında ele geçirilen tabyalar gibi... *Ruslar bunu yapabilirlerdi!* Belki de Avrupa'da bir tek ordu bile bunu yapmayı göze alamazdı, ama Ruslar yapabilirlerdi; ama işin kötü yanı şu: Deneyimler göstermektedir ki bunun için her halde on binlerce Rus askerini feda etmemiz gerekir, cephe saldırısıyla tabyalar ele geçirildikten sonra, başlangıçta Osman Paşa'nın kuvvetlerine sayıca eşit

olan kuvvetlerimiz sonunda o kadar azalacaktı ki siperlerinden bizlere on misli kayıp verdirecek olan Osman Paşa'yı durduramazdık. Çok başarısız ilk saldırı girişiminden sonra nihayet ne yapmamız gerektiği anlaşıldı: Önce kuvvetlerimizin iki katma çıkarılması, sonra Totleben'in katkılarıyla istihkâm faaliyetlerine, çok güçlü, uzun süre dayanan kale saldırılarına benzer bir yönteme ve nihayet Plevne'yi kuşatma altına alma, yolları tutma, düşmanın ana ikmal yollarını kesme faaliyetlerine başlanması. Özetle, çok basit, geçici sahra tahkimatı dizisi düşmanımıza birinci sınıf kale görevi sağlamıştır. Osman Paşa kıskaçtan kurtulmak ve bu kıskacın içinde açlıktan ölmemek için önüne arkasına bakmadan saldırırken *açılacağı ve* siper gerisinden ansızın o öldürücü, karşı durulmaz ateş avantajını kaybederek *savunmayı bırakıp saldıran taraf pozisyonuna geçeceği zaman,* (işte bizim asıl işimiz budur) Plevne, daha doğrusu Osman Paşa ele geçirilse de (ki bu mutlaka olacaktır), yine de sonunda Plevne'nin düşmanımıza fayda sağlayan, Rusların başlangıçtaki zafer yürüyüşlerini durduran, iki üç misli kuvvet kullanımına ve gereksiz harcamalara zorlayan bir sonuçla bizleri karşı karşıya bırakacağı açıktır (Avrupa bu olanları Rusların beceriksizliğine yorumladı). Kim bilir belki de Osman Paşa pek kötü bir sonuç almayacak: Hiç değilse ordusunun yarısını Ruslardan kurtarmayı umut edecek ve geriye kalan bu kuvvetleriyle çekilecek, bir yerlerde yine siperler kazacak; yeni Plevneler yaratacak (bu olanaklar ona sağlanırsa, öyle ya, herkesin umudu vardır; ancak Osman Paşa enerjik, gururlu bir asker).

Hatta şöyle söyleyebiliriz: Savunan tarafın elinde yeterli sayıda tahkim edevatı bulunuyorsa ve bugünün tüfekleriyle donatılmış, asker sayısı da sözgelişi yirmi binse, bir gecede seçilmiş bölgelere gereği kadar tesis edilen sahra tahkimatı dizisi bu yirmi bin kişilik birliği ertesi gün elli, altmış binlik bir ordunun gücüne ulaştırabilir, bir de koşullar manevra yapmaya uygun değilse bu ordu karşısında nasıl tertipleneceğinizi bilemezsiniz. Böylece kolayca tesis edilen bir dizi sahra tahkimatı kimi kez savunan için ele geçirilmesi çok güç bir kaleden daha çok fayda sağlayacaktır, çünkü savunan geri çekilirken bu kaleyi de adeta beraberinde başka bir yere götürecektir, tahkim edevatı olsun yeter! Hücum sırasında binlerce askerinizi yitirerek kaleyi ele geçireceksiniz, ama ertesi gün yolunuz üzerinde sizi yine aynı kale karşılayacaktır, yeter ki düşman sizden uzaklaşmayı başarsın. Şimdi Türk ordusunda Plevne tek değildir, Türk ordusu, hatta birliklerinin her biri siperler kazıyor ve sabahleyin de bu

siperlerden ölümcül kurşunlarını Rusların üzerine yağdırıyor: “İki misli kuvvetinle hele bir yaklaş bakalım, savaşa başlamadan önce hesapladığından on misli gücünü kaybedersin!” Saldıran kuvvetlerin savunma mevzilerine yaklaşabilmesi için savunanın karşısında siper kazması gerekir, ancak bu olanaksızdır; saldırandır, saldırmak ve ilerlemek için gelmiştir. Siper gerisinde mevzilenemez, görevi istihkâmlara saldırıp etkisiz hale getirmektir... Konuyu bilenler kuramsal konuştuğumu, savaşın gidişini her an değiştirebilecek, şu ya da bu tarafa çevirebilecek diğer rastgele çarpışmaları bir kenara bırakarak, genelde taarruz ve savunmadan söz ettiğimi anlayacak. Günümüzün tüfekleriyle, *sahra tahkimatı yardımıyla*, *Avrupa’nın hangi ordusu olursa olsun* savunanın saldırana karşı birden korkunç kuvvet üstünlüğü sağlayacağı formülünü vurgulamaya çalışıyorum sadece. Günümüzde savunan kuvvet, saldırana *üstün gelmektedir,* saldırana göre savunana daha avantaj sağlamaktadır. Askeri sanatta yeterince açıklanmayan *beklenmedik* olgu işte buydu, ki bu gerçeğe çatmak ve büyük kaybımıza açıklama getirmek de biz Ruslara düştü. Bu kesinlikle *hatamız* değildir, ansızın ortaya çıkan ve açıklama bulan yeni bir askeri olaydır...

IV-En Büyük Askeri Hatalar Bazen Pekâlâ Hata Olmayabilir

Evet, “burada hangi yeni gerçeği keşfettiniz?” diyecekler. “Harekâta başlamadan önce yeni tüfekleri, öldürücü gücünü bilmiyor muyduk? Ayrıca yeni değil, çoktan eskidi bile, hem bilmekle yetinmeyip, Petersburg’da bu tüfeğin, özellikle siper gerisinde korkunç etkisini hesaba katmamız ve hazırlıklı olmamız gerekirdi. Şu da var, teoride olduğu gibi *uygulamada* böyle çıkmıyor tabii. İşin doğrusu, hesap edememiş, hazırlık *yapamamıştık.* Odalarında oturarak askeri faaliyetlerimizi eleştiren sivillere bu kolay görünür.” Ben zaten hatamızı inkâr etmiyorum ki, bakınız, aslında bu hataların olduğunu, olacağını kabul ediyorum, yalnız bu *beklenmedik olguyu* kayıtsız şartsız hatamız olarak görmüyorum ve bu savaşa kadar açıklanamayan ve *ezici gücü* bilinmeyen bir olay olduğunu söylüyorum. Tamam, bugünün tüfekleriyle savunanın çok kolayca tesis edilmiş siperler gerisinden taarruz gücüne, geçmişe kıyasla *iki misli* kayıplar verdireceği hesap edilebilir, önceden bilinebilirdi. Bilmek ve hesap etmek, bu çok kolay bir iştir; hatta hiç de askeri bilgiler gerektirmez. Yalnız günümüzün tüfekleriyle savunanın siper gerisinden geçmişe göre *iki misli* değil, en az *beş misli* - hele Türklerin cansiperane savunmaları karşısında (bu savunmayı hesaba katmamamız bizleri mazur gösterebilir) *on misli* kayıp verdireceğini, işte bunu hesap etmek ve önceden bilmek çok zordur. Diyelim ki bu gerçek biliniyordu, ama şiddeti ve ölçüsü bilinmezdi. Yeni tüfek elbette saldıranın da ateş gücünü artırmıştı, ama savunanı *kıyaslanmayacak ölçüde* güçlendirmesi bilinemezdi. Bu *aşırı* ateş gücü bizim için bilinmeyen ve beklenmedik bir olaydı.

Bilinmezdi, bilinemezdi, çünkü bu savaşa kadar hiçbir yerde bu ateş gücü bu kadar yoğunlukta kendini göstermemişti. İnanın, bizim yerimize Alman ordusu da olsa, aynı durumla karşılaşırdı. Yine söylüyorum. Belki de bizden daha erken değerlendirir, bu gerçeğin önemini kavrar ve gerekli önlemleri alırdı. Yalnız burada ulusal ruha özgü özellikler vardır: Kimi durumlarda Alman Rus’tan daha ihtiyatlı ve araştırmacıdır, ama Rus askeri buna karşılık öylesine özverili disipline, enerjiye, dirence ve hayatını feda etme ruhuna sahiptir ki o mu, yoksa bu mu daha iyi, karar vermek zordur. Rus askerini tanıyan işin eri kişilerin, eski tüfekten *iki üç misli güçlü olmasına rağmen* bu yeni tüfeğin, hem de siper gerisinden ateş gücünü denemeyi düşünmemeleri, bu silahtan pek o kadar çekinmemeleri doğaldır. Gelgelelim bu yeni tüfeğin siper gerisinden, eski tüfeğe göre *beş,* hatta *on* misli güçlü olduğu anlaşılmıştır; bu *sadece ve sadece* uygulama sonucu

doğrulanabilirdi. Oysa bu uygulamayla şimdiye kadar Avrupa savaşlarında karşılaşılmamıştır. Evet, bu yeni tüfeğin ortaya çıkışıyla daha pek çok olgu ve anlaşılan en basitleri bile açıklığa kavuşturulmamıştır. Örneğin ordumuza *berdanka*[2] tüfekleri verilince hayat bulmuştuk; hantal, kısa menzilli tüfekli birlikleri terk etmiştik. Bu hiç kuşkusuz hataydı. Ancak sözünü ettiğim olay bir hata değildi: Bu askeri olguyu önceden kesin olarak görmek, hatta uygulamadan önce tam doğrulukla hesap etmek olanaksızdı.

Eğitim düzeyleri çok yüksek, keşifler, icatlar ve silah yönünden birbirine eşit iki ülke arasında meydana gelen Fransa-Prusya savaşı (Fransızların tüfekleri Almanlardan daha iyiydi. Almanlar da savaşın kızıştığı anda harekâtı ertelemeden bu silahın gücünü kabul etmek zorunda kaldılar), evet, harp sanatına pek çok yenilikler katan ve neredeyse bir devrim yaratan bu Fransa-Prusya savaşı, ordumuzun *çattığı söz konusu gerçeğe hiç* açıklama getirmemiştir. Açıklanabilirdi. Ama buna engel olan özel nedenler baş göstermişti, yendikleri Fransızların ellerinde, 1871'de Alman saldırılarını durdurabilecek silah, araç gereç bulunmasına rağmen, bazı özel durumlar nedeniyle -kullanmayı akılları almadığından- bu araçlara başvurmamaları, galip Almanlar için, Türklerle şu an sürmekte olan savaşımıza kadar karanlıkta kalmıştır. Almanlar aslında Fransızları değil, Fransa'nın o zamanki düzenini, öncelikle Napolyon rejimini, sonra da cumhuriyet karmaşasını yenmişlerdi. Savaşın başında Ren Nehri'ni geçmek ve Almanya'ya girmek yerine kendi evinde topraklarını savunmak zorunda kalması, ulusal karakteri cepheden saldırı olan Fransa ordusunu şaşkınlığa düşürmüş ve maneviyatını bozmuştu. Almanların kazandığı birkaç çarpışma oldu. Birkaç Plevne yaratarak Alman saldırılarını durdurmak için mükemmel şaspolarını[302] kullanmak bir tek Fransız'ın aklına gelmemiştir. Hep cepheden saldırıyı yeğlemiş ve Sedan'a kadar yenileceğine asla inanmak istememiştir. Sedan gelip çatmış, sonra da askeri görüşlere hiç uymayan düzenli ordular genelde terhis edilmiştir, geriye de deli Trochu'yle Paris'in savunulması kalmıştır. Gambetta Paris'ten uçan balonla havalanmış, *descendit du ciel* (gökyüzünden inmiş) ve (bir tarihçinin yazdığına göre) bir dairede diktatörlüğünü ilan etmiş, yeni ordular toplamaya girişmiştir. Ancak bu yeni birlikler pek orduya benzemiyordu, kurulan bu döküntü birliklerde Gambetta'nın bir suçu yoktu. Çoğu askerin tüfek doldurmayı bile bilmediği, bakımını yapamadığı, savaşmayı değil barışı istediği yazılmıştı o zamanlar. Kış gelip çatmış, dondurucu soğuklar, açlık başlamıştı. Şaspo tüfekleri ve tahkim edevatıyla, birden, düşmandan

üç dört misli güç kazanacaklarını nereden bileceklerdi? Kazma kürekleri yok muydu? Askeri yanı bir tarafa, daha çok politik bir önem kazanan Paris kuşatması da işin tuzu biberiydi. Özetlersek, Fransızlar *çok yeni,* korkunç bir savaş gerçeğinden yararlanamamışlardı, üstelik gücünden de habersizdiler. Türklerle şimdiki savaşımızda bu korkunç gerçek *tam anlamıyla* ortaya çıkmıştır, hiç kuşkusuz Alman komutanlar ve siyasetçiler bu gerçeği endişeyle belleklerinin bir köşesine kazımış olmalılar. Gerçekten de bu olgu bütün orduların savaş taktiğine ve bilimine girerse Fransızlar da belki Almanlar yeniden saldırdığında, bunu uygularlar. Fransızlar eğer askeri önyargılarından sıyrılıp (ki bu epeyce zordur) Türklerle bu savaşımızdan çıkan -yeni tüfeğin ve kazma küreğin savunan tarafı saldırana göre kıyaslanmayacak ölçüde güçlendireceği, saldıranı iki üç misli kuvvet kullanmaya zorlayacağı- görüşünü benimserlerse şöyle bir düşünce ortaya çıkar: Fransız ordusu diyelim ki bir milyon; savunan taraf kendi topraklarında savaşıyorsa, devleti askeri açıdan Rusya gibi elverişli olmayan sınırlara sahip bulunsa bile güçlerini daha kolay toparlayacağı, saldıranın iki milyonluk ordusu da olsa (bu mümkün değildir ya!), altı, bilemedin yedi yüz bin kişilik kuvvetle savunma yapanın topraklarına giremeyeceği genel askeri kuraldır. Şimdi Türklerin, bu bir milyonluk ordunun yaygın biçimde ve canla başla kazma küreğe sarıldığını gözlerinizde canlandırın, bir de çok yetenekli, mükemmel komutanlarını ve istihkâmcılarını bir düşünün, Almanya’nın bırakın bir milyonu, iki buçuk milyon asker sevk etmesi gerekirdi Fransa’ya! Herhalde birileri şimdi Almanya’da bunu düşünüyordur.

V-Biz Sadece Yeni Bir Gerçeğe Çattık. Hata Yoktu. İki Birbirine Zıt Ordu. Şu An Durum

Bu olguyu keşfetmek tamamen Türklere nasip oldu! Diğer uluslar, ordular bu tekniği *uygulamada bu denli yoğunlukta* kullanmamışlardır. Türkler uzun zamandan beri Avrupa'ya saldırmıyorlar, bu yüzden savunma ağırlıklı taktikler geliştirmişlerdir. Türk ordusunun belli başlı özelliğidir bu. İstihkâmlar gerisinde Türk dayanıklıdır, canla başla savaşır, ayrıca Avrupa bu savaşta Türkleri özellikle cesaretlendirmiş, silah, mühendis ve büyük ölçüde para desteği sağlamış, nihayet bize karşı onları kışkırtarak fanatizmi körüklemiştir. Bu taktikten haberleri olmasa bile, birileri akıl vermiş olmalıydı; bu taktiğin Türklerin ulusal ruhuyla tam uyuştuğu bir gerçektir. Kazma kürekle, seri atış yapan tüfekle taarruz edene karşı savunmanın korkunç üstünlük sağlayacağını kavramıştı. Aksi gibi, buna çatmak bizlere, yani binlerce askerinin tek beden haline gelerek hep birlikte göğüs göğüse saldırıyı benimseyen bir orduya düştü. İşte, bu iki birbirine tamamen zıt durumdan tamamen yeni bir aksiyom ortaya çıktı. Bir kez daha söylüyorum. Yeni tüfeğin, örtülü siperler gerisinde mevzilenen savunma kuvvetlerine, taarruz edene karşı iki, hatta üç misli üstünlük sağlayacağını önceden kestirmek, hesaplamak mümkündü. Rus askerinin direnme gücüne, olağanüstü enerjisine güvenerek bu *iki üç misli* güç üstünlüğüne küçümsemeyle bakmışızdır (hem de uzun süre); ancak bunun iki, üç değil, on misli olduğu görüldü. Uygulamada böyle olmasına rağmen bunu önceden tahmin etmek, hatta kısa zamanda benimsemek olanaksızdı.

Kuşkusuz bizim asker geçinen sivillere bunların hepsi gülünç gelecek: Bu gerçeği kesinlikle kabul etmeyecekler: “Tahmin etmeliydiler, yeter artık! Pibodi tüfeğinin dakikada on, on iki atış yaptığını cümle âlem biliyor; eh, böyle bir tüfekle mevzilendikleri siperlerden Türklerin taarruz eden Rusları son neferine kadar avlayacaklarını anlamalıydılar.” Yalnız teoride bu böyledir, yine söylüyorum, denemeden bunu kesin olarak bilmek mümkün değil. Üstün bir komutanın bile önceden tahmin edemediği şaşırtıcı basit olaylar vardır. Bir Fransız askerlik tarihçisi I. Napolyon'u acıyla şöyle sorguluyor: “1815'te (topu topu) yüz yetmiş bin kişilik orduya sahipken, bir tek askerini bile Fransa'dan çıkarmasının artık güç olduğunu bile bile -yirmi yıl aralıksız süren savaşlar Fransa'yı yiyip bitirmişti- düşmanlarına saldırmayı göze almıştır; yani ülke dışındaki savaşı, içeridekini değil...” Bu tarihçi, Napolyon'un Waterloo önlerinde savaşı kazanması halinde bile, karşısındaki koalisyonun ezici sayısal üstünlüğü nedeniyle, sonunda kesin

bir bozguna uğramasının kaçınılmaz olduğunu söylemeye çalışıyor, Napolyon'un bütün hatasının, geçmişte de olduğu gibi, hâlâ bir Fransız askerini iki Alman'a eşit görmesi olduğunu söylüyor, gerçekten de böyle olsaydı, hiç kuşkusuz yetersiz kuvvetlerini tamamlar, bütün Avrupa'yla savaşa girerdi. Ama 1815'te bu böyle olmamıştı, tarihçi eleştirisini sürdürüyor: "Almanlar yirmi yılda savaşmayı öğrendiler ve askerlerini öyle geliştirdiler ki bir Alman askeri bir Fransız askeriyle eşit düzeye geldi." Dâhi Napolyon bile böyle basit hatalar yapıyordu; uzun zaman öncesinden bilmesi gerektiği ve adı geçen eleştirmenin bu kadar açık biçimde gözüne çarpan hataları görememişti. Ama eleştirmek kolay, koltuğa güzelce kurulup büyük komutan olmak kolay! Burada dikkat çekici olan, Napolyon'un da bizim gibi benzer *hatalara düşmüş olmasıdır,* yani hata ordularımızın bazı ulusal özelliklerine aşırı değer vermemizdir.

Sonuç olarak yine söylüyorum, bütün bu söylenenlerin genelde bir anlamı, bilimsel bir anlamı vardır. (Doğru ya da yanlış, isteyen dilediği gibi yorumlayabilir.) Ama uygulamada sonuçlar çok farklı çıkabiliyor. Sözgelimi savaşın başında Türkler Tuna'yı geçmemize ve Balkanlar'a sarkmamıza olanak vermişler, kalelerini, kentlerini bize terk ederek kazma kürekmiş, pibodi tüfeğinin önemiymiş hiç düşünmeden geri çekilmişlerdi. O sıralar fanatizmi de unutmuş görünüyorlardı. *İşin ciddiyetine* tamamen Plevne önlerinde vardılar. Derken Plevne kalesinin önünde ilk kez taktiksel açıdan, savunan tarafın günümüzdeki avantajını birden keşfettiler. Ancak Plevne'nin yedi sekiz gün sonra ele geçirilmesi, Osman Paşa'nın

kaleyle birlikte, yani tek askerini bile yanında götürmeyi başaramadan tutsak düşmesi gibi bir durum yaşanabilir, moralleri yıkılan Türkler sonra, Rus baskısı karşısında Hadrianopolis[{303}] ve Sofya'yı kafalarından silerler, öteye beriye bakmadan, ellerindeki kazma kürekleri bir kenara fırlatarak kaçabilirlerdi. Kısacası buna benzer çok şey olabilirdi, ama bunlar genel anlamda yeni aksiyomun önemini, yani günümüzün silah, araç gereçleriyle savunma kuvvetinin taarruz edene karşı *büyük üstünlüğünü* kesinlikle değiştirmez. Bir örnek daha verelim: Bir yerlerde savaş yapılıyor ve bir general güçlü bir kaleye birliğiyle kapanmış. İmkân ve kabiliyetlerini, yani erzakını, yerleşimi, tabyaların dayanıklılığını, istihkâmcılık bilgilerini hesap ederken (bence) doğruya yakın bir tesbit yapabilir: Kendisinden iki misli güçlü düşmanı kale duvarları önünde durdurmaya çalışırken kalenin ne kadar süre dayanabileceğini, devletine sağlayacağı yararı vb... Diyelim ki saptadığı süre altı yedi ay olsun, ama kalesine kapanan bu general özel

nedenlerden, yedi ay değil, iki ay sonra düşmana teslim oluyor! İşte, bu beklenmeyen durum, bu kalenin yedi ay dayanabileceği olasılığıyla ilgili ilk bilimsel hesapları asla bozmaz. Kısacası pratik, sayısız çeşitlemelerle olayı değiştirebilir. Böyle olmakla beraber günümüzün silah, araç gereçleriyle savunan kuvvetlerin taarruz edene karşı sağladığı (Türklerle bu savaşımızdan önce kimsenin düşünde bile görmediği) *müthiş* üstünlük bir aksiyom olarak geçerliliğini sürdürüyor. (Bir kez daha altını çizeceğim: Tahmin edemediğimiz, üstünlüğü değil, *aşırılığıdır*.)

Ama şimdi pratik bizden yana, artık *böyle* yanlışlıklar yapmayacağız. Totleben şimdi orada, ne yapacağını tam olarak bilmiyoruz, ama üstün bir istihkâmcı olan Totleben mutlaka bir yolunu, bu *aksiyomu* sarsacak bir yöntemi bulacaktır (sadece bir iki olayla değil, genelde). Bu *ölçüsüz üstünlüğü* ortadan kaldıracak ve bu iki kuvveti (saldıranı ve savunanı) dâhiyane bir buluşla güç bakımından eşit kılacak bir yol bulacaktır. Avrupa onun hareketini büyük bir dikkatle ve ilgiyle izliyor; sadece siyasal değil, bilimsel sonuçlar da bekliyor. Kısacası, askeri ufkumuz genişliyor, umutlarımız yeniden yeşeriyor. Asya seferi büyük zaferle sonuçlandı. Balkan ordumuz sayıca üstün ve mükemmel; ordumuzun azim ve kararlılığı beklenenin üstünde... Rus halkı (yani gerçek halkımız) tek beden olarak Hıristiyanlık adına yapılan bu savaşın yüce amacına ulaşmasını derinden istiyor. Savaşa giden çocuklarının ardından anaların gözyaşı dökmemeleri düşünülemez: Bu doğaldır; ama davanın kutsallığına olan inanç bütün gücüyle sonsuza dek kalacaktır. Babalar, anneler çocuklarını neden gönderdiklerini biliyorlar: Ulusal bir savaştır bu. Kimileri bunu kabul etmiyor, inanmıyor; en olmadık, aykırı olayların izini sürüyorlar sadece. Örneğin gazetelerde küçük puntolarla geçen şu haber, her nedense böylelerinin dikkatini ve ilgisini çekmiyor:

> Birzula istasyonundan Odesski Vestnik'e bildirilen haber şöyle: 3 Ekimde bu istasyondan, savaşta yaralanan ve hastanede tedavi gören 2800 asker geri hizmette kullanılmak üzere sevk edilmiştir. Aralarında altı da subay bulunuyordu. Askerlerden bir tekinin bile haklarını kullanmayı ve geri bölgelerde kalmayı istememeleri çok ilgiye değer bir olaydır. Hepsi cepheye gitmeye acele ediyordu (Moskovskiye Vedomosti, No. 251)

Böyle bir haberden insan nasıl kıvanç duymaz? Öyle sanıyorum ki bu tip olaylar davanın karakterini gösterir! Bundan sonra nasıl olur da bu savaşın ulusal özellik taşımadığı ve halkın buna yabancı olduğu ileri

sürülebilir? Ama bu tür olaylar tek değil, çok fazla. Hepsi birikiyor, ışık saçıyor. Tarih sayfalarında mutlaka hak ettiği yeri alacaktır... Neyse ki bu olayların çoğu pek çok Avrupalı görgü tanığının gözleri önünde oluyor; artık çarpıtılması, borsacı ya da *Roma ruhbanı* görünüşünde saptırılarak sunulması olanaksızdır...

İ❋❉■❋❉ ✣➶●➣❍

I-Hartung’un İntiharı ve Hiç Değişmeyen Sorumuz: Kim Suçlu?

General Hartung’un, jürinin hakkında verdiği “suçludur” kararı yüzüne okunduktan on beş dakika sonra, Moskova çevre mahkemesinin oturumu sırasında intiharıyla ilgili haberler yorumlar, geçenlerde Rus gazetelerinde geniş biçimde yer aldı (hâlâ da sürüyor). Günlük okurlarının bu alışılmadık, trajik olay üzerine az çok bilgi sahibi olduklarını sanıyorum, bu nedenle ayrıntıya pek girmeyeceğim. Genel çizgileriyle olay şöyle: Yüksek rütbeli, yüksek çevreden bir adam, geçmişte terzilik yapan, sonra da tefeciliğe başlamış Zanftleben adlı biriyle buluşuyor; adamdan borç para istemesinin dışında, bir şekilde dostluk duygularıyla adamın vasilik sorumluluğunu üzerine alıyor, anladığımız kadarıyla isteyerek yapıyor bunu. Zanftleben’in ansızın ölümünden sonra olanlar oluyor, insanı isyan ettirecek olaylar baş gösteriyor: Senet defteri sır oluyor, Hartung yasaya tamamen aykırı olarak bonoları, tahvilleri, kıymetli belgeleri kendi evine taşıyor. Hartung, dava dosyasından anlaşıldığı gibi, mirasçıların bir kısmıyla diğerlerinin zararına anlaşmaya giriyor (gerçi bunu kendisi düşünmemiş olabilir). Sonra mirasçılardan biri adamın evine zorla giriyor, zavallı vasi gerçekte hiç beklemediği tipte insanların arasına düştüğünü böylece öğrenmiş oluyor. Sonra suçlamalar başlıyor - senetlerin, senet defterinin çalınması, sahte senet düzenlenmesi, 150-200 bin ruble değerindeki mülkle ilgili belgelerin kaybolması vb... Ardından mahkemeye düşüyor tabii. Savcı mahkemeden ve generalin sıradan bir insanla yan yana oturmasından ve böylece gücü elinde tutan yüksek sınıfla önemsiz insanların kanun önünde eşitliği zaferini Rus Themis’e{304} söyletmesinden hayli memnun görünüyor.

(Üzerinde neler konuşulursa konuşulsun) duruşma son derece normal gidiyor ve nihayet jüri Hartung’la ilgili, anlamı: “Suçludur ve çalmıştır” olan korkunç kararı getiriyor. Mahkeme heyeti kararını vermek üzere salondan ayrılıyor, ama general salonda beklemek istemiyor: başka bir odaya geçiyor, anlattıklarına göre, masa başında, başını avuçlarının içine almış, perişan şekilde oturuyormuş; sonra birden silah sesi duymuşlar: Yanında getirdiği dolu bir tabancayla kalbine ateş etmiş. Yanında bir not bulmuşlar: “*Yüce Tanrım* üzerine yemin ederim ki suçlu değilim, çalmadım, düşmanlarımı bağışlıyorum.” Böylece masum ve beyefendi olduğunun bilinci içinde öldü.

Bu ölüm olayı Moskova’da büyük yankı uyandırdı. Rusya’nın her bölgesinde gazeteler bu olaya geniş yer verdi. Mahkeme heyeti ve savcı odalarından çıkarken yüzleri kireç gibiymiş. Jüri üyeleri utanç içindeymiş.

Gazeteler bile “bu apaçık adaletsiz karar için” seslerini yükseltmişlerdi. Bazı gazeteler, bundan böyle mahkemelerimizin hafifletici, müsamahakâr mahkûmiyet kararları veremeyeceklerini yazdı: “İşte örnek, masum bir insan öldü!” Bir başka gazete, bir insanın son sözlerine inanmamanın kesinlikle imkânsız olduğunu, öyleyse korkunç bir yanlışlık yapıldığı sonucuna varılabileceğini yazdı. Pek çok kişi konuşmuş, gazeteler yazmıştı. Kabul etmek gerekir ki gazete eleştirilerinden bazıları çok tuhaftı: Yalan yanlış sözler; heyecanlı, içten, ama sahte... Hartung’a yazık oldu; herhangi birinin yanlışlığından çok, burada Rus yaşamının (çok derin) trajedisi, kaderi var. Daha doğrusu burada herkes suçlu: Aydın zümremizin gelenekleri de, alışkanlıkları da, bu toplumda kurulmuş ve düzeltilmiş özellikler de; nihayet bir yerden alman ve Rus yapısına yetersizce uydurulan yeni mahkemelerimizin gelenekleri, alışkanlıkları, evet, hepsi suçlu burada. Ama ayrım yapmadan herkes (toptan) suçlu olduğu zaman, tek tek kimsenin suçlu olmadığı anlamına gelir bu. Gazetelerden en çok *Novoye Vremya*'nın yorumunu beğendim. Bir gün önce, Rus hayatını bilen bizim usta hukukçulardan biriyle sohbet etmiştim. Bu davada toplumumuzda tek ve aynı yargı söz konusuydu, muhatabım büyük bir isabetle bu sorunun “trajik” yanma ve bu trajedinin nedenlerine dikkat çekmişti. Ertesi gün “Meçhul mizahçının” fıkrasında dünkü sohbetimizle çok örtüşen yanlar bulmuştum. Şimdi bundan bir parça söz edeceksem özel olarak ve “yeri geldiği” içindir.

II-Rus Centilmeni. Bir Beyefendinin Sonuna Kadar Beyefendi Kalması Olanaksızdır

Eskimiş tiplerin hâlâ varlığını sürdürüyor olması işin bir başka önemli yanıdır. Sanırım uzun zaman da tükenmeyecekler gibi görünüyor, çünkü her şeyin bir süresi vardır, her yerde doğa yasası geçerli: Sözünü ettiğim aydın zümremizin tipleridir. Aslında burada ısrarla ve inatla şunu belirteceğim: Fırıldak gibi birden değişiyorsak, bu hiç de iyi bir davranış olamaz. Aydın insanımızda en tiksindirici özellik, hafiflik ve yavanlıktır. Uşaklığı, soylu giysilerine bürünmüş bir uşağı hatırlatıyor. Sözgelimi bizim beyefendileşmiş kişinin -her nasılsa zengin ve ünlü bir çevreye yanaşmış, bir de girmeyi başarmışsa- özelliklerinden biri *ağırbaşlı saygın bir kişi havasına girmesi* ve kendini alabildiğine kandırma isteğidir. Bu sözlerimin Hartung'la hiçbir ilgisi olmadığını belirtirim; onun yaşamöyküsünü zaten bilmiyorum; General Hartung'un başına gelen olayların belli koşullarda aynısıyla karşılaşması mümkün aydın insanımızın herkesçe bilinen bazı özelliklerini vurgulamak istiyorum sadece. Örneğin cebinde tek kuruşu olmayan değersiz, küçük rütbeli bir kimse, yüksek tabakanın arasına düşüyor ya da nasıl oluyorsa onlarla yakın ilişki kuruyor. Bu yüksek çevreye biraz arınarak girmekten başka hiçbir özelliği olmayan bu çulsuzun derken arabası, dairesi, uşakları, kostümleri, eldivenleri vs... oluyor. Belki de kariyer yapmak, adam olmak istiyor, ama herkesten çok şuna özeniyor: "Hepsi böyle yaşıyorlar, peki ya ben?" Burada kesinlikle yenemeyeceği bir utanç duymaktadır içinde. Kısaca: Doğruluk, dürüstlük bir bakıma tuhaf anlaşılıyor, özsaygının zerresi yok. Özsaygı gibi insan için en başta gelen duygunun anlaşılmamasını, neredeyse bütün aydın Avrupalı dönemimiz boyunca özgürlüğü ve özgürlüğün ne anlama geldiğini kavramamakla birlikte ele almamız mümkündür diye düşünüyorum, bu konuya sonra döneceğiz. Bizim Rus aydının trajik sayılabilecek ikinci özelliği, uysallığı ve uzlaşmaya hazır olmasıdır. Hoş, pek çok vurguncu, borsacı, rezil, ama direşken namussuz çoktur: iyi huylu kararlı insanımız da vardır tabii, ama bunlar yok denecek kadar az. Rus insanının büyük çoğunluğunda bu hemen teslim olma, razı olma, boyun eğme isteği egemendir. Ne iyilikseverlikten, aynı şekilde ne de korkaklıktandır bu. Bir çeşit kibarlıktır burada olan ya da aklımızın ermediği bir şeyler vardır. Sözgelişi size sürekli asılan ve sizden görüş talep eden inatçı biriyle sohbetinizde ya da herhangi bir toplantıda -içinizden belki de hiç istemediğiniz halde- düşüncelerinizden, hatta kaç kez sözlerinizden ödün vermek zorunda kaldığınız olmuştur kim bilir! "Herkes"

sözcüğü Rus insanına çok çekici gelir. “Herkes gibi ben de”, “Kamuoyuna katılıyorum,” “Haydi hep beraber yürüyelim!” gibi... Ama burada tuhaf bir durum var: Rus insanı kendini kandırmayı, sürüklemeyi, aldatmayı, ayartmayı çok sever. Diyelim ki Zanftleben’e vasiliğe gitmeyi canı istemiyor, ama kendini kandırıyor: “Ne yani, gidersem kıyamet mi kopar!”

Bu Rus aydın zümresinde bazı yönden, az önce ima ettiğim Rus beyefendiliğinin zavallı özellikleriyle birlikte son derece çekici tipler de vardır. Bazıları hemen hemen masumdurlar, her biri birer Schiller’dir: “İşi” bilmemeleri onlara dokunaklı bir hava verir, ama duyguları güçlüdür: Kendince onurunu yitirdiği düşüncesine varırsa Hartung gibi intihan seçer. Sayıca çok olabilirler. Yalnız bu tip insanların, örneğin borçlarının miktarını bildiklerini pek sanmam; nedeni işret düşkünü olmaları değildir, kimi tersine iyi bir koca ve babadır; ancak bütün para safahata ve bu iyi babaya harcanabilir. Çoğu doğdukları büyüdükleri eski yurtluklarından kalan yetersiz gelirle hayata adım atarlar ve ilkgençlik yıllarında harcayıp bitirirler. Sonra evlilik, yükselme, devlet dairesinde hayatını sürdürmesine yetecek bir gelir sağlayan orta karar bir mevki; artık eski, sosyete gezip tozmalarından farklı, ciddi bir yaşantıdır bu. Ne var ki borçlarının ardı arkası kesilmez; elbette ödüyordur, çünkü o bir beyefendidir, gelgelelim yeni borçlarla ödüyordur. Söyleyebiliriz ki birçoğu durumunu arada bir düşünürken göğsünü gere gere, soylu bir edayla içinden şöyle geçiriyordur: “Bizler hiçbir zaman hırsızlık yapmadık, yapmayız da!” Oysa burada küçücük bir özellik kendini gösterebilir: (Çok gereksinim duyması halinde) çocuklarının dadısından -kadının biriktirdiği- on rubleyi ödünç isteyebilir bu adam.. Ne var bunda, neden olmasın Allah aşkına? Efendim, bu yaşlı dadının varlığına alışılmıştır, içten, cana yakın bir kadındır. Ailenin bir üyesi sayılır, onu severler, kilerin anahtarını bile teslim etmişlerdir. İyi kalpli general, yani onun efendisi, iyice elden ayaktan düşeceği zaman dadıya huzurevinde yer bulacağına çok önceden söz vermiştir, ama buyurun, işleri kadınla ilgilenmesine engel olmaktadır, uzun zamandır da lafını etmemektedir. Dadı da huzurevi meselesini hatırlatmaya çekiniyordur; yılda sadece bir iki kez hatırlatıyordur. General gibi sinirli, her zaman endişeli bir adamın canını sıkmamak için büyük özen gösteriyordur. Yaşlı kemiklerini yatakta ısıtırken arada bir: “Efendim, iyi kalpli bir insan, mutlaka hatırlar” diye düşünür; on ruble alacağını da söylemeye utanıyordur, vicdan sahibi biridir yaşlı kadın. O ne, general ansızın ölmüyor mu! Yaşlı kadının ne yeri, ne de on rublesi vardır artık!

Bunlar kuşkusuz basit en- tipüften şeylerdir, ama öbür dünyada generale dadıdan on ruble alıp almadığı sorulsaydı kıpkırmızı kesilir: “Ne on rublesi?” derdi. “Acaba! Ha evet, sahiden de, dört yıl kadar önceydi! *Mais comment, comment.*[305] nasıl olur bu!” İşte bu borç, dünyada taktığı binlerce rubleden daha ağır gelecektir ona! Korkunç bir utanca gömülecektir: “Ah, inanın bunu yapmak istemedim, inanın unuttum, aklıma bile gelmedi!” Ne var ki zavallı generali orada yalnızca melekler dinleyecektir (herhalde cennete giderdi!). Dünyada da on rubleden olan yaşlı dadı generale zaman zaman acırdı yine de: “Eh, ne yapalım, olsun, parayı hatırlatmak günah, ama çok değerli, dini bütün bir beyefendiydi.”

Durun, daha bitmedi: Bu güzel adam bir şekilde yeniden dünyaya gelse, general olsa bu on rubleyi dadıya verir miydi, vermez miydi?

Hep onlar gasp edecek değil ya! Buyurun çoook soylu İvan Petroviç arkadaşından altı bin ruble tutarında bir senet imzalamasını rica ediyor: “Müşterisi olduğum bir bankaya yatıracağım, senedi de kırdıracağım.” Alın size altı bin ruble senet karşılığında muhterem bir dost! Ne diye düşüneceksin? Senet veriliyor. İvan Petroviç’i sık sık kulüpte görüyor; ikisi de senedin lafını etmiyor, çünkü ikisi de seçkin insan, daha doğrusu toplumumuzun dürüst bireyleri; birden ne oluyorsa oluyor, altı ay sonra bu altı bin rublelik senet generalin başında patlıyor. “Lütfen ödeyiniz ekselansları!” İşte burada Zanftleben gibi insanlara saldırıyorlar ve bire bin katarak belgeleri yazıyorlar.

İnanın, bunları içimden geçirirken rahmetli General Hartung’un ufacık olsun karakterini ortaya dökme iddiasında değilim: Onu ne tanıyorum, ne de hakkında bir şey duydum. Sadece bir Zanftleben yüzünden General Hartung gibi zor duruma düşmesi halinde, sonu onun gibi intiharla bitmesi muhtemel toplumumuzun üyelerinden birinin karakterini bir parçacık anlatma iddiasında olabilirim ancak. Bunun için, bence Hartung davasında ne mahkemeyi ayıplamak gerekir, ne de mahkeme utanç duymalıdır. Burada gerçekten kader, burada bir trajedi var: Hartung son ana kadar kendini suçsuz görmüş ve not bırakmıştır.

“Ya peki şu not?” diyenler olacaktır. “Bir insanın, üstelik dinine bağlı birinin yalan söylemesi gerçekten imkânsızdır. Böyle bir anda bıraktığı notta çalmadığını yazmışsa, hiçbir şey çalmamış demektir. Adamın zihni ne kadar dengesiz ve bulanık olursa olsun, burada inançlarına aykırı kesinlikle davranmış olamazdı: ‘Çalmadım’ diyorsa, ‘çalıp çalmadığını’ bilmemesi mümkün değildir. Öyle ya, alt tarafı insan elinin işidir bu. Ancak bir soru

var burada: Cebine koydu mu koymadı mı? Koyduysa bunu nasıl olur da bilemezdi?”

Bu tamamen doğru, ama, bakın, burada şu da olabilir: Notta sadece kendinden söz ediyordu: “Ben hiçbir şey çalmadım, çalmayı da düşünmedim.” Öyleyse başkaları çalmış olabilirdi.

“Kesinlikle olamaz!” diye itiraz edecekler bu kez. “Başkalarına yaptırsaydı, vasi olduğunu bile bile göz yumsaydı, dolayısıyla diğerleriyle birlikte o da *hırsızlığa ortak olurdu!* General Hartung burada bir fark olmadığını düşünmemezlik edemezdi.”

Yanıt veriyorum: İlkin, “vasi olduğunu bile bile başkalarına yaptırsaydı, hırsızlığa kendi de katılırdı” kanıtı kolayca çürütülebilir; İkincisi, burada tartışmasız farklı bir olay vardır; üçüncüsü, General Hartung bu notu tamamen bizim düşündüğümüz anlamda yazabilirdi, yani şöyle: “Ben şahsen almadım, asla almak *istemedim,* iradem dışında başkaları yaptı. Müsamahalı davrandığım için suçluyum; dolandırıcı olduğum için değil, çünkü kimseden bir şey almadım, karşı koydum. Başkaları yaptı...” Bu anlama gelen kesin ifadeler kullanabilirdi, ama aynı zamanda dürüst ve soylu bir insan olarak: “Çalmalarına ses çıkarmadığıma göre ben de suçluyum” demeyi asla kabul edemezdi. Tanrı katına çıkıyordu; ne çalmak, ne de göz yummak istemişti, biliyordu, gizlice olmuştu işte. Dikkat edin, zaten bıraktığı notta geniş bir açıklama yapmıyor: Yani ne müsamahalı davrandığı, ne de çaldığı konusunda... O bir beyefendiydi, başkalarını ihbar edemezdi, hele en ciddi anda “düşmanlarımı bağışlıyorum” dediği anda.

En nihayet büyük olasılıkla iyi niyetle göz yumduğunu, müsamaha gösterdiğini ve zayıf davrandığını itiraf edememişti. Burada belki de baştan son ana kadar aklına getirmediği ve böylece ölümüne yol açan nedenler karmaşası vardı. “Senet defteri çalınmışmış”, çok güvendiği, işini bilen kişiler senet defterinin bir şekilde kaybolduğuna, aslında kimsenin işine yaramayacağı için bunun pek bir önemi olmadığına daha işin başında inandırmışlardır onu. Senet defterinin mirasçıların yararına değil, zararına olduğunu rakamlarla önüne koyuyorlar. (Aslında bu kanıtın ta kendisidir ve savunma sonra mahkemeye sunmuştu, herhalde doğru bir kanıttı.) İşte bu anlamda gerisi Hartung’a gösterilmiş ve anlatılmıştır. Gerçekte işi bilmiyordu, onu kandırmak çok mümkündü: “İnanın, biz de sizin gibi dürüst insanız, mirasçılardan *bir şey* çalmayı istemeyiz, ama Zanftleben’in işleri öyle nazik durumda ki eğer onlar (mirasçılar) şimdi şu senet defteri meselesini falan öğrenirlerse bizi doğrudan dolandırıcılıkla suçlayabilirler,

işte bu yüzden onlardan gizlememiz gerek.” “Zantfleben’in bu karışık işleri” elbette birden ortaya çıkmamıştır; yavaş yavaş olmuştur, öyle ki Hartung gerçeği öğrenmiş ya da gerçeğin ucunu kaçırmış, her gün yavaş yavaş yalana batmıştır. Sonra birdenbire mirasçılardan biri generalin evine zorla girmiş, generalin hırsız olduğunu doğrudan yüzüne vurmuş, buna yakın gürültüler koparmıştır: Cakayla, zafer kazanmış bir edayla, generalin evinde her türlü alçaklığı yapacak cesarette olduğundan emin, pis pis sırıtarak içeri girmiştir. Derken Hartung nasıl bir batağa saplandığını sonunda anlamıştır. Sonra kendini tamamen kaybetmiş, uzlaşma, bir şekilde anlaşma önerisinde bulunmuştur; kuşkusuz gitgide aklı daha da karışmıştır, suçlayan tarafsa hırsla uzlaşmaya, onun şerefini iki paralık edecek yeni delillerin peşine düşmüştür. Her şey kullanıldı. Özetle, General Hartung kişisel olarak suçsuz olduğunun bilinci içinde ölmüştür, ya hatalar... Adli bir yanlışlık kesinlikle olmamıştır. Kaderdi bu, bir trajedi yaşandı: Yaşadığı çevre bu tip insanlarla kaynarken kör bir güç, *günahlarının* kefaretini ödemek için nedense bir tek onu seçmiştir. Evet, onun gibi belki de binlercesi var, ama olan ona olmuştur. Masum ve çok dürüst olan bu adam feci sonuyla, bu on binlerce insan içinden hiç kuşkusuz büyük bir sempati uyandıran tek kişi olmuştur. Mahkeme de Hartung’la bütün Rusya’ya gereken uyarıyı yapmıştır, ne ki yazgının, kör Tanrıçanın, onu yenilgiye uğratırken bunu hesaba kattığı şüphelidir.

III-Gerçek İçin Yalan Zorunludur. Sürekli Yalan Gerçeğe Götürür. Bu Doğru Olabilir mi?

Ama bu, çok saf olmakla birlikte sizlerle paylaşmak istediğim eski bir izlenimimi hatırlattı bana, bu izlenim genelde mahkemelerimizle ilgili. Jüri üyeli açık mahkemeler bütün dünyada neredeyse mükemmellik olarak görülmüştür: “Bu, deyim yerindeyse bir zafer, yüksek zekânın ürünüdür!” Ben de inanıyorum, çünkü: “Daha iyisini bulun bakalım!” diyecekler size, gerçekten de bulamazsınız. Öyleyse sırf daha iyisi bulunamayacağı için kabul etmemiz kaçınılmaz görünüyor. Oysa bakın Bay Savcı sahnede, nasıl derler, varyete yapmaya çıkmış. Onun kusursuz, zeki, vicdan sahibi, kültürlü, Hıristiyan inançlarıyla yetişmiş, Rusya’yı, Rus insanını bilen, Rusya’da az çok tanınan biri olduğunu düşünelim. Efendim, bakın ne oluyor, bu çok vicdanlı adam hiç öteye beriye sapmadan, sanık, bu kötü adam cezaya çarptırılacağı için, suçun işlendiğine sevindiğini söyleyerek başlıyor iddiasına. “Çünkü siz, sayın jüri üyeleri, bir bilseniz bu adamın ne rezil, ne düzenbaz biri olduğunu!..” Elbette “düzenbaz” sözünü kullanmıyor, ama buna yakın bir şeyler söylüyor: Tavırları çok kibar, çok yumuşak, çok insancıl, konuşmasının sonuna doğru zavallı sanığı düzenbazdan, hatta aklınıza gelebilecek her türlü düzenbazdan daha beter duruma sokuyor. Üzüntülü ve kibar bir ses tonuyla sanığın annesinin de böyle olduğunu, çalmadan duramayacağını, çünkü rezilce bir ahlaksızlığın onu gittikçe uçuruma sürüklediğini söylüyor. Tamamen bilinçli ve bile bile böyle davranıyor. “Hatırlayın, suçunu işlediği sırada bitişik sokakta meydana gelen yangın sanığın işini kolaylaştırmıştır, çünkü yangın kargaşaya neden olmuş, kapıcıların ve sokaktakilerin dikkatini buraya çekmiştir. Ah, elbette *doğrudan* kundaklama suçlamasında bulunmuyorum, ama sayın jüri üyeleri kabul edersiniz ki bu iki olay arasında tuhaf bir rastlantı var, insanı ister istemez belli bir düşünceye yöneltiyor, ama susuyorum, susuyorum, yine de sizler bu hırsızı, bu katili (dairede biriyle karşılaşsaydı yüzde yüz öldürürdü çünkü), nihayet kundakçıyı, bu sicilli kundakçıyı, evet, hiç kuşku yok, uzak yerlere göndereceksiniz, bu kararınızla dürüst insanlar rahat nefes alacaklar, alışveriş yapmak için evlerinden huzurla dışarı çıkacaklar, ev sahipleri de mülklerini şu ya da bu sigorta şirketlerine, nereye sigorta ettirmiş olursa olsunlar artık endişe duymayacaklar. Aslında boşuna konuşuyorum: Şu adama bir baksanıza! Namuslu insanların yüzlerine bakmaya çekinerek nasıl oturuyor. Onun hırsız, katil ve kundakçı olduğundan emin olmak için sadece bakmanız

yeter. Gelgelelim bu suçlunun fazla hırsızlık yapmaması, birkaç kişiyi doğramaması, evler yakmaması beni ciddi olarak üzüyor, çünkü bu suçun müthiş boyutu toptan uyku haline geçmiş toplumumuzu sarsar, kendini korumaya ve içinde suç unsuru barındıran bu toplumsal uyku halinden sıyrılmaya yönlendirirdi.”

Gerçi Bay Savcının son derece asil konuşacağını biliyoruz. Sözlerimin pazar günleri çıkan karikatürlü, şarkılı küçük mizah gazetelerine yakıştığını varsayalım. Derin, toplumsal ve yurttaşlığı ilgilendiren sorunlar uyandıran konulardan biri olduğunu, en önemlisi de psikolojik yanını ve bu psikoloji içinde bilindiği gibi Avrupa’da da aşırı hırslı savcılar bulunduğunu düşünelim. Evet, ne olursa olsun sonuçta aynısı, yani yazık ki tek değil, onlarca, yüzlerce zehirlenme çıkacaktır, çünkü o zaman yürekleriniz titrer, hep birlikte ayağa kalkardınız vs...

“Bu da ne demek oluyor?” diye itiraz edecekler. Diyelim ki birçok savcı hiç de söylevci değil, ama savcı her şeyden önce bir memurdur ve görevi neyi gerektiriyorsa öyle davranmak zorundadır; İkincisi, savcılar her zaman iddialarını abartırlar; bu asla çirkin, ayıplanacak bir durum olmadığı gibi, tersine, faydalıdır da. Çünkü böyle olması gerekir. Karşısında da iddiasını çürütme olanağına sahip sanığın avukatı vardır. Ayrıca Avrupa’nın her yerinde tam bir incelikle savcının aptal, gülünç, sahtekâr olduğunu, “Vasilyevski’de üç gün önce biri üçüncü katta ev kundaklamışsa, bu kişinin o olması gerektiğini, çünkü bu adamın tam bu sırada toplumumuzun en seçkin, en soooylu üyelerinden general Mihaylov’un isim gününde Vasilyevski adasında bulunduğunu, evi bu adamın yaktığını, ama burada, hiç kuşkusuz, sebebin kundaklama değil, apartman sahibi tüccar İvan Borodatıy’la aralarındaki bir husumet olduğunu (yine psikoloji), sanal ve hiçbir mantığa uymayan bu suçun işlendiği sırada sokakta bulunanların ilgisini başka tarafa çekmek amacıyla ev kundaklamakla bir benzerine rastlanması zor, aptalca, adice bir suçlamayı bu adamın aklından geçirmediğini, kundaklamanın ona fikir verdiğini söylemek mümkündür.” Nihayet, buyurun, avukat el kol hareketleri yapıyor, gözyaşları döküyor, dişlerini gıcırdatıyor, saçlarını yoluyor, sandalyeleri deviriyor (ama havaya kaldırmıyor) ve çok soylu biriyse sonunda haksızlığa dayanamayıp düşüp bayılıyor, hoş, ne kadar soylu olursa olsun savcı buna herhalde izin vermezdi, çünkü üniformalı görevlinin üzerine birden sırtüstü düşmek bir parça tuhaf kaçardı. Bu pek kullanılacak yol değil.

Bütün bu söylediklerim şaka, sadece bir şaka, hiçbir şey olmaz (sandalyeleri çarpıp dursalar da, ayılıp bayılsalar da) soylu tavırlarını bozmasınlar razıyım! Ben aslında meselenin özüyle uğraşıyorum sadece, zira en soylu ifadeler de bazen soysuzlaşabilir.

"Neler söylüyorsunuz?" diyecekler bu kez. Bunlar da gereklidir, özellikle her iki tarafın abartılı konuşması gereklidir! Jüri üyelerinin bazıları pek kültürlü değildir; zaten meşguldür adam, dükkânı, bir işi vardır; bazen aklı başka yerdedir; kısacası davanın derinliğine kendini verecek güçte olmayabilir. İşte bu nedenle, jüri üyesinin davaya yönlendirilmesi ve suçlamayla ilgili akla gelebilecek her araştırmanın tamamlandığına, artık üzerinde daha fazla düşünmenin gereksiz olduğuna, avukatın, dağdaki kardan çok müvekkilinin başına aklar düştüğüne kadar olur olmaz savunmalarla elinden geleni yaptığına inanması için davanın bütün aşamalarının gözlerinin önüne serilmesi gerekir. Böylece orada, özel odada muhasebe yaparken, daha doğrusu mekanik olarak meselenin artısını eksisini hesap etmek zorunda olduğunu artık bilecektir, en azından vicdanı rahat olacaktır. Sonuçta gerçek için bütün bunların kaçınılmaz olduğu açıktır; yani acımasız bir suçlama, acımasız bir savunma, sadece yalın anlamda alınırsa savcının acımasızca yüklenmesi, kendisinden çok -daha iyisi düşünülmeyecek kadar- sanığın yararınadır.

Sözün kısası, günümüz mahkemesi insan aklının yalnızca yüksek ürünü ya da zaferi değil, son derece karmaşık bir olgudur. Bunu kabul etmememiz mümkün değildir. Üstelik açık bir mahkemedir: Yüzlerce insan salona geliyor, bu kalabalığın sadece bir gösteri için salonu doldurduğu düşünülebilir mi? Elbette hayır: Ne amaçla toplanmış olurlarsa olsunlar, büyük, güçlü bir izlenimle, ders çıkararak, hatta iyileşme umuduyla ayrılmak için oradadırlar... Oysa burada mahkeme salonunda bir yalan olduğunu görürler ve otururlar, ah, elbette yalan, ne mahkemede, ne de alınan kararın önemindedir, orada sergilenen Avrupa'dan mutlu bir hafiflikle alman, bizim savunma ve iddia makamı temsilcilerinde iyice yerleşen kimi alışkanlıklardadır. İşte eve dönüyorum ve başlıyorum düşünmeye: Savcı İvan Hristoforıç'ı şahsen tanıyorum, çok zeki, çok iyi kalpli bir insan; gelin görün ki yalanları peş peşe sıraladı ve yalan söylediğini de biliyordu. Bir tekdir ya da iki ay hapis cezası verilebilecek bir suçu, tutup ülkenin en uzak köşesine yirmi beş yıl sürgün cezasına götürdü. Diyelim ki davanın açıklığı için bu da gerekli, ama yine de yalan söylüyordu, bile bile söylüyordu, iş adamın boynuna kadar gider. Bu nasıl

bir bağdaştırma, bir de adam yetenekliyse: Il *en reste toujours quelque chose,*[306] hele hele savunma tarafı kötüyse ve yalnızca sandalyeleri devirmeyi beceriyorsa!.. Burada İvan Hristoforıç'ın gururu depreşti diyelim, tam insana özgü bir özellik, ama böyle önemli bir davada hoş görülebilecek bir özellik midir? Üstün nitelikli, insancıl, uygar insanlar nerelere sıroldu?

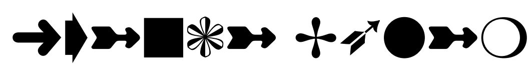
Tamam tamam, bunların hepsinden, deyim yerindeyse mekanik ve kurnazca bir yöntemle bir gerçek çıkıyor, mahkeme salonunda bulunan kalabalık gerçekten bir seyir, mekanik ve kurnazca bir yöntemi izlemek için toplanmış, heyecanla dinlerken, örneğin usta avukat vicdan falan düşünmeden yalanları sıralıyor, kendi köşesinden alkışlar alıyor: "Ne harika yalanlar kıvırıyor adam!" Sonuçta kalabalıkta yüzsüzlük ve yalan belirecek ve hissettirmeden yerleşecektir. Gerçeğe değil, yeteneğe gönüller akacak, yeter ki oyalasın, millete eğlence olsun! Bayılmalar, yere tepetakla düşmeler başlamaya görsün, insancıl duygular körelecektir. Eh, palavracı gerçekten büyük yetenekse varın gerisini siz düşünün artık!

Bütün bunların yersiz sızlanmalarım olduğunu biliyorum. Ama dinleyin, jüri üyeli açık mahkemeler bizim değildir, olduğu gibi yabancılardan alınmıştır. Rus ulusunun, Rus ruhunun zamanla pürüzleri gidereceğini, sahteliği, kötü alışkanlıkları ortadan kaldıracağını, her alanda işin doğrulara ve gerçeğe göre süreç alacağını umut etmek yoksa gerçekten olanaksız mı? İşin doğrusunu söylersek bu şimdilik olanaksız: Günümüzde savunma ve iddia makamı kötü alışkanlıklarıyla sivriliyor, kimi para, kimi de kariyer peşinde koşuyor çünkü. Ama zamanla savcının da, sanığı suçlamak yerine, onun yanında yer alacağı günler gelecek, öyle ki avukatlar savcının sanığa yüklediği suçun ufacık bölümünün bile uygulanmasının mümkün olmadığını söyleyerek itiraz etseydi, jüri üyeleri düpedüz onları inandırıcı bulmazlardı.

Bu yöntemin, her iki tarafın, savcının da, avukatın da aşırı abartılı mekanik üslubundan daha şaşmaz ve hızlı biçimde gerçeğin bulunmasına katkı sağlayacağını düşünüyorum. Bunun kesinlikle olamayacağı, neden olarak "*ne kadar düşünmeden olursa*, *o kadar iyi olur*" *mantığının* Avrupa'da da geçerli olduğunu söyleyerek bu görüşümü paylaşmayanlar çıkacaktır.

İşte, bu mekanizm denen şey, bu mekanik tarz gerçeği söküp çıkarıyor, belki de bizde bu, yerini kolayca gerçeğe bırakacaktır. Her iki tarafın sahte abartıları kaybolacak, içtenlik ve doğruluk öne çıkacaktır, bu gerçeğin

aranması oyunu olmayacaktır. Sahnede ne izlence, ne de oyun, sadece ahlak dersi olacak. Aslında avukatlara daha az ücret ödenecek. Kanatlarımız gelişir ve melekler haline gelirsek, bu ütopyalar bir gün gerçek olacak. Zaten mahkemelere de gerek duyulmayacaktır o zaman...

I-Rusya'nın Roma Ruhbanları

Birkaç gün önce *Moskovskiye Vedomosti'nin* başyazısında bir eleştiri vardı:

> Üç günden beri dikkatlerimiz, Rusya'da düşmanlarıyla uzlaşma içinde hareket eden ve şu an savaştığımız Türklere yardıma hazırlanan bir gruba çevrildi: Rus ruhunun belirişini, devletimizin bu ruh içinde sürdürdüğü her hareketini nefretle karşılayan, Rus yurtseverliğini nihilizmle ve devrimle aynı çizgiye çekmeye çalışan Rusların İngiliz-Macar grubudur bu. En alçakça haberlerle bize düşman dış basını besliyor. *Pravitelstvenniy Vestnik'te* yayınlanan ve bu grubun yeni oyunlarını gözler önüne seren haberin aslını Petersburg muhabirimiz bize telgrafla iletir iletmez yazımızı yayma verdik. Ordumuz Plevne ve Orhaniye arasında parlak başarılar elde ettiği sırada, toplumumuzda yılgınlık ve endişe yaratmak amacıyla Petersburg'da, zaferler kazanan ordumuzun yenilgiye uğradığı söylentileri çıkarılıyor, o kadar çaba gösteriyorlar ki hükümet bu gibi art niyetli söylentilerden halkı uzak tutmayı zorunlu görmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak *Novoye Vremya* hemen ertesi gün, gerçi pek üzerinde durmadan, *Moskovskiye Vedomosti'nin* olaya birazcık uzak kaldığını, *Pravitelstvenniy Vestnik'*in de olayı pek de önemi olmayan bir toplum dedikodusu olarak algıladığını bildiriyor. (*Novoye Vremya'nı*n bu görüşünü aklımda kaldığı kadarıyla aktarıyorum.)

*Pravitelstvenniy Vestnik"*in gerçekten de bir "söylentiyi" kaleme aldığı çok mümkündür. Bununla beraber, *Moskovskiye Vedomosti'nin* görüşlerinin bir dayanağı olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu derginin dikkat çektiği şu İngiliz-Macar meselesi de ne oluyor? Topraklarımızda, hem de ülkemizin tam ortasında Rusların oluşturduğu kendi Roma ruhbanları bulunuyor. Mayısı çoktan geride bıraktık, şimdi herkes dünya çapında bir ruhban komplosunu biliyor ve basın da yazıyor, bizim en liberal gazeteler bile bu komplonun kendi gücü olduğunu kabul ediyor. Vatikan komplosu bizdeki Roma ruhbanlarının yanından geçecek de davalarında kullanmayacaklar, çok tuhaf olurdu doğrusu! Rus ordusunun geri bölgelerinde bir karışıklığın baş göstermesi, hem de bu sırada Vatikan'ın çok yararına olurdu. Bir alıntı daha, bu kez *Novoye Vremya'dan,* sayı 587. "Gazeteler ve Dergiler Arasında" bölümünde, İngiliz *Morning Post* ve yurtdışındaki bazı Polonya dergilerinde yayınlanan birkaç yazıyla ilgili olarak *Golos'* un görüşüne yer veriyor. İşte alıntı:

22 Ekim tarihli Morning Post'ta kendinden beklenmeyecek ilginç bir yazı çıktı. Yazıdaki haber şuydu: Almanya'nın, Privisl Kray'dan{307} koparacağı ödünlerle ilgili olarak Türk yanlısı bir gazetede, Rusya ve Almanya arasında bir görüşmenin başladığı haberi çıkmış. Morning Post un görüşüne göre bu, Almanya'nın da "Rusya'nın Balkan Yarımadası'ndaki çıkarlarına" destek sözü verdiği gizli bir anlaşmanın sonucu. Londra gazetesi, Privisl Kray Lehlerinin şimdi asla isyanı düşünmediklerini, "ağır bir köleliğe", yani PrusyalIların egemenliğine girmeyi istemediklerini ve Rusya Polonya'sında bir karışıklık baş gösterirse, bunun "Rusya-Prusya" oyununun basit bir sonucu olacağını ısrarla bildiriyor... Çok ilginçtir ki bu yazının Morning Post'ta. çıkmasından birkaç gün önce aynı konuda, ama biraz değişik üslupla Dziennik Polsky Rus hükümetinin, ordusunu Privisl Kray'dan çıkarırken sözde köylülere, Polonyalı toprak sahiplerinin göz hapsine alınması ve her türlü başkaldırı girişiminin ezilmesi için aralarında köy milisleri kurulması çağrısında bulunduğunu yazdı. Bu yazılara yer veren *Golos, Dziennik Polsky ve Morning Post'un* birdenbire böyle bir çaba içerisine girmeleri karşısında şaşkınlığını gizleyemiyor. Privisl köylülerine Rus çağrısı ve Rus-Prusyalı *agents provocateur'lere*{308} ilişkin masallara, "*yalandan bir isyan çıkarmak istercesine*" neden gerek duyulmuştur?

Bu beklenmedik alıntının mutlaka bir amacı olmalıdır. Bu alıntılara yer veren gazeteler Privisl Kray'da bir karışıklığın baş göstermesinde kendilerini endişelendiren bilgilere sahipler herhalde. Anlaşılan sonucundan korktukları hareketin önemini saptırmak için önceden bir çaba içine girmişler. Bu yöntem yeni değil. Lehler ve Batılı dostları 1863'te kullanmıştı. Sadece bunu hatırlayarak artık kabul etmemiz gerekir: *Dziennik Polsky* ve *Morning Post'ta* çıkan yazıların bir önemi ve Lehlerin Türklere yakın ilgi göstermesi ve Batı sınırımızda devrimci ajitasyon kampanyalarıyla Rusya'da karışıklıklar çıkarılması amacına ilişkin, Macar basınının geçmişteki yorumlarıyla esrarengiz bir bağı vardır. Bu yazıların Kardinal Ledohovski'nin papa tahtına adaylığı haberiyle örtüşmesi ilginçtir. Sürmekte olan savaşın Rusya lehine sonuçlanmasını engelleme umuduyla, Rusya'nın düşmanlarının peşinden koştuğu tüm hayali kombinasyonlara abartılı anlamlar katan düşkünlerden değiliz, bunları bildiren *Golos* dergisi. Şu durumda olay bizim için o kadar ciddi görünmektedir ki *Dziennik Polsky* ve *Moming Post*'un anlaşılan hiç yankı uyandırmayan yazılarıyla gündeme gelen bu beklenmedik olayı kesinlikle dikkatlerden uzak tutmamalıyız.

Öyleyse bizde de ruhban komplosunun uzantılarına benzer bir olay olamaz mı? Ledohovski'nin adaylığına ilişkin bir haber kuşku yok ki Polonya kaynaklıdır, çünkü ince zekâlıların doldurduğu Roma Kardinaller Meclisinin Ledohovski'nin seçilmesiyle tepetakla devrileceğine ve yurdun

yeniden inşasıyla Roma ve tüm dünya papa egemenliğiyle değil, sadece yeni papayla ilgileneceğine Polonyalı gelgeç akıllı bir ajitatör ancak ciddi ciddi inanabilir. Ama bu bir tarafa, Rusya'da ruhban komplosunun uzantıları yine de açıkça görülüyor. *Novoye Vremya* şöyle devam ediyor:

> ... Journal de St. Petersbourg'un İtalyan klerikalci gazetelerle, Polonya'da Katolikliğin baskı altında tutulmasıyla ilgili olarak karşılıklı atışması Batı bölgelerimizde bir ajitasyon kampanyasının varlığını göstermektedir.

Yalnızca bir işaret değildir bu; özellikle *Moskovskiye Vedomosti'nin* yazdığı gibi, "...Rusya'nın düşmanlarıyla uzlaşma içinde hareket eden, ulusal ruhumuzun belirişini, *devletimizin de bu ruh içinde sürdürdüğü her hareketini* nefretle karşılayan, Rus yurtseverliğini nihilizm ve devrimle bir sayan, en alçakça haberlerle düşman basını besleyen" bir *grup* var demektir.

Evet, Rusya çıkışlı bu Avrupa haberlerinin bu grubun işi olduğu çok, ama çok mümkündür. Rusya'nın, "dağınık ordusuyla, sürekli ağlayıp sızlayan halkıyla zayıf, ekonomisi kötü, nihilizmle aşınmış bir toplum" olduğu üzerine hafiflik kokan sevinç çığlıkları ve Rusya'nın her başarısız faaliyetine duyulan sevinç, evet, bütün bu zırvalıklar elbette belirli mihrakların işidir; ah, bunların ruhbanlarla aynı düşünceyi paylaşmaya hazır Rus kalemleri olmaması mümkün değildir, ancak bu haberler dış kaynaklı olamaz, herhalde Ruslar kaleme almıştır: Yoksa çok alçakça olurdu! Bununla beraber ruhbanlar belki de pek uğraşmadan ülkemizdeki Rus kalemleri bile yönlendiriyorlar, onlarla *doğrudan doğruya ve gereken* ilişkilere girmiyor, onları kışkırtmıyor olabilirler çünkü bu ateşli liberal kalemler *bazen* çok dürüst olurlar, ruhbanların açıktan emirlerini dinliyor görünürken salla sırt yere devirebilirler. Buna karşılık bizde çevreye uyum sağlamış ruhban, ateşli Rus kalem sahibinin ayağına gitmesine gerek olmadığını, çünkü onun karşılık beklemeden sadece dürüstlük ve hoşgörü duygularıyla (aman ne hoş!) kendisi için bir şeyler yazacağını çok iyi bilir. Bu gözü pek adam, örneğin Fransa'da Mac- Mahon'un başına sinek gibi üşüşen ruhbanlara sinir olur ve onların aleyhine müthiş yazılar yazar. Aynı zamanda da bizim Rus Roma ruhbanını fark etmesi bir yana, bazen ona en güzelinden şarkılar düzer. Evet, böyle tipler vardır. Bizim kurnaz Roma ruhbanları bile bu kalemşörler karşısında şaşkınlıklarını gizlemezler: "İki arada bir derede kalmak hoşuna gidiyor adamların!" diye başlarını sallayacaklar. "Bu ne çıkar gözetmezliktir böyle! Sonuna kadar hoşgörülü

davranmak gerekir aslında. Bakın, Rusya’nın Slavları kurtarmaya hakları olmadığını bile nasıl yüksek sesle ilan ediyorlar! Zaten bunun için onlara yüz bin vermek yetmez! Bu, her an, her dakika, evet, her dakika! nerede duracağını bilememektir, Ancak bu kadar aşırısı olur! Kısa zamanda kabuk bağlar mı acaba?”

II-Eski Polonyalı'nın Yaz Ayı Barış Girişimi

Bu kışkırtıcı klerikaller yaz ayı başında, Rus yayın organları yoluyla ülkemizde bile gösteriler düzenlemeye kalktılar. Kurtlar kuzu postuna bürünmüşler, yurtdışındaki Polonyah “göçmenlerin” elçisiymiş gibi konuşmaya başlamışlardı. Uzlaşma öneriyorlardı: “Bizleri kabul edin, Slav kardeşliğinin tartışmasız var olduğunu görüyoruz ve bu davanın gerisinde kalmak istemiyoruz.” Son derece sevecen konuşuyorlar ve nedenlerini bir bir ortaya koyuyorlardı:

“Bizde mühendis, kimyager, teknokrat, sanatkâr, muhasebeci, tarım uzmanı vb... çok insan var. Bunların çoğu yabancı ülkelere göç etmiş durumda. Onları ülkenize çekin!” Letonya’dan, *Sankt Petersburgskiye Vedomosti’ye* gönderdiği yazısında bir sakin şöyle diyor: “Geçmişte Rusya için Tengoborski’yi, Fransa için Volovski’yi doğuran çevre için bir işiniz yok mudur acaba? İnsanın karakterini yumuşatan, kişiliğini yücelten sanat dallarında günümüzde dünya çapında isim yapmış heykeltıraş Brotski, ressam Mateyko gibi Polonya toplumunun önde gelen temsilcileri gibi... Sizlere bu değerli insanlar gerekli değil mi? Edebiyatçı, politika yazarı, sanayici, fabrikatör, her çeşitten faaliyet adamı sürüsü de ne demek oluyor? Bu insanlara gereksinim duymuyor musunuz?” *(Novoye Vremya,* Kostomarov’un yazısından.)

Bay Kostomarov *Novoye Vremya*’da bu yaltaklanmalara çok güzel yanıt vermiş. Bu enfes yazıdan yeterli alıntı yapamadığım için üzgünüm. Bay Kostomarov açık ve isabetli yargılarda bulunarak, bütün bunların bizim için sadece tuzak olduğunu; Konrad Vallenrodlar’ı, hainleri üstümüze saldırdıklarını, Eski Lehistan’ın körü körüne Rusya’ya ve Rus insanına kin beslediğini anlatmaya çalışıyor. Yalnız Bay Kostomarov bazı Ruslarla dostluk ilişkileri içinde yaşayabilen, onları beladan kurtaran, maddi destekte bulunan iyi niyetli PolonyalIların da var olduğunu düşünüyor. Söyledikleri elbette doğrudur; ancak Rus, bu iyi kalpli Leh’e yirmi yıl süren dostluktan sonra bile, eskaza Lehistan üzerine siyasal görüşlerini birden Rus ruhuyla bildirmeyegörsün, yandı demektir, o saat bu Leh ömrünün sonuna kadar Rus dostunun uzlaşmaz, sınırsız açık ya da gizli düşmanı oluverirdi. Bay Kostomarov yazısında bunu gözden kaçırmış olmalı.

Rus savunucuların ve Bay Kostomarov gibi güçlü bir rakibin ortaya çıkardığı yaz ayındaki bu “barış” girişimi, hiç kuşkusuz, Avrupa’dan bize uzanan papazvari saman altından su yürütmenin ve tüm Avrupa’yı içine alan ruhban komplosunun bir uzantısıdır. Hoş, Eski Lehistan’ın bu sakinleri

ne klerikal, ne papacı, ne de Roma yanlısı olduklarına ve bunu çok önceden anlamamız gerektiğine bizleri inandırmaya çabalıyorlar. Eski Lehistan'ın bu Leh göçmenlerinin Cizvit anlamda papayı desteklemediklerini, ruhban hayallerinden uzak olduklarını düşünmek, ah, gülünç bir görüş! Onlar mı, evet, onlar mı, gücünü kudretini görecek de Vatikan'ı desteklemeyecekler? Vatikan da zaten Eski Lehistan'a hiçbir zaman ihanet etmemişti; tersine, diğer devletler elini eteğini çekmişken, Vatikan onun tüm hayallerini var gücüyle desteklemiştir! Hayır, onlar Vatikan'a, Vatikan da onlara ihanet etmez. Yaz ayı barış zırvalığı özellikle tüm göçmenlerin Rusya'ya karşı oyunlara başladığı, Leh lejyonları kurulduğu, aristokrat göçmenlerin İstanbul'a büyük miktarda paralarla geldiği (kuşkusuz kendilerine ait olmayan) sırada yapılmıştır. Bu barış girişimi Bay Kostomarov'un saptadığı gibi sadece sinsice bir oyundur. Yeri gelmişken: Onlar bize kendi bilim adamlarını, teknokratlarını, sanatçılarını önerirken şöyle diyorlar: "Onları kabul edin! Onlar size lazım değil mi?" Bizi herhalde barbar halk gördüklerini, bize önerdiklerinin hepsinin bizde fazlasıyla bulunduğundan haberleri olmadığını da burada eklemek gerekiyor. Ancak alınmamıza gerek yok; asıl önemlisi, onların neden gelmedikleridir. Bizde ustalığını göstermiş birkaç Leh var, Rusya onları kendinden sayıp sevmiş, saygı duymuş, Rus'tan farklı görmeyip baş tacı etmiştir. Anlaşmaya ne gerek var, gelin! Rıza gösterin, uzlaşın, ama bilin ki Eski Polonya bir daha olmayacaktır! Yeni Polonya vardır, çarımızın kurtardığı Polonya, yeniden doğan ve kuşku yok ki ileride, Slavların özgürlüğe kavuşacağı ve Avrupa'da yeniden varlığını hissettireceği zaman, her Slav unsurla aynı yazgıyı bekleyecek yeni bir Polonya... Ama eskisi hiçbir zaman olmayacak, çünkü Rusya'yla bir arada yaşayamaz. Onun ideali Rusya toprağında, Slav dünyasında olmaktır. Eski Polonya'nın Rusya'ya yönelik parolası: "Ôtes-toi de là que je m'y mette"dir.[309] Polonyah öncü bir girişimcinin salt bilim adamlarından, sanatçılardan söz etmesi ilginçtir. Peki, göçmenlerin önderleri soylular değil mi? Rusya'nın pohpohlayıcı sözlere kandığını ve barış istediğini düşünün bir, bakın işte, oturdukları yerden küstahça soruyorlar: "Peki, sizin şartlarınız?"

Nedeni belli, eğer göçmenlerin Rusya'ya alınmasını bize önerirseniz, onlar gelmez; koşulların oluşmasını beklerler. Rusya'nın onları bir şey, savaşan taraf olarak kabul ettiğini ve bir de görüşmeler başlatacağını düşünsenize! Bakınız onlar Rusya'ya göç ederler, magnatlar[310] daha ilk günden yakınmaya başlarlar, önemli mevkiler, ayrıcalıklar talep ederler,

sonra da Polonya isyanını başlatırlar. .. Rusya da böyle bir belaya çatacak, böyle enayilik yapacak, öyle mi? Bu çirkin tutumlarıyla Rusya'yı oyuna getireceklerine kuşkusuz kendileri inanmazdı. Ama yüreği temiz Rus yandaşlarına güvenmişlerdi. Ruhbanların işidir bu, Rusya'ya ruhbanların adım atmalarıdır, bunun kuşku götürecek yanı yoktur. Adama sorarlar: "Bu adım neden?" diye. Yoksa ruhbanlara nabız yoklamak, kafaları bulandırmak, gerçek niyetlerini gizlemek, Rus kalemler satın almak, Rus Lehistan'ı endişelendirmek gerekmiyor mu? Daha kim bilir ne hesapları vardır?

III-“Birjevıye Vedomosti”nin Münasebetsizliği. Ateşli Değil, Kötü Niyetli Kalemşorlar

“Ateşli kalem sahiplerinden söz etmiştik, ancak bizde ateşli değil, mide bulandıran kalemler var. Onlar Polonyalı bülbüllerle birlikte şakıyorlar (hem de nasıl!). Ama onları Lehler bile yönlendirmiyor, ne yaptıklarının farkında olmadan, karşılık beklemeden yapıyorlar bunu. Burada sadece, hınç, öfke, düş kırıklıkları ve onurun kaybedilmesi vardır. *Birjevıye Vedomosti’nin* (sayı 257) Bay İlovayski’yle ilgili kaleme aldığı yazısı böyle. Yazmaya yazıyorlar da, dönüp dolaşıp kendi kafalarında patlıyor.

Herkesin bildiği gibi, bilim adamımız Bay İlovayski Galiçya’da tutuklandı ve çok kötü davranışlara maruz kaldı. Bilimsel amaçla Galiçya’ya giderken hatalı davranarak bir Polonyalı ksendz’den, tarihsel yapıların nerede bulunduğunu öğrenmek istiyor. Sonra da bir Rus papazla karşılaşıyor, ama bu arada kötü niyetli ksendz, bilim adamının Slavcı ve ajitatör olduğu gerekçesiyle ilgili makamlara ihbarda bulunuyor. Bay İlovayski karga tulumba götürülüyor ve hapishane hapishane dolaştırılıyor, sonunda o bölgeden bir bilim adamının devreye girmesiyle kurtuluyor ve sınır dışı ediliyor. Bu olay bizde hemen yankı buldu. *Moskovskiye Vedomosti* bir yazı yayınladı. Gazetelerimiz yazdı, ama birçoğu özel ilgi göstermedi, gülünç bir olay olarak karşıladı. Bir Rus bilim adamının küçük düşürülmesi de böylece boşa gitti; herkes bunu normal bir olay olarak gördü. Bay İlovayski *Moskovskiye Vedomosti'de* rakip gazetelerin yazılarına karşılık, suya sabuna dokunmadan, yumuşak üslupta bir yazı yazdı. Buna karşılık Rusya’yı yolunacak kaz gibi gören ve Rusya’yı kesinlikle umursamayan borsacılar Rusya için şaşırtıcı bir hizmete katkıda bulunmuşlardır! Buyurun, *Birjevıye Vedomosti’nin* yazısı:

> Bay İlovayski Galiçya’da ne gibi haltlar karıştırdı. Orada neyin propagandasına soyunmuştur?
>
> Rusya’nın şimdi yaşamakta olduğu sıkıntıların, iflah olmaz Slavcılarımızın kafalarındaki zırvalıkları silmede yetersiz olduğunu ve başımıza devlet düzeyinde sayısız dertler açan ve hepimizin bıkıp usandığı şu Slav birliği saçmalıklarıyla bu deliliği ve soytarılığı hâlâ sürdürme kararlılığında olduklarını bütün kafalara sokmak için mi?
>
> Aylak aylak sürtmekten başlan iyice sersemlemiş olan bizim Slavcılar oraya şimdilik Slav çanları göndermekle yetinmişler, bu kimseye pek dokunmamıştır, onlar bununla istedikleri kadar oyalanabilirler, ama bu çanlarla birlikte zangoçlarını da gönderirlerse, olay tamamen

> farklı bir anlam kazanır. Peki, onu göreve kim çağırdı? Kim Bay İlovayski'yi Slavcı propagandaya memur etti?
>
> Hele hele şimdi, şu zamanda bunun nelere gebe olacağını anlıyor mu, anlamıyor mu? Siz, beyler, Türklere yardakçılık olsun diye Macarları kışkırttığı için Klapka'ya ağır sözlerle saldırıyorsunuz; Slav eski eserlerini inceleme bahanesiyle sizin yaptığınız ne peki? Bay İlovayski ne yapıyor? Geçen yılki çılgınlığınızı doğuran öfke size yetmedi mi? Daha ne istiyorsunuz? Başımıza yeni işler mi açmak istiyorsunuz? Niyetiniz suyu bulandırmak, bunu gayet iyi biliyoruz, ama suya attığınız taşların halkın gücüyle -kanı ve tükenmesi pahasına da olsa- sudan çıkarılacağını unutmamanız gerekir.
>
> Bu akılsızca tutumunuzdan bir an önce vazgeçin; her şeyin bir zamanı var. Sağduyu sahibi insanda bu zamana kadar sadece alay uyandırmışken bundan sonra size karşı tavrını sertleştireceğini bilin!

Bu adamlar bir de sertleşmeden söz ediyorlar! Bana bakın, işin aslını bilmeden bu kadar emin ve kesin biçimde bütün Rusya'ya ve Avrupa'ya Bay İlovayski hakkında *nasıl böyle ifadeler kullanmaya cüret edersiniz* (zira yazınızın Avrupa'da *başlı başına* bir anlamı olur)? "Bay İlovayski'yi kim göreve çağırdı? Kim onu Slavcı propagandaya memur etti?" gibi. Sonra Bay İlovayski'nin Klapka'yla gülünç karşılaştırılması. *"Slav eski eserlerini incelemek bahanesiyle* sizin yaptığınız ne peki, Bay İlovayski ne yapıyor?" Pes doğrusu! Bütün bunların gerçek olmadığını *bal gibi bildikten sonra* böyle *iddialı* nasıl yazabildiniz? Yoksa Rusya'ya ihanet etmenize izin vereceklerini mi sandınız? Bay İlovayski için: "Anlıyor mu, anlamıyor mu?" diye soruyorsunuz, ben size soruyorum Bay politika yazarı: "Siz ne haltlar karıştırdığınızı biliyor musunuz, bilmiyor musunuz? "Ama Avusturya'da şöyle sormazlar: "Bunu nasıl biri yazdı, zeki mi, Slavcılık üzerine bilgisi var mı, yok mu, kültürlü mü, değil mi, bu konu üzerinde kitap karıştırmış mı?" Hayır, doğrudan doğruya şöyle derler: "O halde Rusya'nın ajitatör görevlendirdiği doğru değil mi, doğru olmasaydı, Avusturya'daki Slavları kışkırtma amacıyla ajan gönderildiği gerçeğini yüksek ölçüde doğrulayan günlük çok okunan bağımsız Petersburg gazetesi, *bu kadar iddialı*, bu kadar heyecanla ve kınamayla Slavcılara yüklenebilir miydi? Üstelik kaleme alan da Rus, yurtseverliğinin onu durduracağını, sonunda suçu örtbas etmeye zorlayacağını söyleyecekler. Ama o gerçeği gizleyememiştir, çünkü yurtseverce öfke, Avusturya'da ve Slavların yaşadığı bölgelerde amansız bir ajitasyon ve propaganda faaliyetine hazırlanan -dolayısıyla Rusya'nın başına bela olacak- bir Slavcı coşku

halini almıştır. Öyleyse orada bir İlovayski tutuklandı diye özür dilememiz gereksiz; tersine, bu tür tutuklamaları artırmalı ve Avusturya'da bulunan bütün Rusları polis gözetiminde bulundurmalıyız. Özür dilemeye gerek yok, aksine, kendi evinde Avusturya'yı hedef alan zararlı siyasal derneklerin çalışmalarına izin verdiği için Rusya Devleti bizden özür dilemelidir, yasal hükümete karşı Avusturya Slavlarını isyana kışkırtan yığınla ajitatör ülkemizde cirit atıyor."

Avusturya'da hiç kuşkusuz herkes böyle konuşacaktır, Bay politika yazarı, yazınızı da bu bakımdan tartışmasız belge olarak kabul edecektir. Söyler misiniz, bu ihanet değil de nedir? Rusya'nın çıkarlarını AvusturyalIlara ve Lehlere satmış olmuyor musunuz? Siyasal bir kargaşayı desteklemiş, ona katkı sağlamış olmuyor musunuz? *Mutlaka, evet, kesin olarak* kimsenin hiçbir zaman, asla ajan falan göndermediğini pekâlâ biliyorsunuz, peki nasıl olur da Bay İlovayski için *"Slav eski eserlerini incelemek bahanesiyle"* karışıklık yaratmak için oraya gittiğini yazmaya cüret ettiniz? Rusya'da bir tek kişi olsun size inanan çıkar mı? Oysa bunu öylesine kesin olarak vurguluyorsunuz ki! Bu karışıklık tohumlarını eken kim?

Şimdi gelelim işin başka boyutuna: Öfkenizi giderdikten, bu herkesçe bilinen yalanınızı kustuktan, Rus çıkarlarını böylesine aleni olarak Eski Lehlere ve Avusturya'ya satmayla aynı kapıya çıkan ve Avrupalı hiçten adamları bize karşı kışkırtan bu tavrınızdan sonra, Rus okurların size katılacağını mı umut ediyorsunuz acaba? Onlardan böyle alçakça davranış bekleyeceğinizi mi sandınız?

Bu nasıl bir üslup? Avusturya karşısında bu ne küçük düşme, bu ne titreme böyle! "Aman efendim, Avusturya kızar sonra!" Gogol'ün bir yapıtında ataman Kazaklara şöyle der: "Bu başka kralın lütfü, hem öyle bildiğiniz kralın değil, Leh magnatının lütfü, sarı çizmelerini öptürüyor; bu onlar için kardeşlikten daha değerlidir." Ataman hainlerden söz ediyor burada. Rusların da para, mal mülk korkusuna sarı çizme karşısında bu şekilde yerleri öpmesini mi arzuluyorsunuz yoksa? Tersine, Avusturya'yla politikamızın, özellikle şimdi, şu anlarda -sizin istediğiniz gibi değil- ulusal, yüksek özsaygıya dayalı bir politika olması daha iyi değil mi? Oysa bizler küçülmeyi ne kadar çok gösterirsek Avusturya'nın o derece sonu gelmez isteklerini güçlendirmiş, artırmış oluruz. Hem Avusturya'nın nesinden çekineceğiz? İstese bile bizimle asla savaşacak güçte değil. Tersine, asıl şimdi, savaşın sona ermesinden sonra sıkıntıya yol açacak acılı şaşkınlıklar

çıkmaması için açık ve samimi bir politika dönemi başladı. Kendimiz için senet vermeye gerek yok. İngiltere'ye de aynı bu şekilde bakmalıyız. Onlar hiç değilse, çekinmediğimizi, tersine, bize karşı düşmanca hareketine fazlasıyla karşılık verecek güçte olduğumuzu anlamalılar. Bunu bilmelidirler, oysa hakkımızda -özellikle *Birjevıye Vedomosti'nin* bu yenilir yutulur cinsten olmayan yazısıyla- onlar yalan yanlış bilgiler edinmişlerdir. Rusya'nın gücünün herkesi yanıltan bir hayal olduğu ve Rusya'nın artık savaşçı, güçlü bir devlet sayılamayacağı inancı yaz ayında Avusturya'da yandaş bulmamış mıydı? Sesi o zamanlar yükselmişti. İngiltere'de, hatta iktidar çevrelerinde, Trabzon'a çıkarılan on bin kişilik İngiliz ordusunun Doğu'da, Kafkasya'daki *meselemizi* kökünden çözeceğine inanmamışlar mıydı? İngilizleri tanıyoruz, anlaşılan onlar bizi tanımıyor. Ancak Rusya'nın çıkarlarını düşmanlarımıza teslim etmek ve baştan aşağıya yalan olduğu halde Rusya'yı korkak ve sinmiş bir ülke gibi sunmak ona çok kötü bir hizmettir.

✢❇❒❇■❃❇ ✢➶●➽❍

I-“Strütskiy” Sözcüğünün Anlamı

Günlüğümü yayınladığımdan bu zamana kadar pek bilinmeyen *“strütskiy* ” sözcüğünü birkaç kez kullandığım oldu. Gerek Moskova’dan, gerekse diğer illerimizden bazı okurlarım bu sözcüğün ne anlama geldiğini benden öğrenmek istiyorlar. Bu zamana kadar isteklerini yerine getiremediğim için beni bağışlasınlar: Günlüğümde satır aralarında bu sözcüğü açıklamayı hep istedim; işte şimdi Günlüğümü bitirirken şimdi pek anlaşılmayan Petersburg çıkışlı bu sözcüğe birkaç satır yer vereceğim. Kasım sayısının ilk sayfasına bu küçük konuyla başlıyorsam -her zaman yaptığım gibi bu tür konuları genellikle son sayfalara bırakırım- başka konular nedeniyle “strütskiy” sözcüğüne boş yer bulamadığım ve açıklamayı her defasında başka bir sayıya ertelemek zorunda kaldığım içindir.

“Strütskiy, strütskiyler” herhalde Petersburg’da ve sıradan halkın arasında kullanılan sözcüklerdir. Sanırım Petersburg’da icat edilmiş. “Sanırım” diyorum, çünkü bu *işin piri* kaç kişiye sordumsa kimseden yeterli bir yanıt alamadım: Nasıl, nereden çıkmıştı, neden bu harflerle ifade edilmişti? Petersburg’dan başka, Rusya’nın herhangi bir bölgesinde kullanılıyor muydu. Nihayet, gerçekten Petersburg’da mı bulunmuştu? Bana öyle geliyor ki (yine kesin olarak söyleyemiyorum) “strütskiy” tam bir Petersburg sözcüğüdür ve Petersburglu sıradan halkın buluşudur, ama kim bulmuş, ne zaman, çok önce mi, bilemem. Halk arasında yaptığım birçok araştırmaya göre, anladığım kadarıyla şu anlama geliyor:

“Strütskiy” boş, işe yaramaz, serseri, değersiz kişi anlamına geliyor. Çoğunlukla, belki de her zaman, içki düşkünü, kendini yitirmiş insanlar için kullanılıyor. Ama kimi durumlarda her halde ayyaş, serseri olmayan kimseye de strütskiy demek mümkün. Bu sözü, bu özel lakabı hak eden sıradan, pis serserinin belli başlı özellikleri: İlk olarak, boş kafalılık, huysuzluk, beyinsizlik ve havailiktir. Kuru gürültücü, hiçten bir insan. Tatil akşamları sokakta sarhoşlar naralar atar; zabıta memurunun kulakları sağır eden bağırtısını, ağız kavgalarını duyarsınız; meraklı bir kalabalık toplanmıştır, sürekli itiraz eden, meydan okuyan, yakınan şaşırmış birinin tehditkâr sesi kalabalık arasında hemen kendini belli eder. Baştan aşağıya cali bir öfke... Yaklaşırsınız, neyin nesidir diye öğrenmeye çalışırsınız; karşılık olarak kalabalık kahkahayı basar, ellerini umursamazca sallayarak olay yerinden uzaklaşır: “Önemli bir şey değil, strütskiy’in teki işte!” Bu sözcük aynı zamanda hor görme, küçümseme, alay etme anlamında

söylenir. Evet, her zaman aşağılamayla, gerçekte bu yaygaracı adam dayak yemiş, gönlü kırılmış biri bile olsa, ona acımayla yaklaşılmaz, hor görülür; çünkü bir “strütskiy” o, yani her bir tarafı saçma, adamın esip savurması saçma, dövülmesi saçma. Olabilecek en “hiçten insan”... Ben de bir ekleme yapayım, strütskiyler çoğunlukla kötü giyinirler, yazmış kışmış düşünmezler, çizmeleri delik deşiktir. Hele hele Alman ceketiyle dolaşan “sanırım” haza strütskiydir. Bu söylediklerimin doğru olduğunu iddia edecek değilim, aşağı yukarı böyledir diye düşünüyorum.

Huysuzluğu ve uçarılığından başka, “strütskiy” olarak nitelendirilen bu ayyaş serserinin ikinci önemli belirtisi toplumdaki konumunun yeterince belirlenmemesidir. Düşüncemi sorarsanız, para, ev, mal mülk sahibi, hatta fabrikada işçi de olsa birazcık sağlam ve belli bir mevki sahibi biri “strütskiy” olmaz gibime geliyor. Ancak bir iş sahibi olduğu halde hesabını kitabını bilmeyen, savruk biriyse “strütskiy” haline gelebilir. Öyleyse “strütskiy” -insanlarla bir arada yaşayamayan kurtlu, havai ve kendini anlamayan değersiz biri, sarhoşken yalancı pehlivan kesilen, yaygaracı, sürekli itilip kakılan ve en çok da bu hırpalanmaktan zevk aldığı için zabıta memurunun adamı, karakolların müdavimi, küçümseyici kahkahalar uyandıran bir sabun köpüğü, bir hiç: “Ee, strütskiy işte!”

Yine söylüyorum, bence kesinlikle Petersburg sözcüğüdür; ama Rusya’nın diğer bölgelerinde kullanılıp kullanılmadığını bilmiyorum. Petersburg’un sıradan halkı arasında çok yaygın. Petersburg’a diğer eyaletlerden gelen çok insan bulunuyor; bu yüzden bu sözcük henüz bilinmiyor olsa da, büyük olasılıkla başka kentlere de yayılabilir. Belki de edebiyatımıza da girecek; sanırım benden başka yazarlar da bu sözcüğü kullanmışlardır. Bu kelimeyle halk boş kafalı, yaygaracı, hır çıkaran, huysuz, pis öfkesiyle çevresine caka satan hafif, işe yaramaz insanı aşağılarken “strütskiy” i kullanıyor, işte bu horgörüdeki ayırtının edebiyat için çekici bir gücü var. Bu insan müsveddeleri aydın çevrede de, yüksek tabakada da çoktur, öyle değil mi? Ancak her zaman sarhoş değildirler; delik deşik çizmeyle dolaşmazlar, ama burada apayrı bir durum var. Yüksek zümre insanına “strütskiy” demekten insan kendini nasıl alıkoyabilir! Neyse ki halkın dilinde şekillenen aşağılayıcı dozuyla çekici sözcük hazır.

II-“Stuşevatsya” Fiilinin Öyküsü

Yeni kelimelerin kaynağı ve kullanılmasıyla ilgili olarak yeri gelmişken bir sözcüğe daha yer vereceğim. Edebiyatımızda herkesin kullandığı, ancak pek geçmişi olmayan, yakın zamanda doğmuş, geçmişi otuz yıldan fazla olmayan bir “stuşevatsya” fiili vardır. Puşkin zamanında hiç bilinmiyordu ve kimse de kullanmamıştı. Günümüzde en eğlencelisinden en ciddisine kadar, sadece roman, öykü, şiir yazarlarında değil, bilimsel yapıtlarda, tezlerde, felsefe kitaplarında, dahası, resmi evraklarda, raporlarda, hesaplarda, emirlerde bile bulmanız mümkündür: Herkes biliyor, herkes anlıyor ve kullanıyor. Ancak Rusya’da bu sözcüğün kökenini, edebiyatta ortaya çıktığı ve kullanıldığı zamanı bir kişi biliyor. Evet, bu kişi benim, çünkü bu sözcüğü edebiyatta ilk kez ben kullandım. Bu fiili ilk kez 1 Ocak 1846 tarihinde, *Otoçestvennie Zapiski* dergisinde yayınlanan *Öteki-Bay Golyatkin’in Serüvenleri* adlı öykümde kullandım.

İlk öyküm *İnsancıklar*'a 1844’te başlamış ve aynı yıl bitirmiştim, Belinski’ye gösterilmiş ve Nekrasov bu öyküyü 1845’te *Petersburgskiy Sbornik* almanağı için kabul etmişti. 1845’in sonunda adı geçen almanakta çıktı. İkinci öyküm *Öteki-Bay Golyatkin’in Serüvenleri’ne* Belinski’yle tanıştıktan sonra, 1845’in yazında başlamıştım. Kırk beş sonbaharından beri Belinski bu yeni çalışmamla yakından ilgilendi. Tamamını okumadan öykümden, dergisinde çalıştığı ve beni tanıştırdığı Andrey Aleksandroviç Krayevski’ye söz etmişti. *Öteki*'yi bitirdikten sonra 1846 başında *Otoçestvenniye Zapiski’de* yayınlanmak üzere ona teslim etme konusunda anlaşmıştık. Ne var ki bu öykü benim için tam bir başarısızlık oldu, oysa düşüncesi hayli parlaktı, edebiyat yaşamımda bu düşünceden daha ciddisini hiçbir zaman tasarlamamıştım. Ama öykünün biçimi çok başarısızdı. 15-20 yıl sonra eski “toplu yapıtlarım” için *Öteki’yi* büyük bir istekle düzeltmeye çalıştım, ne ki o zaman da bu öykünün gerçekten başarısız olduğuna bir kez daha inandım. Eğer bugün bu düşünceyi ele alsaydım, yine yazsaydım tamamen farklı bir biçim kullanırdım, ama 1846’da doğru biçimi bulamadım, her nedense bu öyküyle bir türlü baş edemedim.

Böyle olmakla beraber 1845 Aralığı başında Belinski evinde bu öykümden iki üç bölüm okumamı ısrarla istemişti. Bunun için bir akşam bile düzenlemişti (bunu hemen hemen hiç yapmazdı), yakın dostlarını çağırmıştı. Hatırlıyorum, akşam toplantısında İvan Sergeyeviç Turgenyev de vardı; okuduğum bölümün yarısını dinlemiş, övücü sözler söylemiş, acele işi olduğunu söyleyerek ayrılmıştı. Okuduğum üç ya da dört bölümü

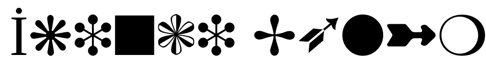
Belinski çok beğenmişti (gerçi bunu hak etmemişti). Ama öykünün sonunu bilmiyordu. *İnsancıklar*'ın büyüleyici etkisindeydi hâlâ. İşte burada, bu okumada ilk kez "stuşevatsya" fiilini kullanmıştım, bir süre sonra da yayıldı. Herkes öyküyü unuttu -bunu hak ediyor çünkü- ama bu yeni sözcüğü destekledi ve benimsedi, sonra edebiyatımıza girdi.

"Stuşevatsya" silinmek, yok olmak, kaybolmak, deyim yerindeyse *hiç* olmak anlamına geliyor. Yalnız bu kaybolmak birdenbire olmuyor, yerin dibine geçmek gibi değil, inceden usul usul, hissettirmeden hiçliğe gömülerek... Bir resimde çini mürekkeple yapılan gölgelendirmelerin siyahtan gitgide açık renge ve sonunda tamamen beyaza dönüşmesine, *yok olmasına* benziyor. *Öteki* adlı öykümün Belinski'nin evinde okuduğum ilk üç bölümde, can sıkıcı, kurnaz bir adamın yeri geldiğinde ortadan kaybolmasını anlatırken (ya da buna benzer bir şeydi işte, unuttum) bu sözcüğü başarıyla kullanmış olmalıydım. Bu yeni sözcük dinleyenlerde hiç şaşkınlık yaratmadığı, tersine, hemen anlaşıldığı ve övgü aldığı için böyle diyorum. Belinski kutlamak için okumamı bile kesmişti. O akşam toplantısında bulunanlar da (hepsi de hayatta) övgü dolu sözler söylediler. Turgenyev'in de övdüğünü çok iyi hatırlıyorum (herhalde şimdi unutmuştur). Andrey Aleksandroviç Krayevski de çok beğenmişti. Bu kişilerden başka, sanıyorum, o zamanlar bu yeni sözle ilgilendiklerini söyleyecek çok kişi çıkacaktır. Ancak bu sözcük edebiyata hemen değil, yavaş yavaş, hissettirmeden girdi ve benimsendi. Hatırlıyorum, 1854'te cezaevinden çıkıp, cezamın geri kalan bölümünü tamamlamak üzere Sibirya'ya gönderildiğimde, son beş yıl içinde yokluğumda çıkan kitapları gözden geçirmiştim (Turgenyev'in *Avcının Notları'nı* ve ilk öykülerini bir solukta okumuştum. Nasıl da başımı döndürmüştü! Tepemde bozkır güneşi ışıyordu; bahar gelmişti; bahar benim için yepyeni bir yaşam demekti, kürek cezasının sonu ve özgürlük!). Evet, bu yapıtları okuyunca şaşırmıştım, sık sık "stuşevatsya" sözcüğüne rastlamıştım. Sonra altmışlı yıllarda edebiyatımızda tamamen benimsendi, günümüzde de, yineliyorum, gazetelerde çıkan resmi yazılarda, bilimsel tezlerde bile -hem de ilk kullandığım anlamda- rastlıyorum.

Bu sözcüğü yazıda ilk kez ben kullandığım halde, bulan ben değilim. Bu sözcüğü Temel İstihkâmcılık Okulunda kurs arkadaşlarım bulmuştu. Bu keşfe ben de katılmış olabilirim, ama hatırlamıyorum. Bir gün kendiliğinden bulunmuş ve kullanılmaya başlanmıştı. Altı yıllık kurs döneminde çeşitli planlar, askeri yapılar, istihkâmlar çizmek zorunluydu.

Plan çizme becerisine ulaşmamız, herkesin tek tek iyi plan çizmesi aranıyordu. Çizime hevesi olmayanlar ne pahasına olursa olsun belirli bir beceriye ulaşmak için ellerinden gelen çabayı göstermek zorundaydılar. Proje ve planlar için verilen puan, genel puana işleniyor, öğrencinin ortalama başarı derecesini etkiliyordu. Üstün bir matematikçi, istihkâma ve mühendis olarak yüksek subay kursundan mezun olabilirdiniz, ama sunduğunuz plan proje çalışmaları yetersizse, verilen eksik puan genel başarınıza işlenince ortalama notunuz o kadar düşüyordu ki mezuniyet sonrası, örneğin rütbe terfisi gibi önemli avantajı kaybedebiliyordunuz, bu nedenle hepimiz iyi proje çizmeye çaba gösteriyorduk. Planlar çizilir, çini mürekkeple gölgelendirilirdi, siyahtan açık renge ve sonra da beyaza doğru gölgelendirmeler yapardık. İyi bir karalama projeye güzel bir görünüm verirdi. Birden sınıfta ilginç konuşmalar yapılmaya başladı: “Filan kişi nerede?” “Ee, bir yerlere kayboldu işte!” ya da sözgelimi iki arkadaş aynı odada bulunuyor, biri ders çalışacak: “Bana bak!” diyor arkadaşına. “Hadi buradan toz ol bakalım!” Ne bileyim, büyük sınıftan biri, çaylak bir öğrenciye: “Az önce seni çağırmıştım, nereye kayboldun?” İşte bu konuşmalarda “stuşevatsya” fiili uzaklaşmak, kaybolmak anlamında kullanılıyordu, bu deyim gölgelendirmeden, yani yok olmaktan, karanlıktan hiçliğe geçmekten alınmıştı. Bu sözcüğün sadece bizim sınıfta kullanıldığını çok iyi hatırlıyorum; diğer sınıfların benimsediğini sanmıyorum, bizim sınıf okuldan mezun olduktan sonra herhalde bu sözcük de unutuldu gitti. Üç yıl sonra birden aklıma geldi ve böylece öykümde kullandım.

Pek önemi olmayan bu sözcüğün öyküsünü, hiç değilse geleceğin sözlük derleyicileri için, örneğin geleceğin bir Dal’i{311} için bu kadar ciddi uzun uzun anlattım. Okurlarım şimdi sıkılmış olsalar da yarınların bir Dal’i beni şükranla anabilir. E, ne yapalım, bu yazı da bir tek onun için yazılmış olsun! İsterseniz bu *açıklık için* pekâlâ itiraf edebilirim: Rus sözlük dağarına bu yeni sözcüğü kazandırmayı başarmam yazın hayatımda bana *en çok* keyif veren işlerden biri olmuştur. Bu sözcükle ne zaman karşılaşsam hoş bir duygu sarar içimi. Ciddi bir yazı içinde bu konulara neden yer verdiğimi okurlarım böylece anlamış oluyorlar.

I-Uşaklık mı, Yoksa İncelik mi?

Rus aydınının kibar olduğunu herkes bilir, başka bir deyişle, Avrupa'yla bir işi olduğu ya da Avrupa'nın kendisini izlediğini sandığı durumlarda -oysa Avrupa onunla hiç ilgilenmediği halde- inceliğine diyecek yoktur, ama evimizde, kendi aramızda hemen kendimizi belli ederiz, Avrupalılık mı -kov gitsin! Aile ilişkilerimizi, doğruluğu, yurttaşlık sorumluluklarını şöyle kabaca ele alın yeter! Ayrıca bizde "Avrupa" düşüncelerini yaymaya çalışanlardan kim ciddi ciddi bu kavramlara inanıyor? Yalnızca dürüst ve aynı zamanda iyiliksever insanlar tabii (yürekleri temiz olduğu için inanırlar), ama böyleleri toplumumuzda ne kadardır ki? Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bakımdan bizde gerçek anlamda tek bir Avrupalı yoktur, çünkü Avrupalı olmakta yeteneksiz insanlarızdır, ilerici akılların, borsacıların, yöneticilerin Avrupa düşüncelerinden elden geldiğince aldıkları sadece kafa vergisidir, ülkemizde böyle insanların her yerde varlığını sürdürdüğünü düşünüyorum. Sağduyu sahibi insanlardan elbette söz etmiyorum: Onlar Avrupa düşüncelerine inanmazlar, çünkü inanmaya değecek bir şey yoktur, çünkü Avrupalılaşmamızın bu iki yüzyıllık döneminde edindiğimiz "düşünceler döngüsü" kadar puslu, anlaşılmaz, belirsiz olanı hiçbir zaman ne görülmüş, ne duyulmuştur dünya üzerinde -aslında düşünce döngüsü demek bile doğru değil, bölük pörçük duygular, anlaşılması çok güç yabancı kavramlar, yabancı yargılar ve alışkanlıklar, ama özellikle sözler, sözler, sözler -en liberal, en Avrupai, ancak bizler için yine de sözler, sadece sözler karmaşası...

Bütün bunlar doğrudan başkasının ağzından konuşur gibi açıklanamaz. Düşünce uşaklığı da, Avrupa karşısında Rus düşünce uşaklığı da... Düşünce uşaklığı da bizde çoktur, ama Avrupa kulluğumuzun en büyük nedeni ne olursa olsun uşaklık değil, daha çok Avrupa önünde kuşkusuz doğuştan özelliğimiz olan Rus inceliğidir. Bunun zaten uşaklıkla aynı kapıya çıktığını söyleyerek itiraz edeceklerdir. Çoğu hallerde bu doğru, ama her zaman böyle olduğu söylenemez. (Elbette az önce sözünü ettiğim yönetimi elinde tutan düzenbazları kastetmiyorum: Avrupa bu Rus Avrupacıların kesinlikle umurunda değildir ve hiçbir zaman da bu tutumlarını değiştirmemişlerdir. Onlar akıllı insanlar gibi bulanık suda balık avlıyorlar ve 200 yıldır sürdürüyorlar bunu.)

Sözgelimi İngiliz Gladstone[312] Osmanlı-Rus savaşıyla ilgili bakın neler söylüyor:

“Rusya tarihinin diğer sayfalarında neler yazılırsa yazılsın, baskı ve zulüm altında köle durumuna getirilmiş milyonlarca insanın özgürlüğü için Rusya insanların belleğinden hiçbir zaman silinmeyecek ve tarih sayfalarında hak ettiği yeri alacak, insanlığa en parlak hizmetlerden birini gerçekleştirmektedir bugün.”

Ne dersiniz, açıkça soruyorum, bir Rus Avrupacı böyle sözler edebilir miydi? Kesinlikle hayır! Bunları söylemektense baştan dilini yutardı, inanın, bunu Rus’tan bir duysun ya da gazetelerden okusun, kibarlıktan, değil Avrupa karşısında, kendi önünde mosmor olurdu. Allah aşkına, buna nasıl cüret ederiz. *Tüm insanlık için* - hem de biz Ruslar ha!.. Bunun için hiç de uygun millet değiliz biz, “insanlığı kurtarmak” mı, hemen yüzümüzün rengi değişir! Ayrıca liberal olmayan düşüncelerdir bunlar: “Rusya, halkları özgür kılacakmış”, ne liberallikten uzak bir düşünce!

Su katılmamış Rus Avrupacının görüşleri apaçık budur, Gladstone gibi yazmaktansa baştan parmaklarını kesmeyi yeğler. “Gladstone bunları kafasından uyduruyor; ya Rusya’yı hiç anlamıyor, ya da gelecekteki çıkarları için uyduruyor.” Rus Batıcı işte böyle düşünür. Biraz dürüst ve ateşli olanları kibri elden bırakmadan içinden belki de şöyle geçirecektir:

“Oysa bizler, Rus Avrupacılar, gerçek Avrupalıdan liberallikte daha ileri gitmişizdir: Soruyorum, şimdi bizden aklı başında kim ‘halkların özgürlüğünden’ dem vurur? İşte bu geri kafalılıktır! Gladstone da sıkılmadan böyle sözler ediyor!”

Bu rezilliğe ne ad verelim, beyler? Avrupa önünde uşaklık mı, yoksa incelik mi?

Tarihimizin Avrupa döneminde inceliğin önemli rol oynadığını ısrarla söylüyorum. Aslında bizim bu Rus Avrupacılar arasında çok dürüst, gözü pek, yabancıdan benimsemiş de olsa, pek anlamasa da onuruna düşkün, belki de şövalye ruhlu insan çoktur, çünkü bütün bunlar onlar için Avrupai bir muammadır, ama ayağına basılmasına izin vermeyen onur adamıdırlar. Bu insanları düpedüz uşak görmek olur mu? Hayır, bizim canımıza okuyan uşaklık değil, inceliktir. Elbette Avrupa önünde kibarlıktır bu: Yurdumuzda telafi ederiz.

Tutsak Türklere heyecan içinde çikolatalar, sigaralar taşıyan hanımefendilerimiz bunu kibarlıktan yapıyorlardı tabii: “Görün işte, ne kadar sevgi dolu, yumuşak, insancıl, Avrupa kültürüyle aydınlanmış Ruslarız biz!” Birkaç utanmaz insanın bir dereceye kadar bu hanımlara akıl hocalığı yaptığını düşünelim, çiçeklere, çikolatalara boğulan bu Türkler

ayrıldıktan sonra, ya ertesi gün Türklerin yanında, gazetelerin yazdığı gibi, kundaktaki bebekleri bacaklarından tutup bir hamlede gövdelerini ikiye ayırmakla ve anne ve babaların sırt derilerinden kemer yapmakla ün salmış bir *başıbozuk*'un da bulunduğu başka bir tren geliverirse ne olacak? Evet, sanıyorum bu hanımlar onu da şuh çığlıklarla karşılarlardı; has çikolatalar vermeye hazırlanırlar, herhalde sonra o yörenin bir gimnazyumunda bu başıbozuğun adına burs açılması meselesini Kadınlar Derneğinde gündeme bile getirirlerdi. Ah, kibarlığın bizde ne ölçülere vardığına inanamazsınız! Hiç de hayali düşünceler değildir bunlar. Bu bayanlar ayna karşısında kendilerine ne hayranlık duyuyorlardır kim bilir: “Ne insancıl, ne hoşgörülü minnoşlarız biz!” Bu fantastik tablonun gerçekleşmeyeceğini mi aklınızdan geçiriyorsunuz yoksa? Yüz binlerce sıradan insanın içinden bir iki ahmağın zirzopluğu dışında halkımızın her düşüncesini ve hareketini yadsıyarak kimi Avrupalının halkımıza ve düşüncelerine fırlattığı kibirli bakış, evet, bu bakışın gerçeğe dönmesi olasılığı, az önce yansıttığım tabloya değmez mi?

Avrupa önünde kibarlığımız her yerde, her olayda görülmektedir. Tutsak Türkler beyaz ekmek istemişlerdi, bir yerlerden bulunup onlara dağıtıldı. Tutsaklar çalışmayı kabul etmemişlerdi. Prens Meşçerski buna benzer bir olaya tanık olmuş. *Günce*’sinde Kafkasya’da geçen bu olayı şöyle anlatıyor:

> Tutsak paşalar Tiflis’ten yola çıkarılacaktı. Hepsinin bir telegada sevki planlanmıştı, ama paşalar hemen isyan ettiler. Gitmeyeceklerini, zira Rus yaylı arabalarına alışık olmadıklarını buyurdular. Bunun sonucunda onlara posta arabaları, altı at koşulu ekipajlar{313} tahsis edildi. Paşalar büyük memnuniyetlerini belirttiler. Altlarındaki atlar zorla alındığı için, Gürcü-Askeri yolundan geçen zavallı yolcular tam üç gün atsız yollarına devam etmişlerdi. Paşalara refakat eden Rus subayının da günlük harcırahı elli kapikti ve erlerin balık istifi gibi yerleştiği omnibüste{314} gidiyordu. Bütün bunlar insancıllıktan işte! (Moskovskiye Vedomosti, sayı 273)

Aslında bu, insanlık değil, düpedüz bizim Avrupa kamuoyu önündeki kibarlığımız, inceliğimiz, duygusallığımızdır: “Avrupa’nın gözü üzerimizde, öyleyse gereken ciddiyeti göstermeli ve paşalara faytonlar tahsis etmeliyiz.” *Moskovskiye Vedomosti* bir başka sayısında *(282),* sevk edilen tutsak Türklere sunulan inanılmaz konforu görünce MoskovalIların öfke çığlıklarını aktarıyor:

> Tutsak Türk askerleri üçüncü, subaylar ikinci ve paşalarsa birinci sınıf vagonlara rahat bir şekilde yerleştirilmişti. Böyle bir rahatlığın sağlanmasına neden gerek duyulmuştu? Bizim Muhafız Kıtası erleri herhalde Moskova'dan atlı vagonlarla yola çıkmışlardı; Türk esirler için de özel yolcu vagonları tahsis ediyorlar, yazık!..
>
> Kalabalıktan bir tüccar: "Muhafız Kıtası erleri de kim oluyormuş!" diye haykırıyor. "Yaralı erlerimizi hayvan vagonlarında sevk ettiler; altlarına saman bile döşeyemediler. Şu göbeği yağ bağlamış paşaya bakın, senin kısırlaştırılmış domuz gibi! Orada da yaralılarımızı kılıçtan geçiriyorlar, damarlarını çekip çıkarıyorlar, hafif ateşte kızartıyorlar; biz de onları el üstünde tutuyoruz..."
>
> Bu çığlıklar tek tük değil. Bu çığlıklarda, Türk paşalarının sersefil bıraktığı baldırı çıplakların, başıbozukların, bizim tutsaklardan daha rahat koşullarda bulunmalarını görmenin acısı yansımaktadır.

Başka bir deyişle burada bir fevkaladelik görmüyoruz: Kibarlık, daha doğrusu Avrupa kamuoyu önünde kibarlık üniforması, işte burada baştan aşağıya olan budur, deyim yerindeyse iki yüzyıldır sürmektedir bu, aslında bunu yadırgamamamız gerekiyor.

İş fıkralara kadar varmıştır. İşte bir anekdot, *Petersburgskaya Gazeta'*dan aldım. Gazete de savaş bölgesinden Bay V. Krestovski'nin yazdığı bir mektuptan almış. Nereye gönderilmiş, bilmiyorum. Adı geçen gazetenin nereden alıntı yaptığından da bilgim yok.

> Bay Krestovski, mektubunda gülünç bir olayı aktarıyor: "Devlet erkânının etrafında, başında mantardan bir miğfer olan, hâki sivil paltolu bir İngiliz peyda olmuş, 'savaş bölgesinden', çok okunan Londra gazetelerinden birine (Times) haber toplamak amacıyla boş zamanını değerlendiren bir parlamento üyesiymiş; kimi, adamın çok ilgili, kimi de Rusya'nın dostu olduğu kanısındaymış. Hay hay, öyle olsun, ama şu 'Rus dostu bayın' bir iki garip davranışını anlatmadan geçmek olmaz: Örneğin yemekte herkes, altesleri bile ayaktayken, bizimki büyük prensin huzurunda sandalyesinde oturuyor, canı istediği zaman da büyük prensin oturduğu masadan kalkıp gidiyormuş, tanıştığı bir Rus subaya o gün o hâki renkli paltosunu kendisine tutmasını istemiş. Subay, İngiliz'i tepeden tırnağa şaşkın bakışlarla süzmüş, hafifçe gülümsemiş, omzunu silkmiş ve hiç itiraz etmeden paltosunu giymesine yardımcı olmuş. Kuşkusuz yapacak başka bir şeyi kalmamıştı. İngiliz de elini mantar miğferine götürerek hafifçe selamlamış."

Petersburgskaya Gazeta gülünç bir olay olarak nitelendiriyor bunu. Üzülerek söyleyeyim ki ben hiç de gülünç bulmuyorum, tersine, insanın

çok canını sıkan, kanını beynine çıkaracak cinsten bir olay. Öte yandan, çocukluğumuzdan beri sanki İngiliz'in tuhaf, eksantrik olduğu üzerine bir inanç yerleşmiştir bizde (romanlardan, Fransız vodvillerinden sanıyorum). Neyin nesidir bu garip İngiliz? Dünyadaki düzenlerin, orada, kendi köşesindeki gibi aynı olmadığını anlamayan bir enayi ya da saf değildir bir kere. İngilizler, tersine, çok zeki, bakış açıları geniş bir millettir. Üstelik denizci ulus olarak da bilgi ve deneyimleri gelişmiştir, dünyanın bütün ülkelerinde ne düzenler, ne çok insan görmüşlerdir! Gözlemleri olağanüstü ve dâhicedir. Mizah onların icadıdır; apayrı bir sözcükle ifade etmişler ve insanoğluna açıklamışlardır. Böyle bir insan, üstüne üstlük parlamento üyesi olacak da oturup kalkmayı bilmeyecek! İngiltere gibi etiketin geniş ölçüde kullanıldığı dünya üzerinde başka bir ülke yoktur. Örneğin dünyada İngiliz saray etiketi bayağı karmaşık ve incedir. Bu İngiliz parlamento üyesiyse kuşku yok ki bu etiketi Lordlar Kamarasıyla ilişkisi olan Avam Kamarasından bir parlamenter olarak öğrenebilirdi. Özellikle şu anlamda: "Kim kimin karşısında oturmalı, kim ayağa kalkmalı vs..." Bir de yüksek zümrenin üyesiyse, onların Londra mevsimi sırasında İngiliz soylularının hiçbir kabullerinde, yemeklerinde, balolarında böyle bir etikete gerek duyulmaz. Hayır, aktarılan anekdottan bir yargıya varmamız gerekirse burada tamamen farklı bir şey var. Burada İngiliz gururu var, öyle basit bir gurur değildir bu, *küstahça bir meydan okuma var bu gururda...* "Rus dostuymuş", bu adam Rus'un büyük dostu falan olamaz. Kurulduğu yerden Rus subaylarını süzüyor ve aklından şöyle geçiriyor: "Beyler, çok iyi biliyorum ki sizler birer aslansınız, inanılmaz bir işe girişiyor ve gerçekleştiriyorsunuz. Düşmanın karşısında korkunuz yok, kahramansınız, en küçük rütbelisine kadar sizler birer yiğitsiniz. Şan şeref duygusuyla yanıyor içiniz. Gözlerimle gördüğümü inkâr edemem. Bununla beraber ben bir İngilizim, siz de sadece Rus... ben Avrupalıyım; sizler Avrupa önünde 'incelik' göstermek zorundasınız. Göğsünüzde ne kadar aslan yüreği taşırsanız taşıyın, ben sizlerden üstünüm. Çok hoşlandım, özellikle benim karşımda şu *doğuştan ve itirazsız* 'kibarlığınızı' görmek çok hoşuma gitti doğrusu, Rus bu inceliği göstermeden bir yabancıya bakamaz, hele benim gibi birine... Bu saydıklarımın boş şeyler olduğunu düşünüyorsunuz; evet, önemsiz şeyler rahatlatır beni, çok eğlendirir, çok yer dolaştım, kahraman olduğunuzu duymuştum ve sizleri görmeye geldim, ama yurduma, Büyük Britanya'nın evladı olarak (burada gururdan yüreği nasıl küt küt atmıştır!)

dünyada yine de bizlerin birinci sınıf insan, sizlerinse ikinci sınıf olduğu inancıyla döneceğim!..”

Yukarıda aktarılan olayın en ilgi çekici kısmı son satırlar:

> Subay şaşkın bakışlarla tepeden tırnağa süzdü onu, hafiften gülümsedi, omzunu silkti ve itiraz etmeden paltosunu giymesine yardımcı oldu. Kuşkusuz yapacak başka bir şeyi kalmamıştı.

“Kuşkusuz” da ne demek oluyor? Neden yapacağı *hiçbir şey* kalmamış olsun? Tersine, pekâlâ farklı, tam tersi bir davranış sergileyebilirdi: “Şaşkın bakışlarla onu tepeden tırnağa süzdü, hafiften gülümsedi, omzunu silkti ve paltoya dokunmadan yanından çekip gitti” - işte böyle davranabilirdi. Bu kültürlü denizcinin kapris yaptığını, bu ince etiket ustasının iki paralık gururunu tatmin fırsatı yakaladığını sezmek acaba çok mu olanaksızdı? Şu da var, belki de o anda birden aklına getiremezdi, zira işin içine bizim o meşhur aydın “kibarlığı” karışmıştı, bu ne İngiliz’in, ne de şu garip mantar miğferli parlamenterin karşısındaki “kibarlığımızdı”. (Sahi, şu mantar miğfer de ne oluyor?) Avrupa karşısındaki inceliğimizdi; onunla yetiştiğimiz, karakter özelliğimizi yitirecek kadar içine battığımız ve uzun zaman da kurtulamayacağımız Avrupa kültürüne minnet borcumuzun karşılığı bir “incelikti” bu...

İngiltere’den ve Amerika’dan Türk ordusuna yüz binlerce mermi sevk edilmiş; Türk askerinin Plevne’de kimi kez günde 500 mermi harcadığı kesinlikle biliniyor. Türklerin, ordusunu donatacak ne araç gereci, ne de parası var. Bu savaşta İngiliz varlığı ve para desteği tartışılmazdır. Gemileriyle Türklere silah, araç gereç taşıyorlar. Bizim bazı gazeteler de “kibarlıktan”: “Aman bunu konuşmayın, etrafı velveleye vermeyin, duymamış, görmemiş olalım, yoksa aydın gemiciler çok kızarlar o zaman!”

Ne demek “o zaman”? Bu ödlekliğiniz niye? Bu “kibarlık” meselesine daha çok şey eklenebilir.

Bizler Barboşski Köprüsünden geçmeden önce verilen çeşitli vaatler biçiminde Avrupa’ya vereceğimiz senetler, senetçikler varsa, kuşku yok ki bu, “inceliğimizden”, Avrupa ve onun çekiciliği karşısında yerine getirmek zorunda kaldığımız “kibarlıktan” olmalıydı, ama şu “kibarlık” meselesini şimdilik bırakalım. Yalnız bir hatırlatma yapacağım, bu bölümün başında “kibarlıktan” söz açarken şöyle eklemiştim: “Gerçekte bu yalnızca Avrupa

önündedir; evimizdeyse her zaman telafi ederiz.” Fırsatını bulmuşken evimizde bazen bunu nasıl telafi etmeyi başardığımızı ve rövanşı aldığımızı anlatmak istiyorum...

II-İnsana "Ancak Bu Kadar Olur!" Dedirtecek Bir Uşaklık Olayı

Hatırlayın beyler, daha yazın Plevne'den bir iki ay önce Balkanlar'ı aşıp Bulgaristan'a girdiğimizde öfkeden taş kesilmiştik. Hepimiz değil tabii, doğrusunu söylemek gerekirse ilk ağızda yarısı bile değildi, hatta daha azdı. Bu sesler duyulmuştu, ordu muhabirlerinin, ardından basınımızın, özellikle Petersburg basınının sesleri... Heyecanlı, inançlı, dürüst öfke sesleriydi...

İşin asıl önemli yanı, bu seslerin, tüm dünyanın, özellikle Rusların bildiği gibi, zulme uğrayan, baskı altında ezilen insanları kurtarmaya gidenlerden çıkmasıydı. Daha savaş ilan edilmeden önce, en ciddi gazetelerimizden birinde, savaş ve önümüzde bizi bekleyen kaçınılmaz harcamalar -"Bulgaristan'a girince sadece ordumuzu değil, açlıktan kırılan Bulgarları da beslememiz gerekecekti tabii"- üzerine bir yazı okumuştum. Yazıyı hangi gazeteden okuduğumu söyleyebilirim. İşte, uğruna Fin Körfezi kıyılarından yola çıkıp bütün Rus ırmaklarına kanlarımızı akıttığımız zulüm altında ezilen Bulgarlarla ilgili böyle bir anlayışa vardıktan sonra Bulgaristan'a girdiğimizde birden karşımızda etrafı yemyeşil bahçeler, çiçekler, meyve ağaçlarıyla çevrilmiş harika Bulgar evleri, hayvan sürüleri, kat kat fazla ürün veren bereketli topraklar, bütün bunları tamamlamak üzere bir camiye karşılık üç Ortodoks kilisesi gördük. Üstelik nasıl sırıtıyorlardı! Kurtarmaya gidenlerimizden bazılarının kırılmış kalpleri birden öfkeyle doldu. Kırgınlıktan yüzlerine kan hücum etmişti. "Üstelik onları kurtarmaya gelmiştik, öyleyse ayaklarımıza kapanarak bizleri karşılamaları gerekirdi. Oysa Bulgarlar diz çökmüyorlar, sanki bizlerden hoşlanmamışlar gibi yan gözle bakıyorlardı. Hem de bizim gibi kurtarıcılara! Yiyecek içecek veriyorlardı; bu doğru, ama yan gözle süzüyorlardı."

Sesler yükseliyordu. Dinleyin beyler, ne düşünürsünüz: Diyelim ki kardeşinizin ya da yakın bir dostunuzun birden hastalandığı, bir yerlerde soyulduğu, ne bileyim bir vagon altında kaldığı, işte bunlara benzer kötü bir olayın başına geldiğine değgin yalan yanlış bir telgraf alıyorsunuz ya da böyle bir habere tanık oluyorsunuz. Bütün işinizi gücünüzü bırakıp zavallı kardeşinize yardıma koşuyorsunuz, sonra birden ne görüyorsunuz: Kardeşiniz sapasağlam karşınızda değil mi! Sizden daha sağlıklı, sofraya kurulmuş iştahla atıştırıyor; neşe içinde nara atarak sizi masaya davet ediyor ve bu fos çıkan endişenize *quiproquo*[315] kahkahalar atıyor. Bu adamı sevin ya da sevmeyin, ama onu soymadıkları, bir vagon altında kalmadığı için tepeniz atar mı? Asıl, adamın yanaklarından kan damladığı,

afiyetle yemek yediği ve şarapları devirdiği için... ha, ne dersiniz, evet mi, hayır mı? Tersine, sağ salim olduğu için sevinmelisiniz. Eh, insan olarak birazcık kızarsınız, ama ayakları tekerlek altında kesilmediği için değil tabii... Masadan bir an önce kalkmayı isteyerek, bu haberle ilgili yazılar, fıkralar yazmaya, bu adamı karalamaya, olumsuz yanlarını ortaya dökmeye gitmezdiniz, değil mi? İşte, Bulgarlar için bunu yaptılar. “Bizim hali vakti yerinde bir köylü, şu inim inim inleyen Bulgar kadar beslenemiyormuş!” Sonraları Bulgarların başına gelen felakete Rusların neden olduğuna bile hükmettiler: “Meseleyi bilmeden, ezilen Bulgarlar için Türk’e baştan gözdağı vermeseydik ve sonra da bu ‘yağmalanan’ zenginleri kurtarmaya gitmeseydik onlar hâlâ endişeden, tasadan uzak yaşıyor olurlardı.” Hâlâ bunu ileri sürüyorlar.

Avrupa karşısındaki “inceliğimizi” ve aydınlanmış Avrupalılığımızı, Avrupa’nın bizi görmediği, dilimizi de anlamadığı kendi ülkemizde, kendimize göre bazen telafi etmeyi iyi bildiğimiz için böyle söylüyorum. Bulgaristan da zaten *evimiz* sayılır; öyle ya, onları kurtarmaya gittik. O halde bu *evimize* gitmekle aynı kapıya çıkar, onlar *bizden,* evleri, bahçeleri, bostanları bizim malımız sayılır, fark etmez; Bulgar’dan elbette zorla bir şey almam, çünkü soylu bir adamım ben, evet, inanın onu egemenliğimin altına almam, ama Bulgar ne olursa olsun bunu *hissetmeli* ve sonsuza dek bana minnet duymalı, çünkü bir kere onun toprağına girdim, neyi var neyi yoksa *ona bağışladığım* anlamına gelir bu! Zorba Türk’ten geri aldım, tekrar ona verdim. Bunu anlamak zorunda... Birden ona kimsenin zulmetmediğini görüyor, ne üzücü bir tatsızlık olurdu, değil mi?

Şu kültür kokan inceliğimiz yerine ne uşaklıktır bu, öyle değil mi? Ne gülünç bir olay! Avrupa’nın önünde kurumlanarak giydiğimiz, aslında rahatsız edici Avrupa kibarlık üniformasının ağırlığıyla, “evimizde” telafi etme çabalarımızın bir güldürüsüdür bu. Bu ateşli beyefendilerin böyle en âlâsından uşaklık olayı başlarından geçmiştir ve *çok insanımız* tamamen hazırlıksız yakalanmıştır. İngiliz’e palto tutma gafletinden daha ciddi bir olaydır bu.

Olanlar oldu ve gerçek -gerçi herkesin değil, herkesin değil- öfkeye kapılanların gözleri önüne serildi; önce, çalışkan olduğu, topraklarından yüz misli ürün aldığı için Bulgarların suçlu olmadığı ortaya çıktı. İkincisi, Ruslara yan gözle, kuşkuyla baktığı için de suçlu değildi. 400 yıldır köle olduğunu dikkate almanız yeter, yeni efendileriyle karşılaşınca, onların kardeş olduğuna pek inanmıyor; inandığı tek şey, onların yeni efendileri

olduğu, bunun ötesinde eski efendileri Türklerden hâlâ korktuklarıdır, kara kara düşünüyor: “Ya dönerler de, Ruslara yiyecek taşıdıklarını öğrenirlerse!” İşte içine çöreklenen bu soruyla yan gözle bakmıştır bize, gerçekten de haklıydı: Zavallıcık olacakları önceden sezmişti: Balkan ötesine yaptığımız bu kahramanca saldırıyı tamamladıktan sonra ansızın geri çekilmiştik. Yerimizi yine Türkler aldı, Bulgarların şimdi dünya tarihine geçecek bir olay başına geldi! Bu güzelim evler, ürünler, bostanlar, hayvanlar, hepsi yağma edildi; yakılıp yıkıldı, yerle bir edildi. Onlarca, yüzlerce değil, binlerce, on binlerce Bulgar öldürüldü; bebekler gövdelerinden iki parçaya ayrıldı, korkunç acılar çeke çeke öldüler. Irzına geçilen kızlar, kadınlar ya öldürüldü, ya da esir pazarına satılmak üzere götürüldü, Rusları güler yüzle karşılayan kocalar da -asla böyle bir şey olmamıştı, tersine, bir süre sonra Ruslar onların yanma *gitmişlerdi*- bunu darağaçlarında asılarak, ateşte yakılarak ödediler. Bulgarlara işkence eden vahşi sürüler, onları geceleyin kulaklarından tahta duvara çiviliyor, sabah olunca da hepsini birden asıyorlardı. Bulgarları birbirine kırdırıyor, zavallı adam 12-13 arkadaşını astıktan sonra, o ünlü kibarlığımızdan bazı hanımefendilerimizin hayranlık duyduğu bu Türk milleti denen hazdan tir tir titreyen vahşi sürünün, bu zalimlerin kahkahaları altında aynı akıbete uğruyor, asılarak öldürülüyordu.

***

Yeri gelmişken, kasım ortalarında Pirgos’tan, bu barbarların yeni vahşetiyle ilgili şöyle bir haber ulaştı: “Meydana gelen sıcak çatışmalar sırasında Türkler zaman zaman bizleri püskürtüyordu; yaralı subay ve erlerimizi bile yanımızda götürmeyi başaramıyorduk; sonra aynı gün akşama doğru bizimkiler yeniden eski mevzilerine döndüğünde, yaralı subay ve erlerimizin, kulakları, burunları, dudakları kesilmiş, karınları delik deşik edilmiş, çırılçıplak soyulmuş ve ateşe verilen saman ve tahıl yığınlarına canlı canlı atılarak yakılmış durumda bulmuşlar.” Cezalandırma kuşkusuz acımasız bir şey; Günlüğümün önceki sayılarında dile getirdiğim gibi, aslında hiçbir çözüm getirmez; ancak bu vahşi sürünün komutanlarına karşı sert önlemler almak hiç de gereksiz sayılmazdı. Bu insanlık dışı vahşete göz yummuşlarsa bu vahşeti yapan Türklerin komutanlarının esir düşmeleri halinde harp divanında yargılanarak ölüm cezasına çarptırılacakları bütün Avrupa’ya doğrudan yüksek sesle bildirilebilir (PrusyalIlar mutlaka böyle yaparlardı, çünkü bu sürüye karşı savaşma

nedenlerimizden dokuz on misli azında bile Fransızları bu biçimde cezalandırmaktan çekinmemişlerdi). Bu önlem belki de Türk paşalarını ve subaylarını etkiler (NB. bence Pirgos yakınlarındaki saldırıya komuta eden Türk komutanın kim olduğu şimdi ya da kısa zaman içinde bulunabilir), yaylı araba yerine böyle bir sürpriz birçoğunun aklını başına getirirdi. Oysa bu "komutan" tutsak düştüğünde, göz yumduğu vahşetten sonra, kendisini nasıl karşıladıklarını görünce "pis Rus"tan çok üstün olduğunu düşünecektir. Emin olun, Avrupa karşısındaki bu kibarlığımıza, korkaklığımıza Türk asla inanmayacak, hem bunu aklı almayacak, hem de nedenlerini hayalinde canlandıramayacaktır. Avrupa önündeki kibarlığımızın getirdiği bu korku katışıksız Rus özelliği ve buluşudur; bunu hiçbir zaman kimse anlayamaz zaten. Bu nedenledir ki Türk komutan: "Daha dün öz kardeşinin burnunu kesmeme ses çıkarmadıktan sonra" diye geçirecektir içinden. "Sen bana böyle güler yüzlü davranıyorsan, demek ki kendini benden aşağı görüyorsun. Allah'ın buyruğuna göre bu aynen böyle olmalı zaten, burada şaşılacak hiçbir durum yok!" İşte tutsak Türk paşası böyle düşünmek zorundadır, evet, mutlaka böyle düşünecektir.

Bulgarlar bolluk bereket içinde yaşadıkları için onlara öfke duyanlar bu acı felaket başlarına gelince, ister istemez, Bulgar yaşantısının aslında sadece bir dekor olduğunu, bu evlerin, bahçelerin, bu evlerde yaşayan kadınların da, çocukların da, ergenlik çağındaki kızların, oğlanların da aslında Türk'e ait olduğunu anladılar, Türk canı istediğinde alacaktı. Barış döneminde de, refah döneminde de parasını, malını mülkünü, kadınlarını, kızlarını alacaktı, ayrıca ülkede gönenç içinde bir yaşamın sürdürülmesine olanak veriyorsa bunun tek nedeni, ileride ondan elde edeceği maddi kazanımı amaçlayarak bu çok bereketli toprakları tahrip etmeyi istememesidir. Tersine, sırası gelince gasp etmek için zaman zaman bu bolluğa ve berekete olanak tanımıştır.

Türkler elbette şimdi çılgına dönmüşlerdir ve Bulgaristan'da kan gövdeyi götürüyordur. Fazla öldürmediklerine de üzülüyorlardır. Plevne'yi alır da ileri hareketlerini yavaşlatırsak, Bulgaristan'a ebediyen veda edeceğini düşünecek olan Türkler hâlâ zamanları varken belki de olabilecek en büyük çapta bir katliama girişebilirler. İlgiye değer iki görüş var: Bizim çok bilmişler, Rusların müdahalesinden önce Bulgarların endişesiz, esenlik içinde yaşadıklarını, uğradıkları bu felakete Rusların neden olduğunu ileri

sürüyorlar hâlâ. İşte, savaş bölgesinden, ordugâhımızdan güzel ve ayrıntılı yazılarıyla ünlü *Daily News* gazetesinin muhabiri İngiliz Forbes sonunda kendi İngiliz gerçeğini açık biçimde ifade etmekle bitiriyordu yazısını. Rus ordusunun Tuna'yı aşması sonucunda, Türklerin Balkanlar'dan kuzeye doğru tüm Bulgar nüfusunu yok etmeye "tam hakları" doğduğunu *hiç öteye beriye sapmadan* kabul ediyor. Forbes bunun gerçekleşmemesine handiyse üzülüyor (siyasal olarak kuşkusuz) ve Türklerin onları koyun gibi toptan kesmedikleri için Bulgarların Türklere ebediyen minnet duyması gerektiği yargısına varıyor. "Bulgarlar endişeden, tasadan uzak yaşardı" biçimindeki bizim Rus görüşünü hatırlayınca ve Forbes'in düşüncesiyle karşılaştırınca Bulgar'a doğrudan doğruya şöyle öğüt vermek mümkün: "Seni toptan öldürmediğine göre, bundan sonra nasıl tasa ve endişe duyarsın ki?" Yalnız burada tuhaf bir nokta var, göze de batıyor ve tarihe de geçecektir: "İngiltere gibi aydınlanmış büyük bir ulusun üyesi olan Forbes Türklerin böyle bir hakkı olacağını söylerken gerçekten de çok sakin ve rahat biçimde bunu kabul ediyor mu? Acaba İngiliz uygarlığının son çiçekleri, meyveleri mi bu? Ama bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: Bulgar yerine, mesele bir Fransız ya da İtalyan'la ilgili olsaydı hiç kuşkusuz Forbes böyle konuşmazdı. Sırf bir Slav, bir Bulgar olduğu için bu ifadeleri kullanmıştır yazısında. Bütün bu olanlardan sonra, tüm Avrupa'da Slavlara ve Slav unsurlara karşı bu ne kök salmış, kanlarına işlemiş bir horgörüdür! Slavları köpek yerine koyuyorlar! Bütün bir uruğu kadınıyla çocuğuyla tek bireyine kadar yok edilmesi mantıklı ve olabilir görülüyor. Dikkat edin (çok önemlidir bu) Kont Beaconsfıeld değildir karşımızdaki: O, "İngiliz çıkarlarının" politikası olarak bu barbarca görüşleri istemeden ifade edebilir, buna bir bakıma mecburdur; ancak Forbes İngiltere'nin çıkarlarını *neye mal olursa olsun, nasıl olursa olsun* yerine getirmekle görevlendirilmiş bir devlet memuru değil, özel bir kişidir, sonra nasıl bir adam bu: Eski yazılarına baktığımızda, yetenekli, dürüst, namuslu, insancıl biri. Burada özellikle, evet, özellikle tek neden Slav adı taşıyan her unsura karşı Batı Avrupa'nın duyduğu tiksintidir. Bu Bulgarları kırık dökük tahta karyolalara yuva yapmış tahtakuruları gibi haşlamak caizdir! Doğu Slav kabileleri özgürlüklerine kavuşunca, gelecekte yeni insanlığın kaderinde önemli rol oynayacakları, doğru yoldan sapan köhne Avrupa uygarlığının yerini alacakları içgüdüsü ve sezgisi yok mudur burada? Batılılar bunun bilincindeler, kuşkusuz tahtakurusu yuvasının ileride üstün bir varlığa dönüşmesini tasavvur etmesi nasıl olanaksızsa, bunu da hayallerinde

canlandıramaz, tahmin edemezler. Rusya burada apaçık biçimde herkeste imrenme, öfke, şaşkınlık yaratacak yepyeni bir düşünceyi yükseltmiştir; burada geleceğin sancağı vardır; Rusya Avrupa'nın Bulgarları gördüğü gibi "tahtakurusu yuvası" olmadığı, kesinlikle kabul edilmesi gereken bir dev, bir güç olduğu için, Rusya da Slav olduğu için Batılılar her başarısızlığımıza, her felaketimize sevinirken içgüdüsel bir korkuyla Rusya'ya kin besleyeceklerdir. Evet, burada özellikle içgüdüsel, geleceğe değgin bir önsezi vardır.

III-Uzun Zamandır Söylemek İstediğim Slavlar Üzerine Çok Özel Sözler

Konu açılmışken Slavlar ve Slav sorunu üzerine *önemli, özel* açıklamalarda bulunacağım. Ne zamandır söylemek istiyordum. Bugünlerde bizde herkes birdenbire çok yakında barış yapılabileceğini konuşmaya başladı. Bir bakıma Slav sorununun da kısa zamanda biraz olsun çözüleceği anlamına gelir bu. Hayallerimizi özgür bırakalım ve gözlerimizde şöyle bir canlandıralım: sorun bitmiş, Slavlar Rusya'nın kanıyla ve kararlılığıyla özgürlüklerine kavuşmuştur, dahası Osmanlı İmparatorluğu artık yoktur ve Balkan Yarımadası özgürdür ve burada yeni bir hayatı yaşamaktadır. Son ayrıntılara kadar bu Slav özgürlüğünün -ilk kez de olsa- nasıl biçimleneceğini önceden kestirmek güçtür; başka biçimde söylersek, kurtarılmış bu küçük topluluklar arasında bir federasyon mu (NB. Sanırım böyle federatif bir yapı uzun, çok uzun zaman gerçekleştirilemez), yoksa çeşitli kral hanedanlarından davet edilecek hükümdarlarla küçük devletler şeklinde, ayrı ayrı iktidarlar mı olacak? Tasavvur etmek olanaksız: Sırbistan nihayet sınırlarını genişletecek mi ya da Avusturya buna karşı ne önlemler alacak, Bulgaristan hangi boyutta ortaya çıkacak, Bosna-Hersek'e ne olacak, yeni özgürlüğüne kavuşmuş bu Slav topluluklarının, sözgelimi Romenlerin, hatta İstanbul ve Atina Rumlarının birbirleriyle ilişkileri nasıl biçimlenecek? Nihayet, bütün bu topluluklar ve topraklar gerçekten tamamen bağımsız olacak mı, yoksa Rusya'nın da dahil olduğu "Avrupa Devletleri Birliğinin"[316] vesayeti ve gözetimi altında mı bulunacaklar? (Sanıyorum bu toplulukların hepsi sırf Rusya'nın baskıcı eğiliminden -aralarında Rusya da bulunduğu halde- bu Avrupa "Topluluğunun" koruması altına girmek için adeta yüz sürecektir.) Bunlar üzerinde tam doğrulukla bir karara varmak imkânsızdır. Ama şimdi iki meseleyi anlamamız mümkün: 1) Balkan Yarımadasının tüm Slav unsurları er ya da geç Türk boyunduruğundan kurtulacaklar, özgür, belki de bağımsız yeni bir yaşam sürecekler. 2) İşte, sanırım şaşmaz biçimde kendini gösterecek olan ikinci meseleyi uzun zamandır dile getirmek istiyordum.

Bu ikinci nokta şudur: Kesin ve karşı konulmaz inancıma göre, bu Slav oymakları özgürlüklerine kavuşur kavuşmaz, onlar kadar kinci, kıskanç, karaçalıcı ve hatta açık düşmanın Rusya'da ne şimdi, ne de gelecekte görülecek olmasıdır. Çok abarttığım ve Slav düşmanı gibi davrandığım gerekçesiyle hemen itiraz etmesinler öyle, sözlerimi çürütmeye niyetlenmesinler, bağırmasınlar, tam tersine, Slavları çok severim, ama her

şeyin tamı tamına dediğim gibi çıkacağını bildiğim için onları savunmaya kalkışmayacağım, Slav karakterinin aşağılık, değerbilmez olması değil, hiç de değil, bu anlamda karakterleri diğer halklardan farklı değil, asıl sebebi *bu tür işlerin* dünyada başka türlü olmamasıdır. Üzerinde fazla durmak istemiyorum, ancak Slavların bize minnet duymalarını asla beklemememiz, buna baştan hazırlıklı olmamız gerektiğini biliyorum. Özgür olduktan sonra yeni hayatlarına başlayacaklar, yine söylüyorum, önce özgürlüklerine güvenceyi ve hamiliği Avrupa’dan -İngiltere ve Almanya’dan- yalvar yakar talep edeceklerdir. Avrupa Devletleri Topluluğu içinde gerçi Rusya da var, ne ki bunu *Rusya'dan* korunmak için yapacaktır. Yüksek sesle olmasa da, içlerinden, Rusya’ya en ufak minnet duymak zorunda olmadıklarını, tersine, Rusya’nın tahakkümünden Avrupa “Topluluğunun” müdahalesiyle bir barış anlaşmasıyla kurtulacaklarını, Avrupa karışmadığı takdirde, bu kez kendilerini Türklerin elinden kurtaran Rusya’nın, sınırlarını hemen genişletmeyi ve Slavların gözü doymaz, sinsi ve barbar Velikorus kabilesine köle olması temeline dayalı Büyük Slav imparatorluğunu kurmayı amaçlayarak kendilerini yutacağını duyuracaklar, buna inanacaklardır. Ah, Rusya’nın çıkar gözetmezliğini, insanoğluna hayat veren, olmaması halinde insanı felce uğratan ve acılar içinde yıkıma sürükleyen en yüce düşüncelerin kutsal sancağını Rusya’nın elinde tuttuğunu daha uzun zaman kabul edecek durumda değillerdir. Örneğin başında çar olmak üzere Rus halkının hep birlikte katıldığı ve bahtsız halkların kurtuluşu için barbarlara karşı başlattığı bu ulusal savaşı, -ne düşünürsünüz- Slavlar kavrayabilmişler midir? Yalnız şu anda konuşmayacağım, zaten Slavların hâlâ bize ihtiyaçları var; onları biz kurtaracağız, özgür olduktan sonra yaşamları şöyle ya da böyle düzene girecektir. Bu savaşı özgürlükleri için Rusya’nın başlattığı bir kahramanlık ve özveri savaşı olarak görecekler mi? Hadi karar verin bakalım! Hayır beyler, dünyada kabul etmezler! Tersine, siyasal ve sonra da bilimsel bir gerçek olarak: Bu kurtarıcı (Ruslar) yüz yıldır bu işle uğraşmasalardı, gerek kendi güçleriyle, gerekse Avrupa’nın yardımıyla çok önceden Türklerden kurtulabileceklerini, kuşkusuz, Rusya dünya üzerinde olmasaydı, Avrupa’nın Slavların özgürlüğüne bir diyeceği olmayacağı gibi, kendilerini kurtarmaya bile geleceğini öne sürerler.

Bu sinsi öğreti sanırım şimdi de Slavlarda var. Dahası, zamanla kaçınılmaz olarak bilimsel ve siyasal aksiyom haline gelecektir. Ruslardan daha çok, Türklerden saygıyla söz edeceklerdir. Tam yüz yıl, belki de daha fazla özgürlükleri üzerine titreyecekler, Rus tahakkümünden sürekli

korkacaklardır; Avrupa devletleri önünde yüz sürecekler, Rusya'yı karalayacaklar, hakkında atıp tutacaklar, ona karşı oyunlara gireceklerdir. Ancak münferit kişilerden söz etmiyorum: Böyleleri Rusya'nın kendileri için her zaman bir anlamı olduğunu, olmaya da devam edeceğini bilen insanlardır. Rus davasının kutsallığını, büyüklüğünü, yüce düşüncesini, insanlık için diktiği bayrağı anlayacaklardır. Ancak bu insanlar başlangıçta o kadar azınlıkta olacaklar ki alaylara, hatta siyasal kovuşturmalara maruz kalacaklar, yüzlerine nefretle bakılacaktır. Kuzeyin karanlık devi, Avrupa uygarlığının can düşmanı ve yıkıcısı barbar Rusya saf Slav kanı taşımazken, öbür Slavların yüksek Avrupa kültürüne uyum göstermeye yetenekli, eğitimli topluluklar olduğunun dünyaya ilan edilmesi kurtarılmış Slavların gönüllerini okşayacaktır. Kuşkusuz işin başından itibaren anayasal yönetim, meclisler, bakanlar, üstün yetenekli hatipler ortaya çıkacak. Bunlar Slavları avutacak, hayran bırakacaktır. Paris ve Londra gazetelerinde dünyanın Slavlardan haberdar olduğunu okuyunca, sözgelimi uzun süren parlamento bunalımından sonra nihayet Bulgaristan'da kabinenin düştüğü, liberal çoğunluktan yeni bir kabine kurulduğu, ne bileyim, bir İvan Çiftlik'in[317] Bakanlar Kurulu başkanlığına getirildiği telgraf haberini okuyunca kendilerinden geçeceklerdir. Bütün bu kurtarılan Slavların esrimeyle Avrupa'nın kucağına atılacaklarına, kimliklerini yitirecek kadar Avrupa'nın siyasal ve toplumsal biçimlerini benimseyeceklerine ve böylece insanlığın arenasında Slav misyonu ve bilinci içinde saptanan amaçlara ulaşmadan önce uzun zaman Avrupalılık dönemi yaşamak zorunda kalacaklarına Rusya'nın hazırlıklı olması gerekir. Slav toplulukları kendi aralarında sürekli didişecekler, birbirlerini çekemeyecekler ve birbirlerine karşı türlü oyunlara gireceklerdir. Kuşkusuz büyük bir felaket anında kesin olarak Rusya'nın yardımına başvuracaklardır. Bizden ne kadar nefret ederlerse etsinler, ne kadar iftira atarlarsa atsınlar Avrupa'ya kur yaparken, sevgisine inanmış görünürken, yine de Avrupa'nın aslında Slav birliğinin doğal düşmanı olduğunu ve her zaman da böyle kalacağını, dünyada varlıklarını sürdüreceklerse, bunun hiç kuşkusuz nedeninin, dev bir mıknatısın -karşı konulmaz biçimde kendine çeken ve böylece onların birliğini ve bütünlüğünü koruyan- Rusya gibi koca bir mıknatısın olduğunu içgüdüsel olarak hissedeceklerdir (kuşkusuz felaket anında, yoksa daha önce değil). Slavların Doğu'nun büyük merkezi ve çekici gücü Rusya olmazsa bir anda dağılacaklarını ve parçalara ayrılacaklarını, Avrupa derin sularında denizdeki su damlacıkları gibi kaybolup gideceklerini bilinçli olarak kabul

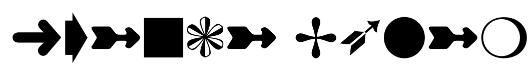
edecekleri zamanlar gelecektir. Onları barıştırma ve bir arada tutma tasası derdi uzun süre Rusya'ya düşecek, onlara yol yordam gösterecek, gerektiğinde onlar için savaşmayı bile göze alacaktır. Karşımızda elbette şu sorular duruyor: Rusya bundan nasıl bir çıkar sağlayacak, Rusya neden yüzyıllardır onlar için savaşmış, kanını akıtmış, para harcamıştır? Böylesine anlamsız bir kini ve değerbilmezliği hak etmek için mi? Ah, elbette Rusya Slav birliğinin merkezi olduğunun her zaman bilincindedir, Slavlar özgür ulusal bir hayat yaşayacaklarsa bunu Rusya istediği için, bu hayatı gerçekleştirmeyi ve kurmayı istediği içindir. Bu bilinç, onca emek, sıkıntı ve sürekli endişeden başka Rusya'ya ne gibi yarar sağlayacaktır?

Yanıtı zordur ve kolay açıklanamaz.

İlkin, hepimizin bildiği gibi, Rusya'nın Slav topraklarını ele geçirerek sınırlarını genişletmek, onları siyasal olarak bünyesine katmak ve bu toplulukları egemenliği altına almak gibi bir düşüncesi yoktur. Slavların hepsi Avrupa kadar, Rusya'nın böyle bir özlemi olduğundan kuşkulanıyorlar, yüzyıl da geçse bu kuşku sürecektir. Rusya'yı bu emellerden Tanrı korusun. Slavlarla ilişkilerinde tam anlamıyla çıkarsız bir politika güdeceklerini vurguladıkça, zamanla yüz yıl, hatta iki yüz yıl da geçse onları kendi etrafında birleştirmeye daha inançlı biçimde ulaşacaktır. Tersine, Slavlara daha işin başından olabildiğince siyasal özgürlük sağlamakla, gözetim ve denetimi en aşağı düzeyde tutmakla, ulusal kimliklerine ve özgürlüklerine el uzatanlara karşı her zaman savaşmaya hazır olduğunu göstermekle Rusya - kuşkusuz Slavların nefretle, Avrupa'nın da her zaman kuşkuyla baktığı- Slavlar üzerindeki siyasal etkisini *zorla* sürdürme endişe ve sıkıntısından da kurtulmuş olacaktır. Tam çıkarsız bir politika izleyeceğini vurgulamakla Rusya hem kazanacak, hem de Slavları kendi safına çekecektir; başı derde düştüğü zaman, önce Rusya'ya danışacak, bir zaman sonra ona dönecek, çocuksu bir güven duygusuyla Rusya'nın *koruyucu kanatları altına sokulacaklardır.* Hepsi sonunda öz yuvalarına dönmüş olacaktır. Elbette pek çok Rus'un arasında şimdi çeşit çeşit bilimsel ve duygusal görüşler var. Kurtarılmış ve yeni bir hayata yeniden doğmuş Slav topluluklarının önce, kurtarıcısı ve öz anası Rusya'nın kanatları altına girmesini, en kısa zamanda birçok yeni ve henüz duyulmamış unsurları Rus hayatına katmasını, Rusya'nın Slavlığını ve Rus ruhunu genişletmesini, hatta Rus dilini ve edebiyatını, yaratıcılığını etkilemesini, Rusya'yı manevi olarak zenginleştirmesini ve Rusya'ya yeni ufuklar açmasını bekliyorlar. Ne yalan söyleyeyim, bu bana her zaman

bilimsel bir aşırılık, düşkünlük olarak görünmüştür; gerçek şu ki buna yakın bir şeyler olacaktır. Ama yüz yıldan erken olmaz, belki de tam bir asır. Rusya'nın Slavların ne düşüncesinden, ne de edebiyatından alabileceği bir şey vardır, bize bir şeyler öğretecek kadar gelişmemişlerdir. Tersine, sözünü ettiğimiz yüz yıllık zaman dilimi içinde belki de Rusya'nın Slavların yetersizliğiyle, inadıyla, kötü alışkanlıklarıyla ve büyük bir istekle sırtlarına geçirecekleri toplumsal ve siyasal düzenlerindeki Avrupa giyim ve kuşamı uğruna Slavlığa tartışmasız ihanetleriyle mücadele etmesi gerekecektir. Slav sorununun çözümünden sonra Rusya'yı açık biçimde Doğu Sorununun nihai çözümü beklemektedir. Bugünün Slavları Doğu Sorununun ne olduğunu uzun zaman anlayamayacaklar, ayrıca kardeşlik ve uyum temeline dayalı bir Slav birliğinin de önemini kavrayamayacaklardır. Rusya'nın her zamanki görevinin ileride büyük örnek ve dava olacağı onlara sürekli anlatılmalıdır. Yine de şöyle diyecekler: "Bütün bu uğraşılar niçin, nihayet, Rusya neden bu kadar derdi sıkıntıyı üzerine alıyor?" Nedenini söyleyeyim: Yüksek bir yaşam, kutsal bir yaşam sürmek, dünyayı çıkarsız, tertemiz yüce bir düşünceyle aydınlatmak; en sonunda halkların kardeşçe birliğinin geniş ve güçlü organizmasını cisimlendirmek, bu canlı yapıyı siyasal baskılarla, topla tüfekle değil, inançla, sevgi gücüyle, örneklerle çıkar gütmeden ve ışıkla yaratmak... En sonu, bu küçük toplulukları Rusya'nın katma, Rusya'nın öz anaları olduğu bilincine yükseltmek - işte Rusya'nın amacı, kuşkusuz çıkarı budur... Ülkeler yüksek, çıkarsız düşüncelerle, insanlığa hizmet etme amacıyla yola çıkmazlar, yalnızca "kendi çıkarlarına" hizmet ederlerse, hiç kuşkusuz, bu ulusların sonu yıkım olur; uyuşurlar, zayıflarlar ve sonunda yok olurlar. Rusya'nın kendisine saptadığı yolun dışında bir amacı yoktur. Slavlara çıkar gözetmeden hizmet ederek, onlardan minnet beklemeyerek, tinsel (henüz siyasal değil) büyük bir bütünde birleştirmeye yardımcı olarak, evet, ancak o zaman insanlığa Slavlığın iyileştirici, yaratıcı sözünü söyleyecektir... Bunun dışında kesinlikle başka bir amacı yoktur. Öyleyse önündeki bu amaçlara daima sahip olması, gittikçe daha yoğun biçimde onları kavraması, insanlık için bıkmadan usanmadan, sonsuz ve özverili bir çabayla manevi gücünü giderek yükseltmesi, evet beyler, Rusya için bundan daha iyi bir "yarar" olamaz...

Bu savaş esenlikle bir bitsin, hiç kuşkuya yer yoktur ki Rusya da varlığının yüksek ve yeni aşamasına girecektir...

I-Barışla İlgili Söylentiler. İstanbul Bizim Olmalıdır - Olabilir mi? Çeşitli Görüşler

Savaşın sonucu üzerine yalnızca Avrupa'da değil, bizde de birdenbire yorumlar yapılmaya başlandı. Herkes barışın olasılıklı koşullarını tartışıyor. İşin sevindirici yanı, bizim siyasi gazetelerin Rusya'nın çabalarını, akıttığı kanı az çok doğru değerlendirmesi ve bu emeklerin ölçüsünde elden geldiğince barış koşullarını da düşünüyor olmasıdır. Yorum yapanların çoğunun, barış görüşmelerinde ileride Avrupa'nın kuşku götürmez müdahalesi karşısında, Rusya'nın bağımsız hareket etmesini ve Avrupa'yı işin içine sokmadan, elinden gelebiliyorsa onu hiç dikkate almadan kendi başına bir barış yapma yetkisini desteklemesi bizleri özellikle rahatlatıyor. Slavların yazgısı da dikkate alınıyor. Elde edilecek kazanımlar konuşuluyor ve büyük bir heyecanla Türklerin top yerleştirilmiş gemilerinden talep ediyorlar. Kars'ın ve Erzurum'un ilhakını ve bu şehirlerin Rusya'nın hakkı olduğunu çok kişi ağız birliği etmişçesine onaylıyor.

Hâlâ Kars'ın ilhakı gibi bir işe kalkışmamız düşüncesine bile karşı olanlar var. Değil Kars'ın, İstanbul'un bizim olması meselesini bile tartışabiliyorlar. Barış ve koşullarına ilişkin yorum ve düşünceler her büyük savaşımızdan sonra olduğu gibi, şimdi de bıkmadan usanmadan önümüze konacaktır. Özellikle belirtmek isterim, bizim yetkililerin (hemen hemen hepsinin) bu yargılarında isabet şurada dursun, yetersiz ve eksik bir gözlem gizlidir. Avrupa'yı özellikle bulunduğumuz yüzyıl boyunca olabilecek her türlü çeşitlemelere giren bir Avrupa olarak görüyorlar, yani hem büyük devletler topluluğu kabul ediyorlar, hem de siyasal denge unsuru olarak değerlendiriyorlar. Oysa şimdi Avrupa'nın saati saatine uymuyor, altı ay, hatta üç ay öncesinden ilerisini kestirmek hayli güç, belki de gelecek bahara eski çehresi büsbütün değişecek. Bir şekle sokulması ve bir an önce çözülmesi gereken günümüzün endişe verici büyük olayları, barış görüşmelerinde sunulması gereken ölçülerde dikkate alınmayacak gibi görünüyor. Barış görüşmelerinde işimize karışması olası Avrupa'nın kadrosunu bile şimdi hatasız belirlemek güçtür. Bu nedenledir ki barış koşullarını sadece önceki verilere göre -bu verilerin yerinden oynadığını, hükmünü yitirdiğini, yeniden belirlenmesi gerektiğini yeterince değerlendirmeden- yorumlamak bana sorarsanız yanlış olacaktır... Bunu sonraya bırakalım. Çünkü şimdi konumuz İstanbul, bu arada çok ilgi çekici ve benim için beklenmedik olan ve günümüzde meydana gelen ve gerçekleşmesi muhtemel olaylar nedeniyle kendisinden bambaşka çözüm

beklediğimiz bir kişinin ortaya attığı, İstanbul'un yakın gelecekteki "yazgısına" değgin bir görüşü dile getirmek istiyorum. Sözünü ettiğim kişi bundan sekiz yıl önce *Rusya ve Avrupa* adlı harika bir esere imza atan Nikolay Yakovleviç Danilevski'dir; bu yapıtta İstanbul'un geleceğine ilişkin pek açık ve tutarlı olmayan tek bölüm, geçenlerde *Ruskiy Mir* gazetesinde dizi halinde yayınlandı. Yazarın İstanbul üzerine çok değişik görüşleri var.

Pek ayrıntıya girmeyeceğim.

Türkler sürüldükten sonra İstanbul'un, örneğin Krakov kenti gibi her türlü pislik ve entrikanın kol gezdiği, dünyanın tüm komplocularının, av peşinde koşan Yahudilerin, vurguncuların vs... cirit attığı serbest bir kent olmayacağı üzerine mükemmel ve şaşmaz görüşlerini dile getirdikten sonra N.Y. Danilevski İstanbul'un zamanla bütün Doğu halklarının ortak kenti olması gerektiği sonucuna varıyor. Bu topluluklar Ruslarla birlikte İstanbul'a eşit hak temeline dayanarak sahip olacaklarmış. Böyle bir yaklaşım bence şaşırtıcı. Ruslar ve Slavlar arasında nasıl bir eşitlik söz konusu olabilir? Aralarında eşitliği kim kılacak peki? Rusya'yı onlarla her bakımdan eşit tutamayacağımıza göre, İstanbul'a sahip olmaya nasıl olur da onlarla *eşitlik* temeline dayalı katılabilir? Bu ayrı topluluklar hep birlikte mi İstanbul'u ele geçirmiş sayılacak? Dev Gulliver isteseydi, her bakımdan onlarla eşit olduğuna Lilliputları inandırabilirdi; ama bu da gözle görülür bir saçmalık olurdu. Kendini zorla inandırmak için böyle bir saçmalığa göz göre göre neden kalkışsın? İstanbul *bizim* olmalıdır, evet, İstanbul Ruslar tarafından fethedilecektir, Türklerden bize sonsuza dek geçecektir. Kısacası, sadece bize ait olmalıdır, sahip olduktan sonra biz bu kente Slavları ve sonra kimi istiyorsak onları sokacağız, ayrıca geniş temeller üzerinde, ama bu kent Slavlarla beraber federatif bir sahiplenme olmayacaktır. Kendi aralarında bir Slav federatif birliğinin yüz yılda bile kurulamayacağını düşünmeniz gerekir. İstanbul'a, Boğazlara ve körfezlere sadece Rusya sahip olacaktır. İstanbul'da bir ordu ve filo bulundurulacak, kaleler, tabyalar inşa edilecektir; uzun, çok uzun bir süre bu önlem sürdürülecektir. Hoş, çok kişinin: "Demek oluyor ki Rusya'nın Slav davasına hizmeti anlaşıldığı kadarıyla boşuna değilmiş" diye gürültü koparacağına kuşku yoktur. Rusya'nın henüz Slavlara hizmet etme görevinin bitmediğini, birkaç yüzyıl daha süreceğini, Slavların yalnızca Rusya'nın büyük gücüyle dünya üzerinde varlıklarını sürdürebileceklerini söyleyerek buna kolayca yanıt verebilirim, böyle bir hizmet hiçbir zaman, hiçbir şeyle ödenemez. Rusya

İstanbul'u şimdi ele geçirecekse, bunun tek nedeni, kendisi için saptadığı bir amaç ve görev olmasıdır; Slavlardan başka kendisine çizdiği yolda Rusya için bir diğer yaşamsal ve geniş kapsamlı sorun, Doğu Sorunudur ve bu sorunun çözümü İstanbul'dan geçmektedir. Oysa bu çeşitli toplulukların İstanbul'a federatif bir yapılanmayla sahip olmaları, zamanı geldiğinde çözümü üzerinde ısrarla durulması gereken Doğu Sorununu sekteye uğratabilir, çünkü bu sorunun Rusya'nın görevi ve yazgısıyla sıkı sıkıya ilişkisi vardır ve yalnızca Rusya tarafından çözülebilir. Bütün bu küçük toplulukların İstanbul'a sahip olmak ve nüfuz elde etmek için sürekli birbirleriyle çekişmelerinden söz etmiyorum daha. Rumlar onların aralarını açabilirler. Avrupa'nın ve dünyanın bu en önemli görkemli noktasına Rumların sahip olmasına

Batı Slavları da kıskançlıkla bakacaklardır... Özetle, İstanbul Slav birliğini engelleyen ve Slavların sağlıklı bir yaşama geçme sürecini durduran tüm Slav ve Doğu dünyasındaki sürtüşmelere dur diyecek bir işlevi yerine getirecektir. Bu durumda tek çıkış yolu Rusya'nın İstanbul'u sadece kendisi için, kendi hesabına ele geçirmesidir. O zaman Rusya Doğu halklarına İstanbul'u ele geçirmesinin nedenini şöyle açıklayacaktır: "Ayrı ayrı olsun, hep birlikte olsun, Rusya kadar İstanbul'a sahip olma gücüne ulaşabildiniz mi? Buna yalnızca Rusya ulaşmıştır." Evet, ulaşmıştır da. Rus hayatının bu yeni evresi asıl şimdi başlıyor. İstanbul Doğu'nun merkezidir, aynı zamanda da dinsel merkezidir ve başında Rusya vardır. Rusya'ya özellikle gereklidir, hatta fay*dalıdır,* kendisinin ve tüm Avrupa'nın kaderinin değişmesine bağlı olarak, kısa bir süre için, Petersburg'u unutmak ve Doğu'da kalmak zorundadır. Ancak İstanbul'a ortak sahip olma gibi uygun olmayan seçenekleri bir zaman için bırakalım, bundan özellikle Slavlar zarar görür. İstanbul Rumlarının ve Ortodoks toplulukların geleceği üzerine biraz değindikten sonra konuyu kapatalım.

İstanbul'da yeni Slav varlığına Rumlar kıskançlıkla bakacaklar. Kinlenecekler, Müslümanlardan çok, Slavlardan korkacaklardır. Geçenlerde bir Bulgar'ın Patrikhane iktidarıyla tartışması ileride yaşanacaklara bir örnek oluşturabilir. İstanbul'da Ortodoks temsilcileri ucuz beddualara, aforozlara, adaletsiz devşirmelere, çeşitli oyunlara varıncaya dek aşağılanıyorlar, sonunda zındık olduklarına kadar götürecekler işi, bütün bunlar ulusal nedenlerden, ulusal öfke ve kışkırtmalardan ileri geliyor. Rumlar koro halinde: "Slavlar neden bizden üstün, onlarla beraber yaşadığımız halde neden İstanbul üzerinde kesin hak sadece onlara

tanınıyor?” diye öfkelerini dile getireceklerdir. Rusya’nın İstanbul’a sahip olmasıyla, gözle görülür bir nüfuz ve güç kazanmasıyla bu tür sorunların ortadan kalkacağını da dikkatlerden uzak tutmamamız gerekir. Rumlar bile Rusya’yı kıskançlık dolu gözlerle süzmeyebilir ve özellikle Doğu’nun kaderinin apaçık hâkimi ve tartışmasız gücü olması nedeniyle Rusya’nın İstanbul’a sahip olmasını üzüntüyle karşılamayabilir. Rusya İstanbul’a sahip olmakla, tüm Slavların ve Slavlardan ayrı tutmadığı bütün *Doğu* halklarının özgürlüklerinin adeta bekçisi, güvencesi olacaktır. Yüzyıllarca süren Müslüman egemenliği bu topluluklar için birleştirici değil, zulmeden güç olmuştur ve bu topluluklar onun yönetimi altında kımıldamaya bile cesaret edememişlerdir, yani insan gibi yaşamamışlardır. Müslüman egemenliğinin ortadan kaldırılmasıyla baskıdan kurtulup birden özgür olan bu topluluklarda korkunç bir kargaşa başlayacaktır. O kadar ki aralarında bırakın düzgün bir federasyonu, basit bir anlaşmada bile kıyamet kopacaktır, gerçi bunlar geleceğe değgin düşünceler elbet. İstanbul’da, yere sağlam basacağından şimdi onlar için yeni, birleştirici güç Rusya olacaktır. Birbirlerine zarar vermelerini önleyecek, özgürlüklerinin savunucusu olacaktır. Bütün Doğu’nun ve gelecekteki düzeninin koruyucusu olacaktır. Nihayet, Doğu’da yeni ülkünün bayrağını dalgalandıracak ve tüm Doğu dünyasına yeni görevini açıklayacak tek güç Rusya’dır. Çünkü Doğu Sorunu ne anlama geliyor? Doğu Sorunu gerçekte Ortodoksluğun yazgısının çözümüdür. Ortodoksluğun yazgısı Rusya’nın özgöreviyle el ele gider. Peki, Ortodoks yazgısı nedir, ne anlama geliyor? Yeryüzü egemenliği için yüzyıllardan beri İsa’ya ihanet eden ve kendini insanoğlundan dışlayan ve böylece Avrupa maddeciliğinin ve tanrıtanımazlığının en belli başlı nedeni olan Roma Katolik dini Avrupa’da doğallıkla sosyalizmi de yaratmıştır. Sosyalizm insanoğlunun yazgısı sorununun çözümünde Tanrının dışında, İsa’nın dışında bir görevi üstlenmiştir çünkü, Avrupa’da Katolik kilisesi bünyesinde, saptırıldıkça ve yozlaştıkça doğal olarak silinmeye yüz tutan Hıristiyanlık ilkelerinin yerini sonunda alacaktı tabii. Yitirilen İsa imgesi bütün dünyada apaklığıyla Ortodokslukta korunmuştur. Geleceğin sosyalizminin karşısına, belki de Avrupa insanlığına yeniden kurtuluş yolunu gösterecek yeni rüzgârlar doğudan esecektir. İşte Doğu’nun misyonu ve işte Rusya için Doğu Sorununun taşıdığı anlam budur. Çok kişinin bu düşüncelerimi “histeri hezeyanları” olarak niteleyeceğini biliyorum. Yalnız N. Y. Danilevski’nin söylediklerimi çok iyi anlayacağını sanıyorum. Ne ki Rusya’nın bu misyonu için İstanbul gereklidir, çünkü

Doğu dünyasının merkezidir. Rusya nicedir, halkıyla, çarıyla İsa ülküsünün tek taşıyıcısı olduğunu, Ortodoksluğun sözünün onun için yüce bir davaya geçiş anlamı taşıdığını, bu davanın şu an sürmekte olan savaşla başladığını, önünde çabayla, özveriyle, halklar arasında kardeşliğin güçlendirilmesi ve Slav unsurlara, öz çocukları gibi sımsıcak anne duygusuyla yaklaşılacak bir yüzyılın olduğunu anlıyor.

Evet, bu büyük Hıristiyanlık davası, bu yeni Hıristiyanlık ve Ortodoksluk hareketi şu anki savaşla başlamıştır; ancak N. Y. Danilevski hâlâ buna inanmıyor... İnanmıyor, bu açık, çünkü İstanbul'a sahip olmayı şimdilik kimsenin, Rusya'nın bile *hak etmediğini düşünüyor.* Nasıl yani, İstanbul'un önemine Rusya varmamış mı oluyor? Bunu anlamak güçtür! Tüm Doğu halklarının ve topluluklarının İstanbul'a *eşit düzeyde* ve anlaşarak sahip olmaları elbette kolay değildir, ama Danilevski, yazısında, Rusya'nın İstanbul'a geçici bir zaman için, daha doğrusu tamamen ele geçirmek yerine, onu korumak ve burada yaşayan topluluklara bir süre sonra teslim etmek amacıyla sahip olabileceğini uygun görüyor (Niçin, niçin vermemiz gerekiyor?). Herhalde N. Y. Danilevski İstanbul'a tek başına sahip olmanın Rusya için kışkırtıcı, deyim yerindeyse pek ahlaki olmayacağını, Ruslarda kötü bir fetih dürtüsü vs... uyandıracağını düşünüyor, ama şu an devam etmekte olan savaşta gösterdiğimiz kahramanlıktan sonra Rusya'ya güvenmenin artık zamanı gelmiştir. Evet, beyler, Rusya İstanbul gerçeğine ermiştir.

Yazar, birden, İstanbul'u Rusya'ya *emanet etmeyi şimdilik* göze alamıyor. Bakın, nasıl bir sonuca varıyor: "Türkiye'nin varlığını *şimdilik* sürdürmesi (Slav ve Balkan toprakları vs... elinden alındıktan sonra) ve İstanbul'un geçici bir süre yine Türk egemenliğinde kalması gerekir, üstelik bu, Rusya'nın yararına çözümdür, burada Tanrının bile parmağı değmiştir." Ama neden, neden Tanrının parmağı peki? Yazar, kuşkusuz, Türkiye'nin bu yeni konumunda Rusya'nın etkisini, yani Türkiye'nin Rusya'ya tabi olacağını düşünüyor. İyi de, böyle bir yapay tavra ne gerek var? Siz karar verin: Rusya egemen, ama meydanı geçici bir süre Türklere bırakması gerekiyor. Avrupa'nın Türkiye topraklarının ele geçirilmesinden çok, bu kombinasyona razı olmayacağına dikkatlerinizi çekerim, çünkü yakın gelecekte yeni savaş tehditleriyle, hâlâ inatla sürdürülen tartışmalar yerine, olmuş bitmişlerin üzerinde durmak akılcı bir yaklaşım değil mi? Böylece yazar sonunda Lord Beaconsfield'in siyasal görüşlerine yaklaşmış oluyor, yani Türkiye'nin varlığı zorunludur ve ortadan kaldırılması düşünülemez.

N. Y. Danilevski: “Türkiye’nin sadece gölgesi kalacak!” diyor ve devam ediyor: “Ama bu gölge belli bir zamana kadar İstanbul ve Çanakkale boğazları kıyılarında varlığını hissettirmek *zorundadır(?);* çünkü onun yerine *canlı,* yalnızca canlı değil, sağlıklı bir organizma bulmak şimdilik olası değildir (!?)...”

Bu Rusya, Ortodoksluğun başkentinde çürümekte olan Türk’ün yerini alacak sağlıklı, hem de canlı bir organizma bile değilmiş demek! (Hem de *kahramanca* savaştığımız şu anda!) Yazarın bu sözleri benim için çok şaşırtıcı olmuştur. Doğrusu buna bir türlü anlam veremiyorum. Yoksa yazar düpedüz, Avrupa razı olmayacağı için, Rusya’nın (tek başına sahip olmak ya da sonra diğer topluluklara teslim etmek üzere) İstanbul’a giremeyeceğini mi söylemeye çalışıyor? Rusya’nın bu savaşta kesin sonuca ulaşacak güçte olduğuna Danilevski inanmayabilir. Yazının aynı sayfasında şöyle diyor: “İstanbul’un Ruslar tarafından *işgal edilmesine* birçok Avrupa devleti kesinlikle karşı koyacaktır.” Eğer öyleyse, İstanbul’un Türklere bir zaman için bırakılması zorunluluğuna ilişkin görüş daha bir açıklık kazanıyor; bununla beraber “söz konusu Avrupa devletlerinin karşı koyacağı” yaklaşımını iki başlık atlında ifade edebiliriz: Az önce söylediğim gibi Avrupa, Bay Danilevski’nin önerdiği formülden, yani Rusya’nın tam güdümünde, Balkansız, Slavsız, filosuz, kapatılmış kaleleriyle kişiliksiz bir Türkiye, kısacası, yazarın ifadesiyle, eski Türkiye’nin gölgesi formülünden çok, İstanbul’u işgal etmemizde barışa daha kısa sürede varılabilecek bir sonuç görecektir. “Avrupa devletlerinin çoğu” dünyada sadece “gölgesi” bırakılmış bir Türkiye’yi elbette istemezdi, kaldı ki Avrupa’yı bununla oyuna getiremezsin: “Aynı kapıya çıkar, bugün olmasa bile yarın mutlaka İstanbul’a girersiniz!” diyecektir. Bu nedenle Avrupa için kesin çözüm, gölge Türkiye’den daha tercih edilir bir yol olmalıdır. İkincisi, denebilir ki, İstanbul’u işgal etmek için bu savaş kadar uygun bir an hiçbir zaman olmamıştır (olamaz da); hele hele Avrupa’nın şimdiki ya da yakın gelecekteki politik konumu dikkate alındığında gerçekten iyi bir fırsattır.

II-Son Kez Yine “Öngörüler”

“Avrupa devletlerinin” çoğu izin vermez” diye tutturuyorsunuz hep. Peki, “Avrupa devletlerinin” çoğu da ne demek oluyor şimdi? Şu anda mı belirlenmiş? Az önceki sözlerimi tekrar ediyorum: Avrupa’nın saati saatine uymuyor, anbean değişiyor, topu topu altı ay, hatta üç ay öncesinden önünüzü kestirmeniz imkânsız. Mesele, Avrupa’nın çok büyük ve sarsıcı olayların ve köklü değişimlerin eşiğinde bulunmasıdır. Burada *kesinlikle abartı yoktur.* Şimdi, yani kasım ayında, barış görüşmeleri sırasında sert *notasıyla* karşılaşabileceğimiz şu “Avrupa devletlerinin çoğu” denen güç sadece İngiltere’yle sınırlı kalabilir; İngiltere neye mal olursa olsun ittifaka çekmeye uğraşsa da buna Avusturya’nın dahil olacağını pek sanmam, Fransa’yla ittifaka bel bağlayacaktır. Ama biz yalnız kalmayacağız (şimdi bu apaçık görünüyor). Avrupa’da Almanya vardır ve bizim tarafımızdadır.

Evet, Avrupa’yı, gerçekleşmesinin hayal olarak görüldüğü, insan aklının alamayacağı büyük değişimler bekliyor. Oysa bu yılın yaz ayında fantastik, inanılmaz ve abartılı olarak değerlendirilen bu öngörülerin çoğu yıl sonunda Avrupa’da tamamıyla çıkmıştır, örneğin dünya Katolik komplosunun gücüne ilişkin görüş, evet, yaz ayında *herkesin* gülüp geçtiği, en azından umursamadığı bu görüşü şimdi *herkes* paylaşıyor, gerçeklerle de doğrulanmıştır. Okurlarımın bugüne ait “öngörülerimize” inanmaları, hayali ve abartılı bir tablo saymamaları için hatırlatıyorum bunu. Mayıs, haziran, temmuz ve ağustos aylarındaki öngörülerimize çok kişi böyle yaklaşmıştı, ama hepsi tamı tamına doğru çıkmıştır. Olayların derinliğine dâhiyane bakış açısıyla nüfuz eden Avrupa’da tek siyaset adamı, hiç kuşkusuz, Prens Bismarck’tır. Almanya ve birliğinin, yeni baştan yaratılacak geleceğinin can düşmanının Roma Katolikliği ve Katolik ucubesinde doğan sosyalizm olduğunu çok önceden sezmişti. (Sosyalizm Almanya’yı içten içe kemirmektedir.) Yeni papa seçimi sırasında Katolikliği ezmek Bismarck için zorunludur. Hoş, Katolikliği kesinlikle ezmeyeceğini, sadece mücadelenin belli bir evresine yerleştireceğini anlıyor. Ancak Fransa ayakta kaldıkça, Katolikliğe karşı eski mücadele evresi de sürecektir. Fransa yaşadıkça Katolikliğin güçlü bir silahı ve Avrupa koalisyonuna umutlar var demektir. Fransa’ya gelince, bu ülke Prens Bismarck’ın gözünde kendi kaderiyle baş başa kalmaya mahkûm edilmiştir artık. Bismarck’ın bir sorunu vardır: Ya Fransa, ya da Almanya var olacaktır. Çünkü Fransa da, Katoliklik de sosyalizmle birlikte çökecek, yeni bir aşamaya girecektir. Şimdilik Avrupa siyasetçileri, Mac-Mahon’la cumhuriyetçilerin bitmek

bilmeyen savaşımını izlerken, cumhuriyetin Fransa'yı birleştirmeye gücü olan halk meclisi olduğunu *kabul ederek ve inanarak*, zaferin cumhuriyetçilerden yana olmasını gönülden istiyorlar. Prens Bismarck aynı zamanda Fransa'nın artık ömrünü tamamladığını, ulusun kesin olarak parçalandığını, içten çatırdadığını, bundan böyle onun hiçbir zaman sözünü geçiren, sağlam ve tüm unsurları birleştirecek ulusal bir yönetiminin, sağlıklı ve birleştirici bir merkezinin olmayacağını anlıyor. Fransa'nın zayıflığı Almanya'yı umutlandırıyor görünse de, tekrarlıyorum, Prens Bismarck yine de Roma Katolikliği siyasal olarak yaşadıkça, elinde silahını tuttukça Fransa'nın ayakta kalacağını, dahası, Katolikliğin bir kez daha, bu dağılmış ülke için -dış politikayla olmakla beraber- *geçici bir süre* birleştirici düşünce görevi üstleneceğini biliyor. Çünkü Fransa, başında cumhuriyetçiler olmasına rağmen, papa için, Katolikliğin kaderi için *er ya da geç* silaha mutlaka sarılacaktır. Cumhuriyetçiler papayı ve Katolikliği hele bir bıraksın, Fransa'da varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmazdı. Aslında sonlarını görme becerisinden uzaklar. Fransa'yı yeniden koparılmaz bir bütünde birleştirme gücünde olduklarını iddia eden diğer Fransız partileriyle birlikte Prens Bismarck'ın gizliden gizliye ölüme mahkûm ettiği cumhuriyetçiler sonuna kadar Prens Bismarck'ın gözdeleri (korunanı) kalacakları gibi, Fransa'yı *siyasal ve tarihsel düşünce bağımsızlığından* yoksun bırakmakla ve Avrupa insanında eski Roma öğesinin temsilcisi olarak onca yüzyıl yükseklerde tuttuğu bayrağı elinden çekip almakla tüm Fransa'yı Almanya'ya sadece siyasal değil, özsel ve tinsel köle olarak teslim eden kullar durumuna düşeceklerdir. Buna karşılık, yeteneksiz, yararsız cumhuriyetçileri yerlerinden sürecek olanlar Almanya'ya karşı mutlaka Katoliklik mücadelesi için bayrağını son kez kaldırmaya kalkacak (Bismarck biliyor bunu), yine söylüyorum, Fransa'nın inanmadığı, *hemen hemen* yadsıdığı, ancak Eski Roma'dan miras olarak geçen ve Avrupa nüfusunun yarısını oluşturan Batı Avrupa ilkelerine karşı ezelden beri protestoda bulunan Protestan Almanya'nın kaçınılmaz (hatta kesin) darbesine karşı *siyasal olarak* son direnme ve birleşme noktası görevi yapabilecek bir bayraktır bu.

Bu nedenledir ki Bismarck büyük olasılıkla Fransa'nın kaderini önceden belirleyecektir. Fransa'yı Polonya'nın kaderi bekliyor; ya siyasal olarak ayakta kalamayacak, ya da Almanya olmayacaktır. Bismarck amaçladığı hedefe vardığı zaman (dünya sona erene kadar savaşacak olan) Roma Katolikliğini var olma mücadelesinde yeni bir evreye, yer altından, hile

düzenle, komployla yürütülecek bir savaş aşamasına girmeye zorlayacaktır. Bu yeni evrede Bismarck Roma Katolikliğini bekliyor. Ne kadar kısa zamanda gerçekleşirse, Bismarck için o kadar iyi olacaktır, çünkü o, Almanya'nın ve tüm insanlığın düşmanı bu iki unsurun birleşmesini bekliyor, ikisini birden daha kolay ezeceğini umuyor...

III-Fırsattan Yararlanmak Gerek

Bu iki düşmanın birleşmesi kuşkusuz gerçekleşecektir, yeter ki Fransa siyasal olarak çöksün. Bu iki düşman daima Fransa'yla örgensel bağ içinde olmuştur. Katoliklik son zamana kadar Fransa'nın birleştirici ve temel düşüncesi olmuştur. Sosyalizm de ondan doğmuştur zaten. Prens Bismarck Fransa'yı politik yaşamdan yoksun bıraktıktan sonra sosyalizme de darbe vurmayı düşünüyor. Katolikliğin ve Fransa'nın mirasçısı olarak sosyalizmden en çok, gerçek Almanlar nefret ediyor, Alman temsilcilerinin onun başlangıcı ve kaynağı olan Fransa'yı salt siyasal olarak bitirmekle sosyalizmin hakkından kolayca geleceklerini düşünmeleri mazur görülebilir, ama büyük olasılıkla Fransa'nın ancak siyasal olarak çökmesi durumunda bu gerçekleşir: Böylece Katoliklik silah gücünü yitirecek ve ilk kez, yeryüzü krallarının ve imparatorların gözüne girmeye çalışarak onca yüzyıl küçümsediği halka dönecek. Şimdi halka dönüyor, çünkü gidecek başka yeri kalmadı artık, sosyalistlerden çok, özellikle halkın arasında özverili, öne çıkmış önderlere başvuracak. Sosyalistlerin halka öğrettiklerinin hepsini İsa Mesih'in de vazettiğini ona söyleyecek. Olayı saptıracak ve geçmişte yeryüzü egemenliği için defalarca yaptığı gibi, müşfik İsa adına vicdan özgürlüğü için insanlara işkence eden engizisyonun haklarını savunarak bu kez İsa'yı, özgürce gelen, ama ayartılmamış ya da ürkmemiş öğrencinin değerini bilen İsa'yı satacak. Katoliklik, "İsa davası için her yolu mubah görerek" Cizvitleri kutsamakla İsa'ya ihanet etmiştir. Ezelden beri İsa davasını kendi yeryüzü egemenliğine ve gelecekte bütün dünyaya sahip olma kaygısı haline getirmiştir. Katolik toplumu İsa'nın olağanüstü imgesine sırt çevirdiği zaman, protestolarla, reformlarla geçen onca yüzyıldan sonra bulunduğumuz çağın başından itibaren sonunda, Tanrı ve İsa dışında denemelere girişildi. Yuvalarını hatasızca ve tam doğrulukla kuran bir arı ya da karınca güdüsüne sahip olmayan kişiler, insanlar için hatasız karınca yuvalarına benzer bir uygarlık yaratmak istediler. Tanrı tarafından bildirilen ve insanoğluna açık biçimde müjdelenen tek kurtuluş yolu olan "Komşunu kendin gibi sev!"[318] formülünü yadsıdılar ve bu formülü: *'Chacun pour soi et Dieu pour tous'a*[319] benzer pratik sonuçlara ya da "var olma savaşı" türünde bilimsel belitlere çevirdiler. Güdülerine göre yaşayan ve yaşamlarını hatasızca kuran hayvanlar kadar olamayan bu insanlar, toplum kurmak gibi ciddi bir iş için bilimin daha kundaktaki bebek olduğunu unutarak, kibirle bilime bel bağladılar. Hayaller kurulmaya başlandı. Geleceğin Babil Kulesi ülkü oldu; öte yandan, insanoğlu için de

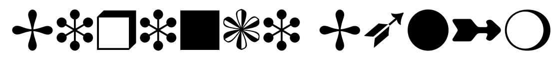
dehşet tabii... Ancak hayal düşkünlerinin ardından çok geçmeden, herkesin anlayacağı, basit başka öğretiler ortaya çıktı: “Zenginleri yağmalamak, dünyayı kana bulamak ve *zamanla her şeyi yemden kurmak*” gibi... Sonunda daha da ileriye gittiler ve bu öğretmenlerin -gerçekleştiği takdirde, ardından mutlaka yamyamlık çağının yeniden başlayacağı- anarşizm öğretisi çıktı, insanlar on bin yıl önceki gibi her şeye yeniden başlamak zorunda kalabilirlerdi. Katoliklik bunları gayet iyi anlıyor ve yeraltı savaşının ele başlarını ayartmayı beceriyor. Onlara şöyle diyecek: “Sizin merkeziniz, iş yönetiminde düzeniniz yok, şimdi Fransa’nın çöküşüyle de bu ezilmiş gücünüz dünyanın her yerine dağılmış durumda. Sizi birleştiren ben olacağım ve bana hâlâ inanan herkesi sizlere katılmak üzere ayartacağım.” Bu birleşme öyle ya da böyle gerçekleşecektir. Katoliklik ayakta kalma mücadelesi veriyor, Avrupa’da toplumsal bir devrim, yeni, farklı bir toplumsal dönem tartışma götürmez: İki güç elbette uzlaşmak zorundadır, iki akım sonunda birleşecektir. Anlaşılan kırımlar, yağmalar, ölümler, hatta yamyamlık bile Katolikliğin yararına olacaktır. Derken Katoliklik, bezdirici bir kargaşa ve haksızlıkla, adaletsizlikle bunalan insanoğlunun kollarına atılacağı anı sezerek yine bulanık suda kendi balığını avlamaya bel bağlayacak, yeniden silkinecek, ama “yeryüzü egemenliğini ve dünyada söz sahibi” olma ayrıcalığını kendinden başka kimseyle paylaşmayarak ve böylece tamamen toparlanarak amacına ulaşmış olacaktır. Tablo budur ve yazık ki fantazya değildir. Batı’da çok kimsenin bu tabloyu önemsemeyeceğine kesinlikle eminim. Herhalde Alman liderleri de küçümseyecekler. Ancak Alman halkının önderleri bir yerde yanılıyorlar: Bu korkunç ve artık birleşmiş iki düşmanın kolayca hakkından geleceklerini sanıyorlarsa yanlış düşünüyorlar. Onlar yenilenmiş Almanya’nın eski ve yeni Roma’ya, Roma düşüncesine karşı, getirdiği *sonuçlara* karşı duran Protestan ruhunun gücüne güveniyorlar. Yalnız bu karşımızdaki ucubeyi durduracak güç bunlar değildir: Onu durduracak ve hakkından gelecek olan birleşik Doğu ve insanlığa söyleyeceği yeni sözüdür.

Ne olursa olsun bir nokta çok açık görünüyor: Almanya’nın bize sandığından çok ihtiyacı var. Geçici siyasal müttefik olarak değil, *ebedi olarak* gerekliyiz. Birleşik Almanya düşüncesi geniştir, büyüktür ve yüzyılların derinliklerini süzer. Almanya bizimle neyi paylaşacaktır? Onun ilgi alanı bütün Batı Avrupa dünyasıdır. Batı Avrupa’ya Roma kültürü ve felsefesi yerine kendi düşüncelerini geçirmeyi ve ileride onun lideri olmayı

kendine görev olarak belirlemiştir, Rusya'ya da Doğu'yu bırakacaktır. İki büyük devlet böylece dünyanın çehresini değiştirmek için tayin edilmiştir. Bu bir zihin eğlencesi ya da gurur düşkünlüğü değildir: Dünya böyle oluşuyor. Her gün yeni ve ilgi çekici olaylar yaşanıyor. Bizde yakın zamanlara kadar İstanbul'dan söz etmek, onu düşünmek bir çeşit fantazya sayılıyordu, Almanya gazetelerinde çok kişi İstanbul'u ele geçirmemiz meselesini çok olağan bir işmiş gibi yazmıştır. Almanya'nın bizimle olan eski ilişkileriyle karşılaştırdığımızda bu bayağı ilginç. Rusya'nın Almanya'yla dostluğunun sağlam ve ikiyüzlülükten uzak olduğunu, iki ulusun bilincinde yavaş yavaş gelişerek gitgide bu dostluğun daha da güçlendiğini dikkate almamız gerekir, bu yüzdendir ki belki de Rusya için Doğu Sorununun kesin olarak çözümünde bugünden daha yararlı bir an olmamıştır. Almanya belki de bizden daha sabırsızca savaşın bitmesini bekliyor. Oysa insan gerçekten, önündeki son üç aydan emin olamamaktadır. Avrupa'da kesin ve korkunç endişeler başlamadan önce bu savaşı sona erdirebilecek miyiz? Bunlar tamamen belirsizdir. Ancak Almanya'nın yardımına koşalım koşmayalım, Almanya her durumda *geçici* değil, *sürekli* müttefik gözüyle bize bakacak ve güvenecektir. Günümüze gelince, yine de sorunun anahtarı Fransa'da ve papa seçimindedir. Burada Fransa-Almanya çatışması doğabilir, şimdi kışkırtıcıları olduğundan da kuşku yok. İngiltere buna çalışıyor, o zaman Avusturya da işin içine girebilir. Bunlardan daha önce söz etmiştik. O zamandan beri eski görüşümüzü çürüten bir olay olmadığı gibi, tersine, doğrulanmıştır.

Ne olursa olsun Rusya bu andan yararlanmalıdır. Bu elverişli Avrupa anlarımız uzun mu sürecek? Almanya'nın şimdiki büyük önderleri etkilerini sürdürdükçe bu anlar bizim için *daha şaşmaz biçimde* garanti edilmiş olacaktır.

I-Eski Bir Olay Hakkında Son Açıklama

İki yıl sürdürdüğüm Günlüğümün yayını bu aralık ayıyla sona ererken, daha önce üzerinde epeyce durduğum bir davaya bir kez daha yer vermeyi zorunlu görüyorum. Mayıs ayından beri ele almayı düşünmüştüm, ama bazı özel nedenlerden özellikle son sayıya erteledim. Kocasına duyduğu öfkeyle altı yaşındaki üvey kızını pencereden atan üvey anne Kornilova'nın davası bu. Hatırlarsınız, çocuk beşinci kattan düştüğü halde sağ kalmıştı. Bilindiği gibi suçlu kadın yargılanmış, mahkûm olmuş, sonra karar temyizde bozulmuştu ve 22 Nisanda yapılan ikinci duruşma sonucunda da kesin olarak beraat etmişti ("Bir Yazarın Günlüğü", Ekim 1876 ve Nisan 1877 sayılarına bakınız).

Duruşmada ben de birkaç kez bulundum. Mahkeme başkanı ve ardından savcı duruşma salonunda dinleyiciler önünde, benim ortaya attığım "gebeliğin, sanığın davranışlarını etkileyip etkilemediği" görüşü nedeniyle Kornilova'nın mahkûmiyet kararının bozulduğunu bildirdi. Kesin biçimde göze batan ve işlenen suçu ayrıntılarıyla okurken dikkatleri çeken olağandışı ve çok ilginç psikolojik özellikler nedeniyle geliştirmiştim bu düşüncemi. Gerçi okurlar bunları biliyor. Ancak bilindiği gibi, savcının sıkı araştırmasından ve ısrarla ve inatla ileri sürdüğü kanıtlardan sonra bile jüri yine de, on dakikayı geçmeyen bir görüşme sonunda, salonda bulunanların da beraat kararını hararetle onaylamasıyla Kornilova'yı suçsuz buldu. Bununla beraber işte o gün aklıma şöyle bir düşünce gelmişti: Toplumsal ve manevi hayatın en büyük gerekçelerine dokunan böyle önemli bir davada, bütün olanaklar seferber edilerek gerçeğin sonuna kadar araştırılması ve gerek kamuoyunda, gerekse beraat kararı veren jüri üyelerinde -tartışmasız suçlu olan bir kadının cezasız kalmasıyla ilgili olarak- en ufak bir kuşku, tereddüt ve üzüntü doğurmaması en arzulanan şey olmalıydı. Burada üzerinde durmak istediğim, çocuklar, çocuk sorunu ve yazgılarıydı (Rusya'da, hele hele yoksul tabakamızda çocuklarımızın durumu korkunçtur), buyurun, bir çocuk katili toplumun onayıyla beraat edebiliyor! İşte, buna bir ölçüde ben de katkıda bulundum (mahkemenin kanıtlarına bakılırsa)! Kanılarıma göre hareket etmiştim, kararın açıklanmasından sonra birden bir kuşku kemirdi içimi: Acaba toplumda mahkemeye karşı bir şaşkınlık, hoşnutsuzluk, güvensizlik ya da bir öfke yaratmış olabilir miydi? Basınımız Kornilova'nın aklanmasına pek yer vermedi; zaten ilgilenemezlerdi, savaş kapımızdaydı. Yalnız o sıralar yayın hayatına yeni başlayan *Severnıy Vestnik* gazetesinde bu beraat kararma öfke kusan, hatta

bu davayla ilgilenmeme veryansın eden bir yazı okumuştum. Yazı yakışıksız bir üslupla kaleme alınmıştı, üstelik *Severnıy Vestnik'in* hışmına uğrayan sadece bendim. Lev Tolstoy'un *Anna Karenina'*sı da bundan bir parça nasibini almış, çirkin ve yakışıksız alaylara maruz kalmıştı. Bu yazara şahsen yanıt vermedim, ama bu yazıda, toplumumuzun bazı kesiminden, yani karara karşı tutarsız bir duygulanmadan, şaşkınlık ve öfkeden neden sakınmam gerektiğini anladım. Böylelikle sekiz ay beklemeye karar verdim: Karar sanıkta kötü bir etki yaratmış mıydı? Tersine, mahkemenin merhameti saf bir tohum olarak iyi bir tarlaya mı düşmüştü ve *gerçekten sanık bu merhameti hak etmiş miydi?* Korkunç eylemini gerçekleştirdiği nöbet anında o olağandışı, açıklanamaz delice taşkınlıklar tekrarlanır mıydı, yoksa böyle bir çılgınlığı bir daha yapmaz mıydı? Bu kadın aslında iyi kalpli, uysal, katil olamayacak bir kişi miydi? (Dava süresince böyle olduğuna hep inandım.) Gerçekte bu bahtsız kadının eylemi, değişik, rastlantısal bir nedenle, "etkilenimle", işte, gebeliğin belli dönemlerinde çok sık görülebilen nöbetlerle de açıklanamaz mıydı? (Kuşkusuz başka elverişsiz koşulların ve nedenlerin toplamında.) Nihayet jüri üyelerinin, toplumun ve mahkeme salonunda bulunup kararı heyecanlı bir katılmayla dinleyenlerin içinde böyle bir karara ve amacına uygun olup olmadığına karşı bir kuşku uyandırmış mıydı ve hepsi merhamet gösterdiği için pişmanlık duymuş muydu? İşte bu süre içinde olabildiğince emin olmak istediğim noktalar bunlardı.

İşte, bu sekiz aydan sonra aslında herkesi usandıran bu dava hakkında bir şeyler söyleyecek ve görüşlerime ekleyecek güçteyim şimdi. Topluma, yani verilen karara kuşkuyla bakan, öfkelenen ve bu kararı onaylamayan kişilere yanıt vermiş olacağım. Toplumumuzda bu karardan hoşnut olmayan bir kesim varsa tabii. Bu hoşnutsuzlardan ben sadece birini, *Severnıy Vestnik'te,* o tehdit edici yazıyı yazan bir "gözlemciyi" tanıdığım için (şahsen değil) yanıtım bu gözlemciye olacak. Daha doğrusu hiçbir kanıtla onu etkilemeyeceğim, ama okurlarım beni anlayacaklar.

Bay Gözlemci yazısında Kornilova davasına değinirken, ilk satırlardan itibaren bu *davaya* büyük önem veriyor: Çocukların, savunmasız çocukların yazgısını öfkeli bir üslupla anlatıyor ve sanığa ağır bir cezanın verilmemesine esef ediyor. Demek ki Sibirya'ya, yirmi yaşında bir kadının kucağında yeni doğmuş yavrusuyla sürgününe (öyle ya, çocuk da annesiyle birlikte Sibirya'ya gidecek), yeni kurulmuş bir ailenin dağılmasına getiriyor sözü. Bu gibi durumlarda, tartışılmış, olup bitmiş bir olaya her şeyden önce

daha titiz, ölçülü ve tarafsız yaklaşmak gerekirdi. Buyurun, inanırlar mı bilmem: Gözlemcinin, gelişigüzel konuştuğu ve yargıda bulunduğu bu davadan *haberi yok,* kafasından olmadık gerekçeler uyduruyor ve sanık kadının doğrudan kafasına fırlatıyor; şurası *apaçık* ki duruşma salonunda değildi, tartışmaları dinlememiş, karar verilirken bulunmamıştı; buna karşılık acımasızca ve öfke içinde kişinin cezalandırılmasını talep ediyor! Burada söz konusu olan, bir anda birkaç varlığın kaderidir. Burada olan insan hayatının gelişigüzel, acımasızca, kanla darmadağın edilmesidir. Sözgelişi gözlemci yazısını yazdığı zaman talihsiz kadın çoktan beraat etti, ama böylesine ağır saldırılar toplumu, mahkemeyi, kamuoyunu ve ileride benzer suç işlemiş bir sanığı olumsuz etkiler, nihayet, beraat etmiş bu kadını üzer, Allahtan okuma yazması yok, bu yüzden savunmasız... İşte yazı, daha doğrusu Kornilova davasına değinen en önemli bölümlerine yer veriyorum, fazlasına değil:

II-Alıntı

... Kendini hamile bir kadının yerine koymak jüri üyeleri için hayli zordur, ama en zor olanı kendini bu kadının dördüncü kat penceresinden attığı altı yaşındaki bir çocuk yerine koymaktır. Hamile kadının iç dünyasına girmek ve hamilelik etkilerinin tartışılmazlığını tamamen kavrayabilmek için, hepimizin bildiği gibi, Bay Dostoyevski'ye özgü olan o hayal gücüne sahip olmak gerekir. Gerçekten de bu havaya girmiştir, hanımefendiyi hapishanede ziyaret etmiş, uysallığı karşısında şaşkınlığa uğramıştı, "Günlüğünün" bir iki sayısında da bu kadının heyecanla avukatlığını yapmıştır. Ama Bay Dostoyevski çok duygusal bir kişi ve ayrıca "hastalıkları belirleme gücü" yazarın bir bakıma Ecinniler, Budala vb... romanlarında doğrudan doğruya kendini gösteriyor. Bu düşkünlüğü hoş görülebilir. Davaya basitçe bakıyorum da, çocuklara acımasız davranmanın hoş görüldüğü bu gibi örneklerden sonra, İngiltere'de olduğu gibi Rusya'da da sık sık görülen bu tür suçlara caydırıcı önlemlerin en ufak gölgesinin bile düşmediğini iddia edebilirim. Çocuklara acımasızca davranmanın sonucu mahkemelik olan olaylardan, sorarım ne kadarı mahkemenin titiz araştırmalarına konu olmuştur? Her gün sabah öğlen akşam, tüm yaşamı bir yığın acıdan başka bir şey olmayan çocuklar vardır [...] Çocukların acımasız davranışlara maruz kaldığı on binlerce, hatta yüz binlerce olaydan biri mahkemede ortaya çıkar, evet, biri, nedense en fark edileni. Sözgelimi üvey anne altı yaşındaki zavallı bir varlığı aralıksız dövüyor(?), en sonunda da tutup dördüncü kattan aşağıya atıyor; kin beslediği çocuğun ölmediğini öğrenince: "Ne dokuz canlıymış!" diye haykırıyor. Burada çocuğa duyduğu kinin ne ansızın belirmesi, ne de cinayet girişiminden sonra bir pişmanlık söz konusudur. O tek ve aynı kötücül iradenin ortaya çıkmasında her şey bütünlük ve mantığa uygundur. İşte bu kadını aklıyorlar. Çocuğa acımasızca davranıldığı apaçık belliyken bizde beraat kararı veriliyorsa şiddeti az, karmaşıklığı fazla olaylardan ne beklenir! Beraat, beraat, yine beraat... İngiltere'nin kaba kent roughs{320} tabakasında, az önce belirttiğim çocuklara acımasız davranma olayları sıkça görülür. Ama İngiliz jürilerinin buna benzer bir beraat kararını bana göstermelerini isterdim. Ah, bizim jüri üyelerinin karşısına, örneğin kilise kubbesi için ağzına geleni söyleyen bir raskolnik çıksın da görelim, işin rengi değişir o zaman. İngiltere'de böyle biri mahkemelik bile olmaz, ama bizde beraatı ancak rüyasında görür. Oysa küçük bir kızın uğradığı kötü muamele için "genç bir kadını mahvetmeye değer mi?" deyiverirler bizde. Öyle ya, üvey anne, yani kurbanın annesi sayılır, orada neler geçerse geçsin, yedirir, giydirir, biraz da döver. Ama bu dövme meselesiyle Rus'u şaşırtacağınızı sanmayın. Bir dostum birkaç gün önce bana bir olay anlatmıştı: Arabayla gidiyormuş, arabacı atı ha babam kamçılıyormuş. Arkadaşım: "Hayvana neden böyle eziyet ediyorsun?" diye sorunca, şöyle yanıt almış: "Onun görevi bu! Canı çıkıncaya kadar kamçı yemesi lazım!.."

Ey Rus insanı, senin yüzyıllardır süren kaderindir bu! Öyle ya, üvey anne de belki küçükken sopa yemişti; sen de çıkıyor, "buna eyvallah!" diyorsun! Böyle yapma! Küçük çocuklara acı, seni şimdi dövmeyecekler, köle doğmamış birine eziyeti bağışlama!

Bana “Jüri kurumuna saldırıyorsunuz!” diyecekler. Bu kuruma saldırdığım falan yok, bunu yapmayı aklımın ucundan bile geçirmem, iyi bir kurumdur, toplum vicdanının katılmadığı mahkemelerden sonsuz ölçüde daha iyidir. Ama benim yaptığım, şu ya da bu biçimde belirmesi halinde bu vicdanla sohbet etmek...

... Ancak bir çocuğu bir yıl dövmek ve sonra da muhakkak bir ölüme atmak: İşte bu ayrı bir meseledir. “Günlüğünün” bir sayısında Bay Dostoyevski şöyle diyor: “Beraat eden kadının kocası aynı gece, saat on bire doğru onu evine götürdü; yeniden evine kavuştuğu için mutluydu!” Ne dokunaklı! Ya çocuk, “mutlu kadının” girdiği bu evde kalması, bir kez olsun baba evine girmesi bu zavallı çocuğa acı verir. “Hamileliğin yol açtığı etkilenim” uydurulmuş zavallı bir sözcüktür. Bu etkilenim ne kadar güçlü olursa olsun, kadın bu etki altında ne kocasına, ne de bir komşusuna saldırmıştır. Bu “duygulanım” sadece, hamile olmadığı dönemde bütün yıl zalimce davrandığı savunmasız kızda hükmünü yerine getirmiştir nedense. Jüri beraat kararını neye dayandırmıştı? Bir psikiyatr, sanığın eylemini işlediği anda “hastalıklı bir ruh hali içinde” olduğunu kabul etmişti, üç psikiyatr da hamile kadının hastalıklı durumunun suçun işlenmesine etkisi olabileceğini belirtmişti. Bir kadın doğumcu, hamilelik döneminde belli etkilenmeler üzerine en çok bilgi sahibi olan profesör Florinski, bu iki görüşü de kabul etmediğini söylemiştir. Demek ki beş bilirkişiden dördü bu durumda suçun “gebelik etkilenimiyle” işlendiğini ve “cezai ehliyet” durumunun bulunmadığı görüşünü kabul etmemişti. Ama jüri sanığı aklamıştır. “Vay, ne büyük bir dava: Çocuk ölmedi ya! Dövülmüşse ne olmuş, ‘dayak yemek onun görevi!’”

III-Saptırmalar ve İşine Geldiği Gibi Yorumlamalar. Bizim İçin Bir Değeri Olmaz

İşte alıntı, işte suçlama, şahsıma karşı bir yığın öfke... Şimdi gözlemciye soruyorum: "Böyle önemli bir suçlamada yalan yanlış sözler kullanarak nasıl bu kadar gerçekleri saptırmaya cüret edebildiniz?" Sistemli bir *üvey anne* dayağı ne zaman olmuştur, söyler misiniz? Doğrudan şöyle diyorsunuz:

"Üvey anne altı yaşındaki zavallı bir varlığı *sürekli dövüyor* ve sonunda dördüncü kattan atıyor..."

Sonra:

" … ancak çocuğu *tam bir yıl* dövmek ve sonra muhakkak bir ölüme atmak..."

Çocuk için yırtınıyorsunuz:

"Baba evine girdiği zaman ona acı verir."

Sonunda jüri üyelerine de kendinizce şu acımasız sözleri söyletiyorsunuz:

"Vay, ne büyük dava: Çocuk ölmedi ya, hem döverlerse ne olmuş, zaten dayak yemek 'onun görevi!'"

Kısacası, siz tüm gerçekleri tersyüz ettiniz ve size göre bu suçu, bir yıl dövdüğü, eziyetler ettiği ve sonunda pencereden attığı üvey çocuğuna bir annenin duyduğu nefretten işlenmiş gibi sundunuz. Yazınızı haklı çıkarmak ve jüri üyelerinin insancıl kararına karşı toplumda bir öfke uyandırmak için sanığı bile bile bir canavar, gözlerini kan bürümüş bir üvey anne gibi gösterdiniz. Bu çarpıtmayı salt şu an vurguladığım amaçla yaptığınıza -karar vermeyi üzerinize aldığınız ve ceza talep ettiğiniz bu davanın nedenlerini ayrıntılı biçimde öğrenmeme hakkınız olamayacağı için-hükmetme hakkımız var.

Oysa burada, çocuğundan nefret eden ve ona işkence etmeye doymayan canavar bir üvey anne *hiç, ama hiçbir zaman olmamıştır.* Soruşturmalarda tamamen doğrulanmıştır bu. Başlangıçta gerçekten üvey annenin çocuğa eziyet ettiği ve duyduğu nefretle onu öldürmeye karar verdiği görüşü ağır basıyordu. Ancak bu suçlama sonraları terk edildi: Suçun, çocuğa nefretten çok, tamamen başka nedenlerden, aslında çocuğun da kabahatli olmadığı, duruşmada açıklanan nedenlerden işlendiği ortaya çıktı. Ayrıca duruşmalarda üvey annenin acımasızlığını, *üvey anne* eziyetlerini doğrulayan bir tanıkla hiç karşılaşmadık. Sanığın oturduğu devlet lojmanında (ki bu tip evlerde çok insan yaşamaktadır), bitişik odada

yaşayan bir kadın, annenin üvey çocuğunu çok dövdüğüne tanık olmuştu, ancak bu tanıklığın "söylentiden" başka bir şey olmadığı sanık avukatlarınca sonradan açığa çıkarılmıştır. Genelde ailelerde eğitim ve gelişim düzeyleri ölçüsünde buna benzer olayların yaşandığı olmuştur; ikisi, üvey anne de, baba da aslında çocuğu yaramazlığı nedeniyle cezalandırmıştır; yalnız arada bir, yani çok az, acımasızlıktan değil, "anne baba" hakkıyla böyle davranıyorlar, yazık ki Rusya'nın her köşesinde bütün Rus ailelerinde görüldüğü gibi, ama aynı zamanda kimi kültürlü ve varlıklı, Avrupa değer yargılarına göre yetişmiş Rus ailelerinden daha fazla çocuklarını severek, onlarla ilgilenerek (hem de çok sık) böyle davranıyorlar işte. Burada acımasızlık değil, cehalet vardır. Kornilova çok iyi bir üvey anneydi, çocuğa bakıyor, onu gözlerinin önünden ayırmıyordu. Sadece bir kez çocuğu *sertçe cezalandırmıştı*: *Geceleyin altına kaçırdığı için*, sabah uyandığında onu dövmüştü. Burada kesinlikle çocuğa beslediği bir nefret yoktu. Altı yaşındaki bir çocuğun altını her zaman tutabilecek kadar büyük olmadığını, çocukların yapısı ve bünyesinin farklı olduğunu, *altını ıslattığı için bu yaştaki çocuğu dövmenin doğru olmadığını* Kornilova'ya söylediğimde yanıtı şöyle olmuştu: "Ama bu kötü alışkanlığından vazgeçirmem için böyle yapmam gerektiğini öğretmişlerdi bana, yoksa çocuğu nasıl bu alışkanlıktan kurtarabilirim!" Bir defasında çocuğu, bedeninde iz bırakacak şekilde "altı" kez kırbaçlamış, işte bu yara bereleri bitişik odadaki kadın görmüş, bu tek kötü muamelenin tanığı sadece bu kadın, mahkemede ifadesinde kamçı izlerinden söz etmişti. Kocası eve döndüğünde bu yara bereler için kadını cezalandırmıştı; yani onu dövmüştü. Koca içinden geldiği gibi davranan, yalan söylemeyen, sert, özü sözü bir, dürüst bir adam... Gördüğümüz kadar da eski geleneklere kısmen bağlı biri. Karısına nadiren kötü davranıyormuş (kadın söylüyor bunu), bu da ilke gereği, koca hâkimiyetinden, yapısı böyle... (Karısını ve yaramazlık yaptığı için kızını sıksık cezalandırmasına rağmen) çocuğunu yine de seviyor, çocuğunun gereksiz yere incinmesine -karısı da yapmış olsa- izin veren insanlardan değil. Sonuçta, *Severnıy Vestnik*'in savcılığına sıvanan Bay Gözlemcinin, bir yıl boyunca sistemli biçimde üvey anne dayağına ve kinine çevirdiği gitgide şiddetlenen ve nihayet çocuğu pencereden atmaya kadar varan, duruşmada da belirlenmiş tek sert cezalandırma olayı (iz bırakacak kadar) bu işte. Oysa kadın bu korkunç eylemini gerçekleştirmeden beş dakika önce çocuğu düşünmemişti bile.

Siz Bay Gözlemci, şimdi gülecek ve şöyle diyeceksiniz: “Yara bere açacak kadar kırbaçlama cezası bir şiddet, bir *üvey anne* dayağı değil de nedir?” Doğrudur, derin iz bırakacak şekilde cezalandırma vahşettir, ama bu olay (bu cezalandırma olayının tek olduğu duruşmada da doğrulanmıştır, şimdi kesinlikle ben de aynı kanıdayım), tekrar ediyorum, sistemli biçimde bir yıl boyunca canavar bir üvey annenin uyguladığı dayak olarak ifade edilemez, çocuk yetiştirmede yanlış anlayışlardan, cehaletten ileri gelen bir *olaydır* sadece. Yoksa çocuğa nefretten, “onun dayak yemeye yazgılı” olduğundan hiç değil. Böylece bu kadını zalim üvey anne gibi göstermeniz ile duruşmada gerçek olaylardan tanımlanan kişilik arasında çok önemli farklar bulunuyor. Evet, çocuğu pencereden atmıştır; vahşice, korkunç bir eylemdir; ancak bu suçunu acımasız bir üvey anne olarak mı işlemiştir peki? İşte sizin asılsız suçlamanıza karşı bir soru. Kanıtlamanın olanaksız olduğunu, mahkemede bu suçlamanın terk edildiğini ve bunu doğrulayan hiçbir tanığın bulunmadığını biliyorsanız, o halde niçin bu kadar acımasızca suçlamayı sürdürüyorsunuz? Yoksa edebi bir etki yaratsın diye mi? Çocuğa bütün yıl eziyet ettikten sonra (tamamıyla hayal ürünü), bu ağır suçu işlemeye kadar götüren *üvey anne* karakterini ortaya dökmek ve bunu kanıtlamaya çabalamakla, bu dava hakkında az bilgisi olan okuru yanılgıya sürüklüyorsunuz ve yazınızı okuduktan sonra üvey annenin insafsızlığına karşı ister istemez hissedemeyeceği acıma duygusunu okurun yüreğinden çekip alıyorsunuz, oysa bu üvey anne çocuğun işkencecisi gibi ortaya dökülmese, olayın olağandışı, tuhaf ve gizemli ayrıntıları nedeniyle, hasta, hamile, sarsıntılar geçiren, sinirli bir kadın olarak belki de okurda küçücük de olsa hoşgörüyü hak edebilirdi. Soruyorum, bir toplum adamının böyle davranması doğru mu, insanca mı?

Neler söylemiyorsunuz ki! Tüm davayı en ufak ayrıntılarına kadar incelemiş bir gözlemci havalarında kendinizden emin şöyle diyorsunuz:

“‘Gebeliğin yol açtığı etkilenim’, uydurulmuş, zavallı bir sözcüktür! Bu etki ne denli güçlü olursa olsun, kadın bu etki altında *ne kocasına*, ne de bir komşusuna *saldırmıştır.* Bu “etkilenim” sadece, hamile olmadığı dönemde bütün yıl zalimce davrandığı savunmasız kızda hükmünü yerine getirmiştir nedense. Jüri beraat kararını neye dayandırmıştı?”

Bay Gözlemci, olayı böylesine mükemmel saptırırken bakın neye sarılıyorsunuz! “Kocasına saldırmamıştı!” Oysa kocasıyla aralarında aşırı bir öfkeye, cinayete neden olacak kadar çılgınlığa varan tartışmalar geçtiği (gerçi olaydan bir iki gün önce) mahkemede açığa çıktı. Kavgaları asla

çocuk yüzünden değildi, çünkü çocuğun kesinlikle kabahati yoktu, *kadın kocasıyla tartıştığı bu günlerde çocuğu hiç aklına getirmemişti.* “O sıralar çocukla hiç işim yoktu” demişti. Sizin için değil Bay Gözlemci, okurlarım için -bu iki kişiliği, tartışan karı kocayı, beraat kararı henüz verilmeden önce öğrendiğim ve karardan sonra da dikkatli gözlemlerimle, bana daha anlaşılır geldikleri şekilde- evet, sadece okurlarım için anlatmak istiyorum. Kendi payıma bu iki insanın kaba tavırları pek abartılacak kadar değil: zaten çoğu mahkemede ortaya dökülmüştü. Ayrıca aklanmalarına yakın yapıyorum bunu. Öyleyse bütün mesele bu. Koca her şeyden önce sert, özü sözü bir, çok dürüst, iyi kalpli (sonraları gösterdiği gibi yüce gönüllü), ama biraz fazla sofu, kabul edilmiş düşüncelere ve inançlara karşı her zaman çok safça, hatta katı yaklaşıyor. Kadınla arasında biraz yaş farkı var, adam büyük, üstelik ikinci evliliği... Alman ceketiyle dolaşmasına ve “kültürlü” biri gibi davranmasına rağmen bütün gün çalışıyor, oysa hiç özel eğitim almamış. Dış görünüşüne göre tartışmasız onurlu bir insan görüntüsü verdiğini belirteyim. Pek konuşkan, gülen biri olmadığını da ekleyeyim, hatta bazı davranışları insana ağır gelebilir. Çok genç biriyle evlendi. Dikiş dikerek düzenli para kazanan namuslu bir kız.

Bir araya nasıl geldiler, bilmiyorum. Kadın isteyerek, “severek” evlenmişti. Ama çok geçmeden, aşırı olmamakla birlikte geçimsizlikler başladı, kuşku ve şaşkınlıklar, birbirinden uzaklaşmalar derken öfkeleri yavaş yavaş da olsa sağlam biçimde, zikzak çizmeden artıyordu. Asıl mesele, evet, burada tek neden belki de, artan nefrete karşın, birbirlerini hâlâ heyecanla sevmeleriydi ve sonuna kadar da böyle gidecekti. Oysa bu sevgi iki tarafın isteklerini sertleştiriyor, gitgide daha yoğun bir öfkeye yol açıyordu. İşte tam burada kadının karakteri çıkıyor ortaya. Bu kişilik hayli içine kapanık ve biraz da gururlu sanki. Birbirlerine yürekten, sıcak duygular besledikleri halde, bu duygularını dışa vurmaktan her zaman çekinen eşler vardır; birbirlerine az şefkat gösterirler, tatlı sözler, kucaklaşmalar, sarılmalar pek görülmez. Onları bu yüzden duygusuz, kalpsiz olarak nitelerseniz daha bir kabuklarına çekilirler. Suçlamalar sırasında soruna açıklık getirmeye çok az çaba gösterirler; tersine, bunu suçlayana bırakırlar: “Anla artık, madem seviyorsun, haklı olduğumu bilmek zorundasın.” Adam öğrenmeye çalışmaz, giderek öfkelenmeye başlarsa kadın da kendini bu rüzgâra kaptıracaktır. İşte bu koca, kadını kınamaya (ama acımasızca değil), nasihatler çekmeye, bir şeyler öğretmeye daha ilk günlerde başlamıştı, eski karısını örnek göstererek azarlaması

kadının çok ağrına gitmişti. Aslında işler o kadar kötü gitmiyordu; adamın, karısını her kınamasında ağır sözlere varan tartışmalar çıkıyordu, ama yaşanan kuşkuları, şaşkınlıkları kesin bir açıklamayla, nedenlerini göstererek ortadan kaldırmaya iki taraf da istekli değildi. Bunu bile sonunda unutup gitmişlerdi. Kadının kalbinde sevimsiz duygular, sevgi yerine düş kırıklıkları doğurmaya başlamasıyla bitti her şey. (Önce kadında, kocasında değil.) Üstüne üstlük bu duygular bilinçsizce güçleniyordu da, burada zorlu bir çalışma hayatı vardı, duygulara eğilecek zamanları yoktu. Adam her gün işe gidip geliyor, kadın bütün gün ev işleriyle uğraşıyor, yemek yapıyor, döşemeleri siliyor, çamaşır yıkıyordu. Devlet lojmanında kalıyorlardı, koridor boyunca sıralanmış küçük küçük odalar, devlet dairelerinde çalışan evli memurlara tahsis edilen birer oda... Kadın bir gün kocasının izniyle, çocukluk ve ergenlik çağında dikiş dikmeyi öğrendiği, kocasıyla birlikte ilişkilerini hâlâ sürdürdükleri ustasına, aile evine isim gününe gitmişti. Adam işi nedeniyle bu kez evde kalmıştı. İsim günü çok neşeli geçiyordu, çok kişi davet edilmişti, ikramlar, yemekler ve danslar... Sabaha kadar eğlenmişlerdi. Kocasının yanında sıkıcı bir hayatı olan, tek odalı dar bir evde günlerini sürekli çalışmakla geçiren genç kadın -çocukluk günlerinin de anılarıyla- kendini öyle *eğlenceye* kaptırmıştı ki eve döneceği zamanı unutmuştu. Geceyi orada geçirmesi için onu ikna ettiler, öyle de oldu; zaten evi çok uzaktı, o saatte dönemezdi. İşte şimdi kocanın tepesi atmıştı, ilk kez karısından ayrı bir gece geçirecekti. Çok kızmıştı: Ertesi sabah işi bırakarak soluğu terzinin evinde aldı, konukların önünde karısına *demediğini bırakmadı.* Suskun, eve döndüler, tam iki gün birbirleriyle konuşmadılar, birlikte yemek yemediler. Bu olanları bölük pörçük öğrendim. Sormama rağmen o zamanki ruh halini Kornilova bana pek anlatmadı, “ o zamanlar, bu iki gün neler düşündüğümü hatırlamıyorum” demişti. “Her şeyi bu iki günde düşündüm galiba. O sıralar onu (kızı) *hiç gözüm görmüyordu.* Neler olduğunu, hepsini hatırlıyorum, ama dediğim gibi bunu nasıl yaptığımı bilmiyorum.” İşte üçüncü gün sabahleyin, koca erkenden işe gitmişti, kız hâlâ uyuyordu. Üvey anne sobayla uğraşmıştı. Kız nihayet uyandı, anne her zamanki alışkanlığıyla kızı bir güzel temizlemiş, ayakkabılarını, elbiselerini giydirmiş ve kahvaltıya oturtmuştu. Kadın: “Onu hiç düşünmüyordum” diye anlatıyor. “Çocuk oturmuş kahvaltı ediyordu ve birden ona baktım!..”

IV-Kötü Niyetli Psikologlar. Kadın Doğumcu Psikiyatrlar

Kulak verin Bay Gözlemci, bütün bunların tereddüt göstermeksizin, ölçüp biçilerek, sakince olup bittiğini; kadının çocuğu tam bir yıl dövdüğünü ve sonunda oturup bir plan yaptığını, kararını verdiğini ve soğukkanlıca çocuğu pencereden attığını kendinizden çok emin olarak öne sürüyorsunuz ve öfkeyle şöyle yazıyorsunuz: "Burada çocuğa duyduğu kinin ne *ansızın belirmesi*, ne de cinayet girişiminden sonra bir pişmanlık söz konusudur. O tek ve aynı kötücül iradenin ortaya çıkmasında her şey bütünlüğe ve mantığa uygundur. Kalkıp böyle bir kadını bir de beraat ettiriyorlar." Buyurun işte sözleriniz. Oysa savcı, önceden tasarlanarak gerçekleştirilmiş bir cinayet suçlamasından vazgeçmişti, bundan haberiniz var mı, Bay Gözlemci? Salonda bulunanların karşısında, duruşmanın en kritik anında bu suçlamayı terk etmişti. Oysa savcı ısrarla sanık kadını gaddarlıkla suçlamıştı. Savcılık makamı suçlamayı geri aldıktan sonra sizin gibiler, Bay Gözlemci, nasıl olur da olayın birdenbire meydana gelmediğini, aksine kötücül iradenin ortaya çıkmasında bir bütünlük, mantık bulunduğunu ileri sürerler? Bütünlük ve mantık! Demek önceden tasarlanmış, demek taammüden işlenmiş, öyle mi? Çok çabuk olayı bir kez daha hatırlatacağım: Pencere denizliğine çıkıp dışarıya bakmasını söylüyor kıza; kız pencereden bakarken, ayaklarını arkadan kaldırıp on metre yükseklikten aşağıya bırakıyor. Sonra pencereyi kapatıyor, giyiniyor ve teslim olmaya karakola gidiyor. Söyler misiniz, bu olayda bir bütünlük, mantığa uygun bir durum var mıdır, yoksa olağandışı bir davranış mıdır bu? Bir kere çocuğu neden giydirsin, yemek yedirsin, önceden tasarlamışsa neden çayını, kahvaltısını bitirene kadar beklesin ki? Çocuğu boşluğa bıraktıktan sonra pencereden bakmaması nasıl olabilir (doğal mı bu)? Müsaade buyurun, niye kendini ihbar etsin? Her şey "bir yıl boyunca dövdüğü" kıza duyduğu nefretten ve hınçtan meydana gelmişse, kızı öldürdükten, uzun süre ve sakince tasarladığı bu cinayeti gerçekleştirdikten sonra neden hemen teslim olmaya karakola gitsin? Nefret ettiği kız ölsün varsın, neden kendini mahvetsin ki? Ayrıca çocuğa nefretten başka, onu öldürmek için bir başka neden daha, yani kocasına beslediği kin, kızın ölümüyle kocasından öç alma isteği olsaydı, o zaman kocasına doğrudan, yaramaz kızın pencereye tırmandığını ve aşağıya düştüğünü söyleyebilirdi, öyle ya amacına ulaşmış, babayı da sarsmış, mahvetmiş olurdu; ufacık bir kuşku uyandırsa da dünyada bir Allahın kulu onu tasarlayarak adam öldürmeyle suçlayabilir miydi? Nerede kanıtlar! Kız ölmese bile,

sayıklamalarına kim inanırdı? Tersine, katil bu tavrıyla istediğinden daha fazlasını elde etmiş olurdu; yani karısının cinayetinden kuşkulandığı takdirde, cezalandırılmasının, başka deyişle mahkemeye verilmesinin imkânsız olduğunu görünce, suçun cezasız kalmasıyla daha çok acı çekecek kocasına daha acımasız, daha hasta ruhlu görünürdü. Oysa burada kadın kendi kendini cezalandırmakla, Sibirya'da küreğe mahkûm olmakla, hayatını mahvetmekle bir yerde kocasını memnun etmiş oluyordu. Bütün bunlar niçin peki? Kendini yıkıma sürüklemek için kim bu durumda giyinir, süslenir? Hoş, kadının çocuktan ve kocasından sırf öç almayı değil, evliliği de bozmayı istediğini söyleyeceklerdir: Alın size bozulmuş bir evlilik, sürgüne gönderiyorlar! 19 yaşında bir kadının evliliğini bozmak ve bütün hayatını, özgürlüğünü mahvetmek yerine başka yollar bulabileceğini bir kenara bırakalım, kendini bile bile mahvetmeye karar veren kişinin, ayakları altında alabildiğine açılmış bir uçuruma sağına soluna bakmadan, en ufak duraksama göstermeden bırakacağını, kişinin o an içinde korkunç bir duygunun, kendini karşı konulmaz biçimde boşluğa bırakmak ve kendini yok etmek isteğinin, yok olmaya karşı dayanılmaz bir isteğin, derin bir umutsuzluğun doğacağını kabul edin. Öyleyse "*ne birdenbire* olmuştu, ne de içinde bir pişmanlık duygusu vardı!" demek mümkün mü, sağduyu sahibi insan nasıl söyler bunu? Pişmanlık yoksa, karamsarlık, lanet ve cinnet olurdu. Hiç değilse, olayda bütünlük ve mantığa uygunluk olduğu, önceden tasarlandığı ve birdenbire olmadığı söylenemezdi. Bunu ileri sürmek için "derin bir etkilenim içinde" olmak gerekir. Kadın karakola teslim olmaya gitmeyip evinde kalsaydı, çocuğun kendi düştüğüne dair millete, kocasına yalan söyleseydi, işte o zaman bu kötü iradenin belirmesinde bir bütünlük ve mantığa uygunluktan, birdenbire olmadığından söz edebilirdiniz. Oysa burada kendini mahvetme isteği zorlama değil, içtendir; en azından suçlu kadının korkunç ve öfkeli ruh hali bunu gösteriyor. Bu karanlık ruh hali uzun sürdü, birkaç gün... "Dokuz canlıymış!" ifadesini sanık avukatı, cürmün işlenmesinden sonra sanığın karanlık, soğuk ruh halini, kinsel bir acımasızlık olarak değil, uyuşmuş, keçeleşmiş bir ruh durumunu açıklamak için mahkemede gündeme getirmişti (elbette suçlamak için değil). Benim derdimse şuydu, mahkemenin ilk kararını okuduktan sonra, davanın tüm ayrıntıları içinde karşılaştığım çok ilginç ve olağandışı durum karşısında derinden etkilenen ben, gazetelerde çıkan, sanığın suçunu işlediği anda beş aylık hamile olduğu haberini dikkate alınca, ister istemez şöyle düşünmekten kendimi

alamamıştım: Burada gebelik durumu kadını etkilemiş miydi, yani o sıralar yazdığım gibi olay şöyle gerçekleşmiş olamaz mıydı? "Çocuğa bakmış ve kinle şöyle düşünmüştü: 'Şu çocuğu pencereden bir atsam!', ama hamile değilken, aşın bir öfkeyle içinden böyle geçirmiş olabilirdi, ancak yapamazdı, pencereden atamazdı, peki hamileyken düşünmüş ve bu niyetini gerçekleştirmiş miydi?" İşte, benim derdim o sıralar buydu, düşündüklerimi yazdım. Acaba bu sözlerimden sonra mı karar Yargıtay'dan dönmüş ve sonra kadın beraat etmişti? Bay Gözlemci, bilirkişilerle alay ediyor! Beş bilirkişiden sadece birinin, sanığın suçunu işlerken gebeliğin olumsuz etkisi altında bulunduğunu söylediğini, üç bilirkişinin sanığın bu etki altında kalabileceğini, ama bunun gerçekten olacağına değgin olumlu görüş bildirmediğini öne sürüyorsunuz. Buradan, sanığı *tamamen* aklayan bir tek bilirkişi olduğunu, dördünün de sanık hakkında olumsuz görüş bildirdiği sonucunu çıkarıyorsunuz. Oysa bu yargınız gerçekle bağdaşmıyor: İnsan vicdanından fazlasını talep ediyorsunuz. Üç bilirkişinin, anlaşılan, sanığı *tam olarak* aklamayı, yani bu sorumluluğu üzerine almayı istemediği doğrudur, ancak bulgular o kadar güçlü ve açık ki bu uzmanlar yine de tereddüt etmişler ve sonuçta bir şey söyleyememişlerdir: *Hayır,* "cürmün işlendiği anda gebeliğin olumsuz etkisi gerçekten söz konusu olabilir" demek *zorunda* kalmışlardır. Eh, jüri üyeleri için de bu karar sayılır: "Olabilir" dediklerine göre, gerçekten de bir etki söz konusudur. Jüri üyelerinin bu güçlü kuşkusu doğallıkla kararlarını etkileyecekti ve böylece tam anlamıyla gerçeğe uydu: Üç bilirkişinin tam olarak suçlu olduğundan açıkça kuşku duyduğu, ünlü ruh hastalıkları uzmanı bilirkişi Dyukov'un doğrudan ve kendinden emin biçimde bu cürmü o sıradaki bölünmüş ruh haline yorduğu *bu kadını* mahkûm ederek hayatını mahvetmek mi gerekir? Ancak gözlemci, Dyukov'un görüşünü kabul etmeyen beşinci bilirkişi Bay Florinski'ye tutunuyor: Kadın doğum uzmanıymış da, kadın hastalıklarını herkesten daha iyi bilirmiş de; neden, ruh hastalıkları uzmanından da mı iyi bilecek? Çünkü kadın doğumcu ruh hastalıklarıyla uğraşmaz, bu tamamen farklı bir branş değil mi? Bu da hiç mantıklı değil.

V-Bence Pek Çok Noktaya Açıklık Getirebilecek Bir Olay

Şimdi size, bu davada bazı noktaları kesinlikle açıklığa kavuşturabilecek ve bu yazıyı ele alma amacıma doğrudan katkısı olacak bir olay anlatacağım. Sanık Kornilova'nın (22 Nisan 1877 tarihindeki) beraat kararından üç gün sonra, karı koca sabahleyin bana uğramıştı. Bir gün önce de, zor günler geçiren zavallı kızı (pencereden atılan çocuk) yerleştirdikleri çocuk yuvasına gitmişler, bugün de, yarın da uğrayacaklarmış.

Aklımdayken, çocuğun geleceği şimdi güvence altında, "çocuk için ne acı! vb..." diye feryat figan etmek yersiz. Baba, anne tutukluyken kızını yuvaya yerleştirmişti, sabahtan gece yarılarına kadar çalıştığı işine giderken gözü hiç arkada kalmayacaktı. Anne eve döndükten sonra da kızlarının yuvada kalmasına karar vermişler, çünkü orada kalması onun için daha iyi. Ama tatil günlerinde evlerine getiriyorlardı. Geçenlerde doğum gününü de evde geçirmiş. Üvey anne gece yarılarına kadar çalışmasına, kucağında da bebeği (tutukevinde doğmuştu), bebeğine rağmen yuvaya, kızını ziyaret etmeye yine de zaman buluyor, ona şekerlemeler getiriyordu. Tutukluyken, üvey kızına karşı işlediği günahı hatırladıkça, kızın olanları unutması için neler yapacağını, onunla nasıl görüşeceğini hayal etmişti sık sık. Mahkemede gördüğümüz o her zamanki Kornilova'nın, o ölçülü, hatta pek kolay kanmayan kadının çok ilginç hayalleriydi bunlar, ama gerçekleşecek hayallerdi. Karı koca Kornilova'yı altı aydır görmeyince doğum gününden bir ay kadar önce evlerine uğradım, Kornilova ilk iş olarak: "Yuvaya uğradığı her defasında kızın sevinçten boynuna atıldığını, kendisine sarıldığını!" söylemişti. Evlerinden ayrılırken de birden bana dönüp: "Unutacak!" demişti.

Evet, beraat ettikten üç gün sonra bana gelmişlerdi: Sürekli konudan uzaklaşıyorum, bir dakikacık daha izin verin. Bizim gözlemci, tutukevinde Kornilova'yı birkaç kez ziyaret ettiğim için, yazısında, mizah da katarak benimle alay ediyor. "O gerçekten bu havaya girmiş" diyor benim için (yani hamile kadın havasına). "Hanımefendiye, tutukevine gitmiş, uysallığı karşısında hayretler içinde kalmış. 'Günlüğünün' birkaç sayısında da heyecanla kadının avukatlığını yapmıştır." Önce "hanımefendi" demesini esefle karşılıyorum, bu çirkince üslup neden? Oysa bu gözlemci, Kornilova'nın bir hanımefendi değil, sabahtan gece yarılarına kadar çalışan sıradan bir köylü kadını olduğunu pekâlâ biliyor. Kadın yemek pişiriyor, yerleri siliyor, zaman buldukça siparişlere göre dikiş dikiyor. Ayda bir kez uğrardım yanma, on, bilemedin on beş dakika kalırdım, fazla değil, kaldığı

yer genellikle yeni doğurmuş sanık kadınlar için ayrılmış bir koğuştu. Bu kadına özel bir ilgi gösterdiysem ve bu kişiliği anlamaya çalıştıysam burada alayları, mizahı gerektirecek ne kötülük var? Her neyse, konumuza dönelim.

Evet, ziyaretime gelmişlerdi, oturdular. İkisi de ciddi bir ruh hali içindeydi. Kocayı o zamana kadar pek tanımıyordum. Adam birden bana şöyle dedi: “Eve döndüğümüzde hemen masaya geçtik, İncil’i açtım ve karıma okumaya başladım.” (Beraattan sonra, demek ki eve gece saat on ikiye doğru varmış olmalılar, adam sabahleyin de beşte kalkıyor.) Bu sözleri söylediğinde, itiraf etmeliyim, yüzüne bakarak bir an şöyle düşündüm: “Evet, başka türlü davranamazdı zaten, sağlam bir kişilik,” bunu sezmek kolaydı. Kısacası sofu, çok dürüst, çok ciddi, kuşkusuz iyi kalpli, yüce gönüllü, ama kişiliğinden asla ödün vermeyen, düşünce ve inançlarından geri adım atmayan biri... Evliliğine derin bir inançla bakıyor, adeta bir gizeme bakar gibi... Rusya’da hâlâ varlığını sürdüren Rus gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı, düğünden dönüp eşiyle yatak odasına kapanarak, ilk önce tasvirin önünde diz çökmeye koşan ve mutlu bir gelecek için Tanrıya dua eden eşlerden biridir bu adam. O da burada buna benzer bir davranış sergilemiştir: Karısını yeniden evine getirdiğinde, korkunç bir suçla bozulan evliliğini karısıyla birlikte bir çeşit yeniden tazelemiştir, kadın yorgunluktan bayılacak duruma gelmesine, duruşmaya hazırlanırken korkunç sarsıntılar yaşamasına rağmen kararlılığından bir parça olsun ödün vermeyerek, ilk iş olarak İncil'i açmış ve karısına okumuştur, oysa duruşma günü onun için bu son ve kaçınılmaz anda kim bilir ne fiziksel ve ruhsal acılar yaşamıştı! Kadının azıcık dinlenmesine ve kendini toparlamasına olanak verse, hiç kuşkusuz bu tavrı günah hanesine yazılmazdı bu sofu adamın, İncil’i karısının önünde açarken varacağı amaca daha uygun düşerdi. Öyle ki adamın bu davranışı bana -amacına ulaşamama tehlikesi anlamında- handiyse toyca, çok bağnazca bile göründü. Kadın hele kendini çok suçlu hissediyorsa, bu yüzden çok acı çekebilirdi, suçluluğunu açık biçimde ve *aceleyle* yüzüne vurmanın bir anlamı yoktu, kadın zaten pişmanlık duyarken ters etki yapabilirdi. Başının üzerinde yargıç halesi gibi dikilen, tabi olduğu kocası burada, kadının gözünde sanki ruhuna zorla giren ve pişmanlığını, yüreğinde yeşeren iyi duyguları bir anda silen amansız bir varlık haline geliyor: “Dinlenme, yeme içme, bunlar senin gibi birine lazım olacak şeyler değil; sen şuraya otur ve nasıl yaşaman gerektiğini benden dinle!” Ayrılırlarken adama, giriştiği *bu işte* pek katı

davranmamasını, yani bu kadar acele etmemesini, karısını üzmemesini, bu şekilde davranmasının daha iyi olacağını söyleme fırsatı buldum. Çok kısa ve öz ifade etmiştim, ama bunu yine de anlamamış olabileceğini sanmıştım. Birden bana: “Evimize girip” dedi, “İncil’i okumaya başlar başlamaz bana her şeyi anlattı, son ziyaretinizde, Sibirya’ya sürgün edilmesi durumunda, orada nasıl yaşayacağına dair bilgiler vermişsiniz, ona iyiliğin yolunu göstermişsiniz.”

Bu olay şöyle olmuştu: Gerçekten de son duruşmadan bir gün önce tutukevine uğramıştım. İçimizden kimsede aklanacağı umudu yoktu, ne ben, ne avukat, ne de Kornilova... Kornilova’yı dış görünüşüyle metin buldum, oturmuş bir şeyler dikiyordu; bebeği biraz rahatsızdı. Üzgün görünmüyordu, üzerinde bir bezginlik, kırıklık vardı sanki. Kafamda onunla ilgili karamsar düşünceler dolaşıyordu, biraz konuşmak istedim. Beklediğimiz gibi sürgüne gönderebilirlerdi, yirmi yaşında bir kadını, kucağında bebeğiyle Sibirya’ya göndereceklerdi. Evlilik de resmi olarak geçerliliğini yitirecekti, savunmasız, eli yüzü düzgün genç bir kadın tek başına yaban ellerde ayartmalara nasıl karşı koyabilirdi? Yazgısı onu ahlaksızlığın batağına çekebilirdi, Sibirya’yı biliyordum: Orada çok namus avcıları vardır, Rusya’nın çeşitli bölgelerinden çok bekâr erkek gider oraya, devlet memurları, dolandırıcılar, ipini koparmış bir yığın pislik... Batağa düşmek kolay, buna karşılık SibiryalIlar köylü, işçi, esnaf takımıdır, düşmüş kadına karşı çok acımasız olurlar. Baştan kadına karışmazlar, ama kadının adı bir kez kötüye çıktı mı, kurtuluş yoktur, ağzıyla kuş tutsa bir daha düzeltemez: sürekli aşağılanma, yüze vuruş, alaylar; kocayıncaya, hatta ölünceye kadar bu böyle sürer. Kadına özel bir ad takarlar. Çocuğu (kız çocuğu) büyüyünce mutlaka annesinin mesleğini sürdürmeye *zorlanır:* Evin kötü şöhreti yüzünden düzgün, namuslu bir delikanlı bulamayacaktır. Yok eğer sürgün anne Sibirya’da namusunu şerefini titizlikle korursa, o zaman başka: Namusunu koruyan genç kadın el üstünde tutulur, büyük saygı görür. Herkes onu korur, yaranmak ister, karşısında şapka çıkarır. Kornilova mutlaka kızının hayatını yoluna koyacaktır. Belki de ileride kendisi, sıkı bir incelenmeden geçtikten ve iyice güvenildikten sonra yine dürüst bir evlilik yapacak, dürüst bir aileye girecek. (Eskiden Sibirya’da sürgünler pek soruşturulmaz, hangi hapishanede kaldığı, nerede oturduğu pek araştırılmazdı, çok ender ilgilenirlerdi. Belki de nedeni neredeyse bütün Sibirya’nın 300 yıla yakın sürgünlere ev sahipliği yapmış olmasıdır.) İşte bütün bunları genç kadına, yirmi yaşındaki anneye anlatmak geçti içimden.

Bunları söylemek için son günü özellikle seçmiştim: Belleğinde ilginç yanlarıyla kalır, yüreğinde sağlamca yer eder diye düşünmüştüm. Sürgüne gönderilmesi durumunda, Sibirya'da nasıl yaşaması gerektiği üzerine dediklerimi can kulağıyla dinledikten sonra, gayet ciddi, yüzüme bakmadan bana teşekkür etti, yüzü asılmıştı. İşte, bu yorgun bitkin, duruşmada saatlerce süren o korkunç izlenimlerle sarsılan ve evde de kocasının hiç acımadan İncil dinlemeye zorladığı bu kadın: "Hiç değilse biraz merhametli olsaydı, yarma kadar bekleseydi; dinlenmeme, yemek yememe izin verseydi!" diye geçirmemişti içinden. *Üzerine çıkıldığı için* kırılmamıştı (NB. *Sürekli baskı altında ortaya çıkan* bu türde bir kırgınlığı, en korkunç, en bilinçli canide de, en tövbekâr insanda da görürüz), tersine, kadın hapishanede kendisine iyiliğin yolunu gösterdiklerini, yaban ellerde namusunu titizlikle koruyarak nasıl yaşaması gerektiğini öğrettiklerini kocasına *hemen* bildirmekten daha iyisini bulamadı. Bu hikâyenin kocasını sevindireceğini, canlandıracağını, gönlünü okşayacağını bildiği için böyle davranmıştı. "Demek ki gerçekten pişmanlık duyuyor, gerçekten iyi, dürüst yaşamak istiyor" diye düşünecekti kocası. Tam da böyle geçirmişti içinden. "Aceleci davranarak karını ürkütme!" öğüdüme, kuşkusuz, yüreğindeki sevinçle: "Onun için kaygılanmanıza gerek yok, o dürüst yaşamaktan memnun..." demişti.

Bilemiyorum, ama bu sözlerim herhalde anlaşılmıştır. Bu anekdotu neden aktardığımı okurlarım anlayacaklar. Hiç değilse şimdi, mahkemenin yüce merhametinin suç işlemiş bir kadını bozmayacağı gibi, tersine, onu iyi bir tarlaya düşüreceği umudunu beslemek mümkün. Aslında kadın tutukevinde olduğu gibi, şimdi dışarıda da kendini tartışmasız suçlu görmektedir; beraat kararını da mahkemenin yüce merhametine yoracaktır. "Gebeliğin olumsuz etkisi" görüşüne de pek aklı yatmayacaktır. Evet, belleklerde hep suç işleyen bir kadın olarak kalacak. İşlediği suçun her anını, her karesini hatırlıyor, ama hâlâ *"bunu nasıl yaptığını ve bu korkunç eyleme nasıl karar verdiğini*" bilemiyor ve kesinlikle anlam veremiyor. Evet, Bay Gözlemci, gülüp geçtiğiniz, benim de artık hiç tereddüt etmeden inandığım o tartışmasız "gebelik etkilenimi" nedeniyle, gerçek bir suçluyu mahkeme bağışladı, evet, şimdi de kararı kendiniz verin: Evlilik bozulsaydı, kuşku yok ki hâlâ sevdiği, ailesi bellediği kocasından ayırıp yirmi yaşındaki bu zavallı kadını, kucağında bebeği, bir başına, savunmasız, Sibirya'ya, şerefsizliğe, ahlaksızlığın uçurumuna (öyle ya, Sibirya'da bu düşme mutlaka yaşanırdı) sürselerdi, söyler misiniz, şimdi yeniden doğan, yalın bir

arınmayla ve pişmanlıkla, yenilenmiş bir kalple asıl gerçeğe yönelen bir yaşamın mahvolması, darmadağın edilmesi neye yarayacaktı? Kişinin doğrudan kafasını koparmak yerine, düzeltmek, keşfetmek ve yeniden yaratmak daha güzel değil mi? Yasaları tamı tamına uygulayarak kafa koparmak kolay iş, ama gerçekte olayları insanca, babaca çözmek her zaman zordur. Bay gözlemci, kadın hiçbir zaman aklanacağını düşünmemişti. Duygu ve düşüncelerimi okurlarıma ve Kornilova'yı aklayan merhametli insanlara aktardığım için memnunum. Buna siz vesile oldunuz. Kız için de fazla endişelenmeyin ve "çocuk için bu hiç iyi olmaz!" diye feryat etmeyin. Şu anda geleceği iyi görünüyor. "Olanları unutacak!" demesi bile ciddi bir umuttur. Nihayet, bu yirmi yaşındaki genç anneyle birlikte, yani ihtiyaçların, ahlaksızlığın kurbanı olabilecek toy anneyle birlikte, yavrusunun da sürgün edileceğini biliyordunuz. Şimdi izin verirseniz, küçük yavrular üzerine bir şeyler söylemek istiyorum.

VI-Çocuk Düşmanı mıyım? "Mutlu Kadın " İfadesinin Ne Anlama Geldiği Üzerine

Bay Gözlemci, yazınız "çocuklara kötü davranışın hoş görülmesine karşı" bir protesto niteliğinde. Çocuklara sahip çıkmanız hiç kuşkusuz size onur kazandırır, ama hakkımda kibirle bakın neler diyorsunuz:

> ... Hamile kadının iç dünyasına girmek ve hamileliğin kadında bıraktığı tartışılmaz etkileri tamamen kavrayabilmek için, bilindiği gibi, Bay Dostoyevski'nin hayal gücüne sahip olmak gerekir. Ama Bay Dostoyevski çok duygusal bir kişi, "hastalıkları belirleme gücü", yazarın bir bakıma Ecinniler ve Budala vb romanlarında doğrudan doğruya kendini gösteriyor. Bu düşkünlüğü hoş görülebilir. Davaya basitçe bakıyorum da, çocuklara acımasız davranmanın hoş görüldüğü bu örneklerden sonra, Rusya'da olduğu gibi İngiltere'de de sık sık görülen bu tür suçları caydırıcı önlemlerin en ufak gölgesinin bile düşmediğini iddia edebilirim.

Önce, "hastalıkları belirleme" merakım üzerine size sadece, romanlarımda ve öykülerimde kendini sağlıklı sanan kimi insanların *gerçek kişiliklerini ortaya döktüğümü,* hastalıklı yanlarını göstermeyi sanırım başardığımı söyleyebilirim. Birçok kişinin sağlık hastası olduğunu, yani kendine aşırı güvenle kimi kez handiyse kusursuz olduğuna inanacak kadar müthiş bir kendini beğenmişlik ve aşırı onur düşkünlüğü illetine tutulduğunu bilir misiniz? İşte, kanlı canlı görünen bu tiplerin, sağlıksız olmaları bir yana, tersine, çok hasta ve kesinlikle tedaviye ihtiyaçları olduğunu çok kez okurlarıma anlattığım, hatta kanıtladığım olmuştur. Eh, burada hiçbir kötülük görmüyorum, ama Bay Gözlemci bana karşı çok acımasız, çünkü "çocuklara kötü davranışların hoş görülmesi" cümlesiyle düpedüz beni ima ediyor. Yalnız "birazcık" yumuşatıyor: "Onu hoş görmek gerekir" diyor. Bu yazının tümü, "hastalıkları belirleme tutkum" yüzünden, dövülen, eziyet edilen, sövülen ve nihayet "öldürülmek" istenen zavallı çocuğa değil, çocuğun işkencecisi canavar, katil bir üvey anneye acıyacak kadar sağduyumun sapıttığını göstermek için yazılmış. İşte bu beni çok üzdü. Bu düşkünlüğüme karşı gözlemci açık biçimde kendi kişiliğini, kendi sağlığını ortaya döküyor: "Olaya (Bay Dostoyevski'den daha) basitçe bakıyorum da, çocuklara kötü davranmanın hoş görüldüğü bu örneklerden sonra vs... iddia ediyorum." Çocuklara acımasız davranışı hoş görüyormuşum demek - ne korkunç bir suçlama! Bu durumda kendimi savunmama izin verin. Sorunu çözmek için, otuz yıllık yazın faaliyetimden söz etmeyeceğim: Çocukların düşmanı ve onlara kötü davranılmasını hoş

gören biri olup olmadığımı anlamak için son iki yıllık yazarlığımı, yani “Bir Yazarın Günlüğü”nün sayılarını hatırlatacağım sadece. Bir Kroneberg davasında, şu meşhur “hastalıkları belirleme” merakıma rağmen, eziyet edene değil, kurbana, zavallı çocuğa nasıl sahip çıktığım görülmüştür. Dolayısıyla *bazen* ben de sağduyuyu dikkate alırım, Bay Gözlemci. Üzüntülerimi bildirme sırası bende, o günlerde neden bu çocuğu savunmadınız, mutlaka coşkulu bir şeyler yazardınız. Ama bu zavallı çocuk için bir tek ateşli yazı hatırlamıyorum. Öyleyse o günler çocukları düşünme gibi bir niyetiniz yoktu anlaşılan. Sonra bu yılın yaz ayında, baba evinde çok kötü davranışlara maruz kalan küçük Cunkovskiler’den yana olmuştum, Günlüğümde yer verdim. Bu çocuklar için de tek kelime yazmadınız; hoş, kimse ilgilenmemişti ya, bu anlaşılır bir durum, herkes çok ciddi siyasal sorunlarla uğraşıyordu. Çocuklarla ilgili öyle bir iki değil, birkaç olay yazdım, Günlüğün yayınlandığı iki yıl içinde çocuklarımızdan, yetiştirilmelerinden, evlerindeki acılı yazgılarından, çocuk ıslahevlerinden söz ettim. “İsa’nın Noel Ağacındaki Çocuk” adlı bir öyküye yer verdim. Kurmaca bir olaydı, ama çocuklara karşı ilgisiz, soğuk olmadığımı doğrudan gösteren bir öyküydü. Bakın Bay gözlemci, size şunu söyleyeceğim: Kornilova’nın işlediği suçu ve hakkında verilen acımasız kararı gazetede ilk kez okuduğumda elimde olmadan o an aklıma gelen bir düşünce beni şaşırtmıştı: Kadın göründüğü gibi belki de suçlu değildi. (Dikkatinizi çekerim Bay Gözlemci, *“üvey anne* dayağı” o günler davaya ilişkin gazete haberlerinde hemen hiç yer almıyordu ve suçlama da destek görmüyordu.) Kornilova lehine bir şeyler yazmaya karar verirken neyi göze aldığımı biliyordum. Bunu şimdi itiraf ediyorum. Toplumun hoş karşılamayacağı bir yazı yazdığımı, küçük bir çocuğa karşı eziyet edenlerin yanında yer aldığımı çok iyi anlıyordum. *Kimilerinin* beni acımasızlıkla, kendini beğenmişlikle ve hatta “hasta” olmakla suçlayacaklarını seziyordum: “Adama bakın, çocuğunu öldürmek isteyen üvey anneyi savunuyor!” Bazı yargıçların -örneğin Bay Gözlemci, sizin gibilerin - suçlamalarındaki “bağnazlığı” sezmiştim. Öyle ki bir süre tereddüt geçirdim, sonunda şöyle bir karara vardım: “Burada bir gerçek olduğuna inanıyorsam ün peşinde koşmak adına yalana dolana hizmet etmeye değer miydi?” Sonunda vardığım nokta buydu. Ayrıca okurlarıma olan inancım beni yüreklendiriyordu: Okurlarım, çocukların dövülmesini hoş görmekle suçlanamayacağımı, “sanığın eylemini gerçekleştirdiği sırada hasta ve cinnet halinde olduğuna değgin kuşkumu belirterek, bir katile arka çıkıyor

görünsem de, bu tavrımla aslında bu korkunç eylemi savunmadığımı, çocuğun dövülmesine ve pencereden atılmasına zaten sevinmemin mümkün olmadığını, tersine, çocuk için herhangi birinden daha çok üzüldüğümü sonunda anlayacaklar" diye düşünmüştüm.

Sanık Kornilova'nın beraat etmesi üzerine kaleme aldığım yazımdaki şu cümle için beni alaya aldınız:

> Bakın "Günlüğünün" bir sayısında Bay Dostoyevski şöyle diyor: "Koca, beraat eden karısını aynı gün gece saat on birde evine götürdü, mutlu kadın yine evine dönmüştü. Ne dokunaklı tablo! [Bunu siz eklemişsiniz]. Ama bu, zavallı çocuğa acı verir..." vs... vs... vs...

Bana sorarsanız böyle bir saçmalığı yazamam. Aslında cümlemi olduğu gibi almışsınız, ama neler yapmışsınız ona: Olmayacak yerde gelişigüzel budamışsınız ve nokta koymuşsunuz. Tam istediğiniz gibi bir anlam çıkıvermiş. Yazımda burada nokta yok, cümle devam ediyor ve öteki yarısı da var, sizin yok saydığınız cümleyle beraber aldığımızda, bu cümlenin hiç de saçma ve "dokunaklı" olmadığını sanıyorum. İşte benim cümlem, ama tamamı, ortadan budanmışı değil:

> Koca beraat eden karısını aynı gün gece on birde evine götürdü, bir yıla yakın ayrılıktan sonra, hayatı boyunca ders alacağı büyük bir izlenimle, çocuğun mucizevi kurtuluşundan başlayarak bu davaya Tanrının apaçık elinin değdiğini hissederek mutlu kadın evine dönmüştü.

Bakın Bay Gözlemci, tümcemi iki parçaya bölmeniz nedeniyle sizi ayıpladığım için karşınızda özür dilemeye bile hazırım. Gerçekte bu cümlenin pek açık olmadığını, anlamı bakımından hatalı olabileceğini şimdi fark ediyorum. Biraz açmam gerekiyor, bunu şimdi yapacağım. Burada bütün olay "mutlu kadın" sözcüğünü nasıl anladığımdır. "Mutlu" sözcüğünü aklanan kadının yalnızca serbest bırakılması nedeniyle değil, "evine, *hayatı boyunca* unutamayacağı bir dersin derin izlenimiyle ve kendisine açık biçimde Tanrının elinin değdiği sezgisiyle girmiş olması nedeniyle" kullanmıştım. İnsanların merhametine ve birbirlerine karşı besledikleri sevgiye inanmaktan daha büyük mutluluk yoktur. İnsanın ömrünün sonuna kadar besleyeceği inanç, en temiz inanç bu değil mi? İnancın üstünde bir mutluluk olabilir mi? Bu suçlu kadın insanlardan, insanlıktan ve insanlığın akılcı ve kutsal yüce görevinden geçici bir zaman kuşkuya düşebilir mi?

Mahvolmuş bir eve yeni, yüce bir inancın güçlü etkisiyle girmek, insanoğlunun duyabileceği en büyük, en derin mutluluktur; soylu ve üstün zekâların, yüce insanlık görevinin rasyonelliğine, iyiliğe, ülkülerine, Tanrının varlığına inançsızlıkla ömür boyu sürekli acılar çektiklerini ve kederli bir düş kırıklığı içinde bu dünyadan göçüp gittiklerini biliyoruz. Kuşkusuz bu sözlerime gülecek, olmaz hayallere kapıldığımı, cahil, kaba, köylü takımından bir Kornilova'nın bu çeşitten ne düş kırıklıkları, ne de duygulanmalar yaşayacağını söyleyeceksiniz. Ah, bu ne kadar gerçekdışı! Bu cahil dediğimiz insanlar, doğrudur, bizim gibi, bizim dilimizle duygularını dile getiremezler, ancak bizim gibi "aydın" insanlar kadar mutluluğu ya da kederi derinliğine yüreklerinde hissederler.

Bizler gibi onlar da insani düş kırıklıkları, inançsızlık yaşarlar. Kornilova'yı Sibirya'ya sürgüne gönderselerdi, orada ahlaksızlığın batağında mahvolup gitseydi, bu acılı anında düşüşünün tüm dehşetini hissetmeyeceğini, ölene kadar yüreğinde bir hıncı, öfkeyi taşımayacağını mı sanıyorsunuz? En acısı da, kendisinden başka kimseyi suçlamayacağından, onun için temelsiz, soyut bir öfke olacaktı bu, bir kez daha söylüyorum, çünkü Kornilova hâlâ *tartışmasız suçlu* olduğuna inanıyor, ama bunun nasıl başına geldiğini açıklayamıyor. Şimdi suçlu olduğunu duyumsarken kendisini insanlar tarafından bağışlanmış ve elinden tutulmuş sayarken, söyler misiniz, nasıl olur da eskisinden çok farklı, yüce bir hayata yeniden doğduğunu ve şifa bulduğunu düşünemez? Onu herhangi biri değil, merhametini esirgemeyerek mahkeme, jüri üyeleri, dolayısıyla tüm toplum bağışladı. Herkesin, ona acıyanların, yani tüm insanlığın önünde hayatı boyunca bu büyük borç duygusunu nasıl yüreğine sığdırmasın? Her *büyük* mutluluk, içinde bir parça acıyı barındırır, çünkü yüreğimizde yüksek bilinç doğurur. Yüce mutluluk kadar, bilinç açıklığı, acıyı da keskince duymamıza yol açar. Büyük, başka deyişle yüce mutluluk insan ruhunu bir çeşit *minnet altında bırakır.* (Yineliyorum: insanoğlunun iyiliğine, birbirlerine besledikleri sevgiye inanmaktan daha büyük mutluluk yoktur.) Taşlanarak ölüme mahkûm edilen büyük günahkâra O şöyle demişti: "Evine git ve günah işleme!"{321} Kornilova günah işlemek için mi dönmüştür evine? Bu yüzden Kornilova davasında bütün mesele, tohumun nasıl bir tarlaya düştüğüdür. İşte, bu yazıyı yazmam bu nedenle zorunlu görünmüştü bana. Bay Gözlemci, yedi ay önceki bu insafsız eleştirinizi okuduktan sonra, gerekli bilgileri tamamlamak için size yanıt vermeden önce bir süre beklememin doğru olacağını düşünmüştüm. Öyle sanıyorum ki topladığım

bilgilere göre artık yanılgıya düşmeden konuşabilirim şimdi, tohum iyi bir toprağa düşmüştür, kadının kocası yeniden doğmuş, bunun kimseye bir zararı olmamıştır, insanoğlunun sınırsız merhametinden doğan sonsuz bereketli izlenimlerle, iyileştirici güçle ve pişmanlıkla suçlu kadın derinden etkilenmiştir, iyilikle ve sevgiyle sınandıktan sonra yüreğinin kötülüklere açık olması artık zordur. Sizi Bay gözlemci küplere bindiren “gebeliğin şu tartışmasız etkisiyle”, yine söylüyorum, kadın asla beraat edeceğini düşünmemişti. Özetle, Bay gözlemci, bunu sizden başka okurlarıma ve Kornilova’yı beraat ettiren o merhametli insanlara bildirmemin yerinde olacağını düşündüm. Bay gözlemci, kız için de endişelenmeyin ve “çocuk için ne acı!” diye bağırmayın! Şimdiden geleceği düzene girmiş durumda. Kornilova’nın “Olanları unutacaktır” demesi bile büyük bir umuttur...

İ❋❉■❊❉ ✢➶●➽❍

I-Nekrasov’un Ölümü. Mezarı Başında Yapılan Konuşmalar Üzerine

Nekrasov öldü. En son bir ay önce görmüştüm onu. Canlı cenaze gibiydi. Bu durumda bir adamın konuştuğunu görmek insanı bir tuhaf yapıyor. Konuşmasını bırakın, zihni apaçıktı. Sanırım ölümünün yakın olduğuna inanmıyordu. Ölmeden bir hafta önce sağ tarafı felç olmuş ve 27 Aralıkta akşam saat sekizde hayata gözlerini yummuş, ertesi sabah öğrenmiştim. Aynı gün, yani 28’inde evine gittim. Istırapla çarpılmış yüzü beni derinden sarsmıştı. Evden ayrılırken rahip hâlâ ölünün başucunda dua ediyordu: “Tanrı günahlarını bağışlasın!” Eve dönünce çalışma masasına geçmedim; Nekrasov’un üç ciltlik toplu yapıtlarını aldım ve ilk sayfadan itibaren okumaya başladım. Bütün gecemi sabah altıya kadar okumakla geçirdim, geçen koca otuz yılı adeta yeniden yaşamıştım. Dört ayrı şiir denemelerinden oluşan birinci ciltteki şiirler benim de ilk öykümün çıktığı *Petersburgskiy Sbornik'te* yayınlanmıştı. Okudukça (hiç ara vermeden okuyordum) tüm yaşamım önümden geçiyordu sanki. Dört yıllık kürek cezasını çektikten sonra, kitap okuma hakkına kavuştuğum zaman Sibirya’da ilk kez okuduğum şiirleriyle tanışmıştım. O zamanlar bende yarattığı izlenimleri anımsadım. Kısacası o gece Nekrasov’un yapıtlarının neredeyse üçte ikisini okumuştum ve Nekrasov’un şair olarak çok yönlülüğünü ve tam otuz yıl hayatımda ne kadar büyük yeri olduğunu ilk kez anlıyordum. Elbette şair olarak!... Çok seyrek görüşmüştük, ama 1845’te *İnsancıklar* öykümün gün ışığına çıktığı dönemde tanıştığımız bir gün, çok özverili, sıcak duygular yaşamıştık. Bundan daha önce söz etmiştim. Onunla birlikteyken ruhunun derinliklerinde kapalı kalmış, önemli yanlarıyla karşımda hep gizemli bir kişilik olarak belirdiği anlar olmuştur. O zamanlar bu ruh durumunu hemen hissetmiştim, daha yaşamının başında yaralı bir yürek taşımıştı ve *hiçbir zaman küllenmeyen* bu yarası hayatı boyunca tutkuyla dolu acılı şiirlerinin kaynağı olmuştu. Çocukluğundan, baba ocağında onu canından bezdiren pis yaşamından gözyaşlarıyla söz etmişti bana. Anlattığı gibi, annesi, duygulu, yüreği sevgi dolu bu güç -ki annesini hep bu sevgi gücüyle hatırlamıştı- Nekrasov’da şöyle bir önsezi doğurmuştu: Eğer yaşamında kutsal, aynı zamanda yazgısının en karanlık ve en uğursuz anlarında onu kurtarabilecek, ışık gibi, yol gösterici yıldız gibi yolunu aydınlatacak bir şeyler olacaksa, bunun hiç kuşkusuz yalnızca çilekeş annenin canı gibi sevdiği biricik varlığıyla, kimseler görmesin diye (kendi ifadesiydi bu) bir köşeye sokulup birbirlerine

sarılırken döktükleri gözyaşları ve hıçkırıklarla edindiği çocukluk izlenimi olurdu... İradesine ve hayatı boyunca peşini bırakmayan ruhunun kimi karanlık, karşı konulmaz eğinimine, öyle sanıyorum ki, sonraki yaşamında hükmedecek ve etkileyecek başka hiçbir bağ olamazdı. Ruhundaki karanlık atılımlar daha o sıralar kendini göstermişti. Sonra ayrıldık, dostluğumuz birkaç aydan fazla sürmemişti. Yanlış anlamalar da, dışsal nedenler de, birtakım hayırlı insanlar da buna katkıda bulundu! Sibirya'dan döndüğümde çok yıllar sonra sık olmasa da görüştük. Karşılaştığımızda ortaya çıkan görüş ve inançlarımızdaki farklılığa rağmen ilginç konular üzerinde sohbet ederdik, gençliğimizde, o ilk tanıştığımız 1845 yılı ikimizde de tortu bırakmıştı, yıllardır hiç görüşmediğimiz halde sanki ilişkimizi kesmek istemiyormuş gibi bir hava vardı aramızda. Yanlış hatırlamıyorsam, 1863'te bir gün şiirlerinden oluşan küçük bir kitabını vermişti bana. İçinde "Talihsizler" adlı bir şiire dikkatimi çekmişti ve inandırıcı ses tonuyla: "Bunu kaleme alırken siz aklımdaydınız" demişti. "Bu şiir sizin için yazılmıştır" (yani Sibirya'daki hayatım üzerine). Her ne kadar sık olmasa da son zamanlarda görüşmeye başlamıştık. *Delikanlı* romanım dergisinde yayınlanmıştı.

Sevenleri Nekrasov'un mezarı başında toplanmıştı, birkaç bin kişi vardı. Çoğu öğrenci gençlikti. Tören sabah dokuzda başladı; mezarlıktan ayrılırken hava kararmıştı. Tabutu başında çok kişi konuştu, edebiyattan pek söz edilmedi. Bu arada en güzel şiirleri okundu. Derin bir duygulanmayla çiçekler, çelenkler bırakılmış açık mezarına güçlükle ulaşmıştım, diğerlerinin ardından kırık bir sesle kısa bir konuşma yaptım. Ömrünün sonuna kadar yaralı bir yürek taşıdığını, bu kapanmayan yaranın, şiirinin ve insanlığa beslediği aşk acısına yakın tutkularının kaynağı olduğunu, Rus kadınını, Rus çocuklarını, işçi ve köylüleri acılı yazgıları içinde inim inim inleten korkunç baskı ve zulmün ona derin acılar verdiğini söyleyerek konuşmama başladım. Nekrasov'un şiirimize "yeni solukla" gelen şairler kuşağını tamamladığını söyledim. Gerçekten de Nekrasov (şiirin edebi gücünü ve ölçü sorununu ortadan kaldıran) kendine özgü bir şairdi, şiirimiz için "yeni bir ses, yeni bir soluktu." Örneğin Tyutçev, Nekrasov'dan ufku daha geniş, sanatsal yönü güçlü olmasına karşın hiçbir zaman edebiyatımızda Nekrasov kadar seçkin, unutulmaz bir şair olarak anılmaz. Bu anlamda Nekrasov doğrudan Puşkin ve Lermontov gibi (yeni sözle yola çıkan) şair kuşağının izinden gidecekti. Bu görüşümü biraz sesimi yükselterek söylediğimde küçük bir olay yaşandı: Kalabalıktan bir ses,

Nekrasov'un Puşkin ve Lermontov'dan da *büyük* olduğunu, bu iki şairin yalnızca "Bayroncu" olduğunu haykırdı. Birkaç ses ona katıldı: "Evet, daha büyük!" diye bağırdılar. Aslında ben bu üç şairin büyüklüğü üzerine bir karşılaştırma yapmayı düşünmemiştim. Bakın sonra neler oldu: *Birjevıye Vedomosti do,* Bay Skabiçevski, Nekrasov'un anlamı ve önemi üzerine gençliğe seslendiği mesajında şöyle diyor: "*Birinin* (yani ben) Nekrasov'un mezarı başında, onu Puşkin ve Lermontov'la kıyaslamayı birden canı istemiş, sizler de (yani tüm öğrenci gençlik) *bir ağızdan* 'Nekrasov onlardan daha büyük' diye haykırdınız." Olayın kendisine aktarıldığı gibi yaşanmadığına, kesin olarak hatırladığıma göre (yanılmadığımı umuyorum) başlangıçta tek kişinin "onlardan daha büyük, Puşkin ve Lermontov Byroncu!" diye bağırdığına, ardından bu sese ve görüşe çok doğal olarak katılanlar olduğuna, *herkesin*, yani binlerce kişinin bir ağızdan haykırmadığına -bu gerçek, ifadelerimi doğrulayacak şekilde olayın nasıl olduğunu gösterir- Bay Skabiçevski'yi inandırmayı isterim. Evet, ilk sesten sonra birkaç ses duyulmuştu, sonra birkaç ses, hepsi hepsi bu, öyle binlerce kişi hep birlikte bağırmamıştı. Yine söylüyorum, yanılmadığıma eminim.

Gençlerimizin hemen hemen *hepsinin* böyle yanılgılara düşmesi yine de beni etkilediğinden, bu konu üzerinde biraz durmak istiyorum. Bu dünyadan gelip geçmiş nice büyük isimlere gönül borcu genç yüreklere özgü olmalı, ama Bayronculuk üzerine alaylı çığlıklar, "daha üstün, daha üstün" haykırışları, değerli bir insanın açık mezarı başında edebiyat kavgalarına girmek hiç kuşkusuz arzulanan bir davranış olmamış, yersiz kaçmıştır, tabutunda yatıyor olsa da, hâlâ bize çok yakın olan (ah, o eski yüce yaşlılar ne kadar uzaklarda şimdi bizden!), bizlerde güçlü duygular, heyecanlar uyandıran bu büyük şairimize karşı kalplerimizde biriktirdiğimiz minnettarlık ve sevgi duygularımızı, heyecanlarımızı olabildiğince daha güçlü göstermek için burada sıcak bir hoşgörü yeterdi! Ama bu küçük olay tam yerinde oldu; ileride Günlüğümde görüşlerimi daha açık biçimde açıklama ve Nekrasov gibi değerlerin hayatımızda ve şiirimizde olağanüstü ve kusursuz biçimde ortaya çıkışlarına nasıl baktığımı, bu olayın anlamı ve ruhunun -kendi görüşüme göre- ne olduğunu dile getirme konusunda isteğimi kamçıladı.

II-Puşkin, Lermontov ve Nekrasov

Bir kere, “Bayronculuk” sözcüğü küfür olarak kullanılamaz; Bayronculuk her ne kadar geçici bir akım da olsa, Avrupa insanının, neredeyse tüm insanlığın yaşamında büyük, kutsal ve kaçınılmaz bir olaydı. Derin acıların, düş kırıklıklarının ve umutsuzluğun yaşandığı anda ortaya çıkmıştı. AvrupalIların o zamanlar öncü ulusu olan Fransa’da geçen yüzyılın sonunda bildirilen yeni ülkülere duyulan inancın çılgın coşkunluğundan sonra, beklenene hiç benzemeyen, insanların inancını boşa çıkaran öyle bir sonuç çıkmıştı ki Batı Avrupa tarihinde belki de hiçbir zaman bu denli hazin bir dönem yaşanmamıştır. Dikilen putların bir anda devrilmelerinin nedeni yalnızca dış (siyasal) değil, öngörülü yüreklerin ve öncü akılların açıkça gördüğü içten içe bir çürümenin sonucuydu. Bu yeni *sonuç* hemen etkisini göstermemiş, yeni supap açılmamıştı henüz, insanlığın eski ufku gittikçe alçalarak ve sıkıştırarak herkesi soluksuz bırakmıştı. Eski idoller yıkılmış, yerlerde yatıyordu. İşte bu korkunç anda büyük ve güçlü bir deha, tutkuyla dolup taşan bir şair belirdi. İnsanlığın o zamanki acıları ve özlemleri, kendisine belirlediği görevde ve boşa çıkan ideallerinde yaşadığı derin düş kırıklıkları dizelerinde çınlıyordu. O zamana kadar hiç duyulmamış, hıncın ve kederin, lanetlemenin ve umutsuzluğun yeni esiniydi bu. Bayronculuk ruhu bir anda tüm Avrupa insanını baştan aşağıya sardı ve coşkuyla benimsendi. Supap sanki açılmıştı, en azından çoğu bilinçsiz boğuk iniltiler arasında, insanlığın bütün çığlıklarının birleştiği ve kaynaştığı güçlü bir çağrıydı bu. Bu güçlü sesleniş bizde, hele hele Puşkin gibi yüce, üstün ve yönlendirici zekâda nasıl yankı bulmazdı! Güçlü zekânın ve yüce gönüllü her yüreğin o zamanlar bizde Bayronculuktan etkilenmemesi düşünülemezdi. Ayrıca Avrupa’ya, Avrupalılara karşı uzaktan duyulan ilgi değildi bu, çünkü Rusya’da da tam bu dönemde çözümlenmemiş, halkı canından bezdiren pek çok yeni sorun ve geçmişin düş kırıklıkları yaşanıyordu... Ama yönetici deha olarak Puşkin’in büyüklüğü, çevresi onu anlamayan insanlarla dolu olmasına karşın bu kadar kısa sürede sağlam yolunu, *bizler için, Ruslar için yüce ve çok arzulanan kurtuluş yolunu bulması ve bizlere göstermesidir.* Bu çıkış yolu halkçılık, *Rus halkının gerçeği önünde eğilmektir.* “Puşkin olağanüstü bir olaydı.”[322] Puşkin “yalnızca Rus değil, gerçek anlamda ilk Rus insanıydı!” Bir Rus’un Puşkin’i anlamaması, onu Rus olarak nitelemeye hakkı olmadığı anlamına gelir. O, Rus halkını anlamış ve hiçbir zaman kimsenin yapamadığı derinlikte ve genişlikte Rus halkının misyonuna

inanmıştı. Bunlar bir yana, yaratıcı dehasının evrenselliğiyle, AvrupalIların çok çeşitlilikler gösteren tinsel yanlarına seslenme yeteneğiyle ve yabancı halkların ve ulusların dehasıyla özdeşleşme gücüyle Rus ruhunun evrenselliğine tanıklık etmiştir; bununla, birleştirici, yaratıcı ve uzlaştırıcı bir kaynak olarak Rus dehasının bütün insanlığı kapsayacak şekilde gelecekte üstleneceği rolü bildirmiştir adeta. Puşkin'in peygamberce öngörüleriyle tasa ve özlemleriyle bizde ilk olduğunu söylemiyorum daha:

Görecek miyim halkımın özgür olduğunu
Ve çarın buyruğuyla yıkıldığını köleliğin?

Puşkin'in Rus halkına duyduğu sevgiden söz edeceğim şimdi. Bu sevgi evrenseldi, Puşkin'e kadar kimsenin dile getiremediği bir sevgiydi bu. "Beni sevme, *benim olanı* sev!" İşte halk, ona duyduğunuz sevginin içtenliğine inandığında, size her zaman bunu söyleyecektir.

Her beyefendi, hele hele insancıl ve Avrupa kültürüyle aydınlanmış bir beyefendi, yoksul olduğu için, muhtaç olduğu ve çileler çektiği için halkı sevebilir, daha doğrusu ona acıyabilir. Ama halka *gerekli olan* bu bayın sadece acılarını sevmesi değildir, *halkın kendisini de sevmesidir. Halkın kendisini sevmesi* ne anlama gelmektedir? "Benim sevdiğimi sev, saygı duyduğuma saygı duy!" - işte anlamı budur, halkın size vereceği yanıt budur; yoksa onun için ne kadar üzülürseniz üzülün, hiçbir zaman sizi kendinden saymaz. Duygulu sözlerle ne kadar etkilemeye çalışırsanız çalışın, bunun yapmacık olduğunu her zaman fark edecektir. Puşkin, halkını onun istediği biçimde sevmiştir; halkı nasıl sevmesi gerektiği üzerine tahmin yürütmemiş, buna kendini hazırlamamış, öğrenmeye çalışmamıştır; birdenbire halk olup çıkmıştır. Halksal gerçeğin önünde eğilmiş, bu gerçeği, kendi gerçeği gibi kabul etmiştir. Halkın bütün kusurlarına ve bütün rezilce alışkanlıklarına rağmen Puşkin, neredeyse herkesin halka yüzünü çevirdiği bir dönemde, halkın ruhundaki o yüce özü fark etmeyi başarmış, bu halksal özü kendi ideali gibi yüreğine sığdırmıştır. Zaman, en insancıl ve Avrupa değer yargılarıyla yetişmiş Rus sevdalılarının, halkımızın Paris ayaktakımının düzeyine bile çıkamayacak düşüklükte olmasına ağlayıp sızladığı bir dönemdir. Aslına bakarsanız, bu sevdalılar halkı her zaman küçümsemişlerdir. Asıl önemlisi halkın köle olduğuna inanmalarıdır. Halkı köle gördükleri için düşüşünü bağışlamışlar, ama bu köleyi sevememişlerdir; bu köle yine de mide bulandırıcıydı onlar için. Onca yüzyıl köle olarak yaşamalarına karşın, Rus insanının *köle olamayacağını,*

hiçbir zaman da olmayacağını ilk bildiren Puşkin olmuştur. Kölelik vardı, ama köle yoktu. (Bütünde elbet, istisnalar olabilir.) İşte Puşkin'in savı budur. Puşkin Rus köylüsünün (kölelik statüsünde bulunduğu halde) dış görünüşüne ve kılığına bakarak bile, onun köle olmadığına, olamayacağına hükmetmişti; Puşkin'de anlamını bulan bu çizgi, özlü ve derin bir halk sevgisidir. Puşkin halkımıza özgü olan yüksek özsaygıyı kabul etmişti. (Yine bütününde, o değişmez istisnaları göz ardı etmememiz gerek.) Halkımızı toprak köleliğinden kurtaracak bu dingin, uysal özsaygıyı güçlü sezgisiyle bir tek o görmüştü, Puşkin'den çok sonraları en tanınmış Rus Batıcı aydınlarımız bile bunu sezememişler, halkımızdan tamamen farklı bir davranış beklemişlerdir. Ah, onlar halkı gönülden ve coşkuyla sevmişlerdir, ama kendilerine göre, yani Batıcı bakış açısına göre. Onlar Rus halkının yabanlığına, toprak köleliği düzeni içindeki vahşi konumuna seslerini yükseltmişlerdi, ama içlerinden halkın vahşi sürü olduğuna inanıyorlardı. İşte bu halk onurlu bir kararlılıkla birden özgür buluyor kendini ve içinde en ufak aşağılama isteği taşımadan eski efendilerine şöyle diyor: "Sen kendi yoluna, ben de kendi yoluma, istersen bana gel! Benden sana zarar gelmez..." Evet, çok kişiye göre, köylümüz özgür olduktan sonra garip bir şaşkınlık ve akıl karışıklığıyla kendini göstermiştir. Bunu köylünün gelişmemişliğine, kalın kafalılığına, kölelikten bir türlü kurtulamamasına yormuşlardır. Bu şimdiki yargıdır, ya Puşkin döneminde ne olurdu? Puşkin'in *Yüzbaşının Kızı'*ndaki ihtiyar Savelyeviç tipini gençliğimde ilerici ve "konuyu bilen" kişilerden dinledim mi? Toprak sahibi Grinevler'in uşağı, Pugaçev'in ayaklarına kapanıp paşa çocuğu için ondan merhamet dileyen; dehşet salacaksa, birini cezalandıracaksa ihtiyar bunağı, yani kendisini asmasının daha doğru olacağını ona söyleyen Savelyeviç'i... İşte bu, sadece köle imgesi değil, Rus köle düzeninin adeta şahikasıdır.

Puşkin halkını sırf acılarından ötürü sevmiyordu. Onlarsa halkın acıları için üzülüyorlar; oysa bu tutum çoğu kez küçümsemeyle at başı gider. Puşkin halkın sevdiğini seviyor, saygı duyduğu her şeye saygı duyuyordu. Puşkin derin bir tutkuyla, duygululukla sevdi Rus doğasını ve köylüsünü... Köylünün acılı yazgısına ağlayıp sızlayan merhametli, insancıl bir beyefendi değildi, tüm benliğiyle sıradan halkla kendini bir kılan, halkın ruhuyla, imgesiyle bütünleşen bir kişilikti. Gerçek yaşamdan çok, halka tarihsel ve arkaik gözle bakan bir şair olarak Puşkin'in küçümsenmesi yanlıştır ve bir anlam da ifade etmez. Bu tarihsel ve arkaik motiflerde sevgi ve *ezelden beri*, bugün de, gelecekte de, yalnızca herhangi bir kadim

oymağın değil, *bütün bir halka ait değerlendirmeler* duyulur. Halkımız tarihini sever, çektiği onca ıstıraplara ve eziyetlere rağmen hâlâ koruduğuna inandığı kendi kutsallığını sarsılmaz biçimde tarihinde gördüğü için asıl sever. *Boris Godunov*'daki yüce, vakanüvis tipinden başlayarak Pugaçev yoldaşlarının anlatımına kadar hepsi Puşkin'de olanca derinliğiyle beliren halktır, kökleriyle halkı anlamadır bu. Yalnızca bu kadar mı? Puşkin'in yapıtlarında Rus Ruhu çağıldar, Rus damarları atar her satırda. O eşsiz ve özentisiz, ama yüce Rus ruhunun apaçık doğuş kaynağı olan Batı Slav şarkılarında Rus hayat anlayışı, Rus yüreği Slav kardeşleriyle kaynaşıyor, bugüne kadar şarkılarında, bılinalar'ında, söylencelerinde ve masallarında hâlâ yaşatılan Rus halkının dünya görüşü çınlıyor, halkın sevdiği, derin saygı beslediği her şey dile getiriliyor, kahramanların, çarların, halkın savunucuları ve çilecilerin idealleri, mertlik, alçakgönüllülük, aşk ve özveri anlatılıyordu. Sarhoş iki köylünün sohbeti ya da dişisinin öldürüldüğü "Ayı Masalı" gibi Puşkin'in kusursuz mizah örnekleri, halkın çok beğendiği sevimli, duygulu yapıtlardır. Puşkin uzun yaşasaydı, halkı anlamamız için bizlere eşsiz sanat hâzineleri bırakırdı, bu hazineler, Avrupalılık kibriyle halkın üzerine çıkmış aydın sınıfımızın halkın gerçeğine, halksal güce ve görev bilincine geçme sürelerini yapacağı etkiyle mutlaka kısaltırdı. İşte, bu halksal gerçeğin önünde eğilmeyi bir ölçüde Nekrasov'da ve çok güçlü yapıtlarında görüyorum. (Okurları arasında bunu anlayan sadece ben olmam ne acı!) "Halkın acılarına ağıt yakan" bir çilekeş olması, halkın bu acılarını tutkuyla dolup taşarak dile getirmesi benim için değerli, çok değerliydi, ancak benim için en değerli olan, yaşamının en bezdirici, en acı verici ve endişeli anlarında, karşıt etkilere ve hatta kişisel görüşlerine karşın tüm benliğiyle halk gerçeği önünde eğilmesiydi, en seçkin yapıtları buna tanıklık etmektedir. İşte bu anlamda Puşkin ve Lermontov'dan sonra onlar gibi bir ölçüde yeni bir solukla gelen biri olarak değerlendirdim onu. (Çünkü Puşkin "sözü" bizler için hâlâ yenidir. Yeni olması şurada dursun, hâlâ kavranılmayan, araştırılmayan, ömrünü tamamlamış bir söz olarak görülüyor.)

Nekrasov'a geçmeden önce, Lermontov'u da halksal gerçeğe inanmış biri olarak neden gördüğümü doğrulamak için ondan birkaç cümle söz edeceğim. Lermontov kuşkusuz Bayroncuydu, ama kendine özgü güçlü şiirsel yeteneğine baktığımızda bambaşka bir Bayronculuktur onunki; bir çeşit alaycı, kaprisli, homurdanan, yakınan, oldum olası kendi esinine, kendi özel Bayronculuğuna bile inanmayan biriydi. Avrupacılığıyla acılar

çeken Rus aydınının hastalıklı kişiliğiyle uğraşmayı bıraksaydı herhalde Puşkin gibi halkın gerçeği önünde eğilmekte bulurdu kurtuluş yolunu; bunun için şaşmaz, öncü işaretler var onda. Ne ki ölüm burada da işe karıştı. Gerçekte Lermontov tüm şiirlerinde karamsardır, kaprislidir, gerçeği söylemek ister, ama sık sık doğrulardan uzaklaşır; kendi de bunu biliyordu, yalana bulaştığı için acılar çekiyordu, ancak halka dokunmaya görsün, hemen ışıklar saçıyor, yüreği aydınlanıyordu. Rus askerlerini, Kazakları seviyor, halkına derin saygı ve sevgi besliyordu. İşte "Yiğit Tacir Kalaşnikov" gibi ölümsüz bir poemaya imza atmıştı, çarın muhafızı Kiribeyeviç'i şerefsizce davrandığı için öldürdükten sonra, Çar İvan'ın huzuruna çıkan Kalaşnikov, çarın korkunç bakışları altında ona: Çar muhafızı Kiribeyeviç'i "özgür iradeyle; ama istemeyerek" öldürdüğünü söylüyordu. Köle Şibanov'u hatırlayanınız var mı, beyler? Şibanov, 16. yüzyılda yurtdışına sürgün edilen ve ölüm tehlikesinden uzak yurtdışından Çar İvan'a sövgü dolu ağır mektuplar yazmış olan Rus prensi Kurbski'nin uşağıydı. Yine böyle mektuplardan birini yazdıktan sonra uşağı Şibanov'u çağırmış, hemen Moskova'ya yola çıkarak mektubu elden çarın kendisine teslim etmesini emretmişti. Şibanov da böyle yaptı. Kremlin Meydanında katedralden çıkan, etrafı silahlı muhafızlarıyla çevrili çarı durdurdu ve efendisi Prens Kurbski'nin mektubunu ona verdi. Çar keskin uçlu asasını kaldırdı ve birden Şıbanov'un ayağına batırdı; asaya dayanıp mektubu okumaya başladı. Şibanov kıpırdayamıyordu. Prens Kurbski'ye cevabi mektubunda Çar şöyle demişti: "Uşağın Şibanov'dan utan!" Bu, kendisinin de uşak Şibanov'dan utandığı anlamına geliyordu. Bu Rus "uşak" tipi Lermontov'un ruhunu sarsmış olmalıydı. Lermontov'un Kalaşnikov'u, çarın huzurunda Kiribeyeviç'e ne sitem eder, ne de kınar onu. Kesinlikle idam beklediğini bile bile, "gerçeği", çarın en sevdiği muhafızı "özgür iradesiyle, ama istemeyerek öldürdüğünü" söyler. Yine söylüyorum, Lermontov uzun yaşasaydı, bizler halk gerçeğini kabullenmiş ve belki de *halkın acıları için ağıt yakan halkın gerçek savunucusu büyük bir ozana* sahip olurduk. Bu, Nekrasov'a nasip olmuştur...

Nekrasov'u yine de Puşkin'le bir tutmuyorum, kimin üstün olduğunu kantara vuramam; ayrıca burada ne karşılaştırmaya gerek var, ne de buna ilişkin bir sorun bulunuyor. Puşkin kendi Rus dehasının genişliği ve derinliğiyle, Rus aydın sınıfının dünya görüşü üzerinde hâlâ parlayan bir güneş gibidir. Hâlâ anlaşılmayan, peygamberce öngörüleri olan büyük bir şairdir. Puşkin'e göre Nekrasov bir nokta, bu koca güneşten oluşmuş küçük

bir yıldız gibidir. Kim üstün, kim değil, bir kenara bırakalım. Nekrasov, az önce söylediğim gibi, ne özentiden, ne de bilinçli olarak, salt gereksinimle, karşı durulmaz bir güçle halkın gerçeği önünde eğildiği için ölümsüzlüğü hak etmiştir. Buna karşın Nekrasov'un en dikkat çekici yanı, halkını seven, halkı için üzülen, ama hiçbir zaman halkın gerçeğini tanımayan ve kendi Avrupai kültürünü, daima halksal ruhun çok üstünde tutan insanların hayatı boyunca etkisinde kalmasıydı. Rus ruhunu kavramayan, bu ruhun ne beklediğini, ne istediğini bilmeyen bu tiplerin halka duydukları böyle bir sevgiyle, halkın doğrudan felaketine yol açabilecek bir musibeti bile istedikleri olmuştur. Son iki yılda ortaya çıkan Rus halk hareketinde, ulusal bilincin yükselişini hemen hiç tanımayan onlar değil miydi? Halkımız bu yükselişi bu kadar yoğunlukta ve güçte belki de ilk kez göstermiş; bununla, aynı yüce düşüncede sağlam, diri, güçlü, sarsılmaz bir birlik içinde olduğunu ortaya koymuş ve gelecekte üstleneceği görevini neredeyse önceden görmüştür. Ulusal hareketin gerçekliğini tanımadıkları gibi, Rus halkının yüzyıllardır kökleşmiş geri kalmışlığını, su katılmadık bilinçsizliğini gösteren gerici bir hareket saymışlardır. Nekrasov çok zeki olmasına karşın ciddi bir eğitim almamıştı; en azından orta düzeydeydi eğitimi. Hayatı boyunca belirli etkilerden kurtulamamıştır, ayrıca bundan kendini kurtaracak gücü de yoktu. Ama onu hiçbir zaman terk etmeyen, tamamen ona özgü olan bir güç taşıyordu yüreğinde, halkına beslediği tutku dolu, gerçek, en önemlisi de özlü, yapmacıksız bir sevgiydi bu. Tüm benliğiyle halkın acıları için kendini yiyip bitirdi, yine de Rus halkında sadece toprak köleliğinin ezdiği bir imge değil, sürü bilincine benzer bir yan da gördü; ancak sevgi gücüyle, neredeyse bilinçsizce halkın iç ahlak güzelliğine, gücüne, zekâsına, çileci uysallığına ulaşmayı ve hatta kısmen onun gelecekteki görevine inanmayı başarmıştır. Gerçi Nekrasov birçok bakımdan bile bile yanılgılara düşebiliyordu. Birkaç yıl önce ilk kez doğaçlamayla yarattığı bir şiirinde, toprak köleliğinden kurtarılan köylüyü endişeli bir serzenişle izlerken şöyle haykırıyordu:

... Acaba mutlu mu şimdi halkım?

Güçlü sezgisi halkın acılarını fısıldıyordu ona, ama "halk için neyi istediğini, ne yapılması gerektiğini" sorsalardı, belki de çok yanlış, kaba bir yanıt bile verebilirdi. Onu sorgulamamız elbette olmaz: Bizde siyasal olarak önemi yok denecek kadar azdı. Oysa Nekrasov, yine söylüyorum, yaşamı

boyunca başkalarının etkisinde kalmıştır. Ama yüreğiyle ve güçlü şiir esiniyle kimi seçkin şiirlerinde karşı durulmaz biçimde halkın ruhuyla kaynaşmıştır. Bu anlamda bir halk ozanıydı o. Az eğitim almış halktan kişi bile Nekrasov'u çok iyi anlardı, ancak eğitim almak koşuluyla. Rus halkının günümüzde Nekrasov'u anlayıp anlamaması sorunu kuşku yok ki saçmadır. Basit "halk" onun "Bir Saatlik Şövalye", "Sessizlik" ve "Rus Kadınları" adlı en seçkin şiirlerinden ne anlayacak? Halkımızın kolayca anlayacağı yüce "Vlas"ta bile yapmacık ayrıntıyı mutlaka fark edecektir (bu şiir halkı hiç heyecanlandırmaz, çünkü doğrudan doğruya Rus gündelik yaşamından çıkmıştır). En güçlü uzun şiirlerinden biri olan "Volga Boylarında" dan ne anlayacaktır? Katışıksız Byron ruhu ve tarzıdır. Hayır, *Nekrasov şimdilik* - Rus aydının şairi— evet, aşkla, tutkuyla halktan ve halkın acılarından söz eden Rus aydının şairi. Gelecekten konuşmuyorum, gelecekte halk Nekrasov'u değerlendirecektir. Bir zamanlar iyi yürekli bir Rus beyefendisinin bu dünyadan gelip geçtiğini, halkının acılarına kederli gözyaşları dökmekten ve kendi zenginliğinden, aristokrat hayatın günahkâr çekiciliğinden sıyrılmaya çalışırken, yaşamının en ağrılı anlarında halka yaklaşmak, ona beslediği derin sevgiyle hırpalanmış yüreğini arındırmaktan başka elinden bir şey gelmeyen biri olduğunu anlayacaktır, çünkü Nekrasov'da halk sevgisi *kendi bireysel acılarının bir sonucuydu.*

Aramızdan ayrılan bu değerli ozanımızın bu "bireysel acısından" ne anladığımı açıklamadan önce, Nekrasov'un ölümünden hemen sonra, bizim bütün gazetelerde Nekrasov'la ilgili neredeyse tüm yazılarda göze çarpan karakteristik ve ilginç saptamalara değinmeden geçemem.

III-Şair ve Yurttaş. İnsan Olarak Nekrasov Hakkında Genel Yorumlar

Bütün gazeteler, ölümü ve cenaze töreni vesilesiyle Nekrasov'dan ve öneminden kısaca söz ettikten sonra istisnasız hepsi hiç beklemeden onun "işini bilen" biri olmasından tutun, kusurlarına, eksik yanlarına, bizlere bıraktığı iki kişilikli karakterine kadar birtakım görüşler bildirmeyi ihmal etmedi. Bazı gazeteler şairin bu yanlarını bir iki satırla geçti; ama önemli olan yine de dokundurmalarıydı; anlaşılan bu kaçınılmaz bir zorunluluktan oluyor. Bazı yayın organlarında Nekrasov'la ilgili daha geniş ve ilgi çekici ayrıntılar yer alıyordu. Gerçekten: Rahmetliye derin, içten saygı nedeniyle suçlamaları üstü kapalı geçmek ve bundan kaçınmakla yine de ayrıntıya girmiş oldular... Onu aklamak, meseleyi daha anlaşılmaz duruma getirdi, ister istemez: "Nesini aklıyorsunuz?" gibi sorular yükseldi. "Bir şeyler biliyorsanız, gizlemeniz gereksiz, bilmek istiyoruz, aklamanıza ihtiyacı mı var?" Buyurun, ne yakıcı sorular! İşin özüne girmek istemediler, ama birini bir an önce uyarmak istiyorlarmış gibi, asıl önemlisi istedikleri halde bundan kesinlikle kaçınamazlarmış gibi aklamayla, küçük eleştirilerle geçiştirdiler. Genelde çok ilgi çekici bir olay, ama bunu anlamaya çalışırsanız o zaman siz de, herkes de, kim olursanız olun bir hükme varacaksınız, bu olayın son derece olağan olduğunu, Nekrasov'dan şair olarak söz ederken gerçekten kişiliğine değinmeden geçilemeyeceğini düşüneceksiniz, çünkü Nekrasov şair olduğu gibi, aynı zamanda yurttaştır; bu ikisi birbirine o kadar bağlı, o kadar biri olmadan diğeri açıklanamaz ve ikisi birlikte açıklama bulur ki, şair olarak ondan söz ederken siz de ister istemez yurttaş olduğunu dikkate alacak ve adeta bunu yapmak zorunda olduğunuzu ve kaçınamayacağınızı hissedeceksiniz.

Peki biz neler söyleyebiliriz ve özellikle ne görürüz? "İşini bilen" diyorlar, yani özel işlerini hal yoluna koymada Nekrasov'un becerikli olduğu söyleniyor, ama sonra aklamada birbirleriyle adeta yarış ediyorlar: "Çok acılar çekmiş, çocukluğundan beri yaşadığı ortam hırpalamış onu." Gençliğinde Petersburg'da evsiz yurtsuz kalmış, sokak köşelerine atılmış, çok sıkıntılar çekmiş, dolayısıyla "çıkarını düşünen" biri olup çıkmış. (Sanki böyle davranmak zorundaymış gibi!) Kimisi işi daha ileriye götürüyor ve Nekrasov'un "işini bilen" yanı olmadan, toplumun yararına çalışmalarını belki de gerçekleştiremeyeceğini, sözgelimi dergi, gazete çıkaramayacağını ima ediyor. Ne yani, hayırlı bir amaç için, kötü amaçlar hoş görülemez mi? Yürekleri sarsan şiirleriyle iyiliğe ve güzelliğe karşı

heyecan ve sevgi uyandıran bir insan hakkında söylenenler, yazılanlar budur işte. Hepsi elbette bağışlamak için söyleniyor, ama bana sorarsanız Nekrasov'un böylesi bir bağışlanmaya ihtiyacı yok. Bu tür bağışlamaların her zaman alçaltıcı bir yanı vardır, bağışlananın bir şekilde kişiliğini alçaklığa yakın küçültür, gölgeler. Gerçekten de, "öteki ve işini bilen" yanını ufacık olsun bağışlamaya kalkışayım, iki kişilikli olmanın bile belli koşullarda doğal, handiyse kaçınılmaz olduğunda diretiyormuş görünürüm. Eğer böyleyse, bugün öz tapınağının mermerlerini parçalayan, sonra da yarın pişmanlık duyarak "Eyvah, düştüm, düştüm!" diye sızlanıp duran kişi karakterine tümüyle katlanmamız gerekiyor. Geceleyin yazmaya başladığı ölümsüz güzellikte dizelerdir bunlar, gece sona erip gözyaşları da kurudu mu, ertesi gün yine "maddi işlerine" koyulacak; nedenmiş efendim, bu "işini bilme" *zorunluymuş da* ondan! Güzel de, dizelere dökülen bu çığlıkların, bu seslenişlerin ne anlamı olur o zaman? En bayağı anlamda "sanat sanat içindir" den başka bir şey değil, çünkü bu şiirleri kendi övüyor, kendi hayranlık duyuyor, çok memnun, yayınlıyor, genç yürekleri coşturacak, yayın dünyasına müthiş bir canlılık kazandıracak diye onlara bel bağlıyor. Hayır, gerekli açıklama yapılmadan bunların hepsi hoş görülürse büyük yanlışlığa düşmeyi göze almış oluruz ve "kimi koruyorsunuz siz?" sorusuyla kafaları bulandırırız, mezarına kadar onu uğurlayan bizler, "dünyada olabilecek en katıksız 'sanat sanat içindir'in parlak temsilcisini" koruduğumuzu söylemek zorunda kalırız. Peki, gerçekten böyle miydi? Hayır, *aslında böyle olmamıştı,* bizler "halkın acıları için" sürekli acılar çeken, kendini hiçbir zaman avutamayan, yadsımayla ve kendine acı çektirmeyle ucuz bir barışıklığı geri çeviren, halkın savunucusu ebedi bir çilekeşi korumuştuk.

Meseleyi içtenlikle ve yansız irdelememiz ve nasıl bir kişi olduğuna, ileride hakkında söyleneceklere bakılmaksızın onu olduğu gibi kabul ederek saptama yapmamız gerekir. Rahmetlinin kişiliğini incelerken elden geldiğince tam doğrulukla sonuçlar çıkarabilmek için burada olabildiğince işin özüne inmemiz gerekiyor; böylece kalplerimiz onun hakkında içimizde ister istemez hatıraları zedeleyecek, pek sevimsiz gölgeler bırakacak en ufak bir kuşkunun yer etmemesini talep edecektir.

Rahmetlinin "gündelik yaşamını" az biliyordum, bu yüzden meselenin hikâye kısmına girmem mümkün değil, bilsem bile yapmazdım, çünkü Nekrasov hakkında anlatılanların en azından yarısının, hatta dörtte üçünün temiz yalan olduğuna eminim (önceden de emindim). Evet, yalan, zırvalık

ve dedikodu... Nekrasov gibi özellikli, ünlü bir insanın düşmanı olmaması elbette düşünülemez. Gerçekten olduğuna göre, mutlaka abartı vardı. Bunu kabul etmekle birlikte, yine de bir şeylerin kaldığını göreceğiz. Neydi bu? Sevimsiz, karanlık ve acı çektiriri bir şeydi kuşkusuz, çünkü bu çığlıkların, feryatların, gözyaşlarının, "düştüğüne" değgin itiraflarının, annesinin hayali önünde tutkulu günah çıkarmalarının ne anlamı olurdu ki? Kendine işkence etmek, bir çeşit cezalandırma vardı burada. Yine de meselenin öyküsel tarafına girmeyeceğim, ama sanıyorum şairimizin hayatının iç karartıcı ve acılarla dolu yarısının özü daha gençken döktüğü dizelerde anlatılıyor gibidir. Sanırım Belinski'yle tanışmadan önce kaleme aldığı ilk dönem şiirlerinden birinde (sonraları yeniden gözden geçirmiş ve biçimini değiştirmişti) bakın neler diyor:

Işıkları dökülmeye başlamıştı akşamın
Poltova ilinden yollara düşüp de
Eşliğinde yağmurun ve rüzgârın
Sırsıklam başkente girdiğimde.

Elimde uzun ince bir değnek,
Ucunda çıkınımın içi boş.
Sırtımda kuzu postu bir gocuk,
Cebimde yirmi beş kuruş.

Ne para, ne coşku, ne de şan,
Boyum küçük, gülünçtür görünüşüm.
Ve kırk yıl geçti şimdi aradan
Cebimde milyonla dolaşıyorum bugün.

Bu milyon, evet, Nekrasov'un iblisi işte buydu! Neden parayı, şaşaalı yaşamı, zevki sevdi? Bunlara sahip olmak için mi "işini bilen" oldu? Hayır, bu, ötekine üstün gelen iblis karakteriydi; bu en karanlık ve en aşağılık ciniydi Nekrasov'un. Bu kibrin, gururun kendini sağlama alma tutkusunun iblisiydi; sağlam bir duvar çekerek insanlardan korunma, tehditlerini, öfkelerini bağımsızca ve dingince seyretme gereksiniminin iblisiydi. Sanıyorum bu iblis, daha on beş yaşında bir çocuğun kendini Petersburg kaldırımlarında bulan, babasından köşe bucak kaçan bir çocuğun yüreğine sülük gibi yapışmıştı. Ürkek ve gururlu delikanlının ruhunu sarsmıştı,

yaralanmıştı; kurtarıcı aramaya çalışmadı, kendisine yabancı insan kalabalığıyla uzlaşmaya girmek istemedi. Böyle bir duyguya erken yaşta kapılması, insanlara karşı bir inançsızlık değil, onlara duyduğu daha çok kuşkucul ve erken bir duyguydu. (Öyleyse yanlış bir duyguydu.) Söyledikleri kadar kötü niyetli, korkunç olmasalar da (herhalde böyle sanıyordu) yine de silik, ürkek, pis insanlardı; bu yüzden de çıkarlarına dokunulduğunda kinsiz, öfkesiz silinip gidiyorlardı. İşte, belki de Nekrasov'un hayalleri o sıralar başlamıştı, evet, "cebimde milyonlar" ı kaldırımlarda düzmüş olmalıydı.

Kimseye bağımlı olmamak adına karamsar, sevimsiz, yalıtılmış bir yaşamla kendini güvence altına alma isteğiydi bu. Yanılmadığımı sanıyorum, onunla tanıştığım ilk günden bazı noktalar hatırlıyorum, en azından hayatım boyunca böyle gelmiştir bana. Bu iblis yine de aşağılık bir iblisti. Nekrasov'un yüreği, kutsal olan her şeye bu kadar eğinimi olan ve bu inancını terk etmeyen güçlü yüreği kendini maddi yönden sağlama almaya bu denli istekli olabilir miydi? Tanrı vergisi yetenekler kendilerini böyle bir güvenceyle mi korurlar? Bu tür insanlar yalın ayak beş parasız yollara düşerler; yürekleri aydınlık ve apaktır. Güvenceleri ne altında, ne de paranın gücündedir. Para: bayağılık, baskı ve zulümdür! Para, Nekrasov'un küçümsediği ürkek, silik kalabalığa güvence olabilir ancak. Baskı ve şiddet, kösnül duygular, ahlaksızlık, "Bırak her şeyini -malını mülkünü- değneğini al, benimle yollara düş!" çağrısı yapabilen bir insanda barınabilir mi?

Yıkılmışların barınağına götürün beni
Yüce davası için aşkın!

Ne ki iblis üstün geldi, adam yerinde kaldı ve hiçbir yere gitmedi.

Bunu acıyla, evet, ömür boyu çektiği acılarla ödedi. Gerçekte sadece şiirlerini biliyoruz; ya kendi iblisiyle iç savaşımı - hiç kuşkuya yer yok ki ölene kadar süren bu işkence edici mücadele, evet, buna ilişkin ne biliyoruz? Nekrasov'un yararlı çalışmalarını bir kenara bırakıyorum: Onları gün ışığına çıkarmadı, ama kuşkusuz vardı, insanlar bu "işini bilen" yüreğin insancıl, sevecen, sevgi dolu yanlarını göstermeye uğraşıyor. Bay Suvorin bir şeyler yayınladı; onun iyi yanlarını gösteren pek çok belge ortaya çıkacağına, başka türlü olmayacağına inanıyorum. "İyi de" diyecekler, "siz bizden daha ucuza aklamış olmuyor musunuz peki?" Hayır, aklamıyorum;

yalnızca düşüncelerimi dile getiriyorum ve sorunu -kesin ve en önemli sorunu- ortaya koymayı başardım.

IV-Nekrasov’un Lehine Bir Tanık

Rolünü tumturaklı sözlerle sürdüren ve bir Hekabe[{323}] için ağlayan aktörün gözyaşlarına Hamlet şaşırmış: “Hekabe’den ona ne?” diye sormuştu. İşte apaçık bir soru: Bizim Nekrasov da kendine ve kendini yoksun bıraktığı kutsallığa *içten* ağlamayı, sonra da acısını (hem de ne katışıksız acı!) ölümsüz güzellikteki dizelere dökmeyi ve ertesi gün de bu harika dizelerle yatışmayı bilen bu aktör gibi olabilir miydi? Dahası: Bu dizelerin güzelliğine para, şan şöhret sağlamaya yarayan “bir geçim aracı” gibi bakmaya ve bu anlamda onu kullanmaya yetenekli biri miydi? Yoksa bunun tam tersine, bu dizelerden sonra şairin ıstırabı dinmemiş, onu doyurmamış mıydı, dizelerde anlatımını bulan güzellik, güç onu ezmiş ve daha çok acı çekmesine mi yol açmıştı? Yok eğer ebedi iblisiyle ve yaşamı boyunca dizginleyemediği tutkularıyla baş edecek güçte olamayıp yeniden düşmüşse, o zaman gayet sakince kendi düşüşüyle barışır mıydı, çığlıkları, inleyişleri, pişmanlığın gizli, kutsal dakikalarında daha bir güçle yeniden başlamaz mıydı ve nihayet, iblisinin ona neye mal olduğunu, ondan elde ettiği kazanımları nasıl pahalıya ödediğini anlayınca her an, her dakika tekrarlanmaz ve çoğalmaz mıydı ıstırapları? Kısacası, iblisiyle ansızın *barışabilseydi* ve hatta insanlarla konuşurken “pratikliğini” bağışlatmaya girişseydi, böylesi bir uzlaşma ve yatışma sonsuza kadar kalıcı olur muydu, yoksa ardında daha yakıcı bir acı, utanç ve ezinç bırakarak yüreğinden bir anda uçup gider miydi? O zaman bu sorunu çözmek mümkün olabilseydi, bizlere ne kalırdı? Sadece, vazgeçemediği arzularıyla baş edecek güçte olmayınca kendini öldürmediği için (sözgelimi kendisine acı çektiren tutkunun ejderiyle baş edecek gücü kalmayınca kendini belinden kayaya çivileyen ve ölen, mağaranın kadim çilekeşi gibi, iblisini kovamamıştı, ama böylece yenmişti onu) onu sorgulamak kalırdı geriye. Bu durumda bizler, yani her birimiz, bu tür davalara bakan bir yargıç rolü üstlenmeye cüret etseydik, küçük ve gülünç duruma düşerdik. Buna rağmen şair kendinden söz ettiği bir şiirinde şöyle diyordu:

Şair olmayabilirsin ama,
Zorundasın bir yurttaş olmak!

Bununla adeta “yurttaş” olarak insanlığın mahkemesini varlığının üstünde görüyordu. Elbette bizim gibilerin onu sorgulaması ayıp olur! Evet, bizler, her birimiz kimiz, söyler misiniz? Kendimizden yüksek sesle söz

etmekle kalmıyor, içimizden tamamen barışık olduğumuz iğrençliğimizi sır gibi saklıyoruz. Şair belki de, eğer gerçekleştirseydik, yüzümüzü güldürecek işler için ağlıyordu. Aslında şiirlerinden düşüşünü ve iblisini biliyoruz. İçten pişmanlık duygularıyla yazmaktan çekinmediği bu şiirler olmasaydı, insan olarak, "işini bilen" biri olarak hakkında söylenenlerin tümü kendiliğinden yok olur ve unutulur giderdi, aklanmaya gereksinim olmayacak kadar dedikodu düzeyine inerdi sadece. Pratik ve işlerini hal yoluna koymayı becerebilen bir insan için pişmanlık çığlıkları atmanın hiç de gerçeğe uymadığını aklımdayken belirteyim, o halde Nekrasov hiç de kimilerinin iddia ettiği gibi işini bilen bir insan değildi belki. Yalnız, yine söylüyorum, yurttaş mahkemesine gitmek zorundaydı, çünkü bu mahkemeyi kendisi tanıyordu. Böylece yukarıda sorduğumuz soru: "Şair, gözyaşları döktüğü şiirleriyle tatmin olmuş ve yine 'işini bilen' karakterine hiç dert etmeden dönecek kadar kendiyle barışmış mıdır, yoksa tam tersine, barışıklığı, kendini küçük düşürecek bu uzlaşmanın utancıyla, sonra hayatı boyunca daha güçlü ve daha yakıcı bir acıyla ıstırap çekecek kadar anlık mı olmuştur?" Bir kez daha söylüyorum, bu sorular ikinci varsayımdan yana çözüm bulsaydı, o zaman hiç kuşkusuz bizler hemen "yurttaş Nekrasov" la barışırdık, çünkü çektiği bireysel acılar ona ilişkin olumsuz anılarımızı temizlerdi. Burada elbette itiraz olabilin "Böyle bir meseleyi çözme gücünde değilseniz (kim çözecek peki?), o halde ortaya atmamak gerekirdi." Ama burada asıl olan sorunun çözülebilmesidir. Bunu çözecek bir tanık vardır. Bu tanık: halktır!..

Yani halkına beslediği sevgisidir! Bir kere, "işini bilen" bir insanın halk sevgisiyle yatıp kalkması ne içindir? Herkes kendi işiyle meşgul: Kimi işini biliyor, kimi de halkı için acı çekiyor. Peki, diyelim ki geçici bâr hevestir bu, bir süre bu oyunu sürdürdü ve sonra da bıraktı. Hayır, Nekrasov'da bu tavır yaşamı boyunca sürdü, evet, ölene kadar sürdü bu tutkusu... Bazıları, onun gözünde halkın bir "Hekabe" olduğunu, şiirle dile getirilen, maddi kazanım sağlayan gözyaşları olduğunu söyleyecekler. Nekrasov'un şiirlerindeki kadar içten aşk duygularının taklit edilmesinin zor olduğunu söylemiyorum artık (bunun üzerine yapılacak tartışmaların sonu gelmez), sadece şunu söyleyeceğim: Nekrasov'un halkı bu kadar sevmesinin, yaşamının en ağır, en umutsuz anlarında halkın çekimine kapılmasının, halka gitmesinin ve aradığını onda bulmasının nedeni benim için apaçık. Bu nedenledir ki yukarıda dile getirdiğim gibi, Nekrasov'da *kendi kendine çektiği bireysel acılarından çıkış yolu* halk sevgisi olmuştur. Olaya bu

açıdan bakarsanız Nekrasov hem şair, hem de yurttaş olarak size tamamen anlaşılır gelecektir. Yüreğiyle ve yaratıcı yeteneğiyle kendini halkına adarken, karşısında kendi iç temizliğini keşfetmiştir. Halk,. Nekrasov için, salt şiirleri için değil, gerçek tinsel bir talepti Halk sevgisinde kendini aklamayı buluyordu. Halka beslediği bu duyguyla kendi ruhunu yüceltiyordu, ama asıl önemlisi, Kendi çevresindeki insanlar arasında bu sevgiyi görememesi ya da bu; insanların neye saygı duydukları, neyin önünde eğildikleriydi, tersine, düşkünce kapıldığı yaşamından tiksinmeye başladığı zaman hu insanlardan koptu ve acı çekenlere, ezilenlere, horlananlara, sıradan halka yaklaştı, yürüdü ve başını yoksul köy kilisesinin mermerlerine vurdu ve şifa buldu. *Bu kurtuluş yoluna inanmasaydı* onu seçmezdi. Ona acı çektiren her şeye karşı sarsılmaz, kutsal çıkış yolunu halk sevgisinde buldu. Eğer böyleyse, karşısında eğilecek daha kutsal, daha sarsılmaz ve daha gerçek hiçbir şey bulamamıştı demek. Sadece halk şiirleriyle kendini aklamayı düşünemezdi. Değil mi ki bu böyle, o halde *halksal gerçeğin* önünde eğilecekti. Yaşamında halk gibi sevgiye değer bir şey göremediyse, öyleyse *halksal gerçeği, halkın içinde var olan gerçeği* tanıyacaktı, bu gerçek vardır ve sadece halkın içinde yaşamaktadır. Bunu bilinçle ya da düşünceleriyle tanımamışsa, karşı durulmaz biçimde yüreğiyle, ruhuyla kabullenmiştir. Aşağılanmış ve ezilmiş imgesi acı veren bu köylüde saygı duymadan edemeyeceği, derinden etkileneceği gerçek ve kutsal değerler keşfetti. Yukarıda onun edebiyatımızdaki öneminden söz ederken bu anlamda onu halksal gerçeği kabul edenler safına koydum. Gerçeğin sonsuzca aranışı, bu gerçeğe duyulan sonsuz susuzluk ve çaba, yine söylüyorum, içsel gereksinimin, bu yüce talebin Nekrasov'u halka yaklaştırdığını, dolayısıyla bu talebin hiçbir çekici ve kurnazca delille, hiçbir paradoksla ve pratik aklanmayla kesilmeyen ve dinmeyen sonsuz acısına tanıklık edeceğini gösterir. Eğer bu böyleyse Nekrasov ölene kadar acı çekmiştir diyebiliriz... Sorarım beyler, bütün bunlardan sonra onun nasıl yargıçları olabiliriz? Yargıcı olsa da, savcısı yoktur...

Nekrasov Rus tarih sayfalarından çıkmış bir kişilik, bu ağrılı geçiş dönemimizde Rus insanının olabileceği kadar gerek ahlaki, gerekse düşünceler alanında çelişkilerin ve kişilik bölünmelerinin en önemli örneklerinden biridir. Bu büyük insan kalplerimizde yaşayacaktır. Şairimizin sevgi atılımları her zaman içten ve temizdi! Ama halkına olan eğinimi o kadar yüksekti ki şair olarak onu en yüksek yere koymaktadır. İnsan -yani yurttaş- Nekrasov'a gelince, halk sevgisiyle ve onun için çektiği

ıstıraplarla o zaten kendi kendini aklamıştır ve karşılığını fazlasıyla ödemiştir, gerçekten ödenmesi gereken bir şey varsa tabii...

V-Okurlara

Günlüğümün aralık sayısını iki nedenle geciktirmiştim: Rahatsızlığım aralık ayı boyunca sürdü ve hiç hesapta yokken basımevi değişikliği oldu. Bu, kaçınılmaz olarak derginin zamanında çıkmasını geciktirdi. Ne olursa olsun kabahati üzerime alıyorum ve okurlarımın hoşgörüsüne sığınıyorum.

Okurlarım, 1878'de Günlüğümü aralıklarla da olsa çıkarıp çıkarmayacağımı soruyorlar, hemen yanıt vereyim, birçok nedenden bunu yapmam mümkün değil. Ama tek sayı çıkarmayı düşünebilirim, böylece okurlarımla bir kez daha buluşmuş olurum. Bu ilgiye değer dönemimizde dile getirilmesi gereken taleplerin içinden diğerlerinin yanı sıra kendim için de bir liste hazırladım. Tek sayı da olsa çıkarırsam gazetelerle duyuracağım. Başka yayın organlarında çalışmayı düşünmüyorum. Sadece roman ve öykülerimi vereceğim. *Süreli* yayından dinlenmeye geçiş yılı bu yıl, Günlüğümü yayınladığım bu iki yılda elimde olmadan birikmiş olan yazınsal çalışmalarıma ağırlık vermek istiyorum artık, ama Günlüğüme bir yıl sonra yeniden başlayacağımı umuyorum. Bana çok yakın ilgi gösterdikleri ve düşüncelerimi paylaştıkları için tüm okurlarıma gönülden teşekkürlerimi bildiririm. Bana mektupla başvuran okurlarıma yayınımı aslında en civcivli dönemde bıraktığımı, ancak bir yıl sonra daha ses getirici, daha ilgi çekici konulara ağırlık vereceğimizi ve yine hep birlikte güzel işler yapacağımızı belirtmek isterim.

Hep birlikte diyorum, çünkü bana sürekli mektup yazanları artık meslektaşım kabul ediyorum. Verdikleri bilgiler, eleştirileri, öğütleri, içten davranışları bana güç katıyor. Sağlığımın bir türlü düzelmemesi, zamanımın olmaması nedeniyle, çoğuna yanıt veremediğim için çok üzgünüm. Bu zamana kadar yanıt veremediğim okurlarımın engin hoşgörülerine sığınıyorum. Özellikle son üç ayda aldığım mektuplara karşı çok mahcubum. "Zavallı çocukların acılarını bana yazan, ama mektubunun bana ulaştığını henüz bilmeyen" (şimdi öğrenmiştir) bayana fırsattan yararlanıp mektubunun derinden ve yürekten ilgimi çektiğini buradan bildiriyorum. Ah, imkân olsaydı, bu mektuba Günlüğümde yer vermenin olanaksızlığı üzerine düşüncemden vazgeçtiğimi göstermek için sırf, Günlüğümde yanıt verirdim. Mektup, gençliğimizin çoğunluğunun yüce gönüllü, heyecanlı yanına, toplumun yararına her hayırlı davaya gönülden hizmet etme arzularına tanıklık ediyor. Sayın bayana sadece şunu söyleyeceğim: İçinde doğan yeni bir enerjiyle, özveri ve kendini feda etme derecesinde yüreği *dava için, eylem için* soylu bir istekle dolup taşan Rus kadını kurtaracaktır

belki de bizleri, toplumumuzu... Kadınlarımız diğer güçlerin davadan uzak olmalarını ayıplayacak, onları peşlerinden sürükleyecek, yolunu şaşıranlara gerçeğin yolunu gösterecektir. Bu kadar yeter, çok saygıdeğer mektup sahibi bayana burada “her ihtimale karşı” yanıt veriyorum, zira bana bildirdiği adreste kendisine ulaşabileceğimden kuşkuluyum.

Bana gönderilen mektuplarda -sahiplerinin de derinden ilgilendikleri belli- o kadar önemli ve can alıcı konular var ki mektupla yanıt vermek imkânsız. Burada mektup değil, makaleler, hatta dolu doluya bir kitap bile yazmak gerekir. Bildiğiniz gibi mektupta üstü kapalı geçmeler olur, bunlar kuşku ve şaşkınlık yaratabilir.

Türklerle sürdürdüğümüz savaşta şehit düşen erkek kardeşiyle ilgili mektubunu alıp almadığımı öğrenmek isteyen bayana hemen bildirmek isterim ki kardeşini, can yakınını kaybetmesinin derin kederi, aynı zamanda kardeşinin güzel ve kutsal bir dava için can verdiğini bildirirken duyduğu heyecan beni derinden sarsmış ve üzmüştür. Bu bayana, burada rahmetliyi şahsen tanıyan ve kardeşiyle ilgili tüm yazdıklarını doğrulayan bir gençle karşılaştığımı memnuniyetle belirtirim.

Kızılhaç’la ilgili bana (5 sayfa) uzun bir mektup yazan kişiyi içten kutlarım, çok teşekkür ederim ve mektuplarını sürdürmesini isterim. İstediklerini ona mutlaka göndereceğim.

Sorularını *madde madde* soran bazı mektup sahiplerine, ayrı ayrı mutlaka yanıt vereceğim. “Strütskiy” kimler olabilir gibi... (Umarım, mektup sahipleri bu ifadelerime bakarak kendilerini tanırlar.) Yanıt vermekte geciktiğim için Minskli ve Vitebskli mektup sahiplerinden özellikle özür dilerim. Dinlenirken elimden geldiğince yanıt vermeye çalışacağım. Sonuç olarak pek dert etmesinler.

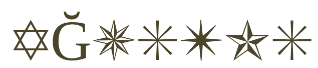
Adresim eskisi gibi kalıyor, sadece “Yazarın Günlüğü” ibaresinin kullanılmamasını rica ediyorum.

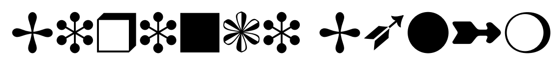
Bir kez daha hepinize teşekkür ederim. Yakında yeniden buluşmak umuduyla... Şimdi zaman, zafer ve şan zamanı, ama zorlu ve karanlık. Her şey pamuk ipliğine bağlı; bir yıl sonra bütün bunlardan mutlaka söz edeceğiz!

P.S. Geçmişte ve Günümüzde Doğu Sorunu. Rusya Savunması. SERA T. SINCLAIR. İngiliz parlamento üyesi. İngilizceden çeviri. Bu kitap yayınlanır yayınlanmaz, yayıncı benden Günlüğün bu sayısında ilan edilmesini rica etti. Kitabı okuduktan sonra, alışıldık gazete ilanı yerine biraz tanıtmayı istedim. Bu kitap gibi popüler, ilgi çekici ve emek verilmiş bir yapıt

yaratmak zor iş... Günümüzde bu tür kitaplara ihtiyacımız var. Doğu Sorununun tarihi üzerine bilgilerimiz o kadar kıt ki! Oysa bu sorun, hele şimdi büyük önem kazanıyor, herkesçe bilinmesi gerek. Gerekli ve zorunludur. Sinclair Rus çıkarlarının bir savunucusu. Politika yazarı olarak Avrupa'da çoktandır tanınıyor. 350 sayfalık bir kitap, sadece 1 ruble (adrese 1 ruble 20 kapik), her kitapçı dükkânında bulabilirsiniz.

I-Puşkin ’le İlgili Yaptığım Konuşma Üzerine Bir Açıklama

“Bir Yazarın Günlüğü”nün (Bu yıl tek sayı olarak çıkardık. Sağlığım el verirse, “Bir Yazarın Günlüğü” serisini 1881’de de sürdüreceğimi umuyorum) bu sayısının içeriğini oluşturan, aşağıda yer verdiğimiz, Puşkin’in anlamı ve önemi üzerine söylevim, bulunduğumuz yılın 8 Haziranında Rus Edebiyatını Sevenler Derneğinin resmi toplantısında, kalabalık bir dinleyici kitlesinin önünde yapıldı ve çok büyük bir etki yarattı. Herkesin kendisini Slavcıların önderi gördüğünü söyleyen İvan Sergeyeviç Aksakov kürsüden, konuşmamın bir “olay” olduğunu bildirdi. Şimdi bu konuyu hatırlatmamın nedeni kesinlikle övünmek için değil, yalnızca şu noktayı vurgulamak içindir: Eğer konuşmam “bir olay” olarak nitelendiriliyorsa, salt aşağıda belirteceğim görüş açılarındandır. Önsözü de bunun için yazıyorum. Puşkin’in Rusya için taşıdığı önemi özellikle şu dört ana nokta üzerinde belirtmeye çalıştım:

1. Puşkin derin öngörüsü, üstün zekâsı ve tertemiz Rus yüreğiyle, tarihsel bir gerçek olarak önümüzde duran, öz toprağından köklerini koparmış, halkın üstüne çıkmış aydın sınıfımızın hastalığının belli başlı belirtilerini keşfeden ve gözler önüne seren ilk kişi olmuştur. Huzursuz, kimseyle uzlaşamayan, yurdunun toprağına, yurdunun gücüne inancını yitirmiş, Rusya’yı ve sonunda kendini (yani kendi toplumunu, yurdumuzun toprağında doğmuş kendi aydın sınıfını...) yadsıyan, başkalarıyla olmayı istemeyen, içten acılar çeken bizim olumsuz kişi tipini belirlemiş ve olanca canlılığıyla gözler önüne sermiştir. Aleko ve Onegin, edebiyatımızda sonraları boy gösterecek pek çok benzerinin kaynağı olmuşlardır. Onların ardından Peçorinler, Çiçikovlar, Rudinler, Lavretskiler{324}, Bolkonskiler (Lev Tolstoy’un *Savaş ve Barış* romanının kahramanı) ve başka birçok tip, ilk kez Puşkin’in ortaya koyduğu düşüncenin gerçekliğine tanıklık etmişlerdir. Büyük Petro reformlarından sonra ortaya çıkan toplumumuzdaki korkunç hastalığı gözler önüne seren Puşkin’in yüce dehasına ve yaratıcı zekâsına şan olsun! Bu hastalığımızın ortaya çıkarılmasını Puşkin’in şaşmaz tanılarına borçluyuz. Bizleri avutan ilk o olmuştur: Çünkü bu hastalığın ölümcül olmadığı, toplumumuzun iyileşebileceği, yenilenip yeniden canlanabileceği büyük umudunu bizlere veren o olmuştur. Eğer halkın gerçeğine inilirse... çünkü:

2. Doğrudan doğruya Rus özbenliğinden fışkıran, kökleri halkın gerçeklerinde, öz toprağımızda var olan ve bu toprakta bulup çıkardığı Rus ahlak güzelliğinin tiplerini ilk o yarattı. (Özellikle ilktir ve ondan önce

kimse çıkmamıştır.) Bir yığın yalandan kendini koruyan, tam anlamıyla Rus kadını Tatyana tipi! Örneğin *Boris Godunov'daki* keşiş ve diğer tarihsel tipler... *Yüzbaşı'nın Kızı*'nda çizilen gerçekçi tipler; şiirlerinde, öykülerinde, notlarında, hatta *Pugaçev İsyanı Tarihinden* adlı yapıtında karşılaşacağımız pek çok tip buna tanıklık ederler. En önemlisi -özellikle altını çizmek gerekir- Rus insanının ve Rus benliğinin olumlu güzelliklerini yansıtan bu tiplerin tümüyle halkın ruhundan çıkmış olmasıdır. Burada bir gerçeği söylememiz gerekir: Puşkin bu güzelliği ne günümüz uygarlığında, ne sözde "Avrupa kültüründe" (söz açılmışken, bu kültür hiçbir zaman bizim olmamıştır) ve ne de dıştan benimsenen Avrupa düşüncesinin ve kalıplarının garabetinde bulmuştur. Puşkin bu güzelliği, yalnızca halkın ruhunda bulmuştur, evet, yalnızca *bunda*... Böylelikle, yine söylüyorum, tutulduğumuz hastalığa tanı koyarken büyük umut da verdi bizlere: "Halkın ruhuna inanın, tek kurtuluşu ondan bekleyin, kurtulacaksınız!.." Puşkin'i derinliğine kavrarken böyle bir sonuca varmamak mümkün değildir.

3. Puşkin'in anlamı ve önemi üzerine belirtmek istediğim üçüncü nokta, onun sanatçı dehasının en ayırıcı özelliği -ondan başka kimsede ve hiçbir yerde göremeyeceğimiz- başka ulusların dehasıyla özdeşleşme, tam anlamıyla bir beden olma ve evrensel duyarlılık bilincidir. Konuşmamda, Avrupa'da dünya çapında büyük dehaların bulunduğunu söylemiştim: Shakespeare, Cervantes, Schiller gibi, ama hiçbirinde bu özelliği göremeyiz, yalnızca Puşkin'de vardır. Burada olan salt sevgi gücü değil, özellikle başka uluslarla özdeşleşme yeteneğidir. Puşkin'i değerlendirirken, tüm dünya sanatçılarının içinde sadece onda olan ve onu diğerlerinden ayıran dehasının bu en belirgin özelliğini belirtmeden geçemezdim. Ancak Shakespeare, Schiller gibi büyük Avrupalı dehaları küçümsemek için söylemedim bunu; sözlerimden böyle saçma bir sonuç çıkarmak için insanın aptal olması gerekir. Shakespeare'in yarattığı Ari kavmin insan tiplerinin evrenselliğinden, anlaşılabilirliğinden ve açımsanamaz derinliğinden en ufak kuşku duymam söz konusu olamaz. Eğer Shakespeare Othello'yu bir İngiliz değil de *Venedikli* bir Faslı olarak yaratsaydı, o zaman yerli, ulusal bir kimlik katmış olurdu sadece, ancak bu tipin evrensel önemi, aynı eskisi gibi kalırdı; çünkü Shakespeare'in yapıtında vurgulamak istediğini, İtalyan'da da aynı güçte yansıtabilirdi. Yine söylüyorum, Puşkin'in başka ulusların dehasıyla özdeşleşme gücünü vurgularken niyetim, Shakespeare'in, Schiller'in evrensel önemine dil uzatmak değildi.

Bu güçte, bu gücün doluluğunda bizler için büyük ve yol gösterici bir işaretin bulunduğunu belirtmek istedim, çünkü:

4. Bu tamamen Rus halkına özgü ulusal bir güçtür ve Puşkin de bu gücünü halkımızla paylaşmış ve üstün bir sanatçı olarak, en azından kendi alanında, sanatında bu gücün kusursuz aktaranı olmuştur. Halkımız bu evrensel duyarlılığını ve barışçı eğilimini yüreğinde yaşatmaktadır ve Petro devrimlerinden bu zamana kadar geçen iki yüzyıl boyunca bu eğilimini defalarca göstermiştir. Halkımızın bu gücünü dile getirirken, aynı zamanda bu gücün bizler için büyük bir teselli, aydınlık geleceğimiz için büyük, belki de en büyük umut olduğunu göstermeden edemezdim. En önemlisi, bütün aşırılığına ve düşkünlüğüne karşın, Avrupa emellerimizin, geçerliliği ve akla yatkınlığı kadar, *temelinde* halka da özgü olduğunu, halksal ruhun talepleriyle tamamen örtüştüğünü ve en nihayet tartışmasız en yüce amaç olduğunu belirttim. Bu kısa, hatta çok kısa denebilecek konuşmamda, düşüncelerimi tam anlamıyla geliştirdiğim kuşkusuz söylenemez, ancak hiç değilse düşüncelerimi açıkça ifade ettiğimi sanıyorum. Evet, zavallı ülkemiz, belki de sonunda "tüm insanlığa yeni sözünü söyleyecektir!" dediğim için kimseler öfkelenmemeli bana. Dünyaya yeni bir söz söylemeden önce, "bilimsel, ekonomik ve toplumsal yönden gelişmemiz gerektiğini, ancak bundan sonra Avrupa ülkeleri gibi (sözde) kusursuz yapılara 'yeni söz' söylemenin düşlerini kurabileceğimizi" öne sürmek bence daha gülünç bir yaklaşımdır. Rusya'yı Batı ülkeleriyle ekonomik ve bilimsel alanda bir tutmaya kalkışmadığımı konuşmamda özellikle vurguladım. Ben sadece, tüm insanlığın birleşmesi ve kardeşçe sevgi ülküsünü, düşmanlığı bağışlama, birbirine benzemezliği hoş görme ve karşıtlıkları ortadan kaldırma düşüncesini içine sığdırmada Rus ruhunun, Rus halkının dehasının belki de bütün halklardan daha güçlü olduğunu söylüyorum. Bu ne ekonomik, ne de başka bir özelliktir; bu, *ahlaki* bir özelliktir, bu özelliğin Rus halkında var olmadığını kim inkâr edebilir ve tartışabilir? Evet, kim söyleyebilir ki halkımızın üstüne çıkmış Avrupalılaşmış aydınlarımızın *ekonomik olarak* palazlanmalarına ve gelişmelerine *kol gücüyle* hizmet etmeye yazgılı Rus halkının bilinçsiz bir yığın olduğunu? Sorarım, kendisinden hiçbir şey beklenmeyen, hiçbir umut belirtisi taşımayan, ölü bir durağanlığı bünyesinde barındırdığını kim söyleyebilir? Yazık ki pek çok kişi bunu iddia ediyor. Bense meseleye değişik açıdan yaklaşma cesaretini gösterdim. Yine söylüyorum, "fantazyamı" -kendim böyle ifade etmiştim- kuşkusuz ayrıntılı ve tam

anlamıyla dile getiremedim. Ama söz etmeden geçemezdim. Karışıklıklar yaşayan ülkemizin, Batı benzeri ekonomik ve toplumsal atılımları gerçekleştirmedikçe bu yüce emelleri beslemesinin bir hayal olduğunu öne sürmek düpedüz saçmalıktır. Ruhun ahlaki hâzineleri hiç değilse temelde iktisadi güçlere bağlı değildir. Evet, ülkemiz yoksuldur, düzensizdir, ama yüksek sınıf dışında insanlarımız tek bedenmişçesine birbirine kenetlenmiştir. Seksen milyonluk nüfus, kuşkusuz, hiçbir Avrupalı ulusta görülmeyen manevi birlik örneği gösteriyor, öyleyse, ülkemizin karışık, düzensiz, hatta yoksul olduğu ciddi anlamda söylenemez. Tam tersine, Avrupa'da, onca zenginliğin biriktiği Avrupa'da bütün ülkelerin temelleri tamamen oyulmuştur; belki de yakın gelecekte iz bırakmadan temelli çökecek ve yerini, şimdiye kadar hiç duyulmamış, eskisine hiç benzemeyen yeni bir yapı alacaktır. Avrupa'yı bu çöküşten biriktirdiği zenginlikler de kurtaramayacaktır, "çünkü bu zenginlik bir anda yok olacaktır." Gelgelelim içten içe oyulan bu hastalıklı çürümüş toplum düzeni ulaşılması gereken ve ulaşıldığı takdirde ancak, Avrupa'ya varlığımızı hissettirebileceğimiz yüce bir ülkü olarak gösteriliyor halkımıza. Bizim iddiamız şudur: Günümüzün ekonomik sıkıntılarında, hatta bundan daha ağırı olsa bile, sevgi ve evrensellik bilinci taşımak ve yüreğine sığdırmak mümkündür. Evet, Tatar istilasından ya da Rusya'nın salt ulusal birlik ruhuyla kurtulduğu o "Karışıklıklar Döneminden"{325} sonra yaşananlara benzer o korkunç sıkıntılarda bile bu gücü korumak ve yüreğinde yaşatmak mümkündür. Nihayet, insanlığı sevmeyi ve tüm insanlığın birliği duygusunu içimizde yaşatmayı, bize benzemedikleri için yabancı uluslardan nefret etmeme gücünü içimize sığdırmayı, başka ülkeleri sıkılacak bir limon gibi görüp (Avrupa'da böyle düşünen ülkeler var) her şeyin kendi ülken için olması isteğine gem vurmayı, evet, bütün bunları zorunlu görüyorsak ve bütün bunlara ulaşmak için, yine söylüyorum, öncelikle zengin bir ülke olmamız, Avrupa toplum düzenine ayak uydurmamız gerçekten gerekiyorsa (yarın yıkılıp gidecek olan) bu Avrupa düzenine körü körüne öykünmek mi zorundayız? Kendi ulusal ve örgensel gücüyle Rus canlı yapısının gelişmesine izin verilmeyecek mi? Avrupa'ya uşakça, kişiliksizce öykünmek zorunda mıyız yoksa? O zaman Rus organizmasını nereye koyacağız? Bu baylar canlı yapının nasıl bir şey olduğunu biliyorlar mı? Bir doğa bilimidir dolamışlar dillerine! İki yıl önce sohbet ettiğim biri, azılı Batı yanlısı biriyle bir konuda tartışırken: "Halk buna izin vermez!" dediğinde, Batıcıdan oldukça sakin ve kibirle: "Öyleyse halk ezilmelidir!"

diye karşılık gördüğünü aktarmıştı bana. Bu Batı sevdalısı zat öyle rastgele biri de değildi, aydın sınıfımızın önde gelen temsilcilerinden biriydi. Bu olay gerçektir.

Konuşmamda bu dört ana maddeyle Puşkin'in bizler için taşıdığı anlamı ve önemini belirttim, yine söylüyorum, konuşmam büyük bir etki yarattı. Bu etki ne değer ifade etmesinden (bunu özellikle belirtmeliyim), ne de konuşma yeteneğimden ileri geliyordu (bu konuda rakiplerimle aynı düşüncedeyim, övünülecek bir yanım yok), ama içten olması -çekinmeden söyleyebilirim- konuşmamın kısalığına ve yetersiz olmasına karşın, ortaya koyduğum gerçeklerin tartışılmaz gücüydü etkileyici olan... Peki, İvan Sergeyeviç Aksakov'un sözünü ettiği "olay" neydi? Evet, burada asıl önemli olan, Slavcıların ya da Rus Partisi denilen tarafın (aman Tanrım, bir "Rus Partimiz" var!) Batıcılarla uzlaşmada belki de nihai ve büyük adımı atmalarıydı, çünkü Slavcılar, Batı yanlılarının Avrupa özlemlerini, hatta en aşırı özentilerini getirdiği sonuçlarıyla haklı görmeye başladılar ve bunu ulusal bilinçle örtüşen, ulusumuzun bir özlemi olduğunu açıkladılar. Bu düşkünlüklerini tarihsel koşulların getirdiği bir zorunluluk ve tarihsel kader görerek aklamış oldular; öyle ki sonuçta, günü gelip de muhasebesi yapıldığında -zamanla bu yapılırsa tabii- Batıcıların da Rus yurduna ve onun emellerine, anayurtlarını gönülden sevmiş ve "Rus yabancıların" aşırılıklarından bugüne kadar yurtlarını belki de büyük kıskançlıkla korumuş olan katışıksız Ruslar kadar hizmet ettikleri görülecektir. Sonunda iki parti arasında yaşanan bilinmezliklerin ve sürtüşmelerin, kötü çekişmelerin bu zamana kadar büyük bir yanlış anlamadan ileri geldiği belirtildi. İşte "olay" bu olabilirdi; nitekim burada bulunan Slavcılarm temsilcileri, konuşmam bittikten sonra, sözlerimi hemen tüm sonuçlarıyla onaylamışlardı. Şimdi söylüyorum, konuşmamda da söylemiştim: Atılan bu yeni adımın şerefi (barışmayı içten istemek de bir şereftir), kuşkusuz, bu yeni sözün getireceği yarar, yalnızca benim değil, tüm Slavcılarm, "Partimizin" eğilimine ve ruhuna aittir. Slavcılığı tarafsız olarak inceleyenler bunun her zaman böyle olduğunu görmüşlerdir, dile getirdiğim düşünceler, Slavcılar tarafından açıkça vurgulanmasa bile, dolaylı olarak birçok defa ifade edilmiştir. Benim yaptığım, zamanı iyi değerlendirmekti. Şimdi sonuç olarak: Batıcılar vardığımız sonuçları onayladıkları ve paylaştıkları takdirde, kuşkusuz iki grup arasındaki yanlış anlamalar ortadan kalkacaktır, İvan Sergeyeviç Aksakov'un belirttiği gibi, "artık her şey açıklığa kavuştuğu için, Batı yanlıları ve Slavcıların sürtüşmeleri için

herhangi bir neden kalmayacaktır.” İşte meseleye bu açıdan baktığımızda, konuşmam bir “olay” olarak görülebilirdi. Ne ki “olay” sözcüğü içten bir coşku anında, yalnızca tek taraftan duyuldu; ötekiler bunu onaylar mı, salt düşüncede mi kalır - bu tümüyle ayrı bir meseledir. Konuşmam bitip kürsüden iner inmez beni kucaklayan, elimi sıkan Slavcıların yanı sıra Batıcılar da koşarak içten kutladılar, sıradan kişiler değillerdi, etkinliklerini bugün de sürdüren Batılılaşma hareketinin önde gelen temsilcileriydi. Slavcılar gibi büyük bir coşku ve heyecanla kutlayarak, defalarca konuşmamı bir deha olarak nitelediler. Ama korkuyorum, gerçekten korkuyorum. Bu sözler bir coşku, bir “esrime” halinde söylenmiş olabilir! Ah, beni korkutan, konuşmamı dâhiyane bulma düşüncesinden bir süre sonra vazgeçecekleri değildi, konuşmamın pek dâhiyane olmadığını ben de biliyorum ve bu övgülerin çekiciliğine asla kapılmış değilim; öyle ki, dehamın onları sonraları düş kırıklığına uğrattığını öğrensem bile, gönülden bağışlayabilirim onları, gelgelelim, olur a, Batıcılar biraz düşündükten sonra (Note bene: Sadece beni tebrik edenleri değil, bütün Batıcıları kastediyorum. Bunu özellikle belirteyim.) belki de (dikkatinizi çekerim, sadece “belki de” diyorum, “artık” değil): “Hah!” diyecekler. “Efendim, bunca kavga ve çekişmeden sonra, batılılaşma çaba ve emellerimizin haklılığını nihayet kabul ettiniz; bizim tarafın da doğruları olduğunu gördünüz ve süngülerinizi indirdiniz; eh, itiraflarınızı memnuniyetle karşılıyoruz, bu arada şunu hemen belirtelim ki sizin açınızdan hiç de fena değil bu: Hiç değilse aklı başında biri olduğunuzu gösterir; zekânızdan hiçbir zaman kuşku duymamıştık zaten, ama haza kalın kafalı olanlarımız hariç tabii; onların sorumluluğunu üzerimize almak istemiyoruz, istesek de alamayız, fakat... işte burada, bakın görüyorsunuz bir ‘fakat’ çıkıyor ortaya, bir an önce açıklanması gerek. Evet, efendim, durum şu: Biz Batıcıların aşırı coşkularımızda sözde ulusal ruhla omuz omuza gittiğimiz ve gizliden gizliye bizi bu ulusal ruhun yönlendirdiği üzerine ileri sürdüğünüz savlarınız, vardığınız sonuç bizlerde derin kuşku yaratmaktadır; bu nedenle aramızda bir uzlaşma olması kesinlikle mümkün değildir. Bakın, bizlere yön veren asla halkın ruhu değildir, Avrupa, Avrupa bilimi ve Petro reformlarıdır, çünkü efendim, biz bu ruhu halkta hiç göremediğimiz gibi, batılılaşmaya giden yolda kokusunu bile hissetmedik, tam tersine, onu bulunduğu yerde bırakıp tabana kuvvet kaçtık. Ta işin başından beri kendi başımıza hareket ettik; Rus halkını evrensel sevgi gücüne ve tüm insanlığın birleşmesi ülküsüne götüren bir içgüdüyü falan da hiç takmadık, evet, sözün

kısası, demin söyleyip durduğunuz konulardan hiçbirini... Artık tüm açıklığıyla konuşmanın zamanı gelmiştir: Geçmişte olduğu gibi, bizler Rus halkını, ondan asla bir şey öğrenemeyeceğimiz, tersine, Rusya'nın daha iyiye gitmesini engelleyen ve organik olarak olanaksız olsa da hiç değilse mekanik olarak, yani sonsuza dek bizi dinlemeye zorlayarak, yeniden yaratılması ve biçimlenmesi gereken geri kalmış bir güruh olarak görmekteyiz. Boyun eğdirmek için de az önce sözünü ettiğimiz Avrupa ülkelerindeki gibi aynı toplumsal düzeni benimsemesi gerek. Aslında her zaman olduğu gibi halkımız bugün de yoksul ve koyu cahildir, ne ülküsü, ne kişiliği olabilir. Halkımızın tüm tarihi olmaz. saçmalıklarla doludur, kim bilir siz ne anlamlar çıkarıyorsunuzdur bu saçmalıklardan, oysa halkımıza nesnel ve gerçekçi açıdan bakan yalnızca bizleriz. Bizim gibi bir halkın tarihi falan olmamalıdır; tarihe benzer ne varsa nefretle bir kenara atılmalıdır. Yalnızca aydın toplumumuzun tarihi olmalı ve halk tüm gücüyle ve çabasıyla yalnızca bu topluma hizmet etmelidir.

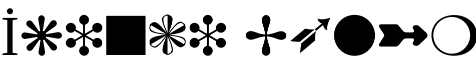
Aman efendim, endişelenmeyin, bağırmayın öyle! Halka boyun eğdireceğiz dediysek, köle durumuna düşürmek değil niyetimiz; elbette hayır! Lütfen bu yargıya varmayın hemen!' Bizler insancılız, Avrupalıyız, gayet iyi biliyorsunuz bunu. Tanı tersine, niyetimiz halkımızı sırası geldiğinde yavaş yavaş eğitmektir, onu bambaşka bir toplum haline getirip kendi düzeyimize çıkardıktan sonra eserimizi tamamlayacağız. Eğitiminin temelini biz atacağız ve kendi başladığımız yerden başlatacağız; yani bu eğitim halkın tüm geçmişini yadsıması ve lanetlemesi temeline dayalı olacak, halk geçmişini tarih sayfalarına kendisi gömecek. Halkımızdan birine okuma yazmayı öğretir öğretmez, hiç zaman geçirmeden Avrupa zevkleri tattıracağız ona, Avrupa hayatının incelikleriyle -giyimi kuşamı, içkiler, danslar, eğlencelerle- baştan çıkaracağız onu, kısacası, ayağındaki çarıktan, içtiği kvastan, kadim türkülerinden utandıracağız; gerçi bu türküler içinde güzel, ezgisel olanları yok değil, ama siz ne kadar sinirlenirseniz sinirlenin, biz yine de uyaklı vodviller söyleteceğiz ona. Özetle, hayırlı amacımız için her yolu deneyerek, her şeyden önce, bize de yapıldığı gibi, insanoğlunun zayıf tellerine dokunacağız ve işte o zaman bu halk bizim olacaktır! Geçmişinden utanç duymaya başlayacak ve lanet okuyacaktır. Lanetleyen bizdendir - işte bizim reçetemiz!.. Halkı kendi düzeyimize çıkarır çıkarmaz, bu formülümüzü tümüyle uygulamaya sokacağız. Eğer halk gelişime ayak uydurmazsa, o zaman 'halk ortadan kaldırılmalıdır!' Çünkü efendim, halkımızın değersiz, boyun eğdirilmesi

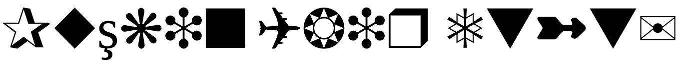
gereken barbar bir sürü olduğu açıkça ortaya çıkmış olacaktır. Artık başka da yapacak bir şey yoktur çünkü: Gerçek yalnızca Avrupa'da ve aydınların elindedir, bu yüzden de sizin şu 80 milyonluk nüfus (bununla övünüyorsunuz herhalde), evet, bu milyonlar her şeyden önce Avrupa gerçeğine hizmet etmek zorundadır, zira başka bir gerçeklik olamaz. Bizleri milyonlarınızla korkutamazsınız. İşte, bizim tüm çıplaklığıyla değişmez yargımız budur ve bundan asla dönmeyiz. Vardığınız sonuçlar bizi ilgilendirmez, sizinle artık tartışamayız; *le Pravoslavie*{326} gibi garip konuları örneğin... Çok bir önemi varmış da... Avrupa'da ve Avrupa biliminde, genel bir görüşle son sözü, aydınlanmış, insancıl bir tanrıtanımazlığın söylediği günümüzde, hele bizden bu gibi isteklerde bulunmayacağınızı umarız. Bizler Avrupa'nın peşinden gitmeden edemeyiz.

Bu yüzden bizlere övgüler düzdüğünüz konuşmanızın yarısını belli sınırlar içinde kalmak kaydıyla kabul edebiliriz; bak, nasıl kibar davranıyoruz sana. Ne var ki kendinizle ve 'ilkelerinizle' ilgili bölümü -kusura bakmayın ama-kabul edemeyiz..."

İşte olabilecek en hazin sonuç budur. Yine söylüyorum: Konuşmam bittikten sonra kutlamak için bana koşan Batı yanlılarını bırakın, diğer Batıcıların bile bu sözleri söyleyeceğini düşünmeye cesaret edemem, onlar ki benimsedikleri inanç ve kuramlarına karşın tam anlamıyla Rus, eylem adamı, çok sevilen ve sayılan Rus yurttaşlarıdır. Buna karşılık toplumdan bağlarını koparmış, yersiz yurtsuz yığın, düşüncelerini sokaklara taşıyan ortadakiler, sizin şu Batıcı yığın, bu "akımın" bozulmuş tipleri (denizde kum kadar çokturlar), ah, buna benzer sözleri kesinlikle söyleyeceklerdir, belki de söylemişlerdir bile. (Note bene: Sözgelimi bir gazete kendine özgü o mizah anlayışıyla, din üzerine, Slavcıların amacının tüm Avrupa'yı Ortodoks yapmak olduğunu yazdı.) Bu karanlık düşünceleri bir kenara bırakalım ve bizim batılılaşma hareketinin önde gelen temsilcilerine güvenelim. İnançlarımızın ve onlara beslediğimiz umudun hiç değilse yarısını kabul ederlerse eğer, övgüyle, şerefle anarız, yürekten coşkuyla karşılarız onları. Yalnızca yarısını kabullenseler, yani Rus ruhunun bağımsızlığını ve özgünlüğünü; onun var olduğu gerçekliğini, evrensel birlik emellerini, insancıllığını kabul etseler artık tartışacak bir mesele kalmaz, en azından önemli bir neden kalmaz. Asıl o zaman konuşmam yeni bir olayın temellenmesine katkı sağlamış olur. Son kez yine söylüyorum, konuşmam bir "olay" olarak değerlendirilmemeli (böyle bir değeri hak etmiyor), bizlerin bir araya gelmesini sağlayan yüce Puşkin'i anma

toplantısının güzel bir gelecek adına, aydın, içten, umut dolu insanlarımızı kaynaştırmış olması, işte, asıl gerçek olan “olay” budur.

8 Haziran 1880 Tarihinde Rus Edebiyatını Sevenler Derneğinin Toplantısında Söylenmiştir

"Puşkin olağanüstü bir olaydır, belki de Rus ruhunun biricik olayıdır" demişti Gogol. Ben de şunu ekliyorum: Peygamberdir, evet, Puşkin bizler için tartışmasız peygamberdir. Petro reformlarından tam yüz yıl geçtikten sonra toplumumuzda başlayan sağlıklı bilinçlenmemizin geliştiği bir dönemin başlangıcında tarih sahnesine çıkmıştır ve ortaya çıkışı karanlık yolumuzu aydınlatan yeni bir ışık olmuştur. Bu anlamda Puşkin bir peygamber ve yol göstericidir. Büyük şairimizin çalışmalarını üç döneme ayırıyorum, Puşkin'in yaratıcılığına değinirken edebiyat eleştirmeni gibi konuşmayacağım elbet: Puşkin'in bizler için neden peygamber olduğunu, önemini ve bundan ne anladığımı dile getirmek istiyorum sadece. Yalnız bu arada şunu belirteyim ki Puşkin yapıtlarının dönemlerini bence kesin çizgiyle ayırmak mümkün değildir. Örneğin *Yevgeni Onegin'in* başlangıç bölümü bana sorarsanız yaratıcılığının ilk dönemine aittir, oysa söz konusu yapıt, Puşkin'in artık ülkülerini yurdunun toprağında, halkının köklerinde bulduğu ve bu ülküyü tamamen sevgiyle ve derin öngörüsüyle kavrayıp benimsediği yaratıcılığının ikinci döneminde son bulur. İlk döneminde Puşkin'in Avrupalı şairlere -Parny'ye, André Chénier'e vb ...ve özellikle Byron'a- öykündüğü söylenir. Evet, kuşku yok ki Avrupalı şairlerin dehasının gelişimine büyük etkileri olmuştur, üstelik bu etki Puşkin'de yaşamı boyunca sürmüştür. Bununla beraber Puşkin'in ilk dönem poemaları salt öykünme değildir, zira bu yapıtlarda dehasının olağanüstü özgünlüğü hemen kendini gösterir. Öykünmelerinde hiçbir zaman, örneğin tamamen ilk dönem yapıtlarından saydığım *Çingeneler* öykülü şiirinde bireysel acıları ve o bilinç derinliğini öykünmelerinde göremezsiniz. Yaratıcı gücünden, coşkunluğundan daha söz etmedim; salt öykünme olsaydı bunlar olur muydu? *Çingeneler* poemasının kahramanı Aleko tiplemesinde, derin ve güçlü tam bir Rus düşüncesi anlatılmaktadır, bu düşünce, hemen hemen aynı Aleko, düşlemsel bir dünyada değil, nesnel, gözle görülür ve anlaşılır bir tip olarak sonraları son derece uyum içinde *Yevgeni Oneginde* dile getirilecektir bu kez. Puşkin'in, Aleko'da, halkıyla bağlarını derinden koparmış, tarihsel süreçlerin zorlamasıyla ortaya çıkan, anayurdunun bahtsız boş gezenini, o tarihsel Rus çilekeşini arayıp bulmuş ve üstün dehasıyla gözler önüne sermiştir. Bu tipi sadece Byron'da bulmadı kuşkusuz. Yurdumuzun toprağında uzun zamandan beri varlığını sürdüren, değişmeyen, bizden, içimizden ve hemen kavranabilen gerçekçi bir tiptir.

Bu evsiz yurtsuz Rus gezgini hâlâ dolaşmayı sürdürüyor ve sanırım daha uzun zaman kurtulamayacaktır. Bizim Rus aydını ne olduğu belirsiz, anlamsız yaşamından kaçıp evrensel ülküleri aramak ve doğanın koynunda huzur bulmak için, Çingenelerin kendilerine özgü yaban yaşantılarında, obalarında bugün dolaşmıyorsa, Aleko zamanında olmayan sosyalizme bulaştığı içindir, yeni bir inançla, farklı bir sahada dolaşıyor şimdi ve büyük bir istekle Aleko'dan farklı olarak hayali uğraşısında amacına ve mutluluğa yalnız kendisi için değil, tüm insanlık için ulaşacağının inancı içinde çalışıyor orada. Çünkü Rus gezgininin huzur bulabilmesi için tüm insanlığın mutlu olması gerekiyor: Ucuza kendiyle barışık olamaz, iş sadece kuramda kaldıkça tabii. Sadece değişik dönemlerde ortaya çıkan aynı Rus insanıdır bunlar. Bir kez daha söylüyorum, aydın toplumumuzda halktan ve halkın gücünden bağlarını koparmış, Petro reformlarından yüz yıl sonra, 19. yüzyılın başında doğmuş kişidir bu. Gerçi Rus aydınlarının büyük çoğunluğu, günümüzde olduğu gibi Puşkin'in zamanında da devlet dairelerinde ya da demiryolları ve bankalarda memur olarak çalışıyor, daha doğrusu çeşitli yollarla geçimini sağlıyor, bilimle uğraşıyor, konferanslar veriyordu, kısacası, maaşlarını alıyorlar, iskambil oynuyorlar, kendilerine göre düzenli, huzurlu, durağan bir yaşam sürüyorlardı, Çingene obalarında ya da günümüze daha uygun olan yerlere sığınma özlemi duymadan yaşayıp gidiyorlardı. Sadece yumuşak Rus çizgileri katılmış "Avrupa sosyalizmine bir parça benzeyen" bir liberalizme kapağı atmışlardı. Aslında bunlar yalnızca bir zaman sorunudur. Biri henüz kaygılanmaya başlamamışken, ötekinin kapalı bir kapıya varıp, hızla kafasını çarpmasıdır bütün mesele. Halka alçakgönüllüce yaklaşıp kurtuluş yolunu bulamadıkları takdirde, zamanla herkesi aynı yazgı beklemektedir. Diyelim ki herkesi beklemiyor bu: Yalnızca "seçkinler" zümresinin onda biri bile, geriye kalan büyük çoğunluğu tedirgin etmeye yeter. Aleko acılarını ve özlemlerini doğru dürüst elbette dile getiremiyordu: Her şey onun için bir şekilde soyuttur, onda doğa özlemi, sosyete toplumuna yakınma, evrensel emeller, özlem, birinin bir yerlerde kaybettiği, ama ne kadar izini sürse de bulamadığı bir gerçeğe derinden ağıt vardı yalnızca. Burada birazcık J.J. Rousseau vardır. Bu gerçek neydi, nerede ve nasıl çıkmış olabilirdi ve onu özellikle ne zaman yitirmişti? Kuşkusuz Aleko bunları söylemiyordu, ama derin acılar çekiyordu. Hayal dünyasında yaşayan sabırsız kişi, öncelikle dışsal olaylarda kurtuluş yolu arar; elbette böyle olmalı: "Gerçek onun dışında bir yerlerde, başka ülkelerde, sözgelimi köklü tarihsel geçmişi,

kurulu, kök salmış toplumsal ve siyasal düzenleri olan Avrupa ülkelerindedir belki.” Gerçeğin her şeyden önce kendi içinde olduğunu asla anlayamayacaktır. Hem nasıl kavrasın? Kendi yurdunda benliğini yitirmiştir, tam yüz yıl uyuşuk uyuşuk oturmuştur, kültürü yoktur, kız öğrenciler gibi kapalı duvarlar ardında yetiştirilmiştir ve Rus aydın toplumunun oluşturduğu on dört sınıf içinden hangisine aitse, o sınıfın garip görevlerini mekanik olarak yerine getirmiştir. O şimdilik kopmuş, havada uçuşup duran bir tüy parçasıdır. Bunu hissediyor, derin acılar çekiyordu, hem de ne acılardı! Belki de doğuştan soyluydu, büyük olasılıkla toprak kölelerine de sahipti, soylu kişinin istediği gibi yaşama özgürlüğüyle küçük fantazyalarını, “yasa falan” tanımayan insanların arasında neden gidermesin, bir zaman için Çingene obalarında sürtmeye ve ayı oynatmaya niçin başlamasın? Burada kadın konusu anlaşılırdır, bir ozanın dediği gibi “vahşi bir kadın”, acılarından en kısa sürede kurtuluş umudunu böyle biri verebilirdi ona ve böylece tutkulu bir inançla uçarıca Zemfira’nın kollarına atılıyor: “İşte benim çıkış yolum, mutluluğum burada: doğanın koynunda, dünyadan uzak, burada -uygarlığı, yasaları olmayan insanların yanında!” Peki, ne oluyor sonra? Bu yaban doğanın koşullarıyla, daha ilk karşılaşmasında kendine egemen olamıyor ve ellerini kana buluyor. Bu zavallı düşçü, bırakın evrensel uyumu, Çingenelere bile yaranamıyor ve Çingeneler kinsiz öfkesiz ağırbaşlı bir safdillikle aralarından kovuyorlar onu:

Bizleri bırak, mağrur adam.
Vahşiyiz biz, yasa bilmeyiz,
İşkence etmeyiz, cana kıymayız...

Bunlar elbette hayal ürünüdür, ama “gurur düşkünü adam” gerçektir ve şaşmaz biçimde keşfedilmiştir; bizde bu kişiliği ilk yakalayan Puşkin olmuştur, bunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız. Bu tip uğradığı herhangi bir hakaretin karşılığını misliyle cezalandırmaya hazırdır, daha doğrusu, on dört sınıftan birine ait olduğunu hatırlayarak işkence eden, cezalandıran yasaları yardıma çağıracak belki (çünkü bu olmuştur), yeter ki uğradığı hakaretin öcü alınsın! Hayır, bu üstün yapıt asla bir öykünme olamaz! Bu soruna, bu “kahredici soruna” halkın gerçeğine ve inançlarına uygun biçimde, Rus insanının bulacağı çözüm fısıltı halinde söylenmektedir burada: “Alçakgönüllü ol mağrur adam, önce kendi gururunu kır!

Alçakgönüllü ol aylak adam, önce yurdunun toprağında çalış!” Halksal gerçeğe ve halksal sağduyuya göre çözüm budur. “Gerçeği kendi dışında arama, gerçek senin içindedir, kendini kendinde bul! Kendi önünde eğil, kendine sahip ol - gerçeği göreceksin! Bu gerçek nesnelerde değildir, senin dışında, uzaklarda bir yerlerde değildir, her şeyden önce kendi üzerinde kişisel çabandadır ve ne yaptığındadır... Kendini yenersen, alçakgönüllü olursan hayal edemeyeceğin kadar Özgür olacaksın, yüce bir davaya kendini adarsan, başkalarını da özgür kılacaksın ve gerçek mutluluğu göreceksin, çünkü yaşamın dolu doluya olacak ve sonunda halkına ve onun kutsal gerçeğine varacaksın! Ey kötücül ve gururlu adam, sen ona layık olmazsan evrensel uyumu ne Çingenelerin yanında, ne de herhangi bir yerde bulursun, karşılığını ödemen gerektiğini hiç düşünmeden, hayatın bir armağan olarak önüne sunulmasını bekliyorsun!...” Bu sorunun çözümü Puşkin’in yapıtında güçlü biçimde telkin ediliyor. Bu çözüm, *Yevgeni Onegin’de* daha açıklıkla ortaya konmuştur, hayal ürünü olmayan, elle tutulur bir gerçeklikle kaleme alınmış olan bu yapıtta gerçek Rus yaşamı Puşkin’den önce de, belki Puşkin’den sonra da bu denli güçle ve kusursuzca yansıtılmamıştı.

Onegin Petersburgludur, mutlaka Petersburglu olmalı, kuşkusuz bu durum yapıt için gereklidir, Puşkin de kahramanının yaşamındaki bu gerçek ayrıntıyı atlayamazdı. Yine söylüyorum, Onegin ileride acı içinde seslenirken Aleko’nun ta kendisidir:

Tula’lı yargıç gibi neden
Felçli yatmıyorum yatağımda?

Yapıtın başlarında Onegin, yarı yarıya bir züppe, bir sosyete adamıdır, yaşamında düş kırıklıklarına uğramayacak kadar gençtir daha. Ne var ki

“Gizli iç sıkıntılarının soylu cinleri” ziyaret etmeye, onu rahatsız etmeye başlamıştır.

Yurdunun tam ortasındadır, ama evinde değil, sanki bir ıssızlıkta yaşıyor gibidir. Ne yapacağını bilemez, yurdunun toprağında bir konuk gibi hisseder kendini. Sonraları, içi yurt özlemiyle dolu yabancı ülkelerde boş boş gezerken, tartışmasız zeki ve içten bir kişi olarak yabancıların arasında gitgide kendini de yabancı hisseder. Gerçekte yurdunu seviyordur, ama

güveni yoktur; kuşkusuz yurdunun ülkülerinden haberi vardır, ama inancı yoktur. Hangi iş olursa olsun, yurdunun toprağında çalışmanın olanaksız olduğuna inanmaktadır, buna inananlara da -günümüzde olduğu gibi, böyleleri o dönemde de azdı- kederli bir alayla bakar. Lenski'yi de düpedüz can sıkıntısından öldürmüştü; kim bilir belki de evrensel ülkü arayışının getirdiği can sıkıntısıydı bu, tam da bize göre. Ama Tatyana böyle değildir: Toprağına bağlı, sağlam bir kişiliktir. Onegin'den daha derin düşünen, kuşkusuz daha akıllı biridir ve gerçeğin ne olduğunu, nerede yattığını soylu içgüdüsüyle sezmiştir, yapıtın sonunda vurgulanmaktadır bu. Puşkin, yapıtına Onegin yerine Tatyana adını verseydi belki de daha iyi yapardı, çünkü Tatyana yapıtın tartışmasız ana kahramanıdır. Olumsuz değil, olumlu bir tiptir, olumlu güzelliğin kusursuz örneğidir, Rus kadınının şahikasıdır o. Puşkin, yapıtının ana fikrini, Tatyana ile Onegin'in son kez karşılaştıkları ünlü sahnede Tatyana'nın ağzından dile getirir. Denebilir ki o zamana kadar edebiyatımızda Rus kadın güzelliğinin bu kusursuz, olumlu örneği -Turgenyev'in *Asilzade Yuva*'sındaki Liza tiplemesi dışında- tekrarlanmamıştır. Issız bir köşede o ilk karşılaştıkları gün, kendisinden çekinen bu temiz, uysal, masum kızı Onegin'in anlamaması, o tepeden bakma alışkanlığının sonucuydu. Zavallı kızdaki o kusursuzluğun ve güzelliğin farkına varamadı; belki de onu "ahlaki rüşeym" olarak görmüştü. Tatyana bir rüşeym, öyle mi! Onegin'e yazdığı o mektuptan sonra! Eğer yapıtta bir ahlaki rüşeym varsa, bu kuşkusuz Onegin'di, tartışma götürmez! Tatyana'yı hiç anlayamamıştır: İnsan ruhundan haberi var mıydı? Hayattan uzak yaşamış biriydi, huzursuz bir hayalciydi. Sonraları Petersburg'da Tatyana'ya gönderdiği mektupta, "Tatyana'nın kusursuzluğuna tam anlamıyla vardım" diye yazarken, artık soylular arasına katılmış bir hanımefendiyi hâlâ anlayamamıştır Onegin. Laftır bunlar: Tatyana Onegin'in yaşamından, anlaşılmayan, değerlendirilemeyen biri olarak geçip gitmiştir; ikisinin trajedisi işte buradadır. Köyde, karşılaştıkları o ilk anda, sözgelimi Childe Harold{327} ya da Lord Byron'ın kendisi İngiltere'den çıkagelseydi ve Tatyana'nın o ürkek, gösterişsiz güzelliğini görüp Onegin'in dikkatini çekseydi, ah, Onegin o an Tatyana'nın güzelliği karşısında nasıl sarsılır, hayranlık duyardı! Çünkü bu evrensel çilekeşler bazen öyle uşak ruhlu olurlar ki! Böyle olmadı tabii ve evrensel uyum ve sevgi arayıcısı kahramanımız, Tatyana'ya bir dolu söylev çektikten, ne olursa olsun dürüst davrandıktan sonra, yüreğinde evrensel özlemler ve budalaca bir öfkeyle akıttığı kana bulanmış elleriyle, Tatyana'yı hayatından

silecek, yurdunda diyar diyar dolaşmaya çıkacaktır, sağlıklıdır, güçlüdür, ama lanetle haykırmaktan geri durmaz:

Gencim, yaşam kaynıyor içimde,
Ne beni bekleyen? Yalnızca acı, acı...

Tatyana Onegin'i anlamıştı. Tatyana için hâlâ son derece büyüleyici ve bir muamma olan bu adamın evini ziyaret edişini ölümsüz dizelerle anlatır Puşkin. Bu dizelerin erişilmez güzelliği ve derinliğine fazla girmeyeceğim. Tatyana Onegin'in çalışma odasındadır; kitaplarına, eşyalarına göz gezdirir; bu yolla onun iç dünyasını anlamaya ve sırrını çözmeye çalışır; "ahlaki rüşeym" tuhaf bir gülümsemeyle gizi çözdüğünün sezgisiyle, bir an duraksar ve dalgın şu sözleri mırıldanır:

Yoksa bir parodi miydi o?

Evet, Tatyana ancak böyle düşünebilirdi, onu çözmüştü. Uzun zaman sonra Petersburg'da ilk karşılaştıklarında, artık tam anlamıyla tanımıştır Onegin'i. Bu arada, kim demiş sosyete ve saray yaşamının Tatyana'yı bozduğunu, artık anlı şanlı bir sosyete kadını olduğunu ve bu yeni çevre anlayışlarının bir ölçüde Onegin'i reddetmesine neden olduğunu? Hayır, bu görüş kesinlikle doğru değildir. Hayır, hâlâ eski Tanya'dır o, köyünün, kırların Tanya'sıdır. Bozulmamıştır, tersine, Petersburg'un görkemli yaşamı içini karartmaktadır ve derin acılar vermektedir ona, sosyete kadını olmaktan nefret eder; Tatyana hakkında değişik yargıda bulunanlar, Puşkin'in ne demek istediğini anlamayanlardır. Buyurun, Tatyana Onegin'e nasıl kesin tavır koyuyor:

Ben başkasına aitim şimdi,
Ona ölene dek sadık olacağım...

Tatyana tam bir Rus kadını gibi davranıyor, burada yücelmenin doruğuna varıyor. Yapıtta anlatılmak istenen gerçeği o dile getiriyor. Ah, onun dinsel inançları, evliliğin kutsallığına bakışı üzerine tek kelime etmeyeceğim hayır, buna değinmeyeceğim. Ama peki: "Seni seviyorum!" dediği halde neden Onegin'in peşinden gitmeyi reddetti? "Rus kadını olarak" (Güneyli ya da bir Fransız gibi) cesur adım atacak ve onurundan,

zenginliğinden, toplumdaki yerinden, erdem iddialarından vazgeçmeye gücü olmadığından mı? Hayır, Rus kadını cesurdur, Rus kadını inandığı bir şeyin ardından gözünü kırpmadan gider, Tatyana kanıtlamıştır bunu. "O şimdi başkasına aittir ve ölene dek sadık kalacaktır." Kime, neye sadık kalacaktır? Hangi sorumluluklara? Onegin'i hâlâ sevdiği için, sevemeyeceği, ancak annesinin gözyaşları içinde yalvarıp yakarmasıyla evlenmek zorunda kaldığı yaşlı generale mi? Yaralanmış yüreğinde bir umut ışığı, küçücük olsun bir ışık kalmamış mıydı? Evet, onu seven, ona saygı duyan ve onunla gurur duyan kocasına, bu dürüst insana sadık kalacaktır. Annesi "yalvarmıştır", ama evlenen Tatyana'dır, bir başkası değil; ona sadık eş olacağına yemin eden odur. Diyelim ki umutsuzluk içinde evlendi, o artık kocasıdır ve ihaneti, generali lekeleyecek, utanç içinde bırakacak, belki de ölümüne yol açacaktır. İnsanın mutluluğu, bir başkasının mutsuzluğu üzerine kurulabilir mi? Mutluluk salt bedensel aşk heyecanlarında değil, ruhun yüce uyumundadır. Ardında onursuz, acımasız, insanlığa aykırı davranışlar bıraktıktan sonra kişinin ruhu, sorarım, nasıl yatışma bulur? "Mutluluğum Onegin'in yanında" diyerek kaçmalı mıydı Tatyana? Mutluluk başkasının mutsuzluğu üzerine kurulursa, buna mutluluk denebilir mi? Şimdi lütfen, insanları mutlu kılmak, barışa ve huzura kavuşturmak amacıyla, insanoğlunun yazgısını bütünüyle değiştirecek bir eser yarattığınızı düşünün. Bu amaca ulaşmak için, kaçınılmaz olarak bir tek insana işkence edilmesi gerekiyor, üstelik Shakespeare değil, kiminin bakış açısına göre pek değeri olmayan gülünç biri olsun, sadece dürüst bir ihtiyar, aşkına körü körüne inanan genç bir kadının kocası, karısının iç dünyasını tam anlamıyla bilemediği halde saygı duyan, onunla gurur duyan, onunla mutlu, huzurlu bir ihtiyar... Evet, yalnızca bu adam karalanacak, şerefiyle oynanacak, işkenceler çektirilecek ve onuru ayaklar altına alınmış bu yaşlı adamın gözyaşları üzerinde eseriniz yükselecek! Bu durumda böyle bir eserin mimarı olmayı kabul edebilir misiniz? İşte soru budur. Bir an için bile düşünebilir misiniz ki yarattığınız bu eserden yararlanacak olanların sunduğunuz mutluluğu kabul edebileceklerini? Evet, sonsuza dek mutlu olabilmek uğruna, önemsiz biri de olsa, zalimce ve adaletsizce derin acılara mahkûm edilen bir zavallının acıları üzerine kurduğunuz bir mutluluğu insanların sizden isteyebileceğini bir an olsun düşünebilir misiniz? Bu yüce gönüllü, nice acılar çekmiş Tatyana başka nasıl karar verirdi, söyler misiniz? Hayır, temiz Rus ruhu şöyle karar verirdi: "Yalnızca ben mutsuz olayım varsın, benim mutsuzluğum, yaşlı bir adamın mutsuzluğundan

ölçüsüz derecede fazla olsun, sonuçta, hiç kimse, bu yaşlı adam bile yaptığım fedakârlığı bilmesin, ne de değerlendirsin, başkası için yıkım olacak bir mutluluğu istemem!" Burada bir trajedi vardır, Tatyana da sınırın ötesine geçemeyeceğini görüyor, artık çok geç ve Tatyana Onegin'i reddediyor. "Onegin de mutsuz olmamış mıdır, Tatyana birini kurtarırken, ötekini mahvetmemiş midir?" diyecekler. İzin verin, bu başka bir meseledir, belki de yapıtın en önemli bölümüdür. Unutmadan bir soru: "Tatyana Onegin'le neden gitmedi?" Bu sorunun bizde, en azından edebiyatımızda çok ilginç bir öyküsü vardır; bu soru üzerine uzun uzadıya durmamın nedeni bu. Evet, işin ilginç yanı, bu sorunun ahlaki çözümünün bizde uzun zaman kuşkuya maruz kalmasıdır. Şöyle düşünüyorum: Yaşlı kocası ölseydi de Tatyana özgür kalsaydı, o zaman da peşinden gitmezdi Onegin'in. Tatyana'nın kişiliğini iyice anlamamız gerek! Onegin'in nasıl biri olduğunu biliyor: Ezeli gezgin bir zamanlar umursamadığı kadını birden erişilmez debdebeli yeni bir ortamda gördü, meselenin özü bu ortamdadır zaten. Evet, o zamanlar küçük gördüğü bu küçük kızı bütün sosyete, evrensel emellerine rağmen Onegin'in baş edemediği bu toplum el üstünde tutmaktadır şimdi. Onegin'i Tatyana'ya çılgıncasına iten neden buydu işte. "İşte benim ülküm!" diye haykırır. "İşte benim kurtuluş yolum, işte acılarımdan çıkış yolum! Mutluluk ne kadar yakınımdaymış meğer, fark edememişim!.." Aleko'nun Zemfira'nın kollarına atılması gibi, Onegin de kendi kurtuluşunu yeni kaprisli hayallerinde arayarak Tatyana'ya koşar. Tatyana Onegin'in bu yanını görmemiş midir? Uzun zaman önce görmemiş miydi? Aslında kendisini, geçmişin o alçakgönüllü Tatyana'sını değil, kesinlikle yeni fantazyasını sevdiğini biliyor. Kendisini bambaşka bir varlık olarak gördüğünü, hatta kendisini sevmediğini ve kimseyi sevemeyeceğini, ne kadar acı çekerse çeksin birini sevecek gücü olmadığını biliyor Tatyana. Fantazyalarını sever Onegin, aslında kendisi de bir fantazyadır. T atyana peşinden gitseydi, ertesi gün Onegin kesin olarak düş kırıklığına uğrayacak ve anlık taşkınlığına kuşkusuz gülüp geçecekti. Onun toprağı, kökleri yoktur. Rüzgârın savurduğu bir ot parçasıdır. Tatyana asla böyle değildir: Umutsuzluğunun doruğunda, hayatını karartan acılarının bilincinde bile, ne olursa olsun, onu ayakta tutan sağlam, sarsılmaz bir dayanağı vardır. Issız, huzurlu, temiz bir hayata başladığı o uzaklardaki doğduğu köyünün anılarıdır. "Zavallı dadısının mezarı başında eğilen ağaç dallarının gölgesidir, haçtır." Ah, bu anılar geçmişin imgeleri, onun en değerli hâzineleridir şimdi! Geriye yalnızca bu hayaller kalmıştır, ama Tatyana'yı

canlı tutan, derin umutsuzluğundan ruhunu kurtaran bu anılar ve görüntülerdir. Bunlar az şey değildir, hayır, büyük değer taşırlar, çünkü sarsılmaz, parçalanamaz bütün bir temel vardır burada... Yurduna, halkına, halkının kutsal bildiklerine olan tek bağdır. Ya Onegin? Neyi var, kimdir o? Tatyana onu yalnızca eğlendirmek için, sonsuz aşk merhametinden ona anlık, küçük bir mutluluk armağan etmek için -bu mutluluğa ertesi gün gülüp geçileceğini bile bile- sırf acıma duygusuyla onun peşinden mi gidecekti? Hayır, sınırsız bir acıma duygusuyla da olsa, bile bile kutsal bildikleri değerleri utanca bulamayan duyarlı, sağlam canlardır Tatyana gibileri ...Hayır, Tatyana Onegin'in peşinden gidemezdi.

Evet, Puşkin *Yevgeni Onegin'le,* bu ölümsüz, erişilmez yapıtıyla, benzerini o zamana kadar hiçbir zaman, hiçbir kimsede göremediğimiz, büyük ulusal bir şair olduğunu göstermiştir. Derin duyarlılığı, müthiş öngörüsüyle, Puşkin halkın üzerinde dikilen Rus yukarı toplum katının ve iç dünyamızın derinliklerini bir anda gözlerimizin önüne serdi. Rus gezgin tipini, o dönemin ve günümüzün gezginini ortaya çıkarırken, tarihsel yazgısıyla ve geleceğimizde büyük önemiyle de bu avare Rus tipini üstün duyarlılığıyla kavrarken, bu tipin yanı sıra Rus kadın kişiliğinde olumlu güzelliğin gerçek örneğini yaratarak, Puşkin kuşkusuz, bu dönem ürünü öteki yapıtlarında, halkımızın içinden bulup çıkardığı birçok olumlu, güzel Rus tiplerini gözlerimizin önüne seren ilk Rus olmuştur. Bu tiplerin başlıca güzelliği gerçek olmasında, tartışmasız, gözle görülür gerçekliğindedir, öyle ki yadsınmaları imkânsız, bir heykel gibi dikiliyorlar karşımızda. Bir kez daha hatırlatıyorum: Bir edebiyat eleştirmeni olarak konuşmuyorum; bu nedenle şairimizin bu üstün yapıtları üzerinde ayrıntılı edebiyat yargılarıyla görüşümü açıklayacak değilim. Rus vakanüvis-keşiş{328} tipini ele alalım. Bu yüce Rus tipinin bizler için taşıdığı anlamı ve önemi göstermek için koca bir kitap yazılabilir. Puşkin Rus toprağından bulup çıkardığı, heykel gibi yoğurup işlediği bu tipi, bu tartışmasız gerçek tipleri içinden çıkarabilen halkımızın güçlü ruhunun tanıklığı olarak, gösterişsiz, ancak tartışmasız yüce ruh güzelliğiyle sonsuza dek bizlere sunmuştur. Bu tip yaratılmıştır, vardır; uydurulmuş olduğu, şairin fantazyası ve idealleştirmesi olduğu söylenemez ve tartışılamaz. Kendiniz izleyin, hak vereceksiniz. Bu tip vardır, onu yaratan halksal ruhun da, bu ruhun yaşama gücünün de var olduğu anlamına gelir, uçsuz bucaksız, büyük bir güçtür bu. Puşkin'de Rus benliğine, tinsel gücüne duyulan derin inanç vardır; inanç varsa umut da vardır -Rus insanına bağlanan büyük bir umut...

Başarı ve iyilik umuduyla,
Korkusuzca bakıyorum geleceğe...

Şair başka nedenle söylemiştir bunları; ama bu sözler, ulusal yaratıcı çalışmalarının tümüne doğrudan uygulanabilir. Bir Rus yazarı, ne ondan önce, ne de sonra, Puşkin gibi halkıyla böylesine içten ve kardeşçe yakınlaşmamıştır. Gerçi yazarlarımız arasında halk uzmanı, hayli yetenekli, halkımızdan sevgiyle, duyarlılıkla söz eden, yazılar yazan çok kişi vardır elbet, ancak Puşkin'le karşılaştırdığımızda, doğrusunu söylemek gerekirse, onu izleyen genç kuşak yazarlardan ikisi dışında, yapıtlarında halka yer veren çoğunun hâlâ "beyefendiler" olduğunu görürüz. Bunlardan en yetenekli olanlarında, yukarıda hariç tuttuğum iki kişide bile, bir yüksekten bakma, başka yaşantıdan, başka bir dünyadanmışçasına, halkı kendi düzeylerine çıkararak, onu mutlu kılma isteğine benzer bir hava görülür. Oysa Puşkin'de onu *doğrudan* halkına yaklaştıran, kimi zaman onu en saf yürekli bir duygululuğa vardıran bir şeyler vardır. Örneğin "Ayı" masalını, bir köylünün ayının dişisini öldürmesi olayını ele alın ya da şu dizeleri hatırlayın, ne demek istediğimi anlayacaksınız:

Dünürüm İvan, içmeye bir başladık mı...

Bütün bu sanat ve sezgi hâzineleri yüce şairimizden sonra gelecek sanatçılara ve ileride bu alanda çalışacak olanlara bir çeşit yol işareti olacaktır. Kesin olarak söyleyebiliriz, Puşkin olmasaydı, ardından gelecek usta yazarlar da olmazdı. En azından günümüzde gösterdikleri hatırı sayılır başarılarına rağmen, böylesine güçlü, böylesine açık seçiklikle ortaya çıkmazlardı. Ancak mesele yalnızca şiirinde ve sanatsal yaratıcılığında değildir: Puşkin olmasaydı, halkımızın özgünlüğüne olan inancımız, halkımızın gücüne duyduğumuz şimdiki bilinçli umudumuz, nihayet, Avrupa ulusları arasında gelecekteki görevimize olan inanç böylesine sarsılmaz bir güçle (yazarlarımızın hepsinde olmasa bile, hiç değilse birkaçında) saptanamazdı belki. Puşkin'in bu başarısı, yaratıcılığının üçüncü dönemi olarak adlandırdığım dönemini derinliğine incelediğimizde daha iyi anlaşılacaktır.

***

Bir kez daha söylüyorum: Bu dönemler kesin çizgilerle birbirinden ayrılmazlar. Sözgelimi üçüncü dönem yapıtlarından bazılarını şiire yeni yeni başladığı ilk dönemde de yazmış olabilirdi, çünkü Puşkin her zaman tam bir bütündü, deyim yerindeyse onları dışarıdan almayan, zaten bünyesinde barındıran rüşeym halinde canlı bir organizmaydı. Dış çevre ruhunun derinliklerinde olanları canlandırıyordu yalnızca. Ancak bu canlı yapı gelişiyordu ve bu gelişim evrelerini belirlemek, her birinde kendi özelliklerini ve birinden ötekine geçen nitel değişim aşamalarını saptamak gerçekten mümkündür. Böylelikle öncelikle evrensel düşüncelerin ışıldadığı ve başka ulusların şiir biçimlerini ve dehalarını sindirdiği yapıtları yaratıcılığının üçüncü dönemine bağlanabilir. Bu yapıtlarından bazıları Puşkin'in ölümünden sonra yayınlanmıştır. Bu döneminde şairimiz daha önce hiçbir yerde görülmemiş, duyulmamış olağanüstü bir şey sundu bizlere. Gerçekte Avrupa yazınında Shakespeare, Cervantes, Schiller gibi büyük yaratıcı dehalar vardı. Ancak bu dehalar arasında Puşkin'imiz kadar evrensel sevgi gücüne sahip birini olsun gösterin bana. Bu gücü, ulusumuzun bu en önemli gücünü halkımızla paylaşıyor, işte bu anlamda o ulusal bir şairdir. En büyük Avrupalı şairler bile, yabancı bir ulusun -komşusu da olabilir- dehasını, onun ruhunu, ruhunun gizli derinliklerini, özlemlerini Puşkin kadar böylesine güçlü bir biçimde kendinde özdeşleştirememiştir. Tersine, başka ülkelere bakarsanız, Avrupalı şairlerin onları sık sık kendi ülkesinin insanına benzeterek işlediklerini görürsünüz. Sözgelimi Shakespeare'in İtalyanları baştan aşağıya İngiliz'dir. Tüm dünya şairleri içinde, yabancı uluslarla kendini özdeşleştirme özelliğine sahip sadece Puşkin'dir. Örnek mi istiyorsunuz: İşte *Faust*, işte *Cimri Şövalye* ve "Bir zamanlar dünya üzerinde yoksul bir şövalye yaşarmış" baladı... *Don Juan'ı* bir daha okuyun, altında Puşkin'in imzası olmasaydı, yazarının bir İspanyol olmadığını asla bilemezdiniz. "Veba Zamanında Bir Şölen" poeması ne derin fantastik imgeler taşır. Ama bu fantastik imgelerde İngiliz dehası hissedilir, kahramanının veba üzerine yaktığı şu eşsiz ezgi, Mery'nin dizeleri:

Okulun gürültüleri arasında
Çocuklarımızın sesleri geliyordu...

İngiliz şarkısıdır bu, İngiliz dehasının özlemleri, ağıtı, gelecek üzerine acılı önsezileri...

Şu ilginç dizeyi hatırlayın:

Bir gün vahşi vadide başıboş dolaşırken...

Bu, uzun zaman önce bir İngiliz tarikatçısının düzyazı biçiminde yazdığı tuhaf, mistik bir kitabın ilk üç sayfasının neredeyse kelimesi kelimesine şiire aktarılmış biçimidir, bu yalnızca şiire dönüştürme midir acaba? Bu dizelerin hüzünlü, coşkusal melodisinde, Kuzey Protestanlığının ruhu, dinin kalıplarını kabul etmeyen İngiliz'in körü körüne, karanlık, karşı konulmaz emelleriyle ve mistik bir imgelemin taşkın seliyle sınır tanımaz bir gizemciliğin soluğu hissedilir. Bu ilginç satırları okurken adeta reformlaşma çağlarının ruhunu duyarsınız, Protestanlığın ilk günlerindeki "savaşçı" coşkusunu anlarsınız; nihayet, tarihini de kavrarsınız, salt düşüncede değil, sanki orada yaşıyormuşçasına, silahlı tarikat kamplarının önünden geçiyor, onlarla beraber ilahiler söylüyor, mistik bir coşkuyla ağlıyor, inançlarına birlikte katılıyor hissedersiniz kendinizi...Yeri gelmişken: Bu dinsel gizemciliğin yanı sıra Kuran'dan ayetler ya da "Kuran'a Öykünmeler"{329} - bu bir Müslüman değil midir, burada olan Kuran'ın ve İslam kılıcının ruhu, inancın safça şahlanışı ya da korkunç kanlı gücü değil de nedir? İşte eski dünya, işte "Mısır Geceleri"{330}, işte halkın tepesine Tanrı gibi çökmüş, yeryüzü tanrıları... Halkın yaratıcı gücünü ve emellerini küçümseyen ve ona çoktan inanmayı kesmiş, yalnızlıklarında çıldıracak duruma gelen, ölüm acıları ve sıkıntıları çekerken, erkeğini yiyen dişi örümceğin şehvetiyle düşlemsel canavarlıkla oyalanan yeryüzü tanrıları... Hayır, kesinlikle söyleyebilirim ki Puşkin gibi evrensel duyarlılığı bu denli güçlü bir başka şair yoktur; mesele sadece bu duyarlılıkta, bu sevgi gücünde değil, şaşırtıcı derinliğinde, kendi ruhunu, başka halkların ruhuyla bir kılabilmesinde, bunu kusursuzca gerçekleştirmesindedir, işte bu yüzden olağanüstü: Çünkü bunu dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir şairde göremeyiz. Bu yalnızca Puşkin'de vardır, bu anlamda tekrar söylüyorum, Puşkin görülmemiş, duyulmamış bir olaydır, bize göre bir peygamberdir, çünkü, evet, çünkü burada ulusal güç ve poezyasının ulusalcılığı, sonraki gelişimindeki ulusalcılığı, gelecekteki ulusalcılığı (günümüzde artık kaybedilen) ortaya konmuştur ve peygamberce dile getirilmiştir. Bu ulusal ruh gücü kesin bir hedef olarak evrensellik ve enternasyonalizm emelleri değil mi? Ulusal şair olarak

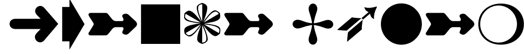
Puşkin, halkın gücüyle ilişkiye girer girmez, bu gücün büyük bir geleceği belirleyeceğini sezmişti. İşte bu anlamda bir kâhin, bir peygamberdir...

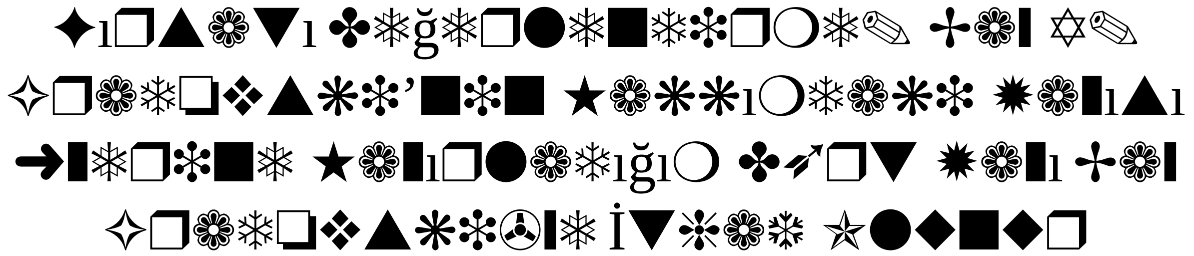
Yalnızca gelecek açısından değil, şimdiye kadar gözlerimiz önünde olanlara baktığımızda, gerçekte Petro reformları nedir bizler için? Bu reform bizler için ne anlam taşımaktadır? Elbette bizler için yalnızca Avrupa giyim kuşamı, örf ve âdetlerinin, Avrupa buluşları ve biliminin benimsenmesi değildi. Bu reformların ne olduğunu daha derinliğine girerek anlayalım ve dikkatle inceleyelim bir: Evet, Petro'nun reformlarını başlangıçta salt bu anlamda, yani dar faydacı anlamda başlattığı büyük ihtimaldir, ancak zamanla düşünceleri geliştikçe, kuşku yok ki, kendisini başka yöne çeken gizli içgüdüye uyarak, dar bir faydacılıktan, daha geniş, gelecek vaateden arayışlara yönelmişti. Aynı biçimde Rus halkı da reformlara sadece faydacılık açısından bakmamış, bir zaman sonra, reformların daha yüce amaçları olduğunu derin sezgisiyle kavramıştı. Bu amacı sezerken, yine söylüyorum, kuşkusuz bilincinde değildi, ama doğrudan doğruya yaşamsal önemi ilgilendiriyordu onu. Biz de hemen bu yaşamsal birleşmeye, tüm insanlığın birleşmesi ülküsüne yöneldik! Düşmanca duygularla değil (herhalde böyle olmalıydı), dostça, derin bir sevgiyle, öncelikle ırk ayrımı yapmayarak, daha işin başından başka ulusların dehasını yüreğimizde kabullendik. İçgüdülerimiz sayesinde daha ilk adımdan itibaren çelişkilerin farkına varmaya ve bunları ortadan kaldırmaya, aykırılıkları hoş görmeye ve uzlaşmaya özen gösterdik ve böylece yüce Ari kavmin tüm unsurlarını içine alacak biçimde, bizde yeni yeni ortaya çıkan evrensel birlik ülküsüne yatkın ve hazır olduğumuzu gösterdik. Evet, Rus insanının kendisine belirlediği görev hiç kuşkusuz Avrupa'nın birleşmesi ve evrenselliktir. Gerçek bir Rus olmak, tam anlamıyla Rus olmak belki de (buraya dikkatinizi çekmek isterim) tüm insanlara kardeş olmak -kuşkusuz, *dünya insanı olmak*- demektir. Bizim şu Slavcılık ve Batıcılık ayrımı tarihsel olarak kaçınılmaz görünse de, aslında birbirimizi yanlış anlamadan ileri gelmektedir. Gerçek Rus için Avrupa ve büyük Ari kavmin yazgısı Rusya kadar, anayurdumuzun yazgısı kadar büyük değer taşır, çünkü bizim yazgımız kılıç zoruyla değil, kardeşliğin, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesi emellerimizin gücüyle varılacak bir evrenselliktir. Petro reformlarından sonra tarihimizi derinliğine inceleyecek olursanız, Avrupa uluslarıyla olan ilişkilerimizin karakterinde, devlet politikamızda bile bu düşüncenin -isterseniz hayalim deyin- ön belirtilerini ve izlerini bulursunuz. Çünkü Rusya iki yüzyıl içinde kendi politikasında

belki de kendisinden daha çok Avrupa'ya hizmet etmemiş midir? Bu durumun politikacılarımızın öngörüsüzlüğünden ileri geldiğini sanmıyorum. Ah, Avrupa ulusları bizim için ne kadar değerli olduklarını bilirler! Zamanla da buna bizler değil, ama gelecek kuşak tek bireyine kadar gerçek Rus olmanın, Avrupa'nın yaşadığı kendi çelişkilerinde uzlaşmacı olmaya çalışmak demek olduğunu; tüm insanlığın birleşmesi ülküsüyle, gönlümüzdeki Avrupa özlemlerimizin tek çıkar yol olduğunu göstermek, tüm insanlığa beslediğimiz kardeşçe sevgiyi bu ülküye sığdırmak ve nihayet İsa'nın öğretilerine uygun olarak tüm insanların el ele vererek gerçekleştireceği bu kolektif uyumda yüce ve kesin sözü haykırmak demek olduğunu anlayacaklardır! Buna kesinlikle inanıyorum. Biliyorum, çok iyi biliyorum ki bu sözlerimin coşku anında söylendiğini, abartılı ve hayal ürünü olduğunu öne süreceklerdir. Olsun, bu sözlerimden asla pişmanlık duymuyorum. Bu sözlerin özellikle şimdi -bu düşünceyi yaratıcı gücünde sindirmiş olan yüce şairimizi anmakta olduğumuz bu önemli günde- söylenmesi gerekiyor. Kaldı ki bu düşünce birçok kereler dile getirilmiştir, yeni bir şey söylemiyorum. Asıl önemlisi aşırı güvenle konuştuğumu söyleyebilirler. "Peki, bizim yoksul, perişan yurdumuzun alın yazısı mı bu? İnsanlığa yeni sözler söylemek için yalnızca bizler mi görevlendirildik?" Burada ekonominin, silah gücünün ya da bilimin zaferinden söz etmiyorum ki! Evrensellik ülküsüne, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesine Rus ruhunun belki de tüm halklardan daha yatkın olduğunu dile getirmek istedim sadece, bu izleri tarihimizde, üstün nitelikli insanlarımızda ve Puşkin'in sanatsal dehasında görüyorum. Ülkemiz varsın yoksul olsun! Ama bu yoksul ülkeyi

İsamız "köle kılığında kutsayarak geçti."[331] Onun son sözlerini neden içimize sığdırmayalım? Üstelik bir ahırda doğmamış mıydı O? Tekrar ediyorum: Hiç değilse bizler Puşkin'i ve dehasındaki evrenselliği, dünya insanlığını artık gösterebiliriz. Gerçekten de başka dehaları kendi dehası gibi yüreğine katmıştır. En azından sanatında, yaratıcılığında tartışmasız biçimde Rus ruhunun evrensel eğilimini ortaya koymuştur, bu, yol gösterici bir öğüttür. Düşüncelerimiz hayal ürünü olarak görülüyorsa, hiç değilse bu fantazyamın neye dayandığı Puşkin'in yapıtlarında kendini gösteriyor. Ömrü yetseydi, belki de Rus ruhunun ölümsüz, yüce tiplerini Avrupalı kardeşlerimize daha anlaşılır sunacak ve onları bize şimdikine göre daha fazla yakınlaştıracak, belki de emellerimizin doğruluğunu anlatmayı başaracak, onlar da bizi daha çok anlayacak ve tanıyacaklardı, nihayet zamanımızda hâlâ baktıkları gibi, bize güvensizce ve yüksekten bakmayı

bırakacaklardı. Puşkin daha uzun yaşasaydı, şimdi yaşadığımız kendi aramızdaki yanlış anlamadan doğan tartışmalar en aşağı düzeye inecekti belki. Takdir böyleymiş. Puşkin gücünün doruğundayken ayrıldı aramızdan; hiç kuşkuya yer yoktur ki büyük bir sırrı da mezarına götürdü. Biz de onsuz bu sırrı çözmeye çalışıyoruz.

I-Çok Önemli Bir Sorun Üzerine

Moskova’da 8 Haziranda yapmış olduğum konuşmama ve *Moskovskiye Vedomosti*'de bu konuşmamım çıkmasından sonra bizim basında kopacak gürültüyü önceden sezerek hazırladığım bir önsöze yer verdiğim Günlüğümü tam baskıya vermeye hazırlanıyordum. Ancak sizin eleştirilerinizi okuduktan sonra, Bay Gradovski, saldırılarınıza yanıt vermek amacıyla Günlüğün yayınını geciktirdim. Sezgilerimde ne kadar haklıymışım! Ne müthiş kıyamet kopmuş! “Ben kibirliymişim, korkakmışım, bir Manilov,[{332}] bir şairmişim!” Okurların taşkınlığını bastırmak için polis çağırmalı, ahlak polisini!”, liberal bir polisi elbette. Ama neden gerçek polisi değil? Günümüzde gerçek polis de pekâlâ liberal görüşlü olabiliyor; üzerime saldıran liberallerden hiç de aşağı kalır yanları yok. Bu saçmalığın dik âlâsı ya! Her neyse, bunu bırakalım, size vereceğim yanıta bakalım. Sizinle kişisel olarak alıp veremediğim bir şey yok, bunu baştan söyleyeyim. Sizinle zaten uyuşmam mümkün değil, öyleyse sizi ikna etmek ya da görüşlerinizden vazgeçirmek aklımın köşesinden geçmez.

Birkaç yazınızı önceleri okuduğumda düşünceleriniz beni her zaman şaşırtmıştır. Öyleyse neden yanıt veriyorum şimdi? Hakkımızda bir yargıya varacak başkalarını, yani okurlarımı göz önünde bulundurarak yanıt vereceğim sadece. Rusya’ya duyulan umuda bıyık altından pis pis gülen yaşlı liberallerden, artık kabak tadı veren bayatlamış liberal kuşkuculuktan, gömülmeyi unutan ve hâlâ kendilerini yeni kuşaktan gören canlı cenazelerden, tam 25 yıl tepemize dikildikten sonra halk deyimiyle “pazarda çığırtkanlık yapan” adam durumuna düşen, kendini Rusya’nın kurtarıcısı ve yöneticisi sayan köhne liberallerden bıkmış usanmış, yeni sözlere, yeni ülkülere susayan insanların olduğunu duyuyor, görüyorum. Özetle, eleştirilerinize yanıt vermemin dışında, üzerinde durmak istediğim *birkaç konu* zaten vardı, bu benim için iyi bir fırsat oldu.

İlk önce, konuşmamda bizim “boş gezenlerin” nereden çıktığını niçin açıkça anlatmadığımı soruyorsunuz, hatta kınıyorsunuz beni. Efendim, bu uzun hikâyedir, meseleyi çok öncesinden almamız gerekir. Kaldı ki nasıl yanıt verirsem vereyim, zaten kabul etmeyeceksiniz, önyargılısınız çünkü, bir kere bu boş gezenlerin nasıl ve nereden çıktıklarına peşinen karar vermişsiniz: “Skvoznik-Dmuhanovskiler’le birlikte yaşamanın çan sıkıntısından ve o zamanlar henüz özgür olamamış köylülere duyulan yurttaşça üzüntüdenmiş...” Tam da Rus liberaline özgü hafiflikle Rusya’nın her sorununun çoktan çözüldüğünü söyleyen günümüz liberal düşünceli

insanının vardığı çok değerli bir yargıdır bu. Bulduğunuz kesin çözüme karşın sorun sandığınızdan çok daha karmaşıktır. “Skvoznikler’e ve köylülere duyulan üzüntülere” yeri geldiğinde değineceğim, ama önce, neredeyse alaya varan bir hafiflikle kullandığınız son derece ilginç olan sözlerinizi ele almama izin verin, şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski’nin ulusal özelliğimiz olarak kabul ettiği Rus insanının “evrensel duyarlılığı” yüzünden bizleri derinden etkileyen Avrupa aydınlanmasının etkisinde -öyle ya da böyle- tam iki yüzyıldır bulunduğumuz bir gerçektir. Bu aydınlanmadan kaçacak yerimiz olmadığı gibi, gereği de yoktur. Karşısında duramayacağımız bir gerçektir bu. Aydınlanmayı isteyen her Rus bu kaynaklardan basitçe yoksun olduğundan bunu mutlaka Batı Avrupa kaynaklarından almak zorundadır.

Bu sözleriniz insanı bayağı neşelendiriyor; gelgelelim önemli bir kelime kullanıyorsunuz: “Aydınlanma”. Sormama izin verin: Bu kelimeyle Batı bilimini, yararlı bilimleri, sanatı mı, yoksa tinsel aydınlanmayı mı kastediyorsunuz? İlkini, yani bilimleri ve sanatı gerçekten önemsemeden geçemeyiz, onlardan kaçamayız, gereği de yok zaten. Bunları Batı Avrupa kaynaklarından başka hiçbir yerden alamayacağımız görüşünüze tamamen katılıyorum. Bu yüzden Avrupa’ya sonsuz minnet borçluyuz. Ama ben aydınlanmadan, kelimenin tam ifade ettiği “aydınlanmayı” anlıyorum (kimsenin de farklı anlayacağını sanmıyorum), yani ruhu ve kalbi aydınlatan, akla yön veren, ona yaşam yolunu gösteren tinsel ışığı... Eğer böyleyse, bu aydınlanmayı Avrupa kaynaklarından almamızın hiç de gerekmediğini müsaade edin de söyleyeyim; aksine (ne yoksunluğu) Rusya toprağı baştan aşağı bu kaynaklarla doludur. Ne o, şaşırdınız mı? Görüyorsunuz, konuya en çok tartışmaya yol açacak noktadan girmeye bayılırım.

Halkımızın İsa’yı ve öğretisini yüreğine sığdırmakla çoktan aydınlanmış olduğunu söylüyorum. Halkın İsa’nın öğretisini bilmediğini, kimsenin ona bu öğretileri anlatmadığını söyleceklerdir, boş itirazlardır bunlar: Katehizis’ten sınavı veremese de kendisine gereken ne varsa biliyor. Vaazlardan daha etkili olan duaları, ilahileri yüzyıllardır gittiği tapmaklarda dinlemiş, öğrenmiştir. Batu Han istilası döneminde düşmanlarından kurtulmayı başardıktan sonra ormanlar bu ilahilerle çınlamıştır: “Yüce Tanrım, güç ver bize!” diye yakarmıştır, o zamanlar belki de İsa’dan başka hiçbir şeyi kalmadığından bu ilahileri ezberlemiştir, sadece bunda, bu ilahidedir İsa gerçeği! Halkımızın az dua okuduğu, diyakozların duaları

ağızlarında geveleyip durduğu, liberallerin uydurduğu en büyük suçlama olmuştur kiliselerimize. Bununla yetinmeyip Slav kilise dilinin uygun olmaması nedeniyle basit halkımızın bu dili anlamadığını söylemişlerdir. (Oh, Tanrım, bu halk starover mi?) Buna karşılık papaz çıkıyor: “Tanrım, hayatımın mutlak hâkimi!” duasını okuyor, -bu duada *Hıristiyanlığın bütün ilkeleri* ve katehizisleri vardır; halkımız da bu duaları ezbere bilir. Azizlerin hayat hikâyelerini birbirine anlatır ve derin bir duygululukla dinler. Halkımızın geçirdiği en önemli Hıristiyanlık sınavı, tarihinde yüzyıllar boyu çektiği sınırsız acılardır, bir kenarda unutulduğu ve acılarıyla baş başa bırakıldığı zaman -oysa hep başkaları için çalışıp durmuştu- bir tek İsa’sı kalmıştı, bu yüce avutucuyu sonsuza dek kalbinde yaşatmıştır, çünkü İsa’sı, düştüğü derin umutsuzluktan kurtarmıştır onu. Ayrıca bunları neden söylüyorum ki size? Niyetim, yoksa sizi inandırmak mı? Bu sözlerimi kuşkusuz çocukça, belki de yakışıksız bulacaksınız. Ama üçüncü kez yine söylüyorum. Sizin için yazmıyorum bunları. Ancak bu çok önemli bir konu, üzerinde özellikle durmak ve çok söz söylemek gerekiyor, parmaklarım kalem tuttukça yazacağım, şimdi düşüncelerimin yalnızca temel noktaları üzerinde duracağım: Halkımız baştan beri İsa’yı ve öğretilerini ruhunda özümseyerek aydınlanmışsa, öyleyse O’nunla, İsa’yla *gerçek* aydınlanmayı kabul etmiş demektir. Batı bilimiyle de desteklendiğinde, bu aydınlanma halkımız için gerçek bir kazanıma dönüşecektir. Batı’nın tersine, bizde İsa bilim karşısında sönmeyecektir, liberallerin öne sürdüğü gibi, İsa’yı gölgede bırakan bilim olmamıştır, çünkü Batı Kilisesi İsa imgesini çarpıtarak kiliseyi kiliselikten çıkarıp önce Roma Devleti, sonra da papalık kurumu haline getirdiği zamanlarda bilim henüz yoktu. Evet, Batı’da gerçek anlamda Hıristiyanlık ve kilise yoktur, gerçi çok Hıristiyan vardır, hiçbir zaman da yok olmayacaklar. Katolik dininin gerçek Hıristiyanlıkla ilgisi yoktur, artık putperestliğe doğru gidiyor, Protestanlık da dev adımlarla tanrıtanımazlığa, bugünkü gibi kararsız, değişken (ancak sonsuza dek değil) bir ahlaki anlayışa doğru yol almaktadır.

Hıristiyanlık ve İsa sevgisinin aydınlanma döngüsünün bütününü kapsamadığından, bunun yalnızca bir aşama olduğundan, tersine, bilimlerin, toplumsal düşüncelerin, ilerlemenin vs... gereğinden söz ederek kuşkusuz itiraz edeceksiniz. Buna verecek bir yanıtım olamaz, verirsem de yakışıksız olur, çünkü sözgelimi bilim konusunda bir dereceye kadar haklısınız, ancak halkımızın Hıristiyan olduğunu ve aydınlanmasının en belli başlı ve en canlı temeli olarak *sonsuza dek Hıristiyan kalması gerektiğini* asla kabul

etmeyeceksiniz, biliyorum. Konuşmamda, Tatyana’nın Onegin’in peşinden gitmeyi reddetmekle tam bir Rus kadını gibi, Rus halkının gerçeğine göre davrandığını söylemiştim, eleştirmenlerimden biri, “halkın gerçeği” ifademe nedense alınarak: “Cinsel ahlaksızlıklar ne güne duruyor?” diye sormuştu. Böyle bir eleştiriye yanıt vermek mümkün mü? Bu zatı muhteremi üzen belli başlı nokta, Rus halkının bir gerçeği olması, dolayısıyla gerçekten aydınlanmış olmasıydı. Bu cinsel ahlaksızlık tüm halkımıza bulaşmış mıdır ve nasıl *bir gerçektir acaba?* Halkımız bir gerçek olarak kabul edebilir mi bunu? Evet, halkımız kabadır, ama tamamı değil, ah, hepsi değil... Bu halkı yakından tanıdığım, bildiğim için yemin edebilirim buna, kaç yıl onlarla birlikte yaşadım, onlarla yedim içtim, onlarla yattım; “azılı suçlular sınıfına girmiştim”, biliyorsunuz, ellerim nasır bağlayacak şekilde ağır işlerde çalıştım onlarla; bu arada ötekiler -“elini kanla temizleyenler”- liberal tavırlarla ve halka bıyık altından gülerek, konuşmalarında, basın sayfalarında, halkımızın “vahşi bir sürü olduğunu, hayvanlar gibi damgalandığını” söylemeye utanmamışlardır. Halkı hiç tanımadığımı söyleyemezsiniz bana! Tanıyorum: Baba ocağımda daha küçücük bir çocukken tanıdığım ve tam bir “Avrupalı liberale” dönmekte olduğum anda kaybedecek gibi olduğum İsa’yı halkımın sayesinde yeniden buldum. Varsın halkımız günahkâr ve kaba olsun, tutalım bir hayvan olsun: “Anayla oğul aynı atta/ Gelinse başka bir atta!” Nereden çıkmıştır bu türkü? Rus halk şarkılarının bir kaynağı vardır, nasıl fark etmezsiniz bunu? Bir kez olsun haksızlık etmeyiniz, sayın liberaller! Halkımızın yüzyıllardır neler çektiğini aklınıza getirin bir! Hayvan haline gelmişse asıl suçlunun kim olduğunu bir düşünün, peşinen suçlamayın öyle! Bolşoya Morskaya’da Fransız berberine saçını kestirmediği için köylüyü ayıplamak gerçekten saçmalığın dik âlâsı değil de nedir? Bizim Batı yanlısı liberaller halkın tepesine çıkarken, onu *inkâra* kalkışırken yönelttikleri suçlamalar bazen böyle zırvalıklara varıyor işte. Halk kişiliğini geliştirmemiş, yok ulusal bilinçten yoksunmuş! Allah aşkına, Batı’da nereye giderseniz gidin, hangi ülkeyi gösterirseniz gösterin sarhoşluk, hırsızlık daha mı az, hayvanca davranışlar, vahşet oralarda yok mu (halkımızda göremezsiniz bu kadarını)? Orada günah sayılmayan başıboşlukla, kanunsuzlukla birleştiği için koyu bir cehalet, su katılmadık bir aydınlanmamışlık vardır. Orada düzensizlik günah değil, gerçek kabul edilir. Halkımız vahşi ve günahkâr olsun, ama onda tartışmasız olan bir gerçek var: Hiç değilse günahını ne doğru olarak kabul eder, ne de günah

işleme isteği vardır (sadece ülküsel değil, en katıksız gerçeklikte böyledir). Halkımız günah işler, ama sonunda her zaman “yanlış yapmışım!” der. Eğer günah işleyen sessiz kalırsa, onun adına başkası söyleyecektir ve gerçek mutlaka ortaya çıkacaktır. Günahın pis kokusu vardır, güneş vurduğunda bu koku geçer. Günah geçici bir olgudur, ama İsa sonsuzdur. Halkımız her gün günah işler, kirlenir, ancak en güzel anlarda, dinsel gereklerini yerine getirdiği anlarda gerçek üzerinde asla yanılgıya düşmez. Halkın kendi doğruları olarak neye inandığı; onu, yani gerçeği nerede sandığı ve nasıl düşündüğü, can attıkları şeyin ne olduğu, neyi sevdiği, Tanrıdan ne istediği ve dua ederken neden gözyaşları döktüğü, evet, asıl bunlardır önemli olan. Halkın ülküsü İsa’dır. Elbette İsa’yla aydınlanır, halkımız içinden çıkılmaz, en korkunç felaketlerin yaşandığı anlarda, kendini ilgilendiren tüm sorunlarını her zaman Hıristiyan ilkelerine göre çözmüştür ve her zaman da böyle çözecektir. Alaylı bir tavırla: “Ağlamak, iç çekmek yetmez, bir şeylerin yapılması, bir şeylerin olması gerekir” diyeceksiniz. Ya sizler, aydın Batı hayranı beyler, evet, içinizde dini bütün, dürüst insanlar çok mu fazla? İçinizden İsa’nın yerine koyduğunuz dini bütün bir adam gösterin bana! Bilin ki halkımızın arasında dinine aşırı bağlı çok insan vardır. İncelemenizden kesinlikle geçmemiş, ne inanılmaz, güzel, olumlu insanlarımız vardır! Gerçek yolunda çile çeken, doğruluktan ayrılmayan çok insanımız vardır, kimimiz görürüz, kimimiz görmeyiz! Bilemem: Görmeyi bilen kuşkusuz görecek ve anlayacaktır, sadece hayvani bir imge görmek isteyen elbette hiçbir şey göremez. Olsun, halk hiç yoksa içinde böyle olumlu örneklerin var olduğunu biliyor, buna inanıyor, işte bu düşünceyle, ihtiyaç anında bu dürüst insanların kendini her zaman kurtaracağı umudunu besliyor. Bununla kendini güçlü hissediyor. Halkımız yurdunu kaç kez kurtarmıştır, düşünün!

Daha yakın zamanda günahların, ayyaşlığın ve çürümüşlüğün batağına saplanmışken, Rus halkı hep birlikte Müslümanların zulmü altında ezilen Slavlara Hıristiyanlık adına yardıma koşmadı mı? Halkımız günahlarından, yaptığı haksızlıklardan arınmak için bu savaşı özveri saydı; öz evlatlarını bu kutsal dava uğruna savaşa gönderdi; para değerini yitirmiş, et fiyatları tavana vurmuş, yakınmadı bile. Halkımız heyecanla dinledi önce, sordu soruşturdu, savaşın içini okudu, pek çoğumuz tanıktır buna. Halkımızın bu son savaştaki tinsel coşkusunu iyi bilirim; gelgelelim bizim liberaller bu coşkunun nedenlerini kabul etmiyorlar, bu yetmezmiş gibi bu düşünceyle alay ediyorlar: “Bu halk sürüsünün sözde birlik düşüncesi, yurttaşlık

duygusu, yok efendim politik görüşleri varmış. Hadi canım sende!" Neden, neden bizim Avrupalılaşmış liberaller halkımıza düşmandırlar hep? Neden Avrupa'da demokrat olarak nitelenen insanlar her zaman halkın yanında yer alırlar, en azından halka dayanırlar da, bizim demokratlarsa -çoğunlukla aristokrattırlar- sonunda hemen hemen her zaman halkın gücünü ezen yollara başvururlar ve zorbalığa kadar giderler, evet, neden? Gerçi halka bilinçli düşman olduklarını ileri sürmüyorum, ama asıl trajedi bu bilinçsizliktedir. Bu sorular sizi kızdırdı mı yoksa? Olsun, bunlar benim için şaşmaz belitlerdir ve elbette yazabildikçe, konuşabildikçe bunları açıklamayı ve gözler önüne sermeyi sürdüreceğim.

Sözlerimi şöyle bağlayacağım: Sorun bilimse tamam, ama "aydınlanmayı" Batı Avrupa kaynaklarından almamız gerekmiyor. Yoksa alacağımız sözgelimi şu toplumsal formüller olur: "*Chacun pour soi et Dieu pour tous*"[333] ya da "*Après moi le déluge*." Aman, hemen çığlığı basacaklardır: "Bizde de buna benzer atasözleri yok mu? Örneğin: 'Adam tuzu, ekmeği yer, unutur gider' gibi, bu tür yüzlerce özlü sözümüz yok mudur?" diye. Evet, halkımız arasında bunun gibi yüzlerce atasözü vardır: Halkın zekâsı geniştir, mizah yeteneği de, gelişen bilinç her zaman içinde olumsuzluğu da barındırır, alt tarafı *atasözleridir* bunlar, halkımız onların ahlaki doğruluğuna inanmaz, güler geçer, genelinde en azından kabul etmez. Ya siz, *Chacun pour soi et Dieu pour tous* gibi bir deyişin salt atasözü olduğunu, Batı'da herkesçe kabul edilen, *herkesin* uyguladığı ve inandığı toplumsal bir formül olmadığını söylemeye cüret edebilir misiniz? Hiç yoksa halkın tepesine çöken, onu baskı altında tutan, geniş topraklara ve işçi sınıfına sahip olan ve "Avrupa aydınlanmasının" bekçiliğine soyunanların parolasıdır. Böyle bir aydınlanma neyimize bizim! Bunları kendimizde arayalım. Bilim başka, aydınlanma başkadır. Halkımıza ve gücüne beslediğimiz umutla belki de bir gün, kusursuz bir parlaklıkta bizim olan İsa aydınlanmasını gerçekleştireceğiz. Kuşkusuz bu uzun girişin eleştirinize bir yanıt olmadığını söyleyeceksiniz. Olsun, bunu bir önsöz, zorunlu bir önsöz sayıyorum. Sizin, konuşmamda görüşlerinize uymayan ve çok önemli olarak gördüğünüz noktalan seçip belirttiğiniz gibi, ben de öncelikle aramızdaki düşünce ayrılığının temeli olarak gördüğüm, daha çok uzlaşmamızı engelleyen sizdeki noktaları belirttim ve dile getirdim. Ancak önsöz bitti, artık oraya buraya sapmadan doğrudan sizin eleştirilere geçelim şimdi.

II-Aleko ve Derjimorda. Aleko ’nun Toprak Kölesi Üzerine Çektiği Acılar. Anekdotlar

Konuşmamı eleştirirken şöyle diyorsunuz:

> Ama Puşkin, Aleko ve Onegin’i inkârlarıyla birlikte anlatırken, onların özellikle neyi “yadsıdıklarını” göstermemiştir. Bu tiplerin “halkın gerçeği” ve Rus dünya anlayışının temel ilkelerini yadsıdıklarını ileri sürmek son derece cüretkâr bir tavır olurdu. Bunu hiçbir yerde göremiyoruz.

Görünür görünmezmiş, yok bunu öne sürmek cüretkâr bir tavırmış değilmiş -bu konuya döneceğiz tabii- ama önce sizin, Aleko’nun Çingeneler’e sığınmasının Dmuhanovskiler olduğu savınızı ele alalım şimdi:

> Ama gerçekte, o zamanların boş gezenlerinin dünyası [diyorsunuz] başka bir dünyayı yadsıyan bir dünyaydı. Bu tiplerin açıklanması için, Puşkin zaman zaman başvursa da, aslında yakıcı bir öfkeyle baktığı ve pek üzerinde durmadığı başka tipler gereklidir. Puşkin’in yaratıcı yeteneği, karanlıklara inmesine ve Rus evinin bodrum katlarını dolduran [neden üst katlar değil] baykuş ve yarasaları “seçkin yapıtları” arasına koymasını engellemiştir. Gogol gerçekleştirmiştir bunu, Puşkin’in tam tersi Gogol... Aleko’nun neden Çingenelere sığındığını, Onegin’in neden hep köşe bucak kaçtığını, Turgenyev’in de ölümsüzleştirdiği “fuzuli insanların” dünyaya neden geldiklerini Gogol göstermiştir bizlere. Karaboçkalar, Sobakeviçler,[334] Skvoznik-Dmuhanovskiler, Derjimordalar, Tyapkin-Lyapkinler[335], işte bunlar, Aleko’nun, Beltov’un,[336] Rudin’in ve daha pek çok tipin karanlık yanıdır. Bunların oluşturduğu ortam olmadan sözünü ettiğimiz son tipler anlaşılmaz. Gogol’ün kahramanları da Rus değil midir? Aman, hem de ne Rus! Karaboçka’nın dünya umurunda mıydı? Skvoznik-Dmuhanovski pekâlâ tüccarların hakkından geliyordu. Sobakeviç köylülerin ciğerini okuyordu. Köylüler de aynı şekilde onun tabii... Alekolar’da ve Rudinler’de bunun zerresi yoktu, hayatı anlayamamış tiplerdi; kaçmayı yeğlemişlerdir sadece. Aleko Çingenelere, Rudin’se kendisine tamamen yabancı olan ülke uğruna ölmeye Paris’e kaçmıştı.

Demek onlar *basitçe* kaçtılar, öyle mi? Bu ne mizahi hafiflikle varılan hükümlerdir! Sorunu nasıl da kolayından alıyorsunuz! Nasıl da yanıtlarınız hazır! Hazırcevaplık ancak bu kadar olur. Ha, unutmadan, bütün Gogol kahramanlarının Rus olduklarını söylemenizin sebebi hikmeti ne acaba? “Aman, hem de ne Rus!”, öyle mi? Ancak tartışmamızla uzaktan yakından

ilgisi var mı bu sözlerin? Onların Rus olduklarını cümle âlem biliyor! Evet, Aleko da, Onegin de Rus'tur, siz de, ben de, ileri sürdüğünüz gibi "sözde" bir dava uğruna yabancısı olduğu Paris'e kaçan Rudin de Rus'tu, hem de katışıksız Rus... İşte bu yüzden tam bir Rus'tur o; Paris'te uğruna öldüğü dava bir İngiliz'e, bir Alman'a daha yabancı gelir, ama ona değil, çünkü Avrupa davası, dünyayı ve tüm insanlığı ilgilendiren bir dava Rus insanına öteden beri yabancı değildir. Rudin'in ayırt edici özelliği işte buradadır. Yurdunun toprağında çalışma olanağı bulamayan Rudin'in, iddia ettiğinizin aksine, ona hiç de yabancı olmayan başka topraklarda ölmüş olması, evet, Rudin'in asıl trajedisi budur! Her neyse, mesele şu: Bütün bu Skvoznikler ve Sobakeviçler Rus da olsalar, toprağından köklerini koparmış, halkın yaşamının tek yüzünü bilen, öteki yüzünden hiç haberi olmayan, öteki yüzün var olup olmadığını bile aklına getirmeyen bozulmuş tiplerdir - işte bütün sorun budur! Halkı küçük gördükleri için halkın ruhunu, neye susadığını, dualarında neyi dilediğini bilememişlerdir. Çünkü halkı korkunç biçimde hor görüyorlardı, dahası: Nüfus sayımı dışında varlığını bile yadsımışlardır. "Sobakeviç köylüleri avucunun içi gibi biliyordu" diyorsunuz. Bu nasıl olur? Sobakeviç, kölesi Proşka'da, Çiçikov'a satacağı kol gücünü görüyordu sadece. Skvoznik-Dmuhanovski'nin tüccarlarla gayet iyi anlaştığını söylüyorsunuz. İnsaf edin! Beşinci sahnede Belediye Başkanının tüccarlara çektiği söylevi hatırlayın: Sadece köpeklere söylenir böyle sözler, insanlara değil, Rus'la konuşmanın "mükemmelliği" bu mudur? Yoksa siz bu davranışını övüyor musunuz? Dişlerini dökseniz, saçlarını yolsanız daha iyi olurdu doğrusu! Çocukluğumda anayolda giderken troykada bir askeri kurye görmüştüm, üniformalı, apoletli, başında tüylü üç köşeli şapka vardı, kurye arabacının ense köküne ha babam indiriyordu yumruğu, zavallı arabacı da kanter içinde dört nala giden atları çılgınca kamçılıyordu. Bu askeri kurye kuşkusuz doğuştan Rus'tu, ama öylesine körleşmiş, halkından öylesine kopmuş biriydi ki bir Rus'la adam gibi konuşacağı yerde kocaman yumruklarını konuşturuyordu. Oysa bütün hayatı arabacıların, çeşitli tabakadan insanların arasında geçmişti. Gelgelelim apoletli üniforması, tüylü şapkası, subay rütbeleri ve ayağındaki pırıl pırıl Petersburg çizmeleri, ruhsal ve manevi yönden, bırakın Rus köylüsünü, dolaşmadık yerini bırakmadığı ve büyük bir olasılıkla yumruklamak ya da parlak çizmeleriyle tekmelemekten başka ilgiye değer bir şey bulamadığı Rusya'dan bile değerli geliyordu ona. Rusya onun için amirlerinden başka bir anlam ifade etmiyordu. Amirlerinin dışında her şey

onun gözünde bir hiçti. Böyle biri halkın özüne ve ruhuna nasıl varabilir? Evet, bu adam Rus'tu, ama Avrupacılığını aydınlanmayla değil, birçok kişi gibi, ahlaksızlıkla başlatan "Avrupalılaşmış" bir Rus'tu. Evet, efendim, bu ahlaksızlık her zaman Rusları Avrupalılaştırmanın kestirme yolu olarak görülmüştür bizde. Bu kuryenin oğlu belki de bir profesör olacaktır, yani Avrupa patentli... Evet, onların (Gogol tiplerinin) halkın ruhundan anladıklarını söylemeyin. Halkın köklerinden anlamak için önce Puşkinler, Hamyakovlar, Samarinler, Aksakovlar gerekliydi. (Gerçi onlardan da önce bu sorunlar tartışılmış, konuşulmuştur, ama bir parça yüzeysel ve yapmacık olmuştur.) Onlar "halkın gerçeğinden" söz etmeye başlayınca, herkes, işleri sadece "odalarında miskin miskin oturup raporlar tutmak olan," saralı, budala tipler olarak gördü bu adamları. Ortaya çıkışları ve görüşleriyle ilk anda herkesi öylesine şaşkına çevirdiler ki liberalleri aldı bir kuşku: "Ya niyetleri hakkımızda raporlar düzmekse!" diye. Kendiniz karar verin: Günümüz liberallerinin Slavcılar üzerine bu görüşleri budalalık mıdır, değil midir?

Her neyse, konumuza dönelim. Aleko'nun Derjimordalar yüzünden Çingenelere sığındığını öne sürüyorsunuz. Diyelim ki bu doğru. Ama işin kötüsü, Bay Gradovski, Aleko'nun topluma karşı böylesine tiksinti ve kin duymasında haklı olduğunu bayağı inandırıcı biçimde kabul eden sizsiniz: "Aleko kaçmadan edemezdi, çünkü Derjimorda çok iğrenç biri haline gelmişti artık!" demiyor musunuz? Aleko'nun da, Onegin'in de kendi çaplarında Derjimordalığa yakın tipler olduğunu ben de kabul ediyorum, hatta kimi ilişkiler bakımından daha da beteriydiler. Yalnız bir farkla, onların trajik yazgılarını tümüyle kabul ederek, suçlu bulmuyorum onları. Oysa siz kaçtıkları için övgüler düzüyorsunuz: "Bu büyük ve ilginç insanlar böylesi basit yaratıklarla bir arada yaşayabilirler miydi?" Çok, ama çok yanılıyorsunuz. Aleko ve Onegin'in köklerinden kopmadıkları ve halkın gerçeğini asla yadsımadıkları sonucuna varıyorsunuz. Bu yetmiyormuş gibi, "Hiç de kibirli değillerdi!" diyebiliyorsunuz. Evet, bu gurur, kendilerini soyutlamanın ve köklerinden kopmanın doğrudan doğruya mantıksal ve kaçınılmaz sonucuydu. Onların köklerini tanımadıklarını inkâr edemezsiniz. Kız öğrenciler gibi kapalı yetiştiler ve büyüdüler. Rusya'yı Petersburg'da memurluk yaparken tanıdılar; halkla ilişkileri toprak sahibinin kölesiyle ilişkileri biçimindeydi. Onların köyde mujiklerle yaşamış olduklarını varsayalım. Benim askeri kurye ömrü boyunca posta arabacılarıyla düşüp kalkmıştı, ama onlara değer gördüğü yalnızca yumruklarıydı. Aleko ve

Onegin de halktan kopuk yaşayan, hazırdan yemeye alışmış tiplerdi, yani köylü emeğiyle, hatta gökten düşer gibi edindiği Avrupa kültürüyle yaşayan insanlar gibi Rusya'ya karşı mağrur ve sabırsızdılar. Aydınlarımız o belli yetişme süreçleriyle, neredeyse tarihimizin iki yüzyılı boyunca aylak hazır yiyiciler haline gelmişlerdir. İşte asıl bu onların topraklarından nasıl koptuklarını ve halktan kendilerini nasıl soyutladıklarını açıklamaya yeter. Aleko'yu yıkıma sürükleyen, Derjimorda değil, Derjimorda'ya ve onun ortaya çıkışına bir açıklık getirememesidir. Bunun için fazla kibirlidir o. Bir Derjimorda'yı anlayamayınca anayurdunda çalışma olanağı bulamamıştır. Buna inananları aptal ya da birer Derjimorda görmüştür gözünde. Bizim boş gezen yalnızca Derjimorda karşısında değil, Rusya önünde de gurur kesilmiştir, çünkü vardığı hükme göre Rusya'da sadece köleler ve Derjimordalar vardı. Eğer bünyesinde soylu insanlar varsa, elbette Aleko ve Onegin'den başkası olamazdı kuşkusuz. Bu yargıdan sonra ister istemez kibir gelir: Yalnız dünyalarında yaşarlarken bir türlü anlamadıkları bu iğrenç Derjimordalar'dan üstün oluşlarına ve kendi soyluluklarına doğal olarak hayret etmeye başlamışlardır. Eğer kibirli olmasalardı kendilerini de birer Derzimorda görürlerdi; bu bilince varınca da bir uzlaşma yolu bulabilirlerdi o zaman. Aslında halka duydukları kibirden çok, bir çeşit tiksintidir bu tamamen böyledir. Siz bu sözlerimin hiçbirine tabii ki inanmayacaksınız, tersine, siz, Aleko ve Oneginler'in kimi çirkin yanlarından söz ederken, “Hastalığın asıl nedenini bir kenara bırakıp belirtilerini iyileştirmenin mantıkla bağdaşmadığını” söylediğim için beni dar görüşlülükle suçluyor, adeta azarlıyorsunuz. Ben “Boyun eğ, mağrur adam!” derken “sanki mesele, boyun eğmeyi istemeyen mağrur insanların sadece kişisel özellikleriymiş gibi” işin özünü kaçırarak, Aleko'yu yalnızca kişisel özellikleri nedeniyle suçladığımı öne sürüyorsunuz. “Boş gezenlerin neyin karşısında gururlu olacakları sorunu çözmez” diyorsunuz. “Neyin önünde alçakgönüllü olmaları gerekiyor?” sorusu da yanıtsız kalıyor. Son derece küstahça söylenmiş sözlerdir bunlar, Bay Gradovski: “Bu boş gezenlerin” toplumumuzun tarihsel sürecinin bir ürünü olduğunu yeterince açık dile getirdiğimi sanıyorum, öyleyse buradan tüm suçu *kişisel* olarak onlara ya da *kişisel* özelliklerine yüklemediğim anlaşılıyor. Yazılarımı ve dergide çıkan konuşmamı okudunuz, öyleyse neden kafanıza göre yorum yapıyor, çarpıtıyorsunuz? “Alçakgönüllü ol!” cümlesiyle başlayan bölümü aktararak şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski bu sözlerle, Karamazov Kardeşler'in yazarının güçlü, ama aynı zamanda güçsüz yanını oluşturan "en derin kutsal" inançlarını yansıtmıştır. Bu sözlerde büyük bir dinsel ülkü, güçlü bir kişisel ahlak dersi verme hevesleri gizlidir, gelgelelim toplumsal düşüncelerin izi bile yoktur.

Bu sözlerden sonra hemen Hıristiyan sevgi anlayışına uygun "kişisel mükemmelliğe erme" düşüncesini eleştirmeye kalkışıyorsunuz. "Kişisel mükemmellik" görüşünüze birazdan geleceğim, önce sanırım gizlemeye çalıştığınız asıl niyetinizi ortaya çıkaracağım: "Boş gezeni" suçladığım için değil, asıl ahlaki kusursuzluğun bir ideali, olması gereken en sağlam Rus saymadığım için kızıyorsunuz bana! Aleko ve Onegin'in "çirkin yanlarını" kabul ediyorsunuz, ama bu arada kurnazlık ediyorsunuz. Nedense pek belli etmek istemediğiniz görüş açınıza göre: "Boş gezenler" doğal ve kusursuz tipler, Derjimordalar'dan kaçmış olmaları bile onların kusursuz olduklarının göstergesi sizce. Onlarda bir yetersizlik ya da kusur bulunmasın öfkeden küplere biniyorsunuz. Doğrudan şöyle diyorsunuz: "Gururları yüzünden mahvolduklarını, halkın gerçekleri karşısında boyun eğmeyi istemediklerini ileri sürmek saçmalık olurdu!" Sonunda büyük bir heyecanla, köylüleri özgürlüğe kavuşturanların onlar olduğunda da ısrar ediyorsunuz:

> Daha söyleyeceklerim var: Yüzyılımızın ilk yarısının bu "boş gezenlerinden" en seçkinlerinin yüreğinde bir düşünce varsa, bu, kesinlikle halka değgin bir düşüncedir. Onların yüreğini acıtan, derin kin duymalarına neden olan şey halkı inim inim inleten kölelikti. Diyelim ki kendilerine göre -"Avrupa" tarzına göre- halkı sevdiler ve toprak köleliği düzeninden nefret ettiler. Peki, toplumumuzu kölelik düzeninin ortadan kaldırılmasına hazırlayan güçler onlar değil de kimdi? Önce özgürlük hareketinin yayıcıları, sonra da barış elçileri olarak "ülkelerine" hizmet etmişlerdir.

Asıl mesele bu zaten, "boş gezenlerin" toprak köleliği düzeninden "kendilerine -Avrupa tarzına- göre" nefret etmeleridir, işin özü budur. Evet, bütün mesele, onları besleyen, dolayısıyla diğer toprak sahiplerinin yaptıkları gibi, aslında ezdikleri Rus köylüsünü düşündüklerinden değildi toprak köleliğinden nefretleri. Kurtuluşu Çingenelerin yanında ya da Paris barikatlarında bulacak kadar yurttaşça acılar çektilerse, kendi köylülerini doğrudan özgür bırakmalarına ve böylelikle hiç değilse kendi sorumlulukları açısından toplumsal acılarını dindirmeye kim engel olabilirdi? Ne var ki köylülerini özgürlüğe kavuşturduklarını çok az duyuyorduk, ama toplumsal çığlıklarına diyecek yoktu. "Onları çevre yiyip

bitirmişti, zenginlikten niçin yoksun olacaklardı ki!” Köylüler için duydukları kaygıdan, işi barikatlara kadar götürürken malı mülkü neden düşünmüşlerdi peki? İşte sorunun can alıcı noktası daha, barikatlara da katılsa “Paris’in sıcak köşelerinde” paraya gereksinim duyacaklardı. Zaten köylülerin kafa vergileri de bu arada gönderiliyordu. Daha basit bir yol da seçmişlerdi: Kölelerini ipotek ediyorlar, satıyorlar ya da değiş tokuş ediyorlardı (hepsi de aynı şey değil mi?), gerekli parayı sağladıktan sonra yalnızca Rus köylülerinin değil, tüm insanlığın kurtuluşu amacıyla radikal Fransız gazetelerine ve dergilerine destek vermeye Paris’te alıyorlardı soluğu. Sizin inandırmaya çalıştığınız gibi, onları, o boş gezenleri yiyip bitiren toprak kölelerine duydukları derin üzüntüydü, öyle mi? Hayır, toprak köleliğine filan değil, genelde insanoğlunun köle durumuna düşmesine duyulan soyut bir üzüntüydü bu ve şöyle düşünüyorlardı: “Kölelik olmamalıdır, bu cehalet demektir, *liberte, egalite et fraternite!* Rus köylüsüne gelince, belki de ona duyulan üzüntü, bu yüce gönüllerde hiç de bu kadar derin değildi. Geçmişin iyi yürekli, son derece “aydın” insanlarının sözlerini unutmam: ‘Kuşkusuz kölelik insanoğluna yapılan en korkunç kötülüktür’ diyerek aralarında gizli gizli fısıldaşırlardı, ama işin gerçeğine baktığımızda, halkımız... bu halk mıdır acaba? Halkımız 1793’lerin Paris halkına benzemiyor mu? Evet, köleliğe alışmıştır, yüzü, gözü, her tarafı bir köleyi anlatıyor. Örneğin, kırbaç elbette iğrenç bir yöntemdir, ama Rus insanı için, inanın, sopa hâlâ gerekli: Bizim köylü dayak yemese duramaz, o saat aramaya başlar, böyle bir milletiz işte!” Yemin ederim bu sözleri bir zamanlar, hem de çok aydın kişilerden duymuşumdur. Bu “somut bir gerçektir, efendim!” Onegin belki kendi kölelerini kırbaçlamıyordu, gerçi böyle bir karara varmak biraz güçtür, ya Aleko, eminim birazcık okşuyordu, zorbalıktan değil, acıma duygusundan, hayırlı bir amaç için yani: “Köylüye sopa gereklidir, dayak yemeden yaşayamaz, ayaklarıyla gelir, kendi ister: ‘Beni kırbaçlayın, efendimiz, adam edin beni, çok şımardım da!’ Söyleyin lütfen, böyle bir yaradılışta olana ne yapılabilir? Ee, değil mi ki istiyor, onu tatmin etmek için vereceksin sopayı.” Yine söylüyorum, onların köylülere olan duyguları çoğu kez tiksinmeye kadar varıyordu. Ya kendi aralarında dolaşan, Rus köylüsüne, anasına babasına, karısına, “putperestliğine”, köle olmasına değgin ağza alınmayacak, aşağılayıcı fıkralar!.. Bu ağır sözleri, özel hayatları bir genelevi hatırlatan, aldırmaz, kaygısız insanlar söylüyordu, her zaman kötülükten değil tabii; bazen tüm Ruslara özgü olan tez canlılıkla -

kendi anlayışlarına göre alınan son Avrupasal düşüncelerin- *a la Lucretia Floriani*[337] gibi örneğin, benimsenmesine duyulan aşırı istekten oluyordu bu. Ruslar çok yönlü insanlardır, efendim, her şeyi çabuk kaparlar. Ah, Bay Gradovski, bu acı çeken Rus boş gezenlerinin arasında kimileyin ne müthiş fırıldakların çıktığı görülmüştür, Rus köylüsü üzerine uydurulan bu küçük düşürücü fıkralar, iğrenç düşünceler, hemen her zaman bu avarelerin kalplerinde toprak köleliği düzenine karşı duydukları yurttaşça üzüntüyü soyut ve evrensel bir nitelik vererek gideriyordu. Kendi ahlak güzelliğini ve toplumsal düşüncelerin zenginliğini düşüne düşüne, bir de köylülerinden aldığı kafa vergisiyle ruhen ve bedenen beslenirken, bu soyut, evrensel kederlenişle pekâlâ yaşanabilir. Bu ne ki! Geçenlerde, o günleri yaşamış ve görmüş geçirmiş biri, o zaman Rusya'sının evrensel düşünceli kişileriyle en güçlü liberallerin bir Rus köylü kadınla aralarında geçen ve gazetelerde yer alan bir olayı anlatmıştı. Bu topluluk kendilerini halkından soyutlamış boş gezen takımındandı, daha doğrusu kendilerini bir anlamda tarih önünde kanıtlamış, tescilli, su katılmadık boş gezenlerdi. Olay şöyle: 1845 yazında Moskova yakınlarında -söz konusu zatın anlatımıyla- görkemli bir öğlen yemeğinin verildiği güzel bir kır evinde pek çok konuk toplanmıştır: En insancıl profesörler, üstün yetenekli sanatkârlar, sanatseverler, ünlü demokratlar, nihayet, dünyaca tanınmış siyaset adamları, eleştirmenler, yazarlar ve çok kültürlü hanımefendiler... Muhtemelen şampanyalı, kulebyakalı,[338] özetle kuş sütü eksik olmayan harika bir yemekten sonra ("harika" demenin bir anlamı olmalı, öyle değil mi?) bütün grup kırlara yürüyüşe çıkar. Issız bir yerde, tarlanın içinde çavdar biçen bir kadın görürler. Tam hasat zamanıdır: Köylüler karılarıyla beraber sabahın dördünde kalkarlar, ürün toplamaya giderler ve gece yarılarına kadar çalışırlar. On iki saat sürekli eğilip doğrularak hasat toplamak ağırdır, güneş de yakar. Ekin biçen kadın çavdarların arasına girdiğinde dışarıdan görülmez. Bizim grup bu şekilde ekinler arasında bu kadınla karşı karşıya geliyor, gözlerinizin önüne bir getirin, kadın neredeyse çıplaktır (iç gömleği gibi bir şey vardır sadece üzerinde). Aman Allahım, korkunç bir şeydir bu! Evrensel, insancıl duygular harekete geçer hemen: Birden onur kırıcı bir ses duyulur: "Görüyorsunuz işte, dünyada utanma duygusu olmayan yalnızca Rus kadınıdır." Ardından şu yargı gelmekte gecikmez: "Sadece Rus kadınının karşısında insan hiçbir şeyden utanmaz!" (Yani utanmaya gerek yok mudur?) Tartışma kızışır. Kadına arka çıkanlar olur, aman ne savunma, ne saçma sapan karşı sözlerle cenkleşip dururlar!

Susuzluğunu şampanyayla gideren, istiridyeleri gövdelerine indiren bu boş gezen-toprak sahipleri kalabalığında böyle boş düşünceler, zırva yargılar çıkabiliyor işte, ya bu ziyafetlerin parası kimden çıkıyor? O kadının emeğinden değil mi? Sizin için, dünyayı mesken tutan siz çilekeş boş gezenler için çalışmıyor mu? Siz de onun emeğini sömürüyorsunuz! Kadın gözlerden uzak çavdar tarlasında, yakıcı güneşle imanı gevremiş, tutup eteğini çıkarıyor, bir gömlekle kaldı diye utanmaz oluyor ve utanma duygularınızı zedeliyor ve hemen "tüm kadınların en utanmazı" damgasını yiyiveriyor. Ah, sizi ahlak düşkünü budalalar sizi! Ya sizlerin "Paris eğlencelerine", "Paris'in sıcak köşelerindeki" o çılgınca eğlenmelerinize ne diyeceğiz peki? Dinlerken bile her Rus'un içini gıcıklayan *Bale Mobile'deki cancanlar* ya şu küçük şarkı:

Ma commère quand je danse

Comment va mon cotillon?[339]

Eteklerin zarif biçimde kaldırılması ve kalçaların oynatılması, evet, bizim ahlak budalası Rusları hiç mi hiç rahatsız etmez, tersine, hazdan adeta eriyip kendilerinden geçmezler miydi? "Bağışlayın, ne çekicidir ama şu cancan, şu kalçaların oynaması yok mu? *Article de Paris*'nin[340] en mükemmelidir, ama şu Rus köylü kadın haza tam bir odundur!" Hayır, efendim, burada duydukları köylümüzün ve halkımızın rezil olduğu kanısı değildir bile, burada ortaya çıkan duygudur, doğrudan doğruya köylüye karşı kişisel iğrenme duygusudur, ah, tabii ki kendiliğinden oluşan, neredeyse bilinçsiz, o an farkında bile olmadıkları bir duygudur! Bay Gradovski, sizin şu temel düşüncenize katılmamın asla mümkün olmadığını söylemeliyim: "Toplumumuzu toprak köleliği düzeninin ortadan kaldırılmasına hazırlayanlar onlar değil de kimdir?" Sadece tüm kuralları uygun biçimde yurttaşça üzülmeyi ön plana çıkarmışlar ve soyut sözlerle davaya bir ölçüde hizmet etmişlerdir, aslında genel tutuma uygun bir durumdur bu, işe de yarıyordu tabii. Gelgelelim köylülerin özgürlüğüne katkıda bulunanlar ve bu amaç için çaba gösterenlere yardımcı olan insan örneği sizin boş gezenler değil, Samarin gibi insanlardır. Samarin gibi kişilikler, gezgin tipine hiç benzemezler, o zamanın bu yüce davası için ortaya çıkmışlardır, sayıları da az değildi, elbette onlardan tek kelime etmezsiniz, Bay Gradovski. Belirtilerine baktığımızda bu dava çok geçmeden boş gezenleri sıkmış ve yeniden küçümseyerek burun kıvırmışlardır. Farklı davransalardı boş gezen olmazlardı zaten. Devletin köle başına ödediği tazminatı aldıktan sonra, geriye kalan topraklarını ve

kesilmek üzere ormanlık alanlarını tüccarlara ve vurguncülara satmaya başladılar, yurtdışına yerleşerek anayurtlarını bütün bütüne unuttular...Kuşkusuz görüşlerime katılmayacaksınız Bay profesör, ancak elimden bir şey gelmez: O kadar değer verdiğiniz ve üstün gördüğünüz liberal görüşlü Rus insanı örneğinin ne günümüzde, ne de gelecekte ideal, doğal, gerçek Rus tipi olduğunu zaten kabul edemem. Bu insanlar son on yıl içinde dişe dokunur hiçbir iş yapmamışlardır. Bu sözlerim, sizin, o eskinin beyefendileri için döktüğünüz övgülerden daha gerçekçidir.

III-İki Ayrılmış Parça

Şimdi, Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun “bireysel mükemmelliğe erme” üzerine görüşlerinize, toplumsal ülkülere ve en önemlisi de “toplumsal kurumlarla” karşılaştırdığımızda bu sevginin sözde yetersiz kaldığı konusuna geliyorum. Siz de zaten aramızdaki düşünce ayrılığının en önemli noktasının bu olduğunu vurgulayarak başlıyor ve şöyle diyorsunuz:

> Şimdi Bay Dostoyevski’yle aramızdaki en önemli fikir ayrılığına geldik. Bay Dostoyevski halkın gerçeğinin ve ülkülerinin karşısında boyun eğmeyi talep ederken, bu “gerçeği” ve bu ülküleri hazır, sarsılmaz ve değişmez kabul ediyor. İşte bu yaklaşımı kendisine hayır dememize imkân veriyor!
>
> Halkımızın toplumsal ülküleri henüz oluşum ve gelişim sürecinde bulunmaktadır. Büyük bir halk olarak anılmayı hak edebilmesi için Rus halkının çok daha fazla çalışması ve kendini geliştirmesi gerekmektedir.

Halkın “gerçekleri” ve ülküleri konusunda yazımın başında ve ilk bö*l*ümünde zaten kısmen de olsa size yanıt vermiştim. Halkın gerçeği ve ülküleri Rus toplumsal düşüncesinin gelişiminde yetersiz kaldığı savında bulunuyorsunuz düpedüz. Böylece dini ve toplumsal işleri birbirinden ayırmış oluyorsunuz. Elinizdeki bilim bıçağıyla, bir bütünü oluşturan canlı bir organizmayı iki ayrı parçaya bölüyorsunuz ve bu iki parçanın tümüyle birbirinden bağımsız olması gerektiğini ileri sürüyorsunuz. Biraz daha yakından bakıp her iki parçayı ayrı ayrı anlamaya çalışalım, birtakım sonuçlar çıkarabiliriz belki. Önce ilk parçayı, “Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel mükemmelliğe erme” meselesini ele alalım. Şöyle diyorsunuz:

> Bay Dostoyevski kişinin kendi üzerinde düşünmesi ve alçakgönüllü olması çağrısı yapıyor. Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel mükemmelliğe erme, kuşkusuz, büyük küçük her faaliyetin önkoşuludur. Ancak *Hıristiyan anlayışı içinde kendini mükemmelleştiren* insanlardan yüzde yüz kusursuz bir toplum (?!) kurulacağı sonucu çıkarılamaz. Bir örnek verelim.
>
> Havari Pavlus{341}. kölelerine ve efendilerine, karşılıklı ilişkileri üzerine öğütler verirdi. Onlar da genellikle Pavlus’u dinlerlerdi, köleler ve efendiler kişi olarak iyi birer Hıristiyandılar, ama *kölelik* dinsel aydınlanmaya uygun değildi ve her zaman ahlaka aykırı bir kurum olarak kaldı. Bay Dostoyevski, aynı bizler gibi, kusursuz Hıristiyan olan toprak sahipleri ve köylüler tanımıştır. Ancak *toprak köleliği* Tanrının gözleri önünde tüm rezilliğiyle varlığını sürdürmüştür ve köleleri özgür kılan Rus çarı yalnızca *kişisel* değil,

> *toplumsal ahlakın da* sözcüsü olarak ortaya çıkmıştı. Geçmişte, günümüzdeki kadar "iyi insanlar" olmasına rağmen, gereken düzeyde ahlak anlayışı yoktu.
>
> Kişisel ahlakla toplumsal ahlak aynı kavramlar değildir. Buradan, toplumu oluşturan bireylerin yalnızca kişisel özellliklerini iyileştirmekle toplumsal yetkinliğe ulaşmanın asla mümkün olmadığı sonucu çıkar. 1800 yılından başlayarak bir örnek daha verelim. Hıristiyanca sevgi ve alçakgönüllülük üzerine öğütler veren bir dizi vaizin, Karaboçkalar'ın ve Sobakeviçler'in ahlakını düzeltmeye soyunduklarını varsayalım. Soruyorum şimdi, iktidar kaldırmayı gerek görmediği sürece Karaboçkalar'ın toprak köleliği düzenini ortadan kaldırmayı başarabilecekleri düşünülebilir mi? Tam tersine, Karaboçka gerçek bir Hıristiyan ve köylülerin gerçek "anası" olduğunu kanıtlamaya çalışır, vaizlerin tüm öğütlerine karşın bu inancından vazgeçmezdi.
>
> İnsanoğlunun toplumsal anlamda iyileştirilmesi, kişinin sadece "kendi kişiliğini" güçlendirmesiyle ve "alçakgönüllü" olmasıyla gerçekleştirilemez. Kişi kendini çölde de, ıssız adada da düzeltebilir ve tutkularına gem vurabilir. Ancak sosyal varlık olarak insanlar, birbirinin yanında, birbiri için ve birbiriyle beraber çaba göstererek gelişirler ve düzelirler. İşte bu nedenledir ki yüksek düzeyde toplumsal bir mükemmelliğe erişme, kişiye, Hıristiyanlığın olmasa bile, yurttaşlık erdemini aşılayan sosyal kurumların yetkinliğine bağlıdır.

Bakın ne kadar yer verdim yazınıza! Hepsinde müthiş bir kibir okunuyor ve en çok nasibini alan da "Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun bireysel mükemmelliğe erme" kavramı olmuş: Toplumsal yaşamda hemen hemen hiç yararı olmayan görüşlerdir bunlar. Hıristiyanlığa çok gülünç bir anlam yüklüyorsunuz! "Karaboçka ve Sobakeviç'in birer *kusursuz* Hıristiyan haline geldiklerini varsayalım (mükemmellikten söz eden sizsiniz), toprak köleliğinden vazgeçmeye onları inandırmanız mümkün olabilir mi?" Evet, bu sorunuz çok kurnazca ve ardından da yanıtınız hazır: "Hayır, koyu bir Hıristiyan olsa bile Karaboçka'yı inandırmak mümkün değildir!" Ben de doğrudan şu yanıtı vereceğim: Karaboçka *gerçek*, kusursuz bir Hıristiyan olabilseydi, onun mülkünde toprak köleleri asla olmazdı, köle sözleşmeleri ve tüm tapu senetleri eskisi gibi kasasında saklansa bile bunun hiçbir önemi olmazdı. İzin verin: Karaboçka önceden de Hıristiyandı, böyle doğmamış mıydı? Siz, Hrıstiyanlığın bu yeni yayıcılarından söz ederken, aslında eski Hıristiyanlığı, ancak güçlenmiş, *yetkinleşmiş*, daha doğrusu ideale varmış bir Hıristiyanlığı anlıyorsunuz. O zaman kölelere, efendilere ne gerek vardı Allah aşkına! Hıristiyanlığın ne olduğunu insan bir nebze olsun bilmelidir, Bay Gradovski! Karaboçka *kusursuz* bir Hıristiyan haline gelseydi, köylüleri köle olmuş olmamış, onun için fark ederdi miydi? Köylülerin

“anası”, gerçek anası olur ve hemen o eski “hanımlığı” kalkardı ortadan. Kendiliğinden olurdu bu. Geçmişin hanımefendisi ve kölesi güneş karşısında sis gibi dağılır gider, tam anlamıyla yeni insanlar, daha önceden hiç duyulmamış, tümüyle yeni, değişik ilişkiler doğardı aralarında. Hem de işitilmemiş bir olay gerçekleşmiş olurdu: Birbirlerinden kopuk yaşayan ve parmakla sayılacak kadar az olan bu kusursuz Hıristiyanlar *her yerde* görülmeye başlardı. Bu hayal ürünü düşünce sizden geldi, Bay Gradovski. Böylesine harika bir hayalin içine dalan sizsiniz, öyleyse sonuçlarına katlanmak zorundasınız. Sizi temin ederim ki, Bay Gradovski, bu durumda Karaboçka’nın köleleri onun yanından ayrılmazlardı, çünkü insanoğlu kendisine en uygun yeri arar. Sizin kurum dediğiniz yerlerde onları öz anne gibi seven sahiplerinin yanında olmalarından daha mı rahat ederlerdi acaba? Havari Pavlus döneminde kölelik kurumu varlığını sürdürmüşse, nedeni, o dönem kiliselerinin henüz *mükemmelliğe* ulaşmamış olmasıdır. (Bunu Pavlus’un mektuplarından anlıyoruz.) O zamanlar kişisel mükemmelliğe ulaşmış kilise mensuplarının köleleri yoktu, olamazdı da, çünkü aralarında kardeşlik ilişkisi vardı ve kardeş kardeşin kölesi olamazdı. Sizin vardığınız sonuçlardan Hıristiyan öğütlerinin sanki zayıf kaldığı anlamı çıkıyor. Bir de Pavlus’un öğütlerinin köleliği kutsamadığını söylüyorsunuz. Oysa başka bilim adamları, özellikle Avrupalı tarihçilerin çoğu, köleliği mubah gördüğü için Hıristiyanlığı sorgulanmışlardı. Bu da meselenin özünü kavramadıklarını gösterir. Mısırlı Meryem’in, köleleri olduğunu ve onları azat etmek istemediğini bir düşünün! Ne deli saçması düşünce!

Hıristiyanlıkta, gerçek Hıristiyanlıkta efendiler ve hizmetkârlar vardır ve her zaman olacaktır, ama köle oldukları asla düşünülemez. Gerçek, kusursuz bir Hıristiyanlıktan söz ediyorum. Uşaklar köle değildir. Pavlus ve öğrencisi Timoti birlikte yolculuklara çıktıklarında Timoti Pavlus’a hizmet ederdi, ama Pavlus’un Timoti’ye yazdığı mektupları gözden geçirin: Allah aşkına, bir köleye, hatta bir hizmetkâra yazılan mektup mudur bunlar? Aslında “Timoti bir oğuldur”, Pavlus’un üzerine titrediği bir oğul... İşte, kusursuz bir Hıristiyan oldukları zaman aralarındaki ilişki de böyle olacaktır! Efendiler, hizmetkârlar olacaktır; ama efendi bir zorba, hizmetkâr köle olmayacaktır. Geleceğin toplumunda bir Kepler, bir Kant, bir Shakespeare olduğunu düşünelim: Herkes için büyük bir hizmetin içine girmişler, herkesi bilinçlendiriyorlar ve bu yüce insanlara derin saygı duyuluyor. Shakespeare’in çalışmaktan başını kaldırıp, evi derleyip toplamaya, odaları temizlemeye zamanı yoktur. Emin olun bir yurttaş

kesinlikle onun evine gidecek ve seve seve Shakespeare'in evini derleyip toplayacaktır. Böyle yapınca küçülecek, bir köle durumuna mı düşecektir? Kesinlikle hayır. Shakespeare'in insanlığa büyük hizmeti dokunduğunu biliyor: "Şan şeref senin olsun" diyecektir. "Sana hizmet etmekten büyük mutluluk duyarım, ortak bir faydada benim de bir tuzum olsun! Sana hizmetimle, çalışmalarına daha fazla zaman ayırmış olacaksın, ama ben bir köle değilim. Senin benden daha üstün olduğunu kabullenmekle ve sana hizmet için buraya gelmekle, bu bilinçle, insanlığın ahlaki değerleri bakımından senden hiç de aşağıda olmadığımı, *insan olarak* seninle eşit olduğumu göstermiş oluyorum." Elbette bunları söylemeyecektir, çünkü o zaman böyle bir sorun yaşanmayacaktır, hatta akıllardan bile geçmeyecektir. Çünkü gerçekten yeni insanlar İsa'nın çocukları olacaktır, eski dönemin hayvani davranışlarından eser kalmayacaktır. Siz kuşkusuz bunların zaten bir hayal olduğunu söyleyeceksiniz. Ama hayaller kurmayı başlatan sizsiniz. Siz: "köle çocukları" olan ve bu köleleri azat etmeyi istemeyen *gerçek* bir Hıristiyan Karaboçka hayal ettiniz; bu hayal benimkinden daha mı temiz?

Pek akıllılar burada kahkahayı basıp şöyle diyeceklerdir: "Gerçek Hıristiyanlık yeryüzünde hiç yokken ya da ayrımsanmayacak kadar azken, kalkıp Hıristiyan sevgi anlayışı ruhuna uygun kişisel kusursuzluğa erme üzerine kafa yormak iyi doğrusu! Başka türlü (yani benim sözlerime göre) her şey bir anda çözülür, kölelik kurumu ortadan kalkar, Karaboçkalar parlak dehalar halini gelir ve herkes bütün zamanını Tanrıya övgüler düzmekle geçirirdi." Evet, alaycı beyler, gerçek Hıristiyan tabii ki çok azdır! (Ama unutmayın yine de vardır.) Halkın Hıristiyan ülküsünün ve bu ülküyle birlikte beslediği yüce umudunun yaşayabilmesi için ne kadar gerçek Hıristiyan gerekli, biliyor musunuz? Dünyevi anlayışlara uygulayın bunu, sözgelimi toplumda yurttaşlık erdeminin ölmemesi için acaba kaç yurttaş gereklidir? Politik bir hesap bu, tümüyle farklı bir olay, hem bizlere, hem de size yabancı, Bay Gradovski. Bu kez tutup şöyle diyecekler: "Bu büyük Hıristiyanlık düşüncesine inananlar bu kadar azsa, ne yararı olacak bunun peki?" Sonunda nasıl bir yarar getireceğini niçin bilmeniz gerekiyor ki? Bugüne kadar bu yüce düşüncenin zaten yok olmaması gerekiyordu. Dünyanın değişimlere gebe olduğu ve buna hazırlıklı olunması gerektiği günümüzde durum farklı. Burada asıl mesele yararda değil, gerçektedir. Ben gerçeğin orada, inandığım şeyde olduğuna baş koymuşsam, millet inancıma gülüp geçmiş, kabul etmemiş ve başka yol tutturmuş, beni ne

ilgilendirir? Yüce ahlaki bir düşüncenin gücü insanlığı sağlam bir birlik çatısı altında birleştirmede, onu geçici bir yarar görmeyip, insanlığı gelecekte sonsuz amaçlara ve salt mutluluğa yönlendirmededir. Bu kutsal düşüncenin temel öğelerinden yoksunsanız, toplumsal amaçlara ulaşmak için insanları nasıl bir araya getirebilirsiniz? Ahlaki düşünceler birdir: Hepsi ileride salt kişisel kusursuzluğa erme düşüncesi üzerine temellenirler; bu ülkü, içinde her şeyi -özlemleri, tutkularıbarındırır çünkü, dolayısıyla bütün toplumsal ülkülerimiz bundan doğar. İnsanları sadece tek amaçla, “var olabilmek” için uygar bir toplum içinde bir araya getirmeyi deneyin hele! *“Chacun pour soi et Dieu pour tous”* gibi ahlaki formülden başka bir şey elde edemezsiniz. Bu parolayla uygar bir toplum asla uzun süreli yaşayamaz, Bay Gradovski!

Daha durun, bunun ilerisi var, sizi şaşırtmaya niyetliyim: Derin bilgili Bay Profesör, biliniz ki toplumsal ve siyasal ülküler ile manevi ülküler birbirinden ayrı tutulamaz; bu iki ülkü birbiriyle örgensel bir bütünlük içindedir. Sizin o bilim bıçağınızla bunlar iki parçaya bölünerek siyasal ülküler apayrı tutulur ve nihayet bu ülküler dışarıdan alınarak ayrı bir “kurum” gibi nereye olursa olsun aktarılırsa, ben diyorum ki, kesinlikle yaşayamazlar, hiçbir zaman da yaşamamışlardır. Sonra toplumsal ülküler nedir, bu sözden neyi anlamamız gerekir? Kuşkusuz bu düşüncenin özü insanoğlunun özlemlerine uygun olarak, elden geldiğince kusursuz ve herkesin onayını alabilecek toplumsal düzenin formülünü kendi içinde arayıp bulmak değil midir? Ancak bu formülü insanlar bilmiyor; tarihleri boyunca tam altı bin yıl aramışlar, ne var ki bulamamışlardır. Karınca kendi yuvasının, arı kovanının formülünü bilir. (İnsan gibi olmasa da, kendiliğinden bilir, fazlasına da gerek yoktur.) Ne yazık ki insanoğlu kendi formülünü bilmiyor. Durum böyle olunca insanoğlunda toplumsal düzen düşüncesi nereden çıkmış olabilir peki? Tarihsel olarak incelerseniz, nereden geldiğini hemen anlarsınız. Kaynağının, bireylerin salt ahlaki yönden kendilerini kusursuzlaştırmak olduğunu göreceksiniz, bu ülkü işte buradan beslenmiş, ezelden beri böyle gelmiş, sonsuza kadar da böyle gidecektir. Her halkın, her ulusun başlangıç dönemlerinde ahlaki düşünce her zaman ulus doğmadan ortaya çıkmıştır; çünkü *ulusu yaratan güç manevi düşüncedir.* Bu ülkü mistik düşüncelerden, insanoğlunun sonsuz olduğu, sıradan bir yeryüzü yaratığı olmadığı, öteki dünyalarla ve

sonsuzlukla ilişki halinde bulunduğu inançlarından doğmuştur. Bu inançlar her zaman ve her yerde din ve mezhepler halinde biçimlenmiştir, yeni bir din başlar başlamaz, ardından hemen yeni bir ulus çıkmıştır ortaya. Bir Yahudi'yi, bir Müslüman'ı ele alın: Yahudilerde uluslaşma süreci İbrahim yasalarıyla başlamış da olsa, asıl Musa yasalarından sonra gerçekleşmiştir, Müslüman topluluklarda da ancak Kuran'dan sonra çıkmıştır. Kazanılan manevi değerleri korumak için insanlar hemen birbirleriyle kaynaşmak istemişlerdir, ancak o zaman büyük bir istek ve acelecilikle " *birbiri yanında, birbiri için ve birbiriyle çalışarak*" (müthiş bir incelikle yazdığınız gibi), evet, ancak o zaman kazanılan manevi değerleri -bir tekini bile yitirmeden- korumak amacıyla nasıl bir düzen kuracaklarını, ortak yaşantıları için, onlara destek olacak ve edindikleri manevi değerleri, insanlığa sunabilecekleri toplumsal ve siyasal formülü nasıl geliştireceklerini aramaya girişmişlerdir. Dikkatinizi çekmek isterim, dönemler ve yüzyıllar geçtikten sonra bir ulusun manevi değerleri sarsılmaya ve zayıflamaya başlar başlamaz (çünkü burada da bizce meçhul, kendine özgü bir yasa vardır), ulus da ardından çatırdamaya başlamış ve o ulusun bütün toplumsal yasaları da çöküntüye uğramış ve ulusu ulus yapan tüm siyasal ve toplumsal kavramlar yavaş yavaş ortadan silinmiştir. Bir halkın dini, hangi karakterdeyse, o halkın toplumsal biçimlenişi ona göre kurulur ve kalıplaşır. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal ülküler her zaman doğrudan ve örgensel olarak manevi ülkülerle bağlantılıdır, en önemlisi de kuşku yok ki toplumsal ülkülerin manevi ülkülerden çıkmış olmasıdır. Hiçbir zaman *kendi başına* var olmazlar, çünkü bu ülkünün ortaya çıkmasının amacı ulusun tinsel isteklerinin -bu tinsel özlemler onda oluştuğuna göre- karşılanmasıdır. Öyleyse dinsel bilinçle kişiliğini "mükemmelleştirme" halkların yaşamında her şeyin temelidir, çünkü kendini mükemmelleştirme *o dinin mensubu olmak demektir.* Kişisel mükemmelleşme isteği olmadan "toplumsal ülküler" beliremez, hatta doğamaz. Şimdi siz belki de "bireysel mükemmelleşmenin her şeyin başı olduğunu ve hiçbir biçimde bıçakla bir şeyleri kesmediğinizi söyleyeceksiniz. Ama burada yaptığınız, canlı organizmayı iki parçaya bölmek değil de nedir? kişisel mükemmelleşme sadece *her şeyin başlangıcı* değil, aynı zamanda devamı ve sonucudur. Ulusun canlı yapısını içine alan, temellendiren ve koruyan yalnızca odur. Bir ulusun toplumsal kalıbı da onun için yaşar, çünkü başlangıçta kazandığı değeri yalnızca yaşatmak için yaratılmıştır. Bir ulusta, onu doğuran *bilince uygun olarak* tüm bireylerin

kişisel mükemmelleşme istekleri kaybolduğu zaman “toplumsal kurumlar da” giderek kaybolmaya başlar, çünkü geriye korunacak bir şey kalmamıştır. Bu nedenle aşağıdaki şu sözleri söylemenizin de bence bir anlamı yoktur:

> Bu nedenledir ki insanoğlunun toplumsal yetkinliğe ulaşması büyük ölçüde kişiye, Hıristiyanlık olmasa bile, yurttaşlık erdemleri aşılayan toplumsal kurumların yetkinliğine bağlıdır.

“Hıristiyanlık olmasa bile, yurttaşlık erdemleri...” Burada söz konusu olan bölünmezi bölen, bütün bir canlı organizmayı -tinsel ve yurttaşsal diye- iki parçaya ayıran bilim bıçağı karşımıza çıkmıyor mu acaba, ne dersiniz? “Toplumsal kurumlar” da ve “yurttaş” unvanında en yüce manevi ülkülerin saklı olduğunu; olgunlaşmış, gelişimini tamamlamış topluluklarda “yurttaşlık ülkülerinin” her zaman ilk zamanlardaki dinsel ülkünün yerini aldığını, bu dinin yurttaşlık ülküsünde eriyip kaybolduğunu söyleyeceksiniz. Evet, çok kişi böyle düşünüyor, ama bizler böyle bir hayalin gerçekleştiğini henüz görmedik. Bir toplumda dinsel-manevi ülküler tükendiğinde her zaman panik havası içinde salt “canını kurtarmak” amacıyla bir bütünleşme ihtiyacı doğar; burada toplumsal birliği gerektirecek herhangi bir amaç kalmamıştır. Bakın, bugün Fransız burjuvazisi kapılarını zorlayan dördüncü sınıftan “canını kurtarmak” için birleşmektedir. Gelgelelim “canını kurtarma” meselesi insanlığı birleştiren ülküler içinde en çaresiz olanı ve sonuncusudur. Bu sonun başlangıcı, içinde yok olmanın belirtilerini taşır. Birleşiyorlar, ama sanki panik içinde dört bir yana dağılacakları o ilk tehlike anını beklemedeler. Bu durumda kendi başına oluşan şu “kurum” denen şeyi ne kurtaracaktır peki? Kardeşler varsa, kardeşlik de olacaktır. Eğer kardeşlik yoksa, hiçbir “kurumla” kardeşlik elde edilemez ki! Bir “kurum” inşa etmenin ve üzerine: “*Liberte, égalité, fraternité*” yazmanın sorarım ne yararı olacaktır? Evet, bu “kurumla” hiçbir yarar elde edemezsiniz; öyle ki bu üç “köklü” söze -kaçışınız yok- kaçınılmaz olarak bir dördüncüsünü eklemek gerekir: *“ou la mort!," “fraternité ou la mort!”*[342] ve böylece “siyasal kurum” yoluyla kardeş olabilmek için kardeşler birbirlerinin kafasını koparacaklardır. Bu sadece bir örnek, ama esaslı bir örnek... Siz Bay Gradovski, Aleko gibi kurtuluşu nesnelerde ve dışsal olgularda arıyorsunuz: Rusyamız her dakika aptallarla, üçkağıtçılarla kaynıyor diyelim (bazı görüş açılarına göre böyle olabilir de),

ama Avrupa'da herhangi bir "kurumu" alıp kendimize aktarmak sizce tam bir kurtuluş oluyor. Halkımıza yabancı ve genel iradesine uygun olmayan Avrupa kalıplarının (oysa yakın gelecekte yıkılıp gidecektir) mekanik olarak bize aktarılması, bilindiği gibi Batıcı Rusların en önemli sözüdür. Aklıma gelmişken, Bay Gradovski, düzensiz devlet yapımızı sorgulayıp Rusya'yı küçültürken, ona Avrupa'yı örnek göstererek şöyle buyuruyorsunuz:

> Avrupa'nın çoktan üstesinden geldiği düşünce ayrılıklarıyla ve çelişkilerle hâlâ baş edemediğimiz ortadadır.

Avrupa gerçekten başarmış mıdır bunu? Kimden, nereden duydunuz? Evet, sizin şu Avrupanız her alanda genel bir çöküşün, korkunç bir yıkımın eşiğindedir. Çoktan beri kilisesiz ve İsa'sız kurulan bu "karınca yuvası" (çünkü kilise epeydir kavram karışıklıkları yaşarken devletle adeta bütünleşmiştir), ahlaki ilkeleri temellerine kadar sarsılmış, mutlak ve genel değerlerini yitirmiş, evet, bu "karınca yuvası" içten içe oyulmuştur. Dördüncü sınıf kapıyı çalıyor, zorluyor, açılmadığı takdirde kapıyı yıkacaktır. Eski düşünceleri istemiyor, bu zamana kadar yürürlükte kalan yasaları reddediyor. Uzlaşmaya, ödün vermeye yanaşmıyor, küçük desteklerle yapıyı ayakta tutamazsınız. Verilen ödünler sadece ortalığı karıştırır, işçilerin de istediği bu zaten. Kimsenin aklının ucundan geçirmediği olaylar baş gösterecektir. Bütün bu parlamentarizm, insanların peşinden gittiği tüm toplumsal kuramlar, maddi birikimler, bankalar, bilimler, Yahudiler, hepsi bir anda iz bırakmadan yerle bir olacaktır. Hayır, bu koşullarda bile Yahudiler bundan nasıl bir çıkar sağlayacaklarını düşünürler yine, onları hariç tutalım. Bütün bu söylediklerim "yakın, kapılara dayanılmış durumda." Gülüyorsunuz, öyle mi? Gülenler mutlu olurlar. İnşallah uzun yaşarsınız da gözlerinizle görürsünüz bunları. İşte o gün geldiğinde kim bilir nasıl şaşıracaksınız! Gülerek şöyle diyeceksiniz: "Avrupa üzerine böyle kehanetlerde bulunduğunuza göre, demek ki Avrupa'yı seviyorsunuz!" Bu durumun beni sevindireceğini mi sandınız yoksa? Yalnızca böyle bir sonun yaklaşmakta olduğunu hissediyorum, o kadar... Son hesap, hesabın ödenmesi, insanın hayal gücünü zorlayacak kadar çok kısa sürede olup bitebilir. Belirtileri korkunç... Avrupa devletlerinin müzminleşmiş doğal olmayan siyasal yapıları sadece, bu söylediklerimin başlamasına yol açacaktır. Doğal olmayan bir temele

oturtulduğuna ve yüzyıllardır böyle yaşayageldiğine göre bu devletler nasıl doğal olabilirlerdi? Küçük bir zümre geri kalanları köleleştirerek egemenlik kuramaz, Avrupa’nın şimdi tümüyle putperestleşmiş olan kurumlan (çoktandır Hıristiyan değillerdi) yalnızca bu amaca hizmet etmek için kurulmuşlardır. Bu doğal olmayan durum, bu “çözümlenemez” politik sorunlar (gerçi herkes tarafından bilinmektedir), mutlaka tüm ülkelerin bulaşacağı ve hatta bulunduğumuz yüzyılda ve belki de önümüzdeki on yıl içinde patlayacak olan paylaşım esasına dayalı geniş çapta, uzun süreli siyasal bir savaşa yol açacaktır. Ne dersiniz: Toplum *günümüzde* böyle uzun süreli siyasal bir savaşa dayanabilir mi? Fabrikatörler korkaktır, ürkektir, Yahudi de öyle. Savaş biraz uzamaya ya da uzayacağını hissettirmeye görsün, hemen tüm fabrikalar, bankalar kapanacak, milyonlarca aç insan ve işlerinden olmuş işçi sokaklara dökülecektir. Siyaset adamlarının sağduyulu davranacaklarını düşünerek savaşa girişmeyeceklerine mi güveniyorsunuz yoksa? Bu sağduyuya güvenmek, sorarım ne zaman mümkün olmuştur? Sonuçlarını önceden kestirerek savaşa ödenek ayırmayacak meclislere mi güveneceksiniz? Hükümetlerin para para diye tutturan yöneticileri geri çevirdiği ne zaman görülmüştür? Buyurun işte, işçi sınıfı sokaktadır. Ne diyorsunuz: Eskiden olduğu gibi sabırla açlıktan ölmeyi bekler mi şimdi? Siyasal sosyalizmden, uluslararası sosyal kongrelerden, Paris Komününden sonra, ha? Hayır, şimdi eskisi gibi olmayacaktır: İşçiler Avrupa’ya saldıracak, eski adına ne varsa yakıp geçecektir. Dalgalar yalnızca bizim kıyılarımızda parçalanıp dağılacaktır ve ancak o zaman ulusumuzun yapısının Avrupa’dan ne kadar farklı olduğu açık biçimde kendini gösterecektir. O zaman siz, kuramcı beyler, belki de siz durumu kavrayacak ve şimdi sadece gülüp geçtiğiniz “halkımızın köklerini” aramaya koyulacaksınız! Şimdi beyler, bize Avrupa’nın pek çok aklı başında insanının uzun zamandır inancını yitirdiği, yaşanmış bitmiş bir saçmalık gibi yarın yıkılıp gidecek olan ve bu zamana kadar ancak süredurum halinde varlığını sürdüren kuramlarıyla Avrupa’yı gösteriyor ve kendimize aktarmaya davet ediyorsunuz. Avrupa’da gördüğümüz burjuvazinin birleşmesi komedisini, tüm insanlığı içine alan bir birleşmenin olağan reçetesi olduğunu, söyler misiniz, soyut düşünen bir kuramcıdan başka kim kabul edebilirdi? Kendilerine uzun zaman önce sorsalarmış: “Orada yüz yıldan daha kısa bir sürede yirmi anayasa değişikliği, on kadar devrim yaşandıktan sonra nasıl olur?” diye. Ah, belki de o zaman ancak Avrupa’dan bir süre için kendimizi kurtarabiliriz, yalnız Avrupa “vesayeti”

olmadan, kesinlikle İsa'dan ve kişisel mükemmelliğe erme ilkesinden doğan kendi toplumsal ülkülerimizle olabilir, Bay Gradovski. Soracaksınız: "Bizim, Avrupa'nın önüne geçen nasıl toplumsal ve yurttaşsal ülkülerimiz olabilir?" diye. Evet, toplumsal ve yurttaşsal ülkülerimiz Avrupanızdan daha iyi, sizinkilerden daha sağlam ve hatta -ne dehşet!- daha liberaldir. Evet, Batı'ya uşakça bir özenti değil, doğrudan halkımızın canlı yapısından çıktığı için daha liberal, çünkü halkımızın doğrudan yapısıyla ilgilidir, kaynağı buradadır. Elbette ayrıntılara daha fazla girmeyeceğim, zaten bu yazı gereğinden uzun oldu. Yeri gelmişken bir hatırlatma yapmak istiyorum: Eski Hıristiyan Kilisesi neydi ve ne olma amacındaydı? Bu kilise İsa'nın ölümünden sonra az sayıda kişiyle kuruldu ve hiç zaman yitirmeden, kişisel yetkinliğe erme ilkelerine göre, ruhu tinsel yönden tatmin inancına dayalı "toplumsal" formüller aramaya koyuldu. Hıristiyan topluluklar (kiliseler) faaliyete geçmiş ve sonra hızla yeni bir oluşum, o zamana kadar duyulmamış bir ulus (Dünya kilisesi biçiminde) tüm insanlığı içine alan bir dünya ulusu doğmaya başlamıştı. Ancak bu kilise sürekli izlenmiş, baskı altında tutulmuş, bunun sonucu olarak kilise faaliyetlerini yeraltına taşıma zorunda kalmıştır. Yerin üstünde de kocaman bir yapı, devasa bir karınca yuvası, eski dünyanın tinsel özlemlerinin çaresi ve ülküsü olarak ortaya çıkan eski Roma İmparatorluğu... İnsan-Tanrı doğmuştu, Roma imparatorluğu eski dünyanın tinsel özlemlerine cevap veren dinsel düşünce gibi cisimlenmişti. Ancak bu "karınca yuvası" fazla yaşayamadı; kilise onu dibinden oydu. Yeryüzünde olabilecek birbirine en karşıt iki düşünce karşı karşıya geldi ve çatışma başladı: İnsan-Tanrı, Tanrı-İnsanla karşı karşıyaydı: Apollon{343} ve İsa... Uzlaşma çıktı: İmparatorluk Hıristiyanlığı, kilise de Roma hukukunu ve devletini kabul etti. Kilisenin küçük bir bölümü çöllere düşüp eski faaliyetini sürdürdü: Yine Hıristiyan toplulukları, ardından manastırlar -günümüze kadar süren, denemede kalan birçok çaba... Bilindiği gibi kilisenin geriye kalan büyük bölümü zamanla ikiye bölündü. Batı parçasında devlet kiliseyi tümüyle ele geçirdi, kilise ortadan kalktı ve kesin olarak devletin bünyesine girdi. Yeni bir örgütlenme biçimi içinde, eski Roma İmparatorluğunun devamı olan papalık ortaya çıktı. Doğu bölümünde devlet istilaya uğradı ve İslam'ın kılıcıyla yok edildi ve geriye yalnızca devletten her zaman ayrı olan bir İsa kaldı. İsa'yı kabullenen ve yeniden yücelten devletse düşmanlarından, Tatar boyunduruğundan, yapısal bozukluklardan, toprak köleliğinden, Avrupa'dan, Avrupalılaşma hareketinden öyle korkunç acılar çekti ki hâlâ bunun etkisini üzerinden

atamayan devlet, Hıristiyanca kişisel mükemmelliğe erme ve sevgi anlayışı içinde gerçek toplumsal formülleri geliştirememiştir. Siz, Bay Gradovski, kalkıp devletimizi bu nedenle suçluyorsunuz. Halkımız İsa'nın salt taşıyıcısı da olsa, sadece Ona güveniyor. Halk kendine "krestyanin"{344} dedi, yani Hıristiyan... Burada sözcükler önemli değil, burada halkımızın geleceğine değgin düşüncesi vardır. Bay Gradovski, siz Rusya'yı düzensiz olduğu için insafsızca suçluyorsunuz. Soruyorum, son iki yüzyıl içinde ve özellikle son elli yılda Rusya'nın düzelmesine engel olan sizce kimlerdi peki? İşte sizin gibi, iki yüzyıldır hâlâ varlığını sürdüren ve bugünse üzerimize adeta tüneyen Rus Avrupacılardır, Bay Gradovski. Halkın köklerine dayalı olarak Rusya'nın örgensel ve özgün gelişimini engelleyen düşman kimdir? Halkımızın ilkelerine dudak bükerek alaylı bakan, yadsıyan, görmek bile istemeyen kimdir? Bireylerini halkın arasından tek tek koparıp, şatafatlı yırtmaçlı üniformalarını kullanarak, kendileri gibi ahlaksız Avrupalıya çevirmek, doğrudan kendileri gibi liberal Avrupalı yapmak amacıyla "kendi düzeylerine" yükseltmek gibi akıl dışı yolla halkımızı yeniden yaratmak isteyenler kimlerdi? Bu sözlerimle Avrupalının ahlaksız olduğunu söylemek istemiyorum; bizim liberallerin istediği gibi, bir Rus'u Avrupalı yapmanın -işte bu davranışın- her zaman gerçek bir ahlaksızlık olduğunu söylemek istedim. Onların zaten çalışma programları budur: Bireyleri toplumdan teker teker ayırma. Tam bir zırvalık! Bu adamları seksen milyonluk halkımızdan böyle tek tek ayırıp onları yeniden yapılandırmak istiyorlar, öyle mi? Acaba siz, tüm halkımızın hep birlikte Avrupalılaşmış Rus beyefendiler gibi kişiliksizliği kabul edeceklerini ciddi ciddi düşünüyor musunuz?

IV-Birine Boyun Eğ Diyeceksin, Ötekine Mağrur 0l! Bir Kaşık Suda Fırtına

Buraya kadar sizinle tartıştık, Bay Gradovski. Şimdi sizi düşüncelerimi ve konuşmamın ana fikrini bile bile çarpıtmakla suçlayacağım.

Şöyle diyorsunuz:

> Onca yalanları, yüzyıllardır süregelen köleliğin derin izlerini hâlâ içinde taşıyan o, [yani halkımız], Bay Dostoyevski'nin dediği gibi, kendisine tapılmasım isteyecek, üstüne üstlük Avrupa'yı asıl gerçeğin yoluna döndürmeye kalkışacak!
>
> Tuhaf bir iş! Tek tek boş gezenlerin kişiliğinde gururu cezalandıran adam, tüm dünyanın havarisi gördüğü bütün bir halkı gururlu olmaya davet ediyor; birine "boyun eğ" diyor, ötekine "yücel!"

Daha ileride de:

> Gerektiği kadar henüz bir ulus olamamışken birden evrensellik rolünü üstlenmeyi hayal etmek! biraz erken değil mi? Bay Dostoyevski Avrupa'ya iki yüzyıl hizmet etmemizle övünüyor. Bu "hizmetin" bizlerde sevinç duyguları yaratmadığını itiraf etmeliyiz. Viyana Kongresi ve o genel kongre dönemleri, sorarım, "gururlanacağımız" bir örnek olabilir mi? İtalya'da ve Almanya'daki ulusal hareketleri bastırdığımız, dindaşlarımız olan Yunanlılara bile yan gözle baktığımız Metternich'e hizmet ettiğimiz dönemler değil miydi? Asıl bu "hizmetler" nedeniyle Avrupa'da ne nefret kazandık!

Bu son küçük, neredeyse masum sayılabilecek yanlış yorum üzerinde duracağım önce: Ben "bizim son iki yüzyılda Avrupa'ya belki de kendimizden daha çok hizmetimiz dokunmuştur" derken, bu hizmeti övdüm mü? Yalnızca hizmet olgusunu belirtmek istedim. Bu bir gerçektir. Hizmet kavramıyla, nasıl hizmet ettiğimiz tümüyle birbirinden farklı şeylerdir. Biz çok siyasal hata yapmış olabilirdik, üstelik Avrupalılar her dakika yığınla hata yapıyorlar, övdüğüm hatalarımız değildir; sadece (her zaman çıkar gözetmeden) verdiğimiz hizmet gerçeğini vurgulamaya çalıştım. Bunların iki ayrı şey olduğunu anlamıyor musunuz? "Bay Dostoyevski hizmet etmemizle övünüyor" diyorsunuz. Hayır, kesinlikle övünerek söylemedim bunu, sadece ulusal bilincimizin özelliklerini, en belirgin özelliklerini belirtmek istedim. Ulusal ruhumuzun kimi güzel, sağlıklı özelliklerinin izini sürmek ve keşfetmek, bu illa övünme anlamına mı gelir? Metternich'ten, kongrelerden ne diye söz ediyorsunuz? Bana tarih dersi mi veriyorsunuz?

Siz daha öğrenciyken ben, Metternich'e yaptığımız hizmeti sizinkinden daha sertçe eleştirmiştim ve Metternich'e bu talihsiz hizmetimizi yermenin bedelini (kuşkusuz diğer sözlerimle birlikte) otuz yıl önce, sizin de bildiğiniz biçimde ödedim. Sözlerimi neden işinize geldiği gibi yorumluyorsunuz: "Görüyorsunuz işte, ne kadar liberalim, şu şairi, halk sevdalısı ateşli şairi bir dinleyin! Metternich'e hizmetimizle övünerek ne gerici laflar ediyor!" demeye getiriyorsunuz işi. Bu, kendini beğenmişliktir, Bay Gradovski.

Kuşkusuz bunlar boş sözlerdir, ama şu söyleyeceklerim değil tabii:

Demek ki halka: "Kendini yücelt!" demek "gururlu ol!" anlamına geliyor. Pes doğrusu. Onu gurura yönlendirme ona gururu öğretme anlamı mı taşır? Kendi çocuklarınıza şöyle dediğinizi bir düşünün, Bay Gradovski: "Çocuklar, ruhunuzu yüceltin, soylu duygular besleyin!", acaba bu, çocuklarınıza gururu öğrettiğiniz ya da onlara gururu öğretince övüneceğiniz anlamına mı gelir? Peki, ben ne dedim? Umuttan, "tüm insanların eninde sonunda kardeş olacakları" umudundan söz ettim; "eninde sonunda" sözüne dikkat etmelerini istedim. Onca acıların ve felaketlerin yaşandığı dünyamızda bir gün kardeşliğin gerçekleşeceği ve bütün insanlarla *kardeş olmamıza izin verileceği* aydınlık umudunu beslememiz acaba bir kibir ve kibirli olmaya bir çağrı mıdır? Evet, konuşmamın sonunda kelimesi kelimesine şöyle dedim: "Ekonominin zaferi, kılıcın ya da bilimin zaferi midir söylemeye çalıştığım? Yalnızca insanların kardeşliğinden, Rus yüreğinin evrenselliğe, tüm insanlığın kardeşçe birleşmesi ülküsüne belki de tüm dünya halklarından daha yatkın olduğunu söylüyorum." İşte söylediğim bunlar. Bu sözlerimde mağrur olmaya çağrı var mıdır? Konuşmamdan aktardığım bu sözlerden sonra hemen şunu ekledim: "Varsın yoksul olsun ülkemiz, ama bu yoksul ülkeyi boydan boya İsa, köle kılığında kutsayarak geçti. Onun son sözünü neden yüreğimize sığdırmayalım?" İsa'nın sözü mağrur olmaya çağrı, bu sözü umut olarak yüreğine sığdırmak kibir midir? Öfkeyle: "Bize tapılmasını istemek henüz çok erkendir" diyorsunuz. Bu tapılma isteği de nereden çıktı? İnsaf edin. Tüm insanlığa hizmet etme isteği herkesle kardeş olmak ve insanlığa sevgiyle hizmet etmek, yardımına koşmak, tapılmayı istemek mi demektir? Burada böyle istek olsaydı, kutsal ve çıkar gözetmeden duyulan hizmet isteği saçmalığın dik âlâsı olurdu. Uşakların önünde kimse eğilmez, bir kardeş de kardeşinden önünde yerlere kadar eğilmesini istemez.

Bay Gradovski, bir iyilik yaptığınızı ya da birisine yardım etmek üzere yola çıktığınızı düşünün; yolda yürürken yapacağınız iyiliğin duygusallığı içinde şöyle geçiriyorsunuz aklınızdan: “Şu zavallı, yapacağım bu beklenmedik iyiliğime kim bilir nasıl sevinecek, nasıl yüreklenecek, kendine gelecek, sonra gidip evde çoluk çocuğuna sevinçle anlatacak, hep birlikte sevinçle ağlayacaklar...” Kuşkusuz böyle düşünürken duygulandığınızı hissedeceksiniz, hatta gözleriniz bile yaşaracak. (Yoksa böyle bir şey başınızdan hiç mi geçmedi?) Pek bilmiş biri birden kulağınıza: “Bunları kendi kendine uyduruyor, gururlanıyorsun. Bu döktüğün gözyaşları gururundandır!” diye fısıldıyor. Müsaade buyurun, biz Rusların tüm insanlığın içinde bir anlamımız olacağı ve bir gün er ya da geç insanlığa kardeşçe hizmet etme onuruna erişeceğimiz umudu, evet, sadece bu umut o konuşmamda binlerce dinleyiciyi coşturmuş ve sevinç gözyaşlarına boğmuştur. Ne övünme, ne de gururlanmadandır bu hatırlatmam, o anın önemini belirtiyorum sadece, başka insanlara *sadece* kardeşlik bağlarıyla da olsa, bizlerin insanlık için bir anlamımız olabileceği umudu verildi, işte bir tek ateşli ima bile herkesi tek düşünce ve duyguda birleştiriyor. Birbirlerini tanımayan insanlar kucaklaştılar ve gelecekte daha iyi insanlar olacaklarına söz verdiler. Yaşlı iki bey bana yaklaşıp şöyle dedi: “Biz yirmi yıldır birbirimize düşmandık, çok zarar verdik birbirimize, sizin sözleriniz bizi barıştırdı.” Gazetelerden biri bir acele, bu coşkunun hiçbir anlamı olmadığını, “ellerin öpülmesiyle” böyle bir havanın oluştuğunu, konuşmacıların çıkıp boşuna nutuklar çektiğini, sonuna kadar boşuna konuştuklarını yazdı... “Ne söylerlerse söylesinler bu coşku zaten varmış, çünkü Moskova’da hoşgörülü bir hava esiyormuş.” Şu gazeteci buraya gelseydi de kendi adına konuşsaydı: Konuşmam bittikten sonra bana koştukları gibi, ona da koşarlar mıydı? Konuşmalar üç gün önceden başlamıştı, konuşmacılar müthiş alkış aldılar da, benim konuşmam bittikten sonra neden hiç kimse benim kadar böylesine ilgi görmedi? Puşkin’i anma töreninde biricik andı bu ve tekrarı yaşanmadı. Bunları övünme için söylemediğime yukarıda Tanrı şahit, ancak bu an son derece önemli ve ciddidir. Sessiz kalamazdım. Önemi özellikle şuydu: Toplumda apaçık biçimde yeni unsurlar belirmiştir, özveri, yatıştırıcı düşünceler ve bir davaya adanmışlık tutkusuyla yanan yeni insanlar çıkarmıştır ortaya. Toplumun, Rusya’ya hoşgörülü bir alayla bakışımızı görmezden gelmediğini gösterir bu; Rusya’nın ezeli güçsüzlüğüne değgin öğretiler alçaklıktan başka bir şey değildir. Yalnızca bir umut, üstü kapalı bir söz bile

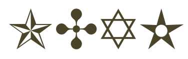
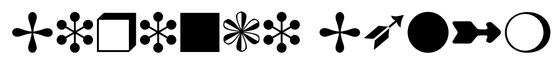
bütün insanlığın davasına, kardeşçe hizmete ve özveriye duyulan kutsal bir tutkuyla yürekleri coşturmuştur. Onlar gururdan mı coşmuşlardı? Kibirden mi gözyaşları dökmüşlerdi? Sözlerimle insanları mağrur olmaya çağırmışım, ah siz!..

Bakın, Bay Gradovski: Bu anın ciddiyeti ve önemi bizim liberal çığırtkanların çoğunda birden korku yarattı, üstelik onlar için hiç beklenmedikti: "Efendim, nasıl olur? Şimdiye kadar gayet güzel kendi yararımıza her şeye gülüp geçiyorduk, içine ediyorduk, derken birden... Bu başkaldırı da ne oluyor? Polis çağırmalı!" Gölgesinden korkan bir iki beyefendi ayağa fırladı: "Şimdi ne yapacağız peki? Hiç değilse yazı yazıyorduk... Ah, şimdi nereye kapılanacağız? İş daha fazla büyümeden önünü kesmeliyiz, evet, bir an önce, iz bırakmadan silip yok etmeliyiz; tezelden Rusya'nın her bir yanına haber salıp, bu hoşgörülü havanın bir dizi ziyafetin ardından sadece Moskova'da yaşanan hoş bir andan başka bir şey olmadığını açıklamalıyız, işte bu kadar, başkaldırıyı da polis gücüyle hallederiz." Başlattılar da. Bir korkakmışım, şairmişim, bir hiçmişim, konuşmam hiç önem taşımıyormuş, kısacası böyle esip savururlarken dikkatsiz bile davrandılar: Halk bu sözlere inanmayabilirdi. O halde meseleye daha akıllıca ve serinkanlı yaklaşılmalıydı, hatta konuşmamın kimi bölümleri övülebilir, sözgelişi: "Ne olursa olsun yine de bir düşünce akışı var" diyebilirlerdi, sonra yavaş yavaş konuşmamı baştan aşağıya karalayabilirler, yarattığı etkiyi ortadan kaldırabilirlerdi, bundan da hep birlikte keyif alırlardı. Özetle, pek ustaca davranmadılar. Bir eksiklik vardı, hemen doldurulması gerekiyordu ve işte böylece sözü geçen, yaşını başını almış, deneyimli, gözü kara saldırılarını soylulara özgü bir incelikle birleştiren bir eleştirmen çok geçmeden bulunuverdi. İşte bu eleştirmen sizsiniz, Bay Gradovski: Yazdınız, sizi okudular, herkes rahatlayıverdi. Ortak, güzel bir davaya hizmet etmiş oldunuz, her yerde en azından yazınız basıldı: "Bir şairin konuşması sert eleştirmeni doğrularından döndüremez. Şair şairdir, ama aklı başında kimseler tetikte bekliyorlar ve zamanı gelince mutlaka hayalcileri daldıkları düşlerinden uyandıracaklar." Yazınızın sonunda, yazınızda sert bulacağım ifadeler için sizi bağışlamamı istiyorsunuz. Bense yazımı bitirirken, Bay Gradovski, sert ifadeler kullandıysam sizden özür dilemeyeceğim. A.D. Gradovski'nin kişiliğine değil, yazar Gradovski'ye yanıt veriyorum. Kişisel olarak size saygı duymamak için en küçük bir nedenim yok. Görüşlerinize saygı duymuyor ve bunda İsrar ediyorsam, o zaman özür dilemekle neyi hafifletmiş

olacağım? Ne var ki toplumumuzun hayatında bu son derece ciddi ve önemli anın çarpıtılarak ve yanlış yorumlanarak sunulması beni üzdü. Evet, hizmet ettiğim düşüncenin bu biçimde ayağa düşürülmesi çok ağırıma gitti. Bunu da yapan sizsiniz.

Biliyorum, benimkine kıyasla hayli kısa olan yazınıza böyle uzun bir yanıt vermemin gülünç ve buna değmeyeceğini söyleyecekler. Ancak yine söylüyorum, yazınız sadece bir bahane oldu: Genel olarak aklımda olan birkaç önemli konuyu dile getirmek istedim. “Bir Yazarın Günlüğünü” gelecek yıldan itibaren yine çıkarmaya niyetliyim. Günlüğün bu elinizdeki sayısı gelecek için, benim için bir *profession de foi*,[345] daha doğrusu “örnek” bir sayı olsun!

Size verdiğim bu yanıtla, iki Rus partisine birleşme ve barış çağrısı yaptığım, her iki tarafın da geçerliliğini kabul ettiğim Moskova’da yaptığım konuşmanın anlamını bütünüyle yok ettiğini söyleyecekler belki. Hayır, kesinlikle hayır, konuşmam anlamını ve önemini yitirmemiştir, tam tersine, daha da güçlenmiştir, çünkü size verdiğim yanıtta, karşılıklı düşmanlık ve yabancılık ilişkileri içinde bu iki partinin kendilerini ve çalışmalarını doğal olmayan bir düzeye getirdiğini, oysa karşılıklı anlayış ve birlik ruhu içinde halkın düzeyini yükselteceğini ve kurtaracağı sonsuz güçleri devindireceğini, şimdiye kadar görülmemiş yeni, sağlıklı ve yüce bir yaşam için Rusya’ya çağrıda bulunabileceğini gösterdim.

I-Maliye. Thersites[346] Kişiliğinde Küçük Düşürülen Yurttaş. Aşağıdan Süsleme ve Müzisyenler. Sohbet Yerleri ve Gevezeler

Oh Tanrım, üç yıllık suskunluktan sonra Günlüğümün ilk yazısı ekonomi üzerine mi olacaktı? Bir maliyeci, bir iktisatçı mı oldum yoksa? Hayır, hiçbir zaman böyle olmadım. Günümüzde salgın da olsa, bu iktisat hastalığı bana bulaşmadı, eh, ne yapayım, ben de herkes gibi ekonomi üzerine yazı yazıyorum işte. Ne diyeyim, iktisatla yatıp kalkıyoruz, buna kuşku yok. Şimdi önüne gelen ekonomi uzmanı kesildi. Yayın hayatına yeni atılan bir derginin gözü iktisattan başka bir şey görmüyor ve bu anlamda da kendini sunmuş oluyor. Nasıl ekonomist olmayalım, kim şimdi ekonomi uzmanı kesilmesin! Ruble değer kaybediyor, mal sıkıntısı var, stoklar erimiş... Ekonomimizde bu genel manzara daha çok son yıllarda, Türkiye'yle savaşımızdan sonra ortaya çıktı. Ah, daha önce de maliye konuları konuşuluyor, tartışılıyordu, ama savaş sırasında ve sonrasında öncelikle ilk sırayı aldı, üstelik bütün bunlar kuşkusuz doğal sürecinde meydana geldi: Ruble değer kaybetti, askeri harcamalar için bir yığın borcun içine girildi. Gelgelelim burada rubleden başka hınç da vardı, savaşa karşı bir öfkeydi bu, hâlâ da sürüyor: "Biz bunların olacağını baştan söylemiştik, gerekli uyarıları da yapmıştık!" 1876 ve 77 yıllarında paranın gönül yüceliğinden daha geçerli olduğunu, Doğu Sorununun bir oyun, bir kurgu olduğunu, ulusal bilinç şahlanışının yaşanması ve savaşın halksal ve ulusal olması şöyle dursun, aslında halk denen şeyin var olmadığını, her zamanki gibi bilinçsiz, dilsiz, sağır, vergi ödemekle yükümlü, yalnızca aydınları geçindirmek için dünyaya gelmiş bir kitlenin var olduğunu söyleyenler ekonomiye soyundular; onlara göre bu yığın, papazlar ve yetkili devlet görevlileri emir verdiği için kiliselerde bağış yapıyordu. Bu Rus Thersitesler'i (aydınlarımız arasında da yayılmıştı) o yıllar bu düşünceleri yüzünden korkunç hakarete uğramışlardı. Yurttaş, Thersites kişiliğinde küçük düşürülmüştü. Onlar da böylece mâliyemizi sorgulayarak hınç almak istediler. Yavaş yavaş onlara sadece Thersitesler değil, eski "kahramanlar" bile katıldı. Kimileri hindi gibi kabarmaya başladı. Aslına bakarsanız yararsız barışın, Berlin Konferansının buna katkısı oldu. (NB. Yeri gelmişken, Berlin Konferansıyla ilgili küçük bir olay anlatmak istiyorum: O günlerde ıssız, sapa bir yerde, köy yolu üzerinde küçük bir pansiyon işleten bir kadın bana şöyle demişti: "Söyler misiniz efendim, yurtdışında bizler için karar almışlar, bu konuda bir şeyler duydunuz mu?" Bu köylü kadın beni şaşırtmıştı. Ama ilgisine, yani halkımızın o günlerdeki tinsel

coşkusuna sonra döneceğim.) Herkesin yazıp çizdiği gibi, şimdi rubleden, mal darlığından söz etmek istiyorum, elbette burada bir çeşit sürü psikolojisi var: Herkes kalemi eline almış yazıyor, herkes tedirgin; ne diye ben de endişe etmeyeyim? Yurttaş olmadığımı, ilgilenmediğimi düşünürler sonra. Bir yerde elbette gerçek, yurttaşça bir endişe, üzüntü var; geleceğimize değgin hastalık derecesinde kuşkular var, bu konuda canımı sıkmak istemiyorum. Ama bu gerçek, yurttaşça bir acı her yerde uluorta dökülüyor, hep aynı teraneler: “Neden ülkemizde işler Avrupa’daki gibi yürümez? Avrupa’da taler almış başını gidiyor, bizde rublenin hali içler acısı. Çünkü biz Avrupa değiliz, neden Avrupa değiliz peki!..” Bizim pek akıllılar, niçin Avrupalı olmadığımıza, işlerin neden Avrupa’daki gibi gitmediğine çoktan çözüm bulmuşlar: “Çünkü yapı süslenmemiş!” Bir kere bu adamlar yapının süslenmesi için, önce binanın olması gerektiğini unutmuş, ha babam esip savuruyorlar, öyleyse ortada süslenecek bir şey yok, yapı yerine, yapı sanılan ve süslenmesi düşünülen altı üstü birkaç beyaz yelek bulunuyor, süslemeye başlanacaksa, beyaz yelekten değil, aşağıdan -çarıktan, köylü kaftanından- başlamak en iyisidir. Burada zorunlu bir açıklama yapalım: Aşağıdan süsleme ilk bakışta, kuşkusuz, saçma gelebilir, sadece mimari açıdan da olsa Avrupa’ya buna benzer her şey ters gelecektir. Yalnız bizde her şeyin kendine özgü olması, Avrupa’dakine hiç benzememesi, kimileyin de tam zıddı olması nedeniyle, bina süslemesi gibi önemli bir konuda, bizim Rus Avrupacı kafaların öfkeli ve şaşkın bakışları altında bu iş gerçekleşebilir. Avrupa’yı şaşırtan, bizim aşağıdakilerdir, yani kaba kaftanımız ve çarığımızdır, gerçekten de kendi çapında bir bina vardır -sadece temeli değil, binanın kendisi de- gerçi tamamlanmamış, ama sağlam ve sarsılmaz, gelecekte dikilecek mimari olarak kusursuz binamızın kaynağı olan, yüzyılların katışıksız, gerçek, ama henüz gelişmemiş düşüncesini ortaya çıkaracak bir yapı... Gerçi bizim Rus Avrupacıların süslemeyle ilgili kopardığı gürültüler, gerçeği söylemek gerekirse, yukarıda değindiğimiz gibi, ussal ve manevi yurttaşlık duygularından daha çok, sürü güdüsü ve mekanik olarak yatıştırıcı özellik taşımaktadır. *Bu dışsal ve güdüsel yatışmalar* her zaman için hafif ve tatlı, son derece yardımcı olduğu için herkes bu yeni teselli kaynağına atılıyor: “Sadece Avrupa kalıpları gerek, asıl o zaman her şey kurtarılmış olur; onu hazır kutudan çıkarıp uygularsak, Rusya hemen Avrupa, ruble de taler olacak.” Bu mekanik tesellilerde önemli olan asla düşünmek değil, ıstırap çekmek, haydi haydi utanmaktır. Ben sürüden söz ediyorum, dini bütünlere dokunmuyorum. Namuslu, dini

bütün insanlar her yerde var, Rus Avrupalılar arasında bile, onlara da saygı duyuyorum. Yalnız kabul edin ki bütün bunlar bizde çoğu kez hep eğlenceyle bir arada gitmektedir. Yabancılardan hazır almak varken kafa ağrıtmaya ne gerek! Müzik de başlıyor, güzel bir konser...

Madem oturuyoruz yan yana
Gel öyleyse anlaşalım.

Beyler, bu kadar büyük çoğunluk oluşturduğunuz halde müzisyenliği ya beceremezseniz? Ya beyaz yeleklerden yalnızca boş konuşmalar çıkarsa? Beyaz yeleklerin büyük çoğunluğunu oluşturanlar süslenmiş binaya sokulmazsa (başlangıç için tabii) ve yapının süslemesi zamanla gerçekleşirse? Onlara izin verilebilir, çünkü Rus insanı onlar (çoğu da iyi insan). Yeter ki Rus yurduyla birlikte ortak ve yüce amaçlar için alçakgönüllüce kendi kutsal öğüdünü söylesinler. Gelgelelim bu kutsal öğüdü yurduyla beraber söylemek istemiyorlar, dudak kıvırarak, kibirle bakıyorlar ona. Bu zamana kadar tam iki yüzyıl ayrı yaşamışlardı, şimdi de durup dururken birleşiyorlar! Bir varyete dansı değil bu, tarih ve kültür gerektiriyor, kültürse bizde yok, olmamıştır. Şu Rus Avrupacının coşkularına bakın, anlamaya çalışın, hem de karakter olarak en masumunu ve en kibar olanını, ağzından köpükler saça saça ne zırvalıklarla zehirli, suçlayıcı kara çalmalarla kutsal düşüncelerimizi yerden yere vurduğunu görürsünüz. Rus halkının dünya görüşüne, kutsal özlemlerine ve inançlarına tümüyle yabancı olduğu için böyle davranır. Öyle ya, elini sıcak sudan soğuk suya değdirmemiş, zibun ve çarık kokan toprağa elini sürmemiş bir beyefendi nasıl vazgeçsin, kutsal saydığı kitapları ve Avrupa inançlarıyla mı? Yapamaz, çünkü halktan iğreniyor bir kere ve ister istemez Rus toprağına tepeden bakıyor: “Bizler, sadece bizler halka akıl verebiliriz” diyorlar. “Gerisi de (yani Rus yurdunun neredeyse hepsi) bununla yetinmeyi bilsin, bizler onları eğiterek yavaş yavaş kendi düzeyimize yükselteceğiz ve halka haklarını ve sorumluluklarını öğreteceğiz.” (Halka haklarını, hele hele sorumluluklarını öğretecekmiş! Ah, sizi işe yaramazlar sizi!) “Rus toplumu, ilçe hapishanesinde geleneksel çarığını giymiş, üstü başı dökülen çulsuz halkla bir arada olamaz!” Bu kafayla, kaba kaftanlı, çarıklı köylüyü, eski toprak köleliğiyle olmasa bile, aydınların vesayeti ve bunun siyasal sonuçlarıyla yine köle durumuna getirebilirsin (hatta kaçınılmazdır)!

Ve halkı yeniden zincire vuruyoruz!

Evet, anlaşılan kendilerine bir gevezeler kulübü kurmakla bitireceklerdir her şeyi. Yaparlar da, daha başta birbirlerini anlamayacaklar, tanımayacaklar, mutlaka böyle olacak. Karanlıkta birbirlerine yalnızca toslayacaklardır. Tasalanmayın öyle, beyler! Sırası geldiğinde ilk kez kutsal sözünü söylemek -tam iki yüzyıl işten uzak kalan, kendine özgü hiçbir kültürü olmayan- sizin gibi bir zümrenin işi olamaz zaten, çokkültürlü halkların harcıdır bu, çünkü onların geçmişlerinde yine de yüzyılların kültürü vardır ve her şeyden önce şöyle böyle halka dayanmışlardır her zaman, kısa zamanda toparlanmışlar ve yola sağlam çıkmışlardır, kuşkusuz başlangıçta işi kolay olmamıştır. Ya siz, bizim Avrupacılar, sırtınızı kime dayayacaksınız? Hangi yola gireceksiniz? Kiminle yan yana oturacaksınız? Günümüzde ne çok geveze türedi aramızda! Aslında bir şeyler yapmaya hazırlar. Karşınızda, aydın kafalı, öğretmen havasında bir bay oturuyor ve başlıyor konuşmaya: Ne başı ne sonu belli, her şeyi birbirine karıştırıyor. Bir buçuk saate yakın konuşuyor; aman Allahım, hem de ne sözler, o kadar tatlı, o kadar akıcı konuşuyor ki bülbül mübarek! İster istemez içinden soruyorsun: “Kimdir bu adam, zeki biri mi?” Karar veremiyorsun. Her sözü görünüşte anlaşılır ve açık, ama bütününde kesinlikle bir şey anlamıyorsun. Tavuk mu yumurtadan çıkmış, yoksa yumurta mı tavuktan - çözemiyorsun, bir bakıyorsun, şakıyan tavuk yumurta yerine av kuşu yumurtlamış... Sonunda gözlerin yuvalarından fırlıyor, başın dumanlı, karmakarışık... Son zamanlarda ortaya çıkan yeni bir tip bu; edebiyatımız hâlâ onu keşfetmemiş, gündelik hayatımızdan çok şey kaçırmış, çok gerilerde kalmış edebiyatımız. Hâlâ kırklı, ellili yılların tipleriyle uğraşıyorlar. Bugünün anlamını kaybettiklerinden kendilerini tarihsel romanlara kaptırdılar.

II-Avrupa Mâliyesi Bizden istenebilir mi?

"Bu maliye de ne oluyor? Bu maliye yazısı da neyin nesi?" diye soracaklar. Aslında benden iktisatçı, maliyeci olur mu? Maliye üzerine yazmayı zaten göze alamam. Peki nereden cesaret buldum da, yazmaya niyetlendim? Nedeni açık, maliye konusuna girdikten sonra, tamamen farklı yerlere dalacağıma eminim, iktisat değil, tam anlamıyla değişik bir yazı olacak bu. İşte bu beni yüreklendiriyor. Çünkü maliye yazısı yazmayı kesinlikle hak etmiyorum, zaten mâliyemize Avrupa görüş açısından bakmayacağımı biliyorum ve bize de -hiç de Avrupalı olmadığımızdan- uygulanabileceğine inanmıyorum, bizde her şey o kadar değişik, o kadar kendine özgü ki, Avrupa'yla kendimizi karşılaştırdığımızda, bizler sanki Ay'da yaşıyoruz. Avrupa'da, sözgelimi feodal düzende aşağı tabakayla soylu sınıf arasındaki feodal köle ilişkileri yüzyıllar boyu zayıflayarak etkisini yitirmiş ve sonunda devrim olmuş. Sözün kısası, her şey kültürel ve tarihsel süreçlerden geçilerek gerçekleşmiştir. Oysa bizde toprak köleliği düzeni, bütün sonuçlarıyla birlikte bir anda ortadan kaldırıldı, neyse ki kan dökülmeden, devrimsiz gerçekleştirildi. Öyleyse bu güçlü ve büyük sarsıntının kaynağı ne olabilirdi? Doğrudur: Birden düşen her şey her zaman daha tehlikelidir, başka bir deyişle, etkisi çok sarsıcı olur. Birden ortadan kalktığına elbette üzülecek değilim. Tersine, çok hayırlı olmuştur, kurtarıcının[{347}] yüce buyruğuyla bu iğrenç, tarihsel günahımıza son verildi. Ne var ki doğa yasasını atlamak öyle kolay olmuyor, sonunda büyük bir sarsıntı yaşandı. Tamam, büyük, ama neden bu kadar sarsıcı oldu? Elbette tarihin değişmez yasalarına göre; böyle bir sonucun nedenini şimdi açıkça gören çok insanımız var kuşkusuz. Ancak konunun derinlerine girmeden (çünkü bu konu çok derindir, belki de gelecek yüzyılların tarihçilerinin gücü yeter), fazla uzatmadan sorunun, öncelikle göze batan ve kafaları karıştıran değişik yanlarına değineceğim. Bakınız, her şeye, tarımın sağlıklı gelişmesine bile engel olan toprak köleliği düzeni yıkıldı, o halde köylü rahat bir nefes alacak, kendi toprağının sahibi olacak, gönenç içinde yaşayacaktı, öyle mi? Hayır, hiç de böyle olmadı: Tersine, köylünün tarımda geliri en aşağı düzeye indi, topraktan bu kadar alıyordu, çünkü, asıl büyük dert bilinmezlikti: Köylünün topraktan aldığı *minimum* verimi *maximum* 'a[{348}] çıkaracak güç bulunabilecek miydi? (Bu güç nerede saklıydı?) Akıl hocalarının: "Herkesin bildiği yersiz bir soru" diyeceklerini biliyorum, ancak hâlâ çözülmemiş, düşündüğümüzden çok daha kapsamlı bir sorun olduğu inancındayım. Meseleye yeniden bir bakın: Eski toprak

mülkiyeti düzeni son derece düşük düzeyde ortadan kaldırıldı, bununla beraber eski mülk sahipleri sınıfında, öncekinden farklı köklü bir değişim başladı, yerini halka, eğitimli halka bıraktı; başka neye dönüşecekti ki? Çok güzeldi, bundan âlâsı mı olurdu! Çünkü halkın aydın, kendine öncülük edecek insanlara korkunç ihtiyacı vardı. Halk bunu çok istiyordu ve arıyordu. Ne acı ki bunlar bizde hâlâ idealler düzeyinde görülüyor. Göklerde uçan güzel turnalar misali, hayal dünyasındalar... Ama işin aslı bu değil. Soylular, eski toprak sahipleri aydın *halk* olmak isterler miydi? İşte sorum, bakınız: Günümüzde olabilecek en önemli sorundur ve geleceğimiz ona bağlı! Oysa bu sorun hâlâ çözülmemiştir, hangi yolla çözüleceğini bile düşünmek olanaksızdır. Tersine, soylular yeniden havalara girmek, yine halkın üstünde güç oluşturmak istemezler mi? Elbette eski kölelik yoluyla değil, ama örneğin halkla kaynaşma yerine kendi aralarında halktan kopuk, halkın üstünde soylu aydın sınıfının çıkarlarına hizmet eden yeni egemen bir güç meydana getirmek istemezler mi? Gerçekten halkı kan ve gönül kardeşi kabul ederler mi, halkımızın daima saygı duyduğuna saygı duyarlar mı, halkın kendinden de çok sevdiği değerleri sevmeyi bilecekler mi? Evet, bunlar olmadan hiç kimse kesinlikle halkımızla aynı noktada buluşamaz, çünkü halkımız sevdiği ve derinden saygı duyduğu değerlere sıkı sıkıya tutunur ve kendisi bile istese, bu değerleri bir aydın için asla feda etmez. Bunlar çok yaşamsal sorunlar, ama hiçbiri halledilmemiş. Genel olarak günümüzde çok şey zaten soru işaretleriyle dolu. En önemlisi de, sonuç almak için zaman, süreç, kültür ve kuşaklar gerekiyor, oysa bizde, tersine, anında çözüm isteniyor. Avrupa'yla aramızdaki en belli başlı fark, bizde olayların ne tarihsel, ne kültürel süreçlerden geçmesidir, birdenbire, hiç umulmadık anda, kimi kez kimsenin karışmadığı, iktidarın tek buyruğuyla gerçekleşiyor. Bunlar elbette yaşanmıştır, birilerinin suçundan değil tabii, bunlar kuşkusuz tarihsel vaka, ama Avrupa'nın böyle süreçleri yaşamadığını da kabul edin artık. Öyleyse beyler, bizden Avrupa -hem de Avrupa finans sistemiyle- nasıl olur da istenir? Ben sözgelişi iktisadi aksiyoma inanıyorum: Bence ne demiryolcu, ne sanayici, ne milyoner, ne banker, ne de Yahudi'den toprak *sahibi olur*, her şeyin başı çiftçilerdir, toprak onu işleyenindir, çiftçiler devletin özü, çekirdeği, kalbidir. Ama bizde böyle midir, şu anda tam tersi değil midir gerçekten? Bizim çekirdeğimiz nerede ve kimde? Ekonomik gücümüzü elinde tutan demiryolcu ve Yahudi değil mi? Bizde demiryolları inşa ediliyor, ama Avrupa'daki gibi olmadığı bir gerçek: Avrupa neredeyse yarım yüzyıl önce

baştan başa demiryolları ağıyla örüldü, hem de ne ihtişamla... Toprak köleliği düzeni kaldırıldıktan hemen sonra başlayan on beş bin kilometre demiryolunu ekonomik krizler yaşadığımız dönemde ancak on yılda tamamlayabildik! Toprak istedikçe istedi ve elbette sermayemizin hepsi oraya aktı. Bozulan tarım alanlarına demiryolları yapıldı. Şimdiye kadar özel toprak mülkiyeti sorunu çözümlendi mi? Toprak mülkiyeti, ileride köylünün, belli işçi gücünün yanında yer alabilecek mi, sağlam ve sağlıklı proletaryaya, öyle meyhaneye falan dayalı değil? Sorunun sağlıksız çözümünden sağlam iş çıkabilir mi? Özellikle sağlam kararlar almamız kaçınılmaz, bunu gerçekleştirmedikçe rahat yüzü görmeyiz, her büyük gücün kaynağı yalnızca huzurdur. Şimdi bizden Avrupa mâliyesi, sağlıklı bir bütçe nasıl istenir? Bütün sorun, bizde Avrupa ekonomisinin ve sağlıklı mâliyesinin olmaması değil, hâlâ nasıl ayakta kalabildiğimizdir. Yine de halkın sağlam, birleştirici gücüyle dayandık...

Huzurumuz yok, özellikle manevi huzurumuz, yani en önemlisi, çünkü iç huzur olmadan hiçbir şey yapamazsın. Kimseler şimdi pek dikkate almıyor bunu, geçici, maddesel dinginliğin peşinden koşuyorlar. Zihinler karmakarışık, toplumumuzun her kesiminde, bakış açılarımızda, inançlarımızda, tutkularımızda, öfkelerimizde bu huzursuzluk açıkça görülüyor. Emek ve bilinç -ki emek "geleceğimizin kurtarıcısıdır"- hiç yok. Sorumluluk duygusu hak getire, nasıl olsun? Tam yüz elli yıl sağlam bir kültürümüz yoktu, belki de hiç yoktu. "Değil mi ki kendi kültürümle bu duruma getirildim, çevremdeki her şeyi yadsıyacak duruma geldim, öyleyse neden çalışayım? Bu yapıyı Avrupa kafasıyla kurtarabileceğini düşünen enayiler varsa, onlarla işim yok. 'Ne kadar kötü olursa o kadar iyi olur', buna inanmıyorum, işte benim felsefem..." İnanın, bizde çok kişi hiç yoksa içinden bunu geçiriyor, bazıları da yüksek sesle... Bu aforizmalara dalan kişi de etten kemiktendir. "Ne kadar kötü olursa o kadar iyi olur" diyor. "Yalnız bu söz benim için değil, başkaları için, benim için olabildiğince en iyisi olsun!" O, felsefesini böyle anlıyor. Bir çeşit kurt iştahı var onda... Ayı kadar adam, ama bir kadın gibi sinirleri bozulmuş, şımarmış: acımasız ve işret düşkünü, kesinlikle dayanma gücü yok. "Kendimi neden zorlayayım, sıkıntılara katlanayım ki?" Restoranda yemekler birbirine karışmış, koketler de öyle, hayatın ne anlamı var? Tak... alnına bir kurşun, tamam... Kendi alnına olursa iyi, yoksa gidip başkasından çalacak, işini biliyor, kitabına da uyduruyor. Gidiş gidiş değil, yoksulluk gitgide artıyor. Fabrikalar üretimi düşürmüş, esnafın anası ağlıyor, kimsenin alışveriş yaptığı yok. Çarşı

pazara gidip sorun, işler nasıl gidiyor diye. “Eskiden bayram için müşteri birkaç gömlek alırdı, şimdi birden fazla almıyor.” En gözde restoranlara sorun -zira yoksulluğun en son akla geleceği yer orası- “Ne diyorsunuz bayım!” diyecekler. “Yeme içmeye paydos, herkes kendi derdinde, geliyor, normal bir yemek ısmarlıyor, o kadar.” Bu adam da üstelik eskinin moda düşkünü, züppelerinden. Son kalan gelirlerini, köle tazminatlarını harcayıp bitirmişler. Ormanlarımızın içine de ettiler, yakında ağaçtan eser kalmayacak ülkemizde. Şimdi ormanlarımızı mı soruyorsunuz? Trenle yolculuk yaparken vagonlara bir bakın, tepeleme odun yığılı, eskiden hiç değilse tomruk keserlerdi, şimdi ağaçları dallarına kadar buduyorlar, ağaçları bırakın, fundalıklar, çalılar kesiliyor. Kuşkusuz günümüzün büyük sorunları nedeniyle size bu izlenimler önemsiz gelebilir. Ama maliye uzmanlarımız orman sorununu kesinlikle görmezden geliyorlar; adeta bilmek, öğrenmek istemiyorlar, belirli bir ilkeye göre böyle davranıyorlar sanki. İşin derinine inecek olursak, ormanın ülke ekonomisi için ne kadar yaşamsal olduğunu anlarız. Gelin görün ki orman sorununa -felaket gelip çatana kadar- yüzeysel bakma konusunda herkes adeta ağız birliği etmiş durumda, kimse kılını kıpırdatmıyor. Bu felaket ansızın gelecek, bilmiş olun! Çünkü herkes pazarda odun fiyatının düşük olmasından hayli memnun, bunun yapay bir rahatlık olduğunu bilseler bile seslerini çıkarmıyorlar, ağaçların ve fundalıkların kesilmesiyle ortaya çıkan bu aşırı arzın bir gün sonu gelecek ve ortada artık kesilecek ağaç kalmayacak. Yalnız buna sonra döneceğim. Sözü her alandaki yoksulluktan açmıştım, tersine, kabaran iştahlara kadar götürdüm işi.

Aklıma gelmişken bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Son zamanlarda bizde çok sayıda Yüzbaşı Kopeykinler{349} türedi, çeşitli kılıklarda, gerçek olanından tutun, yüksek sosyetesine, aşırı kokular sürünenine kadar. Hepsi gözünü hâzineye, devlet kasasına dikmiş durumda. Anlaşılan, kısa sürede, gerçek Kopeykin gibi büyük yollarda soygun yapmasa da, cebi dolu sanayici haline gelecekler; kimisi yasalara sığınırken, kimi yasanın pençesinden kaçamayacak. Biri de tutup kibirle şöyle diyecek: “Ben her şeyi yadsıdığım, buna hizmet ettiğim için böyleyim.” Peki, liberal Kopeykinler yok mu dersiniz? Var tabii, onlar liberalizmin geçerli olduğunu ve onu kullanarak istediklerini elde edeceklerini çok iyi biliyorlar. Onlarla toplumda kim karşılaşmıyor ki! Dünya liberali, ucuz tanrıtanımaz, on para etmeyen kültürüyle kendini halkın üzerinde görüyor! Bizim sahte liberallerin en alçağının alçağı bu adam! Yine de gözü doymuyor, bu

yüzden çok tehlikeli. İşte bu tipler her şeyden önce mekanik olarak şifa bulmak için dıştan aktarılmış her düşünceye rağbet ediyorlar, gruplaşıyorlar ve sık sık dürüst kişilerin öncülük ettiği bir kalabalık oluşturuyorlar. Bu tip kişileri aralarına aldıkları için doğrusu suçlu değiller: “Nasıl bir dönüşüm olursa olsun, yeter ki emeksiz ve hazırı olsun!” diyor liberal Kopeykin. “Benim için en iyisi yine de dışarıdan gelen değişimlerdir, nereden olursa olsun, şimdikinden daha iyidir, çünkü ilk anlarda çıkarıma uygun bir şeyler yüzde yüz bulurum.” Sadece bir Kopeykin olsa bile, işte bu açıdan çok tehlikelidir. Her neyse, Kopeykin’i bırakalım şimdi. Bu söylenenler, bizde bulunmayan huzurun çok az kısmını oluşturuyor, girişi çok uzattığımın farkındayım, bir an önce maliye meselesine geçmeli, mâliyeye...

III-Kökleri İyileştirmek İçin Günü Unutmak Gerekir. Beceriksizliğimden Duygusallığa Kapılıyorum

Yaradılışım gereği baştan değil sondan başlayacağım, bir kalemde tüm düşüncelerimi ortaya dökeceğim. Ağır ağır yazmayı, belirli bir anlayış tarzıyla hareket etmeyi ve bütün bir düşünceyi, önce iyice yoğurmayı ve olabildiğince sonuca ulaşmayı başardığım zaman bu düşünceyi ortaya dökmeyi oldum olası beceremedim. Sabredemiyordum, karakterim engel oluyordu, kendime zarar verdiğimin farkındayım, çünkü önceden kanıtlanmadan, hazırlıksız, doğrudan söylenen sözlerle kesin yargıda bulunmak bazen kuşku ve bilinmezliklere yol açıyor ve kişi alay konusu olabiliyor, benim için de geçerli bu -çoktandır farkındayım bunun- evet, benim de böyle yargılarım var, okurlarımı önceden hazırlamamışsam yargılarıma gülebilirler. Benim görüşüm ve reçetem şu: "İyi bir maliye yaratmak için, belli sarsıntıları gören, günlük gereksinimleri pek düşünmeyen bir devlette -ne kadar gürültü koparırlarsa koparsınlar- kökleri sağlamlaştırmasını bil, mâliyeyi de, ekonomiyi de halledersin."

Kuşkusuz bu sözlerime hemen kahkahayı basacaklardır: "Efendim, bunu herkes biliyor, sizin reçetenizde bilinmeyen bir şey yok ki! Köklerin güçsüz bırakılmayacağını, kökleri kuruttuktan sonra ürün vs... alınamayacağını kim bilmez!" Evet, bu sözler duyulacaktır. Ama açıklamama izin verin, daha sözlerimi bitirmedim. Ah, asıl sıkıntım şu: Koca bir kitap yazsam bile, bu düşüncemi geliştirerek, onu *tamamıyla* anlaşılır kılmayı beceremem (hissedebiliyorum bunu). Düşünce de bir bakıma *kaderdir* çünkü.

Bakın, köklerin iyileştirilmesini elbette herkes biliyor, ama bir Maliye Bakanı bunu fazla dert etmiyor, özellikle şimdiki bakanımız: O doğrudan köklerden başladı, örneğin tuz vergisini kaldırdı. Devamı bekleniyor, hem de olağanüstü, esaslı, özellikle "köklü" dönüşümler... Ayrıca her zaman eskiden de, on yıl önce de, köklerin iyileştirilmesi için pek çok yol kullanılmıştı: Rus köylüsünün durumunu, iş hayatını, hukukunu, yönetimini, sağlığını, gelenek ve göreneklerini vs... yerinde incelemek amacıyla komisyonlar kuruldu. Elde edilen istatistiki bilgileri derlemek için komisyonlar kendi aralarında alt komisyonlar oluşturdu. Olabilecek en iyi yönetimsel yollar kullanılarak iş çok iyi götürülüyordu. Aslına bakarsanız sözlerime buradan başlamaya hiç de niyetim yoktu! Hem bırakın alt komisyonu, tuz vergisinin kaldırılması ya da vergi sisteminde büyük değişiklikler yapılması gibi ciddi dönüşümler bile, bana sorarsanız, geçici

önlemlerdir, yüzeyseldir, soruna kökünden başlanmış değildir, işte bunu öne çıkarmak istiyorum. Gündelik sorunları, bütçemizin içler acısı durumunu, dış borçları, mal darlığını, rubleyi ve hatta bazı dışarıdaki dostlarımızın pis bir sevinçle bize yordukları, aslında bizde hiç olmayan iflasları, evet, bunların hepsi olmasa bile, yarısını kafamızdan sildiğimizde işin köküne inebiliriz. Kısacası, günlük sorunları unuttuğumuz ve dikkatimizi sadece köklerin iyileştirilmesine verdiğimiz zaman... Gerçekten bol ve sağlıklı ürün elde edene kadar sürdürülmelidir bu; işte o zaman yeniden günlük işlere -daha doğrusu yenisine- girişmemiz mümkün olacaktır, çünkü bu zaman aralığında öncekinin (yani bugünümüzün) bizlerin bile tanıyamayacağı kadar köklü değişime uğrayacağını düşünmemiz gerekiyor. Ne var ki rubleyi, borç ödemelerini, iflasları, orduyu düşünmemenin olanaksız olduğunu, öncelikle bunların karşılanmasının ve gerekli önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu vurgulayarak, şimdi söylediklerimi çok tuhaf karşılayacaklarını elbette anlıyorum. Ama inanın bunun ben de bilincindeyim. Dinleyin, sizlere itiraf ediyorum: Düşüncelerimi bilerek kesip attım ve isteklerimi akıl almaz kavramlara kadar götürdüm. İşe saçmalık tarafından başlarsam daha anlaşılır olacağımı düşündüm. Söyledim de: Kendimizi gündelik olayların *yarısını* unutmaya zorlayarak zihinlerimizi başka tarafa yönlendirseydik ve gerçekte hep yüzeyde aradığımız için hiçbir zaman görmediğimiz derinliklere girebilseydik ne olurdu? Formülümü hemen yumuşatmaya hazırım, onun yerine şöyle bir öneride bulunmak istiyorum: Gündelik sorunların *yansını değil* -yarısından vazgeçiyorum- sadece yüzde yirmisini unutalım, ama bir şartla (kesinlikle) günlük sorunların yüzde yirmisini kafamızdan silerken, gelecek yıl bir öncekine yüzde yirmi daha ekleyelim, böylece sözgelimi yüzde kırka ulaşırız. Burada önemli olan yüzdeler değil, önüne alıp

koyacağın ve sonra şaşmadan izleyeceğin *ilkedir.* Hoş, burada yine aynı soru sorulacaktır: "'Güncel sorunları' nereye yerleştireceğiz, görmezlikten gelmek olur mu?" Bunu kim söyledi? Ben görmeyelim demiyorum ki! Var olanı yok saymanın olanaksız olduğunu ben de biliyorum, ama beyler bilir misiniz, bu bazen olabiliyor. Endişeli dikkatimizi her yıl yüzde yirmi azaltırsak ve bu aşırı tedirginliğimizi de yüzde yirmi oranında her yıl başka bir soruna yöneltirsek bu iş hayali olmaktan çıkar ve başlama olanağını buluruz (yine söylüyorum), güncel sorunların her yıl yüzde yirmisini görmeden geçeceğimizden endişelenmeye gerek kalmayacak, hiç kaybolmayacak, asla çizgi çekilmeyecek, tekrarlıyorum, kendiliğinden şimdikinden farklı bir oluşuma dönüşecek; yeni ilkelere uyacak, onun anlamına ve ruhuna girecek ve mutlaka daha iyi olacak, hatta en iyisi... Olmayacak varsayımlardan söz ettiğimi söyleyecekler, hayır hiç de öyle değil. Örnek olsun diye ilk önce "günümüzün" köklerini nasıl iyileştireceğimize ve nasıl bir yöntem uygulayacağımıza ilişkin çok küçük bir giriş yapacağım.

Ne olurdu, sözgelimi Petersburg birden bir mucizeyle Rusya'ya o kibirli bakışını azaltsaydı! Ah, "köklerin iyileştirilmesinde" ne harika, sağlam bir ilk adım olurdu bu! Zira Petersburg öyle bir duruma geldi ki kendini kesinlikle bütün Rusya sayıyor, bu tutumu kuşaktan kuşağa artarak sürüyor. Bu anlamda Petersburg hiç benzemediği halde Paris'i çağrıştırmaktadır sanki. Paris öylesine kendine özgü, öyle tarihsel olarak yapılanmış bir kent ki Fransa'nın tümünü yutmuş, toplumsal ve siyasal yaşamının anlamını, anlamının tümünü... Fransa'dan Paris'i alın, geriye ne kalır? Sadece coğrafyasal bir tanımlama... Bizde kimileri, Paris gibi Petersburg'un da Rusya'yla bütünleşmesini düşünüyorlar. Gelgelelim Petersburg asla Rusya değil. Rus halkının büyük çoğunluğu için Petersburg'un anlamı çarın orada oturmasıdır. Oysa bizler biliyoruz, Petersburg aydınları kuşaktan kuşağa gittikçe daha az anlıyorlar Rusya'yı. Nedeni belli, kendi Çuhon bataklığına kapanarak gitgide Rusya'ya bakış açılarını değiştiriyorlar, nihayet bu bakış açıları Karlsruhe[350] boyutlarına, mikroskopik ölçülere kadar inmiştir. Oysa Petersburg'dan bakın, Rus toprakları size okyanus gibi, uçsuz bucaksız bir deniz gibi görünür. Petersburglu babanın oğlu oturduğu yerden aşırı bir rahatlıkla Rus halkı denizini, evet, Rus halk ummanını yadsıyor ve halkı geri kalmış, manevi değerleri sıfır, aşırı ölçüde tutucu, bilinçsiz bir sürü gibi görüyor. "Köylü Fyodor büyükmüş, ama aptal, bizi ancak geçindirmeye yarar, devletin düzenine ayak uydursun diye biz de ona akıl

fikir veririz.” Geleceğimizin çocukları Petersburg’da gününü gün ederek, dans ederek, parkeleri adeta cilalayarak yetişiyor. İvan Aleksandroviç Hlestokov’un[351] nitelediği gibi, “ırgat sıçanları” gelişiyor, yurdu, kuşkusuz, kalem odalarında öğreniyorlar, bir şeyler öğreniyorlar, ama Rusya’yı değil, tamamen farklı, ilginç konuları... Bu tuhaf ve değişik kavramları Rusya’ya dayatıyorlar. Oysa okyanus, kuşaklar Petersburg’dan ruhen gittikçe daha fazla uzaklaşarak kendilerine özgü yaşamlarını sürdürüyor. Yalnızca Petersburgluların değil, Rusya’yı az çok bilen Rusların da hâlâ inandıkları gibi, hem güçlü bir yaşam sürdüğünü, hem de bilinçsiz bir sürü olduğunu aman söylemeyin! Ah, bu yaklaşımın ne kadar yanlış ve en azından günümüzde Rus halkının ne kadar bilinçli olduğunu bir bilselerdi! Petersburglu inanmasa da, evet, bilinç gitgide gelişiyor, halkımız çok şeyi kavrıyor. Görmeyi bilen anlıyor, bu hissediliyor; yalnız bütününde kendini göstermiyor, daha çok köşelerde, evlerde, kulübelerde, odalarda görebilirsin. Bütününde nasıl anlaşılsın - koca bir okyanus.... Ama kendini bir göstersin ya da belirtiler göstermeye başlasın Petersburglu aydın kim bilir ne derin şaşkınlığa uğrardı! Doğrusunu isterseniz uzun zaman kabul etmeyecek, beş duyu organına inanmayacak, bu Avrupalılaşmış insancık uzun süre teslim olmayacak, bazıları teslim olmadan yok olup gidecektir. Ah, gelecekteki derin bilinmezliklerden uzak kalmak için -bir kez daha söyleyeceğim- nasıl arzulanan bir şey olurdu eğer Petersburg, seçkin temsilcileriyle Rusya’ya bakış açısındaki gururlu tavrından birazcık olsun vazgeçseydi! Birazcık anlayış ve içtenlikle yüce Rus toprağının, yani denizin, okyanusun önünde eğilseydi, işte bize bu gerekiyor. “Kökleri iyileştirmekten” başlamak ne kadar doğru bir ilk adım olurdu!

Ancak “bir dakika, izin verin!” diye beni durduracaklarına eminim. “Bunların hepsi eskimiş Slavcı sayıklamaları, hiç gerçekçi değil, hatta bir çeşit ruhsal ‘köklerin iyileştirilmesi de’ ne demek, hâlâ açıklamadınız? Neyin nesi bu kökler, hangi kökler, siz bununla ne demek istiyorsunuz?”

Haklısınız, evet, baylar haklısınız. Şu “köklere” girelim artık...

IV-İlk Kök. Sağlam Ekonomi Üslubu Yerine Eski Sözlere Takılıyorum. Deniz-Okyanus. Ekonomi İçin Çok Yararlı Olan Gerçeği Arama İsteği ve Huzurun Kaçınılmaz Olduğu

İlk kök, iyileştirilmesi gereken en belli başlı kök, hiç kuşkusuz Rus halkı, sözünü ettiğim o deniz-okyanustur. Basit halkımızdan, işçiden köylüden, nasırlı işçi ellerinden, ödeme gücünden, denizden-okyanustan söz ediyorum. Ah, nasıl bilmem, devletimizin, toprağa bağlı kölelerin özgür kılınmasından başlayarak, bu sıradan halk için durmaksızın neler yaptığını ve hâlâ da yapmakta olduğunu? Evet, devletimiz halkın ihtiyaçlarını, eğitimini, sağlığını düşünüyor. Gerektiği durumda vergi borçlarını bağışlıyor, sözün kısası, çok şeyler yapıyor, onun için kaygılanıyor. Bunları kim bilmez! Yalnız meseleye buradan başlamak istemiyorum: Her şeyin başı olan yüce kökün manevi olarak iyileştirilmesini ele alacağım. Evet, bu kök manevi olarak hastalıklı; ah, ölümcül değil!.. Özü güçlü ve sağlam, ama ne derseniz deyin hastalığı ağır... Bu illet nasıl bir şey, ne ad koymamız gerekiyor? Bunu bir kalemde söylemek çok zor. Şöyle de diyebiliriz: “Gerçeğe susuzluk, ancak giderilmemiş!..” Halk gerçeği arıyor, durmadan usanmadan peşinden gidiyor; ne ki bir türlü bulamıyor. Bu kökleri saran illete bir tek ekonomi açısından bakmak isterdim ya, birkaç eski söz eklemem gerekecek. Toprak köleliğinin kaldırılmasından hemen sonra halkımızda bir şeylere büyük istek, bir gereksinim ortaya çıktı, eskisinden çok farklıydı artık, gerçeğe, ama asıl gerçeğe susuzluk ve özgür olduktan sonra, yeni yaşam yolunda eksiksiz yurttaşça bir canlanış... Yeni söze istek vardı, halkımızın yüreğinde yeni duygular kaynamaya başlamıştı; yeni düzene karşı derin bir inanç doğmuştu. İlk dönemlerde köylülere yapılan çağrılardan sonra, halkın beklediğinden farklı bir şeyler oldu birden. Yeni düzen başladı. Halkın gönülden inanmak istediği, ama kendisi için bilinmezlik haline gelen, pek anlamadığı yeni bir düzendi bu. Anlamadı ve kaybetti, bu yüzden de güvenemedi. Dışsal bir olguydu bu, sanki yabancı olan, kendisinden olmayan bir şeydi. Bu konu o kadar çok gündeme geldi ki burada ayrıntıya girmem yersiz olur: Ayrıca başkaları benden daha iyi anlatırlar, *Rus* dergisinde okuyabilirsiniz. Sonra gemi azıya almış bir ayyaşlık başladı, içki denizleri Rusya’yı baştan başa kapladı, ayyaşlık çılgınlığa varacak denli artmıştı, ama içkiyle kendinden geçse de yeniliğe, yeni gerçeklere tutku yitmedi. Evet, Rus halkı değişik etkilere ve rüzgârlara bu kadar istekli, aynı zamanda günümüzdeki gibi bu kadar savunmasız hiçbir zaman olmamıştı. Sözgelimi bir Ştunda tarikatını alın ele, halk

arasındaki genişçe yayılmasına bakın: Neyi göstermektedir bu? Gerçeğin aranması ve gerçek için endişe duyma. Özellikle endişe, halk asıl şimdi tinsel olarak “endişeli”. Nihilist propaganda hâlâ “halkta” başarılı olamamışsa bunun tek nedeninin toyluk, aptallık ve halka yaklaşmayı bile beceremeyen propagandacıların yetersizliği olduğu kanısındayım. Oysa ufak, ama etkileyici bir nihilist propaganda, Ştunda tarikatı gibi halkın arasında başarı kazanabilirdi. Ah, bu halkı korumamız gerekli. Söylenmişti: “Zaman gelecek, size İsa’nın şurada burada olduğunu söyleyecekler, sakın inanmayın!”[352] İşte şimdi buna benzer şeyler oluyor, sadece halk arasında değil, belki de yukarı toplum katında da böyle. Peki, yeniden yapılanma, toprak bölüşümü, yeni altın sertifikaları gibi söylentiler halkı heyecanlandırmıyor mu? Geçenlerde kiliselerde, bu söylentilerin asla doğru olmadığı ve inanmamaları doğrultusunda halka uyarı yapıldı. İnanır mısınız, kiliseden çıktıktan sonra kıyıda köşede şöyle bir kanı yerleşti: “Olacak, boşuna uyarmazlardı yoksa, böyle söylediklerine göre olacak demektir.” Bu uyarıdan sonra buna benzer konuşmalar, en azından çeşitli yerlerde yapıldı. Ben de biliyorum: Köylüler komşu toprak sahibinden toprak satın almak istiyorlar, fiyat üzerinde de anlaşmışlar, kilisedeki duyurudan sonra vazgeçmişler. “Bedava da alırız” diye düşünmüşler. Gülüyorlar ve bekliyorlar. Ben sadece dedikodulardan, halkın manevi huzursuzluğunu gösteren bu ilgisinden söz ediyorum. Bakın, önemli olan şu: Halk yalnız başına, yani kendi yalnızlığına çekilmiş, kendi haline terk edilmiş, manevi olarak kimse destek vermiyor. Zemstvo var, ama sadece amirlik düzeyinde. Mahkeme var, o da öyle. Nihayet, Köy Cemiyeti, o da sanki amir olmaya soyunmuş... Gazeteler yazıp duruyor, halk daimi üye olanların huzurunda vekillerini seçiyor; sorarım, bundan iyi sonuç alınır mı? Bunun gibi binlerce anekdot aktarmayacağım. Safdilin biri etrafına bakınıyor ve birden sadece vurguncunun, toprak ağasının iyi yaşadığını anlıyor, her şey adeta onlar için kurulmuş, “Ben niye vurguncu olmayayım?” diye düşünüyor ve oluyor. Bir başkası daha sakin, sadece içiyor, yoksulluk canına tak ettiği için değil, nedeni adaletsizliğin midesini bulandırması... Ne yapmak gerekir? Bu kader... Oysa gördüğümüz kadarıyla yönetim var, yöneticiler var, halkın rahat olması gerekmez mi? Hayır, nedense tam tersi oldu. Hesaplamışlar, halkın başında şimdi yirmiye yakın yönetici varmış, özellikle halk için görevlendirilmiş, onun başında duran, onu kollayan ve gözeten bir yığın adam... Zavallı için zaten herkes bir amir; yetmedi, yirmi kişi daha! Hareket özgürlüğü melas tabağına düşen sinekler

kadar. Bu hareket özgürlüğü yalnızca ahlaki olarak değil, ekonomik açıdan da zararlı. İşin kötüsü de halk tek başına; danışacağı, yol yordam gösterecek kimi kimsesi yok. Yalnızca Tanrısı ve çarı var, işte bu iki güce ve bu iki yüce umuda sarılmış, onunla ayakta duruyor. Öbür yol göstericiler de dokunmadan yanından geçiveriyor. Bütün ilerici aydınlar sürekli halkın yanından onu görmeden geçip gidiyorlar; aydınımız arasında düşünen çok, ama Rus halkını bilen çok az. Sadece yadsıyorlar ve durmaksızın yakınıyorlar: "Neden toplum 'canlanmıyor', neden onu devindirmek bu kadar zor, bu nasıl iş?" Tabii yapamazsınız, halka dayanmıyorsunuz ki! Halk manevi olarak sizlerle değil, size yabancı. Sizler adeta halkın üzerinde Rus toprağını saran yukarı bir tabaka oluşturmuşsunuz; en azından söylediklerinize ve yazdıklarınıza göre, Bay Reformcu, özellikle sizler için halkı köle bıraktı, kendi emeğiyle size hizmet ederek tüm varını yoğunu Avrupa aydınlanmasına katılasınız diye sizlere sundu. Siz iki yüzyıl aydınlandınız, halksa sizden uzaklaştı, elbette siz de ondan... Kalkıp şimdi: "Bizler değil miyiz?" diyeceksiniz, "halk için çabalayan, bizler değil miyiz, onlar için yazıp çizen ve ona yakınlaşma çağrıları yapan?" Evet, doğrudur, bunların hepsini yaptınız, ama her ne hikmetse, Rus halkı, onun için değil, kendi kafalarınızda yarattığınız, kendisine benzemeyen başka bir halk için çabaladığınıza ve aynı zamanda kendisini hor gördüğünüze inanıyor. Halkı küçük görme duygusu kiminizde tamamen bilinçsizdir, içgüdüsel dersek yanlış olmaz. Bu, toprağa bağlı kölelik düzeni kalıntılarıdır. Avrupalılaşmak adına halka tükürüldüğü o dönemlerde başlamıştı bu. Halkımız yeniden kendine geldiği halde, bu tutum hiç kuşku yok ki hâlâ sürmektedir, şimdi halkımızla kaynaşmanın -eğer Rus yurdunda bir mucize olmazsa- çok, ama çok zor olduğunu kafanıza yerleştirin. Burada eski sözlerimi tekrar edeceğim: Rus halkının büyük çoğunluğu Ortodoks'tur ve Ortodoks düşünceleriyle -açık ve bilimsel olarak pek kavranmamış da olsa- özdeşleşmiş biçimde yaşamaktadır. *Aslında* halkımızın bu "düşünceden" başka hiçbir dayanağı yok, aradığı her şeyi orada buluyor; en azından tüm benliğiyle ve derin inançla böyle istiyor. Halkımız ona ait olan ve verilen her şeyin kaynağının bu düşünceden fışkırmasını istiyor aslında. Buna rağmen halkta ortaya çıkan ve saçmalığa varan pek çok kötü huyunun, pis kokmasının, bayağı ve yaban davranışlarının, kusurlarının kaynağı elbette bu düşünce değil. Azılı bir katil ve barbar suç işledikten sonra yine de kendi iç dünyasına çekildiğinde işlediği günahların bağışlanması için, inandığı "düşüncelerin" yok olmaması için Tanrıya dua ediyor. Aydınlarımızın bana

güleceklerini biliyorum: Halkın günahlarını, pisliğini, sergilediği çirkinlikleri göstererek, halkımızda “bu düşüncenin” olabileceğini kabul etmeyecekler (oysa tam iki yüzyıl halkı ezmekle asıl suç işleyen onlardı), halkın batıl inançlarını, dinine karşı ilgisizliğini ağızlarından düşürmüyorlar, bazıları da Rus halkının düpedüz tanrıtanımaz olduğunu bile düşünebiliyor. Düştükleri en büyük yanlışlık Rus halkının kilisesi olmadığını söylemeleridir. Ne kilise binasından, ne de ayetlerden, bizim Rus sosyalizminden söz ediyorum şimdi (o da kiliseye karşıdır, düşüncemi yeterince açıklayabilmek için, ne kadar tuhaf görünürse görünsün bu sözü kullanıyorum), sosyalizmin amacı ve çıkış yolu dünya üzerinde gerçekleştirilecek olan, tüm insanlığı kapsayan evrensel bir kilisedir, bir ölçüde dünya bu kiliseyi içine sığdırabilir. Ben Rus halkındaki dinmek bilmeyen susuzluktan, İsa yolunda her zaman yüreğinde taşıdığı ve tüm insanlığı içine alan dünya kardeşliği birliğinden söz ediyorum. Bu birlik yoksa, kilise de, dua da yoksa, yine de kilise içgüdüsü ve dinmez susuzluğu kimi zaman bilinçsiz biçimde milyonlarca insanımızın yüreğinde yaşamaktadır. Rus halkının sosyalizmi komünizmde ve mekanik biçimlerde değildir: Kurtuluşunun *İsa adına evrensel birlikte* olduğuna inanıyor. İşte, bizim Rus sosyalizmi budur! Sizler, Rus Avrupacı beyler, Rus halkında olan bu yüce birleştirici “kilise” ideolojisine güler geçersiniz! Hiçbir zaman kaynaşmadığınız ve Avrupa bakış açınızla düpedüz Tatar ilan ettiğiniz halkımızda, ah, başka ne çok düşünce vardır! Halkımızın bu son derece önemli, ancak sizlerin gerçek olduğunu bir türlü anlamak istemediğiniz düşüncelerine burada girmeyeceğim. Şimdi sözünü ettiğim halkımızın en belli başlı düşüncesi, onda yaşayagelen gelecek özlemleri, umutları ve Tanrısal yazgılarla onun evrensel kilisesidir. Burada bir formül ortaya atılabilir: Halkımızın Ortodoksluğunu ve kesin hedeflerini kavramayan kişi hiçbir zaman halkını da anlayamaz, üstelik halkını da sevemez. (Aslında bizim şu Avrupacıların çoğu, doğruluğa ve sevgiye susamış temiz kalp taşıyor!) Onlar görmek istedikleri, imgelemde yarattıkları bir halkı severler ancak. Halkımız, asla bizim pek akıllıların görmek istedikleri gibi olmayacağına, hiç değişmeyeceğine göre, gelecekte kaçınılmaz, tehlikeli çatışkılar yaşanacak demektir. Çünkü yukarıdaki formülün karşıt anlamı da var; yani hiçbir zaman halk bu tip Rus Avrupacıyı kendinden saymaz: “Önce benim için kutsal olanı sev, saygı duyduğuma saygı duy, işte o zaman benim gibi olursun, seni kardeşim bilirim. Giyimin kuşamın farklıymış, beymişsin ağaymışsın benim için fark etmez; kimi kez Rusçayı

iyi konuşmasan bile...” İşte halkımız bunları söyleyecektir size; çünkü halkımızın bakış açısı geniştir, akıllıdır. Halk, kutsal saydığı değerlerine inanmayan, ama iyi niyetli insanı da bazen sever, sayar; akıllı biriyse dinler, verdiği öğütler için teşekkür eder ve bu öğütleri kullanır. Rus halkı herkesle geçinebilir. Çünkü son iki yüzyıllık zorlu, çetin yaşamında çok şeyin ayrımına varmış ve belleğine kazımıştır. (İşte sizler halkımızın çok şeyi aklında tutabileceğini, fark edeceğini, dolayısıyla bilinçli olduğunu bile kabul etmiyorsunuz, sizin saptamalarınıza göre halkımız sadece vergi veren, bilinçsiz bir yığın asla değildir.) Bir insanla seve seve bir arada yaşamakla o kişiyi *kendinden* biri olarak görmek ayrı şeylerdir, bunu kabul etmezseniz birlik de olmaz.

Yalnız vurgulamak isterim, bizi halktan ayıran güç çok büyüktü ve halk yalnız başına kaldı, kendi derin yalnızlığında, sarsılmaz inançla bağlandığı çarından başka hiç kimseden, hiçbir yerden ne destek bulabiliyor, ne de görüyor, hissediyor şimdi. Çok isterdi, ama görmesi zor. Oysa aydın sınıf halkla kaynaşsaydı ne temeli sağlam ve hayat dolu kutsanmış bir güç, yeni, yepyeni bir Rusya yaratılabilirdi! Yani manevi birlik. Ah, sayın maliye bakanları, o zaman şimdiki gibi yıllık bütçeler yapmazdınız, yurdumuzda sütten ırmaklar akardı, bütün idealleriniz bir anda gerçekleşirdi! “Peki, bu nasıl yapılabilir, bütün suç Avrupa aydınlanmamızda mı?” Hayır, asla bu aydınlanmadan değil, işin gerçeğine bakacak olursak, bu kültür bizde hiç yoktu, hâlâ da yoktur, ama kopma vardı ve aslında bizde olmayan Avrupa kültürü adına ortaya çıktı. Yalnız gerçek aydınlanmanın bunda suçu yok. Gerçek aydınlanma olsaydı, o zaman halkımız da aydınlanmaya susadığı için aramızda bu derin kopukluk yaşanmazdı diye düşünüyorum. Ama bizler aydınlanırken halkımızdan bağlarımızı öyle kopardık ki adeta Ay’a uçtuk, halkımıza ulaşan bütün yolları kaybettik. Nasıl olur da bizim gibi göklerde dolaşan tipler halkı iyileştirme görevini üstlenebilirler? Halkımızın daralmış, tedirgin ruhunun yatışması ve gücünü kuvvetini yeniden bulması için ne yapmalıyız? Sermaye ve hareketleri bile *tinsel* dinginlik arıyor; bu olmayınca da bir yerlere gizleniyor ya da verimi düşüyor. Evet, halkın ruhunun gerçeği görmesi ve bu gerçek içinde yatışması için ne yapmalıyız? Belki de bu gerçek şimdi de var, ama halkın inanması gerekiyor. Gerçeğin Rus toprağında var olduğunu ve bayrağının doruklarda dalgalandığını ruhuna nasıl aşılamalı? Ne yapmalıyız, Örneğin kendi devletine ve mahkemesine inansın, kendi canından, kendi kanından kabul etsin? Ah, fazla uzatmak istemiyorum, her şeyi açıklamaya girişirsek, sanıyorum

“Hiçbir kitaba bunları sığdıramayız.” Halkımıza gelecekte gerçek bir gösterilsin, buna tamamen bir inansın, o mutlaka gelecektir, sinek bir parçacık melas tabağından kurtulsun, o zaman çok büyük ve sayısız işler yapılacaktır. Açıkça söylüyorum: Bütün sıkıntı, çok uzun zaman yüksek aydın sınıfın, aşağı sınıfla bağlarını koparmasıdır. Yukarı sınıf okyanusla nasıl kaynaşacak, güçlü fırtınalar çıkmasın diye onu nasıl yatıştıracak?

V- İlkler Konuşsun. Bizler Şimdilik Yol Göstermek, Fikir Vermek İçin Bir Tarafta Bekleriz

Bunun için bir tek büyüleyici sözcük var: “Güvenmek”. Evet, halkımıza güven duymalıyız, çünkü bunu hak ediyor. Zibunlu köylüleri çağırın ve sorun, neye ihtiyaçları var diye, size gerçeği söyleyecekler, böylece hepimiz belki de ilk kez katışıksız gerçeği dinlemiş olurduk. Hiç öyle büyük heyecanlar, toplantılar gerekmez; her bölgede, kasabalarda, köylerde, kulübelerde halktan öğrenebilirsiniz. Çünkü halkımız çeşitli bölgelerde otururken bir ağızdan söylediğinin aynısını söyleyecektir size, çünkü birdir o. Ayrışmada da bir, bütünde de bir, çünkü onun ruhu birdir. Her yerleşim birimi, o yerin özelliğini taşır, ama bütününde uyum ve birlik vardır. Şimdilik sadece, köylünün, tepeden tırnağa gerçek köylünün düşüncesini söylemesine özen göstermeliyiz. Aslında köylülerin arasında vurguncu da var, toprak ağası da, ama yine de bir mujiktir o, yüce bir davada vurguncu da, toprak ağası da toprağına ihanet etmeyecek ve doğru sözü söyleyecektir, halkımızın özelliğidir bu. Peki, ne yapmalıyız? Ah, iktidarı ellerinde tutanlar benden daha iyi çözüm bulurlar buna, ben yalnızca bir tek şeye, özel reçetelere hiç gerek olmadığına inanıyorum. Halkımız kendisine yaramayan, hazır, özellikle yabancı formüllere değer vermeyecektir, çünkü kafasında olan bu değil ve hiçbir zaman olmamış, bundan sonra da olmayacaktır, bu meseleye bakış açısı farklı, tamamen kendine özgüdür zaten. Evet, bu durumda halkımız -bizimki gibi böyle bir halk- tam anlamıyla güvene layıktır. Onu kimse çarının çevresinde, yakınında, yanı başında görmedi çünkü. Onlar çarın çocuklarıdır, gerçek, öz çocukları, çar da onların babası... “Çar onların babası” bir söz, bir unvan mıdır sadece? Böyle düşünenler Rusya’yı hiç anlamıyorlar demektir! Hayır, burada derin ve özgün bir düşünce vardır. Burada bir organizma, çarıyla kaynaşan halkın güçlü organizması vardır. Bu düşünce kudrettir. Bu güç yüzyıllar önce, özellikle halkımız için dehşet verici olan, üstüne övgüler düzdüğümüz iki yüzyıllık Avrupa aydınlanma dönemimizde doğdu - ki bu aydınlanmanın iki yüz yıl önce toprak köleliğini ve bizlere hizmet etmeye yazgılı Rus halkının çarmıh acılarını artırdığını da unutmuştuk. Halk kurtarıcısını sabırla bekledi, sonunda umudu gerçekleşti, evet, onlar çarın gerçek, özbeöz evlatları değil miydi? Çar onlar için dışarıdan gelen bir güç, bir muzafferin gücü değildi (örneğin Fransa’daki eski kral hanedanı gibi), oysa halkımızın gönülden istediği, yüreğinde yücelttiği, sevdiği, uğrunda ne acılara katlandığı, Mısır’dan[{353}] kurtuluşunu ondan beklediği, bütün halkı içine

alan birleştirici bir güçtü. Halk için çar, tüm umutlarının, düşüncelerinin, inançlarının timsaliydi. Umutları kısa sürede çok güçlü biçimde gerçekleşti. Halk gelecekteki umutlarına nasıl sırt çevirebilirdi? Nasıl olur da güçlenmez, kök salmazdı? Çünkü çar köylü reformundan sonra sadece düşüncede ve umutta değil, gerçekte de babası olduğunu gösterdi. Evet, halkımızın çarıyla bağı öz baba- oğul ilişkisi gibidir, bizde her türlü reformun dayanağını oluşturacak ve yaşatacak sağlam temelimiz var. Elbette halkın çarıyla canlı, örgensel bağı gibi, Rusya'mızda bizi koruyan kollayan dayanıklı başka bir güç hiç kuşkusuz yok, işte bizde her şey buradan başlıyor. Örneğin köylü reformunu kim aklına sığdırabilirdi, çarın halkın babası olduğunu ve halkın çarını kendi babası gibi gördüğünü baştan bilmeseydi ve buna inanmasaydı çarın halkı kurtaracağını, koruyacağını, çekilen bütün acılara ve sıkıntılara son vereceğini, evet, kim düşünebilirdi? Halkın canlı, diri gücünün yanından bakmadan geçen, önyargıların ve yabancı inançların etkisinden kurtulamamış o kötü iktisatçı- reformcuya yazıklar olsun! Evet, çarına olan bağlılığını bildiğimiz halde halkımızı anlamıyoruz bir kere, kaderimizde olan en önemli ve kaçınılmaz noktayı tam anlamıyla içimize sığdıramıyoruz: Halkımızı Avrupalı halklardan farklı kılan en önemli nokta çarıyla arasındaki derin bağdır, bizim için geçici bir mesele ve halkın çocukça tavrı değildir, sözgelimi bazı çok bilmişlerin yargıları gibi, halkın büyümesi, boyu bosu değildir burada olan, yüzyıllardan beri yaşaya gelmiş, hiçbir zaman, en azından uzun, çok uzun süre değişmemiştir. Bundan sonra (salt bu nedenle) halkımız başka halklardan nasıl farklı olmasın ve kendisine özgü düşünceleri içinde taşımasın? Tersine, halkımızın, düşüncesinin dünyada olmayan örgensel filizlerini içinde taşıdığı açıkça görünmüyor mu? Bu düşüncede kuşku yok ki gelecekteki tarihsel süreçlerimizi etkileyecek büyük bir güç vardır, tamamen kendine özgü ve hiçbir halkta olmadığından, *belki de tarihimiz diğer Avrupa halklarının tarihine özellikle körü körüne kopyasına benzemez*, özellikle körü körüne taklidine. Avrupa çizgileri alacağına inanan ve özgünlükten nefret eden bizim akıl hocaları bunu bir türlü anlamıyorlar, bu sıkıntıyla sonuçlanabilir. Temelimizin Avrupa'nın hiçbir yerinde olmamasının ilk örneği: Dünyada herhangi bir ülkeden, hatta Kuzey Amerika'dan kişi hak ve özgürlüğünün (ileride sahte Avrupalılık dönemini atlattıktan sonra, bu mutlaka gerçekleşecek), bizde daha eksiksiz biçimde kök salabilmesidir, bu özgürlük sağlam, sarsılmaz temelimiz üzerinde yükselecektir. Kâğıt üstünde değil, halkımızın çarına babası gibi duyduğu

çocuk sevgisiyle besleniyor, çünkü çocuklarımıza başka halklarda duyulmamış birçok olanak sağlanıyor, hiçbir yerde görmediğimiz kadar çocuklarımıza güveniyoruz, çocuklar zaten babalarına ihanet etmezler, düştükleri yanlışlıkları ve yanılgılarını babalarının düzeltmesini seve seve karşılarlar.

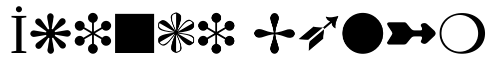
Böyle bir halka güvenilmeyecek, öyle mi? Bırakın, taleplerini bütün gerçeğiyle anlatsın. Ama, yine söylüyorum, önce biri anlatsın, biz, "halk aydınları"- sakince bir tarafta duralım ve önce nasıl konuşacağına bakalım ve dinleyelim. Ah, hiçbir siyasal amaç gütmeden, aydınlarımızı bir zaman için saf dışı bırakmayı önerirdim (ama lütfen bunu bana mal etmeyin!). Bunu yalnızca *pedagojik nedenlerle* önerirdim (lütfen bağışlayın!). Evet, bir tarafta duralım ve halkımızın, bizim yardımımıza da başvurmadan, kendi doğrularını anlatışını dinleyelim; sorunları şaşmaz bir doğrulukla ortaya dökecek, sorunun en can alıcı noktasına dikkat çekecek, bunu yaparken konu bizden açılırsa kırıcı da olmayacaktır. Gelin duralım, gerçeği nasıl dile getirmek gerektiğini halktan öğrenelim, derken halkın uysallığını, yapıcı tavrını, gerçekçi aklını, bu aklın ciddiyetini de öğrenelim. "Halkın saçma söylentilere nasıl kolaylıkla kapıldığını az önce siz söylediniz, öyleyse, nasıl olur da ondan bilgece davranış bekleyebiliriz?" Bunları söyleyeceğinizi biliyorum. Söylentilere kapılmak başka, ortak bir davada birleşme başkadır. Bütün belirir, bütün kendi kendine etki eder ve zihni harekete geçirir. Evet, bu bizler için gerçekten bir okuldur, hem de çok verimli bir okul... Halkın yapıcı tavrını, ağırbaşlılığını görünce şaşıracaksınız, kiminiz gördüklerinize, duyduklarınıza akıl sır erdiremeyeceksiniz, ancak bu tipler fazla değildir, çünkü herkes samimi, herkes gerçeğe susamış; asıl önemlisi herkes işin, gerçek işin, ortak yararın peşindedir, hep birlikte halkın bilgece sözlerini dinler, içten olmayanlar hemen tavırlarını koyar, kendilerini belli ederler. İçten oldukları halde hâlâ halka inanmıyorlarsa, bunlar ancak kırklı ellili yılların eski kafalı kuramcıları, iflah olmaz koca çocukları olurlar, ama onlarsa gülünç ve zararsız tiplerdir. Onların dışında yine de ilk kez gözlerini açacaklar, düşüncelerini arındıracaklardır. Hareket, sonuçlarıyla son derece önemli olabilir, çünkü, evet, çünkü burada bu yol belki de hareketin ilk adımını, halka tepeden bakan aydınların halkla manevi kaynaşmasının ilk adımını teşkil edebilir. Ben yalnızca tinsel birleşmeden söz ediyorum, bize sadece bu gerekiyor, çünkü insanı yeniden yaratan, yeni düşünceler doğuran, büyük katkısı olan bir güçtür. Halkı ilk kez anlayacak ve ona hemen

kalplerini açacak olan aydın, diri gençlerimizi düşünüyorum. Bu yüzden her şeyden önce gençliğimize güveniyorum, o da “gerçeğin arayışı içinde”, gerçek özlemiyle acılar çekiyor, öyleyse halka daha yakın; çok geçmeden halkın da gerçeğin peşinde olduğunu anlayacaktır. Gençlik halkın ruhunu daha yakından tanıdığında, gerçeği uç Avrupa öğretilerinde bulduklarını sanan, içlerinden çoğunu alıp götüren aşırı hezeyanlar bitecektir. Hayallere kapılmadığıma, bu kaynaşmadan çıkacak hayırlı sonuçları abartmadığıma inanıyorum. Gururumuzu kırsaydık, toprağa saygı duygusu doğardı içimizde. Tamamen yeni düşünceler yüreklerimizi doldurur, çevresini ışıkla aydınlatırdı, hâlâ karanlıklarda gizlenen ışıkla, yalanı açığa çıkarır, yok ederdi. Kim bilir belki de önemi bakımından köylü reformundan daha büyük yeni bir dönüşümün başlangıcını oluştururdu. Ardından tam iki yüzyıl Avrupalılaşma sürecinde yaşadığımız, bizdeki toprak köleliği düzenine benzer bir kölelikten aklın ve yüreğin “kurtuluşu” gelirdi. Eğer ikinci reformu gerçekleştirebilseydik, elbette ilk büyük reformun sonuçları gibi olurdu. Çünkü o yıllar halkı aydınlardan ayıran iki yüzyıllık duvar özdeksel olarak yıkılmıştı, ikinci reformda bu duvar manevi olarak da yıkılacaktır. Rusya için bu tinsel birlikten daha yüce, daha verimli ne olabilir? Kendinden olanlar ilk kez birbirini tanıyacaklar. Halkını ilerlemeye açık olmayan barbar bir sürü gibi gördüğü için utananlar, bu kez böyle bir duygu beslediği için utanç duyacaklar ve daha önce küçümsedikleri ve alaya aldıkları halkın değerleri önünde eğilecek ve saygı duyacaklardır. Halk yanıtını verdikten, kendisiyle ilgili her şeyi değerlendirdikten ve gösterişsiz sözünü bitirdikten sonra, bizim aydına halkın ne dediği konusundaki düşüncelerini sorun, hemen sonuçlarını göreceksiniz. Ah, kuşkusuz o zaman da onların sözü geçerli olurdu, çünkü ne de olsa aydın, son söz onların. Ama sözünü önce söylemiş olan halk örneği, bizleri türlü yanılgılardan ve saçmalıklardan kurtarırdı, sözümüzü halktan önce söylememişsek tabii... Aydınlarımızın o zaman halka asla ters bir söz söylemeyeceklerini göreceksiniz; yalnızca halkın gerçeğini bilimsel söze çevirecek ve bilgisi görgüsüyle onu geliştirecektir, bilim onda çünkü, bilimse halka çok gerekli. Onlardan biri ters bir şey yapmaya kalkışırsa, halkımızın temel değerlerine uymayan bir şeyler ortaya çıkmış olsa bile, halkın ruhuna, başka deyişle bakış açısına karşı zorla bir dayatmayı göze alamazlardı - işte bu nokta çok önemlidir.

Evet, tinsel huzur belki de bu adımla başlamış olurdu. Hep birlikte aynı umudun peşinden gider, önümüzdeki hedefler daha bir açıklıkla belirir,

aydınlanırdı. Bu da çok önemli, zira bütün bilinçli gücümüz, aydınlarımız pek bilmezler ya da gelecek amaçlarımızın -yani ulusal ve devletsel- ne olabileceği üzerine bilgileri bölük pörçük ve tutarsızdır. Evet, bu konuda çok zayıfız, hele hele şu zamanda. Bu tutarsızlık, bilgi eksikliği kuşku yok ki büyük endişe ve düzensizlik kaynağıdır, yalnızca bugün değil, gelecek için de korkunç... Evet, her şey açıklığa kavuşur, aydınlanırdı ya da bunun nasıl olacağı üzerine yol gösterici direktifler hazırlanır, düşünceler uyandırırdı. Bu konuyu bitirsek aslında iyi olacak. Ben bildiğim kadarını dile getirdim; beni hâlâ anlamayanlar çıkarsa ya da yeterince anlatamamışsam, kabahati olduğu gibi üzerime alıyorum. Anladılarsa, sözlerimi alınmadan, iyi niyetle kabul etsinler. Her şeyden önce halkın yanında olduğumu, onun ruhuna, derinliğini ve boyutunu hiçbirimizin bilmediği büyük gücüne, en önemlisi de kurtarıcı misyonuna, koruyucu, sağlam, yüce bilincine, kutsallığa inandığım gibi inandığımı tarafsız gözle anlamalarını isterdim, sadece şunu çok istiyorum: Bu hâzineleri herkes görsün! Görmeye başladı mı, ardından başka değerleri de keşfedecektir, buna inanıyorum.

Bunlar niçin hayal olsun? Üstelik meseleyi enine boyuna da ele almadım. Sadece köylüyü ve ona ait olan ilksel, ana sorunları dile getirdim. Öğrenmemiz gereken, daha doğrusu gelecekte çok geniş kapsamlı bir reformun başlangıcını ve kaynağını teşkil edecek, salt köylülere özgü böyle amaçlar olamaz mı? Oysa son derece yararlı olur: Gerçekler açığa çıkar, çoğumuzu düşlemsel umutlardan, Batı tarzı çarpıklıklardan, abartılardan arındıracak gerçekleri öğrenir, çok değerli bilgiler elde etmiş olurduk. En önemlisi de, bir kez daha söylüyorum, anlam ve renk kazanır, gelecekteki geniş çaplı dönüşümleri gerçekleştirebilecek bir bilince ulaşırdık. Bu meseleye bir mühür basılacak, ulusal, muhafazakâr bir mühür... Bu mühürden kimse kaçamayacak, hayal düşkünleri bile buna imrenecekler ve gönülden kabul edecekler...

I-Nükteci Bürokrat. Bizim Liberaller ve Batınlar Üzerine Düşünceler

İlk bölümü bitirirken ekonomi yazısını şimdilik bırakıyorum. Çünkü okurlarımı çok sıktım sanıyorum. Ancak bir süre ara vereceğim. İleride bu konuya yeniden dönmek ve iyileştirileceğini düşündüğüm başka köklerden, başka öz kaynaklardan söz etmek istiyorum. Maliye konusunu da bu yüzden Günlüğün bu ikinci bölümünde kesiyorum; bütün bir yazıya zaten sığdıramazdım, haliyle gelecek sayılara bırakmam gerekecek.

"Yazık olur, öteki sayılarda da yazma!" diye tiksinircesine sözümü kesecekler (bu sesleri sezebiliyorum). "Bu söylediklerinizin iktisatla ilgisi yok, bizimle dalga geçiyorsunuz, hiçbiri gerçekçi değil (neden böyle olur, hiç anlayamıyorum), sözlerinizin hepsinde gizemci bir hava var, güncel değil, yaşamsal değil. Sonraki sayılarınızda hikâye verirseniz daha iyi olur!"

İlginç sözler! Oysa sırt çevirdiğimiz ve kendimize gerçeğiyle kıyaslanmayacak ölçüde farklı olanını yarattığımız zamanımızın birçok yaşamsal ve gündelik sorunları üzerinde duruyorum, içine girdik ve oturuyoruz, kusura bakmayın, ama tıpkı melastaki sinek gibi; ben böyle düşünüyorum. Başka şekilde söylersek, kafalarımızın değişmesi ve bakış açılarımızın eskisinden farklı yönlere çevrilmesi: işte görüşüm. İktidarı elinde tutanlar bunu başlatabilirlerdi, bu açıdan düşüncelerim hiç de hayali sayılmaz, çünkü iktidar bu dönüşümleri başlatsaydı çok şey kısa zamanda gerçekleşirdi. Bazı ilkelerimizi tamamen değiştirmek ve sinekleri melastan söküp çıkarmak gerekiyor! Bu düşünce sanırım pek popüler değil: Çok uzun zamandır hareketsizliğe alışmışız, ayrıca melasın içinde oturmak pek tatlı gelir. Doğrusu yine kaptırdım kendimi, bu kadar yazıp çizdikten sonra hâlâ dişe dokunur bir şey yazmadığımı, nasıl bir gündelik yaşamı kastettiğimi, nasıl bir geleceği tercih ettiğimi bana hatırlatabilirler. Günlüğümün gelecek sayılarında bunların hepsini bıkmadan usanmadan anlatmaya çalışacağım. Yalnız şimdi bu sayımı bitirmek üzereyken, mizah yanı güçlü bir bürokratla karşılaşmamı anlatmak istiyorum, sohbet ederken çok ilgiye değer sözler etmişti, "günümüzde" yaşanan değişimler üzerine birtakım ilkelerdir bunlar. Konu tam maliye ve iktisatla ilgili bir toplantı sırasında açılmıştı, bütçemizin yerli yerinde kullanılması, hayali harcamalardan kaçınılması, kısaca tutumlu olmak anlamında bir konuşmaydı. Günümüzde ekonomiyle yatıp kalkıyoruz, hükümetimiz de çok ilgileniyor. Denetim kadrosunu her sene küçültüyorlar. Son zamanlarda

ordu mevcudunun bile azaltılması gündeme geldi, gazetelerde miktarı bile yer aldı, elli bin askerden söz ediliyor, kimileri ordumuzun yarı yarıya indirilmesinin bile mümkün olduğunu öne sürüyor: Ona hiçbir şey olmazmış! Bunlar güzel, hoş da, akla ister istemez şu düşünce geliyor: Orduyu ilk aşamada elli bin azalttık diyelim, tasarruf edeceğimiz paranın parmaklarımızın ucundan akıp gitmeyeceğini, şuraya buraya harcanmayacağını kim garanti edebilir? Hayır, paraların hepsi devlet cari harcamalarına gidecektir, bu yüzden böyle köklü bir özveriye değeceğini sanmıyorum. Azaltılan elli binlik orduyu kesinlikle kuramayız, başımıza büyük işler açabilir, çünkü yıkılanı yeniden yapmak çok zordur, hem üzerimize atılacak bu kadar hazır taş varken ordu bize lazım. Hele *şimdi*, yani paranın çok gerekli olduğu günümüzde bu yola girmek tehlikelidir. Petro'nun ruhuna ve gücüne uygun sonuç getirici, kararlı sert bir ekonomiyi hayata geçirdiğimizde ancak bu kutsal paraların gerçekten doğru işlere harcandığından emin oluruz. Kendimizi kıskıvrak bağladığımız, insana "illallah dedirten" günümüzün gereksinimleri karşısında biz buna hazır mıyız? Eğer buna başlasaydık ve devam ettirseydik, bir önceki hayali bugünümüzden gerçekçi, yeni ve olması gerekene bir dönüşümün ilk adımını atmış olurduk, bunu özellikle belirtirim. Sık sık kadro kısıtlamasına gideriz, ama sonunda öyle bir sonuç çıkar ki hem kadro, hem de memur sayısı artmış görünür. Sözgelimi kadro kısıtlamasına hazır mıyız: Kırk memurdan birden dörde inebilir miyiz? Dört memur, kırk memurun işini yapacak ha! İşte bu kuşkuya kimsenin diyeceği bir söz olmaz, günümüzde iş yönetim biçimlerinin köklü değişimiyle, özellikle kâğıt sanayisinde ve genelde yeniden yapılanmaya giren kurumlarda bu zordur. Toplantıda işte bunlar konuşuldu. Her durumda çok kırılgan bir konu olduğu belirtildi. Kimi bu söylenenlerden daha köklü reformların yapıldığını söyleyerek itirazlarını belirtti. Bir başkası yeni memurların, yani kırk kişinin işini yapacak dört memurun maaşları üç katına çıkarılırsa hiç sızlanmadan seve seve çalışabileceğini söyledi. Yalnız maaşlar üç misli arttığına ve bu dört kişi bugünün on iki memuruna eşit duruma geldiğine göre giderimizi aşağı yukarı dörtte üç azaltmış oluyoruz.

Sözünü ettiğim bürokrat burada beni durdurdu. Önce derin bir şaşkınlık yaşadığımı belirteyim, şu memur meselesine pek itiraz etmedi: "Dört kişiyle de işler yürür" dedi, demek ki bunu imkânsız görmüyordu. Ancak onun sıkıntısı başkaydı, ilkenin, ortaya konan ilkenin yanlış ve bir cinayet olduğunu söylüyordu. Sözlerini aynen aktarmayacağım. Yazı işlerinde

yaptığım değişiklikle veriyorum. Yine söylüyorum, kendi çapında görüşleri beni çok ilgilendirdi ve hemen hemen çoktan terk edilmiş bir düşünceyi barındırdığı için yer veriyorum. Elbette bana ayrıntılı bilgi vermedi; bu konunun uzmanı değilim ki versin; bu işlerden fazla da anlamıyorum (itiraf ederim), ama işin ilkesini kavrayacağıma güveniyordu.

> Memurların sayısını kırktan dörde düşürmek, [diye konuşmasına başladı, sesi ölçülü ve içtendi] iş için faydalı olmadığı gibi, devlet harcamaları önemli ölçüde azalmasına rağmen, aslına baktığımızda zararlıdır. Kırktan dörde düşürmeyi bırakın, otuz sekize düşürmek de zarar verir; ana ilkelere el uzatmış olursunuz çünkü. Çünkü Petro'dan başlayarak neredeyse iki yüzyıl, biz bürokratlar devletin temel unsurları olduk. Gerçekte Devlet ve biz varız - gerisi fazlalıktır... Yakın zamana kadar, hiç değilse köylülerin özgürlüğüne kadar bu böyleydi. Seçimle gelen eski görevliler, sözgelimi soylular kendiliğinden bir çekim gücüyle, deyim yerindeyse ruhumuzu, aklımızı teslim almışlardı. Biz öylece bakarak asla endişe duymadık, çünkü iki yüzyıldır konan ilke hiç bozulmuyordu. Köylü reformundan sonra yeni rüzgârlar esmeye başladı: Kendi kendine yönetim ortaya çıktı, zemstvolar vs... Bu yeniliğin kısa sürede ister istemez dış görünüşümüzü benimsediği, ruhumuza, bedenimize dönüşmeye başladığı şimdi açıkça görüldü. Asla baskımızla olmadı bu [Bence yanlış bir yaklaşım], kendiliğinden olmuştu, çünkü yüzyılların alışkanlığından öyle bir anda kurtulmak kolay değil, kuşkusuz gerekli de değil, hele hele böylesine önemli, ulusal bir meselede bile gerekli değil, Sözlerime inanmayabilirsiniz, ama algılama yeteneğiniz varsa kuşkusuz anlayacaksınız. Çünkü biz neyiz? Biz her şeyiz, her şey... Pek çaba göstermeden, kendimizi zorlamadan, daha doğrusu işin doğal akışında ister istemez böyle olmayı sürdürüyoruz. İşimizin kırtasiyecilik, cansız, ölü bir iş olduğunu, Rusya'nın da bundan büyüdüğünü uzun zamandan beri söyleyip duruyorlar. Belki de böyle büyüdü, ama dağılmaması için Rusya'yı hâlâ yalnızca biz ayakta tutuyoruz, biz yaşatıyor ve koruyoruz. Çünkü sizlerin ölü kırtasiyecilik olarak nitelendirdiğiniz şey, yani kurum olarak bizler ve bütün çalışmalarımız -bir karşılaştırma yapılırsa- canlı yapının bir çeşit iskeletini oluşturmaktadır. İskeleti darmadağın edin, kemikleri parçalayın, canlı yapı da ölür. Bırakın, bırakın işler cansız da olsa yürüsün; ancak bir sisteme, yüce bir ilkeye göre, bunu söylememe izin verin. Kırtasiyecilikle de olsa yürüsün, isterse kötü olsun, nasıl olsa yapılıyor ya! İşin önemli tarafı da şimdilik zarar verici olmaması. Sizlerle aynı düşüncedeyim, karşınızda geri adım atmaya hazırım, işin doğrusunu isterseniz belki de biz her şey değiliz, ama Rusya'da yapılacak daha çok işimiz olduğunu anlayacak kadar da akıllıyız, özellikle bugün; her şeyi olmasa bile, ne olursa olsun bir şey, yani gerçek, var olan, belki de kısmen tinsel bir şeyler yaptık... Ya sizler bizim yerimize ne koyabilirsiniz ki güvenle, gönül huzuruyla geri çekilebilelim? Bizim yerimizi alacak elle tutulur bir şeyler olmalı, değil mi? Sizin bütün bu kendi kendini yönetim biçimleriniz, zemstvolar şimdilik hayal... Gökyüzünde turna misali, hâlâ uçan ve bir türlü yere inmeyen güzel hayaller... Güzel de olsa, demek ki bir hiç... Bizler mükemmel olmasak da, milleti bıktırsak da yine de bir şeyiz, asla hiç değiliz. Hayaller için sürekli bizi suçluyorsunuz:

“Niçin hâlâ göklerde dolaşıyor” diye, burada suçlu muyuz? Bu güzel hayalleri ruhumuza ve imgemize dönüştürmeye çalışıyormuşuz... Burada gerçekten de bir suçumuz olsaydı, kuşkusuz, bizim açımızdan çok iyi olurdu bu, çünkü bununla yüzyılların çok sağlam, soylu ilkelerini savunduğumuzu ve faydasız olanı değerli kıldığımızı göstermiş olurduk. Ama inanın bunda hiçbir suçumuz yok, daha doğrusu çok az, bu harika hayallerin kendisi kararsız, kesin olarak ne olacağını kendi de bilmiyor, yani bizimle mi, yoksa gerçekten de bağımsız mı - tereddütler yaşıyor, kendine inanmıyor, hemen hemen kayıp. Baskımız olmadan bize iyi niyetle sokulduğuna inanın! Demek ki her şeyi üzerine çeken, uzun süre de çekeceğe benzeyen deyim yerindeyse bir mıknatıs gibiyiz. Sizler yine de inanmayacaksınız, size gülünç mü geliyor? Ne üstüne olursa olsun bahse girmeye hazırım: Deneyin, o güzel hayal kuşunuzun kanatlarını açın, istediğini yapmasına izin verin, sözgelimi “bundan sonra bağımsızsın, bürokratik hayal kuşu değilsin” diye zemstvolarınıza usulen bir yazı yazın, inanın, oradaki bütün hayalciler tıpış tıpış bize gelirler, hepsi de gerçek birer memur olup çıkarlar; ruhumuzu, biçimimizi aynen kabul ederler, birer kopyamız olurlar. Seçilmiş mujik bile bize gelmek isteyecek, onun gururunu okşayacaktır bu. Zevkler iki yüzyıldır boşuna gelişmedi. Bakın, bizlerin, yani ayaklarını yere sağlam basan bizlerin bu muammayı, bu hece bilmecesini, sizin güzel hayallerinizi kabul etmemizi mi istiyorsunuz yoksa? Hayır, merak etmeyin, kendimizi iyileştirme yolunu pekâlâ buluruz, arınırız ve daha ilerici, çağın ruhuna uygun, daha erdemli bir şeyler keşfederiz, düşlerimize ansızın giren bir hayalete, o bir şeylerimizi hemen değişmeyiz, çünkü kimse yerimizi dolduramaz, bu şaşmaz bir gerçektir! Yok olmamak için direniyoruz, nasıl denir süredurum halinde... Bu süredurum içimizde ve bu nedenle de değerlidir; işin gerçeğine bakalım, zamanımızda her şey ona bağlı gelişiyor. İşte bunun için kırk memuru (değil dörde) otuz sekize düşürmek bile çok zararlı, hatta ahlaksızca olur. Elinize kuruş geçer, ama ilkeyi yıkarsınız. Şimdi bizim formülü ortadan kaldırın ya da değiştirin bakalım, bunu yapmaya vicdanınız el verirse; bu, Rus Avrupalılığımıza ve aydınlanmamıza ihanet olur, bunu biliyor musunuz? Devletimizi, Avrupalılığımızı yadsımakla ve Petro’ya ihanet etmekle aynı kapıya çıkar! Bakın, liberalleriniz (gerçi bizimkiler de tabii) gazetelerde zemstvoyu memurlara karşı büyük bir gayretle savunmaları aslında kendilerine karşı bir eylemdir. Zemstvo da, bütün bu yenilikler de, “halkçılık” da “halkın öz kaynaklarıdır” ya da “Rus Partisi”nin, kinle Rus Avrupacılara yüklediği “kaynakların” başlangıç biçimleridir. (Belki sizin de kulağınıza geldi, Berlin’de böyle değerlendirmişlerdi.) Bizim Rus Avrupalı liberaller adeta kudurmuşçasına halkın bu köklerini yadsıyor, alay ediyor ve varlığını bile kabul etmek istemiyorlar! Ah, halkın bu öz kaynaklarının var olmasından Rus liberalizmi öyle korkuyor ki! Ya varsa, yaşıyorsa, ne olurdu? Tam bir sürpriz efendim! Öyleyse sizin bu Rus Avrupacılar aslında bizden, biz de onlardan!.. Oysa onların bunu çoktan anlamaları ve kafalarına kazımaları gerekiyordu. Elbette onların sadece yanında değildik, biz düpedüz onlardık: Onlarda, sizin AvrupalIlarda ruhumuz ve hatta suretimiz var, bu böyle!.. Şunu da eklemek istiyorum: Avrupa, daha doğrusu Rus Avrupası, Rusya’daki Avrupa birdir - bu sadece biziz. Rus Avrupalılığının tüm çizgilerini içimizde sindirmişiz ve tamamen benimsemişiz. Yalnızca onun yorumcularıyız. Nedenini bir türlü anlamıyorum, onlarla bu kadar safdilce kaynaştığımıza göre, Avrupalı oldukları için neden onlara nişan, madalya falan verilmesin? Bizimkiler seve seve taşırlardı,

> bayağı da çekici görünürlerdi. Yalnız bunu beceremeyiz. Onlar ağızlarına geleni söylerler bize: “Adama bak, kendinden olanı tanımıyor!”
>
> Konuyu kapatırken son olarak, sizin zemstvolardan, söz konusu yeniliklerden bir çift söz edeyim. Size her zaman söyleyeceğim şu olur: Hayır, efendim. Çünkü bu, çok uzun bir iştir, o kadar kolay değil. Bunun için önce kendi kültürümüz, tarihimiz, belki de iki yüzyıllık tarihimiz gerekiyor... Hatta yüz yıllık, hatta elli yıllık, çünkü şimdi telgraf ve demiryolu çağıdır. İletişim kısalmış, kolaylaşmıştır. Nereden bakarsan bak elli yıllık, şimdi değil... “Şimdi ve hemen” sözcükleri mide bulandırıcı Rus sözcükleridir. Şimdi bize benzerinden başka hiçbir şey yaratılamaz ve bu uzun zaman böyle olacaktır.

Benim oturaklı ve ağırbaşlı bürokrat bunu söyledikten sonra sustu. Bilin ki ona hiçbir itirazım olmadı, çünkü sözlerinde “bir şeyler” vardı sanki, gerçekten var olan hazin bir gerçek... Elbette düşüncelerini gönülden paylaşmıyorum. Ayrıca toplumdan uzaklaşan tipler bu üslupla konuşurlar. Ne derseniz deyin, sözlerinde yine de “bir şeyler” vardı...

II-Krılov'dan Eski Bir Domuz Masalı

Bu zamana kadar söylediklerimi tamamlamak için Krılov’un çok küçük, ama çok harika bir fablını aşağıda veriyorum, sanırım çoğumuz unutmuştur, sadece işin ön planda tutulduğu karışık günler yaşıyoruz çünkü, Krılov kimin umurunda? Bu fabl elimde olmadan iktisat ve köklerin iyileştirilmesi üzerine bir yazı yazmaya niyetlendiğimde aklıma gelmişti. Krılov çok güzel bir ahlak dersi veriyor, ama başka konuda, başka köklerle ilgili... Bu aslında pek önemli değil, bize de yakışıyor. İşte fabl:

Asırlık meşenin altında bir domuz
Palamut yemiş tıka basa.
Karnını bir güzel doyurunca
Meşenin altında başlamış uyumaya
Sonra gözlerini zor açarak doğrulmuş.
Başlamış bu kez meşenin köklerini koparmaya.
Meşeden bir karga: “Şuna bak!” demiş.
“Nasıl da zarar veriyor şu ağaca!
Kökleri açık kalırsa kurur gider.”
“Kurursa kurusun!” demiş bizim domuz.
“Asla endişelendirmiyor bu beni,
Şimdiye kadar ne hayrını gördüm ki!
Yaşarmış yaşamazmış acıyacak değilim,
Yeter ki palamut olsun besleneceğim.”
Meşe birden bağırmış: “Seni nankör seni!”
“Burnunu yukarı kaldırsaydın
Görürdün o zaman palamutların
Benim üzerimde bittiğini...”

Nasıl, masal hoşunuza gitti mi? Yoksa bizde mi bu portreye benzemek istiyoruz.

III-Gök-Tepe. Bizim İçin Asya'nın Önemi

Gök-Tepe ele geçirilmiş. Teke Türkmenleri bozguna uğramış, ancak tam anlamıyla sindirilmemişler, ama zaferin bizden yana olduğuna kuşku yok. Toplumda ve basınımızda görüş ayrılıkları doğdu. Oysa bu olaya toplumda uzun zamandır büyük bir ilgisizlik vardı. Özellikle ikinci saldırının başında, General Lomakin'in başarısızlığından sonra sesler yükselmeye başladı. "Oralarda ne işimiz var, bu Asya bize ne verecek? O kadar harcama, bir yandan açlık, difteri kol geziyor, okul yok vs..." Bu sesler geliyor, biz de duyduk. Genelde herkes bu düşüncede değil, oh, hayır, Asya politikamıza son zamanlarda çok kişinin olumsuzca yaklaştığını kabul etmemiz gerek. Aslında bu aykırı seslerin çıkmasının nedeni girişilen bu harekâtta bir belirsizliğin yaşanması... Son günlerde yabancı basından bize haberler sızmaya başladı, ardından Rusya'nın her köşesine Skobelev'in telgrafları ulaştı. Ne olursa olsun, toplumun, Asya misyonumuzu ve özellikle, Asya'nın bizler için gelecekte taşıyacağı önemi ve getireceği yararı bilinçli olarak kavradığını söylemek zor. Hem Asya Rusyası, Sibirya da dahil, Avrupa Rusyası'nın ilgilenmek bile istemediği bir fazlalık sanki: "Biz Avrupa'yız, Asya'da ne işimiz var?" diyen kulak tırmalayıcı sesler duyuluyor. "Biz daha Avrupa'da dikiş tutturamamışken, Asya da nereden çıktı? Bir de Asya'yı sarıyorlar başımıza. Bu Asya bize fazlalık, en azından nereye koyarız, söyler misiniz?" Bizim bilgiçlerin sözleridir bunlar, zekâ fazlalığından olsa gerek!

Skobelev'in zaferi Bütün Asya'da en uzak köşelere kadar ses getirecek. İşte "Bu acımasız, gururlu ve dini bütün halk sonunda beyaz çara boyun eğdi." Bu ses Asya'nın her yerinde çınlasın! Beyaz çarın yenilmezliğine ve kılıcının bükülmezliğine inanç Hindistan'a kadar milyonlarca halkın yüreğinde kök salsın! General Lomakin'in yenilgisinden sonra bütün Asya'da Rus kılıcının bükülmezliğine karşı kuşku uyanmıştı. Rus prestiji yara almıştı. Bu yoldan artık dönemeyiz. Bu toplulukların hanları ve emirleri ve hayallerinde gücüne hayran kaldıkları bir İngiltere olabilir, ama beyaz çarın adı bunların, Hindistan imparatoriçesinin ve halifenin bile üstünde çınlamalıdır. Halifeyse halife, beyaz çar da halifedir. İşte bu inanç güçlensin! Evet, bu inanç yerleşiyor, yıldan yıla büyüyor. Bu bizim için zorunlu, geleceğimizi hazırlıyor çünkü.

"Niçin, nasıl bir geleceğe? Asya'yı ele geçirmemizde nasıl bir zorunluluk yatıyor? Bize ne verecek?"

Zorunlu, çünkü Rusya sadece Avrupa'da değil, Asya'da da bulunuyor; Ruslar hem Avrupalı, hem de Asyalıdır. Dahası, Asya'da, Avrupa'ya göre belki daha büyük umutlarımız var; sonra gelecekteki yazgımızda Asya bizim temel çıkış yolumuzdur!

Bu tutucu varsayımlarımı okuduklarında kimilerinin çok öfkeleneceğini hissedebiliyorum (bu benim için aksiyomdur). Evet, beyler, iyileştirilmesi gereken en belli başlı köklerimizden biri asıl Asya'ya bakış açımızdır. Avrupa bizi Asyalı barbarlar olarak görecek ve Avrupalıdan çok Asyalı olduğumuzu söyleyecekler diye uşakça bir korkuya kapılmamız yersiz, bu duygudan kurtulmamız gerek. Bizi hâlâ Asyalı saymaları büyük ayıp, handiyse tam iki yüzyıldır bizi böyle görüyorlar. Özellikle bu utanç 19. yüzyılda daha da güçlendi, hatta paniğe ve Moskova esnafının "madeni ve yanıcı kükürdüne" kadar vardı. Bu yersiz utancımız, kendimizi sürekli Asyalı değil, Avrupalı görme yanlışlığımız (bu tavrı hiçbir zaman bırakmadık ki!), evet, bu utanç ve yanlış bakış açısı tam iki yüzyıl bize çok pahalıya mal oldu ve bunun karşılığını tinsel bağımsızlığımızı neredeyse yitirmekle, Avrupa politikasındaki başarısızlığımızla ve en sonu ekonomimizle ödedik, Asyalı değil, Avrupalı olduğumuzu Avrupa'ya kanıtlamak için ne paralar harcadığımızı bir Tanrı biliyor. Ancak bize Avrupa yollarını açan Petro'nun gerekçeleri başlangıçta yaşamsal ve kaçınılmazdı, bizler için kurtuluş yoluydu, çok güçlü etkisi oldu, bu bir ölçüde bizim suçumuz değil. Avrupa bizi Tatar değil, *kendinden* bilsin diye ne taklalar atmadık ki! Her an, her dakika Avrupa'ya yaranmaya çabaladık; bıkmadan usanmadan onun büyüklü küçüklü işlerini yapmak için adeta yüz sürdük. Onun gücünden korktuk, "kralları kurtarmak" için ordular gönderdik ya da hiç gereği yokken karşısında boyun eğdik. Avrupa'ya hizmet etmek ve onu mutlu etmek için yaratıldığımıza inandırmak istedik! 1812'de[354] Napolyon'u geri püskürttüğümüzde bazılarının (öngörülü Rusların!) isteğine ve tavsiyelerine uyarak onunla barış yapmadık, Avrupa'yı hırsızdan[355] kurtardıktan sonra esenlik içinde yaşasın diye bir de duvar ördük. Çıkan tablo ortadaydı: Bir tarafta hırsız ve despot, öte yanda barışçı ve yaratıcı... O zamanlar politik şansımız hiç de bu tabloda değil, hırsızın bizimle uzun süre, belki de sonsuza dek sıkı sıkıya ve içten uzlaşmasındaydı. Hırsız o zamanlar bu durumdaydı, kariyerinde ilk kez olacaktı. Bir şartla tabii, biz ona Avrupa'da karışmazdık, o da bize Doğu'yu ve Doğu Sorununu -günümüzün ve geleceğimizin dehşetini- bırakırdı, böylece Doğu Sorunu çoktan çözülmüş olurdu. Hırsız bunu sonra

söylemişti, herhalde yalan söylemiyordu, çünkü Doğu'nun bize, Batı'nın ona kalması şeklinde bizimle ittifak onun için en uygunuydu, yapacağı başka şey yoktu. İşte o zaman Avrupa devletleriyle baş edebilirdi.

Avrupa bu durumda zayıf düşer, Doğu Sorununda bize karışmazdı, İngiltere bile... İleride belki de Napolyon yenik düşer, hanedanının da ortadan kalkmasından sonra Doğu bizim olurdu. (O zaman denizimiz olur, hatta İngiltere'yle denizde karşı karşıya gelirdik.) Bu tablo için her şeyimizi verdik, ama sonuçta ne oldu? Bütün bu kurtardığımız uluslar, daha Napolyon'u halletmemişken bize açık düşmanlıkla ve kötücül bir kuşkuyla bakmaya başladılar. Uluslararası toplantılarda sürekli duvar oluşturarak bize karşı birleştiler, hep kendilerine yonttular, bize bir şey bırakmadıkları gibi, üstelik bizden, zararımıza olduğu zamanla anlaşılacak yükümlülükler kopardılar. Alınan derse rağmen sonra yüzyılın geri kalan yıllarında ve hatta şimdi ne yaptık? Biz değil miydik Alman devletlerinin güçlenmesine büyük çaba gösteren, biz değil miydik şimdi belki de bizden de üstün o gücü yaratan? Evet, doğrusunu söylemek gerekirse onların büyümesine ve güçlenmesine yardımcı olduk, bu hiç de abartı değildir. Soruyorum beyler, Almanların çağrısıyla aralarında baş gösteren iç çatışmaları yatıştıran ve büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduğunda geri bölge birliklerini koruyan bizler değil miydik? Peki, onlar bizim için ne yaptı? Tam tersine, biz düşman tehdidi altındayken geri hatlarımıza girdiler ya da girme girişiminde bulundular. Sonuç ortada: Avrupa'da şimdi herkes dilini tutmuş, koynuna taşları doldurmuş, ilk çatışmada bize fırlatmaya hazır bekliyor. Buyurun, bu kadar hizmetten sonra Avrupa'dan bunu mu, bu nefreti mi hak edecektik? Bizler orada şansımızı kovalayarak Repetilov[356] rolü oynadık.

Sıfıra sıfır elde var sıfır...

Bize karşı bu nefreti niye, zararsız olduğumuza, dostları, hizmetkârları, evet, hayırlı hizmetkârları olduğumuza, Avrupa görevimizin, onun gönenci ve mutluluğuna hizmet olduğuna niçin bir türlü inanmak istemiyorlar? (Sorarım, böyle değil miydik, bunları yapmadık mı, koca bir yüzyıl kendimiz için ne yaptık, ne kazandık? Hep Avrupa için çalıştık!) Hayır, bize güvenmiyorlar! Bizi asla *kendilerinden* kabul etmiyorlar çünkü.

Avrupa uygarlığının gelecekteki yazgısına onlarla birlikte eşit olarak katılacağımıza hiçbir zaman inanmayacaklar. Uygarlıklarına yabancı, düzmece bir ulus, kültürlerini çalan, giyimini kuşamını olduğu gibi kendine

aktaran hırsız gibi görüyorlar bizi. Biz Ari kavmine göre Türkleri, Samileri ruhen kendilerine daha yakın buluyorlar. Bunun çok büyük bir nedeni var: İnsanlığa ulaştırmak istediğimiz düşünce onlarınki değil - işte en önemli neden! Bizim "Rus Avrupacıların," hiçbir düşüncemiz olmadığını, gelecekte de olamayacağını, Rusya'nın kendine özgü bir ideoloji yaratamayacağını, öykünmeyle yetineceğini ve yalnızca buna yetenekli olduğunu, Rusya'nın Asyalı ve barbar bir ulus değil, tam bir Avrupalı olduğunu tüm güçleriyle Avrupa'ya inandırmaya çabalamalarına karşın bu böyledir. Gelgelelim Avrupalı bu kez bizim Batıcılara pek inanmadı. Tersine, bu konuda, deyim yerindeyse, bizim Slavcılarla aynı düşüncede birleşti, gerçi Slavcıları tanımıyordu, ama haklarında bir şeyler duymuştu. Uyuştukları nokta şuydu: Slavcılar gibi, Rusya'nın tamamıyla kendine özgü, Avrupa'dan çok farklı "düşünceleri" olduğuna, böyle bir düşünceye sahip olma gücü bulunduğuna Avrupa da inanıyordu. Kuşkusuz Avrupa bu düşüncemizin özünü hâlâ bilmiyor, çünkü bilseydi hemen rahatlar, sevinirdi bile. Bir gün gelecek mutlaka öğrenecek, o zaman yazgısının en önemli an'ı başlayacak, ama şimdi buna inanmıyor, düşüncemiz olduğunu kabul ediyor ve bundan çekiniyor. Nihayet, bizden iğreniyor, size orada ne kadar kibar davransa da iğrendiriyoruz işte... Sözgelimi Rus biliminin birkaç tanınmış bilim adamı çıkardığını, Avrupa bilimine katkı sağlayabilecek iyi çalışmalarımızın olduğunu kabul ediyorlar. Oysa Avrupa şimdi yalnızca bilim adamı değil, (çok üstün olsalar bile) bir Bacon, Kant, Aristoteles gibi insanlığa yön veren dehaların da Rusya'da doğabileceğine inanmıyor. Buna inanmazlar, çünkü uygarlığımıza inanmıyorlar, gelecekte yeşerecek düşüncelerimizden de haberleri yok. Aslına bakarsanız haklılar: Kendi yolumuzu bulana ve tinsel bağımsızlığımızı kazanana kadar bizden ne Bacon, ne Newton, ne de Aristoteles çıkacaktır. Başka her alanda, sanatımızda, sanayimizde Avrupa bizi övmeye, başımızı sıvazlamaya hazır; hazır da bizi kendinden saymıyor, bizden gizli, açık nefret ediyor, kendisinden aşağıda bir varlık gibi görüyor ve bazen bizden tiksiniyor, özellikle boynuna kardeş öpücükleriyle sarıldığımızda gösteriyor bu duygusunu.

Ne dersek diyelim, Avrupa penceresinden uzak kalmak elbette zor, bu kaderi.. Öte yandan Asya gerçekten gelecekte çıkış yolumuz olabilir, bunu yine sesimi yükselterek söylüyorum! Bu düşüncenin hiç değilse bir bölümünü benimseseydik, ah, köklerimiz kim bilir nasıl iyileşirdi! Asya, Asya Rusya'mız: İşte bu da hasta kökümüzdür, değil canlandırılması, tam

anlamıyla yeniden doğması ve yaratılması gerekiyor! Yani ilkeler, davaya yeni bakış açıları: İşte bu kaçınılmazdır!

IV-Sorular ve Yanıtlar

“Ama neden, neden?” diye soran öfkeli sesler geliyor kulağıma. “Şu Asya davamız bizden durmadan ordu talep ediyor, verimsiz harcamalar değil mi bu? Oranın sanayisi nedir ki! Nerede malları? Sonra bizim malların alıcısını nerede bulacağız, söyler misiniz? Hiçbir nedeni olmadan Avrupa’dan kopma çağrıları yapıyorsunuz.”

“Hayır, sonsuza dek değil. (Bu görüşümde ısrarlıyım.) Bir zaman için, hayır, ne kadar istesek de Avrupa’dan tamamen kopamayız. Avrupa’yı tümüyle kafamızdan silemeyiz, hem buna gerek yok. “Kutsal harikalar ülkesidir” orası. Bunu ünlü bir Slavcı söylemişti. Avrupa da Rusya gibi anamızdır, ikinci anamız; ondan çok şey aldık ve almaya devam edeceğiz, Avrupa önünde değerbilmez duruma düşmek istemeyiz. Rus halkının Avrupa’nın geleceğindeki büyük önemini (ki buna inanıyorum) geçen yıl Moskova’da Puşkin’i anma törenlerinde dile getirmiştim, beni sonra yerden yere vurmuşlar, konuşmam nedeniyle kucaklayıp kutlayanlar bile demediklerini bırakmamışlardı, o gün kendimi gösterince sanki çok alçakça bir iş yapmıştım. Belki de o sözlerim unutulmayacak. Her neyse, bunu bırakalım.

Eğitimimizi, Mısır’dan nasıl çıkacağımızı düşünmeliyiz; çünkü Avrupa’yı kendimiz için manevi Mısır yaptık.”

“Durun bir dakika” diye sözümü kesecekler hemen. “Asya bize nasıl bağımsızlığımızı kazandıracak. Asyalı gibi davranırsak, bağımsız olamayız ki!”

“Bakınız, Asya’ya dönüşle, yeni bakış açımızla, Amerika’nın keşfiyle Avrupa’da meydana gelen değişikliklerin bir benzerini biz de yaşayacağız. Gerçekten Asya bizim için o dönemlerin keşfedilmemiş Amerika’sıdır çünkü. Asya emellerimizle manevi gücümüz artacak. Özümüze döner dönmez de, hemen ne yapacağımızı keşfedeceğiz, oysa iki yüzyıllık Avrupalılık dönemimizde iş yapmayı unuttuk ve sadece laf üreten gevezeler, tembeller olduk.”

“İyi, güzel de, tembelsek, nasıl olur da bizleri Asya’ya çekmeye çalışırsınız? Ayrıca, iki kere iki dört eder gibi esenliğimizin orada olduğunu göstersek bile kim önden gidecek?”

“Avrupa’da çanak yalayıcı ve kulduk, oysa Asya’da efendi olacağız. Avrupalının gözünde biz Tatar’dık, oysa Asya’da Avrupalı olacağız. Misyonumuz, uygarlık misyonumuz Asya’da ruhumuzu çelecek ve bizi oraya çekecektir, hareket yeter ki başlasın! İki tren yolu döşeyin -biri

Sibirya’ya, diğeri Orta Asya’ya- evet işe buradan başlayın sonuçlarını hemen görürsünüz.”

“Az istediniz!” diye bu kez başlayacaklar gülmeye. “Para nerede, karşılığında ne kazanacağız? Sadece zarar, o kadar!” “Bir kere, son 25 yıl içinde bu yollara her yıl 3 milyon ruble ayırsaydık (bazen 3 milyon ruble parmaklarımız arasından nasıl akıp gidiyor) 75 milyona Asya yolları çoktan yapılmış olurdu, yani nasıl hesap ederseniz edin 1500 kilometreden fazla. Bir de zarardan söz ediyorsunuz. Ya bizim yerimize Rusya’da İngilizler ya da Amerikalılar olsaydı, size gösterirlerdi zararı! Bizim Amerika’mızı keşfederlerdi. Asya’da Afrika’ya göre daha az yer biliyor olduğumuzdan haberiniz var mı? Bilir misiniz bu uçsuz bucaksız topraklarda ne zenginliklerin yattığını? Ah, İngilizler ve Amerikalılar bütün bu zenginlikleri, madenleri, sonsuz kömür yataklarını bulup çıkarırlardı, nerede kullanacaklarını bilirlerdi. Oraya bilimi getirir, toprağa, bizim bozkırlar gibi çıplak olduğunu düşündüğümüz toprağa, yeniden hayat verirlerdi. Elde edilen ürüne insanlar akın ederlerdi, sanayiler kurulurdu. Hiç endişelenmeyin, alıcı da bulurlardı. Asya içlerinde orada şimdi tembel tembel oturan milyonlarca insana yollar inşa edilirdi.”

“Nasıl olur da bilimden söz edersiniz? Bizi Asyalı olmaya davet etmekle aslında bilime ihanet etmiş oluyorsunuz.”

“Evet, bilim bize daha çok gerekecek (bunu ben de haykırıyorum)! Çünkü şimdi bilimde ne düzeydeyiz: Yüzeysel bilgilere sahip, acemiler tayfası... Oysa orada yaratıcı olacağız, ihtiyaçlar buna zorlayacak. Bağımsız, girişken ruh bir canlansın, kısa zamanda bilimde de efendi oluruz, şimdi her yerde karşılaştığımız gibi öyle çanak yalayıcı değil... En önemlisi de Asya’daki uygarlık misyonumuzu ilk adımdan itibaren (buna kuşku yok) kavrayacağız ve benimseyeceğiz. Bu misyon tinsel gücümüzü yükseltecek, bizi erdemli ve bilinçli kılacaktır, bu değerler bizde yok, varsa da çok az. Asya emellerimiz yeter ki canlansın, huzursuz yürekler ve kafalar için, işsizlikten bunalan herkes için kurtuluş yolu olacaktır. Suya çıkış yolu bulun, pis kokular da, küf de yok olur. Bir kere kendilerini işe verince sıkılmayacaklar, adeta yeniden doğacaklardır. Yüreği yaralı, gururu yüzünden sürekli sızlanıp duran en yeteneksiz kişi bile kendine kurtuluş yolu bulurdu. Çünkü bu yeteneksizler bazen değişik bir mekânda handiyse dâhice yeniden doğabilirler. Avrupa’nın sömürgelerinde sık sık görülmüştür bu. Rusya ıssızlaşmaz, endişelenmeyin: Yavaş yavaş başlar, önce birkaç kişi gider, haberler gelmeye başlayınca da başkaları gider. Koskoca Rusya

deryasında fark edilmez bile. Sineği melastan kurtarın, olabildiği kadar kanatlarını açmaya çalışın, oraya yine de çok az kişi gidecektir, belli bile olmayacaktır. Oysa orada, vay, varlığını nasıl hissettirecektir kim bilir! Asya'nın neresine 'Urus'{357} yerleşse, orası Rus toprağı olur. Zamanla eskisini yeniden canlandıran ve ona yeni yollar açan yeni bir Rusya kurulurdu. Bunun için yeni ilkeler ve dönüşümler gerekiyor. Bunu gerçekleştirdiğimiz zaman kırılmalar ve sarsıntılar en aşağı düzeye inerdi. Gelecekte Asya'nın bizim için çıkış yolu olduğu, zenginliğimizin orada yattığı ve oranın okyanusumuz olduğu yeter ki birazcık kavransın (bunu anlayacaklardır)! Çünkü Avrupa'da yaşanan müthiş darlıktan, kaçınılmaz olarak, hiç istemedikleri, insan ruhunu aşağılayan komünizm geliyor. Kalabalıklar halinde tek ocağın çevresinde toplanacakları, yavaş yavaş özel mülkiyetin ortadan kalkacağı, ailelerin kendilerine ait evleri terk edecekleri, bir arada komün düzeninde yaşayacakları, çocukların (yüzde yetmişi bulunmuş çocuk olacak) yetiştirme yurtlarında büyüyecekleri zaman, evet, Avrupa'da bunlar olurken bizde hâlâ ferahlık yaşanacak, kırlar, ormanlar... Çocuklarımız tabutluklarda değil, babalarının yanında büyüyecek, bağlar, bahçeler, ekili tarlalar ortasında, başlarının üstünde duru, mavi gökyüzü... Evet, Asya'da, boyutunu bir türlü kavrayamadığımız umutlarımız, fırsatlarımız saklı! Toprağın zenginliğiyle iş bitmiyor. Yeni ilkeler gerekiyor. Evet, yeni ilkeler ve bu işe yatırılacak parayı bulmak... Açıkça konuşmak gerekirse, Avrupa'da elçiliklerde bu kadar görevli tutmamızın ne gereği var (hele hele günümüzde)? İnce zekâlarıyla, şaşaalı hayatlarıyla balolarda, yemeklerde boy gösteriyorlar, ama keseye zarar. Bir Gambetta, papa, papanın akıbeti bizi ne ilgilendirir? Bismarck onun canını sıkmışmış, bize ne? Tersine, bir zaman için Avrupa'ya fakir görünmek daha iyi olmaz mıydı? Yol kenarına oturup, şapkamızı da yere koyup para toplamak: *'La Russie yeniden recueille'.*{358} Evimizdeyse silkinmek, bir şeyler yaratmak, kurmak!.. 'Neden küçük duruma düşelim ki!' diyecekler. Hiç de küçülmeyeceğiz. Şapkayı alegori olsun diye söyledim. Aşağılanmak şöyle dursun, tersine, yükseleceğiz, aynen böyle olacak! Avrupa tilki gibi kurnaz, hemen anlayacak ve inanın, bize saygı duymaya başlayacak! Ah, bu bağımsız tavrımız başlangıçta onu hayli şaşırtacak, ama bir bakıma hoşuna gidecek, 'sert ekonomi" uygulamaya başladığımızı, ayağımızı yorganımıza göre uzattığımızı, rublemizi koruduğumuzu ve iyi değerlendirdiğimizi, hesabımızı bildiğimizi görünce kendi pazarlarında ruble değer kazanmaya başlayacaktır. Dahası, mal darlığından ve iflaslardan çekinmediğimizi,

belirlenen hedeflere doğru hiç şaşmadan yürüdüğümüzü görecekler, onlar gelip para teklifinde bulunacaklar, teklifi ciddi, gerektiğinde elinden her iş gelen, becerikli kişilere yapacaklar.”

“Durun bir dakika, bakın az önce Gambetta’dan söz ettiniz, ama orada bırakamayız. Peki, Doğu Sorunu - o kalıyor, nasıl olur da ondan uzaklaşırız?”

“Doğu Sorunu üzerine şunları söylerdim: Bu anda politika alanında, şimdi İstanbul’un bizim olacağını sağlıklı biçimde kabul edecek belki de bir tek yetkili olsun bulunmayacak (belki de çok uzak, belirsiz bir geleceğimizde). Bu eğer doğruysa, o halde daha ne bekliyoruz? Doğu Sorununun özü, şu an Almanya’nın Avusturya’yla ittifakını, ayrıca Bismarck’ın kışkırtmasıyla Avusturya’nın Türkiye’yi işgal etmesini beklemektedir. Olağanüstü bir durumda elbette protesto edebiliriz ve edeceğiz, ama bu iki ulus şimdi birlikte hareket ediyor. Bizler için büyük bir krize neden olmadan ne yapabiliriz? Bu iki müttefikin sinirlenmemizi beklediğine dikkatlerinizi çekerim. Slav topluluklarını önceden olduğu gibi ödüllendirebilir, sevebilir, gerektiğinde yardım edebiliriz. Zaten bu sürede kötü bir durumla karşılaşmazlar. Bu süre çok geçmeden sona erebilir. Geçmişte olduğu gibi Avrupa’ya karışmak istemediğimizi gösterir bir tutum sergilersek, Slavlar bizsiz kalınca hemen birbirlerine girebilirler. Avusturya da Almanya’nın kendisine kara kaşları kara gözleri için yanaştığına zaten inanmıyor. Tersine, Avusturya Almanların eninde sonunda Alman birliğine katılması meselesinin Almanya için yaşamsal olduğunu çok iyi biliyor. Avusturya, İstanbul’u ona bıraksalar bile, kendi Alman’ından asla vazgeçmez, onlara bu kadar değer veriyor! Bu demektir ki orada sürtüşme için ortam var. Almanya’nın batısında da bir türlü çözülmeyen, sonsuza kadar süreceğe benzer Fransız sorunu bekleyişte. Ayrıca Almanya’nın birleşmesini tümüyle tamamlayamadığı görülüyor, hatta kararsızlık tehdit edici boyutlarda. Sonra Avrupa sosyalizmi ölmediği gibi, çok büyük ölçüde bir tehdit olmayı sürdürüyor. Özetle, beklemede kalmalıyız, yardım çağrıları alsak bile karışmamalıyız, kıyamet kopup da ‘siyasal dengeler’ bozulur bozulmaz, Fransa-Prusya Savaşı sırasında olduğu gibi fırsatı değerlendirerek Doğu Sorununu hemen sona erdirmemiz mümkün olabilir. Bildiğiniz gibi o zaman Karadeniz konusunda şöyle bildirmiştik: ‘Avusturya’nın Türkiye topraklarındaki işgalleri kabul edilemez.’ Böylece şimdiki işgaller son bulacağı gibi, belki Avusturya da silinip gidecektir. Dolayısıyla bir zaman için kaçırdığımız fırsatları yeniden yakalamış

oluruz.” “Peki, İngiltere? İngiltere’yi unutmuş görünüyorsunuz. Asya emellerimizi gördüğünde hemen heyecana gelir.”

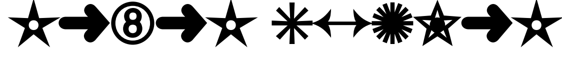
“‘İngiltere’den ürkmek - hiçbir yere gitmemek!’ Yeni tarzda değiştirilmiş bu Rus deyişiyle itiraz ediyorum. İngiltere’nin yeni heyecanları yok. Tersine, onu geleceğe değgin şaşkınlığa uğratmış durumdayız şimdi. Bizden de kötü bir hareket bekliyor. Asya’daki hareketimizin asıl önemini öğrendiği zaman belki de korkularından kurtulacak... Gerçi kurtulacağını, buna kafa yoracağını pek sanmıyorum, bunun için zamana ihtiyacı var. Yine söylüyorum: ‘İngiltere’den ürkmek - hiçbir yere gitmemek’... Öyleyse alın size: Gök-Tepe zaferimiz kutlu olsun! Yaşasın Skobelev ve askerleri! ‘Şehit düşen yiğitler’ sonsuza dek yaşasın! Onları hiçbir zaman unutmayacağız!”

V-“1881 ‘Bir Yazarın Günlüğü, Abone İlanı”

“Yazarın Günlüğü” yayını her ay devam edecek (yılda on iki sayı).

Haftalık gazeteler boyutunda ve her ayın son gününde yayınlanacak. Boyutu, ruhu ve karakteri 1876 ve 1877 yıllarından farklı olmayacak. Bu bir dergi değil, günlüktür. Bütün yazılar F. M. Dostoyevski tarafından yazılmış olacak. Fiyatı: 12 sayı 2 ruble 50 kapik, posta masrafları dahil 3 rubledir. Tek sayı 30 kapik.

Sankt Petersburg sakinleri için abone kaydı Y. İ. İsakov’un kitapçı dükkânında yapılmaktadır (Gostinıy Dvor No. 24). Petersburg dışındaki kayıtlar için doğrudan yazara başvurulacaktır. Adres: S. Petersburg Kuzneçnıy Sokak No. 5 F. M. Dostoyevski

(Kitapta birden fazla yerde geçen bazı yabancı sözcükler, deyimler, ifadeler ile bazı özel adlar)

Afon : Yunanistan'da bulunan Aynaroz Manastırı.

Agaryanlar : Araplar.

Après moi (nous) le déluge : Benden (bizden) sonra tufan. (Fransızca)

A priori : Önsel olarak, deneyimden önce, deneyimden bağımsız. (Latince)

Bılina : Destan.

Blin : İnce hamur işi.

Convulsionerler : 13. yy'da türeyen tutucu bir Fransız tarikat.

Çargrad : Rusların İstanbul'a verdikleri ad.

Çetyi-Minei : Azizlerin yaşamlarını anlatan kutsal hikâyeler.

Çiçikov : Gogol'ün Ölü Canlar romanının kahramanı.

Çohon : Petersburg'un dış mahallelerinde yaşayan Finlilere Rusların verdiği ad.

Derjimorda : Gogol'ün Müfettiş oyunundan bir tip.

Eksarh : Ortodoks kilise kurumunda bağımsız kilisenin başkanı.

Hipokondri : Hastalık hastalığı.

Hlestakov : Gogol'ün Müfettiş oyununun kahramanı.

Incognito : İsmi gizleme, başka isim altında. (Latince)

Jid : Yahudi (kaba anlamda).

Katehizis : İlmihal.

Krestyanin, Krestyanstvo : Köylü

Ksendz : Leh Katolik papazı.

Kupa valesi : Kadın eline bakan, bir çeşit jigolo.

Kvas : Geleneksel alkolsüz Rus içkisi.

Lejitimist : İktidarın meşruluğunu soya dayandıran monarşi taraftarı.

Maslenitsa : Büyük perhizden sonra kutlanan Slav bayramı.

Mir : Köy cemiyeti.

Milord : Kıta Avrupası'nda Ingiliz soylular için kullanılan unvan.

Mujik : Köylü.

19 Şubat 1861 : Rusya'da toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı tarih.

Ostsee : Baltık Denizi.

Peçorin : Lermontov'un Zamanımızın Bir Kahramanı adlı romanının başkişisi.

Poprişçin : Gogol'ün Bir Delinin Hatıra Defteri adlı yapıtının kahramanı.

Post scriptum : Ek yazı, not. (Latince)

Potugin : Turgenyev'in Duman adlı romanının Batı yanlısı kahramanı.

Raskolnik : 1654'te Ortodokslukta yapılan reformlara katılmayan ve eski dinsel inançlarını sürdüren kişiler. Zamanla Ortodoksluktan saparak çeşit¬li tarikatlara bölünmüşlerdir.

Rudin : Turgenyev'in Rudin romanının kahramanı.

Rus fırını : Geleneksel Rus sobası. Üzerinde yatılırdı.

Sine qua non : Olmazsa olmaz. (Latince)

Skvoznik-Dmuhanovski : Gogol'ün Müfettiş oyunundan bir tip.

Starover : Ortodoksluktaki reformları kabul etmeyen, eskiye bağlı din mensu¬bu, raskolnik.

Status in statu : Devlet içinde devlet. (Latince)

Taler : 3 mark değerinde Alman gümüş parası.

Telega : Yaylı araba.

Troyka : Üç at koşulu araba.

Velikorus : Büyük Rus.

Volost : Bucak.

Zibun : Kaba köylü kaftanı.

Zemstvo : Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırılmasından sonra kurulan, okul, yol gibi bayındır işleriyle uğraşan yerel teşkilat.

Dostoyevski “Bir Yazarın Günlüğü’ne 1873’te *Grajdanin* dergisinde başladı. Üç yıl ara verdikten sonra, 1876’da, *Bir Yazarın Günlüğü* adı altında kendi dergisini çıkardı. Aylık yazılarla iki yıl düzenli olarak sürdürdüğü bu yayına sağlığının bozulması üzerine ara verdi. 1880’de sadece bir sayı çıkardı. 1881’de, Günlüğü yine her ayı kapsayacak biçimde yayınlamaya karar verdi; ancak, ocak sayısını çıkardıktan sonra hastalandı, şubat başında da öldü.

Dostoyevski’nin döneminin toplumsal ve siyasal olaylarını ele aldığı bu yazılarının içeriğini, kimisi bugün de güncelliğini koruyan konular oluşturur: halkıyla bağını koparmış Rus aydınının eleştirisi; Rus halkının yüceltilmesi; Slavların birleştirilmesi ülküsü; batılılaşma sorunu, Avrupa özenticiliği, kültür yozlaşması; anadil sorunu; adalet sistemi;

kadın sorunu; savaş ve barış üzerine düşünceler; Doğu Sorunu; Katolik kilisesinin eleştirisi; edebiyat yazıları. Günlükte zaman zaman fantastik / duygu yüklü öyküler de yer almıştır.

Dostoyevski’nin Günlüğünde özellikle ulusal duygularla kaleme aldığı yazıları ilgiyle karşılandı, onu hatırı sayılır bir okur kitlesine ulaştırdı. Ulusal bir gösteriye dönüşen cenazesi bu eski siyasi sürgünün kendini topluma kabul ettirdiğinin göstergesi oldu.

Bir romancı olarak tanıdığımız Dostoyevski’yi bu kitap sayesinde toplumsal-siyasal bir kişilik olarak tanıma olanağı buluyoruz.

{1} Rus soylusu ve dünya yurttaşı. (Fransızca)

Dekabrist hareket, baskıcı çar düzenine ve toprak köleliğine karşı bir hareket olarak doğmuş, kısa zamanda da yazın alanında, sanatta derin izler bırakmıştır. 1825 Aralık (dekabr) ayında giriştikleri (ve kanlı bir biçimde bastırılan) ayaklanma nedeniyle, bu hareketin ardından gidenler “Dekabrist” olarak adlandırılmıştır.

Meyveden yapılan alkolsüz içki.

Geleneksel Rus sobası, üzerinde yatılabiliniyordu.

{5} Gogol’ün *Burun* öyküsünün kahramanı.

{6} Anne. (Almanca)

{7} Her iftiranın daima izi kalır (Fransızca)

{8} Gogol’ün bir yapıtı.

{9} Zagoskin’in tarihsel romanı.

{10} Derjavin’in şiiri

{11} Yüksek mevki sahibi (Fransızca)

{12} Mevki. (Fransızca)

Rusçada kaba anlamda Yahudi. Yazar bu sözcüğü genellikle vurguncu anlamında kullanmaktadır.

{14} Aleksandr Nekrasov'un uzun şiiri.

{15} Din adamı, ermiş.

Ortodoksluğun Rusçası “Pravoslaviye”dir.

{17} "Bir dakika, bay cellat, bir dakika daha!"(Fransızca)

{18} 19 Şubat 1 86 1 : Rusya'da toprağa bağlı kölelik düzeninin ortadan kaldırıldığı tarih.

{19} Nükte. (Fransızca)

{20} Karamzin'in ünlü sözü.

Ölü yemeğinde verilen ballı, üzümlü pirinç pilavı.

Kırım dolaylarında, Karaim mezarlarının bulunduğu vadi.

{23} Büyükbaba. (Fransızca)

1654’te Ortodokslukta yapılan reformlara katılmayan ve eski inançlarını sürdüren kişiler. Zamanla Ortodoksluktan saparak çeşitli tarikatlara bölünmüşlerdir.

{25} Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırılmasından sonra kurulan, yol, okul gibi bayındırlık işleriyle uğraşan yerel teşkilat.

{26} Bucak.

{27} Baltık Denizi.

{28} Özlem. (Almanca)

Kuşku yok ki bu yargı biraz abartılı, ama doğru yanları da var. Grajdanin'in ilk sayısında eski bir Hint masalı olan "Aslan ile Domuzun Dövüşü"nü talihsiz biçimde aktarmama bir gönderme bu; oysa "aslan" sözcüğünü çirkince kendime yormamı, ustaca ihtimal dışı bırakmıştım. Bakın neler oldu? Gerçekten çok kişi aşırı ve telaşlı bir kuruntuya kapıldı. Son derece ilginç olaylarla karşılaştık: Rusya'nın uzak bir bölgesinden bir abone, yazı işlerine bir mektup göndermişti; abone küstahça ve kavgacı bir üslupla, "domuz" sözcüğünün kuşku götürmeyecek biçimde okurları ima ettiğini yazarak bizleri kınıyordu. Bu yaklaşım öylesine ipe sapa gelmezdi ki, kimi Petersburg nükte yazarları suçlamalarında bile bundan yararlanmayı düşünmemişlerdi... Bu, okurlarımız için yeterli bir ölçüdür sanıyorum. Yazı işleri müdürü. (Dostoyevski)

Kıta Avrupası'nda Ingiliz soylular için kullanılan unvan.

Turgenyev'in Avcının Notları yapıtından "Türkücüler" adlı öykünün bir bölümünde geçen olayın kahramanı.

{32} Yazı işleri kurulumuz bu tabloyu biraz abartılı buluyor. (Dostoyevski)

{33} Petersburg'un ünlü restoranı.

{34} Büyük perhiz sonrası kutlanan bayram.

{35} Puşkin'in iki yapıtı.

{36} Lifland: Livonya, şimdiki Litvanya.

{37} Yaylı Araba

{38} Aleksandr Nevski'nin oğlu, Tver prensi.

Yunanistan'da dağ ve buradaki Aynaroz manastırı.

Benden sonra tufan. (Fransızca)

Gogol'ün Bir Delinin Hatıra Defteri adlı yapıtının kahramanı.

{42} Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırılması kastediliyor.

{43} Kader (Latince).

{44} Vanya, Vanyuşka: Ivan adının farklı söyleniş biçimleri.

{45} Tiranlık. (Fransızca)

Hafif yolcu arabası.

{47} Onu icat etmek gerekirdi. (Fransızca)

Yoksullara odaların köşeleri de kiraya verilirdi.

Metinde Cayenne biberi: Fransa'da yetişen, yemeklere çeşni katan, çok acı bir biber cinsi.

[Adalet gerçekleşsin de varsın] dünya batsın! Latin özdeyişi.

{51} Jules Janin'den daha çok fıkra yazarı, papadan daha Katolik. (Fransızca)

{52} Üç at koşulu araba.

{53} Gogol'ün "Nevski Bulvarı" öyküsünün kahramanı.

{54} Böreğin Rusçası "pirog"dur.

1840'lı yıllarda Mihail Petraşevski'nin kurduğu gizli sosyalist örgüt. Dostoyevski de katılmıştı.

{56} Neçayevvari. (Fransızca)

{57} Olmazsa olmaz. (Latince)

{58} Gazetelerde kısa fıkra yazısı. (Fransızca)

{59} Gogol'ün Müfettiş adlı oyununun kahramanı.

Sözcük anlamı boş levha. Deneyci filozoflara göre insan zihni doğuşta üzerine bir şey yazılmamış boş bir levha gibidir. (Latince)

Goethe'nin Genç Werther'in Acıları adlı yapıtının kahramanı.

Skvoznik-Dmuhanovski ve Derjimorda, Gogol'ün Müfettiş'inden iki tip.

Çiçikov: Gogol'ün Ölü Canlar romanının kahramanı.

Zengin, vurguncu köylü.

{65} Eski bir Fransız dansı.

Hamur işi, krepe benzer.

Yoksullar odaların köşelerini de kiralarlardı.

{68} Siyasi tutukluların kapatıldığı ünlü kale. Burada benzetme yapılıyor.

{69} Eski Rusya'da halk meclisi.

{70} Lev Tolstoy'un yapıtı.

{71} Gogol'ün masal türü yapıtı

{72} Potugin, Turgenyev'in Duman adlı romanının Batı yanlısı kahramanıdır.

Obrazit (biçimlendirmek) bir halk sözüdür, biçim vermek, insanda insan suretini yeniden yaratmak demektir... Uzun süre içki içen birini ayıplayarak: "Kendine bir biçim vereydin, kendini değiştireydin be kardeşim!" derler hani. Kürek mahkûmlarından duymuşumdur bu sözleri. (Yazarın notu).

{74} Köylü.

Yorgun atların değiştirildiği konaklama yeri, han.

1840'lı yılların ünlü sloganı.

{77} Eskrim Öğretmeninin Anılan.

{78} İncilden.

{79} İncilden.

{80} Paris’te saray, 1871’de kundaklandı.
Peçorin: Lermontov’un Zamanımızın Bir Kahramanı adlı romanının kahramanı.
{82} Canını seven kurtarsın. (Fransızca)
{83} Buradayım ve burada kalacağım. "Oturdum bir kere, inmem" anlamında bir deyiş.(Fransızca)
{84} Düzen, intizam. (Fransızca)
Puşkin’in Byelkin ’in Öyküleri adlı yapıtı.
Azizlerin yaşamını anlatan hikâyeler.
{87} Olmazsa olmaz. (Latince)
{88} Inancın açıklanması.
Bu haydutlardan nefret ediyorum.
Uçları metal parçalı püskül biçimli kırbaç. (Almanca)
{91} Ben hırsızım, yalancıyım.
{92} Ama geriye mutlaka bir şey kalır.
{93} Dostoyevski Rus çarının, Kırgız delegeler için yaptığı bir konuşmasının yayınianmasına izin vermişti.
{94} Victor Hugo'nun Sefi/Jer'ini okuduğunu kastediyor.
{95} Puşkin'in "Yankı" adlı şiirinden.
Albüm (İngilizce keepsake’ten).
{97} Şiirsel ve Dinsel Uyumlar.
{98} İşin "a"sından.
{99} Geriye bir şey kalır.
{100} Ben hırsızım, yalancıyım.
{101} lncil'den.
{102} Düşüncenin arkasında durmak gerekir.
“Gamma” diye adlandırma alaycı bir ifade için söylenmiştir.
Gönüllü emekçiler birliği.
{105} Cumhuriyet her şeyden önde, Fransa’dan öndedir.
{106} Bismarck'ın ünlü sözü.
{107} İncil’den.
{108} İspanya tahtının varisi. Alman şair Schiller'in bu adla bir yapıt vardır.
{109} iktidarın meşruluğunu soya dayandıran monarşi taraftarı.
{110} Tanrının yüce şanı için (Latince), Katalik Roma din temsilcilerinin sözü.

Folkston ve Boulogne: İngiltere’de liman kentleri.
Anglosakson ülkelerde gizli dinsel hayır örgütü.
Giriş ve çıkış serbest.
{114} Büyük Rus
13 yy’da türeyen tutucu bir Fransız tarikatın üyesi. Mezarlıkta kendilerinden geçerek dans ederlerdi
{116} İngiliz tarikat.
Haçlı seferleri sırasında kurulmuş bir tarikat.
Toprak köleliği düzeninde, toprak sahibinin tayin ettiği muhtar.
Petersburg işçi ve köylüleri.
{120} Aleksandr Griboyedov'un komedi oyunu.
{121} Bu deyimin orijinali: “Kimi ormana, kimi oduna.”
{122} Ortodoks azizleri, atların koruyucuları.
{123} İlmihal
Çariçe II. Yekaterina.
Bu dizeler sanırım Kont Hvastov’un. AvrupalIlardan söz ettiği bir dörtlüğünü hatırlıyorum, şöyleydi (yazarın notu):
Türk, Iranlı, Frank, Prusyalı ve kindar İspanyol,
İtalyan evladı ve bilimin evladı Alman,
Merkantilizmin evladı malını koruyan [Yani Ingiliz]
Ve herkese kültür taşıyan isviçreli...
{126} Rus köy romanları yazarı Dimitri Grigoroviç'in eseri.
Belvedere Apollon’u. Vatikan Müzesinde, Belvedere Salonunda sergilenen heykel.
{128} Eskiden kullanılan, sert kumaştan yapılmış, tel çemberlerle kabartılmış etekli kadın elbisesi. (İngilizce)
{129} Ölmüş kişinin yaşamıyla ilgili kısa yazı.
{130} Herhangi bir sözcüğün sonuna geldiğinde, saygı ifadesi belirtir. Örneğin: Hayır-s: Hayır efendim.
{131} Dostoyevski'nin katıldığı gizli bir örgüt.
Rus metropolit Zozima’nın sözleridir (1492): “iki Roma düştü, ‘üçüncü Roma’ Moskova olacaktır. ‘Dördüncü Roma’ olmayacaktır.”
{133} Kadın eline bakan.
{134} Karı koca gibi. (Fransızca)
{135} İncil'den.
{136} Arbenin kıskançlık sonucu karısını öldürüyordu.

Harp okulu öğrencisi.

{138} Askeri lise öğrencisi.

Rus devlet adamı ve eğitimci.

{140} Deneye bağlı olmadan doğruluğu kabul edilen bilgi, önsel. (Latince)

{141} İncil'den.

{142} İnsanlığın dostu Alman şair Schiller'e.

{143} İnsanlığın dostu.

{144} "Çekil git, yerine ben geçeceğim". (Fransızca)

{145} Bununla birlikte, yine de. (Fransızca)

{146} Vahiyi reddeden, "doğal dine" inanan yaradanedık felsefesi (deizm) yandaşı.

{147} İncil'den.

Büyük Petro, Petersburg kentini kurarken, “Avrupa’ya buradan pencere açılacak” demişti.

{149} Yakasız köylü kaftanı.

{150} Devlet içinde devlet. (Lat.)

{151} Metinde Latin harfleriyle yazılmış.

{152} İncil' den.

Petersburg’un kenar semtlerinde yaşayan Finlilere Rusların verdiği ad.

{154} İstanbul

1870-71 Fransız-Alman Savaşı Fransa’nın ağır yenilgisiyle, Almanya’da ise bütün eyaletlerin Bismarck’ın önderliğinde birleşerek Alman Birliğini kurmalarıyla sonuçlandı.

{156} Sardunya Devleti.

{157} "Avrupalı ağzıyla konuşup oturduğu yerden ahkam kesme" anlamına.

{158} Köleler. (Fransızca)

{159} Hayal anlamında.

{160} Ortodoksluktaki reformları kabul etmeyen, eskiye bağlı din mensupları, raskolnikler.

{161} Köylü komünü.

{162} Üç mark değerinde gümüş para.

{163} Bayım. (Almanca)

{164} Incil’den.

{165} Metinde Latin harfleriyle yazılmış.

{166} Kadın. (Almanca)

{167} Garson, patatesli biftek! (Fransızca)

{168} Garson, biftek-patates! (Fransızca)

{169} Destan

{170} Turgenyev'den söz ediliyor.

{171} Uzatılarak telaffuz edilen E harfi; aynı zamanda Slav kilise dilinde "almak" fiili.

{172} İçtenlikten çok, soyluluk (Fransızca)

Karanlıklar. (Fransızca)

Para. (Fransızca)

Byron'un yapıtlarının kahramanları.

Puşkin'in Kafkas Tutsağı adlı öykülü şiirinin kahramanı.

Incil'den.

{178} Rus güldürü ve oyun yazarı Aleksandr Griboyedov'un *Akıl'dan Bela* adlı oyununun kahramanı

{179} "Gördüğünüz gibi." (Fransızca)

{180} Fransız işi.

{181} Nüfus aynı duruyor.

Gavroş (Gauroche), V. Hugo'nun Sefiller yapıtının kahramanlarından bir sokak çocuğu, barikatlarda çarpışmıştı.

Paris'in Göbeği.

{184} Hludowicus (Clovis I) (466-511) Galya fatihi Frank kralı.

{185} Hay aksi şeytan, Allah kahretsin! (Fransızca)

{186} Büyük toprak sahibine bağlı ve ona karşı çeşitli yükümlülükleri olan küçük toprak sahibi.

{187} Yazıya ek. (Latince)

{188} Dinsel fanatizm. (Fransızca)

{189} Fyodor Tyutçev'in bir şiirinden.

{190} Küçük iğrenç yaratık. (İtalyanca)

Çaykovski'nin Yevgeni Onegin operasından iki karakter. Lenski, adı geçen yapıtın kahramanlarından. Gremin'i Çaykovski yaratmış.

{192} Başyapıt. (Fransızca)

Ama izninizle, iki kez çarmıha gerilen beyler! (Fransızca)

Ve sizlere iyi geceler dilerim. (Fransızca)

{195} Güzel sözcükler, nükte. (Fransızca)

Paris'te Sen ırmağı kıyısında saray; 1871'de kundaklanmıştı.

{197} Şaheser. (Almanca)

{198} Fiili. (Latince)

{199} İngiliz muhafazakar parti.

Yani Osmanlı imparatorluğu.

{201} Gogol'ün *Ölü Canlar* romanında birkaç satırla yer verdiği bir tip. Rusya'nın bir köşesinde kendi dünyasına çekilmiş, ailesiyle ilgilenmeyen, saçma sapan düşüncelerle aklını bozmuş bir kişilik.

{202} Baltık Denizi.

{203} Puşkin'in bir şiiri.

{204} A. Griboyedov'un ünlü oyunu.

"Uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Eğer kendimi öldürmeyi başaramazsam, Cliquot kadehleriyle kutlasınlar yeniden dirilişimi. Eğer ölürsem, tek dileğim, öldüğümden emin olarak beni gömmeleridir; yoksa toprağın altında tabutta uyanmak hoş olmaz, ayrıca şık da olmaz!"

{206} Öyleyse, demek ki. (Latince)

Kapı: Batı dillerinde, kısaca, Babıâli (yüksek kapı) karşılığı.

Kırım Savaşı'nın başladığı yıl.

{209} Ünlü Rus destan kahramanı.

{210} Silahlı müfreze, muhafız.

{211} Zengin toprak sahipleri sınıfı. Valilik, komutanlık gibi görevler yaparlardı.

{212} Soylu

{213} Papaz Okulu öğrencisi.

{214} Hastalık hastalığı.

Tasvirlerin konduğu dolap ya da onlar için ayrılmış bir bölme.

{216} Çarlık Rusya'sında üsteğınen-yüzbaşı arası bir rütbe.

{217} Leyhte ve aleyhte. (Latince)

{218} İngiliz tarzı. (Fransızca)

{219} Lermontov'un bir şiirinden.

{220} Lermontov'un bir şiirinden.

{221} İngiliz düşünür John Stuart Mill.

{222} Randevu.

{223} Lesage'ın Git B fas'ın Maceraları adlı romanı.

{224} Et ve balıkla yapılan börek.

{225} İsmi gizleme, başka isim altında. (Latince)

{226} Araplar

{227} Müslümanları kastediyor.

“Hazırlıksız ve zamansız hareket eden gafil avlanır” anlamında bir atasözü.

{229} Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ya da ölüm. (Fransızca)

{230} Germen Cherusci kabilesi önderi. Romalılara karşı savaştı

{231} Arminius'un MÖ.468'de kabilesiyle birlikte yok olduğu orman.

{232} İngiliz lord G. Redstock'un sosyete çevresinde kurduğu tarikatın mensupları.

{233} Toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı gün.

Yazar ironiyle Martin Luther’i Ruslaştırıyor.

Fransız Tapınak şövalyeleri.

İngiliz Protestan tarikatı.

Apollon tapınağı bilici-rahibeleri.

{238} Kısa haber. (Fransızca)

{239} Serseri, işe yaramaz, hiçbir önemi olmayan kişi. Kasım 1877’deki yazıya bakın.

{240} Fransa’da yetişen bir biber cinsi.

Turgenyev’in *Rudin* romanının kahramanı.

Rus’u kazı, altından mutlaka Tatar çıkar. (Fransızca)

Nuh’un ikinci oğlu. Soyundan Hint-Avrupalılar ortaya çıkmıştır.

{244} Nuh'un diğer iki oğlu. Soylarından Samiler ve Hamiler ortaya çıkmıştır.

{245} Yunan mitolojisinden. Minos’la Pasiphae’nin kızı Ariadne, bin dehlizli bir mağarada yolunu bulması için yiğit Theseus’a bir yumak iplik vermişti.

{246} Büyük perhizden sonra kutlanan Slav bayramı.

{247} Kadın eline bakan, bir çeşit jigolo.

{248} Eski Abhaz yurdu.

{249} Senatör. (Fransızca)

{250} Puşkin’in öykülü iki şiiri.

{251} Özgün metinde “Osmanlı” yerine “Türkiye” geçmektedir.

{252} Oyunbaz. (Fransızca)

Incil’den.

Ortodoks kilisesi kurumunda bağımsız kilisenin başkanı.

{255} Ingiliz devlet adamı, başbakanlık yaptı.

{256} Lehte ve aleyhte.

{257} Çar II. Aleksandr

Litvanya’da kent.

Leh Katolik papazı.

{260} Devlet içinde devlet. (Latince)

Mistik Yahudi öğretisi Kabala yandaşı, bu öğretiyi yayan kişi.

Geleneksel vurmalı Yahudi müzik aleti.

Büyük orkestra davulu.

Kilise. (Almanca)

Paskalya nedeniyle birbirlerini kutlama sırasında “üç kez öpüşme” geleneği.

{266} Hafif yolcu arabası.

Alman iskambil oyunu.

{268} Önceki anlatımlarla çelişkili. Eski sayılarda bu olaydan söz edilirken pencereden baktığı şeklinde bir ifade yer alıyor

“Sonra başka bir kartal uçup gelecek ve İsa’nın nişanlısının [bekâretini koruyarak kendini Tanrıya adama] bağrında ateş doğuracak. Bir meşru ve üç evlilik dışı dört çocuk dünyaya gelecek. Meşru çocuk ötekilerini yakacak. Doğu’dan büyük bir kartal başkaldıracak, Batı’nın adalıları gözyaşlarına boğulacak. Üç krallığı zapt edecek. Uzun yıllar uyumuş bu mağlup büyük kartal başkaldıracak ve bakirenin yurdunda Batı sularının insanlarına ve öteki kibirli doruklara korku salacak. Kayıplarını geri almak için Güneye uçacak. Bu Doğu kartalını ulu Tanrı merhamet aşkıyla coşturacak. Hıristiyanlığın doruklarında iki kanadıyla ışıyarak zorlu işlere uçacak.”

Stavropol’da kaplıcalarıyla ünlü kasaba.

{271} Tamamıyla. (Fransızca)

{272} Oğlum. (Fransızca)

{273} Kocam. (Fransızca)

Bitirelim beyefendi. (Fransızca)

{275} “Oturdum, inmem, buradayım ve burada kalacağım” anlamında. (Fransızca)

{276} Politik güçler arasında dostça uyuşma. (Fransızca)

{277} Kardinaller meclisinde papanın konuşması.

{278} Katolik kilisesi öğretilerine karşı çıkan bilimsel ilkelerin, toplumsal, siyasal ve dinsel hareketlerin sorgulandığı bir çeşit liste.

{279} Doymak bilmez, çılgın faaliyet. (Fransa)

1812 Fransa-Rusya Savaşında (Borodino) yurduna sakat dönen, ancak devletin ilgilenmemesi üzerine haydutluğa başlayan biri. Gogol *Ölü Canlar* romanında bu öyküye yer vermiştir.

Rusya’da toprağa bağlı kölelik düzeninin kaldırıldığı gün.

Artarak. (İtalyanca)

Polonya’da bir yerleşim birimi.

Birtakım yazarın, şairin oluşturdukları grup (Fransızca pléiade)

Incil’den. Tanrının sözü.

Anna Karenina.

{287} Incil’den

{288} Gizli bir gurur düşkünlüğü. (Fransızca)

{289} Rus güldürü ve oyun yazarı.
67 Bohemya'da kaplıcalarıyla ünlü yerleşim.

Müthiş çocuk. (Fransızca)

12 8.-9. yy'larda Doğu Slavları ile karışan Vikingler. Normanlarla aynı kökendendirler.

{293} Asıl, kesinlikle izin verilmeyen her şeyi yasak saymak gerekir. (Fransızca)

{294} Feodal toplumda, kendisine bağlı vasalların hükümdarı sıfatında bulunan kral, dük, prens vs...

{295} "Bağışlayın bayım, ama bence yasaklanmayan her şeyi mubah görmek gerekir."

"Tam tersi efendim, asıl izin verilmeyen şeyi, kuşkusuz, yasaklamak gerekir." Fransızca)

Burada kullanılan deyimin karşılığı bizdeki "Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurahman Çelebi derler" deyimidir.

Bizdeki "Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık" deyiminin karşılığı.

Katoliklerin, Ortodokslar için kullandığı deyim. Hıristiyanlıktan sapma anlamında.

{299} Ultramontanlık, Katoliklikte, Roma papalığının sınırsız egemenliğini savunma prensibi ve dünyevi olarak her devletin iç işlerine karışma hakkı, ayrıca Alplerin ötesinde anlamında (Roma'ya göre).

Yön verici ülkü. (Fransızca)

Kale hendeği önünde top atışları için kullanılan düz alan.

Hazneden doldurulan eski sistem tüfek cinsi.

Edirne.

Yunan mitolojisinde Adalet tanrıçası.

{305} Ama, nasıl, nasıl! (Fransızca)

{306} Her zaman geriye bir şeyler kalır. (Fransızca)
Polonya'da Çarlık Rusya'sına ait on eyaleti kapsayan bölge.

Ajan provokatörler. (Fransızca)

Yaylan bakalım, yerine ben geçeceğim. (Fransızca)

Macaristan'da toprak sahibi soyluları kapsayan unvan.

Muhalefetteki Liberal Partinin lideri.

Rus yazar ve dilbilimci.

{312} Muhalefetteki Liberal Partinin lideri.

{313} Altı at koşulu yolcu arabası.

{314} 4-6 kişilik yolcu arabası

Yanılmaca, birini başkası sanma. (Fransızca)

{316} Concert Européen.

{317} Alaylı biçimde ismi Türkleştiriyor.

Incil'den.

{319} Herkes kendi için, Tanrı herkes için. (Fransızca)

{320} Kaba, görgüsüz. (İngilizce)

{321} Incil’den.

{322} Golgol’ün sözü.

{323} Yunan mitolojisinde, Troya kralı Priamos’un karısı. Paris, Hektor ve Kassandra’mn anneleri. Çocukları için korkunç acılar çekmiş, tragedyalarda bu yanı sürekli yansıtılmıştır.

{324} Turgenyev’in “Asilzade Yuvası” öyküsünün kahramanı.

1600-13 arasında Rusya’da büyük bir kıtlık ve karışıklık yaşanmıştı.

{326} Ortodoksluk.

Byron’ın *Childe Harold’un Hac Yolculuğu* adlı yapıtının kahramanı.

{328} Puşkin’in Boris Godunov şiir-oyunundan bir tip.

Puşkin’in şiiri.

Puşkin’in kısa öyküsü.

Tyutçev’in şiirinden.

Gogol’ün *Ölü Canlar’ından* hayal budalası bir tip.

{333} Herkes kendi için, Tanrı herkes için. (Fransızca)

11 Gogol’ün *Ölü Canlar'ından* iki tip.

12 Gogol’ün *Müfettiş* oyunundan bit tip.

Herzen’in *Kabahat Kimde? adlı* romanının kahramanı.

{337} Lucretia Floriani tarzı. George Sand’ın aynı isimli romanının olumsuz kahramanı.

Etle, balıkla yapılan Rus böreği.

{339} Vaftiz annem, ben dans ederken/Jüponum nasıl, uyumlu mu?

{340} Paris işi. (Fransızca)

{341} İsa'nın havarilerinden.

“Ya da ölüm”, “Ya kardeşlik, ya ölüm!”

{343} Belvedere Apollonu. Apollon’un heykeli. Vatikan Müzesinde bulunmaktadır.

{344} Köylü.

{345} İnancın açıklanması.

{346} Troya’ya saldıran Yunan askerlerinin soytarısı. Çok çirkin ve korkaktı. Çirkin, aynı zamanda zeki ve utanmaz kişiye Thersites demek gelenek haline gelmiştir.

{347} Çar II. Aleksandr kastediliyor.

{348} Bu iki sözcük özgün metinde böyle geçmektedir.

1812 Borodino Savaşında ülkesine sakat dönen ve yetkili makamlardan ilgi görmeyince haydutluğa başlayan bir subay Gogol’ün *Ölü Canlar’ında* geçmektedir.

Almanya’da kent.

{351} Gogol'ün *Müfettiş* oyununun kahramanı.

{352} Incil’den. Kıyamet üzerine.

{353} Avrupa kastediliyor.

{354} 1812 Ünlü Borodino Savaşı.

{355} Napolyon kastediliyor.

A. Griboyedov’un *Akıldan Bela* oyununda bir tip.

Türk kökenli toplulukların Ruslara hitap biçimi.

{358} Rusya (yeniden) düşüncelerini toparlıyor. (Fransızca)